T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA LIBRI SEX

EX EDITIONE GILBERTI WAKEFIELDI

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITI.

VOLUMEN PRIMUM.

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1823.

CONSPECTUS

EORUM QUÆ HAC EDITIONE

CONTINENTUR.

T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA LIBRI SEX.

SERENISSIMO
DELPHINO
S. P. D.
MICHAEL DU FAY.

IMPRUDENS quidem certe, ac insipientis forsan sapientiæ consultus errare videar, SERENISSIME DELPHINE, quod eam tibi philosophiam, quæ irreligiosa æstimatur et impia, religiosissimo Christianissimoque dicaverim.

Quis enim Philosophus aut Poëta Deorum providentiam negat impudentius, quis Animorum immortalitatem oppugnat acrius, quis religionem omnem audacius tollit, quam Lucretius?

Verum, si rem ex æquo et bono judices, PRINCEPS SAPIENTISSIME, non ea mente me accinxisse huic operi existimabis, ut alienam a Religione Christiana disciplinam in lucem e tenebris revocarem: sed uti suæ linguæ Latinæ propria vis, et avita munditiès, ac elegantia redderetur.

Quamvis enim apud Lucretium reperiantur ejusmodi sententiæ, quæ a Christianæ Religionis institutis abhorreant; tamen inter Latinos Auctores et gravissimus habetur, et elegantissimus.

Nimirum dilucide, remotis etiam Fabularum involucris, pura Latinitatis integritate, præstanti sermonis elegantia, divino carminis nexu, mira sententiarum ubertate, gravique simul ac simplici styli majestate, de tota rerum natura subtiliter et acute disputat.

Unde, ut cetera taceam, possit et elatior animi magnitudo contra fortunæ impetus, et major fortitudo contra superstitionem, et temperantia constantior adversus æstum libidinis comparari.

Huc accedit, quod, si a paucioribus ineptiis atque impietatibus discesseris, multa quidem tractat, quæ veritati ac rationi, plura quæ bonis moribus consentiunt; et quædam etiam apud eum prope divina disputantur.

Quod si in eo etiam Auctore plura, quam sunt, bonis moribus contraria offenderentur, cui potuit opus hoc convenientius in manus tradi, quam Tibi, PRINCEPS SERENISSIME? qui, qua es cum mentis perspicacitate et judicii acrimonia, tum integritate morum ac sanctimonia, vales inprimis et verum a falso, et rectum a pravo discernere; et quem magnitudo magis ad causas rerum investigandas excitat, quam novitas allicit.

Itaque ut apes ex singulis floribus id unum decerpunt, quod ad mel conficiendum aptum est et utile, ita Tu, PRINCEPS SAPIENTISSIME, quæ ad rerum cognitionem et verborum elegantiam videntur plus valere, ea duntaxat diligenter et accurate colliges.

Quod quo libentius facias, jussus sum Lucretianum Carmen simul et purgare mendis, et notis atque interpretatione illustrare.

Quam bene, nihil dico: Tui est acerrimi judicii, SERENISSIME DELPHINE, æstimare, quam sedulo fecerim: et, quod peccatum est, humanitatis excusare.

Spero autem futurum, ut, qui anno superiore meum in explanando Manilio studium et laborem benigno honore dignatus es, meam quoque in illustrando Lucretio operam et qualemcumque industriam non dedigneris.

Atque hoc amplius, et multo majoribus votis expeto, ut vivas felix, PRINCEPS SERENISSIME, literarum et literatorum præsidium ac decus.

Lutetiæ Paris. VII. K. Junii
MDCLXXX.

WAKEFIELDI PRÆFATIO.

Debitum, scite Lector et erudite! Lucretianorum carminum, curis meis expolitorum, atque, justæ recensionis ope, ad pristinum cultum nitoremque, in quantum per scriptos codices atque mediocritatem sagacitatis meæ et doctrinæ licuerit, reformatorum, dudum promissione susceptum, tandem tibi, sed serius aliquantulo quam vellem, spe trepidus, et, si quis unquam, diffidens mei, repræsento. Sic profecto se res habet: cum animum ad has pretiosissimas Latinarum literarum reliquias exornandas primitus adjecissem, jucundæ magis relaxationis, quam negotiosæ virium contentionis, mihi munus spondens, non nisi de breviore commentario cogitabam: postea tamen, operis limine vix inito, hunc et amplissimum philosophum, et gravissimum poëtam, tanta commentitiarum lectionum fœditate devenustatum deprehendi, ea adulterini scabitudine sermonis multis de causis incrustatum, ut occasionem, haud instrenue obeundam, sed plane dignissimam mihi videbar nactus, in quam facultates omnes qualescumque, tum eruditionis tum ingenii mei, studiosissime collocarem; nullos labores defugiendos esse, nullam non libenter efferendam esse solicitudinem, mecum statuens, si modo fructus inde aliquis bonis literis forte fortuna provenire posset. Tandem vero, re gradatim procedente, ac materia se latius, ut fit, in omnes partes aperiente, cum tot tantisque difficultatibus mihi esse conflictandum vidi, tam propter molestias operi tanto proprias, quam innumerabiles adventitias ex editorum priorum vel

socordia, vel inscitia, vel temeritate denique, ὑπὲρ μόρον cumulatas, ut de conatus mei successu, adhibitis etiam studio improbissimo et sedulitate morosissima, plane desperarem; debilitatus animi, atque cœptis audacibus pæne consternatus, dum naviculam meam, immensa cujusdam vastitatis solitudine fluctuantem, tremebundus contemplarer: 'maria undique, et undique cœlum!' Etenim, mirentur licet inexperti, vere mihi dicturus videor, ne unum quidem ex illis omnibus, qui per ævi flumen ad usque nostra tempora devoluti sint, scriptoribus Lucretio minus emendatum vulgo manibus lectorum teri; aut in cujus textu, quem dicunt, concinnando magis susque deque habitam vetustorum librorum fidem passim senties. Nam, ut concesserim, Cari nostri argumentum non ea esse amœnitate, quæ turbam lectorum, de rerum natura et abditis philosophiæ parum sollicitorum, suis illecebris sponte trahat; simplicitas tamen orationis purissimæ inaffectata, ingenii lactea ubertas, in omnigenos lepores late diffluens, sincerissimus insuper elegantiarum poëticarum gustus, nativo quodam sensu rectissimo delibatarum; et varietas numerosa versuum, lapsu facili decurrentium, et melle Museo vere contactorum: hæc omnia severitatem subtiliorum disceptationum deliniunt usque adeo, ac devincunt, 'Molliter austerum studio fallente laborem,' ut nemo sit ingeniis non fucatis, atque elegantibus, demerendis accommodatior; nemo, qui diligentiam fideliter tractantium pleniore proventu remunerabit. Nimirum, si rerum, de quibus disputat, obscuritatem et jejunitatem liberaliter intuearis, Lucretius auctor est philosophiæ poëticus longe longeque dilucidissimus; nec sunt, nisi rarissimi, in opere toto loci, qui desiderent interpretem, aut lectorem modice perspicacem morari queant: hæc autem, ob depravationes potissimum, poëtæ non imputandas: id quod, expertus usu rem, tutemet haud ægre confiteberis. His igitur de causis, vehementer equidem mirari soleo, tam paucos literatorum hominum extitisse, qui versaverint Lucretianam NATURAM RERUM; tam paucos, qui pro meritis admirati sint artificem Musarum consummatissimum, et post

Ennium, (cujus operum jactura vulnus longe altissimum et immedicabile prorsus philologiæ inflictum est,) Latinæ poëseos parentem: sed miror vehementius, etiam paucos ex iis paucis indolem styli Lucretiani percepisse: vix enim, confidenter loquor, vel unus reperietur criticorum doctrina celeberrimorum, qui felicem in eum conjecturam periclitatus sit: quod in operis decursu, et maxime incredulis, liquidissime patebit.

Ceterum, ut mea in hoc officio explendo subsidia singillatim persequar; Lucretius noster primum post renatas literas typis evulgatus est Brescia, per Ferrandum, sine anni mentione: de quo libro tamen inaudivi tantum ab hominibus rerum typographicarum, et exemplarium veterum, callentissimis. Hujusce editionis ne unum exemplar quidem in Anglia asservari creditur: et de illa nihil amplius comperti memet habere fateor. Lucem vidisse perhibetur circa annum salutis MCCCCLXXII.

Editio secunda, in folio, quæ vulgo princeps existimatur, ad calcem sic inscripta est:

T. Lucretii Cari, poëtæ philosophique antiquissimi
De rerum primordia natura ad Memmium
Liber sextus et ultimus explicit fœliciter.
Paulus hunc impressit *Fridenperger* in *Verona*,
Qui genitus est in *Patavia Alæ magnæ*.
Ab incarnatione Christi: MCCCCLXXXVI
Die vigesimo octavo septembris calen. octobris.

Quam sit omni genere corruptelarum refertissimus hicce liber, apprime tamen utilissimus, nostra lectionum variarum recensio satis indicabit. Aliquoties profecto, sed rarissime, vitia quædam, longe crassissima, prudens silentio præterii; nullum omnino usum habitura, sed nitori nostrarum solummodo paginarum dehonestamento fœdissimo futura, et paritura porro tædium leetoribus. Sic, exempli gratia, si *pueorum* offendissem pro *puerorum*, et *præsis* pro *pressis*, atque hujusce farinæ subinde alia, malui conticescere: quod nihilo minus monendum habeo, ne pretiosissimis quibusdam varietatibus fraudatum se lector curiosus putet. Hanc

prius editionem, quam mihi fors eam obtulerit ære proprio redimendam, in meos usus commodaverat ex bibliotheca ejus sumtuosissima, et exquisitissimis, omne genus, libris adimpleta, CLAYTON CRACHERODE; vir egregie et accurate doctus, sed propter morum simplicium candidissimam suavitatem, et animi benignitatem homine literato dignam, longe laudatior; quam omnibus quidem mortalibus plene semper solet, mihi autem etiam peculiariter, præstare.

Optimi ejusdem viri humanitas me devinxit insuper monstratione Venetæ editionis, quæ tertia est, et Hieronymi Avancii cura procurata prodiit apud Aldum, quartæ formæ, anno MD. Monstratione dixi; nam usus ulterior supervacaneus fuisset, cum profiteatur editor, se nullum exemplar antiquum adhibuisse manu scriptum, sed conformavisse textum ex Veronensi; parallelis aliorum scriptorum locis, cum Aristotelis operibus, aliisque scriptis veterum, in subsidium convocatis.

Denuo typis cusus est Lucretius Venetiis, in iisdem ædibus Aldinis, forma duodecima, anno MDXV. ex recensione atque castigationibus Andreæ Naugerii: qui nullorum interea librorum Mss. præsidio se suffultum esse prædicat; et solummodo 'cursim dicitur, propter ipsius occupationes, et importunam impressorum festinationem, tamen accurate, recensuisse.'

Ad Aldinæ prioris normam Juntina potissimum composita videtur; quæ lucem vidit Florentiæ anno MDXII. in qua licet exornanda Petrus Candidus se 'vetustis exemplaribus collatis' usum glorietur, et 'obelis Pontani Marullique temere inducta expungendo adhibitis,' memini, me non nisi paucas scripturæ discrepantias deprehendisse, quoties operæ pretium habuerim eam componere cum hac Aldina: quas pariter nihili, si criticam commoditatem spectes, faciendas puto. Exemplar Juntinum, anni MDXI. quod memorant Havercampus et Fabricius, nescio quam ob rationem ad hunc annum referentes, ipsissima est hæc editio, de qua loquor; et, cum Aldina consimili, me possessorem habet.

Interea, cum magno commentariorum apparatu, Lucretius prodierat 'Bononiæ, ex ergasterio Hieronymi Baptistæ de Benedictis Platonici Bononiensis, a Joanne Baptista Pio editus, anno Domini MDXI. kal. Maii.' Opes, quæ sibi ad emendandum Lucretii carmen competerent, Pius ipsemet sic percensuit: 'Contulimus, non sine ærumnis vigiliisque diutinis, codicem Veneti Hermolai, et Pomponi Romani; codicemque non omnino malum, qui servatur Mantuæ, in bibliotheca quadam suburbana, qui fuit viri non indocti, gentis clarissimæ Strotiorum. Non defuit Philippi Beroaldi, præceptoris quondam mei, nunc collegæ, impressus quidem, sed tamen perpense examinatus: Codri quoque, grammatici Bononiensis; cujus copia mihi per Bartholomeum Blanchinum, virum eloquii excultissimi, facta est: Marullique poëtæ industria mira castigatum, non defuit exemplar, Severo, Monaco Placentino, græce latineque perdocto, Musarum athleta, non gravatim offerente. Ex quibus, sicuti Zeuxis, ex quatuor diversis corporibus, unam, et, ut arbitror, integerrimam, formam Lucretio præstitimus.'

Optimæ frugis hæc est editio, et nobis per fidelissimam diligentiam tractata: nec addubitem tamen, aliorum exemplarium testimoniis devictus, quin Pius ad arbitrium, nec admonitis lectoribus, poëtæ contextum plurifariam immutaverit; et, an levibus de causis hanc sententiam inimiciorem pronuntiem, penes alios, perlectis omnibus ac perpensis, sit judicium.

Obertus Gifanius uberibus magis, quam accurate doctis, commentariis, indice tamen philologico perutili, Lucretium instruxit. 'Scripturas veterum librorum plus quam octo se perpendisse' jactat, et nactum esse 'non paucas emendationes, variasque in poëtam nostrum lectiones, quas vir doctissimus Antonius Goldinghamus, homo Anglus, ex libris calamo exaratis in patria sua studiose ac sedulo collegerat,' uti Gifanius opinabatur. Hoc utcumque sit, limato judicio, sine quo frustra Critice exercetur, destitutus ille vir, diligens quamvis et eruditus, parum contulit,

me saltem judice, ex quo Lucretii contextus emendatior evaserit.

Non alius post hos esse videtur editor, qui contextum Lucretianum ad libros scriptos exegerit, præter Lambinum, Creechium nostratem, et Havercampum.

De Lucretio primus istius triumviratus doctis animadversionibus præclare meritus est; Lambinum dico: qui usus est, ut ipsius verba proferam, 'in Lucretio restituendo, Romæ quidem tribus libris Mss. uno Vaticano; altero, qui fuit Gabrielis Faërni; tertio, quem Scipio Tertius Neapolitanus ei commodato dedit: Lutetiæ vero duobus, uno Memmiano; altero, Adriani Turnebi libro, ad Bertinianum codicem diligentissime et accuratissime usque ad librum sextum duntaxat comparato.'

Equidem non is sum, qui virum ingenuis artibus penitius imbutum, et amatoribus Lucretii necessitudine multorum officiorum devinctissimum, fidei sublestioris libenter arguam: nefas tamen esset, et crimen publicum, dissimulare, multa mihi in hoc munere defungendo scrupulum super hac re, manu scriptis scilicet exemplaribus Lambini, non levem injecisse; in quæ lectores ultro occursabunt, et de quibus suum judicium, hactenus summonitos, præstiterit integros exercuisse: res igitur a me relinquitur in medio. Hoc interea de plano nullus dubitaverim affirmare, me neminem novisse, qui contextum scriptoris cujuslibet, auctoritate membranarum leviter conculcata, propriis conjecturis infarciendis, per effusiorem licentiam, atque inconsultam magis temeritatem, passim præfractius vitiatum et deturpatum dederit.

Creechii in Lucretium merita longe inferius jacere, quam quod vulgus soleat existimare, memet habeo persuasissimum. Eum alicubi, ut Gassendi plagiarium, Valckenaërius insimulavit: ea vero utcumque se res habeat, certe iniquior esset, qui laudem, utilibus ejus ad illustrandum Lucretium collectaneis philosophicis acquisitam, cuperet deterere, si modo, quæ citra controversiam sumserit aliunde, promtiore animo ad auctores primos referre vir ingeniosus ille se paratum ostendisset.

In maxima parte meritorum Havercampi pono, quod codicum Lugdunensium diligentiorem nobis collationem repræsentaverit, et amici sui Preigeri nonnullas animadversiones, eruditas illas acutasque, protraxerit in lucem: nam doctissimus editor de penu proprio paucissima, nec ea quidem magni pretii, depromsit.

Verum enimvero, ne quis, mores meos haud expertus usu, censuræ severioris fortasse postulet, libet Ernesti judicium, super hac re in bibliotheca Latina Fabricii factum, vice propugnaculi, subjungere: 'Omnino hoc opus suum peritioribus non valde probavit Havercampus. Inter omnes editores principatus debetur Lambino et Creechio; huic ad intelligendum maxime, illi etiam ad criticam rationem. Sed, qui has res recte tractare possit, is, si suscipere novam editionem velit ἀκριβείᾳ ea, quæ hodie peritis probatur, et cujus exempla recentioris temporis habemus, magnam laudem parare sibi possit. Sed absit usitata nostris temporibus festinatio, et lucri cupido.'

Hæ sunt omnes editiones Lucretii, quantum equidem intellexerim, ope codicum Mss. procuratæ; si modo singularem excipias, de qua mox dicetur. Nihil igitur tandem superest, nisi ut exponam, quibus denique novis adjumentis suffultus, quibus præsidiis animatus ac vallatus, ipsemet ad hoc munus exequendum, grave profecto, difficile, et ærumnosum! accedere non expalluerim.

Jam decem fere anni lapsi sunt, ex quo Fabri Lucretium emerim, formæ quartæ, cum bibliotheca Ricardi Bentleii, qui summi Bentleii voluntatem testamentariam executus est, et magna ex parte librorum hæreditatem adiit, auctione publica divenderetur. Hujusce exemplaris primæ plagulæ notationem sequentem nescio quis præfixit:

'Hic liber est Ricardi Mead: notæ vero Mss. in margine, sunt magni illius critici RICARDI BENTLEII, ex ipsius codice exscriptæ.'

Vir magnus nimirum, inter paucos doctrinæ copiis instructus, sed sagacitate subtiliore, et acutissimi ingenii velocitatibus, quodam modo suis, criticorum omnium, me

judice, præcellentissimus, diligenter versaverat Lucretium; sed neque libros manu exaratos, neque vetustius impressos, nullum denique præter unum Fabri exemplare videtur adhibuisse; cum sæpius imitationes priorum poëtarum margini alleverit, Lambino et aliis jam dudum occupatas, cum locis quibusdam Diogenis Laërtii pervagatis. Animadversiones itaque, quas ille coryphæus criticorum subinde sparserit, non erant severiore judicio perpensæ, secundisve cogitationibus maturatæ; in uno autem atque altero loco per acumen, vere Bentleianum, quasi divinitus vir summus rem expedivit: quæ suo tempore comparebunt; nam supervacaneum esse arbitramur, immorari rebus, in operis decursu lectoris sententiam subituris: quam ubique liberrime de nostris exerceri velimus. Vero quidem simile est, notas plures Bentleianas in Lucretium, et laboriosiores illas atque castigatiores, in manibus adhærere Ricardi Cumberland; qui ex filia est Bentleii nepos, et hæres aviti ingenii certissimus. Aliorum etiam librorum, pretiosissimis avi sui commentariis perscriptorum, solitarius possessor est ingeniosissimus ille vir; quorum usum mihi per alios petenti prorsus denegavit: illaudabili sane specimine caninæ cujusdam malignitatis; cum nec ipse copiis suis uti velit, neque aliis utendas impertiri. Hæc autem non videntur gravius dicta, atque inhumanius, quam res postulat literaria, et ipsa Ratio suffragiis suis comprobabit.

Codicem chartaceum manu scriptum, in folio, nitidissimum, vetustum, et optimæ notæ, cum solus castigatissimis et antiquissimis exemplaribus sæpiuscule consentiat, ex publica bibliotheca mihi Alma Mater, quondam mea, Academia Cantabrigiensis, subministravit: opes suas haud invidens eruditis; neque, ut soror ejus Oxoniensis, exemplo nimis erubescendo, thesauros Museos, qui debent, ut aër et sol, omnibus communes esse, propriis parietibus, inclusos dicam, an abditos ac sepultos? in æternum continens. Hic autem codex olim erat Askevianæ bibliothecæ κειμήλιον· unde pretio redemit Academia. Tractationem

ejus mihi impetravit amicus meus, semper ac maxime colendus amandusque, ROBERTUS TYRWHITT: qui me tyrunculum Collegii Jesu, abhinc annis quatuor et viginti, rude jam tum donatus, favore suo sponte prosequi non dedignatus est, et etiamnum profecto fovet.

> *Αὐτὰρ ἐγὼ τιμάν τε, καὶ ἀνθρώπων φιλότητα,*
> *Πολλῶν ἡμιόνων τε, καὶ ἵππων, πρόσθεν ἑλοίμαν.*

Hujusce exemplaris, quod perfunctorie nimis mihi videbar evolvisse, et inconsulto citius remiseram, ulteriorem usum a doctissimo protobibliothecario, RICARDO FARMER, obtinuit GEORGIUS STEEVENS, vir ingenio et eruditione pollentissimus, cujus fama mei præconii non indiget; mihi vero nunquam sine et honoris et amoris sensu nominandus.

Secundus, mihi collatus, Ms. codex in Museo Britannico servatur; forma minima, membranaceus, pulchre scriptus, sæculi XV.

Eadem bibliotheca instructissima mihi tertium exemplare Ms. ætatis ejusdem cum priore, suppeditavit, chartaceum, in quarto; qui deficit tamen infeliciter cum versu 232. libri VI. Scatet erroribus scriptionis codex iste plurimis; sed orthographiæ vetustioris præ ceteris omnibus, saltem meis, tenacissimus videtur.

Tertium denique Ms. librum, chartaceum, et forma simili, sed sæculi sequentis, eidem bibliothecæ debeo. Recentior est profecto, quam cui tuto, reliquis dissentientibus, confidi possit: nec tamen hic etiam omnino fructu suo caruit.

Sed et alium insuper scriptum librum, de quo nihil cogitaveram, mihi permisit evolvendum vir humanissimus EDVARDUS POORE, cum promtissima benignitate, a laudabilibus in bonas literas affectibus derivata. Nimirum manus recentior hunc codicem exaravit; cum vero cujusvis impressi typis libri non sit apographon, sed codicem quendam Ms. certissime in exemplar habuerit, non spernenda est ejus auctoritas, quoties antiquiorum librorum

lectionibus in subsidium accedat. Utrum plures sint Lucretii codices Mss. in bibliothecis Anglicis, vel publicis vel privatis, plane nescio: et causæ sunt, qua theologicæ, qua politicæ, cur nostrates eruditi non sint ad me fovendum, et conatus meos promovendos, nimis propensa voluntate: has autem, quod impensissime lætamur, ac serio triumphamus, jam jam evanescentes video; ut, exorto sole, matutini rores evaporantur: quod ideo in transcursu monitum volui, ne nimis incuriosi fortassis, aut indiligentioris cujusdam, crimen apud aliquos, calumniis inhiantes, immerito subirem.

Anno MDCCLXXXVII. Lucretius impressus est Viennis ad codicem Vindobonensem, curante Francisco Carolo Alter, gymnasii Vindobonensis professore. 'Extat hic codex membranaceus in bibliotheca Cæsarea Vindobonensi, et sæculi MD. scriptura nitet quidem elegantissima, sed multis adeo vitiis fœdata, ut in calce operis longam satis vitiorum seriem iis hominibus adjungerem, qui codicum Mss. vitiis delectari, verius dicam, nugari, consueverunt.'

Scilicet inter illos nugatores, qui scripturam ipsissimam vetusti codicis, sive sincera sit, sive demum vitiosa, fideliter repræsentatam velint, egomet nimis velim nomen profiteri meum: et gratias ago libenter maximas, habeoque, huic *nugatori*, quod *vitia* hujusce codicis notaverit; cum genuinas aliorum librorum lectiones, atque haud dubie Lucretianas, sæpiuscule confirment. Utinam, σύζυγε γνήσιε! somnus tibi, tuum munus exequenti, non aliquoties subrepsisset; nec commentitias recentiorum emendatorum divinationes loco *vitiorum codicis*, in contextu nimium nimium negligenter, uti vehementer suspicor, reliquisses: quod sane te subinde quidem, quamvis inconsulto forsitan, fecisse, mihi est in omnium longe persuasissimis. 'Unum hoc maceror, et doleo tibi, Carole! deesse.'

Idem editor non est etiam dedignatus ascribere codicis alterius *vitia*, nugatores criticos ex abundante demereri cupidus. Hicce codex, in eadem bibliotheca repositus,

continet 'fragmenta Lucretii ex libris, II. III. et VI. a ver. 742. usque ad finem; et in principio sæculi XIV. exaratus videtur.'

In brevi notitia literaria de variis editionibus Lucretii, quam professor ille, deliciæ nugatorum, suæ præfixit, mentio facta est exemplaris in bibliotheca Vindobonensi, Venetiis impressi per Theodorum de Ragazonibus, anno MCCCCLXXXXV. quam editionem equidem nunquam vidi: sed eo minus hoc infortunium dolendum est, quod expressa sit ad editionem Veronensem, judice professore nostro; cum 'multis in locis, atque adeo in lacunis, cum illa exacte conveniat.'

Jam vero, quo melius caveremus, ne moles inutilis editioni nostræ ex prolixis repetitionibus accresceret, et pretium pariter incenderetur; libros illos, qui varietatibus codicum Mss. sint instructi, et ipsos codices tractatos nobis, compendiariis characteribus significandos esse duximus: quorum nunc in ordine ratio reddenda est.

V. ed. literæ designant editionem illam Veronensem, de qua modo, quot habuerim dicenda, dixi.

Bodl. designat codicem Bodleianum Oxonii, cujus accuratam atque novam collationem se nactum esse gloriatur Havercampus; nam Creechius prior adhibuerat. Cum hoc codice et editione Veronensi tanta est consensio varietatum, ut valde suspicatus sim dolum aliquem collatoris; neque prius hac suspicione sum solutus, quam ad secundum librum meas animadversiones continuaveram: tum demum vir amplissimus, GULIELMUS JACKSON, B. D. in Academia florentissima Oxoniensi prælector Græcæ linguæ doctissimus, cum quo forte fortuna in bibliopolium quoddam Londinense conveneram, et super hac re sermones cæderem, falsam et iniquam opinionem, isto de codice, non ex vanis rationibus susceptam tamen, me benigniter dedocuit. Re vera in bibliotheca Bodleiana ille codex hodieque asservatur; sed non magnam vetustatem jactat, neque multæ frugis sunt, quæ referuntur, variationes ejus: ideoque non modo minus pœnitet indiligentiæ

recensiti, sed angor levius, inhumanissimas bibliothecæ Bodleianæ leges, omnibus mortalibus, levissimo saltem contactis sapore doctrinarum, odio atque execratione prosequendas, mihi liberam tractationem ejus haud permisisse. Mox, ut augurari soleo, illucescet ille dies, cum doctos homines et literarum penetralia pudebit, se tam diu barbaris hisce conditionibus patienter esse colligatos.—Ceterum, satis saltem constat, exemplari Bodleiano, et editioni dictæ Veronensi, unum codicem, vel ejusdem prorsus familiæ, pro archetypo primitus extitisse.

Gottorp. fr. Gottorpianum est fragmentum, Havercampo atque aliis eruditis celebratum, ætatem attingens 800. vel 900. annorum; quod infauste tamen explicit cum versu 454. secundi libri.

P. Pii est editio Bononiensis, de qua supra.

Vind. literæ exemplar Vindobonense, modo memoratum nobis, indicant: Vind. fr. vero, fragmentum codicis, ibidem declaratum, quod incipit ad lib. II. ver. 658. interrumpitur ad lib. III. ver. 614. nec prius de novo exorditur, quam ad lib. VI. ver. 747. devenias; unde ad finem libri continenter pergit.

Voss. L. B. prior liber Ms. membranaceus, duorum pulcherrimorum ac vetustissimorum, quondam Isaaci Vossii, qui in bibliotheca universitatis Lugduni Batavorum asservantur, a me designatus est;

Voss. vet. autem posterior liber: quorum varietates recensuit Havercampus.

O. codex est Domini Poore, supra laudati: prius autem ad paginam quadragesimam volumen hoc progressum est, quam hicce liber mihi in manus venerit.

Cant. Cantabrigiensis liber est.

Mus. B. 1. 2. 3. codices Musei Britannici, ad ordinem recensionis nostræ, super illis habitæ, in præcedentibus.

Valde laboravi in orthographia textus Lucretiani constituenda; ut ἀρχαιοπινῆ nitorem illum, ac florem ferrugineum venerandæ vetustatis, importunis correctorum manibus passim detersum, in quantum sana grammaticorum priscorum

judicia et subinde codicum auctoritas suffragarentur, redaccenderem. Res hæc erat ostentationis quidem parvæ, sed perquam ærumnosa, et multæ diligentiæ ac industriæ, ut rationes ejus ad liquidum perducerentur, et aliquo tandem modo constarent sibi: sed hæc diligentia et industria, nisi simile negotium fungentibus, non comparebunt tamen. Pro officio nimirum habui multam et ingratam operam in hac re ponere; sed, tantis tenebris hæc tota ratio involuta est, ut malim lectoris ad indulgentiam confugere, quam censuram provocare. Quoties fax librorum scriptorum mihi præluceret, in plurimis haud dubitabam sequi: sed multa sunt adhuc in hac re rectius constituenda; de quibus meo judicio manus trepida non ausa est obsecundare. Cum vero sententiam meam in commentariis super hac disputatione sæpenumero interposuerim, non necesse est, ut in hoc loco tempus teram; itaque ad alia me transferam, cum te ad Vossium demandavero, de hoc orthographiæ negotio scite statuentem, in art. gramm. I. 43. init. atque, prout ingenuum virum decet, commonuero, unam et alteram dictionem esse in primis plagulis aliter, atque in sequentibus, memoriæ vitio, exaratam; quamvis secundas partes ageret impendio viriliter perdiligens inspector operarum; cujus acumini non paginæ solummodo, sed commentationes meæ, tempestivam aliquoties expurgationem debent. Nihil autem dissimulandum duxi, quamvis hæ minutiæ turbam lectorum probabiliter effugituræ viderentur. Libenter sperem, simplicem hunc errorum leviusculorum confessionem editioni meæ convenire; vel plures et crassiores fortasse virtutibus suis redemturæ, nisi parenti suo nimium blandiatur, nihil suis viribus parcenti, ut in manus hominum quam emendatissima veniret.

> Nil cumulat, verbisque nihil fiducia celat:
> Fucati sermonis opem mens conscia laudis
> Abnuit—.

Porro cum Virgilium, poëticæ compositionis artificem absolutissimum, Lucretius noster, ingenio poëtarum Romanorum maximus, (nisi fortassis unius illi de palma me-

rito contenderint luxuriosissimi Nasonis ubertas et amplitudo,) magna ex parte, quantus est, effecerit; venustis hominibus me rem valde jucundam facturum esse credidi, si Misciani vatis imitationes undique conquirerem, et cum exemplaribus suis apposite commissos specialiter exhiberem. Hanc esse mei laboris partem nullo modo infructuosissimam, ab ostentatione licet longissime remotam, deputare soleo; et amœnissimam futuram hinc institutam comparationem hominibus elegantioris ingenii libenter auguror. In hoc officio multa sunt, quæ diligentiam eluserint doctorum, qui se ad hanc rem ex professo contulissent; et ægre, nisi ex compertis, credi poterat, poësin Virgilianam quam penitus imbuerit, quam medullitus incoxerit, oratio Lucretiana. Hunc autem ex abundanti fructum hac collatione provenisse mihi vehementer gratulor, quod hinc complusculis ulceribus Virgilii, sanitatis speciem mentientibus, ideoque difficili et periculosa tractatione, medelam efficacissimam admovere quiverim: unde apud quicquid est hominum venustiorum me gratias ingentes initurum spero, confidoque.

Jam vero, non alius est poëta, in quem licentia criticorum, ingeniis suis temere indulgentium, sævius grassata est, atque in Lucretium; aut quem corruptiorem docti terunt arbitrariis emendatorum interpolationibus. Nos, auctoritati librorum scriptorum, qua potuimus, et Latini sermonis sinceræ leges sinerent, fideliter obsecuti, et subinde per leviores ex ingenio mutationes, de rationibus ad codicum vestigia religiosissime subductis, timidiuscule progressi, depravationes innumeras profligasse, ac venustates sermonis quam plurimas, demortuas plane conclamatasque, immo deperditas et obliteratas, nobismetipsis saltem videmur resuscitasse. Neque enim interea non opere summo cavebam semper ab illa temeritate corrigendi, quam vitiosissime usurpari quibusdam Lucretii editoribus animadvertebam; et nolui committere, ut in hac vituperatione inconstantissimus omnium homunculus haberer; et ea reprehensio, quam prioribus haud dubitaveram illinere, in caput proprium denuo recideret.

Ceterum, de commentariis meis, quos multis vigiliis et improbo studio contexui, præcipua mihi felicitas contingei, atque propositi, quod animo semper eram contemplatus, tunc demum compos fiam, si rationes sic videbor in notis concinnandis prudenter attemperasse, ut eas nec docti fastidiant, et intelligant tirones fructuose; atque hinc adeo, sicuti ait ille, utrique rei scienter occucurrerim, ut mederi possim cum satietati, tum ignorantiæ, lectorum. Quantillum denique sit illud, quod indefessa diligentia consequi valuerim, probe scio: nec tamen animi judicium, sacramento literarum liberalium legitime obligati, et humanitatis pleni, reformidem; neque ita sum profecto ab omni laudis appetitione alienus, ut non valde cupiam secundæ aliquid opinionis mihimet acquirere. Lividulos autem censores nostros nihil moror; homines, veris literis aut leviter contactos, aut, quas arripuerint, pravis affectibus dehonestantes: qui doctorum conatus, illis displicentium, ex professo deamant deprimere, et fovendis honorandisque Musarum asseclis nullam operam impertiuntur. Quoties vero cessaverim, et intentionem animi videbor remisisse, mihi vehementer gratulabor, ac cum meis studiis feliciter actum esse existimabo, si, liberalibus atque vere eruditis errores benevole monstrantibus, malignam cavillatorum intemperiem potero lucrifacere.

In universum sane, hoc vel in maximis omnium a memetipso obtinendum esse arbitratus sum, ut ne quid me putem scire, quod nesciam; quæramque semper addiscere, quod ignorem: cum sentiam, minus prodesse perite quid facere, quam obesse perperam fecisse. Nimirum, in his temporum angustiis, nemo debet admiratione commoveri, nedum indignari debeat, si, laboribus suis victitantes, et re familiari arctiore vigiliis addicti, nec non (quod rei caput est) inter librorum vetustiorum raram nimis nimis supellectilem tenebricose dispalati; si scilicet, his incommoditatibus pressi districtique, quædam emittant nimium deproperata, neque ad unguem præsectum, quemadmodum vellemus,

complanata. Alia sunt insuper, meas vitæ rationes attingentia, et magnam apud mentes benignas humanitus admissorum excusationem habitura:—de quibus tamen melius tacere puto, quam questibus ambitiosis inaniter indulgere.

Porro, ne me fortassis, ab tali puerili φιλαυτίᾳ remotissimum, lector existimet propriis ingenii fœtibus plus æquo delectari, quod eum toties ad Silvam meam Criticam remiserim; docendus restat, me compertum habere, ex usu literarum maturiore, plurima in istis lucubrationibus inveniri, quæ sint juveniliter temeraria, ἀπροσδιόνυσα prorsus, et homine critico indigna; sed quæ in sitientem famæ, rure tamen abditum, et a libris sermonibusque doctorum disjunctissimum, facillime possent cadere: sunt autem rursus plurima rite excogitata, qualia viros harum rerum callentes jucunde morabuntur, et ætatem ferent: ea potissimum, quæ in Novi Fœderis monumentis explicandis atque illustrandis occupantur; alibi, nisi fallor, haud temere reperienda: quod serio triumphamus. Non enim ii sumus, qui sacros libros vel cum nobilissimis ethnicorum veterum in eadem trutina velimus ponere, aut eodem studio commentandos, ac meditandos, cordatis saltem hominibus autumemus: πολλοῦ γε καὶ δεῖ·

Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων.

Jam vero, prius libet brevissime disquirere, quam huic præfationi finem ponam, utrum Lucretius noster alia ingenii monumenta quæpiam literis mandaverit, quæ in hoc ævum non perduravere. Certe, eum in animo habuisse de situ et qualitate sedium sanctarum, quas numina Deorum tenent, de tenuissima itidem ipsorum natura, prorsus intactili, neu admittente tactum utique, nec vicissim exercente;—non perfunctorie disserere, suo ipsius etiam testimonio liquidissime colligitur, in lib. v. verr. 147—158. cum argumentorum propositorum seriem, qui sequitur, versus claudat: 'Quæ tibi posterius *largo sermone* probabo.' Sed enim an absolverit promissum, et ingens opus, quantivis æstimandum pretii, ruinæ temporum oppresserint; an

consilium mutaverit; an rursus id agentem mors intercluserit acerba; nullus equidem de plano affirmaverim. Commentaria sane Serviana, ad Virgil. Æn. VI. 596. suspicionem injiciunt haud levem, hos etiam, quibus fruimur, libros sex De Natura Rerum aliquatenus imperfectos ad ætatem nostram descendisse: de qua re paucula submonuimus in nostris animadversionibus ad lib. III. ver. 991. quo se lectores conferant:

> ἐχθρὸν δέ μοί ἐστιν
> Αὖτις ἀριζήλως εἰρημένα μυθολογεύειν.

Aliud carmen, Lucretio relictum, olim extitisse, Varronis testimonio saltem probabile efficitur; cujus verba, prout leguntur in lib. IV. sect. 3. de ling. Lat. non pigebit ascripsisse: 'A qua bipartita divisione, LUCRETIUS suorum unius et viginti librorum initium fecit hoc: 'Ætheris et terræ genitabile quærere tempus.'' Si sanus sit hic grammatici locus, nec nomini proprio scripturæ vitium insideat; qua voce, quo fletu, tantum literarum infortunium, nullis artibus medicabile, lugebimus? Tempus! vastator omnium, tibi profecto felix, nimium felix, visus est Musarum chorus, hæc si dona propria fuissent; nam Lucretium meum, vel ingenii viribus, vel elegantia doctrinæ, cuivis veterum fortiter opposuerim:

> quis est crudelior in nos
> Te Deus? Ut semper gaudes illudere rebus
> Humanis!

Denique, ob grandissimos operis hujusce sumtus, mihi gravissime incumbentes, prius volumen, ut antecursorem quendam, qui publicam opinionem speculari quiret, et gratiam aucupari, necessum habui præmittere: et actum est profecto de fortunis meis, et editionibus poëtarum veterum per sudores meos in futurum procurandis, nisi sit hoc specimen lautis judicibus liberaliter exceptum: quod sane vel ad omni luxu typographico condecorandum, quo pulchrius veniret elegantibus formarum spectatoribus commendatum, apparatus ne sumtuosissimi quidem cessave-

runt. Interea, candide lector, et erudite! indices duo, alter criticus omnium in commentariis notabiliorum uberrimus, et alter locupletissimus verborum, libro sexto subjicientur. Quæ supersunt autem, prelum strenuissime exercent, et paucis abhinc mensibus hoc volumen, Deo favente, insequentur. Vale!

GILB. WAKEFIELD.

E Museo meo,
prope Londinum, Novemb. die xx.

DIONYSII LAMBINI PROLEGOMENA

DE C. MEMMIO GEMELLO,

CUI POEMA SUUM OBTULIT LUCRETIUS.

ADMONITUS a typographo, paginam unam, atque alteram vacuam fore, nisi quid, quo expleretur, ei suppeditarem, hæc subito de Memmiis scripsi. Memmiam gentem plebeiam fuisse declarant tribunatus plebis a Memmiis gesti. Verumtamen, si nobilitas antiquitate penditur, nobilissima est. A Menestheo enim Trojano oriundam esse traditum est, idque testatur Virgil. lib. v. 117. hoc versu, 'Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi.' Itaque non immerito Lucr. hunc C. Memmium Gemellum, ad quem suos libros misit, *claram Memmii propaginem* dixit. De quo potissimum, ceteris Memmiis præteritis, ne nimis longi simus, hæc pauca dicamus. Hic igitur ille est C. Memmius Gemellus, ad quem scriptæ sunt epistolæ aliquot a M. Tullio, Lib. XIII. epist. ad Famil.' Patris exulantem, cum Athenas tamen, et Mitylenas interdum itaret: is tribunus pl. M. Lucullum accusavit, et quo minus L. Lucullus ejus frater triumpharet, diu obstitit. L. Pisone, et A. Gabinio coss. præturam gessit, ut ex M. Tullii lib. I. epistol. ad Q. Fr. epistola II. in extr. intelligere licet. Post præturam Bithynia provincia ei obtigit: quo proficiscentem secutus est C. Valerius Catullus, ut Catullus ipse quodam loco testatur. Petiit postea consulatum cum M. Æmilio Scauro, M. Vale-

rio Messala, Cn. Domitio Ahenobarbo, Cæsaris opibus et suffragio fretus, ut ex epistola XVI. XVII. XVIII. lib. IV. epistolarum ad Atticum, et epist. VIII. lib. III. ad Q. Fratrem, cognoscere licet: sed repulsam tulit, et ambitus reus factus est, ut idem scribit epistola II: lib. III. ad Q. Fr. et epistolis supra commemoratis libri IV. ad Attic. et, quamvis patronum Ciceronem nactus, nihilominus tamen damnatus fuit, et Patras exulatum abiit. Ciceronem autem causam ejus defendisse, patronumque ejus fuisse, satis hoc declarat, quod ille eum *clientem suum* appellat libri XIII. epistolarum ad Famil. epistola XIX. ex eademque epistola perspicuum est, eum in exilio mortem obiisse, neque unquam restitutum esse: quamvis eum restituere Curio cogitarit, ut scribit idem M. Tullius epistola I. lib. VI. ad Atticum. Epicureum, et poëtam fuisse constat, ut non sit mirum, T. Lucretium Carum, poëtam nostrum, ipsum quoque Epicureum, ejus familiarem fuisse, eique suos de natura rerum libros dicavisse. Hæc habui, quæ raptim de hoc C. Memmio Gemello scriberem.

OBERTI GIFANII PROLEGOMENA

DE GENTE MEMMIA.

De hac gente, quia pauca veterum scriptis eaque hic illic sparsa supersint, nemoque hoc erudito sæculo scripserit, quod equidem sciam, difficile est et arduum multa eaque certa comparare et constituere: utile tamen est videre gentium ac familiarum ortus et interitus, quarum rerum cognitio historias legentibus omnino est necessaria. Itaque cum Ciceronem, Livium, Sallustium, Virgilium, et maxime poëtam nostrum legentibus futura sit utilis et jucunda hæc descriptio, difficultate et obscuritate non deterriti, gentem hanc Memmiorum exponere conabimur. Et ut ab ultima origine eam repetamus, scribit Virgilius antiquissimam esse, et a Trojanis oriundam: inquit enim doctiss. poëta l. v. 117.

'Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmî.'

Verum in r. p. primum belli Histrici tempore, quod a Claudio Pulcro cos. anno U. C. D. LXXIII. confectum fuit, ejus mentionem invenio. Livius enim libro XLI. C. Claudio Pulcro, Ti. Sempronio coss. anno post trium clariss. ducum Philopœmenis, Scipionis, et Hannibalis mortem, septimo; sex annis ante gravissimum ac nobiliss. illud cum Perseo Macedoniæ rege bellum: eo igitur tempore, scribit Livius C. Memmium prætorem creatum esse, eique evenisse provinciam Sardiniam. Unde intelligas, alios etiam magistratus eum, puta quæsturam et ædilitatem, gessisse: quod sancte gradus illi tum servarentur, et biennio ante le-

gem annalem tulisset L. Villius, teste Livio lib. XL. Fuit autem plebeia gens Memmia: id ex eo perspicuum erit, quod tribuni plebei, uti mox annotabimus, subinde fuerint Memmii, quem magistratum legibus, opinor, sacratis patricios capere nefas erat. Cic. pro domo sua. Nobilissima tamen ea fuit, maximeque doctrinarum studiis floruit: et haud scio, an non a Cæsare Octaviano lege Sænia inter patricios ascripta sit. Porro C. ille Memmius, de quo jam meminimus, quarto deinde anno, quod est coss. C. Popillio Lænate, et P. Ælio Ligure, ea tempestate, cum jam parabatur bellum Persicum, iterum Prætor factus Siciliam, ut Livius ait lib. XLII. sortitus est. Admonendus est lector apud Livium lib. XLI. ubi C. Memmium primum rogatum Prætorem commemorat, mendose scriptum esse, *C. Mummium*, quod alibi etiam accidisse indicabimus. Hujus duo, ni fallor, erant filii, C. et L. Memmii: quorum facundia multorum scriptis celebrata est. 'Tum etiam,' inquit Cicero in Bruto, 'C. et L. Memmii fuerunt oratores mediocres, accusatores acres atque acerbi, itaque in judicium capitis multos vocaverunt; pro reis non sæpe dixerunt.' Sallustius autem de C. Memmio; 'Sed quoniam,' ait, 'ea tempestate Romæ Memmii facundia clara, pollensque fuit, decere existimavi unam ex tam multis orationem ejus perscribere; ac potissimum eam dicam, quam in concione post reditum Bestiæ hujuscemodi verbis disseruit.' De Lucio etiam Sisenna commeminit lib. IV. his verbis: 'L. Memmium socerum C. Scribonii tribuni pl. quem Marcellini consiliarium fuisse callebant, et tunc Curionis oratorem.' Hi autem bello Jugurthino et Syllanis temporibus maxime fuerunt in honore ac pretio. Caius multis auctus honoribus, cum ad consulatum petendum accessisset, facileque eum, quia et vitæ, ut Orosius ait, integritate, sanctitate morum, et eloquentiæ laude esset clarissimus, videretur consecuturus, a Saturnino, trib. pl. (qui illum suis actionibus maxime adversarium metueret) in ipsis comitiis, in campo Martio fuste comminutus, nefarie trucidatus est, C. Mario VI. L. Valerio Flacco coss. anno ante memorabile illud Romanorum cum Cimbris ac

Teutonis prælium. Cic. in Catil. 4. Livius epit. 69. Appianus lib. I. ἐμφυλ. In libello de viris illustribus Ro. cap. de Appuleio Saturnino, ubi idem scelus commemoratur, perperam editur *Mummius*. Accusavit Caius L. Calpurnium Bestiam, Cicerone teste, credo, repetundarum: namque Bestia in Numidiam consul cum exercitu missus, et ab Jugurtha pecunia corruptus fuit, et avarissime socios expilavit, quod egregie narrat Crispus. Tulit hic tribunus pl. legem de Jugurtha Romam evocando, Nasica et Bestia coss. ad causam, inquit Sallust. dicendam. Neque vero dubito, quin idem, ut erat moribus sanctissimis, legem tulerit Memmiam, eam qua cautum fuit, ne qui reip. causa abessent, rei fierent: tum, ut calumniatoribus et corruptis pecunia accusatoribus convictis, K litera, ut Kalumniæ nota, in frontem imprimeretur. Cic. pro Sex. Roscio. Valerius lib. III. Papinianus Jc. in l. quæsitum Dig. de testib. ubi non recte meo judicio scriptum *Rammios Brundisii* invenio: est et *Remnius* grammaticus: *Rummii* nusquam. De Lucio, Caii fratre, nihil præterea comperi. Fuit subinde et alius ex eadem gente M. Memmius, quem puto superiorum fuisse fratrem, aut certe patruelem. Eum habuit quæstorem Cn. Pompeius in bello contra Sertorium in Hispania gesto: nam et affinitate illi, ducta in uxorem Pompeii sorore, junctus erat: qui in quadam contra Sertorium pugna in agro Saguntino tandem fortissime occubuit. Cic. pro Balbo. Plutarch. Sertorio. Orosius lib. v. cap. 23.

Venimus jam ad C. illum Memmium, cujus potissimum nomine omnis hæc a nobis suscepta est commentatio, ut cui suos de rerum natura libros conscripserit Poëta noster, uti temporum ratio hæcque tota Memmiæ gentis deductio evincunt. Hic igitur superioris Lucii, ut Cicero testatur, filius, magnam adolescens operam in bonis artibus posuit, adeo ut doctissimus evaserit; virosque etiam eruditos singulari amore sit complexus ac juverit. Athenas profectus iisdem cum Lucretio præceptoribus usus videtur. Romam deinde reversus, cum aliquantum temporis se r. p. probasset, a majoribus et eloquentia ac doctrina, virisque erudi-

tis et Pompeii familiaritate adjutus, ad honores provectus est. Prætor autem creatus Bithyniam obtinuit: in qua profectione comitem habuit poëtam Catullum; fortasse et nostrum suumque Titum, et Curtium Niciam grammaticum nobilem, quem familiariter apud se semper habuit, inquit Suetonius. Reversus ex provincia, quia non recte eam administrarat, ut indicat etiam Catullus; aut certe provincialibus quibusdam injuriam intulerat; accusatus fuit a C. Cæsare: id colligo ex Agellio, qui e Cæsaris oratione pro Bithynis in Memmium hæc affert verba: 'Vel pro hospitio regis Nicomedis, vel pro horum necessitate hoc munus, Memmi, refugere non potui.' Sed hic etiam pervulgatum est, *Mummi*. Tum vero acerbe Cæsarem accepit Memmius, et in eum oravit acerrime, ut ex Suetonio in Cæs. percepi. Credibile est ei Memmium objecisse de prostituta olim apud Nicomedem Bithyniæ regem pudicitia. Cujus exitum judicii licet nullum invenerim; certe tamen credo absolutum fuisse Memmium. Interjectis enim paucis admodum annis tribunus plebi Gabinium accusavit repetundarum, L. Domitio et Ap. Claudio coss. et eodem anno C. Rabirium Posthumum, quem defendit Cic. cujus extat oratio. Consulatum etiam tum petit noster Memmius cum Domitio, Messala, Scauro, aliis: omnes summa contentione et libidine, adeo ut nemo in proximum annum consul creari potuerit; et interregna, ut ait Cic. in eo anno fuerint compluria. Redierat jam in gratiam cum Cæsare Memmius, in eoque, ut idem Cic. magnam spem posuerat; et ab eo licet in Galliam absente, in ea re non nihil, inquit Suetonius, erat adjutus: verum frustra. Nam cum quatuor illi candidati multique alii ob turpissimas pactiones et dona accusati essent; altero tandem anno, Cn. Pompeio cos. anno IↃ. CCI. Memmius lege Pompeia de ambitu cum Hypseo et aliis quibusdam, etiam Cic. defensore, condemnatus, in Græciam exulatum abiit: quam rem attingit Cic. lib. II. ep. 3. ad Quintum, et copiose narrat Appianus lib. II. ἐμφυλ. Athenis aliquamdiu fuit, ubi ad studia philosophica, in quibus a puero semper deditus fuerat, se retulit. Cic. lib. V. ep. 11. ad Att.

Epicuri autem rationem eum secutum esse et noster Poëta, et Cic. plane confirmat, eaque re videtur nescio quid in Epicuri honorem ædificare voluisse, ut in Academiæ Cicero, lib. XIII. ep. Cic. ad Memmium. Postea abjecta ædificatione, Mitylenas, mox Patras (quod est oppidum Achaiæ prope a Corintho) concessit. Hic, civis tandem factus, Lysonis civis Patrensis, honestissimi viri ac Cic. amici, filium adoptavit, sibique hæredem scripsit: neque ita multo post ibidem, ut opinor, decessit. Hæc e Cic. colligo, cujus verba ad Ser. Sulpicium Achaiæ procos. septem post condemnatum Memmium annis, ut aliis etiam sint in promtu, ascripsi: 'Cum Lysone Patrensi,' inquit Cic. 'est mihi quidem hospitium vetus, &c. Sed eo vehementius a te contendimus, ut Lysonem in fidem necessitudinemque tuam recipias, cujus dubia fortuna, timidius tecum agebamus: verentes, nequid accideret ejusmodi, ut ne tu quidem mederi posses. Explorata vero ejus incolumitate, omnia a te studia summa cura peto; quæ ne singula enumerem, totam tibi domum commendo: in his adolescentem filium ejus, quem C. Memmius Gemellus, cliens meus, cum in calamitate exilii sui Patrensis civis factus esset, Patrensium legibus adoptavit: ut ejus ipsius hæreditatis jus, causamque tueare.' Ex his M. Tullii verbis tam de morte Memmii, quam de loco domicilii, multisque aliis rebus, certi quid facillime intelligi potest. Ne quis tamen addubitet, apponam alterum Cic. locum, quo superiora pleraque omnia mirifice confirmantur. In lib. ergo de claris oratoribus ad Brutum, quem eodem illo anno, nempe Cæsare et Lepido coss. conscripsit; et in quo oratores jam mortuos colligit, de C. hoc Memmio ita ait: 'C. Memmius L. F. perfectus literis, sed Græcis, fastidiosus sane Latinarum, argutus orator, verbisque dulcis, sed fugiens non modo dicendi, verum etiam cogitandi laborem; tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriæ.' Optimatium vero enim fuisse studiosum ab ineunte ætate testatur idem Cic. in Rabiriana. Unum hoc in eo reprehensione dignum (nam de ambitu injuria damnatum dicit Cic.) ex Catullo, Cic. et Tranquillo

invenio, quod in res Venereas fuerit pronior: sed hoc ea ætate qua vixit crimini vix datum fuit; tam inquinata erant omnia. Scripta ejus commemorantur ab Agellio, Charisio, et Prisciano. Poëmata in noctibus Att. dicuntur duriora. Ex oratione quadam hæc adducit Priscian. lib. VIII. 'Quam stulte conficta, quam sunt aperte ementita.' Apud Sosipatrum male etiam, uti puto, *Mummius* extat. Verum de Memmiis satis, quando jam perspicuum est, quis ille et quantus vir fuerit, cui suum opus inscripsit Lucret. qua maxime re a nobis instituta fuerat oratio. Longum esset de Memmiis Quirinis et Regulis, superiorum, ut puto, posteris, qui ad consulatum etiam r. p. jam oppressa pervenerunt, dicere; de quibus Suetonius, Tacitus, Fasti consul. Capitol. nummi, et inscriptiones antiquæ. De Cerialibus etiam Memmiorum sacris, ac Floralibus, quorum apud Ang. Politianum et P. Victorium, et in monumentis antiquis nonnulla est mentio, quia res obscura est, et instituto nostro parum utilis, prætermittimus: hoc unum addidisse contenti, me in hac gente illustranda et evolvenda valde adjutum esse a clariss. ac doctissimo Jc. Guidone Laurino: qui, ut est in omni antiquitate peritissimus, omnesque studiosos, cum fratre clariss. M. Laurino, incredibili studio prosequitur, ac fovet; omnia fere quæ de hoc genere in Adversaria sua retulerat nobiscum humanissime communicavit.

T. LUCRETII CARI

Patria, genus, vitæ studium, ingenium, mortis genus et tempus, librorum ab eo scriptorum numerus, consilium Poëtæ, argumentum et inscriptio operis, D. Lambino auctore.

Cum de T. Lucretio Caro nihil fere literis mandatum sit a veteribus, aut certe pauca admodum, eaque incerta; atque idcirco, qui ejus vitam conscribere antea conati sunt, ii mihi artem quandam divinandi factitasse viderentur; non putaveram olim, mihi quicquam in ea re studii temporisve ponendum, quæ vani cujusdam harioli potius quam diligentis explicatoris operam desideraret. Ne nunc quidem calamum ad aliquid ea de re scribendum in manum sumsissem, nisi amici aliquot mei, quorum auctoritas multum apud me valere debet, quibusque diutius obsistere neque potui neque debui, me de mea pristina sententia demovissent, mihique persuasissent, ut, quæ alii suo more exposuissent, ea ego retractarem meo, cum præsertim iidem fontes, unde illi hauserunt, mihi quoque, atque adeo omnibus hominibus paterent. Qui utinam essent non solum uberiores ac pleniores, verum etiam liquidiores ac sinceriores, ut certiora de nostro Tito, atque exploratiora ex iis petere liceret. Sed quid agas? Quæ nobis suppetunt, qualiacumque sint, iis libenter et jucunde fruendum: quæ desunt, iis æquo animo carendum. Dissimulare equidem non possum, me hoc negotium gravate suscepisse, quod tam multi viri ante me confectum ac transactum reddiderunt, P. Crinitus, Baptista Pius, Lilius Gyraldus, aliique nonnulli. Sed cum hanc causam amicis meis opponerem,

respondebant, eos non satis eleganter, et propemodum inquinate hanc rem confecisse; atque a me petebant, ut paulo nitidius ac politius eam persequerer: cum dicerent, non tam referre quid diceretur, quam quo modo diceretur. Postremo, cum preces quoque adhibuissent, meque per amicitiam nostram obsecrassent, ut sibi etiam atque etiam petentibus hoc darem; ad extremum victus cessi, levius me peccaturum esse existimans, si actum agerem, quam si amicis aliquid a me, præsertim neque turpe neque iniquum, petentibus denegarem.

Hæc igitur nobis quærenda, et, quoad ejus fieri potest, exponenda sunt: T. Lucretii patria, genus, vitæ studium, ingenium, mortis genus, librorum ab eo scriptorum numerus, consilium scriptoris, argumentum et inscriptio operis. De patria igitur, constat inter omnes, idque vel ex ipsius poëtæ testimonio intelligere licet, eum Romanum esse. Sic enim ille in procemio lib. I. 39. Venerem implorans, eamque rogans, ut exorato Marte, cujus est amica, bellum per maria ac terras omnes componat pacemque conciliet: 'Hunc, tu Diva,' (inquit) 'tuo recubantem corpore sancto, Circumfusa super suaveis ex ore loquelas Funde, petens placidam Romanis incluta pacem. Nam neque nos agere hoc, patriai tempore iniquo, Possumus æquo animo; neque Memmî clara propago Talibus in rebus communi deesse saluti:' et eodem libro infra 831. 'nec nostra dicere lingua Concedit nobis patrii sermonis egestas:' et lib. III. 259. 'rationem reddere aventem Abstrahit invitum patrii sermonis egestas:' Itaque quod de T. Pomponio Attico scripsit Cornelius Nepos, munus illud Fortunæ fuisse, quod in ea potissimum urbe natus est, in qua domicilium orbis terrarum esset imperii, ut eandem patriam haberet, et dominam, &c. hoc idem de nostro Tito dicere licet, eandem urbem ejus patriam fuisse, et gentium dominam, siquidem Roma patria ejus est, ut est. Atque hæc quidem de patria.

De genere autem, gentis Lucretiæ fuisse T. Lucretium, nomen ipsum declarat. Porro autem gens Lucretia quam clara atque antiqua fuerit, argumento sunt

Lucretii Tricipitini, Triones, Ofellæ, Vespillones, Galli. Quod vero ad cognomen attinet, tametsi rarius in Fastis et ceteris monumentis compareat, Romanum esse tamen et ex elegiis nonnullis P. Ovidii et epigrammatis M. Valerii Martialis intelligere licet. Sed credibile est, hujus familiæ Lucretios, equestri ordine contentos, populi honores non magnopere expetisse: quod nemo mirabitur, qui legerit, C. Mæcenatem Vipsanium, cum et Cæsari Augusto et M. Agrippæ carissimus, atque adeo intimus esset, ideoque amplissimos honores capere, atque ad senatorium ordinem pervenire posset, angusto clavo tamen contentum fuisse. Licet etiam dicere, Lucretium nostrum e Vespillonum aut Ofellarum familia fuisse, duoque cognomina habuisse, cum ad commune totius familiæ cognomen, aut Vespillonis aut Ofellæ, cognomen Cari accessisset, vel propter ingenii magnitudinem et præstantiam, vel propter morum suavitatem et comitatem, vel propter aliquid tale. Quod ut facilius credam, facit vel Q. Lucretius Vespillo, jurisperitus, quem commemorat M. Tullius in Bruto, vel Q. Lucretius Ofella, quem idem ibidem scribit aptiorem fuisse concionibus quam judiciis: de quo fortasse et Velleius Paterculus lib. II. verba facit: vel potius alter Lucretius Vespillo, cujus M. Tullius mentionem facit lib. VIII. epistolarum ad Atticum, epistola 5. et C. Cæsar lib. I. et III. de bello civili: ut credibile sit, Lucretium nostrum horum alicujus fratrem germanum aut patruelem fuisse. Neque me movet, quod Cæsar lib. I. de bello civili Lucretium illum senatorem appellat: fieri enim poterat, ut ex eadem familia alius esset equestris, aut etiam plebeii ordinis, alius senatorii. Quod si cui mirum videatur, consideret, M. Tullium Ciceronem, et Q. Tullium, ejus fratrem, equestri loco esse natos. Finge igitur, ex his duobus fratribus alterum se ad honores petendos et rempub. gerendam contulisse; alterum luce populari carere, suum negotium agere, et intra pelliculam se continere voluisse: quod tamen secus factum est; sed finge ita evenisse. Proculdubio is, qui ædilitatem majorem, præturam, consulatum adeptus esset, ut Marcus,

senatorii ordinis factus esset: ille alter, qui nullum magistratum gessisset, in equestri ordine mansisset. Hoc idem de nostro Tito dicere licet, eum equestri ordine contentum fuisse, cum ejus propinqui, quod se ad rempub. administrandam et ad magistratus gerendos contulerant, senatores facti essent. Quo posito et concesso, licebit eum referre in familiam aut Vespillonum aut Ofellarum, ut præter prænomen T. et nomen Lucretii, et cognomen Cari, vel sic appelletur, T. Lucretius Vespillo Carus; vel sic, T. Lucretius Ofella Carus. De duobus cognomentis autem dubitari non debet. Nullum enim dubitandi relinquunt locum P. Cornelius Lentulus Sura, P. Cornelius Lentulus Spinther, Q. Fabius Maximus Verrucosus, L. Cornelius Sylla Felix, L. Calpurnius Piso Frugi, alii, quos longum sit enumerare. Hæc sunt quæ de T. Lucretii nostri genere comperta habemus. Eusebius Pamphili F. eum natum esse tradidit Olympiade CLXXI. hoc est, Cn. Domitio Ahenobarbo, et C. Cassio Longino Coss. anno ab U. C. IↃCLVII. Alii, Olympiade CLXXII. hoc est, L. Licinio Crasso, et Q. Mucio Scævola Coss. anno ab U. C. IↃCLVIII. Ex quo apparet, eum M. Tullio Cicerone annis XII. aut XI. natu minorem fuisse, siquidem M. Tullius natus est Q. Servilio Cæpione, C. Atilio Serrano Coss. et ita T. Lucretium Carum, C. Julium Cæsarem, Q. Tullium Ciceronem, C. Valerium Catullum, T. Pomponium Atticum, et horum æquales, non longe admodum inter se ætatibus destitisse. Idque consentaneum est cum iis quæ scribit Velleius Paterculus lib II. his verbis: 'Jam pæne supervacaneum videri potest, eminentium ingeniorum notare tempora. Quis enim ignorat, diremtos gradibus ætatis floruisse hoc tempore Ciceronem, Hortensium, senemque Crassum, Catonem, Sulpicium, moxque Brutum, Calidium, Calvum, Cælium, et proximum Ciceroni Cæsarem, eorumque velut alumnos Corvinum, ac Pollionem Asinium, æmulumque Thucydidis Sallustium, auctoresque carminum Varronem, ac Lucretium, neque ullo in suscepti operis sui carmine minorem Catullum?' Neque ab his discrepant ea quæ scripsit

Cornelius Nepos in vita T. Pomponii Attici, his verbis: 'Idem (Atticus) L. Julium Calidium, quem, post Lucretii Catullique mortem, multo elegantissimum poëtam nostram tulisse ætatem vere videor posse contendere, neque minus virum bonum, optimisque artibus eruditum, post proscriptionem equitum, propter magnas ejus Africanas possessiones, in proscriptorum numerum a P. Volumnio, præfecto fabrum Antonii, absentem relatum, expedivit.'

Cum his congruunt et M. Tullii verba in epistola quadam ad Q. Fratrem, lib. II. quibus Quinti de Lucretii poëmate judicium comprobat: quæ verba mox suo loco referemus. Quod ad studium attinet, credibile est, poëtam nostrum, cum ad poëticam et philosophiam natus esset, ingenioque suo indulgens, et naturam suam ducem secutus, philosophiam Epicuream approbasset, ut solutiore animo, et commodius philosophari posset, sese Athenas contulisse, ibique Zenonem illum, Epicureorum coryphæum, ut eum M. Tullius lib. I. de natura Deorum appellat, audivisse, atque hoc pacto totam Epicuri disciplinam accurate cognovisse, ac perdidicisse. Cum esset igitur Lucretius ad poëticam factus natura, ingeniique acumine excelleret; contemtis popularibus honoribus, qui non solum equestri ordini, verum etiam plebeio patebant; (certe majoribus ejus et propinquis patuerant;) sive quod a populari levitate abhorreret natura, sive quod vitam suam ei disciplinæ, quam sequeretur, quamque amplexus esset, consentaneam esse vellet; (sapientem enim ad remp. accessurum negabat Epicurus;) constituit se intra fortunam suam continere, perpetuoque equestrem dignitatem retinere, neque longius progredi, idque multorum bonorum et clarorum virorum exemplo. Quamvis autem essent hi numero complures, unus Pomponius tamen multorum instar ei esse poterat: qui, cum ei honores amplissimos in sua civitate consequi liceret, ita privatus, quamdiu mansit in vita, vixit tamen, ut viris totius civitatis Romanæ amplissimis, et ornatissimis, et nobilissimis carissimus fuerit.

Quantus autem poëta sit Lucretius, quam acuto et acri

ingenio, quanta sit carminis ab eo scripti gravitas ac majestas, quantus ornatus, quam pulchri et præclari versus, quanta sermonis elegantia, munditties, integritas, atque, ut ita dicam, sanitas, cum omnes eruditi, qui hodie vivunt, intelligunt, tum qui patrum nostrorum ætate floruerunt, eo maxime declararunt, quod hunc poëtam in primis amabant ac lectitabant. Sed ultima illa, et maxime veneranda, utpote nondum peregrinis sordibus oblita, antiquitas, non obscure id significavit. Atque, (ut ab hoc potissimum initium sumam) quam bene existimarit de hoc poëmate Q. Tullius Cicero, Marci frater, homo subtilissimi ac politissimi judicii, declarat Marci ad eum epistola libro II. epistolarum ad Q. Fr. per quam sic ei rescribit: 'Lucretii poëmata, ut scribis, ita sunt: multis ingenii luminibus tincta: multæ tamen etiam artis.' Quæ potest laus ulla poëmatis esse major? Homerum laudant omnes veteres, ut ingeniosum, et omnia perficientem natura potius quam arte: contra laudatur Virgilius, quod in eo plus sit artis et industriæ, naturæ et ingenii minus. At Lucretius noster utroque valet, atque excellit, arte, inquam, et natura, ut quidem Q. Tullius Cicero, cui Marcus assentitur, indicat. Quid est, quod aliorum judicia aut testimonia requiramus? Hi duo multorum nobis testium instar esse possunt. Verumtamen alii quoque testes citabuntur. Ac secundo sane loco citetur Cornelius Nepos: cujus verba ex vita T. Pomponii Attici paulo ante protulimus, ea, quibus significat, Lucretium in elegantissimis suæ ætatis poëtis esse numerandum. Tertius producatur Ovidius, cujus hi sunt versus:

Carmina divini tum sunt peritura Lucreti,
  Exitio terras cum dabit una dies.

Ejusdem sunt et hi:

Explicat ut causas rapidi Lucretius ignis,
  Casurumque triplex vaticinatur opus;
Sic sua lascivo cantata est sæpe Catullo
  Fœmina, cui falsum Lesbia nomen erat.

Citetur quartus Vitruvius: cujus hæc verba sunt lib. IX.

cap. 3. 'Cum vero neque moribus neque institutis scriptorum præstantibus tribuantur honores, ipsæ tamen per se mentes aëris altiora prospicientes, memoriarum gradibus ad cœlum elatæ, ævo immortali non modo sententias, sed etiam figuras eorum posteris cogunt esse notas. Itaque qui historiarum jucunditatibus instructas habent mentes, non possunt non in suis pectoribus dedicatum habere, sicuti Deorum, sic et Ennii poëtæ simulacrum. Accii autem carminib. qui studiose delectantur, non modo verborum virtutes, sed etiam figuram ejus videntur secum habere præsentem. Item plures post nostram memoriam nascentes cum Lucretio videbuntur velut coram de rerum natura disputare: de arte vero rhetorica cum Cicerone: multi posterorum cum Varrone conferent sermonem de lingua Latina.' Itaque satis interdum mirari non possum, quæ tanta fuerit in Quintiliano judicii perversitas, ut primum cum Macro Lucretium, hoc est cum musca elephantum, compararit, cum sint inter se maxime dispares ac dissimiles; (Macrum autem eum significo, quem Quintilianus noverat: nam is, qui hodie est in manibus, non est Macer germanus, sed alius quidam Pseudomacer in antiqui et veri Macri locum subditus;) deinde scripserit, 'utrumque esse quidem legendum, sed non ut phrasin, id est corpus eloquentiæ faciant;' postremo subjunxerit, 'elegantem esse utrumque in sua materia; sed alterum humilem, alterum difficilem.' Nam primum Lucretius non fuit cum Macro comparandus, ut dixi, propterea quod nihil habent inter se simile. Deinde quod negat, Lucretii lectionem oratori prodesse posse ad corpus eloquentiæ constituendum: nihil unquam Quintilianus minus vere locutus est. Nam, sive verba simplicia, ac propria, et elocutionem ipsam spectes, paucis admodum verbis exceptis quæ poëta aut suo jure finxit, aut ab Ennio et aliis ficta usurpavit, potest orator ex sermonis genere, quo Lucretius est usus, orationem suam efficere, primum puriorem atque elegantiorem, deinde uberiorem ac nitidiorem; sive te ad rerum tractandarum rationem convertas, habet unde facere possit orationem elatiorem, grandiorem, excel-

siorem. Quemadmodum enim M. Tullius, Periclem illum, qui fulgurare, tonare, permiscere Græciam dicebatur, eo ceteris oratoribus præstitisse dicit, quod Anaxagoræ physici auditor fuisset; et Demosthenem illum, quem Longinus scribit ignis instar, eorum, quos afficere velit, animos incendere atque inflammare, tanto majorem evasisse, quod Platonem in Academia de rebus a sensu populari remotis disputantem audivisset; ita arbitror, eum oratorem, qui studiose Lucretium legat, multo majores in dicendo sonitus editurum, multoque vehementius animos auditorum quasi percussurum, et quocumque velit, impulsurum. Neque tamen hoc ita accipi velim, quasi hoc sentiam, disputationem de atomis, et de earum concursione fortuita, et de earum motu triplici, et similibus reb. ad eloquentiæ incrementum, ac pondus acquirendum oratori profuturam: sed hoc sentio, hoc dico, detracta certorum librorum materia, ejus tractandæ rationem ac figuras oratori magnos et uberes fructus allaturas, magnoque adjumento ad eloquentiam, omnibus suis partib. absolutam, comparandam futuras; et oratorem ab hujus poëmatis lectione profectum orationem confecturum longe grandiorem, magis sonoram, magis arduam, et excelsam, magis denique, ut ita dicam, exstructam, atque exaggeratam. Jam, quod idem ait, *Lucretium esse difficilem;* quid diceret, si his temporibus natus esset, quibus a certis hominibus, (quorum nominibus parco,) ita depravatus est, ut vix ejus pristina species agnoscatur, cum et ætati Lucretii pæne vicinus, et Lucretii exemplaria integra et emendata, aut certe quam minime corrupta et mendosa, habens, hæc scripsit tamen? Atqui nihil est in Lucretio magnopere difficile homini tolerabiliter erudito, et in disciplina Epicuri non omnino hospiti. Quin pleraque in eo sunt, quæ non debet ignorare homo honesto loco natus, et liberaliter educatus, et bonis artibus eruditus, nedum is, qui est orator aliquando futurus, et apud pontifices, apud imperatores, apud reges, apud populos opulentos ac potentes magnis de rebus verba facturus. Tali igitur ingenio præditus, atque ornatus, talibusque adjumentis partim a natura, partim a stu-

dio et doctrina instructus, Lucretius sese ad scribendum de natura rerum contulit; scribendi quidem genus, et figuras, et grandiloquentiam Empedoclis secutus, materiam vero, et res, ab Epicuro, cujus disciplinam et decreta adamarat, mutuatus. Atque Empedocli quidem præclaram gratiam retulit, egregiis et honorificentissimis versibus in eum scriptis, libro I. 717.

Quorum Agragantinus cum primis Empedocles est,
Insula quem Triquetris terrarum gessit in oris, &c.

sequitur deinde:

Quæ cum magna modis multis miranda videtur
Gentibus humanis regio, visendaque fertur,
Rebus opima bonis, multa munita virum vi;
Nil tamen hoc habuisse viro præclarius in se,
Nec sanctum magis, et mirum, carumque videtur.
Carmina quin etiam divini pectoris ejus
Vociferantur, et exponunt præclara reperta;
Ut vix humana videatur stirpe creatus.

Epicurum vero, magistrum et ducem suum, divinis prope laudibus ornavit, idque tribus locis: uno, post procemium lib. I. 63.

Humana ante oculos fœde cum vita jaceret, &c.
Primum Graius homo mortaleis tendere contra
Est oculos ausus, primusque obsistere contra:
Quem nec fama Deum, nec fulmina, nec minitanti
Murmure compressit cœlum, sed eo magis acrem
Virtutem inritat animi, confringere ut arta
Naturæ primus portarum claustra cupiret.
Ergo vivida vis animi pervicit, et extra
Processit longe flammantia mœnia mundi;
Atque omne immensum peragravit mente, animoque,
Unde refert nobis victor, quid possit oriri, &c.

altero loco, in procemio lib. III. his versib.

E tenebris tantis tam clarum extollere lumen
Qui primus potuisti, inlustrans commoda vitæ,
Te sequor, o Graiæ gentis decus, inque tuis nunc
Fixa pedum pono pressis vestigia signis, &c.

sequitur mox,

Tu pater, et rerum inventor, tu patria nobis
Suppeditas præcepta, &c.

tertio, in prooemio lib. VI. una eademque opera et Athenas, ubi fuit institutus, et disciplinæ inventorem laudans, his versibus.

Primæ frugiferos fœtus mortalibus ægris
Dididerunt quondam præclaro nomine Athenæ,
Et recreaverunt vitam, legesque rogarunt;
Et primæ dederunt solatia dulcia vitæ,
Cum genuere virum tali cum corde repertum,
Omnia veridico qui quondam ex ore profudit:
Cujus et extincti, propter divina reperta
Divolgata, vetus jam ad cœlum gloria fertur.

Quod autem a quibusdam proditum memoriæ est, Lucretii carmen, quasi ab auctore inchoatum, rudeque atque impolitum relictum, a M. Tullio esse emendatum, perfectum, ac perpolitum; id ego neque refellere, si velim, possim, quia Eusebii, qui hujus opinionis auctor est, auctoritas, ab eo, qui gravioris alicujus auctoritate careat, elevari aut infirmari non potest; neque si possim, velim, quia hoc ipsum nobis argumento magno debet esse, hoc poëma præclarum M. Tullio esse visum, quod id dignum esse judicarit, in quo emendando operam suam collocaret. Ceterum hoc videor ex ipsius Lucretii versibus, atque ex ipsa operis summa, confirmare posse, nihil esse in hoc poëmate foris profectum, nihil alienum, nihil adventitium: sed omnia esse domestica, domi nata, et vernacula: ita totum opus simplex est, et unum, et ab omni parte sui simile, quamvis partes sint inter se dissimiles ac dispares. Quemadmodum enim Phidiæ Minervam, quamvis ex partibus dissimilibus constaret, (ut et corpus humanum ex membris dissimilibus constare necesse est,) tamen cum eam aspiceres, non diceres a pluribus artificibus esse fabricatam, sed ab uno Phidia perfectam atque absolutam; sic, cum hoc divinum Lucretii poëma uno quasi oculorum obtutu contemplor, videor mihi non plurium scriptorum calamos, sed unius

Lucretii manum notare atque observare; usque adeo nullum prorsus in eo alienæ operæ vestigium comparet. Præterea licet ex multis hujus poëmatis locis hanc facere de Lucretii animo conjecturam, ita eum fuisse animatum, ita magnifice et gloriose de se existimasse, ita denique sui ingenii viribus esse confisum, ut videri nollet opis alienæ indigere. Declarant id, quod dico, versus hi bis ab eo positi, ut I. 925. et IV. 1.

Avia Pieridum peragro loca, nullius ante
Trita solo: juvat integros accedere fonteis,
Atque haurire: juvatque novos decerpere flores,
Insignemque meo capiti petere inde coronam,
Unde prius nulli velarint tempora Musæ, &c.

et hi, libro IV. positi, in procemio, vs. 11. et I. 935.

Nam veluti pueris absinthia, &c.
Sic ego nunc, quoniam hæc ratio plerumque videtur
Tristior esse, quibus non est tractata, retroque
Volgus abhorret ab hac; volui tibi suaviloquenti
Carmine Pierio rationem exponere nostram,
Et quasi musæo dulci contingere melle.

et hi libro eodem, 180.

Nunc age, quam celeri motu simulacra ferantur, &c.
Suavidicis potius, quam multis versibus, edam:
Parvus ut est cycni melior canor, ille gruum quam
Clamor, in ætheriis dispersus nubibus austri.

quos versus iterat eodem libro, vs. 906. eo loco, quo loco de somno disserere parat: et hi, quos lib. vi. 81. posuit:

Multa tamen restant, et sunt ornanda politis
Versibus: et ratio Superum, cœlique tenenda, &c.

Quo mortis genere extinctus sit Lucretius, difficile dictu est: neque multo facilius est dicere, quoto suæ ætatis anno e vita decesserit. Plerique mortuum esse ferunt anno ætatis XLIII. Cn. Pompeio Magno III. Q. Cæcilio Metello Pio Coss. anno ab U. C. DCCII. eodem die, quo die P. Virgilium Maronem natum esse nonnulli scriptum reliquerunt. Nolunt autem eum, aut sua sponte mortem obiisse, aut alicujus

morbi vi, ut fit, consumtum esse, sed, ut ejus obitum τραγικώτερον faciant, scribunt, eum sibi ipsum manus attulisse: alii tædio vitæ, quod patriam suam ambitione, avaritia, luxuria, discordia, et similibus civitatum, quæ diu floruerunt, et jam senescunt, morbis æstuare atque afflictari videret: alii ægritudine animi, quod Memmii sui, qui in exilium pulsus erat, tristem casum æquo animo ferre non posset: alii furore percitum, in quem Lucilia, sive uxor sive amica, amatorio poculo porrecto, eum imprudens adegerat, cum ab eo amari, non ei necem inferre, aut bonam mentem adimere, vellet. Quoniam autem de numero librorum a nostro poëta scriptorum nonnulli dubitarunt, et, levissimis argumentis adducti, plures, quam sex, ab eo scriptos esse existimarunt, videtur hic error minuendus, atque hæc dubitatio tollenda. Omnino igitur sex libros duntaxat de natura rerum scripsit T. Lucretius Carus. Cujus rei cum sint mihi illa quoque argumenta non imbecilla, primum quod Grammatici veteres, aliique scriptores, Festus, Nonius, Diomedes, Priscianus, Probus, Carisius, Donatus, Servius, Tertullianus, Arnobius, Lactantius, nullum Lucretii librum ultra sextum commemorant, nulloque ex ejus libro, præterquam ex I. II. III. IV. V. VI. testimonium proferunt; deinde quod his sex libris solis tota Epicuri ratio, sententia, ac doctrina, quæ quidem ad naturæ explicationem pertineat, continetur, neque quicquam amplius, quod quis de ea dicere queat, reliquum est; et tamen multa de continentia, et parsimonia in victu, de honoribus contemnendis, de luxuria et mollitie aspernanda, et de ceteris rebus ad philosophiam moralem pertinentibus accedunt; tum ipsius auctoris testimonium, argumenti omnium firmissimi vim et locum obtinere debet. Sic igitur Lucretius lib. VI. in prooemio, ad extr. vs. 91.

> Tu mihi, supremæ præscripta ad candida calcis
> Currenti, spatium præmonstra, callida Musa.

Quid enim aliud significat, quam librum sextum suæ totius de natura rerum disputationis, operisque a se suscepti esse fastigium, et veluti extremam sui laboris metam, ad quam

cum pervenerit, se, ut ludorum Circensium victores, qui spatium feliciter decurrunt, coronam summa cum laude et gloria consecuturum? Quod si quis neget, eum librum, qui vulgo primus et inscribitur et appellatur, esse primum, quasi multi alii libri a Lucretio ei præpositi fuerint, versu illo, qui apud M. Terentium Varronem, lib. IV. de lingua Latina, legitur, auctorique Lucretio ascribitur, commotus,

Ætheris et terræ genitabile quærere tempus;

primum, ipsius libri argumentum satis declarat, Lucretium non aliunde quam ab hoc libro initium duxisse. In primo libro enim disputat Poëta de principiis seu primordiis rerum. At nonne præposterum et perversum ordinem secutus esset, si in prioribus quidem libris de aliis quibusdam rebus, ordine posterioribus, disseruisset; in hoc libro vero, qui illis postpositus esset, de principiis rerum, quæ sunt ordine priora, disputaret? Deinde procemium ipsum clamat, hunc esse primum librum. Præterea commendatio auctoris et ducis, quem sequitur, sive proparasceve ad disputationem de principiis rerum, cum laude Epicuri conjuncta, quæ est vs. 63.

Humana ante oculos fœde cum vita jaceret, &c.

hujus rei fidem facit. Præterea ii versus, quibus lectori, rei susceptæ difficultatem, et poëtæ animi magnitudinem, ac pæne dicam, audaciam, tacite miranti, occurrit, vs. 137.

Nec me animi fallit, Graiorum obscura reperta
Difficile inlustrare Latinis versibus esse, &c.

vincunt, hunc esse primum librum. Sero enim hoc faceret, si alii libri antecederent. Præterea hic locus ex eodem libro me adjuvat, vs. 147.

Hunc igitur terrorem animi, tenebrasque, necesse est,
Non radii solis, neque lucida tela diei,
Discutiant; sed naturæ species, ratioque,
Principium hinc cujus nobis exordia sumet,
Nullam rem e nihilo fieri divinitus unquam.

Postremo versus positi lib. VI. 906. eo loco, quo loco docere incipit, quo pacto fiat, ut magnes ferrum trahat,

nullum dubitationi locum relinquunt. Sunt autem hi versus:

Nunc omnes repetam quam raro corpore sint res
Commemorare: quod in primo jam carmine claret.

'In primo carmine,' hoc est, 'in primo libro.' At 'in primo libro,' in eo, inquam, libro, qui vulgo liber primus et inscribitur et numeratur, posteaquam aliquot versibus ostendit, esse corpora quædam solidissima, et simplicissima, quæ primordia rerum dicuntur, docet continuo, esse inane, et res genitas corpore raro constare, vs. 330.

Nec tamen undique corporea stipata tenentur
Omnia natura, namque est in rebus inane, &c.

et 347.

Præterea, quamvis solidæ res esse putentur,
Hinc tamen esse licet raro cum corpore cernas:
In saxis ac speluncis permanat aquarum
Liquidus humor, et uberibus flent omnia guttis, &c.

Quod autem ad versum illum attinet, qui apud Varronem Lucretio ascribitur, locus est apud Varronem corruptus, et vel Lucilii vel alicujus alius scriptoris, nobis ignoti, nomen pro Lucretii nomine reponendum est. Nam primum verisimile non est, M. Terentium Varronem a Lucretio, longe minore natu, testimonium sumsisse, ut neque a quoquam alio inferiori ætatis scriptore. Quin, si Eusebio credimus, qui Lucretium nostrum scribit anno post M. Terentium Varronem XXIV. post M. Tullium Ciceronem, XI. natum esse, fortasse hic poëta nondum ullam de natura rerum literam fecerat cum Varro suos de lingua Latina libros absolutos ad M. Tullium misit; aut certe ii libri nondum ad manus hominum pervenerant, neque in lucem editi fuerant. Ne quis autem dicat, audax facinus esse, librorum omnium, qui sic habent, consensum repudiare, auctoritatemque aspernari, ostendam simile erratum in nomine Lucretii apud eundem scriptorem lib. VI. inhæsisse. Sic enim vulgo legitur, 'apud Lucretium,

Atque aliquos ibi ab rebus clepsere foro.'

Nam sine dubio legendum, 'apud Lucilium,

Atque aliquos ibus ab rebus clepsere foroque.'

quod vidit et Josephus Scaliger. Sic sæpe apud Festum et Nonium, et Macrobium, et alios, in hoc nomine a librariis peccatum est. Sic apud Festum legitur vulgo in 'Oufentinæ tribus:' 'Lucretius, Priverno Oufentina venit, &c.' legendum, 'Lucilius,

Priverno Oufentina (seu, Ufentina) venit fluvioque Oufente.'

Apud Nonium contra, in adverbiis, 'longinque,' et 'longiter,' ita legitur vulgo: 'Lucilius lib. III.

Non, ut opinor, id a lectio jam longiter rati:'

legendum enim est, 'Lucretius lib. III.

Non, ut opinor, id a leto jam longiter errat:'

quod in commentariis libri III. 676. suo loco jam pridem indicavimus. Sic et apud Macrobium lib. VI. Saturn. cap. 1. Lucretii nomen pro Lucilii a librariis scriptum et impressum est: sic enim vulgo legitur: 'Lucretius,

Major erat natu: non omnia possumus omnes.'

legendum enim, 'Lucilius, Major erat natu, &c.' Multo plura mihi colligere licet: sed ad reliqua propero. Consilium poëtæ est, animi tranquillitatem, et ἀταραξίαν illam, quam crebro habebat in ore Epicurus, hominibus afferre. Quoniam autem duæ res in primis homines solicitant et conturbant, ut ille putabat; religio, hoc est, timor Deorum inanis, vitæque beatæ inimicus atque infestus; tum mortis metus; his duobus animorum quasi pestibus et crucibus conatur eos liberare, ostendendo, primum nullam esse Deorum providentiam, deinde nullum sensum post vitam remanere, animosque esse mortales. In quibus vehementer quidem errat Epicurus, et nos Christiani valde ab eo dissentimus: sed nostri poëtæ, qui eum ducem sequitur, consilium aperimus. Quoniam igitur neutrum horum facile expedire poterat Lucretius, nisi natura rerum perspecta et cognita, omnem operam suam in explicanda ratione naturæ ponit. Itaque docet, mundum sine consilio Deorum, atomorum concursu fortuito, esse factum, et mundos esse innumerabiles, eodem modo creatos, eosque omnes esse in-

terituros. Ac totum quidem librum tertium in disputatione de anima consumsit: ceteros vero in diversis ac variis quæstionibus, quas lector ex indice earum rerum, quæ in singulis libris tractantur, facile per se cognoscet. Atque hæc ita se habere, ut dico, licet ex eo intelligere, quod primo libro, statim post procemium, primum per quandam corporis fictionem, (σωματοποιΐαν nominant Græci,) et per quandam ὑποτύπωσιν, religionis imaginem horribilem describit, eamque facit e cœlo cum tali aspectu mortalibus imminentem: vitam hominum autem tali specie perterritam fœde jacentem: deinde Epicurum, hominem natione Græcum, adversus tam terribilem personam oculos contendentem, eique obsistentem: subjicit deinceps, vs. 76.

Unde refert nobis victor, quid possit oriri,
Quid nequeat: finita potestas denique quoique
Quanam sit ratione, et quam alte terminus hærens.

Sequitur mox, vs. 147.

Hunc igitur terrorem animi, tenebrasque, necesse est,
Non radii solis, neque lucida tela diei
Discutiant; sed naturæ species, ratioque.

En tibi: naturæ species ratioque necesse est hunc terrorem discutiat, inquit: per naturæ speciem, et rationem, nihil aliud significans quam naturæ explicationem, sive disputationem de natura rerum, quam physicam seu physiologiam appellant. Eodem pertinent illa quæ posuit lib. III. 14. in procemio.

Nam simul ac ratio tua cœpit vociferari,
Naturam rerum Divum sine mente coortam;
Diffugiunt animi terrores, mœnia mundi
Discedunt, totum video per inane geri res.
Apparet Divum numen, sedesque quietæ, &c.

Sequitur paucis post versibus, vs. 25.

At contra nusquam apparent Acherusia templa,
Nec tellus obstat, quin omnia dispiciantur,
Sub pedibus quæcumque infra per inane geruntur, &c.

Consentanea sunt his et illa ex eodem lib. in extr. ubi describit hominum inconstantiam, et morbum animi, dum

errantes, et incerti, assidue quærunt ubi conquiescant, et locum identidem commutant, quasi onus, quo urgentur, deponere queant: sed frustra: quia morbi causam non tenent, inquit. Sic enim Lucretius concludit, vs. 1081.

Hoc se quisque modo fugit: at quot, scilicet, ut fit,
Effugere haud potis est, ingratis hæret, et angit,
Propterea, morbi quia causam non tenet æger.
Quam bene si videat, jam rebus quisque relictis
Naturam primum studeat cognoscere rerum,
Temporis æterni quoniam, non unius horæ,
Ambigitur status, &c.

Deinde (redeo nunc ad primum librum) ostendit ignorationem naturæ animæ efficere, ut homines nati esse videantur in miseriam sempiternam, 105.

Quippe etenim quam multa tibi, &c.

sequitur mox, 108.

nam si certam finem esse viderent
Ærumnarum homines, aliqua ratione valerent
Relligionibus atque minis obsistere vatum.
Nunc ratio nulla est restandi, nulla facultas,
Æternas quoniam pœnas in morte timendum.
Ignoratur enim, quæ sit natura animai,
Nata sit, an contra nascentibus insinuetur,
Et simul intereat nobiscum morte diremta,
An tenebras Orci visat, vastasque lacunas, &c.

Idem lib. III. prooem. vs. 31.

Et quoniam docui, &c.
Hasce secundum res animi natura videtur,
Atque animæ, claranda meis jam versibus esse:
Et metus ille foras præceps Acheruntis agendus,
Funditus humanam qui vitam turbat ab imo,
Omnia suffundens mortis nigrore: neque ullam
Esse voluptatem liquidam puramque relinquit.

Quantum autem existimarit Epicurus naturæ explicationem, sive rerum naturalium cognitionem, prodesse ad animos tranquillandos, omnique ægritudine et metu liberandos, ostendit et M. Tullius lib. I. de finib. his verbis.

'In physicis autem, quod plurimum prosunt, plurimam operam posuit Epicurus. Omnium enim rerum natura cognita, levamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum: e qua ipsa horribiles existunt sæpe formidines: denique etiam morati erimus, cum didicerimus, quæ natura desideret; tum vero, si stabilem scientiam rerum tenebimus: servata illa, quæ quasi delapsa de cœlo est ad cognitionem omnium, regula, ad quam omnia judicia rerum dirigentur, nunquam ullius oratione victi sententia desistemus. Nisi autem rerum natura perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum judicia defendere. Quicquid porro animo cernimus, id omne oritur a sensibus: qui si omnes veri erunt, ut Epicuri ratio docet, tum denique poterit aliquid cognosci, et percipi; quos qui tollunt, et nihil posse percipi dicunt, ii, remotis sensibus, id ipsum quidem expedire possunt, quod disserunt. Præterea, sublata cognitione, et scientia, tollitur omnis ratio et vitæ degendæ et rerum gerendarum. Sic e physicis et fortitudo sumitur contra mortis timorem, et constantia contra metum religionis, et sedatio animi, omnium rerum occultarum ignoratione sublata, et moderatio, natura cupiditatum, generibusque earum explicatis; et, ut modo docui, cognitionis regula, et judicio ab eadem illa constituto, veri a falso distinctio traditur.' Argumentum et inscriptio operis ex iis, quæ supra diximus, satis patent. Explicatur hoc præclaro poëmate natura rerum, et inscriptio librorum, hæc est, 'T. Lucretii de natura rerum libri VI.' omnium et librorum veterum auctoritate, et virorum consensu, comprobata: ad quæ duo accedit ipsius scriptoris vox, et veluti testimonium. Sic enim lib. I. 25. poëta noster:

Te sociam studeo scribendis versibus esse,
Quos ego de rerum natura pangere conor.

Et lib. IV. 23.

Si tibi forte animum tali ratione tenere
Versibus in nostris possem, dum perspicis omnem
Naturam rerum, ac præsentis utilitatem.

Et lib. V. procem. de Epicuro loquens, vs. 50.

Hæc igitur qui cuncta subegerit, ex animoque
Expulerit dictis, non armis, nonne decebit
Hunc hominem numero Divum dignarier esse?
Cum bene præsertim multa, ac divinitus, ipsis
Immortalibus de Divis dare dicta suerit,
Atque omnem rerum naturam pandere dictis?

Hæc habuimus, quæ de T. Lucretii Cari patria, genere, vitæ studio, ingenio, mortis genere, librorum ab eo scriptorum numero, consilio Poëtæ, argumento operis, et inscriptione librorum, scriberemus. Nunc Lucretium naturam rerum gravissimis atque ornatissimis explicantem versibus audiamus.

ABRAHAMI PREIGERI

EPISTOLA

AD VIRUM CLARISSIMUM

SIGEBERTUM HAVERCAMPUM,

Contubernalem quondam suum dulcissimum, nunc in celeberrima patriæ Academia, quæ Lugd. Bat. est, Professorem historiarum, eloquentiæ, et linguæ Græcæ dignissimum.

PLACERE tibi intelligo, Havercampi προσφιλέστατε, ut, si qua ad Lucretium, e posterioribus forte subnata mihi curis, reliqua habeam, tecum communicem. Facis tu quidem pro solita, qua me complecteris, benevolentia atque humanitate: ego vero, quicquid id est, quod in hac re forte possum, apud te quam lubentissime depono; quippe cujus id omne judicio atque examini, non nisi benevolo, me subjicere novi, et apud quem, si quid ulteriori demonstratione egeat, quam brevissimis defungi queam. Sunt itaque, quæ neque arundinibus ut narrem, juxta proverbium, a me impetrare possum, et tibi soli si probavero, satis me probasse facile judicabo.

Ac primo quidem duabus potissimum de causis in Arte Poëtica excellere mihi videtur Lucretius, (philosophiam enim ipsam non moramur,) quod et propriam ac veluti domesticam sibi suavitatem mirifica quadam sublimitate ornavit, et utramque eo diligentius excoluit, quo sterilius atque miserius suapte natura, quod manibus sibi versandum cerneret, argumentum repererit. Suaviloquentiam ipse

disertis hic illic verbis omnimodam ita promittit, ut simul aperiat mentem suam, consulendi nimirum hac tanquam medica arte rebus ipsis, non magnis modo, sed et occultis atque abstrusis, immo per se tristibus: unde facile apparet, quibus ictus calcaribus omne genus suavitatum atque leporum tam cupide involaverit, tamque solicite undique fere corraserit. Sed neque secutus in hisce quicquam est, quod non assecutus sit plane, immo ad miraculum usque exeruerit. Atque hoc loco ante omnia melleam istam dulcedinem in dictione Lucretiana agnosco; ita lectissimis quibusque, ac meditatis indulget vocibus. Hinc, 'Mare velivolum,' v. vs. 1441. 'Pulverulenta Ceres,' 'Altitonans Volturnus,' vs. 741. 744. et similia apud eum in promtu quam plurima. Neque cessant idem, quod istiusmodi composita, aut derivata, et epitheta, etiam simplicia, eaque verba fere, præstare, ex. gr. 92. III. 970. 'Præsentia temnis,' pro 'contemnis;' v. 973. 'Sed taciti seu spectabant [Is. Vossii apud Annotatorem nostrum conjectura est pro 'exspectabant,'] somnove sepulti,' subintelligo simpliciter, jacebant, 'dum rosea,' &c. Item 999. 'Turbida ponti Æquora lædebant [pro allidebant] naveis ad saxa.' Eodem spectare arbitror universos illos Genitivos in *ai*, ut, III. 693. 'Gelidai stringor aquai:' Tmeses, quotquot occurrunt, ut, IV. 830. 'Inter quæcunque pretantur:' expletivæ, quæ dicuntur, particulæ, ut III. 200. in, 'Nenu potest;' IV. 716. in, 'Nenu queunt;' I. 641. in, 'Quamde graveis inter Graios:' passim, in, 'Endo,' aut, 'Indu,' &c. item in, 'suapte,' sive cum substantivo, ut, VI. 278. 'suapte mobilitate,' &c. ex emendatione Lambini haudquaquam contemnenda; sive absolute occurrat, ita ut subaudiatur 'vi,' 'sponte,' aut simile quid, quem in finem inter sese conferri merentur loca, II. 185. V. 207. et VI. 755. Non enim iis viris, quamvis doctissimis, assentior, qui vel, ex 'sua sponte,' ut in Collectaneis Gifanius, vel, ex 'sua pote,' ut ad Catullum p. 113. Is. Vossius, conflatam contractamque volunt vocem 'suapte.' A Græcis, ut reliqua, ita et hanc particulam omnino mutuati poëtæ Latini; atque ita, quod in, μήνο, et

τίπτε, et similibus illi, idem in, 'nenu,' et 'suapte,' &c. hi secuti sunt. Adde, quod et Festus, 'suopte,' 'meopte,' 'tuopte' agnoscit, et Cic. I. Tusc. Q. 'suopte nutu' dixit, quomodo et in Vulgatis fere, 'sonitu suopte,' Catullus. Hisce accedunt innumera alia, ita evoluta et expensa quasi vocabula, ut aures nostras implere omni sua modulatione, pro se unumquodque, certasse videantur; et merito dubites, an τοῖς ἰάζουσι, quorum inter Græcos, cum poëtica, tum etiam natura dulcis, ac suavis inprimis, dialectus apud artis magistros audit, Lucretius quicquam concesserit. Exempli loco sit, v. 739.

Cuncta coloribus egregiis et odoribus opplet.

'Υποκοριστικά, nescio quæ, in illis exaudire mihi videor, non illa pueris, sed viris, iisque vel gravissimis Romulidarum, deliniendis apta nata. Quid? quod et omnem 'Palloris,' 'Terroris' et quorum porro talium forte mentio incidit, nativum, ut ita dicam, tetrorem, in auditoris animo, sola ista productione delet, ut, IV. 337.

Et contage sua palloribus omnia pingunt,

item, 995. siquidem Gifanium ibi audiamus:

Donec discussis redeant terroribus ad se.

Si spectes Methodum quam vocant, omnibus modis Suavitati suæ litasse mihi videtur, qui talibus tum Exordiis, tum Epilogis, non singulos modo libros, sed et plerasque difficilioris argumenti partes minores, veluti totidem coronamentis, aut emblematis, quam artificiosissime identidem elaborat. Ex. gr. I. 920.

Nunc age, quod superest cognosce, et clarius audi, &c.

ubi docere aggreditur, τὸ πᾶν ἄπειρον εἶναι: et, II. 1022.

Nunc animum nobis adhibe veram ad rationem.

ubi disputaturus est, plures esse mundos; et sic in ceteris. Ejusdem itaque instituti est, quod et librum tertium absolvere properans, in philosophiæ moralis quasi castra sese conjicit, et in ingratos declamaturus exsurgit; libri quarti lectorem in Veneris tandem contubernium, nondum tamen vel ita philosophum exutus, recipit. Delassato nimirum, ac nauseanti forte, ibi ad operosa illa pro

animorum mortalitate argumenta, hic ad nimias quasdam de simulacrorum a rebus effluxu subtilitates, ita consultum, credo, voluit. Postremo, ut ad res ipsas (ita enim τὰς ἐννοίας hoc loco appellare lubet) accedamus; exempla inprimis, et similitudines dico, quibus physices suæ placita passim respergit et irrigat: nihil tam sterile atque jejunum unquam habuit obvium, quod non extemplo suis istis illustrationibus exhilaraverit, et cogitatu consideratuque peramœnum reddiderit. Omnium instar sit, quod ad explicandam mentem suam de atomorum, quem docet, motu, II. 113. ab agitatis in solis radiis per opaca domorum pulvisculis ita desumit:

Contemplator enim, quom solis lumina cumque
Insertim fundunt radii per opaca domorum,
Multa minuta modis multis, &c.

Jam idem ille, qui promissam illam suavitatem, ita omnibus modis præstat, operæ pretium est videre, quantam in medio isto leporum fonte sublimitatem plerumque ac majestatem præ se ferat, licet re ipsa eam ostendere, quam verbis profiteri satius duxerit. Nam, ut modo allatum repetam exemplum, quid illo festivius vel cogitari potest, postquam, similitudinis causa, ad illustrandos illos primordiorum inter se motus, assumtum videmus? Quid simplicius tenuiusve per se? Eo ipso tamen quo non abripitur, simul atque ad illud: 'per Inane videbis Corpora misceri,' &c. καθάπερ ἐμπνευσθεὶς ἐξαίφνης ὑπὸ θεοῦ, καὶ οἱονεὶ Φοιβόληπτος γενόμενος, ut loquitur Ille, subjicit:

Et velut æterno certamine prælia pugnasque
Edere turmatim certantia, nec dare pausam,
Conciliis et discidiis exercita crebris.

Quid? si ad equi generosi Virgilianam descriptionem Seneca, epist. XCV. exclamat: 'Dum aliud agit Virgilius noster, descripsit virum fortem!' aut ad discursantium formicarum illam: 'It nigrum campis agmen:' videre sibi videtur exercitus quoscunque 'subrectis ire vexillis, et quasi magnum aliquid agatur, equitem modo ulteriora explorantem, modo a lateribus affusum,' ut lib. I.

Naturalium Quæstionum, exordio: nonne et nos mirabimur Lucretium, in puerili delectamento non nisi bella ac cædes, victorias et clades, animo concipientem? Expende mecum, si placet, illud, quod lib. III. circa finem, habemus: 'Scipiades, belli fulmen.' Quis furor! Quam arduus ille! Nempe dicendum erat, Imperatores quoque, ne exceptis quidem fortissimis illis Romanis, mortem tandem obiisse, hoc est, id, quod nemo nesciebat, quod omnes uno ore fateri, quod in circulis, in triviis, in gynæceis, et apud morosos, somnumque detrectantes puerulos, qua viri, qua mulierculæ, narrare idonei erant. Quid Noster? Non universos illos Imperatores, aut Scipiones, aut duos, sed unum! sed illum! neque alium, quam qui nimium quantum tum celeritate, tum facilitate victoriarum vulgo notus erat, Hannibalis debellatorem, in exemplum proponit, et simul digito eum veluti monstrat, et in cœlum Viri gloriam fulminis et ipse ritu, extollit; non contentus quoque mortuum dicere simpliciter, sed, longe augustiori imagine ac sono, intonans potius: 'Scipiades, belli fulmen, Karthaginis horror, Ossa dedit terræ,' &c. En illum tibi, qui veluti a vulgari quadam cantilena, nempe, 'Lumina sis oculis etiam bonus Ancus reliquit,' exorsus fuerat. Nimirum *τῇ θεωρίᾳ καὶ διανοίᾳ τῆς αὐτοῦ ἐπιβολῆς οὐδ' ὁ σύμπας κόσμος ἀρκεῖ, ἀλλὰ καὶ τοὺς τοῦ περιέχοντος πολλάκις ὅρους ἐκβαίνουσιν αἱ ἐπίνοιαι.* Quæ Longini verba sunt, quasi expressa ex illis, quibus Ipse Epicurum suum prosequitur, I. 73.

> Ergo vivida vis animi pervicit, et extra
> Processit longe flammantia mænia mundi, &c.

Hinc porro neque causæ suæ inopiam erubescere mihi videtur, licet Stoliditatis, non tantum, sed et Impietatis, item Superbiæ, Spurcitiei, Petulantiæ, &c. notam apud reliquos Philosophorum fere incurrere cerneret. E contrario tanto altius identidem erigi videas, quanto miseriori luto ut ita dicam, depressum sese deprehendit, dictis saltem, si non armis, ubique superior. Ita, ex. gr. II. 1092.

> Nam, proh sancta Deum tranquilla pectora pace,
> Qui placidum degunt ævum, vitamque serenam!

Quis regere immensi summam, quis habere profundi
Indu manu validas potis est moderanter habenas?

et quæ sequuntur. Viden' argumentum? ineptissimum illud, ab inerti revera ac turpi quodam otio desumtum, quod quanto risu, eo nomine, nec immerito, ab adversariis excipi fere soleret, vel ex ipso Cicerone, in libris de Natura Deorum, constat. Exsurgit tamen eo philosophus noster, et tanto majori cura operam dabit, ut intactum illud sibi inviolatumque conservet. Quid igitur? eos ipsos, quos humana nihil curare contendit Deos, derepente testatus, justi argumenti loco jurisjurandi formulam quandam vibrat. Atque ita ea ratio, in qua summa rei totius vertebatur, (id quod Demosthenis loco quodam mirari satis nequeunt uterque cum Hermogenes tum Longinus) μεθοδευθεῖσα οὕτως, ὥστε μεταπεσεῖν εἰς ὅρκον, πεποίηκε λαμπρότητα καὶ μέγεθος. Similia passim in insanientis istius sapientiæ placitis apud nostrum deprehendere licet. Reliqua vero, quibus et invidiam profligatæ quasi ac perditæ vitæ a se suisque Epicureis amoliri conatur, et in vere ingratos, superbos, &c. insurgit, quanta gravitate ac vehementia, proferantur, quid attinet dicere? Mihi quidem neque verius neque severius ab ullo unquam Stoico, modo a fundamento suo avellantur, dici potuisse videntur ista, ex. gr. quæ lib. v. prooemio, postquam sine Cereris et Bacchi donis vitam tamen manere potuisse dixit, ita infert: 'At bene non poterat sine puro pectore vivi.' Et, ostenso, nihil nobis tantopere nocere feras bestias, quin Herculeis carere possimus laboribus, subjicit tamen: 'At nisi purgatum est pectus, &c.' Denique, quoties adversus superstitionem, et varias Vulg. opiniones, habenas sibi laxandum putat, ex. gr. in isto:

Nec pietas ulla est, velatum sæpe videri
Vertier ad lapidem, &c.

quam regnat! quam triumphat! Profecto ne vel tantisper quidem in hujusmodi apud eum molimina mentis aciem derigere possum, quin identidem exclamare tantum non cogar, quod inter Carthaginienses Ille ad fidum suum Achatem:

Sunt hic etiam sua præmia laudi!

Porro inquirenti mihi in causas tot tantarumque sæpe mutationum contextus Lucretiáni, varia, non ita passim, ut opinor, animadversa, obversari fere solent. Ita enim statuo, ut meam tibi mentem aperiam, non iisdem de causis apud omnes auctores veteres variatum turbatumve; alias apud alios istis mutationibus; suas itaque, easque peculiares, apud nostrum, variantibus lectionibus subesse. En itaque, quæ eo spectantia cum maxime præ manu erant, 'Dum locus est præsto, nec res nec causa moratur Ulla,' in certas quasdam classes tibi redacta:

I. Idem versiculus, cum iisdem sæpe servatis verbis, eodemque sensu, varie tamen refingi posset, in libris, ut plurimum etiam dissensionem peperit. Ita factum, ex. gr. ut, II. 1138. 'Quantum opus est, et quod satis est,' in aliis legeretur: 'Quod satis est, et quantum opus est.' Item, VI. 972. 'At nihil est homini frunde hac quod amarius exstet,' in aliis: 'At nihil est homini quod amarius frunde hac exstet.'

II. Mira quandoque apud Lucretium vocum earundem, aut ἰσοδυναμουσῶν, repetitio suspectum reddidit contextum; et dum copiam ostentare vult, indulgentior in hisce Poëta fuit, quam rigidi quidam censores sibi persuadere potuerint. Fateor, eadem res et mihi suspicionem movit, quam ad I. 724, aperui, cujus me nondum tamen pœnitet. At vide, quæso, I. 815. III. 631. et seqq. VI. 756. et 789. et non alia de causa turbatum istis locis, mecum, ut puto, recognosces.

III. Multa e scriptis Codd. vitia scripturaria ita variant, ut receptam lectionem confirment potius, quam ullam in ea mendi suspicionem relinquant. Sic II. 1134. 'ætas et,' veram lectionem, 'et a se:' III. 29. 'signatur a tua vi,' receptam, 'sic natura tua vi;' VI. 938. 'dixi,' glossema est, 'dare' vestigia servat veræ vocis 'claret.' Hinc Is. Vossio ut videtur, nata conjectura, VI. 887. 'Non ita multa tamen,' pro, 'Non tam viva tamen.'

IV. Sunt, fateor, apud Lucretium loca, quæ nimia lectionum varietas prorsus, aut fere prorsus, obruit, ac tantum

non consopivit. Ex. gr. VI. 747. 798. 954. Mireris tamen, res tam pusilla, imo vox sæpe innocua, quam magnas turbas dederit. Sic II. 1010. ut alibi notare memini, vocula 'quod,' pro causali accepta, cum relativa sit, et relativam esse primus fortasse (præfiscine dixerim) licet non suo loco, vide, quot ingenia exercuit! quantum negotii vel uni Palmerio, quem obiter quoque tangit Creechius, dedit! tom. IV. Fac. Crit. pag. 638. Ordo hic est, q. d. Hæc eo dico, 'Ut noscas referre,' &c. vs. 1006. 'Neve putes' &c. 1009. 'Aut ne putes, id quod in summis rebus videmus fluitare,' &c. nimirum, 'formas, colores, sensus,' &c. ex vs. 1004. 1005. 'potesse residere penes Corpora prima æterna.' Facessat itaque inde parentheseos illa nota, et vs. 1011. post vocem, 'perire,' ponatur punctum. E contrario relative sumta vocula 'quod,' II. 465. in causa fortasse fuit ut 'fluvidum' ibi proxima sede, pro eo quod Variantes servant, 'fluvidus,' legamus; licet enim recepta lectio tueri sese queat, quanto tamen rotundior altera illa: 'Nam quod fluvidus est,' nempe sudor maris, de quo sermo, 'a levibus atque rotundis Est, at levibus atque rotundis mista doloris Corpora.' Q. d. Nam quod sudor maris, aqua marina, fluidus est, id quidem a levibus atque rotundis, quibus constat, corporibus habet; at levibus atque rotundis istis mista doloris (dolorifera, aspera) quædam sunt corpora; &c. hinc fluiditati amaror accedit. Similiter vox 'jactus,' eodem libro, 1046. sed nullo suo merito jactata, et in tot vocum miracula sese transformare adacta. Nam et 'animi injectus' ipse Poëta alibi dixit, et 'lapidis jactus,' apud alios, quemadmodum apud nostrum, 'missus sagittæ,' 'cursus veruti,' IV. 410. 411. abunde occurrit. Metaphoram itaque Lucretio non indignam videre mihi videor, 'Atque animi jactus liber quo pervolitare,' facile illustrandam ex I. 669. Fluctus in simpulo mihi excitasse videtur Faber, ad II. 1061. qui tritissimi usus vocis 'semper,' ne dicam sui oblitus, ibi 'nempe' legendum contendit. Idem tamen quam feliciter (sic ego statuerim) simplicissimam quandam ac necessariam lectionem, VI. 1076.

Denique non auro res aurum copulat una?
Ærique æs plumbo fit uti jungatur ab albo?

e fuga retraxit!

V. Litera *x* in Lucretio seditiosa fere, nisi invisam maleque habitam potius dicere convenit. Hinc 'fixa' in 'ficta' degeneravit, III. 4. licet utrumque Veteribus usitatum fuisse in Indice notet Gifanius, utriusque editionis, in posteriori etiam 'ficta' in textum receperit, et in margine notarit. Adde 'connexius,' pro quo idem, III. 555. 'connectius.' Ego 'ficta' et 'connecta,' pro 'fixa' et 'connexa,' et similia, non aliunde orta putem, quam quod 'ficsa,' et 'connecsa,' &c. in exemplaribus repererint Librarii. Sicuti et 'noxia,' primo in 'nocsia,' deinde in 'noctia,' mox in 'noctibus' et 'nocti' transiisse credo, postremo omnium, glossematis suis, qualia manifesto sunt 'tristia,' et 'fortia,' in Variantibus, locum cedere coactum fuisse. Et unde, quæso, (neque ad hæc amplius quid addam) illud: 'vix se edita tussi,' nisi a 'vixs edita,' quod τῷ 'vics edita' originem suam debebat, cum 'vix edita tussis,' inculpata ac vera esset scriptura, VI. 1187.

VI. Syllaba 're' in compositione, quoties producenda venit, irrequieta fere, et nescio quas subsequentis cujusque literæ geminationes postulare idonea sibi videtur; quum vel unicum verbum 'referre,' toties producta priori apud Lucretium, monere potuerit, nec in ceteris curandam illam πολυπραγμοσύνην. Nam et 'reccidere,' 'redducit,' 'relligio,' 'remmota,' 'repperit,' et similia, in Editionibus, non a Lucretio, sed ab incondito, sibique nequaquam constante metu Librariorum profecta putaverim. Est ubi verbum 'propellere,' ob correptam primam, e contextu fugarat solicitudo similis. Nam et alibi sæpius hoc facinus ausus fuerat Carus.

VII. Ablativi tertiæ declinationis in *i*, Poëtæ dicto obedientes, quoties neque cæsura, quam vocant, neque consonantium duarum, pluriumve, in subsequentis vocis initio, vis magna satis ultimam natura brevem in *e* sustinere posset, immodice passim et alibi, et injussu, ut ego quidem

opinor, Lucretii, prodeunt. Sic I. 1104. 'de parti;' IV. 236. 'in luci;' IV. 701. 'quod igni conlabefacta;' V. 75. 'qui in orbi sancta tuetur;' V. 928. 'nec labi corporis ulla;' et alibi indubia atque sincera sunt. Suspecta, mihi saltem, I. 707. 'ex igni summam.' Quidni enim, 'ex igne summam,' ibi scripserit Auctor, quemadmodum I. 806. 'et tabe nimborum?' Salfem, V. 720. 'dimidia ex parti candenti,' aures respuunt, (*quibus Veteres serviisse*, etiam in aliis, ut in illo, apud Nostrum, II. 1153. 'Aurea funis,' et Gellius lib. XIII. c. 20. scribit, et erudite quoque in rem suam observat Auctor de Poëmatum Cantu, et Viribus Rythmi, pag. 26.) Adde V. 512. 'parti premere,' nisi hic ab ipso Poëta huic sono indultum. Item IV. 518. 'ex parti claudicat.' Quidni enim et hoc loco, 'ex parte claudicat,' legamus? Ita alibi Noster: 'in aperta promptaque cœli.' Ennius apud Cic. I. de Div. 'stabilita scamna, solumque.' Quid? quod vel eo insolentiæ perventum reperimus, ut ad illud, III. 108. 'parte latenti,' scribere necesse habuerit Marginalis noster: *parti* Codd. vett. sic Cic. et Ovid. *partique recepta Liberioris aquæ*. sic Val. Max. *fusti* pro *fuste*. sic ille. φεῦ τῆς ἀπειροκαλίας!

VIII. Verba transitiva absolute, intransitiva autem, quæ vocant, cum casu, monstra fere, horrenda, ingentia, librariis videas. Et transitiva quidem, ex. gr. 'variare' IV. 652. 661. V. 72. VI. 995. 'turbare,' II. 125. 438. V. 505. VI. 369. ubi necessario hoc verbum restituendum arbitror isti formæ, juxta Mss.

Prima caloris enim pars, et postrema rigoris,
Tempus id est vernum. Quare pugnare necesse est
Dissimileis inter sese, turbareque mistas.

Nam vulgo, 'inter se res,' neque notatum cuiquam; eleganter autem 'Tempus id,' ut II. 633. 'Jovis illum vagitum;' V. 657. 'sol idem ille;' et apud Scal. Poëtices, pag. 504. ex Virg. 'At pater, &c. Non ille.' 'Remosse,' III. 69. 'migrare,' V. 828. juxta Gifanium; 'convertere,' IV. 311. tuis auspiciis, similiaque plura, quam ægre et ne vix quidem e luto ac tenebris emerserint, patet. Ego vero et

audiendum Palmerium censuerim, si per te liceat, qui et eodem jure, si non v. 586. 'mutare,' at II. 1162. substituit: 'Parcunt fœtus, augentque labores.' Tom. IV. Fac. Cr. pag. 870. Intransitiva autem, vel quæ ita saltem videntur, nihilo facilius eluctari cernere est. Ex. gr. 'conruere,' III. 824. conf. v. 369. 'erumpere,' 'prorumpere,' I. 725. VI. 435. 'consistere,' VI. 10. conf. IV. 473. 'consuescere,' VI. 396. 'effervere,' II. 927. Quamobrem, neque meæ me conjecturæ pœnitet, ad III. 433. illud: 'alta Exhalare vapore altaria.' et VI. 1193. lubenter legerem:

Duraque inhorrebat rictum, frons tenta minebat.

pro: 'inhorrebat, imminebat,' ut alibi: 'Inclinata minent,' pro 'inclinata imminent;' ita ut præpositio in ἀπὸ τοῦ κοινοῦ posterioribus æque verbis ac prioribus inserviat, nisi hoc insolentius tibi visum fuerit.

IX. Finalis, natura brevis, quoties pedem ordiri, hoc est, produci debuit, quodnam fere periculum adierit, patet, non apud nostrum solum, sed et alias. Hinc natæ mihi conjecturæ, ex. gr. ad I. 390. 'Complere spatium,' v. 313. 'ruere proporro.' Neque ibi tantum, sed et quoties in subsequenti proxime voce nihil a consonantibus præsidii esset. Ex. gr. I. 492.

Dissiliuntque fere ferventi saxa vapore,

nam et, II. 370. ita:

Ad sua quisque fere decurrunt ubera lactis,

passim. Porro II. 378. 'Natura quoniam constat;' III. 723. 'priva si in corpora;' IV. 1053. 'Hinc illa Veneris,' quæ Gifanii lectio, et vera, meo judicio est.

X. Haud levioribus exercita plagis deprehendisse mihi videor id genus vocabula, in quibus vocalem aliquam, syllabæ nimirum brevis, inter pronuntiandum supprimere solebant veteres. Istam difficultatem quidem superarunt ex. gr. 'universum,' IV. 263. 'singulariter,' VI. 1056. 'copulata,' VI. 1086. &c. sicuti et apud alios alia. Unde hodieque, tanquam per manus traditum quid, istis locis 'inversum,' 'singlariter,' 'coplata,' habemus. Illud, 'submerso capite (q. capte) putandum' est, a te restitutum, VI. 540.

quanto in periculo versabatur! et absque Enniani naufragii tabulis fuisset, numquid toto orbe apparere hodie uspiam ausum fuisset? Jam vero, quid obstat, quominus et idem jus sibi vindicet II. 1109. illud, 'Aperiret cœli spatium,' quasi 'Apriret?' præsertim, cum inde ortum vocabulum 'apricus' per omnium ora volitet, et Ennius apud Cic. I. Div. 'Avium,' in versus principio spondæum faciat, licet contrarium moneri videamus in Collectionib. Fragmentorum illorum, saltem editionis novæ; neque dissimile quid, in 'Genua labant,' apud Virg. 'tenuia,' toties apud nostrum, omnes æquo animo ferant. At litera *e* exterenda erat. Ea causa mali, ut opinor. Ego vero hoc loco plura etiam, ejusdem sortis et conditionis fere, tanquam e specula conspicere mihi videor, quæ partim manum aliquam servatricem jam experiuntur, partim in medio variantium lectionum gurgite adhuc fluctuant, et modo emicant, modo præter fluctus, quos excitant, nihil prodere queunt, veluti IV. 895. 'Corporis ut hæc navis;' IV. 215. VI. 229. 'temporis imago;' 'temporis, et aurum;' (quæ duo loca operæ pretium est videre quam misere ac frustra dextram petant ab Chr. Rufo, tom. II. Fac. Crit. pag. 605.) II. 1024. 'Accedere, et nova se species ostendere rerum;' V. 608. 'Accendere ex una scintilla incendia.' Item, II. 680. 'contingere parato;' et IV. 956. 'degerere bellum.' Denique et meum illud τόλμημα, ad II. 352. 'surripere,' quasi 'surrip're,' non 'surpere.'

XI. Ad hasce Elisiones accedant Crases nonnullæ, et Synalœphæ, vocalium ac syllabarum, nisi mavis συνεκφωνήσεις appellari. Non enim et hasce, nisi difficulter admodum, in lucem prodire cernimus. Exempla suppeditant, I. 976. 'prohibeat, officiatque.' Unde et illud III. 876. 'Id quoniam mors eximit, esseque prohibet, Illum, &c.' mihi arrisisse mireris nolim; neque enim insolentia movebar eorum, quæ sequuntur, 'Illum ante fuisse,' quæ ellipsin pati voculæ, 'nimirum,' 'nempe,' similisve, puto, q. d. Id eximit mors, et ita esse prohibet, nimirum, illum ante fuisse, &c. Item, verba 'fluctuare' et 'fluitare.' Qua enim alia de causa in *fluctare* et *flutare*, hic illic apud Lucretium, mi-

gravere, quam ob ignoratam perditamque demum vocalium *ua*, et *ui* συνεκφώνησιν? Idem in restituta a te voce 'coapta,' IV. 31. observo. Idem in 'suos' et 'suas,' apud alios, in 'suis' apud Nostrum etiam, ex. gr. III. 1038. Aut enim in 'copta,' 'sos,' 'sas,' 'sis,' transformantur, aut alienis vocibus locum cedere coguntur. Quo autem manifestius, quæ dico, appareant, quis, quæso, unquam in animum induxit suum, ut aut 'andem,' 'odem,' 'adem,' apud Lucretium nostrum scriberet, pro 'eandem,' 'eodem,' 'eadem,' quoties δισυλλάβως ab eo usurpantur? uti fit, I. 481. IV. 748. 787. 957. aut 'imdem,' 'undem've, item 'ædem,' 'osdem,' 'asdem,' pro 'eundem,' 'eædem,' 'eosdem,' 'easdem,' si similiter occurrerent? Ne quidem in voce 'seorsum,' toties dissyllaba apud nostrum, quidpiam, quod ego sciam, propterea imminutum. Iidem tamen illi, qui illæsa ista ad nos transmisere, in vocibus 'eum' et 'eam,' quam severi sunt! ne quid gravius dicam. Non enim nisi truncatæ de eorum manibus avolant. Unde 'im' et 'am' etiam apud Nostrum, III. 445. 876. IV. 907. quoties μονοσυλλάβως a Poëta usurpantur. Ego et 'fluctuant,' et 'fluitant,' et 'prohibet,' et 'coapta,' et 'eundem,' et 'eandem' et 'eodem' et 'eadem,' et 'seorsum,' quoties dissyllaba sunt, 'suos' autem, et 'suas,' et 'suis,' et 'eum,' et 'eam,' et similia, quoties monosyllaba, nullo prorsus discrimine habenda si decernam, numquid a vera tibi magnopere ratione deerrasse videbor? præsertim, cum Græcorum nobis exempla ob oculos sint, apud quos, ut alias omittam, ι vocalis non modo τῷ α, sed et τῷ ω (vide quam grandi ac sonoræ) passim συνεκφωνεῖται. Unde et in Ἔργ. καὶ Ἡμ. apud Hes. I. 5.

Ῥέα μὲν γὰρ βριάει, ῥέα δὲ βριάοντα χαλέπτει.

et apud Hom. Ὀδυσσ. α. 33.

Ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι.

Alia de parte quantopere in voces nonnullas, ob productam *u* vocalem, puram quam vocant, sævitum fuerit apud elegantiarum et leporum Patrem Lucretium, laceræ earundem vestes, et quasi exuviæ, per Variantes hic illic Lectiones sparsæ, satis, opinor, monstrant. Vidit hoc jam, sed et

primus forte, Adrianus Turnebus, licet non nisi ad I. 387. uti quidem videtur; ubi per Lambinum illud 'fuvat' restituit; neque enim, XIV. Advers. 19. aut XIX. 12. quicquam in Lucretio, præter II. 465. 'Nam quod fluvidum est,' tangit. Ejus itaque monitis illis, tanquam filo quodam Ariadneo, utendum fuit, ut et vocibus 'fuit,' III. 948. et 'fluant.' VI. 532. par reperiretur solatium. Denique cum et *e* puram ante *i*, in 'ei' non modo, sed et 'rei' aliquoties similiter produci cernerem apud Nostrum, non minori cura illud 'ejus' respiciendum mihi putavi, ut eodem jure ac gradu haberetur, adeoque et τρισυλλάβως et priori producta a Poëta usurpatum videri posset, uti factum III. 358. et a te probatum.

XII. 'Ανακόλουθα, quæque, longioribus interjectis parenthesibus, horum speciem referebant, item 'Ασύνδετα quæ vocant, vereor, in plura quam quidem deprehendere nobis licuerit, apud Lucretium disturbata sint. Quid enim sublimius, mentemque et cogitationem nostram suspendere aptius, et, verbo ut dicam, subjecta materia dignius, quam quod II. 1039. licet non suo loco, sed II. 435. notatum demum, ex Mss. lectione restitui posse opinatus sum? nempe illud:

Principio cœli clarum purumque colorem, &c.
Quam tibi jam nemo (fessus satiate videndi)
Suspicere in cœli dignatur lucida templa!

Idem fere, quod τὸ ἀνακόλουθον in hisce, ibi, ut opinor, τὸ ἀσύνδετον valebit, ubi VI. 964. quod monere pæne oblitus eram, ita legendum censuerim: 'et altis montibus, altas, Exstructas ningueis, &c.' Aut, ubi ex tua emendatione, II. 695. legimus:

Et lapis oppressus, subitus, e frugibus asper.

Nam et VI. 1187. similiter, ut alia obvia omittam:

Tenuia sputa, minuta, croci contincta colore.

Plane ex imitatione Græcorum, quale illud ex. gr. Odyss. α. 136.

Χέρνιβα δ' ἀμφίπολος προχόῳ ἐπέχευε φέρουσα
Καλῇ, χρυσείῃ, ὑπὲρ ἀργυρέοιο λέβητος,
Νίψασθαι.

XIII. Factum nonnunquam, ut insignis aliqua vox, aut formula, (quis crederet?) nescio quos fluctus excitaverit, non in propria quidem statione, sed in proximis hic illic regionibus. Quod tamen mirari desino, ubi perpendo, quam avide, quod semel pulchre dictum esset, eo non contenti, Lucretii contaminatores repetierint fere, et arripuerint non suo loco, sed in proximis, quæ vel præcederent, vel sequerentur, dum recens videlicet talis alicujus loci memoria animo eorum obversaretur. Hinc nata mihi suspicio, vocem 'vivata' III. 410. pro 'vitata;' versu autem ejusdem libri 557. pro 'vasta,' similive alia, intrusam, non aliunde quam ex vers. 680. Quemadmodum, non quidem statim ad vs. 410. sed ad 457. demum monere in Annotatiunculis meis subiit. Quid enim Lucretio dignius tandem ab ullo unquam homine excogitari, ne dicam ad sensum accommodatius, poterat ibi, quam: 'stat cernendi vitata potestas,' ut innuat illæsam atque integram manere? Sensus enim est: Lacerato oculo circum, si pupula mansit incolumis, stat vitata, i. e. incolumis etiam servata est, et manet, cernendi potestas, neque visum amisit oculus, &c. Ad vers. autem 557. quam apte ibi, 'animai vasta potestas,' legatur, et versui 680. soli vocabulum 'vivata,' reservetur, satis, uti puto, ostensum est. Similiter, 'Boves Lucæ,' quæ v. 1301. justum jam spectaculum ediderant in contextu, nonne ἀπροσδιονύσως prorsus ejusdem libri vs. 1338. in theatrum idem rursus ascendunt? Atque hic veniam a te discedendi precor, qui in libro III. eorum causam tueris, qui illud, 'delirat lingua, madet mens,' jam vs. 454. audiri ac resonare voluere. Ego non nisi vs. 478. Poëtæ id effluxisse opinor. Par ratio sex istorum versuum: 'Omnis enim per se Divom natura,' &c. Non a Poëta, sed a librariis Lucretii interpolatoribus, libro I. anticipatos eos, (in aurem tibi dico,) certus sum; sacra Matris Deum, quæ explicanda atque irridenda reservabat in librum II. summatim perstricturos, atque ibi demum, non ante, suo loco apparituros. Non ulterius tamen ista concedi mihi postulo, nisi quatenus insigne, uti dixit, signatumve ac meditato illatum aliquod dictum spectant. Alia, communiora

quippe, quin sæpius repetita sint, rationibus scilicet diversis admoderate, nequaquam intercedo.

XIV. Quam non curandæ etiam sint piæ quædam fraudes, si ita loqui liceat, in Lucretio, quoties aperte nimis Epicuream illam impietatem præ se fert, admissæ, quivis, ut opinor, facile perspiciet: tam aperte nonnunquam Poëtæ mentem invertunt. Ex. gr. II. 1103. 'Quod sæpe nocenteis Perterit,' pro 'Præterit.' Et III. 15. 'Naturam rerum divina mente coortam,' pro: 'Divum sine mente,' ut alii reposuere. Et sic in ceteris.

XV. Nova verba Lucretii, et inusitatiora pleraque, quippe quibus multa agendum sibi palam profitetur; 'Propter egestatem linguæ, et rerum novitatem,' detrimentumne Auctori majus, an lumen asperserint, merito dubites. Ita plerumque aut propriis sedibus turbant, aut alienis aliena provocant. Propriis sedibus, verbum 'Curvascunt,' ex. gr. III. 481. substantivum 'tama,' adjectivum 'inferium' VI. 554. &c. incondite egisse, adeoque in ordinem redigenda, eo quo docui ritu, putavi. Similiter V. 1352. non 'Insubula' modo sed et 'Insilia' simulacra quædam puto veræ vocis 'Ensilia,' quam Is. Vossius ad Catullum, et ex eo Creechius, verbo indicant; Annotator autem noster ex Notis Tyronis Pag. 126. ubi legas: 'Ensis, Ensilia [quibus adjicit 'Ensibila,' pro 'Insubula,' quæ tamen ibi, in nova saltem editione, non reperio] Vagina,' &c. quam opportune probat; et, præter Isidori Glossas in, 'Netorium,' etiam Nonium citat, in 'Gracilento,' apud quem hic Ennianus versus:

Deducunt habiles gladios filo gracilento.

'Ensilia' igitur, sicuti et 'gladii' fuerint dicti, quæ Græcis σπάθαι. Nam et in vocibus μάχαιρα, et ξιφίδιον, hanc explicationem habet Hesychius; et instrumentum textorium fuisse, quo καταχρούεσθαι τὰ ὕφη solebant, seu stamen et subtemen 'coire cogebantur et jungi,' non Hesychius tantum, sed et Pollux, VIII. cap. 10. et, X. cap. 28. et Seneca, ep. XC. docent; a forma videlicet ita dictum, cujus figuram

quoque exhibet celeberrimus Joh. Braunius, lib. I. de Vestitu sacerdotum Hebr. cap. 16. Cogitari etiam non incongrue posset, Lucretium scripsisse 'Pensilia,' et ita *pondera* illa ac λίθους appellasse, de quibus et Seneca, et Pollux, &c. locis citatis. Sed conjecturarum, ut opinor, satis jam dudum. Alienis, ut dixi, quandoque sedibus Lucretii peculiaria ista motus excitant. Ita, ex. gr. participium 'inolens,' pro 'non olens,' Gifanium solicitavit, ut in Collectánea sua verbum illud nihili, 'inolere,' pro 'non olere,' referret, cum tamen non nisi antiquum suum obtineret Carus, qui et ita 'immerentes,' pro 'non merentes,' alibi dixit, licet nunquam vel tantillum cogitaret de usurpando verbo aliquo, 'immereri,' pro 'non mereri.' Omitto illa talia, quæ partim Lambinus, partim Gifanius, partim etiam ὁ πάνυ Vossius noster, ausi; veluti: 'talipedare,' 'sevidere;' 'remorare' pro 'remorari,' 'imitare' pro 'imitari,' 'vagare' pro 'vagari,' 'exhortare' pro 'exhortari,' 'minare' pro 'minari;' tum et 'lamentæ,' 'cessamenta,' 'enunc,' et similia. Illud v. 945. 'Claricitat late' Lambino et Simeoni Bosio lubens meritoque concedo, tam clare veteris scripturæ vestigiis exprimitur. Ad formam autem verbi Lucretiani 'tenerascere,' etiam τὸ 'curvascere' III. 481. te volente, et admitti, et in contextum recipi, non sine voluptate video.

XVI. Habet et elegantias quasdam suas Lucretius, quibus dum perfrui cupit, sæpius a sciolis vapulat. Ex. gr. Terentianam inprimis phrasim cum in deliciis habeat; unde et II. 1100. 'cœlique serena Concutiat sonitu;' III. 974. 'aliena tua ætate;' IV. 1135. 'Atque in amore mala hæc proprio,' &c. V. 699. 'Cessant;' et 1156. 'Perpetuo tamen id fore clam diffidere debet,' et similia: non ubique tamen per istos in hisce ipsi licuisse genio suo indulgere, testis mihi est locus II. 1024. jam obiter supra, ad § X. notatus: 'Nam tibi vehementer nova res molitur ad aureis Acced're, et nova se species ostendere rerum.' Qui quam elegantissime illud Comici ex-

primit, quod est in Hecyra, III. v. 32. 'Pamphile, haud invito ad aures sermo mihi accessit tuus.' 'Accidere' enim maluerunt. Solennium formularum captator Lucretius (uti manifesto sese prodit in istis ex. gr. ubi I. 742. dicit:

Et graviter magni magno cecidere ibi casu:

aut III. 1528.

Sed metus in vita pœnarum pro malefactis
Est insignibus insignis:

formulam enim referunt quæ non apud Aristophanem modo, aut alibi, sed et in ipsis Sacris Literis occurrit: ἀπολέσαι κακοὺς κακῶς, &c.) cum et III. 556. scripsisset, ut omnino existimo, et ibi moneo, 'connexu corpus adhæret,' et simile quid tinnire cuperet, mutari tamen et corrigi a censoribus suis debuit. Tropis indulgere quantus fuerit artifex Poëta noster, passim, ut opinor, et abunde patet. Quid enim tam durum atque intolerabile per se, quod non dexteritate quadam emolliat et pulcherrimum efficiat? 'Vivum bustum' dicturus feras bestias, v. 991. atque adeo aspirans eandem illam metaphoram, quam in ὑποξύλοις quos vocat, (quasi 'bracteatos' Latine dicas,) Sophistis quibusdam Hermogenes, in Gorgia Leontino ille, quem et Faber ibi citat, Longinus, ut insolentem ac frigidam palam reprehendere non dubitavere; quam dextre tamen ἐκ παρωνομασίας eam infert, atque hujus vel solius ope, quod vult, consequitur! Ipso enim Hermogene, si opus est, judice, ἀργῇ πεποίηκε τὸν λόγον, cap. περὶ δριμύτητος, simulatque ita eo ascendit, ut et præmittat: 'pabula viva feris præbebat,' mox autem inferat: 'Viva videns vivo sepeliri viscera busto.' Eodem itaque consilio illustrandis ac veluti communiendis, quibus utitur, metaphoris, per se insolentioribus, ab inducendis mox, aut jam inductis comparationibus παραμυθίαν mutuari solet, ut I. 403. 'Namque canes ut montivagæ,' &c. II. 54. 'Nam veluti pueri,' &c. v. 601.

Nonne vides etiam, quam late parvus aquai
Prata riget fons interdum? &c.

Quam non semper autem ipsi ne quidem in hisce artem suam exerere integrum propter mutilatores suos fuerit, indicio mihi est locus IV. 895. ubi scripsit haud dubie, ut et hoc supra jam tetigi, 'Corporis,' quasi,

Corp'ris ut hæc navis velis ventoque feratur.

Ipsa enim more solito sequitur mox comparatio: 'Quippe etenim ventus,' &c. Illi autem in alia omnia plerique abeunt. Accedunt Archaismi, quibus quantopere delectetur elegantissimus Auctor, non opus est verbis. At nonne verendum est, ne inter alia etiam Gifanii illud, I. 105. 'multa tibi me fingere possum,' quod et Adr. Turnebum approbatorem habet, et alios inter Scioppium etiam Susp. Lect. lib. V. epist. 19. contra Poëtæ mentem ceteri deformarint in 'multa tibi jam fingere possum?' Quod si ita est, quid obstabit tantopere, quo minus et III. 723. quod et supra jam citavi, Num. IX. legamus: 'priva se in corpora posse venire?' E contrario, 'video firmare potesse,' non 'videor,' et mihi persuasum est scripsisse Lucretium, III. 320. et ab aliis probatum. Denique et particularum rarior quidam, et vel significantissimus sæpe delectus, est ubi Viro fraudi fuit. Neque enim alius quispiam tam copiose atque ornate vocibus 'nempe,' 'profecto,' 'neque autem,' 'et autem,' 'porro,' 'tum porro,' 'nimirum,' &c. usus reperitur. Hinc igitur, et illud 'tamen' I. 683. auxilio egebat adversus eos, qui id mutare aggressi fuerant.

XVII. Passim, ubi metri legibus nimirum, aut frustra timet Lambinus, iisdem iniquior mihi videtur fuisse Gifanius, et ad inordinatos suos sese recepisse numeros; quibus quidem si semel opposuerimus Adr. Turneb. judicium, quod in Pierium profert, quia et ille jam apud Nostrum VI. 1133. legendum contenderat:

An cœlum nobis intra natura corruptum:

nimirum: 'si ita impune liceret syllabarum leges violare, quis non carmen pangeret? quid nobis præceptis opus esset?' uti videmus XXII. Adv. 19. abunde satis factum iri puto. Exemplum habeo VI. 762. ubi, cum Lambinus non fuisset ausus legere: 'Janua ne potius Orci regionibus

esse Credatur posta:' sed transpositis, metri videlicet gratia, vocibus: 'Janua ne his Orci potius,' &c. Gifanius, ut in alteram potius peccet partem, credo, ita legit: 'Janua ne potius his Orci regionibus esse Credatur.' Ego neque transpositione ulla, neque vocabulo *his* opus esse puto. Ultima in 'potius' pedem orditur, et, licet ante vocalem, sat firmo tamen talo insistit. Sensus autem salvus est, et hic, meo judicio: 'Ne potius, regionibus Orci,' nempe, quas sibi vulgus imaginantur, 'janua' aliqua 'credatur posita esse; hinc' &c. sive: 'Ne Orci regiones januam aliquam habere credantur,' &c.

XVIII. Gassendi lectiones solitariæ fere; neque Manuscriptorum editorumque librorum auctoritate fultæ, neque emendandi Lucretii studio excogitatæ mihi videntur, sed a memoriæ lapsu, docto tamen eo, nihilque Lucretio indignum affingente, dum nempe versus Lucretianos ita sibi familiares habet, ut inter scribendum, quoties Poëtæ verba citat, non exemplar aliquod, sed solam memoriam consulere satis habeat, profectæ. Exempla, II. 977. 'de rerum natura,' pro 'mistura;' et 979. 'totis animalibus assimilata,' pro 'mortalibus;' et 1101. 'et in diversa recedens,' pro 'in deserta.' Item, III. 80. 'Percipit ingratos odium,' pro 'humanos;' et 226. 'neque detractum de corpore quicquam,' pro 'de pondere.' Addo et IV. 859. 'remis ventoque,' pro 'velis ventoque.'

XIX. Faii emendationes peculiares, ac speciosæ, ut plurimum mihi videntur. Sic III. 374. ubi pro 'nectere membra' habet, 'Apposita alterius variare, et vertere membra.' Et ejusdem libri vs. 490. ubi pro 'Inconstanter,' 'Incunctanter et in jactando membra fatigat.'

XX. In Vossianis multa reperio, quæ non tam plenas emendationes, quam emendationum veluti rudimenta quædam repræsentant; prout nimirum vir ille eruditissimus locis difficilioribus quandoque vocem unam alteramve ludibunde, et quasi aliud agens, asperserit, et ad scripturam veterem quam proxime finxerit, de sensu videlicet postea visurus. Ita III. 174. ad illud 'in terra mentis,' adjecisse

videtur: 'inter mœrentes,' 'inter lamentas,' 'in cessamentis.' Neque alio consilio VI. 793. verbum 'Concidere' transfuderit in 'Cum cinere.' Item, 938. ex vocibus 'ad res,' 'ardes' fecerit, quod marginalia nostra habent, ut et 1238. ex 'Pœnibat,' 'Pœna ibus at.' Annotator autem noster, (Hadr. Beverlandus) licet Vossianarum Observationum exscriptorem tantum in libri nostri fronte profiteatur, multa tamen de suo etiam adjecisse videtur. Argumento mihi est, quod VI. 786. ad illud: 'In Heliconis montis arbor Floris odore hominem tetro consueta necare,' notat: 'Hujus arboris meminit quoque Dicæarchus, in descriptione montis Pelii.' Quod fragmentum tamen, non nisi anno CIƆIƆCCIII. atque adeo longe post obitum clarissimi Vossii, lucem aspexit Oxoniæ, in tom. II. Geographorum, quos vocant minores, idque e Cod. Gudiano a Jos. Alb. Fabricio transmissum Clarissimo Editori. Nisi mavis, ab ipso Is. Vossio illud ineditum adhuc inspectum, quippe quod notum fuisse ipsius saltem Parenti ex lib. I. cap. 9. de Historicis Græcis, apparet: vel denique, respectum ad ejusdem fragmenti, Salmasio jam ex inedito exemplari citata, verba, cap. LXXXIII. de Homon. Hyles Iatr. Quicquid sit, Annotator ille noster, si universa descripsit, multa prave descripsit, nec intellecta. Observavi etiam ejusdem pleraque esse, quibus Londinenses in variantibus lectionibus apponunt 'Quidam.'

Habes, Vir optime, mihique amicissime, quæ, inter mea illa ad Lucretium πάρεργα, reliqua habebam, οὐ παρέργως tamen ostensura, uti spero, τὸ φίλεργον, quo quam lubentissime in id genus delicias symbolam aliquam confero. Quod si et hæc tanti Tibi videbuntur, ut, in curanda atque exornanda elegantissimi Poëtæ nova Editione, rationem eorum habendam censeas, erit quod mihi de non male locata in iisdem opera gratuler. Vale.

Mudæ. III. *Idus Julii* CIƆIƆCCXXV.

TESTIMONIA VETERUM

DE LUCRETIO.

[EX EDITIONE GILBERTI WAKEFIELDI.]

M. T. Cicero, in epistolis ad Q. Fratrem, ii. 11.

'Lucretii poëmata, ut scribis, ita sunt multis luminibus ingenii; multæ tamen artis.'

Sunt, qui negationis particulam 'non' post 'scribis' inferunt, singularem per audaciam, contra librorum scriptorum fidem: eadem opera Ciceronis judicio acerbissimam injuriam facientes, et ingenium Lucretii deprimentes malignissime. Nimirum, opinioni inter criticos receptæ disertissimus togatæ gentis tacitus occurrit; quæ volebat, ingenii vim et artificium scribendi in eodem homine rarissime consociari. Hinc pendet Ovidius, Trist. ii. 424.

Ennius, ingenio maximus, arte rudis.

Sed neque acutissimam et elegantissimam Tanaquilli Fabri conjecturam, 'lita,' vice 'ita,' temere contra codices equidem receperim: nam vulgata sunt accurate propria, et connexa.

Non minus igitur Ciceronis ipsius, quam Marci fratris, sententiam favorabilem habemus, tum de nativis ad illuminandam poësin Lucretiani ingenii virtutibus, tum de

magna solertis artificii pollentia, cultuque dicendi limatiore.

CORNELIUS NEPOS, in Vita Attici, XII. 4.

'Idem L. Julium Calidum, quem, post LUCRETII Catullique mortem, multo ELEGANTISSIMUM POETAM nostram tulisse ætatem, vere videor posse contendere,—in proscriptorum numerum a P. Volumnio—relatum, expedivit.'

M. VITRUVIUS POLLIO, de Architectura, IX. 3.

'Item plures, (qui literarum jucunditatibus instructas habent mentes,) post nostram memoriam nascentes, cum LUCRETIO videbuntur, velut coram, DE RERUM NATURA disputare.'

P. OVIDIUS NASO, Amorum, I. 15. 23.

'Carmina SUBLIMIS tunc sunt peritura LUCRETII,
Exitio terras cum dabit una dies.'

Tristium, II. 425.

'Explicat ut causas rapidi LUCRETIUS ignis,
Casurumque triplex vaticinatur opus.'

SEXTUS AURELIUS PROPERTIUS, Elegiarum, II. 25. 29.

'Aut quid LUCRETII tibi prosunt carmina lecta?
Nil juvat in magno vester amore senex.'

C. VELLEIUS PATERCULUS, Historiæ Romanæ, II. 36.

'Quis enim ignorat,—floruisse hoc tempore—auctores carminum, Varronem ac LUCRETIUM; neque ullo in suscepti operis sui carmine (f. *stamine*) minorem Catullum?'

L. ANNÆUS SENECA

LUCRETII nostri meminit, sed citra poëseos vel laudem vel vituperium, de Tranquill. Anim. sect. 2. et epist. XCV. CX.

C. Plinius Cæcilius Secundus similem Lucretii mentionem fecit in Epist. iv. 18. ut prior Avunculus ejus, Caius Plinius, in præmissis lib. x. Historiæ Naturalis; quæ tamen suspectæ sunt auctoritatis.

M. Fabius Quintilianus, de Institutione Oratoria, i. 4.

'Nec ignara philosophiæ (grammatice potest esse perfecta), cum propter plurimos in omnibus fere carminibus locos ex intima quæstionum naturalium subtilitate repetitos, tum vel propter Empedoclem in Græcis, Varronem ac Lucretium in Latinis; qui præcepta sapientiæ versibus tradiderunt.'

Idem ibidem, x. 1.

'Nam Macer et Lucretius legendi quidem, sed non ut phrasim, id est, corpus eloquentiæ, faciant: elegantes in sua quisque materia; sed alter humilis, alter difficilis.'

Manifestissimum est cuivis contentius intuenti, magnum rhetorem non de laudibus Lucretii, ut elegantis poëtæ, detrahere voluisse, sed orationem ejus subtiliorem esse, atque τεχνικωτέρην, ut argumentum quoque nimis austerum et exile, quam quæ ubertati, magnificentiæ, et amœnitati, sermonis oratorii consummandis pulchre sint accommodata. Meminit iterum Lucretii scriptor ille fructuosissimus, ibid. iii. 1. viii. 6. xii. 11.

C. Cornelius Tacitus, Dialogo de Oratoribus, sect. 23.

'Neminem nominabo, genus hominum signasse contentus; qui Lucilium pro Horatio, et Lucretium pro Virgilio, legunt.'

P. Papinius Statius, Sylvarum, ii. 7. 76.

'Cedet Musa rudis ferocis Ennii,
Et docti furor arduus Lucretii.'

Statius autem potissimum respicit Lucretii lib. I. verr. 137. 146. 922. Et, ne in sequioris ætatis scriptores, qui Lucretium laudibus extulerunt, evagemur latius, otium nobis fecit immensa Barthii doctrina: cujus nota scilicet ad Papinii locum plura scire cupientibus consulenda est.

Q. SERENUS SAMONICUS, de Medicina, ver. 614.

'Hoc poterit quartus magni monstrare LUCRETII.'

EXPLICATIO NOTARUM

QUÆ IN VARIANTIUM LECTIONUM HARUM INDIGITATIONE OCCURRUNT.

Ald.	Aldi editio, Venet. 1500.
Bas.	Editio Basiliensis ap. Henr. Petrum, 1531.
Bas. marg.	Variæ lectiones margini ejus appositæ.
Bip.	Editio ex typographia societatis Bipontin. 1782.
Bodl. Cr.	Lectiones Msti cod. Bodleiani margini codicis, qui fuit Th. Creech. ascriptæ.
Bodl.	Accurata atque nova Bodleiani Ms. collatio.
Cant.	Codex Cantabrigiensis.
Cr. Conj.	Conjecturæ Th. Creech. notis suis insertæ.
Cout.	Editio Baronis de Coutures, Paris. 1692.
Delph.	Editio Fayi in us. Delph. Paris. 1680.
Fab.	Fabri emendationes vel editio.
Ferr.	Ferrandi editio, Brixiæ, sine anno.
Gif.	Gifanii editio, Antverpiæ 1565.
Gif. marg.	Aliæ lectiones margini Gifanii additæ.
Gif. L. B.	Alia Gifanii editio, L. Bat. 1595.
Gottorp. fr.	Gottorpianum fragmentum 800. vel 900. annorum, desinens in parte lib. II.
Gryph.	Editio Gryphiana, 1540.
Gryph. marg.	Lectiones ejusdem marginales.
Hav.	Havercampii editio, 1725.
Heins. 1. 2.	Collationes Heinsianæ, quæ non nisi ad primum et sextum lib. pertinent.
Lamb.	Lambini, Paris. 1570. et Francof. 1583.
Mar.	Marrulli lectiones margini Gifanii additæ.
Mus. B. 1. 2. 3.	Codices Musei Britannici.
Nard.	Nardii editio, Florentiæ 1647.
O.	Codex Dni. Poore.
P.	Pii editio, Bononiæ 1511.
P. in not.	Variæ ejusdem lectiones, quas ex Mss. in notis suis adjecit.
Sus.	Notæ Mstæ Dni. Jacobi Susii.
Th. Ra.	Theodori de Ragazonibus editio, Venet. 1495.
V. ed.	Pauli Fridenpergeri editio, Veronæ 1486.

V. marg. 1. 2. 3.	Variæ lectiones ex vetust. codd. oræ ejusdem Veronensis additæ et ascriptæ.
Vind.	Codex Vindobonensis.
Vind. fr.	Fragmentum Codicis Vind. quod incipit ad lib. II. vs. 658. interrumpitur ad lib. III. vs. 614. nec prius de novo exorditur, quam ad lib. VI. vs. 747. devenias; unde ad finem libri continenter pergit.
Voss. L. B.	Variæ lectiones ex pulcherrimo Ms. atque vetustissimo bibl. L. Bat. quondam Vossiano.
Voss. vet.	Variæ lectiones ex ejusdem bibliothecæ L. Bat. Ms. longe vetustissimo, item olim Vossiano.
Voss. marg.	Lectiones Vossianæ, quas margini libri sui imprimendi ascripserat Isaacus Vossius, et sæpius num. 1. 2. 3. notaverat.

T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA

LIBER I.

ARGUMENTUM.

In ipso operis principio Venerem invocat. II. Deinde, a v. 45. ad v. 159. libros suos de Rerum Natura dedicat Memmio: Epicurum, cujus rationes sequitur, collaudat; ab illius doctrina impietatis invidiam amolitur; et hujus et sequentium librorum argumenta breviter proponit. III. Tum rem aggreditur, docetque a v. 160. ad v. 265. ex nihilo nihil fieri, et in nihilum nihil reverti, posse. IV. A v. 265. ad v. 329. minuta esse quædam corpora, quæ, licet sub sensum non cadant, mente tamen posse concipi; et e quibus res omnes componuntur. V. His corpusculis a v. 330. ad v. 430. subjungit vacuum, seu inane spatium; et VI. a v. 430. ad v. 483. probat nihil esse præter corpus et inane; reliqua autem, quæ videntur esse, ut pondus, calor, paupertas, bellum, &c. esse tantum conjuncta vel eventa, proprietates seu accidentia, corporis et inanis. VII. Docet a v. 483. ad v. 528. prima corpuscula esse perfecte solida; ideoque a v. 528. ad v. 635. insecabilia esse, minima, (neque enim corpus in infinitum dividi potest) et æterna. VIII. Deinde, a v. 635. ad v. 712. refutat Heraclitum, qui ignem, aliosque, qui aërem, aquam, aut terram, rerum omnium principium esse statuerunt. IX. Tum a v. 712. ad v. 829. contra Empedoclem demonstrat, res non componi e quatuor elementis. X. Demum, a v. 829. ad v. 919. Anaxagoram refellit. XI. Postremo, a v. 919. ad v. 1050. docet, universum esse ex omni parte infinitum, corpuscula esse numero infinita, et inane nullis terminis comprehendi posse. XII. et a v. 1050. ad v. 1110. libri finem, deridet illos, qui existimant, esse aliquod centrum in universo, quo gravia omnia deorsum tendant, dum levia sponte sua sursum ferantur.

ÆNEADUM genetrix, hominum Divomque voluptas,
Alma Venus! cœli subter labentia signa
Quæ mare navigerum, quæ terras frugiferenteis,
Concelebras; per te quoniam genus omne animantum
Concipitur, visitque exortum lumina solis:
Te, Dea, te fugiunt ventei; te nubila cœli,
Adventumque tuum: tibi suaveis dædala tellus
Submittit flores; tibi rident æquora ponti,

Fœcunda Venus, mater Æneadarum, deliciæ hominum atque Deorum, quæ infra volubiles stellas cæli frequentas mare velivolum, et *terras fructiferas; siquidem omnis gens animalium generatur per te, et generata videt lucem solis: o Dea*, inquam, *venti* et *nimbi aëris recedunt* a *te, et* ab *accessu tuo; terra varietate florens subjicit tibi gratos flores; campi maris* æquati *subrident tibi; et serenum cœlum illucet*

1 *Æneadum* Ferr. *genitrix* Gryph. Bas. Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—2 *cæli* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—3 *frugiferentis* Ferr. V. ed. Th. Ra.—4 *conceperas* Cont. *concelebrâ parte* Bodl.—5 *lumine* Gottorp. fr. Voss. L. B. Voss. vet. *numina* V. ed.—6 *venti* vulg. *cæli* ut sup. l. 2.—7 *Adventuque tuo tibi s. &c.* Gryph. Nard. Pak. Bodl. Cr. &c. 'Quod comparet in codd. Bodl. Voss. L. B. et vet. *Adventuque tuo*, non est, mihi crede, quod existimabant editores, diversa lectio, sed germanissima vetustatis incorruptæ scriptio pro

NOTÆ

1 *Æneadum genetrix, &c.*] Disputaturus Poëta de *rerum natura* exorditur his 44. vss. ab invocatione Veneris, quam rerum genetricem agnoscit: precaturque ut illa, dum ipse rerum naturam explicat, terras ac maria tranquillet, bella componat, pacemque omnibus, sed Romanis præsertim, petat a Marte, quem ipsa æterno devinctum amore tenet.

Æneadum] Æneadarum, i. e. Romanorum, qui genus ab Ænea ducunt. Virg. Æn. I. 10. Tit. Liv. lib. I. Æneam autem ortum a Venere magis constat, quam hic a nobis confirmetur. Virg. Æn. I. 621. Ovid. Fast. Hom. &c.

2 *Alma*] Hebræis 'puella:' Græcis ζείδωρος, 'fœcunda.' Sophocl. apud Plutarch. ἐν Ἐρωτικῷ. Latinis 'alens' ab alendo. Quod epithetum tribuitur et telluri, Virg. Æn. I. et Cereri, G. I. et agro, G. II. et diei, Ecl. VIII. quod aut de his aut per hæc vivamus. Festo tamen dicitur 'sancta,' 'pulchra.' Hinc abusive tribuitur aliis Numinibus, quam Veneri, quæ rerum parens est; puta Sibyllæ, Æn. VI. puta Auroræ, Martial. VIII. 22. puta Cybelæ, Æn. X. Dicitur et a Lucretio II. 970. 'dulcedo alma.'

Venus] Quæ rerum generationi præest vss. 4. 228. dicta Venus a Cicerone, quod ad res omnes veniat.

4 *Concelebras*] Lambino, colis, frequentas. Nonio Marcello, commoves.

7 *Dædala*] Sic vs. 229. a verbo δαιδάλλειν, 'variare.' Hinc Festus dixit 'dædalam a varietate rerum artificiorumque esse apud Lucretium

Placatumque nitet diffuso lumine cœlum.
Nam, simul ac species patefacta est verna diei,
Et reserata viget genitabilis aura Favonii;
Aëriæ primum volucres te, Diva, tuumque
Significant initum, perculsæ corda tua vi.
Inde feræ pecudes persaltant pabula læta,
Et rapidos tranant amneis: ita, capta lepore,
[Inlecebrisque tuis, omnis natura animantum]
Te sequitur cupide, quo quamque inducere pergis.
Denique, per maria, ac monteis, fluviosque rapaceis,

dispersa ubique *luce. Namque ubi primum pulchritudo vernalis temporis patuit, et flatus Favonii, qui facit ad generationem* rerum, *laxatus spirat,* tunc *primo aves ætheriæ percitæ tuo numine* intra *pectora prænunciant te,* o *Dea, et tuum adventum; deinde* feroces *belluæ,* et *pecora saltant per vernantia pascua, et transmittunt* etiam *flumina rapacia; adeo avide totum genus animalium adductum* tua *venustate tuisque lenociniis subsequitur te in quamcunque* partem *conaris impellere quodlibet* illorum. *Demum* et *in æquoribus, et in montibus, et in flu-*

Adventumque tuom ad solitam brevitatem, *adventũque tuõ*, data.' *Wakef. Adventumque tuum tibi s. &c.* Preiger. Turneb. *dædula* Bodl. *dedala* Ferr. V. ed. Th. Ra.—8 *Summittit* Bip. *equora* V. ed. Th. Ra.—9 *difuso* Gottorp. fr. 2. sed in eo superscriptum *diffuso. numine* Gryph. marg. P. in not. *cœlum* ut sup. 2.—10 *simulas speties* V. ed. Th. Ra. *calefacta* Par. Creech.—11 *genitalis* V. ed. Th. Ra. Hav. Bip. *Foveni* Bodl. *Faveni* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bip.—13 *initium* Gif. marg. Cout. Voss. L. B. *nutum* Mus. B. 1. 2. Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. *percussæ* Gif. V. marg. 1. 2. 3. Bip. *perculse* Ferr. V. ed. Th. Ra.—14 *fere* Ferr. V. ed. Th. Ra. *persulcant* Ferr. *persultans* V. ed. *persultant* vulg. *læti* Bodl.—15 Hic v. sequenti postponitur Voss. marg. *arauis* V. ed. Th. Ra. *quodque l.* Heins. 2. Bas. ed. et marg.—16 Hic v. deest Gif. Par. Voss. marg. 1. 2. Bas. marg. P. Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Cant. Mus. B. 1. 2. 3.—17 *cup.* *iæ* Th. Ra. *quocumque* Par. P. in not. Ferr. V. ed. Th. Ra. Heins. 1. Bodl. *quoquamque* Ald. *tergis* Voss. L. B. sed ibi *p* superscribitur.—18 *montis f. rapacis* Ferr.

NOTÆ

terram.' Sic et opera vasaque figurata et arte plena dicuntur 'dædala.' Lucret. IV. 'dædala lingua:' V. 'dædala signa.' Virg. G. IV. 'dædala tecta.' Inde Dædalus dictus est ille faber Atheniensis omnium artificum ætatis suæ ingeniosissimus.

10 *Species....verna diei*] Veris initium.

11 *Genitabilis*] Alii *genitalis*. Utrumque Latine dicitur; significatque id quod facit ad generationem, vel quod vim habet gignendi. Qua voce passim utitur Lucretius, I. 437. 623. II. 228. IV. 1038. &c.

Favonii] Favonius Græce Ζέφυρος, quasi Ζωηφόρος, 'vitam ferens.' Latine Favonius, quasi favens rerum generationi. Ventus est lenis ab occasu flans.

13 *Initum*] A verbo, inire. I. e. introitum, ingressum, adventum. Alii legunt *initium*, et per syncopen *initum*.

17 *Quamque*] Suppl. naturam animantum. Alii legunt *quocunque*, non male.

Frundiferasque domos avium, camposque virenteis,
Omnibus incutiens blandum per pectora amorem,
Ecficis, ut cupide generatim secla propagent.
Quæ quoniam rerum naturam sola gubernas,
Nec sine te quidquam dias in luminis oras
Exoritur, neque fit lætum neque amabile quidquam;
Te sociam studeo scribundis versibus esse,
Quos ego de RERUM NATURA pangere conor
Memmiadæ nostro; quem tu, Dea, tempore in omni
Omnibus ornatum voluisti excellere rebus:

minibus rapidis, et in tectis frondosis volucrum, et in agris viridibus, injiciens cunctis animantibus ***hilarem amorem intra corda facis, ut alacriter*** quæque ***multiplicent genus*** suum ***per singulas species. Cum*** igitur ***sola*** es, ***quæ regis naturam rerum, nec ulla*** res ***absque te editur in ætherias regiones lucis, neque*** res ulla ***fit jucunda, nec amore digna; cupio te*** mihi ***fieri adjutricem*** in ***componendis carminibus, quæ ego aggredior componere de rerum natura nostro Memmio, quem tu, o Dea, voluisti semper donatum*** a te ***præstare*** in ***rebus omnibus. Quare, o Dea, da*** eo ***magis per-***

V. ed. Th. Ra.—19 *Frondiferasque* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *Frundiferosque* Gottorp. fr. *virentis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *virenteiis* Ald. Bip.—20 *inquutiens* Ferr.—21 *sæcli* V. ed. Th. Ra. Bip.—23 *Non* Mus. B. 2. Idem *diei* pro *dias*: et vice *oras* Mus. B. 2. 3. *horas*. *quicquam dias* Ferr. V. ed. Ald. *dies* Th. Ra.—24 *sit* Fab. *letum n. a. quicquam* Ferr. *quicquam* V. ed. Th. Ra. Ald. *nec am.* pro *neque am.* Voss. vet.—25 *sotiam studio* Bodl. V. ed. *studio* Ferr.

NOTÆ

19 *Frundiferasque domos avium*] Nimirum sylvas, quas habitant aves.

21 *Generatim*] Per singulas species. Sic vss. 226. 227. et alibi passim.

Secla] Generis ac stirpis suæ propagationem: quasi ævum, ac longævam generis ætatem. Sic vss. 467. 590. 1090. II. 77. 173. 502. et alibi. Consule indicem vocabulorum.

22 *Sola*] Est enim Venus 'hominum Divumque voluptas,' ut dixit Lucretius vs. 1. et omnium animantum illecebræ, vs. 16. Habet et in hortos et in olera etiam jus summum. Unde Nævius apud Festum Venerem posuit pro oleribus, dum coquum inducit dicentem: 'Edi Neptunum, Cererem, et Venerem;' i. e., pisces, panem, et olera. Vere igitur sola res omnes gubernat. Quis autem Romæ Templum Veneri Genetrici dicatum a Cæsare nescit?

23 *Dias*] Aërias, diurnas. *Dium* enim dicitur, inquit Festus, 'quod sub cœlo est. Ex quo sub dio fieri dicimus, quod sub cœlo fit, et non sub tecto.' Quanquam aliquando 'dius' sumitur pro voce, divinus. Lucret. II. 178. 'dia voluptas.' Virg. Æn. XI. 'dia Camilla.' Horat. Sat. I. 2. 'Sententia dia Catonis.'

25 *Te sociam studeo*, &c.] Quamvis enim Lucretius dicat vs. 61. Deos nec bene meritis capi, nec gratia flecti, neque ira tangi, nec res mortalium curare: hoc tamen loco Deam invocat Venerem, eamque sibi sociam versibus scribendis esse studet, non quia putet eam sibi posse talibus in rebus adjutorio esse, sed quia, ut ait Epicurus apud Cicer. I. Nat. Deor. cum natura Deorum præstans sit et

Quo magis æternum da dictis, Diva, leporem.
Ecfice, ut interea fera mœnera militiai,
Per maria ac terras omneis, sopita, quiescant.
Nam tu sola potes tranquilla pace juvare
Mortaleis: quoniam belli fera mœnera Mavors
Armipotens regit, in gremium qui sæpe tuum se
Rejicit, æterno devictus volnere amoris:
Atque ita, suspiciens tereti cervice reposta,
Pascit amore avidos, inhians in te, Dea, visus;
Eque tuo pendet resupini spiritus ore.

petuam venustatem versibus meis; et *fac ut interim crudeles usus belli pacati conquiescant per æquora, et* per *terras universas. Tu enim una potis es adjuvare homines placida pace, cum Mars bellipotens faciat* ipse *crudelia exercitia militiæ, qui constrictus perenni plaga amoris recipit se plerumque in sinum tuum; et* qui *sic sursum aspiciens, inclinato* scilicet *tenui* et oblongo *collo, oblectat amore cupidos oculos,* quasi *aperto ore appetens te,* o *Diva; et anima* illius *recumbentis adhæret*

----

scribendis Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—27 *Memmiade* Ferr.—28 Pro *ornatum, ora latum* Gottorp. fr. Sus. *prælatum* Voss. marg. Preig. *altatum* Salmasius. *noluisti* V. ed.—30 *Et face* Fab. *monera* V. ed. Bodl. Mus. B. 3. *munera* Ferr. Th. Ra. Ald. P. Cant. Bas. Fab. Creech.—31 *sospita* Voss. L. B. *omnis* Ferr. V. ed.—33 *Mortalis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *bellifera* V. ed. Th. Ra. voces *belli fera* desunt in Mus. B. 2. *munera* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—34 *regium in gremium* Gottorp. fr. Voss. L. B. *ingremium* V. ed. Th. Ra. Pro *qui sæpe,* Mus. B. 2. dat *persæpe.*—35 *Reficit* Gif. ed. et marg. Heins. Cout. Bas. marg. Bodl. Voss. L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. Cant. P. in not. *Refficit* Ald. Mus. B. 1. *devinctus* Hav. Bip. *vulnere* Ferr. V. ed. Th. Ra.—36 *ira* V. ed. *suspirans* Gryph. Bas. marg. P. utramque lectionem agnoscit *Pius.*

NOTÆ

excellens, habet venerationem justam. Vel, quod mihi magis arridet, non inepte homo Romanus Venerem Romanorum Genetricem imploravit, præsertim de primo rerum exortu ac natura agens.

27 *Memmiadæ*] Pro Memmio, sicut Scipiadæ, pro Scipionibus, Virg. Æn. VI. Horat. Sat. II. 1. Memmius autem iste, cui suum hoc opus scilicet dedicat Lucretius, cognominatur Gemellus; quocum Athenas profectus erat olim, et quo familiariter utebatur. Cic. Ep. ad Quint. II. 3. Clara autem Memmiorum erat familia in Rep. Romana; Gemellus enim prætor fuit in Bithynia; et A. U. C. DLXXIII. Siciliam sortitus est in provinciam. Pater ejus Lucius Syllanis temporibus maxime floruit.

30 *Mœnera*] Antiquo more, pro, munera. Sic olim Pœnica, pro Punica.

Militiai] Diæresis, pro, militiæ. Quod familiare est veteribus. Sic viai, naturai, materiai, &c. passim apud Lucretium.

33 *Mavors*] Mars, Deus belli, quasi magna vertens, inquit Cicero II. N. D.

35 *Rejicit*] Bene, ut satis indicat particula *in* cum accusativo. Quidam *reficit,* quasi, recreat; minus eleganter.

Volnere amoris] Amor enim corda ferit, et vulnerat. Hinc fabulati sunt

Hunc tu, Diva, tuo recubantem corpore sancto
Circumfusa super, suaveis ex ore loquelas
Funde, petens placidam Romanis, incluta, pacem.
Nam neque nos agere hoc patriai tempore iniquo
Possumus æquo animo; nec Memmii clara propago
Talibus in rebus communi deesse saluti.
Quod super est, vacuas aureis mihi, Memmius, et te,
Semotum a curis, adhibe veram ad rationem:

vultui tuo. *Tu*, o gloriosa *Dea, dum amplecteris illum jacentem* in gremio *sacri tui corporis, profer ex ore blandos sermones, poscens* ab eo *tranquillam pacem Romanis. Etenim, neque in hoc tempore adverso patriæ, nobis licet disputare* de rebus *cum libera mente: neque in rebus ita turbulentis illustris proles Memmii* potest *non consulere bono publico. Quod reliquum est, tu,* o *Memmi, præbe mihi aures liberas* ab omni cura, *et* adjunge *te* ipsum *vacuum a negotiis ad cognitionem veri-*

suscipiens Gottorp. fr. Voss. marg. *cereti* V. ed. Th. Ra.—38 *Atque* V. ed. Th. Ra. *pendent* V. marg. 1. Cant.—39 *Hunc* V. ed. *Nunc te* Bodl. Cr. Bodl.—40 *suavis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *loquellas* Gottorp. fr. Voss. L. B. et vet.—41 *Fonde* Th. Ra. *Rhomanis* V. ed. Th. Ra. *inclita* Ferr. V. ed. Th. Ra. *inclyta* Ald.—42 Pro *nos* V. ed. Th. Ra. Bodl. *eos. patria* Voss. L. B. sed superscript. *aï. patriaï in* Voss. vet. in marg.—43 *equo* V. ed. Th. Ra. *neque M.* vulg. In Mus. B. 1. 2. hic v. sic legitur *Possumus æquo animo; Memmii neque clara propago.* Pro *Memmii* Bodl. leg. *memini.*—44 *desse* Ferr. V. ed. Th. Ra. *de'sse* Bip. *id esse* Voss. vet. Post h. vs. inseruntur vss. 57. et quinque sequentes, Heins. 1. Bodl. Cr. Ferr. V. ed. Th. Ra. quos tamen Heins. 2. non recipit.—45 *superest* V. ed. Th. Ra. *Memmiada* vulg. Mus. B. 1. omittit voces *et te*, et sic ordinat integrum versum: *Quod super est, quæso, vacuas mihi, Memmius, auris;* sic etiam Mus. B. 3. *auris* Ferr. V. ed. Th. Ra.—46 *Semotim* Mus. B.

NOTÆ

Amoris Deum arma gerere et tela, quæ vibret.

38 *Eque tuo pendet, &c.*] Recubans enim in gremio Veneris Mars quasi os ori, labra labris affixa tenet. Sic IV. 1187.

42 *Nam neque nos agere, &c.*] Alioquin enim vigente bello debuisset arma cum studiis permutare: nec ipse Memmius illum audire potuisset æquo animo, si quidem a studiis ad arma fuisset avocandus. Scilicet, ut recte ait Cicero Tusc. nemo bene potest inter belli strepitus ac plebis seditiones æquo animo philosophari.

Tempore iniquo] Belli tempore, Marianis scilicet ac Syllanis temporibus.

44 *Talibus in rebus*] In rebus adeo turbulentis.

Communi deesse saluti] Non consulere Reipublicæ bono, consiliis aut armis eam tuendo. Quod quidem vix fieri licet per studia, quæ totum hominem postulant.

45 *Quod super est, &c.*] His 12. vss. Memmio suo, cujus prius attentionem sibi comparat, futuræ dissertationis argumentum proponit; declaratque se disputaturum de cœli ac Deorum natura; deque primis rerum principiis, ex quibus res omnis concreta fiat, et in quæ resolvatur.

Ne mea dona, tibi studio disposta fideli,
Intellecta prius quam sint, contempta relinquas.
Nam tibi de summa cœli ratione Deumque
Disserere incipiam, et rerum primordia pandam;
Unde omneis natura creet res, auctet, alatque;
Quoque eadem rursum natura perempta resolvat:
Quæ nos materiem et genitalia corpora rebus,
Reddunda in ratione, vocare, et semina rerum
Adpellare suëmus, et hæc eadem usurpare
Corpora prima, quod ex illis sunt omnia primis.

tatis; noli dimittere mea munera tanquam *spernenda*, quæ *tibi sunt* a me in ordinem *digesta* cum *fideli opera*, *antequam mente conceperis* ea. *Namque exordiar loqui tibi de suprema natura cæli et Deorum; et aperiam* tibi prima *rerum principia;* dicam tibi *ex quibusnam rebus Natura procreet, augeat, et nutriat cunctas res:* dicam *etiam in quasnam res Natura reducat easdem* res, *cum interierunt: quas* quidem res *nos in explicanda natura* rerum *solemus nominare materiam et corpora, quæ vim habent generandi res, et vocare semina rerum, et dicere hæc eadem* esse *prima corpora, quia ex illis* tanquam *prioribus* res *cunctæ fiunt*. Quod enim spec-

1.—47 *Nec* Bip. Delph. Cr. conj.—48 *contemta* Ferr. Ald. Bip. *contempa* V. ed. Th. Ra.—49 *cæli* ut sup. l. 2. *regione* Gryph. marg. Pio etiam ex vetust. exempl. in textum recipiente, qui utramque lect. agnoscit.—51 *omnis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *auctat* Bodl.—52 *Quove eadem rursus* Sus. *peremta* Bip. *resolvit* P. V. ed. Th. Ra. Ald.—53 *Que* Ferr. V. ed.—55 In Voss. L. B. *usurpare* superscribitur pro *usu dicere*.—56 Mus. B. leg. *quidem* pro *quod:* error a *quem* manavit, interpretatione τοῦ *quod* brevius et indistincte scripta. *Wakef.*—57

NOTÆ

49 *Cæli ratione*] Natura, vel cognitione. Sic Cic. de Fin. 3. 'Nec vero potest quisquam de bonis et malis vere judicare, nisi omni cognita ratione Naturæ, et vitæ, etiam Deorum,' &c. Alii legunt *cæli regione*. Verum non de cœli ac Deorum regione, sed de natura ac ratione disputat Poëta.

51 *Unde*] Quibusnam ex rebus, quibus ex principiis.

Auctet] Aucto, as, frequentativum a verbo *augeo*. Plaut. Amph. III. 6. 'Bonoque atque amplo auctare perpetuo lucro.' Catullus dixit 'auctare aliquem ope.'

52 *Quoque*] In quas res, in quæ primordia.

Eadem perempta] Easdem res peremptas, et dissolutas. Mutatur quidem genus, cum supra dixerit 'res omnes.' Sed hoc Lucretio familiare. Alii *eadem perempta*, nempe *Natura*, sup. *seipsam* resolvat.

53 *Materiem*] Quæ igitur prima rerum principia dicuntur, ea vocat hic Lucretius materiem, genitalia corpora, semina rerum, corpora prima; vocat et alibi passim materiam primam, corpora materiai, primordia rerum, solida corpora, principia, &c. Dicuntur et aliis nominibus, atomi, corpora inanis expertia, insecabilia, invisibilia, solida, individua, elementa, prima causa, &c.

Genitalia] Vim gignendi res habentia.

[Omnis enim per se Divom natura, necesse est,
Inmortali ævo summa cum pace fruatur,
Semota ab nostris rebus, sejunctaque longe;
Nam, privata dolore omni, privata periclis,
Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri,
Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.]
Humana ante oculos fœde quom vita jaceret
In terris, obpressa gravi sub Religione;
Quæ caput a cœli regionibus obtendebat,
Horribili super adspectu mortalibus instans;

tat ad Deos, *oportet ut omnis natura Deorum, separata et procul remota a nostris negotiis, potiatur per seipsam æterna vita, cum maximo otio. Etenim* cum sit *expers omnis doloris, expers periculorum, ipsa potens suis divitiis, non egens nobis,* sane *nec ducitur beneficiis, nec movetur ira. Cum vita hominum turpiter sordesceret in terris ante conspectum* omnium, *obruta sub onere Religionis* importunæ, *quæ monstrabat caput a partibus cœli, desuper territans homines horrendo* suo con-

&c. Absunt hi vss. in multis. Vid. Not. Var.—61 *Ipa* Ferr. *sui* P.—62 *pro meritis* Ferr. Th. Ra. V. ed. Ald. Gryph. utramque lectionem agnoscit P.—63 *fæde* Ferr. *fœde* V. ed. Th. Ra. Ald. Bip.—64 *Relligione* Ferr. V. ed. Ald. Bip. Hav. —65 *relligionibus* V. ed. Th. Ra. Bodl.—67 Pro *Graius* Ferr. V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

57 *Omnis enim, &c.*] Primum disputationis argumentum aggreditur, deque Deorum ratione dicturus primum eximit Deos ab omni cura rerum humanarum, semotosque vult a rebus nostris, doloris expertes, nihil nostri egentes, et qui nec ira tangantur nec beneficiis ducantur: sed qui contenti suis opibus, immortalesque, summa pace et otio fruantur. Hæc docet his 6. vss. quos iterat II. 650. 'De Deorum immortalitate nemo dubitarit; quod autem æternum beatumque fit, id nec habere ipsum negotii quicquam, nec exhibere alteri: itaque neque ira, neque gratia teneri, quod, quæ talia essent, imbecilla essent omnia,' inquit Epicurus apud Cic. N. D. Impia sane sententia, quæ Divinam tollit Providentiam.

62 *Promeritis*] A verbo 'promereor;' id est, bene meritis, gratia.

Capitur] Flectitur, ducitur, propitiatur.

Tangitur] Afficitur, commovetur.

63 *Humana ante oculos, &c.*] His 18. vss. duo potissimum innuit ac docet. I. Religionem, qua vetus gens hominum Deos tanquam rerum auctores ac curam habentes venerabatur, vanam ac superstitiosam esse. II. Epicurum hominem Græcum, Atheniensem scilicet, primum omnium mortalium ausum esse hac inani superstitione liberare mentes humanas, ac metu Deorum solvere, postquam singula naturæ claustra penetrasset, ac vivida vi animi pervicisset cuncta, macteque omne immensum peragrasset, unde redux retulerit cunctas res fieri ex cæco ac temerario concursu, natura tamen duce, sine Deorum opera aut consilio. Cui victori hoc Virgilianum canitur Pæan Geor. II. 490. 'Felix, qui potuit rerum cognoscere causas, Atque metus omnes, et inexorabile fatum Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari.'

64 *Gravi sub Religione*] Inani Deorum timore ac superstitione.

Primum Graius homo mortaleis tollere contra
Est oculos ausus, primusque obsistere contra:
Quem neque fana Deum, nec fulmina, nec minitanti
Murmure conpressit cœlum; sed eo magis acrem
Inritât animi virtutem, ecfringere ut arta
Naturæ primus portarum claustra cupiret.
Ergo vivida vis animi pervicit, et extra
Processit longe flammantia mœnia mundi;

spectu, primo Græcus homo ausus est attollere humanos oculos adversus illam, *et prior* ausus est *adversari contra* illam; *quem* hominem *neque nomen Deorum, neque tela Jovis, neque cœlum sonitu minaci retinuit, sed tanto magis incitavit vividam vim* ejus *animi, ut primus appeteret frangere strictas fores portarum Naturæ. Igitur acris virtus* illius *animi vicit* cuncta, *et progressa est longe ultra*

Ald. Gryph. Bas. et Bodl. cum Mus. B. 1. 2. 3. legunt *gnarus.* Utramque agnoscit P. *mortalis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *immortales* Gryph. Bas. P. *collere* V. ed. Th. Ra. Nonius p. 199. leg. *tendere* pro *tollere.*—68 *absistere* V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. Bas. marg. Bodl.—69 *Quem nec f.* Hav. Bip. Tertium *nec* omittit Mus. B. 2. *imitanti* Bodl.—70 *compressit* vulg.—71 *Irritat a. virtutem* Ferr. Gottorp. fr. Bas. Bodl. Voss. L. B. et vet. *Irritat virtutem a.* Gryph. P. V. ed. *Virtutem irritat* Bip. *arcta* vulg.—72 *cuperet* V. ed. Th. Ra. Gottorp. fr. Bodl. Voss. L. B. sed correctum in Voss. vet.—73 *vividas* Mus. B. 2.—75 *omnem* Ferr. V. ed. Th. Ra. Gottorp. fr. Voss. L. B. sed corr.

NOTÆ

67 *Graius homo*] Epicurus Atheniensis, Gagettius, Neoclis filius, cujus laudes et encomia prosequitur Lucretius initio lib. III. et vs. 1057.

Tollere] Nonius Marcellus legit *tendere.*

69 *Quem neque fana Deum, &c.*] Quicquid igitur de Deorum potentia, quicquid de Jovis tonitru ac fulmine vulgatum erat hactenus apud mortales atque creditum, id ne vel minimum quidem movit Epicurum: sed alta mentis ratione pervicit omnia, rerumque causas agnovit, et, ut verbis Manilii utar I. 67. 'cepitque profundam Naturam rerum causis, viditque quod usquam est: Nubila cur tanto quaterentur pulsa fragore, &c. solvitque animis miracula rerum: Eripuitque Jovi fulmen, viresque tonandi,' &c. Priscorum quippe hominum ignorantia crassior fecerat, inquit Epicurus apud Cic. N. D. I. ut, cum rerum causas non viderent, ad Deos confugerent. Lucr. V. 1185. 'Ergo perfugium sibi habebant omnia Divis Tradere, et ipsorum nutu facere omnia flecti,' &c.

71 *Inritat*] 'Inritât,' pro 'inritavit,' ultima circumflexa. Notat Priscianus, fumât, cupît, audît, et similia pati syncopen, et ultimam circumflexam habere et longam. Sic Lucr. VI. 586. circumflectit et producit ultimam disturbât, ponitque pro disturbavit.

72 *Cupiret*] Quartæ conjugationis, pro *cuperet.* Sic Ennius posuit parire, pro parere.

73 *Vivida*] Potens, acris, vs. 69. Dixit etiam vs. 179. 'Vivida tellus.'

74 *Flammantia mœnia mundi*] Ambitus cœli, quibus tanquam mœnibus cingitur mundus; et quos flammantes vocat propter sidera et ignes æthereos.

Atque omne immensum peragravit mente animoque:
Unde refert nobis victor, quid possit oriri,
Quid nequeat; finita potestas denique quoique
Quanam sit ratione, atque alte terminus hærens.
Qua re Religio, pedibus subjecta, vicissim
Obteritur; nos exæquat victoria cœlo.
  Illud in hiis rebus vereor, ne forte rearis
Inpia te rationis inire elementa, viamque

igneos ambitus cœli: et ipse *perlustravit mente et animo Universum infinitum. Inde* redux ille *superator reportat nobis, quæ* res *queat generari, quæ* res *non possit; quomodo demum quæque* res *habeat potentiam limitatam, et metam alte positam. Quapropter jam Religio vice sua prostrata conculcatur pedibus, victoria* vero illius hominis *adæquat nos cœlo.* At *in his rebus timeo illud* de te, o Memmi, *ne fortasse putes te* ipsum *capere impia initia scientiæ, et ingredi iter*

Voss. vet. *menteque* Gottorp. fr.—77 *cuique* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—78 *Quantum* Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. P. *Quanam* Bip. Hav. *utque alt.* Gif. Par. Cout. Pro *alte* Gottorp. fr. legit *aliter. herens* Ferr. V. marg. 2. *hereat* Gif. Par. *hærous* V. ed. Th. Ra. *hæres* V. marg. 1.—79 *Quare* Hav.—80 *Opperitur* Cant. V. marg. 1. *Opter itur* Gottorp. fr. Voss. L. B. et vet. *Exteritur* Gif. marg. unus cod.

NOTÆ

75 *Omne*] Aliud Omne, τὸ πᾶν: aliud Mundus dicitur Epicuro et Lucretio. Omne, totum est, seu universum: Mundus, pars est totius seu universi. Mundus finitus est, et ortus atque interitus capax. Omne seu universum infinitum est, ortus et interitus expers; principio carens, et sempiternum; neque incrementum accipiens, neque decrementum. Sed de his II.

76 *Refert*] Lambino *reportat*: Nonio Marcello *ostendit*. Hi autem duo vss. repetuntur infra vs. 588. et v. 90.

Victor] Epicurus.

77 *Potestas*] Vis, virtus, potentia, facultas.

80 *Victoria*] Epicuri, qui cognitis rerum causis inanem Deorum metum sustulit, solvitque animis rerum miracula.

81 *Illud in hiis rebus, &c.*] Occupatio est. Itaque his 22. vss. præoccupat et solvit objectionem. Cum enim non ignoraret Lucretius male audire religionis contemtum, præsertim Romæ in civitate omnium superstitiosissima, quæ et domesticos et externos Deos in sinu suo fovebat; veritus ne religionem ita pedibus obterens male audiret ipse apud Memmium, sibi fidem lucrari satagit, negatque in primis se impietatis elementa suadere, aut sceleribus viam sternere, dum religionis metu solvit animos mortalium; quin potius utrumque declinat; siquidem tollere nititur vanam et inanem superstitionem, quæ non semel peperit impia atque scelerosa facta. Quod exemplo confirmat, memorans Iphigeniæ necem ad aras Dianæ impie et scelerate patratam ex religionis ratione.

82 *Inpia rationis elementa*] Impiam disciplinam, ac institutionem. Impia disciplinæ initia.

Indugredi sceleris; quod contra sæpius illa
Religio peperit scelerosa atque inpia facta.
Aulide quo pacto Triviai virginis aram
Iphianassai turparunt sanguine fede
Ductores Danaum delecti, prima virorum:
Quoi simul infula, virgineos circumdata comptus,

criminis. ***Quod*** quidem ***contrarium est, sæpius*** enim ***antea Religio*** ipsa ***edidit scelerata facta, et plena impietatis:*** ***quemadmodum*** factum est, cum ***duces Danaorum, fortes, et primi viri, fædarunt turpiter in Aulide altaria virginis Triviæ*** de ***cruore Iphianissæ; cui statim atque infula posita circum comas virgineas diffusa***

Lamb. *exequat* Ferr. Th. Ra.—81 *his* vulg.—82 *in ire* V. ed. Th. Ra.—83 *Endogredi* Hav. Cr. Bip. *quia contra* Mus. B. 2. *quin contra* P. Ald. Gryph. Nard. Mar. Bodl. Cr. Gif. Heins. 2. *sæpius olim* Bip.—85 *Triviæ* Mus. B. 2. post hanc vocem Mus. B. 2. 3. Cant. interponunt *ad*.—86 *Iphianassaio* V. ed. Th. Ra. *Iphianasseo* Cant. Mus. B. 1. 3. Nard. Bas. *Iphianasso* Mus. B. 2. *Iphianassæo* Gryph. *Iphianesseo* Ferr. *Iphianassa* Lugd. Bat. *fæde* V. ed. Th. Ra. Ald. Bip.—87 *dilecti* Gottorp. fr. Lamb.—88 *Cui* Ferr. Bip. *Qui* V. ed. Th. Ra. *Quæ* Ald. Gryph. Bas. P. *Quo* Lamb. *in fula* V. ed. Th. Ra. *comtus* Bip.

NOTÆ

83 ***Indugredi***] Vel *Endogredi*. Antiqua præpositio endo vel indu, pro in: sic passim, endopeditus vel induperator pro impeditus: induperator pro imperator. Sic apud Fest. et Lucil. indu mari, indu pavimento, &c. pro in mari, in pavimento.

85 *Aulide*] Portu Eubœæ insulæ in Bœotia, ubi mactata est Iphigenia ad aras Dianæ. Cum olim Agamemnon Danaorum dux adversus Trojanos classem appulisset in Aulidem, prius oracula consultum misit, quam inde solveret, quia magna tempestas coorta erat mari. Id autem responsi datum est ab oraculo, ut Iphigenia Agamemnonis filia mactaretur ad aras Dianæ, quæ Agamemnoni infesta erat ex eo, quod cervum occidisset. Itaque pater filiam duxit mactandam ad aras Dianæ. Hinc occasionem arripit Lucretius religionis impia facta damnandi: 'Tantum Religio potuit suadere malorum!'

Triviai] Triviæ, Dianæ, quæ Trivia dicta est, inquit Varro de L. L. vi. vel quia ponebatur ejus imago in triviis: vel quia Luna credebatur, quæ tribus viis movetur per æthera, in longum, latum, et altum: vel, ut aliis placet, quia Luna in cœlo, Diana in terris, Proserpina in Inferis putabatur. Virg. Æn. iv. 511. 'Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.' De qua illud vulgatum: 'Terret, lustrat, agit, Proserpina, Luna, Diana, Ima, superna, feras, sceptro, fulgore, sagitta.'

86 *Iphianassai*] Iphianassæ, seu Iphigeniæ, quæ filia fuit Agamemnonis.

87 *Ductores Danaum*] Agamemnon Mycenarum Rex, et frater ejus Menelaus, qui duces Danaorum, i. e. Græcorum, bellum adversus Trojanos gesserunt.

Prima virorum] Hellenismus; πρῶτα τῶν ἀνδρῶν. I. e. primi viri, flos virorum, delectus militum.

88 *Infula*] Filamentum laneum, quo et hostiæ, et dedititii homines, et supplices, et sacerdotes velari sole-

Ex utraque pari malarum parte profusa est;
Et mœstum simul ante aras adstare parentem
Sensit, et hunc propter ferrum celerare ministros,
Adspectuque suo lacrumas ecfundere civeis;
Muta metu, terram, genibus submissa, petebat:
Nec miseræ prodesse in tali tempore quibat,
Quod patrio princeps donarat nomine regem:
Nam, sublata virum manibus, tremebundaque, ad aras
Deducta est; non ut, solemni more sacrorum
Perfecto, posset claro comitari hymenæo:

est æqualiter ex utraque parte genarum, ipsa statim *agnovit et patrem* suum *tristem adesse pro altaribus, et prope illum popas tegere cultrum, et cives emittere fletus* ad *suum conspectum;* ipsa vero *obmutescens* præ *timore devoluta poplitibus in terram: neque tunc temporis poterat juvare infortunatam* illam, *quod prima dederat paternum titulum Regi* Agamemnoni. *Namque elata* sursum *manibus hominum, et* tota *tremens ducta est ad altaria, non ut solemni ritu sacrorum absoluto, posset con-*

comtis Bas. *crines* V. marg. 1.—89 *Exutraque* V. ed. Th. Ra. *pasto* V. marg. 2. *profusast* Ald. *profusa 'st* Bip.—90 *Ut mœst.* Mus. B. 2. Th. Ra. *mestum* Ferr. *stare* pro *adstare* Bodl. *astare* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—91 *celare* Hav. Lamb. *celebrare* Gif. marg.—92 *lacrimas* Ferr. V. ed. Bip. *lachrimas* Th. Ra. *lacrymas* Ald. Lamb. *cives* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—93 *Volta metu* Avancius. *terrai* V. ed. Th. Ra. *terrarum* Bodl. *sub missa* V. ed. Th. Ra. *patebat* Bodl.—94 *misere* V. ed. Th. Ra.—95 *patriæ* Mus. B. 2. *donaret* P. Bodl. V. ed. Th. Ra. Ald.—96 *sub lata* V. ed. Th. Ra. *virûm* Bip.—97 *Deductast* Ald. *Deducta 'st* Bip. *solenni* Ferr. Ald. Bip.—98 *Proferto si p.*

NOTÆ

bant. Virg. Georg. III. 486. Suet. in Calig. 27. Tit. Liv. IV. Justin. IV. Itaque Iphigenia hostia casura ante Dianæ aras velatur infula.

90 *Parentem*] Agamemnonem Iphigeniæ patrem.

91 *Ferrum celerare* [*celare*] Cultrum tegere; vel vagina tectum gladium habere. Alii *celerare*, quasi celeriter expedire.

92 *Cives*] Argivos.

94 *Miseræ*] Iphigeniæ.

95 *Quod patrio princeps, &c.*] Quod major natu fuerit inter liberos Agamemnonis. Sic ipsa apud Eurip. alloquitur patrem: Πρώτη σ' ἐκάλεσα πατέρα, καὶ σὺ παῖδ' ἐμέ. 'Prima te patrem vocavi, tu me filiam.' Itaque princeps, i. e. prima. Sic v. 9.

Patrio] Paterno.

Regem] Agamemnonem.

96 *Sublata virum manibus*] Alludit ad veterem morem, quo novæ sponsæ sursum latæ ritu solemni ad ædes, sacra et vota facturæ pro natis, et inde domum mariti ducebantur. Sic Manil. v. 545. parem Andromedæ sortem deplorat: 'Hic Hymenæus erat, solaque in publica damna Pro natis lacrymans ornatur victima pœna, Induiturque sinus non hæc in vota paratos.'

98 *Claro comitari hymenæo*] In amplo et claro matrimonio collocari: vel, nuptiali carmine celebrari. Sic IV. 1244. 'comitari' sumitur passive. Sic Ovid. de Pont. II. active usurpat verbum 'comitare.' 'Quem pia nobiscum proles comitavit euntem.'

Sed, casta inceste, nubendi tempore in ipso,
Hostia concideret mactatu mœsta parentis,
Exitus ut classi felix faustusque daretur.
Tantum Religio potuit suadere malorum!
Tutemet a nobis jam quovis tempore, vatum
Terriloquis victus dictis, desciscere quæres.
Quippe et enim quam multa tibi jam fingere possum
Somnia, quæ vitæ rationes vortere possint,
Fortunasque tuas omneis turbare timore.
Et merito: nam, si certam finem esse viderent

sociari nobili matrimonio: sed ut potius, *in ipso tempore nubendi, impure caderet* ante aras, quamvis *pura* esset, tanquam *tristis victima interfecta manu patris.* Scilicet *ut fortunatus et prosper successus redderetur classi* Græcorum. *Tantum malorum Religio potuit persuadere. Tu ipse*, o Memmi, qui ab *omni tempore convictus* fuisti *verbis Poëtarum incutientibus terrorem, nunc voles deficere a nostra* opinione, *eo quod æque possum jam confingere tibi plurima deliramenta, quæ queant mutare rationalem vivendi modum et perturbare metu* felicem *omnem tuam sortem? Et jure* quidem: *namque* v. g. *si mortales noverint terminum miseriarum esse certum*

Mus. B. 2. *hymeneo* Ferr.—99 *incestæ* Ald.—101 *classe* Gottorp. fr. *classis* Mus. B. 2. *fælix* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—102 *Malorum tantum relligio potuit suadere* V. ed. *relligio* vulg.—103 *Tute met* Ferr. V. ed. Th. Ra. *quodvis* Gottorp. fr. Sus. Lugd. Bat. 2. fuerat in 1. sed erasum. *quo quis* V. ed. Cant. Th. Ra. *natum* V. ed. Th. Ra.—104 *desistere* Mus. B. 1. Gassendus. *discere* Gottorp. fr. *disciscere* Lugd. Bat. 2. *quæres?* Hav.—105 *etenim* Ferr. Bip. *æternum* V. ed. *tibi me f.* Gif. Par. Cout. P. Lugd. Bat. 2. *possunt* Gryph. Nard. Heins. 2. Bas. marg. *possem* Gryph. marg. Heins. 1.—106 *que* V. ed. Th. Ra.—107 *omnis* Ferr. *omnes* V. ed. Th. Ra. *timore?* Hav.—108 *Et merito*

NOTÆ

Hymenæus autem usurpatur vulgo vel pro nuptiarum Deo: vel pro nuptiis ipsis: vel pro nuptiali carmine, hoc est, pro hymno, qui solet in nuptiis cantari.

99 *Casta inceste*] Pura impure. Antithesis. Casta, quia pura virgo. Inceste, quia sanguine fœdanda erat.

100 *Mactatu*] Cæde facta manibus patris. Dicitur autem et 'Diis mactare victimas:' et 'Deos mactare victimis:' id est, sacrificiis Deos honorare, quasi magis augere.

103 *Tutemet a nobis, &c.*] His 5. vss. novis technis irretit animum Memmii, defectionem interminans præ anilibus poëtarum terriculis. Quasi diceret: etsi jam hoc vel uno exemplo tibi satis ostenderim inanem esse Religionem, ac metum Deorum, quibus in impia ac scelerosa facta inducuntur homines; nihilominus quæres a nostra desciscere opinione, nec nobis fidem voles adhibere, quia vatum anilibus terriculis hactenus victus fuisti; cum tamen non disparia somnia mihi liceret ad libitum tibi confingere. Hæc non clara sunt, quia ex abrupto loquitur.

104 *Terriloquis*] Quæ loquuntur Poëtæ ad terrendos homines, qualia fabulantur de Acheronte, de Cerbero, de Tantalo, &c.

105 *Jam fingere*] Alii, *me fingere;* accusandi casus pro recto.

107 *Fortunasque tuas*] Felicemque tuum vitæ statum.

108 *Et merito: nam, &c.*] His 20.

Ærumnarum homines, aliqua ratione valerent
Religionibus atque minis obsistere vatum:
Nunc ratio nulla est restandi, nulla facultas;
Æternas quoniam pœnas in morte timendum.
Ignoratur enim, quæ sit natura animai;
Nata sit, an contra nascentibus insinuetur;

in morte, *possent aliquo modo obstare Religionibus, et minis poëtarum.* At vero *jam nulla est causa obsistendi, nulla potestas, cum* oporteat *timere æterna supplicia in morte. Namque* homines *nesciunt quæ sit natura animæ: an creata sit, an vero* increata *in-*

riam Th. Ra. *jam* V. ed. Cant. *jamsi* Bodl. Cr. *certum* V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. P. Bodl.—109 *Erumnarum* Ferr. V. ed. Th. Ra.—111 *nullast* Ald. *nulla'st* Bip.—112 Pro *quoniam* V. marg. leg. *tantum*, et post *timendum* addit

NOTÆ

vss. concedit veram hominibus esse causam, cur victi terriloquis vatum dictis Deos metuant, nec religionibus obsistant, cum iis incompertus sit vitæ exitus. Etenim aliqua ratione religionibus ac minis vatum obsistere possent, si finem miseriarum certam esse in morte cognoscerent; sola enim pœnarum æternitas iis videtur metuenda, qui animos credunt esse immortales. Nunc autem, quia ignoratur quæ sit natura animæ, scilicet mortalisne sit, an immortalis, intereatne cum corpore, an a corpore separata visat Inferos, aut migret perpetuo in alia corpora, sane non est cur non trepidarent homines. Itaque variæ hic memorantur opiniones, quæ de anima circumferebantur ætate Lucretii.

Et merito] Id est, eccur non trepidarent homines?

112 *Timendum*] Hellenismus, φοβητέον τὰς ποινὰς, 'timere oportet pœnas.' Sic 139. 'multa agendum:' 362. 'privandum est corpore motu:' II. 491. 'addendum partes erit,' &c.

113 *Ignoratur enim, &c.*] Variæ quippe circumferebantur opiniones de natura animæ, ætate Lucretii. Scilicet Veteres alii creatam ab æterno voluerunt, incorpoream, et immortalem. Alii natam cum corpore, corpoream, et mortalem. Plato creatam ab æterno esse voluit, eamque inter cœli stellas recondi, donec cœlestium tædio, atque amore terrenorum capta, sese insinuaret in corpora nascentium. Aristoteles non creatam ab æterno, sed cum corpore, hoc est, e cœlo oriri tum, cum corpus nascitur, et in corpus infundi, ac in eo manere donec per mortem e corpore remigraret in cœlum. Eam tamen incorpoream ac immortalem esse censuit. Hinc alii fabulati sunt animas post mortem in cœlum redire, unde ortæ essent: alii apud Inferos descendere, sed alias in alia loca; nimirum in Tartara, qui locus est Inferorum altissimus, detrudi voluerunt animas hominum, qui male vixissent: apud Elysium vero recipi animas eorum, qui bene vixissent: alii denique, ut Ennius, corpus dari terris voluerunt, animas in cœlum evolare, umbras vero, quæ sunt quædam animarum simulacra, in Inferos abire. Pythagoras creatam ab æterno voluit animam, immortalem et incorpoream, sed quæ post mortem e corpore in corpus aliud cum hominis tum pecudis migraret; quam animarum metempsychosim vocant. Heraclitus autem, Democritus, Epi-

Et simul intereat nobis cum, morte dirempta,
An tenebras Orci visat, vastasque lacunas;
An pecudes alias divinitus insinuet se,
Ennius ut noster cecinit, qui primus amœno
Detulit ex Helicone perenni fronde coronam,
Per genteis Italas hominum quæ clara clueret.

fundatur hominibus *nascentibus; an pereat una nobiscum*, ubi per *mortem separata* est a nobis: *an* vero *adeat caligines, et immensos abyssos Inferorum;* vel *an divinitus migret* in *alias brutas* animantes, *veluti Ennius noster cecinit, qui primus reportavit ex jucundo Helicone coronam* factam e *ramis perpetuo virentibus, quæ* quidem

est.—115 *diremta* Bip. Hav. *perempta* Creech.—118 *Ennius ut primus cecinit qui noster* Gottorp. fr. Lugd. Bat. 2.—119 *ex licone* V. ed. Th. Ra. Cant. *exclicone* Ferr.—120 *gentis* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vox *hominum* abest a V. ed. et

NOTÆ

curus, Hipparchus, Hippon, Thales, Hippocrates, Xenophanes, Parmenides, Empedocles, Lucretius, et alii ejusdem generis, voluerunt animam natam cum corpore, corpoream et mortalem; sed eo tamen discrimine, ut Hippon et Thales censuerint eam esse aqueam: Heraclitus, Democritus et Hipparchus igneam: Thaletis discipuli quidam aëream: Hippocrates igneam simul et aqueam: Xenophanes aqueam et terrenam: Parmenides terrenam et igneam: Empedocles igneam, aëream, aqueam, et terrenam: Critias sanguineam, &c.

114 *Nata sit*] Suppl. cum corpore.

An contra insinuetur] Nimirum vel ab æterno creata, vel in tempore e cœlo orta.

115 *Et simul intereat, &c.*] Quippe quæ et corporea sit et mortalis.

116 *An tenebras Orci visat*] I. e. in Inferos descendat post mortem, ut explicui supra. Orcus enim Thessaliæ fluvius, quia e Stygio lacu Inferorum profluere creditus est, vulgo pro Inferorum locis usurpari solet apud poëtas.

117 *An pecudes, &c.*] Nempe per metempsychosim, quæ Pythagoræ fuit sententia, ut scribit Ennius.

118 *Ennius ut noster, qui primus, &c.*] Ennius Poëta Latinus, qui centum circiter annos ante Lucretium vixit. Is autem a Lucretio vocatur primus poëta Latinorum, non quidem quod ætate ceteros omnes antecesserit; namque et ante Ennium Livius Andronicus carmina scripsit, et Plautus quindecim annos ante Lucretium mortuus legitur; sed quod e Latinis primus esset ante Lucretium et alios, qui carmen Epicum et Heroicum ad Homeri exemplum scripserit. Vetustissimus igitur fuit poëta apud Romanos; fuit et Pythagoreus; unde affirmavit animam Homeri in seipsum transmigrasse. Horat. Epist. ad Aug. Pers. Sat. VI. Lucret. inf. 125.

119 *Helicone*] Monte Bœotiæ, Musis sacro.

120 *Hominum*] Alii, *omnium*, minus bene. Est enim constructio, 'gentes hominum,' i. e. 'homines.'

Clueret] Clueo, es, antiquum verbum, quod idem est ac sum, videor, habeor, &c. Utitur autem passim hoc verbo; II. 351. III. 208. IV. 50. &c.

Et si præterea tamen esse Acherusia templa
Ennius æternis exponit versibus edens:
Quo neque permanent animæ, neque corpora nostra;
Sed quædam simulacra, modis pallentia miris:
Unde, sibi exortam, semper florentis Homeri
Conmemorat speciem lacrimas ecfundere salsas
Cœpisse, et rerum naturam expandere dictis.
Quapropter, bene quom superis de rebus habenda

gloriosa inter homines Italos haberetur: quamvis tamen Ennius declarat immortalibus suis *carminibus existere campos Acherusios, dicens* eos esse, *in quos nec animæ nec corpora nostra penitus intrent, sed quædam imagines mirum* in *modum pallidæ. Ex quibus locis narrat imaginem Homeri, qui in æternum celebrabitur, egressam sibi* visam fuisse, *et incepisse emittere fletus amaros, et explicare verbis naturam rerum. Quare non solum oportet nos accurate habere notitiam de rebus supernis;*

vice *clueret* Mus. B. 2. *luceret.* Pro *quæ* Ferr. *que* et V. marg. 1. *qui.*—121 *Et si prætereat* Gottorp. fr. Lugd. Bat. 2. in primo enim *t* superscriptum est. *Etsi* Bip. *preterea* Ferr.—122 *eternis* Ferr. *ædens* V. ed. Th. Ra.—123 *permaneant* Ferr. Gottorp. fr. Mus. B. 2. 3. Cant. Heins. 1. Sus. Lugd. Bat. 1. 2. *permaneat* V. marg. 1. *perveniant* Heins. 2. P.—124 Hic vs. deest Voss. vet. *quedam* Ferr. V. ed. *simulachra* Ferr. V. ed. Th. Ra.—125 *exortum* Ferr. Heins. 1. *extremum* Gryph. Bas. *exorto* V. marg. 1. *exorto* vel *exortam* P. *Hymetti* pro *Homeri* Bas. marg. P. *hymeti* Ferr.—126 *spetiem* V. ed. Th. Ra. *lacrimas* Ferr. V. ed. *lachrimas* Th. Ra. *lacrymas* Ald. *effundere* vulg. nonnulli *et fundere* dedere. P. *cui fundere.*—127 *Cepisset* Ferr. *Cœpisset* Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. Ald. Bas. *Cœpisset et* P. *expo-*

NOTÆ

121 *Et si præterea, &c.*] Id est, Ennius primus quidem Latino carmine cecinit animas post mortem migrare e corporibus in corpora; nihilominus tamen, ne Plutoni injuriam inferret, devovit Inferis non animas, sed spectra, seu simulacra, et quasi animarum umbras, quæ nobis vigilantibus obviæ, aut dormientibus, aut ægris terrorem in animum interdum incutiunt.

Acherusia templa] Inferorum loca. Est enim Acheron fluvius Inferorum, a quo fit Acherusius, a, um.

124 *Simulacra*] Species, imagines, umbræ, spectra. Quæ veteribus tertia fuit natura, ex qua, cum corpore et anima, homo constaret. Sic Virg. Æn. VII. 89. 'Multa modis simulacra videt volitantia miris.'

125 *Unde*] Ex quibus Acherusiis locis.

Homeri] Poëtæ Græci, qui notior est, quam hic a nobis commendetur. Ennius autem jactitabat animam Homeri in se transmigrasse; aiebatque sibi Homeri umbram, ex Inferis exortam visam fuisse, quæ amare lacrymans sibi rerum naturam expanderit. Quam stultitiam bene ridet Cic. Acad. Q. II.

126 *Salsas*] Amaras; sunt enim salsæ lacrymæ. Alii *falsas*, id est, fictas, non veras; quia revera lacrymas non effudit Homeri imago, sed visa est effundere.

128 *Quapropter, bene, &c.*] His 9. vss. concludit, quoniam ex rerum ignoratione misere perturbantur homines, non solum res superas penitus nobis esse cognoscendas, solisque ac lunæ

Nobis est ratio; solis lunæque meatus
Qua fiant ratione, et qua vi quæque gerantur
In terris; tunc, cum primis, ratione sagaci,
Unde anima atque animi constet natura, videndum:
Et quæ res, nobis vigilantibus obvia, menteis
Terrificet, morbo adfectis, somnoque sepultis;
Cernere uti videamur eos, audireque coram,
Morte obita quorum tellus amplectitur ossa.
Nec me animi fallit, Graiorum obscura reperta
Difficile inlustrare Latinis versibus esse;

atque etiam *quo modo cursus Solis et Lunæ fiant; et qua potentia singulæ* res *administrentur in terris: sed etiam præsertim inspiciendum* est *solerti animo, ex quibusnam* rebus *anima et natura animi componatur:* similiter quænam sit *res* illa, *quæ terreat animos* nostros, *occurrens nobis, vel non dormientibus, vel sopore obrutis, vel laborantibus morbo*, ita *ut videamur et videre* ob oculos, *et audire præsentes eos, quorum, post obitum, terra continet ossa* inhumata. *Nec* ratio *mentis decipit me*, scilicet *non facile esse dilucidare Latinis carminibus*

****

nere dictis quidam Ms. Gif. vid. in Not. V.—129 *luneque* Ferr.—130 *queque* V. ed. Th. Ra. *genantur* Lamb. Bip. Hav. *vi* delet Bodl.—131 *Interris* Ferr. *tum* V. ed. Th. Ra. Ald. Bip. Hav. *primum* Gryph. P. Gassendus.—132 *constat* Mus. B. 2. 3.—133 *que* Ferr. *mentes* Ferr. V. ed. Th. Ra.—134 *Terrificent* Gif. Par. Bodl. nonnulli leg. *affectas—sepultas.*—135 *Cernere ut* Ferr. V. ed. Th. Ra. Cant. Mus. B. 2. *Cernimur ut* Bodl. *audire coramque* Bodl. Vice *coram* V. ed. *coronam* exhibet.—136 *ampectitur* V. ed. Th. Ra.—137 *animus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Heins. 1. Cont. Bodl. et Cr. Mus. B. 2.

NOTÆ

meatus: sed etiam perquirendum nobis esse qua vi cuncta in terris regantur; ac præsertim quæ sit natura animæ, et animi; et unde constent; et quæ sit res, quæ obvia nobis vigilantibus aut dormientibus terrorem incutit. Videtur autem Poëta divisionem operis sui instituere his 9. vss. namque I. et II. agit de rerum principiis. III. de natura animæ et animi. IV. de imaginibus et simulacris. V. et VI. de cœlo, æthere, terra, aqua, deque rebus iis, quas hæc continent.

Quam] Cui respondet particula 'tunc' vs. 131.

Superis de rebus] Divinis. Sic enim dixit 49. 'de summa cœli ratione Deumque.'

130 *Gerantur*] Gubernentur, administrentur. Alii *genantur*, antiquum verbum, quod est 'gignantur,' 'creentur,' 'fiant.' Utraque lectio probatur. Quærit enim Lucretius, et de rerum primo exortu, et de rerum administratione in terris.

131 *Cum primis*] Pro 'inprimis,' id est, præsertim.

136 *Morte obita*] Hic versus iteratur IV. 735. Sic Virg. Æn. X. 641. 'Morte obita quales fama est volitare figuras.' Id est, post mortem. Est enim, mortem obire, mori.

137 *Nec me animi fallit, &c.*] His 10. vss. monet hæc omnia, de quibus antea Græci disputaverunt, Latino carmine conscribere arduum opus esse ac difficile, cum propter egestatem linguæ Latinæ, tum propter no-

Multa novis verbis præsertim quom sit agundum,
Propter egestatem linguæ, et rerum novitatem :
Sed tua me virtus tamen, et sperata voluptas
Suavis amicitiæ, quemvis ecferre laborem
Suadet, et inducit nocteis vigilare serenas,
Quærentem, dictis quibus, et quo carmine, demum
Clara tuæ possim præpandere lumina menti,
Res quibus obcultas penitus convisere possis.
  Hunc igitur terrorem animi tenebrasque, necesse est,
Non radici solis neque lucida tela diei

inventa Græcorum, quæ sunt *parum clara*, (*præcipue quia oportet tractare multas* res *novis vocabulis*,) *propter inopiam* Latini *sermonis, et novitatem rerum* agendarum. *Verum* præclaræ *tuæ dotes animi, et gaudium, quod spero*, fruendi tua *jucunda amicitia, persuadent* me *ferre quemlibet* durum *laborem, et impellunt* me *pernoctare noctes claras, investigantem quibus verbis, et quibus versibus tandem queam præferre* et afferre *animo tuo lucem lucidam, qua valeas introspicere res prorsus abditas. Oportet ergo ut, non* quidem *splendor Solis, aut clara spicula lucis, sed imago Naturæ* ipsius *et lux mentis dissipent hunc metum atque* has *tenebras*

fallunt Mus. B. 2.—138 *illustrare* Ferr.—139 *presertim* V. ed. Th. Ra. *cum sit a.* Ferr. Ald. Bip. *qum* V. ed. Th. Ra.—140 *egestarum* Bodl. Voss. vet. sed superscript. alia lectio.—141 *spectata* Gryph. Nard. Bodl. Cr. Bas. Bodl. Lamb. *spreta* Mus. B. 2.—142 *quamvis* Gottorp. fr. Voss. vet. *quem vis* Th. Ra. V. ed. *effere* Ferr. V. ed. Gottorp. fr. Bodl. Voss. L. B. Cant. Mus. B. 1. 2. 3. Gif. Par. Heins. 1. Lamb. Edd. *perferre* Th. Ra. Ald. Bip.—143 *noctes.* Ferr. V. ed. Th. Ra. *severas* Creech.—144 *Querentem* Ferr.—145 *Clare* Mus. B. 2. *prepandere* Ferr. *propandere* V. ed. *mentis* Gryph. P.—146 *peniti* Gottorp. fr. *penité* Voss. vet. *conviscere* P. *comisere* Mus. B. 2.—147 *timorem*

NOTÆ

vitatem rerum. Interea vires resumit dum Memmio scribere meminit, cujus virtute ac amicitia mens interdum sua levabitur. Occupatio est.

Animi fallit] Suppl. 'ratio.' Sic Latine dicitur animi pendere, animi cruciari, suppl. 'dolore.' Idem repetit vs. 991. Quæ loca imitatus est Virg. Geor. III. 280. et seqq. Aliis placet *animus fallit*.

139 *Multa . . . agundum*] Multa agenda. Hellenismus: vs. 102.

140 *Propter egestatem linguæ, &c.*] Sup. 'Latinæ.' Sic vs. 832. 'nec nostra dicere lingua Concedit nobis patrii sermonis egestas.' Item III. 261. Sic Cic. de Fin. III. conqueritur de linguæ Latinæ egestate: et Manil. III. 40. et seqq.

141 *Sperata voluptas*] Alii *spectata voluptas*.

142 *Ecferre*] Alii *perferre*; utrumque bene.

143 *Serenas*] Claras; quales sunt hyemis noctes. Vel lætas; quippe quas pernoctet cum lætitia.

145 *Præpandere*] Quasi facem præferendo lumen afferre.

147 *Hunc igitur terrorem, &c.*] His 13. vss. quo facilius ex hominum mentibus discutiat Poëta et metum Deorum, quem incussit vana religio, et tenebras illas, quas peperit rerum ignoratio, præfatur non radiis solis ac telis diei, hoc est, non exteriori rerum

Discutiant, sed Naturæ species, Ratioque:
Quoius principium hinc nobis exordia sumet;
Nullam rem e nihilo gigni divinitus umquam.
Quippe ita formido mortaleis continet omneis,
Quod multa in terris fieri cœloque tuentur,
Quorum operum caussas nulla ratione videre
Possunt; ac fieri divino numine rentur.
Quas ob res, ubi viderimus nihil posse creari

mentis; cujus rei *principium* istud *capiet inde nobis initia*, nimirum, *nihil unquam* etiam *divino* numine *fieri ex nihilo. Scilicet adeo metus* Deorum *occupat omnes homines*, ex eo *quod vident multas* res *gigni in terris et in cælo, quarum* tamen *rerum nequeunt ullo modo deprehendere causas; et putant* inde *creari* per *potentiam Deorum. Quamobrem, cum* semel *deprehenderimus nullam rem posse fieri ex nihilo, tunc jam facilius videbimus hinc* illud, *quod* jam *tractamus;* nimi-

Ferr. *temerem* V. ed. *necessest* Ald. *necesse 'st* Bip.—149 *nature* Ferr. *spetiei* V. ed. Th. Ra.—150 *Principium cujus hinc n.* Ferr. V. ed. Th. Ra. *Cujus Principium hinc n.* Ald. *Principium hinc cujus n.* Bip.—150. 151 &c. Confusa admodum apud Pium omnia hæc, hoc ordine descripta; *Quippe ita . . . Quod multa . . . Quorum operum . . . Possunt hæc . . . Et quo quæque . . . Cujus principium hic . . . Nullam rem e nihilo . . . Quas ob res ubi . . . De nihilo* &c.—152 *ut* pro *ita* Bodl. Cr. *mortalis c. omnis* Ferr. V. ed. Th. Ra.—153 *Quom* Mus. B. 2.—156 *nil* Ald. Bip. Ad hunc locum magnæ cientur turbæ in codd. vv. 156. 157. 158. desunt in Mus. B. 2. duo priores in Vind. et vv. 157. 158. 159.

NOTÆ

intuitu, sed ratione ac naturæ specie tantum, hoc est, interiori rerum physicarum et per causas, ut aiunt, cognitione atque contemplatione discuti posse. Quam ad cognitionem habendam multa ponit principia, quorum istud primum est: Ex nihilo nihil fieri posse etiam divinitus. Quod quidem admiserunt quotquot de rerum Natura sunt locuti. Aristot. Phys. I. Democritus, Epicurus, &c. Unde illud Cic. Nat. Deor. II. 'Et erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subito occidat? quis hoc physicus dixit unquam?' Impium sane effatum. Fides enim nos edocet, mundum et ex nihilo creatum, et a Deo creatum esse. Præclare autem explodit illud Lactantius Instit. II. 10. Sin autem intra Naturæ vires contineri voluerit Epicurus, non esset cur a nobis non laudaretur. Constat enim ex nihilo nihil fieri posse Naturæ viribus. Porro tres hi primi versus iterantur II. 58. et III. 91.

148 *Tela diei*] Radii solis, qui telorum instar jacti ac diffusi per universum orbem inferunt lucem. Notat autem per tela diei exteriorem rerum cognitionem, sicut per naturæ speciem significat internam rerum cognitionem per causas.

149 *Naturæ species*] Contemplatio, speculatio.

Ratioque] Id est, vel ipsa ratio, cujus lumine mens humana videat rerum causas: vel ipsius naturæ ratio, sicut vs. 49. dixit rationem cœli ac Deorum; id est, cognitionem.

150 *Quoius*] Suppl. speciei naturæ, rationisque.

154 *Quorum operum*] Hi duo versus repetuntur VI. 56. et 89.

De nihilo, tum, quod sequimur, jam rectius inde
Perspiciemus; et unde queat res quæque creari,
Et quo quæque modo fiant opera sine Divom.
  Nam, si de nihilo fierent, ex omnibus rebus
Omne genus nasci posset: nihil semine egeret.
E mare primum homines, e terra posset oriri
Squamigerum genus, et volucres: erumpere cœlo
Armenta: atque aliæ pecudes, genus omne, ferarum,
Incerto partu, culta ac deserta tenerent:
Nec fructus iidem arboribus constare solerent,

rum *et ex qua re cuncta possint fieri, et qua ratione cunctæ* res *progignantur sine ope Deorum. Etenim si* cuncta *crearentur de nihilo,* sane *omne genus* rerum *posset oriri ex cunctis rebus; nulla* res *indigeret genitali* primordio. *Primo homines* possent nasci *e pelago; gens, quæ fert squamas, et aves* etiam *possent nasci e tellure; greges* pecudum, *et alia pecora* possent *exire* e *cælo; gens omnis belluarum ferocium habitaret* loca *culta et deserta nullo discrimine originis* suæ. *Neque* etiam *iidem fructus consuescerent oriri* semper ex *arboribus, sed immutaren-*

in V. ed. Bodl. Alius est ordo versuum in Cant. ad hunc modum: vv. 158. 159. 156. 157. Vid. etiam in Not. Var.—157 *dum* V. marg. 1. *sequitur* Lamb. Voss. vet. et L. B.—158 *ut unde* Gif. marg. Voss. marg. 3. Voss. L. B. et vet.—159 *fient opera ne Divom* Bodl.—160 *fiant* Heins. 1. *fient* Mus. B. 2. Ferr. *omnibu* Ferr. *omnibu'* Bip.—161 *nil* Ald. Bip. Hav. *ni* Voss. vet.—162 *et terra* Mus. B. 2. Delph. *possit* Cant. *terra* deest in Th. Ra.—165 *In certo* V.

NOTÆ

157 *Quod sequimur*] Id est, quod tractamus, quod probamus, quod prosequimur; nimirum et unde res quæque procreetur, et qua ratione fiat sine Deorum opera. Alii legunt, *quod sequitur.* Idem sane sensus.

158 *Unde*] Quanam ex materia: quibus ex rebus: vs. 76.

160 *Nam, si de nihilo, &c.*] His 15. vss. argumentum I. proponit, quo probare tentat res cunctas ex nihilo non fieri. Nimirum si res ex nihilo fierent, sane non egerent semine. Sin autem semine non egerent, quodlibet nasci posset ex quolibet, v. g. homo de mari: pisces et volucres de terra: pecudes ac pecora de cœlo: fructus omnes ex omnibus arboribus. Atqui jam constat res cunctas fieri ex certis seminibus, et habere sua certa corpora genitalia, ex quibus enascantur, v. g. hominem ex homine, pisces ex piscibus, &c. Igitur res ex nihilo non fiunt. Valet quidem argumentum, ut monui, quatenus intra vires naturæ continetur.

Ex omnibus [*omnibu'*] *rebus*] Vetus mensura, ut syllaba corripiatur; pro *omnibus.* Sic Plautus passim. Sic Ennius, et alii veteres poëtæ. Sic Lucret. ipse vs. 187. et alibi.

163 *Squamigerum genus*] Pisces.

Cælo] Aëre.

164 *Armenta atque pecudes*] Recte distinguit Poëta inter armenta et pecudes. Sunt enim armenta pecudes majores, puta boves, equos, &c. Pecudes vero sunt minor grex, puta oves, capellas, &c.

165 *Culta*] Supp. loca, quæ pecudes colunt, et in quibus pascuntur.

Sed mutarentur; ferre omnes omnia possent.
Quippe, ubi non essent genitalia corpora quoique,
Qui posset mater rebus consistere certa?
At nunc, seminibus quia certis quæque creantur,
Inde enascitur, atque oras in luminis exit,
Materies ubi inest quoiusque, et corpora prima:
Atque hac re nequeunt ex omnibus omnia gigni,
Quod certis in rebus inest secreta facultas.
  Præterea, quur vere rosam, frumenta calore,
Viteis auctumno fundi suadente videmus;

tur: omnes arbores *possent producere omnia* fructuum genera. *Namque, cum quæque res non haberet* sua certa *semina, quomodo certa* sua *genetrix posset esse* singulis *rebus? Atqui, cum nunc cunctæ* res *generentur ex certis corporibus genitalibus, ex eo loco* res quæque *oritur, et venit in regiones lucis; in quo semina et prima primordia cujusque* rei *sunt. Itaque hac* de *causa cunctæ* res *non possunt oriri ex cunctis* rebus, *quia* propria *et peculiaris vis generandi est in singulis* rebus. *Deinde, quare cernimus rosam* explicari in *vere; spicas* elici in *æstate;*

ed. Th. Ra. *teneret* Bip. Hav.—166 *idem* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. *solcret* V. ed.—168 Pro *corpora* Gassend. leg. *semina*. Ald. Ferr. Th. Ra. V. ed. *cuique* pro *quoique*.—169 Vid. Not. Var.—170 *queque* V. ed. Th. Ra. *queque creatur* Ferr. *quidque creatur* Bip. Hav. *quidque oriantur* Mus. B. 2.—171 *Inde nascitur* Voss. vet.—173 *nequnt* Ferr.—174 *Quod cunctis* Fab. Creech. *in est* Ferr. *diversa* pro *secreta* Voss. marg. 1.—175 *Preterea* Ferr. *Propter ea* Gottorp. fr. Gif. *cur* vulg. *vere si rosam* Bodl.—176 *Vites* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *Uvas* Cod. Florent. Delph. *Vices aucumno* Bodl. *suadere* V. ed.

NOTÆ

Deserta] Loca, quæ feræ frequentant.

166 *Constare*] Constanter procreari, esse.

167 *Ferre omnes omnia possent*] Sic Virg. Geor. II. 109. ubi hanc sententiam fusius explicat: 'Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt.'

168 *Genitalia corpora*] Semina rerum.

171 *Inde*] Ex eo loco. Jungenda sunt hæc duo 'inde ubi;' id est, ex eo loco quæque res nascitur, ubi illius corpora genitalia reperiuntur.

174 *Secreta facultas*] Vis propria et peculiaris.

175 *Præterea, quur, &c.*] His 10. vss. argumentum II. proponit, quo confirmat ex nihilo nihil fieri. Scilicet ex statis anni tempestatum effectibus probat nihil in lucis auras edi, quod certum tempus, ut generetur, non postulet. Sic v. g. rosa explicatur vere: segetes fundunt frugem æstate: vitis maturas uvas fovet in autumno. Igitur argumento est certa rerum semina postulare certam et statam anni tempestatem, ut ad rerum concretionem confluant atque concilientur. Valet pariter argumentum, quatenus intra naturæ vires continetur.

Calore] Caloris æstu: æstate.

176 *Viteis* [*Uvas*] Ita codex Florent. bene. Sicut enim non rosarium, sed rosam: nec segetes, sed frumenta dixit; ita neque vites, sed uvas dixisse debuit, ut verbum 'fundi' bene cunctis his tribus conveniret.

Si non, certa suo quia tempore semina rerum
Quom confluxerunt, patefit quodcumque creatur,
Dum tempestates adsunt, et vivida tellus
Tuto res teneras ecfert in luminis oras?
Quod, si de nihilo fierent, subito exorerentur
Incerto spatio, atque alienis partibus anni:
Quippe ubi nulla forent primordia, quæ genitali
Concilio possent arceri tempore iniquo.

et uvas in autumno humido mitescere; nisi quia, quando certa corpora genitalia concurrerunt in certo *suo tempore*, tunc id omne, *quod gignitur, exit in apertum, ubi tempestiva tempora sunt, et vegeta terra profert fidenter in regiones lucis res infirmas* ab ortu? *Sin autem res crearentur ex nihilo, nascerentur repente* in *incerto tempore, et intempestivis partibus anni. Etenim nulla essent prima corpora, quæ possent prohiberi a concursu genitabili in alieno* et intempestivo *tempore. Neque etiam res cres-*

Th. Ra. *sudante* Ald. Bip. Bas. marg. P. Hav. *sua dante* Salmasius. *fundis vadente* Gottorp. fr.—177 *Si non certa, suoque in t. &c.* Hav. ex conj. *qui tempore* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. L. B. et vet. O. sed in Voss. vet. *quæque* superscribitur. *quæ* Voss. marg. *cum* V. marg. 1.—178 *Cum* Ferr. Ald. Bip. *Qum* V. ed. Th. Ra. *quodcunque ora cantu* Gottorp. fr. Voss. vet. *orcatu* Voss. L. B. *creatum* Voss. marg.—180 *horas* Voss. vet. *auras* Faber.—181 *exorirentur* Mus. B. 2. V. marg. 1. *exorierentur* Bodl.—182 *In certo* V. ed. Th. Ra. *spacio* Ferr. *alicujus* Ald. P. ex sinceris tamen exemplaribus P. inter notas reponit *alienis*.—183 *qua genit*. Mus. B. 1. *que* Ferr. V. ed. Th. Ra.—

NOTÆ

Fundi] Quod quidem verbum tribuitur et rosæ, et frumentis, et uvis. Dicitur enim rosam fundi vere, id est, explicari, Cic. Tusc. v. 54. Frumenta fundi calore, seu æstate, i. e. elici, vel emitti, Cic. de senect. 47. Uvas fundi autumno, i. e. mitescere seu maturescere. Verbum enim 'fundi' ad hæc tria refertur. Funditur autem rosa a rosario: frumenta a culmis: uvæ a vite. Et quodlibet istorum bene fundi dicitur a terra.

Suadente [*Sudante*] Humido, udo. Lambinus, *suadente*, quasi impellente, solicitante, tempestivo. Porro autumnus, quo funduntur uvæ, dicitur a Virg. Geor. II. 5. 'Pampineus;" scilicet, ut idem ait, quo 'spumat plenis vindemia labris.' Et Manil. III. 638. 'Tunc Liber gravida descendit plenus ab ulmo, Pinguiaque expressis despumant musta racemis.'

179 *Tempestates*] Commoda et opportuna anni tempora.

180 *Teneras*] Suppl. vel res, quæ, quia recenter ortæ, sunt teneræ: vel oras luminis, quæ, quia molles, dicuntur teneræ. Sic vs. 208. 'Aëris in teneras possent proferrier auras.'

181 *Exorerentur*] Tertiæ conjugationis. Exorior enim utramque sortitur conjugationem, tertiam et quartam.

182 *Incerto spatio*] Supp. anni, vel, tempestatum anni.

Alienis] Intempestivis, iniquis. Sic vs. 184.

184 *Concilio .... genitali*] Concursu valente ad res gignendas: cœtu genitabili. Sic 518. 772. II. 563. 918. &c.

Nec porro augendis rebus spatio foret usus
Seminis ad coitum, e nihilo si crescere possent.
Nam fierent juvenes subito ex infantibus parvis,
E terraque, exorta repente, arbusta salirent:
Quorum nihil fieri manifestum est, omnia quando
Paullatim crescunt, ut par est, semine certo;
Crescentesque genus servant: ut noscere possis
Quidque sua de materia grandescere, alique.
Huc adcedit, utei, sine certis imbribus anni,
Lætificos nequeat fetus submittere tellus;

cendæ opus haberent tempore ad concursum corporum genitalium, si possent augeri de nihilo. Namque v. g. homines *repente evaderent adolescentes e parvis pueris: et arbores prodirent subito e terra totæ grandes. Quarum* tamen rerum *nihil fieri constat, quoniam cunctæ* res *augentur sensim* ex *certa materia, ut convenit* ipsis rebus; *et augendo conservant* suam *speciem;* ita *ut queas cognoscere cunctas res augeri et nutriri de suo semine. Adde, quod terra non possit fundere lætos fructus absque certis*

184 *Consilio* Cant.—185 *spacio* Ferr. *spatio* deest Bodl.—186 *e* abest a Mss. B. 2.—187 *infantibu'* Ferr. Bip.—188 *E* deest Mss. B. 3. *terra exortaque* Ferr. *silerent* Mss. B. 2.—189 *nil* Ald. Bip. *manifestust* Ald.—190 *et par* Bodl.—191 *Crescendoque* Ald. Bip. Hav. Barb. *posset* V. ed. Th. Ra.—192 *Queque* Ferr. V. ed. Th. Ra. *Quæque* Ald. Bip. Hav. *quicque* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *aliquando* Mss. B. 2.—193 *accedi* Th. Ra. *accedit* vulg.—194

NOTÆ

185 *Nec porro augendis, &c.*] His 8. vss. argumentum III. proponit, quo confirmat, Ex nihilo nihil fieri posse; idque ex naturali rerum incremento deductum. Si enim, inquit, res fierent ex nihilo, subito quoque augerentur, neque opus esset tempore ad hoc, ut crescerent. Hinc statim infans evaderet in adultum: hinc tenera arbusta ascenderent in grandes arbores. Atqui manifestum est rem non ita se habere, cum omnia paulatim crescant ex certo semine, et per certum tempus. Igitur non ex nihilo grandescunt quæque, sed ex sua materia aluntur; atque ideo res non fiunt pariter ex nihilo. Validum argumentum, sed quatenus pariter continetur intra naturæ vires.

Usus] Opus. Sic Virg. Æn. VIII. 441. ‘ nunc viribus usus.’ Sic Cicer. Offic. I. ‘ Si quando usus esset.’

186 *Seminis ad coitum*] Ad cœtum rerum genitalem, vs. 184.

187 *Infantibus* [*Infantibu'*] Antiqua locutio Poëtis familiaris, pro *infantibus;* idque metri causa, vs. 160.

190 *Semine certo*] Certa materia, vs. 192.

193 *Huc adcedit, utei, &c.*] His 7. vss. argumentum IV. continetur; idque deductum ex alimenti necessitate in rebus ad hoc, ut crescant. Sic v. g. sine certis anni imbribus terra non valet certos fœtus emittere: sic animalia sine alimento non valent aut vitam tueri, aut genus propagare. Quinimmo, inquit, tantum abest, ut

Nec porro, secreta cibo, natura animantum
Propagare genus possit, vitamque tueri:
Ut potius multis communia corpora rebus
Multa putes esse, ut verbis elementa videmus,
Quam sine principiis ullam rem exsistere posse.
 Denique, quur homines tantos natura parare

pluviis anni: neque etiam natura animalium privata alimento queat multiplicare genus suum, *ac conservare vitam. Quin magis credas plura semina esse communia pluribus rebus, sicut* v. g. *videmus* plura *elementa* communia esse pluribus *vocibus, quam rem aliquam posse esse sine primordiis. Præterea, quare natura non valuit*

Lætificos Ferr.—195 *cybo* V. ed. Th. Ra.—196 Plurimi leg. *posset*.—197 *multi* Th. Ra.—199 *principibus* Voss. vet. *res nulla* V. marg. 1. *nullam* V. marg. 2.—

NOTÆ

res ex nihilo fiant, ut etiam, cum varia v. g. animalium natura sit ac multiplex, varia quoque et multa debeant esse semina, seu corpora communia, quibus alantur ac conserventur animalia; sicut v. g. multis et variis vocibus multa sunt communia elementa, ut vocant, hoc est, literæ. Verisimile quidem argumentum.

194 *Fetus*] Fruges, gramina, herbas, arbores, &c.

195 *Secreta cibo*] Privata alimento: sine cibo.

197 *Ut potius, &c.*] Præclara comparatio. Sicut enim multæ literæ communes sunt multis vocibus, ita multas atomos, hoc est, multa corpora prima, vult esse communia multis animantibus, ut, pro variis illorum generibus, ipsis varia conveniant prima corpora communia, quibus alantur.

198 *Elementa*] Literas, quas elementa vocant a similitudine. Sicut enim elementa dicuntur prima rerum principia, ita literæ, quia ex iis primis syllabæ et voces formantur, elementa vulgo dicuntur.

200 *Denique, quur homines, &c.*] His 9. vss. continetur v. argumentum, quod deducitur ex certa et finita rerum concretarum magnitudine ac duratione. Namque si ex nihilo gignerentur v. g. homines, cur in immensam magnitudinem non crescerent? Cur multa vitæ sæcula non viverent? Sed res aliter se habet; neque enim in immensam magnitudinem jam crescunt homines, neque in æternum vivunt, quia certo iis reddita est materia, unde crescant et vivant. Ergo non ex nihilo pariter fiant necesse est. Argumentum hoc quoque non valet nisi quatenus intra naturæ vires continetur; quanquam non sine aliquo etiam discrimine. Quæ enim corpora sunt inanimata, puta ignem, iis certus magnitudinis terminus nullus videtur dari etiam habita virium naturæ ratione. Namque si igni nova semper ac nova perpetuo materia injiciatur, in majorem ac majorem magnitudinem augebitur. At rebus animatis, v. g. plantis et animantibus, certus est magnitudinis terminus per naturæ vires. Scilicet, quia nonnisi vi caloris naturalis crescunt, is calor paulatim minuitur, ubi longius diffundi non potest, cum defectu virium, tum impedimento contrariorum. Deinde senio quoque debilitatur et ætate languescit.

Non potuit, pedibus quei pontum per vada possent
Transire, et magnos manibus divellere monteis,
Multaque vivendo vitalia vincere secla;
Si non, materies quia rebus reddita certa est
Gignundis, e qua constat quid possit oriri?
Nihil igitur fieri de nihilo posse, fatendum est;
Semine quando opus est rebus, quo quæque creatæ
Aëris in teneras possent proferrier auras.
  Postremo, quoniam incultis præstare videmus
Culta loca, et manibus meliores reddere fetus,

efficere homines ita magnos, ut possent transmittere pedibus mare per vada, et eradicare manibus ingentes montes, et producendo vitam superare plura æva vitæ; nisi quod rebus, quæ debent generari, certa materia attributa est, ex qua fit quicquid potest nasci? Ergo confitendum est nihil posse gigni de nihilo, quoniam quæque res egent materia genitali, ex qua progenitæ queant edi in tenues flatus aëris. Denique, cum cernamus campos excultos præcellere agris *incultis, et* opera *manuum*

201 *ponti* V. marg. 1. *pontu* Sus. ex Salmasio.—202 *montes* Ferr. V. ed. Th. Ra.—203 *secula* Ferr. *sæcla* Bip.—204 *materie* Th. Ra. *quæ* V. ed. Th. Ra. *qua* Voss. vet. *certast* V. ed. Th. Ra. Ald. *certa 'st* Bip.—205 *Signandis* Bodl. *posset* Ferr.—206 *Nil* Ald. Bip. *nilo* Bip. Hav. Ald. &c. *nullo* ex Lactantio. Rom. edit. *nihilo de posse* Bodl. *fatendumst* V. ed. Th. Ra. *fatendust* Ald. *fatendu'st* Bip. *vovendum* V. marg. 1.—207 *quin* pro *quando* Cant. *quæ creatæ* V. ed. Th. Ra. *quæque creata* Ald. *creat* P.—208 *possint* Hav. cum mult. aliis. *proferier* Ferr. *proferre* Bodl. *perferre* P. ex Lact. *oras* Gryph.—209 *quando* pro *quoniam* P. ex prob. exempl. *in cultis* V. ed. Th. Ra. *prestare* V. ed.—210 *melioris reddere feti* Gottorp. fr. *reddier fetus* Gif. Par. *reddere fœtus*

NOTÆ

201 *Pedibus quei pontum, &c.*] Qualis fingitur Polyphemus, Æn. III.

202 *Manibus, &c.*] Quales finguntur gigantes, Virg. Georg. I. 281. Hom. Odyss. XI. Manil. I. 411. et seqq.

203 *Vitalia secla*] Vitæ sæcula: annorum spatia diuturna.

204 *Certa*] Finita, quæ terminum vitæ pariter ac accretionis reddat. Neque enim quælibet atomus datur ad quodlibet incrementum, aut ad quantumvis vitæ spatium.

205 *Gignundis*] Antiqua locutio: nunc *gignendis*.

206 *Nihilo*] Anapæstus pro spondæo. Sic vs. 238. et alibi passim. Quidam scribunt *nilo*, pro *nihilo*.

207 *Semine*] Materia, corporibus primis.

208 *Aëris in teneras, &c.*] Dicitur res proferri in tenues aëris oras, vel auras, quæ nascitur, et in lucem editur. Aura aëris, vel ora aëris, i. e. aër. Periphrasis. Sic apud eundem Lucretium, lumina vitæ: ratio animi: umbra noctis: lumina solis: glacies æris: ubera lactis, &c. i. e. vita: animus: nox: sol: æs: lac, &c. Vocat autem auras aëris teneras, id est, molles ac tenues. Sic Manil. I. 152. 'Proximus in tenues descendit Spiritus auras, Aëraque extendit medium per Inania Mundi.'

209 *Postremo, quoniam, &c.*] His 7. vss. argumentum VI. et ultimum pro-

Esse videlicet in terris primordia rerum;
Quæ nos, fecundas vortentes vomere glebas,
Terraique solum subigentes, cimus ad ortus.
Quod, si nulla forent, nostro sine quæque labore,
Sponte sua, multo fieri meliora videres.

Huc adcedit, utei quidque in sua corpora rursum
Dissolvat natura, neque ad nihilum interimat res.

Nam, si quid mortale e cunctis partibus esset,

fundere fructus meliores, fatendum est *scilicet inesse terris semina rerum; quæ* quidem semina *nos excitamus ad partus*, dum *aratro versamus glebas uberes, et domamus solidam terram. At vero si nulla* semina *inessent* terris, profecto *cerneres quasque* res *longe meliores nasci sua vi, absque* magna *opera nostra. Adde quod Natura resolvat iterum quasque* res *in sua semina; nec occidat* eas usque *ad nihilum. Etenim si quæ* res *esset dissolubilis secundum omnes* suas *partes*,

Voss. vet. et L. B. Delph. *reddi* Lamb. Fab.—211 *in teneris* Bodl. *rerum in terris* Mus. B. 2.—212 *Que* V. ed. Th. Ra. *fœcundas* Ald. Bip.—213 *subingentes* Bodl. *scimus* Voss. vet. et L. B. *et ortus* Mus. B. 2.—214 *queque* V. ed. Th. Ra.—216 *quicquid* Voss. vet. et L. B. *quæque* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. Cant. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. *queque* V. ed. Th. Ra.—218 *est e cunctis*

NOTÆ

ponit, quo confirmet Ex nihilo nihil fieri. Scilicet saltem in terra sunt semina, quibus fruges crescant. Nam quæ terra rudis et inculta manet, non nisi rudes et agrestes fœtus gignit: quæ vero cultu et labore hominum excolitur, meliores fundit fruges. Igitur insunt terris semina, quæ cultu quasi expergefacta surgant ad meliores rerum ortus ac generationes. Non ergo ex nihilo res fiunt.

Primordia] Semina, corpora genitalia.

212 *Quæ nos, &c.*] Hi 2. vss. iterantur v. 211.

213 *Terraique solum*] Terra, quæ, quia hominum ac animalium fundamentum est, Solum dicitur. Fest. Enn. Columell. Solum autem terræ proprie hic sumitur pro suprema terræ superficie, quæ sale quodam solidatur ac conditur, quo uberior fiat, ac gramine luxuriet.

213 *Cimus ad ortus*] Facimus oriri et nasci.

215 *Sponte sua*] Sua vi; per se; manu hominum ac cultura.

216 *Huc adcedit, utei, &c.*] Hactenus de primo illo principio physico: Ex nihilo nihil fit; jam de altero isto disputaturus est: In nihilum nil potest reverti. Quod quidem principium ita sequitur primum, ut non aliud, sed illius pars esse videatur. Solent quippe hæc duo principia simul copulari. Pers. Satir. III. 84. 'De nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti.' Enimvero, si res ex nihilo fit in exortu suo, sane in interitu resolvatur in nihilum necesse est. In ea quippe redit, ex quibus fit. His itaque 2. vss. hoc alterum ponit principium physicum, quod jam variis argumentis etiam confirmaturus est.

In sua corpora] In ea principia, ex quibus constat.

218 *Nam, si quid mortale, &c.*] His 8. vss. argumentum I. continetur, quo probat nihil posse in nihilum reverti. Scilicet, si quæ res in nihilum resolvi posset, ea mortalis esset secundum omnes suas partes, atque

Ex oculis res quæque repente erepta periret:
Nulla vi foret usus enim, quæ partibus ejus
Discidium parere, et nexus exsolvere, posset.
Quod nunc, æterno quia constant semine quæque,
Donec vis obiit, quæ res diverberet ictu,
Aut intus penetret per inania, dissoluatque,
Nullius exitium patitur Natura videri.
  Præterea, quæquomque vetustate amovet ætas,

quælibet res subito interiret, ubi primum *ex oculis* nostris *subducta* esset. *Namque non opus esset ulla violentia, quæ posset afferre dissolutionem partibus illius* rei, *et dissolvere vincula* partium. *Verum, cum jam cuncta componantur* ex *immortali materia, usquedum violentia occurrat, quæ feriat* exteriori *plaga res* creatas, *vel penitus intret intra* illas *per* spatia *vacua, et interimat* illas, sane *Natura non sinit interitum ullius* rei *perspici*. *Deinde, si* longævum *tempus redigit in*

Bodl. V. marg. 1. *cunctis* Voss. vet. et L. B. *cunctis e* Mus. B. 2.—220 *usus ei* Gif. Par. *que* Ferr. V. ed. Th. Ra.—221 *Dissidium* Ald. V. marg. 1. *patere* V. ed. Th. Ra. *at nexus* Gif. marg. *exolvere* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—222 *Quid* V. ed. Th. Ra. *At nunc* Bip. Barb. *constat* Gif. Par. *queque* V. ed. Th. Ra.—223 *obeat* P. Par. Gryph. Nard. Delph. *quis res* V. marg. 1. *diverberat* Bodl. Mus. B. 2. *diververet* fuit in Voss. vet. et L. B. sed corr. est. In Voss. vet. superscrib. manu rec. *diruere tactu*.—225 *Nullus* Vind. *exitum* Mus. B. 3.—

NOTÆ

adeo posset ictu oculi, ut aiunt, hoc est, repente, interire, et sine ullo conamine; neque vi opus esset, aut extrinseca, qua icta interimeretur; aut intrinseca, qua intus penetrata dissolveretur. Ideo enim non subito perit res, aut non sine aliquo conamine, quia aliquis astat contrarius conatus: in nihilo conatus nullus esse potest, in quo nec actio sit ulla. Atqui experientia docet res cunctas non subito et sine conatu perire. Hoc autem inde fit, quod quæque res constat æterno semine; hoc est, principiis immortalibus, quæ, quia nec plagis extrinsecus verberari possunt, nec intus per inania penetrari, tantum abest ut in nihilum resolvi possint, ut etiam faciant quominus res repente et sine vi dissolvantur. Hæc autem ratio videtur concludere tantum de iis rebus, quæ violenter dissolvuntur.

220 *Usus enim*] Aliis, *usus ei*, supp. Naturæ: mihi minus arridet; alias enim non rei cujusque, sed Naturæ partibus discidium pateretur.

Ejus] Supp. cujusque rei.

221 *Discidium*] A verbo discindo. Id est, dissolutionem, vs. 250.

222 *Æterno . . . semine*] Immortalibus principiis.

223 *Obiit* [*Obeat*] Aliis *obiit*. Obviam eat, incurrat.

Diverberet ictu] Plaga exteriori feriat. Duplici quippe ratione res interire posse notat, vi externa, aut interiori. Vim externam signat his vocibus 'diverberet ictu:' vim interiorem istis verbis seq. 'intus penetret.' Vis externa, tota violenta est: vis interior, tota naturalis dicitur.

224 *Per inania*] Per vacua spatia quæ rebus insint intercepta atque intermixta. Res enim omnis, ut infra dicetur, inani constat et corpore, i. e. atomis et vacuo, vs. 420.

226 *Præterea, quæquomque, &c.*] His

Si penitus perimit consumens materiem omnem,
Unde animale genus generatim in lumina vitæ
Reducit Venus; et reductum dædala tellus
Unde alit, atque auget, generatim pabula præbens?
Unde mare, ingenuei funtes, æternaque longe
Flumina, subpeditant? unde æther sidera pascit?

nihilum ac funditus occidit totam materiam rerum, *quas conficit veteri ætate; quanam* ex materia *Venus edit in lucem vitæ gentem animalium secundum omnes suas species? Et quanam* ex re *tellus varietate florens nutrit, et auctat illam,* ubi *generata* est, *suppeditans alimenta unicuique per suas species? Quanam* ex re *fontes perenniter per se scaturientes alunt fluvios procul peregrinantes, et*

226 *quæcunque* Ferr. Th. Ra. Ald. Bip. *quecunque* V. ed. *ammovet* Ferr. *[illegible]* Mus. B. 3.—227 *premit* V. ed. Th. Ra. V. marg. 1. *peremit* Ferr. Voss. L. B. —228 *generatum* Gif. marg.—229 *Redducit V. et redductum* Ald. *Redducit V. aut redductum* Bip. *Reducit V.? aut reductum* vulg. *Deducit V. et deductum* Heins. 1. *Educit V.? et reductum* Delph. *dedala* Ferr.—230 *prebens* Ferr.—231 *ingenii* V. ed. Th. Ra. *ingeniti* Ald. Gif. marg. Gryph. Lamb. P. Pius tamen ex vett. codd. restituit *ingenui*, sic leg. Bip. Ferr. *ingentis* Heins. 2.—

NOTÆ

13. vss. continetur II. argumentum quo probetur in nihilum nihil reverti posse. Scilicet cum superior ratio de iis tantum rebus concluderet, quæ violenter dissolvuntur, ut omne subterfugium occludat, hoc altero argumento evincit Lucretius, ne quidem res, quæ naturali via corrumpuntur, etiam in nihilum reverti. Namque si res omnis interemta in nihilum rediret, nulla igitur jam res superesset, ex qua nova fieret generatio rerum, alimentum, et augmentum. Ergo jam vetustate et longævo temporis spatio siccati forent fontes, et exhausti; qui tamen nunc etiam suppeditant longe peregrinantes fluvios; et ipsum mare. Exhaustus esset æther; qui tamen jam pascit sidera. Quæ enim mortali constant corpore ex omnibus partibus, verisimile est post longam temporis ætatem, post multa sæcula, post anteactos dies tandem consumi. Id autem fieri docet experientia. Sunt igitur in rebus æterna materiæ corpora, quibus constant, et in quæ resolvuntur: 'Haud igitur possunt res ad nihilumque reverti.'

228 *Animale genus*] Animalia cuncta.

Generatim] Per omnes animalium species, vs. 21.

229 *Venus*] Quæ rerum parens est; per quam, ut ait vs. 4. 'genus omne animantum Concipitur, visitque exortum lumina solis.' Et vs. 23.

Dædala] Vs. 7.

231 *Ingenui*] Nativi; hoc est, non arte, sed natura facti. Sic Mart. X. Epig. 47. vocat ingenuas vires, hoc est, non labore ac exercitio adeptas, sed a natura datas. Vel ingenui, h. e. perennes, qui perpetua scaturigine naturaliter erumpunt: ita interpretatur P. Gassendi. Aliis *ingeniti*.

232 *Subpeditant*] Active, non passive: h. e. sufficiunt, subministrant, renovant. Loquitur enim poëta ex illorum mente, qui voluerunt oceanum et flumina ex aquis fontium suppeditari ac impleri. Sic Manil. II. 76. 'Non imbres alerent terras, non æthera venti, Nec pontus gravidas nubes, nec flumina pontum, Nec pelagus fontes,' &c. Sic Lucret. II.

Omnia enim debet, mortali corpore quæ sunt,
Infinita ætas consumpse ante acta, diesque.
Quod, si in eo spatio atque ante acta ætate fuere,
E quibus hæc rerum consistit summa refecta;
Inmortali sunt natura prædita certe:
Haud igitur possunt ad nihilum quæque reverti.
Denique, res omneis eadem vis caussaque volgo
Conficeret, nisi materies æterna teneret

oceanum? Quonam ex alimento *æther alit astra? Etenim æternum ævum, et tempus præteritum debet redegisse* in nihilum res illas, *quæ constant materia mortali. At vero si* res, *ex quibus hæc universa natura reparata constat, extiterunt in illo præterito ævo, et tempore, profecto donatæ sunt natura æterna. Ergo quæque* res *nequeunt redire in nihilum. Demum, eadem violentia, et causa perimeret plerumque cunctas res, nisi semen immortale retineret magis aut minus arcte vincula*

232 *suppeditant* vulg. *sydera* V. ed. Th. Ra.—233 *debeat* Gottorp. fr. *debent* Bodl. *que* V. ed. Th. Ra.—234 *consumpsisse* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2. 3. *anteacta* Ald. Bip. sic in sequente.—236 *hec* Ferr. *suma* V. ed. Th. Ra.—237 *Immortali* V. ed. Th. Ra. Ald. Bip. *reddita certe* Gottorp. fr. *redita* Voss. vet.—238 *posse* V. marg. 1. *Nilum* Ald. Bip. *queque* Ferr. V. ed. Th. Ra. *reverti* Hav. &c.—239 *omnis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *vulgo* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—240 *nec materies* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2. Heins. 1.

NOTÆ

590. Lambinus passive usurpat verbum suppeditant, quasi subsistunt. Minus bene, ut videre est.

Æther sidera pascit] Loquitur ex eorum opinione, qui solem ac sidera crediderunt esse ignes, quos pastu egere, et Oceani humoribus ac terræ vaporibus ali voluerunt. Cic. N. Deor. II.

233 *Mortali corpore*] Materia interitura ac dissolubili.

234 *Consumpse*] Syncope; pro consumsisse.

235 *Fuere*] Supp. semina, corpora materiæ.

236 *Rerum summa*] Natura, Universum. Sic 757. II. 302. 310. &c.

239 *Denique, res omneis, &c.*] His 12. vss. continetur III. argumentum, quo confirmat in nihilum nihil reverti posse. Nimirum ex Epicuri doctrina dispares sunt ac variæ rerum concretiones, pro dispari ac vario atomorum coitu. Licet enim atomi sint immortales, ex iis tamen mortalia fiunt corpora, quæ minus aut magis difficiliter dissolvuntur, pro minori aut majori nexu, quo atomi retinent illa. His ita positis sic argumentatur: Si cunctæ res concretæ redirent ad nihilum, dum intereunt, nec in iis esset materies æterna, quæ minus aut magis retineret illarum nexus, profecto vis eadem ac causa, v. g. levior tactus, res cunctas nullo discrimine dissolvere ac interimere posset. Quid enim impediret? At nunc constat non pari ratione res cunctas dissolvi, sed alias aliis minus aut magis impedite. Igitur ad nihilum reverti cuncta nequeunt.

Volgo] Antiqua scriptio, pro *vulgo*: vs. 316.

Inter se nexu, minus aut magis indupedita;
Tactus enim leti satis esset causa profecto;
Quippe, ubi nulla forent æterno corpore; quorum
Contextum vis deberet dissolvere quæque.
At nunc, inter se quia nexus principiorum
Dissimiles constant, æternaque materies est,
Incolomi remanent res corpore, dum satis acris
Vis obeat, pro textura quoiusque reperta.
Haud igitur redit ad nihilum res ulla, sed omnes
Discidio redeunt in corpore materiai.
 Postremo, pereunt imbres, ubi eos pater Æther
In gremium matris Terrai præcipitavit:

illarum. *Namque* solus *ictus esset sane sufficiens ratio mortis* illarum. *Etenim, si nihil esset* in rebus, quod constaret *immortali natura, quælibet violentia deberet resolvere contexturam illarum. Jam vero, quoniam vincula primordiorum diversa fiunt inter se, et* ipsa *materia immortalis est,* sequitur ut *res* tamdiu *maneant* cum *integro corpore, donec violentia satis potens inveniatur, et incurrat pro* diverso *contextu cujusque* rei. *Ergo nulla res revertitur ad nihilum, sed cunctæ* res per *dissolutionem revertuntur in prima semina,* ex quibus factæ fuerunt. *Tandem pluviæ intereunt, statim atque aër genitor demisit eas in sinum telluris genetri.*

—241 *nexus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Hav. Gif. Par. Gryph. P. Lamb. Voss. vet. et L. B. *nexas* Bip. *endopeditos* Creech. *endopedite* Bip. Delph. *endopedito* Nard. *endopedita* Gif. Par. Hav. Gassend. *endupedita* alii.—242 *Tractus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Heins. 1. Bodl. P. Mus. B. 1. *Tectus* Mus. B. 2. *læti* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *lethi* Bip. Quidam legunt *Tactus enim lethi omnibus esset causa profecto.*—243 *ibi* P. *æterno* Voss. vet. *corpora*, sed correctum, Voss. vet. *quorum* et Gif. Par. *eorum* vulg.—244 *quenquam* pro *quæque* Heins. 2.—245 *Aut quia* Bas. *quia* Bodl.—246 Nonnulli *constat* pro *constant*.—247 *in corpore* Gassend. *actis* V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. P. Bodl.—248 *pretextura* Ferr. *prætextura* V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Mus. B. 1. *pro testura* V. marg. 1. *retexta* pro *reperta* Ald. P.—249 *redit* abeat a Mus. B. 2. qui et *illa* præ se fert pro *ulla*.—250 *Dissidio* Ald. *Distidio* V. marg. 1. 2. *corpora* Hav. et al.—252 *Ingremium* Ferr. V. ed. Th. Ra. *patris* Bodl. *præcipi-*

NOTÆ

241 *Indupedita* [*Endopedite*] Impedite. Antiqua præpositio 'endo' pro 'in,' vs. 83. Minus autem recte alii legunt *endopedita*, supp. materia æterna: alii *endopeditas*, supp. res omnes: alii *endopeditos*, supp. nexus: quæ tamen hæc ultima lectio non improbatur.

242 *Tactus*] Levis ictus exterior: plaga, pulsus, &c. vs. 223.

243 *Quorum* [*Eorum*] Earum rerum.

246 *Dissimiles*] Dispares, varii, diversi. Quod quidem non probat, sed ex Epicuri doctrina assumit, ut monui vs. 239.

Æternaque materies] Quod probabit vs. 460. et seqq.

247 *Incolomi*] Ad nihilum non interituro: non dissolubili in nihilum.

250 *Discidio*] Dissolutione, vs. 221.

In corpora materiai] In prima principia; in atomos.

251 *Postremo, pereunt, &c.*] His 15. vss. præoccupatio est, quæ IV. argumenti locum tenet. Poterat quippe

At nitidæ surgunt fruges, rameique virescunt
Arboribus; crescunt ipsæ, fetuque gravantur.
Hinc alitur porro nostrum genus, atque ferarum:
Hinc lætas urbeis puerum florere videmus,
Frundiferasque novis avibus canere undique sylvas:
Hinc, fessæ pecudes, pingues per pabula læta,
Corpora deponunt; et candens lacteus humor
Uberibus manat distentis: hinc nova proles

cis. Imo *vero* ex iis *segetes lætæ crescunt; et rami arborum frondescunt:* arbores *ipsæ augentur, et onerantur fructu. Unde etiam nostra gens* humana, et gens *belluarum nutritur: unde cernimus civitates fertiles abundare infantibus, et nemora frondosa resonare novis volucribus ex omni parte. Unde pecora pinguescentia*, quasi *lassata ponunt corpora per pinguia pascua; et candidus liquor lactis effluit* ex *mammis turgentibus. Inde recens partus* pecudum *lasciviens*, habens adhuc *tenera mem-*

---

tavit Ferr. V. ed.—253 *nitide* V. ed. Th. Ra.—254 *ipse* V. ed. Th. Ra. *fatoque* Bodl.—255 *Hic alitur* Ferr. Bodl. Mus. B. 2. 3. *Hic aliter* V. ed. Th. Ra.—256 *urbes* Ferr. V. ed. Th. Ra. *pueris* Ald. Bip. Hav.—257 *Frondiferasque* Ferr. Ald. *Frondiferusque* V. ed. Th. Ra. *silvas* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—258 *fesse* V. ed. Th. Ra. Quidam *fœtæ*. *pinguis per* Ferr. *pingius per* V. ed. Th. Ra. *per pinguia* Ald. Gryph. Nard. P. *pingui* Hav. ex conj. *lætæ* Mus.

NOTÆ

quis objicere multas res, quæ perire videantur, ac in nihilum reduci; v. g. pluviæ, ubi ceciderunt ex aëre in terram, ita exsiccantur, ut penitus evanescant. Cui respondet præclara inductione, qua probat tantum abesse ut pluviæ decidentes penitus intereant, ut etiam ex iis, tanquam ex seminibus novis, terra fœtus fundat, arboresque virescant, ac fructus ferant; unde genus animale, et hominum, et animalium, et volucrum alatur, ac generatim propaget secla; unde pecudes et pinguescant, et uberibus distentis lactis copiam præbeant; unde tenellæ oves lasciviant ac crescant. Igitur cum ex interitu unius rei altera progignatur, nihil potest in nihilum reverti. Hinc laudatum illud effatum, Aristot. de generat. et corrupt. I. 'Η τοῦδε φθορὰ, ἄλλου γένεσις· ἡ τοῦδε γένεσις, ἄλλου φθορά. 'Corruptio unius, est generatio alterius: et generatio unius, est corruptio alterius.'

Pater æther, &c.] Sic Virg. Georg. II. 325. hunc Lucretii locum imitatus est. Sic Lucretius iterum lib. II. 990. cœlum seu æthera vocat patrem, et terram matrem rerum per imbres. Sic Aristot. I. generat. et 2. animal.

253 *Nitidæ*] Lætæ, quasi primo sui ortus flore nitescentes.

255 *Hinc*] Unde; ex quibus fœtibus ac fructibus terræ.

256 *Hinc*] Unde; ex quibus alimentis aut fœtibus terræ.

Puerum florere] Nova prole abundare.

257 *Canere*] Cantu resonare, loqui. Sic Manil. III. 651. 'totumque canora Voce nemus loquitur.'

258 *Hinc*] Unde; ex quibus fructibus.

Fessæ] Non labore, sed pinguedine gravatæ.

Læta] Pinguia. Sic Virg. Georg. I. 87. 'pinguia pabula terræ.'

260 *Distentis*] Lactis copia turgentibus. Sic Virg. Eclog. IV. 21. 'Ipsæ

Artubus infirmis teneras lasciva per herbas
Ludit, lacte mero menteis perculsa novellas.
Haud igitur penitus pereunt quæquomque videntur;
Quando alid ex alio reficit Natura, nec ullam
Rem gigni patitur, nisi morte adjuta aliena.
Nunc age sis, quoniam docui nihil posse creari
De nihilo, neque item genita ad nihilum revocari;
Ne qua forte tamen cœptes diffidere dictis,

bra, ludit per mollia gramina, excitatus puro lacte intra *nova pectora. Ergo* res *omnes, quæ cernuntur, non intereunt funditus; quoniam natura reparat* rem *aliam ex alia; nec sinit ullam rem generari, quin excitetur* per *interitum alterius* rei. *Agedum vero, cum demonstraverim* jam *nullas res fieri posse ex nihilo; neque,* ubi semel *generatæ* sunt, *reduci ad nihilum; ne forsan tamen incipias aliqua* ratione *diffidenter credere verbis* meis, ex eo *quod principia rerum non possunt videri oculis;*

B. 2.—260 *Huberibus* V. ed. Th. Ra.—261 *infernis* Mus. B. 3.—262 *mentes* Ferr. V. ed. Th. Ra. *percussa* Hav. Delph. Barb.—263 *Hanc* V. ed. Th. Ra. *Aut* Mus. B. 2. *quæcunque* Ferr. Th. Ra. Ald. Bip. *quecunque* V. ed. *quæconque* Mus. B. 2. *pereunt penitus* Mus. B. 3.—264 *aliud* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. *alit ex allo* Voss. L. B. *alit alor cficit* Voss. vet. *nec ulla est* V. marg. 1.—265 *nec morte* Ferr. V. ed. Th. Ra. Heins. Cont. Bodl. Mus. B. 1. 3. *adjutam* Bip. Hav. *adulta* Gottorp. fr. *adluta* Voss. L. B. sed corr. *ad vita* V. ed. Th. Ra.—266 *agesis* Ferr. Ald. Delph. *age si vis* P. Gottorp. fr. *age res* Bip. Hav. *quando* pro *quoniam* V. ed. Heins. 1. 2. *non posse* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bip. Hav. *nil posse* Gif. Ald. Delph. Nard. Cout. P.—267 *genitus* Ferr. Bip. Hav. Voss. vet. et L. B. *genitum* Cout. *nihil* Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. *nil* Gottorp. fr. Bip. Heins.—268 *Nequa* Ald. *Neque* Gottorp. fr. *ceptes* Ferr.

NOTÆ

lacte domum referent distenta capellæ Ubera.' Sic Horat. Ep. 2. et 13.

Hinc] Unde; ex quibus fœtibus terræ.

Nova proles] Puta ovium, aut capellarum.

262 *Menteis perculsa*] Sic vs. 12. 'perculsæ corda tua vi.' Supp. intra, secundum, per, &c.

264 *Quando alid* [*aliud*] Vox 'alid' dissyllaba est. Sic alibi passim, lib. III. 984. lib. V. 1304. &c. Vel *alid* legendum antiquo more, pro voce *aliud*, sicut 'alis' pro 'alias.' Prisc. XII. Sosipater II. Catull. de Coma Beren.

265 *Adjuta*] Supp. Natura. I. e. excitata, impulsa. Corruptio quippe unius, est generatio alterius. Lambino *adjutam*. Supp. rem.

266 *Nunc age sis, &c.*] His 64. vss. totus jam in id incumbit Lucretius, ut ex data occasione evincat primordia, quas atomos vulgo vocant, etsi cæca sint, hoc est, sub oculos nostros non cadant, vera tamen et solida esse corpora. Igitur licet res in interitu videantur penitus interimi, supersunt tamen semper corpora materiæ, æterna et immortalia. Rem autem totam probat a simili, ut aiunt; variaque rerum corporearum exempla congerit, quæ vera corpora esse nemo negaverit, sed quæ tamen oculis cerni nequeunt. Puta ventos, odores, calores, frigora, voces, &c.

Quod nequeunt oculis rerum primordia cerni;
Adcipe præterea, quæ corpora tute necesse est
Confiteare esse in rebus, nec posse videri.
Principio, venti vis verberat incita pontum,
Ingenteisque ruit naveis, et nubila differt;
Interdum, rapido percurrens turbine, campos
Arboribus magnis sternit, monteisque supremos
Sylvifragis vexat flabris: ita perfurit acri
Cum fremitu, sævitque minaci murmure, pontus.
Sunt igitur venti nimirum corpora cæca,
Quæ mare, quæ terras, quæ denique nubila cœli,
Verrunt, ac subito vexantia turbine raptant.

audi, præter hæc primordia, *quænam corpora oportet ut tutemet fatearis inesse in rebus*, neque tamen *cerni* oculis *posse*. *Primum ventus vehemens excitatus ferit mare, et diruit magna navigia; et disjicit nimbos; et aliquando proruens vehementi* cum *procella cooperit agros ingentibus arboribus; et verberat summos vertices montium flatibus, qui frangant sylvas. Sic mare cum strepitu vehemente furit, et inhorrescit fremitu minitante. Scilicet ergo venti sunt corpora, quæ oculis non cernuntur; quæ evertunt oceanum, quæ* evertunt *terras, quæ tandem* disjiciunt *nimbos aëris, et quæ repentina procella vastant et abripiunt* omnia. *Neque alio modo*

V. ed. Th. Ra.—270 *Accipe* vulg. *Cape* Mus. B. 2. *preterea* Ferr. *propterea* Faber. *que* Ferr. V. ed. Th. Ra. *quæ* Voss. vet. delet, sed in marg. m. r. *cur* scribitur. *tuta* Gottorp. fr.—272 Aliqui leg. *insita*. *portus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Gif. Par. Bodl. Cr. *porcas* Salmasius, Creech. *coortus* Gottorp. fr. Voss. vet. *portum* Mus. B. 2. 3. *cortus* Voss. marg. 1. 3. in Voss. vet. corr. in *corpus*.—273 *Ingentisque r. navis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *difert* Ferr. Mus. B. 2. *aufert* V. ed. Th. Ra.—275 *magnos* Th. Ra. Ald. *sævit* pro *sternit* Gryph. marg. Heins. 1. Mar. Codd. Pii Mss. *montisque* Ferr. V. ed. Th. Ra.—277 *fremitu* Th. Ra. *murmure coortus* Hav. *côrtus* Fab. *Corus* Preiger. vid. Not. Var. Reliqui omnes *murmure, pontus*.—279 *que—que—que* V. ed. Th. Ra. *nubila* deest in Th. Ra.—280 *Vertunt* V. ed. Th. Ra. et alii. *vexanti* P. et Hav. in marg. vid. Not.

NOTÆ

272 *Principio, venti, &c.*] His 27. vss. seqq. I. exemplum repetit a ventis, quos quidem vera esse corpora ex eo arguit, quod sensus impellere possunt: 'Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.' Hinc occasione data præclaram validi venti descriptionem facit, quem modo furenti mari, modo torrenti horrendo comparat. Sic Virg. Georg. I. 316. et seqq. vim venti describit.

Pontum] Parens *portus*; minus bene ut patet ex vs. 279.

273 *Ruit*] Active. Sic vs. 290. Sic Plaut. in Trin. frangere malum, ruere antennas. Sic Virg. Georg. I. et Æn. I. 89. i. e. affligit, evertit.

Differt] Dissipat, disjicit. Sic Virg. Georg. III. 197.

276 *Sylvifragis*] Sylvas frangentibus, hoc est, acribus et validis.

Ita] Particula comparationis. Comparat quippe venti validi fremitum murmuri maris furentis.

278 *Cæca*] Quæ sub oculos non cadant, vs. 271.

Nec ratione fluunt alia, stragemque propagant,
Ac quom mollis aquæ fertur natura repente
Flumine abundanti; quem largis imbribus auget
Montibus ex altis magnus decursus aquai,
Fragmina conjiciens sylvarum, arbustaque tota:
Nec validei possunt pontes venientis aquai
Vim subitam tolerare; ita, magno turbidus imbri,
Molibus incurrit, validis cum viribus, amnis;
Dat sonitu magno stragem; volvitque sub undis
Grandia saxa; ruit, qua quidquam fluctibus obstat.
Sic igitur debent venti quoque flamina ferri:
Quæ, velutei validum quom flumen procubuere

ruunt, multiplicantque cladem, quam ubi natura fluidæ aquæ subito labitur copioso fluvio, quem ingens delapsus aquarum ex summis collibus, corripiens secum *fragmenta nemorum et arbores integras, auget abundantia pluviarum: nec firmi pontes valent ferre repentinum impetum confluentis aquæ; adeo fluvius tumescit copiosa pluvia, obicibus*que *irruens* cum *impetu acri, edit cladem* cum *magno fragore, et raptat sub aquis lapides ingentes, et, quacunque* parte fertur, *disjicit id omne, quod sibi obvium fit. Similiter ergo,* inquam, *flabra venti debent etiam ruere, quæ, ubi*

Var.—281 Pro *propagant* Heins. 2. leg. *ministrant.*—282 *Ut* V. ed. Th. Ra. Ald. *Et* Th. Ra. *Quam quom* Lamb. *Quam cum* Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Cout. *Ut cum* P. Bodl. *Et cum* V. marg. 1. Voss. vet. et L. B. sed in Voss. L. B. superscrib. *At. Ac.* et in Voss. vet. ascrib. in marg. m. r. 'Lege *et cum ollis.*'—283 *quod larg.* Ald. Bip. Hav. *quum* Heins. 1.—285 *coniciens* Ferr. Voss. Vet. et L. B. V. ed. *conitiens* Th. Ra. *silvarum* Ferr. V. ed. Th. Ra.—286 *venientes* Bodl.—287 *tollerare* V. ed. Th. Ra. *turgidus* Voss. marg. Preig. *turbio* Voss. vet.—288 *Mollibus* Mus. B. 2. *incurrens* Bip. Hav. Delph.—290 *quicquam* Ferr. Th. Ra. Ald. Nard. Bas. P. *quidquid* Bip. *quicumque* V. ed. Bodl. *ruunt quæ* Fab. *fluxibus* Bodl.—291 *flumina* Bodl.—292 *Que* V. ed. Th. Ra. In Mus. B. 1. sic comparet versus: *Quæ veluti validam cum flumina p.* et sic in Mus. B. 2. *Quæ v. validum cum flumine con p. cum flumen* Ferr. V. ed. Th. Ra. Nard. Gottorp. fr. Heins. Bas. Bodl. Voss. vet. et

NOTÆ

280 *Verrunt*] Evertunt mare, vexant terras, disjiciunt nimbos. Sic Virg. Æn. I. 63.

281 *Nec ratione fluunt, &c.*] His 18. vss. ventorum vim comparat cum torrentis impetu. Qua comparatione belle quidem et vis et propagatio ventorum adumbratur. Ventus enim et fluvius sunt uterque fluidus; et sicut aquæ fluctus alium impulsu creat, et alius novum producit perpetuo, donec aut ad littus postremus frangatur, aut in ipsa aquarum immensa effusione paulatim languescat: ita flatus ventorum semel creatus in aëre excitato alium movet, et alius alium, donec aut montes, aut nubes, aut imbres refringant ipsum. Deinde sicut fluctus aquarum non pari aut continuo tenore semper feruntur, sed modo crebriores, modo rariores, modo majores, modo minores: ita venti quasi undulatim flant.

282 *Mollis*] Fluidæ. Sic II. 375. Virg. Æn. IX. 817. 'Mollibus extulit undis.'

290 *Ruit*] Evertit, vs. 273.

292 *Procubuere*] Incubuere. Sic

Quam libet in partem, trudunt res ante, ruuntque
Inpetibus crebris; interdum vortice torto
Conripiunt, rapideique rotanti turbine portant.
Qua re etiam atque etiam sunt venti corpora cæca;
Quandoquidem, factis et moribus, æmula magnis
Amnibus inveniuntur, aperto corpore quei sunt.
Tum porro varios rerum sentimus odores;
Nec tamen ad nareis venienteis cernimus umquam;
Nec validos æstus tuimur, nec frigora quimus
Usurpare oculis; nec voces cernere suemus:

incubuerunt, sicut rapidus fluvius, disjiciunt ante se res obvias *in quamcunque partem, et feruntur frequenti vi; aliquando abripiunt* illas *contorto flamine, et vertentia* illas *valido flatu in orbem transportant* et in sublime tollunt. *Quamobrem venti sunt maxime corpora, quæ non cernuntur, quoniam reperiuntur imitantia operibus ac viribus rapidos fluvios, qui constant corpore, quod cerni potest.* *Præterea percipimus etiam* naribus *diversos odores rerum; nunquam tamen videmus* illos, dum *adveniunt naribus: neque etiam cernimus calidos calores: nec possumus percipere oculis frigora: nec solemus videre* oculis *voces.* *Quas tamen* res *omnes oportet esse*

L. B. *flumen cum* Ald. Bip. *fulmen cum* V. marg. 1. *valido cum flumine* Preiger. ex conj.—293 *tendunt* Ferr. V. ed. Bodl. *ruitque* Ferr. V. marg. 1.—294 *vertice toto* Gottorp. fr. Bodl. Voss. marg. 2. 3. V. marg. 1.—295 *rapidique* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. Nard. Heins. Cont. Voss. vet. et L. B. P. Bodl. Voss. marg. *rapidoque* Bip. Hav. *rotantia* Bip. *rotantes* Gryph. Bodl. Cr. Pius ex codd. fidelioribus restituisse se dicit *rapidoque rotantes.*—297 *ac moribus* Bip. Hav. *de mor.* Mus. B. 2. *ac motibus* Gif. marg. Gif. L. B. Delph. *et motibus* P. Bodl. *emula* V. ed. Th. Ra. *magis* Mus. B. 2.—298 *quid sint* Mus. B. 2. *sint* V. marg. 1.—299 *Cum* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Cant. Ferr. *Qum* Th. Ra. *Quin* Ald. Heins. 2. Gif. marg. P. *Quum* Heins. 1.—300 *nares* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *venientis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *credimus* Cant.—301

NOTÆ

Virg. Æn. I. 86. 'Venti, velut, agmine facto, Qua data porta ruunt, et terras turbine perflant; Incubuere mari, totumque a sedibus imis,' &c.

294 *Vortice torto*] Vertex vel vortex, a vertendo, proprie dicitur ventus contortus, ac rotatus, Græce τυφὼν, turbo, procellosus ventus.

295 *Rapideique rotanti* [*Rapidoque rotantia*] Alii *rapidique rotanti.* Idem.

297 *Moribus* [*Motibus*] Viribus, impetu. Pareus *moribus*, per metaphoram desumtam ab hominibus.

298 *Aperto*] Non cæco, sed quod oculis cernitur manifesto.

299 *Tum porro varios, &c.*] His 7. vss. repetit II. exemplum ex odore, ex calore ac frigore, et ex vocibus. Hoc est, vocat in rei testimonium sensus omnes, quorum objecta, quæ vocant, vera sunt corpora, cum tamen pariter sub oculos non cadant. Mirum quod sapores non memorat: sed necesse sunt corpora, cum æque gustatum moveant sapores, ac voces auditum, odores olfactum, calor et frigus tactum. 'Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.'

301 *Tuimur*] Tertiæ conjug. Dicitur enim tuor, eris: et tueor, eris. I. e. videmus.

302 *Usurpare oculis*] Cernere. Sic IV. 972. 'usurpare sensibus,' h. e. 'sentire.' Sic dicitur 'usurpare ser-

Quæ tamen omnia corporea constare, necesse est,
Natura; quoniam sensus inpellere possunt:
Tangere enim, aut tangi, nisi corpus, nulla potest res.
  Denique, fluctifrago subpensæ in litore, vestes
Uvescunt; eædem, dispessæ in sole, serescunt:
At neque, quo pacto persederit humor aquai,
Visum est, nec rursum quo pacto fugerit æstu.
In parvas igitur parteis disspargitur humor,
Quas oculei nulla possunt ratione videre.
  Quin etiam, multis solis redeuntibus annis,

natura corporea, cum queant movere sensus; nihil enim potest tangere et tangi, nisi sit *corpus. Demum vestimenta appensa in ripa* maris, *quæ frangit fluctus, humescunt: explicata ad solem siccantur: verum non cernitur, neque qua ratione liquor aquæ inhæserit* illis, *neque qua ratione iterum recesserit* præ *calore. Ergo liquor* aquæ *diffunditur in tenues particulas, quas oculi nullo modo cernere queunt. Præterea annulus,* dum *gestatur in digito pluribus annis solaribus revertentibus, diminuitur:*

Nec calidos Hav. *Ne* Bodl.—302 *canere* Ferr.—303 *corpora* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2.—305 *nec tangi, n. c. ulla* Mus. B. 2.—306 *fluctivago* Nonius. *suspansæ* O. P. Mus. B. 1. 2. et 3. in marg. V. marg. 1. *suspænsæ* Ferr. *suspensæ* vulg. *littore* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Hav.—307 *Uvestunt* V. ed. *Udescunt* Mus. B. 1. 3. *Surestunt* Th. Ra. *Huescunt ædem* Bodl. *eædem dispensæ* Delph. *dispissæ* Gellius. *candenti* Gryph. Gif. marg. Ald. *eadem candenti* P. *dispansæ* Bip. *dispanse* Ferr. V. ed. Th. Ra. *in* deest Ald. *se arescunt* Ferr. V. ed. *se rescunt* Th. Ra. *rigescunt* Voss. marg. 1. *vivescunt* V. marg. 1. —308 *Ac neque* Ferr. V. ed. Th. Ra. Heins. 1. *Atque neque* Bodl. *præcesserit* Th. Ra. *præsederit* Bodl. *pesens erit* V. ed. *presens erit* Ferr. *umor* Voss. vet. et L. B. et ita passim.—309 *Visumst* V. ed. Th. Ra. *Visust* Ald. *Visu'st* Bip. *Visus est* Mus. B. 2. *fugeret* Bodl. *æstus* P. Ald. Nard.—310 *partes* Ferr. V. ed. Th. Ra. et ita passim. *dispergitur* vulg. *dispargitur* V. ed. Th. Ra.—312 *multum* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Mar. Heins. P. Mus. B. 2. *multis olim*

NOTÆ

mone,' h. e. 'dicere.' Sed vs. 55. dixit simpliciter 'usurpare,' i. e. 'appellare.'

305 *Tangere enim, &c.*] Scilicet ex Epicuri principiis, quicquid tangere potest, aut tangi, id verum ac solum est corpus. Sic et Arist. Physic. ausc. IV. σῶμα οἴονται εἶναι πᾶν ἁπτόν: 'Putant corpus esse, quicquid tangi potest.' Hinc Epicurus apud Laërt. x. vocat inane, quod corpori opponitur, naturam tactus expertem. Sic Lucret. infra vs. 455. 'Tactus corporibus cunctis, intactus inani.' Sic II. 434. III. 167. &c.

306 *Denique, fluctifrago, &c.*] His 6. vss. exemplum III. congerit ex humore roscido, quem vestes in littore maris appensæ de nocte bibunt: et quem rursum de die calor Solis exsiccat. Is enim humor corporeus est corpus, neque tamen oculis cernitur. Ergo sunt corpora cæca, quæ sub visum nostrum non cadunt.

Fluctifrago] Solent enim ad littora frangi maris fluctus.

312 *Quin etiam, multis, &c.*] His 11. vss. exemplum IV. proponit cum ex

Annulus in digito subter tenuatur habendo :
Stillicidii casus lapidem cavat : uncus aratri
Ferreus obculte decrescit vomer in arvis :
Strataque jam volgi pedibus detrita viarum
Saxea conspicimus : tum, portas propter, ahena
Signa manus dextras obtendunt adtenuari
Sæpe salutantum tactu, præterque meantum.
Hæc igitur minui, quom sint detrita, videmus ;

gutta aquæ *decidens stillicidio cavat saxum : vomer aduncus aratri*, etiamsi sit *ferreus, sensim tamen minuitur in agris* scindendis : *atque etiam videmus pavimenta viarum lapidea attrita vestigiis populi : denique simulacra ænea* collocata *ad januas monstrant dextras manus extenuari contactu salutantium et prætereuntium crebro. Ergo videmus hæc extenuari, quoniam sunt attrita ; verum natura invida*

Faber. Voss. marg. Pro *Quin* Bodl. *Eum.*—313 *Anulus* Ferr. V. ed. Th. Ra. *subtertenuatur* Hav.—314 *Stillicidiique* V. ed. Vind. *Stilicidiique* Ferr. *Stilcidiique* Th. Ra. *Stillicidi* Bip. Hav. *Stillicidi et casus* Heins. 2.—315 *occulte* vulg. *oculte* V. ed. *in arvo* Servius.—316 *vulgi* Th. Ra. Ald.—317 *hahena* Th. Ra. *harena* V. ed. *æna* Ferr.—318 *manus extras* Gif. marg. Fab. Gryph. marg. et quidam Codd. Pii. *ostendant* Bodl.—319 Versum hunc non agnoscit Bodl. Cr. pro *meantum* Cant. leg. *meantur.*—320 *Hec* V. ed. *minium* V. marg. 1.

NOTÆ

annulo, qui digito gestatus diu extenuatur : tum etiam et ex vomere, qui terram scindendo teritur : et ex pavimento, quod pedibus populi minuitur : et ex lapide, quem cavat aquæ gutta : et ex signis æneis ad portas erectis, quæ tactu salutantium ac prætereuntium dextras attenuari ostendunt. Quæ tamen omnia nullatenus videmus extenuari, neque qua ratione de suis corporibus aliquid in tempore amittant : sed quæ omnia vera sunt corpora. Ergo sunt in rerum Natura corpora cæca. Sic Ovid. præclare IV. de Pont. 10. 'Gutta cavat lapidem, consumitur annulus usu, et teritur pressa vomer aduncus humo,' &c.

313 *Habendo*] Supp. in : hoc est gestando, usus.

314 *Stillicidii*] Festus, Stiricidium quasi stillicidium, cum stillæ concretæ frigore cadunt. Stiria enim principale est : stilla vero diminutivum. Gall. *gouttiere*. Eandem sententiam tractat IV. 1280.

316 *Strata . . . viarum*] Hellenismus ; hoc est, stratæ viæ. Sic vs. 87. 'prima virorum.' vs. 354. 'clausa domorum.' IV. 613. 'clausa viarum,' &c.

317 *Portas propter*] Anastrophe ; hoc est, propter, seu prope portas, supp. urbium. Scilicet simulacra ænea ponebantur olim ad portas urbium, quæ salutarent, et qui ex urbe peregre proficiscerentur, et qui in urbem peregre adventarent. Horum autem dextras osculabantur. Male ergo alii interpretati sunt hæc de matutinis salutationibus, quæ a clientibus fieri solebant, et de quibus Mart. sæpissime ; Manil. v. Virg. Georg. II. 461.

319 *Præterque meantum*] Prætermeantumque, id est, prætereuntium.

Sed, quæ corpora decedant in tempore quoque,
Invida præclusit speciem natura videndi.
  Postremo, quæquomque dies naturaque rebus
Paullatim tribuit, moderatim crescere cogens,
Nulla potest oculorum acies contenta tueri;
Nec porro quæquomque ævo macieque senescunt:
Nec, mare quæ inpendent, vesco sale saxa peresa
Quid quoque amittant in tempore, cernere possis.
Corporibus cæcis igitur natura gerit res.
  Nec tamen undique corporea stipata tenentur

nobis *ademit facultatem cernendi* ea *corpuscula, quæ quolibet tempore secedunt* et detrahuntur rebus. *Denique nulla vis oculorum, quantumvis acriter contendat, valet intueri* ea corpuscula, *quæ tempus et Natura addit sensim rebus, faciens* illas *augeri pedetentim: neque etiam potes videre ea omnia, quæ ætate et macritudine pereunt; nec* eas *rupes, quæ corrosæ sale edaci incumbunt mari, quidve perdunt quolibet tempore. Ergo Natura habet res,* quæ constant *corporibus, quæ sub oculos non cadunt. Neque tamen res omnes ex omni parte sunt clausæ* et compactæ

Memmi V. marg. 2. *mimmi* Ferr. *nimium* O. Mus. B. 1.—321 *corporea* Th. Ra. *tempore quoquæ* Ferr. *decidant* V. marg. 1.—322 *Invidia* V. ed. *præcluset* Gottorp. fr. *prædusit* V. ed. *præcludit* Gif. marg.—326 *quæcomque* Mus. B. 2. *maciæque* Ferr.—327 *impendunt* Ferr. Vind. Bodl. Mus. B. 2. 3. *vesco* deest in Gottorp. fr. et Voss. vet. et ejus vice Mus. B. 2. dat *nostro*, et Mus. B. 3. *rasto.* Ferr. leg. *vosco.*—328 *Quid quæque* Gif. marg. V. marg. 1. Gryph. P. Ald. *qucque* V. ed. Th. Ra. *quoquæ* Ferr. *cernere* deest Bodl. *posset* Gif. marg. P. V. ed. Th. Ra. Ald.—329 *cæsis* Gottorp. fr. Vind. Voss. vet. *cecis* Th. Ra. *cæsis igitur* bis repetitur in Voss. vet. In Mus. B. 2. deest *gerit.*—330 *corpora*

NOTÆ

322 *Invida . . . natura*] Quippe quæ invidit, hoc est, concedere noluit facultatem videndi corpuscula isthæc decidentia de rebus quovis tempore.

323 *Postremo, quæquomque, &c.*] His 7. vss. exemplum v. et ultimum affert de augmento et decremento rerum. Neque enim incrementa aut decrementa, quæ in rebus fiunt, dum aut moderatim crescunt, aut paulatim senescunt, oculis cernere possumus. Vera tamen sunt corpora.

327 *Mare*] In mari.

Vesco sale] Edaci. A. Gell. XVI. 'Vescum, quod ex particula ve et esca copulatum est, utriusque significationis vim capit. Aliter enim Lucretius vescum salem dixit ex edendi intentione; aliter Lucilius vescum appellat cum edendi fastidio.'

330 *Nec tamen undique, &c.*] Hactenus igitur probavit in rebus inesse corpora prima materiæ, ex quibus res fiant tanquam ex primordiis, et in quæ res revertantur: sed quæ cæca sint, nec sub oculos cadant. Jam vero rem aliam aggreditur, atque, non solum in rebus corpora prima inesse, sed et inane, ex quo et ex illis primis corporibus res cunctæ coalescant. His itaque 6. vss. prioribus id ipsum proponit.

Stipata] Quasi stupa clausa: coarctata. Sic vs. 346.

Omnia natura; namque est in rebus inanè:
Quod tibi cognosse in multis erit utile rebus;
Nec sinet errantem dubitare, et quærere semper
De summa rerum, et nostris diffidere dictis.
[Quapropter locus est intactus inane, vacansque.]
Quod, si non esset, nulla ratione moveri

materia solida; etenim vacuum inest in rebus. Quod quidem *scire, juvabit* multum *ad plurimas res: neque permittet te incertum dubitare, ac perpetuo inquirere de universa rerum natura; et diffidere nostris verbis. Itaque inest in rebus spatium expers tactus, inane, et vacuum. Quod* quidem *si non inesset* in rebus, *res nullo*

Th. Ra.—331 *nanque* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—332 *cognosce* Mus. B. 2. Ferr. pro *cognosse* Bodl. leg. *commune.*—333 *Nec sine* V. ed. Th. Ra.—334 *In summa* Bodl.—335 *intactuus* V. ed. Th. Ra. *intantus* Bodl.—337 *nanque* Ferr. V. ed.

NOTÆ

334 *De summa rerum*] De universa rerum natura. vs. 75. II. 303. 530.

335 *Locus est intactus, &c.*] Lucretio hæc vocabula sunt synonyma: Inane, vacuum, vacans, intactilis locus, incorporeum. Epicuro autem, teste Laërt. X. inane dicitur, natura intactilis, et regio. Dicitur 'intactilis natura,' inquit Empiricus adv. Phys. II. 'propter privationem incursus in tactum:' vel, ut Arnobii verbis utar contr. Gent. VII. 'quod omni tactu sit incontigua;' h. e. quod tactui non obviet. Scilicet Epicuro et Lucretio id solum dicitur inane, quod ex natura sua est incorporeum: h. e. quod nihil valeat neque agere, neque pati; sed præbere solummodo liberum per ipsum corporibus motum. Hinc Lucretius hanc corporis ab inani differentiam posuit infra vs. 455. 'Tactus corporibus cunctis, intactus inani.' Quod autem eadem intactilis illa natura sit corpore destituta, ideo Epicuro et Lucretio, inquit Empiricus, dicitur inane: quod occupata sit a corpore, appellatur locus: quod vero corpora moveantur in illa, vocatur regio. Sic ab Aristot. III. Phys. 7. definitur inane, seu vacuum, locus, in quo nihil est; h. e. ut ipse explicat, in quo nullum est corpus: item, cui et plenum esse et inane competit. Plenum, cum corpore occupatur: inane, cum corpore vacat. Eodem fere sensu, quo vulgo vas plenum dicitur, quod aliquo liquore impletur: inane vero seu vacuum, quod vacat; nisi quod in vacuo vase, aër, qui corpus est, locum liquoris subeat; quo fit, ut vas prorsus inane non sit: sed quod inane fieret, si neque aër neque aliud corpus subiret. Hæc autem erant notatu dignissima. Jam Lucretii argumenta expendamus, quibus inane dari contendit in Summa rerum.

336 *Quod, si non esset, &c.*] His 11. vss. continetur I. argumentum; quod sic Empiricus 2. adv. Phys. proponit. 'Si motus est, inane est: atqui motus est: ergo inane est.' Quod autem motus sit, res est manifesta: quod vero motus nequeat esse, quin sit inane, Lucretius probat ex natura primorum corporum, quæ solida est ac plena. Quod enim solidum est totum, ac plenum totum, admittere in se mobile non potest. Quam rem ut melius percipias, cogita Mundum, si in eo inane non sit, molem esse ita stipatam corporibus, ut ne vel mini-

Res possent; namque, obficium quod corporis exstat,
Obficere atque obstare, id in omni tempore adesset
Omnibus: haud igitur quidquam procedere possent,
Principium quoniam cedendi nulla daret res.
At nunc per maria, ac terras, sublimaque cœli,
Multa modis multis varia ratione moveri
Cernimus ante oculos: quæ, si non esset inane,
Non tam solicito motu privata carerent,
Quam genita omnino nulla ratione fuissent:
Undique materies quoniam stipata quiesset.

modo possent habere motum; etenim illud munus, quod est corporis, nimirum *obesse et impedire* motum, *occurreret in omni tempore cunctis* rebus. *Ergo nihil posset moveri, cum nulla res concederet initium recedendi. Jam vero* et *in mari, et* in *terris, et* in *alto cœlo, videmus ob oculos* nostros res *multas moveri diverso modo,* ac *variis* de *rationibus; quæ* tamen res, *nisi vacuum inesset, non tam privarentur motione irrequieta,* qua *carerent, quam nullo modo unquam generatæ essent, cum materia,* si *ex omni parte* fuisset *clausa, conquievisset* a generatione.

Th. Ra. *neque* Mus. B. 2. *corporum* Gif. Par. Gryph. *estat* Gottorp. fr. Gassend. *est, ut* Voss. vet. et L. B. Voss. marg. 1. 2. Hav.—338 *Efficere* Mus. B. 1. in marg.—339 *quicquam* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *posset* vulg.—341 *ad terras* Ferr.—344 *privata* vel *pronata jacerent* Turneb. 1. 15.—346

NOTÆ

mum corpusculum de novo valeat recipere. Scilicet, si nihil habet inane ac vacuum, nihil restat complendum. Igitur aut novum corpus admittere non potest: aut, si admittit, duo, imo plura et infinita corpora in eodem loco simul esse non repugnabit; quod tamen per vires Naturæ fieri non potest. Namque ut corpus alterius locum occupet; illud alterum prius recedat necesse est: quo vero recederet, 'Principium quoniam cedendi nulla daret res?' An aliud prius expellet? Eadem redit difficultas, atque in infinitum ducitur. Sic Arist. Phys. IV. 6. pari argumento utitur, ut probet inane inesse.

337 *Namque obficium, &c.*] Id est, hæc est ratio corporis ut reluctetur, et motum aliorum impediat; neque enim penetrari potest, quia solidum et plenum est.

Corporis] Alii *corporum*, ita ut litera *m* non elidatur.

340 *Principium*] Primum initium. Sic vs. 384. 'Unde initium primum capiat res quæque movendi.'

341 *Sublimaque cœli*] Hellenismus: sublime cœlum. Sic vs. 316. 'strata viarum.' vs. 669. 'vera viai.' II. 1098. 'Serena cœli.' VI. 808. 'abdita auri,' &c. Dicitur autem sublimus, a, um: et sublimis. Sicut inermus, et inermis: imbecillus, et imbecillis, &c.

344 *Non tam solicito, &c.*] His 3. vss. confirmat non solum fieri non posse motum localem in mundo, nisi detur inane: sed ne quidem motum ad generationem, ut aiunt; neque enim res de novo creari posset, nisi locus daretur quem nata et creata occuparet. Quomodo autem daretur locus corpore vacuus, nisi esset inane?

Præterea, quamvis solidæ res esse putentur,
Hinc tamen esse licet raro cum corpore cernas.
In saxis, ac speluncis, permanat aquarum
Liquidus humor, et uberibus flent omnia guttis:
Dissupat in corpus sese cibus omne animantum:
Crescunt arbusta, et fetus in tempore fundunt:
Quod cibus in totas, usque ab radicibus imis,
Per truncos ac per ramos diffunditur omneis:
Inter sæpta meant voces, et clusa domorum
Transvolitant: rigidum permanat frigus ad ossa.
Quod, nisi inania sint, qua possent corpora quæque
Transire, haud ulla fieri ratione videres.

Deinde, etsi res videantur plenæ ac totæ corporeæ, *nihilominus necesse est* ut *videas* illas *constare corpore mixto inani: v. g. fluidus liquor aquarum penitus intrat in rupes, et in cavernas* saxeas, *et* hæc *omnia fundunt plurimas guttas* aquæ: *alimentum totum diffundit sese in corpus animalium; arbores augentur, et emittunt fructus in tempore*, scilicet ex eo, *quod alimentum distribuitur per truncos et per singulos ramos ab infimis radicibus intus usque* illas *totas: voces intrant* loca *clausa, et transvolant domos occlusas: frigus acre penetrat* usque *ad ossa. Quod* tamen *nullo modo videres evenire, nisi* loca *vacua essent* in rebus, per *quæ singula corpora possent percadere* et permeare.

---

quiessent Mus. B. 2. *fuisset* Gassend.—348 *Ninc* Ferr. *esse liceret* Voss. vet. et L. B. *eeliceret* Gottorp. fr. *esse liquet* Gryph. Nard. *forte elicier* Voss. marg. *cernes* Bodl. *cum corpore; cernas* Hav. in Not. ex Bas.—349 *En saxis* Heins. 2.—350 *fluent* V. ed. Th. Ra. *fluunt* Creech. Bodl. *flent* Voss. vet. et L. B. *finiunt* Bodl. Cr.—351 *Dissipat* Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *Discipat* Mus. B. 2. *se se* Ferr. V. ed. Th. Ra.—353 *ab totos* Gryph. Nard. *tota usque vel ab.* Gif. *in totos* Mar. *a radicibus* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald.—354 *troncos* Mus. B. 2. *et per* Bodl.—355 *meat* Mus. B. 2.—356 *Transvolant* Mus. B. 2.—357 *sint* deest Ferr. V. ed. Th. Ra. *qua*

NOTÆ

347 *Præterea, quamvis solidæ, &c.*] His 12. vss. proponitur II. argumentum, quo contendit dari inane in rerum natura. Deducitur autem ab exemplis rerum, in quibus inane reperiatur necesse est; I. a saxis, quæ guttas aquarum fundunt ac distillant in cavernis: II. a viventibus, in quibus introgreditur alimentum: III. a parietibus, quos voces penetrant ac transvolant: IV. ab ossibus, ad quæ frigus permanat. Quæ omnia fieri sine inani non possunt.

348 *Hinc*] Ex rebus, quæ jam in exemplum afferuntur.

Raro corpore] Non solido, et omnino pleno, sed in quo sit intermixtum inane.

351 *Dissupat*] Antique pro *dissipat*, hoc est, distribuit. Sic vs. 652.

353 *In totas, usque*] Supp. arbores. Licet enim supra non *arbores*, sed *arbusta* posuerit: tamen sic sæpe variat genera, ut jam sæpe monui. Sic IV. 116. subdit 'harum rerum,' cum antea dixerit 'animalia.'

355 *Sæpta*] Septum locus est omnis clausus ac vallatus.

Clusa domorum] Clausas domos: hellenismus, vss. 316. 341. &c.

Denique, quur alias aliis præstare videmus
Pondere res rebus, nihilo majore figura?
Nam, si tantumdem est in lanæ glomere, quantum
Corporis in plumbo est, tantumdem pendere par est:
Corporis officium est quoniam premere omnia deorsum:
Contra autem natura manet sine pondere inanis.
Ergo, quod magnum est æque, leviusque videtur,
Nimirum plus esse sibi declarat inanis;
Ut contra gravius plus in se corporis esse
Dedicat, et multo vacuum minus intus habere.

Postremo quare cernimus res alias habere majus pondus, quam *alias*, etiamsi *non* constent *majori forma? Etenim si tantum corporis* v. g. *continetur in flocco lanæ, quantum est in plumbo, æquum est* ut *tantundem ponderis habeat; cum munus* naturale *corporis* hoc sit, ut *deprimat infra:* ex *adverso vero natura vacui est absque gravitate. Igitur quicquid æqualiter est extensum, et* tamen *apparet minus grave*, illud *scilicet indicat plus vacui inesse sibi. Contra vero* quicquid est *ponderosius*, illud *manifestat plus corporis contineri in se, et longe minus inanis continere*

deest V. ed. Th. Ra. *quæ possent* Delph.—358 *Aut nulla* Mus. B. 2. *qua irent rationes* Voss. marg. *videres* vel *valerent* Voss. marg. 2. 3.—359 *violemus* pro *videmus* V. ed. Th. Ra.—361 *tantundemst* V. ed. Th. Ra. *tantundest* Ald. *tantundem 'st* Bip. *lane* Ferr. *in lanæ est glomere* Mus. B. 2.—362 *Corporum* Mus. B. 2. V. ed. Ferr. Th. Ra. *pondere* Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Ferr. Ald. Mus. B. 2. *pars* Mus. B. 2.—363 *Corporum* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. *est* deest Delph. *præmere* V. ed. Th. Ra. 364. *inani* Mus. B. 2. h. vs. postponitur vs. 365. Nard.—367 *Aut contra* Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *At* vulg. *corporum* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Mus. B. 1. *inesse* V. ed. Th. Ra. Ald. P. Gryph. marg. Gif. Nard. Bodl. Mus. B. 1. *gravis* Mus. B. 2.—368 *Indicat* Gryph. V. marg. 1. *Deliquat* Delph. Lamb. Edd. Hav. in Not. *vacui* Hav. Delph. *vacuim* Voss. vet. *nimis intus*

NOTÆ

359 *Denique, quur alias, &c.*] His 12. vss. continetur III. argumentum quo concluditur in rebus esse inane. Deducitur autem ex rerum pondere. Neque enim explicari potest, cur e duobus corporibus ejusdem figuræ ac magnitudinis alterum plus ponderis habeat, alterum minus, nisi quod in illo plus insit corporis, minus vero vacui: in hoc vero minus corporis, plus autem vacui. Quod quidem in lana et plumbo contingit. Igitur est inane in rebus.

360 *Nihilo*] Non; etiamsi non. Plaut.

361 *Glomere*] Prima est longa, etiamsi in verbo *glomerare* corripiatur, III. 542. et Virg. Geor. II. 311.

362 *Corporis*] Aliis *Corporum*. Idem. Sic vs. 337.

363 *Premere . . . deorsum*] Propter gravitatem ac pondus. Sic recte Empiricus adv. Phys. ait, 'intelligi corpus ex congerie figuræ, magnitudinis, resistentiæ, et gravitatis.'

368 *Dedicat* [*Deliquat*] Antiquum verbum; id est, declarat, aperit. Sic vs. 423. 'Corpus enim per se communis deliquat esse Sensus, &c.' Sic III. 209. Quanquam Pareus legendum esse ait *dedicat*, id est, affirmat. Alii *indicat*.

Est igitur nimirum id, quod ratione sagaci
Quærimus, admixtum rebus; quod inane vocamus.
Illud, in hiis rebus ne te deducere vero
Possit, quod queidam fingunt, præcurrere cogor.
Cedere squamigeris latices nitentibus aiunt,
Et liquidas aperire vias, quia post loca pisces
Linquant, quo possint cedentes confluere undæ:
Sic alias quoque res inter se posse moveri,
Et mutare locum, quamvis sint omnia plena.
Scilicet id falsa totum ratione receptum est.
Nam, quo squamigeri poterunt procedere tandem,
Ni spatium dederint latices? Concedere porro

in seipso. *Scilicet ergo illud, quod appellamus inane*, et *quod mente solerti inquirimus, interceptum est rebus* ipsis: at vero *necesse est* mihi, ut *prævertam illud quod nonnulli comminiscuntur, ne* valeat *dimovere te* a *veritate*. Nimirum *dicunt aquas cedere* piscibus *squammigeris, et facere* illis *iter fluidum; cum pisces relinquant loca pone* se, in *quæ aquæ cedentes queant concurrere. Similiter* volunt *etiam alias res posse motum habere inter se, et migrare* e loco in *locum, etiamsi cuncta sint* solida et *referta. Nimirum hoc omne admissum est* ex *falso argumento. Etenim quem* in locum *pisces poterunt tandem secedere, si aquæ non præbuerint*

Creech.—369 Deest *id* Nard.—370 Pro *inane* Bodl. leg. *mare*.—371 *nec* Bodl. *vere* Bodl. V. ed. Ferr. Th. Ra. *a vero* V. marg. 1.—372 *figunt* Gottorp. fr. *fugiunt* Ferr. *percurrere* Cant. Heins. 2. *procurrere* Voss. vet.—373 *natentibus* V. ed. *intentibus* V. marg. 1. *conatibus* V. marg. 2. *natantibus* Th. Ra.—375 *Liquant* Gottorp. fr. *cædentes* Ferr. *qua possint* V. marg. 1.—376 *r. iter s.* Gottorp. fr. —377 *sunt* Ferr. Heins. 1. Mus. B. 3.—379 *Squammigeri* Ferr.—381 *Quæ*

NOTÆ

370 *Admixtum*] Sic loquitur vs. 383. 656. Et v. 366.

371 *Illud, in hiis rebus, &c.*] His 14. vss. occupatio est, cui respondet Lucretius. Sic enim Aristot. Phys. IV. 7. Cic. Acad. IV. et Seneca Nat. Q. II. 7. objiciunt, non opus esse vacui ad hoc, ut corpora moveantur. Namque corpus advenienti corpori officiose cedit. Sic v. g. aqua cedit piscibus procedentibus, atque illorum locum priorem subit. Respondet autem Lucretius pisces in aqua sibi viam aperire, locumque post se linquere non posse; quia non possunt procedere pisces, nisi aquæ cedant locum: cedere autem locum aquæ non possunt, nisi alius pateat locus vacuus, quo se recipiant. Revera tamen in aqua moventur pisces, quia in rebus intermixtum est inane, quod principium movendi rebus præbeat. Secus enim nulla res moveri posset.

Deducere vero] Dimovere a vera ratione, a veritate rei.

372 *Præcurrere*] Præoccupare, prævertere.

373 *Squamigeris*] Piscibus. Sic vs. 379.

Latices] Aquæ. Fest. 'Latex a lapsu profluens aqua dicitur.' Sic vs. 380.

Nitentibus] Procedere conantibus.

377 *Plena*] Solida, non intermixta inani.

379 *Nam, quo squamigeri, &c.*] Sic

Quo poterunt undæ, quom pisces ire nequibunt?
Aut igitur motu privandum est corpora quæque,
Aut esse admixtum dicundum est rebus inane;
Unde initum primum capiat res quæque movendi.
Postremo, duo de concurso corpora lata
Si cita dissiliant, nempe aër omne, necesse est,

locum? Quem vero in locum *aquæ poterunt secedere, quoniam pisces procedere non poterunt? Ergo vel* oportet ut *cuncta corpora careant motione; vel dicendum est inesse rebus vacuum intermixtum, ex quo* scilicet *cunctæ res habeant principium motionis. Denique, si duo corpora lata* et plana *subito dimoveantur de* sua *con-*

poterant Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. *Qui poterunt* Gif. marg. Ald. *quo pisces* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Heins. 1. P. Bodl.—382 *corpore* Bodl.—383 *ad mixtum* Ferr. *admistum* Ald. Bip. *in rebus* Delph.—384 *initium* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bip. et edd. omn. in not. tamen P. leg. *initum*, et V. marg. 1. *initu*.—385 *Principio* Mus. B. 2. *concurso* sic P. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Gif. Heins. Voss. marg. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. et probat Bentleius: reliqui *concursu*. *Postremo de concurso duo* Bodl. Pro *corpora lata* Heins. 1. leg. *tempora læta* V. marg. 1. *corpora late*.—386 *Sic ita* Bodl. Mus. B. 2. Voss. vet. et L. B. V. ed. Th. Ra. *Si cito* Delph. Gassendus. *omnia* Mus. B. 2.—

NOTÆ

argumentatus est sup. vs. 336. not. ubi dari processum in infinitum recte arguit.

382 *Privandum est*] Hellenismus. Id est, privare oportet. vs. 112.

384 *Unde initum, &c.*] Initum, vel initium, vs. 13. Hoc autem versu tandem docet ex inani rebus intermixto recte duci principium motus. Quod quidem hoc exemplo potest non inepte explicari. In acervo tritici certa quædam spatiola, ut ita dicam, intercipiuntur, quæ locum movendi præbent granis tritici. Sic in aqua v. g. quædam sunt inania, quæ compressa locum procedendi præbeant piscibus. Simile contingere necesse est ceteris rebus corporeis.

385 *Postremo, duo de concurso, &c.*] His 7. vss. exemplo confirmat esse vacuum. Sint igitur duo corpora plana et lata, quæ concurrant ac sibi obvient; motuque citissimo dissiliant atque a se invicem revellantur, sane medium illud spatium inter ea interseptum, ubi primum dissiluerunt, necesse est ut vacuum sit ac inane; neque enim repleri potuit nisi ab aëre; non potuit autem repleri uno et eodem temporis spatio cum partes exteriores prius repleri debuerint; deinde proximæ, tum sequentes, et tandem mediæ. Igitur saltem medium illud spatium vacuum fuit aliquo momento, donec, extremis undique repletis, ipsum tandem repletum fuerit ab ipso aëre. Contra hanc rationem varia vulgo afferuntur experimenta, quibus naturam ab inani abhorrere probetur; puta illa de clepsydris, phialis, cyathis, doliis, lucernis, siphonibus, fistulis, bombardis, cucurbitulis, follibus, &c. Verum hæc omnia quamvis probant naturam abhorrere ab inani magno: non tamen evincunt illam abhorrere ab inanibus spatiolis, quæ visum fugiunt, et sine quibus res esse nequeunt.

De concurso] De commissura, de conjunctione.

Inter corpora quod fiat, possidat inane.
Is porro quamvis, circum celerantibus auris,
Confluat, haud poterit tamen uno tempore totum
Conpleri spatium: nam primum quemque necesse est
Obcupet ille locum, deinde omnia possideantur.
Quod, si forte aliquis, quom corpora dissiluere,
Tum putat id fieri, quia se condenseat aër,
Errat: nam vacuum tum fit, quod non fuit ante;
Et repletur item, vacuum quod constitit ante;
Nec tali ratione potest denserier aër:

junctione, sane oportet ut aër occupet totum vacuum, quod fit inter illa duo *corpora. Ille autem* aër *etiamsi concurrat flatibus circum celeriter impellentibus, non poterit tamen replere omnem* illum *locum* in *uno* et eodem *tempore. Namque oportet ut ille* aër *compleat primum quodque spatium ; postea* oportet ut *cetera* spatia *occupentur. At vero, si quis fortasse credit tunc* temporis *id fieri, quia aër denset seipsum, simul ac* illa *corpora* a se invicem *separata fuerunt*, is *fallitur ; etenim in eo tempore fit vacans* locus *qui non erat antea: et similiter inane, quod fuit antea, completur. Neque aër potest eo modo condensari: neque*, ut *puto, ipse*

387 *fiat* sic P. Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. Ald. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Cout. *flat* Gottorp. fr. V. ed. Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Gif. marg. *fuat* V. marg. *fuvat* Bip. *flabit* quidam codd. Pii. *possideat* Mus. B. 1. 2. *inane* V. ed. Th. Ra.—388 *celebrantibus* Mus. B. 3. *celciantibus* Bodl. *densantibus* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg.—389 *aut poterit* Mus. B. 2. ut sæpissime alias.—390 *Complere* Gif. Par. Delph. Bip. *Compleri* vulg. *nam privum* Voss. marg. *quisque* Ferr. V. ed. Th. Ra. Gottorp. fr. Voss. marg. 1. 2. 3. Bodl. Voss. vet. et L. B.—391 *possideantur* sic P. Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *possidantur* Hav.—392 *dissolvere* Mus. B. 2. V. marg. 1.—393 *qua se* Bodl. *condensat* Mus. B. 2. *æter* pro *aër* V. marg. 1.—394 *quo non f.* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 3. Cant. *fit* pro *fuit*

NOTÆ

387 *Fiat*] Fit, efficitur. Alii *fuvat*, quasi *fuerat*.

Possidat] Antique dictum est 'possido, is,' pro 'possideo.'

388 *Celerantibus auris*] Flatibus ipsis quantumvis celeriter urgentibus, et intrudentibus aërem.

390 *Primum quemque*] Exteriorem spatii partem; extrema loca.

391 *Omnia*] Sup. 'loca:' id est, totum illud medium spatium.

392 *Quod, si forte aliquis, &c.*] His 8. vss. objectionem præoccupat. Si quis enim, inquit, putat tunc aërem condensari, cum illa duo corpora dissiliunt, ac separantur, is sane fallitur. I. Cum illa duo corpora separantur, fit vacuum, quod non erat ante; et contra, quod erat inane, fit plenum. Igitur non potest aër condensari per illam separationem. II. Etiamsi posset aër condensari, ac partes suas in unum contrahere; tamen id non potest sine vacuo, in quod scilicet partes suas comprimat. Si enim non esset vacuum in aëre, aër totum esset corpus, plenum ac solidum. Ergo aliud corpus in se admittere non posset.

393 *Condenseat*] Dicitur 'condenseo, es:' et 'condenso, as.'

Nec, si jam posset, sine inani posset, opinor,
Ipse in se trahere, et parteis conducere in unum.
Quapropter, quamvis caussando multa moreris,
Esse in rebus inane tamen fateare necesse est.
Multaque præterea tibi possunt commemorando
Argumenta fidem dictis conradere nostris:
Verum animo satis hæc vestigia parva sagaci
Sunt, per quæ possis cognoscere cætera tute.
Namque, canes ut montivagæ persæpe ferai
Naribus inveniunt, injectis frunde, quietes,
Quom semel institerunt vestigia certa viai;
Sic alid ex alio per te tute ipse videre

posset se in seipsum contrahere, et partes suas *simul colligere absque vacuo, si modo posset* id facere. *Itaque etiamsi rem in longum ducas afferendo multas* rationes in contrarium; *tamen oportet* ut *confiteeris esse in rebus vacuum. Et præter hæc* omnia *possum conciliare fidem nostris verbis proferendo tibi plures* adhuc *rationes: sed hæc minima indicia sufficiunt menti perspicaci, per quæ tu ipse queas nosse cetera. Namque sicut canes sæpe reperiunt odoratu cubilia feræ vagantis per montes abdita* sub *frondibus, ubi semel ingressi sunt certa vestigia viæ: ita tu ipse poteris*

Mus. B. 2.—395 *constit* Ferr.—396 *rotione* Ferr. *densarier* Ferr. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Mus. B. 1. 2. Gryph. Delph. *condensier* Gottorp. fr. Mus. B. 3. *condensarier* V. ed. *condenserier* Voss. vet. et L. B.—397 *nam posset* V. ed. Th. Ra. Vind. *nam possent* Mus. B. 2.—398 *Se ipse* Bip. Hav. Delph. *Sese* Mus. B. 2. *in aurum* V. ed.—400 *Esse rebus* P.—401 *possunt* sic Mus. B. 1. Heins. alii *possum. possum commemorando* et superscript. *di* Voss. L. B. *commemorandi* Mus. B. 2. 3. *commemoranda* Heins. 2.—402 *Argumenta quidem* P. Mus. B. 2. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. *contradere* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Gryph. Nard. Cont. V. marg. 1. *contrudere* Vind.—403 *prima sagaci* Bodl. Cr.—404 *cognoscera* superscript. *cognoscere* Voss. vet. quidam legunt *tupte* pro *tuopte* P. *tu te* Nard. deest *cætera* Cant. *cetera* Bip.—405 *Nanque* Ald. *caves* V. ed. Th. Ra. *noctivagæ* Bodl. Mus. B. 2. *montivagi* Vind. *ferari* pro *feraï* Bodl. *ferare* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. corr.—406 *intectas* vulg. *in tectis* V. ed. *intectis* Bodl. *fronde* Ferr. V.

NOTÆ

398 *Ipse in se trahere, &c.*] Sic III. 535. I. e. contrahere, comprimere, colligere, densari.

399 *Caussando multa, &c.*] Multas causas afferendo: prætexendo causas. Sic Virg. Ecl. IX. 56.

401 *Multaque præterea, &c.*] His 10. vss. concludit poëta satis hactenus de inani disputatum esse; quanquam possit adhuc bene multa argumenta commemorare, quibus inane rebus asserat: sed iis supersedet; quippe quia ex jam dictis cætera facile possunt percipi; remque explicat præclara comparatione ducta a canibus venaticis, qui, cum semel feræ vestigiis institerunt, eam medias etiam inter sylvas ac frondes latitantem inveniunt.

402 *Conradere*] Corradere. Sic VI. 303. 443. h. e. 'conciliare,' 'comparare.' Alii *contrudere*, quasi 'efficere,' 'præstare.'

Talibus in rebus poteris, cæcasque latebras
Insinuare omneis, et verum protrahere inde.
  Quod, si pigraris, paullumve recesseris abs re,
Hoc tibi de plano possum promittere, Memmi;
Usque adeo largos haustus de fontibus amnis
Lingua meo suavis diti de pectore fundet,
Ut verear, ne tarda prius per membra senectus
Serpat, et in nobis vitai claustra resolvat,
Quam tibi de qua vis una re versibus omnis
Argumentorum sit copia missa per aureis.

ex te ipso *in talibus rebus cognoscere* rem *unam ex alia et penetrare cunctas latebras, et ex his deducere veritatem. At vero si piger non fueris, nec aliquatenus remoreris te ab rei* veritate, *possum polliceri tibi, o Memmi, hanc rem manifesto* et liquido; *quippe dulcis lingua* mea *profundet* tibi *de pectore* meo *fœcundo tam copiosos latices haustos e fontibus magnis, ut metuam ne pigra senecta obrepat per artus* nostros, *et rumpat in nobis arcta vincula vitæ, antequam omnis* copiosa *summa rationum de qualibet re pervenerit tibi ad aures* meis *carminibus. Verum jam nunc resumam*

ed. Th. Ra.—407 *Cum* Ferr. Ald. Bip. *Qum* Th. Ra. V. ed. *institerint* Gryph. Delph. Nard. V. marg. 1. Bodl. *prima viai* Bodl. Cr. Barth.—408 *Sic aliud per ex alio per te tute* Bodl. *alit* Gottorp. fr. Voss. vet. *aliud* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 2. 3. quorum postremus omittit *te.*—409 *poteras* Bodl.—411 *Quod nisi* Gif. Par. Delph. Cout. P. Th. Ra. Ald. *pugnaris* Ferr. *parum* pro *paullum* Mus. B. 1. *ut* pro *ve* Vind. *recesseris* Gottorp. fr. P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. O. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. ceteri *abscesseris*, nisi quod Mus. B. *recesserit*, *reabscesseris* Voss. vet. *ab re* vulg. *te* O. Mus. B. 2. 3.—412 *Hic* V. ed. Th. Ra. Bodl. *deptano* V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Cant. *demptano* Mus. B. 1. *dempto* Mus. B. 2. quorum cod. ult. interpolat *quoque* post *hoc*. *permittere* Gottorp. fr.—413 *hastus* Ferr. *haustis* Bodl. *haustos* Lamb. *e fontibus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gottorp. fr. P. Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Hav. *fontibus magnis* Gottorp. fr. Voss. vet. Delph. —414 *meos aiavis* Voss. vet. *dicti de pectore* Mus. B. 2.—416 *resolvit* Bodl.—

NOTÆ

408 *Alid* [*Aliud*] Dissyllabum, vs. 264.

409 *Cæcas*] Obscuras, retrusas, abditas.

411 *Quod, si pigraris, &c.*] His 9. vss. Lucretius, etsi ratus viam satis amplam novis rationibus aperuisse, Memmio pollicetur, si tamen singulas præ segnitie prosequi recuset, de plano, hoc est liquido, multa sine opera, aut cura, se de rebus cunctis disputaturum; idque adeo facile præstiturum propter rerum copiam, quas ex viris doctissimis hausit, ut vereatur ne prius ipse conficiatur senio ac moriatur, quam, quæ de plano promittit, ea cuncta audierit aut intellexerit Memmius.

Pigraris] Pigraveris; i. e. tardior fueris, aut segnior. Accius, 'melius pigrasse quam properasse est nefas.'

412 *De plano*] Liquido, clare, aperte, non multo labore.

413 *Fontibus* [*Fontibu'*] Litera s elisa, ut syllaba corripiatur, pro *fontibus*. Sic vs. 454. *ignibu'* pro *ignibus*.

Sed nunc, ut repetam cœptum pertexere dictis.
Omnis, ut est, igitur, per se, natura duabus
Constitit in rebus: nam corpora sunt, et inane;
Hæc in quo sita sunt, et qua divorsa moventur.
Corpus enim per se communis dedicat esse
Sensus: quoi nisi prima fides fundata valebit,
Haud erit, obcultis de rebus quo referentes
Confirmare animos quidquam ratione queamus.
Tum porro locus, ac spatium, quod inane vocamus,
Si nullum foret, haudquaquam sita corpora possent

perficere verbis ea, quæ *orsus* sum. *Itaque tota natura, sicut secundum se* totam *consideratur, continetur duabus rebus; quæ nempe sunt corpora et vacuum; in quo* vacuo *hæc* corpora *continentur, et per quod variis* modis *meant. Namque sensus communis declarat ex se* ipso *corpus existere;* in *quo* sensu communi *si prima fides innixa non stabit, nihil erit* aliud, *cujus fidei credentes possimus* aliqua *ratione mentis probare aliquid de rebus obscuris. Deinde etiamsi nullus esset locus nec spatium, quod appellamus vacuum, nullibi sane corpora possent esse posita, nec*

418 *Argumentorum sic copia* Bodl.—419 *jam repetam* Ald. Bip. Hav. Delph. *prætexere* Vind. Mus. B. 1. *cæptum* Ferr.—420 *est ut* Voss. vet.—421 *Constitit in*: hanc lectionem præbent Gottorp. fr. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. et Mus. B. 2. etiam agnoscit *in*. Alii *consistit*. *sint* pro *sunt* Bodl.—422 *Hoc* V. ed. *quo diversa* V. marg. 1.—423 *communes* Ferr. V. ed. Th. Ra. P. Bodl. O. Mus. B. 2. *deliquat esse* Lamb. Bip. Delph. *deducat* V. ed. *indicat* V. marg. 1.—424 *cui nisi* Ferr. V. ed. Th. Ra. Gryph. Nard. Gottorp. fr. P. Voss. vet. et L. B. *quo nisi* Hav. Bip. Delph. et al.—425 *se ferentes* Voss. vet.—426 *animos* sic P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. reliqui *animi*. *quoquam* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *quaquam* Mus. B. 1. V. marg. 1.—427 *Tum* superscrib. *Tunc* in Voss. vet.—428 *haud qua quam* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 3. *usquam* vulg. *quiquam* Th. Ra. *quicquam* Mus. B. 2. *cita* P. in not. *scita* Mus. B. 2. *sita* deest Ald. *posset* Bodl.—429

NOTÆ

419 *Pertexere*] Perficere, metaphora sumta a textoribus, qui primum telam ordiuntur, orsam deinde texunt.

420 *Omnis, ut est, igitur, &c.*] His 11. vss. interruptum orationis cursum repetit; statuitque duo hæc esse solum in rerum Natura, corpus, et inane. I. Corpus quidem asserit sensus communis; cui prima fides non est deroganda. Loquitur ex Epicuri doctrina, qui docuit sensus non falli, cum neque patiantur, aut judicium ferant: sed res tantum, ut accipiunt, nude reddant ac referant: vss. 694. 700. et IV. 479. ubi de his fusius. II. Inane vero esse probat ex dictis a vs. 335. ad vs. 400.

422 *Hæc in quo*] Id est, in quo vacuo hæc corpora sint, moveantur, ac gerantur.

Divorsa] Quasi diversimode. Sic vs. 429.

424 *Quoi nisi, &c.*] Sic vs. 700. 'Quo referemus enim? Quid nobis certius ipsis Sensibus esse potest? qui vera ac falsa notemus?'

Esse, neque omnino quoquam divorsa meare:
Id, quod jam supra tibi paullo obtendimus ante.
  Præterea, nihil est, quod possis dicere ab omni
Corpore sejunctum, secretumque esse ab inani;
Quod quasi tertia sit numero natura reperta.
Nam, quodquomque erit, esse aliquid debebit id ipsum;
Augmine vel grandi, vel parvo denique, dum sit;
Quoi si tactus erit quam vis levis, exiguusque,
Corporis augebit numerum, summamque sequetur:
Sin intactile erit, nulla de parte quod ullam
Rem prohibere queat per se transire meantem;
Scilicet hocc' id erit vacuum, quod inane vocamus.
  Præterea, per se quodquomque erit, aut faciet quid,
Aut aliis fungi debebit agentibus ipsum,

usquam prorsus possent *moveri variis modis; quod tamen jam paulo antea demonstravimus tibi. Adde quod nihil sit* aliud, *quod queas dicere esse separatum et alienum ab omni corpore et vacuo, quod* scilicet *inveniatur veluti tertia numero natura. Etenim quidquid* illud *erit, si modo sit, illud ipsum debebit esse aliquid* constans *vel ingenti vel exiguo demum augmento:* quod *si habeat tactum quantumvis exilem et parvum,* sane *multiplicabit numerum corporum, ac sortietur naturam* illorum: contra vero *si non habeat tactum,* eo *quod ex nulla* sui *parte possit impedire rem ullam, quin per ipsum transmeet,* ac vadat, *nimirum id ipsum erit, quod appellamus inane vacans. Ceterum,* id omne, *quod existet per seipsum, vel aget aliquid, vel debebit pati alia, quæ agant* in *ipsum; vel* tale *erit, ut res*

quoquam Gottorp. fr. Vind. V. ed. Ferr. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *quaquam* vulg. Pro *neque* Mus. B. habet *nec.*—430 Pro *quod* Mus. B. 2. habet *aliquid. supera* vulg. *superat* Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *ostendimus* vulg. *ostendim* V. ed.—431 *poscis* Gottorp. fr. *possit dicier* Gif. *dicier* vel *dici possit* Sus. M. Ant. Muret.—432 *se junctum* V. ed. Th. Ra. —433 *Quo quasi* Ferr. V. ed. Heins. 1. Bodl. Cr. Bodl. Mus. B. 2. 3. *Quod quasi, &c.* delet Fab. *Quæ quasi* Cr. conj. *sit tertia* Mus. B. 2. *rerum natura* Vind. V. ed. Bodl. P. Mus. B. 1. 2. 3.—434 *quodcomque* Mus. B. 2. *esse aliud* P. Gryph. *esse quid* Heins. 1. *ad ipsum* V. ed.—435 *Agmine* Ferr. V. ed. Gryph.—436 *levus* Ferr.—437 *Corporis* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. *Corporeum* Heins. 2. Mar. P. in not. reliqui *Corporum.*—438 *Cum intactile* Bodl.—439 *transere* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. sed in utroque corr.—440 *hocc' id* voces transpositas exhibet Mus. B. 2.—441

NOTÆ

430 *Supra* [*Supera*] Antique, pro *supra*.

431 *Præterea, nihil est, &c.*] His 10. vss. probat 1. præter corpus et inane, non esse tertiam naturam, quæ per se existat diversa ab his. Namque vel illa esset tactilis vel intactilis: si tactilis, sane corpus esset: sin intactilis, esset inane. Namque, ut ait vs. 455. 'Tactus corporibus cunctis, intactus inani.' Igitur nulla est tertia natura ab his duabus rebus.

437 *Corporis* [*Corporum*] Littera *m* non eliditur. Sic alibi passim.

Aut erit, ut possunt in eo res esse, gerique:
At facere, et fungi, sine corpore nulla potest res;
Nec præbere locum porro, nisi inane vacansque.
Ergo præter inane, et corpora, tertia per se
Nulla potest rerum in numero natura relinqui;
Nec, quæ sub sensus cadat ullo tempore nostros,
Nec ratione animi quam quisquam possit apisci.
Nam, quæquomque cluent, aut hiis conjuncta duabus

queant esse in ipso, et moveri. Atqui nulla res absque corpore potest agere aut pati; aut etiam dare spatium, præter vacuum et inane. Igitur, præter vacuum et corpora, nulla tertia natura potest poni in numero rerum; nec ulla esse potest, *quæ unquam veniat sub sensus nostros; nec quam quisquam queat assequi vi mentis. Quippe quæcumque* res aliæ *sunt* præter hæc duo, *vel reperies* illa *esse conjuncta his duα-*

haud pro *aut* Ferr.—442 *fingi* Bodl. *fundi* O. Mus. B. 1. *debebat* V. ed. Bodl.—443 *possunt* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Vind. V. ed. Ferr. reliqui *possint*.—444 *Aut f.* Bodl. Mus. B. 2. *Aut facere et fieri* V. marg. 1.—445 *prebere* Ferr. V. ed. Th. Ra. *nec inane* V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ald. Bip.—446 Hic vs. deest V. ed. *Ergo pater* Th. Ra.—447 *reliqui* Gottorp. fr.—448 *cadet* P.—449 *panimi adipisci* Bodl.—450 *quæconque*, ut fere semper in hac voce et cognatis, Mus. B. 2. *ciuent* Voss. vet. *duobus* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B.

NOTÆ

441 *Præterea, per se quodquomque, &c.*] His 9. vss. probat II. tertiam non posse esse naturam per se, præter corpus et inane. Quidquid enim per se erit, illud vel aget, vel patietur, ut aiunt; vel tale erit, ut in eo motus rerum fiat. Quid enim aliud excogitari potest? Atqui nulla res potest agere aut pati sine corpore; igitur corpus erit. Si vero motus in eo fiat, inane erit; in quo solo et uno res possint moveri. Hic, dum memini, unum te monitum volo, lector, quod semper atque iterum Poëta motum localem inculcet; scilicet quia nullam aliam fieri mutationem, præter motum localem, putabat ex Epicuri doctrina, qui voluit corpora prima materiæ ac rerum alterari non posse, sed tantum mutari ordine, positura, cœtu, &c. Sed de his omnibus atomorum affectionibus sigillatim et fusius disputabitur II.

Per se] Per has voces notat Poëta corpus et inane non esse accidentia, sed substantiam: non entis entia, ut cum vulgo philosophorum loquar; sed entia per se. Sic vss. 420. 446. dixit, 'Naturæ per se,' qualia sunt corpus et inane: sed de his vs. 450.

442 *Fungi agentibus ipsum*] Vulgo, *pati*. Sic III. 785. 815. V. 359. &c. Epicurus igitur, testibus Laërt. et Plutarch. hoc esse discrimen corpus inter et inane docuit, quod corpus agere et pati valeat; inane vero neque pati, neque agere; sed præbere tantum liberum per se ipsum corporibus motum, ut jam monui vs. 330. et seqq. not.

443 *Gerique*] Agitari, Parens; hoc est, moveri, administrari, agi. Lamb. *genique*, hoc est, generari. Verum non de generatione, sed de motu rerum per inane loquitur Poëta.

449 *Ratione animi*] Vi mentis, cogitatione, intelligentia. vs. 426.

Apisci] Assequi, comprehendere.

Rebus ea invenies, aut horum eventa videbis.
Conjunctum est id, quod numquam sine perniciali
Discidio potis est sejungi, seque gregari:
Pondus utei saxi est, calor ignis, liquor aquai,
Tactus corporibus cunctis, intactus inani.
Servitium contra, paupertas, divitiæque,

bus rebus: vel perspicies esse *eventa harum. Conjunctum* autem *dicitur id, quod nunquam potest separari, et removeri* a re, *absque mortali dissolutione* illius rei; *veluti gravitas in lapidibus, calor in igne, humor in aqua, tactus in omnibus corporibus, intactus in vacuo. Contra vero servitus, libertas, opes, egestas, bellum*,

sed in priore corr.—452 *nusquam* Voss. vet. et L. B. Cant. Voss. marg.—453 *Distigio* Cant. *greagari* Voss. vet. et L. B. sed in utroque *a* deleta est.—454 *Pandas* Ferr. *saxi* P. et nonnullæ al. edd. antiquiores; ut Mus. B. 1. quoque. nisi quod *s* derasa sit, reliqua omn. exempl. *saxis ignibus* vulg. *color* Mus. B. 2. *licor* Gottorp. fr. *liquorum* V. ed. Th. Ra. *aquarum* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *aquæ* Voss. L. B.—456 *paupertas* Gottorp. fr. P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. reliqui ut in vulg. edd. vocab. *paupertas* et *libertas* exhibent ordine transposito. *divicieque* Ferr. *divi*

NOTÆ

Sic lib. VI. vs. 1234. Sic Cicer. I. de Orat. Plaut. et alii.

450 *Nam quæcunque, &c.*] Cum igitur multa observantur in rerum Natura, quæ neque corpus, neque inane esse videantur; his 10. vss. Poëta non negat quidem multa esse præter corpus et inane: sed ea non 'esse per se;' verum utriusque, corporis et inanis, esse conjuncta et eventa, hoc est, ut aiunt vulgo, proprium, et accidens. Ex Porphyrio in Isagog. Proprium dicitur id, quod rei adesse aut abesse non potest sine rei interitu: accidens contra, quod citra rei interitum adesse potest aut abesse. Sic Lucretius hic. Hæc autem conjuncta et eventa Lucretio non sunt naturæ per se; quippe, ut docet Aristot. Met. VII. 1. 'nullum ipsorum est a natura ita comparatum, ut per se sit, neque ut a substantia separari possit.' Scilicet sola substantia per se existit; corpus et inane Lucretio sunt *per se.* Namque inane Lucretio non est nihilum, aut non ens, ut aiunt: sed natura incorporea, et intactilis.

Cluent] I. e. sunt, nominantur: vs. 120.

Hiis .... duabus rebus] Corpori et inani.

452 *Conjunctum est, &c.*] His 4. vss. explicat quid sit 'conjunctum;' cujus rei exempla quinque proponit; 1. pondus in saxis; 2. calorem in igne; 3. liquorem in aqua; 4. tactum in corpore; 5. intactum in inani. Scilicet, sine pondere esse non potest saxum: sine calore ignis: sine liquore aqua: sine tactu corpus: sine intactu inane.

454 *Ignis* [*Ignibu'*] Ignibus, litera *s* elisa: vs. 413. vel legendum *igni.*

455 *Tactus corporibus, &c.*] Sic vss. 242. 319. 436.

456 *Servitium contra, &c.*] His 4. vss. explicat quid sit 'eventum,' quod vulgo 'accidens' vocatur; cujus exempla sex hæc proponit; 1. servitutem; 2. libertatem; 3. divitias; 4. paupertatem; 5. bellum; 6. pacem. Scilicet potest esse homo sine his omnibus: potest et hæc omnia habere, nec desinere esse, hoc est, non interire.

Libertas, bellum, concordia, cætera, quorum
Adventu manet incolomis natura, abituque;
Hæc solitei sumus, ut par est, eventa vocare.
  Tempus item per se non est, sed rebus ab ipsis
Consequitur sensus, transactum quid sit in ævo;
Tum, quæ res instet, quid porro deinde sequatur:

pax, et alia omnia, quorum accessu ac recessu res restat salva, hæc, inquam, *consuevimus appellare eventa, ut æquum est. Similiter tempus non existit per se; sed ratio* mentis *cognoscit ex ipsis rebus quid sit antea factum in sæculis; deinde, quæ res jam præsens fiat: postea quid* etiam *venturum sit. Neque confitendum esse*

æque libertas Gottorp. fr.—457 *Libertas* repetitur in Voss. L. B.—458 *natura* deest Bodl. *habitu* Vind. Mus. B. 2. 3. Ferr.—459 *Hec* V. ed. Th. Ra.—460 *personæ* pro *per se* Gottorp. fr. *de rebus* Voss. L. B. sed corr.—461 *Consequitur*

NOTÆ

460 *Tempus item, &c.*] His 6. vss. alteram præoccupat objectionem. Cum enim tempus videatur esse aliquid in rerum Natura præter corpus et inane, respondet quoque non esse per se: neque conjunctum, aut eventum: sed præcipuum eventorum eventum, ut ait Epicurus apud Laër. x. Itaque docet tempus non re, ut aiunt, sed mente tantum existere; h. e. tempus esse rationis ens, ut ita dicam. Unde ab Aristot. Met. VII. 1. definitur tempus, 'numerus, qui absque ratione numerante nullus est,' h. e. non nisi mente existit. Idcirco autem dicitur eventorum eventum, seu accidens accidentium, quod consequatur ad dies, noctes, horas, passiones, vacuitatem ab ipsis, motiones, et quietem, ut loquitur Epicurus. Hæc enim omnia, ut ait Empiricus adv. Phys. II. 'dies, nox, hora, passiones, passionum vacuitas, motus, et quies, sunt accidentia, quibus advenit tempus; siquidem dies et nox sunt accidentia aëris ambientis: et dies quidem accidit ex illuminatione solis; nox vero ex privatione solaris illuminationis. Hora autem, cum seu diei, seu noctis pars sit, aëris rursus accidens est perinde ac dies et nox. At tempus coëxtenditur omni et diei et nocti et horæ; hancque ob causam aliqua et dies et nox, vel brevis dicitur, dum ferimur cogitatione ad supervenlens ea ratione tempus...Passiones quoque et passionum vacuitas, seu indolentia, hoc est dolores vel voluptates nobis contingunt; ideoque non substantiæ quæpiam; sed eorum, quibus afficiuntur, nimirum cum delectationis aut molestiæ sensu, accidentia sunt. Porro et isthæc accidentia sine tempore non eveniunt.... Præterea motus et quies, ut jam declaravimus, corporum accidentia sunt; neque illa sine tempore. Quocirca motus celeritatem tarditatemque tempore metimur: itemque quietem multam aut exiguam.' Itaque cum tres vulgo sint temporis partes, præteritum, præsens, et futurum, has omnes ab rebus ipsis consequitur sensus, hoc est ratio mentis: nimirum ex rebus præteritis præteritum: ex præsentibus præsens; ex futuris futurum tempus cognoscimus. Neque sine rerum motu aut quiete illud agnoscimus, cum sit aliquid fluens; præteritum enim jam fluxit; præsens fluit; futurum nondum adfluxit. Ergo non est per se tempus. Hinc, ut ait Cicero de Inv. I. difficile est tempus definire: et D. Augustinus Conf. II. 14. 'Si nemo ex me quærat quid sit tempus, scio: si quærenti explicare velim, nescio.'

Nec per se quemquam tempus sentire fatendum est
Semotum ab rerum motu, placidaque quiete.
Denique, Tyndaridem raptam, belloque subactas
Troiugenas genteis quom dicunt ESSE, videndum est,
Ne forte hæc per se cogant nos ESSE fateri;
Quando ea secla hominum, quorum hæc eventa fuerunt,
Inrevocabilis abstulerit jam præterita ætas.
Namque aliud terris, aliud legionibus ipsis,
Eventum dici poterit, quodquomque erit actum.

aliquem, qui concipiat tempus per se existere, *sejunctum a motu, et* a *tranquilla quiete rerum. Demum cum* aliqui *aiunt Tyndaridem fuisse abductam, et populos Trojanos fuisse domitos bello, cavendum est ne fortasse imponant nobis* necessitatem *confitendi has* res *existere per se, quoniam præteritum tempus, quod nunquam revertitur, abripuerit jam illa genera hominum, quorum hæ res fuerunt accidentia. Etenim id omne, quod erit gestum, poterit appellari accidens,* quod *vel rebus, vel*

---

quem Th. Ra. V. ed. *Consequitur tempus* Mus. B. 3. sed vulg. lect. in marg. *ævō* i. e. *ævum* Mus. B. 2. *evo* Ferr.—462 *Cum* Mus. B. 2. *Tunc* Mus. B. 3. *inest* Cant. *pars deinde* Delph. *denique* Mus. B. 2.—463 *tempus quemquam* Vind. *tempus quicquam* Mus. B. 2.—464 *a rerum* Bodl.—465 *Tyndaridam* Mus. B. 2. *subactos* Bodl.—466 *Trovigenas* V. ed. Th. Ra. *ut dicunt* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Vind. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Nard. Bas. *ducunt* Bodl.—467 *Ne contra* Gif. Bas. *Ne cuncta* Bas. marg. *cogitant* pro *cogant* Vos. vet. marg. Gryph. Nard. *forte fateri* Gif. marg. Gryph. Nard. Bas. *contra fateri* Heins. 1. Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. *cuncta fateri* P. Ald. *Nec contra hoc cogeant per se nos forte fateri* Bodl.—468 *Quando et* Gif. Par. Delph. *corum* Gottorp. fr. *quando hæc* Mus. B. 2. *fuerit* Voss. vet. *fuere* vulg.—469 *Inrevocabilis* Ferr. V. ed.—470 *alid rebus* Gottorp. fr. *aliud rebus* Bip. Hav. vulg. *regionib.* vulg.—

NOTÆ

465 *Denique, Tyndaridem, &c.*] His 7. vss. alteram solvit instantiam de præterito tempore; aitque res ante actas, v. g. Helenam raptam, aut Trojanos devictos, neque jam esse aut existere per se, sicut corpus aut inane existunt: sed esse tantum eventa rerum seu personarum, aut regionum: siquidem jam ætas præterita abstulerit illa hominum genera, quorum res illæ gestæ sunt eventa: unde sequitur tempus præteritum non esse aliquid per se, absolutum, ac independens a rebus aut regionibus; neque eventum proprie: sed eventorum eventum, ut ait Epicurus apud Laërt. x.

Tyndaridem] Helenam, Tyndari filiam; Tyndarus enim Ledam duxerat, quæ duo ova uno partu edidit; quorum ex altero, quod ex Jove concepisse fertur, exclusi sunt Pollux et Helena; ex altero, quod ex Tyndaro conceperat, Castor et Clytæmnestra. Helenam autem forma speciosam duxit in uxorem Menelaus Spartanorum rex: sibi rapuit Paris, filius Priami Trojanorum regis.

466 *Troiugenas*] Trojanos, quasi in Troja genitos. Sic Graiugenæ vs. 478.

468 *Secla hominum*] Genera, seu gentes hominum: vs. 21.

Eventa] Accidentia, vs. 450. Not.

Denique, materies si rerum nulla fuisset,
Nec locus, ac spatium, res in quo quæque geruntur;
Numquam, Tyndaridis formæ conflatus amore,
Ignis, Alexandri Phrygio sub pectore gliscens,
Clara adcendisset sævi certamina belli;
Nec clam durateus Troianis Pergama partu
Inflammasset equus nocturno Graiugenarum:
Perspicere ut possis, res gestas funditus omneis
Non ita, utei corpus, per se constare, neque esse:

locis ipsis evenit. *Tandem si nulla materia* prima *rerum fuisset*, *neque locus ac spatium*, *in quo cunctæ res administrantur*, *nunquam* profecto *ignis excitatus* ex *amore pulchritudinis Tyndaridis*, *insinuans se sub cor Trojanum Alexandri*, *inflammasset pugnas notissimas belli crudelis*: *neque ligneus equus combussisset*, *Trojanis insciis*, *Pergama* per *nocturnum exitum Græcorum ex* suo *alvo*. Hinc fit *ut queas videre omnes omnino res factas non sic aut esse aut existere per se*, *ut corpus* est

472 *materie* Th. Ra.—473 *genuntur* Lamb.—474 *forma* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B.—475 *phrigio* Ferr.—476 *accendisset* vulg. *accedisset* Gottorp. fr. *certaminea* Voss. L. B. superscr. *a*.—477 *Nec tam* Mus. B. 2. *clam* deest Bodl. *durareus* Ferr. *dura reus* Mus. B. 2. *dura tenus* Mus. B. 3. *dira tegens* V. marg. 1. *dura tuens* V. marg. 2. *Trojaï* Hav. *Trojanus* V. ed. Th. Ra.—478 *Inflamasset* Ferr. V. ed. Th. Ra. *equos* Gottorp. fr. Voss. vet. sed in posteriore sub *o* punctum est.—479 *Perspice* Mus. B. 2. *possit* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. 3.—480 *Nec corpus per se constare neque esse* Gottorp. fr. *ita ut* Bodl. *ita*

NOTÆ

472 *Denique, materies, &c.*] His 12. vss. arguit III. ex rebus ante gestis tertiam per se naturam præter corpus et inane non esse: sed potius corpus et inane fuisse debere, ex quo et in quo res illæ anteactæ factæ fuerint ac gestæ; et sine quibus, neque Paris ob Helenæ raptum, nec ligneus equus Trojanus ipsis Trojanis exitialem cladem peperissent. Concludit itaque tempus non uti corpus ac inane existere, sed corporis ac inanis eventum esse.

Materies rerum] Prima corpora, atomi, primordia rerum, &c.

473 *Locus, ac spatium*] Inane, vacuum, vs. 335. Not.

Geruntur] Administrantur, moventur. Lambinus *genuntur*, quasi gignuntur.

474 *Tyndaridis*] Helenæ, vs. 465. Not.

475 *Alexandri*] Paridis. Paris enim Priami ex Hecuba natus alio nomine dictus est Alexander.

Phrygio] Trojano. Phrygia enim regio minoris Asiæ fuit, in qua olim Troja.

477 *Durateus*] Ligneus, Græci quippe δούρατα vocant, quæ Latini 'ligna.' Erat autem ligneus equus ille Trojanus, de quo Virg. Æn. II.

Troianis] Alii *Trojai*, pro *Trojæ*: idem sensus.

Pergama] Dicitur Pergamus, i, sing. et Pergama, orum, plur. I. e. Troja urbs; vel Trojanæ arces.

Partu nocturno] De nocte enim Græci exierunt ex alvo illius equi lignei, et Trojam incenderunt, vino et sono sopitis Trojanis. Virg. Æn. II.

478 *Graiugenarum*] Græcorum, vs. 466.

Nec ratione cluere eadem, qua constat inane:
Sed magis ut merito possis eventa vocare
Corporis, atque loci, res in quo quæque gerantur.
Corpora sunt porro partim primordia rerum,
Partim concilio quæ constant principiorum.
Sed, quæ sunt rerum primordia, nulla potest vis
Stringuere; nam solido vincunt ea corpore demum;
Et si difficile esse videtur credere quidquam

aut existit per se; *neque* etiam *eodem modo se habere, quo modo vacuum extat: verum ut potius queas appellare* res gestas *accidentia corporum, et loci, in quo cunctæ res administrentur. Ceterum corpora sunt* ex *parte principia rerum, et* ex *parte* res ipsæ, *quæ fiunt* ex *cœtu primordiorum. Verum nulla violentia potest percutere* ulla corpora, *quæ sunt principia rerum; quoniam solido corpore superant*

utei absunt a Voss. vet. *nec esse* Bip. Hav. et vulg.—481 *Neque r.* Voss. vet. et L. B. *luere* Gottorp. fr. Voss. vet. Mus. B. 2. 3. Ferr. *fluere* Voss. L. B. *duere* V. ed. *dure* Th. Ra. *quia* pro *qua* Cant. *constet* Bodl. Cant. Heins. 1. Ferr.—483 *Corporum* V. ed. Mus. B. 2. Hav. Delph. Ferr. Th. Ra. *geruntur* V. ed. Ferr. Th. Ra. *regantur* Gryph.—485 *consilio* Cant. V. marg. 1. *qua* Voss. L. B. Mus. B. 3. *que* V. ed. Th. Ra.—486 *sint* Bodl.—487 *Stringuere* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. reliqui *stringere*. *non solido* Mus. B. 2. *evincunt* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. *domum* V. ed. Th. Ra. *damnum* Gryph.

NOTÆ

481 *Cluere*] Haberi, esse, vs. 120.

Eadem] Dissyllabum, metri causa.

483 *Corporis* [*Corporum*] Non elisa litera m, vs. 436. Alii *Corporis*.

Loci] Inanis, vacui, vs. 330. not. et 335.

484 *Corpora sunt porro*] Statuto igitur duplici numero principiorum, corporum, et inanis, jam aggreditur Poëta utriusque naturam explicare; hisque 20. vss. asserit corpora prima, quæ atomi vulgo dicuntur, ita solida, plena, ac æterna esse, ut nulla vis ea distringere, deradere, aut lædere valeat. Quamvis id creditu difficile videtur, cum et fulmen penetret septa domorum: et clamor transeat loca clausa: et ignis intus adurat ferrum, frangat saxa, liquefiat æs et aurum, frigusque permanet in argentum, &c. Nihilominus jam probaturus est in rebus corpora prima 'Esse ea, quæ solido atque æterno corpore constent.' Ceterum, ne quis in ratione corporum fallatur, distingnit poëta duplex corporum genus, quæ vulgo vocant simplicia et composita. Hæc fiunt ex illis, tanquam ex primis principiis, dicunturque concretiones rerum; qualia sunt aurum, argentum, ferrum, lapis, arbor, homo, &c. Illa vero sunt prima rerum primordia, quas et atomos appellamus, et de quibus jam diputaturus rogat Memmium, ut ipsum attente audiat. Sic Epicurus apud Laërt. x. dixit 'omne corpus esse aut concretum, aut tale ex quo concretum fiat.'

485 *Concilio*] Concretione, cœtu, vs. 184.

486 *Nulla vis*] Neque exterior, neque interior. Quippe solida sunt corpora prima, quæ neque plaga percutiantur, qua fracta perimantur: neque inclusum habeant Inane, quo partes illorum dissocientur. vs. 223.

487 *Stringuere* [*Stringere*] Vulnerare, percutere, diverberare.

In rebus solido reperiri corpore posse:
Transit enim fulmen cœli per sæpta domorum,
Clamor ut, ac voces: ferrum candescit in igni;
Dissiliuntque fere ferventi saxa vapore:
Conlabefactatus rigor auri solvitur æstu:
Tum glacies æris, flamma devicta, liquescit:
Permanat calor argentum, penetraleque frigus;
Quando utrumque manu, retinentes pocula rite,

omnino. Quanquam videtur esse difficile credere aliquid posse inveniri in rebus, quod constet *solido corpore; namque fulmen cœli penetrat* ipsas *clausas domos: sicut sonitus, et voces; ferrum ignescit in igne; et lapides fervidi dissolvuntur acri calore: durities auri fracta calore dissolvitur: glacies etiam cupri domita igne liquefit; calor et frigus penetrabile penetrant argentum, quoniam* nos *recte tenentes manu vasa, sentimus utrumque,* calorem et frigus, *injecto desuper liquore aquarum.*

marg. Bas.—488 *Etsi* Bip. Par. Delph. Gryph. Lamb. P. *videntur* Voss. vet. *forsitan quicquam* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Heins. 1. Bas. *fors ita* Ald. P. *quicquam difficile videatur forsitan e.* Bodl.—490 *flumen* Gottorp. fr. Voss. vet. sed altera lect. man. rec. superscr.—491 *Clamor it ad voces* Gottorp. fr. Bodl. Voss. vet. et L. B. *ut it vocis* Gryph. Nard. Heins. 1. Bas. *ad voces* V. marg. 1. Vind. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. V. ed. *ad vocis* Heins. 2. *it ac voces* Bas. marg. P. in not. *igne* Hav. Delph. et vulg.—492 *fero* Ferr. Bip. Hav. *ferro* V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 2. *ferventi* Gottorp. fr. V. ed. Ferr. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. reliqui *ferventia. ferventum* Heins. 1.—493 *Tum labefactatus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. O. Mar. *Quin labefactatus* Gif. Gryph. Nard. Bas. *Cum labefactatus* V. marg. 1. Vind. Mus. B. 1. 2. Cant. *Labefactatus* Gottorp. fr. *rigo* Mus. B. 2.—494 *Cum* Voss. L. B. Mus. B. 1. V. marg. 1. *Aut* Bodl. *acri flamma* P. O. Gryph. Nard. Mar. Bas. V. marg. 1. *acris f.* Vind. Bodl. Ferr. Ald.—495 *Calore* Bodl.—496 *utrinque* V. ed. *utramque* Bodl. *utraque* O. *utcunque* Ferr. *retinentis* Gottorp. fr. Mus. B. 2.

NOTÆ

489 *In rebus*] Vel in rebus ipsis concretis; vel in rerum natura. Utraque interpretatio potest bene probari.

490 *Fulmen*] Lapis est igneus e nubibus erumpens, vulgo telum, *le foudre.* Fulgur coruscatio est, *l'éclair.* Tonitru, sonitus, *le bruit du tonnerre.* De fulminis vi disputabitur VI. 224. et seqq.

Sæpta domorum] Hellenismus; septas domos, vs. 364. Sic lib. VI. 227. 860.

491 *Clamor ut, ac voces, &c.*] Sic lib. VI. 228. ' Clamor ut, ac voces, transit per saxa, per æra, &c.'

492 *Ferventi* [*Ferventia*] Alii *ferventi.* Verum duo epitheta simul erunt.

493 *Conlabefactatus*] Collabefactatus, victus. Lambin. *Quia labefactatus.* Idem sensus.

Rigor] Durities, soliditas, glacies.

494 *Glacies*] Durities, soliditas, rigor.

495 *Penetrale*] Sic vs. 536. 'penetralem ignem.' II. 382. Virgilius dixit 'penetrabile frigus adurat,' Geor. I. 95.

Sensimus, infuso lympharum rore superne:
Usque adeo in rebus solidi nihil esse videtur.
Sed, quia vera tamen ratio, naturaque rerum,
Cogit, ades, paucis dum versibus expediamus,
Esse ea, quæ solido atque æterno corpore constent;
Semina quæ rerum, primordiaque, esse docemus:
Unde omnis rerum nunc constet summa creata.
  Principio, quoniam duplex natura duarum
Dissimilis rerum longe constare reperta est,
Corporis, atque loci, res in quo quæque geruntur;

Tantum videtur nihil solidi reperiri in rebus. Verumtamen, quoniam ipsa *vera ratio, et natura rerum imponit nobis necessitatem* fatendi contrarium, *adsis* nobis *dum explicemus paucis carminibus ea existere quæ sint pleno et immortali corpore; quæ dicimus esse primam materiem et principia rerum, ex quibus jam tota Natura rerum concreta componatur. Primum, cum gemina natura duarum rerum inventa sit* esse *maxime dispar,* nimirum *corporum et inanis, in quo res cunctæ reguntur,*

—497 *linpharum* Ferr.—498 *solidum nil* Mus. B. 2.—499 *rara tamen* V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Gryph. marg. Bas. marg.—500 *Cognita de* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Vind. P. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. marg. Heins. 1. *Cognita de sed* Mus. B. 2. *Cognita de et* Bas. marg. *Cognita ades* Heins. 2. ex vett. codd. Pius rest. *expeditos* Bodl.—501 *Esse et* Ferr. V. ed. Th. Ra. P. Bodl. *Esse aq:* Voss. L. B. *aliquo sol.* P. *constet* Gottorp. fr. Mus. B. 3. Cant. —504 *dux n. duorum* Bodl.—505 *Dissimiles* Gif. Par. *præstare* Mus. B. 1. V. marg. 1.—506 *Corporum* Vind. Ferr. V. ed. Th. Ra. Gif. Par. Hav. *ginuntur*

NOTÆ

497 *Sensimus, &c.*] Sic lib. VI. 948.

Lympharum rore] Aqua, quæ modo calida, modo frigida infundatur; scilicet, loquitur ex more Romanorum, qui hyeme vinum aqua calida, æstate vero aqua frigida in poculis temperabant.

499 *Naturaque rerum*] Suppl. ut jam est composita.

500 *Ades*] Supp. animo, i. e. attende. Cic. pro Milon. 'Adeste animis, judices.'

501 *Solido*] Quia inanis expers.

Æterno] Quia solidum.

503 *Summa*] Natura rerum universa.

504 *Principio, quoniam, &c.*] Cum posuerit corpora prima solida esse ac æterna, his 8. vss. proponit I. argumentum, quo solida esse probet, quia simplicia, et non immixta. Illud autem deducit ex natura principiorum, quasi diceret: simplex et pura debet esse natura principiorum, quia prima sunt; neque enim principia esse possent, nisi pura et simplicia. Atqui corpora prima sunt rerum principia, ex probatis abunde supra. Igitur corpora prima sunt pura et simplicia; ergo et solida. Potuit aliter argumentari. Natura corporum et inanis est dissimilis. Inane enim illud est, quod caret corpore: corpus vero, quod caret inani. Igitur corpora prima careant inani necesse est, sintque simplicia, ac solida.

505 *Constare*] Esse. Cic. de Amicit. 'Quæ in rerum natura constarent,' i. e. essent. Sic vs. 513. 516.

Esse utramque sibi per se, puramque, necesse est.
Nam, quaquomque vacat spatium, quod inane vocamus,
Corpus ea non est: qua porro quomque tenet se
Corpus, ea vacuum nequaquam constat inane.
Sunt igitur solida, ac sine inani, corpora prima.
  Præterea, quoniam genitis in rebus inane est,
Materiem circum solidam constare necesse est:
Nec res ulla potest vera ratione probarì
Corpore inane suo celare, atque intus habere,
Si non, quod cohibet, solidum constare relinquas.
Id porro nihil esse potest, nisi materiai
Concilium, quod inane queat tectum cohibere.
Materies igitur, solido quæ corpore constat,
Esse æterna potest, quom cætera dissoluantur.

oportet ut utraque illa natura *existat per se, et sit simplex. Etenim corpus non constat ex ea omni* natura, *qualicumque expers est vacuum, quod appellamus inane: vacans etiam inane minime fit ex ea* natura, *qualicumque corpus per se constat. Ergo sunt corpora prima solida, et absque vacuo. Deinde, cum vacuum insit in rebus creatis, oportet ut circa* illud *materia solida reperiatur: neque res ulla potest ullo argumento ostendi, quæ tegat celatim et contineat intrinsecus vacuum* in *suo corpore, nisi concedas* illud, *quod continet* Inane, *esse solidum* ac plenum. *Illud autem nihil aliud esse potest præter cætum corporum primorum, qui valeat continere vacuum rerum. Ergo materies, quæ fit* ex *solido corpore, potest esse immortalis;* res *autem*

Lamb.—508 *quocumque vocat* V. ed. Bodl. *quocunque* Th. Ra.—509 *Corpus eo* Th. Ra.—510 *ut quaquam* V. ed. *ut quaque* Th. Ra. *constet* Gottorp. fr.—512 *genitus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Cant. *genitust* Mus. B. 1. *inanes* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. *inane'st* Mus. B. 1. *inane* sine *est* P.—513 *Materiam* Gif. Par. *solide* Gottorp. fr. *est* deest Bodl.—514 *potes* Bodl.—515 Pro *celare, atque* Mus. B. 2. leg. *cedere nec.*—516 *solidam* Bodl. *re relinquas* Voss. vet. sed sub *re* punctula sunt.—517 *nec* pro *nisi* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 1.—518 *queat* V. ed. Th. Ra. *rerum cohibere* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bip. Hav. —519 *constant* Cant.—520 *Essent* V. ed. *cætera* pro *æterna* Mus. B. 2. *dissou-*

NOTÆ

506 *Corporis, atque loci*] Atomorum et inanis, vs. 420.

508 *Quaquomque*] Supp. natura.

509 *Corpus*] Corpora materiæ, corpora prima. De his enim tantum disputatur, non de concretis rebus.

512 *Præterea, quoniam, &c.*] His 7. vss. argumentum II. continetur, quo probat corpora prima esse solida. Sic autem arguit: si res genitæ includunt inane, necesse est inesse solidam materiam, quæ circumambiat illud ac cohibeat; alias enim nulla ratione potest probari inesse rebus inane, nisi solidum quid in iis admittatur, quo cohibeatur. Illud autem solidum, nihil aliud esse potest, præter ipsas atomos, hoc est, corpora prima.

517 *Materiai concilium*] Cœtus atomorum.

518 *Tectum*] Sic Lambino, hoc est, *celatum*.

519 *Materies igitur, &c.*] His 2. vss.

Tum porro, si nihil esset, quod inane vacaret,
Omne foret solidum: nisi, contra, corpora certa
Essent, quæ loca conplerent, quæquomque tenerent;
Omne, quod est, spatium, vacuum constaret inane.
Alternis igitur nimirum corpus inani
Distinctum; quoniam nec plenum gnaviter exstat,
Nec porro vacuum: sunt ergo corpora certa,
Quæ spatium pleno possint distinguere inane.
Hæc neque dissolvi plagis, extrinsecus icta,
Possunt; nec porro, penitus penetrata, retexi;

aliæ intereunt. Jam vero si nihil foret, quod esset vacuum, universum esset plenum: sin autem essent quædam corpora, quæ replerent spatia illa omnia, *quæ occuparent, illud totum quod est locus, esset inane vacans. Scilicet ergo alternatim corpus intermixtum est vacuo, cum nec totum sit omnino plenum, neque etiam omnino vacans. Igitur sunt quædam corpora, quæ queunt intermiscere locum vacuum solido. Hæc* autem corpora *neque possunt exterioribus ictibus percuti ac disjici, neque etiam intrinsecus*

antur Mus. B. 2. *dissolvantur* vulg.—521 *Si nihil* vel *nil esset* Gottorp. fr. P. et V. ed. nisi quod hæc *est* habeat; sed reliqui omn. *siquidem nihil est:* et pro *vocaret* Voss. vet. et L. B. *vacaret.*—522 *nec contra* Ferr. Mus. B. 2. *nec cuncta* Bodl. V. ed. Th. Ra. *corpora cæca* P. Mus. B. 1. 2. 3. Ald. Bip. Hav.—523 *Esse* V. ed. Th. Ra. *quacumque* Heins. 1. P. in not. Gif.—524 *puod* V. ed. *spacium* Ferr.—525 *Alterius* Mus. B. 2. Th. Ra. V. marg. 1.—526 *Distinctu'st* Bip. *naviter* V. ed.—527 *corpora cæca* Ald. Bip. *tota* P. in not.—528 *plena* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *pœna* Vind. Bodl. Gottorp. fr. Heins. 1. *Quæ s. pœna p. d. inanis* Voss. marg. *penitus* Voss. L. B. sed a priore manu fuit *pœna. pœnitus* Cont. *possunt* Bas. V. marg. 1. *inani* Voss. vet. et L. B. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. V. ed. Th. Ra.—529 *ictus* Bodl.

NOTÆ

concludit corpora prima esse quoque æterna, quæ altera propositionis pars fuit vs. 501. et 504. not. scilicet ex eo, quod sint solida. Quod tamen priusquam probet, nonnulla præmittit vss. seqq.

521 *Tum porro, &c.*] His 8. vss. priusquam ex soliditate corporum primorum æternitatem eorundem arguat et asserat, rursus distinguit corpus ab inani; aitque omne universum nec esse corpus solum, nec inane solum, sed ex utroque constare ac distingui.

522 *Omne*] Universum, universa natura.

Certa] Quædam; sic vs. 527. Lamb. utrobique legit *cæca*, hoc est, sub visum non cadentia.

526 *Gnaviter*] Omnino, prorsus.

529 *Hæc neque dissolvi, &c.*] His 12. vss. argumentum I. continetur, quo probet prima corpora materiæ, h. e. primordia rerum, esse æterna ac immortalia; quippe quæ nec extrinsecus icta dissilire, nec intrinsecus penetrata dissolvi, nec alia ratione labefactari queant ob inanis defectum. Ideo enim res intereunt, quia intermixtum habent inane, quod cuivis dissolutioni viam præbet. Hinc quanto plus inanis res quæque intus habet, tanto magis corruptioni est obnoxia. Sic res molliores facilius perimuntur ac dissolvuntur, quam duriores ac magis solidæ. vss. 220. 223.

Nec ratione queunt alia tentata labare:
Id, quod jam supra tibi paullo obtendimus ante.
Nam neque conlædi sine inani posse videtur
Quidquam, nec frangi, nec fundi in bina secando:
Nec capere humorem, neque item manabile frigus,
Nec penetralem ignem; quibus omnia confaciuntur.
Et, quo quæque magis cohibet res intus inane,
Tam magis hiis rebus penitus tentata labascit.
Ergo, si solida, ac sine inani, corpora prima
Sunt, ita utei docui, sint hæc æterna necesse est.
Præterea, nisi materies æterna fuisset,
Antehac ad nihilum penitus res quæque redissent;

permeari ac resolvi, nec alio modo possunt vexari ac labefactari: illud enim est, *quod jam paulo antea monstravimus tibi. Namque nulla res videtur posse frangi absque vacuo, nec secari ac scindi in duas* partes: *nec admittere liquorem, neque etiam penetrabile frigus, nec penetrabilem ignem, quibus cunctæ res perimuntur* omnino. *Et quanto plus vacui res aliqua continet intra* seipsam, *tanto magis percussa his rebus corruit* ac perit. *Igitur, si corpora prima sunt solida, et absque vacuo, ut probavi, oportet ut ipsa* quoque *sint immortalia. Deinde si materies* prima rerum *non esset immortalis, jamdudum cunctæ res prorsus rediissent ad*

ictu V. ed. Th. Ra.—531 *queant* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Bodl. Heins. 1. *temptata* Ferr. *temtata* Bodl. *temerata* et *terebrata* in quibusdam codd. Pii. *labore* V. ed. Bodl. Th. Ra. Cant.—532 *supra* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. vulgo *supera*.—534 *fundi* Gottorp. fr. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. vulgo *findi*. P. *scindi*.—535 *nec item* V. ed. Th. Ra. Ald.—536 *petralem* Voss. vet. *conficiantur* V. ed. Th. Ra. *confitiantur* Bodl. *conficiatur* Ferr. *conficiuntur* vulg.—537 *Et quo* plerique Mss. et Edd. ant. *Et quam* vulg. *Et quoque* V. marg. 1. *quæcumque* V. ed.—538 *Tam magis ictibus hæc* Fab. *temerata* in quibusdam codd. Pii. *temp-*

NOTÆ

532 *Supra* [*Supera*] Antique pro supra.

Ante] Nimirum vss. 220. 223.

535 *Manabile*] Penetrale, vs. 495.

536 *Quibus*] Scilicet aqua res creatæ corrumpuntur: frigore rigent: igne consumuntur: sed plagis ictæ extrinsecus colliduntur, ac franguntur: penetratæ intus dissolvuntur ac dissiliunt.

537 *Quo...magis...tam*] Hoc est, quanto magis, tanto magis. Sic II. 197. IV. 1082. VI. 459. et alibi. Sic Virg. Æn. VII. 787.

541 *Præterea, nisi materies, &c.*] Hic II. vss. argumentum II. continetur, quo probat corpora prima esse æterna. Nimirum nisi corpora prima essent æterna, jamdudum res cunctæ creatæ penitus interiissent; ac rursus ex nihilo natæ forent illæ, quas jam videmus. Atqui jam supra a vs. 160. ad vs. 330. demonstratum est ex nihilo nihil fieri posse, et in nihilum nihil reverti posse. Igitur corpor prima, quæ sunt semina rerum, æterna esse necesse est.

Materies] Corpora materiæ, corpora prima, atomi.

De nihiloque renata forent, quæquomque videmus.
At, quoniam supra docui, nihil posse creari
De nihilo, neque, quod genitum est, ad nihil revocari;
Esse immortali primordia corpore debent,
Dissolvi quo quæque supremo tempore possint,
Materies ut subpeditet rebus reparandis.
Sunt igitur solida primordia simplicitate,
Nec ratione queunt alia, servata per ævom,
Ex infinito jam tempore res reparare.
Denique, si nullam finem natura parasset

nihilum, atque res omnes, quas cernimus, fuissent creatæ de nihilo. Verum, cum antea ostenderim nihil posse fieri de nihilo, neque id, *quod creatum est, reduci ad nihilum, necesse est ut prima corpora constent æterno corpore, in quæ* scilicet *res cunctæ queant reduci ultimo tempore, ut materies suppetat rebus reficiendis. Ergo principia constant solido et simplici* corpore ; *neque alio modo conservata per infinitum tempus possunt nunc reficere res* cunctas *ab ævo. Tandem si Natura reddi-*

tata Ferr.—540 *ita ut* O. Mus. B. 2. *docuissent* Voss. L. B.—541 *Preterea nec* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. *matertis* Ferr. *fuissent* Mus. B. 1. Ferr.—542 *Ante hac* V. ed. Th. Ra. *dedisset* Bodl. *dedissent* Mus. B. 2.—543 *nihilo quæsita* V. ed. Th. Ra. Ald. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gryph. Nard. Bodl. Cr. *quesita* Ferr. *nihiloque reducta* Gassend. *nihilo quoque nata* Gif. Par. Delph. Cout. Cant. et Prisc. exempl. Pii. *nihilo quæ tanta* Mar. *De nihilo quæ ranta forent* Gottorp. fr. Voss. vet. *De nihilo quærant aforent* Voss. L. B. sed sup. *æ* scrib. *e. fuerint* Vind.—544 *supra* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. vulgo *supera.*—545 *neque* deest in Mus. B. 3. ut *est* etiam in Mus. B. 1.—546 *corpora* V. ed. Th. Ra.—547 *Dissolvi neque supremo q. t. debent* V. marg. 1. *Dissolvi quæ neque s. t. res jam* Bodl.—548 *suppectitet* V. ed. Th. Ra. *suppeditet* vulg.—550 *Nec racione* Ferr. *alia renovata* Voss. L. B. *ævom* Gottorp. fr.—552 Hiatus ad vs. 565. Gryph. Mar. Bas. *nullum* V. ed. P. Bodl. Th. Ra. Ald.

NOTÆ

543 *De nihiloque renata* [*nihilo quoque nata, &c.*] Lambino, *de nihiloque renata:* aliis *de nihilo quæsita:* aliis, *de nihiloque parata.*

544 *Supra docui*] Nimirum a vs. 160. ad vs. 330.

547 *Quo*] In quæ, supple primordia.

548 *Subpeditet*] Suppetat, satis sit, parata sit.

549 *Sunt igitur, &c.*] Sic ergo concludit prima corpora esse æterna, quia solida; esse solida, quia simplicia. Nisi enim simplicia essent, non forent solida, quia admixtum haberent inane: nisi solida essent, non forent æterna, quia dissolvi possent: nisi æterna essent, profecto res cunctæ jam et ex nihilo fierent, et in nihilum redirent. Quod fieri non posse demonstratum est. Hic versus iteratur vss. 575. 610.

552 *Denique, si nullum, &c.*] His 14. vss. argumentum III. proponitur, quo evincit poëta primâ corpora esse æterna. Nimirum nisi daretur rebus frangendis certa finis, nec perveniretur ad certa corpora insecabilia et æterna, profecto jam præ longo ævo dissolvente prima corpora ita redacta esse deberent ad nihilum, ut ex iis nihil, non jam modo, sed et a longo

Frangundis rebus, jam corpora materiai
Usque redacta forent, ævo frangente priore,
Ut nihil ex illis a certo tempore posset,
Conceptum, summum ætatis pervadere finem;
Nam quid vis citius dissolvi posse videmus,
Quam rursus refici: quapropter longa diei
Infinita ætas ante acti temporis omnis,
Quod fregisset adhuc, disturbans dissoluensque,
Numquam id reliquö reparari tempore posset:
At nunc nimirum frangundi reddita finis
Certa manet, quoniam refici rem quamque videmus,
Et finita simul generatim tempora rebus

disset nullum terminum rebus dissolvendis, jam prima corpora eo essent redacta præ *anteacto tempore dissolvente* cunctas res, *ut nulla* res *ex iis concreta ab certo tempore valeret pervenire* ad *ultimum vigorem ætatis. Etenim cernimus quamlibet* rem *facilius posse perimi, quam iterum reparari. Quamobrem nunquam* illud *posset refici, sequenti tempore, quod longum ævum diei infinitæ totius temporis præteriti jam nunc etiam disjiciens ac conficiens collisisset. Jam vero scilicet quidam terminus dissolvendi* res *datus est* a Natura, *cum cernamus quamlibet rem reparari, et una dari rebus*, per sua quæque *genera, stata tempora, quibus queant assequi vigorem*

—553 *materiæque* Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. *materiesque* Gryph. marg. P. Mus. B. 1. Ald. *materieque* Heins. 1. Mus. B. 3. Cant. *materiam* Bodl. *materiæ* Voss. vet. et L. B.—554 *reducta* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Heins. 1. *fovent* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. superscrib. et vulg.—556 *finem* sic P. V. ed. Voss. vet. O. Mus. B. 1. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. marg. Cont. Lamb. edd. *finis* Heins. 1. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. *fine* Gottorp. fr. *pervalde finis* Bodl. *florem* vulg. quam lect. retinent Codd. fideliores P.—557 *quidvis* vulg.—558 *qua propter* V. ed. Th. Ra. *dies et* P. V. marg.—559 *Infinita* sic Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Fab. V. marg. Ferr. Th. Ra. *Infinitæ* reliqui. *antracti* Bodl. *omne* Ald. P. Gryph. Nard.—560 *disturbens* Bodl.—561 *Relique id nunquam* V. ed. Th. Ra. *Nunquam delique* Voss. L. B. sed a pr. manu videtur fuisse *relicuo*. *Nunquam reliquo* Mus. B. 2. Cant. Gif. Par. Delph. *Id nunquam reliquo* V. marg. 1. 2. 3. Vind. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. *Id reliquo nunquam* P. Ald. *relicuo* Gottorp. fr. Voss. vet. Voss. marg. *Reliquum id nunquam* Bodl.—562 *tempora finis* V. marg. 1.—563 *refice* Voss. vet. et L. B. a pr. m. sed correctum est. *demus* pro *videmus* Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. superscrib.—564 *At f.* V. ed. Th. Ra. Bodl.—566 *Hôc* Gif. Par.

NOTÆ

tempore, posset creari, adolescere, et ad justum ætatis florem pervenire; præsertim cum citius res frangantur, quam reficiantur. Atqui res cunctas procreari, adolescere, et ad ætatis finem pervadere nunc videmus. Igitur debet esse in rebus frangendis certus terminus, et perveniri tandem ad corpuscula certa, quæ insecabilia sint, et immortalia.

556 *Finem* [*Florem*] Sic vs. 565. et III. 777. v. 845. Alii *finem*. Idem sensus.

564 *Generatim*] Per sua quæque genera et species, vs. 21.

Stare, quibus possint ævi contingere florem.
  Huc adcedit, utei solidissima materiai
Corpora quom constant, possint tamen omnia reddi
Mollia, quæ fiunt; aër, aqua, terra, vapores,
Quo pacto fiant, et qua vi quomque gerantur:
Admixtum quoniam semel est in rebus inane.
At contra, si mollia sint primordia rerum,
Unde queant validei silices ferrumque creari,
Non poterit ratio reddi: nam funditus omnis
Principio fundamenti natura carebit.
Sunt igitur solida pollentia simplicitate;
Quorum condenso magis omnia conciliatu

ætatis. Adde quod, quia prima corpora sunt maxime solida, cunctæ res tamen molles queant rite *fieri* ex illis, ita *ut fiant aër, aqua, terra, vapores, quoque modo* res cunctæ *fiant, et quavis virtute administrentur; quippe quod vacuum una sit intermixtum rebus. Contra vero, si principia rerum sint mollia, causa non poterit dari, quanam ex re dura saxa, et ferrum possint fieri. Etenim natura nullum omnino habebit* primum *fundamentum* ac *principium. Ergo* corpora materiæ *constant solida simplicitate; quorum cœtu quo magis densato,* res *cunctæ queunt*

Nunc Mus. B. 2. *que* Bodl. *ut* Ald. et P. sed in not. *uti.*—567 *tum constent* V. marg. 1. *constent* Gryph. Nard. Bas.—568 *Molliaque fiunt* Voss. vet. et L. B. *Mollia* Ferr. *fiant* vulg. *aqua et aër* O. Mus. B. 3. Cant.—569 *quæque gerantur* Gottorp. fr. Vind. P. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Gryph. Ferr. Ald. *quæque geruntur* Nard. Heins. 2. Bas. *queque generantur* V. ed. Th. Ra. P. in not. legit *fiant? geruntur?* interrogative.—570 *Admistum* Bip. *semel* Gryph. marg. Gottorp. fr. P. Voss. vet. et L. B. in not. tamen P. reponit *simul* ut habent alii. *est* deest Bodl.—571 *Ac concta* V. ed. Th. Ra.—573 *omni* Creech.—575 *palentia* Mus. B. 2.—576 *condensæ* Gryph. marg. Bas. marg. *cum denso* Mus. B. 2. *condensio* Ferr.

NOTÆ

565 *Contingere*] Consequi, adipisci.

566 *Huc adcedit, &c.*] His 12. vss. argumentum IV. continetur, quo confirmat corpora prima esse æterna, quia simplicia, et solida esse debent, non autem mollia. Scilicet ejus naturæ esse debent prima principia, ut ex illis res molles æque ac duræ fiant. Atqui ex principiis solidis ac duris commode fieri possunt res molles æque ac duræ; ex mollibus vero res solidæ fieri nequeunt, defectu soliditatis, quod est duritiei fundamentum. Namque ex solidis principiis res minus aut magis solidæ fiunt pro minori aut majori inanis interjectu. Ergo primordia solida esse necesse est; si vero solida, ergo et æterna atque insecabilia.

Materiai Corpora] Atomi, primordia, &c.

569 *Qua vi quomque*] Quacumque vi. Tmesis est.

Gerantur] Ita passim, id est, administrentur, regantur, agantur, moveantur, &c. Lambin. *genantur*, pro gignantur.

574 *Principio fundamenti*] Namque fundamentum primum cujusque rei debet esse firmum ac solidum. At si mollia forent prima corpora, sane non firmum esset ac solidum rerum naturæ fundamentum, quod est ipsa materia prima, seu corpora materiæ; immo fragile foret ac caducum.

Artari possunt, validasque obtendere vireis.
 Porro, si nulla est frangundis reddita finis
Corporibus, tamen ex æterno tempore quæque
Nunc etiam superare necesse est corpora rebus,
Quæ non dum clueant ullo tentata periclo.
At, quoniam fragili natura prædita constant,
Discrepat, æternum tempus potuisse manere
Innumerabilibus plagis vexata per ævom.
 Denique, jam, quoniam generatim reddita finis

eo magis *condensari, et exhibere firmiores vires. Ceterum, si nullus terminus datus est rebus dissolvendis, attamen oportet nunc etiam superesse rebus corpuscula quædam*, quæ constent *natura immortali*, et *quæ hactenus sint immunia periculo interitus. Verum cum sint donata natura mortali repugnat* ea *potuisse permanere* per *infinitum ævum*, cum *percussa* fuerint *infinitis ictibus per æternum tempus. Postremo, cum nunc certus terminus adolescendi, et conservandi vitam datus sit rebus*

condendo Bodl.—577 *validisque* V. ed. Th. Ra. *vireis* h. voc. erasum est ex Mus. B. 2. *vires* Ferr. V. ed. Th. Ra.—578 ‘ Hic vs. et sex seqq. multo commodius leguntur in h. l. apud Gottorp. fr. P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. vulgo ponuntur post vs. 635. nostræ ed.’ *Wakefield*.—579 *tunc ex æterno* P. *quæque* Gottorp. fr. Vind. P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. reliqui *quædam*. Pro *tempore* Delph. leg. *corpore*.—580 *Hunc* Cant. *est et corpora* Mus. B. 2.—581 *Quæ nondum* vulg. *nodum* Bas. marg. *non dura* V. marg. 1. Cant. *cieant* Voss. vet. et L. B. sed in Voss. L. B. superscr. *coeant*. *queant* Vind. O. Mus. B. 1. 2. *possint* Mus. B. 3. *pereant* Heins. 2. *nullo* i. e. ab *ullo* Mus. B. 2. *tractata* V. marg. 1.—585 *jam* deest Bas. *tam* V. marg. 1. *generatam* Bodl. *generaim* Voss. vet. et L. B. sed *genera-*

NOTÆ

578 *Porro, si nulla est, &c.*] His 7. vss. argumentum v. habetur, quo solida et æterna esse corpora prima confirmat. Argumentatur autem ex sententia Peripateticorum, qui res cunctas in infinitum dividi posse censebant. At etiamsi res in infinitum ita secari possent, ut nulla pars esset, quæ semper in plures dividi non posset, nec tandem ad eas solidas partes usquam perveniretur, quæ frangi non possent; nihilominus necesse esset aliqua etiam nunc esse in rebus corpuscula, quæ nondum periculo tentata essent, hoc est, quæ nondum devicta ac fracta fuissent; alioquin jam nihil refici posset ex rebus dissolutis, quas æternum tempus ac infinitum ævum penitus peremisset: aut saltem res ex nihilo nascentur, quod fieri nequit. Atqui repugnat posse rem simul dividi, et æternam esse. Igitur admittendum est quid minimum in rebus, quod sit æternum et insecabile.

Frangundis] Dissolvendis. Scilicet hæc duo, nullam esse finem rebus frangendis, et, res in minimas partes resolvi, sunt unum et idem. Namque si res non resolvuntur in minimum quid, ergo nihil erit minimum: sin autem nihil erit minimum, ergo erit aliquid minimo minus; atque ita res dividi poterunt in infinitas partes. Quo quid absurdius?

581 *Clueant*] Sint. vs. 120.

582 *At, quoniam, &c.*] Repugnat enim rem simul esse fragilem et æternam, ut jam monui.

585 *Denique, jam, quoniam, &c.*] His

Crescendis rebus constat, vitamque tenendi;
Et quid quæque queant, per fœdera naturai,
Quid porro nequeant, sancitum quandoquidem exstat;
Nec conmutatur quidquam; quin omnia constant
Usque adeo, variæ volucres ut, in ordine cunctæ,
Obtendant maculas generaleis corpore inesse;
Inmutabile materiæ quoque corpus habere
Debent nimirum: nam, si primordia rerum
Conmutari aliqua possent ratione revicta,
Incertum quoque jam constet, quid possit oriri,
Quid nequeat; finita potestas denique quoique

cunctis *secundum suas species; et* cum *statutum sit legibus Naturæ quid quæque* res *possint, quidve non possint;* cumque *nihil mutetur, quoniam* res *cunctæ ita constanter manent* eædem semper, *ut omnes aves*, licet diversæ, quæque tamen *ex ordine monstrent inesse* suis *corporibus notas speciales: scilicet debent etiam habere corpora* prima *materiæ non mutabilia. Etenim, si principia rerum possent aliquo modo mutari et vicissim superari,* necesse est *ut nunc etiam non certum sit, quid queat nasci, quidve non possit;* et *quonam modo tandem limitata potentia, et*

tis superscr. in Voss. vet.—586 *crescendis* sic Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Heins. 1. V. marg. 1. reliqui *crescendi. tenendi* sic P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. probante Bentleio: alii *tuendi.*—587 *Sed* Bodl. *queat* Mus. B. 2.—588 *Quod* V. marg. 1. *nequeas* Mus. B. 2. *sanctum* Voss. L. B. sed corr. *quamdoquid* Mus. B. 2.—589 *comitatur* Voss. vet. et L. B. sed corr. in Voss. vet. *communicatur* V. ed. Bodl. *quando omnia* Gif. Par. Gryph. Delph. Fab. Bodl. Cr. Cout. Bas. V. ed. Bodl.—590 *Ad adeo* Bodl. *et in ordine* Bodl.—591 *Ostendunt* P. V. ed. O. Th. Ra. Ferr. Mus. B. 1. 2. *Ostendant* vulg. *genitales* Vind. V. marg. 1. *corpori* Mus. B. 2. 3. Hav. et vulg.—592 *Immobiles* V. ed. Th. Ra. Bodl. *Immutabiles* Ferr. Vind. Voss. vet. et L. B. O. Cant. *quoque materiai* Bodl.—594 *Commitari* V. ed. Th. Ra. *revincta* Gryph. Nard. Bas.—595 *constat* Ferr.—

NOTÆ

15. vss. argumentum vi. proponitur, quo iterum confirmat prima corpora materiæ solida esse, seu non obnoxia dissolutioni, sed immutabilia et immortalia. Id autem arguit ex Naturæ multiplici constantia et immutabilitate, v. g. in provehendis animantibus ad certas usque ac statas virium, incrementi, vitæque metas: in imprimendis iisdem semper discriminibus, notis, ac maculis cuique volucrum generi per suas species. Quod quidem natura non præstitura esset, nisi principiis uteretur certis, constantibus, immutabilibus, ac proinde æternis. Sic nigri nascuntur corvi ex nigris corvinis seminibus: sic cycni albi ex cycneis albis principiis, quia præscriptam a natura legem constantissime servant.

Generatim] Vs. 21.

Reddita finis] Ut demonstratum est supra vs. 552. not.

587 *Per fœdera naturai*] Ex lege naturæ, vel quasi ex beneficio aut pacto naturæ.

592 *Materiæ corpus*] Corpora prima, atomos.

595 *Quid possit oriri, &c.*] Hi 2 vss. positi sunt supra vs. 76.

Qua nam sit ratione, atque alte terminus hærens:
Nec totiens possent generatim secla referre
Naturam, motus, victum, moresque parentum.
Tum porro, quoniam est extremum quoique cacumen
Corporis illius, quod nostri cernere sensus
Jam nequeunt; id nimirum sine partibus exstat,

finis alte positus sit cuique rei; *neque* etiam quæque *genera* animantium *possent tam sæpe imitari naturam, motiones, rationem vitæ, ac studia* suorum *parentum secundum suas species. Jam vero, quia ultimus apex cujusque corporis est aliquid, quod sensus nostri tandem non valent perspicere, istud nimirum est absque partibus,*

596 *cuique* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—597 *Quanam* Bip. Hav. Delph. *utque* Gif. Par. V. marg. 1. *hæreat* Gif. Bip. Par. V. marg. 1. *herens* Ferr. V. ed. Th. Ra.—598 *Nec totiens* P. Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. de qua scriptura satis sit semel monuisse. *Wakef. toties* vulg. *possint* Mus. B. 2. V. marg. 1. *posset* V. ed. Th. Ra. Ald. P.—599 *Natura* Bodl. *mores v. motusque* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. pro *victum* Creech. leg. *vultum.*—600 *quoniam est* P. Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Gryph. Nard. Bodl. Cr. Voss. marg. *est* vulg. abest edd. *quoiusque* vel *cujusque* vulg. *quoque* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *quodque* P. Vind. Bodl. Mus. B. 3. Ferr. Ald. Th. Ra. et pro *extremum* Bodl. leg. *eximum.*—601 *Corporum* Ferr. V.

NOTÆ

597 *Hærens*] Sic vs. 78. Alii *hæreat*, dissyllabum.

598 *Generatim*] Vs. 21.

Secla] Genera animantum, vs. 21. 468. Consule indicem vocabulorum.

600 *Tum porro, &c.*] His 16. vss. argumentum VII. continetur, quo soliditatem et æternitatem principiorum asserit ex illorum individua et insecabili natura. Docet enim in rebus dari minimum quid, in quod res perituræ resolvantur; et quod rebus reficiendis tanquam semen solidum ac æternum reservetur. Quod ut facilius assequaris, scies Peripateticos et Epicureos cum in aliis multis, quæ ad hanc quæstionem non pertinent, tum in his maxime inter se dissidere. Peripatetici ergo volunt omne corpus concretum ac genitum secari posse in infinitas partes, neque ullas usque adeo parvas fieri posse, quin minores fieri possint. Epicurei autem censent quodlibet corpus non in eas dividi semper posse partes exiguas, quæ semper minores fieri queant: sed in minimas tandem secari partes, quæ ulterius partiri nequeant, et quibus minores nullæ fieri possint; adeo ut divisioni tandem modus detur ac finis. Itaque Epicurei volunt omne corpus ad eum usque apicem minui posse, ut ille jam nec sub oculos cadat, nec secari possit, sed cæcum sit; ac partibus careat, sitque minimum quid, quod in rebus tanquam prima et ultima pars sit; id est, sit primum principium, ut ait Lucretius, quod natura reservat rebus creandis ac reficiendis; et ultimum quid, in quod res resolvuntur. Illud autem minimum quid sunt corpora prima. Ergo corpora prima sunt æterna, solida, et simplicissima.

Cacumen] Apex ultimus, in quem res quæque finitur; quasi dicat 'Minimum in atomo esse, qualem apicem anguli in acuta atomo concipimus.' *Gassend.*

601 *Sensus*] Visus, aut tactus.

Et minuma constat natura: nec fuit umquam
Per se secretum, neque posthac esse valebit;
Alterius quoniam est ipsum pars primaque, et ima:
Inde aliæ, atque aliæ, similes ex ordine partes
Agmine condenso naturam corporis explent.
Quæ, quoniam per se nequeunt constare, necesse est
Hærere; unde queant nulla ratione revelli.
 Sunt igitur solida primordia simplicitate,
Quæ minumis stipata cohærent partibus arte;
Non ex illorum conventu conciliata,

et componitur ex minima natura; neque umquam separatum extitit per se, neque in *posterum poterit existere; cum ipsum sit pars alterius* rei; *et* quidem *pars ultima et prior; et* cum *deinde aliæ, atque aliæ partes pares ex ordine, adimpleant naturam corporis* cujusque concreti per *densatum cœtum. Quæ* corpuscula, *cum non possint existere per se* separata, *oportet* ita *coarctari* illa, *ut nullo modo possint dissolvi. Ergo principia constant pura et solida natura,* quippe *quæ coarctata minimis partibus firmiter conjungantur, non* quidem quod *sint coagmentata ex*

ed. Th. Ra. *illius* P. Gottorp. fr. Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *est aliquod* vulg. *illud quod* Bodl. vulg. etiam edd. habent *nostri quod.*—602 *mirum* Mus. B. 2.—604 *Per secretum* V. ed. Th. Ra. *Per se concretum* Ald. Gryph. marg. Bas. marg. P. *posthec* Bodl. V. ed. Th. Ra. *posthæc* Mus. B. 1. 2. 3. *post hæc* Ferr.—605 *Alternis* Ald. *quoniam est ipsum p. p. et ima* Bas. marg. *quoniam ipsum: primæ quoque et imæ* Gryph. *quoniam est &c.* Bas. *quoniam ipsum sunt primaque et ima* Gryph. marg. Gottorp. fr. Heins. 1. *ipsum: primæ quoquæ et imæ* Nard. Bodl. Cr. *quoniam ipsum primaque et una* Voss. vet. *q. sunt i. primaque et ima* Bodl. *pars* deest etiam in Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Mus. B. 3. et pro *est* V. ed. habet *sunt.*—607 *Augmine* Ald. Gryph. P. *corperum* V. ed. Ferr. Mus. B. 2.—608 *nequeant* V. ed. Th. Ra.—609 *Æreas* Ferr. *Ærens* V. ed. Th. Ra. *Hærens* Bodl. Mus. B. 2. *Habere* Vind. *Ea esse* V. marg. 1. *unde* V. ed. Vind. P. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *inde* Mus. B. 1. *ut* vulg. *queat* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *nequeant* Delph. Hav. Bip. '*nulla* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Cant. reliqui *ulla* quod cum *queant* stare non poterit.' *Wakef.*—610 Deest h. vs. in O. Mus. B. 1.—612 *Non etiam* Mus. B. 1. *ullorum* P. Mus. B. 2. Ald. Delph. Hav. Bip. *illorum* Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. *illarum* Preig. ex conj.—

NOTÆ

604 *Secretum*] Separatum et distinctum a rebus concretis. Atomus enim seorsim et sola per se existere nequit extra res concretas.

605 *Alterius*] Nempe rerum concretarum, quæ ex atomis fiunt.

Prima et ima] Prima quidem, quia principium est primum rerum creatarum: ima vero seu ultima, quia in illud, tanquam in ultimum quid, res resolvuntur.

606 *Similes partes*] Id est, atomi, prima corpora.

611 *Quæ minumis stipata, &c.*] Hoc autem sensu dicit atomos minimis partibus stipatas esse, non quidem ut ex ullarum rerum cœtu ac concilio concretæ sint, sicut ceteræ res naturæ constant ex cœtu atomorum; sed ita tantum, ut neque frangi neque dissolvi ullatenus possint.

Sed magis æterna pollentia simplicitate:
Unde neque avelli quidquam, nec diminui jam,
Concedit natura, reservans semina rebus.
  Præterea, nisi erit minumum, parvissima quæque
Corpora constabunt ex partibus infinitis:
Quippe, ubi dimidiæ partis pars semper habebit
Dimidiam partem; nec res præfiniet ulla.
Ergo rerum inter summam, minumamque, quid escit?

aliquarum partium concilio, sed quod *potius habeant immortalem simplicitatem. Hinc* fit ut *Natura, quæ servat in futurum principia ad res* gignendas, *nusquam sinat quicquam* ex illis *detrahi, aut minui. Præter hæc, si non erit minimum* quid in rebus, *minima quæque corpora componentur ex partibus innumerabilibus. Etenim, si pars dimidiæ partis habebit semper partem dimidiam,* sane *nulla res faciet finem. Igitur quidnam* discriminis *esset inter maximam et parvissimam*

614 *neque diminui* Vind. Mus. B. 1. 3. *jam* P. Mus. B. 1. V. ed. *tam* Ferr. *diminui quid* Gif. marg. Gryph. Nard. *deminuilam* Gottorp. fr. *nec diminui tam* Bodl. Voss. vet. et L. B. sed corr.—616 *nimium* pro *minumum* Mus. B. 2. Vind. —617 *ex rebus* Vind.—618 *par* Preig.—619 *præfiniet* P. Vind. V. ed. Gottorp. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Voss. vet. Bas. Ferr. *perfiniet* vulg. *Dimidia* Mus. B. 2.—620 *minimam quid* Th. Ra. *minimumque* P. in not. *minimam quicquid* Mus. B. 2. *quod* Vind. Cant. *quid esset?* Delph. Nard. Mar. *quid esset* Gryph. Bas. P. V. ed. Bodl. *quod escit* Sus. *quod esset* P. in not. V. marg. 1.

NOTÆ

614 *Unde*] Hinc fit ut: vel, quod maluerim, ex quibus, supp. atomis, aut corporibus illis primis.

615 *Reservans*] Ne scilicet res ad nihilum redeant, ac ex nihilo fiant.

616 *Præterea, nisi erit, &c.*] His 13. vss. argumentum VIII. continetur, quo primordia rerum solida et æterna esse confirmat ex eo, quod necesse sit in rebus esse minimum quid, ad quod cum perventum sit, ulteriori divisioni locus non detur. Scilicet si quodlibet corpusculum primum posset dividi in infinitas partes, id absurdi I. sequeretur, quod parvissima corpora possent dividi quoque in infinitas partes. II. Quod quælibet pars minima minimi corpusculi posset in duas partes semper dividi: et illarum quæque pars dimidia iterum in duas partes secari; et sic fieret progressus in infinitum, ut aiunt. Hinc autem utrimque sequetur nullum esse discrimen inter minimum et maximum [corpus; cum utrumque partibus infinitis constaret. Quo quid absurdius? Hinc Arcesilas Stoicis insultans risum in scholis fecit de crure amputato, putrefacto, et in mare projecto, quod illi admitterent ita posse exsolvi, et toti mari commisceri, ut non modo Antigoni classis per crus navigaret; sed Xerxis mille et ducentæ naves, cum triremibus Græcorum trecentis, navalem pugnam in crure obirent. Hinc Plutarchus illud ridet, quod Chrysippus admiserit unam vini guttulam toti mari permisceri posse. Hinc ridendum quod ala vel minimæ muscæ toti cœlo coëxtendi queat.

Minimum] Scilicet quod amplius non dividatur, seu quo aliud minus esse nequeat.

620 *Rerum summam*] Maximam rem.

Nihil erit, ut distet: nam, quam vis funditus omnis
Summa sit infinita, tamen, parvissima quæ sunt,
Ex infinitis constabunt partibus æque.
Quod, quoniam ratio reclamat vera, negatque
Credere posse animum, victus fateare necèsse est,
Esse ea, quæ nullis jam prædita partibus exstent,
Et minuma constent natura: quæ quoniam sunt,
Illa quoque esse tibi solida, atque æterna, fatendum.
  Denique, ni minumas in parteis cuncta resolvi
Cogere consuesset rerum natura creatrix,

rem? Profecto *non erit* ratio, *cur differant; namque, licet omne universum sit omnino infinitum;* res *tamen, quæ sunt minimæ, pariter componentur ex partibus innumerabilibus.* *Cui* rei *cum vera ratio repugnet, ac perneget mentem posse credere* id ita esse, *oportet* ut ipse *convictus confitearis esse* in rebus *ea* corpuscula, *quæ nusquam constent aliquibus partibus, sed* quæ *habeant parvissimam naturam.* *Quæ cum* ita *sint, tibi confitendum* est *etiam illa* corpuscula *esse solida atque immortalia.* *Tandem, nisi natura rerum parens solita esset facere, ut res cunctæ re-*

quod escit Voss. vet. sed man. rec. ascribitur in marg. 'lege *esset*.'—621 *Nihil* sic Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. *Nil* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. Par. Gryph. Nard. Bas. Bodl. Cr. *Non* vulg. *distet* sic P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Ald. Th. Ra. *distent* vulg. *ut discit* Bodl. Cr. *ut discet* Bodl. *aut distet* Gottorp. fr. *funditur* V. ed. Th. Ra.—624 *Quod* sic P. Gottorp. fr. Vind. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. *Quoi* vulg. *non* pro *ratio* V. ed. Th. Ra. Bodl. *vero* Mus. B. 2. *natura* pro *vera* Bodl. Ferr.—625 *Credere posse: animi* Lamb. vid. Not. Var. *animi* Vind. Gryph. Nard. Bas. Heins. 2.—626 *item prædita* Mus. B. 2.—627 *constat* Gottorp. fr. *constant* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. Heins. 1.—628 *Illo* Mus. B. 2. 3. *esset ibi* Mus. B. 3. *solidant* pro *solida atque* Voss. vet. sed *solidat* superscr. *fatendum est* Cant. V. marg. 1.—629 *Denique si* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.

NOTÆ

622 *Summa*] Id est, totum, universum, universa natura. Loquitur ex Epicuri sententia, qui universum voluit esse infinitum: sed de his II. 1046. et seqq.

625 *Animum*] Lambin. bene; hoc est, quempiam posse in animum inducere. Alii *animi*. Sane sic interpungendum esset: 'credere posse; animi victus,' &c. Quasi animi victus sit, ratione animi convictus: sicut dicitur, æger animi, falsus animi, pendens animi, &c. supp. ratione.

629 *Denique, ni minumas, &c.*] His 7. vss. argumentum IX. quo prima corpora solida esse ac æterna confirmat; nimirum ex eo, quod iterum necesse est esse in rebus minimum quid; alias enim nusquam natura posset ex primis corpusculis quidquam jam reparare ac reficere. Ratio hæc est, quia, si res creatæ possent in infinitas partes perpetuo secari, quælibet pars illarum in infinitas partes etiam dividi posset. At quæ multis et infinitis partibus constant, ea naturam priorum materiæ corporum, hoc est, principiorum, sortiri nequeunt, id est, habere connexus varios, plagas, motus, concursus, pondera, &c. Pri-

Jam nihil ex illis eadem reparare valeret:
Propterea, quia, quæ nullis sunt partibus aucta,
Non possunt ea quæ debet genitalis habere
Materies, varios connexus, pondera, plagas,
Concursus, motus, per quos res quæque geruntur.
Quapropter, quei materiem rerum esse putarunt

digerentur in partes parvissimas ac individuas, *nunquam eadem* Natura *posset reficere* rem *aliquam ex illis* partibus: *eo quod* res *illæ, quæ constant pluribus partibus, non possunt habere* ea, *quæ materia genitabilis debet* habere, nimirum *diversos nexus, gravitatem, ictus, congressus, motiones: per quas* res *cuncta administrantur. Quamobrem, qui censuerunt ignem esse prima corpora rerum, et ex*

Par. Gryph. Sus. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald.—632 *nullis* sic P. Vind. Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Voss. L. B. Bas. Gryph. Nard. *nulli* Voss. vet. sed *nullis* superscr. *multis* vulg. *quæ ullis* Par. Gif. L. B. Cout. Sus.—634 *Materies varios: connexus* V. marg. 1. *Materies vagos* V. marg. 2. *conexus* Gottorp. fr. *pondere* Bodl. V. ed. Th. Ra.—635 *quos* sic Mus. B. 2. *quas* P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 1. Gryph. marg. Heins. 1. Bas. *quæ* Voss. L. B. Mus. B. 3. Cant. *genuntur* Voss. L. B.—

NOTÆ

mordia enim rerum ad res gignendas vario nexu per se jungi: diverso pondere per se ferri; variis ictibus per se percuti: diverso concursu per se convenire: vario motu per se agi debent, ut disputabitur II. 61. et seqq.

632 *Nullis*] Lamb. *Infinitis;* bene. Alii, *ullis;* hoc est, *aliquibus:* verum etsi hiatus foret, *quæ ullis;* non tamen male Alii *nullis*, pessime.

633 *Genitalis ... Materies*] Corpora materiæ, primordia, vs. 53.

634 *Connexus*] Conventus, congregationes; quæ variæ sunt pro vario atomorum cœtu.

Pondera] Gravitatem, qua deorsum feruntur atomi ad rerum concretiones. II. a 61. ad 333.

Plagas] Ictus exteriores, quibus atomi aliæ in alias incurrentes repercutiuntur ad alias rerum concretiones: lib. II. ibid.

635 *Concursus*] Conventum, congressum, quo atomi conveniunt ad res gignendas: lib. II. vs. 61. et seqq.

Motus] Qui duplex est: alter naturalis, alter reflexus. Hic, quo atomus una in aliam incurrens repercutitur. Ille, quo atomus suo pondere fertur in diversa: lib. II. vs. 83. Vel per motum intelligit mobilitatem, de qua lib. II. vs. 61. et seqq.

636 *Quapropter, quei, &c.*] His 70. vss. explicat simul et refutat Heracliti sententiam de primis rerum principiis. Scilicet positis ac bene stabilitis primis suis principiis Lucretius, Ex nihilo nihil fieri: in nihilum nihil reverti; et Atomos esse, simplices, solidas, immutabiles, ac insecabiles; jam ceterorum philosophorum opiniones de rerum primordiis explodit. Veteres enim fere omnes vulgaria quatuor elementa, ignem, aërem, aquam, et terram, quasi rerum concretarum principia admiserunt, cum hoc tamen discrimine, ut alii omnia quatuor; alii tria; alii duo; alii unum ex his primordium esse voluerint. Heraclitus autem, qui circa LIX. Olymp. an. CCL. U. C. Coss. Val. Poplicola, et T. Lucretio, hoc est ante Christum natum an. IO. IV. natus Ephesi dicitur, floruitque

Ignem, atque ex igni summam consistere solo,
Magno opere a vera labsi ratione videntur.
Heraclitus init quorum dux prælia primus,
Clarus ob obscuram linguam magis inter inaneis,
Quamde graveis inter, Graios, quei vera requirunt.
Omnia enim stolidei magis admirantur, amantque,
Inversis quæ sub verbis latitantia cernunt;
Veraque constituunt, quæ belle tangere possunt

uno igne constare universum, ii sane *videntur longe recessisse a veritate. Quorum* quidem *ductor Heraclitus primus suscipit certamina ;* is autem *insignis est potius inter ignaros propter obscura verba, quam inter doctos Græcos, qui investigant veritatem. Quippe etenim ignari mirantur et amant potius eas res, quas vident latentes sub vocabulis* sursum versus retroque *mutatis ; et volunt ea esse vera, quæ queunt*

636 *materiem summam* V. marg. 1. Mus. B. 1.—637 *consistere cælo* Bodl.—638 *Magnopere* vulg.—639 *Heraclitus* (*Scoteinos*) *quiti, quorum &c.* V. ed. sed a correctore vox *Scoteinos* deleta est, et pro *quiti* repositum *init* invenitur. *quiete* Bodl. *vult* O. *in* Mus. B. 1.—640 *Clarius* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *Clarius obscurans linguam* Gryph. marg. Bas. marg. P. sed in not. corr. ex vet. exempl. *ob* deest Gottorp. fr. P. V. ed. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *inter humanos* Bodl. *inter manos* V. ed. Th. Ra.—641 *Quande gravis Graios inter* Bas. *Quam gravior Grajos inter* Gryph. P. in not. *Quam de Grajis qui inter Grajos* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *de Grais* Ferr. *Quam gravis est inter* superscr. man. sec. in Voss. L. B. *Quam de gravis inter Grajos* Heins. 2. *Quam deceat Grajos inter qui vera loquuntur* V. marg. 1.—642 *Omnia cum* Mus. B. 1.—643 *Immersis* Gassend. *Versis* Bodl.—644 *Votaque* Bodl. *bella* Bodl.

NOTÆ

Darii temporibus, voluit unum et solum ignem esse primum rerum principium, ex quo cetera fierent, et in quem cuncta reverterentur. Hunc autem, teste Laërtio, generationis modum is statuebat: 'Omnia ex igne constare et in ignem resolvi. Cum autem omnia rarefactione et condensatione fiant, fluere magna ex parte fluminis instar: ignem, cum densatur, humescere, et ita aërem fieri: aërem, cum cogitur, et congregatur, aquam fieri: aquam concretam, in terram verti: atque hanc esse viam ad infimum locum. Contra, terram ipsam fundi, ex qua fieri aquam: ex aqua autem reliqua, &c. Hæc autem via ad supremum locum.' Variis autem argumentis refutat hanc opinionem Lucretius.

637 *Summam*] Universam rerum naturam: omne universum: vss. 26. 236.

639 *Heraclitus*] Qui Ephesi natus dicitur, ut monui; qui temporibus Darii Persarum regis floruit; quique multa Græco carmine scripsit, quæ Aristoteles pro testimoniis sæpe testatur. Verum de industria stylum adeo obscuravit, ut vix ejus scripta intelligerentur. Unde cognominatus est a Græcis Σκοτεινὸς, 'tenebricosus.' Vitruv. II. Cic. de Fin. II. et III.

641 *Quamde*] Antique pro 'quam.' Fest. et Liv. I. et II. Nardus autem legit: *Quam de Grajis inter Grajos:* sed inepte.

643 *Inversis verbis*] Id est, vel a propria ad alienam significationem

Aureis, et lepido quæ sunt fucata sonore.
Nam, quur tam variæ res possent esse, requio,
Ex uno si sunt igni, puroque, creatæ.
Nihil prodesset enim calidum denserier ignem,
Nec rarefieri, si partes ignis eamdem
Naturam, quam totus habet super ignis, haberent.
Acrior ardor enim conductis partibus esset:
Languidior porro disjectis, dïsque supatis.

tangere suaviter aures, et quæ sunt quasi *obducta dulci sono. Etenim peto, quare res queunt esse adeo diversæ, si sunt progenitæ ex mero et simplici igne. Namque inutile esset ignem fervidum condensari, aut rarescere, si partes ignis haberent eandem naturam, quam totus ipse ignis habet. Etenim calor esset ardentior,* si *partes* ignis essent *densatæ: remissior autem* esset, si *disjunctæ, et dispersæ*

V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra.—645 *furata* V. ed. Th. Ra.—646 *curtam* Ferr. —647 *Ex uno si* Mus. B. 1. 2. 3. Lamb. et Turneb. Adv. XIX. 15. ubi et *Ex uro* in Mss. legas. *Ex uro* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. sed superscr. *Et vero* in Voss. L. B. *Ex uno* in Voss. vet. *Ex vero* Delph. Barb. *vereque creata* Gottorp. fr.—648 Deest *enim* Gif. Par. *densarier* Vind. Gryph. Heins. 2. *deserier* Ferr.—649 *eadem* Gottorp. fr.—650 *suus ignis* Gryph. Delph. Nard. Heins. 2. Mar. Bas. *separ ignis* P. in not. *habere* Gottorp. fr. Voss. vet. *herent* Mus. B. 1. 2.—651 *conjunctis* P. Ald. Gryph. marg. *esse* P. ex conj.—652 *disjectis, disque supatis:* sic Mss. Pii, Voss. L. B. et Cant. *disjectisque, supatis* Voss. vet. *disjectis seque paratis* P. O. *disjectisque superatis* Gottorp. fr. V. ed. *disjectis et separatis* Bodl. *disjectatisque supatis* Vind. Mus. B. 3. *disjectatis superatisque* Mus. B. 1. *disjectimque separatis* Mus. B. 2. *disque sipatis* P. in

NOTÆ

translatis vocibus, vel præpostero ordine positis.

645 *Fucata*] Metaphora est, ducta ab oculis ad aures; fucus enim visu, sonus auditu sentitur.

646 *Nam, quur tam variæ, &c.*] His itaque 10. vss. continetur 1. argumentum Lucretii adversus Heraclitum. Arguit autem Lucretius ex uno et solo igne tantam rerum, quæ sunt, diversitatem nasci non posse; neque aliud ex igne oriri, nisi ignem. Namque ex ipso Heraclito nihil ex igne etiam gigni potest, nisi aut condensatione, aut rarefactione. Atqui ex condensatione ignis nihil, nisi acrior ardor, fieri potest: ex rarefactione pariter ignis nihil, nisi remissior calor, oritur. Igitur nihil ex igne, præter ignem, magis aut minus acrem, oriri potest. Condensatus quippe ignis, ac rarefactus, vel desinit esse ignis, vel ignis naturam retinet: si desinit esse ignis, igitur ignis non est rerum principium: si naturam ignis retinet, ergo id tantum efficiet, ut magis aut minus ardens fiat.

648 *Denserier*] Denseri. Alii, *densarier*. Dicitur quippe denseo, es: et denso, as. vs. 396. 657.

650 *Super* [*Suus*] Id est, *ipse*. Alii *super*, pro *superus*, hoc est, cœlestis: vel *super* adverbialiter.

651 *Conductis*] Contractis, condensatis.

652 *Disjectis*] Rarefactis.

Disque supatis] Tmesis, pro dissupatisque: dissupatis autem antique pro dissipatis, id est, laxatis, et non densatis.

Amplius hoc fieri nihil est quod posse rearis
Talibus in caussis; ne dum variantia rerum
Tanta queat densis, rarisque, ex ignibus esse.
Id quoque, si faciant admixtum rebus inane,
Denseri poterunt ignes, rarique relinqui:
Sed, quia multa sibi cernunt contraria inesse,
Et fugitant in rebus inane relinquere purum;
Ardua dum metuunt, amittunt vera, viai:
Nec rursum cernunt exemptum rebus inane,

essent a se invicem. *Præter hoc, nihil est quod putas posse fieri in ejusmodi rebus; tantum abest ut tam magna diversitas rerum possit fieri ex ignibus condensatis, et rarefactis. Si vero isti* homines *admittant vacuum mixtum* esse *rebus*, sane *ignes poterunt condensari, et rarefieri: verum, quia vident multas* res *repugnare sibi* in hac re, *timide loquuntur, et non audent admittere merum inane in rebus*. Scilicet, *dum timent* ingredi iter *difficile, relinquunt verum viam. Neque*

not. Gryph. Nard. Bas. *seque paratis* V. marg. 1.—653 *quo posse* P. Ald.—654 *nec dum* P. Ald. *nedum* Ferr. Bip.—655 *Tantaque ex accensis* Bodl. *Tantaque accensis* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 2. 3. *Tantaque et accensis* Ferr. *Tanta quidem accensis* Cant. *Tanta quidem d.* V. marg. 1. *esset* V. ed. Th. Ra. Cant.—656 *Id quoque, si* sic Gryph. Nard. Bas. Gottorp. fr. V. ed. Th. Ra. Ferr. Ald. Bodl. Voss. vet. et L. B. *Atque hi; si* vulg. *faciunt* V. marg. 1. Bodl. *admisto r. inani* Nard. Heins. 2. *inani* Bas.—657 *Densari* Mus. B. 2. solita varietate.—658 *cernant* Ald. *contria* V. ed. '*inesse:* sic P. V. ed. reliqui *mu* vel *musæ*; unde fecere critici *τὸ mussant* vulgarium edd.' *Wakef.*—659 *fugiunt* Vind. Bodl. Gryph. Nard. Bas. *fugiant* P. V. ed. Ferr. Ald. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. *purum et* Hav. Bip.—660 *ver aulai* Voss. L. B. sed corr. *ver aula* Voss. vet. *verba nec ulla* Mus. B. 2. *una* V. ed. Ferr. Th. Ra. *viai* deest Mus. B. 3.—661 *exemp-*

NOTÆ

654 *Variantia*] Varietas. Sic III. 319. a participio 'varians.' Sic II. 25. 'retinentia,' id est, conservatio. III. 864. 'repetentia,' id est, recordatio, &c.

656 *Id quoque,* [*Atque hi*] *si faciant, &c.*] His 10. vss. continetur II. argumentum adversus Heracliti sententiam. Scilicet, etiamsi res cunctæ possent ex igne densato ac rarefacto oriri, quod Heraclito placuit, tamen ignis Heraclito nec densari nec rarefieri potest, quia Heraclitus non admittit inane rebus admixtum, sine quo res nec rarefieri, nec densari possunt. Namque ad rerum generationem requiritur motus: ad motum requiritur inane. Densitas autem et raritas sunt motus: ergo ubicumque sunt, erit et inane. Igitur utrobique turpiter hallucinatus est Heraclitus, et dum ex igne solo cuncta fieri voluit, et dum inane rebus non admisit. Sunt qui legunt, *Id quoque si faciant.* Idem sensus.

Si faciant] Id est, si ponant et statuant inane esse mixtum rebus.

Admixtum rebus inane] Supp. esse. Lamb. *admixto rebus inani.* Idem sensus.

658 *Inesse* [*Mussant*] Hærent, timide loquuntur. Sic VI. 1177. Alii *Inesse:* alii *esse.* Lambin. *multi.*

660 *Ardua, vera viai*] Id est, arduum, et verum iter. vs. 355.

Omnia denseri, fierique ex omnibus unum
Corpus, nihil ab se quod possit mittere raptim,
Æstifer ignis utei lumen jacit, atque vaporem;
Ut videas non e stipatis partibus esse.
Quod, si forte ulla credunt ratione potesse
Igneis in cœtus stingui, mutareque corpus;

pariter vident cunctas res *condensari, sublato vacuo e rebus; et ex omnibus* rebus *fieri unam naturam, quæ non valeat creare*, et *fundere aliquid ex se ipsa, sicut ignis calidus emittit lumen, et calorem*; ita *ut cernas* ignem *non constare partibus condensatis. Quod si fortasse putant aliqua* de *causa ignes posse extingui in concili-*

tum P. V. ed. Ferr. Ald. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *exemto* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *rerum* P. *inane* Gottorp. fr. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. *inani* vulg.—662 *densari* Gryph. Bas. Mus. B. 2. 3. Vind.—663 *nihil*: sic Voss. vet. et L. B. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *nil* vulg. *ad se* Mus. B. 2. *raptim* P. Mus. B. 3. Ald. Hav. Bip. *raptis* Gottorp. fr. Bodl. Voss. marg. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Cant. *raptum* Vind. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Sus. Heins. 1. Bas. marg. *natum* Gryph. Delph. Nard. Heins. 2. Bas.—666 *ulla*: sic P. et vere, ut putem, quamvis aliud quiddam sublatere innuere videantur Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. dantes *mia*, et Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *una*, literarum ductibus prorsus consimilibus. *Wakef. rationi* Gif.—667 *Ignis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *cætus* Gottorp. fr. P. Voss. vet. et L. B. Cant. Gryph. *cætu* V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. *intextos* pro *in cœtus* Vind. *in tectu* Mus. B. 2. et *interitu* in marg. *stringi* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Bas. V. marg. 1.

NOTÆ

663 *Quod possit mittere raptim* [*natum*] Quod possit aliquid generare. Scilicet, ut monui, ad hoc, ut fiant rerum motus, requiritur inane: sed raritas et densitas sunt motus: ergo ubicumque et quandocumque sequuntur, debet adesse inane: sed Heraclitus et ejus sectatores negant inane. Igitur nullus illis philosophis motus erit futurave mutatio; atque ita nulla rerum generatio, cum non admittant inane. Immo omnia fient unum corpus solidum, atque compactum, quod nullam rem procreare possit: sed ignis lumen ex se emittit, et calorem. Igitur ignis non est solidum corpus, et sine inani.

Raptim [*Natum*] Alii *raptim*, id est, celeriter, continuo: alii *raptum*.

665 *Stipatis*] Solidis, et vacuo expertibus, plenis totis, et compactis.

666 *Quod, si forte, &c.*] His 10. vss. continetur III. argumentum adversus Heraclitum. Instat ergo Lucretius et ait ignem, quod esset primum rerum principium, non posse neque extingui, neque mutare suam naturam, cum ad rerum concretionem concurreret, quia rediret in nihilum. Corpus enim simplex, et primum, qualis est ignis Heraclito, non potest mutari, nisi abeundo in nihilum. Atque adeo res non ex igne jam, sed ex nihilo fierent. Igitur necesse est ut rebus frangendis supersit aliquid, quod frangi ac mutari nequeat, ne res nihilo reficiantur.

Potesse] Antique, pro 'posse.' Lucil. v. et Plaut. eo verbo integro utebantur, potsum, poteram, potessem, potesse, &c.

667 *In cœtus*] In conciliatu, in con-

Scilicet ex nulla facere id si parte reparcent,
Obcidet ad nihilum nimirum funditus ardor
Omnis, et ex nihilo fient quæquomque creantur.
Nam, quodquomque suis mutatum finibus exit,
Continuo hoc mors est illius, quod fuit ante:
Proinde aliquid superare necesse est incolome ollis,
Ne tibi res redeant ad nihilum funditus omnes,
De nihiloque renata virescat copia rerum.
  Nunc igitur, quoniam certissima corpora quædam

atu, et convertere naturam suam, *hoc est, si velint facere istud quavis ratione; scilicet omnis calor* ignis *perimetur omnino* usque *ad nihilum, et cunctæ* res *procreabuntur ex nihilo. Etenim id omne, quod mutatur* et *egreditur e limitibus suæ* naturæ, *subito fit interitus ejus* ipsius, *quod fuit antea: atque adeo oportet aliquid immutabile superesse illis* rebus, quæ intereunt, *ne res cunctæ revertantur tibi omnino ad nihilum, et* ne *multitudo rerum iterum nascatur* et *vigeat de nihilo. Jam*

---

mutare Vind. Cant. *musare* Gottorp. fr. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. V. marg. 1. *mussare* Ferr. Cant. O. *massare* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. *missare* V. marg. 2. *sanguinis areque* pro *stingui mutareque* Voss. vet.—668 *nulla*: sic Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *ulla* Bip. Hav. Delph. *ima* Gif. marg. Gryph. P. *una* Bas. marg. Ald. *se* Mus. B. 1. *parce* Cant. *reporcent* Gif. P. in not. *receptant* Voss. vet. P. in not. *receptent* Gryph. Delph. Nard. Mar. Bas. Heins. 2. *pararent* Gryph. marg. Ald. *parcere porcent* quidam codd. P. *parcere parent* V. marg. 1. *parte reportent* V. marg. 2.—669 *Occidit* V. ed. Th. Ra. Bodl. *in miror* Cant. *funditur* Gottorp. fr. Voss. L. B. sed corr. *arbor* Voss. vet. sed corr.—670 *et* deest Bodl. Mus. B. 2. *ex* deest Gottorp. fr. *fiunt* Nard.—671 *mutuatum* Gottorp. fr. V. ed. Voss. L. B. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 3. *sedibus exit* V. marg. 1.—672 *more* Ferr. *morte* Mus. B. 1.—673 *aliquod* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. marg. *ollis* i. e. *ignibus* vs. 667. sic P. Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Ferr. Ald. Gif. Par. Gryph. Delph. Bas. Lamb. Nard. reliqui autem *olli*. Wakef.—674 *nilum* Ald. Bip. Delph. Hav.—675 *que* deest V. ed. *nihilo nata revirescat* Bodl. *vivescat* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B.—

NOTÆ

cilio, in rerum concretione.

Stingui] Interire, desinere esse ignes, in aliud corpus mutari.

Mutareque corpus] Naturam igneam amittere, et aliam sortiri. Alii legunt *massare*, quasi solidare: male.

668 *Facere id*] Hoc est, Ignes stingui in cœtu, et mutare corpus.

Reparcent [*Receptent*] Concedant, velint, admittant. Alii *reparcent*, quasi non parcent, non improbabunt. Alii, *pararent*.

671 *Nam, quodquomque, &c.*] Hi 2. vss. repetuntur vs. 792.

673 *Incolome*] Immutabile, quod frangi ac mutari nequeat.

Ollis] Antiqua scriptio, pro 'illis.' Virg. Æn. I. 'Olli subridens,' &c.

674 *Nihilum* [*Nilum*] Nihilum, sicut 'nil,' et 'nihil:' ita 'nilum,' et 'nihilum' usurpat Lucretius. vs. 206. Nisi pro Spondæo posuerit Anapæstum, nempe nĭhĭlūm, pro nīlūm; quod ipsi familiare est.

676 *Nunc igitur, quoniam, &c.*] His 15. vss. continetur IV. argumentum adversus Heraclitum. Scilicet concludit Poëta superesse rebus corpus-

Sunt, quæ conservant naturam semper eamdem,
Quorum abitu, aut aditu, mutatoque ordine, mutant
Naturam res, et convortunt corpora sese;
Scire licet, non esse hæc ignea corpora rerum.
Nihil referret enim, quædam decedere, abire,
Atque alio adtribui, mutarique ordine, quædam,
Si tamen ardoris naturam cuncta tenerent:
Ignis enim foret omnimodis, quodquomque crearet.
Verum, ut opinor, ita est: sunt quædam corpora, quorum
Concursus, motus, ordo, positura, figuræ,
Eeficiunt igneis, mutatoque ordine mutant

ergo, cum certissima quædam corpuscula sint, quæ servant perpetuo eandem naturam, quorum discessu, vel conventu, et ordine variato, res variant naturam, et corpora creata *mutant seipsa* in alia corpora; *convenit nosse illa corpuscula* prima *rerum non esse ignea. Etenim nihil prodesset alia discedere* et *exire; aliave adjungi; alia vero transponi* ex *ordine; si nihilominus singula conservarent naturam* integram ipsius *ignis. Namque id omne, quod ignis procrearet, foret totus* ignis. *Sed sic* se res *habet*, ut *puto: sunt certa corpuscula, quorum conventus, motio, ordinatio, positio, et forma generant ignes; et* quæ, *ordine trans-*

678 *habitu atque* Bodl.—679 *corpora rerum* Nard. Heins. 1.—681 *refert* Mus. B. 2. *referet* Ferr. *descedere* Gif. *discedere* Mar. Gryph. Heins. 2. Vind. *descendere* Gottorp. fr. Heins. 1. P. V. ed. Bodl. Voss. L. B. *decedere* a pr. man. sed corr. Voss. vet. *adire* Gryph. Nard. Heins. 2. Bas.—682 *alio* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. Voss. vet. et L. B. *alia* vulg. *ordine quodam* Heins. 2.—683 *Si tantum* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. O. Mus. B. 1. 2. *tandem* al. *arboris* Gottorp. fr. Voss. vet. sed corr. *teneret* Bodl.—684 *omnimodus* P. Gryph. Delph. *omni' modis* Lamb. *unimodus* Gryph. marg. P. in not. *crearet* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Bas. *crearent* vulg.—685 Vocab. *ita est* absunt Mus. B. 2.—686 *motu* Cant.—687 *ignis* Ferr. V. ed. Th. Ra.—688 *similata:* sic P. V. ed.

NOTÆ

cula alia, quam ignem; quorum abitu et accessu, variaque positura, ipse ignis, et cetera omnia fiant et intereant; et quæ neque igni tamen, neque aliis rebus assimilata sint; hoc est, quæ neque ignea sint, neque alia natura, quæ valeat sensus nostros tangere per aliquid, quod ex se mittat. Si vero ex igne cuncta fierent, nihil sane prodesset illorum corpusculorum aditus, aut positio varia; cum per hæc novæ rerum aliarum concretiones fieri possent; sed quicquid crearetur, id totus ignis foret, quoniam ex igne nihil nisi ignis procreari potest.

681 *Decedere*] Recedere, secedere. Alii *discedere.* Alii *Descedere.*

682 *Adtribui*] Addi, accedere.

684 *Omnimodis* [*Omnimodus*] Omnino totus. Dicitur enim Omnimodus, a, um, sicut Unimodus, a, um: Omnigenus, a, um: Omnivagus, a, um, passim apud Lucret. Alii *omnimodis*, pro omnibus modis.

686 *Concursus*] Conciliatus, congressus, &c.

687 *Mutant Naturam*] Hoc est, non eandem rem generant, quam antea.

Naturam: neque sunt igni similata, neque ullæ
Præterea rei, quæ corpora mittere possit
Sensibus, et nostros adjectu tangere tactus.
Dicere porro ignem res omneis esse, neque ullam
Rem veram in numero rerum constare, nisi ignem,
Quod facit hicc' idem, perdelirum esse videtur.
Nam contra sensus ab sensibus ipse repugnat,

posito, variant talem *naturam; et quæ nec assimilia sunt igni, nec alteri etiam rei, quæ queat emittere* ulla *corpuscula* ad nostros *sensus, et jactu* suo *percutere* sensum *nostri tactus. Dicere autem cunctas res esse ignem, neque ullam rem veram esse in summa rerum, præter ignem, quod hic idem* Heraclitus *dicit, res est* sane *inepta. Etenim ipse pugnat adversus sensus* dum tamen argumentatur

Bodl. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Delph. Nard. Heins. 2. Bas. *simulata* vulg. *nec* V. marg. 1. *ulli* P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Mus. B. 2. Cant.—689 *rei:* sic P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *reii* vulg. *posset* V. marg. 1. Ferr. Th. Ra. Ald. V. ed. P.—690 *ajectu* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *ajactum* O. *attactu* V. marg. 1. *tangare* Ferr. —691 *Dicere sique neque* Mus. B. 1. *porro sequi rem* V. ed. Th. Ra. *sequi res* Ald. *si quæ* Bodl. *sique* Vind. *si quam* Mus. B. 2. *si quem* Mus. B. 3. *nec* V. marg. 1. *esse* deest Vind. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. *ignenem* Voss. vet. sed superscr. vera lect.—692 *Naturam* pro *Rem veram* Fab. *Re vera* Bentl. *nec* pro *nisi* et *rem* pro *rerum* V. ed. Th. Ra. *neque* Mus. B. 2. *ignis* P. in not.—693 *hoc idem* Gryph. Bas. marg. P. Mus. B. 2. *perdelirus* V. ed.

NOTÆ

688 *Similata*] Assimilata, cognata, similis naturæ. Alii *simulata*, pro *similata*, sicut vs. 612. *dissupatis*, pro *dissipatis*. Hic autem sensus est, quod prima corpora neque ignea constent natura, neque alia, quæ possit sensus nostros tangere per aliquid, quod ex se mittat; sunt enim illa corpora prima simplicissima, et individua.

Ullæ] Antique, pro ulli, dat. Sic apud Varr. VI. de L. L. 'totæ,' pro toti. Ter. in Heaut. 'alteræ,' pro alteri. Cic. de Divin. II. 'aliæ' in genit. pro alius. Lucret. III. 932.

691 *Dicere porro ignem, &c.*] His 11. vss. continetur v. argumentum adversus Heraclitum, ipsumque suo, ut aiunt, telo conficit. Heraclitus enim credit ignem non nisi sensibus, v. g. tactu, cognosci; quod quidem verum est. Quid enim me docet, ignem esse calidum, nisi sensus? Is autem non vult cetera elementa æque sensibus cognosci, puta aërem, aquam, terram; cum tamen ea non minus sensibus cognoscantur, quam ignis. Igitur vanum est ac ineptum Heracliti argumentum; immo delirat ipse, qui admittat sensus eos, per quos ignem cognovit: alios vero labefactet, per quos cetera alia elementa non minus innotescunt. Rite autem arguit, quod jam docuerat vs. 424. sensus non esse fallaces, sed in iis primam rerum fidem niti atque fundari.

693 *Hicc'*] Heraclitus.

694 *Contra sensus*] Qui scilicet cetera sentiant, præter ignem.

Ab sensibus] Per quos nempe Heraclitus ipse cognovit ignem.

Et labefactat eos, unde omnia credita pendent;
Unde hic cognitus est ipsi, quem nominat ignem.
Credit enim sensus ignem cognoscere vere;
Cætera non credit, quæ nihilo clara minus sunt:
Quod mihi quom vanum, tum delirum, esse videtur.
Quo referemus enim? quid nobis certius ipsis
Sensibus esse potest? qui vera, ac falsa, notemus?
  Præterea, qua re quisquam magis omnia tollat,
Et velit ardoris naturam linquere solam,
Quam neget esse igneis, summam tamen esse relinquat?

ab ipsis *sensibus, et destruit illos* sensus, *a quibus omnia*, quæ *creduntur, pendent; et a quibus hic* ignis, *quem appellat ignem, notus est ipsi. Namque is putat* ipsos *sensus vere noscere ignem: non putat* autem eos noscere *alia* elementa, *quæ tamen non minus cognoscuntur. Quod* quidem *videtur mihi non solum falsum, sed etiam ineptum. Etenim cui credemus* de rerum cognitione? *Quid nos possumus habere certius,* quam *ipsos sensus, ut cognoscamus* ea, quæ *vera et falsa* sunt? *Deinde,* quid est *cur aliquis removeat potius alia* elementa e numero principiorum, *et malit relinquere unicam naturam ignis, quam* contra *perneget esse* naturam *ignis, et linquat tamen numerum* aliorum elementorum? *Etenim par*

Ferr. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 1.—694 *a sensibus* Bodl.—695 *nunc omnio* Mus. B. 2. *perdent* Cant.—696 *qui nominat* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard.—698 *quæ nihilo:* sic Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Cant. *nihilo quæ* vulg.—699 *Quod nisi* Bodl. *tum vanum* Bodl. V. marg. 1. Mus. B. 1.—700 *Quid referemus* Gryph. Nard. Heins. 2. Bas. P. *quod nobis* Gryph. Nard. Heins. 2. P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald.—701 *qui vera:* sic P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gif. Par. *quo* vulg.—702 *tollant* V. ed. Th. Ra.—703 *Et velut* V. ed. Th. Ra. Bodl. *solem* Gryph. Bas. marg.—704 *summam* deest Gottorp. fr. Voss. vet. *ignem tamen* Voss. L. B. *sumam* Ferr. *tantum* pro *tamen* V. marg. 1.—705

NOTÆ

696 *Ipsi*] Heraclito.

698 *Cætera*] Vel elementa, puta aërem, aquam, et terram; quæ ab aliis philosophis reponuntur in numero principiorum: vel ceteræ res omnes, quæ sensibus æque cognoscuntur, ac ipse ignis.

700 *Qui* [*Quo*] Ad quid? Sic vs. 424. ubi hanc sententiam jam protulerat. Sic etiam vs. 122. &c.

702 *Præterea, qua re quisquam, &c.*] His 4. vss. ultimum argumentum adversus Heraclitum proponit; aitque non esse cur Heraclitus ignem esse velit primum rerum principium, quam cetera elementa vulgaria, aërem, aquam, et terram. Addit autem æquam esse dementiam ponere hæc alia in numero primordiorum, et tollere ignem. Quod quidem alii faciunt, contra quos jam assurgit.

Omnia] Cetera elementa, nempe aërem, aquam, et terram.

704 *Igneis* [*Ignis*] Suppl. naturam. Alii *ignes*. Idem.

Summam] Numerum aliorum elementorum.

Æqua videtur enim dementia dicere utrumque.
Quapropter, quei materiem rerum esse putarunt
Ignem, atque ex igni summam consistere posse;
Et quei principium gignundis aëra rebus
Constituere; aut humorem queiquomque putarunt
Fingere res ipsum per se; terramve creare
Omnia, et in rerum naturas vortier omneis;
Magno opere a vero longei deerrasse videntur.
Adde etiam, quei conduplicant primordia rerum,

stultitia videtur esse, dicere hoc *utrumque. Quamobrem, qui censuerunt ignem esse principium rerum, et rerum naturam universam posse fieri ex igne; et qui* etiam *posuerunt aëra materiem rerum creandarum; aut qui crediderunt aquam ipsam ex seipsa progignere res* cunctas; *aut terram gignere cuncta, et mutari in cunctas naturas rerum:* ii sane *videntur multum et procul aberrasse a vera* ratione. *Adjunge* his *quoque* eos, *qui geminant principia rerum, addentes* nimirum *aëra igni,*

Neque V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 1. 2. *Nequa* Mus. B. 3. sequebatur dein ut et in Gottorp. fr. et in Bodl. h. vs. *Neque ignem neque aëra neque humorem principia esse.* In V. marg. sic leg. *Ignemque, aëra terram, humorem principia esse.* In Voss. L. B. leg. (verum in marg. ascrib. esse Capitulum, i. e. summarium) *Neque ignem, neque aëra, neque umorem principia esse.* Leg. et in Voss. vet. ubi non deletur. Tres seqq. desunt Bodl.—708 *princium* Ferr.—709 *Constituerem* V. ed. *Constituerunt* Ferr. *putantur* Gottorp. fr.—710 *res ipsas* P. Bas. marg. Gryph. marg. Th. Ra. Ald. Gassend. *ipsam* V. ed. *terramque* Ferr. Bodl. *terrave* Mus. B. 2. 3.—711 *verti* Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. emend.—712 *Magnopere* vulg. *longei* Voss. vet. et L. B. Cant. *deerasse* Cant. Lamb. Creech. *derrasse* Gottorp. fr. Voss. L. B. *longique derasse* Voss. vet. *longeque emissa* Bodl. *longe dormisse* V. marg. 1.

NOTÆ

706 *Quapropter, quei, &c.*] His 7. vss. non unum tantum Heraclitum vanitatis arguit et dementiæ, qui rerum primam materiem statuit esse ignem: sed et ceteros pariter delirare ait, qui vel aëra, vel aquam, vel terram volunt esse rerum primordia. In his autem arguit Anaximenem Milesium, qui, testibus Plutarch. de Plac. Phil. et Cicer. I. N. D. dixit aëra esse, ex quo solo et primo cetera gignerentur. Arguit et Thalem Milesium, qui aquam voluit esse primam rerum materiam, testibus Cic. et Plut. ibid. Arguit et Pherecydem, qui terram statuit rerum principium. Quanquam Aristoteles Met. I. scripsit nullum ex physicis posuisse terram rerum principium. Sic et Manil. I. 132. et seqq. horum non meminit, dum ceteros memorat.

707 *Summam*] Universam rerum naturam.

711 *Vortier*] Verti, mutari.

713 *Adde etiam, &c.*] His 116. vss. ceterorum philosophorum, sed unius præsertim Empedoclis sententiam refutat, qui non unum e quatuor vulgaribus elementis, sed aut duo, aut tria, aut quatuor simul statuerunt esse prima rerum principia. De his jam sigillatim. His itaque 4. vss. prioribus notat tantum horum omnium diversas opiniones.

Aëra jungentes igni, terramque liquori;
Et quei quatuor ex rebus posse omnia rentur,
Ex igni, terra, atque anima, procrescere, et imbri;
Quorum Agragantinus cum primis Empedocles est:
(Insula quem triquetris terrarum gessit in oris;
Quam fluitans circum magnis amfractibus, æquor

aut terram aquæ; et qui putant cunctas res *procreari posse ex his quatuor rebus,* nempe *ex igne, terra, aëre, et aqua; quorum inter primos Empedocles Agrigentinus habetur, quem* scilicet *insula* illa *portavit in* suis *triangularibus finibus terrarum, circa quam Ionium mare circumfluens magnis* et *sinuosis flexibus irrigat*

longeque erasse vulg.—716 *Terra vento procrescere* Bodl. *Terra atque omnia* V. ed. *Terraque atque anima* Mus. B. 2. *animo* Th. Ra.—717 *Agragantinus:* sic Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. (sed in Voss. vet. corr. *Agrigentinus*) O. Mus. B. 3. Cant. *Agrigentinus* Mus. B. 2. Gif. Par. Delph. *Agrigitinus* Th. Ra. *Acragentinus* vulg. *Acragantinus i acragan dos* V. ed. *eum patris* Th. Ra. *eum pris* V. ed. *Eupedocles* V. ed. Th. Ra.—718 *trivetris* Vind. *nioris* pro *in oris* V. ed.—719 *ac fractibus longi* Gottorp. fr. *ac fractibæquor* Voss. vet. sed corr.

NOTÆ

714 *Aëra jungentes igni*] Sic Œnopides Chius.

Terramque liquori] Sic Xenophanes. Porro et Armenides ignem terræ junxit: et Hippo Rheginus atque Archelaus ignem junxerunt aquæ: et Onomacritus ignem, aquam, et terram simul posuit primordia rerum.

715 *Et quei quatuor, &c.*] Empedocles inprimis, cujus opinionem nominatim refutaturus est.

716 *Anima*] Aëre, qui flatus, spiritus, et anima est. Sic Virg. Eclog. VI. 32. 'Semina terrarumque, animæque, marisque fuissent, Et liquidi simul ignis,' &c.

Imbri] Aqua. Sic vs. 784.

717 *Quorum Agragantinus, &c.*] His 18. vss. prius laudes et nationem Empedoclis prædicat, quam illius de primis rerum principiis sententiam explodat. Hunc autem e Sicilia oriundum memorat, quæ insula est notissima, cum propter montis Ætnæ flammas sursum eruptas, cum propter vastos gurgites Charybdis et Scyllæ, atque etiam propter rerum et hominum copiam, qua bene olim munita fuit. Verum, nihil usquam præclarius habuisse prædicat hanc insulam, quam Empedoclem. Scilicet natus est hic Agrigenti in Sicilia: Metonis notissimi fuit filius: floruit circa 84. Olymp. hoc est an. circiter 404. ante Christum natum: Euripidi et Parmenidi coætaneus: quem nescias poëtasne inter, an philosophos annumeres; quippe qui eleganti carmine scripserit de rerum natura. Is porro docuit ex quatuor elementorum amicitia cuncta procreari. 'Agrigentinus, a, um,' possessivum est: Agrigentum vero, nomen est urbis in Sicilia; quæ Græcis dicitur 'Acragas;' unde alii legunt *Acragantinus.*

Cum primis] Inprimis: vel inter primos, vs. 131.

718 *Triquetris*] Triangularibus. Sicilia quippe triangularem habet figuram, cujus in angulis tria sunt notissima promontoria, Pelorus, Pachinus, et Lylibæus. Hinc Trinacria, et Triquetra dicitur. Plin. III. 4. Justin. IV. 1. Virg. Æn. III. et alii.

719 *Amfractibus*] Quasi ambitibus et circuitionibus fractis et interruptis.

Ionium glaucis adspargit virus ab undis,
Angustoque fretu rapidum, mare dividit undis
Æoliæ terrarum oras a finibus ejus.
Heic est vasta Charybdis, et heic Ætnæa minantur
Murmura, flammarum rursum se conligere iras,
Faucibus eruptos iterum ut vis evomat igneis,
Ad cœlumque ferat flammai fulgura rursum.
Quæ, quom magna modis multis miranda videtur

oram aquis cæruleis, et rapax pelagus dirimit aquis suis, per *exiguum fretum, littora Italiæ ab illius limitibus.* In *hoc* freto *est magna Charybdis; et* in *hac* insula *strepitus Ætnei ignium minitantur* se *contrahere iterum furores* suos, *ut violentia emittat rursus eructatas flammas* quasi e *gutturibus, et attollat iterum* usque *ad cœlum fulgores ignis. Qui* magnus *terrarum tractus, etiamsi videatur*

in *amfractibus.*—720 *Ionio et Lybicis* Heins. 2. P. in not. *glaucis* V. ed. *adspargit* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *adspergit* vulg. *adspergit littus* Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Bodl. Cr. Cont. Bas. P. V. ed. Bodl. In Voss. vet. *adspargit* corr. in *adspargens.*—721 *fretus* V. marg. 1. *imas* pro *undis* V. marg. 1.—722 *Hœliæ* Gottorp. fr. Mus. B. 3. Voss. vet. et L. B. sed in L. B. *Æoliæ* superscr. *Italiæ* reliqui. *terrarum* omn. Mss. et antiquior. edd. *terrai* vulg. *evis* pro *ejus* Ferr.—723 *Caribdis* Ferr.—724 *flamarum* V. ed. Th. Ra. *rursumque se* Bodl. *se* deest Gottorp. fr. Voss. vet. Delph. *sursum* Preig. —725 *eructos* V. ed. Cant. P. in not. pro *eructatos* quod et ipsum in Gottorp. fr. comparet. *ut* deest V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Par. *vis ut omniat* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *omueat* Bodl. Cr. *vis ut vomat* Lamb. Voss. marg. *eruptos vis omnis ut e.* Preig.—726 *ferant* Gif. Par. P. Preig. Th. Ra. Ald. *flamam* V. ed. *flammari* Bodl. *flamme* i. e. *flammæ* Voss. L. B. sed *flammarum* superscr. *cursum* V. ed. Preig. *sursum* Fab. Voss. marg.—727 *videntur* Gryph. P. V. ed. Voss. L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. *multum* Mus. B. 2.—

NOTÆ

720 *Ionium mare*] Ea pars est Mediterranei maris, quæ Siciliam inter et Cretam supra fauces Adriatici maris extenditur. Unde a Græcis divisum est Ionium mare in Siculum et Cretense. Plin. IV. 11.

721 *Fretu*] Antique fretus, us, masc. nunc fretum, i. neut. Illud autem angustum fretum notat Poëta, quod Siciliam ab Italia dirimit, cum antea Sicilia Italiæ juncta fuerit: sed vi fluctuum tandem abscissa est. Virg. Æn. III. Plin. citat.

723 *Charybdis*] Aquarum vorago, e regione Scyllæ alterius voraginis in freto Siculo. Virg. Æn. III. Ovid. Justin. Plin. &c. De his autem vorticibus multa commenti seu fabulati sunt poëtæ.

Ætnæa .... Murmura] Ætna mons est Siciliæ, de quo Lucretius plura memorat VI. 639. et seqq. Consule locum et annotationes nostras.

725 *Faucibus*] Crateribus, VI. 703. 'In summo sunt vertice enim crateres, ut ipsei Nominitant, nos quod fauces perhibemus et ora.'

726 *Fulgura*] Fulgores, splendores. Fulgur et fulgor idem sunt Lucretio passim. II. 726.

Gentibus humanis regio, visundaque fertur,
Rebus opima bonis, multa munita virum vi;
Nihil tamen hoc habuisse viro præclarius in se,
Nec sanctum magis, et mirum, carumque, videtur.
Carmina quin etiam divini pectoris ejus
Vociferantur, et exponunt præclara reperta;
Ut vix humana videatur stirpe creatus:)
Hic tamen, et, supra quos diximus, inferiores
Partibus egregie multis, multoque minores;
Quamquam, multa bene ac divinitus invenientes,
Ex adyto tamquam cordis, responsa dedere
Sanctius, et multo certa ratione magis, quam
Pythia, quæ tripode ex Phœbi lauroque profatur;

hominibus admirabilis propter *multas causas, et existimetur dignus, qui visatur*, et *dives* sit *bonis rebus, et fortis* sit propter *magnam copiam incolarum: tamen non videtur habuisse apud se aliquid præstantius, neque magis augustum, nec* magis *admirabile, nec* magis *pretiosum*, quam *hunc virum. Imo etiam versus, quos ore cælesti cecinit, et egregia* illius *inventa, loquuntur et ostendunt* illum talem fuisse, *ut vix existimetur genitus* fuisse de *genere hominum. Is tamen* vir magnus, *et* alii, *quos antea memoravimus*, qui sunt *etiam longe multis rebus inferiores, et longe minores* illi viro, *quamvis repererint multas* res *bene ac divinitus, et reddiderint quasi oracula ex penetralibus* sui *pectoris longe divinius, et cum ratione longe magis vera, quam* ea oracula, *quæ Pythia reddit ex tri-*

728 Hic et tres seqq. vss. absunt Cant. sed in marg. man. eadem scripsit; et in h. cod. vss. 732. 733. 734. præcedunt vss. 730. 731. ut in Gottorp. fr. vss. 732. 733. veniunt ante eosd. vss. cui porro cod. hiatus est inde ad vs. 786. *visenda: que* V. ed. Th. Ra.—731 *clarumque* Fab.—735 *supera* vulg. Hinc usque ad vs. 785. desunt in Voss. vet.—736 *egregiæ* V. ed. Th. Ra.—737 *bone* Bas. marg. Ald. *divinitis* Th. Ra. *inveniente* Ferr. Mus. B. 2. 3.—738 *Ex adito* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *sponsa* Cant.—739 *magisquam* V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

729 *Rebus opima*] Multis codicibus hic versus desideratur: videtur tamen Lucretianus.

730 *Hoc viro*] Empedocle.

735 *Hic tamen, et, supra quos, &c.*] His 8. vss. erroris et falsitatis arguit Empedoclem, quamvis doctum et magnum virum fuisse prædicaverit. Arguit et ejusdem erroris nonnullos, qui, licet Empedocli fuerint inferiores doctrina, nihilominus etiam responsa fecerunt magis sancta et præclara, quam ea, quæ Pythia Phœbi sacerdos facere solet ex tripode. In eo igitur errare illos vult, quod non unum elementum, ut Heraclitus: sed duo, aut quatuor simul statuerint rerum primordia.

740 *Pythia*] Sacerdos erat Apollinis apud Delphos, quæ consulentibus oraculum reddebat responsa ex tripode. Dicta Pythia a verbo Græco πυνθάνεσθαι, consulere et interrogare.

Tripode] Tripus erat mensa seu sella, tribus sustentata pedibus, cui superimpositæ Phœbades vaticinabantur. Dicebatur et 'Cortina,' Plin. XXXIV. 3. Tripus autem illud, et Sa-

Principiis tamen in rerum fecere ruinas,
Et graviter magnei magno cecidere ibi casu:
Primum, quod motus, exempto rebus inani,
Constituunt, et res molleis rarasque relinquunt,
Aëra, solem, ignem, terras, animalia, fruges;
Nec tamen admiscent in eorum corpus inane:
Deinde, quod omnino finem non esse secandis
Corporibus faciunt, neque pausam stare fragori:
Nec prorsum in rebus minumum consistere quidquam:

pode et lauro Apollinis: hi *tamen lapsi sunt in primordiis rerum; et* quamvis *magni* essent, *collapsi sunt* tamen *ruina valde magna. Primo, quia statuunt motum* fieri posse, *sublato vacuo e rebus; et concedunt res* aliquas esse *molles, et non solidas,* puta *aërem, solem, ignem, terras, animalia, herbas: neque tamen intermiscent vacuum intra naturas harum rerum. Secundo, quia non ponunt aliquem prorsus esse terminum rebus dividendis; neque dari quietem discidio* rerum; *nec inesse omnino*

—740 *Phytia* O. Mus. B. 1. 2. 3. *Phitia* Cant. *tripodi* Cant. Voss. vet. *tripodis* V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. *a* pro *ex* Voss. L. B. sed abest præpositio Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. ut *que* etiam V. ed. *profertur* Vind. —742 *Et pariter* Mus. B. 2. *cecideri* V. ed. Th. Ra. *nisu* pro *casu* V. marg. 1. —743 *Primumque* V. ed. Th. Ra. *quo* Par. Cont. V. marg. 2. Bodl. *qui* V. marg. 1.—746 H. vs. et ad vs. 786. desunt Voss. vet. *corpore* Gryph. Voss. marg. 2. Creech.—747 *Denique et* Vind. Mus. B. 2. 3. Heins. 1. *Denique et quod* V. ed. Th. Ra. *Denique q. finem omnino n. posse s.* V. marg. 1.—748 *facient* V. ed. Ferr. Th. Ra. Heins. 1. Vind. O. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. *pausa* Mus. B. 2. 3.—749 *prorsus* Mus. B. 2. *nimirum* V. ed. Th. Ra. *nimium* Cant. *consistere quirit* V. ed. Ferr. Th. Ra. O. *quidvis* Mus. B. 2. 3. *quire* V. marg. 1.

NOTÆ

cerdotes ipsæ coronabantur lauro Apollini sacra. Unde ex tripode et lauro profari dicebantur.

743 *Primum, quod motus, &c.*] His 4. vss. explicat simul et explodit I. errorem, in quem de rerum principiis lapsi fuerint Empedocles et alii, quos supra memoravit. Nimirum hi voluerunt motum fieri posse sine inani: admiseruntque res cunctas, quæ tamen esse nequeunt sine inani; puta aëra, solem, hoc est, æstum solis, ignem, terram, animalia, et fruges. Quæ omnia mollia sunt et rara corpora, atque adeo inane admixtum habeant necesse est. Quod utrumque rite demonstravit supra vs. 330. et 427.

747 *Deinde, quod, &c.*] His 7. vss. exponit II. errorem: scilicet Empedocles et alii, dum quatuor, aut duo elementa statuunt prima rerum principia, rebus tamen frangendis finem non faciunt: sed illas ita in infinitum dividuas admittunt, ut nusquam ad minimum quid et insecabile perveniatur; cum tamen sensus ipsi nobis monstrent illud ipsum extremum cacumen, quod in rebus cernere non valent oculi, esse id ipsum minimum quid et insecabile, quod quidem dari rite probavit ipse Lucretius supra vs. 593. et seqq.

748 *Pausam*] Moram, finem, III. 944. lib. IV. 1109. Et Lucill. I. 'Hæc ubi dicta dedit, pausam fecit

Quom videamus id extremum quoiusque cacumen
Esse, quod ad sensus nostros minumum esse videtur;
Conjicere ut possis ex hoc, quod cernere non quis,
Extremum quod habent, minumum consistere rebus.
  Huc adcedit item, quoniam primordia rerum
Mollia constituunt, quæ nos nativa videmus
Esse, et mortali cum corpore funditus: atqui
Debeat ad nihilum jam rerum summa revorti,
De nihiloque renata vigescere copia rerum:
Quorum utrumque quid a vero jam distet, habebas.

aliquid minimum in rebus: cum tamen *cernamus ultimum apicem* in corporibus *esse eum, qui minimus videtur secundum nostros sensus.* Ita *ut queas colligere ex eo, quod non potes videre, inesse rebus* aliquid, *quod* res ipsæ *habent ultimum. Adde etiam quod jam* illi *statuunt principia rerum esse* res *molles, quas nos cernimus generari, et* constare *natura omnino mortali. Itaque jam tota* natura *rerum deberet redigi ad nihilum: et summa rerum* deberet *jam renasci* et *vigere de nihilo. Quantum* autem *utrumque horum absit a vera* ratione, jam antea *cognoscebas.*

—750 *videas* Bodl. *ad extremum* Mus. B. 2. *nimium esse* V. marg. 1.—752 *Conicere* Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. L. B. *posset* V. ed. Th. Ra. *et hoc* Cant. *quæ cernere* Bodl. O. Mus. B. 1. Cant. Gif. Gryph. Nard. Cont. Bas.—753 *minimum in consistere* Lamb. Gassend. *minimum* deest Delph. *nimium* V. marg. 1. *rebus* deest Voss. L. B.—754 *quoniam:* sic Ferr. Th. Ra. V. ed. Ald. Gif. Par. Gryph. Nard. Cont. Bas. P. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *quod jam* vulg.—755 *Talia constituunt* Bodl. Cr. *natura videmus* Mus. B. 1. 2. —756 *immortali* Bodl. *ut qui* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Heins. 1. Bodl. Cr. Bas. marg. P. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. sed P. in not. reponit *atqui*.—758 *vigescere:* sic Ferr. V. ed. Th. Ra. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. V. marg. Bodl. Voss. L. B. Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *virescere* vulg.—759 *Quorum verum* Ferr. *quod* Bodl. *jam* deest Ferr. Mus. B. 1. *habebis* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Nard. Bas. Bodl. Vind. Mus. B. 2. 3. Cant.

NOTÆ

ore loquendi.' Varr. VI. de L. L. Est autem pausa Græca vox, a verbo παύομαι, 'cesso.'

Fragori] Quasi fractioni; discidio, rebus frangendis.

752 *Quis*] Verb. id est, *potes*.

754 *Huc adcedit, &c.*] His 6. vss. arguit III. Empedoclem, qui, dum elementa quatuor vulgaria statuit rerum primordia, statuat corpora mollia, nativa, et mortalia; sunt enim ignis, aër, aqua, et terra generationi et corruptioni obnoxia, ut constat. Principia autem rerum solida esse debent, principio et fine carentia, hoc est, ingenerabilia, ut aiunt, et incorruptibilia. Secus enim res cunctæ fierent ex nihilo et in nihilum reverterentur; quod utrumque fieri non posse demonstratum est supra vs. 158. et seqq. et 215. et seqq.

Quoniam [*quod jam*] Bene. Alii, *quoniam*, male.

757 *Rerum summa*] Universa rerum natura. vs. 236. &c.

758 *Vigescere* [*virescere*] Grandescere, crescere. Sic vs. 675.

759 *Habebas*] Noveras, nempe vss. 158. 215. et seqq.

Deinde, inimica modis multis sunt, atque venena
Ipsa, sibi inter se; qua re, aut congressa peribunt,
Aut ita diffugient, ut, tempestate coacta,
Fulmina diffugere, atque imbreis, ventosque, videmus.
Denique, quatuor ex rebus si cuncta creantur,
Atque in eas rursum res omnia dissoluuntur;
Qui magis illa queunt rerum primordia dici,
Quam contra res illorum, retroque putari?
Alternis gignuntur enim, mutantque colorem,
Et totam inter se naturam, tempore ab omni.

Præterea quatuor elementa *sunt sibi* invicem *pugnantia pluribus modis, et virus sunt sibi invicem. Quamobrem vel conciliata interibunt, vel discedent, sicut cernimus fulmina, nimbos, et ventos dissipari huc illuc*, cum *tempestas* est *exorta. Tandem si* res *omnes iterum resolvuntur in illa quatuor corpora, quanam ratione illa* quatuor corpora *possunt nominari potius principia rerum, quam ex adverso, et contra res* ipsæ possunt *censeri* principia *illorum? Namque generantur alternatim* ex se invicem, *et variant formam, et omnem* suam *naturam inter se. Contra*

—760 *in ulti* pro *multis* Mus. B. 2. *videntur* pro *venena* Mus. B. 3.—761 *sibi* deest V. ed. Th. Ra. *intra* Mus. B. 2. *quare* Ferr. Ald. Bip. Delph. Hav.—762 *coacta:* sic Par. Gryph. Delph. Nard. Creech. Bodl. P. V. ed. Voss. L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. *coorta* reliqui.—763 *Flumina* Heins. 2. *diffugiunt* V. marg. 1.—764 *quattuor* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *cunta* V. ed. Th. Ra.—765 *ea* Mus. B. 2. *rursus* Voss. L. B. sed corr. *omnes* V. ed. Th. Ra. Ald.—767 *retræque* P. in not.—768 *Æternis* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Vind. Mus. B. 1. 2. Cant.—769 *totas naturas* Mus. B. 3. *omnes* P. et hunc versum sequitur

NOTÆ

760 *Deinde, inimica, &c.*] His 4. vss. urget IV. Empedoclem, arguitque male ab illo quatuor elementa statui rerum principia; quia mutuo sese perimunt et mutant; cum tamen rerum principia debeant immortalia esse et immutabilia. Qua vero ratione pugnent inter se elementa, non probat; id enim manifestum constat. Quippe natura constant contraria. Ignis calidissimus est et siccus: aqua vero frigidissima et humida: aër humidissimus et calidus: terra autem siccissima et frigida. Itaque ignis, quia calidissimus et siccus, pugnat cum aqua, quæ frigidissima est et humida. Quia calidissimus, pugnat cum terra, quæ frigida est. Quia siccus, pugnat cum aëre, qui humidissimus est. Et ita de aliis.

Modis multis] Tot scilicet, quot variæ fieri possunt elementorum combinationes, ut aiunt.

761 *Congressa*] Conciliata, coalita.

764 *Denique, quatuor, &c.*] His 6. vss. urget V. Empedoclem ex eo, quod non sit potior ratio cur ille quatuor elementa statuat rerum principia, quam res ipsas elementorum primordia; cum ex rebus ipsis vulgo et passim generentur ignis, aër, aqua, et terra, perinde ac res fiant ex igne, aëre, aqua, et terra.

766 *Illa*] Elementa quatuor. Mutat autem genus; namque vs. 764. dixit: 'quatuor ex rebus:' sed hoc ipsi familiare est.

768 *Colorem*] Formam exteriorem, quæ sub oculos cadit.

Sin ita forte putas ignis terræque coire
Corpus, et aërias auras, roremque liquorum,
Nihil in concilio naturam ut mutet eorum;
Nulla tibi ex illis poterit res esse creata,
Non animans, non exanimo cum corpore, ut arbos:
Quippe suam quidque in cœtu variantis acervi
Naturam obtendet, mixtusque videbitur aër
Cum terra simul, et quodam cum rore, manere:
At primordia gignundis in rebus oportet
Naturam clandestinam, cæcamque, adhibere;
Emineat ne quid, quod contra pugnet, et obstet,

vero, si fortasse credis corpora ignis et terræ, et aërios flatus, et humorem aquarum ita conciliari, ut nulla res variet naturam illorum in cœtu: sane *nulla res poterit tibi esse genita ex illis; non enim* res *animata; non* res *inanimata natura, veluti arbor. Namque quodlibet* illorum quatuor *manifestabit* semper *naturam suam in concilio diversi cumuli, et aër cernetur immixtus* esse *una cum terra, et ignis* videbitur *permanere cum aqua. Atqui necesse est* ut *principia* rerum *in rebus generandis apponant naturam latentem, et quæ sub sensus non cadat, ne aliud præstet* alteri, *quod adversus reluctetur, et obsistat, quin* res illa, *quæ-*

repetitus vs. 763. Vind. Bodl. Voss. L. B. Cant. sed in Voss. L. B. eadem manu deletur.—770 *cohire* Ferr. V. ed. Th. Ra.—771 *aëreas* P. V. ed. Mus. B. 2. *liquorem* Mus. B. 2. *liquoris* Mus. B. 1. 3.—772 *et mutet* Ferr. Vind. Voss. L. B. Mus. B. 1. *ut* abest Mus. B. 2. 3.—774 *Non animas* Ferr. V. ed. Th. Ra. V. marg. 1. *Non animam* Ald. Gryph. marg. Bas. marg. P. *Non animus* Heins. 1. Voss. L. B. *ex animo* P. Nard. Bas. *cum corpore* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. *quid corpore* vulg. *quoque corpore* Gassend. *ist arbos* V. ed. Th. Ra.—775 *Quisque* pro *Quippe* Mus. B. 2. *quisque in* Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. *quodque* P. in not. *quisquam* Bodl. Vind. V. marg. 1. *non cœtum* Mus. B. 2. *in cœtum* P. Vind. V. ed. Voss. L. B. Cant. sed P. in not. reponit *cœtu*. *incentum* Ferr.—776 *ostendit* Vind. Mus. B. 2. Ferr. V. ed. Th. Ra. Heins. 1. Bodl. *ostendat* Cant. *ostendet* vulg. *amixtus* Cant. *vocabitur aër* Gassend.—777 *simul, et quodam cum rore:* sic Gryph. Nard. P. V. ed. Th. Ra. Ferr. Ald. Bodl. Voss. L. B. *atque ignem cum rore* P. in not. *simul, atque ardor cum rore* vulg. *quondam* Mus. B. 2. *manare* Voss. L. B. sed corr.—778 *gignandis* V. ed. Th. Ra.—779 *claudestinam* V. ed. Th. Ra. *cecam* Ferr. *ceram* Mus. B. 2.—780 *Demineat* Ferr. Vind. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2.

NOTÆ

770 *Sin ita forte putas, &c.*] His 12. vss. instat VI. adversus Empedoclem; aitque quatuor elementa in rebus procreandis non posse suam quæque servare naturam, atque integra et non fracta remanere; alias enim ex iis non res vere et proprie crearentur; sed acervus seu aggregatum quoddam rerum, atque confusio quatuor elementorum, quæ inter se pugnarent. Quo quid absurdius?

772 *Concilio*] Cœtu, congressione, conciliatu.

774 *Cum*] Alii *quid*. Idem sensus.

779 *Cæcam*] Latentem et obscuram, quæ sub sensus non cadat.

Quo minus esse queat proprie, quodquomque creatur.
Quin etiam repetunt a cœlo, atque ignibus ejus;
Et primum faciunt ignem se vortere in auras
Aëris: hinc imbrem gigni, terramque creari
Ex imbri; retroque a terra cuncta revorti,
Humorem primum, post aëra, deinde calorem:
Nec cessare hæc inter se mutare, meare
A cœlo ad terram, de terra ad sidera mundi:

cumque fit, possit revera creari. Adde quod illi *exordiuntur ab æthere, et ab ejus ignibus: et principio statuunt ignem* æthereum *mutare se in flatus aëris; ex aëre aquam* generari; *et ex aqua terram fieri. Et vice versa,* illa *quæque redire a terra: primo aquam, deinde aëra, postea ignem. Neque hæc* quatuor *desinere mutuo se vertere; transire de æthere ad terram; et de terra ad stellas cæli. Quod*

Cant. Heins. 1. *Denumerot* V. ed. Th. Ra. *De numero* P. Ald. *Deminuat* V. marg. 1. *Diminuat* Mus. B. 3. *Denumerat* Bodl. *nec quid* Mus. B. 2.—782 *Quando* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2. *at ignibus* Mus. B. 2. *ignibus ipsis* Gassend.—784 *ignem gigni* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Heins. 1.—785 *Ex igni* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Heins. 1. Ferr. Th. Ra. *in terram* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 3. Cant. Heins. 1.—787 *Ne* Ferr. *cessere* V. ed. Th. Ra. *mutando* Gryph. Nard. Bas. Bodl. Cr. P. in not.—788 *A:* sic P. Gottorp. fr. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. Mus. B. 1. 2. Cant. Heins. 1. *De* reliqui. *sidera cæli* quidam codd.—

NOTÆ

782 *Quin etiam repetunt, &c.*] His 21. vss. urget VII. Lucretius adversus Empedoclem, et ejus asseclas, qui quatuor elementa sic statuant rerum principia, ut, sicut monuimus vs. 671. not. velint ex igne primum fieri aëra: ex aëre deinde aquam: ex aqua postea terram: atque ex hac tandem res cunctas generari, crescere, et ali: et vice versa cunctas res primum redire in terram: terram in aquam: aquam in aërem: aërem in ignem. Quæ mutua mutatio quam absurda sit probat Lucretius ex eo, quod repugnat naturæ primordiorum, quæ immutabilia esse debent, ut demonstratum est sup. vs. 586. ne res cunctæ redeant ad nihilum. Igitur, cum elementa commutentur ad se invicem, non possunt esse rerum principia. Vel enim penitus mutantur, vel in iis remanet aliquid immutabile. Si penitus mutantur, ergo non sunt primordia: sin autem aliquid in iis remanet immutabile, illud ipsum erit, quod primordium sit statuendum; quodque cum aliis multis, si bene creaverit ignem, possit æque aërem, aquam, terram, et ceteras res creare, paucis ademtis, attributisve, aut mutatis.

A cœlo] Ab æthere, in quem sublimis ignis fertur, in quo esse creditur. Quanquam non in æthere, sed in cœlo ignem esse veteres crediderunt.

784 *Hinc*] Id est, ex hoc, nempe ex aëre.

788 *Mundi*] Cœli, quod Universi pars est nobilior, et a poëtis usurpatur pro toto mundo. vs. 74. vs. 1053. &c.

Quod facere haud ullo debent primordia facto.
Inmutabile enim quiddam superare necesse est;
Ne res ad nihilum redigantur funditus omnes.
Nam, quodquomque suis mutatum finibus exit,
Continuo hoc mors est illius, quod fuit ante.
Quapropter, quoniam quæ paullo diximus ante,
In conmutatum veniunt, constare necesse est
Ex aliis ea, quæ nequeant convortier usquam:
Ne tibi res redeant ad nihilum funditus omnes.
Quin potius, tali natura prædita, quædam
Corpora constituas; ignem si forte crearint,
Posse eadem, demptis paucis, paucisque tributis,
Ordine mutato, et motu, facere aëris auram:
Sic alias aliis rebus mutarier omneis.
At manifesta palam res indicat, inquis, in auram

tamen *principia nulla ratione oportet* ut *faciant; namque oportet ut aliquid supersit*, quod *non convertatur, ne res cunctæ revertantur omnino ad nihilum. Etenim illud omne, quod mutatur et egreditur* e *limitibus* suæ naturæ, *subito fit interitus ejus ipsius, quod fuit antea. Quamobrem cum hæc* elementa, *quæ modo antea memoravimus, commutentur inter se, oportet ea fieri ex aliis* rebus, *quæ non possint usquam mutari, ne res cunctæ revertantur tibi omnino ad nihilum. Imo vero* oportet ut *ponas aliqua corpora constare tali natura; quæ, si fortasse generaverint ignem, valeant* etiam *creare flatus aëris, sublatis paucis, et paucis attributis, inversoque ordine, et motione.* Et *similiter* necesse est *ceteras* res *verti ex* mutatis *aliis rebus. Sed, ais, res clara manifeste ostendit cunctas res augeri,*

789 *pacto* P. Mus. B. 1. 2. Cant. Ald. Bip. Delph. Hav. et al.—791 *Nec* Cant. *reducantur* Mus. B. 2.—793 *hoc more* Mus. B. 1.—794 *quando* Cant. *qui* O. Mus. B. 1. *quod* V. ed.—795 *Incommutatum* O. Mus. B. 2. *verum* pro *veniunt* V. ed.—796 *usquam:* sic Gryph. Nard. Gottorp. fr. P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. *unquam* vulg.—797 *reddeant* Ald.—801 *auram:* sic P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ferr. Ald. *auras* reliqui.—802 *rebus res vertier* Fab. Creech.—803 *Ac* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 3. *ignis* pro *inquis* Mus. B. et sic superscr.

NOTÆ

792 *Nam quodcumque, &c.*] Hi 2. vss. prius positi sunt vs. 671.

794 *Quæ*] Supp. elementa quatuor.

795 *In conmutatum*] In mutuam mutationem. Conmutatus, us. Sic vs. 1094. cibatum.

796 *Ea*] Elementa.

Convortier] Converti; metri causa, ut sæpe monui. Sic vs. 802.

798 *Quin potius, &c.*] Hos 4. vss. quidam legunt cum interrogatione, hoc sensu et ordine: Cur non potius constituas quædam corpora tali natura prædita; ut, si forte ignem creaverint, possint quoque, paucis detractis aut additis, aërem creare? Verum sensus idem satis per se patet, etiam sine interrogatione.

802 *Aliis rebus*] Nempe ex aëre aquam, ex aqua terram, ex terra res cunctas creari.

803 *At manifesta palam res, &c.*] His

Aëris e terra res omneis crescere, alique:
Et nisi tempestas indulget tempore fausto
Imbribus, et tabe nimborum arbusta vacillant;
Solque sua pro parte fovet, tribuitque calorem;
Crescere non possint fruges, arbusta, animantes.
Scilicet; et, nisi nos cibus aridus, et tener humor,
Adjuvat, amisso jam corpore, vita quoque omnis

et nutriri e terra in flatus aëris: et, si tempus benigne *non largitur, fortunata tempestate, pluvias, et* quasi *tetrum imbrem, sane arbores cadant* necesse est; *et Sol ex parte sua favet, et largitur calorem, ut gramina, arbores, et animalia queant grandescere. Nimirum nisi et alimentum siccum, et mollis humor juvat nos*, necesse est ut, *perdito jam corpore, vita etiam tota* libera *exeat de cunctis*

Voss. vet. *in auras* Hav. Bip. Delph.—804 *et terra* Voss. L. B. *æternas* pro *e terra* Mus. B. 2. *aliquas* Mus. B. 2.—805 *fusco* V. marg. 1.—806 *tabi* Delph. Bas. Nard. *tabes* Gryph. P. *tale* V. ed. Th. Ra. *vacillent* Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Par. Delph. Nard. *focillant* Gryph. marg. Mar. Bas. marg. P. *facillent* V. ed. Th. Ra. Cant. *vacilent* Ferr. *fucillant* V. marg. 1. Totum h. vs. Pius ex Priscian. VII. restituit: *et tabe membrorum arbusta vacillent.*—808 *Non possint:* sic Gottorp. fr. Lamb. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. V. ed. *Ne possint* Gif. Par. Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *uti possint* Gryph. Delph. Bas. Nard. *non possunt* reliqui.—810 *Adjuvet* P. Vind. Mus. B. 2. 3. Gryph. Bas. P. Ald. Bip. Ferr. *Adjuverint* V. ed.

NOTÆ

20. vss. objectionem præoccupat et solvit. Cum enim Lucretius antea statuisset non elementa, sed quædam elementis priora corpora esse rerum primordia; potuit Empedocles aut ejus asseclæ objicere, quod e terra res cunctæ oriantur, crescant, et alantur: quod arbores alat tempestivus imber, ne arescant: quod sol calore suo promoveat fruges, plantas, et animalia: quod alimentum, quod nobis terra suppeditat, nostræ conservationi etiam ac saluti bene consulat: igitur plantæ, arbores, animalia, et homines ortum, nutritionem, et incrementum debent quatuor elementis. Respondet autem Lucretius non elementis tanquam primis principiis hæc deberi: sed iis potius corporibus, ex quibus ipsa elementa contexuntur, ut ceteris rebus alimento sint. Sunt enim prima principia rebus communia variis modis, quæ pro varia textura, vario motu, varia dispositione, varia figura, varioque concilio res varias progenerant.

Auram Aëris] Aërem, qui flatu agitur. Manil. I. 152. 'Proximus in tenues descendit spiritus auras, Aëraque extendit medium per inania mundi.'

806 *Tabe* [*tabi*] *nimborum*] Supp. indulget. Tabes autem nimborum dicitur largus imber, qui ex nigris et quasi cruentatis sanie aquarum nubibus effunditur. Imber enim alit omnia, vs. 250. et seqq.

Vacillant [*vacillent*] Supp. oportet, necesse est. Alii *vacillant;* minus bene. Id est, ruant.

808 *Non* [*uti*] *possint*] Id est, *ut;* bene. Alii, *non*. Alii, *ne:* sed rem altius repetunt, nimirum supp. oportet ut non possint, &c.

**Omnibus e nervis atque ossibus exsoluatur.
Adjutamur enim dubio procul, atque alimur, nos
Certis ab rebus, certis aliæ atque aliæ res:
Nimirum, quia multimodis communia multis
Multarum rerum in rebus primordia multa
Sunt; ideo variis variæ res rebus aluntur.
Atque eadem magni refert primordia sæpe
Cum quibus, et quali positura, contineantur;
Et quos inter se dent motus, adcipiantque.
Namque eadem cœlum, mare, terras, flumina, solem,
Constituunt; eadem fruges, arbusta, animanteis:
Verum, aliis alioque modo conmixta, moventur.
Quin etiam passim nostris in versibus ipsis**

nervis et ossibus. Namque certe nos adjuvamur, et nutrimur a certis rebus: aliæ atque aliæ res aluntur quoque *certis* rebus. *Scilicet, quia principia sunt multarum rerum communia, et* sunt *immixta in multis rebus* per *diversas rationes, idcirco diversæ res nutriuntur diversis rebus. Porro plurimi refert plerumque cum quibus* aliis principiis, *et quo ordine, eadem principia admisceantur, et quos motus cieant inter se*, quosve *recipiant. Etenim eadem* principia *procreant cœlum, æquor, terras, fluvios, et Solem: eadem* generant *herbas, plantas, et animalia. Sed mixta* sunt *diversis* principiis, *et diversa ratione geruntur. Atque etiam*

Th. Ra. *admisso* Mus. B. 3. *jam tempore* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *robore* P. in not.—811 *ac ossibus* Bodl. *exsoluantur* Mus. B. 2. Cant. *exolvatur* Ferr.—812 *Abdicamur* Mus. B. 3. sed in marg. recepta lect. *adjuvamur* Mus. B. 2. *atque procul* Voss. vet. *alunt* Mus. B. 2.—813 *a rebus* Mus. B. 2. 3. *certe* Mus. B. 2.—814 *multimodis:* sic Vind. P. V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Par. Gryph. Delph. Nard. Bas. *multa modis* reliqui.—815 *multa* sic Gottorp. fr. Voss. vet. *mixta* reliqui.—818 *Con quibus* Mus. B. 2. *continuentur* superscr. in Voss. L. B.—819 *Et quo* Bodl. *sese* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. O. Mus. B. 3.—820 *Nam* V. ed. Ferr. Th. Ra. *Nanque* Ald. *terras et* Voss. vet.—823 *Quando* Ferr. V. ed. Th. Ra. *Quam* Mus.

NOTÆ

810 *Amisso*] Peremto, ademto, vs. 1038. Cicer. Epist. ad Gall. VII. 'Vires et corpus amisi.'

814 *Nimirum, quia, &c.*] Disputat fuse IV. 634. et seqq. cur alius aliis animantibus ac rebus sit cibus, aliudve alimentum.

823 *Quin etiam passim, &c.*] His 7. vss. eadem, qua supra vs. 197. et II. 688. ubi hos versus repetit, comparatione utitur, ut explicet qua ratione multa corpora materiæ, h. e. principia, communia multis rebus esse possint, v. g. soli, mari, terræ, aëri, frugibus, animantibus, &c. variasque res ex iisdem corporibus primis fieri possint. Nimirum sicut literæ, quæ sunt vocum elementa, pro varia positura, et ordine vario possunt diversas voces, dictiones, et versus etiam diversos formare: ita et corpora prima, quæ sunt rerum principia, res varias possunt procreare pro vario motu, ordine, et positura, &c.

Multa elementa vides, multis communia verbis;
Quom tamen inter se versus, ac verba, necesse est
Confiteare, et re, et sonitu distare sonanti:
Tantum elementa queunt, permutato ordine solo!
At, rerum quæ sunt primordia, plura adhibere
Possunt, unde queant variæ res quæque creari.
  Nunc et Anaxagoræ scrutemur ὁμοιομέρειαν,

cernis ubique in ipsis nostris carminibus plures literas, quæ sunt *communes pluribus vocibus; quanquam oportet* ut *fatearis carmina et voces differre inter se et re, et sono vocali. Usque adeo literæ possunt* variari, *mutata sola positura* illarum. *Verum* res illæ, *quæ sunt principia rerum, queunt adjungere* longe *plura* principia, *ex quibus singulæ res diversæ possint fieri. Jam* vero *expendamus etiam Homæo-*

B. 2. *nostris* deest V. ed. Th. Ra. *in sensibus* Cant.—824 *bellis* pro *verbis* Gottorp. fr. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. sed in Voss. vet. vera lect. superscr. *rebus* V. marg. 1.—825 *Quin tamen* V. ed. Th. Ra. *inter sese* Ferr. V. ed. Th. Ra. *versu* Vind. Mus. B. 1. 2. *vorsus* Th. Ra. V. ed. Ald.—827 *elementaque uni* Ferr. *mutato nomine* Mus. B. 2.—828 *Atque* V. ed. Th. Ra. Voss. L. B. *rorum* V. ed. Th. Ra.—829 *inde* V. ed. Th. Ra.—830 *ὁμοιομέρειαν* deest Cant. *ὁμοιομερίαν* Ald. *Homoiomeriam* videtur fuisse a

NOTÆ

824 *Elementa*] Literæ: sic vs. 827. supra vs. 196.

826 *Sonitu sonanti*] Vocali pronunciatione, ut aiunt. Sicut autem hic dicit 'sonitu sonanti:' ita III. 1006. 'anxius angor.' Ita Plautus 'amœnitas amœna:' 'pretium pretiosum:' 'nitores nitidi:' 'pulchra pulchritudo,' &c. Manil. III. 'gradi gressum,' &c.

830 *Nunc et Anaxagoræ, &c.*] His 92. vss. jam explosa Heracliti, Empedoclis, et aliorum sententia de primis rerum principiis, Anaxagoræ pariter opinionem de iisdem refutare tentat. Anaxagoras autem excellentis ingenii vir fuit; natus erat viginti annos, teste Laërtio, cum Xerxes Hellespontum tranavit; vixisse fertur annos sexaginta duos: obiit an. U. C. CCLXXXVI. et ante Christum natum, an. CCCLXVIII. Is autem se totum dedit rerum naturæ cognitioni: patriam reliquit, philosophandi causa. Docuit vero prima rerum principia esse homœomerian, quam Græci vocant, hoc est, similium partium naturam, vel partium similitudinem: a vocibus Græcis ὅμοιος *similis*, et μέρος *pars*. Hoc autem vocabulum *Homœomeria* non potest, ob egestatem linguæ Latinæ, unica voce Latina reddi. Sic autem mentem illius explicat Poëta noster his 12. vss. prioribus. Fingit igitur et putat Anaxagoras singulas partes cujusque rei, si diversæ sint, ex singulis partibus ac principiis similibus fieri. Sic vult ex minutis ossibus ossa procreari: ex minutis visceribus viscera: ex sanguinis guttulis sanguinem: ex tenuissimis ignis scintillis ignem: ex aquæ guttis aquam: ex auri ramentis aurum: et sic de ceteris rebus. Verum neque rebus intermixtum esse inane: neque rebus frangendis dari finem voluit.

Quam Graii memorant, nec nostra dicere lingua
Concedit nobis patrii sermonis egestas:
Sed tamen ipsam rem facile est exponere verbis,
Principium rerum, quam dicit ὁμοιομέρειαν.
Ossa videlicet e pauxillis atque minutis
Ossibus, sic et de pauxillis atque minutis
Visceribus viscus, gigni; sanguenque creari
Sanguinis inter se multis coëuntibus guttis:
Ex auræque putat micis consistere posse
Auram, et de terris terram concrescere parvis;
Ignibus ex igneis, humorem humoribus, esse.
Cætera consimili fingit ratione, putatque;
Nec tamen esse ulla parte idem in rebus inane

merian Anaxagoræ, quam Græci vocant, et quam *inopia patrii sermonis non sinit nobis nominare nostra lingua. Verumtamen non est difficile explicare vocibus rem illam,* nempe *Homœomerian, quam ait,* esse *primordium rerum.* Scilicet vult ille *ossa* v. g. procreari *de paucissimis et parvissimis ossibus: ita intestina generari de paucissimis et parvissimis intestinis; et sanguinem gigni de pluribus guttulis sanguinis inter se coalescentibus: et credit aurum posse constare ex ramentis auri: et terram* posse *augeri de minutis terris: et ignem* fieri *de ignibus: et aquam constare ex aquis. Credit et existimat ceteras* res fieri *pari modo. Neque tamen*

pr. m. in Voss. L. B. Latinis litt. in plerisque imprimitur.—831 *Grai* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Cant. *Graji* V. marg. 1. *Græci* reliqui. *Greci* Ferr.—833 *exponore* Ferr.—834 *Principio* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 2. 3.—835 *de pauxillis* Th. Ra. Ferr. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. V. marg. 1. *de pausillis* Vind. *pausillis* Mus. B. 1.—836 *hic et de* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. *et sic de* Nard. Bas. Vind. P. Mus. B. 2. 3. Ald. *etsi de* Mar. *et de* Bodl.—839 *Exhaurique* Mus. B. 3. *puta* Cant. *nucis* V. ed. Th. Ra.—840 *Aurum* vulg. *terraï* Cant. V. ed. *terra* Th. Ra.—841 In h. vs. repræsentando sequor Vind. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. reliqui fere exhibent ad hunc modum *Ignem ex ignibus, humorem ex humoribus esse:* sed secundum *ex* neque V. ed. etiam agnoscit. *Wakef.*—843 *idem parte* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B.

NOTÆ

831 *Nostra lingua*] Romana, seu Latina.

832 *Patrii sermonis*] Romani, seu Latini.

836 *Ossibus* [*Ossibu'*] Ossibus, litera s demta; sic vs. 838. 'coëuntibu', pro 'coëuntibus,' &c.

837 *Sanguen*] Antique dicebatur sanguen, inis, neutr. nunc sanguis, inis, masc.

841 *Ignibus ex igneis* [*ignem, &c.*] I. e. iguem ex ignibus; præposterus ordo. Porro Lambinus et alii sic legunt addendo adhuc versum unum: *Sic ignem inter se parvis coëuntibu' nasci Ignibus, exiguis humorem humoribus esse.* Verum et Gifanii et Paræi, et aliorum etiam lectio mihi magis probatur, quam ideo sum secutus. Quinetiam sic legendum censuit ipse Lambinus.

843 *Nec tamen, &c.*] His 4. vss. ar-

Concedit, neque corporibus finem esse secandis.
Qua re in utraque mihi pariter ratione videtur
Errare; atque illis juxta, quos diximus ante.
Adde, quod inbecilla nimis primordia fingit;
Si primordia sunt, simili quæ prædita constant
Natura atque ipsæ res sunt; æqueque laborant,
Et pereunt; neque ab exitio res ulla refrænat.
Nam quid in obpressu valido durabit eorum,
Ut mortem ecfugiat, leti sub dentibus ipsis?
Ignis? an humor? an aura? quid horum? sanguis an? anne os?

ipse Anaxagoras *vult ullo modo vacuum inesse rebus: neque dari terminum rebus frangendis. Quamobrem videtur mihi falli in utraque* hac *re, æque ac illi, quos antea supra memoravimus. Adjice quod facit principia* rerum *nimium infirma; si* tamen ea *sunt principia, quæ constant pari natura, ac res ipsæ* constant; *et* quæ, *pariter* ac res, *labant et intereunt; et* quæ *nihil arcet ab interitu. Etenim quid illorum* est, quod *resistet in acri oppressione, ut, intra ipsos dentes mortis,* valeat *evitare lethum? Ignisne, an aqua? an aër? quid horum* elementorum? *sanguisne aut ossa?*

partem Mus. B. 2. *in* deest Cant.—844 *nec* V. marg. 1. *inesse* V. ed. Bodl. Vind. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. *in esse* Ferr.—846 H. vs. sic ut edidi, ex divinatione prius emendaveram, quam eodem modo plane scriptum invenerim in Mus. B. 3. Vulgo impr. *atque illi supera quos diximus ante*. Vice τῶν *illi supera quos*, habet Gottorp. fr. *illis vix a quo;* Vind. V. ed. Bodl. *illis jura quod;* Mus. B. 1. 2. *illis jura quos;* Voss. L. B. *illis vira quod;* Voss. vet. *illi siura quo;* O. *illis jungi quod.* Wakef. *viri illi quos* V. marg. 1.—847 *imbecilia* Voss. vet. et L. B. *imbecillia* Mus. B. 3.—848 *sint* V. marg. 1.—849 *sunt hæ quæ æque* V. marg. 1. *quæque* V. marg. 2.—850 *refrenat* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—852 *effigiat* Th. Ra. *efficiat* Ferr. Th. Ra. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *sub cœtibus* Nard. P. V. ed. *sub motibus* Muretus. *subeuntibus* O. *tentibus*

NOTÆ

gumentum I. deducit Lucretius adversus Anaxagoræ sententiam de primordiis rerum. Scilicet, quia nec inane rebus, nec frangendis corporibus finem admittit Anaxagoras, eadem adversus illum retorquet argumenta Lucretius, quæ adversus Heraclitum, Empedoclem, et alios supra; et quæ longum esset hic retexere.

847 *Adde, quod inbecilla, &c.*] His 12. vss. argumentum II. adversus Anaxagoram continetur. Carpit autem Lucretius Anaxagoræ principia, tanquam imbecilla, et ad resistendum inepta, cum eadem natura constent, qua res ipsæ concretæ, quæ et mortales sunt, et facile perimuntur. Interim ambigit an principia dici rite debeant ea, quæ imbecilli adeo natura sunt prædita, parique sorti obnoxia ac res concretæ. Igitur necesse foret ut et ad nihilum res in interitu redirent, et ex nihilo rursum exorirentur, cum nihil in illis firmum superaret, quod morti posset obsistere. Quid enim, inquit, in homine v. g. restabit? an sanguis? an caro, &c.? an quatuor ipsa elementa? nihil sane. Primordia autem debent esse firmissima, et immortalia.

851 *Obpressu valido*] Acri oppressione.

Nihil, ut opinor; ubi ex æquo res funditus omnis
Tam mortalis erit, quam quæ manifesta videmus
Ex oculis nostris, aliqua vi functa, perire.
At neque recidere ad nihilum res posse, neque autem
Crescere de nihilo, testor res ante probatas.
  Præterea, quoniam cibus auget corpus, alitque;
Scire licet, nobis venas, et sanguen, et ossa,
Et nervos, alienigenis ex partibus esse:

nihil, ut puto; cum totum corpus quodlibet *æquali* jure *tam mortale omnino erit, quam* res illæ, *quas manifesto cernimus ante visus nostros interire*, ubi *percussæ sunt aliqua violentia. Verum testes voco res supra demonstratas*, ut constet *res neque posse relabi ad nihilum, neque nasci de nihilo. Deinde, cum alimentum augeat et nutriat corpus, juvat nos scire venas et sanguinem et ossa et nervos constare ex*

Mus. B. 1. 2. *utentibus* Mus. B. 3.—853 *Ignibus?* Gottorp. fr. Voss. vet. *aqua* pro *aura* V. marg. 1. *sanguinis* Th. Ra. Ald. *sanguis? an os?* Voss. vet. et L. B. Cant. V. marg. 2. Hav. sed in Voss. vet. *ad nos* supercr. man. eadem. *sanguisne?* Gif. *sanguis unne os?* Par. *sanguis ad nos* Bas. marg. *sanguinis anne os?* Heins. 2. P. in not. V. marg. 1. *sanguis omos* V. ed. *sanguis an ossa* Delph. *sanguis an? os an?* Creech. *sanguinis ad nos* P. Th. Ra. Ald. Mus. B. 3. *sanguinis annos* Mus. B. 2. *sanguen an ossa* O. P. in not. Lamb. *sanguen ad nos* Mus. B. 1. *sanguis omoios* Ferr. *sanguis ὅμοιος* P. in not.—854 *ibi* Bodl. *æquor* Voss. L. B. *quo* V. marg. 2. Mus. B. 2.—855 *quam nos* Bodl.—856 *victa perire* Ald. Bip. Hav. Delph. *cuncta perire* Vind. V. ed. Bodl. P. Mus. B. 1. 2. 3. Bodl. Cr. Ferr. Th. Ra.—857 *Ut* Bodl. *Atque* Mus. B. 3. *reccidere* Lamb. Delph. Voss. vet. *recedere* V. ed. Bodl. Voss. L. B. sed in Voss. L. B. a pr. m. fuit *recidere* teste Hav. *neque cedere jam ad* Gryph. Nard. Heins. 2. Bas. *neque recidere jam ad* Gryph. marg. Heins. 1.—860 *Seu vel ut in nobis* Gryph. Nard. Heins. 2. Bas. *ac sanguen* Mus. B. 1. *sanguin* Vind. Voss. vet. et L. B. *sanguem* Th. Ra.—861 H. vs. deest Gryph. Nard. Gottorp. fr. P. Bodl. Voss. vet. et

NOTÆ

857 *Recidere* [*Reccidere*] Duplicata litera 'c,' ut syllaba 're' producatur. Sic vs. 1062. Sic Propert. IV. El. 9. 'Reccidat inque suos mensa supina pedes.'

858 *Ante probatas*] Nempe vs. 215. et seqq.

859 *Præterea, quoniam cibus, &c.*] His 9. vss. argumentum III. deducitur ab exemplo, ut aiunt. Sic enim arguit Lucretius: Corpus hominis, et animalium augetur cibo et alitur: cibus autem non unius est generis; sed v. g. alimur pane, piscibus, carne, caseo, fructibus, vino, &c. quæ non sunt similes, sed alienigenæ res. Similiter sunt in homine, aut in animali quolibet alio, partes diversæ et alienigenæ, v. g. caro, sanguis, ossa, venæ, nervi, &c. Quæ tamen partes omnes cibis illis augentur et aluntur. Igitur in eodem cibo, quo nutrimur, debent inesse distincte vel confuse res, quæ similatæ sint singulis corporis nostri partibus. Quis autem dixerit in caseo, v. g. inesse carnem, sanguinem, venas, nervos, et alias partes, quibus hominis corpus constat?

861 *Alienigenis*] Dissimilibus. Quia partes corporis constant ex iis rebus, quibus aluntur. Augentur autem partes corporis rebus inter se dissimilibus. Ergo alienigenis ex partibus esse necesse est.

Sive cibos omneis conmixto corpore dicent
Esse, et habere in se nervorum corpora parva,
Ossaque, et omnino venas, parteisque cruoris:
Fiet, utei cibus omnis et aridus et liquor ipse
Ex alienigenis rebus constare putentur,
Ossibus, et nervis, venisque, et sanguine, mixta.
Præterea, quæquomque e terra corpora crescunt,
Si sunt in terris, terram constare necesse est
Ex alienigenis, quæ terris exoriuntur.
Transfer item, totidem verbis utare licebit:
In lignis si flamma latet, fumusque, cinisque,
Ex alienigenis consistant ligna, necesse est;
Ex alienigenis, quæ lignis exoriuntur.

partibus dissimilibus; sive dicent omnia alimenta constare mixto corpore, et continere in se minuta corpuscula nervorum, et ossium, et prorsus venarum, ac partium sanguinis. Itaque *fiet, ut et omne alimentum siccum, et ipse humor, credatur componi ex rebus dissimilibus*, ex *ossibus, et nervis, et venis et cruore admixto. Postea* omnia *corpora, quæ nascuntur e terra, si continentur in terris, oportet* ut *terræ componantur ex dissimilibus* rebus illis, *quæ nascuntur* e *terris. Perge similiter* ad alias res; *fas* tibi *erit* ut *usurpes tot voces. Si ignis, et fumus, et cinis latitant in lignis, oportet* ut *ligna constent ex* rebus *dissimilibus. Hoc* autem

L. B. Vind. Mus. B. 1. 3. Cant. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald.—862 *Sine* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. Hav. *cibo* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. *licet* pro *dicent* Mus. B. 2.—863 *Esset* Voss. L. B.—864 *Ossa* Bodl.—866 *putetur* omn. lib. *tum stare* pro *constare* Mus. B. 2.—867 *venisque:* sic P. Hav. Ald. Bip. Delph. *sanisque* V. ed. Th. Ra. *saniæque* Ferr. *saniequе* Gottorp. fr. Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gryph. Bas. Nard. Cant. *sanguiniisque* Bodl. *mixta* Gottorp. fr. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. *mixto* vulg. *misti* V. marg. 1.—869 *terram:* sic Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Bas. *terras* reliqui.—870 *terras* Mus. B. 2.—873 *constant* V. ed. Th. Ra. *ut constent* V. marg. 1. 'Deinde hunc sequuntur in Vind. Gottorp. fr. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. hi duo vss. lectt. leviter var. ut in P. quoque sed ordine inverso: *Præterea, tellus quæ corpora cunque alit, auget, Ex alienigenis, quæ lignis exoriuntur:* quorum prior haud dubie adulterinus est, cum et orationis seriem interpellet, et ab argumento loci prorsus alienus interveniat; posterior autem verus est poëtæ fœtus; et verbis præced. 'Transfer item &c.' non defenditur tantummodo, sed omnino vel conviciis deposcitur. His de

NOTÆ

862 *Conmixto corpore*] Hoc est, partibus alienigenis, et ad partium diversarum corporis nutritionem aptis.

868 *Præterea, quæquomque, &c.*] His 6. vss. argumentum IV. deducitur quoque ab exemplis; arguitque res cunctas, quæ e terra crescunt et aluntur, pariter alienigenis rebus constare: similiter et in lignis latitare ignem, fumum, et cinerem, quæ alienigena sunt, et dissimilia a lignis.

873 *Ex alienigenis consistant, &c.*] Post hunc versum in nonnullis codicibus sequitur hic: *Ex alienigenis quæ*

Linquitur heic quædam latitandi copia tenuis,
Id, quod Anaxagoras sibi sumit; ut omnibus omneis
Res putet inmixtas rebus latitare, sed illud
Adparere unum, quoius sint plurima mixta,
Et magis in promptu, primaque in fronte, locata:
Quod tamen a vera longe ratione repulsum est.
Conveniebat enim fruges quoque sæpe, minaci
Robore quom in saxi franguntur, mittere signum

in loco quædam facultas exigua effugii relinquitur; quod ipsum sibi Anaxagoras arripit, scilicet *ut credat res cunctas latere mixtas in cunctis* rebus: *sed istud videri* aliquid *unum, cujus* partes *plures sint immixtæ, et positæ magis in aperto, et in primo aspectu. Quod tamen remotum est a veritate rei. Decebat enim exigua grana* frumenti, *quando teruntur vi lapidis* molaris, *emittere plerumque indi-*

causis admittendum censui.' *Wakef.*—875 *quædam l. c. tenuis*: sic Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *tenuis l. c. quædam* vulg. *copia quædam l.* V. ed. Th. Ra.—876 *ex omnibus* Mus. B. 2. *et* V. ed. Bodl. Th. Ra.—877 *immistis* V. marg. 1.—878 *Apellare* Mus. B. 2. *plurima* P. Vind. V. ed. Bodl. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *pluria* vulg.—881 *minaci*: sic Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Voss. marg. *minace* Gottorp. fr. *minacis* Gryph. Nard. Bodl. Cr. Bas. Bodl. V. ed. et h. ult. *minutas*, vulg. lect. posuit ad fin. vs. *semine nati* pro *sæpe minaci* Mus. B. 1.—882 *quom in saxi*: sic Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. *in saxis* V. marg. 1. *in* deest

NOTÆ

lignis exoriuntur. Quem tamen sustulimus, quia et Lambinus, et Paræus, et Gifanius, et alii complures temere intrusum fuisse volunt.

875 *Linquitur heic, &c.*] His 22. vss. objectionem præoccupat, cujus solutionem dat in v. argumenti locum adversus Anaxagoram. Potuit igitur instare Anaxagoras omnibus omnia quidem esse mixta, sed intus latere; tunc vero in apertum rem concretam prodire, v. g. lac, sanguinem, herbas, &c. cum plurimæ similes partes rerum, v. g. lactis, sanguinis, herbarum, &c. confluxissent ac convenissent: hactenus vero antea res apparere tales potius, quam aliud, quod tales partes potius, quam aliæ, quasi dominari viderentur. Cui respondet Lucretius, arguens fore ut in tritura frugum sanguis manaret, et cetera, quæ aluntur in corpore nostro, puta nervos, ossa, carnem, quæ elici deberent: in collisione saxorum manaret etiam cruor: in herbarum expressione, lac, mel, et liquores dulces emitterentur: in glebarum resolutione cernerentur olera, fruges, frondes, et arbores: in lignorum præfractione viderentur cinis, fumus, et ignis; et ita de ceteris; quæ tamen omnia nec fiunt nec cernuntur. Igitur omnia non mixta sunt omnibus.

878 *Plurima* [*Pluria*] Antique 'pluria.' Sic Terent. Adelph. 'Te pluria in hac re peccare ostendam.' Immo A. Gell. ait potius dicendum esse 'pluria' et 'compluria,' quam 'plura' et 'complura.' Nunc tamen 'plura.'

881 *Minaci* [*Minutas*] Bene. Quidam legunt *minacis*, supp. saxi, quasi duri, rigidi; minus bene.

Sanguinis, aut aliquid, nostro quæ corpore aluntur:
Quom lapidem in lapidem terimus, manare cruorem:
Consimili ratione herbis quoque, sæpe decebat
Et laticis dulceis guttas, similique sapore
Mittere, lanigeræ quales sunt ubere lactis:
Scilicet; et glebis terrarum sæpe friatis
Herbarum genera, et fruges, frundeisque videri,
Dispartita, ac in terram latitare minute:
Postremo, in lignis cinerem fumumque videri,

cium cruoris, aut aliarum rerum, *quæ nutriuntur in nostro corpore:* decebat *sanguinem fluere, quando conterimus saxum saxo: pari modo conveniebat etiam fere semper herbas fundere* non solum *dulces guttulas liquoris;* sed etiam *alias guttas* liquoris, *qui tali sapore* sint, *quali constat lac* ovis *ferentis lanam: similiter* decebat *etiam nonnunquam olerum genera, et segetes, et frondes cerni* oculis, *passim dispersa,* cum *terrarum glebæ franguntur, et minutim latere in glebis: denique* decebat *cinerem et fumum cerni in lignis, ubi primum frangerentur, et minimas*

in reliquis.—883 *Sanguis* Cant. *alium* Cant. edd. vulg. *aliem* Mus. B. 2.—884 *lapidi lapidem* Hav. Bip. Delph. Cant. P. in not. V. marg. 1. *lapidi in lapidem* Gottorp. fr. Bodl. Voss. vet. et L. B. *terremus* Voss. vet. et L. B. *tenuem* O. *tenuem in* Mus. B. 3.—885 *herbis:* sic V. ed. Th. Ra. Ferr. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Cant. *herbas* reliqui. *docebat* Mus. B. 2.—886 *latices* P. Vind. V. ed. Th. Ra. Ferr. Ald. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Cant. *similesque* Voss. vet. *sapor* Mus. B. 2.—887 *lanigero* corr. P. in not. *quales* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. P. Bodl. Voss. L. B. sed in post. a pr. man. *qualis. quali* Vind. Mus. B. 3. Hav. Bip. Delph. *ubera* Vind. Mus. B. 3. Hav. Bip. Delph. *rubere* Bodl.—888 *Sic licet* Ald. *finatis* V. ed. Th. Ra. *fricatis* Ferr. O. Mus. B. 1. 2. V. marg. 1. ut et Voss. vet. sed a sec. m. *sinatis* Bodl.—889 *genere* Mus. B. 1. *frigidos* pro *fruges* Mus. B. 2.—890 *Dispartita:* sic Mus. B. 1. 2. *Dispertita* vulg. *ac* sic Mus. B. 3. Ald. post. et Juntina 1512. *et* P. Vind. V. ed. Th. Ra. Ald. Bodl. Cant. *atque* Mus. B. 1. 2. Hav. Bip. et vulg. *terram* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Bodl. P. Voss. L. B. *terra vi* Voss. marg. *terris* vulg.—891 *summumque* P.

NOTÆ

883 *Aut aliquid, [alium,] nostro quæ corpore aluntur*] Hoc est, alium, pro aliorum, quæ in corpore nostro aluntur, puta nervos, ossa, carnem, venas, &c. Alii legunt, *aut aliquid, nostro in quæ corpore aluntur.* Alii: *aut aliquid, nostra quo corpora aluntur.*

886 *Laticis*] Liquoris dulcis, puta, nectaris, ambrosiæ. 'Latex' enim usurpatur pro quovis liquore, vino, lacte, aqua, &c. Alii *Latices;* sed male, ut patet.

887 *Quales [Quali]* Supp. sapore. Alii *quales,* supp. 'dulces guttas.'

Ubere [Ubera] lactis] Lac ipsum. Alii *ubere lactis:* supp. quales guttas dulces sunt in ubere lactis; minus probata lectio.

888 *Friatis*] Dicitur frio, as, h. e. frango, tero. Varr. I. de R. R. IX. et Plin. XIII. 4.

890 *Dispartita*] Supp. hæc omnia genera, herbarum, frugum, frondium, &c.

Quom præfracta forent, igneisque latere minutos.
Quorum nihil fieri quoniam manifesta docet res,
Scire licet, non esse in rebus res ita mixtas;
Verum semina multimodis inmixta latere
Multarum rerum in rebus conmunia debent.
At, sæpe in magnis fit montibus, inquis, ut altis
Arboribus vicina cacumina summa terantur
Inter se, validis facere id cogentibus austris,
Donec flammai fulserunt flore coorto:
Scilicet; et non est lignis tamen insitus ignis;
Verum semina sunt ardoris multa, terendo
Quæ quom confluxere, creant incendia sylvis.

flammas latitare in illis. *Verum, cum nihil horum esse res clara demonstret, possumus nosse res non sic immixtas inesse rebus: sed corpuscula* prima *communia multis rebus debent latitare in rebus, admixta diversis modis. Verum, ais, plerumque accidit in summis montibus, ut vertices supremi procerarum arborum proximi* mutuo *inter se collidantur, (austris vehementibus impellentibus facere istud,) usquedum, accenso igne, flammæ cœperunt fulgere. Ita est: et tandem ignis non est inclusus in lignis: sed plurima corpuscula* prima *ignis insunt, quæ, ubi concur-*

vss. 890. 891. Desunt Gottorp. fr. *fumum cineremque* Mus. B. 2.—892 *patefacta* Mus. B. 2.—893 *Quo nihil* Mus. B. 2. *decet* Cant.—895 *immissa* Nard. *in mixta* V. ed. Th. Ra. vss. 895. 896. delendos censet Creech.—896 *in multis* Gassend.—897 *Ut* Mus. B. 2. *ignis* pro *inquis* Mus. B. 1.—899 *validis fulgere* V. ed. Th. Ra.—900 *flammæ* Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Bip. *fluxerunt* P. Mus. B. 2. *rore* O. *fulgure* Bodl. *fulgore* Vind. P. V. ed. Th. Ra. Ald. Bip. Mus. B. 2. 3. Cant. *Donec coorto fulserunt flamæ fulgore* V. ed. D. *coorto f. fulgure flammæ* Bodl. *corusco* pro *coorto* Mus. B. 2.—901 *tamen lignis* Mus. B. 2.—902 *arboris* V. ed. Th. Ra. *tenendo* Mus. B. 2.—903 *tum*

NOTÆ

895 *Semina*] Atomi, corpuscula prima, corpora materiæ, &c.

896 *Communia*] Ut dictum est vs. 823. not.

897 *At, sæpe in magnis, &c.*] His 10. vss. aliam præoccupat objectionem, ex cujus solutione VI. argum. deducitur adversus Anaxagoram. Sic autem objici potuit. Quæ ex rebus eliciuntur, ea sunt in rebus: atqui sæpe fit ut ex arboribus collisis inter se eliciatur ignis, quo sylvæ comburantur. Quod fieri plerumque testatur Thucyd. II. Igitur in arboribus est ignis. Factum non negat Lucretius: sed non ex igne, qui arboribus insit, verum ex seminibus, quæ multarum rerum communia sunt et immixta rebus, et quorum vario motu, ordine, positura, &c. res variæ coalescunt. In hoc ergo discrepant Lucretius et Anaxagoras, quod hic partes rerum similes in rebus distinctas et veras inesse velit: ille vero corpora tantum materiæ, seu semina rerum, quæ communia sint ad res multas generandas, pro vario illorum motu, ordine, dispositione, &c.

899 *Austris*] Meridionalibus ventis nominatim, pro ventis generatim.

900 *Flore* [*Igne*] Bene. Alii *fulgore*; vel *flore*; male.

Quod, si facta foret sylvis abscondita flamma,
Non possent ullum tempus celarier ignes:
Confacerent volgo sylvas, arbusta cremarent.
  Jamne vides igitur, paullo quod diximus ante,
Permagni referre, eadem primordia sæpe
Cum quibus, et quali positura, contingantur;
Et quos inter se dent motus, adcipiantque?
Atque eadem, paullo inter se mutata, creare
Igneis e lignis? quo pacto verba quoque ipsa
Inter se paullo mutatis sunt elementis,
Quom ligna atque igneis distincta voce notemus.
  Denique, jam quæquomque in rebus cernis apertis,

rerunt atterendo, generant incendia sylvis. Quod si tantus ignis latitaret in arboribus *sylvarum, flammæ non possent latere per ullum tempus, sed continuo everterent penitus sylvas, et comburerent arbores. Nonne ergo nunc agnoscis* id, *quod paulo supra diximus,* nempe *plurimi interesse plerumque cum quibus* aliis principiis, *et quali positione ipsa principia* rerum *sint, et quas motiones invicem reddant, atque recipiant: et eadem paululum inter se transposita generare ignes e lignis, qua* simili *ratione ipsæ etiam voces* LIGNA *et* IGNES *se habent, literis paululum inter se mutatis ac* transpositis, *quoniam designamus diverso vocabulo* LIGNA *et* IGNES.

cum fluxere P. *cum fluxere* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2.—904 *facta*: sic Gryph. marg. Heins. P. Gottorp. fr. Bas. marg. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Bodl. Voss. marg. vet. et L. B. *tanta* reliqui. *ascondita* Mus. B. 3.—905 *tempus ullum* V. marg. 1. *ullis lignis* Mus. B. 3. *ullum lumen* O. Mus. B. 1. *tempus* deest Vind. Mus. B. 2. *celerarier* Delph.—906 *silvas* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—907 *Nonne vides* Mus. B. 2. *igitur et* Mus. B. 1.—908 *Per magni* Th. Ra. V. ed.—909 *est quali* Mus. B. 2. *aut quali* Mus. B. 1. *contineantur* Mus. B. 2. *conjungantur* Fab. *continuantur* O. *contingantur?* Gryph. marg. Gottorp. fr. Heins. Bodl. Cr. P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B.—910 *dent tactus* Mus. B. 1.—911 *inter se multa* Mus. B. 2. *cruore* Bodl.—912 *lingnum* Gottorp. fr. *lignum* Voss. L. B.—913 *paullo* deest Cant.—914 *distracta notamus* O. Mus.

NOTÆ

905 *Celarier*] Celari, hoc est, tegi, latitare; non micare.

907 *Jamne vides, &c.*] His 8. vss. interim concludit ex dictis hactenus atque disputatis, quod paulo ante memoravit vs. 814. nimirum multa esse corpora prima multarum rerum communia, quæ, variis modis, posituris, ac ordinibus posita, res varias procreant: sicut multæ literæ varias efficiunt syllabas, voces, ac etiam orationes. Quod exemplo vocum 'Ligna' et 'Ignes' confirmat, quæ ex iisdem fere literis formantur, paucis mutatis, ac transpositis, ut patet.

909 *Cum quibus, &c.*] Hi 2. vss. positi sunt supra vs. 817.

913 *Elementis*] Literis, vss. 196 824. 826.

915 *Denique, jam quæquomque, &c.*] His 6. vss. ultimum affert argumentum, adversus Anaxagoram, idque eruit ex absurdis, quæ inde sequerentur, si principia essent in rebus res

Si fieri non posse putas, quin materiai
Corpora consimili natura prædita fingas,
Hac ratione tibi pereunt primordia rerum:
Fiet, utei risu tremulo concussa cachinnent,
Et lacrumis salsis humectent ora, genasque.
Nunc age, quod super est, cognosce, et clarius audi:
Nec me animi fallit, quam sint obscura; sed acri

Postremo, si etiam non credis ea omnia, *quæ vides in manifestis rebus, posse creari, quin putes* esse *corpuscula prima, quæ constent simili natura,* ac res ipsæ, *hoc modo* sane *principia rerum intereunt tibi: accidet ut* principia *tacta rideant risu trepidanti, et madefaciant vultum, et malas lacrymis amaris. Jam* vero *agedum, percipe quod restat, et ausculta* rem *magis perspicue. Neque* ratio *mentis decipit me, quam* res istæ *sint* plenæ *obscuritatis; verum spes magna gloriæ tetigit*

B. 1. *distracta* V. marg. 1.—916 *non* deest Voss. L. B. *putes* Mus. B. 2.—918 *Hæc* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B.—919 *ut* Mus. B. 2. *tæmulo* Voss. vet. *temulo* P. in not. *cachinent* Ferr. *cachinet* Mus. B. 2.—920 *falsis* Bodl. O. P. in not. *humectet* Mus. B. 2.—921 *aude* V. ed. Th. Ra.—922 *Hec* Ferr.

NOTÆ

similes. Scilicet sicut os hominis tremulo cachinnat risu, et oculi lacrymas salsas fundunt, ita prima principia quædam essent ejusmodi et ridentia et flentia. Quo quid absurdius? Neque enim actiones, functiones, affectionesque rerum, v. g. hominis, tribui debent principiis ipsis, sed toti homini. Porro per lacrymas et risum designat Poëta præcipuos hos hominis affectus ex Epicuri Doctrina, Dolorem et Voluptatem. Namque Dolor tristis est sensatio; qualis est fletus sensatio, quæ membranam oculorum tangens excitat lacrymas. Voluptas læta est sensatio, qualis est risus sensatio, quæ præ titillatione movet risum, quod est gaudii indicium.

916 *Materiai Corpora*] Principia, semina rerum.

918 *Pereunt*] Desinunt esse principia, quibus attribuas quæ principiis non conveniant.

919 *Cachinnent*] Rideant.

920 *Lacrumis salsis*] Sic vs. 126. I. e. amaris.

921 *Nunc age, quod super est, &c.*] Hactenus de principiis ac prima rerum materia adversus priscos Philosophos. Jam vero his 30. vss. seqq. revocat animum Memmii sui, veritus ne longo illo disputationis discursu longius, quam par sit, illum distraxerit. Allicit autem illum pacta et rerum novitate et verborum ac carminis claritate atque venustate. Pactum vero in promtu solvit, dum præclaram adhibet comparationem. Sicut enim, inquit, medici, cum absinthia pueris dare conantur, vasis labra melle contingunt, ut labrorum tenus decepti pueri salutarem medicinam propinent; ita, dum de rebus novis, arduis, et obscuris Memmium suum docet, a quibus mens hominum vulgo abhorret, ejus animum lepore ac venustate carminis fore ut retineat sibi pollicetur.

922 *Animi fallit*] Supp. ratio; sic vs. 98.

Percussit thyrso laudis spes magna meum cor,
Et simul incussit suavem mi in pectus amorem
Musarum: quo nunc instinctus, mente vigenti
Avia Pieridum peragro loca, nullius ante
Trita solo: juvat integros adcedere funteis,
Atque haurire; juvatque novos decerpere flores,
Insignemque meo capiti petere inde coronam,
Unde prius nulli velarint tempora Musæ.
Primum, quod magnis doceo de rebus, et artis
Religionum animum nodis exsolvere pergo:
Deinde, quod obscura de re tam lucida pango
Carmina, Musæo contingens cuncta lepore:

pectus meum thyrso vigente et *aculeato; et una indidit mihi animo dulcem amorem Musarum, quo jam instigatus, forti animo percurro loca Pieridum invia, et* a *vestigiis neminis ante* me *calcata: placet adire fontes illibatos, et haurire* aquas ex illis: *placet legere novos flores, et ex iis locis quærere capiti meo corollam claram, ex quibus Musæ nemini antea operuerint tempora. Principio quia edoceo res magnas, et prosequor liberare strictis vinculis Religionum mentes* humanas. *Secundo, quia fundo versus adeo claros de rebus perobscuris, aspergens omnia venustate Musarum.*

fallunt Bodl.—923 *Percursit* V. ed. Th. Ra.—925 *indistinctus* V. ed. Th. Ra.—926 *locus* V. ed. Th. Ra.—928 *que* deest V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2.—930 *velarunt* Voss. L. B.—931 *docet* Bodl. *decet* V. ed. Th. Ra.—932 *animos* P. in not. Bip. Hav. Delph. *modis* Ferr. *porgo* Voss. vet. et L. B.—935 *Id quod*

NOTÆ

923 *Thyrso*] Thyrsus proprie dicitur hasta pampinis involuta, quam Baccho sacra facientes gestabant. Thyrso percussi dicebantur, qui Bacchi furore agitati divino concitabantur. Hinc et divino Apollinis, seu Musarum afflatu concitati dicuntur per metaphoram, Thyrso percussi:

924 *Mi*] Syncope: pro *mihi.*

926 *Avia Pieridum, &c.*] Pierides dicuntur Musæ, vel a Pierio Bœotiæ monte, vel a Pieria ejusdem Bœotiæ regione, in qua ex Jove et Mnemosyne natæ Musæ dicuntur. Eadem autem allegoria, qua Lucretius, usi sunt Horat. Epist. I. 1. Virg. Georg. III. vs. 289. Manil. I. et II. Qua ostendant se rem incantatam et nulli priorum memoratam aggredi, unde sibi majorem capiant laudem ac gloriam.

927 *Solo*] Solea, pede, vestigiis. Cicer. v. Tusc.

930 *Nulli*] Poëtæ Latino. Primus quippe Lucretius carmina scripsit de rerum natura vers. heroicis.

931 *Doceo de rebus*] Pro 'res.' Sic Cic. pro Dom. 'Docere Pontificum collegium de rebus divinis.'

932 *Religionum nodis*] Metu Deorum, vs. 25.

933 *Pango*] Sic vs. 26.

934 *Contingens*] Tingens; a verbo tingo, vel tinguo; non autem a verbo tango. Sic vs. 938. 947. contingunt.

Id quoque enim non ab nulla ratione videtur;
Sed, velutei pueris absinthia tetra medentes
Quom dare conantur, prius oras, pocula circum,
Contingunt mellis dulci flavoque liquore,
Ut puerorum ætas inprovida ludificetur
Labrorum tenus; interea perpotet amarum
Absinthii laticem, deceptaque non capiatur,
Sed potius, tali facto recreata, valescat:
Sic ego nunc, quoniam hæc ratio plerumque videtur
Tristior esse, quibus non est tractata, retroque
Volgus abhorret ab hac; volui tibi suaviloquenti
Carmine Pierio rationem exponere nostram,
Et quasi Musæo dulci contingere melle;
Si tibi forte animum tali ratione tenere
Versibus in nostris possem, dum perspicis omnem

Hoc enim ipsum *non est alienum ab ulla vera cognitione: verum sicut medici, quando tentant præbere infantibus amara absinthia, aspergunt antea vasa circa labra suavi et flavescenti humore mellis, ut pueritia incauta infantum decipiatur tantum quoad labia,* et ut *interim bibat tetrum liquorem absinthii, et sic ludificata non* tamen *decipiatur, verum* ut *potius tali ratione sanata convalescat: similiter ego, quia hæc materia,* quam tracto, *interdum videtur molestior* iis hominibus, *quos nondum fuit edocta, et* quia *vulgus* hominum *refugit eam, volui explicare tibi nostram doctrinam dulcibus versibus Pieridum, et aspergere* illam *tanquam suavi melle Musarum:* ut tentarem *si fortasse possem tali ratione retinere mentem* tuam *in nostris carminibus, dum* interim *vides intus universam naturam rerum,* et

Ferr.—936 *abscinthia* Ferr. *absynthia* Ald.—937 *horrida* pro *oras* P. in not. 938 *dulcis* Par. Nard. *flavi* Mus. B. 2.—940 *Laborum* Voss. vet. et L. B.—941 *capiantur* Vind. O. Mus. B. 3. Ferr.—942 *tali tactu* Voss. L. B. Lamb. *valescant* Mus. B. 2.—944 *ideoque* Bas. marg. V. ed. Th. Ra. Ald. P. O.—945 *suave loquente* V. marg. 1. *suave loquenti* Mus. B. 2. 3. Cant. *suaveloquenti* Vind.

NOTÆ

939 *Puerorum ætas*] Pueri: pueritia infantum.

941 *Absinthii laticem*] Jus ac liquorem absinthii: absinthium, vs. 936.

Deceptaque non capiatur] Nimirum decepta dulcedine mellis labiorum tenus; non capiatur, h. e. non frustretur, sed sanetur absinthii amaritudine hausta.

943 *Hæc ratio*] Hoc doctrinæ genus, hæc materia, de qua doceo; sic vs. 946.

945 *Volgus*] Antiqua scriptura, pro *vulgus*.

946 *Pierio*] Musæo, quod ad Musas pertinet: vs. 926.

Rationem] Doctrinam.

947 *Musæo . . . melle*] Metaphora est. H. e. carmine, quod instar mellis suave sit.

Naturam rerum, qua constet compta figura.
Sed, quoniam docui, solidissima materiai
Corpora perpetuo volitare, invicta per ævom;
Nunc, age, summai quædam sit finis eorum,
Necne sit, evolvamus: item, quod inane repertum est,
Seu locus, ac spatium, res in quo quæque gerantur,
Pervideamus, utrum finitum funditus omne

cernis *qua forma sit ornata. Verum, quia ostendi semina rerum solidissima continuo moveri per æternitatem, nec impediri posse: jam, agesis, explicemus quisnam sit terminus numeri illorum, et an sit; similiter perspiciamus an vacuum* omne, *quod inventum est* in rerum natura, *sive regio, et spatium, in quo cunctæ res moventur* et fiunt, *sit totum omnino finitum, an* vero *infinitum extendatur et infi-*

Bodl.—946 *Carmina* Vind. Mus. B. 2. 3.—949 *possum, d. prospicis* Mus. B. 1. —950 *quarum constet* Mus. B. 2. *constent* Nard. *cuncta figura* Gryph. Bas. Nard. P. in not. Th. Ra.—951 *solidissime* Mus. B. 2.—953 *Hunc* Th. Ra. *summai ecquænam* Lamb. *quænam* Par. Barb. Delph. Cout. Voss. marg. *summa audi quænam* Gryph. Nard. Bodl. Cr. Bas. P. V. ed. Voss. marg. Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *summa quædam* Voss. vet. et L. B. *summam audi quænam* Bodl. *ecquam* Lamb. in not.—954 *Nec sit* Gif. Par. Bas. marg. Voss. vet. et L. B. *Nec sic* Gryph. P. V. ed. Th. Ra. Ald. *Hæc sic* Bas. Nard. P. in not. *Nec si volvas* Par. *Nec si te voluimus* vel *sic tuo luamus* V. marg. 1. *Nec si te volvas* Bodl. *Nec si te volvamus* Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *repertum sit* Voss. vet. sed a sec. m.—955 *quicquid* V. ed. Th. Ra. *geratur* V. ed. Th. Ra. Ald. P. *geruntur* Delph. Cout. *genantur* Creech. Lamb. in not.—956 *Provideamus* V. marg. 1.

NOTÆ

950 *Compta*] Ornata, supp. natura. Alii *cuncta*, supp. natura. Alii *constent cuncta*; quæ lectio laudatur satis.

951 *Sed, quoniam docui, &c.*] His 7. vss. cum hactenus de soliditate atomorum satis disputasse videatur, jam alteram, quæ de illarum summa infinita, atque irrequieto motu superest, difficultatem explicare aggreditur. Hoc autem ipsum assequi non potest, nisi prius de inanis seu vacui patenti latitudine disputaverit. Itaque primum demonstraturus est inane immensum esse secundum omnes partes; cujus 'in immensitate,' ut ait Velleius Epicureus apud Cicer. I. N. Deor. 'latitudinum, longitudinum, altitudinum, infinita vis innumerabilium volitat atomorum.' Unde concludet 'et atomos infinitas esse multitudine; et inane magnitudine infinitum.' Quod et Empiricus adv. Phys. et Stobæus Eclog. Phy. et Plutarch. I. Plac. 3. et Cicer. I. N. Deor. Epicurum docuisse testantur. Quia vero ex inani et atomis tantum constat universum; hoc igitur infinitum esse necesse est.

952 *Invicta*] Non impedita, quominus volitent perpetuo ac moveantur per ævum.

953 *Summai*] Numeri, supp. atomorum.

955 *Seu locus ac spatium*] Sic vss. 335. 422. 427. not. &c.

Gerantur] Administrantur, moventur, &c. Sic alibi passim. Lamb. *Genantur*, quasi *gignantur*.

Constet, an inmensum pateat, vasteque profundum.
Omne quod est, igitur, nulla regione viarum
Finitum est; namque extremum debebat habere:
Extremum porro nullius posse videtur
Esse, nisi ultra sit quod finiat; ut videatur,
Quo non longius hæc sensus natura sequatur.
Nunc, extra summam quoniam nihil esse fatendum,

nite sit immensum. *Ergo* illud *totum, quod extat* in rerum natura, *nulla parte regionum terminatum est; etenim deberet habere terminum. Atqui terminus nullius rei videtur esse posse, nisi* aliquid *extet ulterius, quod terminet: ut* terminus aliquis *cernatur, ultra quem hæc natura sensus,* nempe visus, *non progrediatur. Jam* vero, *cum oporteat fateri nihil esse ultra universum, non habet igitur termi-*

Pervideas Bodl.—957 *et an* V. ed. Th. Ra. *paceat* V. ed. Th. Ra. *pateflat* P. Ald. Gryph. Nard. Bas. *vasteque* sic Voss. vet. et L. B. Par. Delph. Cout. Gassend. Lamb. Creech. Voss. marg. 1. *ad usque* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. Nard. Bas. *vel* deest Bodl.—958 *ratione viarum* Mus. B. 2. O.—959 *Finitum sit* Voss. vet. *nam qua* Voss. vet. et marg. cum interrog. not. Lamb. Hav. *debeat* Mus. B. 2. *debebit* Fab. Hav. *deberet* Cout.—961 *nisi multa* Bodl. *nisi extra* Delph. Lamb. Creech. *ultra fuit* Mus. B. 2. *fineat* Voss. vet. et L. B. *aut videatur* Mus. B. 1. Bodl. Cr. *at* Fab.—962 *Quod* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gryph. V. marg. —963 *summum* P. Vind. V. ed. Mus. B. 3. Gryph. marg. *nil* Mus. B. 2.

NOTÆ

957 *Inmensum pateat*] Cum secundum latitudinem, tum secundum longitudinem, &c.

Vasteque profundum] Hoc est, altum et profundum; immensum secundum omnes partes; hoc est infinitum.

958 *Omne quod est, igitur, &c.*] His 10. vss. continetur I. argumentum, quo Lucret. probat inane seu vacuum patere infinitum et immensum. Scilicet ipsum universum infinitum patet. Namque, quod est finitum, habet extremum. Quis hoc non dederit? Quod autem habet extremum, id cernitur ex alio extrinsecus. Hoc quoque est concedendum. At quod omne est, hoc est, universum, id non cernitur ex alio extrinsecus. Ne hoc quidem negari potest. Igitur omne quod est, seu universum, non habet extremum. Hoc denique dandum est. Quare cum universum non habeat extremum, infinitum sit ipsum necesse est. Hoc argumentum iisdem fere verbis est apud Cic. de Div. II. apud Laërt. X. et apud Aristot. III. Phy. 4. quo probatur dari infinitum in rebus: et apud Cleomed. quo ostenditur esse extra mundum inane infinitum. Sed jam singulas partes argumenti expendamus.

Omne quod est] Laërt. X. τὸ πᾶν universum, totum.

960 *Extremum porro, &c.*] H. e. ea est natura extremi, ut ab alio contineatur, et finiatur; nec ultra ipsum visus progredi queat. Quasi hæc natura sensus, nempe visus, terminos extremos ponat.

962 *Sensus natura*] Visus, oculi.

963 *Summam*] Universum, omne, τὸ πᾶν. Si enim extra universum esset aliquid, sane non esset τὸ πᾶν, omne. Universum quippe complectitur id omne, quod est, hoc est, universam rerum summam.

Non habet extremum; caret ergo fine, modoque:
Nec refert, quibus adsistas regionibus ejus:
Usque adeo, quem quisque locum possedit, in omneis
Tantumdem parteis infinitum omne relinquit.
Præterea, si jam finitum constituatur
Omne, quod est, spatium, si quis procurrat ad oras
Ultimus extremas, jaciatque volatile telum,
Id validis utrum contortum viribus ire,
Quo fuerit missum, mavis, longeque volare;

num, nec habet finem, nec extremum. Nec interest in *quibus illius* universi *partibus consistas;* namque *in quantum quilibet* homo *occupat regionem aliquam* illius, *in tantum quoquoversum linquit* semper *totum immensum. Deinde, si jam omnis locus, qui extat, ponatur terminatus;* profecto, *si quis extremus progrediatur ad ultimos fines illius, et mittat spiculum missile,* peto a te *an velis potius illud vibratum magnis viribus pervenire ad locum, in quem fuerit missum, aut ultra*

Cant. *fatendum est* Mus. B. 2. 3. Cant. Hav. Bip. et al. edd.—965 *absistas* Delph. *assistas* Bip.—966 *quam* V. ed. Th. Ra. *locum* deest V. ed. Th. Ra. *possidit* Bip. Vind. Mus. B. 1. 2. Hav.—967 *esse relinquit* O. Mus. B. 2.—968 *sic jam* Voss. vet. Lamb. in not. Preig. *sinitum* V. ed.—969 *est* deest Th. Ra. *percurrat* V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl.—970 *jaceatque* Gif. *celum* V. ed.—971 *Id validis* Vind. Cant. Bip. Hav. Delph. *Invalidis* Gif. Par. Gryph. Nard. Gassend. Bas. P. Bodl. Voss. vet. et L. B. *uterum* Vind. *iterum* O. *rerum* Mus. B. 2. *contorque* Mus. B. 2. *contortion* V. ed. *contortim* Th. Ra.—972 H. vs. deest Bodl. Cr. *Quod* Vind. V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Gryph. Nard. Bas. *majus* P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald.

NOTÆ

965 *Nec refert, &c.*] His 3. vss. posterioribus præoccupat objectionem, quam quis facere poterat. Nimirum fore regionem aliquam, quæ extranea esset. Verum, inquit, quacumque in regione fueris, infinitum semper hinc inde spatium tibi supererit, cum in infinito non sit extremum. vs. 998. &c.

968 *Præterea, si jam finitum, &c.*] His 16. vss. continetur II. argumentum, quo Lucretius immensitatem universi infinitam asserit. Si enim, inquit, finitum esset universum, posset certa illius extrema ora assignari. Stet autem aliquis homo in illa extrema universi ora, et inde jaciat telum; vel erit aliquid extra illam certam universi oram extremam, quo telum illud ultra mitti possit: vel erit aliquid, quod impediet ne ultra transvolet. Jam vero si sit aliquid, quo telum perveniat; igitur certa non est ea extrema universi ora, sed aliquid ultra extat. Sin autem sit aliquid quod impediat, ne telum ultra transvolet; igitur et erit aliquid extra illam certam et datam extremam universi oram. Itaque nulla est finis, nullum extremum immensitatis universi. Si enim ultra progressus fueris, sequetur quocunque Lucretius; et eodem bipartiti argumenti spiculo instabit progrediendo in infinitum.

971 *Id validis*] Bene. Alii *invalidis*, minus recte.

An prohibere aliquid censes, obstareque, posse?
Alterutrum fatearis enim, sumasque, necesse est:
Quorum utrumque tibi ecfugium præcludit, et omne
Cogit ut exempta concedas fine patere.
Nam, sive est aliquid, quod prohibeat, ecficiatque,
Quo minus, quo missum est, veniat, finique locet se;
Sive foras fertur, non est a fine profectum.
Hoc pacto sequar; atque, oras ubiquomque locaris
Extremas, quæram quid telo denique fiat.
Fiet, utei nusquam possit consistere finis;
Ecfugiumque fugæ prolatet copia semper.
Præterea, spatium summai totius omne

transvolare; an vero *putas aliquid* esse, quod *queat impedire, et obsistere* illi? *Etenim oportet ut alterum* horum duorum *concedas, et accipias. Utrumque* autem *horum intercludit tibi* viam *effugiendi; et imponit tibi necessitatem ut fatearis totum immensum esse, sublato* omni *termino. Namque sive sit aliqua* res, *quæ impediat et obstet, ne* telum illud *perveniat in locum, in quem vibratum est, sed ponat se in extremo, sive longius eat extra, sane hoc est extrema ora. Hoc modo insequar; et in quocunque loco posueris ultimos fines, petam quid tandem accidat spiculo* illi. *Accidet* autem; *ut nullibi ora extrema possit constare: et* ut *spatium fugiendi* semper ultra *dilatet perpetuo locum, in quem* telum *fugiat.*

Bas. marg. *inanis* Mus. B. 2.—974 *summasque* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P.:—975 *præcludet* Mus. B. 3.—976 *exempto* P. Ald. *parere* Mus. B. 3.—977 *probeat* Gottorp. fr. *præbeat* Vind. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. *ecficiat* sic Gottorp. fr. Vind. V. ed. Bodl. P. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. *faciat* Cant. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. *afficiat* quidam. *officiat* Bip. Hav. Delph.—978 *quo* deest Th. Ra. *fine* Gottorp. fr. Voss. vet.—979 *in fine* P. *ea finis* Hav. Bip. Delph. *provectum* Bodl. *profecto* Hav. Bip. Delph.—980 *obitumque* V. ed. Th. Ra. *ubique* Cant.—981 *quid cælo* Bodl. V. ed. *fiet* Gottorp. fr. V. marg. Voss. vet.—982 *Fiat* Voss. vet.

NOTÆ

975 *Ecfugium*] Effugiendi viam.

Omne] Universum: omne, quod est, spatium: immensum inane.

976 *Exempta . . . fine patere*] In immensum extendi: infinitum esse. Sic vs. 1007.

978 *Quo minus* [*Quominu'*] Quominus, litera *s* demta, ut syllaba corripiatur. Sic vs. seq. 'fini,' pro 'finis;' sic alibi passim.

979 *A fine profectum* [*Ea fini' profecto*] Alii, *a fine profectum; supp.* telum; bene, idemque sensus.

982 *Finis*] Ora extrema: terminus ultimus.

983 *Ecfugiumque fugæ, &c.*] H. e. fiet, ut fugæ copia, i. e. ut spatii immensitas infinita perpetuum effugiendi atque evolandi locum telo illi præbeat.

Prolatet] Dilatet, amplificet; quasi porrotenus latius faciat.

984 *Præterea, spatium summai, &c.*] His 14. vss. proponitur III. argumentum, quo universi immensitas astruitur, nimirum ex incommodis, quæ alias

Undique si inclusum certis consisteret oris,
Finitumque foret; jam copia materiai
Undique ponderibus solidis confluxet ad imum;
Nec res ulla geri sub cœli tegmine posset;
Nec foret omnino cœlum, neque lumina solis:
Quippe, ubi materies omnis cumulata jaceret
Ex infinito jam tempore, subsidendo.
At nunc nimirum requies data principiorum
Corporibus nulla est; quia nihil est funditus imum,

Demum, si totus locus totius universi constaret clausus certis finibus ex omni parte, et esset terminatus: sane omnis *multitudo materiæ* primæ *jam defluxisset ex omni parte ad infimum* locum præ *ponderosa gravitate* sua: *neque* jam *res ulla posset fieri sub tecto cœli: nec* jam *prorsus cœlum* ipsum *extaret: neque lux* ipsa *solis. Namque omnis materia* rerum *conglobata esset, ac iners jaceret jam ab infinito ævo. Jam vero scilicet nulla quies reddita est corporibus primordiorum, quia* in *nullo* loco

—985 *conclusum certis si institerit* Gassend. *inclusus* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. a man. sec. *horis* Mus. B. 2.—987 *confluxit* Gottorp. fr. Bodl. Voss. L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra.—988 *geni* Bip. Barb. etc.—989 *nec lumina* Bodl. V. marg. 1.—990 *ibi* V. ed. Th. Ra. Ald. P. *materias* Vind. —991 *subsistendo* O.—992 *reges* pro *requies* Mus. B. 2.—993 *nullis* Mus. B. 3. *nullas* Gottorp. fr. Voss. L. B. Vind. Mus. B. 2. Cant. *nullast* P. V. ed.

NOTÆ

evenirent, si finitum esset universum. Namque foret aliquod universi centrum seu imum, sicut et extremum: atqui si locus imus, seu centrum esset, jampridem in eo tota materies prima, suis ponderibus depressa, consideret ac jaceret iners, et sine motu. Quod si fuerit ita, necesse fuit ut ab infinito etiam tempore nihil potuerit generari, nec cœlum, nec sol, nec cetera omnia; cum sine atomorum motu ac concursu res non coalescant. Res autem manifesta docet principiis seu atomis nullam esse datam requiem; cum continuo res quotidie nascantur et occidant. Sicut igitur non est aliquod imum, in quo cumulata corpora materiæ considant, ac sine motu jaceant; ita non est aliquod extremum, quo finiatur universum.

Summai totius] Universi.

986 *Copia materiai*] Multitudo principiorum: atomorum copia. Sic vs. 997.

987 *Ponderibus*] Quia enim corpora sunt atomi, pondus et gravitatem habent, vs. 626.

Confluxet] Syncope; pro confluxisset, h. e. convenisset, descendisset.

Imum] Centrum, medium locum; quem in universo non dari probat vs. 1051. et seqq.

988 *Geri*] Fieri, generari, moveri, administrari, &c.

989 *Lumina solis*] Sol. Periphrasis. Sic vs. 992. 'Principiorum corporibus,' i. e. Principiis.

990 *Quippe, ubi*] Nam, quippe, quia, vs. 243. et alibi.

991 *Ex infinito tempore*] Ab æterno, ab æterno ævo.

992 *Principiorum Corporibus*] Principiis. Periphrasis est, vs. 989.

993 *Nihil est funditus imum*] Nullum est universi centrum, ut demonstrabit vs. 1051.

Quo quasi confluere, et sedes ubi ponere, possint:
Semper in adsiduo motu res quæque geruntur
Partibus in cunctis, infernaque subpeditantur,
Ex infinito cita, corpora materiai.
Postremo, ante oculos res rem finire videtur:
Aër dissæpit colleis, atque aëra montes;
Terra mare, et contra mare terras terminat omneis:
Omne quidem vero nihil est quod finiat extra.
Est igitur natura loci, spatiumque profundi,

locus *infimus prorsus jacet, in quem quasi concurrere, et in quo* queant quasi *figere sedem: et perpetuo, atque irrequieta motione cunctæ res moventur ac fiunt, in omnibus partibus* mundi, *et semina rerum immortalia percita* ad res gignendas *subministrantur ex immenso* inani. *Denique res* alia *cernitur ante conspectum terminare rem* aliam; namque v. g. *aër discludit montes, et* vicissim *colles aëra: terra finit æquor, et vicissim æquor terras cunctas. At vero nulla res est ultra universum, quæ terminet* illud. *Ergo* ea *est natura spatii, et* is est *locus uni-*

Th. Ra. Ald. *unum* P. O. Gryph. marg. Bas. marg.—994 *Quo quare* V. ed. Th. Ra. *posset* Vind. Mus. B. 2. 3. *possit* Cant. *poscit* Gottorp. fr. *possent* V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Heins. 2.—995 *Semper et* Hav. Delph.—996 *Partibus quæ cunctis* Voss. vet. et L. B. *in* deest Mus. B. 2. *æterna* P. Ald. Bip. Hav. Delph.—997 *cito* V. ed. Th. Ra. Bodl.—998 *an oculos* Vind. *ex* Preig. *rem res* Hav. Bip. Delph. *res jam* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra.—999 *discepit* Mus.B.2. *discepsit* Bodl. *discerpit* V.marg.1.—1000 *e contra* Gryph. Nard. Bas. Voss. L. B.—1001 *vero* deest Mus. B. 2. *finiatur* Mus. B. 2.—

NOTÆ

995 *Geruntur*] Fiunt, administrantur, vs. 988.

996 *Subpeditantur*] Subministrantur, suggeruntur ad res gignendas.

997 *Ex infinito*] Supp. inani, quod infinitum est. Cic. de Fin. I. 'Censet Epicurus, in infinito inani, in quo nec summum, nec infimum, nec medium, nec ultimum, nec extremum sit, corpora individua ita ferri, ut concursionibus inter se cohærescant.' Sic vs. 1025.

998 *Postremo, ante oculos, &c.*] His 10. vss. continetur IV. argumentum, quo Poëta probat a dissimili notissimo universum non habere finem. Scilicet manifesto constat aërem a montibus, et montes vicissim ab aëre terminari: similiter mare terris, et terras mari finiri; quippe quia et aër est extra montes, et montes sunt extra aërem: et mare est extra terras, et terræ sunt extra mare. Sed extra universum nihil est; cum universum sit id omne, quod est; igitur universum non potest ab ullo terminari; sed ita immensum patet, ut ne vel rapidissima quidem flumina illud unquam percurrant; nec ita decurrerint, ut minus restet ipsis aliquando decurrendum; quia nusquam terminatur.

999 *Dissæpit*] Discludit, separat.

1001 *Omne*] Immensum universum. Immensitas loci totius naturæ.

1002 *Profundi*] Immensi universi; quod longum, latum, altum, et profundum patet, vs. 951. not.

Quod neque clara suo percurrere flumina cursu
Perpetuo possint ævi labentia tractu;
Nec prorsum facere, ut restet minus ire, meando:
Usque adeo passim patet ingens copia rebus,
Finibus exemptis, in cunctas undique parteis.
  Ipsa modum porro sibi rerum summa parare
Ne possit, natura tenet: quia corpus inani,
Et, quod inane autem est, finiri corpore cogit;
Ut sic alternis infinita omnia reddat,

versi immensi, quem neque nobiles fluvii, qui prolabuntur assiduo tenore temporis æterni, queant tamen *suo decursu permeare, neque omnino efficere labendo, ut* sibi *minus* viæ *supersit. Tanta est immensitas late aperta rebus, sublatis terminis ex omni parte in omnes partes. Ceterum natura ipsa impedit ne universa moles rerum queat comparare sibi terminum; quia cogit corpus terminari inani, et, quod est inane,* terminari *corpore: ut ita* vicibus *alternis efficiat omnia infinita. Vel sane,*

1003 *perterrere* V. marg. 1. *flumine* V. ed. *fulmina* Gottorp. fr. Nard. V. marg. 1. Mus. B. 3. Ferr. *lumina* V. marg. 2. Voss. L. B. *fulmine* Cant.—1004 *possunt* P. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. *possent* Bodl. corr. P. in not. —1005 *in remeando* Gif. marg. Gryph. marg. Bas. marg. V. ed. Bodl. Cant. *in re meando* Vind. *inremeando* O. Mus. B. 2. *in remanendo* Ferr. Th. Ra. Ald. P. *irremeando* P. in not.—1009 *Nec* Mus. B. 2. *que corpus* Vind. *inane* Gottorp. fr. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.— 1010 *Ec quod* V. ed. *hunc autem* V. ed. Bodl. Th. Ra. *autest* P. Ald. *finire* Bas. *corpora* V. marg. 1.—1011 *Utque sit* Par. *Utque sic* Bodl. *alterius* Bodl. V. ed.

NOTÆ

1003 *Clara flumina*] Præ rapiditate, puta Rhodanum, Danubium, &c.

1004 *Perpetuo possint, &c.*] Hic vers. iteratur v. 1215. Hoc est assidua temporis continuatione ac productione.

1005 *Minus ire*] Minus viæ.

1006 *Ingens copia*] Immensitas magna, et innumerabilis.

1008 *Ipsa modum porro, &c.*] His 13. vss. argumentum v. proponit; quod quidem adversus Stoicos videtur afferre. Hi enim, teste Plutarcho, voluerunt 'infinitum quidem inane, sed non corpora infinita esse.' Lucretius autem ex Epicuri doctrina docet 'corpora materiæ terminari inani; et inane corporibus;' ut sic alternatim universa rerum summa reddatur infinita, cum atomorum multitudine, tum inanis immensitate. Adeo ut alterutrum infinitum esse nequeat, quin alterum quoque sit infinitum. Namque v. g. si solum inane esset infinitum, nec infinita essent corpora materiæ, nulla sane res jam, neque cœlum, neque mare, neque terra, neque homines, neque Dii ipsi possent vel per minimum horæ tempus consistere; immo ne unquam quidem creari potuissent. Quippe ubi corpuscula prima disjecta de suo cœtu volitarent per inane infinitum, nec unquam conciliarentur ad rerum concretiones ac generationes.

Rerum summa] Universa rerum copia: universa natura rerum.

1009 *Corpus*] Atomos.

1011 *Omnia*] Atomos nempe et inane, quæ duo sunt, ex quibus tota natura constat, vs. 420.

Aut etiam, alterutrum nisi terminet alterum eorum
Simplice natura, ut pateat tamen inmoderatum;
Nec mare, nec tellus, neque cœli lucida templa,
Nec mortale genus, nec Divom corpora sancta,
Exiguum possent horai sistere tempus.
Nam, dispulsa suo de cœtu, materiai
Copia ferretur magnum per inane, soluta;
Sive adeo potius numquam concreta creasset
Ullam rem, quoniam cogi disjecta nequisset.
Nam certe neque consilio primordia rerum

si alterutrum non finit alterum illorum, ita ut universum *sit solum immensum unica et simplici natura* v. g. inanis, *nec oceanus, nec terra, nec fulgentes fornices cœli, nec gens humana, nec augusta corpora Deorum possent consistere vel* per *minimum* quidem *tempus horæ; namque multitudo corporum primorum disjecta de suo concilio volitaret libera per immensum spatium vacans: vel potius nunquam conciliata procreasset rem ullam; quia,* cum *dissipata* esset, *nunquam potuisset conciliari. Etenim profecto principia rerum neque providentia, neque solerti animo*

Ferr. Th. Ra.—1012 *terminat* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. *alter* O. Mus. B. 1.—1013 *Simplici* Mus. B. 2. *e natura* Ferr. V. ed. Th. Ra. *natura e* Vind. *natura et* Mus. B. 3. Bip. Barb. *tantum* Vind. Barb. *totum* Gassend.—1014 *nec cœli* Mus. B. 1. 2. Bip. Delph.—1017 *dipulsa* Mus. B. 2. *dissipata* Cout. *de coitu* V. ed. Th. Ra. Ald. P. *detectum* Bodl. et Bodl. Cr. *coitu de* P. in not. *de cœtum* Voss. vet. et L. B. sed corr. in Voss. vet.—1020 *nequiesset* V. ed.—1021 *concilio* V. marg. 1.—1022 *se suo*

NOTÆ

1012 *Alterutrum*] Vel inane, vel corpora prima, seu atomi.

1013 *Simplice natura*] V. g. sola inanis natura. Id enim satis innuunt cum verba sequentia, 'pateat immoderatum;' tum versus 1018.

Tamen [*Tantum*] Bene. Alii *tamen*; minus recte.

Inmoderatum] Sine modo et fine; hoc est, patens in infinitum. Sic Cicero N. D. II. vocat 'immoderatum æthera.'

1014 *Cœli templa*] Cœlum. Sic Enn. Sic Manil. I. 448. 'Cœli fulgentia templa.' Id est, arcus, aut fornices cœli; seu concava cœli pars ea, quam contemplamur.

1015 *Mortale genus*] Humanum genus: aut omne animantum genus.

1021 *Nam certe neque consilio, &c.*] His 14. vss. occupatio est, cujus solutio VI. argumenti locum tenet. Potuit enim quis objicere, quod mens aliqua sagax, aut Deus posset dissipata corpora materiæ colligere, et congregare in rerum concretiones. Verum negat id Lucretius, docetque non consilio, aut mente divina conciliari atomos, sed in infinito inani mutuis vexari plagis, ac temerario quodam et cæco concursu inter se cohærescere, atque in varias rerum, quæ jam sunt, concretiones conciliari; immo et in rerum conservationes convenire, puta maris, fluminum, plantarum, animalium, et cœlestium flammarum. Sic Cic. de Fin. I. Sic Lucret. II. 164.

Consilio] Divina providentia.

Ordine se suo quæque sagaci mente locarunt,
Et, quos quæque darent motus, pepigere profecto:
Sed, quia multa, modis multis, mutata, per omne,
Ex infinito, nexantur percita plagis;
Omne genus motus, et cœtus, experiundo,
Tandem deveniunt in taleis dispositaras,
Qualibus hæc rerum consistit summa creata:
Et, multos etiam magnos servata per annos,
Ut semel in motus conjecta est convenienteis,
Efficit, ut largis avidum mare fluminis undis
Integrent amnes, et solis terra vapore
Fota novet fetus; summa quoquè gens animantum

quæque disposuerunt sese in ea *dispositura* qua sunt: *neque* etiam *certe convenerunt* inter se de *motionibus, quas quæque redderent: verum, cum plura immutata diversis modis, et percussa ictibus* variis, *agitentur per* immensum *universum præ infinito* illorum numero, *tentando omne genus motus et concilii, conveniunt demum in tales posituras, qualibus hæc universa natura rerum constat: et conservata* est *quoque per plura longa sæcula, ex quo* scilicet *tempore compacta est semel in motiones aptas;* atque hinc *facit ut flumina renovent* perpetuo *copiosis aquis fluminis oceanum voracem; et* ut *terra calefacta calore solis renovet fruges; et* ut *genus animalium,* quod *debilitatur, vigeat; et* ut *flammæ cœli cadentes non*

quæque: sic Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *se suo neque* V. ed. Th. Ra. Vind. *seque suo neque* Bodl. Mus. B. 1. *seque suo* O. *seque suo nec* Mus. B. 2. *ne qua suo* Mus. B. 3. *sese quæque* Cant. *se nec quæque* P. *Nec linquunt quos quæque* V. marg. 1. H. vs. sequenti postponitur in Gryph. *locarit* V. marg. 2.—1023 *Nec quos* P. Mus. B. 2. Hav. Delph. *Nec qui quæque gerunt sagaci mente locarunt* Mus. B. 3. Deest integer vs. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Cant. *sagaci mente locarunt* Voss. vet. et L. B. sed in Voss. L. B. ex litura apparet, utrumque versum, h. et præced. a pr. man. aliter fuisse scriptum.—1024 *Quæ quia* Gassend. *multimodis* Mus. B. 3. et vulg. *motata* P. in not. *omnem* Cant.—1025 *infinita* Voss. vet. *Ex infinito ex* Mus. B. 2. *nexantur* V. ed. *versantur* quidam.—1026 *motas et toctus* Mus. B. 2.—1028 *Qualibet* V. ed. Th. Ra. *hæc rebus* Fab. *creatas* Mus. B. 2.—1029 *multo* Mus. B. 2. *formata per* Cout.—1030 *immotus* Ferr. *conjuncta* Bodl.—1032 *Integret* Mus. B. 2. *Integerent* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1033 *Forta* Gottorp. fr. Voss. vet. a pr. man. sed *fœta* a sec. m. *Tota* V. ed. Th. Ra. *movet* P. Vind. V. ed.

NOTÆ

1020 *Per omne*] Per immensum inane.

1025 *Ex infinito*] Supp. inani. Sic vs. 997. 1036. &c.

1027 *Dispositura*] Dispositiones, figuras, ordines, &c. Sic veteres nomina formabant. Positura, censura, dispositura, conjectura, formatura, &c. apud Lucret. Ennium, et alios.

1028 *Summa creata*] Universa hæc rerum moles ac natura.

1031 *Avidum mare*] Quod fluvios omnes sorbeat.

1032 *Integrent amnes*] Suppeditent ac renovent fluvii. Sic vs. 230.

Solis vapore Fota] Sic vs. 807.

Floreat, et vivant labentes ætheris ignes:
Quod nullo facerent pacto, nisi materiai
Ex infinito suboriri copia posset,
Unde amissa solent reparare in tempore quoque.
Nam, velutei, privata cibo, natura animantum
Diffluit, amittens corpus; sic omnia debent
Dissolvi, simul ac defecit subpeditare
Materies, aliqua ratione aversa viai.

extinguantur. Quod quidem *nullo modo facerent*, *nisi abundantia corporum primorum posset subnasci ex immenso* inani, *ex quibus* ea, quæ *perduntur*, *consuescunt suppeditari in quolibet tempore. Etenim sicut natura animalium privata alimento dissolvitur* et perit *perdens corpus*; *ita* res *omnes debent diffluere*, *ubi primum materia* prima *deflexa* ab *aliqua parte viæ desiit subministrare* aliud, unde

Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *movent* Mus. B. 2. *summa* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. *summam* Mus. B. 1. 'Editi communes, ex conjectura cujusdam, ut videtur, exhibent *summissa*; quæ vox mentem Lucretii nequaquam videtur attingere. Nos modestius facturos esse opinabamur si ex ingenio reponeremus *quoque* loco *qua* vel *que* membranarum omn. atque vetustiorum impressorum; quum via scribendi compendiaria corruptelam hujuscemodi nullo modo improbabilem reddat.' *Wakef.* *genus* V. ed. Th. Ra.—1034 *Floreant* Gottorp. fr. Bas. marg. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Ferr. *Florent* Heins. 2. P. Ald. *vivunt* Ald. Heins. 2. Bas. marg. P. *labentis* V. ed. Bodl. Voss. L. B. Cant. Ferr. Th. Ra. Bas. *lambentes* P. in not. *labentibus* Mus. B. 1.—1036 *infinita* Voss. vet. a m. sec. *subiri* V. ed. Th. Ra. Bodl.—1037 *admissa* Voss. vet. sed corr. *reparari* P. Vind. Cant. Ald. Bip. Hav. Delph. *in corpore* Gryph. Bas. Nard. *tempora* Mus. B. 2. *quæque* Gottorp. fr. P. V. ed. Voss. L. B. Cant. Ferr. Ald. Nard. Bas. et marg.—1038 *privata cuja* Voss. vet. sed *cibo* superscr.—1040 *defficit* V. ed. Th. Ra. *deflecit* O. *deficit* Mus. B. 2. Cant. *defici* Mus. B. 1.—1041 *aliqua*

NOTÆ

'Solque sua pro parte fovet, tribuitque calorem, Crescere non possint fruges, arbusta, animantes,' &c.

1033 *Summa* [*Summissa*] Imminuta, debilitata, fracta. Cic. de Orat. III. et I. in Ver. Plin. XXIX. 1. et 11. 'Summittere pretia,' i. e. 'minuere.'

1034 *Labentes*] Sic vs. 2. 'Cœli subter labentia signa;' aut 'cadentes,' 'perituri.'

Vivant ignes] Metaphora ab animantibus ad ignem. Sic Hor. Od. III. 21. 'vivæ lucernæ.' Sic Græci vocant scintillam ζώπυρον, 'ignem vivum.' Ex veterum quippe doctrina, qui voluerunt animas esse igneas, aut ignes.

1036 *Ex infinito*] Supp. inani. Sic vs. 991. Sic sese explicat vs. 1051.

Suboriri] Sic vs. 1049. h. e. quasi in locum amissorum et decedentium oriri, subvenire.

1038 *Nam, velutei, privata cibo, &c.*] His 4. vss. confirmat a simili, ut aiunt, res cunctas resolutum iri, nisi materies suboriretur, quæ damnum, quod quæque patiuntur, in tempore resarciret: sicut animalia brevi perirent ac morerentur, nisi cibo et alimento restaurarentur in dies.

1039 *Amittens corpus*] Sic vs. 809.

1041 *Aversa*] Quasi reflexa, et im-

Nec plagæ possunt extrinsecus undique summam
Conservare omnem, quæquomque est conciliata:
Cudere enim crebro possunt, partemque morari,
Dum veniant aliæ, ac subpleri summa queatur;
Interdum resilire tamen coguntur, et una

resarciatur, quod amissum est. *Neque* etiam *ictus exteriores valerent conservare ex omni parte totam naturam rerum, qualiscunque est* jam *congregata* in res; *quippe* ictus illi *possunt* quidem *frequenter ferire, et retardare partem* unam atomorum, *donec aliæ* partes *accedant, et* donec *numerus* totus *possit expleri: verum* quasi repercussi *coguntur aliquando retrocedere, et simul præbere primordiis rerum*

ratione: sic P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Bodl. Cr. Gryph. Nard. Bas. et marg. Ferr. Th. Ra. Ald. *recta regione* Mus. B. 1. Gottorp. fr. Hav. Bip. *aliqua regione* Gif. marg. Par. Delph. *adversa* P. Gryph. marg. Heins. 1. 2. Bas. marg.—1042 *possunt:* sic P. Vind. V. ed. Bodl. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. *possent* reliqui. *intrinsecus* Gif. Par.—1043 *omne qua cum est* V. ed. Th. Ra.—1044 *portam* Mus. B. 2. *partim* quidam.—1045 *veniunt* Bodl.—1046 *Inter* V. ed. Th. Ra.—1047 *Principiis:*

NOTÆ

pedita ne longius vagetur: sed sistat in rerum damnum restaurandum. Scilicet volitant atomi per inane, donec temerario concursu congrediantur in rerum concretiones.

1042 *Nec plagæ possunt, &c.*] His 10. vss. præoccupat et solvit objectionem, quæ adversus hanc doctrinam fieri præviderat. Cum enim doceat Lucretius II. 97. et seqq. atomos occursantes officiose sese percutere; ex eo conflictu fit ut morantes et tardatæ coalescant et compingantur in corpora. Igitur cum perpetuo concursent per inane, et sese mutuo percutiant, sane tantum abest ut rebus jam concretis aliquod detrahatur, ut etiam novæ et novæ semper adhærescant rebus atomi, atque magis ac magis augeant res cunctas. Cui tacitæ objectioni ut faciat satis, concedit quidem et plagas officiose invicem infligi ab atomis, et rerum effluxum seu damnum impediri: verum non omnino ac integre impediri, quia non incunctanter sese percutiunt: sed pars partem moratur, donec aliæ veniant; qua in cunctatione datur libera atomis fuga. Hinc fit, ut nisi infinita atomorum copia suboriatur ex inani infinito, sane rarissimæ essent plagæ, aut etiam nullæ; sicque res cunctæ breviter dissolverentur et corpus amitterent suum, cum non suboriretur, unde restaurarent illud.

Summam] Totam naturam, rerum omnium molem, res cunctas.

1043 *Conciliata*] Coacta, congregata, compacta, concreta.

1044 *Partemque morari*] Partem atomorum retardare, ne effugiant a cœtu.

Subpleri] Expleri; id est, aliis atomis succedentibus redintegrari. Hinc 'supplementum.'

1045 *Queatur*] Sic veteres loquebantur. Plaut. Satyrione: 'retrahi nequitur.' Cato, lib. I. orig. 'id nequitum est exaugurari.' Sic Virg. 'potestur,' pro 'potest.'

1046 *Coguntur*] Supp. ictus, plagæ.

Principiis rerum spatium tempusque fugai
Largiri, ut possint a cœtu libera ferri.
Qua re etiam atque etiam suboriri multa necesse est:
Et tamen, ut plagæ quoque possint subpetere ipsæ,
Infinita opus est vis undique materiai.
  Illud in hiis rebus longe fuge credere, Memmi,
In medium summæ, quod dicunt, omnia niti;

locum et tempus effugii, ut ea *soluta a conciliatu queant* longe *vagari. Quamobrem omnino oportet* ut *multa* corpuscula prima continuo *subveniant* ex infinito inani. *Et tamen innumerabilis copia primordiorum ex omni parte* subnascatur *necesse est* ad hoc, *ut ictus ipsi queant sufficere. In his* autem *rebus*, o *Memmi, cave omnino credas hoc, quod* vulgo *docent*, nimirum res *cunctas tendere in cen-*

sic Mus. B. 1. 2. *Principium* reliqui. *Principio* P. in not. Gottorp. fr. Bas. marg. *figura* pro *fugaï* Mus. B. 1.—1050 *et ipsa* Gottorp. fr. *et ipsæ* Voss. vet. Pius corr. *ipsi*, ut jungatur *plagæ*.—1051 *Infinitæ* Voss. vet. *est* deest Mus. B. 2. —1052 *fuga* V. ed. Th. Ra. *fugæ* Ferr.—1053 *ducunt* V. marg. 1.—1054 *Atque*

NOTÆ

1048 *Possint*] Supp. principia rerum, corpora materiæ, &c. non enim omnia corpora prima cohærere possunt et copulari; quæ igitur copulari nequeunt, ea libera volitant a congressu et conciliatu, donec cum aliis similatis cohæreant, II. 108. et seqq.

1052 *Illud in hiis rebus longe, &c.*] His 59. vss. tandem docet, sicut in universo infinito et immenso nullum est extremum, ita neque medium esse aut centrum, ut vocant. His igitur 16. vss. prioribus confirmaturus universum esse infinitum, asserit illius non esse centrum aliquod aut medium; in quod, ut Peripateticis, et vulgo philosophorum placuit, gravia omnia nitantur ac incumbant; ita ut, quæ supra terram sunt, in illud medium delabantur; quæ vero infra jacent, pariter in illud idem centrum ascendant; quæ autem in ipsa terra posita sunt, in ejus centro conquiescant. Rem explicat comparatione ad Peripateticorum mentem. Quasi non secus hoc fiat, inquit, ac si in pelvim plenam aqua aliquid injicias, v. g. nummum argenteum; cujus imago mox per aquas medias ad superficiem ascendit inspicienti, neque ulterius progreditur. Similiter animalia, aut res pondere graves ceteræ, non descendunt ultra terras in inferiora cœli loca, aut supra terras ascendunt in superiora cœli templa. Namque qui sunt infra terras, nempe antipodes nostri, ii vident solem supra caput sibi illucentem, dum nos, qui sumus supra terras ex adverso, noctis cernimus tenebras: et contra. Verum, stolidam hanc esse sententiam jam demonstrare conaturus est, nullumque totius seu universi medium omnino esse.

1053 *In medium summæ*] In centrum universi.

Omnia] Gravia quidem. Quæ enim levia, e medio, seu centro feruntur ad supremum, minus quidem aut magis fortiter, pro minore aut majore sua levitate, vs. 1084.

Atque ideo mundi naturam stare sine ullis
Ictibus externis, neque quoquam posse resolvi
Summa atque ima, quod in medium sint omnia nixa:
Ipsum si quidquam posse in se sistere credis;
Et, quæ pondera sunt sub terris, omnia sursum
Nitier, in terraque retro requiescere posta;
Ut per aquas quæ nunc rerum simulacra videmus:
Et simili ratione animalia suppa vagari
Contendunt, neque posse e terris in loca cœli
Recidere inferiora magis, quam corpora nostra

trum universi; et idcirco naturam universi esse sine ullis plagis extrinsecis; neque res *supremas et infimas posse dissipari in aliquem locum, quia* res *cunctæ incumbunt in centrum: si* tamen *putas* rem *aliquam posse niti in seipsam, et* res *omnes graves, quæ jacent sub terris, ascendere sursum; et contra*, res illas, *quæ sitæ* sunt *in* medio *terræ, conquiescere: sicut* illæ *imagines rerum, quas cernimus inter aquas. Et volunt pari modo* res *animantes ferri ex seipsis, nec magis posse e terris descendere in infimas regiones cœli, quam corpora nostra queant ex*

adeo Bodl.—1055 *alternis* P. Ald. *æternis* V. ed. *quoque* Mus. B. 1. 2.—1056 *sunt* V. marg. Ferr. *cuxa* V. ed. Th. Ra.—1057 *insistere* Voss. vet. sed *se* superscr. *nisi se sistere* Mus. B. 2. *in fine sistere* Cant.—1058 *At* Gottorp. fr. Voss. vet. *sint* Bodl. *rursum* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. V. marg. 1.—1059 *Ni sierint* Gottorp. fr. *Ni flerint* Voss. vet. *interea* V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. *in terram* Gif. Par. Gryph. Nard. *recto* Mus. B. 2. *requieste reposta* Gottorp. fr. *requiesse reposta* P. Ald.—1060 *Simulacra vocamus* Gassend. —1061 *suppa* sic Gottorp. fr. Voss. vet. et a pr. m. L. B. Creech. *supra* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *subtu'* Lamb. Gryph. *suapte* Delph. Nard. Bas. Heins. 2. *cuncta* Bas. marg. P.—1062 *lococa*

NOTÆ

1055 *Ictibus externis*] Quibus atomi percussæ coëant in cœtum et in rerum concretiones.

1056 *Summa atque ima*] Res supremæ et infimæ; id est, quæ supra sunt et infra medium universi.

1057 *In se sistere*] Ponderibus suis libratum stare: quomodo terram in medio suis ponderibus libratam stare, ac in se sistere docent nos Scripturæ sacræ.

1058 *Sursum Nitier*] Ad terræ centrum ascendere. Loquitur autem habita situs nostri ratione. Quæ enim sub terris pondera sunt nobis, ea quidem nos ipsi sursum niti credimus, dum ad terræ centrum feruntur: antipodibus vero deorsum labuntur. Et contra, quæ antipodibus gravia sub terris sunt, ea sursum ferri dicimus, cum in terræ centrum incumbunt; quæ vero iisdem in terræ centrum descendunt, ea deorsum ferri fingimus.

1059 *In terraque*] Alii *in terramque*. Idem sensus.

Retro] Contra.

Posta] Syncope, pro *posita*.

1061 *Suppa* [*Suapte*] Ex seipsis, per se, sponte sua: bene. Lambin. *Subtu'* pro *subtus*, id est, 'infra;' alii *supra*: minus bene.

1063 *Recidere*] Prima producitur: vel *reccidere*: sic vs. 857.

Sponte sua possint in cœli templa volare:
Illei quom videant solem, nos sidera noctis
Cernere; et alternis nobiscum tempora cœli
Dividere; et nocteis parileis agitare diebus.
Sed vanus stolidis hæc omnia finxerit error,
Amplexei quod habent perverse prima viai.

seipsis evolare in sublimes *fornices cœli:* et, *quoniam illi* homines, qui sub terris habitant, *cernunt solem*, volunt *nos videre stellas noctis; et alternis* vicibus illos *partiri nobiscum tempora cœli, et agere noctes pares diebus. Sed* necesse est ut *falsus error præbuerit* ansam *ignaris* fingendi *cunctas* res *istas; quia male complexi* sunt et *tenent primas vias* investigandæ naturæ. *Namque* ibi *non potest*

Mus. B. 2.—1063 *Decidere* Gryph. Nard. Bas.—1065 *Illic* Bas.—1066 Post h. vs. inseritur vs. 1094. Gottorp. fr.—1067 *paribus* Bodl. et Cr. *diebus* Gryph. marg. Gif. Par. Delph. Cont. Bas. marg. P. Bodl. et Cr. V. ed. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. *diesque* P. in not. Gottorp. fr. Mus. B. 3. hic inseritur vs. 1076. Gottorp. fr. Voss. vet.—1068 *Sed manus* Mus. B. 2. *anus* Th. Ra. *parturit error* P. Ald. Gryph. Nard. Bas. *omnia finxerit error* desunt Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—1069 *Amplexis hebent* P. Ald. *Amplexu* Ferr. In V. ed. h. vs. et 4 seqq. sic legebantur: *Amplexi quod habent perv.—Nam medium nihil esse potest—Infinita denique omnia si jam—Possit ibi quicquam consistere—Quam quavis alia longe ratione.* Ascriptum erat, h. est locus mutilatus; h. autem modo replendus et emendandus: *Amplexi quod habent spatium purumque viaï.* al. *per utrumque in rebus inane Nam medium nihil esse potest sine fine manentum Infinitum autem non omnino denique si jam Possit ubi quicquam medium consistere rebus Quam quavis alia longe ratione tueri*, al. *teneri.* Duæ autem var. lect. quas ad vss. 1069. et 1073. addidimus erant ab al. man. *spatium per utrumque* pro *perverse prima* Cant. *erse prima viaï* absunt Vind. O.

NOTÆ

Inferiora] Quæ quidem nobis sunt infima, antipodibus vero supremæ.

1064 *Cœli templa*] Superiores cœli fornices, vs. 1014.

1065 *Illei*] Hoc est, qui infra terras sunt, nimirum antipodes. Alii *illic*. Idem sensus.

1066 *Tempora cœli*] Dies ac noctes.

1067 *Diebus*] Alii, *diesque*. Idem.

1068 *Sed vanus stolidis, &c.*] His 15. vss. refutat I. Peripateticorum, Stoicorum, et vulgi sententiam de medio universi: docetque vanam ac stolidam esse, cum quia nihil medium possit esse in infinito, quale jam demonstravit esse universum, tum quia, si medium esset in universo, non in illud magis, quam in aliud quodlibet cuncta gravia deberent niti. Namque nec locus est ullus in inani, in quo stare possint corpora gravia, quasi gravitate ac pondere privata essent cum ad eum pervenerunt; quia semper liber iis patet meatus per inane immensum: neque etiam inane potest ullo modo subsistere corporibus: hoc est, corporibus præbere vicem fundamenti, quia solidum minime est ac firmum.

Stolidis] Epicureo fastu stolidos vocat, qui fingunt universi medium, aut centrum aliquod esse.

1069 *Amplexei quod habent*] Quod amplexi sint, et teneant. Sic Virg. Æn. II. 'Et Divum amplexæ simulacra tenebant.'

Prima viai] Primas vias. Sic vs. 1110. 'ultima naturai:' vs. 1090.

Nam medium nihil esse potest, ubi inane locusque
Infinita: neque omnino, si jam medium sit,
Possit ibei quidquam hac potius consistere caussa,
Quam qua vis alia longe regione manere.
Omnis enim locus, ac spatium, quod inane vocamus,
Per medium, per non medium, concedat oportet
Æquis ponderibus, motus quaquomque feruntur.
Nec quisquam locus est, quo corpora quom venere,

esse centrum aliquod, ubi vacuum et spatium sunt *immensa: neque etiam, si jam* aliquod *centrum extet, aliquid posset ob hanc causam ibi quiescere potius* in medio, *quam esse in alio procul loco. Etenim necesse est* ut *omnis regio, et locus, quod appellamus vacuum, cedat æqualiter* cunctis *corporibus gravibus,* per *quamcumque* regionem *motus* illorum *cientur,* sive *per centrum,* sive *per non centrum: neque ulla est regio,* in *quam, cum corpora advenerunt, queant,* quasi *exemta vi suæ*

Mus. B. 1. 3. et tres priores literæ etiam *erv.* Mus. B. 2.—1070 *Jam* P. Bodl. *ubi inane locusque* desunt Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. *sine fine manentum* Cant.—1071 *Infinitum autem* Cant. *denique* Vind. Bodl. Mus. B. 2. 3. *et denique* P. Gryph. marg. Bas. marg. *non denique* Cant. *in omni* P. Gryph. marg. Bas. marg. *medium sit* desunt Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—1072 *Possit ubicumque* Bodl. *ubique* Mus. B. 2. *hac* deest Voss. L. B. *hac potius caussa* desunt Vind. Mus. B. 3. *medium consistere rebus* Cant. *concedere* Mus. B. 3. *caussa* deest O. Mus. B. 1. 2.—1073 *quamvis* Cant. *ratione* Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. Bas. Nard. *manere* deest Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3.—1074 *ac* deest Mus. B. 2. *ane vocamus* desunt Vind. Mus. B. 1. 2. 3. *vocatur* V. marg. 1.—1075 *concedere* P. Vind. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. Cant. *oportet* deest Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. *opiest* Cant.—1076 *Æque* Gif. Par. Delph. Nard. Cr. conj. Lamb. Heins. 2. *mota* Gif. marg. Par. *motis* Heins. 2. *ferunt* Vind. *erunt* Ferr. *ferunt se* V. marg. 1. *fuerunt* Mus. B. 1.—1077 *Ne* V. marg. 1. *cum venirunt* Gottorp. fr. *convener*

NOTÆ

'Cœrula cœli,' &c. 'Prima viai,' h. e. prima doctrinæ elementa, primas vias investigandæ naturæ. 'Perverse habent prima viai:' hoc est, statim ab initio non veram, sed alienam et perversam viam naturæ cognoscendæ sunt ingressi.

1070 *Medium*] Centrum: locus imus, in quem undique corpora omnia tendant, et nitantur. Quale est Peripateticis centrum terræ, ad quod gravia omnia descendunt, et in quo nixa conquiescunt, nec, ut aiunt, ullatenus gravitant.

Inane locusque] Immensum vacans spatium, ut dixit supra vs. 335. 445. &c. Et ut etiam explicat sese infra v. 1074.

1072 *Consistere*] Quiescere, stare, considere.

1075 *Concedat*] Cedat: liberum meatum ac motum præbeat.

1076 *Ponderibus*] Supp. 'præ:' i. e. propter pondus et gravitatem. Pondus enim sponte et ex natura sua deorsum fertur semper, donec repercussione alterius obvii resiliat.

Motus] Supp. ponderum, seu corporum; bene. Alii *mota,* supp. 'pondera,' seu 'corpora:' idem sensus: sed cur hæc immutatio?

Ponderis amissa vi, possint stare in inani:
Nec, quod inane autem est, ulli subsistere debet,
Quin, sua quod natura petit, concedere pergat:
Haud igitur possunt tali ratione teneri
Res in concilium, medii cupedine victæ.
Præterea, quoniam non omnia corpora fingunt

gravitatis, consistere in inani: neque contra, *quod est vacuum*, id *debet* ita sub *illis consistere quin statim præbeat* id ipsum, *quod natura sua postulat. Ergo tali* de *causa res nequeunt coërceri in cætu, captæ amore centri. Deinde* non est saltem

Vind. V. ed. Bodl. *convenerunt* V. marg. 1. *convener* Voss. L. B. *convenir* Voss. vet. Ferr. *con venire* Mus. B. 2. *con venere* Mus. B. 1. *cum venerunt* Cant. *convenere* Th. Ra.—1078 *Pondere* O. Mus. B. 1. *sistere inani* Cant. *sistere inane* V. marg. 2. *stare sine inane* V. marg. 1. *in* deest Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 2. Bodl. Voss. vet. et L. B.—1079 *ullis* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Cant. Gryph. marg. Bas. marg. *illis* quidam, *ullius* Th. Ra. *autem* deest Mus. B. 2. *obsistere* Voss. vet. in marg.—1080 *Quem* pro *Quin* Mus. B. 3.—1081 *Hanc* V. ed. *Hac* Th. Ra. *possint* Mus. B. 2. V. marg. 1. H. vs. et seq. collocantur proxime ante vs. 1108. inseritur vs. 1096. cum undecim seqq. Voss. L. B.—1082 *concilium:* sic Gottorp. fr. P. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *concilio* vulg. *cupedine* sic O. Mus. B. 3. Cant. Bas. Ferr. Ald. *cupidine* Vind. V. ed. Th. Ra. V. marg. 1. *cuppedine* Bip. Hav. Delph. *cappedine* P. in not. *vinctæ* Creech.—1083 *quoque jam* Vind. Mus.

NOTÆ

1078 *Stare in inani*] Quod quidem non est solidum et firmum; quale medium, in quo cuncta stent ac conquiescant, esse debet.

1079 *Subsistere*] Sub illis stare; vicem fundamenti præbere. Sic II. 236.

1080 *Quin, sua, &c.*] Quin præbeat liberum meatum ac motum corporibus, cum ea sit illius natura, ut dictum est supra.

1081 *Teneri Res in concilium*] Res stipatæ cohærescere, nec a se invicem disjici; scilicet ut in aliquo medio conquiescant, nec moveantur usquam.

1082 *Cupedine* [*Cuppedine*] Litera *p* geminata, metri causa. 'Cupedine' autem antique pro 'cupidine,' id est, amore.

1083 *Præterea, quoniam, &c.*] His 24. vss. refutat II. hanc de medio universi sententiam ex ipsorum adversariorum doctrina. Stoici quippe nolunt omnia niti in medium: sed gravia tantum corpora, puta terram et aquam, et quæ terreno et aquoso constant corpore, cetera vero, quæ leviora sunt, puta ignem, et aërem, et quæ aërio atque igneo sunt corpore, sursum a medio differri; quinetiam sicut a terra plantæ, arbores, et animalia crescunt, et nutriuntur; ita ab ejusdem terræ exhalationibus, et aquæ simul vaporibus, ignes æthereos, cometas, solem, ac cetera cœli sidera pasci crediderunt; cœlum vero statuerunt totius hujusce universi terminum undique cuncta finientem et coërcentem; quodque mundi quasi mœnia faciat, ne scilicet ignis, qui sursum semper evolat undique, diffugiat longe extra mundi fines per inane magnum; et ne simili ratione cetera inferiora subsequantur, terraque ipsa sese raptim subducat pe-

In medium niti; sed terrarum, atque liquores,
Humorem ponti, magnasque e montibus undas,
Et quasi terreno quæ corpore contineantur:
At contra tenueis exponunt aëris auras,
Et calidos simul a medio differrier igneis;
Atque ideo totum circum tremere æthera signis,
Et solis flammam per cœli cærula pasci,
Quod calor, a medio fugiens, ibi conligat omnis:

medium, in quod res omnes nitantur, *cum* illi *non putent cuncta corpora vergere in centrum: sed* tantum corpora *terrarum, et aquarum, et aquam maris, et aquas* quæ fluunt *ex altis collibus, et* res illas, *quæ constent veluti corpore terrestri. Contra vero declarant teneros flatus aëris, et una calidos ignes sursum attolli e centro: et idcirco omnem ætheris* regionem *contremiscere signis, et ignem solis nutriri inter cæruleum cœlum, quia vapor diffugiens a centro connectit* et con-

B. 1. Hav. Bip. *qua* cum lineola desuper Voss. vet. et L. B.—1084 *ac* Mus. B. 2. *liquores:* sic Voss. vet. et L. B. *liquoris* Mus. B. 3. Cant. *liquorum* reliqui. Postponitur h. vs. sequenti in Voss. L. B. P. V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. sed in Voss. vet. post vs. 1086.—1085 *magnis* Mus. B. 3. Bip. Hav. Delph. Huic vs. sequens præponitur in V. ed. Voss. vet. et Cant.—1086 H. vs. deest Bodl. Cr. *continuantur* Mus. B. 1.—1087 *artus* pro *aëris* V. ed. Th. Ra. *in auras* Th. Ra.—1088 *a mari* Mus. B. 2. *disserier* V. ed. Th. Ra.—1089 Deest V. ed. Th. Ra.—1090 *flamma* Vind. Mus. B. 2. 3. *flammas* Mus. B. 1. *pasti* V. ed. Th. Ra. Ferr.—1091 *e medio* Bodl. *sibi contiget* Gottorp. fr. *sibi contigat* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *igneis* pro *omnis* Gottorp. fr. Mus. B. 1. 2. Bip. Hav. Delph.—

NOTÆ

dibus nostris, et inter rerum omnium ac cœli ruinas abeat per inane immensum; nihilque præter inane et corpora cæca relinquatur. Scilicet lepide admodum ridet illos philosophos, dum eorum sic mentem explicat; suamque interim astruit doctrinam. Hic sane locus omnium visus est difficillimus et Lambino, et Paræo, et Nardo, et ceteris interpretibus. Nos sic Lucretium interpretamur; an ejus mentem assecuti fuerimus, lectoris esto judicium.

1084 *In medium niti*] In centrum, aut in imum locum tendere.

Terrarum, atque liquores] Supp. corpora.

1085 *Humorem ponti*] Aquam.

1086 *Contineantur*] Constent, componantur.

1087 *Tenueis aëris auras*] Periphrasis. Aëra, qui quasi tenuis flatus extenditur, ut alibi jam notatum est.

1088 *A medio differrier*] A centro evolare, et ferri quoquoversum.

1089 *Circum tremere æthera signis*] Ignibus æthera micare, puta coruscationibus, cometis, et aliis meteoris.

1090 *Cœli cærula*] Cæruleum cœlum. Sic vs. 1110. 'ultima naturai.' Sic vs. 1069. 'prima viai,' &c. h. e. 'ultima natura,' 'prima via,' &c.

Pasci] Sic vs. 232. 'Unde æther sidera pascit.'

1091 *A medio*] A centro universi.

Ibi] In cœli et ætheris regionibus.

Conligat] Colligat; connectit, cogit.

[Quippe etiam vesci e terra mortalia secla ;]
Nec prorsum arboribus summos frundescere ramos
Posse, nisi a terris paullatim quoique cibatum
Terra det : at supra circum tegere omnia cœlum ;
Ne, volucri ritu flammarum, mœnia mundi
Diffugiant subito magnum per inane, soluta ;
Et, ne cætera consimili ratione sequantur :
Neve ruant cœli tonitralia templa superne,
Terraque se pedibus raptim subducat ; et omnes
Inter permixtas rerum cœlique ruinas,

trahit *ibi flammas. Quinetiam* declarant *mortalia animalium genera nutriri a terra ; nec ullatenus ramos extremos arborum posse virescere, nisi tellus præbeat sensim e terris alimentum cuique* arbori : *verum* declarant *cœlum desuper circumcingere cuncta, ne, more velocium ignium, ambitus* hujus *universi fugiant per immensum vacuum statim* atque fuerint *liberi* et disrupti : *et ne simili modo ceteræ res subeant : aut ne fornices tonitrales cæli corruant desuper, et* ne *tellus* ipsa *celeriter subtrahat se vestigiis* nostris, *et inter cunctas dissolutiones confusas*

1092 Deest Bodl. Cr. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Voss. vet.—1093 *Hec* Mus. B. 2. *frondescere* Gottorp. fr. Bas. Voss. vet. et L. B.—1094 *nec a t.* V. marg. 1. Cant. *quodque cibatur* Gif. Par. P. Ald. Heins. 2. Bas. marg. *cines cibatum* V. ed. Th. Ra. *curisque cibatum* V. marg. 1. *cives cibatum* Ferr. *quisque cibetur* V. marg. 2.—1095 Deest Gif. Par. Lamb. P. Voss. vet. Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3.—1096 *Nec* Gottorp. fr. P. V. marg. 1. Mus. B. 1. Cant. *volucrum* Bip. et al. edd.—1097 *Diffugant* Ferr. *Diffugiunt* Vind.—1098 *Ec* V. ed. Th. Ra. *simili* O. *cuncta quidem simili* Mus. B. 2. *ratione ferantur* Gryph. Nard. Bas.—1099 *tonetralia* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Cant. *penitralia* Vind. Par. *penetralia* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Mus. 1. 2. 3. Gryph. Nard. Bas.—1101 *mixtas rerum* Gottorp. fr. Voss. vet. *permistas terræ*

NOTÆ

1092 *Vesci e terra*] Quanquam vulgo verbum 'vescor' regit ablativum sine præpositione, vel etiam accusativum.

Mortalia secla] Animalia singula secundum omnes species. Sic vss. 20. 468. 591, &c.

1094 *Quoique*] Supp. arbori.

Cibatum] Cibatus, us, id est, cibus. Male nonnulli *cibatur*. Hinc pejus tollunt vs. seq. 'Terra det : at supra circum tegere omnia cœlum.'

1095 *Circum tegere*] Circumvelare, circumambire.

1096 *Mœnia mundi*] Ambitus cœli, vs. 74. et alibi. Sic loquuntur Ennius, Manilius, Virgilius, et alii.

1098 *Cætera*] Ceteræ res creatæ, quæ subter et intra ipsa cœli mœnia, hoc est, intra cœlum ipsum continentur; quasi, dissoluto cœlo, cetera dissolverentur, et effugerent ultra.

1099 *Cœli templa*] Sic vss. 1013. 1064. i. e. concavum cœlum : ea cœli pars quam contemplamur. Quanquam hic notat æthera, in quo tonitrua fabricari dicuntur.

Tonitralia] In quibus fiunt tonitrua, et ex quibus vibrantur.

Corpora solventes, abeant per inane profundum;
Temporis ut puncto nihil exstet reliquiarum,
Desertum præter spatium, et primordia cæca.
Nam, quaquomque prius de parti corpora deesse
Constitues, hæc rebus erit pars janua leti:
Hac se turba foras dabit omnis materiai.*
  Hæc si pernosces, parva perductus opella;
Namque alid ex alio clarescet; nec tibi cæca
Nox iter eripiet, quin ultima naturai
Pervideas: ita res adcendent lumina rebus.

rerum et cæli, quæ *dissolvunt corpuscula* materiæ, *diffugiat* etiam *per immensum vacuum*; ita *ut momento temporis nihil reliqui supersit*, *præter locum vacantem et principia, quæ non cernuntur*. *Etenim quocumque* de loco *statues prius res secessisse, is locus erit porta mortis rebus: et per hunc* locum *totus cœtus materiæ erumpet foras*. Porro *si adhibueris exiguum laborem*, et *cognoveris has* res (*namque* res *alia innotescet* tibi *ex alia*,) *sane obscuræ tenebræ non subducent tibi viam*, *quominus intus videas extremas* res *naturæ*; *adeo res* ipsæ *afferunt lucem rebus*.

Hav. Bip.—1102. *habeant* Ferr. *aveant* Gottorp. fr. *abeat* Bodl. Cr. Delph. Nard. Bas.—1103 *Temporum* Ferr. V. ed. Th. Ra. *vel exstet* Cant. *nihil restat* Bodl. et Cr.—1104 *Desertim* Th. Ra.—1105 *quæcumque* V. ed. Bodl. Th. Ra. *prima* V. ed. Th. Ra. *tempora deesse* Mus. B. 2. *cesse* Bip. Hav. Delph. *adesse* sec. man. in Voss. vet.—1106 *lete* Cant.—1108 *Hæc sic* Voss. vet. *perfunctus* Hav. Bip. Delph. —1109 *Atque* Gryph. marg. Bas. marg. *Neque* V. ed. Th. Ra. *Æque* P. *aliud* V. ed. Th. Ra. Bodl. O. Mus. B. 2. *clariscit* Gottorp. fr. *non tibi* Bip. Delph. Vind. Mus. B. 1. 2.—1110 *quando ultima* Bodl. Cr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2.—1111 *accendunt* Gif. Par. Delph. *accedent* P. V. ed. Th. Ra. *accendent* P. in not. *accendant* Mus. B. 3.

NOTÆ

1102 *Corpora solventes*] Supp. ruinas; hoc est, quæ rerum concretiones disjiciunt, ac secum ruunt.

Profundum] Immensum secundum altitudinem, profunditatem, longitudinem, et latitudinem, vs. 956.

1103 *Reliquiarum* [*relliquiarum*] Duplica litera *l*, metri causa. I. e. nihil reliqui.

1104 *Primordia cæca*] Atomos, quæ sub visus non cadunt.

1105 *Deesse* [*cesse*] Syncope, pro 'cessisse.' Sic 'consumse' vs. 234. pro 'consumsisse.'

1106 *Janua leti*] Causa interitus.

1107 *Materiai*] Atomorum, primordiorum.

1108 *Hæc si pernosces, &c.*] His 4. vss. primo huic libro finem facit; erigitque tandem in spem Memmium suum, fore ut cetera Naturæ abdita facile lustraturus sit secum, si prius bene noverit ea, quæ hactenus de primis rerum principiis abunde disputata sunt: 'ita res adcendunt lumina rebus.'

T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA

LIBER II.

ARGUMENTUM.

I. Ad studium philosophiæ, quæ sola lenire curas et animum metu liberare potest, Memmium suum a vs. 1. ad vs. 61. Lucretius hortatur: inde, II. de seminum, seu atomorum, affectionibus disputat, quarum prima est motus; moveri semina ex rerum generatione demonstratur: motus vero hic est deorsum: omnia enim semina sunt gravia; cum autem concurrant semina solida, necesse est quoquo versum a se invicem dissiliant; ita quædam semina aliis implicantur; quæ arctius conjunguntur, res duras et densas constituunt; quæ laxius, res molles et raras: quædam autem semina nunquam coalescunt; sed, uti ramenta pulveris in radiis solis videmus, perpetuo motu per inane feruntur, et alia corpora subinde percutiunt et agitant, ad vs. 140. III. Celeritatem motus seminum deorsum tendentium explicat ad vs. 166. IV. Inde pro more suo quædam scommata contra illos, qui providentiam agnoscunt, intexit, ad vs. 182. V. Tum argumentum repetit, asseritque, omnia corpora deorsum tendere, ad vs. 215. VI. Deinde, semina deorsum tendentia a recta linea paullulum declinare; nisi enim declinarent semina, nihil unquam, saltem nullum liberum agens, oriretur, ad vs. 293. VII. Demum docet, eodem motu semina jam ferri, quo ab æterno ferebantur; nec quenquam huic opinioni diffidere debere, quia motus non videt, cum ipsa semina percipi non possunt, ad vs. 332. Secunda seminum affectio est figura; docet autem VIII. semina non esse ejusdem figuræ, quædam vero rotunda, quædam quadrata, quædam lævia, et alia aspera, hamata, &c. fuseque ostendit, quæ figuræ amara, quæ dulcia, quæ dura, quæ mollia corpora componunt, ad vs. 476. IX. Hanc figurarum varietatem non esse infinitam, semina tamen ejusdem figuræ infinita; nempe rotunda esse

infinita, quadrata, &c. ad vs. 580. X. Demum ostendit, res non componi e seminibus ejusdem figuræ, et variis argumentis probat, concreta omnia variarum semina figurarum continere ad vs. 728. XI. Deinde docet, semina nullas habere qualitates, quas sensibiles vocamus; colorem utique, saporem, frigus, calorem, &c. item, sensu non donari; quamvis res coloratæ, sapidæ, calidæ, frigidæ, et sensibiles, ex iis componantur, ad vs. 1021. XII. Demum, infinita semina per infinitum inane volitantia infinitos mundos constituere, eosque mundos augeri aliquando a seminibus ex infinito delapsis; aliquando etiam, avolantibus in infinitum seminibus, deminui et dissolvi: ut plantæ et animalia nascuntur, adolescunt, senescunt, et ordine suo demum intereunt; usque ad finem libri.

SUAVE, mari magno turbantibus æquora ventis,
E terra magnum alterius spectare laborem;
Non, quia vexari quemquam est jocunda voluptas,
Sed, quibus ipse malis careas, quia cernere suave est.
Per campos instructa, tua sine parte pericli,

Dulce est *intueri* longe *ex terra magnum laborem alterius*, qui vexatur in *vasto æquore, ventis agitantibus undas maris. Non quod lætum sit gaudium quempiam male affici: sed quod dulce sit spectare mala, quibus ipse sis expers. Dulce*

2 *Et* quædam exempl.—3 *quempiam* V. ed. Ferr. Th. Ra. Gif. in not. *jucunda* vulg.—5. 6 Inverso ordine leguntur Nard. Gottorp. fr. Bas. V. ed.

NOTÆ

1 *Suave, mari, &c.*] Cum neque rerum dignitas, quas tractat Lucretius, neque futurum lectoris tædium pati viderentur, ut primo et unico libro universam de rerum natura disputationem complecteretur; huic secundo libro alteram de atomis partem, quæ motum, figuras, ceterasque illarum affectiones, quas dicimus qualitates, non sine causa reservavit. De quibus disputaturus interim his 59. vss. quasi proœmio quodam, sapientiæ laudes præfatur ad Epicuri mentem et doctrinam; ut et Memmii sui fatigatum animum aliquantulum recreet, et ad ejusdem sapientiæ studia alieno monitum periculo suaviter alliciat. Itaque his 19. vss. prioribus præclaram adhibet comparationem duplicem, et metaphoram unam, quibus sapientis vitam in summa tranquillitate mentis et corporis indolentia sitam esse asserit; cæterorumque hominum curas ac studia simul ridet ac dolet.

2 *E terra magnum, &c.*] Sic Isidor. Pelus. II. epist. 240. *ἐν λιμένι καθῆσθαι καὶ τὰ τῶν ἄλλων σκοπεῖν ναυάγια*: 'In portu sedere atque aliorum prospectare naufragia.' Sic Cicer. II. Epist. ad Attic.

Laborem] Errorem, naufragium, periculum: vel dolorem; Græce enim *πόνος* 'labor' et 'dolor' dicitur. Deinde voluptatem dolori opponit hic Poëta.

5 *Tua sine parte pericli*] Alii, *tui sine parte pericli*. Idem; i. e. cujus in certaminis discrimen ipse non venias: vel, ut loquitur Virg. Æn. II. 6. cujus certaminis pars ipse non sis.

Suave etiam belli certamina magna tueri:
Sed nihil dulcius est, bene quam munita tenere,
Edita doctrina sapientum, templa serena;
Despicere unde queas alios, passimque videre
Errare, atque viam palanteis quærere vitæ;
Certare ingenio, contendere nobilitate,
Nocteis atque dies niti præstante labore
Ad summas emergere opes, rerumque potiri.
O miseras hominum menteis! o pectora cæca!

est quoque prospicere magna prælia belli, quæ *instituta* fuerint *in* patentibus *agris, absque parte discriminis tui. Verum nihil est suavius, quam occupare altas arces securas, et optime septas scientia sapientum, ex quibus* sedibus *possis deorsum aspicere, et cernere alios* homines *vagari huc illuc; et vagantes investigare iter vitæ*, quod sequantur: *contendere* de vi *ingenii: certare* de *dignitate* generis: *conari dies ac noctes evadere* per *summam operam ad maximas divitias; et tenere imperium. O infelices cogitationes mortalium! o excæcata corda! Quantis in*

Bodl. Voss. vet. et L. B.—6 *tui* Gif. marg. Gryph. Nard. Gassend. V. marg. 1.—7 *nihilo* Gottorp. fr. Voss. vet. *dulce* Gottorp. fr. *suavius* Gassend. Creech. non improb. *bone* V. ed. Th. Ra. Ald. P.—10 H. vs. deest V. ed. Th. Ra. *pallantis* Ferr. *palentes* Mus. B. 2. *querrere* Ferr.—11 *Errare* Ferr. V. ed. Th. Ra.—12 *præstare* Cant. V. marg. 1. *constante* Gassend.—14 *O nescias* Mus. B. 1. *Oh miseras menteis hominum! Oh &c.* Mus. B. 2. *O stultas* Gif. Lamb.—

NOTÆ

7 *Sed nihil dulcius, &c.*] Præclara metaphora, qua poëta sapientis vitam in animi tranquillitate et corporis indolentia positam esse docet, ex Epicuri doctrina. Sic enim Epicurus apud Cic. Tusc. III. 'Ergo is, quisquis est, qui moderatione et constantia quietus animo est, sibique ipse placatus, ut neque tabescat molestiis, neque frangatur timore, neque sitienter quid appetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat, is est Sapiens, quem quærimus,' &c. Sic idem apud Laërt. lib. X.

8 *Templa*] Arces, ædes.

Serena] Secura; remota procul ab omni belli strepitu.

9 *Despicere*] Despectare, deorsum aspicere. Virg. Æn. I. 228.

Unde] Ex quibus templis.

12 *Nocteis atque dies, &c.*] Hic vs. repetitur III. 62.

Præstante labore] Apuleius dixit: 'eximia opera.' Labor autem præstans dicitur is, qui rem, ut proposita est, præstat et conficit. Martial. Ep. VII. 43.

13 *Ad summas emergere opes*] Gall. *parvenir a une grande fortune, et se tirer du commun.* Metaphora ducta ab iis, qui ex imis aquis exeunt sursum.

Rerumque potiri] Tenere imperium. Qua in significatione verbum 'potiri' regit genitivum 'rerum,' 'regni,' 'principatus,' aut 'imperii.' Dum vero usurpatur pro verbo 'frui,' regit ablativum. Cicer.

14 *O miseras, &c.*] His 6. vss. innuit hæc duo potissimum sapienti esse in vita requirenda, tranquillitatem animi, et indolentiam corporis; quasi in his duobus summum beatumque bonum sit.

Qualibus in tenebris vitæ, quantisque periclis,
Degitur hocc' ævi, quodquomque est! Nonne videre est,
Nihil aliud sibi naturam latrare, nisi ut, quoi
Corpore sejunctus dolor absit, mente fruatur
Jocundo sensu, cura semota, metuque?
Ergo corpoream ad naturam pauca videmus

tenebris, et quam in *magnis discriminibus hæc ætas* nostra *vivitur, quantulacumque est! Nonne licet cernere naturam nihil aliud sibi poscere, quam ut* non solum *dolor removeatur* et *longe sit* a *corpore*; sed *etiam* ut *animus vacuus solicitudine et timore potiatur suavi sensu? Igitur perspicimus paucas* res *necessarias esse ad*

15 *Qualibet* V. ed. Th. Ra.—16 *Degimus* Fab. Nonius. *nene* Mus. B. 2. *quocunque* Ferr. *videre est* Cant. Par. Gryph. marg. Delph. Bas. marg. et emaculati codd. P. V. marg. 1. *est* deest Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *videtis* Mar. Gryph. Nard. Bas. P. Bodl. Cr. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Vind. O. Mus. B. 1. 2. utramque lect. exhibet Mus. B. 3.—17 *nec ut* V. ed. Th. Ra. Bodl. Cr. Mus. B. 2. Cant. *quoi* P. Gif. V. marg. 1. Gryph. Cout. Voss. marg. Bas. marg. *quo* Bodl. Par. *quid* P. in not. *qui* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *utque* Delph. Nard. Bas. *quom* Hav. *cum* Bip. Barb.—18 *sejunctis* Mus. B. 2. Nard. *mensque* Mus. B. 1. Mar. Gryph. Nard. Delph. P. in not. —19 *Jocundo:* sic Gottorp. fr. Vind. O. Mus. B. 3. *Jucundo* vulg. *semotus* Gif.

NOTÆ

15 *Periclis*] Laboribus, vs. 2.

16 *Degitur*] Passive. Cic. de N. Deor. I. 'Quæ vita Deorum sit, quæque ab iis degatur ætas.' Nonius legit *Degimus*.

Quodquomque est] Sic Propert. Eleg. I. 4. 'Vitæ quodcumque sequitur.'

Videre est] Videre licet, obviam est cernere. Lamb. *videtis*.

17 *Latrare*] Poscere. Festus: 'Latrare Ennius pro poscere posuit.' Ducta metaphora a canibus, qui, dum poscunt aliquid, latrant.

Ut, quoi [*utque*] Bene. Particula enim *que* respondet alteri particulæ *que* vs. seq. *mensque*. Quæ particula *que*, dum sic repetitur, æque ac particula *et*, significat 'non solum, sed etiam.' Enimvero hæc est Lucretii mens, ut innuat naturam, nempe humanam, non solum poscere corporis indolentiam, quæ est doloris privatio; sed et mentis tranquillitatem, quæ est jucunda voluptas. Summa enim voluptas Epicuro fuit, non ea sola, ut ait ipse apud Cic. de Fin. I. 'quæ suavitate aliqua naturam ipsam movet, et cum jucunditate quadam percipitur sensibus; sed quæ percipitur omni dolore detracto.' Alii legunt, *ut cum:* alii, *ut quo:* alii, *ut quoi*, pro *ut cui*.

18 *Mente* [*mensque*] Recte, ut patet ex dictis. Alii minus bene, *mente*.

19 *Jocundo sensu*] I. e. voluptate, quæ cum jucunditate quadam percipitur sensibus. Cic. I. Fin.

Semota] Supp. mens, aut natura. Alii *semotu'* pro *semotus*.

20 *Ergo corpoream, &c.*] His 17. vss. præclara inductione, vel rerum potius enumeratione, probat pauca admodum requiri ad corporis delicias: neque corpori nostro multum proficere summas opes, generis nobilitatem, aut regiam etiam supellectilem; cum et sine his omnibus laute et jucunde curari possit: et inter hæc omnia nihilominus dolori sit obnoxium.

Esse opus omnino, quæ demant quomque dolorem;
Delicias quoque utei multas substernere possint:
Gratius interdum neque Natura ipsa requirit:
Si non aurea sunt juvenum simulacra per ædeis,
Lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
Lumina nocturnis epulis ut subpeditentur;
Nec domus argento fulget, auroque renidet;
Nec citharæ reboant laqueata aurataque templa;
Quom tamen inter se, prostratei in gramine molli,
Propter aquæ rivum, sub ramis arboris altæ,
Non magnis opibus jocunde corpora curant:

corporalem naturam, ut detrahant ipsi *omnem omnino dolorem; et ut queant etiam subjicere* eidem *plures voluptates. Neque* enim *ipsa* corporis *natura poscit aliquando*, id quod est *jucundius.* Namque v. g. *etiamsi auratæ statuæ puerorum desint in domibus, quæ* scilicet *teneant dextris manibus accensas faces, ut lux subministretur conviviis, quæ fiunt de nocte; atque* etiamsi *domus non fulgeat micans auro et argento; et* etiamsi *tecta domorum laquearibus aureis ornata non resonent lyris; nihilominus* homines *jacentes simul in molli herba, juxta rivulum aquæ, sub frondibus arboris proceræ, curant laute corpora sine magnis divitiis; præcipue*

Par. *semotu'* Creech. Preig. *remotu* Gotterp. fr.—21 *demat* Mus. B. 2. *quemque dolorem* Gottorp. fr. Voss. L. B. Bip. Delph.—22 *nullas* Gif. Par. Lamb. Fab. Barb.—23 *requiret* P. V. ed. Cant. Th. Ra. Ald.—25 *Lampadis igniferæ* Sus.—27 *fulgens* Ald. P. Nard. Gryph. Delph. Mar. Bas. *ostroque renidet* Preig. *renidens* P. Ald. Gryph. Mar. *renitet* Vind. O. Mus. B. 2. *redimet* Cant.—28 *citharis* P. Mus. B. 3. V. marg. 1. *cytharæ laqueat reboantia a. t. Nec cytharis reboant laqueata* V. ed. Th. Ra. *citharas* Bas. *liqueant reboantia* Ferr. *aurataque tecta* quidam.—29 *Attamen* Vind. Delph. Bip. *Quin tamen* Gif. Par. Cout. V. marg. 2. *prostrata* Gottorp. fr. *prostranti* Mus. B. 2.—30 *alcæ*

NOTÆ

Corpoream naturam] Corpus.

21 *Quæ*] I. e. ut. Sic vs. seq. 'uti,' i. e. 'ut,' aut 'quæ.'

Quomque [*quemque*] Bene; i. e. quemcunque, omnem omnino. Alii, *cunque*, i. e. 'aliquando,' aut 'quovis tempore:' vel ut tmesis sit vocabuli 'quæcunque.'

22 *Multas*] Bene, ut patet. Male ergo quidam *nullas*.

23 *Natura*] Supp. corporea, vs. 20. i. e. corpus.

24 *Si*] Etsi, etiamsi.

Juvenum simulacra, &c.] Statuas aureas notat, quæ in ædibus regum ac divitum olim positæ candelabrorum vicem præstabant inter nocturnas epulas. Damnat interim ætatis suæ Romanorum sumptuosiores cœnas de nocte. Hunc locum, quem imitatus est Virg. in Culice vs. 60. et seqq. Lucretius ipse desumsit ex Homero Odyss. VII. 100. et seqq.

28 *Reboant*] Resonant. Sic Virg. III. Georg. 223. 'Cum gemitu, reboant sylvæque et magnus Olympus.'

Templa] Ædes, domus superbæ.

29 *Quom tamen* [*Attamen*] Lambinus; bene. Quidam, *quin tamen*.

Præsertim, quom tempestas adridet, et anni
Tempora conspargunt viridanteis floribus herbas:
Nec calidæ citius decedunt corpore febres,
Textilibus si in picturis, ostroque rubenti,
Jacteris, quam si plebeia in veste cubandum est.
Quapropter, quoniam nihil nostro in corpore gazæ
Proficiunt, neque nobilitas, nec gloria regni;
Quod super est, animo quoque nihil prodesse putandum:
Si non, forte tuas legiones per loca campi
Fervere quom videas, belli simulacra cienteis;

quando tempus favet, et idoneæ *tempestates anni perfundunt floribus gramina virentia. Neque* etiam *febres ardentes recedunt celerius* e *corpore* tuo, *si* cubans *in picturis textis, et* in *purpurâ rubra labores* febribus, *quam si* tibi *recubandum esset in stragulis pauperibus. Quamobrem, cum neque opes, neque claritas generis, neque dignitas imperii prosint corpori nostro, existimandum est etiam* id omne *quod restat, nihil proficere ad mentem* nostram: *nisi fortasse, quando cernis tuas cohortes* militum *ardere per campos; et* tuam *classem longe explicari* in mari, *et*

V. ed. Th. Ra.—31 *jucunde* vulg.—32 *aura* pro *anni* Mus. B. 1.—33 *cum spargunt* Mus. B. 2. *viridantibus* Cant.—34 *decedunt tempore* V. marg. 1.—36 *Tactaris* Gottorp. fr. *Lacteris* Ferr. V. ed. Th. Ra. *si* deest V. ed. Th. Ra. *plebeia in* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. *in plebeia* vulg. *inplebea* Ferr. *in plebera* V. ed. Th. Ra.—37 *corpore gere* V. ed. Th. Ra.—38 *nec nobilitas* Voss. vet. et L. B. *neque gloria* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1.—39 *superes* Ferr. Mus. B. 2. 3. et subjungit *as* Mus. B. 2. quasi sic lectum vs. voluisset: *Quod super, has animo q.* Wakef. *putandum est* Cant. V. marg. 1.—40 *fore* Ferr. *puer loca* V. ed. Th. Ra.—41 *videres* Voss. vet. sed *videris* a m. sec. 'In quibusd. codd. et V. ed. hunc vs. sequuntur duo, varie lecti, qui ex marg. contextum invasere. Sic fere constitutos P. in ordinem admisit: *Subsidiis magnis Epicuri*

NOTÆ

34 *Nec calidæ citius, &c.*] Sic Horat. Epist. I. 2. 'Non domus et fundus, non æris acervus et auri, Ægroto domini deduxit corpore febres, Non animo curas,' &c.

35 *Textilibus*] Textu aut acu pictis.

Ostroque] Purpura. Vestibus purpureis, stragulis. Ostrum enim muricis seu Conchylii liquor est, in violaceum colorem tendens, qui pro purpura usurpatur. Sic Virg. Geor. II.

37 *Quapropter, quoniam, &c.*] His 9. vss. præclara quoque enumeratione ostendit neque gazas, neque imperia, neque exercitus magnos, aliquid proficere ad animi tranquillitatem; cum præsertim neque metus Deorum, neque mortis timor, revereantur armorum strepitum, aut auri fulgorem: sed æque versentur audacter inter regum palatia, ac inter pauperum tabernas, ut post Lucretium recte cecinit Horat. citat.

Gazæ] Gaza dictio est Persica, quæ significat opes, supellectilem, et id omne quod pretiosum est: aut ærarium regale.

40 *Si non, forte tuas, &c.*] His 6. vss. ironia est.

41 *Fervere*] Fervo, is, et ferveo, es, dicitur. Virg. Geor. I. 456. et Æn. IV. 567.

Fervere quom videas classem, lateque vagari;
Hiis tibi cum rebus, timefactæ, Religiones
Ecfugiunt animo pavidæ, mortisque timores;
Tum vacuum tempus linquunt, curaque solutum:
Quod, si ridicula hæc, ludibriaque, esse videmus;
Re veraque Metus hominum, Curæque sequaces,
Nec metuunt sonitus armorum, nec fera tela;
Audacterque inter reges rerumque potenteis
Vorsantur, neque fulgorem reverentur ab auro,
Nec clarum vestis splendorem purpureai:

instructam armis exhibere imagines pugnæ; tunc religiones timidæ quasi *perterritæ his rebus* bellicis, *et formidines mortis* ipsius non solum *decedunt* ex *animo* tuo: sed *etiam relinquunt cor* tuum *expers et liberum solicitudine. Si vero cernimus hæc esse digna risu, et absurda,* si *revera timores hominum, et solicitudines, quæ comitantur eos, neque timent strepitus armorum, neque crudelia spicula:* sed *manent audenter inter reges, et rerum dominos; neque metuunt splendorem auri, neque splendidum nitorem vestimenti purpurei: cur ambigis, quin id omne sit in-*

constabilitas, Ornatas armis statuas, stanteisque animatas.' Wakef.—42 H. vs. deest Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Nard. Gottorp. fr. Mar. Bas. Voss. vet. et L. B.—43 *cum rebus:* sic P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. Delph. *tum* Hav. Bip. *tumefactæ* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Cr. O. *tumefacto* P. Ald. Gryph. Mar. Bas. V. marg. 1. *tunc facto* Nard. *pavefactæ* Fab. Creech. *tamen effecte* Mus. B. 2.—44 *Effugiant* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. *Cum officiunt* Gryph. marg. Bas. marg. *pavidi* Fab. *timore* Mus. B. 2.—45 *Cum* Mus. B. 2. *vacuum pectus* Delph. Barb. Bip. et al.—46 *ludibra* V. ed. Th. Ra.—47 *Re vera quæ* Ferr. *Revera: quæ* V. ed. Th. Ra. *curasque* Ald.—48 *armorum* deest V. ed. Th. Ra. *ferrea* Mus. B. 2. *tala* Ferr. —49 *regumque* Mus. B. 2. P. in not.—51 *purpura* Voss. L. B. *purpurai*

NOTÆ

Belli simulacra] Gallice, *ordre de bataille, ou revenës.* Ea est aut navium ordinatio, aut legionum in campo acies, quæ dirigitur antequam confligatur. Sic Virg. Geor. II. 279. præclare belli simulacra describit.

42 *Classem, lateque, &c.*] Hoc hemistichium cum vs. seq. desideratur in nonnullis codicibus; legiturque: *Fervere cum videas belli simulacra cientes, &c.*

43 *Hiis rebus*] Bellicis.

Religiones] Vana superstitio: vanus Deorum metus, I. 63.

45 *Tempus* [*pectus*] Mentem, animum. Continens pro contento. Participation: Pa-ræus, *tempus,* quæ pars est capitis, Gallice, *la temple.* Pars pro toto.

46 *Quod, si ridicula, &c.*] His 8. vss. concludit ex dictis hæc omnia, opes, gazas, exercitus, imperia, nobilitatem, et alia ejusmodi non sapientiæ esse munera, sed rationis ipsius egestatem, hoc est, meram stultitiam; cum neque corpus dolore solvant; neque mentem curis liberent.

49 *Rerumque potenteis*] Rerum dominos; principatum tenentes, vs. 13.

50 *Fulgorem ab auro*] Fulgorem auri. Sic IV. 1164. 'ab Iaccho Ceres,' id est, Ceres amica Iacchi.

Quid dubitas, quin omnis sit hæc rationis potestas ?
Omnis quom in tenebris præsertim vita laboret.
Nam, velutei puerei trepidant, atque omnia cæcis
In tenebris metuunt ; sic nos in luce timemus
Interdum, nihilo quæ sunt metuenda magis, quam
Quæ puerei in tenebris pavitant, finguntque futura.
Hunc igitur terrorem animi, tenebrasque, necesse est,
Non radiei solis, neque lucida tela diei,
Discutiant ; sed Naturæ species, Ratioque.
  Nunc age, quo motu genitalia materiai
Corpora res varias gignant, genitasque resolvant ;

opia rationis, præcipue quoniam tota vita hominum *laboriose degitur in tenebris* ignorantiæ ? *Etenim sicut infantes metu concutiuntur, et timent omnia in tenebris obscuris : ita nos nonnunquam in die metuimus* ea, *quæ non sunt magis timenda, quam quæ infantes metuunt in tenebris, et* quæ sibi *repræsentant* in animo *eventura. Ergo oportet* ut, *non* quidem *splendor solis, aut clara spicula lucis, sed imago naturæ et lux mentis dissipent hunc metum, atque* has *tenebras mentis* nostræ. *Agedum, jam explicabo* tibi *qua motione corpuscula genitabilia rerum generent res diversas, et interimant generatas ; et qua virtute impellantur* ad *id*

Voss. vet.—52 *quando omnis* V. ed. Ferr. Th. Ra. *omne sit hoc* P. Ald. Bip. Delph. *egestas* P. Mus. B. 1. Delph. Bip. Preig. vid. Not. Var.—53 *labores* Nard. *roboret* Cant. *ruboret* V. marg. 1.—54 *puerei* deest Mus. B. 2.—56 *minus, quam* Bas. marg. P. in not.—57 *fugiuntque* Mus. B. 1.—58 *terrem* V. ed. Th.

NOTÆ

52 *Rationis potestas* [*egestas*] Stultitia.

54 *Nam, velutei puerei, &c.*] His 7. vss. notat et arguit summam hominum inscitiam, ex qua fit ut, sicut pueri per noctis tenebras, nescii quo ferantur, omnia metuant, et futura sibi mala in animo fingant ; ita mortales, veram rerum naturæ cognitionem non habentes, Deos quasi rerum auctores revereantur, pœnasque in morte timeant. Itaque hunc animi metum ac tenebras una rerum notitia discutiat necesse est. Præclara sane comparatio. Quod enim oculi sunt corpori ; id rerum cognitio et ratio sunt menti.

56 *Nihilo*] Non, I. 698.

58 *Hunc igitur, &c.*] Hi 3. vss. positi sunt I. 147. Quorum notas ibi consule.

61 *Nunc age, quo motu, &c.*] Hactenus de prooemio. His 5. vss. jam proponit argumenta duo futuræ disputationis ab hoc vs. 61. ad vs. 333. Monet enim se dicturum I. quo motu res cunctas generent atomi ; et genitas resolvant. II. Qua vi istud facere cogantur. Quæstio sane hæc non minus curiosa, quam necessaria videtur. Eccur enim atomi, quæ simul concretæ steterint per ævum, evolent mox antiquæ stationis immemores ? Quisve torpidis illis jam priscam restituat pernicitatem ? Quæsitis istis abunde satisfacturus est poëta, quæ pars erat altera, si bene meministi, lucubrationis universæ, quam proposuit, I. 51. et 52.

Genitalia] I. 53.

Materiai corpora] Atomi, I. 53. not.

Et, qua vi facere id cogantur, quæque sit ollis
Reddita mobilitas magnum per inane meandi,
Expediam: tu te dictis præbere memento.
Nam certe non inter se stipata cohæret
Materies; quoniam minui rem quamque videmus,
Et quasi longinquo fluere omnia cernimus ævo,
Ex oculisque vetustatem subducere nostris;
Quom tamen incolomis videatur summa manere;

faciendum; et quænam celeritas movendi se per immensum vacuum sit data illis; tu recordare reddere te ipsum attentum *verbis* meis. *Namque profecto materia* prima *non cohærescit* quasi *inter se coarctata, siquidem cernimus quamlibet rem diminui: et videmus* res *cunctas longa vetustate veluti diffluere, et subtrahere nostris ex oculis* longævam *ætatem. Quamvis tamen universa natura* rerum

Ra. *animi* deest Mus. B. 2.—63 *quæve* P. Mus. B. 1. 3. Hav. Delph. Ald. Bip. *si tollis* Mus. B. 2. 3.—66 *iter* pro *inter* Mus. B. 2.—68 *E* Cant. *Et qua terminus* V. ed.—70 *incolumis* vulg. *in colomis* V. ed. Th. Ra.—71 *decidunt* Mus. B.

NOTÆ

62 *Ollis*] Antique pro *illis*, I. 673.

65 *Præbere*] Suppl. attentum, docilem.

66 *Nam certe non inter se, &c.*] His 13. vss. priusquam quæstioni satisfaciat de atomorum motu, per quem conveniunt ad rerum concretiones, aut dissiliant ad earundem dissolutiones, probat interim atomos non ita inter se stipatas, coarctatas, ac hærentes cohærescere, ut nulla vi divelli ac moveri queant. Quod quidem probat I. ex perpetuo ac mutuo inter se rerum incremento et decremento. Quia, quod uni rei decidit, id alteri accedit; et interitus unius rei, alterius est ortus. Ita ut mutua rerum generatione ac corruptione quæque res senescat et florescat; totum vero, hoc est, universa rerum summa maneat incolumis. Hæc autem mutua generatio rerum ac corruptio fieri nequit sine atomorum motu, ut dictum est I. 344. not. Ergo atomi non stipatæ cohærent. Sed assiduo sunt in motu, cum res perpetuo generentur ac corrumpantur.

Stipata] Hærens, coarctata, I. 330. 346.

67 *Materies*] Atomi.

68 *Fluere*] Occulte dilabi, sensim minui. Sic IV. 225. Idem dixit I. 296. Ætas quippe vetusta cunctas res nobis in dies amovet: et in dies aliquid rebus defluit et decedit, quo fit ut cito intereant. Sic flores, sic arbores, sic animalia, propter effluxum corpusculorum, quæ decedunt ipsis, contabescunt, senescunt, et vetustate pereunt.

69 *Ex oculis vetustatem subducere*] I. e. senio tandem confici, et interire, ita ut æterna non sint ac maneant in longum ævum.

70 *Incolomis summa*] Universa rerum natura integra, immutabilis, et in eodem statu semper permanens. Singulæ enim res quidem corrumpuntur, hoc est, rerum individua, ut aiunt: sed species rerum nusquam penitus perimuntur.

Propterea, quia, quæ decedunt corpora quoique,
Unde abeunt, minuunt; quo venere, augmine donant:
Illa senescere, at hæc contra florescere, cogunt.
Nec remorantur ibei: sic rerum summa novatur
Semper, et inter se mortales mutua vivunt:
Augescunt aliæ gentes, aliæ minuuntur;
Inque brevi spatio mutantur secla animantum,
Et, quasi cursores, vitai lampada tradunt.

videatur remanere integra, eo quod illa *corpuscula* materiæ, *quæ discedunt, minuunt* rem, *ex qua decedunt; dant* vero *augmentum* rei, ad *quam accesserunt: faciunt ut aliæ* res *consenescant; et contra ut aliæ vigeant: neque* tamen *sistunt in rebus. Hinc* fit ut *universa moles rerum perpetuo innovetur; et* ut *homines vivant mutuo inter se:* et ut *alia genera* animantum *crescant: et* ut *alia diminuantur: et* ut *in brevi tempore genera animalium immutentur: et* ut sibi

2. *cunque* Gif. Par. Delph. et supra 21. teste Hav.—72 *augmina* P. Ald. Gif. *agmine* Gottorp. fr. V. ed. Th. Ra. Voss. marg. Vind. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *augminæ* Ferr.—73 *et hæc* Ferr.—74 *ubi* Mus. B. 2. *novantur* Voss. L. B. *novamus*

NOTÆ

71 *Corpora*] Atomi.

Quoique [*cunque*] Tmesis est vocis quæcunque. Lamb. *cuique*. Supp. rei. Idem sensus.

72 *Unde*] Ex qua re, ex quibus rebus.

Quo] Ad quam rem, vel ad quas res.

73 *Senescere*] Minui, fluere, interire.

Florescere] Crescere, vigere, augeri.

74 *Nec remorantur ibei*] I. e. nec ea corpora prima, quæ rebus gignendis ac augendis adveniunt, diu permanent iis, sed irrequieto motu novas dissolutiones faciunt, novasque ideo generationes alias promovent. Qua vicissitudine res mutuo generantur et corrumpuntur: homines vivunt et moriuntur: animalia crescunt et minuuntur, &c.

75 *Mortales*] Homines; per antonomasiam.

Mutua] Adverbialiter sumtum; id est, mutuo, vicissim. Sic III. 80. et alibi passim.

76 *Aliæ gentes*] Alia genera viventium et animantium.

77 *Secla animantum*] Animalia, individua ipsa animálium, ut aiunt: I. 20. 468. &c.

78 *Et, quasi cursores, &c.*] Præclara comparatio, quam nobis aperit Pausanias his verbis: ‘In Academia Promethei erat ara, a qua homines in urbem lampadas accensas præferentes decurrebant: inque eo certamen erat, ut accensæ conservarentur lampadæ inter celerem cursum. Cujus enim fax extincta fuerat, is victoriam successori cedebat, eademque ratione ille tertio alteri.’ Hæc autem festa celebrabantur Athenis in honorem Vulcani, dicebanturque λαμπαδισταί: victor vero in ejusmodi ludis λαμπαδηφόρος vocabatur. Cic. I. de N. Deor. et Scholiastes Aristoph. in Ranis. Igitur sicut cursor extincta face cedit victoriam sequenti: ita vivens extincta vitæ luce cedit alteri viventi quasi facem vitæ. Sic vitæ vegetantis reliquum in herba cedit in sensilem bovis vitam: sic animalis vitæ reliquum in bove cedit in hominis vitam: sic vita hominis cedit in vermes; et ita vicissim.

Si cessare putas rerum primordia posse,
Cessandoque novos rerum progignere motus;
Avius a vera longe ratione vagaris.
Nam, quoniam per inane vagantur, cuncta necesse est
Aut gravitate sua ferri primordia rerum,
Aut ictu forte alterius: nam, concita, sæpe,

vicissim *reddant faces vitæ, adinstar cursorum. Si credis principia rerum posse quiescere* a motu, *et quiescendo procreare novas rerum motiones, deflectens procul a rei veritate erras. Namque, cum omnia principia rerum volitent per vacuum* immensum, *oportet* ut ea *moveantur vel suo pondere, vel plaga fortasse*

Mus. B. 2. —78 *traduntur* V. ed. Th. Ra.—83 *fieri* Cant.—84 *Aut ictu auferri* Gryph. marg. Lamb. Bas. marg. P. in not. *concita sæpe* Cant. V. marg. 2. Voss. marg. Gif. *cita sæpe* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *percita sæpe* P. in not. *cita su-*

NOTÆ

79 *Si cessare putas, &c.*] His 9. vss. probat II. atomos non stipatas cohærere: sed citas moveri per inane magnum; quod colligit ex illarum soliditate. Cum enim solidissimæ sint atomi, ut probatum I. 487. et seqq. sane constat eas esse graves et ponderosas. Qui vero graves sunt et ponderosæ, hinc fiat necesse est, ut suapte natura, hoc est, gravitate sua, suisque ponderibus, deorsum, seu ad lineam, quam vocant, perpendicularem, ferantur. Item quia solidæ sunt, ac durissimæ, hinc fit, ut obviam sibi conflictæ resilire possint in oppositas partes, hoc est, sursum et deorsum per eandem lineam; quoniam in inani immenso, nihil est ab earum tergo, quod impediat, quin conflictæ resultent in partes oppositas. Hinc duplicem jam habes atomorum motum, deorsum et sursum; illum naturalem ex propensione: hunc violentum ex ictu seu mutua repercussione. Ceteros deinde motus infra astruet poëta.

84 *Concita, sæpe* [*superne*] Desuper. Loquitur autem ex vulgi sententia. Neque enim in immenso inani, supremum, infimum, dextrum, sinistrumve locum esse voluit, quod sicut medio, ita extremis carere docuit lib. I. a vs. 1052. ad finem libri: sed eam in universo ac toto immenso regionem sursum vocat, ex qua, sine ullo tamen termino, adveniant atomi: deorsum vero eam, in quam, sine medio quoque, abeant. Scilicet unius nostri situs rationem habet Lucretius. Hinc fit, ut ea sursum regio dicatur atomis, ex quacumque advenerint, sive desuper, sive infra, sive ab ortu, sive ab occasu, sive a dextra, sive a sinistra, &c. Ea vero deorsum regio dicatur iisdem atomis, in quamcumque ferantur, sive sursum, sive deorsum, sive dextrorsum, sive sinistrorsum, sive in ortum, sive in occasum, &c. Quam interpretationem ex Epicuri sententia rite assecutus est Cicero Fin. I. his verbis: 'Censet [Epicurus] eadem illa individua et solida corpora ferri deorsum pondere ad lineam; et hunc naturalem esse omnium corporum motum. Deinde ibidem homo acutus, cum illud occurreret, si omnia deorsum e regione ferrentur, et ut dixi, ad lineam, nunquam fore ut atomus altera alteram posset attingere. Itaque attulit rem commentitiam. Declinare dixit atomum perpaululum, quo nihil posset fieri minus: ita effici complexiones,

Obvia quom flixere, fit, ut divorsa repente
Dissiliant: neque enim mirum, durissima quæ sint,
Ponderibus solidis, neque quidquam a tergo ibus obstet.
Et, quo jactari magis omnia materiai
Corpora pervideas, reminiscere, totius imum
Nihil esse in summa; neque habere, ubi corpora prima
Consistant: quoniam spatium sine fine modoque est,
Inmensumque patere in cunctas undique parteis
Pluribus obtendit; certa et ratione probatum est.

alterius. Enimvero ubi mota desuper percusserunt sese *obviam* facta, *accidit, ut subito resiliant* in *oppositas* partes; *nec vero* id *mirum* est, quippe *quæ solidissima constant gravitate plena; nec aliquid* sit, quod *obsistat a tergo. Atque ut eo magis perspicias cuncta principia rerum cita moveri, recordare nullum esse infimum* locum *universi in universo: neque corpora prima habere* locum, *in quo conquiescant; siquidem inane* magnum *est absque termino et mensura; et probavi multis* verbis illud *extendi infinitum ex omni parte in omnes partes;* idq*ue demon-*

perne P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3.—85 *cum fluxere* P. Nard. Bas. Ald. *conflexere* Gottorp. fr. *conflixere* Voss. vet. et L. B. *confluxere* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Bodl. Cr. *fit uti* Voss. L. B. *ut uti* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. Bodl. et Cr. *ita ut* V. marg. 2. *fit in* Voss. marg. *velut* Mus. B. 1. *ita uti* O. *divisa* Mus. B. 2.—86 *Disiliant* Mus. B. 2. *Dissolvant* Bodl. Voss. vet. et L. B.—87 *Corporibus* Gassend. *nec quidquam* Mus. B. 2. *tergibus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *a tergoribus stet* quidam.—90 *Suma* V. ed. Th. Ra. ibi Mus. B. 2.—93 *obtendit* vel *ostendit* sic Vind. V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *ostendi* reliqui. *certa et* sic Vind. Ferr. V. ed.

NOTÆ

et copulationes, et adhæsiones atomorum inter se, ex quo efficeretur mundus, omnesque partes mundi, quæque in eo essent.' Sed de hoc declinationis motu jam infra disputabitur fusius.

85 *Flixere*] Conflixere, sese percussere, per occursum mutuo se contigere. Nonnulli legunt *fluxere;* male.

Divorsa] Adverbialiter: id est, in diversas partes, nempe in oppositas et contrarias partes resiliant ex mutuo conflictu.

87 *A tergo* [*tergis*] A tergo; bene. Olim *a tergibus*.

Obstet] Supp. quominus diversa repente dissiliant.

88 *Et, quo jactari, &c.*] His 6. vss. probat III. atomos non stipatas cohærescere, sed irrequieto motu per magnum inane volitare, ex eo quod I. 1052. et seqq. docuerit in immenso toto non esse medium seu imum, aut centrum aliquod, in quo consistant ac conquiescant. Igitur jactari, ferri, et moveri debent perpetuo per inane magnum.

89 *Totius*] Immensi, inanis, universi, I. 984.

90 *In summa*] In toto, in universo, v. 70.

91 *Spatium*] Inane vacans. lib. I. vs. 335. not.

93 *Pluribus obtendit* [*ostendi*] I. 1052. et seqq.

Contemplator enim, quom solis lumina quomque
Insertei fundunt radiei per opaca domorum:
Multa minuta, modis multis, per inane videbis
Corpora misceri, radìorum lumine in ipso;
Et, velut æterno certamine, prælia pugnasque
Edere, turmatim certantia; nec dare pausam,
Conciliis et discidiis exercita crebris:
Conjicere ut possis ex hoc, primordia rerum,
Quale sit, in magno jactari semper inani;
Dum taxat rerum magnarum parva potest res
Exemplare dare, et vestigia notitiai.
Hoc etiam magis hæc animum te advortere par est

solis immittit intus radios per loca *domorum cæca* et obscura, *cernes in ipsa luce radiorum plura parva corpuscula immisceri simul pluribus modis per* ipsum *aëra; et quasi catervatim pugnantia committere certamina et conflictus perpetuo prælio; neque dare* sibi *requiem*, quia *jactantur frequentibus cœtibus et separationibus.* Ita *ut queas ex hac* re *cognoscere, quid sit principia rerum agitari perpetuo in immenso vacuo.* Scilicet enim *res parva potest saltem præbere exemplum magnarum rerum, et indicia* veræ *cognitionis. Convenit etiam te convertere mentem* ad *hæc corporu,*

113 *quom* deest V. ed. Th. Ra. *lumina cuique* Mus. B. 2.—114 *Inferti* Voss. vet. *Insertim* Delph. vulg. *fundant* Bodl. V. ed. Th. Ra. *fundat* P. Ald. sed *fundunt* P. in not. *radiei* Gottorp. fr. Voss. L. B. neque aliud habendum est τὸ *radi* Voss. vet. *radios* reliqui.—117 *pignas* V. ed. Th. Ra. *que* deest Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3.—119 *dissidiis* Cant. —120 *Corripere* Bodl. Cr. *Conicere* Ferr.—121 *Quide* Gottorp. fr. *Quidce* V. marg. 1. *Quare sic* Bodl. et Cr. *sic* V. ed.—122 *Duntaxat* Ald.—123 *noticiai* Ferr. V. ed. Th. Ra. *noctitiai* Mus. B. 2.—124 *mage ad hæc* Gryph. Nard. Bas. P. Ald. *huc* V. marg. 1. *hoc* Bodl. *advere* V. ed. Th. Ra.—125 *turbata*

NOTÆ

113 *Contemplator*] Contemplare, aspice. Sic VI. 188. et Virg. Geor. I. 187.

Quom . . . quomque] Tmesis est. Id est, quandocumque.

114 *Insertei* [*insertim*] A verbo, insero, ui, ertum. Quasi per vim intrudentem. Nonnulli legunt, non inepte, *inserti fundunt radii.*

Per opaca domorum] Hellenismus, i. e. per partes domorum opacas et obscuras. Sic I. 354. 'Clausa domorum.' VI. 227. 'septa domorum,' &c.

115 *Minuta . . . Corpora*] Ramenta pulveris.

Per inane] Per aëra.

118 *Pausam*] Quietem, cessationem, I. 747.

119 *Discidiis*] Dissolutionibus, I. 221. et alibi.

124 *Hoc etiam magis, &c.*] His 8. vss. monet aliam atomorum similitudinem esse observandam cum ramentis istis, quæ per radios solis videmus volitare: nimirum sicut cernimus illa ramenta pulveris, quæ corpuscula sunt, moveri tamen variis modis, modoque turmatim misceri, modo dissilire; ita conjicere licet atomos, quæ corpuscula sunt cæca, cæcos edere motus per inane magnum, nec sibi dare pausam.

Hæc animum advortere] Supp. ad: i. e. animum advertere ad hæc.

Corpora, quæ in solis radiis turbare videntur;
Quod tales turbæ motus quoque materiai
Significant clandestinos cæcosque subesse.
Multa videbis enim plagis ibi percita cæcis
Conmutare viam, retroque repulsa revorti,
Nunc huc, nunc illuc, in cunctas undique parteis.
Scilicet hicc' a principiis est omnibus error:
Prima moventur enim per se primordia rerum;
Inde ea, quæ parvo sunt corpora conciliatu,
Et quasi proxima sunt ad vireis principiorum,

quæ cernuntur moveri in radiis solis; quoniam tales motiones signant etiam inesse corporibus *materiæ motus latentes, et quos non videre est. Namque cernes in radiis solis plura* corpuscula *percussa ictibus clandestinis mutare viam* suam, *et rejecta retrogredi modo* in *hanc, modo* in *illam* partem, *et tandem in omnes partes. Nimirum hic vagus cursus venit ab* ipsis *primordiis* rerum. *Namque prima rerum principia moventur ex seipsis: deinde res illæ, quæ constant* ex *pauco cœtu* principiorum, *et quæ veluti proxime accedunt ad vires primordiorum, pulsantur* et *moventur latentibus*

V. marg. 1.—127 *clandestinos* V. ed. Th. Ra.—128 *ubi* Mus. B. 2. *parcita* Cant.—130 *undique:* sic Gottorp. fr. P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Voss. marg. Gassend. *denique* reliqui.—131 *Silicet* V. ed. Th. Ra.—132 *Primo* Mus. B. 2.—133 *conciliata* Voss. vet. et L. B. Cant.—134 *Ec quai* V. ed. Th. Ra. *quæ* V. marg. 1. *sunt* deest Ferr.—135 *Letibus* V.

NOTÆ

125 *Turbare*] Moveri, volitare, vagari, errare.

126 *Materiai*] I. e. Corporibus primis, atomis.

127 *Clandestinos cæcosque*] I. e. qui sub sensus, nempe sub oculos, non cadant; I. 278. 295. &c.

128 *Multa*] Supp. ramenta illa pulveris.

Plagis cæcis] Ictibus, qui sensibus non percipiantur.

131 *Scilicet hicc' a principiis, &c.*] Docet autem ramenta illa, quæ per radios solis volitant, motum et errorem suum habere ab ipsis rerum principiis, seu atomis, ex quibus ipsa constant, quantumvis minuta videantur.

132 *Prima moventur, &c.*] His 9. vss. docet Poëta atomos, seu rerum primordia moveri per se et ex seipsis: ceteras vero res motum omnem habere ab atomis; cum hoc tamen ordine, ut, quæ res concretæ paucioribus constant atomis, et ad vires atomorum proxime accedunt, eæ rebus majoribus motum incutiant: res vero majores motum pariter impertiantur corporibus majusculis; et ita de ceteris. Hinc colligere licet atomos non solum esse prima rerum principia, sed et primam causam motus rerum. Quam impiam Epicuri sententiam damnat fides, quæ nos docet Deum unum esse primum motorem et auctorem rerum.

133 *Parvo sunt conciliatu*] Hoc est, paucarum atomorum cœtu constant: parva sunt corpora: parva mole constant.

Ictibus illorum cæcis inpulsa, cientur;
Ipsaque, quæ porro paullo majora, lacessunt.
Sic a principiis adscendit motus, et exit
Paullatim nostros ad sensus; ut moveantur
Illa quoque, in solis quæ lumine cernere quimus;
Nec quibus id faciant plagis adparet aperte.
  Nunc, quæ mobilitas sit reddita materiai
Corporibus, paucis licet hinc cognoscere, Memmi.
Primum, Aurora novo quom spargit lumine terras,

plagis eorum: et hæ res minores *verberant* et cient res alias, *quæ sunt paulo majores. Ita motus* omnis *exsurgit a primordiis, et* ex iis *egreditur pedetentim ad nostros sensus, ut illa* ramenta pulveris, *quæ possumus videre in radiis solis, etiam moveantur; neque* tamen *licet videre manifeste quibus ictibus faciunt istud. Jam* vero *facile est* tibi, o *Memmi, paucis* verbis *inde agnoscere, quæ pernicitas meandi data sit principiis rerum. Principio ubi Aurora perfundit terras nova luce, et diversæ aves*

ed. Th. Ra. *gientur* Voss. vet. et L. B. sed in Voss. L. B. altera lect. est repos. erasa priori, et in Voss. vet. superscr. *e* super literam primam.—136 *Ictaque* Gif. marg. V. marg. 1. Gryph. marg. *que* deest V. marg. 2. Voss. L. B. V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. *majore* V. marg. 1.—137 *ostendit motus* Bodl. Cr.—140 *Ne* Voss. vet.—142 *hic* P. *hen* Mus. B. 1.—145 *opplet* Mus. B. 2.—

NOTÆ

136 *Ipsaque*] Supp. parva illa corpora, quæ sunt icta ab atomis, feriunt et lacessunt majora corpora. Nonnulli legunt *ictaque;* non male.

138 *Nostros ad sensus*] Puta ad oculos, ad tactum, aut ad alium sensum.

139 *In solis quæ lumine*] Nimirum ramenta illa pulveris, quæ per solis radios volitare cernimus.

141 *Nunc quæ mobilitas, &c.*] His 26. vss. probat IV. ex dictis atomos non solum moveri per inane magnum; sed velocissime moveri. Argumentatur autem a minori ad majus, ut aiunt; argumentumque petit a calore et luce solis. Sic autem instat: Si calor et lumen solis, quæ sunt corpora concreta, pæne tamen in instanti temporis ab una hemispherii parte meant ad aliam; totumque complent subito aëra, qui corpusculis reluctantibus repletur; quanto magis atomi, quæ corpora sunt simplicissima, ferri possunt velociter, et volitare per ipsum inane magnum? Rem autem illustrat carminis elegantia. Deinde addit atomos neque mente neque consilio retardari, quominus citius moveantur, cum rationis sint expertes et consilii.

Mobilitas reddita] Velocitas data: pernicitas attributa.

Materiai Corporibus] Atomis, rerum primordiis.

142 *Memmi*] Cui opus hoc scribit et dicat, I. 26. et 44.

143 *Spargit lumine terras*] Sic Virg. Æn. IV. 584. 'Et jam prima novo spargebat lumine terras.' Et Georg. I. 'Aut cum Sole novo terras irrorat Eous.' Metaphora ducta ab aquis ad lumen et calorem, quæ sunt quasi effluvia solis. Sic Lucret. infra vs. 147. 211. et V. 282. et passim.

Et variæ volucres, nemora avia pervolitantes
Aëra per tenerum, liquidis loca vocibus obplent;
Quam subito soleat sol ortus tempore tali
Convestire sua perfundens omnia luce,
Omnibus in promptu manifestumque esse videmus.
At vapor is, quem sol mittit, lumenque serenum,
Non per inane meat vacuum; quo tardius ire
Cogitur, aërias quod sic diverberet undas:
Nec singillatim corpuscula quæque, vapores,
Sed conplexa, meant inter se, conque globata:
Quapropter simul inter se retrahuntur; et extra

volitantes per sylvas invias implent sonoris cantibus omnia *loca per tenuem aëra,* tunc *cernimus notum esse, et in aperto omnibus* hominibus, *quam cito sol exortus consuescat* in *tali tempore cooperire* et *aspergere cuncta suo lumine. Verum calor ille, quem sol jacit, et lux clara* quam vibrat, *non transit per vacuum,* quod sit *vacans; unde* fit, *ut necesse sit* illi *meare lentius,* eo *quod sol scindit aquas aërias: nec singula corpuscula caloris* ac lucis *transeunt separatim, sed* vadunt *implicata inter se, et conglomerata. Quamobrem* non solum *invicem retardantur,* sed etiam

147 *convitere* Mus. B. 2. *profundens* V. ed. Th. Ra. Ald. Gif. marg. P.—149 *Ac* V. ed. *Ut* V. marg. 1. *vaporis* Th. Ra. *submittit* pro *sol mittit* Mus. B. 2.—151 *quo si* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. *sudum* ascribitur. *quod sol* P. V. ed. Gif. Par. Bodl. Gryph. Nard. Bas. Cout. Ferr. Th. Ra. Ald. Delph. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. sed *sol* in Mus. B. 1. super rasura scrib. *quasi quom* vel *cum* vulg. *diverberat* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. Cant.—152 *singilatim* Vind. *singulatim* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *vapores* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Bas. *vaporis* vulg.—153 *cunque* P. V. ed. Th. Ra. Ald.—154 *retrahuntur:* sic Gottorp. fr. P. Mus. B. 1. et Priscian. VIII. p. 802. *trahuntur* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Bodl. *turbantur* Cant. Gryph. Nard. Bas. marg. V. marg. 1. *tardantur*

NOTÆ

144 *Nemora pervolitantes*] Volitantes per nemora.

145 *Aëra per tenerum*] Sic I. 208. 'Teneras in aëris auras.' Et vs. 180. &c.

Liquidis vocibus] Claris, vel flexilibus. Sic Virg. Geor. I. 'Tum liquidas corvi presso ter gutture voces Aut quater ingeminant.'

147 *Convestire*] Cooperire, illustrare. Sic Virg. Æn. VI. 640. 'Largior hic campos æther et lumine vestit.'

Perfundens] Aspergens, vs. 143.

149 *Vapor*] Calor, ardor, I. 463. et alibi passim. Sic infra vs. 152.

150 *Non per inane meat vacuum*] Hoc est, meat per inane, quod non est vacuum, et expers omni corpore. Meat quippe calor solis per aëra, qui multis atomis et corporibus repletur, quæ reluctari possunt, ne citius eat calor ille.

151 *Aërias . . . undas*] Aëra liquidum, humidum. Sic Virg. Georg. I.

Diverberet] Scindit, et quasi luctando transmeat.

153 *Conque globata*] Tmesis. conglobataque.

154 *Retrahuntur*] Quasi retro tra-

Obficiuntur, utei cogantur tardius ire.
At, quæ sunt solida primordia simplicitate,
Quom per inane meant vacuum, nec res remoræ fit
Ulla foris, atque ipsa, suis e partibus unum,
Unum, in quem cœpere, locum connixa feruntur;
Debent nimirum præcellere mobilitate,
Et multo citius ferri, quam lumina solis;
Multiplexque loci spatium transcurrere eodem
Tempore, quo solis pervolgant fulgura cœlum:

impediuntur foris, ita *ut necesse sit* illis *meare lentius*. *Verum principia, quæ constant solida* et *simplici* natura, *quia transeunt per vacuum*, quod est *vacans*, *et* quia *nulla res extra retardat* illa, et quia *ipsa sunt* quid *simplex e suis partibus*, et quia *nixa rapiuntur* in *unum locum*, *in quem ire cœperunt*; *scilicet* profecto *debent prædita esse pernicitate*, *et longe celerius moveri*, *quam lux solis*; *et transmeare pari* instanti *temporis intervallum majoris spatii*, *quam lumina solis com-*

Lamb.—157 *nec res semor autem* Gottorp. fr. *res ceremoravit* V. marg. 1. *res remorata est* V. marg. 2. *necrescere moravit* Voss. L. B. *nec res se remoravit* Voss. vet. *crescere moræ* Bodl. Cr. *ne crescere mora est* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. 3. *nec crescere mora est* Bodl. *nec res remoratur* vulg.—158 *foras* Bas. *quin ipsa* Fab.—159 *in quam* Voss. vet. *connexa* P. Vind. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Gryph. Mar. V. marg. 1. Ferr. Ald. *convexa* O. Mus. B. 1. *ferantur* Fab.—160 *procellere* Ferr.—162 *Multiplicesque* Gottorp. fr. *Multiplicisque* Gif.

NOTÆ

buntur, ne citius eant. Scilicet corpuscula illa luminis et caloris solis non uno instanti permeant per totum aëra; nec sigillatim eunt; sed conglobata meant, et sese implicant, ne citius eant. Alii legunt, *tardantur*. Alii *turbantur*.

Extra] Foris, vs. 158. i. e. ab externis corporibus, nimirum ab aëriis undis, hoc est, ab ipso aëris humido corpore. Sic vs. 158.

155 *Obficiuntur*] Impediuntur. Sic IV. 766. 'offecti sensus:' i. e. impediti et obstructi: et vs. 774. 'offecto lumine.'

156 *Solida simplicitate*] Ut probatum est I. 566. 575. &c.

157 *Quom per inane meant vacuum*] Nimirum per inane magnum, quod, præter prima ipsa corpora, seu atomos, omni corpore expers est, I. 330. et seqq.

158 *Ipsa, suis e partibus unum*] Id est, ipsa rerum primordia sunt corpus simplex; sunt quid unum ex suismet partibus: hoc est, non constant ex diversis partibus. Sic I. 604. 'Quæ minimis stipata cohærent partibus ante Non ex ullorum conventu conciliata, Sed magis æterna pollentia simplicitate.'

159 *Connixa*] Connisa, Inctantia, certantia. Alii *connexa*, i. e. complexa, perplexa.

162 *Multiplexque loci spatium, &c.*] I. e. majus et amplius spatium ac intervallum. Hi duo vss. repetuntur IV. 208.

163 *Pervolgant*] Pervolitant, permeant: vel, complent, celebrant perfundunt. Lambin. Sic vs. 346. IV. 208.

Solis fulgura] Fulgores, lumina solis. I. 726.

Nam neque consilio debent tardata morari,
Nec persectari primordia singula quæque,
Ut videant, qua quidque geratur cum ratione.
At queidam contra hæc, ignarei, materiai
Naturam non posse, Deum sine numine, reddi
Tanto opere humanis rationibus admoderate;

plent totum *cœlum. Neque enim principia debent mente* aliqua sagaci *retardari*, et *lente moveri, neque* debent *scrutari singulas quasque* res, *ut cognoscant quo modo* res *quæque administretur. Sed adversus* hanc rationem *quidem inscii putant naturam principiorum non posse, sine potentia Deorum, immutare tempestates annorum rationibus, adeo constantibus, et humanæ rationi consentaneis; et pro-*

Par. Delph. Fab. Cout. V. marg. 1.—164 Deest Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Cant.—165 *perscrutari* P. Mus. B. 1. marg. Hav. Ald. Bip. Delph. *perfectari* Gottorp. fr.—166 *videant* et litera posterior *τοῦ Ut* desunt Mus. B. 1. *quidve gerantur* Cant.—167 *ignorari* V. ed. Th. Ra. —168 *rentur* pro *reddi* Mus. B. 3. et multæ edd.—169 *Tanto opere:* sic Gottorp. fr. V. ed. Th. Ra. *Tantopere* vulg. *humani* Th. Ra. *at moderate* Vind. Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. *admoderare* superscr. *ac moderate* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gryph. Bas. Nard. Cr. conj. *at moderatis* V. marg. 1. *et mo-*

NOTÆ

164 *Nam neque consilio, &c.*] His 3. vss. satisfacit instantiæ, quæ fieri potuit: nimirum, Quidni mente aliqua, sive sua sive aliena, retardarentur atomi? inquiet aliquis. At id fieri non potest, respondet Lucretius; quia atomi non consilio aut mente, sed necessitate suæ naturæ moventur. Sic I. 1020. et seqq.

165 *Persectari* [*perscrutari*] Perspicere, cognoscere. Alii, *persectari.*

Singula quæque] Singulas quasque res: non autem, singula quæque primordia, ut male interpretati sunt nonnulli.

167 *At queidam contra hæc, &c.*] His 16. vss. ex occasione data Stoicos arguit inscitiæ, qui mundum a Deo creatum propter homines crediderint, quia sibi finxerunt rerum statas et ratas mutationes fieri non posse sine Deorum opera et potentia; nec fruges statis ita ac certis anni temporibus creari; nec genus humanum ita propagari; nec res ceteras ita certo ordine, et tempore stato, quo videmus, in mundo fieri posse. Quasi vero, inquit Lucretius, natura atomorum satis per se, et sine Deorum numine, propensa non sit in hominum certa commoda. Deinde jactat se, omni etiam primordiorum notitia remota, posse ex ipsis cœli rationibus, hoc est, ex ipso cœlo petitis, et aliis pluribus argumentis probare posse, neque atomorum naturam, neque naturam universam a Deo creatam esse, ac divina providentia gubernari. Quam disputationem in aliud tempus aliumve in locum differt; nimirum v. 157. et seqq. et 417. et seqq. Impia sane hæc Lucretii sententia est.

Ignarei] Epicureo fastu vocat Stoicos ignaros, quibus Epicureorum secta infensa erat.

Materiai Naturam] Atomos, primordia rerum.

169 *Admoderate* [*moderatis*] Temperatis, constantibus, statis, ratis, certis.

Tempora mutare annorum, frugesque creare;
Et jam cætera, mortaleis quæ suadet adire,
Ipsaque deducit, dux vitæ, dia Voluptas,
Ut res per Veneris blanditim secla propagent,
Ne genus obcidat humanum: quorum omnia caussa
Constituisse Deos quom fingunt omnibus rebus,
Magno opere a vera labsei ratione videntur.
Nam, quam vis rerum ignorem primordia, quæ sint,
Hoc tamen ex ipsis cœli rationibus ausim
Confirmare, aliisque ex rebus reddere multis,
Nequaquam nobis divinitus esse creatam
Naturam mundi: quamquam hæc sint prædita culpa;

creare segetes; atque etiam alias res, *quas hæc divina voluptas,* quæ *magistra* est *vitæ, persuadet homines petere, et inducit ut per vias generationis multiplicent speciem* suam *cum voluptate, ne genus hominum pereat; propter quos* homines *comminiscuntur omnia facta fuisse a Diis. Verum in* hisce *rebus omnibus videntur longe aberrasse a veritate rei. Namque, etsi non noverim quæ sint principia rerum, attamen audeo probare ex ipsis rationibus cœli, et ostendere ex pluribus aliis rebus, naturam mundi nullatenus fuisse procreatam a Diis* propter *nos*, quippe *quæ constet tanto defectu* et tantis incommodis. *Quas* quidem res *infra manifestas reddere* Cant.—171 *Et jam:* sic Mss. et edd. vet. *Etiam* V. ed. Th. Ra. *Nec jam* vulg. *quæ cætera, m. suadet* Voss. vet.—172 *deducet* Gottorp. fr. *ina Voluptas* Mus. B. 2.—173 *Et* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. O. Mus. B. 3. *blanditim:* sic Vind. Mus. B. 1. Lamb. conj. Hav. Bip. Delph. *blanditum* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Bas. *blanditur* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *propaget* Mus. B. 2. Ald.—174 *Nec* Vind.—175 *quom fingunt:* sic Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *confingunt* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *configunt* Mus. B. 1. *fingunt: sed in omnibus* vulg.—178 *Non tamen* Cant.—179 *in rebus* Mus. B. 2.—181 *quanquam hæc sint:* sic Mus. B. 3. Cant. *quanquam hæc sunt* P. Gryph. et marg. Bas. marg. *sint* deest Mus. B. 2. 3. *hæc sint* desunt Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *quamque* V. ed.

NOTÆ

172 *Ipsaque deducit, &c.*] Sic de Venere, quæ voluptas est ipsa, loquitur I. a vs. 10. ad vs. 25.

Dux vitæ] Sic I. 22. de voluptatis Dea: 'Quæ quoniam rerum naturam sola gubernas.'

Dia] Divina, I. 23.

173 *Res per Veneris*] Per generationis vias.

Blanditim] Blandiendo. Sic aliis locis 'insertim,' 'propritim,' 'cursim,' &c.

Secla propagent] Sic I. 21.

174 *Quorum*] Supp. mortalium, h. e. hominum, vs. 171.

175 *Omnibus* [*omnibu'*] Omnibus, litera *s* elisa, ut syllaba corripiatur. Sic passim alibi.

177 *Nam, quam vis rerum, &c.*] Hi 5. vss. repetuntur v. 196.

178 *Ex cœli rationibus*] Ex ipsa cœli natura, ex ipso cœlo. I. 50.

179 *Reddere*] Ostendere, ob oculos ponere, colligere, declarare.

181 *Naturam mundi*] Mundum.

Prædita culpa] Defectibus abundans

Quæ tibi posterius, Memmi, faciemus aperta:
Nunc id, quod super est, de motibus expediemus.
Nunc locus est, ut opinor, in hiis illud quoque rebus
Confirmare tibi; nullam rem posse sua vi
Corpoream sursum ferri, sursumque meare.

demus tibi, o *Memmi*. *Nunc autem absolvemus id, quod restat de motu* atomorum. *Jam* opportuna *est occasio* hic, *ut puto*, *probare etiam tibi istud in hisce rebus*; nimirum *nullam rem corporalem posse sua virtute attolli in altum*, *et in altum ab-*

Par. Mss. B. 1. Th. Ra. *quæ tanta est* vulg.—183 Hunc vs. rejicit Lamb. *expediamus* Mss. B. 2. Ferr.—184 *quoque illud* Vind. Voss. vet. et L. B. Mss. B. 1. 3.—185 *suavi* V. ed. Th. Ra.—186 *meari* Ferr. V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

ac incommodis. Sic Cic. Verr. II. vocat Verrem 'scelere præditum.' Sic Lucret. v. 200. idem repetit, ubi memorat 'culpas omnes,' seu defectus ac incommoda, quibus mundus ipse abundans nocet hominibus.

182 *Posterius*] Infra, nempe, ut dixi, v. 200. et seqq.

183 *Nunc id, quod super est, &c.*] His 33. vss. expedit modo quæ de duplici motu atomorum, naturali, et violento, supererant. Dixerat quippe supra vs. 79. et seqq. not. atomos naturali motu deorsum deprimi, violento vero sursum tolli. Quia vero noverat sensus ipsos huic doctrinæ contradicere, cum videatur ignis naturaliter sursum ferri, segetes in altum naturali alimento crescere pariter ac plantæ et arbores; sanguis e venis missus alte exultare et spargere cruorem: jam docet nullam rem, neque ignem, neque segetes, neque sanguinem vi sua ac suo naturali nisu ferri sursum; sed quia violentia comprimuntur. Rem illustrat exemplo, probatque a simili. Nam v. g. videmus tigna, et trabes, quæ gravi pondere pollent, non nisi magna vi tamen in profundum aquarum deprimi posse, cum directa saltem deprimuntur: quinimo, quantum in se est, emergere et exilire ex aquis plus media sui parte. Neque tamen dubitandum est, 'Quin vacuum per inane deorsum cuncta ferantur.' Igitur non vi sua sursum tolluntur flammæ et aliæ res ejusdem naturæ, quæ sursum feruntur: sed violentia, et compressione rei alterius: v. g. ignis ab aëre pressus ascendit in altum: sanguis compressus vinculis, aut nimia sanguinis copia emicat alte: segetes alimento e terra jugiter misso crescunt in altum, quia pars alimenti partem aliam trudit, et hæc alia alteram; et quantum ponderis rebus illis, quantumvis levissimis, inest, illud deorsum res illas pugnat deducere. Quod et exemplo nocturnarum flammarum confirmat, quæ per æthera volitantes non sursum tamen, sed deorsum in terras, qua natura dedit meatum, labuntur. Sic enim stellas e cœlo cadere nonnunquam videre est: sic coruscationes ac fulmina descendunt; sic ardor et lumen solis deorsum ad nos veniunt. Scilicet quia hæ faces nocturnæ per aëra volitantes; hæ stellæ de cœlo cadentes; hæc fulmina deorsum labentia; hic calor e sole ad nos effluens, non impediuntur, quominus, quantum in se est, deorsum ferantur. Hinc colligere est

Nec tibi dent in eo flammarum corpora fraudem;
Sursus enim vorsus gignuntur, et augmina sumunt:
Et sursum nitidæ fruges, arbustaque, crescunt:
Pondera, quantum in se est, quom deorsum cuncta ferantur.
Nec, quom subsiliunt ignes ad tecta domorum,
Et celeri flamma degustant tigna, trabeisque,
Sponte sua facere id sine vi subicente putandum est:
Quod genus, e nostro quom missus corpore sanguis
Emicat, exsultans alte, spargitque cruorem.
Nonne vides etiam, quanta vi tigna, trabeisque,
Respuat humor aquæ? Non, quo magis ursimus altum

ire. *Neque corpora flammarum nectant tibi dolum in hac* re; *namque et* flammæ *generantur, et accipiunt augmentum sursum: et lætæ segetes, et arbores augentur sursum: contra vero gravia* corpora *omnia, quantum possunt, deprimuntur in imum. Neque etiam credendum est, quando ignes sursum ascendunt ad tecta domorum, et lambunt veloci flamma tigna et trabes, facere* istud ex *sua vi*, et *sine virtute impellente* illos. *Quale genus* est etiam *sanguis, ubi laxatus e corpore nostro exilit saliens sursum, et diffundit saniem* suam. *Nonne etiam cernis quanta violentia liquor aquæ repulsat tigna et trabes? Etenim quo magis impulimus* illa ligna

Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1.—187 *Nec*: sic V. ed. Lamb. *Ne* vulg. *dent timeo* P. Vind. Mus. B. 2. Cant. Gif. marg. Gryph. Nard. Bodl. Th. Ra. Ald. *de niteo* Mus. B. 1. *dem timeo* V. ed. *dent* in *timeo* Mus. B. 3.—188 *versum* Mus. B. 2. *et* deest Mus. B. 2. *agmina* Gottorp. fr. V. ed. Bodl. *augmina* Ald. Mus. B. 2.—189 *itidem fruges* V. ed. Th. Ra.—190 in *quantum* Mus. B. 2. *ferunt* Ald.—192 *signa* Voss. vet.—193 *facte* V. ed. Th. Ra. *vi* deest Mus. B. 2. *subigente* Hav. Bip. Delph. *subjecta* Gif. Par. Gryph. Nard. Cont. Bas. P. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—194 *commissus* Mus. B. 1. 2.—196 in *tigna* Mus. B. 2.—197 *Non* sic solus Mus. B. 2. *Nam*

NOTÆ

nullam rem corpoream vi sua sursum ferri, sed violentia tantum: naturali vero nisu deorsum deprimi, quia corpore constat. Hinc duplex atomorum, quæ corpora sunt, motus astruitur; naturalis et violentus.

187 *In eo*] Alii *timeo*. Idem sensus.

Flammarum corpora] Flammæ; quæ corporeæ sunt: ignes.

188 *Sursus . . . vorsus*] Antiqua locutio, pro 'sursum versus.'

Augmina sumunt] Augescunt, crescunt.

189 *Nitidæ fruges*] I. 253.

190 *Pondera*] Pondere constantia corpora: gravitate prædita.

191 *Subsiliunt*] Sursum saliunt.

192 *Degustant*] Depascunt, lambunt, absumunt. Virg. Æn. II. et Horat. Sat. I. 5. 'Nam vaga per veterem dilapso flamma culinam Vulcano summum properabat lambere tectum.'

193 *Subicente*] Impellente, Lamb. bene. Alii *subjecta*; male.

194 *Quod genus, e*] Quale genus est; cujus generis est; qualis est supp. sanguis. Sic III. 222. 278. 433. IV. 271. V. 479. &c.

195 *Cruorem*] Sanguineas guttas; cruentum humorem.

197 *Quo magis* [quum magis . . .

Directa, et magna vi multei pressimus aegre,
Tam cupide sursum revomit magis, atque remittit;
Plus ut parte foras emergant, exsiliantque? 200
Nec tamen hæc, quantum est in se, dubitamus, opinor,
Quin vacuum per inane deorsum cuncta ferantur.
Sic igitur debent flammæ quoque posse per auras
Aëris, expressæ sursum, subcedere, quamquam
Pondera, quantum in se est, deorsum deducere pugnent.
Nocturnasque faceis, cœli sublime volanteis, 206
Nonne vides longos flammarum ducere tractus,

recta in *profundum* aquarum, *et pollentes magna virtute depressimus* ea *difficulter*, *eo magis avide* aqua *rejectat et repellit* illa *in altum*, ita *ut plus* media sui *parte exeant*, *et exultent extra* aquas. *Neque tamen dubitamus*, ut *puto*, *quin hæc omnia*, *quantum* datum *est ipsis*, *delabantur in imum per inane vacans*. *Similiter ergo flammæ emissæ per* medios *flatus aëris debent posse cedere in altum*, *quamvis pondus* illarum, *quantum potest*, *certet deprimere* illas *in imum*. *Nonne etiam cernis nocturnas flammas ætheris*, quæ *volitant* per *altum*, *facere* quasi *longas vias ignis*,

reliqui *quam magis* Hav. Bip. Delph. *ursimus* sic P. in not. Gif. L. B. Par. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. Voss. L. B. sed *urgimus* a sec. m. *urgimus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Vind. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Gryph. Nard. Bodl. Cr. *urgimur* Gottorp. fr. *urguimur* Bas. *mersimus* Lamb. Bip. Delph. *alter* Voss. vet. et L. B. Cant. *alta* Vind. Bodl. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *alte* Gif. Par. P. V. marg. 1.—198 *in* pro *vi* Mus. B. 2. *vi multa* V. ed. Th. Ra. Bodl. *egere altu* V. ed. Th. Ra. *alter ægre* Mus. B. 2.—199 *Tum* Mus. B. 2. *cupido* V. ed. Th. Ra. *removet* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gif. marg. P. Bodl. Cr. Bodl. Voss. L. B.—202 *feruntur* Mus. B. 1. 2.—203 *quoque debent flammæ* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 3. Cant. et eod. ordine Mus. B. 2. sed *quocunque* leg. pro *quoque*.—205 *Pondere* Voss. vet. *est in se* V. marg. 1. *inest* V. ed. Th. Ra. Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. *ducere* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—206 *Sub lune*

NOTÆ

Tam, &c.] Sic I. 586. *Magi'* autem pro *magis*, littera *s* elisa, ut syllaba corripiatur. Nisi forte, ut quibusdam placet, legeris *ursimus*, pro *mersimus*: tunc enim non *magi'*, sed *magis* legendum esset.

199 *Revomit*] Alii *removet*: minus eleganter.

201 *Quantum est in se*] Sua vi.

204 *Subcedere*] Cedere, moveri, ferri, exilire.

205 *Quantum in se est*] Quantum possunt.

Deducere] Deprimere, deferre.

206 *Sublime*] Per altum; quasi adverbialiter. Sic IV. 133. et VI. 96. Sic Virg. Geor. III. 'Jamque humiles, jamque elati sublime videntur...ferri.'

207 *Nonne vides, &c.*] Sic Virg. imitatus hæc Geor. I. 365. 'Sæpe etiam stellas vento impendente videbis Præcipites cœlo labi, noctisque per umbras, Flammarum longos a tergo albescere tractus.' Loquitur autem ex vulgi opinione; neque enim de cœlo cadunt stellæ: sed quædam flammarum scintillæ, quæ in aëre micant, et per aëra discurrunt accensæ.

In quasquomque dedit parteis natura meatum?
Non cadere in terra stellas, et sidera, cernis?
Sol etiam summo de vortice dissupat omneis
Ardorem in parteis, et lumine conserit arva:
In terras igitur quoque solis vergitur ardor.
Transvorsosque volare per imbreis fulmina cernis:
Nunc heic, nunc illic, abruptei nubibus, ignes
Concursant; cadit in terras vis flammea volgo.
Illud in hiis quoque te rebus cognoscere avemus:

in quascumque partes natura dedit illis *cursum? Nonne vides stellas et astra decidere in terram? Sol quoque ex alto culmine* cœli *dispergit calorem in omnes partes, et conspergit agros luce. Ergo calor solis nititur etiam in terras: et vides fulmina* cœli *volitare per medios nimbos oblique: fulgura avulsa modo hinc, modo inde* e *nubibus pervagantur: vis ignea plerumque decidit in terras. Cupimus etiam in hac materia te scire hoc,* quod sequitur, nempe, *quando cor-*

V. ed. *Sub lunæ* Th. Ra.—208 *partem* Mus. B. 1.—209 *terra* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *sydera* V. ed. Th. Ra.—210 *summa* Mus. B. 2. *æthereo de v.* Mus. B. 1. *discipat* Mus. B. 2.—211 *arvem* Gottorp. fr.—212 *spargitur* quidam pro *vergitur.*—213 *Terras versos* V. ed.—216 *habemus* Vind. V. ed. Bodl. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Th. Ra. Ferr. sed in Voss. vet. corr.—218

NOTÆ

210 *Dissupat*] Dissipat. I. 351. 632.

211 *Lumine conserit arva*] Sic vs. 147. i. e. complet, collustrat; dispergit lumen per arva.

212 *Vergitur*] Nititur, propendet, profunditur. Quidam legunt, *spargitur.*

213 *Transvorsos*] Ab una parte in aliam: oblique; non recte. Neque enim fulmen, nisi post longam discursationem per nubes et æthera, decidit in terras.

214 *Abruptei nubibus, ignes*] Sic Virg. Æn. III. 199. 'Ingeminant abrupti nubibus ignes.' Et Papin. Theb. I. 'nec non abrupta tremiscunt Fulgura.' Itaque per 'ignes' notat fulgura, seu coruscationes. Gallice, *l'éclair.*

215 *Vis flammea*] Fulmen: Gallice, *le carreau du foudre.* Sic VI. 296. 'extemplo cadit igneus ille Vortex, quem patrio vocitamus nomine fulmen.'

216 *Illud in hiis quoque, &c.*] His 77. vss. nempe ab h. vs. 216. ad vs. 293. disputat de atomorum motu, quem declinationis motum appellat. Hactenus igitur de atomorum utroque motu, naturali deorsum, et violento sursum. Jam tertium motus genus in atomis notat et explicat, quem naturalem etiam motum esse vult, sed declinationis. Nimirum hunc tertium motum excogitasse dicitur Epicurus: I. ad evitandam fati necessitatem; quod minus caverat Democritus, teste Cic. I. N. Deor. II. ad plagas genitales ciendas, dubitans ne duo illi priores sufficerent ad novam rerum generationem; teste eodem Cic. I. Fin. his verbis: 'Censet [Epicurus] illa solida corpora materiæ ferri suo deorsum pondere ad lineam: hunc naturalem esse omnium corporum motum. Deinde ibidem homo acutus, cum illud occurreret, si omnia deorsum e regione ferrentur, et, ut dixi,

Corpora, quom deorsum rectum, per inane, feruntur,
Ponderibus propriis incerto tempore ferme,
Incertisque locis, spatio depellere paullum:
Tantum, quod minumum mutatum dicere possis.

pora materiæ innata *sua gravitate decidunt recte per vacuum magnum,* tunc *pulsare sese paululum* e *loco,* quem tenebant, sed *incerto fere tempore, et regionibus fere incertis, adeo ut queas solum dicere* motum *mutatum esse paululum.*

in certo V. ed. Th. Ra. *firme* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Th. Ra. *firmæ* Ferr. *firment* Mus. B. 2.—219 *In certisque* V. ed. Th. Ra. *depellere* sic Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Mar. Gottorp. fr. Bodl. Cr. Voss. vet. et L. B. *secedere* Lamb. *decedere* P. in not. Bip. *se pellere* vulg.—220 *momen* pro *minimum* Mus. B. 2. Bip. Hav. *nomen* Cont. *mutatus* Turneb. Adv. XVI. 2.—

NOTÆ

ad lineam, nunquam fore ut atomus altera alteram posset attingere; itaque attulit rem commentitiam. Declinare dixit atomum perpaulum, quo nihil posset fieri minus. Ita effici copulationes, et complexiones, et adhæsiones atomorum inter se, ex quo efficeretur mundus, omnesque partes mundi; quæque in eo sunt.' Quam causam sic infirmat ibid. Cicero: 'Ait declinare atomos sine causa, quo nihil turpius est physico. Et illum motum naturalem omnium ponderum e regione inferiorem locum petentium sine causa eripuit atomis. Nec tamen id, cujus causa hæc finxerat, assecutus est: nam sive omnes atomi declinabunt, nullæ unquam cohærescent. Sive aliæ declinabunt, aliæ suo nutu recte ferentur, primum erit hoc quasi provincias atomis dare, quæ recte, quæ oblique ferantur ... Quæ quidem erunt sine causa.' Alteram vero causam, ob quam Epicurus, et Lucretius post Democritum, voluerunt atomos declinare, jam infra explicabimus et explodemus etiam, vs. 251. et seqq.

Illud in hiis quoque, &c.] His itaque vss. 5. prioribus rem proponit Poëta, aitque atomos deorsum latas declinare paululum, ita ut, neque quo loco, neque quanto temporis spatio declinent, quisquam percipere tamen queat.

217 *Rectum*] Recta; recta via; recte; ad lineam, ut ait Cic.

218 *Ferme*] Fere; bene ad sensum versus 243. et 244. Alii *firme*, quasi constanter, assidue: minus probatur.

219 *Depellere* [*se pellere*] Bene; sic enim loquitur Cic. de Fat. 'Non enim atomus ab atomo pulsa declinat. Nam qui potest pelli alia ab alia, si gravitate feruntur ad perpendiculum corpora individua rectis lineis, ut placet Epicuro.' Alii legunt *decedere*, quasi deflectere, secedere, declinare.

220 *Tantum, quod*] Id est, ut solum; nisi quod; adeo ut tantum.

Minumum] Bene; notat enim exiguo intervallo motum rectum mutari, id est, ita parum mutari, ut non possit minus. Sic Cic. de Fat. usurpat hanc vocem 'minimum,' ubi ait: 'cur declinet atomus uno minimo, non declinet duobus, aut tribus?' Sic Lucret. infra vs. 243. 'paulum clinare necesse est Corpora, nec plus quam minimum,' &c. Alii legunt, *momen*; quod vocabulum significat exiguum et loci et temporis intervallum. Hinc utraque lectio probatur.

Quod, nisi declinare solerent, omnia deorsum,
Imbris utei guttæ, caderent per inane profundum;
Nec foret obfensus natus, nec plaga creata
Principiis; ita nihil umquam natura creasset.
Quod, si forte aliquis credit graviora potesse
Corpora, quo citius rectum per inane feruntur,

Quod si corpora prima *non assuescerent deflectere*, recte *cuncta deciderent per immensum vacuum, sicut guttæ pluviæ* solent cadere: *neque occursus factus foret, neque ictus inflictus* foret a *primordiis; et sic nullam* rem *unquam natura procreasset. Quod si fortasse aliquis putat atomos ponderosiores, quo velocius decidunt*

....

222 *Imbres* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *ut* Vind. Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. Cant.—223 *crearet* Bodl. —224 *nunquam* Mus. B. 2. Cant.—225 *nisi* Bodl. *credat* P. Ald.—226 *ferantur*

NOTÆ

221 *Quod, nisi declinare, &c.*] His 4. vss. affert I. causam, propter quam atomi deorsum recta cadentes per inane declinent necesse sit, nempe, sicut monui vs. 216. not. ut ad novam rerum generationem fiant adhæsiones, et complexiones atomorum. Alias enim, inquit, caderent instar guttarum imbris, quæ separatæ, discretæ, et non complexæ deorsum cadunt in terram, et ultra caderent, nisi terra obsisteret.

222 *Inane profundum*] Omne quod est, immensum vacans spatium, I. 1100.

223 *Obfensus*] Offensus, us, subst. id est, occursus, conflictus.

225 *Quod, si forte aliquis, &c.*] His 18. vss. occupatio est. Potuit enim aliquis Lucretio objicere inepte excogitatum esse motum declinationis in atomis ad rerum generationes; cum atomi graviores cadentes recte deorsum, dum præveniant leviorum casum, infigere possint his levioribus, quas superant, plagam, motumque genitalem ita ciere. Respondet Lucretius talem hominem, quia talia sibi fingeret, toto cœlo errare a vera ratione. Cum enim, inquit, jam satis superque probatum sit atomos omnes moveri per inane, nec in inani esse aliquid, quod earum motum moretur, necesse est ut leviores atomi æque celeriter moveantur et deorsum ferantur per inane, atque illæ, quæ graviores sunt. Ubi enim nulla est resistentia, ibi momentis æquis corpora ferri debent. Valeret, inquit, hæc quidem ratio, si non esset inane vacans, per quod ferrentur atomi, sed corporibus esset plenum: sicut v. g. quæ corpora cadunt per aquas, et per aërem, ea, pro sua majori aut minori gravitate, magis aut minus celeriter feruntur; quia nec aqua, nec aër sunt inane vacans: sed alter altera minus moratur corporum lapsum: nempe aër, quia rarior et tenuior est aqua, minus subsistere potest corporibus per ipsum cadentibus: aqua vero, quia crassior, et spissior, magis pondera moratur. Ac per utrumque, aëra et aquam, corpora graviora cadunt citius, quam leviora.

Potesse] Posse. I. 666.

Incidere ex supero levioribus, atque ita plagas
Gignere, quæ possint genitaleis reddere motus;
Avius a vera longe ratione recedit.
Nam per aquas quæquomque cadunt atque aëra deorsum,
Hæc pro ponderibus casus celerare necesse est;
Propterea, quia corpus aquæ naturaque tenuis
Aëris haud possunt æque rem quamque morari;
Sed citius cedunt, gravioribus exsuperata.
At contra nulli, de nulla parte, neque ullo
Tempore, inane potest vacuum subsistere rei;

recta per immensum *vacuum, posse incurrere superne* in eas, quæ sunt *leviores, et sic ciere ictus, qui valeant dare motus genitabiles;* is, inquam, *aberrans a veritate rei procul secedit. Etenim oportet* ut corpora, *quæ decidunt deorsum* v. g. *per aquas et per aëra, maturent* suos *lapsus secundum* suam *gravitatem; eo quod corpus aquæ, et corpus tenerum aëris nequeunt retardare æqualiter quamlibet rem: verum,* quia *vincuntur, cedunt velocius* rebus, quæ sunt *ponderosiores. Contra vero inane vacans non potest* sub *ulla re resistere ex ulla parte, aut in ullo tem-*

Gryph. Nard. Bas.—227 *exupero* V. ed. Th. Ra. *e supero* P. Vind. Ald. Bip. Mus. B. 2. Hav. Delph. *ex specto* Mus. B. 2. *plagas* sic Mus. B. 1. 3. et superscr. ead. m. Voss. vet. *plag.* in litura Voss. L. B. *plagis* reliqui.—228 *possit* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *mores* pro *motus* P. Gryph. et Bas. margg.—229 *recedat* V. ed. Th. Ra.—230 *aerea quæcumque* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *rursum* pro *deorsum* Voss. vet. et L. B. *arum* Gottorp. fr.—231 *Nec* Cant. *tolerare* Mus. B. 1. P. in not.—233 *Aer* Mus. B. 1. *aut* Ferr. *aque* Cant.—234 *redunt* Cant. *exsuperatæ* P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3.

NOTÆ

227 *Incidere levioribus*] Cadere in leviora; hoc est, in ea corpora, quæ propter levitatem tardiora labuntur. Sic vs. 240.

Supero] Superne, vs. 84. et infra vss. 241. 248.

Plagas] Ictus, percussiones.

228 *Genitaleis motus*] Valentes ad rerum generationem: I. 11. i. e. per quos natura gerat, aut gignat res: infra vss. 242. 571.

230 *Atque aëra*] Atque per aëra.

231 *Pro ponderibus*] Pro minori aut majori gravitate, ut dixi vs. 225. not.

232 *Corpus aquæ*] Aqua.

233 *Æque*] Æqualiter. Namque aër minus est pleno corpore, quam aqua. Hinc aër minus morari potest corpora gravia, quæ per ipsum deorsum feruntur, quam aqua. Utrumque autem superatum et victum pondere rerum cedit citius rebus gravioribus, quam levioribus.

234 *Citius*] Supp. quam levioribus: vel eo citius.

Cedunt] Meatum præbent; non subsistunt.

Gravioribus] Supp. quo gravioribus.

Exsuperata] Bene. Supp. aër et aqua: non autem *exsuperatæ*, ut quibusdam placet, supp. res leviores.

236 *Subsistere rei*] Sub re resistere: morari rem, ne cadat: vicem fundamenti præstare rebus, I. 1079.

Quin, sua quod natura petit, concedere pergat.
Omnia quapropter debent per inane quietum
Æque, ponderibus non æquis, concita ferri.
Haud igitur poterunt levioribus incidere umquam
Ex supero graviora, neque ictus gignere per se,
Quei varient motus, per quos natura gerat res.
Qua re etiam atque etiam paullum inclinare necesse est
Corpora, nec plus quam minumum ; ne fingere motus
Obliquos videamur, et id res vera refutet.

pore, quin statim cedat id, *quod sua natura postulat. Quamobrem* corpora *omnia debent moveri per vacuum immotum*, licet *non* constent *æquali gravitate. Nunquam ergo* corpora *magis ponderosa poterunt cadere superne in minus gravia ; neque ciere plagas per se, quæ mutent motiones, per quas natura creet res* cunctas. *Quapropter necessario oportet corpora* prima *declinare paululum : non* tamen *magis, quam minimum, ne videamur excogitare motus transversos* inesse illis, *et*

Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. *exsuperate* Bodl.—237 *Cum* Vind. Bodl. *Quum* V. ed. Th. Ra. *Quom* Mus. B. 3.—240 *potuerunt* Gottorp. fr. Bodl. Voss. vet. et L. B. V. ed. Ferr. Th. Ra. *nunquam* Mus. B. 1.—242 *gerit* Bodl. *genat* Lamb. Bip.—243 *inclinare* sic Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Gryph. Bas. Nard. Gottorp. fr. Bodl. Voss. vet. et L. B. *clinare* vulg.—244

NOTÆ

237 *Quin, sua quod natura, &c.*] Id est, quin liberum meatum præbeat ; quod quidem inanis natura postulat, ut dixit I. 1079. ubi hic versus primo fuit positus.

238 *Omnia*] Supp. tam levia, quam gravia corpora : res omnes.

Per inane quietum] Quod neque corpora movet, neque corporibus movetur, hoc est, quod neque tangit, neque tangitur; quia corporis expers: namque, ut dixit I. 305. 'Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.'

239 *Æque, ponderibus non æquis, concita*] H. e. etiamsi non constent æquali gravitate, aut levitate.

240 *Levioribus incidere*] Cadere in leviora, vs. 227.

241 *Ex supero*] Superne, desuper. vs. 227.

243 *Qua re etiam atque etiam, &c.*] His 8. vss. concludit quam minimum declinare atomos a recta via, dum ex supero deorsum feruntur. Scilicet quia sensus docet nos, atque oculis percipitur pondera, seu corpora gravia, dum deorsum feruntur, nullo modo per obliquam viam, sed recta præcipitari ; ne novos motus obliquos atomis assereret gratis, excogitavit Epicurus paululum declinare illas, sed nec plus quam minimum deflectere ad hoc, ut fierent complexiones, adhæsiones, et rerum concretiones : nec oculis illam declinationem cerni posse. Quam quidem minimam declinationem motus ab Epicuro fictam esse ad libidinem arguit Cic. I. de Fin. ubi ait illum etiam non assecutum esse, cujus causa hæc finxerat, ut patet ex ejus verbis supra citatis vs. 216. not.

Inclinare [*clinare*] Antique pro *inclinare ;* hinc vs. 292. clinamen. Alii tamen legunt *inclinare*.

244 *Corpora*] Supp. prima ; i. e. atomos.

Namque hocc' in promptu, manifestumque, esse videmus;
Pondera, quantum in se est, non posse obliqua meare,
Ex supero quom præcipitant, quod cernere possis.
Sed nihil omnino recta regione viai
Declinare, quis est, qui possit cernere, sese?
Denique, si semper motus connectitur omnis,

ne *vera ratio refellat istud. Etenim cernimus hoc esse in aperto, et clarum,* nimirum *pondera, quantum possunt ex se, non posse ire transverse, quando decidunt superne;* saltem *ita ut queas videre* oculis istud. *Verum quis est, qui queat videre nullatenus* illa pondera *deflectere* a *recto tractu* sui *itineris? Tandem si motus om-*

nec fingere Bodl.—247 *inest* Vind. V. ed. Bodl. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—248 *E supero—quo* P. Ald. *quo* Gassend. Gryph. et Bas. margg.—249 *potis est* pro *recta* Mus. B. 1. O.—250 *potest* pro *quis est* Mus. B. 2.—251 *motu* Ferr. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3.—252

NOTÆ

246 *In promptu*] In aperto: ante oculos positum, vs. 148.

247 *Quantum in se est*] Ex natura sua, vs. 205.

Obliqua] Quasi adverbialiter, pro oblique. Sic vs. 213. VI. 189.

249 *Sed nihil omnino, &c.*] Horum 2. vss. hic est ordo et sensus: Sed quis est, qui possit cernere pondera, dum cadunt deorsum, nihil omnino, i. e. nullatenus deflectere et declinare a recta via? Nemo sane adeo perspicax est. Nimirum quia minimo intervallo declinant, nec plus quam minimo.

250 *Declinare*] Active, ut patet ex voce sequenti 'sese.' Sic Cic. de Fat. 'Quæ ergo nova causa est in Natura, quæ declinet atomum?' Sic Virg. Æn. IV. 'nec dulci declinat lumina somno.'

251 *Denique, si semper, &c.*] His 21. vss. alteram reddit rationem ex Epicuro Lucretius, ob quam atomos paululum declinare voluit; scilicet ne fato fierent omnia. Quod quidem veræ rationi repugnat, cum et homo et brutæ etiam animantes plurima agant ad arbitrium, et ex libera mentis voluntate. Sic autem ratiocinatur Poëta: Nisi atomi aliquando declinarent, sed semper gravitate necessaria ferrentur deorsum ad lineam, mens hominis et brutarum animantium appetitus ita moverentur atomorum motu, ut cogerentur. Moverentur enim ex antecedente causa, nimirum ex antecedente atomorum motu, qui libertatem omnem tolleret. Namque causa causam sequeretur ex infinito, hoc est, fieret sempiterna causarum series; cum novus motus semper motum exciperet certo ordine, certaque serie. Igitur necesse est atomos paululum declinare, ut certus is ordo, certave series motus non semper convertatur, sed incerto tempore, incertave regione loci fiat, ut libertas homini, et brutis etiam animantibus conservetur. Verum quam turpiter in his Lucretius hallucinatus sit, recte docet Cic. de Fat. ubi sic arguit Epicurum: 'Ad animorum motus voluntarios non est requirenda causa externa; motus enim voluntarius eam naturam in se continet, ut sit in nostra potestate, nobisque pareat, nec id sine causa. Ejus enim causa ipsa est natura.' Scilicet sola causa antecedens exter-

Et veteri exoritur semper novus ordine certo;
Nec declinando faciunt primordia motus
Principium quoddam, quod fati fœdera rumpat,
Ex infinito ne caussam caussa sequatur:
Libera per terras unde hæc animantibus exstat,
Unde est hæc, inquam, fatis avolsa, voluntas,
Per quam progredimur, quo ducit quemque voluptas;
Declinamus item motus, nec tempore certo,

nis perpetuo sequitur sese, et si novus motus *nascitur ex pristino* per *ordinem statum*, et *si principia deflectendo non habent quoddam initium motus, quod frangat leges fati, ne* scilicet *ab æterno* una *causa subsequatur* aliam *causam:* sane peto *undenam in terris inest animalibus hæc libera voluntas, undenam, inquam, hæc* eadem voluntas *erepta est fatis* ipsis, *per quam properamus* in ea, ad *quæ fert quemque mens* nostra: *neque etiam vitamus motus, et in certo tempore, aut certo regionis loco,*

Inserit vs. 305. Gottorp. fr. sed in Voss. vet. desiderantur sequentes vss. usque ad vs. 303. *veteri* Mus. B. 1. *vetere* reliqui. *semper* deest V. marg. 1. Mus. B. 1. O. *novus atque o.* Mus. B. 1. O. *novis atque* V. marg. 1.—253 *Ne* Vind. V. ed. Th. Ra. *Hæc* Mus. B. 1.—254 *nati* Bodl. P. in not. Mus. B. 1. 2. Cant. sed *fati* superscr. ead. m. V. marg. 1. *vati* Vind. Mus. B. 3.—255 *nec* Bodl. —257 *inavulsa* Cant. *voluptas* Gryph. Nard. Bas. marg. P. Bodl. Voss. L. B. V. ed. Th. Ra.—258 *qua ducit* Bodl. *quæque* V. ed. Th. Ra. Bodl. Gryph. Cant. *voluntas* P. Vind. Voss. L. B. Mus. B. 3. Ferr. Ald. Gryph. Mar. Gryph.

NOTÆ

na tollit libertatem. Libera autem voluntas, ad hoc ut moveatur, non requirit causam antecedentem externam: sed in se ipsa habet unde moveatur. Non est igitur cur Lucretius atomorum motui externo voluntarios motus hominis aut brutarum etiam animantium tanquam acceptos referat, cum ab ipsa liberæ mentis natura fiant. Bene autem est, quod Lucretius noluit omnia in nobis fieri jubente fati necessitate: male vero quod hanc libertatem motus retulerit ad atomorum declinationem.

Motus connectitur omnis] I. e. si motus motum sequatur aut excipiat certa semper serie, certoque ordine.

254 *Fati fœdera rumpat*] Tollat fatum, seu fati necessitatem.

255 *Ex infinito*] Supp. tempore: i. e. æterna, vel sempiterna, et quæ in infinitum semper progrediatur series causarum.

256 *Animantibus*] Hominibus scilicet et brutis, ut jam ipse explicat Poëta.

257 *Fatis avolsa*] Erepta fatis. Quasi, quæ in nobis sit libera voluntas, seu libertas, eam fatis eripuerimus, adeo ut jam nos non fatis agamur, ducamur, aut cogamur.

258 *Quo ducit quemque voluptas*] I. e. dulcis libertas. Quid enim libertate aut voluntate libera dulcius? Sic Virg. II. Eclog. 'trahit sua quemque voluptas.' Nonnulli legunt etiam *voluntas;* bene.

259 *Declinamus item motus, &c.*] His 2. vss. præclare asserit homini libertatem, cum ait hominem non moveri semper certo ordine, certo tempore, certo loco, sed eo ordine, eo tempore, eo loco, quo vult mens humana.

Nec regione loci certa, sed uti ipsa tulit mens?
Nam, dubio procul, hiis rebus sua quoique voluntas
Principium dat; et hinc motus per membra rigantur.
Nonne vides etiam, patefactis tempore puncto
Carceribus, non posse tamen prorumpere equorum
Vim cupidam tam de subito, quam mens avet ipsa?
Omnis enim totum per corpus materiai

sed ubi et quando *animus ipse voluit? Nam sine dubio voluntas, quæ est uniuscujusque* nostrum, *dat initium motus his rebus: et ab ea motus ducuntur per artus* nostros. *Nonne cernis quoque, repagulis reseratis* in *instanti temporis, vim avidam quadrupedum non posse tamen effundere sese tam cito, quam ipsa mens* illorum *cupit? Namque tota multitudo atomorum debet colligi per totum corpus* illorum, postquam *con-*

marg. Nard. Bas. V. marg. 1.—260 *ut* Mus. B. 3. *ubi* reliqui. *ipsa* deest Mus. B. 2.—261 *Nec* Mus. B. 2. *sua vique* Ferr. *suavique* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. *voluptas* Cant.—262 *motus* deest V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. *homines* Cant. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. *reguntur* Gryph. Delph. Bas. marg. V. marg. 1. *geruntur* Gif. Par. Cout. *vagantur* Gassend.—263 *temporis* Delph. Gryph. Nard. Bas. marg. V. marg. 1. *puncto* deest Mus. B. 2. *primo* P. in not.—264 *prorumpere quorum* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. 3.—265 *et subito* Mus. B. 3. *habet* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—268 *con-*

NOTÆ

261 *Hiis rebus*] Nempe certo ordini, certoque regionis loco: vss. 259. 260.

262 *Hinc*] Ab ipsa voluntate, quæ principium et origo motus est in nobis. Sic vss. 269. 270.

Rigantur [*reguntur*] Dantur, administrantur. Alii *vagantur*, id est, eunt, fiunt. Alii *rigantur*, id est, disperguntur, diffunduntur, propagantur. Sic vss. 269. 270.

263 *Nonne vides etiam, &c.*] His 9. vss. docet brutis animantibus etiam inesse mentis libertatem ex eadem atomorum declinatione. Hoc est, arguit, quod in nobis operatur voluntas, id in brutis agere appetitum ex objecti absentis apprehensione, ut aiunt, tanquam præsentis. Hinc non male refert liberæ facultatis imperium primatumque in moram atomorum, quæ præ declinatione minima tardantur, ac faciunt ut aliquatenus libere agant brutæ animantes. Sic, inquit ille, equi quadrigis alligati non, statim atque carceres sunt patefacti, temporis momento erumpunt, sed avidi cursum meditantur, et quorum, ut ait Papirius: 'Absentemque ferit gravis ungula campum.' Causa vero cur non erumpunt hæc est, nempe materiæ seu atomorum serus apparatus; prius enim tota atomorum copia per artus dispersa colligi debet jussu cordis, quam collecta jubeat equos prorumpere.

Tempore [*Tempori'*] Pro Temporis, elisa litera *s*.

264 *Carceribus*] Carceres dicti sunt repagula, quibus coërcebantur quadrigæ, ne prorumperent ante signum datum.

265 *De subito*] Sic III. 644. i. e. subito, cito. Sic I. 412. 'De plano.' I. e. plane, clare, manifeste.

265 *Mens*] Appetitus ipse innatus, quo ducuntur brutæ animantes. Sic I. 262.

Copia conquiri debet, concita per artus
Omneis, ut studium mentis connexa sequatur:
Ut videas initum motus a corde creari,
Ex animique voluntate id procedere primum;
Inde dari porro per totum corpus, et artus.
Nec simile est, ut quom, inpulsei, procedimus ictu,
Viribus alterius magnis, magnoque coactu;
Nam tum materiem totius corporis omnem
Perspicuum est nobis invitis ire, rapique,
Donec eam refrenavit per membra voluntas.
Jamne vides igitur, quamquam vis extera multos

citata fuit per cuncta quoque membra illorum, ut *collecta subsequatur propensionem mentis illorum. Ut perspicias principium motus fieri a corde, et illud* principium *exire primo a voluntate mentis: hinc vero distribui per totum corpus et membra. Neque idem est, veluti quando pulsi percussione, et valido impetu, et vehementi impulsu alterius progredimur. Etenim tunc manifestum est totam molem totius corporis* nostri *procedere, et abripi*, nobis etiam *repugnantibus, usque dum voluntas coercuerit illam per* cunctos *artus* nostros. *Nonne ergo nunc cernis, etiamsi*

[illegible] Mus. B. 1. [illegible] Gif. Par. Cant. Creech. Gassend.—269 initum: sic P. Mus. B. 1. Delph. Lamb. Gassend. initium reliqui.—272 impulsu Cant.—273 [illegible] Mus. B. 2.—274 materiem P. Vind. V. ed. Voss. L. O. Mus. B. 3 [illegible] reliqui.—275 nobis est Voss. L. B. invitus Ferr.—276 *Donec* eam [illegible] Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *Donec eam* Bodl. V. ed. Th. Ra. [illegible] Gryph. marg. Bas. P. in not. *Donicum eam* [illegible] V. marg. 1. 277 [illegible] V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. 3. Voss. L. B. [illegible] Gif. Mar. Gryph. Nard. Lamb. Bas. P. V

NOTÆ

[illegible]

Pellat, et invitos cogat procedere sæpe,
Præcipitesque rapi; tamen esse in pectore nostro
Quiddam, quod contra pugnare, obstareque, possit:
Quoius ad arbitrium quoque copia materiai
Cogitur interdum flecti per membra, per artus;
Et projecta refrenatur, retroque residit?
Qua re, in seminibus quoque idem fateare, necesse est;

violentia externa impellat plures homines, *et faciat* ut necessario *plerumque* etiam *repugnantes eant*, *et agat* eos *præcipites; attamen esse aliquid in corde nostro, quod queat obsistere contra, et reluctari; ad cujus imperium cœtus* omnis *materiæ* corporis nostri *necesse habet etiam aliquando moveri* et sequi *per membra* et *per artus, et repulsus procul reprimitur, et* longe *retro* sistitur, et *quiescit? Quamobrem oportet* ut *confitearis idem* fieri *in principiis*, nimirum *esse aliam*

marg. 1.—278 *Pellat* P. Ald. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Gryph. Cant. *Fallat* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 1. Sus. Bodl. *Pellit* vulg. *jus vitos* V. ed. Th. Ra. *cogat sic* P. Ald. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. *cogit* vulg.—279 *rapi:* sic P. *rapit* reliqui. *injector* pro *in pectore* Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. sed V. ed. dat vulg. lect. in marg. *nostro* deest Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3.—280 *Quoddam* P. V. ed. Th. Ra. Ald.—281 *cona* pro *copia* Vind. Mus. B. 1. *cena* Mus. B. 2.—283 *residet* Vind. V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *resedit* Mus. B. 2. *residat* V. marg. 1.—285

NOTÆ

279 *In pectore nostro*] In nobis, vel in mente nostra: continens pro contento.

281 *Copia materiai*] Cœtus atomorum in corpore nostro, vel omnis moles totius corporis: vs. 274.

282 *Flecti*] Moveri, sequi, obsequi.

283 *Projecta*] Quasi procul rejecta.

284 *Qua re, in seminibus*] His 10. vss. concludit ex disputatis de libertate, quam hominibus et animantibus asseruit, præter motum deorsum et seorsum, inesse atomis tertium illum motum, quem declinationis appellat. Neque enim, inquit, motus liber in nobis ac in animantibus sequi potest, nisi ex declinatione atomorum. Motus enim liber debet sequi ex aliquo priori: nihil autem in nobis prius est atomis: igitur fieri debet ab atomis. Non potest autem fieri ab atomis deorsum aut sursum etiam latis: quia dum feruntur deorsum, pondere feruntur; dum feruntur sursum, ictu feruntur. Hi duo motus faciunt quidem ne res ex nihilo fiant: sed non faciunt ut res libere agant. Namque motus ab ictu, non interior est, qualis est liber; sed totus est violèntus. Motus item a pondere, naturalis est, ac proinde necessarius, qualis liber esse non potest. Igitur liber motus in nobis ad aliquem tertium motum atomorum tanquam acceptus debet referri, nullus alius excogitari potest quam motus declinationis. Ergo motus declinationis bene astruitur atomis, ne omnis omninq in nobis tollatur libertas. Ideo autem astruitur, ut naturalis atomorum motus, qui fit ex pondere, aliquantulum intermittatur, ne motus motum sequatur ex infinito, ut monui vs. 251. not. Scilicet cum voluntas nostra moveat atomos in nobis per tota membra, deberet ab alio moveri, nisi esset ipsa sui primum movens, ut aiunt, hoc est,

Esse aliam, præter plagas et pondera, caussam
Motibus, unde hæc est ollis innata potestas:
De nihilo quoniam fieri nihil posse videmus.
Pondus enim prohibet, ne plagis omnia fiant,
Externa quasi vi: sed, ne mens ipsa necessum
Intestinum habeat cunctis in rebus agundis,
Et, devicta quasi, cogatur ferre, patique;
Id facit exiguum clinamen principiorum,
Nec regione loci certa, nec tempore certo.
  Nec stipata magis fuit umquam materiai

causam motibus illorum *præter ictus*, et præter *gravitatem*, *ex qua ingenita nobis est hæc facultas* libera, *siquidem cernimus nihil posse creari de nihilo. Namque gravitas impedit ne* res *cunctæ procreentur* per *ictus*, *quasi* per *vim exteriorem: sed, ne ipsa* voluntas *animi habeat necessitatem internam in faciendis rebus omnibus, et veluti victa necesse habeat perferre et perpeti, minima declinatio principiorum*, quæ fit *neque* in *certo loco*, *neque* in *stato tempore*, *facit istud.*

caussas Mus. B. 2.—286 *est* deest V. ed. *est nobis* Hav. Delph. *est illis* P. in not.—289 *Extrema* Delph. *res ipsa* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas.—291 *Ec* V. ed. Th. Ra. *quia* V. marg. 1.—292 *cina-*

NOTÆ

principium motus sui: similiter illud aliud deberet ab alio moveri: et sic in infinitum progrederetur. Quod absurdum est. Bene ergo atomorum declinatio astruit liberam illam in nobis facultatem, quæ atomos moveat, quæ aliquando moveri necesse non habeant, certo tempore, certoque loco, cum interdum declinare possint a recta via, qua naturali ex pondere feruntur.

In seminibus] In atomis, in primordiis.

285 *Præter plagas et pondera*] Præter motum ab ictu et a gravitate, quem appellavimus violentum, et naturalem, supra vs. 79.

Aliam causam] Nempe declinationis motum.

286 *Unde*] Ex qua, nempe alia causa.

Innata potestas] Libertas, libera facultas mentis.

287 *De nihilo quoniam, &c.*] I. e. res non fiunt ex nihilo, quia pondus et ictus atomorum id impediunt: at pondus et ictus atomorum non faciunt, ut nobis innata sit libertas agendi.

289 *Mens ipsa*] Lamb. bene. Alii *res ipsa*: idem sensus, sed non æque clara verba.

Necessum] Necessitatem: namque, inquit Donatus, lectum est, necessitas, necesse, necessis, necessum, necessus, substant.

290 *Intestinum*] Intimum, interius, supp. necessum.

292 *Clinamen*] Declinatio.

293 *Nec regione, &c.*] Sic vs. 259. 260.

294 *Nec stipata magis, &c.*] His 14. vss. jam docet atomos seu prima rerum principia in eodem per anteactam ætatem motu fuisse, ac fore per futura secula, quo nunc sunt. Quod quidem probat ex triplici argumento. 1. Ex ipsa principiorum dispositione, seu natura, quæ talis est, ut neque depravari neque mutari possit unquam, cum neque magis solida neque rariora esse queant, quam sint,

Copia, nec porro majoribus intervallis:
Nam neque adaugescit quidquam, neque deperit inde.
Quapropter, quo nunc in motu principiorum
Corpora sunt, in eodem ante acta ætate fuere,
Et posthac semper simili ratione ferentur:
Et, quæ consuerint gigni, gignentur eadem
Conditione; et erunt, et crescent, inque valebunt,
Quantum quoique datum est per fœdera naturai:
Nec rerum summam conmutare ulla potest vis.

Cæterum cœtus atomorum nec fuit unquam alias *magis condensus, nec majoribus spatiis* constans, quam nunc est; *etenim neque aliquid augetur, neque diminuitur ex ea copia. Quamobrem, in quo motu jam sunt* ipsa *primordia, fuerunt in eodem* in *præteritis seculis, et erunt imposterum pari modo in æternum, et, quæ* res *solitæ sunt generari, generabuntur eadem lege; et existent; et augebuntur; et vigebunt, quantum concessum est cuique* rei *per leges naturæ. Neque ulla potentia potest mutare universam rerum* naturam; *etenim*

---

men Mus. B. 2.—294 *fultum quam* P. Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. *fultu quam* V. marg. 1.—296 *Nam* deest Mus. B. 2. *nec deperit* P. V. ed. Th. Ra. Ald.—298 *sunt* deest Mus. B. 2.—299 *posthæc* Mus. B. 2. *post hæc* Ferr. Ald. *post hec* V. ed. Th. Ra.—300 *consuerunt* Mus. B. 2. 3. Cant. Hav. Bip. Delph.—301 *crescunt* V. ed. *inque* P. Ald. Bip. Hav. Delph. *vique* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *vi quo* Voss. L. B.—302 *est* deest Mus. B. 2.—303 *nulla* Cant.—304 *quæ possit* V.

NOTÆ

neque augeri aut minui, quia simplicissima sunt, ut probatum est I. 596. II. ex ipso genitabili eorumdem motu, quo res gignuntur, augentur, et aluntur eadem semper et immutabili lege: et quo factæ sunt, creverunt, et nutritæ fuerunt, eadem semper conditione: et quo fient, crescent, et alentur, eadem semper ratione; idque ex ipso fœdere naturæ. III. ex ipsa principiorum perenni præsentia, quippe quia nullus potest dari locus, extra hoc universum, aut in quem ipsa effugiant et recedant, quorum abitu res cunctæ intereant: aut ex quo vis aliqua exterior ac nova veniat, quæ ipsorum motus genitales impediat, cœtum pervertat, ac totam rerum summam immutare valeat.

His autem 6. vss. seqq. continetur I. argumentum.

Stipata magis] Solida magis, magis plena.

Copia materiai] Corpora prima, atomi.

295 *Majoribus intervallis*] Supp. constat. H. e. rarior, et minus solida.

296 *Inde*] Ex copia materiai. Scilicet neque minuitur, neque augetur atomorum numerus.

300 *Et, quæ consuerunt, &c.*] His 3. vss. continetur II. argumentum.

301 *Inque valebunt*] Tmesis est, pro *invalebuntque;* i. e. vigebunt, robur acquirent.

302 *Per fœdera naturai*] A natura sic jubente.

303 *Nec rerum summam, &c.*] His 5.

Nam neque, quo possit genus ullum materiai
Ecfugere ex omni, quidquam est; neque, rursus, in omne
Unde coorta queat nova vis inrumpere, et omnem 306
Naturam rerum mutare, et vortere motus.
  Illud in hiis rebus non est mirabile, qua re,
Omnia quom rerum primordia sint in motu,

nec aliquid loci *est, in quem ulla corpora materiæ possint exire ex universo; nec contra, ex quo nova potentia queat exoriri,* et *irruere in universum, et commutare totam summam rerum, et pervertere motus* genitales materiæ. *Hoc* autem *non est mirum in hisce rebus; cur* scilicet, *cum omnia principia rerum sint in motu,*

marg. 1.—305 *rursus* deest Vind. Voss. L. B. O. Mus. B. 2. 3. *partis in omnes* V. ed. Th. Ra. *omnes* Vind. Mus. B. 2. 3.—306 *omne* Gottorp. fr.—308 H. vs. cum tribus seqq. deest Vind. Mus. B. 1.—309 *sunt* Cant.—312 *a sensibus*

NOTÆ

vss. continetur III. argumentum, de quo vs. 294. not.

Rerum summam] Res cunctas: universam rerum naturam, vs. 307. Sic vs. 310.

304 *Quo*] In quod. Sic vs. 318. et alibi passim.

Genus ullum materiai] Ullum corpus atomorum, ulla atomus.

305 *Ex omni*] Ex universo, ex immenso inani. Sic I. 957. &c. Quasi totius rerum summæ corruptio fieri nequeat, nisi aut recessu atomorum extra universum, aut adventu alicujus potentiæ exterioris, quæ in summam rerum irrumpat et genitales motus pervertat.

In omne] In universum.

308 *Illud in hiis rebus, &c.*] His 25. vss. occupatio est, quam solvit poëta. Potuit enim cuiquam mirum videri atomos perenni et assiduo motu ferri per universum, per omne, per immensum inane, cum tamen ipsum omne, ipsum universum videatur omnino immotum et quietum. Nibil, inquit, in eo mirandum est. Quod enim aliquando rerum distantia facit, ut distincte et clare res ipsas cernere non possimus, v. g. res, quæ moventur, videantur tamen quasi immotæ; id atomorum parvitas efficit, ut sicut illarum natura, ita etiam motus non cadat sub sensus nostros. Talis enim est atomorum natura, ut procul ab sensibus nostris stet: sunt quippe corpora cæca, ut dictum est I. 166. Rem autem illustrat uno aut altero exemplo. I. cum oves pascunt in colle, si longe steteris ab iis, sane videbuntur et apparebunt tibi tanquam candor quidam, qui quasi consistat in illo colle: et tamen oves illæ pascentes incedunt et reptant. II. cum legiones cient simulacra belli per campos, si longe sederis in edito monte, fulgur armorum apparebit tibi quasi stans et consistens in campis: et tamen splendor ille armorum perpetuo micat, ac se tollit modo in hanc, modo illam partem, pro vario armorum motu. Argumentum autem est a fortiori, ut aiunt: quasi dicat: sunt quædam res, quas bene cernimus oculis; sed quarum motus percipere oculis non possumus. Ergo nil mirum si atomorum motus sub sensus nostros non cadat, cum illarum naturam non videamus.

Summa tamen summa videatur stare quiete ;
Præter quam si quid proprio dat corpore motus.
Omnis enim longe nostris ab sensibus infra
Primorum natura jacet : quapropter, ubi ipsam
Cernere jam nequeas, motus quoque surpere debent :
Præsertim, quom, quæ possimus cernere, celent
Sæpe tamen motus, spatio diducta locorum.
Nam sæpe in colli, tondentes pabula læta,
Lanigeræ reptant pecudes, quo quamque vocantes
Invitant herbæ, gemmantes rore recenti ;
Et satiatei agnei ludunt, blandeque coruscant :

Universa tamen rerum natura *videatur manere in profunda quiete, nisi forte sit aliquid* peculiare, *quod ex seipso reddat motus. Namque universa natura principiorum ipsa procul removetur ab sensibus nostris. Quamobrem, in quo loco non poteris usquam cernere illa, in eodem loco motus* illorum *debent* sese *subducere* oculis nostris. *Præcipue, quoniam* ea, *quæ possimus videre, nonnunquam tamen abscondunt* nobis suos *motus*, quia *longe remota* sunt *per intervalla spatii. Namque plerumque pecudes, quæ ferunt lanas, pascentes in monte grata pascua gradiuntur ad eum locum, ad quem gramina nitentia novo rore invitant et vocant quamcunque illarum; et* ipsi *agni bene saturati exultant, et hilariter lu-*

Mus. B. 3. *absentibus* V. ed. Th. Ra. *sensibus ipsa* Delph.—313 *ipsam :* sic Gottorp. fr. Cant. *ipsa* Glf. Par. *ipsos* P. Gryph. marg. Ald. *ipsum* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. *illa* Hav. Bip. Delph.—314 *motus qua* P. Ald. *ibi* Delph. *serpere* P. Gryph. marg. Ald. Bas. marg. *asurpere* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 3. Cant. *assurpere* Vind. *assumere* Mus. B. 2. *surripere* O.—315 *possemus* P. Ald. *possumus* Th. Ra. *cedent* Mus. B. 2.—316 *deducta* Ferr. V. ed. Th. Ra. P. Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Bas.—317 *tendentes* Mus. B. 2.—318 *raptant* V. ed. Th. Ra. Ald. P. O. Mus. B. 1. *repetant* Ferr.—319 *Immutant* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. *geminantes* V. ed. Th. Ra.—320 *satiat* Voss. vet. et L. B. *sociati* Gassend. *facient* Mus. B. 2. *ludum* Mus. B. 2. *croniscant* V. ed. Th. Ra. *chroniscant* Gryph. Nard. Bas. P. *toniscant* Bodl. *chorascant* Vind. *coniscant* Hav. Bip. Delph.—

NOTÆ

310 *Summa*] Universum, τὸ πᾶν, vs. 303. &c.

311 *Præter quam si*] Nisi.

Quid] Aliquid peculiare, aliqua pars, aut res : v. g. homo, leo, aër, aqua, et aliud ejusmodi.

313 *Primorum*] Principiorum, atomorum.

314 *Surpere*] Pro *subripere*, id est, subducere sese oculis ; sic Horat. Od. 4. 13. 'Quæ me surpuerat mihi,' &c. Antiquum verbum.

317 *In colli*] In colle, in monte, in clivo. Sic vs. 322.

318 *Quo*] In quæ loca, I. 16.

319 *Gemmantes rore*] Perfusæ rore, cujus nitore, tanquam gemmæ, nitescunt herbæ. Sic v. 462.

320 *Coruscant* [*coniscant*] Arietant, cornibus luctantur et ludunt. Sic Virg. Georg. II. 526. 'Inter se adversis luctantur cornibus hædi.' Quintilian. lib. VI. ex Ciceron. contra Pison. 'Caput opponis cum eo coniscans ;' citatque hunc Lucretii versum. Male ergo Lamb. *coruscant :* alii *croniscant*.

Omnia quæ nobis longe confusa videntur,
Et veluti in viridi candor consistere colli.
Præterea, magnæ legiones quom loca cursu
Camporum conplent, belli simulacra cientes;
Fulgur ubi ad cœlum se tollit, totaque circum
Ære renidescit tellus; subterque, virum vi,
Excitur pedibus sonitus, clamoreque montes
Ictei rejectant voces ad sidera mundi;
Et circum volitant equites, mediosque repente
Transmittunt, valido quatientes inpete, campos:
Et tamen est quidam locus altis montibus, unde
Stare videntur; et in campis consistere fulgur.
Nunc age, jam deinceps cunctarum exordia rerum,

dunt cornibus. Quæ tamen *omnia nobis apparent procul indistincta: et* videntur *quasi splendor lucis stare* sine motu *in virenti clivo* montis. *Deinde, quando magnæ legiones opplent concursu suo spatiosos campos, exhibentes imaginem pugnæ: ibi splendor* armorum *emicat ad cœlum, et omnis terra circum coruscat* fulgore *armorum, et strepitus excitatur sub pedibus* per *impetum virorum, et colles percussi clamore remittunt voces ad stellas cœli: et quando equites circumferuntur, et subito transeunt medios campos, concutientes illos vehementi pulsu* pedum equorum, *et tamen aliquis est locus in editis montibus, ex quo fulgor* ille *apparet consistere, et quasi* immotus *manere in campis* illis. *Agedum vero, jam post-*

321 *confuse* Mus. B. 2.—322 *candore* V. ed. Th. Ra.—325 In h. l. P. quem plerique editores secuti sunt, posuit vss. 329. 330. reliquis exempl. tam manu exaratis quam impressis, ordinem nostrum edicentibus. Wakef. *Fulgor* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *ibi* P. Ald. Bip. Hav. Delph. Voss. L. B.—326 *renitescit* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1. sed in Voss. L. B. corr. *redinescit* P. in not.—327 *clamoremque* Vind. *clamor quoque* V. ed. Cant. Th. Ra.—328 *Icit et ejectat* quidam codd. Hav. *et ejectant* Cant.—330 *quatiens* Mus. B. 2.—331 *altius* Mus. B. 2.—332 *videntur* sic Vind. Gottorp. fr. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. *vide-*

NOTÆ

323 *Præterea, magnæ, &c.*] His 10. vss. continetur II. exemplum.

324 *Belli simulacra cientes*] Sic vs. 42.

325 *Fulgur*] Fulgor, splendor, vs. 30. et 332. et alibi passim.

326 *Ære renidescit tellus*] Sic Virg. Georg. II. 281. 'late fluctuat omnis Ære renidenti tellus,' &c. Est autem ære, armorum æneorum nitore.

327 *Excitur*] Fit, excitatur, editur. Dicitur enim excieo, es; et excio, is, quartæ conjugat. Sic VI. 409. 'concit murmura.'

328 *Ad sidera mundi*] Ad stellas cœli.

330 *Inpete*] Impetu: dictum est enim, impetis, is; et impetus, us. Sic IV. 418. 901. V. 911. VI. 137. et 326. 'Inde ubi, non potuit nubes capere inpetis auctum.'

333 *Nunc age, jam deinceps, &c.*] Hactenus de motu atomorum, quæ prima est earum affectio, seu qualitas,

Qualia sint, et quam longe distantia formis,
Percipe; multigenis quam sint variata figuris:
Non quo multa parum simili sint prædita forma,
Sed quia non volgo paria omnibus omnia constant.
Nec mirum: nam, quom sit eorum copia tanta,
Ut neque finis, utei docui, neque summa sit ulla;
Debent nimirum non omnibus omnia prorsum
Esse pari filo, similique adfecta figura.
  Præterea, genus humanum, mutæque natantes

hæc accipe qualia sint principia rerum singularum, et quam maxime differant figuris, et *quam sint dissimilia variis formis. Non quod pauca sint constantia pari forma: sed quod cuncta non sint vulgo similia cunctis. Nec mirum* est; *namque cum multitudo illorum sit tam numerosa, ut neque finis, neque numerus ullus sit* illorum, *ut* antea *demonstravi, cuncta scilicet non debent esse omnino simili textura* cum *omnibus, et prædita pari forma. Deinde gens homi-*

tur vulg. *campos* Mus. B. 2.—334 *quæ longe* V. marg. 1.—335 *figuræ* V. ed. Th. Ra.—336 *Non quod* P. Mus. B. 1. 3. Cant. Ald. Bip. Hav. Delph.—337 *constat* Gottorp. fr. Voss. vet.—339 *nec summa* Mus. B. 1.—341 *filio* Mus. B. 2. *que* deest V. ed. *affectu* V. ed. *effecta* Mus. B. 2.—342 *multæ* Mus. B. 2.

NOTÆ

quam dicimus. Nunc autem ab hoc vs. 333. ad vs. 581. disputat de atomorum figuris, quæ altera est earum qualitas. De his autem tria docet, I. multigenis figuris atomos esse variatas; quod probat ab hoc vs. 333. ad vs. 477. II. Figurarum varias quidem et dissimiles esse species, sed numero finitas; quod astruit a vs. 477. ad vs. 521. III. Sub finitis quibusque figurarum istis speciebus infinitas contineri atomos; quod asserit a vs. 521. ad vs. 527. Sed hæc sigillatim expendamus. Itaque his 9. vss. prioribus docet atomos debere inter se differre figuris ac formis I. quia infinitæ sunt numero. Incongruum enim foret illas omnes eodem esse filo, seu eadem textura; hoc est, eadem forma aut figura exteriore constare.

Exordia] Primordia: corpora prima: atomi.

335 *Multigenis*] Variis, diversis, dissimilibus.

336 *Multa parum*] Pauca. I. e. non quod pauca sint corpora prima prædita simili figura: imo infinita sunt etiam corpora prima prædita pari forma. Namque, ut infra demonstrabit Poëta, infinitæ sunt Atomi sub qualibet diversa figurarum specie.

337 *Volgo*] Vulgo, vss. 215. 693. 700. &c.

Paria omnibus omnia] Omnia simili inter se forma prædita.

339 *Utei docui*] Lib. I. vs. 952. et seqq.

341 *Pari filo*] Simili textura. Metaphora ducta a tela. Sic dicimus orationem esse tenui filo, crasso filo, subtili filo. Sic IV. 86. H. e. forma, figura.

342 *Præterea, genus, &c.*] His 7. vss. probat II. atomos inter se variis formis ac figuris distare, ex variis ac diversis speciebus animalium et rerum, quæ inter se plurimum distant. Sic v. g. homines distant a pecudibus,

Squamigerum pecudes, et læta armenta, feræque,
Et variæ volucres, lætantia quæ loca aquarum
Concelebrant, circum ripas fontisque, lacusque,
Et, quæ pervolgant nemora avia pervolitantes:
Quorum unum quod vis generatim sumere perge;
Invenies tamen inter se differre figuris.
Nec ratione alia proles cognoscere matrem,

num, et brutæ mutæ, quæ *natant et gerunt squammas, et vegetæ arbores, et belluæ* feroces, *et diversæ aves, quæ frequentant grata loca circum fontes, et* circum *lacus; et quæ circumvolantes complent sylvas invias: accipe quodlibet istorum* etiam *secundum suas species, reperies tamen differre formis inter se. Neque* etiam *alio modo soboles posset agnoscere matrem, nec mater sobolem.*

—343 *armenta:* hæc est editorum Lond. ex conj. emendatio. Mss. et edd. ant. legunt *arbusta.*—344 *liquentia* Fab. *que et loca* Mus. B. 1.—345 *circum ipsas* V. ed. Bodl. *ipsos circum* P. Ald. Bas. marg.—346 *qua* V. ed. Th. Ra.—347 *Horum* Gottorp. fr. Vind. Bip. Hav. Delph.—348 *distare* P. Vind. V. ed.

NOTÆ

pecudes a piscibus, pisces a feris, feræ a volucribus, volucres ab arboribus; et contra. Quinimo ipsa etiam cujusque speciei individua, ut vocant, quælibet inter se vulgo differunt forma et figura. Namque non omnes equi, non omnes tauri, non omnes oves, non omnes canes, (item de ceteris sentiendum,) simili sunt figura, ut satis constat. Hæc autem omnia fiunt ex atomis: igitur atomorum diversæ sunt figuræ.

Mutæque natantes] Hæc duo epitheta piscibus sunt maxime propria. Quanquam Aristoteles et alii nonnulli tradiderunt non omnes pisces esse mutos.

343 *Squamigerum pecudes*] Pisces. Squamigerum, pro Squamigerorum. Sic Plautus Pseud. dixit pecudes de piscibus: 'hæc ad Neptuni pecudes condimenta sunt.' Scilicet pecus, udis, dicitur de omni animante, præterquam de homine.

344 *Variæ volucres*] Dissimiles; vel diversicolores.

345 *Concelebrant*] Frequentant, colunt. I. 4.

346 *Pervolgant*] Percurrunt, penetrant, circumvolitant: vs. 168.

347 *Unum quod vis generatim*] Quodlibet cujusvis speciei individuum, ut aiunt.

Sumere perge] Sume: quasi sume sigillatim unum post alterum.

348 *Differre* [*distare*] *figuris*] Alii *distare figuras.* Alii *differre figuris.* Idem.

349 *Nec ratione alia, &c.*] His 22. vss. probat III. Lucretius atomos inter se distare formis; secus enim non possent fœtus animalium agnoscere matrem, nec mater fœtus. Qui enim possent, nisi differrent figuris? Quod autem et proles animalium agnoscat matrem, et mater prolem, id ostendit exemplo vaccæ, quæ vitulum amissum, aut ad aras mactatum quærit per colles, per prata, per agros, nec alius sibi obvius vitulus mentem oblectat. 'Usque adeo quiddam proprium notumque requirit.' Probat et exemplo hædorum et agnorum, quorum balatum agnoscunt matres; et qui ad sua quisque matris ubera decurrunt.

Nec mater posset prolem: quod posse videmus;
Nec minus, atque homines, inter se nota cluere.
Nam sæpe ante Deum vitulus delubra decora
Turicremas propter mactatus concidit aras,
Sanguinis exspirans calidum de pectore flumen:
At mater, virideis saltus orbata peragrans,
Linquit humi pedibus vestigia pressa bisulcis;
Omnia convisens oculis loca, si queat usquam
Conspicere amissum fetum: conpletque querelis
Frundiferum nemus, adsistens; et crebra revisit
Ad stabulum, desiderio perfixa juvenci.

Quod quidem *cernimus posse* facere, *nec secus ac homines* hæc animalia *sibi esse cognita invicem. Namque plerumque vitulus occisus ante pulchra simulacra Deorum cadit juxta altaria, quibus thura fumant, evomens de pectore ferventem fluvium cruoris: sed tamen mater* ipsa *privata* prole *percurrens sylvas virentes, relinquit vestigia impressa pedibus bifidis in terra, perlustrans oculis cuncta loca, si possit alicubi perspicere prolem,* quam *amisit; et replet questibus sylvam proximam frondiferam; et frequens revisit ad bovile, percussa cupidine vituli* amissi.

Mus. B. 1. 2. 3. Hav. Delph. *figuras* Mus. B. 1. O.—351 *nota cluere:* sic Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. P. in not. *nocluere* Gottorp. fr. *vota cluere* Vind. Bodl. Ferr. *voca cluire* V. ed. Th. Ra. *nota cleuare* Mus. B. 2. *voce cluere* P. Ald. Gryph. marg.—352 *situlus* V. ed. Th. Ra.—353 *Turicremas* V. ed. Th. Ra. *Thuricremas* Ald.—356 *Non quit* Voss. L. B. O. Cant. V. marg. 1. Bas. marg. Ferr. *Inquit* Gottorp. fr. *Non quid* Vind. Bodl. *Nam quid* V. ed. Th. Ra. *Num quid* Mus. B. 1. 2. V. marg. 2. *Non quod* Mus. B. 3.—357 *conviscens* Mus. B. 2.—359 *adsictens* Gottorp. fr. *adsittens* Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. vulg. lect. reponitur. *assidens* V. marg. 1. *reviscit* Mus. B. 2.

NOTÆ

351 *Nota cluere*] Cognita esse. Est enim clueo, es, idem ac sum, videor, &c. I. 450.

352 *Delubra*] Simulacra, statuas. Delubrum enim dictum est quasi delibrum: estque fustis delibratus, hoc est, lignum teres, cui detractus est cortex, quod pro Deo venerabantur, inquit Festus. Sumitur et pro templo, in quo simulacra Deorum sunt.

353 *Turicremas*] Thuricremus, a, um, quasi cremans thura. Sic Virg. Æn. IV. 'Thuricremis cum dona imponeret aris.'

354 *Sanguinis exspirans, &c.*] Sic Virg. Æn. IX. 'Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen.' Notatur quippe copia sanguinis emissi.

355 *At mater, &c.*] De materno affectu erga fœtus vide Oppian. 'Ἁλιευτ. α. vs. 724. et Ovid. Fast. IV.

356 *Bisulcis*] Bifidis.

358 *Querelis*] Mugitibus, questibus.

359 *Adsistens*] Proximum.

Crebra] Frequens, pro, crebro, frequenter. Sic Virg. Geor. III. 'pede terram crebra ferit.' Sic Geor. IV. 'sera' pro sero.

360 *Ad stabulum . . . revisit*] Elegans syntaxis. Sic v. 635. VI. 1236. 'Visere ad agros,' &c. Sic Terent. Hecyr. 'Nunc ad eam visam.'

Desiderio perfixa juvenci] Dolore confecta de amisso fœtu. Sic III. 306.

Nec teneræ salices, atque herbæ, rore vigentes,
Fluminaque illa queunt, summis labentia ripis,
Oblectare animum, subitamque avortere curam:
Nec vitulorum aliæ species per pabula læta
Derivare queunt animum, curamque levare:
Usque adeo quiddam proprium, notumque requirit.
Præterea, tenerei tremulis cum vocibus hædei
Cornigeras norunt matres; agnique petulci
Balatum pecudes: ita, quod natura reposcit,
Ad sua quisque, feri decurrunt ubera lactis.
Postremo, quod vis frumentum; non tamen omne,

Neque salices teneræ, nec gramina crescentia rore, nec ulli fluvii decurrentes plenis ripis, possunt delectare mentem illius, *ac removere solicitudinem subitaneam: neque aliæ species juvencorum possunt per pascua grata avocare* illam ad *aliud et liberare* illam *solicitudine. Tantum desiderat aliquid* sibi *suum* et sibi *cognitum. Deinde capreoli tenelli cum* suis *vocibus trementibus agnoscunt matres* suas *cornutas: et agni exultantes* agnoscunt pariter *oves balantes: sic unusquisque ferme convolant ad mammas suas lactis, quod* quidem *natura postulat ab* illis. *Denique non cernes quodlibet omne frumentum* ita *esse simile inter se in*

remisit V. ed. Th. Ra.—361 *Ne* Mus. B. 2. *virentes* Gassend. et Macrob. Saturn. vi. 2. *vientes* Voss. vet.—362 *illa:* sic Gottorp. fr. Voss. vet. *ulla* reliqui. *querunt* Mus. B. 2.—363 *summam* pro *subitam* Mus. B. 2.—365 *alio, curâque* Gottorp. fr. Mus. B. 2. 3. Hav. Bip. Delph.—366 *requirunt* Mus. B. 2.—367 *in vocibus* Macrob. Saturn. vi. 5.—368 *Corniferas* Macrob. *notunt* V. ed. Th. Ra.—369 *Balatum:* sic P. V. ed. Bodl. Voss. vet. Cant. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Nard. Bas. *Balatu* Tollius in Fortuit. p. 222. *Balantum* reliqui. *pecudis* P. V. ed. Bodl. Gif. marg. Nard. Bas. Th. Ra. Ald. *peposcit* Bas.—370 *feri* sic Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. P. Bodl. *fere* vulg. *decurrit* Sus.—371 *frusmentum* Mus. B. 2.—372 *Quodque* P. Vind. Mus.

NOTÆ

361 *Rore vigentes*] Quia vigorem et vires ex rore ducunt herbæ.

363 *Animum*] Sensum, aut phantasiam. Neque enim mens aut animus inest brutis, sed anima tantum et sensus. Sic vs. 265. et i. 262.

365 *Derivare queunt animum* [*alio*] Convertere ad aliud, supp. animum, vs. 363. Sic iv. 1057. 'Atque alio convertere mentem.' Id est, avocare, avertere, traducere. Sic loquitur Cic.: 'alio responsionem suam derivavit.' Alii legunt, *Derivare queunt, animum curaque levare.*

368 *Petulci*] Petulantes et petulci appellantur, inquit Festus, 'qui protervo impetu et crebro petunt aliquem lædendi gratia.' Hædi, quia cornibus ludunt et lædunt dicuntur petulci.

369 *Balatum* [*Balantes*] *pecudes*] Oves, quæ balantes vocant et quærunt agnos. Alii, *balantum pecudes*, quasi *ovium greges*, ut loquitur Virg. Æn. vii. 538. 'Quinque greges illi balantum,' &c. Scilicet pecus, udis, dicitur de omni animanti præter quam de homine, vs. 343.

371 *Postremo, quod vis, &c.*] His 6. vss. probat iii. Lucretius atomos in-

Quidque suo genere, inter sė simile esse videbis,
Quin intercurrat quædam distantia formis:
Concharumque genus parili ratione videmus
Pingere telluris gremium, qua mollibus undis
Litoris incurvi bibulam pavit æquor arenam.
Qua re etiam atque etiam simili ratione necesse est,
Natura quoniam constant, neque facta manu sunt
Unius ad certam formam primordia rerum,
Dissimili inter se quadam volitare figura.
   Perfacile est animi ratione exsolvere nobis,

suo quodque genere, ut tamen quædam differentia non interveniat ex *figuris. Cernimus etiam simili modo genus concharum ornare sinum terræ quasi picturis* in ea parte, *qua mare abluit mollibus suis fluctibus arenam bibulam curvati littoris. Quapropter, cum principia rerum sint a natura, neque sint compacta manu* artificis *ad unam ideam unius* figuræ, *maxime oportet pari modo* ut *quædam* illorum *ferantur diversa inter se forma. Nunc* autem *maxime facile est nobis expli-*

B. 2. Cant. Ald. Bip. *Quicquam* Ferr. *in* post *suo* vulg. edd. inserunt sed deest P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *se* deest V. ed. Th. Ra.—373 *Quando* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Mus. B. 2. 3. Bodl. *Quid* Voss. vet. O. Mus. B. 1. *intercurrant* Hav. ex conj. in marg.—375 *Pinguior* Mus. B. 2. *Pignere* Ferr. *gremum* V. ed. Th. Ra.—376 *bibulum* Mus. B. 2. *lavit* P. Gif. marg. Delph. Gassend. Nonius.—378 *constat* Mus. B. 1.—380 *quædam* vulg.—381 Mus. B. 2. ut vulg. edd. habet *jam* post *est* et omittit *nobis*.—382

NOTÆ

ter se figuris distare; argumentumque repetit ab exemplis frumentorum et concharum; quæ, licet res sint inanimatæ, varias tamen referunt figuras. Neque enim omne quodvis frumentum simili forma constat, non generatim solum, sed et secundum singula fere grana frumenti. Nec pariter conchæ omnes, quas cernere est in littoribus maris, simili sunt forma aut figura. Ergo a fortiori nec simili sunt figura atomi, ex quibus hæ res dissimiles constant.

375 *Pingere*] Variare: variis figuris ornare: vs. 627.

Mollibus undis] Quippe quæ facile cedunt corporibus aliis, ut dixit lib. I. v. 282.

376 *Bibulam*] Sic Virg. Geor. I. 114. 'Collectum humorem bibula diduxit arena.'

Pavit [*lavit*] Bene. Alii *pavit*: ab antiquo verbo *pavire*, quod est *ferire*.

377 *Qua re etiam atque, &c.*] His 4. vss. concludit denique varias esse, et dissimiles atomorum formas et figuras; quia atomi natura constant: non autem arte factæ sunt ad aliquam unicam ideam, ad quam fieri solent pleraque artis opera.

380 *Volitare*] Ferri, moveri, metaphora est; i. e. esse, constare.

381 *Perfacile est* [*jam*] *animi, &c.*] His 96. vss. hoc est, ab hoc vs. 381. ad 477. varia problemata rerum pro variis sensibus solvit ex his atomorum diversis figuris. His itaque 7. vss. prioribus explicat I. problema de igne, quod ad animi rationem pertinet. Rationem igitur reddit cur fulmineus ignis penetralior sit, quam terrenus

Qua re fulmineus multo penetralior ignis,
Quam noster, fluat, e tedis terrestribus ortus.
Dicere enim possis cœlestem fulminis ignem,
Subtilem magis, e parvis constare figuris;
Atque ideo transire foramina, quæ nequit ignis
Noster hic, e lignis ortus, tedaque creatus.
Præterea, lumen per cornum transit; at imber

care per *rationem mentis, cur ignis fulmineus longe magis penetrabilior permanet, quam noster* ignis, qui *natus* est *e terrenis facibus. Namque poteris dicere ignem cœlestem fulminis tenuem componi ex minoribus formis* atomorum; *et idcirco transmeare* per *meatus*, per *quos noster hic* terrenus *ignis*, qui *natus et generatus est e lignis et e facibus, non potest* transire. *Deinde lux*

fulmineis V. ed. Th. Ra. *flumineus* Voss. vet. et L. B. sed corr. *penetralius* P. Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Ald. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. *penetrabilius* V. ed. Th. Ra. *petralior igne* Gottorp. fr. *penetralibilis* V. marg. 1.—383 *e terris* Mus. B. 2. *et tædis* V. ed. Th. Ra. *et thædis* Ferr. *artus* V. ed. Th. Ra.—384 *Dicere jam* P. Ald. *tum* Mus. B. 1. *eam* V. ed. Th. Ra.—385 *et parvis* P. Mus. B. 2. Gif. marg. Gryph. marg. Cr. conj. Bodl. *ac p.* Voss. vet.—387 *hic* deest Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Gryph. Nard. Bas. *Noster qui* V. marg. 1. Cant. *de lignis* Mus. B. 2. 3. Gryph. Nard. Bas.—388 *cornu* P. Vind. V. ed. Bodl. Gottorp. fr. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.

NOTÆ

hic noster. Ratio est, inquit, quia fulmineus seu cœlestis ignis constat ex atomis, quæ diversas habent formas ac figuras a formis et figuris, quas habent atomi, ex quibus terrenus noster ignis coalescit. Minores quippe sunt atomi, quæ fabricant fulminis ignem, quam quæ nostrum ignem ex tedis ac lignis genitum procreant. Hinc ergo ex Lucretii doctrina aliæ aliis minores, majoresve sunt atomi. Sic idem ait vs. 389. 'Luminis illa minora corpora sunt,' &c.

Animi ratione] Per intelligentiam.

382 *Penetralior*] Qui facilius penetrat. Alii *penetralius;* idem sensus. Fulminis autem ignis illæsa lagena vinum afficit: parcit vaginæ, et ferrum liquefacit: et alia ejusmodi mira facit, quæ noster ignis non præstat.

383 *Fluat*] Sese insinuet: penetret: permanet: pervadat, &c.

Tedis] Teda, genus est arborum, quæ picem et resinam gignunt. Cujusmodi sunt sex, pinus, pinaster, abies, picea, latex, teda, teste Plinio XVI. 10. Ex teda autem fiebant olim faces. Quia vero faces accensæ præferebantur nubentibus, quæ a sponsis per noctem domum ducebantur, hinc tedæ pro nuptiis etiam usurpari solent. Hic autem per tedas intelligit Poëta ligna crassiora, ex quibus ignis noster fieri plerumque solet.

385 *Magis, e parvis*] E minoribus. Sic vs. 389.

387 *Tedaque creatus*] Quasi crassior, et majoribus atomorum figuris constans.

388 *Præterea, lumen, &c.*] His 3. vss. solvit II. problema, quod ad visus sensum pertinet: rationemque reddit, cur lumen per cornu, seu per laternam corneam: non vero imbrem per idem cornu transire cernimus. Scilicet, quia luminis atomi sunt minoribus figuris, quam atomi imbris; quasi

Respuitur. Qua re? nisi luminis illa minora
Corpora sunt, quam de quibus est liquor almus aquarum.
Et, quam vis subito, per colum vina videmus
Perfluere; at contra tardum contatur olivom:
Aut, quia nimirum majoribus est elementis,
Aut magis hamatis inter se, perque plicatis;
Atque ideo fit, utei non tam diducta repente
Inter se possint primordia singula quæque

penetrat cornu: sed pluvia repellitur. Cur, nisi quia *illa corpora lucis sunt magis parva, quam* ea, *de quibus fœcundus humor aquarum constat? Et licet cernamus vina transire cito per colum; attamen oleum pigrum moratur* fluendo per colum, *sive quod scilicet* oleum *constat* ex *principiis majoribus, sive* quod constat ex principiis *magis aduncis, et implicitis inter se. Et idcirco accidit, ut singula quæque principia nequeant distrahi a se invicem, et transire tam*

cornua Gryph. *ac* V. ed. Th. Ra. *et* Mus. B. 2.—389 *nil luminis* Mus. B. 2.—390 *de quis* Mus. B. 2. *liquora almus* Cant. *liquor alinus* V. ed. Th. Ra. *liquor alimus* Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. corr. *liquosa limus* Mus. B. 2. 3.—391 *collum* Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B.—392 *ac contra* Mus. B. 2. *contatur* V. ed. Th. Ra. *cunctatur* vulg. *olivam* V. ed. Th. Ra.—393 H. vs. et seq. permutantur V. ed. Th. Ra. Bodl. *aut elementis* Mus. B. 2.—394 *perque* deest V. ed. *plicates* V. ed. Th. Ra.—395 *tam* deest V. ed. Th. Ra. *deducta* V. ed. Th. Ra. Ald. Bip. P. Cant. Delph.—396 *possit* Mus. B. 1. 3. Cant.—397 *per-*

NOTÆ

atomi, quibus constat lumen, sint tereti figura: quibus vero constat imber, eæ sint figura obtusa et magis impedita.

Per cornu] Per laternam corneam.

389 *Minora corpora*] Minores atomi. Videtur sane Lucretius secum ipse pugnare. Namque lib. I. acriter pugnavit in asserendis atomis individuis, et quibus nihil minus esse possit: nunc autem statuit atomos alias aliis minores, majoresve. Igitur non ita sunt parvæ, ut nihil minus iis esse possit. Ergo et minimo minus datur. Quod viderint Lucretii sectatores.

390 *Liquor almus aquarum*] Almam vocat aquam, quia facit ad rerum generationem, ex humore quippe et calore cuncta generantur. Sed de hoc vocab. I. 2.

391 *Et, quam vis subito, &c.*] His 7. vss. solvit III. problema de vino et oleo; quorum illud subito transit per colum: hoc vero tardius moratur fluendo. Cur autem, nisi quia vinum constat ex atomis minoribus, aut lævioribus; oleum vero ex atomis majoribus, aut magis inter se implicitis, quæ impediunt ne tam subito fluat oleum per quæque coli foramina, quam vinum transit?

Colum] Colum, i, vas est ad colandum aptum, Gallice, *un sas, un couloir, un tamis.*

393 *Majoribus elementis*] Majoribus atomis, quæ elementa dicuntur, quia principia sunt rerum.

394 *Perque plicatis*] Tmesis vocabuli *perplicatisque*: i. e. valde perplexis, implicitis.

395 *Diducta*] Distracta a se invicem. Bene; ideo enim non transeunt atomi olei, quia quasi in seipsas compactæ sunt, et implicatæ, nec a

Singula per quoiusque foramina permanare.
Huc adcedit, utei mellis lactisque liquores,
Jocundo sensu linguæ, tractentur in ore;
At contra tetra absinthii natura ferique
Centaurii fedo pertorquent ora sapore;
Ut facile adgnoscas e lævibus atque rotundis
Esse ea, quæ sensus jocunde tangere possunt:
At contra, quæ amara, atque aspera, quomque videntur,
Hæc magis hamatis inter se nexa teneri;

subito per singulos quosque coli *meatus. Adde quod liquores mellis et lactis versentur in ore* cum *grato gustu linguæ. Contra vero natura amara absinthii, et agrestis centaureæ distorquent ora tetro* suo *sapore. Ut* inde *cognoscas facile eas* res, *quæ possunt afficere dulciter sensus, constare ex* atomis *levigatis et teretibus: contra vero, quæcunque* res *sunt amaræ et horridæ, has compactas esse inter*

manere Voss. vet. Mus. B. 2.—398 *Nunc* Mus. B. 2. *Hoc* Gif. *accidit* Mus. B. 2. *liquoris* Mus. B. 1. 2.—399 *linguæ* V. ed. Th. Ra.—400 *absinti* V. ed. Th. Ra. *absintia* Mus. B. 2. *ferrique* Mus. B. 2. *natura, fecimus* V. ed. Th. Ra.—402 *agnoscis* V. ed. Th. Ra. *lenibus* O. Mus. B. 1.—403 *possint* Mus. B. 2.—404 *quæ ut amare* atque *et quæ* P. in Not.—405 *amatis* Mus. B. 1. 2. *cunque teneri*

NOTÆ

se invicem distractæ. Alii *deducta*, quasi 'attenuata,' 'subtilia;' nec male.

397 *Quoiusque*] Supp. coli, aut alterius vasis ad colandum apti.

398 *Huc adcedit utei, &c.*] His 10. vss. solvit IV. problema de melle et lacte, quæ gustui dulcia sunt: et de absinthio, quod amarum est valde. Mel autem et lac ideo dulcia esse vult, quia constant ex atomis levigatis et rotundis, quæ palatum jucunde afficiunt: absinthium vero amarum sentiri, quia constat ex atomis hamatis, et acerbis, quæ linguam et palatum aspere lædunt, et rumpunt.

400 *Ferique Centaurii*] Supp. natura. I. e. centaurium, vel centaureum, vel centaurea. Quæ herba est amarissima, sic dicta a Chirone Centauro, qui illius vim et usum invenit. Is enim cum arma Herculis tractaret, sagitta percussus in pede, seipsum centaurea sanavit. Dixit autem Lucretius 'feri' vel ob centaurii amaritudinem indomitam, vel ob Chironis immanitatem, cujus pars superior humana fuit, posterior vero ferina, nempe equina. Hinc vocat Virg. III. Georg. 'grave olentia centaurea;' et Lucret. IV. 123. 'tristia centauria.' Sed de hac herba Plin. XXV. 6.

401 *Pertorquent ora*] Id est, efficiunt ut, qui ea gustat ac mandit, os distorqueat præ amaritudine: quemadmodum, qui herbam Sardoam degustarint, mori dicuntur ore distorto. Hinc illud adagium: risus Sardonius. Sardoa quippe nervos oris contrahit, et ora rictu diducit.

404 *Quæ*] Diphthongus *æ* corripitur propter sequentem vocalem.

Quomque] Tmesis vocabuli *quæcumque*.

405 *Nexa teneri*] Stipata et perplexa cohærescere.

Proptereaque solere vias rescindere nostris
Sensibus, introituque suo perrumpere corpus.
Omnia postremo bona sensibus, et mala tactu,
Dissimili inter se pugnant perfecta figura:
Ne tu forte putes, serræ stridentis acerbum
Horrorem constare elementis lævibus æque,
Ac Musæa mele, per chordas organicei quæ
Mobilibus digitis expergefacta figurant:
Neu simili penetrare putes primordia forma

se ex atomis *magis aduncis: et ideo consuescere aperire aditum ad nostros sensus, et ingressu suo lacerare corpus* nostrum. *Denique* res *omnes*, quæ videntur *grata sensibus, et malæ* suo *contactu, contraria sunt sibi invicem*, quia constant *dispari forma: ne tu fortasse credas asperum stridorem serræ stridentis componi* ex *principiis æque levigatis, atque musicos cantus, quos organici formant et excitant flexilibus suis digitis. Vel ne credas principia pari figura intrare in nares homi-*

Gassend. *tueri* Cant.—406 *Præterea* V. ed. Th. Ra. Ald. Bas. marg. *solare* Mus. B. 2. *restringere* Gryph. Nard.—408 *male tactui* Mus. B. 2.—410 *Neu* Mus. B. 2. *Nec* Gassend.—411 *Honorem* Mus. B. 2. *lenibus* O. Mus. B. 1.—*Ac musata* Ferr. *musæ* V. ed. Th. Ra. *organicaque* V. ed. Th. Ra. *organi quæ* Mus. B. 1.—413 *Mobilibus:* sic Vind. Mus. B. 3. P. in not. Bip. Delph. Hav.

NOTÆ

406 *Rescindere*] Rumpere, aperire. Alii *restringere*, comprimere, contrahere; minus recte, neque enim amaritudo contrahit vias ad gustatum, quasi ne gustetur: imo aperit ita vias, ut ejus fœtidus sapor nimis sentiatur. Namque, ut sese explicat Poëta vers. seq. amara perrumpunt corpus introitu suo.

408 *Omnia postremo, &c.*] His 6. vss. solvit v. problema de stridore serræ, et de modulamine dulci organorum. Quorum ille male afficit aures: hoc vero jucunde tangit eas. Ratio in promtu est, quia quæ bene tangunt sensus, ea levigatis constant atomis: quæ vero male et acerbe afficiunt corpus, ea acerbis et asperis constant atomis.

409 *Perfecta*] Constantia, prædita, composita.

410 *Acerbum*] Metaphora est a gustu ad auditum. Acerbitas enim gustu sentitur, quæ sapore vehementer astringente, vel ut aliis placet, aperiente, misere fauces afficit.

411 *Horrorem*] Ingratum sonum, qui lædit aures; qualis est stridor cardinum in foribus; aut axis in curruum rotis: aut serræ, cum acuitur.

Elementis] Atomis, primordiis, vs. 393.

412 *Musæa mele*] Musicos cantus, sic vs. 504. Mele quippe vox est Græca, μέλη, quæ cantum musicum significat. Hinc Melici Poëtæ, quorum carmina non ad lyram, sed ad alia organa musica canerentur, inquit Quintil. XI. 12. Sic etiam Lucret. v. 336. 'modo organici melicos peperere sonores.'

Organicei] Qui digitis pulsantes organa suaves eliciunt sonos. Sic lib. v. citat.

413 *Expergefacta*] Organa enim, nisi digitis quasi expergefiant, muta

In nareis hominum, quom tetra cadavera torrent,
Et quom scena croco Cilici perfusa recens est,
Araque Panchæos exhalat propter odores:
Neve bonos rerum simili constare colores
Semine constituas, oculos quei pascere possunt,

num, quando illi *fœda cadavera cremant, et quando scena recenter conspersa est croco Cilicio, et altaria fumant ob odores Panchæos. Noli etiam statuere gratos* illos *colores, qui possunt delectare oculos, componi paribus rerum principiis, ac*

Nobilibus reliqui.—414 *penetrale* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *putent* Mus. B. 2.—415 *terra corrent* V. ed. *tetra corrent* Th. Ra.—416 *croco simili* Mus. B. 2.—419

NOTÆ

sunt, nec ullum edunt sonorem, quasi sopore aliquo tenerentur. Metaphora ducta ab hominibus ad organa, quæ vocem humanam imitantur.

Figurant] Formant, conformant, fingunt, reddunt, faciunt, variant.

414 *Neu simili penetrare, &c.*] His 4. vss. solvit VI. problema de odore tetro cadaveris cremati; et de croco præsertim Cilicio, qui suavitatem odoris afflat, dum spargitur in scenis; et de thure, quod in aris crematum odoriferum est. Scilicet quia ille fœdus odor constat atomis asperis: hic vero suavis coalescit ex levibus atomis.

415 *Torrent*] Supp. homines. Tangit morem receptum apud veteres de cremandis cadaveribus, qui jam invaluit. De his Virg. Æn. II. 203. et seqq. et alii.

416 *Et quom scena croco, &c.*] Tangit et antiquum morem apud veteres de spargendo croco per scenam, dum fabulæ erant recitandæ, qui suaves odores afflaret spectatoribus. Sueton. in Neron. XXV. Horat. Epist. ad Aug. ‘Recte necne crocum floresque perambulet Attæ Fabula si dubitem,’ &c.

Scena] Græca vox σκηνή, a voce σκιά, *umbra*. Primum enim sub frondibus, seu sub arborum opacarum umbra fabulæ recitabantur. Deinde in tabernaculis; postea in theatris; quæ tandem inde scenæ nomen retinent.

Croco Cilici] Crocus, et crocum dicitur: Cilix, et Cilicius, a, um. Crocus autem Cilix maxime laudatur, sicut oleum Venafranum, aut vinum Falernum apud Romanos. Plin. XXVII, 6. Crocus autem flos est odorifer, Gallice *safran*.

417 *Panchæos*] Arabicos, Panchaia enim Arabiæ regio est, in qua arbores sponte thus emittunt. Virg. Æn. II. ‘Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.’

418 *Neve bonos, &c.*] His 8. vss. solvit VII. problema de coloribus qui pascunt et juvant oculos: et contra, qui pungunt aut lædunt eosdem. Ratio est in promtu juxta doctrinam Lucretii. Qui enim colores recreant oculos, eos constare levibus atomis necesse est: qui vero pungunt, aut lædunt oculos, ii constant ex atomis asperis, aut squalidis.

419 *Semine*] Primordio, principiis, atomis.

Oculos pascere] Metaphora a gustu aut gula ad visum ducta. I. e. delectare, quasi satiare pictura. Sic I. 36. ‘Pascit amore avidos inhians in te, Dea, visus.’ Sic Virg. Æn. IV. ‘Animum pictura pascit inani.’ Terent. in Phorm. ‘Restabat nihil aliud, nisi pascere oculos.’

Et quei conpungunt aciem, lacrumareque cogunt,
Aut feda specie tetrei, turpesque, videntur.
Omnis enim, sensus quæ mulcet quomque videntum,
Haud sine principiali aliquo lævore creata est:
At contra, quæquomque molesta atque aspera constat,
Non aliquo sine materiæ squalore reperta est.
 Sunt etiam, quæ jam nec lævia jure putantur

illos, *qui offendunt visum, et faciunt flere: aut* ac illos, *qui cernuntur fœdi, et horridi turpi colore. Namque res ea omnis, quæ delectat et adjuvat sensus, non est facta sine aliqua levitate primordiali: contra vero,* res ea *omnis, quæ est noxia, et horrida, non est inventa sine aliquo horrore principii. Sunt etiam* cor-

---

possunt. In h. l. rasuram habet Mus. B. 2.—420 *compungunt* Mus. B. 2. *compungiunt* Ferr. V. ed. Th. Ra. *compugiunt* Mus. B. 3.—421 *tetri, turpesque* desunt Mus. B. *fedi turpesque* Voss. marg. Voss. vet. *qui olidi turpesque* V. marg. 1. O. Cant. *solidi t.* Mus. B. 3. *soli t.* Vind. *celi t.* Mus. B. 2. *cœli t.* V. ed. Ferr. Th. Ra. *turpes olidique* Mar.—422 *Omnis e. species* Gottorp. fr. Voss. marg. *qui* Vind. *multat* Mar. Gryph. Nard. Bas. P. in not. *caussa* pro *quomque* Mus. B. 2. et edd. vulg. *videntur* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. *videntes* Voss. marg. *videndo* O. *juvatque* P. Mus. B. 2. et edd. vulg.—423 *Aut* Ferr. V. ed. Th. Ra. Gottorp. fr. O. Gryph. Nard. Bas. *principali* V. ed. Mus. B. 1. 2. Cant. Th. Ra. Par. Gryph. Bas. *leviore* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. Gryph. Bas. Nard. *livore* Mus. B. 2.—424 *Aut* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Gryph. Nard. Bas. *constant* Cant.—425 Post h. vs. inserunt *At quæ lenis, et est jucundo prædita sensu, Hæc aliquo sine seminio breviore creata est* Gryph. Nard. Bas. P. sed in P. *graviore* pro *breviore.*—426 *quæ rara* V.

NOTÆ

420 *Aciem*] Supp. oculorum; i. e. oculos, vel pupillam ipsam oculorum. Cicer. N. Deor. 2. 'Acies ipsa, qua cernimus, quæ pupilla vocatur.' Acies tria significat. I. acumen gladii. II. exercitum instructum. III. pupillam oculi.

421 *Tetrei*] Bene. Gifan. *cœli*, quasi cœrulei aut cæsii; qui duo colores fœdi videntur. Male omnino.

423 *Principali . . . lævore*] Principiis levibus, ac levigatis. Sic v. 247. 'Principiale tempus, &c.'

425 *Materiæ squalore*] Materia squalida, fœdis principiis. Porro post hunc versum sequuntur hi duo in vulgaribus codicibus: *At quæ lenis et est jucundo prædita sensu, Hæc aliquo sine seminio graviore creata est.* Verum merito respuuntur ab omnibus interpretibus: neque enim addunt ad duorum sequentium, aut ad rei, intelligentiam. Secus enim duo sequentes rejiciendi forent, quasi superflui.

426 *Sunt etiam, quæ jam nec, &c.*] His 5. vss. solvit VIII. problema de fæcula et inula; quæ duo sunt condimenta. Alterum, nempe fæcula, erat condimentum acidum ex vini fæce factum, inquit Turneb. in illud Horat. Satir. II. 8. 'acria circum Rapula, lactucæ, radices: qualia lassum Pervellunt stomachum cicer, halec, fæcula Coa,' &c. Alterum vero, nempe inula, condimentum erat dulce, factum ex dulci amaritudine radicis inulæ; quæ herba est folia ferens ver-

Esse, neque omnino flexis mucronibus unca;
Sed magis angellis paullum prostantibus, ac quæ
Titillare magis sensus, quam lædere, possint:
Fæcula jam quo de genere est, inulæque sapores.
Denique, jam calidos igneis, gelidamque pruinam,

pora prima, quæ nec levigata sunt, nec prorsus hamata, quasi habeant apices aduncos, merito esse creduntur: sed quæ potius habeant parvos angulos paullulum prominentes, et quæ queant potius jucunde tangere sensum, quam vexare. Cujus generis est etiam fæcula, et condimenta inulæ. Postremo tactus uterque, frigoris

ed. *lenia* Mus. B. 1.—427 *mutronibus* V. ed. *uncaque* V. ed. Mus. B. 1.—428 *angellis*: sic O. Mus. B. 1. 3. Cant. P. in not. Voss. marg. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Cout. Bas. V. marg. 1. *angeliis* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *angelus* Vind. *agellum* Mus. B. 2. *angulatis* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. et edd. vulg. *an gelus* Ferr. *prostrantibus* O. Mus. B. 1. *ac quæ* desunt Vind. Voss. vet. Mus. B. 1. 2. 3. *atque* V. ed. Th. Ra. *et quæ* vulg.—429 *possint*: sic P. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *possit* reliqui.—430 *Fetula* Mus. B. 1. *quo jam* Voss. vet. *vinique sapores* P. Vind. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. *invie* Voss. L. B. *vitiæ* Gryph. marg. Bas. marg. P. in not. Cant. *viniæ* Mus. B. 1. 2. *que* deest Mus. B. 2. ut *inulæque* O.—431

NOTÆ

busci, quem Gallice vocant *Bouillon blanc*, nisi quod oblongiora et angustiora surgant: radice subcandida. Colum. XII. 46. De qua et Horat. *Satir.* II. 8. 'Erucas virides inulas ego primus amaras Monstravi incoquere,' &c. Gallice *de l'aulnée*. Alii autem non *inulæ*, sed *viciæ* legunt. Vicia autem genus est leguminis. Virg. Geor. I. 'Aut tenues fœtus viciæ, tristisque lupini.' Gallice *de la vesce*. Prior lectio magis probatur. Igitur ideo fæculæ condimentum saporis est acidi: inulæ vero condimentum quasi saporis amari, quia non ex asperis aut levigatis omnino constant atomis; sed ex utrisque refractis aliquatenus, hoc est, ex atomis quæ habeant minusculos angulos et obtusos apices, qui sensum, nempe gustum, titillare, ac jucunde tantum tangere valeant; non autem lædere, perrumpere, ac male afficere.

427 *Flexis mucronibus unca*] Hamata.

428 *Angellis*] Alii *angulatis*. Idem; i. e. parvos angulos habentibus.

429 *Titillare*] Neque asperiore, neque jucundiore tactu afficere sensus; Gallice *chatouiller*. Hic autem per metaphoram usurpatur pro, leviter afficere.

430 *Fæcula*] Vs. 426. not.

Inulæ] Vs. 426. not.

431 *Denique, jam calidos, &c.*] His 13. vss. solvit IX. problema de calore et frigore, seu, ut ipse loquitur, de igne et gelida pruina, id est gelu: quæ tactu sentiuntur. Tactum autem omnium sensuum certissimum esse ait; triplicemque distinguit pro triplici modo, quo corpus tangi potest. Tangitur enim corpus per rem sensilem vel extrinsecus ipsi advenientem: vel extra ipsum egredientem: vel intra ipsum moventem. Triplici autem modo res sensilis, sive accedens ad corpus, sive egrediens e corpore, sive movens intra corpus, potest tangere; nimirum vel jucunde, vel aspere, vel medio quodam inter hæc temperamento; scilicet pro vel levibus, vel asperis, vel mediis inter has figuris atomorum, ex quibus constat.

Dissimili dentata modo, conpungere sensus
Corporis, indicio nobis est tactus uterque.
Tactus enim, tactus, pro Divom numina sancta!
Corporis est sensus, vel quom res extera sese
Insinuat, vel quom lædit, quæ in corpore nata est,
Aut juvat egrediens genitaleis per Veneris res:
Aut, ex obfensu quom turbant corpore in ipso

et gelu, *indicat etiam nobis ignes calidos et gelu frigidum*, quasi *armata* essent *dentibus, vexare dispari ratione sensus corporis* nostri. *Tactus enim, tactus*, inquam, *(per Deos immortales,) est* proprius *sensus corporis; sive quando res externa ingerit sese* intra corpus; *sive quando* res, *quæ ingenita est corpori, vexat* illud; *nimirum vel cum exiliens e corpore per res genitales Veneris delectat* illud; *vel cum primordia ex occursu commota inter se in ipso corpore*

pruivinam Ferr.—432 tentata P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Bodl. Gryph. Nard. Bas. ex cod. Pomponii Læti P. restituit *dentata.* et V. marg. legit *admorsa.*—433 *ac tactus* Mus. B. 2. *sensus* Gassend.—434 *corpora sancta* Lond. ed. *lumina s.* Barb.—435 *Corpore* V. ed. Th. Ra.—437 *Aut vivat* Mus. B. 1. *egradiens* Mus. B. 2. 3. *gradiens* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. *ingrediens* Ald. P. sed *egrediens* P. in not. vox deest Voss. L. B. —438 *offensa* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gif. marg. Gryph.

NOTÆ

432 *Dentata*] Hamata, horrida, aculeata: quasi dentes habentia.

433 *Tactus uterque*] Nimirum ipsius ignis et gelidæ pruinæ, seu gelu.

434 *Tactus enim . . . corporis est sensus*] Sic I. 305. 'Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.'

Pro Divom numina] Exclamatio, qua uti solemus in rebus, quibus diffisi hominum fidei ad Deos confugimus. Sic vs. 1091. 'Divom' autem pro Divorum dixit.

435 *Res extera*] Quale est frigus aut calor, quæ sese insinuant in corporis membra. En prima pars divisionis rerum tactilium, vs. 431. not.

436 *Quæ in corpore nata est*] Res interna, quæ egrediens e corpore vel lædit corpus, vel juvat et oblectat illud. En secunda pars divisionis rerum tactilium, vs. 431. not.

437 *Genitaleis*] Quæ ad generationem faciunt, I. 11. et alibi passim.

Per Veneris res] Sic vs. 173. i. e. per vias generationis.

438 *Aut ex obfensu*] En tertia divisionis pars, vs. 431. not. Res enim interna potest tangere corpus non tantum egrediendo extra illud, sed etiam manens intra ipsum, et movens illud. Sic atomi ex offensu, hoc est, ex occursu et mutua plaga, sese percutientes intra corporis partes, distorquent eam corporis partem, in qua sic se offendunt, pariuntque dolorem minorem, aut majorem, pro minori aut majori suo offensu, quo minus aut magis resilientes quasi corpus turbant, confundunt, aut etiam distorquent. Dolor enim gignitur ex partium concussione, aut divisione. Sic v. g. cum quis manu sibi partem corporis ferit, movet, turbat, confundit, concutit, ac quasi distorquet atomos, quæ eam corporis partem componunt. Hinc dolor sentitur. Sic infra vs. 960. et seqq.

Obfensu] Dicitur offensus, us: sic vs. 223.

Semina, confundunt inter se concita sensum:
Ut, si forte manu quam vis jam corporis ipse
Tute tibi partem ferias, atque experiare.
Quapropter longe formas distare necesse est
Principiis, varios quæ possint edere sensus.
  Denique, quæ nobis durata ac spissa videntur,
Hæc magis hamatis inter sese esse necesse est,
Et quasi ramosis alte conpacta teneri.
In quo jam genere in primis adamantina saxa
Prima acie constant, ictus contemnere sueta;

nostro *perturbant*, et *confundunt sensum; veluti, si forsan tutemet tibi ipsi percutias manu aliquam partem corporis, bene* tunc *experiri* posses. *Quare oportet* ut *figuræ* in *primordiis procul multum* inter se *differant*, quippe *quæ queant reddere* tam *diversos sensus. Tandem* res, *quæ apparent nobis solidatæ, et condensæ, necesse est* ut eæ *conflatæ ex* primordiis *magis aduncis inter se, et veluti habentibus ramos alte constent. Cujus generis nunc præcipue lapides adamantini sunt* tanquam *in primo agmine, qui solent respuere plagas:* sunt *etiam*

Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *corpora* Delph.—439 *confunduntque* vulg. edd. *compunguntque* Creech. *sensu* Gottorp. fr.—440 *Uc* V. ed. *quamos corpore* V. ed. Th. Ra.—441 *æque experiare* vulg. edd.—443 *ædere* V. ed. Th. Ra. *lædere* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg.—445 *esse* deest V. ed. Th. Ra.—446 *quasi ramis* V. ed. Th. Ra. *quasi ramos* Vind. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. *quasi per ramos* P. O. Cant. Gif. marg. Gryph. Bas. V. marg. 1. *quia sint ramis* P. in. not. Gryph. marg. *quia sunt hamis* Bas. marg.—447 *nam genere*

NOTÆ

Turbant] Turbas excitant, concutiunt. Sic vs. 125.

439 *Semina*] Atomi: prima corpora.

442 *Quapropter longe, &c.*] Postquam magis præcipua sensuum objecta in testimonium dedit, concludit rite necesse esse varias atomorum existere figuras, quæ tam varios sensus edant.

444 *Denique, quæ nobis, &c.*] Non contentus Poëta de diversis sensuum objectis, quæ in rei argumentum attulit, jam conatur etiam ex aliis rebus concretis diversas easdem figuras atomis asserere. His itaque 13. vss. prioribus adducit res duras et molles aut fluidas in rei testimonium, quarum illas, qualis est adamas, saxa, et ferrum, ex atomis hamatis, et quasi ramosis, has vero, ex levibus ac rotundis, coalescere confingit. Quod est x. problema, quod solvit.

446 *Ramosis*] Supp. principiis. Quæ quidem quasi per ramos fusa et ducta constent, ut magis cohærescant. Alii *per ramos;* idem sensus.

447 *Adamantina saxa*] Adamas lapis est pretiosus, et quidem durissimus, quem nulla vis domare potest, aut frangere; namque, ut ait Plin. XXXVII. 4. 'Incudibus deprehenditur ita respuens ictum, ut ferrum utrimque dissultet.' Quanquam compertum est hircorum sanguine resolvi posse.

448 *Prima acie*] Primo ordine. v. 420.

Et validei silices, ac duri robora ferri,
Æraque, quæ claustris restantia vociferantur.
Illa quidem debent ex lævibus atque rotundis
Esse magis, fluido quæ corpore liquida constant;
Namque papaveris haustus item est facilis quod aquarum:
Nec retinentur enim inter se glomeramina quæque,
Et procursus item proclive volubilis exstat.
Omnia postremo, quæ puncto tempore cernis

solida saxa; et durities validi ferri; et æra, quæ resistentia sub pondere *januarum, edunt sonitum. Illa vero res, quæ molles componuntur ex corpore fluxo, debent constare ex atomis magis levigatis et teretibus; neque enim quæque* illarum *corpuscula globosa inter se coërcentur: et cursus* earum *pariter labilis est in facilem lapsum. Denique oportet ut res omnes, quas vides* existere tantum per

Mus. B. 2. 3. Ferr.—448 *Prona* Mus. B. 2.—449 *dura* V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—450 *quæque* Ferr. V. ed. Th. Ra. *voce feruntur* Ferr. V. ed. Th. Ra.—451 *Illa autem* Vind. Mus. B. 3. Cant. Bip. Hav. *lenibus* O. Mus. B. 2. V. marg. 1.—452 *fluvido* V. ed. Th. Ra. *quia corpora* V. marg. 1. *constat* O. Mus. B. 2. 3. Porro, qui sequitur vs. communi fere editorum consensu, pro adulterino habetur, atque ab h. loci sententia alieniss. cum vero in omn. Mss. et pr. edd. ut videtur, compareat, de contextu nolui ejectum, sed solummodo numerorum ordine exceptum, ne hinc omnium sequentium series turbaretur. *Wakef.*—454 *perculsus* P. Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. Cant. Gryph. marg. Bas. marg. *percussus* P. in not. *proculsus* Mus. B. 1. 3. *in proclive* vulg. edd. sed *in* non agnoscunt Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Gottorp. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Hic desinit cod.

NOTÆ

449 *Robora ferri*] Durities ferri: sic I. 880. 'robore saxi.' Metaphora est. Robur enim proprie dicitur de duro quercus corpore.

450 *Claustris restantia*] Resistentia sub pondere januarum: i. e. Cardines portarum, qui ex ære constant. Vel: 'restantia claustris æra,' i. e. obices et pessuli, qui januis affixi restant et hærent. Quasi claustra sint januæ clausæ. Sic I. 416. 'claustra vitai:' i. e. limen et janua lethi, ut ait III. 397. Sic etiam I. 72. 'claustra naturæ refringere;' id est, secreta Naturæ revelare, aut penetrare. Hinc alii legunt *claustris extantia*.

453 *Glomeramina*] Corpora globosa: atomi rotundæ, et volubiles, ex quibus constant res fluidæ.

454 *Procursus*] Cursus perretenus continuatus. Hoc est, volubiles sunt res fluidæ, et labiles in proclive; quia constant ex atomis, quæ labuntur instar glomeraminum; nec inter se retineri possunt.

455 *Omnia postremo, &c.*] His 8. vss. solvit XI. problema de fumo, nebulis, et igne, et aliis rebus ejusdem generis, quæ aliquatenus fluidæ sunt. Docet autem has res constare ex atomis non exquisite levibus ac rotundis: neque tamen constare etiam ex atomis inter se perplexis, qualibus sentes et spinæ constant: licet oculos interdum pungant, nempe fumus: et saxa penetrent, et in calcem reducant, nempe ignis: sed cum fluidis, et rotundis atomis misceri etiam atomos minus acutas, et as-

Diffugere, ut fumum, nebulas, flammasque, necesse est,
Si minus omnia sunt e lævibus atque rotundis,
At non esse tamen perplexis indupedita;
Pungere utei possint corpus, penetrareque saxa,
Nec tamen hærere inter se; quod quisque videmus
Sentibus esse datum: facile ut cognoscere possis,
Non e perplexis, sed acutis, esse elementis.
Sed, quod amara vides eadem, quæ fluvida constant,
Sudor utei maris est, minume mirabile quoiquam.

instans temporis, v. g. *fumum, vapores, et flammas, evanescant, si omnes constant ex* atomis *minus levigatis et teretibus: sed non* necesse est ut *compactæ sint ex* atomis *implicitis* et hamatis, *ut queant lædere* sensus *corporis, et permeare lapides: non* oportet *tamen* ut *inter se cohærescant; quod* quidem nos *singuli cernimus concessum esse spinis.* Ita *ut* hinc *queas facile noscere non constare ex principiis implicitis* inter se, *sed* ex *aculeatis. At quod cernis easdem* res, *quæ liquidæ sunt,* esse simul *amaras, veluti est aqua marina; id non* debet videri *admira-*

Gottorp.—456 *Effugere* P. Ald. *Affugere* V. ed. Bodl. Mus. B. Ferr. Th. Ra.—457 *omnibus* Mus. B. 3. Lamb. Bip. *lenibus* O. Mus. B. 2. *elevibus* Ferr. V. ed. Th. Ra.—458 *adplexis* Voss. vet.—459 *Pangere* Ferr. V. ed. Th. Ra. *Frangere* Mus. B. 1. *possunt* V. ed. Ferr. Th. Ra. *penetrale* Mus. B. 2. *que* deest O.—460 *quod cumque* Gryph. marg. Bas. marg. P. V. marg. l. Voss. marg. Bodl. Voss. vet. et L. B.—461 *Sensibus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B. *e se datum* Voss. vet. et L. B. *se datum* Vind. Mus. B. 1. 3. *sedatum* Mus. B. 2. O.—464 *Udor* Creech. *amarus ut est* Fab. *matris ut est* Gryph.

NOTÆ

peras, quam quæ spinis miscentur.

Puncto tempore [*tempori'*] Tempori', pro, temporis. I. e. brevissimo tempore.

456 *Nebulas*] Vapores, caligines, quibus oculi læduntur.

458 *Indupedita* [*endopedita*] Vel *indupedita*: i. e. impedita, vs. 101.

459 *Pungere corpus*] Puta officere oculis, mordere oculos. Quod facit fumus, et nebula.

Penetrare saxa] Quod facit ignis, qui lapides in calcem et cineres redigit.

460 *Nec tamen hærere inter se, &c.*] I. e. nec tamen inter se perplexa retineri, quomodo spinarum atomi acutæ inter se retinentur. I. e. nihil impedit, inquit, ut res fluidæ misceantur atomis acutis, qualibus constant etiam spinæ.

462 *Elementis*] Principiis, atomis: vss. 398. 411.

463 *Sed, quod amara vides, &c.*] His 7. vss. solvit XII. problema de rebus fluidis simul et amaris: docetque res eas, qualis est aqua marina, constare ex atomis levibus simul et rotundis; sed squalidis, non autem hamatis. Scilicet sic sese explicat Poëta, ne pugnantia loquatur. Namque supra vs. 404. docuit amara et aspera constare ex atomis hamatis, et inter se perplexis. Item vs. 451. docuit fluida constare ex atomis levibus. Quod quidem repugnat. Igitur hic jam docet amara fluida constare ex atomis levibus, et globosis simul ac squalidis; i. e. tristibus, plenis doloris, injucundis.

464 *Sudor maris*] Aqua marina, quam Empedocles docuit esse sudo-

Nam, quod fluvidum est, e lævibus atque rotundis
Est; et lævibus atque rotundis mixta doloris
Corpora: nec tamen hæc retineri hamata necessum:
Scilicet; esse globosa tamen, quom squalida constent,
Provolvi simul, ut possint conlædere sensus.
Et, quod mixta putes magis aspera lævibus esse
Principiis, unde est Neptuni corpus acerbum;
Est ratio secernundi, seorsumque videndi.

bile cuiquam. Namque res *ea, quæ liquida est, constat ex* atomis *levigatis et teretibus: sed atomi doloris intermixtæ sunt* atomis *levigatis et teretibus: neque tamen necesse est ut hæ* atomi *perplexæ* inter se *cohæreant. Nimirum* necesse est illas *esse rotundas, etiamsi sint horridæ, ut una queant profluere et pungere sensus. Atque ut magis credas* atomos *hamatas intermixtas esse atomis levigatis, ex quibus nascitur corpus amarum Neptuni, ratio est* aliqua *distinguendi, et sigillatim*

minime id vulg. edd. *mirabile habendum* P. in not. Hav. Bip. *mirabilis* Mus. B. 2. *mirabile debet* Voss. vet. et L. B. *debet minime mirabile cuiquam* V. marg. 1.—465 *Nam qui* Mus. B. 2. *fluvidus* Vind. Voss. vet. O. Mus. B. 2. Cant. V. marg. 1.—466 *et:* sic dedi ex conj. Wakef. *e* Voss. vet. et L. B. Bas. marg. *at* Hav. Bip. Delph. *rotundi* Vind. *admixta* P. Vind. V. ed. Th. Ra. Ald. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *dolori* V. marg. 2. *volare* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald. *dolore* V. ed. Th. Ra.—467 *nec tantum* P. *retinere* P. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *necessum* sic P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. *necesse est* reliqui.—468 *est* V. ed. Th. Ra. *constet* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2.—469 *Pervolvi* Mus. B. 2. *collidere* O. Mus. B. 1. *lædere* Mus. B. 2. *et lædere* reliqui.—470 *At* Voss. vet. *quid* V. ed. Th. Ra. *quo* Vind. Mus. B. 1. Cant. et vulg. edd.—472 *Esse* Vind. *se cernendi* V. ed. Cant.

NOTÆ

rem terræ, teste Arist. Meteor. II. c. 3. Vel 'sudor maris,' i. e. spuma maris, i. e. quæ salsa et amara est.

465 *Fluvidum*] Dactylus; neque enim litera *m* eliditur ante vocalem sequentem, sed breviatur. *Fluvidum* autem pro, fluidum. Sic vs. 463. et alibi passim.

466 *Doloris Corpora*] Atomi acerbæ, asperæ, squalidæ. Licet enim globosæ sint, quia tamen minus politæ sunt ac levigatæ, tristem inferunt sensum.

467 *Necessum*] Necesse est. Sic vs. 724.

468 *Scilicet*] Scire licet. Sic Terent. Heaut. Sic Plaut. 'Videlicet' pro, videre licet.

Squalida] Horrida, hamata, aspera.

470 *Et, quod mixta putes, &c.*] His 7. vss. confirmat ex ipsa sensuum fide ac evidenti experimento aquam marinam constare ex atomis levibus et asperis. Namque, si maris aqua percolatur per terras, dulcescit; quia relinquit supra terras virus amarum, quod ex asperis atomis constat; solasque retinet leves atomos, quæ dulces sunt.

471 *Unde*] Ex quibus.

Neptuni corpus] Mare, aqua marina. Neptunus enim, quia Deus maris, usurpatur a poëtis pro ipso mari. Sic vs. 654.

Acerbum] Salsum et amarum.

Humor dulcis, ubei per terras crebrius idem
Percolatur, ut in foveam fluat, ac mansuescat.
Liquit enim supra tetri primordia viri;
Aspera, quo magis in terris hærescere possint.
Quod quoniam docui, pergam connectere rem, quæ,

cernendi; namque *aqua* maris *dulcescit*, *cum eadem frequentius pertransit per terras*, *ut defluat in fossam* aliquam, *et* ibi *dulcescat*. *Relinquit enim super* terras *principia amara veneni insuavis*: *unde fit ut possint eo facilius remanere in terra*. *Quod cum demonstraverim*, *persequar addere rem*, *quæ inde consentanea* sit et *reddat testimo-*

Th. Ra.—473 *dulcis*: sic P. Bodl. Voss. L. B. Gif. marg. Gryph. *dulcet* Lamb. *dulcit* vulg. *idem* erasum est Mus. B. 2.—475 *Nequit* V. ed. Th. Ra. Bas. marg. *Inquit* Vind. Ferr. *Linquit* Hav. Bip. Delph. *tetri supera* P. *separare* V. ed. Bas. marg. *supera tetri* Vind. *superate* Mus. B. 1. 2. 3. *superante salo* Cant. V. marg. 1. *superando atri* vel *tetri* V. marg. 2. *trimordia* Ferr. *mordia* Vind. *rerum* pro *viri* Mus. B. 3.—476 *horrescere* V. ed. Th. Ra. Gryph. marg. Bas. marg. Ald. P. *possunt* vulg.—477 *qua* Mus. B. 2.—478 *Et* Creech. *acta*

NOTÆ

473 *Dulcis* [*dulcit*] Antique; pro 'dulcet,' 'dulcescit.' Sic olim 'frigit,' pro 'friget.'

474 *Mansuescat*] Dulcescat. Quasi acerbitatem deponat aut sævitiam; metaphora ducta a feris, quæ mansuetæ fiunt.

475 *Supra* [*supera*] Pro supra, I. 582. i. e. in superiori terræ parte.

Tetri...viri] Salsæ amaritudinis. Sic amaritudo salsa maris dicitur quoque virus I. 720.

477 *Quod quoniam docui, &c.*] Hactenus de dissimilibus atomorum figuris, quæ prima pars fuit disputationis propositæ supra vs. 333. not. Nunc alteram ejusdem disputationis partem aggreditur; docetque finitas esse figurarum rationes, non autem infinitas; id est, differentias figurarum esse finitas, idque variis ex absurdis confirmat, quæ inde sequerentur. Quorum I. continetur his 22. vss. Hoc autem repetit ex atomorum parvo corpore, seu parvitate, quæ non patitur, ut infinita ratione figurarum atomi possint variari. Namque ejusmodi varia figuratio, ut ita dicam, variari non potest nisi pro diverso augmine; quæ enim res non haberent diversum augmen, hoc est, quæ non constarent ex diversis partibus, sane variari non possent. Atqui si infinitæ essent figuræ diversæ atomorum, sequeretur ut essent aliquæ atomi, quæ infinito constarent augmine, hoc est, quæ infinitis partibus, atque immensa magnitudine coalescerent; quod est absurdum. Namque sit v. g. atomus aliqua, quæ tribus vel quatuor, aut pluribus, sed finitis partibus constet; ejus figura variari poterit tantum finita ratione; quoquo modo partes illius disposueris, transposueris susdeque, dextrorsum, sinistrorsum, et alia quavis ratione. Igitur si infinito modo variare volueris partes atomi cujusvis, deberet ea atomus constare infinitis partibus; si vero constet infinitis partibus, erit ergo immani maximitate. Quod est absurdum; et quod fieri non posse probatum est, lib. I. ubi atomis dari certam frangendi finem, et minimum quid ostensum est. Hoc idem argumentum sic Epicurus prosequitur apud Laërt. lib. x. 'Corpora individua, et plena [atomi], ex quibus

Ex hoc apta, fidem ducat: primordia rerum
Finita variare figurarum ratione.
Quod, si non ita sit, rursum jam semina quædam
Esse infinito debebunt corporis auctu.
Nam, quod eadem una quoius vis in brevitate

nium, principia rerum mutari secundum *finitum modum formarum. Quod nisi sic esset, contra jam primordia quædam debebunt constare* ex *infinito augmine magnitudinis. Etenim formæ* principiorum *non possunt plurimum mutari inter se in una*

P. in not. *ducit* Voss. vet. et L. B. Hav. Bip.—479 *Finitas* P. V. ed. Bodl. O. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Gryph. Nard. Bas. et Mus. B. 2. in rasura. *variata* Voss. vet. *rationes* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Gryph. Nard. Bas.—480 *rara* pro *jam* Cant.—481 *debebant* V. ed. Th. Ra. *debeunt* Mus. B. 2. *corporum* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2.—482 *Nam quod* sic P. Ald. *Namque et in* Mus. B. 2. *Namque in* reliqui.

NOTÆ

res compositæ concretæque gignuntur, et in quæ dissolvuntur, comprehendi non possunt re et usu; figurarum autem differentiis possunt. Non enim fieri potest ut tot rerum naturalium differentiæ ex figuris re comprehensis nascantur. In unaquaque autem figuratione simpliciter infinita sunt corpora individua: differentiis vero non sunt infinita: sed, eo tantum quod re comprehendi non possunt, infinita.' Quæ argumenti ratio cum facile non sit cuivis obvia, placet eam illustrare exemplo facili: sunt v. g. viginti quatuor literæ tantum, non autem infinitæ. Hinc fit ut his non infinitæ, sed finitæ tantum syllabæ ac voces fieri possint. Namque ex duabus literis, v. g. A et B, duæ creantur voces, AB et BA. Ex tribus literis, sex creabuntur voces, vel syllabæ: ex quatuor literis 24. voces: ex quinque literis, 120. voces: ex sex, 720. ex septem, 5040: ex octo, 40320: ex novem, 362880: ex decem, 3628800. Et ita deinceps, donec numerus 24. literarum expleatur, ut iterum fusius dicetur infra vs. 687. not. At quantumvis multæ fiant voces seu syllabæ, et mente quidem non comprehensibiles: re tamen nunquam infinitæ formabuntur. Cum ex finito infinitum fieri nequeat. Ita, licet multimodæ sint figurarum rationes, non infinitæ tamen esse queunt; quia, ut recte docet Poëta, 'formarum novitatem corporis augmen Subsequitur.'

Pergam connectere] Jam connectam. Sic vs. 237. et III. 179. 421. 423. et alibi. Porro hi 2. vss. repetuntur infra vs. 521.

478 *Apta*] Apte connexa, apte pendens, consentanea.

479 *Variare*] Absolute; pro, variari, mutari.

480 *Semina quædam*] Quædam prima corpora; quædam atomi.

481 *Infinito corporis auctu*] Infinita magnitudine: immenso corpore.

482 *Quoius vis* [*cujuscujus*] Sic Lamb. sicut enim dicitur 'quidquid' pro 'quidque:' ita 'cujuscujus,' pro 'cujusque' fieri ac dici posse censet. Alii legunt *cujusvis*, ita ut hic versus sit ex Enniana mensura; neque litera *m* in voce 'eadem' elidatur ante sequentem vocalem vocis 'una.' Utraque lectio probatur.

Brevitate Corporis] Parvitate atomi.

Corporis inter se multum variare figuræ
Non possunt: face enim minumis e partibus esse
Corpora prima; tribus, vel paullo pluribus, auge:
Nempe, ubi eas parteis unius corporis omneis,
Summa atque ima, locans, transmutans dextera lævis,
Omnimodis expertus eris, quam quisque det ordo
Formarum speciem totius corporis ejus;
Quod super est, si forte voles variare figuras,
Addendum parteis alias erit: inde sequetur,
Adsimili ratione, alias ut postulet ordo,
Si tu forte voles etiam variare figuras.
Ergo formarum novitatem corporis augmen
Subsequitur: qua re non est ut credere possis,

et *eadem parvitate cujusque principii. Namque finge primordia* rerum *constare ex tribus partibus* v. g. *vel amplifica, si vis,* ex *paulo pluribus: scilicet postquam ponens omnes illas partes unius principii* primi *sursum et deorsum, transponensve exteras* partes in *sinistras, observaveris per experientiam* his *omnibus modis, quamnam speciem figurarum totius illius principii quæque positura reddat; quod reliquum est, si forsan cupies mutare* adhuc *formas, oportebit adjicere alias partes: deinde pari modo consequens erit, ut positura poscat alias* partes, *si tu forsan cupies adhuc mutare formas. Igitur augmentum atomi sequitur novam variantiam figurarum;*

media ima Mus. B. 2. *brevi* Mus. B. 2.—483 *se* deest V. ed. Th. Ra.—484 *Non possum* Mus. B. 1. *face enim:* sic Cant. V. marg. 1. *fac enim* Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. Hav. Bip. Delph. *fateor* P. Mus. B. 1. Gryph. marg. Bas. marg. Ald. *fatemur* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *fateamur* Ferr.—485 *præ tribus* Ferr. V. ed. Th. Ra. *partubus uti* Mus. B. 2. *euge* Mus. B. 2.—487 *transmutas* Ferr. V. ed. Th. Ra. Cant. *transmittas* Mus. B. 2. *lævius* Voss. vet. sed superscr. *lævis*.—488 *Omnimodi* Voss. vet. et L. B. *Omnimodo* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Bodl. *Omnimode* Bas.—489 *Formai* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Bip. Hav. *corporis augmen* Gassend.—490 *vales* Ferr. Th. Ra. V. ed. Vind. Voss. vet. et L. B. Bodl. *velis* Gassend. Tres. vss. seqq. desunt Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—492 *A simili* Bas. P. *At simili* V. marg. 1. O. Cant.—494 *formai* Mus. B. 1. Hav. Bip. *corporum* V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th.

NOTÆ

485 *Tribus, vel paullo pluribus*] Vel paulo pluribus tantum, non autem infinitis. Quod quidem fieri nequit, cum atomi infinitas partes non habeant; alias enim infinita essent magnitudine.

486 *Unius corporis*] Unius atomi.

487 *Summa atque ima, locans*] Sursum, deorsum, susdeque disponens. Hæ voces 'summa,' et 'ima' sumuntur quasi adverbialiter; sic alibi 'crebra' pro 'crebro;' 'diversa,' pro 'diverse:' 'adversa,' pro 'adversus,' &c.

491 *Addendum parteis erit*] Hellenismus: i. e. addendæ partes erunt. Sic I. 112. 139. &c.

495 *Non est*] Supp. causa, ratio, locus. I. e. non potest fieri.

Esse infinitis distantia semina formis;
Ne quædam cogas inmani maxumitate
Esse: supra quod jam docui non esse probare.
  Jam tibi Barbaricæ vestes, Melibœaque fulgens
Purpura, Thessalico concharum tincta colore;
Aurea, pavonum ridenti inbuta lepore,
Pepla, novo rerum superata colore, jacerent:
Contemptus sudos smyrnæ, mellisque sapores;

quapropter non est ratio, *ut queas credere primordia differre infinitis figuris, ne facias quædam constare* ex *immensa magnitudine; quod antea jam ostendi non posse demonstravi.* Et vero *jam vestimenta extranea, et purpura Melibœa nitens,* quippe quæ *tincta* sit *Thessalico colore ostrearum, et aurata genera pavonum perfusa renidenti venustate* colorum, *despicerentur* quasi *victa novo colore rerum: et odor myrrhæ spretus* foret: *et sapores mellis* despicerentur, *et cantus cycnorum,*

Ra.—497 *Nam* Mus. B. 2.—498 *esse probare*: sic P. in not. *posse* vulg. *probare* sic Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. *probari* vulg. edd.—500 *Thalassico* P. in not. *tecta* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. P. Bodl. Voss. vet. et L. B. *colore, et Aurea* vulg. edd.—501 H. vs. deest Voss. L. B. *rident* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. P. Bodl. Voss. vet.—502 *Sed nova* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *Sedula quæ* Gryph. Nard. Bas. P. in not. *Sæcla novo* Hav. Bip. Delph. *nova* Voss. L. B. *si rerum* Ferr. V. ed. Th. Ra. P. Bodl.—503 *suodor* V. ed. *udor* Voss. vet. et L. B. *odor* P. Vind. Bodl. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bip. Hav. Delph. *smyrnæ* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Voss. vet. et L. B. Th. Ra. Ald. *smirnæ*

NOTÆ

496 *Semina formis*] Atomi figuris.

497 *Inmani maxumitate*] I. e. infinita et immensa magnitudine. Rara vox, et vix alteri usitata. Sic Plautus dixit, 'optimitas,' 'opulentitas.'

498 *Supra docui*] Lib. I. ubi minimas atomos esse docuit, nec sub oculos cadere, propter earum brevitatem.

499 *Jam tibi Barbaricæ, &c.*] His 8. vss. absurdum II. continetur, quod sequeretur, si fieri possèt, ut atomi crescerent in immanem magnitudinem. Namque res omnes, quæ jam apud nos plurimi æstimantur, continuo vilescerent et despicerentur, quia aliæ majores et pretiosiores esse possent. Sic vestibus Barbaricis, hoc est, Babylonicis et Phrygiis, olim apud Romanos pretiosis, aliæ pretiosiores essent: sic purpura Melibœa olim optima, alia esset melior et fulgentior: sic colore pavonum ridenti clarior alius esset: sic myrrha odorifera alia esset magis odorifera: sic melle dulci mel dulcius esset: sic Apollinis carmine jucundo carmen jucundius esset.

Barbaricæ] Babylonicæ, aut Phrygiæ. Babylonii et Phryges olim Romanis dicti sunt Barbari, sic IV. 1023. Deinde hi populi lanas purpureo tingebant colore.

Melibœa...Purpura] Sic dicta a nomine urbis, in qua tingebatur cruore concharum. Est autem et Melibœa urbs Thessaliæ. Hinc addidit vs. seq. 'Thessalico colore.'

502 *Pepla* [*Secla*] Genera, gens, vs. 77. 173. et lib. I. passim.

503 *Smyrnæ* [*myrrhæ*] Alii *smyrnæ*. Idem. Smyrna enim Græcis est aro-

Et cycnea mele, Phœbeaque, dædala chordis,
Carmina, consimili ratione obpressa silerent:
Namque aliis aliud præstantius exoreretur.
  Cedere item retro possent in deteriores
Omnia sic parteis, ut diximus in meliores:
Namque aliis aliud retro quoque tetrius esset
Naribus, auribus, atque oculis, orisque sapori.
Quæ quoniam non sunt, quin rebus reddita certa
Finis utrimque tenet summam; fateare necesse est,

et versus Apollinis, qui *varietate grata chordarum* cantantur, *pari modo despecta conticescerent; etenim aliud excellentius aliis nasceretur. Similiter ita* res *omnes possent retroverti in partes pejores, sicut diximus* venire *in præstantiores. Etenim alia* res *longe aliis etiam foret fœdior naribus, auribus, et oculis, et gustui linguæ. Quæ* omnia *cum non reperta sint in rebus, et* cum *terminus limitatus coërceat* cunctam *rerum naturam ex utraque parte; oportet* ut *confitearis semina rerum*

Cant. *myrrhæ* Mus. B. 1. 2. et edd. vulg.—504 *cyngea* Mus. B. 2. *cyreneam* Cant. *elaphœbæa* Mus. B. 1. Cant. *idem Phœbea* Mus. B. 2.—506 *exoriretur* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *exorerentur* Mus. B. 1. vss. 507. 508. transpositi leguntur Mus. B. 1. vss. 506. 507. 508. desunt Voss. vett. et L. B.—509 *retroque ut acrius* V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. O. Ferr. Th. Ra. *retroque ut tetrius* Mus. B. 1.—511 *certaque* Gif. Par. *certa et* Bip. Hav. Delph.

NOTÆ

matis genus, quam alio nomine vocant myrrham, quæ ex arbuscula odorifera in Arabia nascitur.

504 *Cycnea mele*] Olorum cantus. Cycni enim seu olores morituri dicuntur suaviter canere. Martial. XIII. 77. 'Dulcia defecta modulatur carmina lingua Cantator cycnus funeris ipse sui.' Est autem 'mele' vox Græca, vs. 412.

Phœbea] Quæ sunt Apollinis.

Dædala] Varia, diversa, I. 7.

Chordis] Supp. lyræ aut citharæ, qua canentem poëtæ faciunt Apollinem.

505 *Silerent*] Non canerentur, sed despicerentur.

506 *Exoreretur*] Tertiæ conjugationis. Sic I. 181.

507 *Cedere item, &c.*] His 4. vss. continetur III. absurdum, quod inde sequeretur si atomi immani constarent magnitudine; namque res quacunque pessima fieri possent deteriores. Quo enim plus tetri fœtoris v. g. inesset in re, eo deterior esset naribus: quo plus squalidi coloris haberet, eo magis læderet oculos: quo plus insipidi saporis haberet, eo magis insuavis gustui esset: et ita de ceteris. Atque ita sensibus objecta nulla diuturna adessent: sed suavitatem exciperet fastidium, aut molestia: et contra, ob varias atomorum figuras advenientes. Quo quid absurdius?

511 *Quæ quoniam, &c.*] His 5. vss. concludit itaque figuras atomorum non esse infinita ratione diversas, cum nec rerum concretarum, quæ ex atomis fiunt, nec atomi cujusque materies, aut moles potius non sit infinita, ac immensa; sed finita, et certa magnitudine prædita constet.

Reddita] Concessa et data a natura.

512 *Utrimque*] I. e. ab utroque extremo; nimirum a rebus melioribus,

Materiam quoque finitis differre figuris.
Denique, ab ignibus ad gelidas hiemisque pruinas
Finitum est, retroque pari ratione remensum est.
Omnis enim, calor ac frigus: medieique tepores
Inter utrasque jacent, explentes ordine summam.
Ergo finita distant ratione creata:
Ancipiti quoniam mucroni utrimque notantur;
Hinc flammis, illinc rigidis insessa pruinis.

distare etiam formis finitis. Postremo terminus *est redditus ab ignibus ad gelu hyemis: et* contra *simili modo iterum mensuratus est* terminus. *Namque calor* æque *frigus terminat; et calores remissiores sunt intermedii inter utrumque, implentes* ex *ordine* totum *numerum. Igitur* res illæ *genitæ differunt modo finito, cum* ab *utraque* parte *terminentur* quasi *duplici gladio: obsessæ* nimirum *caloribus*

512 *utrumque* Mus. B. 2.—513 *Materiem* P. Bas. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *infinitis* Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra.—515 *est* in fine deest Bas. Bodl. Mus. B. 1.—516 *Finis enim* Gryph. Nard. Bas. *Finit enim* Hav. Bip. Delph. *frigidus* Bas. marg.—517 *utrumque* vulg. *summa* Voss. L. B.—519 *Ancipi* Vind. *mucrone* P. Voss. L. B. Ald. Bip. Hav. Delph. *utrumque* Vind. Mus. B. 1. 2. *vocantur* Mus. B. 2.—520 *infessa* Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Gif. Par. Turneb. Adv. XXVII. 14. *infensa* V. ed. Ferr. Th. Ra.

NOTÆ

ad res deteriores: vel contra. Neque enim infinitæ res esse possunt inter utrumque. Quælibet quippe res quasi vallatur certis finibus, nec in infinitam magnitudinem aut parvitatem abire potest: igitur ne in infinitum promoveri præstantiam, aut in infinitum retro cedere vilitatem rerum dixeris.

Summam] Universam rem; quamlibet rem: res cunctas.

513 *Materiam*] Atomos.

514 *Denique, ab ignibus, &c.*] His 7. vss. denique confirmat res quaslibet certis finiri qualitatibus, quas dicimus, quæ hinc inde rebus ita sint extremæ, ut extra illas nullæ extent. Citat in exemplum ignem et pruinam, quibus fines præscribunt calor et frigus. Præter enim calorem et frigus quid magis inest alterutri? Est enim ignis calidissimus: pruina vero frigidissima.

515 *Finitum est*] Supp. negotium: i. e. finis est datus, vel finitum est spatium.

Retroque] Et contra.

Remensum est] Supp. negotium, vel spatium: i. e. non infinitum est spatium, cum retro mensurari queat.

517 *Summam*] Totum id, quod calor et frigus complectuntur, et adimplent inter se ipsa.

518 *Creata*] Res creatæ: v. g. medii tepores, qui sunt, et differunt finita ratione.

519 *Ancipiti mucroni*] Metaphora est: i. e. duplici extremo; duplici termino, nempe hinc calore, illinc frigore v. g. medii tepores notantur.

520 *Flammis*] Calore. Res pro effectu.

Rigidis pruinis] Frigore. Res pariter pro effectu.

Insessa] Obsessa, circumfusa, circumcincta, intersepta.

Quod quoniam docui, pergam connectere rem, quæ,
Ex hoc apta, fidem ducat: primordia rerum,
Inter se simili quæ sunt perfecta figura,
Infinita cluere: et enim, distantia quom sit
Formarum finita, necesse est, quæ similes sint,
Esse infinitas; aut summam materiai
Finitam constare: id, quod non esse probavi.
Quod quoniam docui, nunc suaviloquis ego paucis
Versibus obtendam, corpuscula materiai
Ex infinito summam rerum usque tenere,

ab una parte, et *diris frigoribus ab alia. Quod cum ostenderim, persequar addere rem, quæ inde commode* sequens *reddit testimonium*, ea *principia rerum, quæ prædita sunt inter se pari forma, esse infinita; namque, quoniam differentia figurarum est finita, oportet* ut figuræ, *quæ pares constant, sint infinitæ; vel* ut universa *materies rerum sit finita; quod demonstravi non posse esse. Quod cum ostenderim, jam agedum, demonstrabo paucis carminibus suaviter dictis, corpora* prima *rerum occupare ab æterno* tempore universam *naturam rerum, producto* in ævum *pro-*

Ald. P. Gryph. marg. Bas. marg. *intensa* Cant. *obsessa* P. in not.—522 *ducat:* sic P. Vind. Voss. vet. *ducit* reliqui.—524 *clueret* Vind. Mus. B. 2. 3. Ferr. *cluere* V. ed. Th. Ra. *et* deest V. ed. Th. Ra.—526 *summa* Cant.—527 *Finita* Vind. Mus. B. 2. 3. *probam* V. ed. Th. Ra.—528 Deest Gryph. marg. V. ed. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. *age* Vind. et vulg. edd.—529 *materia* Mus. B. 1.—

NOTÆ

521 *Quod quoniam docui, &c.*] Jam tertiam disputationis partem, quam vs. 333. not. proposuerat, Poëta aggreditur, et absolvit bis 7. vss. Nimirum cujusque similis figuræ atomos esse infinitàs. Quod quidem rite sequi docet ex eo, quod I. 951. et seqq. probaverit atomos infinitas volitare per inane: et ex eo, quod jam supra demonstraverit finitas esse figuras atomorum. Namque nisi infinitæ essent atomi sub quaque simili figura, sane finita esset summa materiæ, hoc est, finitus esset atomorum numerus; cum finitæ sint figuræ diversæ. Infinitæ autem sunt atomi, ergo sub quaque simili figura debent infinitæ constare atomi.

Quod quonium, &c.] Hi 2. vss. positi sunt vs. 477.

523 *Perfecta*] Prædita, constantia, vs. 409.

524 *Cluere*] Esse, vs. 351.

Distantia] Dissimilitudo.

525 *Quæ similes sint*] Quæ simili figura præditæ sint.

526 *Summam materiai*] Atomorum numerum.

527 *Probavi*] I. 951. et seqq.

528 *Quod quoniam, &c.*] His 4. vss. jam aliam quæstionem proponit, utrum infinitæ atomi sint per inane, ex quibus quæque res procreentur. Asserit autem infinitas esse; probatque postea variis argumentis usque ad vs. 581.

Suaviloquis] Sic I. 924.

529 *Corpuscula materiai*] Atomos.

530 *Ex infinito usque*] Supp. tempore: i. e. ab æterno. Sic passim alibi.

Summam rerum tenere] Componere res cunctas.

Undique protelo plagarum continuato.
 Nam, quod rara vides magis esse animalia quædam,
Fecundamque magis naturam cernis in illis;
At regione, locoque alio, terrisque remotis,
Multa licet genere esse in eo; numerumque repleri:
Sic, uti quadrupedum cum primis esse videmus

flictu ictuum ex omnibus partibus. Etenim, quia cernis quædam animantia esse aliis *rariora, et* quia cernis *in iis naturam non* esse *æque fertilem; nihilominus multa possunt esse ejusdem generis* in alia *regione, et in aliis* terræ *tractibus, et in regionibus longinquis; et* sic *summa* eorum *impleri. Veluti præsertim cernimus*

531 *procelo* V. ed. Th. Ra. *pro telo* Mus. B. 1. *pro tello* Mus. B. 2.—533 *magis:* sic Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. P. Bodl. Voss. vet. et L. B. *minus* edd. vulg.—534 Deest V. ed. Th. Ra.—535 *genera* Gryph. P. V. ed.

NOTÆ

531 *Protelo*] Impulsu, tenore. Sic IV. 190. 'Protelum' enim antiqui dixerunt pro jugi et assiduo tenore quidpiam agendi. Aliquando adverbialiter dicitur protelo, i. e. longe, procul, continuo tenore. Lucil. Sat. 6. Plinius dixit IX. 15. 'protela boum,' i. e. boum tractus.

532 *Nam, quod rara vides, &c.*] His 37. vss. præoccupat et solvit objectionem, quæ adversus infinitatem atomorum fieri potuit. Namque, dicet aliquis, si infinitæ essent atomi, ex quibus res singulæ procreentur et crescant, sane quædam animalia non deberent aliis esse rariora, cum infinitæ essent atomi ad quodlibet animalium genus procreandum. Atqui cernimus raros esse elephantos; rariores etiam phœnices; et alia ejusmodi. Respondet Lucretius duplici modo. I. Negat quædam animalia aliis esse rariora. Namque si alicubi rari sunt, v. g. elephanti, alibi abundant. In Europa quidem rari sunt elephanti: at in Africa et in Asia, saltem in India, quæ Asiæ regio est, plurimi sunt. Itaque numerus semper expletur. II. Concedit rara ita etiam esse quædam animalia, ut unum cujusque sit speciei, qualem phœnicem fingunt: tamen negat illud unicum animal etiam non potuisse creari, nec ali, nec crescere, nisi sint infinitæ atomi, quæ ad ejus generationem, alimentum, et augmentum concurrerint. Quod præclara illustrat comparatione. Sicut enim per naufragium cunctæ navis partes huc illuc disjectæ vagantur per aquas maris, ita singula corpora prima disjecta per inane magnum vagarentur semper, nec usquam congressa convenirent ad rem quamlibet procreandam, nisi infinita essent similis et ejusdem formæ. Namque 'Unde, ubi, qua vi, et quo pacto congressa coibunt, Materiæ tanto in pelago, turbaque aliena?' Experientia autem docet res etiam singulares, unicas, et rariores procreari et crescere. Igitur sunt infinitæ similes atomi, ex quibus res singulæ procreantur et crescunt.

533 *Magis* [*minus*] Alii *magis*. Ita ut sensus sit, quod alia animalia rariora sint, alia minus rara, quia fœcundiori constant natura.

In genere anguimanos elephantos; India quorum
Milibus e multis vallo munitur eburno,
Ut penitus nequeat penetrari: tanta ferarum
Vis est; quarum nos perpauca exempla videmus.
Sed tamen, id quoque utei concedam, quam lubet esto
Unica res quædam nativo corpore sola,
Quoi similis toto terrarum non sit in orbi;
Infinita tamen nisi erit vis materiai,
Unde ea progigni possit concepta, creari
Non poterit: neque, quod super est, procrescere, alique.
Quippe et enim sumant oculei, finita per omne

in genere animalium *quadrupedum esse elephantos, qui habent manus flexiles in modum serpentis; quorum ex multis millibus India circumvallatur munimento eburneo, ita ut non possit omnino intrari* in illam: *adeo magna est copia* istarum *belluarum, quarum nos cernimus* hic *paucissima exempla. Attamen ut hoc etiam admittam; sit* v. g. *res aliqua, quam volueris, unica* et *sola* constans *corpore mortali, cui par* altera *non sit in omni globo terrarum; nisi tamen copia materiæ* primæ *fuerit infinita, ex qua* scilicet *queat concipi* et *generari, nunquam poterit procreari; neque, quod reliquum est,* poterit *crescere, et nutriri. Namque oculi* v. g.

Voss. vet. et L. B.—537 *anguimanus* P. Vind. V. ed. O. Ferr. Ald. *elefantes* Mus. B. 1.—538 *Melibus* V. ed. Th. Ra. *Milibus* Voss. vet. et L. B. *Mollibus* Bas. marg. *est multis* Mus. B. 2. *valli* Voss. L. B.—541 *ut* Mus. B. 2. *quam jubet* Mus. B. 3. Voss. vet. et L. B. *quamlibet* V. ed. Th. Ra. Ald. Bip. Hav. —543 *orbi*: sic Voss. vet. et L. B. *orbe* reliqui. *in* deest Voss. L. B.—547

NOTÆ

537 *Anguimanos elephantos*] Anguimani dicuntur elephanti propter manus, quas habent, flexiles, lubricas, et volubiles in modum serpentis. Sic v. 1302. Scilicet, ut ait Cic. II. de N. Deor. 'manus etiam data est elephantis,' quæ dicitur proboscis. Gallice *trompe*.

India] Asiæ regio notissima, elephantorum feracissima. Polyb. Hist. v. Virg. Geor. II. 57. Plin. VIII. 10. Neque enim in Europa nascuntur elephanti, sed in Africa et in Asia præsertim. Quint. Curt. lib. VIII. Manil. IV. 738. 'Et duplici clausos elephantos carcere terræ.'

538 *Vallo, munitur eburno*] Ebur, dens est elephantorum, quo, testibus Plin. et Polyb. citat. domicilia et stabula armentorum clauduntur apud Indos.

539 *Ferarum*] Elephantorum.

541 *Sed tamen, &c.*] Hic incipit II. responsio ad objectionem vs. 532. not.

Quam lubet] Quamlibet, quam placet, quam volueris.

542 *Nativo*] Mortali, quod generatur.

544 *Vis materiai*] Copia atomorum, quæ ad eam unam rem gignendam valeant.

547 *Quippe et enim*] Namque.

Sumant] I. e. detur quod oculi videant, &c.

Per omne] Per immensum inane: vs. 305.

Corpora jactari unius genitalia rei;
Unde, ubi, qua vi, et quo pacto, congressa coibunt,
Materiæ tanto in pelago, turbaque aliena?
Non, ut opinor, habent rationem conciliandi:
Sed, quasi, naufragiis magnis multisque coortis,
Disjectare solet magnum mare transtra, cavernas,
Antemnas, proram, malos, tonsasque, natanteis;
Per terrarum omneis oras fluitantia aplustra
Ut videantur, et indicium mortalibus edant,

accipiant semina genitabilia unicæ tantum *rei volitare finita per universum* inane: peto jam *ex quo loco, quo in loco, qua potentia, et quomodo conflicta conciliabuntur in tam immenso æquore materiæ, et in perturbatione inhabili* ad cœtum? *Non habent, ut puto, causam coëundi* simul: *sed, sicuti æquor immensum consuescit* in *magnis et pluribus naufragiis factis disjicere sedilia* remigum, *gubernacula, antennas, proras, malos, et remos natatiles, et aplustria natantia ad omnia littora terrarum: ut cernantur, et* ut *dent hominibus testimonium, ut velint evitare insidias*

functa per omne Mus. B. 2.—550 *Materia* Mus. B. 1. *Materie* Mus. B. 2. 3.—552 *ventis* pro *multis* P. Gryph. Nard. Bas. Ald. Mar. V. marg. 1.—553 *curva* pro *transtra* O. Mus. B. 1. *cavernas* Voss. vet. *caverna* Voss. L. B. *carinas* P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *carina* O. Mus. B. 1. *carinam* Cant. *guberna* Hav. Bip. Delph.—554 *Antemnas:* sic Ferr. V. ed. Th. Ra. *Antennas* vulg. *consas* V. ed. Th. Ra. *tensas* Bas.—555 *fluvitantia* Mus. B. 2. *fluctantia* Delph. *plaustra* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. O, Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Cout. *transtra* V. marg. 1.—556 *ædant* V. ed.

NOTÆ

548 *Unius genitalia rei*] Quæ valeant ad unam rem gignendam: vs. 61.

550 *Materiæ tanto in pelago*] In tam magno inani, in quo volitant atomi tanquam in vasto mari. Metaphora est.

Turbaque aliena] In perturbatione, in motu, in æstu, adeo inhabili ad cœtum et concilium. Cum enim inane, in quo volitant atomi, geruntarque res, adeo sit vastum, vix fieri poterit ut, nisi infinitæ sint atomi, congredi, confligere, sese percutere possint ad hoc ut coëant, et simul conveniant ad rerum concretiones.

553 *Transtra*] Remigum sedilia.

Cavernas [*guberna*] Gubernacula: clavus est, quo navis regitur. Alii legunt *carinas*. Carina autem pars est infima navis: vel ea, quam alvum navis vocant.

554 *Antemnas*] Antenna lignum est transversum ad malum, cui vela alligantur.

Proram] Prora pars est anterior navis.

Malos] Malus, i, arbor est navis, quæ quibusdam quasi malis, hoc est, globulis cingitur, quorum volubilitate vela laxantur aut contrahuntur facilius.

Tonsas] Ramos.

555 *Aplustra*] Vel aplustria, navis sunt ornamenta in summitate mali appensa, quæ quia sunt amplius, quam usui sint necessaria, dicta sunt olim 'amplustria,' inquit Festus: alii vero sic dicta volunt ab α privativo, et verbo Græco πλέω, 'navigo,' quasi ad navigationem inutilia.

Infidi maris insidias, vireisque, dolumque,
Ut vitare velint, neve ullo tempore credant,
Subdola quom ridet placidi pellacia ponti:
Sic tibi, si finita semel primordia quædam
Constitues, ævom debebunt sparsa per omnem
Disjectare æstus divorsei materiai:
Numquam in concilium ut possint conpulsa coire;
Nec remorari in concilio, nec crescere adaucta:
Quorum utrumque palam fieri manifesta docet res;
Et res progigni, et genitas procrescere posse.
Esse igitur genere in quo vis primordia rerum
Infinita palam est, unde omnia subpeditantur.
  Nec superare queunt motus itaque exitiales

maris, cui nunquam est fidendum, et impetus, et fallaciam illius; *neque* mari *fidant* in *ullo tempore etiam cum fallacia decipiens tranquilli æquoris subridet: ita si semel* apud *te statues quædam* rerum *principia finita, varii fluctus materiæ debebunt disjicere* et *dispergere* illa *per omnem æternitatem;* ita *ut nequeant unquam cogi, et conciliari: neque etiam remanere in cœtu, nec augeri,* nec *grandescere. Quarum* duarum rerum *utramque fieri res clara ostendit aperte;* nimirum *et res generari, et generatas posse crescere. Ergo manifestum est principia rerum esse infinita sub quavis specie* figurarum, *ex quibus* res *omnes subministrentur. Nec*

Ferr. Th. Ra. *edat* Mus. B. 2. *edam* Cant.—559 *rident* Mus. B. 2. Ald. *pallacia* Voss. vet. *palatia* Mus. B. 2. *pellantia* Ferr.—560 *infinita* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—561 *omnem:* sic Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. Gif. Par. *omne* reliqui.—562 *æstu* Voss. vet. *diverse* Mus. B. 2. *diversæ* Voss. vet. O.—563. 564 transponuntur in Voss. vet. et L. B. et in priore versu *ut* deest Mus. B. 2.—567 *ut quo* Mus. B. 1.—569 *separare* Ferr.

NOTÆ

559 *Pellacia*] A pellicendo: i. e. fallacia. Sic Virg. Geor. IV. 443.

562 *Æstus*] Metaphora est: i. e. plagæ, impulsiones, motus.

565 *Quorum utrumque*] Nimirum et progigni et procrescere res.

569 *Nec superare queunt, &c.*] His 12. vss. continetur II. argumentum, quo confirmat, ex æquo certamine principiorum vitæ et mortis in rebus, infinitas esse atomos ejusdem ac similis figuræ. Scilicet motus rerum genitales non possunt conservare in ævum res genitas, adeo ut non interimantur: motus item exitiales et letiferi non possunt interimere res genitas, adeo ut funditus extinctæ aliquando non renascantur: sed hi duo motus quasi æquo Marte pugnant. Quo fit ut rerum summa maneat æterna, cum res singulares aliæ nascantur, aliæ pereant; aliæ oriantur, aliæ occidant.

Motus exitiales] Pestiferi, letiferi; qui rebus mortem inferunt; qui res genitas interimunt.

Perpetuo, neque in æternum sepelire salutem:
Nec porro rerum genitales, auctificeique,
Motus perpetuo possunt servare creata.
Sic æquo geritur certamine principiorum,
Ex infinito contractum tempore, bellum.
Nunc heic, nunc illic, superant vitalia rerum;
Et superantur item: miscetur funere vagor,
Quem puerei tollunt, visentes luminis oras:
Nec nox ulla diem, neque noctem aurora, sequuta est,
Quæ non audierit, mixtos vagitibus, ægros
Ploratus, Mortis comites, et Funeris atri.
Illud in hiis obsignatum quoque rebus habere

certe motus lethiferi possunt semper vincere res genitas, *nec sepelire vitam* earum *in omne ævum: neque pariter motus, qui generant et augent* res, *possunt semper conservare* res, ubi semel *creatæ* sunt. *Adeo æquo prælio pugna primordiorum paratur, et fit ab omni ævo.* Namque *res, quæ vivunt, modo vincunt hic, modo illic: et pariter vincuntur: vagitus, quem infantes edunt, cum vident regiones* teneras *lucis, miscetur luctu funebri. Neque nox ulla consecuta est diem, neque ulla aurora noctem, quæ non audiverit fletus*, qui *comitantur mortem et tristem* pompam *funebrem, immistos tristibus ejulatibus* nascentium. *Oportet etiam habere*

utique P. Ald. Bip. Hav. Delph.—572 *possunt privare* Mus. B. 2.—576 *superant urnæ* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *vigor* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *mæror* Mus. B. 1. *major* O.—577 *Quæ* Mus. B. 1. *tollunt* Cant. *visentis* Mus. B. 1. *viscentes* Mus. B. 2.—578 *nos* Th. Ra. *illa* Mus. B. 1. *aura* pro *aurora* Voss. vet.—579 *Quare* V. ed. Th. Ra.—580 *acri* O. *acti* Mus. B. 1. 3.

NOTÆ

570 *Salutem*] Vitam: rerum vitalia, ut ait vs. 575.

571 *Genitales Motus*] Qui valent res procreare.

Auctificeique] Qui valent res genitas augere.

575 *Vitalia rerum*] Res vitales: vel rerum vita. Sic Horat. Epist. ad Scæv. 'Vilia rerum,' i. e. res viles. Sic Lucretius passim 'clausa domorum,' i.e. domus clausæ; 'strata viarum,' i. e. stratæ viæ, &c.

576 *Vagor*] Vagitus infantum. Sic Ennius XVI.

577 *Visentes luminis oras*] Nascentes: sic I. 23.

578 *Aurora*] Pars pro toto. I. e. dies. Est autem aurora prima diei ac lucis pars.

581 *Illud in hiis rebus, &c.*] Hactenus de atomorum infinitate sub uno quoque simili genere figurarum. Jam vero his 149. vss. seqq. aureum tradit, et merito obsignandum et memoriæ mandandum, ut ait, præceptum; nempe res omnes, quas cernimus in hoc mundo, non uno ac simplici, sed multiplici ac diverso atomorum genere constare. Quod eleganti admodum probat inductione, et confirmat, I. ex ipsa tellure, quæ Deorum, hominum, ferarum, ac frugum, quæ omnia sunt generis diversi, varia semina in se continet; unde

Convenit, et memori mandatum mente tenere;
Nihil esse, in promptu quorum natura videtur,
Quod genere ex uno consistat principiorum:
Nec quidquam, quod non permixto semine constet.
Et, quæquomque magis vis multas possidet in se,
Atque potestates, ita plurima principiorum
In sese genera, ac varias docet esse figuras.

istud diligenter *observatum in his rebus, et retinere* illud *repositum* in *animo memori:* nimirum *nullam esse* rem ex his, *quarum natura nota est, quæ constet ex una specie primordiorum: nec aliquam* rem *esse, quæ non componatur ex diversa materia prima. Et, quo quævis* res *habet in se plures potestates, atque facultates: sic declarat eo complures species primordiorum, ac diversas formas esse in*

—583 *videtur:* sic Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Gryph. Nard. Bas. P.V. marg. 1. Bodl. Voss. L. B. *tenetur* edd. vulg.—584 *constare* Voss. vet. —585 *non* deest Cant. V. marg. 1. *permixto de* Cant. V. marg. 1.—586 *quo quisque* P. Ald. *quo quodque* P. in not. *quo quicque* Bas. *quam quidque* Gif. Par. Delph. Mus. B. 1. 2. Hav. Cant. *quam quisque* Nard. *multas vis* Vind. Hav. Delph. *Et quam multarum rerum vis* Priscian.—587 *potestate sita* Mus. B. 2. *pluria* Hav. Bip. Delph.—588 *et varias* V. marg. 1.—590 *volventes flumina* P.

NOTÆ

'magna parens' est appellata; idque absolvit a vs. 589. ad vs. 659. II. ex herbis, aquis, et ceteris rebus, ex quibus varia animalium genera nutriuntur; cum aliud aliis alatur rebus; idque a vs. 659. ad 671. III. ex rebus quæ comburuntur; e quibus nempe dissiliunt ignis, fulgor, flamma, scintilla, et alia ejusmodi, quæ dissimilia sunt, et quæ dissimilibus constare debent principiis; idque a vs. 671. ad vs. 675. IV. ex odoris et saporis exemplo, quæ, cum diversa sint, ex eadem tamen victima emanant, cujus exta cremantur in altaribus, idque a vs. 675. ad vs. 687. V. denique ex ipsis carminum elementis, quæ varia sunt; idque a vs. 687. ad vs. 699. Jam singula sigillatim expendamus ex ordine.

His itaque 8. vss. prioribus quæstionem proponit de vario atomorum genere in quavis re creata.

Obsignatum] Firmum, ac diligenter mandatum memoriæ: in alta mente repositum: in animo conditum. Metaphora est ducta a tabulis obsignatis, quibus obsignamus ea, quæ diligenter custodienda et servanda esse volumus.

583 *In promptu*] In aperto: in conspectu; palam, vss. 148. 246.

Videtur [*Tenetur*] Nota est. Alii *videtur.* Idem.

585 *Permixto semine*] Diverso atomorum genere.

586 *Quæquomque* [*Quam*] *magis* ... *ita plurima, &c.*] Sic locutus est etiam I. 587. Sic IV. 1082. i. e. quo magis, eo plura.

Multas vis] In plural. pro 'vires;' h. e. facultates, potestates. Sic III. 265. 'Sed quasi multæ vis unius corporis extant.'

587 *Plurima* [*Pluria*] Plura, I. 877. Sic infra 1132. et IV. 108.

Principio, tellus habet in se corpora prima,
Unde mare inmensum, volventes frigora, funtes
Adsidue renovent; habet, ignes unde oriantur:
Nam multis subcensa locis ardent sola terræ;
Eximiis vero furit ignibus impetus Ætnæ.
Tum porro nitidas fruges, arbustaque læta,
Gentibus humanis habet unde extollere possit:
Unde etiam fluidas frundeis, et pabula læta,
Montivago generi possit præbere ferarum;
Qua re magna Deum Mater, materque ferarum,

seipsa. Primum terra continet in se primordia illa, *ex quibus fontes*, qui *promovent fluvios, continuato* fluctu *restaurent vastum æquor: continet* primordia etiam illa, *ex quibus ignes nascantur. Etenim in multis regionibus terra ipsa accenditur*, et *aduritur: sed* præsertim *æstus montis Ætnæ sævit ignibus inusitatis. Deinde etiam* terra *continet* semina, *ex quibus queat suppeditare humano generi segetes opimas, et arbores fæcundas:* et *ex quibus etiam queat subministrare mollia folia, et grata pabula genti ferarum erranti per montes. Quamobrem hæc una*

Hav. Bip. Delph.—591 *removent* Mus. B. 1. V. ed. Th. Ra. *removet* Mus. B. 2. —592 *loca terræ* Gassend.—593 *Eximis* V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *Ex imis* Cant. Mar. Gryph. Nard. Bas.—595 H. vs. cum seq. deest Mus. B. 2.—596 *fluidas:* sic P. in not. Bip. Hav. Delph. *fluvios* Gryph. marg. P.

NOTÆ

589 *Principio, tellus, &c.*] His 70. vss. continetur I. argumentum repetitum ex terra, quæ varias rerum atomos in se possidet. Habet enim in se semina, unde mare, flumina, fontes, ignes, fruges, arbores, frondes, pascua, Dii, homines, et feræ ducant originem, alimentum sumant, et augmentum capiant. Hinc magna parens est appellata, et ut Dea culta: sed quam inepte et falso credita sit Dea docet.

590 *Unde mare, &c.*] Sic I. 231. 'Unde mare ingenui fontes externaque longe Flumina suppeditant,' &c. Consule et locum et notas ibi nostras.

591 *Habet, ignes unde oriantur*] Habet corpora, semina, atomos, ex quibus oriantur ignes.

592 *Sola terræ*] Solum terræ; terra. Sic v. 1288. 1294.

593 *Impetus Ætnæ*] Inusitatis quippe ignibus furit mons Ætna, ut dicetur VI. 639. et seqq.

594 *Nitidas fruges*] Sic vs. 189. et 1056. et I. 253. Sed de his iterum vs. 990.

595 *Extollere possit*] Faciat crescere; augeat: suppeditet; sufficiat.

596 *Fluidas frundeis*] Molles, teneras, et quasi flexiles; quippe quæ facile mandi possint a feris.

597 *Montivago*] Sic vs. 109. Sic I. 405.

598 *Qua re magna Deum, &c.*] His 48. vss. rationem reddit cur ab hominibus terra sit appellata magna parens, et tanquam Dea culta. Hic ex data occasione ritus omnes explicat, qui in illius magnæ parentis sacris fieri solebant, rituumque causas annectit. Sic S. Aug. 7 Civ. 24. ejs-

Et nostri genetrix hæc dicta est corporis una.
Hanc veteres Graium doctei cecinere poëtæ
Sedibus in curru bijugos agitare leones:
Aëris in spatio magnam pendere docentes
Tellurem, neque posse in terra sistere terram.
Adjunxere feras; quod, quam vis ecfera, proles
Obficiis debet molliri victa parentum:
Muralique caput summum cinxere corona,

appellata est magna parens Deorum, et parens animalium, et parens nostri corporis. Antiqui eruditi poëtæ Græcorum cantaverunt eam sedentem *in alto curru stimulare binos leones junctos ad jugum: indicantes ingentem terram suspensam esse in* medio *inani aëris, neque tellurem posse stare in terra* aliqua tanquam in centro. *Addiderunt* feroces *belluas* ad ejus currum, eo *quod progenies* quævis, *quantumvis crudelis, debet mitescere,* cum *superatur beneficiis parentum. Et circumdederunt*

V. ed. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. *fluviis* Sus.—601 *Sedibus*: sic Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Voss. marg. 1. 2. 3. at Lamb. aliique *Sublimem* sed (licet de Cod. somniet Creech.) sine auctoritate ulla. Vid. Gronov. not.—604 *qua quamvis* Vind. *quum* Mus. B. 1. *quia* Hav. Bip. *prolem* Mus. B. 1.—605 *moliri* Mus. B. 2. *vita* O. Mus. B. 1.—607 *Eximis*

NOTÆ

dem ritus notat. Antiquitas enim, quia terram Cybelem esse credidit, eam sacro cultu coluit. Hinc Arnob. lib. 3. adv. Gent. 'Quidam e vobis terram, quod cunctis sufficiat animantibus victum, magnam matrem esse dixerunt.' Porro terra credita est a veteribus poëtis I. Cybele, a Cybelo Phrygiæ monte vel oppido, ubi primum ejus sacra sunt instituta. II. Ops, quæ Dea telluris fuit. III. Dindyme, vel Dindymene, a monte Phrygiæ, quem plurali numero vocant Dindyma, ubi colebatur. IV. Berecyntia, a Berecynto Phrygiæ monte, ubi pariter colebatur. V. Idæa mater, ab Ida monte vel oppido Phrygiæ, ubi colebatur. Scilicet, ut recte docet Lucretius, quia in iis terræ regionibus primum terra culta est, et fruges seri cœperunt.

Deum] Deorum.

600 *Graium*] Graiorum, Græcorum. 'Poëtæ Graium,' i. e. Poëtæ Græci.

601 *Sedibus* [*Sublimem*] *in curru*] Lamb. bene. Sic enim Virg. Æn. VII. loquitur: 'Sublimes in equis.' Alii *sedibus in curru*. Sic enim de Cybele Ovid. 'Ipsa sedens molli comitum cervice feretur,' &c. Alii *sedentem in curru*.

602 *Aëris in spatio, &c.*] His 2. vss. mysticam reddit rationem cur veteres terram curru sublimem vehi finxerint: nimirum quia revera terra in medio inani, hoc est, in medio universo librata suis ponderibus jacet.

604 *Adjunxere feras, &c.*] His 2. vss. docet ideo creditam esse terram curru sublimem bijugos leones agitare, quia feritas omnis, quam leonina notat natura, cedit maternæ affectioni, quam designat terra ipsa. Sic Ovid. Fast. IV. 'cur huic [terræ] genus acre leonum Præbeat insolitas ad juga curva comas? Desieram. Cœpit: Feritas mollita per illam Creditur: id curru testificata suo est.'

606 *Muralique caput, &c.*] His 2. vss.

Eximiis munita locis quod subtinet urbeis:
Quo nunc insigni per magnas prædita terras
Horrifice fertur divinæ Matris imago.
Hunc variæ gentes, antiquo more sacrorum,
Idæam vocitant Matrem; Phrygiasque catervas
Dant comites, quia primum ex illis finibus edunt
Per terrarum orbeis fruges cœpisse creari.
Gallos adtribuunt; quia, numen quei violarint

supremum ejus *caput corona turrita*, eo *quod sustentat civitates*, quibus *coronata* est in *insignioribus locis. Qua corona decoratum simulacrum* hujus *divinæ parentis portatur* etiam *nunc honorifice per magnas terræ regiones. Diversi populi*, juxta *veterem ritum sacra faciendi, vocant eam Matrem Idæam, et attribuunt* ei *legiones Phrygias, quæ comitentur eum; eo quod dicunt primo segetes incœpisse exoriri ex illis* terræ *regionibus per* totum *globum terrarum. Addunt* sacerdotes *Gallos*;

Vind. Mus. B. 3. Ferr. V. ed. Th. Ra. *Atque imis* O. Mus. B. 1. *Ex imis* Cant. Gif. L. B. Bas. Nard. *Extremis* Gif. *subtinet* O. Mus. B. 3. *sustinet* vulg.—611 *cathenas* Mus. B. 2.—613 *urbes* Mus. B. 2. *orbem* Hav. Bip. Delph.—614

NOTÆ

docet ideo simulacrum Terræ coronatum murali corona fuisse ab antiquis, quia ipsa turres et urbes sustinet. Sic Ovid. Fast. IV. 'turrifera caput est onerata figura. An primis turres urbibus illa dedit? Annuit,' &c. Sic et Virg. Æn. VI. Muralis autem corona dicta est, quæ donabatur ab imperatore ei, qui primus muros conscendisset. Erat aurea.

607 *Eximiis*] Insignibus, nobilibus. Parens *Eximis*, pro *imis*: quasi eximus, a, um, dicatur, pro imus, a, um: sicut edurus, pro durus: excelsus, pro celsus; in quibus particula *e* aut *ex* auget significationem.

608 *Quo insigni*] Qua corona.

609 *Horrifice*] Honorifice: majestas enim et numen Deorum mentibus horrorem ac metum incutiunt.

Fertur] Portatur, invehitur. Sic Virg. VI. Æn. 'Qualis Berecyntia mater Invehitur curru Phrygias turrita per urbes, Læta Deum partu, centum complexa nepotes,' &c.

611 *Idæam*] Phrygiam. Ida Phrygiæ mons est, qui ad Troadem spectat. Matris autem Idææ simulacrum e Phrygia Romam fuit avectum, quo tempore vexabat Italiam Hannibal. Ex libris quippe Sibyllinis compertum habebant Romani fore, ut alienigenam hostem pellerent, si mater Idæa Romam esset asportata. Missi itaque in Phrygiam M. Valerius Levinus, Cæcilius Galba, Cn. Tremellus Flaccus, et M. Valerius Falco matris Idææ simulacrum ab Attalo rege acceperunt. Erat autem illud nihil aliud, quam lapis impolitus, quem pro matre Idæa colebant Phryges. T. Liv. II. Ovid. Fast. IV. 'Consulitur Pæan. Divumque accersite matrem, Inquit; in Idæo est invenienda jugo. Mittuntur proceres: Phrygiæ tunc sceptra tenebat Attalus,' &c. Consule locum.

614 *Gallos*] Cybeles ministros ac sacerdotes, quos Gallos vocant, a fluvio ejusdem nominis in Phrygia; ex quo cum bibissent, ita furere incipiebant, ut se Eunuchos facerent. Vide plura de his apud Ovid. Fast. IV. ubi vocat eos Semimares.

Matris, et ingratei genitoribus inventei sint,
Significare volunt indignos esse putandos,
Vivam progeniem quei in oras luminis edant.
Tympana tenta tonant palmis; et cymbala circum
Concava, raucisonoque minantur cornua cantu,
Et Phrygio stimulat numero cava tibia menteis:
Telaque præportant, violenti signa furoris;
Ingratos animos, atque inpia pectora, volgi
Conterrere metu quæ possint numine Divæ.
Ergo, quom primum, magnas invecta per urbeis,
Munificat tacita mortaleis muta salute:
Ære atque argento sternunt iter omne viarum,

eo quod volunt insinuare illos homines *existimandos esse indignos, qui proferant in regiones lucis viventem sobolem, qui* scilicet *offenderint divinitatem* hujusce *matris* magnæ, *et qui reperti fuerint ingrati* erga suos *parentes. Tympana extensa resonant* pulsata *manibus, et cymbala incurvata* resonant quoque *circa* illud terræ simulacrum, *et tubæ terrent rauco sonitu, et tibia* intus *perforata agitat animos* astantium *sono Phrygio: et præferunt spicula* ærata, quæ *notent rabidum furorem,* quo aguntur; *et quæ queant terrificare mentes ingratas, et scelerata corda plebis, terrore* et *potentia* hujus *Deæ. Igitur simulatque portata* est *per magnas civitates, et* ipsa *muta donat homines secreto* et *salutari* bono, hi *conspergunt omnes vias*

---

at tribuunt V. marg. 1.—615 *Matri* Mus. B. 2. 3. *sunt* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—618 *sonant* Mus. B. 3. *phanas* Mus. B. 2.—619 *raucisono imitantur* Mus. B. 2. *citantur* Sus.—620 *Ephrigio* Ferr. *stimulant* P. Mus. B. 2. *cana* V. ed. Th. Ra.—620 *Ingratosque* Mus. B. 2.—623 *Convertere* Th. Ra. *numinis* amicus quidam Hav.—626 *item* Vind. *inter* Bodl. *ite* Voss. vet. *omne* Mus. B. 2. 3. Cant. Hav. Bip. Delph. *omnia* reliqui. *viarum* Mus. B. 2. Hav. Bip. Delph. *mirum* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Gryph. marg. Bas. marg. Ferr. Th. Ra.

NOTÆ

618 *Tympana tenta*] Tympanum ex una parte planum est, et membrana tenta obductum: ex altera rotundum; ita ut concavum sit intus in modum mediæ partis globi concavi. Hujus autem instrumenti bellici usus erat in sacris Magnæ Deæ. Ovid. Fast. IV.

619 *Concava*] Curvata. Cymbalum enim in orbem curvatur.

Cornua] Cornu genus est tubæ obtortæ in modum cornu, quæ, licet jam ex ære fiat, cornu tamen vocatur; quia olim primum facta fuerat ex cornibus.

620 *Phrygio numero*] Cantu, modulamine, sono ad morem Phrygum, qui primi magnæ Deæ Telluri sacra fecisse dicuntur.

622 *Volgi*] Vulgi: vs. 215. et alibi passim.

624 *Ergo, quom primum, &c.*] His 15. vss. ritus omnes describit, quibus magnæ Deæ ferebatur simulacrum per urbes.

625 *Muta*] Lapis enim erat rudis necdum arte elaboratus ejusmodi simulacrum.

626 *Iter omne viarum*] Vias omnes, per quas portabatur Deæ illius imago. Alii legunt: *sternunt iter: omnia circum.*

Largifica stipe ditantes; ninguuntque rosarum
Floribus, umbrantes Matrem, comitumque catervam.
Heic armata manus, Curetas nomine Græcei
Quos memorant Phrygios, inter se sorte catervis

ære et argento; locupletantes pecunia publica eos, qui circum astant; *et seminant flores rosarum instar nivis, obumbrantes iis matrem* ipsam, *et cœtus eorum, qui comitantur. Ibi caterva armata* hominum (*quos Græci vocant de nomine Curetas*

Ald. *virum* Voss. vet. et L. B. Vind. *circum* O. Cant. P. in not.—627 *dictantes* Mus. B. 2. *vingunt* V. ed. *vinciunt* P. Bas. marg. Ald. *ungunt* O. *jungunt* Vind. Mus. B. 1. *mingunt* Mus. B. 3. *pingunt* Gif. Par. *vincunt* Th. Ra.—628 *imbrantes* V. ed. Th. Ra. *caterva* Voss. vet. et L. B. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. *catervas* vulg. —629 *armati* Ferr. *Græcei* Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. V. marg. 2. *Graii* reliqui.—630 *catervæ* P. Ald. *catervas* Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus.

NOTÆ

627 *Largifica stipe ditantes*] Spargentes et largientes pecuniam ex ærario publico. Stips autem dicta est olim pecunia, quæ singulis mensium Kalendis per capita collecta stipabatur in ærario. Hinc Cic. de Leg. II. ex XII. Tabul. 'præter Idææ Matris famulos, eosque justis diebus, ne quis stipem cogito.' Auspicabantur enim olim Romani ab stipis oblatione. Ovid. Fast. I. 'Tu tamen, auspicium si sit stipis utile, quæris; Curque juvent nostras æra vetusta manus. Æra dabant olim, melius nunc omen in auro est: Victaque concessit prisca moneta novæ.' Principio moneta fuit ærea: tum argentea: post aurea. Primum rudis: deinde signata pecudum notis: demum humana facie aut alia nota. Hic autem a Lucretio usurpatur pro æraria pecunia, quam Matris Magnæ sacerdotes populo distribuebant, cum ejus imago ferretur per urbes.

Ninguuntque] Id est, in modum nivis spargunt rosas. Alii *pinguntque*; minus eleganter.

628 *Umbrantes*] Cooperientes; spargentes supra simulacrum Deæ, et caput comitantium.

629 *Curetas*] Sic dictos, inquit Strabo X. quasi κουροτροφήσαντας, 'quod Jovem aluerint.' Hos et Corybantes vocant alii. Erant autem adolescentes numero vel 5. vel 15. vel 52. ut varii varie sentiunt apud Natal. Com. IX. 7. de quibus sic Strabo citat: 'Hos autem Curetas nominabant, adolescentes quosdam, armatam saltationem referentes, proferentes de Jovis ortu fabulam; in qua Saturnum quidem introducunt liberos suos, statim ut nati sunt, devorare solitum. Rheam autem partus dolores celare, et puerum editum summovere et servare conantem; atque ad hanc rem Curetas assumentem, qui cum tympanis et talibus aliis rebus sonoris, et saltatione armata, et strepitu Deam officiose circumeuntes terreant Saturnum, furtimque ei filium suum subtrahant,' &c. Talia autem agebant sacerdotes magnæ Deæ in sacris ei faciendis, more Curetum.

630 *Phrygios*] Qui enim more Curetum sacra magnæ Deæ faciebant, ii Phryges primum fuere.

Sorte catervis [*forte caterva*] Forti et violenta turma aut turba, seu impetu cruento. Lamb. *terque quaterque*. Quis scit an ter quaterve an pluries luderent illi? Giffanius vero, *forte caterva*. Quasi fortasse catervatim.

Ludunt, in numerumque exsultant, sanguine fletei:
Terrificas capitum quatientes numine cristas,
Dictæos referunt Curetas, quei Jovis illum
Vagitum in Creta quondam obcultasse feruntur;
Quom puerei circum puerum pernice chorea,
Armatei, in numerum pulsarent æribus æra,
Ne Saturnus eum malis mandaret adeptus,
Æternumque daret matri sub pectore volnus.
Propterea, magnam armatei Matrem comitantur:

Phrygios) pugnant gladiis ludentes catervatim, et saltant in numerum repleti sanguine; inter se *concutientes cristas capitum* suorum *horrificas horrore Deæ, imitantur Curetas Dictæos, qui dicuntur celavisse olim in Creta ejulatum* infantis *Jovis, cum* multi *adolescentes armati circum* hunc *infantem trepidanti chorea tunderent in numerum æra æribus, ne Saturnus arripiens eum traderet* suis *maxillis* terendum, *et infligeret matri* illius *plagam immortalem in corde. Ideo armati*

B. 1. 2. 3. Cant. *caterva* Delph. Bodl. *catenas* vulg.—631 *freti* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *pleti* Delph. Voss. marg. *læti* Vind. Cant. et edd. vulg. *flcti* Mus. B. 2.—632 *Turrificas* V. marg. 1.—633 *illum:* sic Voss. vet. sed superscr. *olim.*—635 Inserunt *Armati in numerum starent: pernice chorea, Armati &c.* Gryph. Nard. Bas. P. Ferr. Th. Ra. Vind. V. ed. Cant. *Armati et in numerum pernice chorea* Voss. vet. et L. B. delendum censet Lamb.—636 *Armat et* Mus. B. 1. *pulsarunt* Mus. B. 2. O.—637 *Nec* O. Mus. B. 3. *manderet* Voss. vet. sed corr. man. eadem.—639 *Præ-*

NOTÆ

Pareus: *forte catenas:* quasi *catenas* pro *choreas* usurpaverit poëta.

631 *Sanguine fletei* [*pleti*] Bene: alii *fleti;* quasi rorantes.

633 *Dictæos*] Cretenses, a Dicte antro in Creta; quo in antro bene olenti Curetes Jovem posuerunt, et clam Saturno per annum nutrierunt. Aratus, et Virg. Georg. IV. 150. de apibus, quæ vicem nutricis præstiterint Jovi: 'pro qua mercede canoros Curetum sonitus, crepitantiaque æra secutæ, Dictæo cœli regem pavere sub antro.'

634 *Creta*] Candia, insula maris Mediterranei notissima.

635 *Puerei*] Curetes.

636 *Armatei, in numerum, &c.*] Ante hunc versum hic alter legitur, in quibusdam codicibus, quem tamen delendum censent interpretes: *Armati in numerum starent pernice chorea.* Nil enim ad rem facit.

637 *Saturnus*] Qui liberos suos devorasse fingitur. Cic. N. Deor. II. 'Saturnus autem appellatus est, quod saturetur annis. Ex se enim natos comesse fingitur solitus, quia consumit ætas temporum spatia, annisque præteritis insaturabiliter expletur.'

Malis mandaret] Dentibus devorandum traderet: devoraret. Cic. Tusc. IV. citat hos versus veteris cujusdam Poëtæ: 'Impius hortatur me frater, ut meos malis miser Mandarem natos,' &c.

638 *Volnus*] Vulnus: antiqua scriptio.

639 *Propterea, magnam, &c.*] His 4. vss. duplicem reddit rationem mysticam, cur armata manus magnam Deam, cum ferretur per urbes, comitaretur. I. ad exemplum Curetum

Aut, quia significant Divam prædicere, ut armis,
Ac virtute, velint patriam defendere terram;
Præsidioque parent, decorique, parentibus esse.
  Quæ, bene et eximie quam vis disposta ferantur,
Longe sunt tamen a vera ratione repulsa.
Omnis enim per se Divom natura, necesse est,
Inmortali ævo summa cum pace fruatur,
Semota a nostris rebus, sejunctaque, longe.
Nam, privata dolore omni, privata periclis,
Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri,
Nec bene promeritis capitur, neque tangitur ira.
Terra quidem vero caret omni tempore sensu;
Sed, quia multarum potitur primordia rerum,
Multa, modis multis, ecfert in lumina solis.

circumcingunt magnam Matrem: vel eo quod indicant Deam præsignificare, ut velint tueri viribus et armis patriam suam *terram, et* ut *præsto sint* semper *adesse suis parentibus adjumento et ornamento. Quæ res, etsi recte et eleganter videantur institutæ, procul tamen rejectæ sunt a veritate rei. Namque oportet* ut *omnis natura Deorum ex seipsa potiatur æterna vita cum alta tranquillitate,* quasi *remota procul et secreta a nostris rebus. Etenim expers omnis doloris, expers laboris* omnis, *ipsa suis contenta divitiis, nihil egens nobis, nec flectitur beneficiis, nec movetur iracundia. Verum tellus privatur omni sensu* per *omne ævum: et quia possidet principia multarum rerum, profert in auras lucis* res *multas variis modis. Qua in*

terea Vind. O. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1.—643 *exigue* Mus. B. 1. O.—649 *nil* Mus. B. 2.—650 *neque:* sic V. ed. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *nec* reliqui.—652 *Sed:* sic Mus. B. 3. Cant. Hav. Bip. *Et* reliqui.—653

NOTÆ

Dictæorum. II. ad præsignificandum, ut parati semper esse deberent cives viribus et armis patriam defendere, parentibusque præsidio esse.

643 *Quæ, bene et eximie, &c.*] His 16. vss. arguit ex his supra relatis tellurem nec magnam esse Deam, nec Deorum matrem: sed voce tenus tantum debere dici magnam matrem, quatenus in se continet rerum omnia semina: vel ea tantum de ratione, qua mare Neptunus, fruges Ceres, vinum Bacchus appellari solent. In cujus rei argumentum profert sex illos versus, quos I. 56. de natura Deorum modulatus est; et ex quibus arguit terram non esse Deam, cum omni sensu careat.

Disposta] Disposita. Sic I. 46.

645 *Omnis enim, &c.*] Hi 6. vss. ut jam monui, positi sunt I. 56. quorum annotationes ibi consule.

652 *Potitur primordia*] Sic verbum potior cum accusativo ponitur apud Plaut. 'eas legiones potitus est.' Vulgo regit ablativum, aut genitivum.

653 *Ecfert in lumina solis*] Producit in lucis auras: generat.

Heic, si quis mare Neptunum, Cereremque vocare
Constituet fruges, et Bacchi numine abuti
Mavolt, quam laticis proprium proferre vocamen;
Concedamus, ut hic terrarum dictitet orbem
Esse Deum Matrem, dum vera re tamen ipse.
  Sæpe itaque, ex uno tondentes gramina campo,

re si quis volet appellare pelagus Neptunum, et segetes Cererem; et si magis cupit usurpare nomen Bacchi, quam uti proprio nomine vini: demus ut iste dicat globum terræ esse parentem Deorum, modo tamen revera mater *non sit. Igitur plerumque*

lumine Voss. vet.—654 *Huc* Gif. marg. Gryph. marg. P. Bas. marg. *Hinc* alii.—655 *Constitues* V. ed. *Constitue* Th. Ra. *numen* V. marg. 1. *nomine* Hav. Bip. Delph.—656 *efferre* Mus. B. 2.—657 *dicitet* Voss. marg. Voss. vet. et L. B. *dicat et* Gif. Par. Cout.—658 *tamen haud sit* Gif. marg. Gryph. Nard. Bas. P. *id sit* P. in not. Nonius, referente Hav. pro *tamen* habet *sit* et voces *re verâ* transpos. *apse* Bip. Hav. Delph.—659 *ita* Cant.—660 *bellica* Bas. marg.

NOTÆ

654 *Neptunum*] Natum Saturni ex Rhea, Deum maris creditum; utpote cui mare in sortem cecidisse fabulantur poëtæ. Hinc pro mari Neptunus usurpatur.

Cererem] Saturni pariter ex Ope filiam, frugum Deam creditam. Hinc pro frugibus Ceres dicitur.

655 *Bacchi*] Qui natus Jovis dicitur ex Semele; vini Deus creditus. Hinc pro vino Bacchus sumitur.

656 *Laticis*] Vini. Latex enim dicitur humor omnis, eo quod intra aliquid lateat. Sic pro aqua, oleo, et vino sumitur latex. Hic igitur speciatim pro vino. Sic Virg. Æn. I. 'Regales inter mensas, laticemque Lyæum.'

658 *Ipse* [*apse*] Tmesis vocabuli *reapse*. Veteres autem dixerunt reapse pro reipsa. Sic Cic. Divin. I. 'formæ reapse nullæ sunt.' Sic idem I. de Fin. Alii legunt: *dum vera re tamen haud sit*. Sed cur hæc mutatio?

659 *Sæpe itaque, ex uno, &c.*] His 12. vss. continetur II. argumentum, quo probat in omnibus rebus varia esse atomorum genera. Postquam igitur in ipsa terra asseruit esse varietatem hanc atomorum, jam eandem esse ostendit in iis rebus quæ e terra nascuntur, et in ea vivunt et nutriuntur. Itaque ex eodem prato, ex iisdem herbis et sub eo cœlo alimenta capiunt, sitimque extinguunt ex eodem aquarum rivo diversæ animalium species, puta, oves, boves, equi, &c. Quæ tamen diversa animalia retinent generatim suam quæque propriam naturam, suos quæque parentum mores imitantur ac referunt. Igitur fatendum est esse in quovis herbæ genere, et aquæ, et alterius cibi diversa semina, quæ variis animalibus conducant ad vitam et ad cibum. Accedit quod animal quodlibet unum diversis tamen constat rebus et organis; puta ex sanguine, ossibus, nervis, carne, venis, &c. quæ omnia sunt dissimili natura; et quæ tamen aluntur ex eodem herbarum aut ciborum genere.

Lanigeræ pecudes, et equorum duellica proles,
Buceriæque greges, eodem sub tegmine cœli,
Ex unoque sitim sedantes flumine aquai,
Dissimili vivunt specie, retinente parentem
Naturam; et mores generatim quæque imitantur:
Tanta est, in quo vis genere herbæ, materiaï
Dissimilis ratio; tanta est in flumine quoque.
Hinc porro, quem vis animantem ex omnibus una
Ossa, cruor, venæ, color, humor, viscera, nervei,
Constituunt; quæ sunt porro, distantia longe,
Dissimili perfecta figura principiorum.
  Tum porro, quæquomque igni flammata cremantur,

pecora portantia lanam pascunt herbas ex eodem agro, et progenies bellica equorum, et armenta bubula cornigera, sub eodem tecto cæli, non solum *vivunt sub dispari genere extinguentia sitim* suam *ex eodem rivo aquæ:* sed *etiam servant naturam parentum, et referunt singula studia* sui *quæque generis. Adeo dispar est ratio primordiorum in quavis specie graminis: adeo* dispar *est* eadem ratio primordiorum *in unoquoque fluvio. Inde sane ossa, sanguis, venæ, calor, humor, præcordia, nervi componunt unumquodque animal ex* hisce rebus *omnibus, quæ sunt procul dissimiles,* quia *præditæ* sunt *dispari forma primordiorum. Deinde pariter, si* res *cunctæ, quæ comburuntur et concremantur igne, nihil insuper præ-*

—661 *eodem sub* sic Voss. vet. et L. B. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *sub eodem* reliqui.—662 *flumine* Mus. B. 1.—663 *retinente:* sic V. ed. Bodl. O. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *retinentque* P. et edd. vulg. *retinenteque* Vind. et Vind. fr. *parente* Vind. V. ed. Bodl. O. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Cant. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1. *parentum* P. Mus. B. 1. 2. 3. Hav. Ald. Bip. Delph.—664 *mutantur* V. ed. Th. Ra.—667 *In* Mus. B. 1. *Hic* Mus. B. 2. 3. *Jam vero* Hav. Bip. *quamvis* Vind. Voss. L. B. O. Vind. fr. Bip. Hav. V. marg. 2. Delph. *animantum* P. Ald. *unum* P. Ald. *unam* Voss. vet. Mus. B. 1. Delph. Hav. Bip.—668 *color:* sic ausus sum restituere vel invitis libris pro vulg. *calor.* Wakef.—671 *Tunc quocunque* Mus. B. 2.—672

NOTÆ

660 *Lanigeræ pecudes*] Oves.

Duellica] Bellica. Festus: 'Duellum, bellum est; videlicet, quod duabus partibus de victoria contendentibus dimicatur.' Equus autem bellicum est animal. Virg. Æn. III. 'bello armantur equi.'

661 *Buceriæque greges*] Boves, cornigerum genus animalium; a vocibus Græcis βοῦς bos, et κέρας cornu. Sic v. 864. 'bucera secla.'

664 *Generatim*] Vs. 343. et I. 21. &c.

667 *Quem vis*] Quemlibet.

670 *Perfecta*] Prædita, constantia. vss. 409. 523. &c.

671 *Tum porro, &c.*] His 4. vss. continetur III. argumentum, quod repetitur ex iis rebus, quæ cremantur; ex quibus nempe exsiliunt res diversæ, v. g. ignis, flamma, calor, scintilla, favilla, cinis, sal, &c. Igitur in illis rebus, quæ cremantur, insunt varia rerum semina.

Si nihil præterea, tamen hæc in corpore aluntur,
Unde ignem jacere, et lumen submittere, possint;
Scintillasque agere, ac late differre favillam.
Cætera, consimili mentis ratione peragrans,
Invenies igitur multarum semina rerum
Corpore celare, et varias cohibere figuras.
Denique, multa vides, quibus et color et sapor una,
Religione animum turpi quom tangere pacto,

bent, tamen mittunt ex se corpuscula, ex quibus queant mittere ignem, et suppeditare lucem, et edere scintillas, ac dispergere longe favillam. Sic *perlustrans pari ratione animi reliquas* res, *reperies* illas *abscondere intrinsecus in* suo *corpore primordia multarum rerum, et tenere diversas figuras* atomorum. *Demum cernis multas res, quibus et nidor et sapor simul data sunt; præcipue cum cremas quæ-*

Lectiones, in difficili varietate, dedi operam admittere, quas major probabilitas commendare videatur, et loci scopo consentaneas. In dictionibus *hæc in corpore* nulla librorum est dissensio: pro *aluntur* Voss. vet. et L. B. *truduntur*, quod certe vitiosum est: hinc Vossius nostram scripturam *aluntur* conjectando videtur effecisse:. P. Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. *trudunt* Mus. B. 2. autem *trudunt;* atque etiam loco *Si* præbet *Sed.* Wakef. *ex se ea corpore* Hav. Bip. *ex se corpore* Delph.—674 *ag late* V. ed. Th. Ra.—676 *Invenies intus* Hav. Bip. Delph.—677 *Corpora* P. V. ed. O. Voss. L. B. Gryph. Delph. Nard.—678 *et color:* sic V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Cant. Ferr. Th. Ra. P. in not. *est odor* P. Vind. Vind. fr. Hav. Ald. Bip. *et odor* Mus. B. 1. 2. 3. Delph. *est color* Gif. Par. Bas. marg. V. marg. 1. P. in not. Turneb. Adv. xv. 2. *et calor* Gryph. marg. *una* deest Vind. Vind. fr.—679 H. vs. et seq. inverso ordine leguntur Mus. B. 2. et vulg. edd. *contingere* Ferr. V. ed. Th. Ra. et plerique codd. *pacto* O. Mus. B. 2. P. in not. *parto* V. ed. Vind. fr. Th. Ra. Ferr. V. marg. 2. Bip. *parco* Cant. *parato* Vind. Voss. vet. et L. B. *porro* Gryph. marg. P. *quoquo contigere pacto* P. in not. *Et tantum cupido con-*

NOTÆ

672 *Corpore* [*corpora*] Semina, primordia, atomos.

675 *Cætera, consimili, &c.*] His 3. vss. docet idem dicendum de ceteris rebus.

678 *Denique, multa vides, &c.*] His 9. vss. continetur IV. argumentum, quo probat Lucretius varias esse atomos in singulis rebus; idque confirmat ex odore tetro, et sapore, quæ ex victimis super aras crematis emanant. Porro hi 3. vss. priores aliter ab aliis leguntur: *Denique multa vides quibus est odor, et sopor una Et tantum cupido contingere dente parato Reddita sunt, cum adolent in primis pleraque dona.* Ab aliis vero: *Denique multa vides, quibus et color et sapor una, Relligione animum turpi cum tangere parto, Reddita sunt, cum adoles inprimis pleraque dona.* Ab aliis autem: *Denique multa vides, quibus et color et sapor una Reddita sunt cum odore: inprimis pleraque dona, Relligione, &c.* Nostra magis nobis arridet post hanc ultimam. Hinc Petrus Gassendi medium prætermittit versum ex his tribus, quia, quam lectionem habuit, ea sana non erat.

Et color [*et odor*] Particula *et* producta ante vocalem. Sic alibi passim.

679 *Animum tangere*] ‘Tangi animum’ dixit Lucretius sicut Virg. ‘suf-

Reddita sunt cum odore; in primis pleraque dona:
Hæc igitur variis debent constare figuris:
Nidor enim penetrat, qua sucus non it in artus:
Sucus item seorsum, et seorsum sapor, insinuatur
Sensibus; ut noscas primis differre figuris.
Dissimiles igitur formæ glomeramen in unum
Conveniunt; et res permixto semine constant.
  Quin etiam, passim nostris in versibus ipsis

dam munera, ubi scilicet *moveris metu Deorum intra pectus* præ *illicito lucro facto. Ergo hæc* saltem dona *debent coalescere ex diversis formis; namque odor teter intrat in membra, qua via succosus humor non meat: similiter succosus humor, et sapor rerum infundunt* se *in sensus; ut* inde *scias* hæc *distare principialibus formis. Ergo figuræ dispares concurrunt in eundem cœtum* rerum; *et res coalescunt* ex *diversis primordiis. Adde quod etiam cernis ubique in ipsis nostris*

tingere dente parato Gryph. Nard. Bas.—680 H. vs. deest Gryph. marg. Delent. Lamb. Fab. Nard. *cum adolent* P. Gryph. Nard. Bas. *cum hodore* Vind. fr. *cum dolore* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *quom adoles* Hav. Lamb. Delph. *plenaque* Cant.—682 *sucus:* sic V. ed. Ferr. Mus. B. 1. 3. Cant. *succus* vulg.—683 *sursum* V. ed. Vind. Voss. L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. *rursum* Gryph. marg. P. pro *et seorsum* P. leg. *qua non* V. ed. *qua* O. Cant. *Sed nec* V. marg. 1. *qua nec* in reliquis vacat locus. *sapori* Voss. vet.—687 *Quando* V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1.—691 *Nam*

NOTÆ

fusus rubore genas.' I. e. intra aut secundum animum: hoc est, habere animum tactum et commotum religione. 'Tangere' autem pro, tangeris, in secunda persona singulari indicativi, tangor, tangeris vel tangere.

Relligione] Metu Deorum.

Turpi pacto] Turpi lucro: illicita boni acquisitione, ut aiunt. Innuit autem veterum morem, qui cum turpis lucri conscientia tangerentur, statim cremabant et adolebant victimas altaribus, ut crimen apud Deos expiarent.

680 *Pleraque dona*] Victimas.

681 *Variis figuris*] Diversis atomorum formis.

682 *Nidor*] Proprie dicitur odor de rebus adustis, aut assatis.

Qua] Supp. via, aut parte: vel adverbialiter dicitur.

683 *Sucus*] Humor ille, quo animalia intus aluntur; et de quo quæque membra sugunt, quantum sibi opus est. Dicitur et humor plantarum: est et rerum sapor. Quæ enim res succo carent, eæ saporem vix habent.

684 *Sensibus*] Supp. gustus, vel linguæ; palato.

Primis figuris] Primis corporibus: principialibus formis.

685 *Glomeramen in unum*] In unam rem: in cœtum, in concilium unius rei.

686 *Permixto semine*] Diversis atomis. Sic vs. 585.

687 *Quin etiam, passim, &c.*] His 12. vss. continetur v. argumentum, quod repetitur ab eo exemplo carminum et vocum, quo usus est non semel I. 197. 823. Sicut igitur, inquit, multæ et diversæ literæ multas et diversas syllabas, et voces, atque etiam versus varios referunt; ita multæ atomi

Multa elementa vides multis conmunia verbis;
Quom tamen inter se versus ac verba, necesse est,
Confiteare alia ex aliis constare elementis.
Non, quo multa, parum conmunis, litera currat,
Aut nulla inter se duo sint ex omnibus eidem;
Sed, quia non volgo paria omnibus omnia constant:
Sic aliis in rebus item conmunia multa,
Multarum rerum quom sint primordia, rerum
Dissimili tamen inter se consistere summa
Possunt: ut merito ex aliis constare feratur
Humanum genus, et fruges, arbustaque læta.
   Nec tamen omnimodis connecti posse putandum est

his *carminibus varias literas esse communes variis vocibus: quamvis tamen oportet* ut *fatearis carmina, et voces componi ex literis inter se diversis. Non quia paucæ literæ communes redeant sæpe; aut quia nullæ duæ* voces *constent ex iisdem omnibus* literis: *sed quod omnes* voces *non similes sint, et componantur vulgo ex omnibus iisdem* literis. *Ita pariter in aliis rebus, quamvis multa sint principia communia multarum rerum; tamen queunt constare* ex *ratione* primordiorum *omnino dispari inter se;* ita *ut* jure *merito gens hominum, et segetes, et arbores feraces dicantur constare ex diversis* atomis. *Neque tamen credendum est res cunctas*

Ferr. V. ed. Th. Ra. *quod* Mus. B. 2. et vulg. edd. *curat* Ferr. V. ed. Th. Ra.—692 *multa* Gryph. marg. P. *iidem* Gryph. marg. Bas. marg. *eadem* Gryph. Nard. Bas. Voss. vet. et L. B. *isdem* Hav. Delph.—693 *constet* Voss. L. B. *constent* V. marg. 1.—695 *Multarum vero* P. *primordia, longe* Voss. L. B. O. Mus. B. 1. Cant.—696 *se* deest Vind.—697 *feratur:* sic Vind. Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Cant. *ferantur* reliqui.—698 *ut fruges* Mus. B. 3. *ac* vulg.—

NOTÆ

diversas res: et sicut eædem literæ multæ multas voces efficiunt pro varia dispositura; ita eædem multæ atomi varie dispositæ constituunt varias et diversas res. Quamvis autem sint tantum 24. literæ, tamen tot variis modis componi possunt inter se, ut varietates vocum, quas efficiunt, exprimere nequeas nisi hisce numeris triginta novem: 2002327900396041 4084761860964352000000.

688 *Elementa*] Literas. Sic vs. 690. ut dictum est I. 197. et 823. not.

691 *Multa, parum*] Pauca, vs. 336. Sic vs. 722.

692 *Duo*] Supp. vocabula.

693 *Paria omnia*] Supp. vocabula.

695 *Primordia*] Atomi.

696 *Summa*] Ratione principiorum, atomis.

699 *Nec tamen omnimodis, &c.*] His 30. vss. jam aliud cavet Poëta, quod veteribus quibusdam placuit philosophis. Docet igitur non ex omnibus omnia fieri: non ex omni ligno aut lapide fieri Mercurium, ut aiunt. Licet enim atomi eædem varia sui transpositione, adjectioneve, aut detractione pertineant ad res varias procreandas; non pertinent tamen ad omnes omnino res; nec eodem modo in variis rebus copulari inter se possunt. Scilicet unaquæque res eam exigit dispositionem, ut atomi ipsam

Omnia: nam volgo fieri portenta videres;
Semiferas hominum species exsistere, et altos
Interdum ramos e gigni corpore vivo;
Multaque connecti terrestria membra marinis:
Tum, flammam tetro spiranteis ore, Chimæras
Pascere naturam per terras omniparenteis:
Quorum nihil fieri manifestum est; omnia quando,
Seminibus certis certa genetrice creata,

posse coalescere ex atomis *omnigenis; namque cerneres communiter monstra creari*, v. g. *esse naturas hominum ferinas ex media parte: et magnos ramos aliquando generari e corpore viventi: et plures artus terrenos conjungi* membris *marinis: denique* cerneres *Chimæras vomentes rictu fœdo ignem, alere* sua *corpora per terras*, quæ *pariunt omnia. Quarum* rerum *nihil* tamen *esse constat; siquidem cernimus* res *cunctas genitas* ex *certa parente* de *certis primordiis posse ser-*

699 *connecta* V. ed. Th. Ra.—700 *non volgo* Mus. B. 2.—701 *ut altos* Mus. B. 1. O.—703 *connecta* V. ed. Th. Ra.—704 *flammas* Voss. vet.—705 *omniaparenteis*

NOTÆ

constituentes adsciscant eas, quæ sibi sunt congruæ, ac velut eas sibi consocient; alienas prætereant, ac veluti respuant. Ex quo rursum fiat, ut, cum res dissolvitur, congruæ quæque atomi se mutuo trahant, et ab incongruis se expediant. Cujus rei causam primam reddit his 10. vss. prioribus; nimirum, quod alioquin monstra vulgo frequentia nascerentur; viserenturque passim et ubique semihomines feris et arboribus quasi insiti, chimæræ flammivomæ, portenta naturæ ex animalibus terrenis et marinis, et alia ejusmodi, quæ tamen nec fiunt nec cernuntur.

Omnimodis] Supp. primordiis, atomis.

700 *Omnia*] Res omnes creatas.

701 *Semiferas hominum species*] Puta Hippocentauros. Sed de portentis Naturæ fusius disputabitur lib. v. 835. et seqq.

702 *Corpore vivo*] Sentienti et animali.

704 *Chimæras*] Chimæra monstri genus est ignivomum, caput et pectus leonis, ventrem capræ, et caudam draconis referens. v. 903. 'Prima leo, postrema draco, media ipsa Chimæra.' Ovid. Met. VI. 'Quæque Chimæra jugo mediis in partibus hircum, Pectus et ora leæ, caudam serpentis habebat,' &c. Quod genus monstri fabulati sunt Poëtæ ex eo, quod Chimæra mons sit ignivomus in Lycia; cujus in cacumine leones habitant: in medio, qua parte pascuis abundat, capræ reptant: in radicibus, serpentes latitant. Plin. XII. 106.

705 *Pascere naturam*] I. e. alere se; vel, ut aliis placet, vastare, depascere, devorare totam naturam.

Terras omniparenteis] Quæ pariunt omnia. Sic supra vocatur terra 'magna mater.' Sic VI. 258. de terra loquitur idem: 'Propterea pro parte sua quodcunque alit, auget, Roditur; et quoniam dubio procul esse videtur Omniparens,' &c. Sic Virg. Æn. VI. 595.

707 *Certa genetrice*] Sic I. 169. Imo a vs. 161. ad vs. 174.

Conservare genus crescentia posse videmus.
Scilicet id certa fieri-ratione necesse est:
Nam, sua quoique, cibis ex omnibus intus in artus
Corpora discedunt; connexaque, convenienteis
Eficiunt motus: at contra aliena videmus
Rejicere in terras naturam; multaque cæcis
Corporibus fugiunt e corpore, percita plagis;
Quæ neque connecti quoquam potuere, neque inter
Vitaleis motus consentire, atque initari.

vare suum *genus*, dum *crescunt*. *Nimirum oportet* ut *istud fiat immutabili causa. Namque de cunctis alimentis suæ cuique* parti animalium *atomi abeunt in membra* singula; *et*, ubi *conjunctæ* sunt, *reddunt motus aptos: sed contra, cernimus* quod *natura* ipsa *repellat in terram* atomos illas, *quæ non congruunt: et plurima ex corpusculis invisibilibus exeunt e corpore* animalium, ubi *pulsa* sunt *ictibus* aliorum: quippe *quæ nec potuerint conjungi cuiquam* alteri corpusculo, *nec ferre aut reddere motus vitales in* ipso corpore animalium. *Verum, ne forsan credas*

Vind. *omnia parientes* Voss. vet. *omnipotentis* Bodl.—709 *ut certa* O. Mus. B. 1. *id contra* V. marg. 1.—710 *cibus* Mus. B. 2.—711 *descendunt* P. Bodl. Mus. B. 2. Ald. Gryph. Nard. Bas.—712 *ac contra* V. ed. Ferr. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 2. Cant.—713 *Reicere* Mus. B. 1. 2. *cæris* V. ed. Th. Ra.—715 *quoque* Mus. B. 1. *quoniam* Mus. B. 3. *quoiquam* vulg. edd. *intra* V. ed. Mus. B. 1. 3. *vite* O. Mus. B. 1. *indu* Cr. conj.—716 *imitari* P. Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Delph. Nard. Bas. V. marg. 1. *imitare* Voss. vet.

NOTÆ

709 *Scilicet id certa, &c.*] His 8. vss. secundam reddit causam, cur ex omnibus omnia non fiant; eamque repetit ex animalium incremento per cibos. Namque atomi non casu, sed certa ratione conciliantur, aut dissiliunt in animantibus alendis. Cum enim animalia cibum capiunt, pars atomorum conveniunt ad certas animalis partes nutriendas: pars discedit in alios artus: pars vero, quæ non apta est, respuitur quasi aliena, perque corporis ipsius animalis poros secernitur sive sensili, sive cæca evacuatione; pars vero abit in excrementa, quæ per corporis meatus rejiciuntur in terras, ut ait. Igitur non ex omnibus omnia fiunt, cum non ex omnigeno cibo partes omnes corporis procrescant: sed ex certis ciborum atomis, certæ partes corporis animalium aluntur.

710 *Quoique*] Cuique animalium parti.

711 *Corpora*] Corpuscula prima: atomi.

Discedunt] Abeunt, secedunt: distribuuntur.

Convenienteis motus] Supp. ad alendas certas corporis partes.

712 *Aliena*] Supp. corpora prima: atomos, quippe quæ non conducunt ad animalis nutritionem. Qualia sunt excrementa, quæ natura rejicit in terras, et respuit.

713 *Multaque cæcis Corporibus*] Multa e corporibus primis: plures atomi, quæ quia sub visum non cadunt, cæca dicuntur corpora: lib. I.

714 *E corpore*] Puta per poros, aut per corporis meatus.

Percita plagis] Ictibus aliorum pulsa.

715 *Quoquam*] Supp. alteri atomo.

716 *Vitaleis motus consentire*] Pati

Sed, ne forte putes animalia sola teneri
Legibus hiis, quædam ratio disterminat omneis.
Nam, velutei tota natura dissimiles sunt
Inter se genitæ res quæque, ita quomque necesse est
Dissimili constare figura principiorum :
Non, quo multa parum simili sint prædita forma ;
Sed, quod non volgo paria omnibus omnia constent.
Semina quom porro distent, differre necesse est
Intervalla, vias, connexus, pondera, plagas,
Concursus, motus ; quæ non animalia solum

sola animalia obnoxia esse *hisce legibus, eadem* sane *ratio secernit* res *cunctas. Namque sicut res cunctæ creatæ dispares sunt inter se tota* sua *natura, similiter oportet ut quæque componatur* ex *dispari forma primordiorum: non quia paucæ res constant pari figura, sed quia* res *cunctæ communiter non sunt similes cunctis* rebus. *At quoniam primordia differunt* inter se, *oportet ut pariter spatia, viæ, connexiones, gravitates, ictus, concursiones, et motus* eorum *distent ; quæ* omnia

animari Mus. B. 1. 2. Lamb. Hav. Bip. *micare* Turneb. *agitari* alii.—718 *quidam* Voss. vet. *quem dum* Mus. B. 2. *eadem* Mus. B. 3. Hav. Bip. Delph. *discriminat* P. Vind. Gryph. Nard. Bas. Ald. *res terminat* Mus. B. 2. Hav. *omnia* Gif. Par. Delph. Cr. conj. Gryph. Nard. Bas.—720 *ita quamque* a. Hav. Bip. Delph.—722 *Nam* Mus. B. 2. *quod* Hav. Bip. Delph. *sunt* Mus. B. 1.—723 *quod:* sic P. Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Delph. Bas. *quia* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Hav. Bip.—724 *tum* V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *dum* Mus. B. 2.—726 *motusque* V. ed.

NOTÆ

ut animentur, et in vitam animalium cedant. En passivus motus.

717 *Sed, ne forte putes, &c.*] His 12. vss. docet hanc causam seu rationem, quam supra reddidit, non in solis viventibus valere: sed etiam in ceteris rebus inanimatis. Cum enim res cunctæ constent ex natura dissimili, debent et dissimilibus atomis concrescere; quod supra præmonuerat vs. 335. et seqq. Itaque sicut rerum natura dissimilis est: ita et atomi, ex quibus constat, dispares sint necesse est; nec atomi solæ, sed et intervalla, quibus minus aut magis a se invicem repercussæ resiliunt: et viæ, quibus a se deflectunt: et connexus, quibus inter se cohærent: et pondera, quibus feruntur: et plagæ, quibus sese repercutiunt: et concursus, quibus conveniunt: hæc, inquam, dissimilia esse debent, quæ non in solis animalibus, sed in ceteris rebus discriminandis ac procreandis reperiuntur.

718 *Disterminat*] Alii *discriminat*. Idem ; i. e. secernit res a rebus, et diversas reddit a se invicem, vs. 728. Alii *res terminat omnes;* minus bene. Neque enim te moveat hic versus dactylicus, 'disterminat omnia.' Familiares sunt Lucretio ejusmodi versus.

721 *Figura principiorum*] Principiis.

722 *Multa parum*] Pauca. Hi 2. vss. positi sunt supra vs. 336.

Prædita forma] Constantia figura, vs. 337.

724 *Semina*] Atomi, primordia.

Necesse [*necessum*] *est*] Vide vs. 467.

725 *Intervalla, vias, &c.*] De his infra vs. 1018. 1019.

Corpora sejungunt, sed terras ac mare totum
Secernunt, cœlumque a terris omne retentant.
Nunc age, dicta, meo dulci quæsita labore,
Percipe : ne forte hæc albis ex alba rearis
Principiis esse, ante oculos quæ candida cernis;
Aut ea, quæ nigrant, nigro de semine nata:
Neve alium quem vis quæ sunt inbuta colorem,
Propterea gerere hunc credas, quod materiai
Corpora consimili sint ejus tincta colore.
Nullus enim color est omnino materiai
Corporibus, neque par rebus, neque denique dispar:

non modo disterminant corpora animantia: sed distinguunt etiam *terras et omne pelagus, et separant totum cœlum a terris. Jam* vero *agedum, ausculta doctrinam,* quam *suavi opera conquisivi, ne forsan putes* res *eas albas, quæ vides ob oculos* tuos *esse albas, constare ex candidis primordiis: aut eas res, quæ nigrescunt, esse procreatas ex nigris principiis: vel, ne putes* eas res, *quæ sunt tinctæ quovis alio colore, ideo præferre colorem hunc, quia corpora prima sunt imbuta colore omnino pari huic* cuivis colori. *Namque nullus color prorsus inest primis corporibus; neque* qui sit *similis, neque demum* qui sit *dissimilis rebus,* quas coloratas cerni-

Ferr. Th. Ra. *motusque et* P. Gryph. marg. Ald. *quæ* deest Mus. B. 2.—727 *Corpore se jungunt* V. ed. Th. Ra. *et mare* Mus. B. 2.—729 *dulce* Voss. vet. *que sita* V. ed. Th. Ra.—730 *ne dicta* Mus. B. 2. *alba ex albis* V. ed. Th. Ra. *ex albis alba* P. Cant. Ald.—733 *Nive* Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. Gif. Par. *Huic* Ferr. *quem sunt* Gassend. *inbruta* Cant. *induta* Hav. Bip.—734 *hunc gerere* Vind.—735 H. vs. et seq. desunt Nard. *colose* Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. *colore* superscr.—737 *nec* pro *neque* bis Mus. B. 2.—739 *ferri* Delph.—740

NOTÆ

728 *Retentant*] Retinent ne conjungatur: separant, secernunt.

729 *Nunc age, dicta, meo, &c.*] His 112. vss. seqq. jam disputat Lucretius de coloribus atomorum. Cum enim Epicurus, teste Laërtio lib. 10. docuerit atomos nullam qualitatem, quam dicimus, præ se ferre, πλὴν σχήματος, καὶ βάρους, καὶ μεγέθους, i. e. 'præter figuram, gravitatem, et magnitudinem;' quæri potest, qui fieri valeat, ut color præsertim, nec non etiam calor, sopor, odor, et ceteræ ejusmodi qualitates, rebus concretis inhæreant, nisi prius inhæserint atomis, ex quibus rerum fiunt concretiones. Itaque solvit quæstionem et expedit breviter Lucretius; docetque atomis nullas inesse ejusmodi qualitates, ac primum negat inhærere iis colorem. Variis autem argumentis tutatur suam sententiam, de quibus jam sigillatim. Itaque his 9. vss. prioribus sententiam suam proponit, asseritque atomos omnis coloris esse expertes.

730 *Albis ex alba*] Alba ex albis. Sic I. 841. 'ignibus ex ignem.' Alba ex albis, id est, res albæ ex albis atomis.

732 *De semine*] De atomo, de primordio.

734 *Materiai Corpora*] Atomi, primordia rerum. Sic vss. 736. 737. et alibi passim.

737 *Neque par rebus, neque dispar*]

In quæ corpora si nullus tibi forte videtur
Posse animi injectus fieri, procul avius erras.
Nam, quom cæcigenei, solis quei numina numquam
Despexere, tamen cognoscant corpora tactu,
Ex ineunte ævo nullo conjuncta colore;
Scire licet, nostræ quoque menti corpora posse
Vorti in notitiam, nullo circumlita fuco.
Denique, nos ipsei, cæcis quæquomque tenebris
Tangimus, haud ullo sentimus tincta colore.
Quod, quoniam vinco fieri, nunc esse docebo.

mus. *In quæ corpora* prima *si forsan putas nullos inspectus mentis fieri posse*, sane *longe vagaris a vera ratione: namque, quoniam cæci* a natura *nati, qui nunquam viderunt lucem solis, agnoscunt tamen res corporeas per tactum*, quæ ipsis *nullo colore* sunt *imbutæ ab prima ætate: facile est intelligere primordia* rerum, etiamsi *nullo colore circumimbuta* sint, *posse* tamen *venire nostro animo in cognitionem. Postremo nosmetipsi non percipimus ullo colore imbutas* res omnes illas, *quas tangimus* in *obscuris tenebris. Quod cum demonstrem fieri, jam ostendam*

lumina P. Voss. L. B. Hav. Ald. Bip. Delph.—741 *Dispexere* P. O. Mus. B. 1. Gif. marg. Ald. *Aspexere* Hav. Delph. Bip. *tacta* Mus. B. 1.—742 *contincta* Hav. Bip. Delph. *contacta* Lamb.—743 *menti q. nostræ* Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Hav. Delph. Bip.—744 *suco* Mus. B. 1. *succo* O.—746 *tacta* Lamb.—747 *quando* pro *quoniam* Cant. V. marg. 1.—748 *calor* Cant. *mutatur in omni*

NOTÆ

I. e. nullus est color atomis, qui aut par sit, seu similis; aut dispar seu dissimilis coloribus iis, quos rebus concretis inesse cernimus. Quippe quæ omni colore careant.

738 *In quæ corpora si nullus, &c.*] His 9. vss. continetur I. argumentum, quo probat atomis colores nullos inesse. Sic autem argumentatur: ad hoc ut res corporeæ seu corpora cognoscantur, non est opus ut aliquo colore imbuantur; namque cæci a natura nati bene cognoscunt res corporeas solo tactu: item nos in tenebris et in locis obscuris bene novimus et sentimus corpora solo tactu; neque enim colores tactu sentiuntur. Igitur saltem possumus mente concipere atomos tanquam omni colore expertes. Quidni etiam esse possint sine colore?

In quæ corpora] In quas atomos.

739 *Animi injectus*] Adjectiones animi. Sic Cicer. de Nat. Deor. I. ‘in quam magnitudinem regionum se injiciens animus et intendens, ita late longeque peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi videat.’ Injicere animum in rem, est rem mente complecti, et intueri.

740 *Cæcigenei*] Cæci nati.

742 *Ex ineunte ævo*] Ab ortu suo: a prima ætate.

Nullo conjuncta colore] Neque enim cæci agnoscunt colorem in rebus, aut res quasi coloratas. Nullus enim color sine luce extat, ut recte docet Lucret. infra vs. 794.

743 *Corpora*] Atomos.

744 *Fuco*] Colore.

747 *Quod, quoniam vinco, &c.*] His 9. vss. continetur II. argumentum, quod repetit Poëta ex omnigena colorum mutatione. Nullus enim est color, qui mutari non possit in alium

Omnis enim color omnino mutatur in omneis;
Quod facere haud ullo debent primordia pacto:
Inmutabile enim quiddam superare necesse est,
Ne res ad nihilum redigantur funditus omnes.
Nam, quodquomque suis mutatum finibus exit,
Continuo hoc mors est illius, quod fuit ante.
Proinde, colore cave contingas semina rerum,
Ne tibi res redeant ad nihilum funditus omnes.
  Præterea, si nulla coloris principiis est
Reddita natura, et variis sunt prædita formis,
E quibus omnigenos gignunt, variantque, colores:

istud revera *esse. Namque omnis color vertitur prorsus in omnigenos* colores: *quod* quidem *principia nullo modo debent facere; oportet enim ut restet* in rebus *aliquid, quod mutari nequeat, ne res omnes omnino reducantur ad nihilum. Namque omne, quod vertitur et egreditur e terminis suis, id* sane *fit subito interitus illius, quod antea extitit. Quapropter vide* ne *imbuas* aliquo *colore primordia rerum, ne res omnes tibi revertantur omnino ad nihilum. Deinde, si nulla ratio coloris data est primordiis* rerum: *tamen* ea *constant* ex *diversis figuris, ex quibus* ipsa *procreant et mutant omnimodos colores. Ideo, quia permagni interest,*

P. Gryph. *mutatur omnis* Voss. vet. et L. B. *et* pro *in* Ferr. V. ed. Th. Ra.—750 *quoddam* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald.—751 *reducantur* Mus. B. 2.—752 *Ne* Ferr.—755 *nihilum:* sic Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *nilum* vulg. Hinc usque ad vs. 806. non apparent in Voss. vet. loco suo, sed in fine ascripta inveniuntur eadem manu.—756 *principia* V. ed. Th. Ra. *est* deest Mus. B. 2.—757 *at* pro *et* P. Ald. Bip. Hav. Delph. *sint* Cant.—759 *Prop-*

NOTÆ

quemvis colorem. Jam vero si primordiis inesset color aliquis, ipsa etiam mutari possent pro mutatione coloris sui. Sin autem primordia mutarentur, sane res redirent ad nihilum, cum in rebus nihil superesset immutabile. Quod tamen fieri non posse demonstratum est lib. I.

749 *Quod facere, &c.*] Hi 5. vss. positi sunt I. 789. vide annotat. ibid.

755 *Nihilum*] Alii per contractionem *nilum*, sicut nil pro nihil.

756 *Præterea, si nulla, &c.*] His 19. vss. continetur III. argumentum, quod petitur ex vario ordine, varia dispositione, et variis plagis et motibus atomorum inter se. Itaque cum superioribus argumentis evicisse ratus sit poëta nullos atomis colores inesse, jam docet easdem ideo tamen varios in rebus concretis colores gignere, quia constant ex variis et dissimilibus figuris ac formis, quarum varia dispositione, ordine, mutatione, ac motu colores rebus inducantur ac innascantur. Rem autem illustrat exemplo maris, cujus aquæ vulgo nigræ videntur, cum tranquillum est: ubi vero ventis turbatur, tunc fluctus apparent albescere. Cur, inquit, nisi quia ventis ipsa semina seu atomi maris permiscentur?

757 *Prædita*] Constantia, vs. 722.

758 *Omnigenos*] Omnis generis. Sic vs. 820.

Præterea, magni quod refert, semina quæque
Cum quibus, et quali positura, contineantur,
Et quos inter se dent motus, adcipiantque;
Perfacile ex templo rationem reddere possis,
Quur ea, quæ nigro fuerint paullo ante colore,
Marmoreo fieri possunt candore repente:
Ut mare, quom magnei conmorunt æquora ventei,
Vortitur in canos candenti marmore fluctus.
Dicere enim possis nigrum, quod sæpe videmus,
Materies ubi permixta est illius, et ordo
Principiis mutatus, et addita demptaque quædam;
Continuo id fieri ut candens videatur, et album.
Quod, si cæruleis constarent æquora ponti
Seminibus, nullo possent albescere pacto:

cum quibus primordiis, *et quali* sub *ordine primordia singula conjungantur, et quas motiones reddant inter se, aut patiantur;* ideo, inquam, *poteris subito dare facile rationem, cur res illæ, quæ paulo antea consisterint* ex *atro colore, subito queant esse* colore candido instar *marmoris albi: veluti* v. g. *mare, ubi vehementes venti turbaverunt aquas, illius planities mutatur in undas candidas albescenti æquore* illius *marmoreo. Namque poteris respondere quod cernimus vulgo* mare esse *cæruleum; postquam vero semina illius transposita sunt, et dispositura primordiorum inversa* est, *et quædam* primordia *addita* sunt, *aut detracta; extemplo fieri tale, ut appareat albescens et candidum. Quod si aquæ maris coalescerent* ex *principiis cæruleis, nullo modo possent fieri candentes. Etenim quacumque ratione*

terea O. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Cont. Bas. Cr. conj. *magi* Mus. B. 2.—760 *qualibus* V. ed. Ferr. Th. Ra. *continuatur* O.—762 *exemplo* V. ed. Th. Ra. Ald. Vind. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. Cant. Gryph. Nard. Bas. *ratione* Mus. B. 2. 3.—764 *Marmorea* V. ed. Ferr. Mus. B. 1. 2. et 3. sed in rasura. *possint* Vind. Voss. L. B. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Hav. Bip. Delph.—766 *candente* V. ed. Th. Ra. utramque lectionem agnoscit P.—768 *ullius* V. ed. Th. Ra. —769 *Principio* V. ed. Th. Ra. *mutatis* Mus. B. 2.—770 *cadens* V. ed. Th. Ra. *albom* Mus. B. 1.—772 *ullo* Mus. B. 2. *possunt* Bodl. *possint* Vind. Vind. fr.

NOTÆ

759 *Præterea, magni, &c.*] Hi 3. vss. positi sunt 1. 817. et 907.

764 *Marmoreo candore*] Albedine, quæ accedat ad candorem marmoris albi, quod est exquisitissimum; quale est marmor Parium aut Lunense. Plin. XXXVI. 7. Sic etiam vs. 766. et alibi passim.

765 *Æquora*] Bene. Dicitur enim mare æquor, quod æqua sit ejus planities, nullis agitantibus ventis. Cic. Acad. Q. 'Quid tam planum quam mare, ex quo etiam æquor illud poëtæ vocant?' Sic vs. 771. &c.

767 *Nigrum*] Cæruleum. Color quippe maris nigricans dicitur cæruleus, quasi ad colorem cœli accedat. vs. 771.

768 *Materies*] Primordia, atomi.

769 *Principiis*] Alii *principium*, pro *principiorum*. Idem.

Nam, quoquomque modo perturbes, cærula quæ sint,
Numquam in marmoreum possint migrare colorem.
Sin alio atque alio sunt semina tincta colore,
Quæ maris eficiunt unum purumque nitorem ;
Ut sæpe ex aliis formis, variisque figuris,
Eficitur quiddam quadratum, unaque figura ;
Conveniebat, uti in quadrato cernimus esse
Dissimileis formas, ita cernere in æquore ponti,
Aut alio in quo vis uno puroque nitore,
Dissimileis longe inter se variosque colores.
Præterea, nihil obficiunt, obstantque, figuræ

permisceas ea, quæ sunt cærulea, nunquam possunt transire in colorem album. At vero si primordia, quæ reddunt unicum et simplicem colorem maris, imbuta sint vario et diverso colore, veluti plerumque ex diversis formis, et ex *variis figuris instruitur aliquid*, quod sit *quadrangulum, et* constans *unica forma* quadrata; sane *conveniens erat, sicut observamus in quadrangulo esse dispares figuras: ita observare in aqua maris, vel in quovis alio unico et simplici splendore*, inesse *colores omnino diversos et dispares inter se. Deinde formæ dispares non impediunt,*

Hav. Bip.—774 *nigrare* Cant.—775 *alia* Mus. B. 1. *sint* Bodl. V. ed. P. Th. Ra. Ald.—777 *Et* Voss. L. B.—778 *quoddam* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. *unæque figuræ* Hav. ex Muret. Bip. *figuras* Voss. vet. et L. B. *est* ad finem Cant.—780 *æquore :* sic P. V. ed. Th. Ra. Ald. Bip. Hav. Delph.

NOTÆ

774 *Marmoreum*] Album, vs. 764.

775 *Sin alio atque alio, &c.*] His 8. vss. satisfacit objectioni, quæ adversus exemplum superius propositum fieri potuit. Sensus horum versuum hic est: Si quis forte dicet atomos maris tinctas esse variis coloribus, atque totum maris nitorem, qui unus et simplex cernitur, coalescere tamen ex dissimilibus coloribus, sicut v. g. figuram quadratam cernimus fieri ex multis triangularibus figuris: sane, inquit Lucretius, necesse erit ut, quomodo in illa quadrata figura multas triangulares figuras inesse cernimus, ita in illo uno et puro maris nitore videamus varios illos et dissimiles colores, ex quibus fieret. Atqui non cernimus hos dissimiles colores in puro maris nitore. Igitur non sunt in eo.

Alio atque alio] Diverso et vario.

777 *Aliis formis*] Puta ex triangularibus figuris. Quadratum enim constat ex quatuor triangulis. Triangulus ex duobus lineis rectis in angulum coëuntibus.

778 *Unaque figura*] Alii *unæque figuræ;* plur. minus bene.

780 *Dissimileis formas*] Puta triangulares et rectas figuras.

783 *Præterea, nihil obficiunt, &c.*] His 4. vss. respondet iterum superiori objectioni; negatque paritatem esse colores inter et figuras. Figuræ quippe diversæ non impediunt quin res aliqua sit una tamen figura: v. g. in quadro sunt lineæ seu figuræ rectæ, et triangulares, quæ tamen non impediunt, quin sit verum quadrum. At dissimiles colores impediunt, quin res aliqua sit uno colore ;

Dissimiles, quo quadratum minus omne sit extra:
At variei rerum inpediunt prohibentque colores,
Quo minus esse uno possit res tota nitore.
  Tum porro, quæ ducit et inlicit, ut tribuamus
Principiis rerum non numquam, caussa, colores,
Obcidit; ex albis quoniam non alba creantur,
Nec, quæ nigra cluent, de nigris; sed variis de.

neque prohibent, quin quadrum totum sit extra figuras ex quibus constat: *verum diversi colores rerum officiunt ac obstant, quin tota res,* cui insunt, *queat constare* ex *unico colore. Denique ratio etiam, quæ inducit, et allicit* nos, *ut demus aliquando colores primordiis rerum, nulla est; siquidem* res *candidæ non fiunt* semper *ex candidis* coloribus; *nec* pariter res, *quæ sunt nigræ,* fiunt *de nigris* colori-

æquora reliqui.—784 *quod* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *minus esset in illis* Mar Nard. Bas. P. in not. *minus esse sit extra* V. ed. Ferr. Vind. Mus. B. 1. 3. *omne* deest O. Mus. B. 2.—785 *varia* Voss. L. B. *varios* O. Mus. B. 1. Gassend. —787 *quod dicunt illicitum hoc tribuamus* Gryph. *quod ducit ut illicitum hoc* Nard. Bas. *quod dicunt in licitum tribuamus* P. Bodl. *inlicitu* V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 3. *illicitum* O. *in licitum* Mus. B. 2. Cant. *ut* deest Voss. L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—788 *coloris* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. O. Mus. B. 1. Bas. *doloris* Mus. B. 2.—789 *quando* V. marg. 1. *creatur* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3.—790 *Neque* Ferr. V. ed. Th. Ra. *nigrata* Mus. B. 1. *cluent* V. ed. Th. Ra. *ducunt* Mus. B. 2. *et* pro *sed* Mus. B. 2. *variis ea* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *variis sunt* O. Cant. V. marg. 1. *variant se* P. Ald.

NOTÆ

v. g. color albus, et niger impediunt, quin res sit aut nigra tota, aut alba tota, aut aliquo alio uno colore: sed partim alba, partim nigra erit.

784 *Omne sit extra*] I. e. totum sit id per se, quod est, et sine figuris ex quibus constat. Est enim quadrum totum extra figuras rectas et triangulares, ex quibus tamen adornatur. Alii legunt: *omne insit in illis.* Alii: *esset in illis.* Verum prior nostra lectio magis probatur. Est enim quadratum, quod ex triangulis fit, totum extra triangula: non autem in triangulis.

787 *Tum porro, quæ, &c.*] His 7. vss. continetur IV. argumentum, quod repetitur ex causa, propter quam colores atomis attribui vulgo dicuntur; scilicet ut res singulæ, quæ coloratæ sunt, commodius colorem habere possint ex eorum genere, cujus colorem habent: v. g. alba ex albis, nigra ex nigris, &c. Arguit autem hanc causam jam nullam esse Lucretius; siquidem sæpe ex albis fiunt non alba; et ex nigris non nigra. Unde satius est, inquit, ut alba v. g. de nullo exoriantur colore, quam de nigro, aut de quovis alio colore, qui repugnet. Hoc enim minus absurdum videtur. Nullum tamen profert exemplum. Quanquam v. g. calx alba fit ex non albis lapidibus: atramentum nigrum ex non atris rebus.

Inlicit, ut] Bene; inlicit, pro illicit, i. e. invitat, cogit, incitat, &c. Alii, *ut illicitum hoc.* Alii, *in illicitum ut.* Alii, *quod dicunt inlicitum tribuamus.* Hic enim locus corruptus est maxime.

789 *Obcidit*] Perit, nulla est.

790 *Cluent*] Sunt, vs. 524.

Quippe et enim multo proclivius exorientur
Candida, de nullo, quam nigro, nata colore;
Aut alio quo vis, qui contra pugnet, et obstet.
Præterea, quoniam nequeunt sine luce colores

bus, *sed de diversis* aliis. *Namque* res *albæ creabuntur longe facilius de nullo* colore, *quam de colore nigricanti: vel* de *alio quocumque* colore, *qui adversetur et repugnet. Deinde, cum colores possint existere sine lumine, et* cum *principia*

varia ea Voss. vet. et L. B. *variantur* Gryph. Nard. Bas.—791 *proclivis exoriuntur* Mus. B. 2. *exorirentur* Cant.—792 *de pullo* P. Ald. Bas. marg. *de villo*

NOTÆ

Sed variis de] I. e. sed de variis, supp. coloribus. Alii, *sed variantur.* Alii, *sed variis ea.* Alii, *sed variis ad.* Male omnino, ut patet.

792 *Nigro, nata* [*nigrante*] *colore*] Sic vs. 732. Alii, *nigra nata colore.*

794 *Præterea, quoniam, &c.*] His 15. vss. continetur v. argumentum; idque ducitur ex eo, quod color aut esse rebus, aut cerni nequeat sine luce: atomi vero nusquam in lucem veniant, hoc est, sub oculos cadant. Igitur atomi non sunt aliquo colore tinctæ. Rem exemplo duplici confirmat, columbarum et pavonum; quorum plumæ, adverso sole, mille variant colores: remota luce, coloris sunt expertes. Igitur color gignitur in rebus ex vario lucis ictu, nihilque aliud videtur esse, quam lux.

Quæstio de coloribus omnino difficilis est. Hinc alii aliud censent de coloris causa et ratione. Epicurus et Democritus, teste Diog. Laërt. lib. x. censuerunt colorem vere non inesse rebus: ceteri philosophi inesse vere asserunt, cum hoc tamen discrimine, ut Pythagorei colorem a corporum superficie, Stoici a primis materiæ figurationibus, Peripatetici a perspicuo materiæ termino non distinxerint: Empedocles unus colorem dixit esse quandam effluvionem e corporibus: Plato flammam quandam esse voluit. Itaque mentem Epicuri clarius aperiamus. Is autem, teste Plutarch. docuit colores non esse cohærentes corporibus, sed juxta quosdam respectus visus ordines positusque gigni. Porro per vocem corporibus non intelligit ipsas atomos, sed res et corpora rerum, ut idem testatur Plutarchus. Igitur per colores corporibus non cohærentes, interpretor colores non congenitos aut innatos rebus. Epicurus enim voluit ut in extremis rerum, seu superficiebus corporum inessent ejusmodi ordines ac dispositiones atomorum, ex quibus res coalescunt, ut adveniente luce certos exhibeant colores, et ex se mittant certas atomos, quæ constituentes rei visæ imaginem, certo ordine dispositaque feriant oculorum pupillam, faciantque per certos lucis ictus, ut in ipso oculo res videantur. Neque tamen colores inesse atomis voluit, sed ex earum certis dispositionibus ac ordinibus colores gigni docuit adveniente luce. Unde in tenebris cæcis nullos esse colores præclare cecinit Lucret. infra vs. 797. ad mentem Epicuri; ad cujus etiam mentem sic cecinit Virg. Æn. vi. 'ubi cœlum condidit umbra Jupiter, et rebus nox abstulit atra colorem.' Itaque docet Epicurus non omnia esse æque disposita, ut adveniente luce colores pares ex-

Esse, neque in lucem exsistunt primordia rerum ;
Scire licet, quam sint nullo velata colore.
Qualis enim cæcis poterit color esse tenebris,
Lumine qui in ipso mutatur, propterea quod,
Recta aut obliqua percussus luce, refulget ?
Pluma columbarum quo pacto in sole videtur,
Quæ sita cervices circum collumque coronat.
Namque alia fit, utei claro sit rubra pyropo ;
Interdum quodam sensu fit, utei videatur
Inter curalium virideis miscere smaragdos.

rerum non veniant in lumen : sane *facile est noscere quod* principia *nullo colore sint obumbrata. Quis enim est* ille *color*, qui *poterit inesse tenebris obscuris*, quippe *qui varietur tantum in ipsa luce, eo quod renidet* tantum ; quatenus *ictus* est *recto aut obliquo lumine? Quomodo pluma columbarum cernitur in luce solis, quæ posita* est *circa cervices, et cingit collum* illarum. *Etenim aliquando fit, ut fulgeat quasi pyropo flammante : aliquando* in *eo est aspectu, ut videatur miscere*

Gryph. *de nigrante* pro *nigro, nata* Hav. Bip. Delph.—795 *luce* Bas.—798 *mutatur in ipso* Hav. Ald. Bip. Delph.—799 *perculsus* Mus. B. 2. *percussis* V. ed. V. marg. 1. Th. Ra.—801 *Quæsita* V. ed. Th. Ra.—802 *aliâ :* sic V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *alias* P. O. Hav. Ald. Bip. Delph. *ut* Cant. *rubro sit clara* Hav. Bip. Delph. *clara sit rubro* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—803 *quoddam* P. Ald. Cant. *seri ut* Mus. B. 2.—804 *cæruleum* vulg.

NOTÆ

hibeant : sed vult rem aliam alias habere dispositiones ad varios colores exhibendos : sicut v. g. aliæ fistulæ alios reddunt sonos accepto flatu : aut sicut alia grana, quæ florum sunt expertia, alios tamen edunt flores pro vario humore aut calore. Deinde, cum manifestum sit rem eandem colores mutare pro variis lucis aut umbræ gradibus, quod in pluma columbarum contingit; ideo Epicurus arguit non posse ullum ex hisce variis coloribus assumi, qui dicatur quasi vere inhærens rebus, v. g. plumis columbarum : sed omnes ejusmodi colores non inhærere censendos esse vult. Res exemplo confirmatur, v. g. trigoni vitrei. Quos enim varios colores exhibet trigonum vitreum, eos nihil aliud esse, quam lucem variis modis reflexam, vel refractam, aut umbris intermixtam constat. Sic varii colores, quos emittunt plumæ columbarum, aut pavonum, nihil aliud sunt, quam lux quæ vario modo affecta rejicitur in oculos. Hæc Epicuri sententia de coloribus.

796 *Velata*] Circumlita, tincta. vss. 744. 775.

799 *Recta aut obliqua, &c.*] Alius enim color est si rectus sit luminis angulus : alius, si obliquus.

802 *Pyropo*] Pyropus gemma est flammæ colorem imitans. Gallice, *Escarboucle.* Ovid. M. II. 'flammasque imitante pyropo.' Plin. XXXVII. 7. Alii legunt : *claro sit rubra pyropo.*

803 *Sensu*] Aspectu.

804 *Smaragdos*] Smaragdus gemma est viridis, quæ tertium inter gemmas locum obtinet. Gallice, *Emeraude.* Plin. XXXVII. 5.

Caudaque pavonis, larga quom luce repleta est,
Consimili mutat ratione obvorsa colores :
Quei quoniam quodam gignuntur luminis ictu,
Scire licet, sine eo fieri non posse putandum.
Et, quoniam plagæ quoddam genus excipit in se
Pupula, quom sentire colorem dicitur album ;
Atque aliud porro, nigrum quom, et cætera, sentit ;
Nec refert, ea, quæ tangis, quo forte colore

smaragdos virides cum cæruleo colore. *Et pari ratione cauda pavonis versa* ad lucem *variat colores, ubi scilicet plena est amplo lumine. Qui* colores *quia generantur certa percussione lucis, nimirum credendum est hoc non posse fieri sine ea* luce. *Et, cum pupilla* oculi *recipiat in se aliquod genus ictus, ubi dicitur percipere* v. g. *colorem candidum: et* excipiat etiam *aliud* genus plagæ, *ubi percipit nigrum* colorem, *et alios.* Cumque *nihil referat, quo fortasse colore imbuta sint*

cæruleos Gassend. *virgis miscere* V. ed. Th. Ra.—807 *Quæ* V. ed. Th. Ra.—808 *Scilicet id* Hav. Bip. Delph. ex Lamb. *putandum est* Voss. vet. et L. B. Cant. Hav. Bip. Delph.—810 *Papula* Mus. B. 1. *Pupilla* Mus. B. 2.—811 *alium* V. marg. 1. *et cum cætera* Mus. B. 2.—812 *tangis:* sic Vind. Voss. L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 3. *tangit* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. Mus. B. 2.

NOTÆ

805 *Pavonis*] Dicitur pavo, onis: et pavus, i, Masc. et pava, æ, Fœm. De quo Plin. x. 7.

808 *Sine eo*] Supp. lumine, aut luminis ictu.

809 *Et, quoniam plagæ, &c.*] His 7. vss. continetur VI. argumentum, quo probat atomos omnis coloris esse expertes: illudque deducit ex ipsa visione, quæ juxta Epicuri sententiam sic fit. Visus, inquit ille, fit ictu quodam, nimirum per imaginum incursionem in oculi pupillam; ea quippe incursio plaga est ac ictus quidam. Talis autem ictus alius est, si oculus sentit album colorem; alius, si nigrum, &c. At ictus non fit sine tactu: tactus autem non eget colore, ut suo fungatur officio. Nihil enim refert quo colore sint prædita ea, quæ tangis. Ergo prima corpora seu atomi nullo colore tinguntur. Ex hac Lucretii doctrina colligi potest Epicurum docuisse sensum omnem esse quendam tactum: sensationemque omnem fieri per incursionem speciei, seu imaginis ex objecto in sensum, qua sensus ipse percutitur. Hæc autem imago non est aliquid aliud ab ipsis atomis, quæ in sensum subeunt diverso modo, pro vario earum ordine, positura, figura, &c. Unde visio fit, cum atomi ex re visa adveniunt, et in pupillam oculi incurrunt, ac ipsam movent pro ea, qua sunt figura, positura, ordine, &c. Cum autem perceptio illius imaginis alia sit pro alia atomorum motione seu affectione; hinc fit, ut varia ictuum genera sint, quos oculi pupilla excipit. Quo fit ut varios sentit colores. Aristoteles autem docuit visus causam esse, rerum, quæ cernuntur, qualitatem, quæ vim suam expromat, et explicet in videndi sensum. Plato et Stoici aliter sentiunt, nec inter se plane consentiunt. Sed de his consule A. Gell. v. 15. Quanquam nos iterum de his dicemus IV.

810 *Sentire*] Bene; quia visionem dicit fieri per ictum. I. e. videt.

Prædita sunt, verum quali magis apta figura;
Scire licet, nihil principiis opus esse colores,
Sed variis formis varianteis edere tactus.
Præterea, quoniam non certis certa figuris
Est natura coloris, et omnia principiorum
Formamenta queunt in quo vis esse nitore;
Quur ea, quæ constant ex illis, non pariter sunt
Omnigenis perfusa coloribus in genere omni?
Conveniebat enim corvos quoque sæpe volanteis
Ex albis album pennis jactare colorem;

res *eæ, quas tangis, sed potius qualis formæ* sint *capaces: facile est agnoscere principia non egere coloribus, sed reddere diversos tactus* pro *diversis figuris. Accedit quod, cum certa natura coloris non sit* data *certis formis, et* cum *cunctæ figurationes primordiorum possint reperiri in quolibet splendore* coloris; *quare* res *illæ, quæ constantur ex illis* principiis, *non sunt similiter imbutæ coloribus omnimodis in quolibet genere? Namque oportebat* ut *corvi etiam volitantes plerumque agitarent colorem candidum de candidis alis; et* ut *cycni evaderent atri de atris*

Gryph. marg. Bas. marg. *tangas* Mus. B. 1. 3. Voss. vet.—813 *sunt*: sic V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *sint* reliqui.—814 *colore* Gryph. Nard. Bas. P. V. marg. 1. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—815 *tractus* V. marg. 1.—816 *quando* V. marg. 1. et sic passim. *nisi certis* Bas.—822 *pinnis* V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. P. Cant. Gassend. V.

NOTÆ

814 *Principiis opus esse colores*] Sic I. 1050. 'Infinita opus est vis materiai.' Sic III. 981. 'materies opus est.' Sic IV. 1261.

815 *Variis formis varianteis, &c.*] Tactus enim corporis est sensus: corpus autem omne figuratum est: igitur atomi, quæ corpora sunt, edunt varios tactus pro variis figuris, quibus præditæ sunt: vs. 434.

816 *Præterea, quoniam, &c.*] His 9. vss. continetur VII. argumentum, quod repetitur ex absurdis, quæ sequerentur, si atomis inesset color. Etiamsi enim, inquit poëta, 2. concederemus atomos esse coloribus præditas; tamen non dicent ii, qui hoc sentirent, certis atomorum figuris certum colorem inesse: v. g. colorem album figuris atomorum triangulis; colorem nigrum figuris quadrangulis; et ita de ceteris. Sed fatebuntur sane singulas atomos in quavis figura præditas esse coloribus dissimilibus: v. g. in figura triangula alias atomos esse colore albo, alias nigro, alias cœruleo, alias rubro, &c. Fingamus igitur corvos v. g. aut cycnos majori ex parte constare atomis figuræ triangulæ, quas non unius coloris esse volunt: sane fiet, ut corvi non toti nigri, nec cycni toti sint albi; sed versicolores erunt, cum in iis sint atomi varii coloris. Quod quidem clara res demonstrat esse falsum et absurdum. Igitur nullus inest atomis color.

Figuris] Supp. atomorum.

818 *Formamenta*] Figuræ, figurationes.

818 *Nitore*] Colore: vss. 781. 786. &c.

820 *In genere omni*] Supp. coloris.

Et nigros fieri nigro de semine cycnos,
Aut alio quo vis uno, varioque, colore.
  Quin etiam, quanto in parteis res quæque minutas
Distrahitur magis, hoc magis est, ut cernere possis
Evanescere paullatim, stinguique, colorem:
Ut fit, ubi in parvas parteis discerpitur aurum,
Purpura, pœniceusque color clarissimus multo,
Filatim quom distractus est, disperditur omnis:
Noscere ut hinc possis, prius omnem ecflare colorem
Particulas, quam discedant ad semina rerum.

primordiis, aut de alio quolibet unico, vel diverso colore. Imo vero quo res quæque distribuitur in portiunculas minores, eo magis fit, ut queas videre colorem abire sensim et extingui; veluti accidit, cum aurum dissecatur in minutas particulas, vel cum *purpura, vel color puniceus,* qui *longe nitidissimus* est, *deductus per fila totus perit* et evanescit. Ita *ut queas inde cognoscere partes* minimas *amittere omnem colorem, antequam recedant ad* prima *principia rerum. Denique, cum non*

marg. 1.—825 *quando* Voss. vet. *pratis* Mus. B. 2.—827 *Et vanescere* Voss. vet. *strictimque* Gassend.—829 *pœnitensque color* V. ed. Th. Ra. *Phœniceus* P. Vind. Ald. *fanigeus* Mus. B. 1. *clarissimus omni* P. Ald. *ultro* Voss. vet. in marg.—830 *distractum est* vel *distractust* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *distractum* Vind. *distractim* Mus. B. 2. *distrahitur* P. Gryph. marg. Bas. *distractus* Hav. Bip. Delph. *dispenditur* V. ed. Th. Ra. *disperditus* Mus. B. 2. *omnis* deest Mus. B. 2.—832 *descendunt* V. ed. Bodl. V. marg. 1. *descendant* P. Gryph. marg. Th. Ra. Ald. *distendunt* Vind. O. Mus. B. 2. 3. V. marg. 2. Ferr. *discedunt* Voss. L. B. *disceduant* Voss. vet.

NOTÆ

823 *Nigro de semine*] De atomis nigris.

825 *Quin etiam, quanto, &c.*] His 8. vss. continetur VIII. argumentum, quod repetitur ex eo, quod quo magis in minutas particulas res aliqua colorata distrahitur, eo magis colorem omnem suum amittit: v. g. cum aurum in minutas partes frangitur, color auri deperditur: cum purpurea vestis filatim discerpitur, purpureus color deperditur. Igitur fingamus rem aliquam coloratam ita in minutas partes dividi, ut ejusmodi partes jam sub oculos non cadant, sane eæ partes minutæ nullum colorem habebunt. Ergo a pari, cum atomi sub sensum oculorum non cadant, nullo sunt tinctæ colore.

827 *Stingui*] Extingui; eleganter. Color enim lux est quædam, ac flammula, ut aiunt Plato et Epicurus.

829 *Pœniceus* [*Puniceus*] Alii *Pœniceus:* alii *Phœniceus.* Idem. Color autem Puniceus dicitur, qui violæ flammeæ colorem refert: Gallice, *écarlatte.* Quod coloris genus a purpureo distingui docet Plin. XXI. 23. Quia vero in Phœnice Syriæ regione lanæ tingebantur hoc colore, dictus est Phœniceus, vel Pœniceus, vel Puniceus color.

Clarissimus [*clarissimu'*] *multo*] Clarissimus multo: demta litera *s*, ut syllaba corripiatur. Nota vocem multo cum superlativo.

832 *Ad semina rerum*] Ad atomorum parvitatem.

Postremo, quoniam non omnia corpora vocem
Mittere concedis, neque odorem; propterea fit,
Ut non omnibus adtribuas sonitus, et odores:
Sic, oculis quoniam non omnia cernere quimus,
Scire licet, quædam tam constare orba colore,
Quam sine odore ullo quædam, sonituque remota:
Nec minus hæc animum cognoscere posse sagacem,
Quam quæ sunt aliis rebus privata notarum.
Sed, ne forte putes, solo spoliata colore
Corpora prima manere; etiam secreta teporis
Sunt, ac frigoris omnino, calidique vaporis;

fatearis omnia corpora reddere sonitum, nec odorem; ideo fit, ut non des omnibus corporibus *vocem et odores: similiter, quia non possumus videre oculis* res *cunctas,* inde *facile est noscere quasdam* res *tam expertes coloris esse, quam quasdam* esse *absque ulla odore, et privatas voce: neque mentem solertem* hominis *minus posse cognoscere has* res, *quam* cognoscit illas, *quæ sunt orbatæ aliis rebus, et signo,* quo noscuntur. *Verum ne forsan credas primordia esse privata solo* tantum *colore, sunt etiam expertia* penitus *teporis, et frigoris omnis, et calidi vaporis: nec*

Vind. fr. *discendunt* Cant.—834 *concedas* V. ed. Th. Ra. *sit* Bas.—839 *animi* Mus. B. 1.—840 *notarum:* sic ex conj. Wakef. *notisque* vulg. *notaque* Voss. vet. et L. B. Bas. V. marg. 1. *nataque* O.—841 *Sed ut* V. ed.—843 *omni*

NOTÆ

833 *Postremo, quoniam, &c.*] His 8. vss. continetur IX. et ultimum argumentum, quo probat atomos omnis coloris esse expertes. Id autem petitur a simili, ut aiunt. Sicut enim, inquit, sunt quædam corpora, quæ odore, sonitu, et voce carent, ita possunt esse corpora quædam, puta atomos, quæ colorem non habeant.

837 *Quædam*] Puta atomos.

840 *Aliis rebus*] Aliis qualitatibus, quas vocant; puta, odore et sonitu.

Notarum [*notaque*] I. e. signo; seu qualitate, qua dignoscantur. Qualitates enim sunt quasi rerum indicia. Sic calor et fumus sunt nota seu indicium ignis. Alii, *notisque,* in plurali: idem.

841 *Sed, ne forte putes, &c.*] Hactenus de colore atomorum: nunc autem his 23. vss. seqq. disputat de ceteris atomorum sensibilibus, quas vocant, qualitatibus; puta de colore, frigore, sapore, humore, siccitate, odore, &c. Quas omnes qualitates negat pariter inesse atomis; quia atomi has ex se non emittunt; et quia omnes hæ qualitates nativæ sunt, mortales, et caducæ: atomi vero immortales et æternæ. Rem autem illustrat præclara similitudine. Sicut enim, inquit, ad conficiendum unguentum quæritur oleum, quod minus sit odoriferum, ne fœtore suo inficiat odores florum; ita ad procreandas res, quæ odorem mittant, non est necesse, ut atomi plenæ sint odore: et ita de ceteris qualitatibus. Verum jam infra vs. 1020. dicetur qua ratione qualitates omnes, quas dicimus, ab atomis procreari possint, cum his expertes faciat Lucretius.

842 *Corpora prima*] Atomos.

843 *Calidique vaporis*] Calorisque, vss. 149. 152. 857. &c.

Et sonitu sterila, et suco jejuna, feruntur;
Nec jaciunt ullum proprium de corpore odorem.
Sic ut amaracini blandum stactæque liquorem,
Et nardi florem, nectar qui naribus halat,
Quom facere instituas; cum primis quærere par est,
Quoad licet, ac possis reperire, inolentis olivi

edunt vocem: sunt et carentia humore: nec emittunt ullum odorem de suo corpore: veluti v. g. *si quando* tu *in animo habeas facere unguentum suave amaracini et stactæ, et florum nardi, qui efflant nectar* in *nares; inprimis æquum est* tibi *perquirere, quantum potest* fieri, *et quantum potes invenire, naturam olei,* quod *nihil*

Mus. B. 2. *vapores* V. ed. Th. Ra.—844 *sterilia* P. Ald. Gryph. Bas. *sterili* Mus. B. 2. *ac jejuna* P. delendum tamen censet *ac* in not. *et una* Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. *atque una* Th. Ra.—845 *ulla* Mus. B. 1. *proprio* Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 2. Cant. Bip. Delph.—846 *amara ci* Mus. B. 2. *blandumque* V. ed. Th. Ra. *est actæque* Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. *liquor est* Mus. B. 2.—847 *florum* Gif. Mar. Gryph. Delph. Nard. Bas. marg. Cr. conj. *rorem* dedisse Lucretium affirmat Wakef. Vide Ovid. Epist. xv. 76. *halat* P. Vind. Bodl. O. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. Gif. Par. V. marg. 1. *alat* V. ed. Th. Ra. *halant* reliqui.—849 *Quod* Gryph. Nard. Bas. P. V. ed. Bodl. Ferr. Ald. *hac possis* Th. Ra. *ac* deest V. ed. *potis es* vulg.

NOTÆ

844 *Sterila*] Sterilia. Antique enim dicebatur Sterilus, a, um; et Sterilis, e.

Suco jejuna] Sicca, sine humore. Virg. Geor. II. 212. 'Nam jejuna quidem clivosi glarea ruris,' &c.

846 *Sicut amaracini, &c.*] His 7. vss. triplex memorat unguenti genus. 1. Amaracinum, 2. Myrrhinum, 3. Nardinum. Amaracinum seu sampsuchinum fit ex amaraco et oleo, valetque ad nervos calefaciendos et emolliendos; et adversus serpentes, inquit Plin. XXI. 11. Addit Lucret. VI. 973. infestum esse suibus. 'Sunt et unguenta quædam ab inventorum nomine; ut amaracinum. Nam quidam tradunt regium quemdam puerum, Amaracum nomine, quam plurima unguentorum genera ferentem, casu prolapsum esse, et majorem ex commixtione odorem creasse. Unde nunc optima unguenta amaracina dicuntur,' inquit Isidor. IV. 12. Hæc autem desumsit ex Servio ad lib. I. Æn. vs. 693. Idem legitur in Clementis pædagogo. Unde adagium vetus illud ortum, quod usurpat Gell. X. cap. ult. 'nihil cum fidibus graculo: nihil cum amaracino sui.' Nihil enim minus convenit rostro suillo, quam deliciæ unguentariæ: quippe cui id demum dulce olet, quod cœnum olet. Vide Adag. Erasm. fol. 440. 441. Dioscorid, III. Plin. XIII. 1. et XXI. 22. Amaracus autem Gallice dicitur *marjolaine*. Myrrhinum unguentum, quod et stacta vel stacte dicitur, a verbo Græco στάζειν 'distillare,' fit ex pinguedine myrrhæ recentis. Nardinum, quod et foliatum vocat Plin. XIII. 1. fit ex nardo et oleo, quibus etiam adduntur myrrha, balsamum, costus, amomum, juncus, et balanus, teste Plinio ibid. Ex hoc autem unguento caput olim ungebant Romani. Tibul. II. 2. 'Illius puro distillent tempora nardo.' In his autem conficiendis unguentis opus est oleo præstantissimo, hoc est, inolenti, et quod nullum ex se mittat odorem.

847 *Nectar*] Odorem suavissimum. Ovid. M. IV. 'Protinus imbutum cœlesti nectare corpus Delicuit, terramque suo madefecit odore.'

Naturam, nullam quæ mittat naribus auram:
Quam minume ut possit mixtos in corpore odores,
Concoctosque, suo contactos perdere viro.
  Propterea, eadem debent primordia rerum
Non adhibere suum gignundis rebus odorem,
Nec sonitum; quoniam nihil ab se mittere possunt
Nec simili ratione saporem denique quemquam,
Nec frigus, neque item calidum tepidumque vaporem.
Cætera, quæ quom ita sunt tamen, ut mortalia constent,
Molli lenta, fragosa putri, cava corpore raro,
Omnia sint a principiis sejuncta, necesse est;
Inmortalia si volumus subjungere rebus

oleat, et *quod nullum odorem emittat* ad *nares*: *ut quam minime queat inficere* ac perimere *suo veneno* fœtido *odores*, qui *miscentur in* ejus *corpore*, et quos *coquit et tangit*. *Idcirco principia rerum non debent omnino afferre* ullum *suum odorem rebus procreandis*, *nec vocem*; *quia non valent emittere quidquam* ejusmodi *ex seipsis*. *Nec pari ratione denique* debent adhibere *ullum saporem*, *nec frigus*, *nec similiter vaporem calidum ac tepidum*: *et alia* omnia, *quæ quia sunt ejusmodi demum*, *ut sint nativa*, nimirum *mollia*, *flexilia*, *fractu facilia*, *putredini obnoxia*, *et natura rara*, *oportet* ut *necessario sint remota a primordiis*, *si volumus subjicere*

---

possit Mus. B. 1. *violentis* Mus. B. 2.—850 *Natura* Cant. *quod* Delph. *emittat* Cant.—852 *Contrectans* P. Ald. *suo contractus* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. *contractos* O. Cant. V. marg. 1. 2. *contactus* P. in not. *contractas* Vind. Mus. B. 1. 2. 3. *servare et perdere* Non. *vires* Mus. B. 3.—853 *eandem* Voss. vet. et L. B. *eundem* Ferr. Th. Ra. Ald. Vind. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. *tandem* P. O. Cant. V. marg. 1. Bas. *demum* Hav. Bip. Delph.—855 *emittere* V. marg. 1.—857 *calorem et* Delph. *vaporem et* Hav. Bip.—858 *quæcumque* Vind. V. ed. Ferr. Mus. B. 1. Th. Ra. *quæque* P. Ald. *sint* P. in not. *tandem* Hav. Bip. Delph.—859 *Mollia* Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Bas. P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. *putricana* Mus. B. 2. *putricava* Ferr. V. ed. Th. Ra. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Bas. P. Bodl. Vind. Mus. B. 3. Cant. *rara* P. Gif. Par. Gryph. Delph.—860 *a* deest Voss.

NOTÆ

850 *Auram*] Afflatum odoris: odorem.

852 *Viro*] Veneno: tetro fœtore. 'Virus' autem jam habet casus, nominativum, accusativum, et vocativum: olim vero toto singulari numero declinabatur, sicut 'vulgus' et 'pelagus.'

859 *Fragosa*] Dividua, secabilia. A verbo 'frangere.'

Putri, cava [*Putricava*] Putredini obnoxia. Gifan. *putria*. Idem. Sic vss. 897. 927.

Corpore raro [*rara*] Qualia sunt corpora spongiosa, minime densa. Res enim minus densæ sunt magis obnoxiæ corruptioni. Alii *corpore raro*, supp. cava: ita ut vox putricava, non una, sed duplex sit, putri, et cava; quasi putri et raro corpore cava. Minus probata lectio.

Fundamenta, quibus nitatur summa salutis:
Ne tibi res redeant ad nihilum funditus omnes.
  Nunc ea, quæ sentire videmus quomque, necesse est,
Ex insensilibus tamen omnia confiteare
Principiis constare: neque id manifesta refutant,
Nec contra pugnant, in promptu cognita quæ sunt;
Sed magis ipsa manu ducunt, et credere cogunt,
Ex insensilibus, quod dico, animalia gigni.
  Quippe videre licet, vivos exsistere vermeis
Stercore de tetro, putorem quom sibi nacta est,
Intempestivis ex imbribus humida, tellus.
Præterea, cunctas itidem res vortere sese:

rebus gignendis *fundamina æterna, quibus tota* rerum *conservatio innitatur, ne* scilicet *res* cunctæ *revertantur tibi penitus ad nihilum. Jam vero oportet ut necessario fatearis eas* res *omnes, quas cernimus habere sensum, fieri tamen ex primordiis,* quæ *careant sensu; neque* res *claræ, quæ* nobis *notæ sunt in aperto, refellunt istud aut etiam impugnant: verum potius ipsæ ducunt* nos quasi *manu, et faciunt credere* istud, *quod doceo,* nempe *animalia generari ex* rebus, quæ *carent sensu. Namque cernere est virentes vermes oriri de fœtido excremento, ubi terra madida contraxit sibi putredinem ex pluviis non opportunis. Deinde* videre est *similiter ceteras res mutare sese* invicem. Namque v. g. *flumina, folia, et pas-*

vet. *sunt* Bip.—864 *videmus cuncta* Mus. B. 1. O.—865 *insensibilibus* Ferr. V. ed.—866 *reputant* Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. *repugnant* O. Mus. B. 1. V. marg. 1.—869 *duco* P. Ald. Bas. marg.—871 *putrorem* Bodl. Voss. L. B. Bip. Hav. Delph.—873 *in idem* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald.

NOTÆ

862 *Fundamenta, &c.*] Sic enim probatum est I. 574. et seqq.

Summa salutis] Salus, et vita rerum. Sic IV. 509.

863 *Ne tibi res, &c.*] Hic vs. multoties repetitur apud Lucretium. Supra vss. 751. 755. I. 674. 791. &c.

864 *Nunc ea, quæ sentire, &c.*] His 158. vss. aliam jam ab atomis etiam affectionem, seu qualitatem, quam dicimus, conatur arcere Lucretius; docetque atomos omnis sensus esse expertes, quamvis ex iis generentur sensilia, et animalia. Hanc autem doctrinam variis confirmat exemplis, argumentisque astruit. Sed de his sigillatim. Itaque his 9. vss. prioribus probat I. ab experientia sensilia gigni ex insensilibus. Vermes namque, inquit, vivi oriuntur e stercore, eque putridis terræ glebis.

Quomque [*Cunque*] Tmesis vocis quæcunque.

870 *Quippe videre licet, &c.*] Sic etiam apes nascuntur ex vitulo suffocato, et putrefacto, ut ait Virg. Geor. IV. Et Ovid. M. XV. Et Fast. I. 'Fervent examina putri De bove: mille animas una necata dedit.' Sic Diod. I. initio tradit mures magnos certis temporibus in agro Thebano ex terræ glebis solitos nasci, qui vastarent omnia.

872 *Intempestivis*] Non opportunis, extra tempus cadentibus.

873 *Præterea, cunctas itidem, &c.*]

Vortunt se fluviei in frundeis, et pabula læta
In pecudes; vortunt pecudes in corpora nostra
Naturam; et nostro de corpore sæpe ferarum
Augescunt vires, et corpora pennipotentum.
Ergo omneis natura cibos in corpora viva
Vortit, et hinc sensus animantum procreat omneis:
Non alia longe ratione, atque arida ligna
Explicat in flammas, et in igneis omnia vorsat.
 Jamne vides igitur, magni primordia rerum
Referre in quali sint ordine quæque locata,
Et conmixta quibus dent motus, adcipiantque?
 Tum porro, quid id est, animum quod percutit ipsum,

cua grata mutant se in pecora: et pecora mutant naturam suam *in nostra corpora: et plerumque vires belluarum, et corpora alituum crescunt de nostro corpore. Igitur natura mutat omnia alimenta in corpora viventia, et inde generat cunctos sensus animalium; haud absimili fere modo, quam resolvit in ignes sicca ligna, et vertit res cunctas in flammas. Nonne ergo jam cernis permagni interesse in quali ordine singula principia rerum posita sint? et* cum *quibus principiis mista* sint, quos *motus reddant, aut recipiant? At vero quidnam* illud *est, quod ferit ipsam* tuam

Mus. B. 1. 2. 3.—874 *et frondes* Par. Cout. *in* deest Hav. Bip. Delph.—877 *in corpore* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. V. marg. 1. *et corpore* P. in not.—879 *Verticet* Ferr. V. ed. Mus. B. 1. *hic* Mus. B. 2.—880 *lingua* Mus. B. 2.—881 *in* deest Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. *visut* Mus. B. 2.—883 *Referri* V. ed.—885 *quod* Bas. marg.

NOTÆ

His 12. vss. probat II. ab experientia sensilia gigni ex insensilibus. Observamus enim res cunctas, veluti quodam circulo, cedere in mutuum alimentum, et in mutuam vitam. Sic v. g. fluvii, frondes, et gramina cedunt in vitam pecudum: pecudes in vitam hominum: homines in vitam ferarum, et volucrum. Igitur res insensiles cedunt in alimentum, et in vitam rerum sensilium et animalium. Rem illustrat comparatione. Haud secus, inquit, ac ligna cedunt et vertunt se in ignem.

874 *Vortunt se fluviei, &c.*] Sic I. 251. et seqq.

875 *Vortunt pecudes in corpora nostra*] Cum earum carne vescimur.

876 *Nostro de corpore . . . Augescunt, &c.*] Cum a feris devoramur. Sic v. 989.

877 *Pennipotentum*] Avium, volucrum.

882 *Jamne vides igitur*] Hi 3. vss. positi sunt supra vs. 759.

885 *Tum porro, quid est, &c.*] His 16. vss. objectionem præoccupat et solvit. Percunctatur igitur auditorem, quæ causa sit cur sententiæ huic propositæ libere non assentiat ac veluti manus det; nimirum cur nolit credere ex iis, quæ sensu carent, tamen animalia generari. Forsan, inquit, quia neque ligna, neque lapides, neque terra simul mixta non reddunt sensum vitalem. Respondet autem

Quod movet, et varios sensus expromere cogit;
Ex insensilibus ni credas sensile gigni?
  Nimirum, lapides, et ligna, et terra, quod una
Mixta tamen nequeunt vitalem reddere sensum;
Illud in hiis igitur fœdus meminisse decebit,
Non ex omnibus omnino, quæquomque creant res,
Sensile, et ex templo me gigni dicere sensus:
Sed magni referre, ea primum quantula constent,
Sensile quæ faciunt, et qua sint prædita forma;
Motibus, ordinibus, posituris denique, quæ sint;

mentem? quid turbat te? *et* quid *facit* ut *proferas diversam opinionem, ne putes sensitivum generari ex* rebus, quæ *careant sensu? Scilicet quia saxa, et ligna, et tellus simul commixta non possunt tamen referre sensum vitæ. Conveniens erit ergo recordari istud pactum in hisce rebus,* nempe *me non docere res sensiles et sensus ipsos subito generari ex omnibus prorsus* primordiis, *quæ generant res* cunctas: *sed permagni interesse primo quam quantitatem illa habeant, quæ creant rem sensilem, et qua forma constent; demum quibus motibus, ordinibus, et disposi-*

idem Mus. B. 2.—886 *exponere* Mus. B. 2.—887 *insensibili* Priscian. *insensibilibus* Ferr. V. ed. *nisi* Nard. Bas. *ne* Hav. Delph. *nec* Mus. B. 2. *nasci* pro *gigni* P. Ald. Priscian. Mus. B. 3.—889 *Muta tamen* Cant. *virtutem r. sensûs* Gassend.—890 *fædus:* sic Voss. L. B. Lamb. Ferr. Th. Ra. V. ed. *sedus* Voss. vet. sed *sedulus* superscr. *rebus* Gryph. Nard. Fab. Bas. P. Cr. in not. *decebat* Cant.—892 *Sensibile* V. ed. *Sensilia* P. O. Vind. fr. Cant. *et* omisso. *etemplo* Cant. *templo* Vind. Mus. B. 1. 2. *me gini* Mus. B. 2. *pregigni* Mus. B. 1. *sensu* Cant. *S. progigni extemplo producere s.* Codd. Flor.—893 *constet* Mus. B. 2.—894 *Sensibile* V. ed.—895 *queis sint* Fab. conj. Creech. *cum*

NOTÆ

Lucretius non eam sibi mentem esse, ut credat ea, quæ rem sensilem generant, extemplo et confestim per se generare: sed magni referre qua positura, quo ordine, qua figura, quove motu sint prædita. Neque enim, v. g. lapides, ligna, et terra simul mista generabunt confestim animalia, ac sensilia, donec accedente putredine atomi ipsæ dissocientur, novoque ordine, nova positura, novoque motu sint aptæ ad animalium generationem. Importune quippe et opportune passim prædicat has atomorum varias dispositūras, figuras, motus, ordines ad varias rerum generationes.

Animum] Supp. tuum, o Memmi: vel, cujusvis auditoris.

886 *Varios sensus expromere*] Alia esse sententia: in varias abire sententias: in contrariam opinionem distrahi.

887 *Insensilibus*] Alii, *insensibili.* Utrumque bene; dicitur enim Latine insensile, et insensibile.

Ni [*Ne*] Alii *si*, vel *nisi.*

889 *Vitalem*] Vita præditum, sensilem. Sic III. 528.

890 *Fœdus*] Conditionem, pactum: vel hypothesim, ut aiunt.

893 *Sed magni referre, &c.*] Sic vss. 759. 882. &c.

Quantula] Qua magnitudine prædita.

894 *Prædita*] Sic vss. 336. 608. 722. 757. 812. &c. ubi hæc carmina posita sunt.

895 *Qua* [*Queis*] Quibus. Alii, *quæ*, male.

Quarum nihil rerum in lignis, glebisque, videmus:
Et tamen hæc, quom sunt quasi putrefacta per imbreis,
Vermiculos pariunt; quia corpora materiai,
Antiquis ex ordinibus permota nova re,
Conciliantur ita, ut debent animalia gigni.
  Deinde, ex sensilibus quom sensile posse creari
Constituunt, porro, ex aliis sentire sueti,
Mollia confaciunt: nam sensus jungitur omnis
Visceribus, nervis, venis, quæquomque videmus
Mollia mortali consistere corpore creta.
  Sed tamen esto jam, posse hæc æterna manere:

turis disponantur. *Quarum* omnium *rerum nihil cernimus in lignis aut* in *glebis* terræ. *Et tamen, ubi hæc resoluta sunt per pluvias, generant parvos vermes, eo quod* prima *rerum semina percita re nova ex veteribus* suis *disposituris coëunt eo modo, quo animalia debent generari* ex iis. *Secundo, qui censent* rem *sensilem posse generari ex sensilibus* rebus tantum, quæ scilicet *consueverunt etiam* esse *sensiles ex aliis* sensilibus, ii, inquam, *tunc statuunt* primordia *mollia; namque sensus omnis attribuitur præcordiis, nervis, venis, quæ omnia cernimus* esse *mollia,* et *esse concreta* ex *nativo corpore. Verum concedatur etiam hæc* omnia *posse*

sunt P.—896 *videtis* V. marg. 1.—897 *sint* P. V. ed. O. Th. Ra. Ald.—899 *novare* P. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald.—901 *Denique* O. *Denique principiis qui* Creech. *qui* Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Cont. V. marg. 1. *quod* Mus. B. 2. 3. *sensibile* V. ed.—902 *sueci* V. ed. *suetis* Lamb. et alii.—903 *tum faciunt* Hav. Bip. Delph. *quum faciunt* Gif. Par. Bas. marg. P. V. marg. 1. *cum f.* Voss. vet. et L. B. *quæ f.* Gryph. Nard. Mar. Bas. *gignitur omnis* Gassend.—905 *corpora* Mus. B. 1. *certa* Mus. B. 2.—908 *similia* Hav. Bip.

NOTÆ

897 *Hæc*] Ligna et glebæ.

898 *Corpora materiai*] Atomi.

900 *Ita, ut debent*] I. e. eo modo, quo debent. Hinc male alii, *ut debeant.*

901 *Deinde, ex sensilibus, &c.*] His 5. vss. probat III. ex insensilibus sensilia generari; quia si ex sensilibus sensilia generarentur, sane rerum principia essent mollia. Quod enim sensile est, molle est: qualia sunt viscera, venæ, nervi, et cetera, quæ in animalibus sensu potiuntur. Sin autem mollia feceris rerum principia, igitur et mortalia erunt. Quod nec esse, nec posse esse probatum est lib. I. Argumentatur autem præcipue adversus Platonem et Anaxagoram, quorum ille astruxit omnia esse animata et sensilia: hic vero voluit omnia ita esse in omnibus, ut partes rerum insensiles sint sensilibus permixtæ. Sicque crediderunt ii, et eorum asseclæ sensilia generari ex sensilibus.

Quom [*qui*] Bene. Alii *cum;* minus recte.

902 *Ex aliis sentire sueti*] I. e. ex sensilibus.

903 *Confaciunt* [*tum faciunt*] Bene. Alii, *quæ.*

906 *Sed tamen esto, &c.*] His 12. vss. probat IV. ex insensilibus creari posse sensilia. Utitur autem dilemmate, vel cornuto, quod vocant, argumento. Sic ergo argumentatur: Etiamsi con-

Nempe tamen debent aut sensum partis habere,
Aut simileis totis animalibus esse putari.
At, nequeant per se partes sentire, necesse est;
Namque alios sensus membrorum respuit omnis:
Nec manus a nobis potis est secreta, neque ulla
Corporis omnino sensum pars sola tenere.

existere immortalia: nimirum tamen debent vel habere sensum alicujus *partis, vel credi esse paria totis animantibus. Sed* ponamus ut *partes non possint per seipsas nec existere, nec sensibiles esse; etenim* hæc *res postulat omnes alios sensus aliorum artuum: neque manus* v. g. *separata* seorsum, *nec ulla alia una pars corporis*

Delph. *putarim* Gryph. P. Ald.—909 *Aut* P. Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. *nec esse* Hav. Bip. Delph. *nec esset* Gryph.—910 *alius* Vind. fr. Voss. vet. *aliũm* Hav. Bip. *res petit* Hav. Gif. Par. Delph. Cout. Cr. Gassend. *omneis* P. Ald. *omnium* Bip.—911 *Nec magnus* Mus. B. 1.—912 *Corporum* V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. *neque omnis* Mus. B. 2. *sensu* Cant. *sen-*

NOTÆ

cederem has res, puta nervos, venas, viscera, &c. quibus sensus tribuitur, non mortales esse, sed æternas: tamen vel sensum habebunt partis, hoc est, talem qualem pars aliqua totius animalis habet: vel habebunt sensum totius animalis. Atqui non possunt habere sensum partis, quia pars animalis a toto animali secreta non sentit: v. g. manus recisa a corpore nullum habet sensum. Sin autem habebunt sensum totius animalis, igitur mortales erunt, quia animal est totum aliquod, omne autem animal mortale est. Validum sane argumentum. Si enim dixeris terram, v. g. ligna, aquam, et cetera, quæ in animalia vertuntur, jam esse antea sensilia et animata; frustra igitur et inepte res cunctæ dividuntur in animatas et in inanimatas. Sin autem dixeris pariter, terram, ligna, aquam, et cetera, quæ in animalia vertuntur, vivere, et sentire, quia ex iis res viventes et animatæ fiunt: principium, ut aiunt, sumes, hoc est, quæstionem pro argumento; quæritur enim cur res quæ insensiles sunt, qualis est terra, aqua, et cetera, in quibus nullus sensus percipitur, nec visus, nec auditus, nec alius, generant tamen res sensu præditas.

Hæc] Viscera, nervos, venas, &c. vel ea, quæ Plato et Anaxagoras statuunt principia rerum sensilium.

908 *Simileis* [*similia*] *totis*] Sic vs. 913. 'Ut totis animalibus adsimilentur.' Porro in voce 'similia' duæ ultimæ vocales 'ia' in unam coëunt longam syllabam.

909 *At, nequeant*] Supp. ponamus ut. Hi vss. repetuntur III. 553. 634. saltem quoad sensum.

910 *Namque alios sensus, &c.*] Sic in hunc locum restituendus est hic versus. Reddit enim rationem poëta, cur pars secreta a toto animali sentire non possit. Male ergo Lambinus posuit eum post duos vss. seqq. legendumque putat: *Namque alium sensus membrorum respuit omnes.*

Respuit [*res petit*] Supp. hæc: i. e. totum id, de quo agitur: totum animale, totum vivens; res, quæ sensum habeat.

Linquitur, ut totis animalibus adsimilentur;
Vitali ut possint consentire undique sensu.
Qui poterunt igitur rerum primordia dici,
Et leti vitare vias, animalia quom sint,
Atque, animalibus in mortalibus, una eademque?
  Quod tamen ut possint, ab cœtu concilioque
Nihil facient præter volgum turbamque animantum;
Scilicet, ut nequeant homines, armenta, feræque,
Inter sese ullam rem gignere conveniundo.
Sic itidem, qua sentimus, sentire necesse est.

potest in nobis prorsus possidere sensum. Restat igitur, *ut* partes cunctæ corporis *similes sint totis animantibus, ut queant ex omni parte* simul *habere sensum vitæ. Quomodo ergo poterunt dici principia rerum, et evitare vias mortis, quoniam sunt animalia, et* quoniam *sunt unum et idem* cum *animantibus morituris? Quamvis autem possent istud* esse, *tamen nihil aliud efficient per conventum et congregationem, quam confusam gentem et multitudinem animalium. Nimirum* ita *ut homines, pecudes, et belluæ* feroces *non possint coëundo inter se per res Veneris generare rem aliam, præter homines, pecudes, et belluas feroces. Quod*

sus Mus. B. 2. *pars ulla* V. marg. 1.—918 *animantibus* Vind. Mus. B. 3. Cant. V. marg. 1. Ferr.—917 *animabus* Cant. *in* Voss. L. B. Cant. *id* O. Mus. B. 1. *sint* P. Ald. Bip. Hav. Delph. sed omnino abest Vind. V. ed. Voss. vet. Vind. fr. Mus. B. 2. 8. Ferr. Th. Ra.—918 *Quid* V. ed. *coitu* P. Bas. marg. V. ed. *eo ortu* Mus. B. 1. *ortu* O. Mus. B. 2. V. marg. 1. *eo ratu* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. *concretu* V. marg. 1. *eortu* V. marg. 8. *cortu* Cant.—919 *animatum* V. ed.—921 *se* Mus. B. 1.—922 *Sicuti denique* Bodl. Voss. vet. et L. B. H. vs. deest Gif. Par. Cout. Bas. P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. hujus tamen loco substituitur vulg. *Per Veneris res, extra homi-*

NOTÆ

917 *Animalibus* [*animalibu'*] Animalibus, demta litera *s*, ut syllaba corripiatur.

918 *Quod tamen ut possint, &c.*] His 5. vss. probat v. sensilia generari ex insensilibus. Argumentatur autem ex datis etiam et concessis, quæ jam superiori argumento negavit. Scilicet: Etiamsi, inquit ille, concederem principia, ex quibus animalia fiunt, esse animalia simul et immortalia: tamen tunc nullum fieret animal, quale jam cernitur: sed acervus quidam et vulgus multorum minimorum animalium simul congregatum. Sicut enim jam per vias generationis homo non generat nisi hominem, pecus nisi pecudem, fera nisi feram; ita turba illa principiorum, quæ animalia forent, nihil aliud generarent per cœtum et concilium, quam turbam et acervum animalium; non autem certum animalium genus, quale nunc visitur.

Ut] Quamvis. Vel supp. esto, ut possint, &c.

Ab cœtu] Per concilium.

919 *Volgum turbamque*] Confusam congeriem, qualis est acervus tritici.

920 *Ut*] Ita ut. Alii, *ut nequeunt*, id est, sicut nequeunt.

922 *Sic itidem* [*Per Veneris res*] Per vias generationis. Sic vss. 178. 437.

Quod, si forte suum dimittunt corpore sensum,
Atque alium capiunt; quid opus fuit adtribui id, quod
Detrahitur? Tum præterea, quo fugimus ante,
Qua tenus in pullos animaleis vortier ova
Cernimus alituum, vermeisque ecfervere, terram
Intempestivos quom putor cepit ob imbreis;
Scire licet gigni posse ex non sensibus sensus.
Quod, si forte aliquis dicet, dum taxat oriri

si forsan deponunt sensum suum e suo corpore, et assumunt alium, quid necesse fuit dari iis id, *quod demitur? Deinde etiam* (*quod supra* negando *cavimus*), *quoniam videmus ova avium mutari in pullos vivos; et vermiculos exire* supra terram, *ubi putredo occupavit terram propter pluvias* cadentes *extra tempus*: hinc *cognoscere est sensus generari posse ex insensilibus. Sed si quis forsan dixerit*

---

nes, armenta, ferasque.—928 *demittunt* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Mus. B. 2. 3.—924 *rapiunt* Mus. B. 2. *adtribui id, quod* Voss. vet. et L. B. *id* deest vulg. —925 *Dum* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *præterea est* P. Gryph. *figimus* Creech. —927 *offervere* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3.—928 *Intempestivus* P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. *quem* V. ed. Voss. vet. et L. B. Vind. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. *qua* Cant. *quam* Vind. fr. *putor* P. Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *putror* vulg. *ab* Mus. B. 2.—929 *et non* Mus. B. 1. *sensibilibus* V. ed. *sensilibus* Mus. B. 3. *sensile* P. Mus.

NOTÆ

923 *Quod, si forte suum, &c.*] His 7. vss. occupat et solvit objectionem, cujus solutio vim et locum tenet VI. argum. Si quis, inquit, dixerit, prima rerum principia, cum ad rerum sensilium generationem conveniunt, deponere suum, quem habent, sensum; resumere vero postea; sane id frustra fieri dicet. Cur enim principiis tribuere, quod ipsis dematur? Deinde ergo jam res sensiles fient ex non sensilibus; quod antea negabatur.

925 *Quo fugimus ante*] Nempe negando sensilia generari ex insensilibus; puta vermes ex putribus glebis, lignis, &c. vs. 866. et seqq. ne scilicet res manifestæ repugnaret evidentiæ.

926 *Vortier*] Pro *verti*, poëtice.

927 *Ecfervere*] Tertiæ conjugationis, effervo, is. Sic vs. 41. fervere. Vermes autem effervere dicitur eleganter, pro vermes exundare, exoriri, existere e terra. Sic autem non male quidam legunt et interpungunt: *vermesque effervere terram, Intempestivos quas putror cepit ob imbres.*

929 *Ex non sensibus* [*sensibu'*] Ex non sensibus, i. e. ex insensilibus. Alii, *ex non sensile*, i. e. ex non sensili.

930 *Quod, si forte aliquis, &c.*] His 13. vss. præoccupat et solvit alteram objectionem, cujus solutio VII. argumenti locum tenet. Si quis igitur, inquit, dixerit, sensus quidem posse generari ex insensibilibus principiis, ea tamen conditione et ratione, ut ea insensibilia principia prius mutata fuerint, et paulatim in sensum perfecta fuerint, eo fere modo, quo fœtus ab initio grandescit, extenditur, et animatus tandem, et sensibus præditus editur: is sane rem loquitur repugnantem evidentiæ manifestæ. Ne-

Posse a non sensu sensus, mutabilitate,
Ante, aliquo tamquam partu, quam proditur extra;
Huic satis illud erit, planum facere, atque probare,
Non fieri partum, nisi concilio ante coacto;
Nec quidquam conmutari sine conciliatu
Principiom; nequeunt ullius corporis esse
Sensus ante ipsam genitam naturam animantis:

sensus nasci quidem ex re non sensili, per *aliquam mutationem*, quæ facta fuerit *antea*, *quasi* aliquis *fœtus*, *qui foras editur*, *sufficiet manifestum facere*, *et ostendere huic* homini *non generari rem aliquam*, *nisi prius cœtu* principiorum *conciliato*; *neque* rem *ullam mutari sine concilio primordiorum*, ita *ut nullius corporis sensus possint existere*, *antequam natura ipsa animalis generata sit*. *Scilicet* quo-

B. 1. Cant. Gryph. Nard. Mar. Bas. V. marg. 1. Ferr. Ald. *sensibile* O.—931 *Posse ex* Mus. B. 2. 3. Hav. Bip. Delph. *ea* reliqui sed in Voss. vet. corr. in *a*. *sed sensus mobilitate* P. in not. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. *sed* decst Par. *sensus sed mobilitate* alii.—932 *Aut* Gif. Par. Gassend. Turneb. Adv. v. 26. Voss. vet. et L. B. *aliqua tangi* P. in not. *partum* P. Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *quam* Voss. vet. et L. B. *quod* reliqui. *proditur* P. O. Mus. B. 1. Cant. *proditum* reliqui.—933 *Hinc* Cant.—934 *nec consilio* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—935 *conmutari quidquam* Voss. vet. et L. B. Vind. Bodl. Vind. fr. *conuitare* Mus. B. 2. *coagmentari* vel *commentari* Muret.—936 *Principio* Gryph. Nard. Bas. P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. *Principiûm* Gif. Par. Delph. Cont. Lamb. Gassend. Creech. *Primorum ut* Hav. Bip. *ut nequeant* Delph.—937 *Sensum* V. ed. Th. Ra. *Sensu* Voss. vet. et L. B. *ante læsam* V. ed. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. *lesam* Vind. Mus. B. 1. 2. 3. *animantum* P. V. ed. Th. Ra. Ferr. Ald.—

NOTÆ

que enim aliquid mutatur, nisi prius principia congressa fuerint et conciliata; neque pariter aliquid generatur, nisi principiorum cœtu et concilio. Igitur sensus naturæ animantis non possunt generari prius, quam ipsa natura animans generetur. Namque principia ex quibus et ipsa natura animans, et ipsius sensus generari debent, vagantur ubique, v. g. in aëre, in fluviis, et in aliis rebus in terra creatis. Ergo prius conciliari debent, quam quidquam generetur. Ubi vero conciliata sunt, non statim quemvis sensum generant, sed convenienti modo coire et conciliari debent ad vitales sensus. Hoc quippe totum pendet ab eorum certa dispositura, figura, motu, &c. ut dictum est supra vss. 882. not. Hic sane locus difficillimus est; hinc alii aliter legunt hos seqq. versus: alii enim: *Posse ea non sensu, sensus mutabilitate Aut aliquo tanquam partu, quod proditur extra.* Alii: *Posse ex non-sensu sensus mutabilitate, &c.* Alii: *Posse ex non-sensu semper: sed mobilitate Ante aliqua tangi partum, quam proditur extra.* Alii: *Posse ea non sensu: sensus sed mobilitate, &c.*

931 *A* [*ex*] *non sensu*] Ex insensili; sic vs. 929. 'ex non sensibus.'

932 *Partu* [*partum*] Res parta, res genita: fœtus. Sic vs. 934.

Proditur extra] Foras editur: in lucem profertur.

936 *Principiom*] Principiorum; i. e. atomorum. Alii legunt *primorum:* alii *principio;* ut patet.

Nimirum, quia materies disjecta tenetur
Aëre, fluminibus, terris, terraque creatis;
Nec, congressa modo, vitaleis convenienteis
Contulit inter se motus, quibus omne tuentes
Adcensei sensus animantum quamque tuentur.
Præterea, quam vis animantem grandior ictus,
Quam patitur natura, repente adfligit, et omneis
Corporis atque animi pergit confundere sensus:
Dissoluuntur enim posituræ principiorum,
Et penitus motus vitales inpediuntur;
Donec materies, omneis concussa per artus,
Vitaleis animæ nodos e corpore solvit,

niam principia rerum *dispersa feruntur in aëre, in fluviis, in terris, et* in rebus *in terra genitis: neque conciliata ratione apta reddiderunt inter se motus, qui valent ad vitam,* et *quibus apte sensus* ipsi quasi *inflammati conservant quamlibet* naturam *animalem. Deinde major plaga, quam natura ferre* potest, *subito vexat quamlibet* naturam *animalis, et perseverat perimere omnes sensus corporis et animæ: namque positiones omnes primordiorum disjiciuntur, et motus omnes vitæ omnino comprimuntur, usquedum primordia percussa per tota* corporis *membra resolvunt e corpore vincula vitalia* ipsius *animæ, et*

938 *materia disjecte* Mus. B. 1.—939 *flammaque creatis* P. et vulg. edd. *creata* Bodl. Voss. vet.—940 *convenienti* Lamb. Hav. Bip. Delph.—941 *omnituentes* vulg. *convenienter* Delph. *convenientes* Bodl.—942 *Accensu* P. *animantum* P. V. ed. *animantem* reliqui.—943 *quemvis* P. Bodl.—947 *ingrediuntur* Delph. —948 *confusa* Mus. B. 2.—949 *nodos a* Voss. vet. Vind. fr. Cant. Bas. V.

NOTÆ

938 *Materies*] Primordia, atomi.

939 *Terraque creatis*] I. e. in rebus, quæ sunt in terra. Alii, *terraque creata*, h. e. terrena creatura. Idem sensus.

941 *Omne tuentes* [*convenienter*] Apte, idonee. Alii *omnituentes*, quasi omnia servantes, sicut dicitur passim terra omniparens: capra omnicarpa: feræ montivagæ, &c. minus laudata lectio.

942 *Adcensei sensus*] I. e. animati sensus. Metaphora ducta ab igne juxta Platonis mentem, qui censuit animas esse igneas. Sic etiam loquitur poëta vs. 957. et III. 337.

943 *Præterea, quam vis animantem, &c.*] His 10. vss. nihil aliud in animo habet Poëta, quam ut evincat, nonnisi post atomorum conciliatum, fieri sensum in animantibus, cum ad earum dissolutionem sensus omnis in animantibus labefactetur et pereat. Quippe ubi major plaga advenit, repente affligit, et interimit totos sensus in animante. Plaga autem seu ictus nihil aliud in animante agit, quam ut atomos dissolvat. Dissolutio igitur atomorum interitus est sensuum. Ac proinde a contrariis, ut aiunt, conciliatus atomorum generatio est sensuum.

945 *Confundere*] Interimere, extinguere, perdere.

948 *Materies*] Atomi.

Disparsamque foras per caulas eicit omneis.
Nam quid præterea facere ictum posse reamur
Oblatum, nisi discutere, ac dissolvere, quæque?
  Fit quoque, utei soleant, minus oblato acriter ictu,
Reliquiæ motus vitalis vincere sæpe;
Vincere, et ingenteis plagæ sedare tumultus,
Inque suos quidquid rursus revocare meatus;
Et quasi jam leti dominantem in corpore motum
Discutere, ac pene amissos adcendere sensus.
Nam, qua re potius leti jam limine ab ipso
Ad vitam possint, conjecta mente, revorti;

expellunt ipsam *extra* corpus *et disjiciunt* eam *per cunctos meatus* corporis. *Etenim quid aliud insuper putamus plagam inflictam efficere, nisi concutere, et disjungere cuncta? Accidit etiam ut, plaga minus vehementer inflicta, reliquiæ motus animalis consuescant posse superare, superare*, inquam, *et compescere* etiam *magnos impetus ictus; et reducere iterum cuncta in sua foramina; et dissipare etiam impetum mortis*, qui *jam quasi superat in ipso corpore, et inflammare sensus*, qui sunt *fere perditi. Namque cur* sensus *jam in ipsa janua mortis queant magis redire ad vitam, anima* ipsa *revocata in unum, quam progredi, quo fere jam om-*

marg. 1. *nodoso* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—950 *Adspersam* V. ed. *Aspersam* Cant. *per cavas* V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1. *per cavias* Vind. Mus. B. 3. Cant. *quævias* Vind. fr. *ejicit* vulg. *deicit* O.—952 *et dissolvere* Cant.—953 *oblata* Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. V. marg. 1.—954 *Reliquias* O. Ferr. *Relique* V. ed. Th. Ra. *Reliqui* Vind. Bodl. Vind. fr. Voss. L. B.—955 *ingenitos* Voss. vet.—956 *quicquam* V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. P.—959 *lumine* V. ed. Th. Ra. Cant. *in ipso* Delph.—

NOTÆ

950 *Per caulas*] Per foramina, per meatus, per poros corporis: vs. 956. Sic loquitur III. 703. IV. 621. VI. 839. 'Caulæ autem a cavo dictæ sunt,' inquit Festus. Antiquitus enim ante usum tectorum oves in antro claudebantur.

953 *Fit quoque, utei, &c.*] His 9. vss. rem adhuc explicat, docetque ictu et plaga sensum in animantibus interire, si modo ictus acriter oblatus sit: sin autem minus acriter fuerit inflictus, hinc fit plerumque, ut animalia non moriantur, neque sensus in iis penitus extinguantur; quia reliquiæ sensuum et vitæ, etiam in ipso leti limine, superant exitialem illum ictum, seu mortis motum; et pæne extinctos vitæ sensus iterum accendunt, collecta tota anima, quæ jam ex membris abire cœperat.

954 *Reliquiæ motus vitalis*] Bene. Cum enim dolet animal, aut ictu pulsum est, vix usum sensuum habet. Sic III. 657.

956 *Quidquid*] Omnes vitales sensus.

958 *Adcendere*] Animare; sic vs. 942. metaphora est.

960 *Conjecta* [*conlecta*] *mente*] Collecta anima: quasi dissipatis animæ partibus in suum locum coactis et reductis. Cic. IV. Tusc. Q.

Quam, quo decursum prope jam siet, ire et abire?
Præterea, quoniam dolor est, ubi materiai
Corpora, vi quadam per viscera viva, per artus,
Solicitata, suis trepidant in sedibus intus;
Inque locum quando remigrant, fit blanda voluptas;
Scire licet, nullo primordia posse dolore
Tentari; nullamque voluptatem capere ex se:
Quandoquidem non sunt ex illis principiorum
Corporibus, quorum motus novitate laborent,
Aut aliquem fructum capiant dulcedinis almæ:
Haud igitur debent esse ullo prædita sensu.
Denique, utei possunt sentire animalia quæque,

nino itum est, et exire omnino extra corpus? *Accedit quod, cum dolor sit, ubi semina rerum permota quadam violentia per præcordia viventia, et per membra* corporis *concutiuntur intrinsecus in suis locis: et cum redeunt in* suam *sedem, jucunda voluptas reddatur; cognoscere est principia nullo dolore posse affici, nullamque* pariter *ex seipsis percipere voluptatem; siquidem non constant ex aliquibus corporibus primordiorum, quorum motiones vexentur* ob aliquam *mutabilitatem: vel recipiant aliquod commodum summæ voluptatis. Non debent ergo habere aliquem sensum. Postremo, si reddendus est quoque sensus primordiis animantium,*

960 *conlecta* Lamb. Hav. Bip.—961 *discursum* V. ed. *decursu* Mus. B. 3. *si et* V. ed. *sinet* O. Ferr. Mus. B. 1. *sciret* Mus. B. 2. *sit et* Delph.—963 *corpora, in* Cant. *quædam ubi* Mus. B. 2.—964 *sensibus* Mus. B. 2.—965 *remigrat* Ferr. V. ed. Th. Ra.—968 *ex illis* Mus. B. 2. P. Gif. Par.—970 *capiet* O.—971 *Aut* V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 2. *debet* O.—972 *possunt* P. V. ed. Mus. B. 3.

NOTÆ

961 *Siet* [*sit, et*] Ita legendum. Alii *siet*, pro sit.

Abire] Mori. Fest. abitionem antiqui mortem dicebant. Sic Lucret. III. 527. 'ire' pro mori dixit.

962 *Præterea, quoniam, &c.*] His 10. vss. probat VIII. sensus non inesse atomis; argumentumque repetit ex dolore et voluptate; quorum ille fit ac sentitur, cum atomi per viscera et per artus intus concussæ trepidant, et quasi e sede dimoventur: hæc vero percipitur, cum eædem atomi revocantur aut remeant in suam sedem. Atqui atomi non constant ex iis aliis corporibus primis, quæ concuti possint aut ad dolorem, aut ad voluptatem; cum simplicia sint corpora. Igitur neque dolore tentari, neque voluptatem capere ex se possunt atomi; ac proinde sensu omni carent.

Materiai Corpora] Atomi.

964 *Solicitata*] Tentata, pulsa, vexata, percussa: de loco suo permota.

969 *Novitate*] Mutabilitate, aut mutatione nova. Dum scilicet e sede sua moventur intus per membra.

970 *Dulcedinis almæ*] Summæ voluptatis. De voce 'alma' vide notas, quas fecimus ad vs. 2. lib. I.

972 *Denique, utei possint, &c.*] His 18. vss. probat IX. atomos carere omni sensu. Scilicet id confirmat ex absurdis, quæ sequerentur, recteque argumentatur. Si enim, inquit, atomi præditæ sunt sensu, ad hoc ut ex

Principiis si jam est sensus tribuendus eorum ;
Quid ? genus humanum propritim de quibus auctum est,
Scilicet et risu tremulo concussa cachinnant,
Et lacrumis spargunt rotantibus ora, genasque ;
Multaque de rerum mixtura dicere callent,
Et, sibi proporro quæ sint primordia, quærunt :
Quandoquidem totis mortalibus adsimilata,
Ipsa quoque ex aliis debent constare elementis ;
Inde alia ex aliis, nusquam consistere ut ausis.
Quippe equar, quodquomque loqui ridereque dices,
Et sapere, ex aliis eadem hæc facientibus, ut sit.

ut cuncta animalia queant habere sensum, quid? peto igitur *ex quibusnam* principiis *concretum est proprie genus hominum? Nimirum, et* ipsa *icta risu trepido rident? Et perfundunt fletibus irriguis vultum et malas? Et scient disserere plura de rerum permixtione? Et scrutantur longius* etiam *quænam sibi* ipsis *sint principia?* Id enim ita se res habere debent, *quoniam ipsa* sunt *similia totis hominibus, debent etiam coalescere ex aliis principiis,* sicut homines: *deinde* hæc *alia ex aliis,* ita ut *non audeas alicubi sistere* et finire. *Namque insequar, ita ut* id omne, *quod dices disserere, et cachinnare, et sapere ex aliis, tribuatur aliis,*

Cant. Th. Ra. Ald.—973 *si etiam* vulg. edd.—974 *propratim* Vind. Vind. fr. *proprium* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. *propriam* O. *propter res* Mus. B. 3. *actum* Vind. Nonius, XI. 18. *factum* Lamb. *aptum* edd. vulg.—975 *ut risu* Mus. B. 1.—976 *rotantibus* Ferr.—977 *naturâ* Gassend. *calent* Mus. B. 2.—978 *Et, si* Mus. B. 2. *propono* V. ed. Th. Ra. *sunt* Voss. vet. Mus. B. 1.—979 *animalibus* Gassend. *assimulata* V. ed. Th. Ra.—981 *ali* Voss. vet. *alii* Ferr. O. Mus. B. 1. 2. 3. V. marg. 1. *alid* V. marg. 2. *nunquam* Mus. B. 2.—982 *siquaret* Mus. B. 1. *duces* Gif. marg. Gryph. Bas. marg. P. *deces* V. ed. sed *disces* in marg.—983 *ut sint* V. marg. 1. *fit* P. V. ed. Ferr. Ald.—984 *Deteriora*

NOTÆ

iis fierent sensilia et animalia, sequeretur I. ut atomi illæ, ex quibus homo constat, riderent et flerent sicut homo. II. ut dissererent de rerum natura, sicut homo. III. ut scrutarentur sui principia, sicut homo. Siquidem totis hominibus similes sint. Quæ omnia delira sunt et absurda. Igitur atomi non sunt præditæ sensu; sed res sensiles possunt fieri ex iis atomis non sensilibus; sicut homo sapere, loqui, et ridere potest, licet componatur ex atomis non sapientibus, non loquentibus, et non ridentibus.

974 *Quid? genus, &c.*] Quæ his 5. vss. sunt, per ironiam dicuntur.

Propritim] Proprie. Sic vs. 177. 'blanditim,' pro blande.

975 *Cachinnant*] Rident. Sic I. 918.

978 *Proporro*] Longius, ulterius. Sic III. 276. 282. &c.

979 *Mortalibus adsimilata*] Similia hominibus totis. Sic vs. 913.

980 *Elementis*] Principiis, primordiis.

Quod, si delira hæc furiosaque cernimus esse,
Et ridere potest non ex ridentibus auctus,
Et sapere, et doctis rationem reddere dictis,
Non ex seminibus sapientibus, atque disertis :
Qui minus esse queant ea, quæ sentire videmus,
Seminibus permixta carentibus undique sensu?
Denique, cœlesti sumus omnes semine oriundi;

quæ *facient hæc eadem* omnia. *Si vero videmus hæc esse ridicula, et a ratione prorsus aliena*, nimirum si homo *creatus ex principiis non ridentibus potest ridere; et* si creatus idem *ex* principiis *non sapientibus et doctis potest sapere, et disertis verbis reddere causam* rerum; *cur non etiam res illæ, quas videmus habere sensum, possint esse mixtæ e primordiis, quæ expertia sint sensu ex omni parte? Tandem orti sumus omnes ex origine cœlesti: omnes habe-*

Mus. B. 1. *Quod si det ira* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. *Quod si dedita* V. ed. Th. Ra. *debita* O.—985 *ex non* Vind. Voss. L. B. Vind. fr. et edd. vulg. *et* pro *ex* Mus. B. 1. *factus* Lamb. *aptus* vulg. *auctum* P. in not.—990 *stirpe*

NOTÆ

984 *Furiosaque*] Stultaque. Furiosi enim dicuntur ii, qui ab ratione mentis alieni sunt.

985 *Auctus*] Factus, et creatus. Supp. homo.

987 *Non ex sapientibus, &c.*] Supp. auctus, vel factus. vs. 985.

990 *Denique, cœlesti sumus, &c.*] His 19. vss. probat x. atomos non esse sensu præditos ex se. Ducitur autem hoc argumentum ex communi rerum exordio, quo manifestum est sensum non præcedere res concretas, sed ad atomorum concilium sequi; penitusque extingui per earumdem discidium. Namque v. g. res cunctæ, quæ visuntur in terris, puta homines, feras, arbores, fruges, &c. oriuntur, aluntur, et crescunt de cœlesti semine, hoc est, de ætheriis imbribus; inque semen idem illud cœleste, hoc est, in aërios vapores redeunt, cum intereunt. Illud autem cœleste semen nullatenus est sensile, cum ex eo insensilia pariter et sensilia excitantur, pro diversa illius dispositura.

Cœlesti] Aërio, ætherio. Sic enim I. 251. eodem usus est argumento: 'Postremo pereunt imbres, ubi pater æther In gremium matris terrai præcipitarit,' &c. Sic IV. 132. 'In hoc cœlo, qui dicitur aër.' Hinc V. 468. vocat æthera 'diffusilem:' et VI. 290. 'Omnis uti videatur in imbrem vertier æther.' Neque enim e cœlo exprimuntur liquentes humorum guttæ, quibus fœta tellus res cunctas pariat, sed ab æthere dimittuntur, ut ait infra vs. 999. et VI. 495. et seq. fusius hæc tractat. Sunt qui per vocem 'cœlesti' interpretantur 'divino.' Verum male ad mentem Epicuri, qui noluit Deos esse rerum auctores. Quanquam aliis poëtis, aër, æther, cœlum, et Deus sunt idem. Unde Clem. Alex. ex Æschylo Strom. 5. Ζεὺς ἐστιν αἰθὴρ, Ζεὺς δὲ γῆ, Ζεὺς δ' οὐρανὸς, Ζεύς τοι τὰ πάντα: 'Jupiter est aër, Jupiter est terra, Jupiter est cœlum, Jupiter est omnia.' Sic Arist. de Generat. dicit quod nonnulli naturam terræ quasi fœminam matremque statuant; cœlum autem et solem reliquaque ejusdem generis nomine genitoris patrisque appellant. Quod et feliciter æmulatus est Virg. Geor. II. 325. 'Jam Pater omni-

Omnibus ille idem pater est; unde alma liquenteis
Humoris guttas mater quom Terra recepit,
Feta parit nitidas fruges, arbustaque læta,
Et genus humanum; parit omnia secla ferarum;
Pabula quom præbet, quibus omnes corpora pascunt,
Et dulcem ducunt vitam, prolemque propagant:
Quapropter merito maternum nomen adepta est.
Cedit item retro, de terra quod fuit ante,
In terras; et, quod missum est ex ætheris oris,
Id rursum cœli relatum templa receptant:
Nec sic interimit mors res, ut materiai
Corpora confaciat, sed cœtum dissupat ollis:
Inde aliis aliud conjungit; et ecficit, omnes

mus illum eundem parentem, a quo, tellus magna parens, ubi excepit liquidas guttulas aquarum, quasi *gravida facta edit* ac enititur *opimas segetes, et vigentes arbores, et gentem hominum: enititur cuncta genera belluarum cum subministrat iis pascua, quibus cunctæ* belluæ *alunt corpora, et degunt suavem vitam, et multiplicant progeniem* suam. *Quamobrem non sine causa consecuta est nomen matris. Similiter* id, *quod antea fuit* ortum *ex terra, redit iterum in terras: et quod demissum est ab regionibus aëris, iterum regiones cœli recipiunt illud* ad se *remissum. Neque lethum ita perimit res* creatas, *ut interimat primordia ipsa rerum, sed disjicit* tantum *concilium* illorum. *Ex quo* fit, ut *jungat aliud aliis; et facit, ut*

oriundi quidam.—992 *Humoris:* sic Vind. Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. *Humorum* vulg.—994 *et parit* Vind. Bip. Vind. fr.—996 *ducent* V. ed. Th. Ra.—997 *adempta* Vind. Vind. fr. deest Mus. B. 2.—999 *quos* Mus. B. 1. *missus* Vind. Mus. B. 2. 3. Vind. fr.—1001 *Hec si* Th. Ra. *ut res* Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—1002 *conficiant* Cant. *coctum* V. ed. O. Mus. B. 1. Ferr. *totum* Mus. B. 2. Th. Ra.—1003 *contingit* P. *efficis*

NOTÆ

potens fœcundis imbribus Æther Conjugis in gremium lætæ descendit, et omnes Magnus alit, magno commixtus corpore, fœtus,' &c.

991 *Ille idem pater est; unde*] I. e. æther, ut dixit I. 251.

Alma] Magna, fœcunda, &c. ut notavi I. 2.

993 *Nitidas*] Opimas, uberiores. Sic vss. 189. 594. et I. 252.

994 *Secla ferarum*] Cuncta genera ferarum, vss. 77. 173. 502. I. 20. 467. &c.

997 *Maternum nomen, &c.*] Sic vs. 598. supra.

1000 *Relatum* [*rellatum*] Relatum. Duplicata litera *l*, ut syllaba producatur.

Cœli templa] Cœli regiones. Sic vs. 1038. et I. 1013. 1063. 1097. &c.

1002 *Dissupat*] Dissipat. vs. 210.

Ollis] Antique pro, *illis*.

1003 *Inde aliis aliud, &c.*] I. e. corruptio unius est generatio alterius: et contra.

Res ita convortant formas, mutentque colores,
Et capiant sensus, et puncto tempore reddant;
Ut noscas referre, eadem primordia rerum,
Cum quibus, et quali positura, contineantur,
Et quos inter se dent motus, adcipiantque:
Neve putes æterna parum residere potesse
Corpora prima, quod in summis fluitare videmus
Rebus, et interdum nasci, subitoque perire.
Quin etiam refert, nostris in versibus ipsis,
Cum quibus, et quali sint ordine quæque locata.

res cunctæ mutent figuras, et innovent formas exteriores, *et accipiant sensus, et* in *instanti temporis cedant* illos. *Ut* inde *scias* multi *interesse, cum quibus* principiis *apta rerum principia conjungantur, et* sub *quali dispositione, et quas motiones inter se reddant, aut recipiant. Neque credas primordia rerum posse parumper restare immortalia, quia cernimus* ea *jactari in extremis rebus: et aliquando oriri, et repente interire. Imo etiam interest in ipsis his nostris carminibus, cum quibus et quali* sub *ordine cunctæ* literæ *positæ sint. Etenim eædem significant cœlum,*

Mus. B. 1.—1004 *Res ut* P. Ald. Bip. Hav. Delph.—1005 *temporis* P. in not. Nard. Delph. Bas.—1006 *earum* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant.—1009. 1010. 1011 Rejiciendos censet Lamb. subjungendos 958. pronuntiat Creech.—1009 *putas* V. ed. Th. Ra. *parum* P. in not. *penes* reliqui. *interna parum* vel *minus* Creech.—1010 *fluvitare* Mus. B. 2.—1011 *interdum subito nasci, s.* V. ed. Th. Ra. Ferr. Mus. B. 2. 3.—1012 *Quando* Ferr.

NOTÆ

1004 *Colores*] Formas exteriores, figuras. Sic I. 768. 'Alterius gignuntur enim mutantque colorem.' Sic IV. 266. 'Tangimus extremum saxi, summumque colorem.'

1005 *Puncto tempore* [*tempori'*] Tempori', pro, temporis: litera s demta, ut syllaba corripiatur. Sic vss. 263. 455. Alii *puncto tempore.*

1006 *Ut noscas referre, &c.*] Hi 3. vss. positi sunt vss. 759. 882. et alibi.

1009 *Neve putes æterna, &c.*] His 13. vss. interim docet a simili atomos non ideo minus æternas manere, quod modo aliis aliæ jungantur, modo dissipentur et jactentur ad rerum generationem aut interitum. Sicut enim literæ, quibus versus hi, quos pandit, variant et mutant tantum sedem ac ordinem ad varias voces formandas, nec ipsæ mutantur et intereunt: ita atomi, licet mutant posituram, sedem, ordinem, figuras, formas,' &c. non ipsæ tamen mutantur, sed æternæ manent et incolumes. Hac autem comparatione jam usus est non semel, I. 911. et supra vs. 687. &c.

Æterna parum] Minus immortalia. Alii, *æterna penes.*

Potesse] Posse, vs. 225. et I. 660. &c.

1010 *In summis Rebus*] In extremis rebus: in rebus frangendis, ut alibi loquitur.

1013 *Quæque locata*] Supp. elementa literarum; i. e. literæ ipsæ. Vel quæque res, puta literas, syllabas, dictiones, et ea quæ sunt in versibus.

Namque eadem cœlum, mare, terras, flumina, solem,
Significant; eadem fruges, arbusta, animanteis.
Si non omnia sint, at multo maxuma pars est
Consimilis; verum positura discrepitant res:
Sic ipsis in rebus item jam materiai
Intervalla, viæ, connexus, pondera, plagæ,

pelagus, terras, fluvios, solem; eadem significant *segetes, arbores, animalia: si omnes non sunt* similes, *saltem longè maxima pars est similis: sed* hæ *res differunt* sola *dispositione. Ita* similiter *in ipsis rebus etiam, ubi spatia primordiorum,*

V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2. *nostris refert* Voss. vet.—1017 *discrepitant hæc* vulg. edd.—1018 *ita* V. ed. Th. Ra.—1019 *vias, plagas* Vind. V. ed. Bodl.

NOTÆ

1014 *Eadem*] Supra elementa literarum, id est, eædem literæ. Sic enim loquitur I. 910. 'Atque eadem, paulo inter se mutata, creare IGNEIS e LIGNIS? quo pacto verba quoque ipsa Inter se paulo mutatis sunt elementis, Quom ligna atque igneis distincta voce notemus,' &c.

1016 *Si non omnia, &c.*] Sic vs. 691. et seq.

1017 *Discrepitant*] Frequentativum a verbo discrepo, i. e. differo, disto.

Res] I. e. id totum, quod ex elementis literarum constat. Sic vox 'res' usurpatur supra vss. 289. et 910. pro, toto aliquo. Lambinus legere maluit *hæc*. Idem tamen sensus.

1018 *Materiai*] Atomorum.

1019 *Intervalla, viæ, &c.*] Hi 2. vss. positi sunt vs. 725. et alibi: complectunturque Conjuncta et Eventa atomorum, de quibus generatim disputatum est lib. I. 450. et seqq. Hic autem ea sigillatim explicaturi sumus. Intervalla, i. e. differentia, et spatium, quod intercedit inter atomos, cum conveniunt ad res creandas, aut etiam extra rerum concretiones. Viæ, regiones sunt et loca, ex quibus, in quæ, per quæ, et in quibus feruntur ac morantur atomi. Connexus, proximitates sunt, quibus atomi aliæ aliis magis adjunguntur. Pondera, motus sunt naturales, quibus sua gravitate deorsum feruntur recta, aut etiam declinant. Plagæ, sunt ictus, per quos resiliunt a se invicem repercussæ. Concursus, i. e. conciliatus, quo atomi inter se coëunt. Motus, i. e. ratio illa, qua sursum, deorsum, aut aliorsum feruntur. Ordo, i. e. ordinatio illa, quam tenent inter se in rebus procreandis. Positura, i. e. situs, quo ponuntur. Figuræ, i. e. formæ exteriores, quas in rebus exhibent.

Ex his autem alia dicuntur conjuncta, seu propria: alia vero eventa, seu accidentia. Quanquam ex his tria primaria sunt conjuncta; duo vero eventa. Conjuncta tria sunt, magnitudo, figura, et pondus, ad quæ cetera conjuncta sequuntur. Namque ad pondus sequuntur motus, concursus, et plagæ. Duo vero eventa sunt, situs et ordo, ad quæ cetera eventa sequuntur. Namque ad situm sequuntur intervalla et connexus: ad ordinem sequuntur viæ, seu regiones.

Porro ex his omnibus conjunctis et eventis omnes rerum concretarum affectiones variæ, seu qualitates, quas dicimus, exoriri vult Lucretius ex Epicuro. Quanquam Epicurus ex

Concursus, motus, ordo, positura, figuræ
Quom permutantur, mutari res quoque debent.
  Nunc animum nobis adhibe veram ad rationem:
Nam tibi vehementer nova res molitur ad aureis
Adcidere, et nova se species obtendere rerum.
Sed neque tam facilis res ulla est, quin ea primum
Difficilis magis ad credundum constet; itemque
Nihil adeo magnum, neque tam mirabile quidquam,
Quod non paullatim minuant mirarier omnes.

viæ, conjunctiones, gravitas, usus, congressus, motus, ordo, dispositio, formæ variant, res ipsæ *debent etiam variare. Jam vero præbe nobis mentem* attentam *ad veram rem. Namque res nova conatur fortiter pervenire ad aures* tuas; *et novus rerum conspectus* conatur se tibi *manifestare. Verum nulla res est adeo facilis, quæ principio non sit valde difficilis creditu: et similiter nulla* res *est ita ardua, neque ita admirabilis* in *initio, quam omnes* homines *sensim non desinant admi-*

Mus. B. 2. 3. Voss. vet. et L. B. V. marg. 1. Ferr. Th. Ra.—1022 *adhibueram* Mus. B. 2.—1023 *vehementes* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. —1024 *Accedere* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—1025 *ulla* deest Mus. B. 2. *quando* pro *quin* V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. —1026 *crescet* V. ed. Th. Ra.—1027 *nec* pro *neque* Vind. Vind. fr. Mus. B. 2. *quoiquam* Lamb.—1028 *Principio, quod non* vulg. edd. *minarier* V. ed.—1029

NOTÆ

his tribus, figura, ordine, et situ, cetera dici agnovit. Agnovit, inquam, situm apud Laërtium x. ordinem apud Empiricum adv. Phys. ii. Figuram, situm, et ordinem apud Lactantium iii. 17.

Qua vera ratione ex his tribus posterioribus atomorum conjunctis et eventis ceteræ rerum concretarum qualitates oriantur, longum esset ostendere. Consule P. Gassend. x. in Laërt. pp. 228. et 317. ubi singula hæc sigillatim persequitur et absolvit.

1022 *Nunc animum nobis, &c.*] His 25. vss. quia inopinatum et a communi hominum opinione abhorrens dogma traditurus est Poëta, nimirum non unicum, sed innumeros jam existere mundos in rerum natura; non immerito auditoris animum præparat, ne novitate ipsa doctrinæ ac rei perterritus quisque vix a limine salutatum ipsum relinquat. Præmonet igitur his 25. vss. nihil esse tam facile creditu, quod ab initio non difficile videatur: nihil contra tam esse incredibile ac admirabile videri primum, quod paulatim non credant homines, ac admirari desinant. Rem illustrat exemplo lucis solis, et nitoris cœli.

Adhibe veram ad, &c.] Sic vs. 841. et i. 45.

1023 *Vehementer*] Anapæstus pro Spondeo.

1028 *Non minuant mirarier omnes*] Bene. Sic Terent. Andr. ii. 3. vs. 18. fere loquitur: 'nec tu ea causa minueris facere hæc quæ facis.' Alii: *Non minus fiat mirabile cunctis*: spreta omni versuum mensura.

Principio, cœli clarum purumque colorem,
Quemque in se cohibent palantia sidera passim,
Lunamque, et solis præclara luce nitorem:
Omnia quæ nunc si primum mortalibus essent,
Ex inproviso si sint objecta repente;
Quid magis hiis rebus poterat mirabile dici,
Aut minus ante quod auderent fore credere gentes?
Nihil ut opinor; ita hæc species miranda fuisset:
Quam, tibi jam nemo, fessus satiate videndi,
Subspicere in cœli dignatur lucida templa.
Desine quapropter, novitate exterritus ipsa,
Exspuere ex animo rationem; sed magis acri
Judicio perpende: et, si tibi vera videntur,

rari; veluti splendidum et nitidum nitorem cœli, et splendorem illum, *quem errantes passim stellæ et solis et lunæ continent in se* micantem *claro lumine. Quæ omnia, si* jam *nunc primum inciperent occurrere hominibus, vel si expositæ* ipsis *essent subito et ex inopinato, quid poterat memorari admirabilius, quam hæ res, vel quid homines antea minus ausi essent sperare futurum? nihil* sane, *ut puto. Tum hic* rerum *conspectus fuisset admirabilis, quam jam tibi nullus judicat dignum* esse *sursum aspicere claras ædes cœli*, quippe qui sit *fatigatus saturitate aspiciendi* illas. *Quamobrem cesses velim ejicere ex mente* tua *rationem* ipsam, quasi *terrefactus sis ipsa* rerum *novitate: sed potius pondera sagaci judicio: et si vera videtur,*

Paullatim; ut cœli vulg. edd.—1030 *Quæque* Voss. L. B. O. Cant.—1031 *Lunamque* sic P. V. ed. Th. Ra. Ald. Bodl. Mus. B. 2. 3. Bas. marg. Cant. *Lunæque* Vind. Voss. vet. et L. B. Vind. fr.—1032 *si nunc* Vind. et vulg. *non si* O. *essent* V. ed. Gryph. marg. Bas. marg. P. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. *adsint* Mus. B. 1. et vulg. edd.—1033 *ceu sint* vulg.—1034 *Quod* Mus. B. 2. *poterit* Nard. *mutabile* O.—1035 *an* Mus. B. 2. *quo clauderent* V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. Cant. *quid* Lamb. *audirent* Gif. marg.—1036 *Nulli* Gryph. P.—1037 *Quom* Hav. Bip. Fab. *fessis sociate* V. ed.—1038 *hinc cœli* Voss. marg.—1040 *Respuere* Lamb.—1041 *per-*

NOTÆ

1029 *Colorem*] Cœruleum cœli nitorem.

1030 *Palantia sidera, Lunamque, et solis*] Sol enim et luna, sicut et alii planetæ, stellæ sunt erraticæ, quæ adverso cœlo moventur motu suo proprio: motu vero primi mobilis rapiuntur cum toto cœlo.

1036 *Nihil, &c.*] Sic interpungendi et legendi sunt hi duo versus: *Nil, ut opinor. Ita hæc species miranda fuisset, Quam tibi jam nemo fessus satiate videndi, &c.* Minus recte alii legunt: *Nulli, ut opinor, ita hæc speciès miranda fuisset, Quam tibi. Jam nemo fessus, &c.* Alii: *Quam tibi jam, &c.*

1037 *Satiate*] Dicitur satias, atis; et satietas, atis. Sic v. 40. et 1390 Sic Cic. N. D. III. 'Dabitur satias supplicii.' Sic Ter. Eun. 'Ubi satias cœpit fieri, commuto locum.'

1038 *Cœli templa*] Cœlum. Sic I. 1013. v. 491. 492. &c.

1040 *Exspuere*] Expellere, non audire rationem ipsam.

Tandem coaluerint ea, quæ, conjecta repente,
Magnarum rerum fierent exordia semper,
Terrai, maris, et cœli, generisque animantum.
Qua re etiam atque etiam taleis fateare necesse est
Esse alios alibei congressus materiai,
Qualis hic est; avido conplexu quem tenet æther.
Præterea, quom materies est multa parata,

vanum, frustra, congregata demum ea convenerint, quæ subito in cœtum *compulsa fierent perpetuo primordia magnarum rerum*, puta *terræ, æquoris, et cœli, et gentis animalium. Quapropter omnino necessum est*, ut *confitearis alios esse cœtus primordiorum in aliis locis tales, qualis est hic* cœtus, *quem regio cœli complectitur vasto* suo *ambitu. Deinde, quoniam plurima est* copia *materiæ præparata;*

Ra. *jactataque frustra* Gryph. Nard. Bas. Mar. P. in not.—1060 *colarunt* P. in not. *coierint* Gif. Par. Delph. Cont. Bas. P. in not. *coierunt* Gryph. Cont. Mar. V. marg. 1. Voss. marg. *concrerint* Sus. *coarctarint* Gryph. marg. P. Bas. marg. *coartant* V. ed. Th. Ra. *cooluerint* Hav. Bip. *conlecta* Tonst.—1061 *fluerent* Voss. vet. *ex ordine* V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1062 *Terra* V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *magis* Mus. B. 2.—1065 *est* deest Mus. B. 1. O. *complexi* Ferr. *cum tenet* V. ed. Ferr. Th.

NOTÆ

semina rerum offensando, et concurrendo fortuito, temere, incassum, et frustra per aliquod tempus, tandem convenerunt, et coierunt ex illis ea certa, quæ coaluerunt in eas res, quas in hoc mundo cernimus esse, puta in terram, in mare, in cœlum, et in animalia: quæ sunt magnæ res hujus mundi. Hæc autem vocabula, frustra, temere, incassum, forte, fortuito, sine consilio, &c. Lucretio sunt synonyma; modumque signant, quo atomi coëunt in rerum concretiones. Male igitur alii *jactataque frustra.* Alii *frustra quoque jacta.* Aut saltem non ita clara sunt verba.

1060 *Coaluerint* [*Coierint*] Suppl. eum, vs. 1057. Alii *coierunt*, male. Alii *cooluerint*, quasi coolescere sit concrescere, cogi, coalescere, quia olescere, inquit Festus, crescere est.

Ea] Supp. semina vs. 1058.

Conjecta] Compulsa in cœtum: coacta in unum locum ad rerum concretiones. Sic enim loquitur vss. 1072. 1073. et alibi passim. In unum quippe locum atomi conjici debent, ad rerum concretiones faciendas.

1061 *Exordia*] Principia.

1064 *Congressus materiai*] Cœtus et concilia atomorum.

1065 *Qualis hic est*] Id est, qualis hic congressus materiæ est: hoc est, qualis est hic mundus noster, qui ex atomis coalescit.

Avido] Vasto, ingenti, capaci. Metaphora est ab avaris ducta, qui parvis rebus nunquam contenti sunt, sed majores cupiunt. Sic loquitur v. 202. 'Inde avidam partem montes sylvæque ferarum Possedere,' &c.

Æther] Cœlum, quod ambitu suo cingit hunc mundum.

1066 *Præterea, quom materies, &c.*] His 10. vss. argumentum II. continetur, quo non unum hunc mundum in universo esse probat. Illud autem ex Epicuro mutuatus est. Sic enim Epicurus apud Plut. Plac. I. 5. ratiocinatur: 'esse autem mundos mul-

Quom locus est præsto, nec res, nec caussa moratur
Ulla; geri debent nimirum, et confieri, res.
Nunc, et seminibus si tanta est copia, quantam
Enumerare ætas animantum non queat omnis;
Visque eadem, et natura, manet, quæ semina rerum
Conjicere in loca quæque queat, simili ratione
Atque huc sunt conjecta; necesse est, confiteare
Esse alios aliis terrarum in partibus orbeis,
Et varias hominum genteis, et secla ferarum.
Huc adcedit, uti in summa res nulla sit una,

quoniam spatium est paratum; et quoniam *nec res, nec causa ulla impedit, scilicet res debent creari et progigni. Item etiam, si tam magna est vis primordiorum, ut vita omnis animalium nequeat recensere illam, et* si *eadem potentia, et eadem natura extat, qua possit compellere in* sua *singula spatia primordia rerum pari modo, quo sunt compulsa* jam *in hunc* locum, in quo sunt; *oportet* ut *fatearis esse alios globos terrarum in aliis locis, et diversa hominum genera, et* varia *genera belluarum. Adde quod in universa natura nulla res est unica, unica,* inquam, *quæ gene-*

Ra.—1068 *geni* Lamb. *confiteri* Mus. B. 2.—1069 *quanta* Mus. B. 2.—1071 *Vix* Mus. B. 2. *que et* desunt V. ed. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *movet* P. V. ed. Mus. B. 2. Gryph. Bas. marg. Th. Ra. Ald. *monet* Ferr.—1072 *que* pro *quæque* V. ed. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. *quæ* Ferr. *queant* Mus. B. 2.—1073 *huc finit* V. ed. *hic sint* Ald. *sinit* Th. Ra.—1075 *fœda* Ferr. et V. ed. in marg.—1076 *accidit* Mus. B. 2.—1077 *gignantur* Vind. V. ed. O.

NOTÆ

titudine infinitos constat ex eo, quod causæ infinitæ sunt. Nam si hic quidem mundus finitus est, causæ vero, ex quibus est, fuere omnino infinitæ, necesse est mundi infiniti sint. Prorsus enim ubi sunt causæ, effectus quoque ibi sunt. Causæ autem sunt, sive atomi.' Græcis supersedeo brevitatis causa. Itaque ubi materia, inquit Lucretius, copiosa est, ubi locus in promtu est, ubi nihil repugnat, tunc res fieri debent. Atqui materia mundorum infinitorum copiosa est, immo infinita; locus immensus: nihilque repugnat, quominus sint infiniti mundi, cum eadem vis, eadem naturæ propensio constet, quæ ad hunc mundum faciendum extitit.

1068 *Geri*] Lamb. *geni*, quasi *gigni*, ut jam sæpe monui, vss. 166. 242. et I. 130. &c.

1070 *Ætas animantum*] Vita hominum. Antonomasia.

1073 *Atque huc*] I. e. atque in hunc locum, in quo hic mundus extat.

1075 *Secla ferarum*] Genera belluarum. Sic vss. 77. 173. et I. 20. 468. &c. Sed præsertim infra vs. 1078. 'Cujusque secli,' i. e. cujusque generis.

1076 *Huc adcedit, uti, &c.*] His 12. vss. argumentum III. ducit a simili. Nihil enim, inquit, rerum, quæ in hoc mundo sunt, unicum est in suo genere: sic in genere quovis animalium multa sunt animalia; sic in genere mortali hominum multi sunt homines: sic in muto piscium genere, multi sunt pisces: sic in volatili volucrum genere, multæ sunt aves. Quidni igitur in ipso hoc mundi nostri genere, multi queant esse mundi? Quidni multi

Unica quæ gignatur, et unica solaque crescat;
Quin aliquoius siet secli, permultaque eodem
Sint genere: in primis animalibus indice mente
Invenies sic montivagum genus esse ferarum,
Sic hominum geminam prolem, sic denique mutas
Squamigerum pecudes, et corpora cuncta volantum.
Quapropter, cœlum simili ratione, fatendum est,
Terramque, et solem, lunam, mare, cætera, quæ sunt,
Non esse unica, sed numero magis innumerali;
Quandoquidem vitæ depactus terminus alte
Tam manet, hæc, et tam nativo corpore constant,

retur, et unica, quæ *sola augescat. Quinimmo plurimæ sunt* res *cujusque generis, et* plurimæ etiam in *eodem genere; præsertim* in *animalibus,* ut *ratio* ipsa *indicat. Reperies gentem belluarum,* quæ *errant per colles, ita esse* generatam, *et progeniem humanam ita esse procreatam, et ita tandem elingues animantes* piscium, qui *gerunt squamas, et omnia corpora volucrum. Quamobrem confitendum est pari modo, cœlum et terram, et solem et lunam, æquor, et cuncta omnia, quæ sunt, non esse unica, sed potius esse numero innumero. Siquidem finis vitæ tam alte defixus hæret his* omnibus rebus: *et hæ res omnes tam componuntur ex corpore*

Vind. fr. Ferr. Th. Ra. *crescant* O. Mus. B. 2.—1078 *Quando* V. ed. Mus. B. 2. *aliquoius siet* Gronov. *aliquoivis sient* Voss. L. B. *aliquoivis siet* Voss. vet. *alio quounssict* Vind. *cujus si et* V. ed. *alio cuivis sit* O. *aliquo versi et* Vind. fr. *alio cohibisse et* Mus. B. 1. *aliquo quovis si et* Mus. B. 2. *alio quovis si et* Mus. B. 3. *alio quovis sit* Cant. Nard. Bas. *cujusque sient* P. *cujuscunque siet* Creech. *multaque* Cant. H. vs. et seq. spurios asserit Lamb.—1079 Pro *indice mente* Gronov. leg. *Inclute Memmi. injice mentem* Creech. Sus. Lipsius.—1080 *Invenisse* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *omne ferarum* Mus. B. 2.—1081 *genitam* P. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ald. Bip. Delph.—1084 *Terrarum* Mus. B. 2.—1085 *una* Nonius. *unum* alii.—1086 *ter manus* V. ed. Th. Ra.—1087 *hæc etiam* Gif. Par. Gryph. Nard. Cout. Bas. P. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. V. ed. Ald. *his, et tam* Hav. Bip. Delph. *nativo hæc corpore*

NOTÆ

sint soles, multæ terræ, multæ lunæ, multa maria, &c. Immo infinitus horum omnium numerus? par enim utrobique ratio: tam enim certus vitæ terminus manet solem, lunam, terram, mare, &c. quam feras, homines, pisces, et aves: ac æque constant nativo, hoc est, mortali corpore. Hoc eodem argumento usus est Plutarchus, de Oracul. ad hoc, ut probaret, non infinitos quidem, sed plures esse mundos. Verum hæc ratio non plures aut infinitos jam esse mundos arguit: sed plures quidem aut infinitos fieri posse, si Deo placuerit.

In summa] In Universo.

1078 *Aliquoius* [*Cujusque*] . . . *secli*] Cujusque generis, vs. 1075.

Siet] Antique pro *sit*.

1080 *Montivagum*] Quod montes colit. Sic vs. 597.

1082 *Squamigerum pecudes*] Pisces. Sic vs. 343.

1086 *Depactus*] Fixus; a verbo depango, egi, actum. Sic I. 590.

1087 *Manet hæc* [*his*] Bene, i. e. hæret his, nempe cœlo, terræ, soli, lunæ, mari, &c. Alii *manet hæc,* quia

Quam genus omne, quod hiis generatim rebus abundans.
Quæ bene cognita si teneas, Natura videtur

mortali, quam omne genus rerum, *quod multum est* in *his rebus in uno quoque suo genere. Quæ* omnia *si recte habeas nota, natura videbitur* tibi *repente soluta,*

Hav. Bip. Delph.—1088 *generat in* V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. *generatur in* Ferr. *abundant* Voss. vet. *abundat* Mus. B. 1. Hav. Bip. Delph.—

NOTÆ

verbum 'manet' jungitur cum accusativo: 'hoc me manet præmium.' 'Pœna me manet certa,' &c. Verum hic a Lucretio usurpatur pro, hæret, stat, est. Utraque tamen lectio laudatur.

Nativo] Mortali, genitali; hoc est, quod sicut generationi, ita corruptioni obnoxium est. Sic vs. 542. et alibi passim.

1088 *Quam genus omne, &c.*] I. e. quam res illæ nativo corpore constant, quæ abundant generatim his rebus; id est, quæ in suo quæque genere multæ sunt in his rebus, i. e. non unicæ sunt in suo quæque genere; puta homines, feras, pisces, volucres, &c.

Hactenus de innumerali mundorum numero Lucretius. Porro non unus Lucretius aut Epicurus infinitos mundos esse censuit. Namque, ut taceam Plutarchum, qui plures esse voluit Plac. I. 51. Heraclitum, qui cum Stoicis innumeros successive, ut aiunt, fore voluit mundos, quasi alios ex aliis refectos; Heraclidem cum Pythagoreis, qui quot cœli stellas, quæ nobis infinitæ illucent, totidem esse mundos reputavit; ut hos, inquam, taceam, constat ex testimonio Stobæi Eclog. Phys. lib. IX. Anaximandrum, Anaximenem, Archelaum, Xenophanem, Diogenem, Leucippum, et Democritum, infinitos admisisse mundos. Addit et Anaxarchum Plutarchus, qui illo edisserente infinitos esse mundos Alexandrum magnum illacrymasse. Fuit et in hac sententia Metrodorus, qui tam absurdum esse dixit unicum esse mundum in infinito universo, quam unam spicam nasci in immenso campo. Sed quam inepta sit hæc sententia nemo non videt: immo sacris codicibus omnino repugnat, in quibus, cum de rerum origine, de providentia, de humana conditione, deque aliis rebus agitur, unius et singularis mundi mentio fit. Hanc rite explodit etiam Plinius II. 1.

1089 *Quæ bene cognita, &c.*] His 15. vss. concludit ex iis, quæ hactenus disputata sunt de natura et qualitatibus atomorum, concludit, inquam, id quod jam initio I. 57. et seqq. præmonuerat, nimirum, Deos semotos a rebus nostris immortali frui ævo summa cum pace, nec rerum curam agere; infensus quippe divinæ providentiæ et omnipotentiæ non potuit capere, quod Virgilius post ipsum bene cepit Georg. IV. 221. 'Deum namque ire per omnes Terrasque tractusque maris, cœlumque profundum' &c. non potuit autem Lucretius ex Epicuri doctrina persuasum sibi habere naturam Deorum adeo potentem esse, ut validas hujusce mundi habenas teneret. Deinde voluit omnia in hoc mundo contingere fortuito et temerario casu. Demum in ea fuit opinione, qui vidit, ut ait Plutarchus Plac. I. 7. 'malis esse bene et bonis male;' h. e. ut S. Ambrosii utar verbis, improbos abundare bonis, et bonos egere. Quam impiam Epicuri sententiam præclare admodum dam-

Libera continuo, dominis privata superbis,
Ipsa sua per se sponte omnia Diis agere expers.
Nam, pro sancta Deum tranquilla pectora pace
Quæ placidum degunt ævom, multumque serenum!
Quis regere inmensi summam, quis habere profundi
Indu manu validas potis est moderanter habenas?
Quis pariter cœlos omneis convortere, et omneis
Ignibus ætheriis terras subfire ferceis;

carens magistris dominantibus: ipsa vacua Diis facere ex se et *ex nutu suo res cunctas. Etenim per augusta corda Deorum, quæ vivunt quietam ætatem, et vitam tranquillam* in *otio quieto, quis potest gubernare universam totius universi molem; quis* potest *tenere in manu moderate lora vehementia immensi* universi? *Quis item* potest *versare cælos omnes? Et* quis potest *suffumigare flammis*

1089 *bone* Ald. *modetur* V. ed.—1091 *sua per* desunt V. ed. *omne a* Mss. B. 2. *omne a diis regere* P. Ald.—1092 *tranquillaque* V. marg. 1. Mss. B. 2. Cant.—1093 *placido ævo* V. ed. O. Mss. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *placitum* Lamb. *multumque serenum* P. in not. et Cant. *multamque serenam* Voss. vet. et L. B. Vind. V. ed. Vind. fr. Mss. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *vitamque serenam* P. O. Mss. B. 1. Hav. Ald. Bip. Delph. *serenant* Nard.—1094 *Quis gerere* Mss. B. 2.—1095 *moderantur* V. ed. Th. Ra.—1096 *converteret* Ferr. Th. Ra. V. ed. *omneis* deest Mss. B. 2. et pro *cælos* leg. *cælum*.—1097 *terra* Vind. Mss. B. 2.

NOTÆ

nat, vel unus Cicero N. Deor. I. 'Sunt,' inquit, 'philosophi, et fuerunt, qui omnino nullam habere censerent humanarum rerum procurationem Deos. Quorum si vera est sententia, quæ potest esse pietas? quæ religio? Hæc enim omnia pure et caste tribuenda Deorum numini ita sunt, si animadvertuntur ab his, et si est aliquid a Diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem Dii neque possunt nos juvare, neque volunt, nec curant omnino, nec, quid agamus, animadvertunt, nec est, quod ab his ad hominum vitam permanare possit; quid est, quod ullos Diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In specie autem fictæ simulationis, sicut reliquæ virtutes, ita pietas inesse non potest, cum qua simul et sanctitatem et religionem tolli necesse est. Quibus sublatis perturbatio vitæ sequitur et magna confusio: atque haud scio an pietate adversus Deos sublata, fides etiam et societas humani generis, et una excellentissima virtus justitia tollatur,' &c. Sic præclare etiam N. Deor. II.

1090 *Dominis superbis*] Diis. Sic Epicurus apud Cic. Nat. Deor. I. 'Itaque imposuisti in cervicibus nostris sempiternum Dominum, quem dies ac noctes timeremus. Quis enim non timeat omnia providentem et cogitantem, et animadvertentem, et omnia ad se pertinere putantem, curiosum,' &c.

1093 *Quæ placidum, &c.*] Sic I. 57. et V. 83.

1094 *Summam*] Universam naturam. Universum.

1095 *Indu*] Vel *endo*, i. e. in. Sic IV. 778. VI. 890.

1097 *Subfire*] Suffumigare, vaporare. Ferax enim terræ solum redditur ex vaporibus, seu caloribus, quos sol et astra terris mittunt.

Omnibus inve locis esse omni tempore præsto,
Nubibus ut tenebras faciat, cœlique serena
Concutiat sonitu? tum fulmina mittat, et ædeis
Ipse suas disturbet; et, in deserta recedens
Sæviat, exercens telum; quod sæpe nocenteis
Præterit, exanimatque indignos, inque merenteis?
  Multaque, post mundi tempus genitale, diemque

aëriis cunctas fructiferas partes *terræ? Et adesse in omni tempore omnibus locis? Ut reddat tenebras nebulis, et* ut *commoveat tonitru tranquillas* sedes *cœli?* Ut *etiam vibret fulmina, et plerumque disjiciat sua templa, et secedens in* loca *deserta vexet* res cunctas *contorquens* fulminis *spiculum, quod plerumque prætermittit sontes, et interimit insontes, et innocentes?* Demum, *post ævum genitabile* hujus

---

sufficere Mus. B. 2. *suffice* V. ed. Th. Ra.—1098 *inque* Vind. Mus. B. 1. Vind. fr. Hav. Blp. Delph.—1099 *Nubibus et* P. O. Ald.—1100 *cum* V. ed. Th. Ra. Ald. P. O. *flumina* Mus. B. 2. O.—1101 *suos* Mus. B. 2. *in* deest Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Vind. fr. *diversa* Gassend. *decedens* Vind. Vind. fr. Mus. B. 1. 2.—1102 *quo* P. Gif. marg. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *nocenteis* deest Mus. B. 2.—1103 *Perterit* P. *examinat* Mus. B. 2. Cant.—1105 *cohetum* V. ed.—1107

NOTÆ

1099 *Cœlique serena*] Pro *Serenum cœlum.* Sic dixit passim 'Clausa domorum,' pro, clausas domos: 'strata viarum,' pro, stratas vias, &c.

1100 *Sonitu*] Tonitru. Sic vi. 387. 'Terrifico quatiunt sonitu cœlestia templa.' Sic Manil. i. 104. 'Eripuitque Jovi fulmen, viresque tonandi, Et sonitum ventis concessit, nubibus ignem.'

Ædeis] Templa sacra. Sic præclare vi. 416. et seqq.

1102 *Telum*] Fulmen.

Quod sæpe nocenteis, &c.] Sic vi. 392. 593.

1103 *Inque merenteis*] Immerentesque: insontes: indignos, qui puniantur.

1104 *Multaque, post mundi, &c.*] His 69. vss. ultimis aliud jam docet Poëta; quippe quia visus est sibi nimium supra tribuisse et fortunæ et temerario casui, dum immensas myriades atomorum in nullius rei usum congregatas per inane magnum asseruit. Itaque hoc imposterum studet, ut quæ atomi superfluæ viderentur, rerum genitarum generationi atque augmento præficiat. Qua ex occasione docet interim cur et qua ratione fiat in rebus augmentum, status certus, et decrementum. Ubi enim, inquit, rebus accedunt novæ atomi, res ipsæ crescunt: ubi rebus tot accedunt, quot decedunt atomi, res consistunt, hoc est, neque crescunt, neque minuuntur: ubi vero rebus non tot accedunt atomi, quot detrahuntur, res decrescunt, senescunt, et tandem intereunt. Quod et infinitis mundis, quos astruxit, contingere voluit; quos nempe crescere, consistere, et tandem decrescere censet, instar animalium, et rerum ceterarum; quasi in mundo, sicut in plantis, et animalibus, adolescentia, vigor, et senium inessent. Voluit igitur Epicurus mundum primum crevisse: deinde constitisse: jam vero senescere: idque varias ob causas. i. quia mundus natus est et ortum habuit in tempore, ut ait Cic. i. N. Deor.

Primigenum maris, et terræ, solisque, coortum,
Addita corpora sunt extrinsecus, addita circum
Semina, quæ magnum jaculando contulit Omne:
Unde mare et terræ possent augescere; et unde
Adpareret spatium cœli domus, altaque tecta
Tolleret a terris procul; et consurgeret aër.

mundi, et post *diem primogenitum æquoris et telluris, et* post *exortum simul solis, plurimæ atomi adjunctæ sunt foris*, plurima *primordia* sunt *adjecta circa, quæ immensum totum conjecit et misit; ex quibus mare, et terræ quirent procrescere, et ex quibus templum cœli compararet* sibi *locum, et erigeret sursum longe e terris sublimia* sua *tegmina; et* ex quibus *aër ipse oriretur. Namque omnia corpora*

contudit P. Ald. *orbe* O. H. vs. delendum censet Lamb.—1109 *Aptaret* P. Ald. Delph. Nard. Bas. *Apparet* V. ed. Ferr. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 2. *recta* Mus. B. 2.—1110 *alternis* Mus. B. 1. *a tectis* O. *surgeret* Mus. B. 1.—1111

NOTÆ

II. quia mundum animalibus similem esse censuit. III. quia singulæ quæque mundi hujus partes nativo constant corpore, et intereunt. IV. quia inter mundi partes cunctas pugna est continua, ex qua mundus aliquando cadat necesse sit. V. quia nihil ingenitum, incorruptibile, et æternum in mundo esse voluit, præter hæc tria, atomos, inane, et τὸ πᾶν, omne, seu universum.

Non defuerunt etiam SS. PP. qui huic opinioni assenserint. Sed imprimis S. Cyprianus ad Demetrian. his verbis: 'Scire debes jam mundum non illis viribus stare, quibus prius steterat: nec vigore ac robore eo esse, quo ante prævalebat. Hoc etiam nobis tacentibus, et nulla de Scripturis sanctis prædicationibusque divinis documenta præbentibus, mundus ipse jam loquitur, et occasum sui rerum labentium probatione testatur. Non hyeme nutriendis seminibus tanta imbrium copia est: non frugibus æstate torrendis solita flagrantia est: nec sic verna temperie sata læta sunt: nec adeo arboreis fœtibus autumno fœcunda sunt. Minus de effossis et fatigatis fontibus eruuntur marmorum crustæ: minus auri, et argenti opes suggerunt: exhausta jam metalla, et pauperes venæ breviantur in dies singulos. Decrescit in arvis agricola: in mari nauta: miles in castris: innocentia in foro: justitia in judicio: in amicitiis concordia: in artibus peritia: in moribus disciplina. Minuatur necesse est, quidque fine jam proximo in occidua et in extrema devergit,' &c. Sic eadem fere Lucretius hic.

Tempus genitale] Tempus creationis: exortum mundi, diem primigenium, ut ait.

1105 *Primigenum*] Dicitur primigenus, a, um, et primigenius, ia, ium, I. e. primogenitum, primordialem.

1106 *Corpora*] Atomi.

1107 *Semina*] Atomi.

Contulit Omne] Sic I. 995. 'æternaque suppeditantur Ex infinito cita corpora materiai.' Et ibid. vs. 1034. et seqq.

Omne] Universum, infinitum, inane, τὸ πᾶν. I. 1095. et 1100.

1109 *Adpareret* [*Aptaret*] Compararet, faceret. Alii *appareret*, a verbo 'pario.'

Nam, sua quoique, locis ex omnibus, omnia plagis
Corpora distribuuntur, et ad sua secla recedunt:
Humor ad humorem, terreno corpore terra,
Crescit; et ignem ignes procudunt, ætheraque æther:
Denique, ad extremum crescundi perfica finem
Omnia perduxit rerum Natura creatrix:
Ut fit, ubei nihilo jam plus est, quod datur intra
Vitaleis venas, quam quod fluit, atque recedit.
Omnibus hiis ætas debet consistere rebus;
Heic, Natura suis refrenat viribus auctum.
Nam, quæquomque vides hilare grandescere ad auctum,
Paullatimque gradus ætatis scandere adultæ,
Plura sibi adsumunt, quam de se corpora mittunt;
Dum facile in venas cibus omneis inditur, et dum

tribuuntur spatiis, sua cuique loco, *per omnes ictus, et abeunt ad sua* quæque *genera. Aqua* v. g. recedit *ad aquam: terra augescit de corpore terrestri: ignes generant ignem: et aër aëra. Donec natura parens rerum perficiens cuncta duxit ad ultimum augescendi terminum. Sicut accidit, cum jam nihil amplius est, quod mittitur intus* in *venas vitales, quam quod effluat, atque abit; tunc* enim *ibi vita debet stare rebus cunctis*: tunc *ibi natura suis viribus coërcet augmentum. Etenim eæ* res *omnes, quas cernis augescere læto augmine, et sensim ascendere* ad *gradus ætatis perfectæ, accipiunt sibi plura corpuscula, quam emittunt ex seipsis, dum* scilicet *omne alimentum facile distribuitur in venas: et dum non sunt ita pro-*

Tam sua conque Mus. B. 2.—1112 *distribuunt et adversa* Mus. B. 2. *ad sua semina cedunt* P. in not. *ad sua fœdera* alii. *recellunt* Sus. Gronov.—1114 *producunt* Gryph. P. Ald. *ætherea* O. Mus. B. 1. 3. *que* deest V. ed. Mus. B. 2. *æther* deest Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 2. 3.—1115 *Donicum* Hav. Bip. Delph. *perficia* Vind. fr. *perfice* V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. L. B. Par. P. V. marg. 1. Gryph. Nard. Bas.—1116 *produxit* P. Mus. B. 1. 2. 3.—1118 *fluvit* Mus. B. 2.—1119 *hic* Delph.—1120 *Heic* vel *Hic:* sic P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Par. Delph. Gif. Gryph. Nard. Bas. *His* reliqui. *auctam* V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Bip.—1121 *hilari* P. V. ed. Par. Delph. Ferr. Th. Ra. Ald. *hilaro* Vind. Hav. Bip. *hilar* Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 3. *hilarem* O. Mus. B. 1. Gryph. Nard. Bas. *hilum* P. in not. Cant. V. marg. 1. *illas* Mus. B. 2. *adauctu* P. Vind. fr. Voss. L. B. Hav. Ald. Bip. Delph.—1124 *Tum* Mus. B. 1. *diditur* P. Mus. B. 2. Th. Ra.

NOTÆ

1112 *Secla*] Genera, species: vs. 1078.

1115 *Denique* [*Donicum*] Donec. Antique.

Perfica] Antique dicebatur perficus, a, um, i. e. perficiens: sicut maleficus, beneficus, &c. Plaut. Rud. II. 5. 4. Alii legunt *perfice*, i. e. perfecte. Minus bene.

1121 *Hilare grandescere ad auctum*] Læto et alacri augescere incremento.

1123 *Corpora*] Atomos.

1124 *Dum facile in venas, &c.*] Sic Cic. N. Deor. II. modum explicat, quo cibus per corporis membra distribuitur. Docet enim cibos primum ore percipi: perceptos dentibus moli: molitos stomacho excipi:

Non ita sunt late disparsa, ut multa remittant,
Et plus dispendii faciant, quam vescitur ætas.
Nam certe fluere atque recedere corpora rebus
Multa, manus dandum est; sed plura adcedere debent,
Donec alescundi summum tetigere cacumen.
Inde minutatim vireis et robur adultum
Frangit, et in partem pejorem liquitur, ætas.
Quippe et enim, quanto est res amplior, augmine adempto,
Et, quo latior est, in cunctas undique parteis
Plura modo dispargit, et a se corpora mittit;

latæ adhuc, *ut rejiciant plurima* corpuscula: *et* ut *patiantur plus damni, quam* earum *ætas pascendo capit. Namque profecto concedendum est corpuscula* prima *abire et effluere e rebus variis modis: plura debent advenire, donec* res *pervenerint ad extremum apicem crescendi. Postea ætas minuit paulatim vires, et vigorem perfectum, et tabescit* tandem *in deteriorem partem. Namque quo res* quæque *major est, et quo amplior est, eo plura diffundit* corpuscula *ex omnibus* sui *partibus in omnes partes, et emittit ex seipsa, sublato* nempe *incremento* illius. *Nec*

Ald. Bip. Hav. Delph.—1125 *læte* Mus. B. 2. *et multa* V. ed.—1126 *vestitur* V. ed. Th. Ra. *nancitur* Fab. *pascitur* quidam.—1127 *ac decedere* Voss. vet. et L. B. Bip. Hav.—1128 *Multimodis* Gif. Par. Delph. Cout. *minus* V. ed. Th. Ra. *accidere* Mus. B. 2. *debet* Vind.—1129 *Donicum* Mus. B. 1. Hav. Bip. Delph. *olescendi* Hav. Bip.—1131 *in* deest Mus. B. 1. *linquitur* O. Mus. B. 1. *loquitur* Th. Ra.—1132 *Quippe etiam* Delph. Cout. *et enim* desunt O. Mus. B. 1. *est* deest Cant. *amplius* P. Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *agmine* Mus. B. 2. *dempto* Vind. Mus. B. 1. Vind. fr. Hav. Delph. Bip.—1133 *undeque* V. ed.—1134 *Pluria eo* edd. vulg. *dispargit*

NOTÆ

exceptos alvo concoqui: coctos ad jecur primum, deinde ad cor, et inde ad reliquas corporis partes per venas didi atque distribui; unde totum animal crescat et alatur.

Inditur [*diditur*] Distribuitur. Alii *deditur*, mittitur. Idem: sic vs. 1137.

1125 *Late disparsa*] Rarefacta, vs. 1138. prolata, supp. 'quæcumque vides,' i. e. res concretæ, vs. 1121.

Multa] Supp. corpora prima: atomos multas.

1126 *Dispendii*] Dispendii, damni, detrimenti. Sic lib. I. Docet res minui, et interire, quia exeunt ex iis atomi plures, quam assumant. Sic etiam infra vs. 1132.

1128 *Multa, manus* [*Multimodis*] Sic Epicurus censet apud Plutarch. Plac. II. 4. 'Plurimis modis interire mundum, quippe ut animal, et ut plantam, et prorsus multifariam.' Alii legunt: *multa, manus dandum est.* Multa, supp. corpora: manus dandum est, pro dandæ sunt manus, i. e. concedendum est, ut dixit vs. 1042.

1129 *Donec* [*Donicum*] Antique, pro donec: vs. 1115.

Alescundi] Sic Parens; i. e. grandescendi, augendi. Lambinus vero, *olescendi*, vetus verbum pro 'crescendi,' inquit Festus, ut jam monui vs. 1060. not.

1132 *Augmine adempto*] I. e. cum crescere desinunt.

1134 *Plura* [*Pluria*] Plura, I. 877. IV. 1082.

Nec facile in venas cibus omnis diditur ei;
Nec satis est, pro quam largos exæstuat æstus,
Unde queant tantum suboriri, ac subpeditare,
Jure igitur pereunt, quom rarefacta fluundo
Sunt; et, quom externis subcumbunt omnia plagis:
Quandoquidem grandi cibus ævo denique defit;
Nec tuditantia rem cessant extrinsecus ullam
Corpora confacere, et plagis infesta domare.
Sic igitur magni quoque circum mœnia mundi

alimentum omne facile distribuitur illi per venas: et quamvis alimentum quasi copiosissimos fluctus emittat: tamen *non subministratur ex quo tantum possit subnasci et subministrari, quantum necesse est; et* ex quo *natura* queat *renovare, quod sufficiat. Merito ergo intereunt, quoniam diffluendo fiunt late dispersa, et quoniam cuncta vincuntur ictibus extrinsecis; siquidem alimentum tandem deficit longævæ ætati; et* siquidem *corpuscula* prima *tundentia rem externis* plagis *non desinunt quin interimunt* illam, *et quin infensa vincant illam ictibus. Similiter ergo*

Mus. B. 1. *dispergit* reliqui. *etas et* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2.—1135 *veras* Mus. B. 2. *deditur* Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1136 *pre quam* V. ed. Ferr. Th. Ra. *pro qua* O. *per quam* Mus. B. 1. *præ quam largos* Fab. *quæ per largos* Lamb. Bas. P. *cum prælatos* P. Ald. *quæ per lutos* P. in not. *sitis* pro *satis* P. in not. *artus* Gif. *auctus* Fab.—1137 *queat* Mus. B. 1. 2. 3. Sequitur in P. Mus. B. 1. 2. 3. Hav. Bip. Delph. vs. quem reliqui meliores libri non agnoscunt: *Quantum opus est, et quod satis est, natura novare.*—1140 *desit* Mus. B. 2.—1141 *Otruditantia* Cant. *truditantia* V. marg. 1.—1142 *ex donare* Mus. B. 2. Post h. vs. sequitur in V. ed. O. Mus. B. 1. 2.

NOTÆ

Corpora] Atomos.

1135 *Diditur*] Distribuitur. Sic vs. 1124. Sic Virg. Æn. VII. 'Diditur hic subito Trojana per agmina rumor.'

1136 *Nec satis est, pro quam, &c.*] Ita legendus est hic versus. Bene quippe dicitur 'exæstuare æstus,' sicut 'vivere vitam;' 'gaudere gaudio;' 'gradi gressum,' &c.: metaphora autem est ducta ab æstu maris exundantis supra terras. Etsi enim, inquit, copia alimenti superabundet per omnes artus: tamen non satis est, unde natura reparet quod amiserit. Hinc corporis debilitas; hinc animalis interitus sequitur. Alii legunt: *Nec sitis est, quæ per largos exæstuat artus.* Alii: *Nec satis est, proquam largos exæstuat artus.*

Pro quam [*proquam*] I. e. perquam. Sic III. 200. 'parvissima corpora proquam Et levissima sunt,' &c.

1137 *Unde*] Ex quo.

Suboriri] In locum amissarum atomorum substitui. Sic vs. 1047.

1138 *Rarefacta*] Late dispersa; vs. 1125. H. e. cum atomi majoribus intervallis a se distant per effluxum. En plaga interior, qua res effluxu atomorum pereunt.

1139 *Externis subcumbunt plagis*] En plaga exterior, qua res interimuntur.

1140 *Grandi cibus ævo defit*] Sic vs. 1124. et seqq. Sic I. 226. 234. &c.

1143 *Sic igitur magni, &c.*] Quod hactenus de rerum omnium incremento, statu constanti, et interitu dixit Poëta, id jam ab hoc versu ad

Expugnata dabunt labem, putreisque ruinas.
Omnia debet enim cibus integrare novando,
Et fulcire cibus ; cibus omnia subtentare.
Nequidquam ; quoniam nec venæ perpetiuntur
Quod satis est, neque, quantum opus est, natura ministrat.
Jamque adeo fracta est ætas ; ecfetaque tellus
Vix animalia parva creat, quæ cuncta creavit
Secla, deditque ferarum ingentia corpora partu.
Haud, ut opinor, enim mortalia secla superne
Aurea de cœlo demisit funis in arva ;

ambitus magni mundi labefactati undique dabunt ruinam, et interitus putridos. Namque alimentum debet restaurare res *cunctas renovando* illas, *et sustentare alimentis, et sustinere* res *omnes ; natura* autem *frustra suppeditat* cibos, *cum nec venæ patiantur quod sufficit, neque etiam* natura subministret *quantum necesse est. Et nunc ita ætas* mundi *debilitata est, et terra* jam *lassata pariendo vix progignit minima animalia, cum generaverit omnia genera* animalium antea, *et pepererit immania corpora belluarum* per *generationem. Neque enim, ut puto, aurata catena misit e cælo*

3. Cant. *Jamque senem mundum, et pusillius omnia nasci.*—1144 *turpesque ruinas* Gassend.—1145 *integra renovando* V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—1146 *cibus et omnia* Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. Cant. *cibos et omnia* O. *cibis ac omnia* P.—1147 *Nec quicquam* V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *Nec quoquam* Mus. B. 2. *perpeciuntur* V. ed. *perspiciuntur* Mus. B. 2.—1148 *opus, natura* Mus. B. 2.—1149 *facta* O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *affecta* Vind. Vind. fr. Hav. Bip. *effæta* Gryph. Nard. Bas. P. in not. *effectaque tellus* Mus. B. 1. 3.—1152 *et immortalia* P. O. Cant. Ald. *immortalia* V. ed. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. *in mortalia* Mus. B. 3.—1153 *dimisit* P. V. ed. Mus. B. 1. *finis* Mus.

NOTÆ

finem libri de mundo hoc dicendum censet, quasi mundus hic, instar animalium, creverit, steterit, et tandem interiturus sit, ut monui vs. 1104.

Mœnia mundi] Sic vs. 1044. I. 74. 1094. &c.

1144 *Dabunt labem*] Corruent.

Putreisque] Quæ corruptione et putredine fiant.

1149 *Fracta est ætas*] Supp. mundi. Bene, i. e. debilitata, lassata. Lambinus autem legit : *Jamque adeo affecta est ætas, affectaque tellus.* Verum minus bene, alioquin addendum fuisset 'male affecta,' &c.

Ecfetaque] Defessa pariendo. Sic enim sese explicat Poëta v. 824. ubi de terra ait : 'Sed quia finem aliquem pariendi debet habere, Destitit, ut mulier spatio defessa vetusto.' Male ergo Lambin. *affectaque.*

1151 *Secla*] Genera animalium ; sic vs. 1152. Et lib. I. passim.

1153 *Aurea . . . funis*] Quanquam funis sit masculini generis, a Lucretio tamen ponitur in fœmineo. 'Cur,' inquit A. Gell. XIII. 19. ubi citat hunc versum, 'nisi ut grandiore sono sit versus ?' Porro per funem aureum, notat Lucretius catenam illam auream Homericam, per quam scilicet res cunctas e cœlo in terram de-

Nec mare, nec fluctus, plangentes saxa, crearunt;
Sed genuit tellus eadem, quæ nunc alit ex se.
Præterea, nitidas fruges, vinetaque læta,
Sponte sua primum mortalibus ipsa creavit;
Ipsa dedit dulceis fetus per pabula læta:
Quæ nunc vix nostro grandescunt aucta labore;
Conterimusque boves, et vireis agricolarum
Confacimus, seris vix arvis subpeditatei:

supremo in agros terrarum *nativas gentes animantium*, *neque* etiam *æquor aut undæ generaverunt rupes*, *quas verberant*: *sed eadem terra*, *quæ nunc nutrit* illas res *de se ipsa*, *generavit* easdem. *Deinde* eadem *ipsa* terra *progenuit per se principio opimas segetes*, *et grata vineta* in usum *hominum*: *ipsa præbuit suaves fructus*, *et grata pascua*, *quæ jam vix crescunt* etiamsi bene sint *adjuta nostro labore*; *et fatigamus boves*, *et consumimus* omnes *vires colonorum*, *etiamsi vix*

B. 2.—1154 *nec* deest ante *fluctus* Mus. B. 1.—1155 *gemit* Mus. B. 2. *nil alit* Mus. B. 1.—1158 *per*: sic Mus. B. 2. *et* reliqui.—1159 *Qua* Voss. vet. et L. B. *cuncta labore* Mus. B. 2. Th. Ra.—1160 *vireis*: sic P. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. *viribus* reliqui.—1161 *seris*: sic P. Hav. *feris* V. ed. Mus. B. 2. *fer-*

NOTÆ

missas fabulantur. Quanquam, si Platoni credimus, nihil aliud Homerus, quam solem dicit, et ostendit esse catenam auream; quia dum sol mundum suo cursu ambit ac lustrat, omnia salva sunt et conservantur, vivunt et vigent, tum quæ apud Deos, cum quæ apud homines sunt. Si vero stet sol, et quiescat tanquam vinctus, res omnes intereant necesse est. Macrobius autem lib. I. in Somn. Scip. catenam illam Homericam vult esse a summo Deo ad ultimam rerum fæcem, connexionem unam, mutuis se vinculis religantem, et nunquam interruptam.

1154 *Plangentes*] Verberantes. Undæ quippe maris verberant rupes et saxa mari adhærentia.

1156 *Nitidas fruges*] Læta sata. Sic vss. 189. 594. 993. et I. 253.

1157 *Sponte sua*] Nullo labore hominum.

1160 *Et vireis agricolarum confacimus*] Vires agricolarum, i. e. agricolas: sic vs. 265. et III. 8. 'vis equorum,' i. e. equi. Alii, *et viribus*, *&c.* minus bene, ut patet. Sequentes duos versus delendos censet Lambinus: quanquam nec adeo sunt inepti, si bene intelligantur, et legantur. Male enim quidam legunt: *Conficimus, seris vix arvis suppeditati.* Alii: *Conficimus ferrum vix arvis suppeditari.* Itaque fatetur poëta adeo terram esse effœtam, ut etiamsi colendo illam fatigemus et conteramus boves, agricolas ipsos conficiamus labore, dum illam rastris, aratris, et vomeribus fatigant; vix tamen aucta laboribus nostris pabula læta, arbusta, frumentaque grandescere. Scilicet quasi jam senescat tellus, lassataque pariendo destiterit.

1161 *Subpeditatei* [*suppeditarit*] Supp. adeo ut, etiamsi, ita ut, &c.

Usque adeo pereunt fetus, augentque labore!
Jamque, caput quassans, grandis subspirat arator
Crebrius in cassum magnum cecidisse laborem:
Et, quom tempora temporibus præsentia confert
Præteritis, laudat fortunas sæpe parentis.
Tristis item vetulæ vitis sator, [acta peragrans]
Temporis, incusat numen, cœlumque fatigat;
Et crepat, antiquum genus ut, pietate repletum,
Perfacile angustis tolerarit finibus ævom,
Quom minor esset agri multo modus ante viritim:
Nec tenet, omnia paullatim tabescere, et ire

ferrum suffecerit agris colendis. *Tantum fructus* omnes *intereunt*, *et* tamen *multiplicant operam* hominum. *Et nunc senex agricola concutiens caput ingemit*, videns *ingentem operam* suam *sæpius vertisse sibi frustra: et comparat tempora præsentia cum temporibus anteactis: plerumque laudat felicem sortem patris* sui, *et crebro habet in ore*, *quam facile prisca gens* hominum, *plena pietatis*, *traduxerit ætatem in parvis limitibus* agrorum, *quippe quia longe minor finis agrorum antea esset singulis hominibus:* verum *non intelligit res cunctas jam minutatim deficere*,

rint Th. Ra. *ferrum* reliqui.—1162 *pereunt:* sic Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 3. P. in not. *pareunt* V. ed. *parcunt* Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Voss. marg. *pariunt* P. Mus. B. 1. 2. Cant. Th. Ra. Ald. *labore* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *laborem* P. Cant. *labores* vulg.—1164 *Sæpius* O. Mus. B. 2. *manuum* Voss. marg. *laborem* vulg. —1165 *tempore* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—1166 *Præteriti* O. Mus. B. 1. 2. 3.—1167 *vitilæ* V. ed. *viti sator* V. ed. Mus. B. 1. *vitisator* Mus. B. 2. 3. *æqua fatigat* P. *adque fatigat* Vind. *atque fatigat* reliqui. H. vs. et seq. ab editoribus prætermitti solent.—1168 Vs. integer deest V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. *numen, cœlumque* Wakef. conj. *nomen, seclumque* P. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Cant. *in sæculumque* Vind. *seclumque fatiscens* P. in not.—1169 *suppletate* Voss. vet. sed *ubertate* superscr.—1170 *augustis* Mus. B. 2. *toleraret* V. ed. P. sed aliter in not.—1171 *minus* Bas. *multimodos* Vind. V. ed. *multimodus* P. Gryph. Ald. *multis modus* P. in not. *multimos* Mus. B. 2. *diritim* Cant. in marg.—1172 *Hec* O. *Et* P. *ut ire* Delph.—1173

NOTÆ

1163 *Caput quassans*] Vel minantis, vel irascentis instar.

1169 *Crepat*] Clamitat; in ore crebro habet: crebris sermonibus usurpat.

Ut] Græce ὡς, i. e. quam, quomodo.

Pietate repletum] Prisci quippe homines solis Diis vacabant, quia terra sponte sua dabat fruges, nec in ea colenda ætatem ducebant omnem.

1170 *Perfacile*] Nullo, vel sine magno labore.

Angustis finibus] Parvo agello.

1171 *Viritim*] Per singula capita, per singulos viros.

1172 *Tenet*] Novit, intelligit.

Tabescere] Fluere, liquescere, deficere, minui, senescere: vs. 1131.

Ad capulum, spatio ætatis defessa vetusto.

et abire ad metam ævi sui, quia *confectæ* sunt *longævo spatio ætatis.*

capulum Voss. vet. et L. B. *scopulum* vulg. et sic a man. sec. Voss. vet.

NOTÆ

Ire Ad capulum [*scopulum*] Ad finem tendere; perire, interire. Metaphora est ducta a navibus, quæ cum ad scopulos impingunt, dissolvi solent, et aquis mergi.

1173 *Spatio ætatis defessa*] Sic v. 825. 'Spatio defessa vetusto.'

T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA

LIBER III.

ARGUMENTUM.

Hactenus, duobus nempe superioribus libris, naturam et affectiones, quas dicimus, atomorum, rite explicasse sibi visus est Poëta. Nunc quatuor reliquis libris ea, quæ ex atomis istis fiunt, attentius speculatur: atque, uti par fuit, primas detulit partes animæ et animo, de quibus hoc toto libro jam disputat. Hunc autem auspicatur librum ab Epicuri laudibus, quem a vs. 1. ad vs. 94. prædicat primum docuisse, non a Deo, sed ex fortuito atomorum concursu, mundum hunc, et omnia fuisse facta; atque inde hominum mentes a Deorum, mortis, et pœnarum post mortem, metu liberasse: hoc autem unus Epicurus feliciter perfecit, quod alii philosophi frustra conati sunt. Pauca hæc de Epicuro præfatus, docet a vs. 94. ad vs. 137. animum et animam partem esse hominis, æque ac pedes, manus, brachia, caput, et reliqua membra, et non habitum vitalem totius corporis, seu omnium partium corporis congruentiam, concentumque, qualem quidam veteres philosophi harmoniam dixerunt. Ne vero minus distincte disputare videatur, dum vocibus animus et anima promiscue utitur, a vs. 137. ad vs. 161. docet, animum et animam unam quidem rem esse, animum vero præcipuam esse partem, et in corde residere, quippe ibi metus, gaudium, et reliquæ passiones, quæ animum sequuntur, sese ostentant; dum anima, in qua locomotiva facultas unice sita est, per totum corpus sparsa, ad nutum animi movetur: inde a vs. 161. ad vs. 177. demonstrare conatur, animi naturam esse corpoream: animus enim tangit animam, quam movet; anima autem, corpus; nullus vero, nisi inter corpora, contactus est. A vs. 178. ad vs. 323. docet, corporeum hunc animum componi e seminibus minutissimis quidem, tenuissimis, et maxime rotundis: et, si rem ipsam spectemus, e calore, vento, seu vapore, et aëre; et

alia insuper re, quæ ex tenuissimis, minutissimis, et maxime mobilibus, seminibus constans, est sensus principium, et origo: quo modo tamen calor, ventus, aër, et quarta illa res innominata misceantur, explicare se non posse liquido fatetur. A vs. 323. ad vs. 350. asserit, animam et corpus ita conjuncta esse, ut sine utriusque pernicie separari non possint: deinde, a vs. 350. ad vs. 370. non solum animum, sed etiam corpus, sentire affirmat, seu potius totum animal, rem e corpore et anima compositam: post hæc a vs. 370. ad vs. 417. refutat opinionem Democriti, qui singulas animæ partes singulis corporis partibus appositas et conjunctas esse docuit: et, ut olim affirmavit, animum esse potiorem totius compositi partem, sic ab animo potius, quam ab anima, vitam dependere, et salutem animalis conservari, asserit. Deinde a vs. 417. ad vs. 841. animos et animas nasci et interire cum corporibus, viginti octo argumentis demonstrare conatur, et transmigrationem Pythagoræ obiter deridet. Demum, a vs. 841. ad vs. 882. mortem nihil esse docet, cum post mortem nihil est mortali animæ timendum; immo, si anima immortalis (ut Platoni visum est) concedatur, mortem tamen nihil esse, cum anima separata non meminerit, se unquam antea extitisse. Proinde, ad vs. 906. ridet hominum vanam de sepultura solicitudinem: deinde demonstrat, mortem non esse malum, quia mortui non indigent istis bonis, quibus vivi gaudent, neque istis doloribus afficiuntur, qui miseros mortales cruciant, usque ad vs. 943. Vitam etiam ipsam non esse desiderabilem, quippe quæ nihil novi afferat, sed easdem semper voluptates usque ad nauseam subministret, ad vs. 990. Ne vero istæ fabulæ, quas poëtæ narrant, de Inferis et pœnis post mortem, terreant mortales, inde ad vs. 1036. omnes illas commoda interpretatione elevat. Unde, usque ad finem hujus libri, monet, plerosque mortalium inepte et absurde de morte queri; cum sapientissimi hominum, et potentissimi ducum et imperatorum, vim diræ necessitatis senserint: ac docet, ideo mortales vitam solicitam et inquietam agere, quod hanc mortis contemplationem refugiant, et inepte votis omnibus eam vitam expetant, quam aliquando amissuri sunt, quæ nullam novam voluptatem afferat, innumeris vero doloribus et periculis obnoxia reddatur; præsertim, cum vivendo nihil detrahant de tempore mortis, quæ manet omnes in æternum.

O! tenebris tantis tam clarum extollere lumen

Te subsequor, o nationis Græcæ ornamentum, qui prior potuisti exprimere lu-

1 *O!* sic Vind. Voss. L. B. Vind. fr. *A* Bodl. Voss. vet. Cant. *E* vulg. *ex-*

NOTÆ

1 *O! tenebris tantis, &c.*] Tertium hunc librum auspicatur Lucretius ab laudibus Epicuri, quem non æmulari sed imitari conatur. Laudat autem illum inprimis, quod, perfractis quasi naturæ claustris, longe extra mundi mœnia mente processerit, animoque peragraverit omne immensum, unde nobis retulerit, quod oriri possit, quod nequeat. Laudat etiam illum præsertim, quod mentes humanas metu Deorum, mortis, ac Inferorum

Qui primus potuisti, inlustrans conmoda vitæ,
Te sequor, o Graiæ gentis decus! inque tuis nunc
Ficta pedum pono pressis vestigia signis;
Non ita certandi cupidus, quam propter amorem,
Quod te imitare aveo. Quid enim contendat hirondo
Cycnis? aut quid nam tremulis facere artubus hædei
Consimile in cursu possint, et fortis equi vis?

cem adeo lucidam e tenebris adeo magnis, demonstrans commoditates vitæ; et jam infigo impressas plantas pedum in tuis vestigiis signatis; *non* tamen *tam avidus contendendi* tecum, *quam quia cupio imitari te propter amicitiam* meam erga te. *Quid enim* est, de quo *hirundo certet* cum *Cycnis?* vel *quidnam simile hædi queant efficere inter currendum* habentes *membra debilia, æque ac virtus equi*

collere V. ed.—2 *in lustrans* V. ed. Th. Ra.—3 *sequar* Bodl. *gentis dus* Gassend. *met* in rasura pro *nunc* Mus. B. 1.—4 *Fixa* Hav. Bip. Delph.—5 *que propter* V. ed. Th. Ra.—6 *de* Mus. B. 1. Cant. *invitare* V. ed. Th. Ra. *habeo* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 2. 3. *herendo* V. ed. *hirondo* Mus. B. 1.—7 *Cygnus* V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra.—8 *ac fortis* P. Vind. Vind. fr. Hav. Ald.

NOTÆ

primus liberaverit. Neque enim Deos timendos voluit, quos otiosos maluit, quam non beatos: sed dum illos omni muneris aut negotii vacatione privat, nec beatos fecit aut otiosos, sed nullos. Neque pariter pœnas in morte metuendas voluit, quæ mortales animos nullæ post mortem manerent. Animas quippe corporeas fecit et mortales. Hoc quippe toto libro de animi et animæ natura disputat, variisque confirmat argumentis animas sicut nativas et corporeas, ita mortales, et cum corpore perituras esse. His 13. vss. primis continetur procœmium.

Tenebris tantis] E tanta rerum ignoratione.

Lumen] Cognitionem.

2 *Inlustrans*] Illustrans: hoc est, facilem ac proclivem beate vivendi viam hominibus demonstrans.

3 *Graiæ gentis decus*] Notat Epicurum, quem I. 67. not. Atheniensem fuisse diximus, et de quo iterum infra vs. 1056.

4 *Ficta* [*Fixa*] Lamb. et alii; bene. Pareus *ficta*, quia, inquit, sic Cic. de Orat. III. 45. 'nullam partem corpori sine aliqua necessitate affictam,' &c. Verum verbum figo facit vulgo fixi, et fixum, in præterit. et supin.

6 *Aveo*] Cupio. Alias *habeo*. Non male.

Contendat hirundo Cycnis] Vox Cycnis est in dativo casu. Sic Horat. Ep. I. ad Loll. 'mihi contendere noli.' Porro præclara est hæc comparatio. Namque hirundo garrula avis notat ineruditos: Cycnus vero, quia non nisi mortem præsentiens canit, et quasi quid in morte boni sit prævidet, signat eruditos, inquit Cic. Tusc. I. Unde illud adagium Græcum: τότ' ᾄσονται κύκνοι, ὅταν κολοιοὶ σιωπήσωσι. I. e. 'tunc canent Cycni, cum tacebunt Graculi.' Dicitur id in garrulos, quibus inter eruditos non est dicendi locus.

8 *Fortis equi vis*] Fortis seu celer equus. Periphrasis.

Tu, Pater! es rerum inventor; tu patria nobis
Subpeditas præcepta: tuis ex, [illegible], chartis,
Floriferis ut apes in saltibus omnia limant,
Omnia nos itidem depascimur aurea dicta;
Aurea, perpetua semper dignissima vita.
  Nam, simul ac ratio tua cœpit vociferari
Naturam rerum, divina mente coortam,
Diffugiunt animi terrores; mœnia mundi
Discedunt, totum video per inane geri res:
Adparet Divom numen, sedesque quietæ;
Quas neque concutiunt ventei, nec nubila nimbis

validi? *Tu* es *parens et repertor rerum; tu das nobis paterna documenta; et sicut apes degustant omnia in pascuis florigeris, ita pariter nos decerpimus ex tuis scriptis*, o vir *clarissime, omnes sententias aureas, aureas*, inquam, et *quæ merentur perpetuo ævum sempiternum. Namque ubi primum vis mentis tuæ incepit clamare, summam* universam *rerum non* fuisse *creatam divina ratione, metus mentis abeunt: sepimenta mundi dissipantur: cerno res* cunctas *fieri per omne vacuum: potentia Deorum cernitur otiosa, æque ac domus* illorum, *quas neque venti commovent*,

Bip. Delph.—9 *et rerum* Hav. Bip. Delph. *es* deest Voss. L. B. *ô* Voss. vet. sed a sec. m.—10 *tuisque* vulg. *est* pro *ex* Mus. B. 2. *ex* deest Mus. B. 3.—11 *libant* P. Gif. Par. Gryph. Cr. conj. Delph. Nard. Fab. Cout. Bas. Gassend. *limantur* Bodl. *deliniant* Bas. marg.—14 *repit* V. ed. Th. Ra.—15 *rerum haud divina* vulg. *Divûm sine mente* Lamb. *coartam* Voss. vet. *coactam* Lamb. in not. *creatam* alii.—19 *neque nubila* vulg.—20 *acre* Voss. vet. et L. B.—

NOTÆ

9 *Tu, pater! es* [*et*] Bene. Olim *tu Pater es*, male, ut patet.

Patria] Paterna, seu patrita.

10 *Tuis ex* [*Tuisque ex*] Pro *exque tuis*. Sic vs. 852. 'quibus e,' pro, e quibus. Sic IV. 827. 'Validis ex apta lacertis.'

Inclute] Inclyte.

11 *Floriferis ut apes*] Præclara altera comparatio. Lucretius autumat se instar apum flores decerpere, dum præcipua sapientis Epicuri documenta colligit, et persequitur.

Limant [*Libant*] Degustant, decerpunt, depascuntur. Bene. Lamb. *limant*: nimis durum: neque enim apes limant herbas aut flores: sed delibant. Hinc vs. seq. dixit Poëta 'depascimur' non, limamus.

12 *Depascimur*] Depascor verbum deponens, quod idem est ac depasco. Sic Virg. 'Florem depasta salicti.'

14 *Ratio tua*] Philosophia tua: vel mens tua.

15 *Naturam rerum*] Universam rerum summam: res cunctas.

16 *Diffugiunt animi terrores*] Neque enim est, cur Deos metuant homines, quos nec mundi auctores, nec rerum curam agentes jam agnoscunt.

Mœnia mundi] Ambitus cœli. I. 73. 1094. &c.

17 *Geri*] Fieri, administrari. Lamb. semper pro *geri* legit *geni*, quasi gigni.

18 *Divom numen*] Potentia Deorum, quos otiosos fecit Epicurus.

19 *Quas neque, &c.*] Hos 4. vss.

Adspargunt; neque nix, acri concreta pruina,
Cana cadens, violat: semper sine nubibus æther
Integer, et large diffuso lumine, ridit.
Omnia subpeditat porro natura, neque ulla
Res animi pacem delibat tempore in ullo.
At contra nusquam adparent Acherusia templa;
Nec tellus obstat, quin omnia despiciantur,
Sub pedibus quæquomque infra per inane geruntur.
Hiis ibi me rebus quædam divina voluptas

neque nubes perfundunt imbribus, neque nix alba, compacta ex *gelido rore, decidens tangit: et cœlum perpetuo serenum cooperit* illas *et recreat per lucem late dispersam: denique natura subministrat* illis *cuncta, neque res ulla extenuat in ullo tempore tranquillitatem mentis* illorum. *Contra vero palatia Acherusia nullibi cernuntur: neque terra* usquam *impedit, quominus* res *cunctæ cernantur, quæ* scilicet *deorsum infra pedes nostros fiunt per vacuum* magnum. *Cum vero divina*

21 *semperque innubilus* vulg. *in nubibus* Vind. V. ed. Th. Ra. Ferr. Mus. B. 1. 2. 3.—22 *Integit* vulg. *ridit* V. ed. *ridet* reliqui libri.—24 *delibrat* Lamb. Bip. *illo* V. ed. O. Th. Ra.—26 *quando* Ferr. V. ed. Mus. B. 3. *dispiciantur* Mus. B. 2. Hav. Bip. Delph.—28 *tibi* vulg. *ubi* Gif. L. B. Par. Delph. Cout. P.

NOTÆ

sumpsit ex Homero Odyss. 6. *Οὔλυμπόνδ', ὅθι φασὶ θεῶν ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ Ἔμμεναι, οὔτ' ἀνέμοισι τινάσσεται, οὔτε πότ' ὄμβρῳ Δεύεται, οὔτε χιὼν ἐπιπίλναται· ἀλλὰ μάλ' αἴθρη Πέπταται ἀνέφελος, λευκὴ δ' ἐπιδέδρομεν αἴγλη.* 'Ad Olympum, ubi inquiunt Deorum sedem firmam semper esse, quæ neque ventis concutitur, neque unquam imbre rigatur, neque vix admovetur, sed potius serenitas panditur absque nube, lucidus vero circumfulget splendor,' &c.

21 *Semper sine nubibus* [*Semperque innubilus*] *æther*] Innubilus, i. e. serenus. Alii, *semper sine nubibus æther.* Idem.

22 *Ridit*] Antique ridit, pro, ridet, sicut stridit, pro, stridet.

23 *Omnia subpeditat, &c.*] Sic I. 60. 'Ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri,' &c.

24 *Delibat*] Demit, detrahit, violat. Sic vs. 1102. Lambinus vero legit *delibrat*, quasi decorticat, pro, extenuat.

25 *Acherusia templa*] Inferi, I. 120.

27 *Per inane geruntur*] Fiunt per omne immensum, seu in vasta natura.

28 *Hiis ibi me rebus, &c.*] His 13. vss. præmisso procemio jam duplicem reddit rationem, cur de animæ et animi natura disputaturus sit. I. quia mira capitur voluptate in hisce rebus tractandis. II. quia explicavit hactenus naturam et qualitates, quas dicimus, atomorum, ex quibus res cunctæ fiunt. Quia vero anima præcipua res est, rite ab animæ natura explicanda auscultaturus est, scilicet ut procul pellat ex humanis mentibus vanum et Deorum et Inferorum terrorem, si mortales animas esse subito manifestum fecerit. Quam postremam rationem fusius prosequitur usque ad vs. 94.

Ibi [*Ubi*] Postquam, cum, quoniam.

Percipit, atque horror; quod sic natura, tua vi
Tam manifesta patens, ex omni parte retecta est.
Et, quoniam docui, cunctarum exordia rerum
Qualia sint, et quam, variis distantia formis,
Sponte sua volitent, æterno percita motu;
Quoque modo possint res ex hiis quæque creari:
Hasce secundum res animi natura videtur,
Atque animæ, claranda meis jam versibus esse;
Et metus ille foras præceps Acheruntis agundus,
Funditus humanam qui vitam turbat ab imo,
Omnia subfuscans mortis nigrore; neque ullam

quædam lætitia, et ingens admiratio percusserit me in *hisce rebus, eo quod natura ita* per *vires* ingenii *tui adeo clara et aperta revoluta est: et cum ostenderim qualia sint primordia rerum omnium, et quam diversis figuris differentia moveantur ex seipsis percussa mutuis plagis; et qua ratione res cunctæ queant fieri ex illis:* sane *post has res, natura animi et animæ videtur esse illustranda nunc meis carminibus; et timor ille Acheruntis longe prorsus expellendus, qui perturbat vitam hominis usque ad fundum, aspergens cuncta nigredine mortis, et* qui *non sinit ullas*

Voss. marg. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—29 *Perciit* Gif. Gryph. Delph. Bas. marg. *at* V. ed. *error* V. ed. V. marg. sed in altero corr. fuit, dein rursus *error* repos. *si* Mus. B. 1. Cant. *signatura* Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. *signatur a* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. V. marg. 1.—30 *patet* Hav. Bip. *recta* V. ed. Voss. vet. et L. B. *retenta* V. marg. 2. *retorta* Th. Ra. Delph. *es* P. Ald. *est* deest Hav. Bip.—31 *quom* V. ed. *cum* Mus. B. 2.—33 *alterno* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Lamb. P. Voss. et L. B. *aiterno* Gif. Par. *alterna* Bodl. Voss. vet. *partita* V. ed. *perita* Th. Ra.—34 *Quove* P. V. ed. Voss. vet. Mus. B. 3. Cant. *motu* Voss. vet. *ex his res* edd. vulg.—35 *videtur* deest V. ed.—39 *suffundens* P. Mus. B. 2. Cant. Hav. Ald.

NOTÆ

Relative ad vocem quoniam vs. 31. Lamb. legit, *tibi*, supp. fateor. Verum gratis hæc interpretatio fit.

29 *Percipit* [*Perciit*] Percussit. Sic I. 13. 922. dicitur 'percutere animum.' Alii, *percipit*, h. e. occupat, pervadit.

Horror] Admiratio. Horrere enim stupere est et admirari.

30 *Retecta* [*Retorta*] *est*] Evoluta est, quæ prius quasi contorta, et involuta in seipsum videbatur. Metaphora ducta a tela in glomeramen involuta. I. e. manifestata est, illustrata est, cognita est.

31 *Et, quoniam docui, &c.*] Nimirum Lib. I. et II.

33 *Sponte sua*] Naturaliter, ex seipsis.

35 *Secundum*] Post, vel pro.

36 *Claranda*] Declaranda, illustranda, manifestanda. Sic IV. 779.

37 *Acheruntis*] Inferorum. Dicitur Acheron, ontis: et Acheruns, untis. Est autem Acheron fluvius ex Acherusia palude profluens, quem qui trajecerit, nunquam redire ferunt Poëtæ. Sic dicitur a vocibus Græcis ἄχος 'dolor,' et ῥέω 'fluo,' quasi doloris fluvius. Hinc et Inferorum fluvius fingitur, et pro ipsis Inferis usurpatur.

Esse voluptatem liquidam, puramque, relinquit.
  Nam, quod sæpe homines morbos magis esse timendos
Infamemque ferunt vitam, quam Tartara leti;
Et se scire animæ naturam, sanguinis esse,
Aut etiam venti, si fert ita forte voluntas,
Nec prorsum quidquam nostræ rationis egere;
Hinc licet advortas animum, magis omnia laudis

delicias vitæ *esse liberas et sinceras. Etenim, quia homines dicunt vulgo morbos esse magis metuendos, et vitam ignominiosam* magis esse timendam, *quam inferna loca mortis, et* quia dicunt *se noscere naturam animæ esse sanguineam, nec aliquid omnino opus habere* se *nostris argumentis; inde oportet* ut *animadvertas, si forsan*

Bip. Delph. *suffundans* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *subffundans* Vind. fr. *vigore* V. ed. Bodl. Th. Ra. *nec* Ald. *ne* V. ed. Th. Ra.—40 *reliquit* V. ed. Th. Ra. Ald.—41 *Namque* V. ed. *omnes* Mus. B. 1.—43 H. vs. delend. censet Fab.—44 H. vs. vulgo sequitur vs. 46. *vetiti* Gif. Par. Cout. Bas. marg. P. *voluptas* Bas. marg. P.—45 H. vs. delend.

NOTÆ

40 *Liquidam, puramque*] Liberam, et puram. Metaphora ab aquis ducta, quas nec ventus agitat, nec limus fœdat.

41 *Nam, quod sæpe homines, &c.*] His 14. vss. nonnullorum objectioni facit satis, qui, quia putabant animas in sanguine esse et cum corpore mortales, jactabant se nihil opus habere doctrina Epicuri et Lucretii ad hoc, ut et Acheruntis terrorem et Deorum metum procul abigerent. Respondet Lucretius nihilominus tales homines egere nova sua doctrina. Neque enim sibi persuasum habere potest tales homines eadem et velle et dicere. Namque aliter loquuntur, aliter sentiunt. Neque putat eos jactare mortalitatem animarum, nisi inanis gloriæ et ostentationis causa. Dicunt se mortem non timere, et animas cum corporibus mori: et tamen mortuis parentant, inferias manibus mittunt; et religioni operam dant, si quando sint in rebus adversis. Non igitur eadem sentiunt, et dicunt. Namque, ut ait I. 108. 'si certam finem esse viderent Ærumnarum homines, aliqua ratione valerent Relligionibus atque minis obsistere vatum.'

Quod] Etiamsi, quamvis, licet.

Homines] Puta eos, qui animas sanguineas fecerunt, vs. 43.

42 *Tartara leti*] Inferos, in quibus post mortem sontes plectuntur. Dicitur Tartarus Masc. sing. Tartara Neut. plur. Sic Virg. Geor. IV. 481. 'Quin ipsæ stupuere domus, atque intima leti Tartara.'

43 *Sanguinis esse*] Veteres quidam Ethnici censuerunt animam esse in sanguine, vel sanguinem, quæ cum corpore moreretur. Ita censuit Empedocles; ita Critias, testibus Cicer. I. Tusc. et Arist. de anim. I. c. 2. et Macrob. in somn. Scipion. et Tertull. de anim. c. 5. Hinc ad eorum mentem dixit Virg. Æn. X. 908. 'Undantique animam diffundit in arma cruore.'

44 *Venti*] Ostentationis; auræ popularis. Metaphora. Alii legunt aliter hunc versum: *Aut etiam vetiti, si fert ita fera voluntas.* H. e. aut etiam quia vetitum est illis, si fert ita voluntas eorum indomita; quasi nolint cedere, sed dura et fera sint cervice. Durior sane interpretatio.

Jactari caussam, quam quod res ipsa probetur:
Extorres iidem patria, longeque fugatei
Conspectu ex hominum, fedatei crimine turpi,
Omnibus ærumnis adfectei denique, vivunt;
Et quoquomque tamen miserei venere, parentant,
Et nigras mactant pecudes, et Manibus Divis
Inferias mittunt; multoque in rebus acerbis

ita lubet animo tuo, hæc *omnia dici* ab illis *potius propter cupiditatem laudis, vel etiam propter vanitatem, quam quia res ipsa* talis *credatur* ab illis. *Iidem* isti homines *exulati e patria, et procul pulsi ex oculis hominum, inquinati scelere infami, afflicti omnibus calamitatibus, tandem vivunt; et, in quemcunque locum pervenerunt, persolvunt tamen justa mortuis, et interficiunt atra pecora, et inferunt sacrificia Diis manibus, et eo vehementius applicant mentes suas ad religionem,*

censet Fab. *prorsus* Mus. B. 1. 2.—47 *causa* Hav. P. Mus. B. 1. Cant. Delph. Ald.—50 *afecti* V. ed. Th. Ra.—52 *Quas* Cant. Gif. marg. Nard. *et ignibus divi* Nonius, IV. 291. *manibusque divisque* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. *quas manibus dis* V. marg. 1. *manibus divis* Voss. L. B. *et mani-*

NOTÆ

47 *Quam quod res ipsa probetur*] Hoc est, quam quod ita sentiant. Aliter enim vivunt, quam sentiunt.

48 *Extorres*] Exules.

50 *Adfectei*] Alias *Afflicti*. Idem.

Vivunt] Vitam amant: vivere cupiunt, ac mortem metuunt.

51 *Parentant*] Justa mortuis persolvunt. Igitur credunt animas post mortem pœnis affici apud inferos.

52 *Nigras mactant pecudes*] Diis quippe Inferorum, manibus, et mortuis nigras hostias immolabant antiqui: Diis vero superis albas hostias. Cujus rei rationem hanc reddit Arnobius VII. adv. gentes, irridens sacra gentilium: 'Quæ in coloribus ratio est, ut merito his albas, illis nigras conveniat nigerrimasque mactari? Quia superis Diis, inquitis, atque hominum dexteritate pollentibus color albus acceptus est, ac felix hilaritate candoris. At vero Diis lævis sedesque habitantibus inferas color fulvus est gratior et tristibus suffectus e fucis,' &c. Sic Virg. Æn. V. 736. et VI. 243. Sic Geor. IV. 546.

Manibus Divis] Manibus Diis, h. e. Diis Inferorum. *Manes* enim, inquit Servius, dicti sunt Dii inferi per antiphrasim, quia non boni. Aliis dicti sunt manes, boni Dii, a 'manum,' quod est bonum. Apuleius autem de dæmonio Socratis sic ait: 'Manes animæ dicuntur melioris meriti, quæ in corpore nostro genii dicuntur: corpori renunciantes, lemures: cum domos incursionibus infestarent, larvæ appellabantur. Contra, si bonæ fuerint, lares familiares.' Festus, 'Manes Dii ab Auguribus vocabantur, quod per omnia manare credebant, eosque Deos superos et inferos dicebant.' Hinc Cicero 2. de Leg. 37. 'Deorum manium jura sancta sunto.'

53 *Inferias*] Sacrificia, quæ Diis Manibus et mortuis fiebant. Sex autem res nomine inferiarum continebantur, aqua, mel, lac, vinum, sanguis, comæ. Eurip. in Orest. in Iphig. Virg. Æn. III. 66. et V. 77. Senec. in Œdip.

Acrius advortunt animos ad religionem.
Quo magis in dubiis hominem spectare periclis
Convenit, advorsisque in rebus noscere, quid sit:
Nam veræ voces tum demum pectore ab imo
Eliciuntur: et eripitur persona, manet res.
  Denique, avarities, et honorum cæca cupido,
Quæ miseros homines cogunt transscendere fineis

quo magis sunt *in rebus adversis. Quapropter magis conveniens* est *considerare homines in periculosis discriminibus, et cognoscere in rebus miseris quales sint. Namque tunc tandem vera verba emittuntur ex profundo pectore, larva detrahitur, et res* non ficta *remanet. Postremo avaritia, et amens cupiditas gloriæ, quæ impellunt mortales infelices transgredi terminos æquitatis, et sæpe* factos *comites*

---

busque divisque Mus. B. 2. 3.—54 *avertunt* O. *advertant* Mus. B. 1.—55 *homines* Gif. P. Gryph. Delph. Nard. Bas. Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—56 *quid sit:* sic P. in not. V. ed. Cant. Th. Ra. *qui sint* P. Ald. Delph. *qui sit* cett. —57 *vere* V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. Ald.—58 *Ejiciuntur* Creech. Fab. Gif. Lamb. *et* deest Voss. vet. *manare* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Vind.

NOTÆ

55 *Quo magis, &c.*] His 4. vss. concludit ex dictis supra, in rebus adversis potissimum homines esse agnoscendos. Tunc enim veras emittunt voces, remota omni calliditate.

Hominem [*Homines*] Alii *hominem;* et sic vs. seq. *qui sit* in singulari numero.

58 *Eliciuntur*] Sic loquitur Cicero pro Cœl. 'nonne ipsam domum metuet, ne quam vocem ejiciat?' Alii *eliciuntur*, hoc est, expromuntur. Minus eleganter.

Persona] Larva, fucus, calliditas. Sic ducitur ab histrionibus, qui facie conficta utuntur; unde dicti 'personati.' Hinc et Quintilianus dixit, 'semper sub persona vivere,' de iis, qui aliud dicunt, aliud sentiunt.

59 *Denique, avarities, &c.*] His 28. vss. varia enumerat scelera, in quæ timor mortis miseros homines impellit. Alii enim, inquit, divitiarum aviditate inflammati, alii cupiditate laudis ac gloriæ ducti rem conflant et faciunt; quia paupertas acris, et turpis fama jam quasi ad mortis fores morantur, mortemque ipsam hominibus videntur accelerare. Igitur nonnisi metu mortis proximæ student alii divitiis, alii honoribus. Quo fit ut, dum homines utramque hanc cupiditatem divitiarum et honorum satiare student, pars sanguine civium rem faciunt, pars cæde parentum ad honores transcendunt. Simili ratione alii rumpuntur invidia, dum alios in dignitatibus esse cernunt, ipsi vero sine auctoritate et honoribus jacentes despiciuntur. Quæ invidia ipsis nascitur ex metu mortis. Alii vero mortem sibi consciscunt cupidine nominis et statuarum. Igitur ex ipso mortis metu illos invidia macerat: hos gloria laudis interficit. Denique alios usque adeo, mortis metu, tædium vitæ capit, ut mortem sibi inferant, obliviscanturque metum mortis esse fontem curarum omnium, pudorem omnem tollere, amicitias rumpere, pietatem evertere, patriam tradere, &c.

Juris; et interdum, socios scelerum atque ministros,
Nocteis atque dies niti præstante labore
Ad summas emergere opes: hœc volnera vitæ
Non minumam partem mortis formidine aluntur.
Turpis enim ferme contemptus, et acris egestas,
Semota ab dulci vita, stabilique, videtur;
Et quasi jam leti portas contarier ante.
Unde homines, dum se, falso terrore coactei,
Ecfugisse volunt longe, longeque remosse;

et ministros criminum tentare dies ac noctes evadere per summam operam ad maximas divitias: hæc, inquam, sunt *plagæ vitæ* hominum, *quæ nutriuntur metu leti, maxima ex parte. Etenim ignominiosus despectus honoris, et acerba paupertas videntur* longe *secreta a suavi et immutabili vita, et veluti jam morari ad limina mortis. Ex quo* fit, ut *homines, dum impulsi* hoc *falso metu* mortis *cupiunt se procul recessisse*

fr. Mus. B. 1. 3. *manere* Ferr. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2.—61 *sceleris* Ferr. Mus. B. 2. V. marg. 1. *sterilis* V. ed. Bodl. *sederis* Th. Ra.—62 *perstante* P. in not.—64 *minimam in partem* V. marg. 1.—65 *ferme:* sic Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Cant. *fama et* vulg. *formæ* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *forme* Mus. B. 2. *famæ* P. Ald.—66 *aduci* Mus. B. 1. 3. *videntur* Vind. fr. Mus. B. 2. 3. Hav. Bip. Delph.—69 *Refugisse* Hav. Bip. Delph. *remote* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Cant. *remoti* O. Mus. B. 1. V. marg. 1. *remossi* Nard. *recesse* Lamb. Bip. *remasse* Gif. Par. Delph. Cout. *remanse* alii.

NOTÆ

62 *Nocteis atque dies, &c.*] Hic vs. positus fuit jam II. 12.

63 *Volnera*] Vulnera. Metaphora est, quasi avaritiæ et honoris cupido vulnere corda feriat.

64 *Minumam partem*] Minima ex parte. Sine præpos. sed subauditur secundum. Sic Cæsar de Bell. Gall. IV. 'non multum frumento, sed maximam partem lacte vivunt.' Sic Lucret. item VI. 1247.

65 *Turpis ferme* [*famæ*] *contemptus*] Ita antiqui codices; nec male. Sicut enim acris egestas opponitur avaritiæ, ita turpis famæ contemtus opponitur cæcæ honorum cupidini. Vox autem 'turpis' non ad vocem 'famæ,' sed ad vocabulum 'contemtus' refertur. Turpis contemtus famæ, h. e. turpis ignominia. Qui enim ignominiosi sunt, spernuntur. Alii legunt, *Turpis enim ferme contemtus.* Alii, *Turpis enim fama et contemtus.* Nec male, sed cur hæc immutatio?

67 *Contarier*] Poëtice pro cunctari, h. e. morari, stare.

68 *Falso terrore*] Supp. mortis.

69 *Ecfugisse* [*Reffugisse*] Duplicata litera *f*, metri causa. Supp. ab eo terrore mortis; quasi longius absint a morte, dum erunt in summis honoribus, et summa rerum copia abundabunt.

Remosse [*remasse*] Remavisse. Fest. *remare* olim, pro *remeare;* h. e. quasi redire. Lamb. vero *remosse:* male: namque refugisse absolute positum non convenit cum *remosse*, quod active dicitur. Alii *recesse*, pro recessisse. Bene.

Sanguine civili rem conflant, divitiasque
Conduplicant avidei, cædem cæde adcumulantes:
Crudeles gaudent in tristi funere fratris;
Et consanguineum mensas odere, timentque.
  Consimili ratione, ab eodem sæpe timore
Macerat invidia: ante oculos illum esse potentem,
Illum adspectari, claro qui incedit honore;
Ipsei se in tenebris volvi, cœnoque, queruntur.
Intereunt partim statuarum, et nominis, ergo;
Et sæpe usque adeo, mortis formidine, vitæ
Percipit humanos odium, lucisque videndæ,

et procul rediisse ab eo, *parant opes cæde civium, et cupidi* nimis *ingeminant opes* suas, *addentes necem neci. Inhumani delectantur cruenta cæde fratris* sui, *et odio habent ac metuunt mensas propinquorum* suorum. *Pari modo plerumque ex eodem* falso *metu* mortis *invidentia exedit* illos, dum vident *ante* suos *conspectus alterum esse in imperio, alterum magni haberi, et procedere* in *summa veneratione: ipsi* vero *conqueruntur involvi in tenebris, et* in *luto. Pars* alia *mortem oppetit causa gloriæ et simulacrorum: et plerumque tædium vitæ et intuendi luminis ita vehementer capit homines* præ *metu mortis, ut inferant sibi mortem mæsto corde,*

—71 *cædi* Mus. B. 2. Bip. Hav. Delph.—72 *fratres* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. V. marg. 1. Bodl.—73 *timent quæ* Ald.—74 *rationi* Voss. vet. H. vs. deest Mus. B. 1.—75 *Macerati* Voss. vet. *potentum* P. in not.—76 *clarus qui incedit* Lamb. *claro incedere* Bodl. *claroque incedere* vulg.—77 *Ipsique* Mus. B. 2.—78 *Intereuntes fastus tantum* vel *Intereuntque potentatus* Voss. marg. *statuarum* O. Mus. B. 1. P. in not. Hav. Bip. Delph. *statuai* Gif. Par. *status* Gryph. Sus. P. Ald. *statuæ* Bas. marg. *statim* vel *statum* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B.—80 *Percipit ingratos* Gassend.

NOTÆ

70 *Rem conflant*] Rem faciunt, rem augent, opes parant. Sic Terent.

73 *Consanguineum*] Consanguineorum, eorum quibuscum sunt juncti sanguine.

Mensas] Epulas, cœnas.

75 *Invidia*] Invidentia. Namque, ut ait Cicero Tusc. IV. hoc vocabulum invidia, tam cadit in eum, qui invidet, quam in eum, cui invidetur: invidentia vero active sumitur.

Potentem] Rerum potiri: in dignitatibus esse.

76 *Claro qui incedit honore* [*claroque incedere honore*] Verbum *incedere* notat auctoritatem et honorem. Sic Virg. Æn. I. 50. de majestate incessus Junonis: 'Ast ego, quæ Divum incedo regina, Jovisque,' &c. Sic Propert. Eleg. II. 2. 'Incedit vel Jove digna soror.' Alii legunt: *claro qui incendit honore.* Supp. terror mortis. Alii: *claroque incendit honore.* Supp. invidia.

77 *In tenebris*] In obscuritate, quæ ignobilium est conditio ac fortuna vilis. Metaphora est.

Cœno] Contemtu, abjectione. Metaphora est. Sic Livius dixit *Plebeium cœnum.*

80 *Lucisque videndæ*] Supp. diei: h. e. fruendi vita.

Ut sibi consciscant mœrenti pectore letum;
Oblitei fontem curarum, hunc esse timorem;
Hunc, vexare pudorem; hunc, vincula amicitiai
Rumpere; et, in summa, pietatem evortere suadet:
Nam jam sæpe homines patriam, carosque parenteis,
Prodiderunt, vitare Acherusia templa pétentes.
Nam, velutei puerei trepidant, atque omnia cæcis
In tenebris metuunt; sic nos in luce timemus
Interdum, nihilo quæ sunt metuenda magis, quam
Quæ puerei in tenebris pavitant, finguntque futura.
Hunc igitur terrorem animi tenebrasque, necesse est,
Non radiei solis, neque lucida tela diei,
Discutiant; sed Naturæ species, Ratioque.
  Primum, animum dico, mentem quem sæpe vocamus,

immemores hunc metum esse originem ægritudinum suarum; *hunc* metum *violare pudorem; hunc* metum *perfringere nexus amicitiæ, et tandem destruere funditus pietatem* omnem. *Etenim homines jam plerumque tradiderunt patriam et amantissimos* suos *propinquos, cupientes effugere sedes infernas. Namque sicut infantes concutiuntur metu, et timent cuncta in obscuris tenebris: ita nos nonnunquam in die metuimus ea, quæ non sunt magis timenda, quam quæ infantes metuunt in tenebris, et* quæ *sibi repræsentant in animo eventura. Ergo oportet ut, non* quidem *splendor solis, aut clara spicula lucis, sed imago naturæ et lux mentis dissipent hunc metum, atque has tenebras mentis* nostræ. *Primo dico animum, quem non-*

hodie Mus. B. 2.—81 *morienti* V. ed. Bodl. Th. Ra.—82 *habent esse* V. ed. Th. Ra.—83 *huc vincula* Mus. B. 2. *Habent...habent* pro *Hunc...hunc* V. ed. Th. Ra.—84 *pietate* Vind. Bodl. V. ed. O. Vind. fr. Sus. Ferr. Th. Ra. *vertere* Vind. fr. *funditus* Gif. Par. *suadet* Lamb. Gryph. Nard. Sus. P. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. V. ed. *suadet* V. marg. 1. *suadit* Bas. Bodl. *suapte* Voss. marg.—86 H. vs. deest Mus. B. 1.—87 *ac omnia* Mus. B. 1.—90 *fugiunt* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. *tingunt* Vind. fr.—91 *Nunc* V. ed. O. Mus. B. 2. Sus. Th. Ra. *tenebris* Ferr.—92 *radiis* Mus. B. 2. *nec* Mus. B. 1.—94 *quam* Gryph. Nard. Mar. Bas.—95 *vocatum* Sus. V.

NOTÆ

82 *Hunc timorem*] Supp. mortis.

84 *Evortere suadet* [*fundo*] H. e. funditus evertere. Sic supra vs. 3. 'turbat ab imo.' Sic Virg. Æn. x. 88. 'Nosne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo Conamur?' Lamb. legit, *evertere funditus*.

86 *Acherusia templa*] Inferorum loca: Inferos, vs. 25.

87 *Nam velutei puerei, &c.*] Hi 7. vss. jam positi sunt II. 54. et iterum repetuntur VI. 34. Confirmat igitur vanum esse metum, quem de Diis, de Inferis, et de pœnis post mortem habent homines; præclaraque utitur comparatione. Quasi hunc animi terrorem hominibus incusserit rerum ignoratio. Consule horum 7. vss. notas loco citato.

94 *Primum animum, &c.*] Disputaturus hoc toto libro de animi et animæ natura, his 43. vss. primum re-

In quo consilium vitæ, regimenque, locatum est,
Esse hominis partem nihilo minus, ac manus, et pes,
Atque oculei, partes animantis totius exstant.
Quam vis multa quidem sapientum turba putarunt

nunquam appellamus mentem, in quo ratio et regula vitæ posita est, non minus esse partem hominis, quam manus, et pes, et oculi sunt partes totius animalis. Licet sane magna multitudo philosophorum crediderint sensum animi non esse posi-

ed. Voss. marg. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra.—96 *ut manus* V. ed. Mus. B. 1. *ac pes* Mus. B. 2. *pes* deest V. ed. Th. Ra.—98 H. vs. deest Voss.

NOTÆ

futat veterum philosophorum opinionem, qui crediderunt animum nihil aliud esse, quam harmoniam, seu quandam corporis intentionem, velut in cantu et fidibus. Hujus autem opinionis auctorem faciunt Aristoxenum, medicum et musicum, qui primum Lamprum Erythræum, deinde Zenophilum Pythagoreum, postremo Aristotelem audivit. Quanquam Cic. Tusc. I. non auctorem, sed fautorem tantum hujus opinionis illum esse dicit: 'Proxime autem Aristoxenus, musicus, idemque philosophus, intentionem ipsius corporis quandam, velut in cantu et fidibus, quæ harmonia dicitur; sic ex corporis totius natura et figura varios motus cieri, tanquam in cantu sonos. Hic ab artificio non recessit; et tamen dixit aliquid, quod ipsum, quale esset, erat multo ante et dictum et explanatum a Platone.' Noluit igitur Lucretius ex Epicuri doctrina animum esse harmoniam: sed ait æque totius animati partem esse, ac pes, manus, et oculi pars certa sunt corporis. Idque probat I. his 19. vss. infirmando comparationem, quam illi instituebant de animo cum valetudine. Valetudo quidem non est certa pars animalis valentis: sed est temperamentum æquum quatuor primarum qualitatum, ut aiunt. Verum animus non ita se habet; namque aliquando totius corporis iniqua est intentio seu temperatio, hoc est, totum ægrotat corpus, aut certæ illius partes dolent, cum tamen animus lætatur: sicut sæpe caput dolet, non dolente pede; aut contra. Igitur animus certa pars est totius animati.

Mentem] Mens dicitur una e tribus animæ partibus. Gallice, *l'entendement*. Sunt enim Mens, Memoria, Voluntas.

96 *Nihilo minus ac manus, et pes, &c.*] Dum animum dixit esse partem hominis, non male philosophatus est poëta. Vere enim animus pars est hominis informans, ut aiunt; non autem assistens, et velut nauta in navi, aut auriga in curru, quod academici senserunt. Verum dum addidit partem esse hominis, æque ac pes, manus, oculi, &c. sunt partes totius animantis, turpiter hallucinatus est. Neque enim distinxit inter partes integrales, et essentiales, quas vocant. Partes quippe integrales seu integrantes faciunt totum compositum in genere materiæ: sic oculi, caput, manus, brachia, pedes, &c. totum constituunt corpus: partes vero essentiales totius compositi essentiam faciunt: sic materia et forma: sic corpus et anima totum constituunt hominem. Verum sentiebat Lucretius cum Epicuro animam corpoream esse, ac proinde partem integralem esse voluit.

Sensum animi certa non esse in parte locatum;
Verum habitum quemdam vitalem corporis esse,
'Αρμονίαν Graiei quam dicunt; qui faciat nos
Vivere cum sensu, nulla quom in parte siet mens:
Ut bona sæpe valetudo quom dicitur esse
Corporis, et non est tamen hæc pars ulla valentis;
Sic animi sensum non certa parte reponunt:
Magno opere in quo mi divorsei errare videntur.
Sæpe itaque in promptu corpus, quod cernitur, ægrum;
Quom tamen ex alia lætamur parte latenti:
Et retro fit, ubei contra sit sæpe vicissim,

tum in peculiari parte corporis; sed esse certam intentionem vitalem corporis nostri, *quam Græci vocant harmoniam*, eo *quod faciat nos vivere cum sensu, nec tamen mentem esse in ulla parte* corporis. *Sicut quando firma sanitas corporis plerumque dicitur esse, et tamen hæc* sanitas *non est pars aliqua* corporis *sani: ita* illi sapientes *non ponunt animum in certa* aliqua *parte. Qua in re valde aberrantes videntur mihi falli. Profecto* enim *nonnunquam corpus, quod videtur, in aperta parte ægrotat: et tamen ex alia parte, quæ latet in nobis, læti sumus. Et contra, accidit ut plerumque vice versa contrarium fiat; quan-*

vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. Cant. *putare* Bas. marg. *putaret* Gryph. marg. Ald. P. *putarit* Gif. Par.—99 H. vs. deest Mus. B. 1.—100 *Utrum* V. ed. Th. Ra. *vitalis* Voss. vet. Mus. B. 2. *totius corporis* Gassend.—101 *Harmoniam* Hav. Ferr. V. ed. Th. Ra. Bip. Delph. *qui* Mus. B. 1. *quod* reliqui.—102 *concentu* Cr. conj. *quom* deest V. ed. *tamen in parte* Mus. B. 2. *sciet* Mus. B. 2. Ferr. *sit* Voss. vet. *si et* V. ed.—103 *posset* pro *sæpe* V. ed. Th. Ra.—104 *Corpore* V. ed. Th. Ra. *ulla* deest Vind. *illa* V. ed.—105 *animus* V. ed. *animis* Mus. B. 2.—107 *utique* Hav. Bip. Delph. *in promptu est* V. marg. 1. *ægrum est* Gif. Par. Delph. Cout. *ægrit* Hav. Bip.—109 *recto fuit* Mus. B. 2. *sit* Ald. Bip. *uti* Hav. Delph.—110 *Tum...lætare*

NOTÆ

99 *Sensum animi*] Animi operationem, ut aiunt. Scilicet voluit animum in homine esse sicut visum, auditum, tactum, &c. Sensus autem visus fit in oculis: sensus auditus in auribus, &c. ita et animi sensum in certa hominis parte fieri voluit.

100 *Habitum*] Intentionem, ut ait Cicero: 'Harmonia, quasi concentus partium omnium in omnes modos.'

101 'Αρμονίαν [*Harmoniam*] Græca vox, Latine concordia, concentus: vs. 129. et seqq.

Qui [*quod*] *faciat nos vivere, &c.*] Sic 802. et v. 769. vi. 266.

102 *Siet*] Antique pro sit. Sic ii. 1077.

106 *Mi*] Mihi.

Divorsei] Aberrantes, alieni a vera ratione.

107 *In promptu*] In aperto: manifesto, exteriori. Sic ii. 148.

108 *Parte latenti*] Animo nempe, qui latet in nobis: corpus enim pars est hominis conspicua: animus vero pars latens in homine.

109 *Ubei* [*uti*] Ut; bene. Alii, *ubi*.

Quom, miser ex animo, lætatur corpore toto:
Non alio pacto, quam si, pes quom dolet ægri,
In nullo caput interea sit forte dolore.
Præterea, molli quom somno dedita membra,
Ecfusumque jacet sine sensu corpus onustum;
Est aliud tamen in nobis, quod tempore in illo
Multimodis agitatur, et omneis adcipit in se
Lætitiæ motus, ac curas cordis inaneis.
Nunc animam quoque ut in membris cognoscere possis
Esse, neque harmonia corpus retinere solere;
Principio, fit utei, detracto corpore multo,

do homo *æger mente*, *lætus* tamen *est toto corpore: non alio modo, quam si caput interim forsan nullo dolore afficiatur, quando pes ægrotantis* hominis *afficitur dolore. Deinde quando artus dati sunt dulci sopori et* totum *corpus gravatum sternitur sine* ullo *sensu; aliquid tamen inest nobis, quod in eo tempore commovetur variis modis, et recipit in se omnes sensus gaudii et vanas* etiam *anxietates mentis. Jam vero ut queas etiam agnoscere animum recenseri inter partes* hominis, *nec harmoniam* esse quæ *consuescat coërcere corpus, primum accidit, ut, multa* parte *corporis ablata, nonnunquam tamen vita maneat*

Mus. B. 1.—111 *spes* Ferr.—112 *si forte* V. ed. Th. Ra. *sic* Mus. B. 2. *labore* Delph.—113 *somno quom* Hav. et alii.—114 *honestum* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Vind. Mus. B. 2. 3. Vind. fr. *honustum* Th. Ra.—115 *aliquid* Delph. —117 *ac*: sic Mus. B. 1. *et* reliqui.—118 *ut* deest Mus. B. 2. 3. *agnoscere* Cant.—119 *nec* Mus. B. 1. *harmonia c. interire* Vind. V. ed. Voss. vet. et L.

NOTÆ

113 *Præterea, molli, &c.*] His 5. vss. probat II. ab exemplo animum non esse harmoniam; toto enim corpore sopito, est aliquid in nobis, quod lætitiæ et curæ capax sit: illud autem nihil aliud esse potest, quam animus: igitur animus non est harmonia totius hominis, sed pars quædam illius.

114 *Onustum*] Supp. vel cibo et potu: vel cura et labore.

115 *Aliud*] Nempe animus.

118 *Nunc animam quoque, &c.*] His 13. vss. probat III. animam non esse harmoniam; sed hominis partem æque ac pedes, manus, brachia, caput, &c. Namque, detractis paucis nervis instrumentorum, aut vel mutato etiam ordine, inversoque digitorum tactu super organa, jam desinit esse harmonia: contra vero, detractis etiam non paucis corporis membris anima restat in corpore: nec secessit extra corpus, nisi cum pauca semina seu paucæ atomi caloris et spiritus, quibus vita in corpore tota servatur, extra corpus per os, aut per aliam corporis viam diffugerunt. Igitur calor ille ac ventus vitalis sunt in nobis id, quod membra corporis deserit. Is autem calor ac ventus sunt ipsa anima, ut infra dicetur vs. 232. et seqq.

In membris] Inter membra: unam e partibus hominis.

119 *Retinere*] Servare: facere ut vitam servet.

120 *Corpore multo*] Multis corporis partibus.

Sæpe tamen nobis in membris vita moretur;
Atque eadem rursum, quom corpora pauca caloris
Diffugere, forasque per os est editus aër,
Deserit ex templo venas, atque ossa relinquit;
Noscere ut hinc possis, non æquas omnia parteis
Corpora habere, neque ex æquo fulcire salutem:
Sed magis hæc, venti quæ sunt calidique vaporis
Semina, curare in membris ut vita moretur.
Est igitur calor, ac ventus vitalis, in ipso
Corpore, qui nobis moribundos deserit artus.
 Quapropter, quoniam est animi natura reperta,
Atque animæ, quasi pars hominis; redde harmoniai
Nomen ad organicos saltu delatum Heliconis;
Sive aliunde ipsei porro traxere, et in illam

nobis in artubus, qui restant. *Et contra eadem* vita *derelinquit et deserit continuo venas et ossa, ubi primum pauxilla semina* prima *caloris abierunt, et* flatus *aëris emissus est extra per os. Ita ut inde queas agnoscere cuncta corpuscula* prima *non agere æqualia munera* in homine, *neque sustinere æqualiter vitam* hominis: *sed ea primordia, quæ sunt flatus et calidi caloris, efficere, ut vita maneat in artubus. Ergo est in ipso corpore* vapor *calidus, et aër vitalis, qui relinquit nostra membra jamjam moritura. Quamobrem, cum natura animi, atque animæ*, jam *inventa sit veluti pars hominis, relinque* illis sapientibus *vocem* illam *harmoniæ, quæ deducta est ab nemore organico Heliconis; seu tandem deduxerunt ex alio loco, et converterunt* eam vocem *in illam rem* significandam, *quæ tunc*

B. *interire* O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Bodl. V. marg. 1.—122 *rursus* vulg. *semina* pro *corpora* V. ed. *calore* V. ed. Th. Ra. *colore* Bodl.—123 *deditus* V. ed.—124 *reliquit* V. ed. Mus. B. 2.—126 *nec* Mus. B. 1.—127 *vapores* Vind. —130 *moribundus* Delph. *moribundis* Fab.—132 *redit* P. Ald. *reddit* Th. Ra. *crede* V. marg. 1. *harmoniam* V. ed. Ferr. Th. Ra.—133 *Nomine* Mus. B. 2. *ad organicos* Voss. vet. *salto* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. *saltem* Th. Ra. *saltum* Bodl. Mus. B. 1. *alto* Voss. marg. *sacro* V. marg. 1. Cant. marg. *cantu ductum citharai* Fab. *Heliconis* P. Bodl. Cant. Th. Ra. Ald. Bip. *Helicone* Voss. marg.—134 *traxare* V. ed. *texere* Voss. vet.—135 *principio* pro

NOTÆ

122 *Eadem*] Supp. vita, vs. 121.

Corpora] Semina, atomi.

125 *Parteis*] Provincias, munera, officia.

126 *Corpora*] Atomos, primordia.

129 *Calor, ac ventus*] Ignis ac aër, quæ partes sunt ex quibus animam constare docet infra vs. 232. et seqq. 'Calor ac ventus vitalis,' i. e. anima.

131 *Quapropter quoniam, &c.*] His 6. vss. concludit hanc opinionem de harmonia pro anima procul esse removendam; docetque hoc vocabulum usurpatum ab illis veteribus philosophis, propter inopiam veræ vocis, et desumtum ab iis, qui ex fidibus et nervis suaves eliciunt sonos.

133 *Heliconis*] Helicon mons est Apollini Musisque sacer.

Transtulerunt, proprio quæ tum res nomine egebat:
Quidquid id est, habeant; tu cætera percipe dicta.
  Nunc animum atque animam dico conjuncta teneri
Inter se, atque unam naturam confacere ex se;
Sed caput esse quasi, et dominari in corpore toto,
Consilium, quod nos animum, mentemque, vocamus:
Idque situm media regione in pectoris hæret.
Heic exsultat enim pavor, ac metus; hæc loca circum,
Lætitiæ mulcent: heic ergo mens, animusque, est.
Cætera pars animæ, per totum dissita corpus,
Paret; et ad numen mentis, momenque, movetur:

carebat proprio vocabulo. Quicquid illud sit, servent sibi: *tu* vero *accipe cetera* mea *verba. Jam* itaque *dico animum et animam mutuo conjuncta esse, et facere unam naturam per se: sed rationem* illam, *quam nos appellamus animum et mentem, esse* velut *caput, et præesse in toto corpore; eaque* ratio *manet posita in medio spatio pectoris. In eo quippe loco timor ac terror palpitat: circa has sedes* motus *lætitiæ dulciter movent: igitur animus et mens* sita *est in hac regione. Reliqua pars animæ diffusa* est *per totum corpus et obsequitur* animo, *et agitur*

proprio quæ Mss. B. 2.—136 H. vs. deest Voss. vet. et L. B. *id* deest Mus. B. 2.—139 *et* deest V. ed. Th. Ra.—142 *exulat neque* Mus. B. 2. *exsultet* Voss. vet.—143 *Lætitia mulcet* V. ed. Th. Ra. *mensque* Mus. B. 2. *est* deest Mus. B. 2.—145 *nomenque* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. marg.

NOTÆ

135 *Transtulerunt*] Penultima syllaba correpta; quod familiare est Lucretio.

137 *Nunc animam atque, &c.*] His 25. vss. jam tria docet Lucretius I. animum et animam ita inter se esse conjuncta, ut unam per se naturam efficiant. II. animum esse tamen quasi ducem, et dominum, ad cujus numen ipsa moveatur anima. III. animum situm esse in una pectoris regione, hoc est, in corde: animam vero diffusam esse per totum corpus. Sed sigillatim expendamus argumenta, quibus hæc omnia astruit.

141 *Regione in pectoris, &c.*] Non unus Lucretius cum Epicuro sedem animi posuit in corde; posuerunt enim ibidem Empedocles, Parmenides, et Democritus. Aristoteles autem, Plato, Pythagoras, et Hippocrates eam animi partem, quæ rationalis est, in cerebro sitam esse voluerunt: quæ vero irascibilis pars est, eam quoque in corde positam esse censuerunt.

142 *Heic exsultat, &c.*] His 2. vss. probat animi sedem esse in pectore, quia ibi motus lætitiæ et pavoris versantur et exultant: lætitia enim et metus præcipuæ sunt animi affectiones; ubi igitur sunt rei effecta, ibi et res ipsa sit necesse est. Quanquam infirma hæc ratio videtur. Alias enim in brutis quoque inesset mens et animus: namque et in earum pectoribus lætitiæ ac pavoris motus exultant.

144 *Cætera pars animæ*] Anima. Sic vs. 151. His itaque 2. vss. ait animam ipsam per totum corpus esse diffusam, et ad nutum animi moveri,

Idque sibi solum per se sapit, et sibi gaudet,
Quom neque res animam, neque corpus, conmovet una.
Et, quasi quom caput, aut oculus, tentante dolore,
Læditur in nobis, non omni concruciamur
Corpore; sic animus non numquam læditur ipse,
Lætitiaque viget, quom cætera pars animai
Per membra atque artus nulla novitate cietur.
Verum, ubi vehementi magis est conmota metu mens,
Consentire animam totam per membra videmus:

ad nutum et motum animi. Eaque ratio animi *sola sapit sibi, et lætatur sibi per seipsam; quippe quod neque res ulla, neque* ipsum *corpus agit animam: et veluti, quando caput vel oculus offenditur in nobis* ob *dolorem provocantem, non vexamur* tamen in *toto corpore: ita sæpe mens ipsa cruciatur, et exultat gaudio, neque tamen reliqua pars animæ ulla* re *nova agitatur per membra et* per *partes* corporis. *Sed cum animus agitur majori timore, cernimus totam animam compati per* singulos

Bas. marg. *numenque* Sus.—146 *et* deest Voss. vet. et L. B.—147 *ulla* vulg. —149 *Editur* Mus. B. 1. *cum cruciamur* Mus. B. 2.—151 *urget* Bodl. V. ed. Th. Ra.—152 *novitatificietur* Voss. vet. et L. B.—153 *venienti* Vind. V. ed.

NOTÆ

145 *Momen*] Motum. Sic VI. 483. 'momine ponti;' h. e. motu et æstu maris.

146 *Idque*] Supp. consilium, vs. 140. quod mentem seu animum vocat. His autem 16. vss. reliquis docet animum et animam simul esse conjuncta, ita tamen ut animus lætitia metuve afficiatur aliquando, intacta et quieta anima: remque comparatione illustrat. Sicut enim aliquando fit, ut, cui caput aut pes dolet, is tamen reliquis corporis partibus dolorem non sentiat: ita animus aliquando lætitia exultat, aut curis angitur, cum tamen anima non consentiat. Verum ubi metus animi ac lætitia major est, tunc et ipsa consentit, hoc est, metu pariter percutitur, aut lætitia exultat. Cujus rei indicium sunt sudor et pallor, qui per totum corpus eunt; linguæ ac vocis debilitas; oculorum caligatio; tinnitus aurium, et cetera ejusmodi, quibus totum frangitur corpus, quod ab ipsa sic tangitur anima, quæ prius ab ipso pariter animo percussa fuit. Hinc animum et animam conjuncta simul esse contendit. Verum viderit Lucretius. Pugnantia enim loqui videtur. I. Si anima juncta est cum animo, animus vero hæreat unus in solo pectore, quid cetera pars animæ? Vagaturne per totum corpus? II. Si paret anima ad animi nutum, paretne semper, an aliquando reluctatur? Si paret, ergo sapit sibi æque ac animus, cum hujus domini sui mandatis audiens sit. Verum ad quid hoc obsequium? Nimirum ad consentiendum animo, non quidem in mediocribus motibus, sed in majoribus. Quasi vero animus solus sibi conscius minorum ærumnarum, nihil animæ impertiatur.

152 *Nulla novitate*] Nullo novo affectu, supp. doloris aut lætitiæ, aut alterius passionis.

Sudoresque ita, palloremque, exsistere toto
Corpore, et infringi linguam, vocemque aboriri,
Caligare oculos, sonere aureis, subcidere artus.
  Denique, concidere ex animi terrore videmus
Sæpe homines: facile ut qui vis hinc noscere possit,
Esse animam cum animo conjunctam; quæ, quom animi vi
Percussa est, exin corpus propellit, et icit.
  Hæc eadem ratio naturam animi, atque animai,
Corpoream docet esse: ubi enim propellere membra,
Conripere ex somno corpus, mutareque voltum,
Atque hominem totum regere, ac vorsare, videtur;

artus. Videmus *igitur sudores et pallorem esse* in *toto corpore, et linguam debilitari, et vocem intercludi, oculos obduci tenebris, aures tinnire, membra* debilia *cadere: tandem videmus nonnunquam homines succumbere* præ *metu mentis*, ita *ut inde quilibet queat cognoscere, animam simul junctam esse cum animo; quæ, ubi percita est vi animi, inde propulsat, et verberat ipsum corpus. Hoc idem argumentum ostendit naturam animi et animæ esse corporalem; cum enim* animus et anima *cernantur percutere artus* corporis, *excitare corpus* ipsum *e sopore, et mutare faciem* hominum, *et gubernare, et vertere totum hominem, (quarum rerum nihil*

Bodl. Ferr. Th. Ra. *vementi* Ald. P. Vind. fr. Mus. B. 3.—155 *Sudorem* O. *itaque* Voss. vet. et L. B. *ita et* Vind. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. *pallorem* Voss. vet. et L. B.—157 *oculo* V. ed. Th. Ra. *sonare* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *sonore* V. marg. 1.—160 *anima c. a. conjuncta* Mus. B. 2. *animai vi* Cant. *vi* deest Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. *vis* Ferr. Bip. O. Mus. B. 1.—161 *Percussat* V. ed. Ferr. *Percussas* Th. Ra. *extim* Vind. Mus. B. 2. 3. *extra* V. ed. Bodl. Bas. Th. Ra. Gryph. marg. P. *exsin* Vind. fr. *et in* Mus. B. 1. *exhinc* Priscian. p. 886. *exinde propellit corpus* Nonius II. 424.—163 *Corporea* Mus. B. 2. *esse* deest Mus. B. 1.—164 *et summum* Mus. B. 1. *sommo* V. ed.—165 *At* pro *Atque* Cant.—167 *est* deest

NOTÆ

156 *Aboriri*] Intercludi, intermori. Metaphora est. Aboriri enim est fœtum ante tempus emittere in lucem.

157 *Sonere*] Sono, is, antiquum verbum tertiæ conjug. Sic vs. 887. i. e. tinnire.

Subcidere] Sic Plaut. 'genua succidunt.'

160 *Quæ, quom animi vi, &c.*] Sic locutus est II. a vs. 266. ad vs. 283.

161 *Exin* [*exhinc*] Vel, ut aliis placet, *exin;* i. e. inde, hinc. Alii *extra.* Minus bene: neque enim anima percutit corpus extra.

162 *Hæc eadem ratio, &c.*] His 7. vss. docet ex superioribus dictis ac probatis animum et animam corporea constare natura: I. quia uterque percutiunt corpus, mutant vultum, e somno excitant corpus, regant et versant totum hominem. Quod quidem fieri sine tactu non posse arguit: tactum vero sine corpore fieri non posse docuit I. 305. 'Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.'

164 *Voltum*] Vultum. Antiqua scriptura.

Quorum nihil fieri sine tactu posse videmus,
Nec tactum porro sine corpore; nonne fatendum est,
Corporea natura animum constare, animamque?
  Præterea, pariter fungi cum corpore, et una
Consentire animum nobis in corpore cernis.
Si minus obfendit vitam vis horrida teli,
Ossibus ac nervis disclusis, intus adacta;
At tamen insequitur languor, terræque petitus
Suavis, et in terra mentis qui gignitur æstus;

sane fieri posse cernimus sine contactu, neque contactum esse sine corpore,) nonne confitendum est animum et animam componi ex *natura corporali? Deinde vides animum una cum corpore pati, et simul compati nobis in* ipso corpore. *Si* forte *violentia vehemens plagæ inflicta intrinsecus, ossibus et nervis disjunctis, lædit minus vitam: tamen debilitas virium subsequitur, et lapsus humi dulcis, et conturbatio animi, quæ generatur humi, et aliquando etiam desiderium quasi dubium surgendi*

Mus. B. 2.—169 *rem* pro *cum* V. ed. Bodl. Ferr. *rem cum* Th. Ra.—170 *morbis in corporis* Nard.—171 *offendis* Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. Cant. *nimis offendit* V. marg. Voss. vet. *teli* Voss. vet. et L. B. P. in not. Bip. Hav. Delph. *leti* reliqui. H. vs. et tres seqq. delendos putant Creech. Gassend. Lamb.—172 *adapta* Mus. B. 2. *ad acta* Ferr.—174 *inter mærentes qui... inter lamentas...in cessamentis* Voss. marg. *interdum moriendi* Fab. *in terra mitis qui* Gif. marg. P. in not. *mentes* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2.

NOTÆ

169 *Præterea, pariter, &c.*] His 9. vss. probat, II. animum et animam constare natura corporea, quia compatiuntur cum ipso corpore. Læso quippe corpore, ita ut mors non subsequatur, dolent animus pariter et anima.

Fungi] Pati. Sic I. 444. 'At facere et fungi sine corpore nulla potest res.'

170 *Consentire*] Compati, pati simul. Sic vs. 154.

Nobis] Bene. Joan. Nardius *morbis*. Male. Neque enim in solis morbis compatitur anima cum corpore: sed et in ceteris affectionibus.

171 *Si minus obfendit, &c.*] Hos 4. vss. delendos censet Lambinus quasi nihil ad rem facientes. Verum, pace tanti viri dixerim, his 4. vss. bene signat et indicat languores corporis et animi, qui sequuntur ex minus vehementiori plaga, ita ut mors ipsa non sequatur. Cum quis enim animo debilitatur, tunc languet, humi succidit, humi stratus dulci quadam voluptate recreatur, et mens ipsius gravi percutitur æstu; interdum exsurgere cupit, nec tamen valet.

Teli] Plagæ, ictus. Alii *lethi*. Minus bene; neque enim de morte, sed de gravi debilitate animi quæstio est. Sic sese explicat vs. 177.

173 *Petitus*] Substant. quasi petitio. Quibus enim ægre est, ii cupiunt terram petere, et humi procumbere, quia recti stare non valent.

174 *Mentis æstus*] Conturbatio animi, Gallice *évanouissement*. Vel inquieta surgendi e terra cupiditas, si vires ferre possent.

Interdumque quasi exsurgendi incerta voluntas.
Ergo corpoream naturam animi esse, necesse est;
Corporeis quoniam telis, ictuque, laborat.
  Is tibi nunc animus quali sit corpore, et unde
Constiterit, pergam rationem reddere dictis.
  Principio, esse aio persubtilem, atque minutis
Perquam corporibus factum constare: id ita esse,
Hinc, licet advortas animum, ut pernoscere possis.
Nihil adeo fieri celeri ratione videtur,
Quam sibi mens fieri proponit, et inchoat ipsa.
Ocyus ergo animus, quam res se perciet ulla,

e terra. Igitur oportet ut natura animi sit corporalis, siquidem languescit ex *plaga et spiculis corporalibus. Jam* vero *persequar verbis ostendere tibi*, ex *quali natura constet et ex quibus* rebus *factus fuerit iste animus. Primo dico* eum *esse tenuissimum, et conflatum esse* ex *seminibus minutissimis. Inde opus est* ut *applices mentem* ad hoc, *ut queas agnoscere illud ita se habere. Nihil videtur fieri tam veloci modo, quam si animi ratio statuit fieri* aliquid, *et ipsa incipit* illud facere. *Igitur animus movet seipsum velocius, quam ulla res* alia ex iis, *quarum*

8.—175 *voluptas* Mus. B. 1.—176 *esse* deest Mus. B. 2.—177 *Corporis* Mus. B. 1.—178 *At tibi* Mus. B. 1.—180 *animo* pro *aio* Bodl. Mus. B. 2. *animum*

NOTÆ

177 *Corporeis*] I. e. a corpore inflictis et illatis.

178 *Is tibi nunc animus, &c.*] His 54. vss. seqq. docet Poëta quibus et qualibus ex atomis natura animi atque animæ constet. Vult autem constare ex levibus, tenuibus, et rotundis. Cujus rei rationem 1. reddit his 31. vss. prioribus. Quippe quia animus mira mobilitate viget. Quid enim aliud, ex iis quæ cernuntur, ocyus se movet, quam animus? In instanti enim totum percurrit universum. Quæ vero mobilia sunt, ea constant ex atomis rotundis, tenuibus, ac levibus. Sic v. g. aqua facile fluit, quia volubilibus constat atomis: contra vero, mel non nisi lente defluit, quia tardioribus et constantioribus fit ex atomis. Sic levis ventus ingentem granorum papaveris acervum facile disjicit, quia ejusmodi grana constant ex atomis levibus et rotundis: contra vero lapidum acervus aut telorum, vento disjici non potest, quia lapides et tela constant ex atomis ponderosis et asperis.

Quali corpore] Quali natura. Vult autem animum esse corpus aliquod. Sic Épicurus apud Laërt. lib. x. 'Anima corpus est tenuissimis partibus præditum, per totam animantis massam diffusum.' Ibid. 'Animus corpus est tenuissimarum partium, et ex tenuissimarum partium corporibus conflatum.'

Unde] Quibus ex rebus: quibus ex atomis.

181 *Perquam*] Maxime. Sic vss. 188. 205. et alibi passim.

Corporibus] Atomis.

185 *Ocyus ergo animus, &c.*] Non solus Lucretius cum Epicuro voluit animum esse mobilissimum et a se moveri: docuit enim id etiam Plato: docuerunt et Pythagorei, qui definie-

Ante oculos quorum in promptu natura videtur.
At, quod mobile tanto opere est, constare rotundis
Perquam seminibus debet, perquamque minutis;
Momine utei parvo possint inpulsa moveri.
Namque movetur aqua, et tantillo momine flutat;
Quippe volubilibus, parvisque, creata figuris.
At contra mellis constantior est natura,
Et pigrei latices magis, et constantior actus:
Hæret enim inter se magis omnis materiai
Copia; nimirum, quia non tam lævibus exstat
Corporibus, neque tam subtilibus, atque rotundis:
Namque papaveris, aura potest subpensa levisque

natura cernitur in aperto ob oculos. Verum ea res, *quæ adeo velox est, debet conflari* ex *primordiis maxime teretibus, et maxime tenuibus, ut* ea primordia *percita queant permoveri minimo momento. Etenim aqua volvitur et fluit minimo momento, eo quod conflata* est ex *formis* atomorum *mobilibus et tenuissimis. Secus vero natura mellis est stabilior, et liquores* ejus *sunt magis tardi, et mobilitas* ejus est *tardior; namque cœtus omnis corpusculorum magis inter se continetur, nempe quia non constat* ex *corpusculis adeo lævigatis, neque adeo tenuibus, et teretibus. Etenim flatus* venti *volitans* per aëra, *et parvus, potest facere, ut ingens cumulus*

P. in not. *per sutilem* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. Ferr.—186 *quarum:* sic Vind. Mus. B. 2. Cant. Vind. fr. Hav. Bip. Delph. *quorum* reliqui.—187 *Aut* V. ed. Bodl. Th. Ra. *mobile est t. o.* Mus. B. 2.—189 *In omne* Ferr. Vind. Mus. B. 2. 3. *In homne* V. ed. *Inomine* Th. Ra. *Flamine* super rasura Mus. B. 1.—190 *nomine* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 2. 3. *fluctuat* Gif. Par. Delph. Cont. *fluitat* V. ed. O. Vind. fr. *fluctat* Gryph. Nard. Bas. *fluat* Mus. B. 2.—193 *constantior* Mus. B. 2. *ictus* V. ed. P. Bodl. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg.—194 *et* pro *enim* Mus. B. 1.—195 *qui* pro *quia* V. ed. Th.

NOTÆ

bant animum, 'numerum seipsum moventem.' Aristoteles vero Lib. I. de Anim. negat animam ullatenus moveri, sed immobilem esse causam, cur corpus moveatur.

186 *Quorum* [*quarum*] Supp. rerum, 185. Male ergo olim *quorum*.

189 *Momine*] Momento, instanti temporis. Sic vss. 145. 190. et VI. 173. 473.

190 *Flutat* [*fluctuat*] Alii *fluitat;* sic enim IV. 75. *fluitant* in fine versus.

191 *Figuris*] Atomis. Sic II. 385. et alibi passim.

193 *Latices*] Liquores, supp. mellis; i. e. mel.

Actus] Cursus, fluxus. Metaphora ab iis quæ aguntur. Difficilius quippe ac tardius fluit mel, quam aqua.

194 *Materiai copia*] Cœtus atomorum.

196 *Corporibus*] Atomis, vs. 181.

197 *Papaveris*] Alii *papaverum*, non elisa litera m ante vocalem sequentem.

Aura subpensa] Ventus leniter flans, et quasi per medium aëra tantum spirans.

Cogere, ut ab summo tibi diffluat altus acervus;
At contra lapidum conjectum, spicarumque,
Nenu potest: igitur, parvissima corpora pro quam
Et lævissima sunt, ita mobilitate fruuntur.
At contra, quæquomque magis cum pondere magno
Asperaque inveniuntur, eo stabilita magis sunt.
  Nunc igitur, quoniam est animi natura reperta
Mobilis egregie, perquam constare necesse est
Corporibus parvis, et lævibus, atque rotundis:
Quæ tibi cognita res in multis, o bone! rebus
Utilis invenietur, et obportuna cluebit.
  Hæc quoque res etiam naturam dedicat ejus,.

granorum *papaveris tibi disjiciatur ab imo: contra vero non potest* disjicere *cumulum saxorum, aut telorum. Ergo quo magis primordia sunt exigua et levigata, eo majori velocitate moventur. Contra vero, quo magis singula* primordia *repeririuntur cum ponderosa gravitate, et horrida* sunt, *eo magis sunt constantia. Jam vero itaque, cum natura animi inventa sit maxime volubilis, oportet ut componatur ex primordiis parvissimis, et lævigatis atque teretibus. Quæ res* ubi erit *nota tibi, o amice, reperietur usui* esse *in pluribus rebus, et commoda erit. Hæc*

Ra.—197 *papaverum* V. ed. Mus. B. 2. Hav. Ferr. Bip.—198 *a* Mus. B. 2. *defluat* Mus. B. 2.—199 *conlectum* Gif. Par. *spiculorum* V. ed. Th. Ra. *spiclorum* Hav. Bip. Voss. vet. Delph.—200 *Nenu:* sic Vind. fr. Bodl. Voss. vet. et L. B. Hav. Bip. Delph. *Nami* Mus. B. 1. *Nulla* reliqui. *perquam* Cout. Sus. V. marg. 1. Voss. L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. *quæque* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *quanto* Hav. Bip. Delph.—201 *Ut* P. Ald. *Ec* V. ed. Th. Ra. *mobilitata* Vind. Voss. L. B. Vind. fr. Hav. Bip. *fruuntur* P. Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 3. in marg. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. Voss. marg.—202 *quacunque* Bodl. *quo quæque* Vind. fr. Hav. Bip. Delph. *corpore magno* Cr. conj. H. vs. deest Ferr.—204 *est* deest V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. *reperta est* Cant. V. marg. 1.—205 *constans* V. ed. Th. Ra.—207 *et bone* P. Ald. H. vs. deest Mus. B. 2.—208 *oportune* V. ed. Th. Ra. *eluebit* V. ed. *luebit* Mus. B. 2.—209 *dederat* O. *declarat* Mus. B. 1. *dedicat* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. Nard. Cout. P. Bodl. Voss.

NOTÆ

198 *Ab summo*] Ab imo, a fundo, usque ad fundum, funditus.

199 *Conjectum*] Conjectus, us, i. e. congeries, cumulus. Alii *conlectum*, pro collectum, i. e. cœtum. Idem.

Spicarum [*spiclorum*] Spiculorum, telorum.

200 *Nenu*] Antiqua vox pro non. Sic IV. 713.

Potest] Supp. cogere, ut differat: vel disjicere.

Corpora] Atomi.

Pro quam [*parvissima quanto, ita, &c.*] Nota vocem 'quanto' cum superlativo: et 'quanto, ita,' pro quo magis, eo magis.

201 *Fruuntur* [*feruntur*] Lamb. *fruuntur*.

206 *Corporibus*] Atomis, vss. 181. 196. &c.

207 *O bone*] Supp. Memmi.

208 *Cluebit*] Erit. Antiquum verbum: I. 120. 450. &c.

209 *Hæc quoque res etiam, &c.*] His

Quam tenui constet textura; quamque loco se
Contineat parvo, si possit conglomerari.
Quod simul atque hominem leti secura quies est
Indepta, atque animi natura, animæque, recessit;
Nihil ibi libatum de toto corpore cernas
Ad speciem, nihil ad pondus; mors omnia præstat,
Vitalem præter ventum, calidumque vaporem.
Ergo animam totam perparvis esse necesse est
Seminibus, nexam per venas, viscera, nervos:
Qua tenus, omnis ubi e toto jam corpore cessit,

eadem *etiam ratio declarat naturam illius*, nimirum *quam exili contextura sit, et quam* in *exiguo spatio cohibeat se, si queat cogi in* unum *glomeramen; quoniam ubi primum tranquillitas tuta mortis corripuit hominem, et natura animi atque animæ exiit, nihil vides tunc detractum de toto corpore quoad formam exteriorem, nihil quoad molem: letum relinquit omnia integra præter vitalem sensum, et calorem fervidum. Igitur oportet* ut *tota anima connexa sit minimis primordiis per venas*, per *intestina*, et per *nervos; quoniam, cum* ipsa *recessit ex omni corporis*

vet. et L. B. *deliquat* vulg.—211 *se possit* P. in not. Voss. vet. et L. B. V. marg. 2. Cant. *sic possit* V. marg. 1. *posset* V. ed. Th. Ra.—212 *simulatque* Ald. *quis* Ferr.—213 *Adepta* Voss. vet. Cant. V. marg. 1. *Invecta* Mus. B. 2. —214 *tibi* Cant. *limatum* Vind. Vind. fr. Bip. *delibratum* Lamb. *libratum* alii. —215 *nihil:* sic P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *nil* vulg.

NOTÆ

23. vss. continetur II. argumentum, quo probat Lucretius animum atque animam constare ex levibus, tenuibus, ac rotundis atomis. Nimirum, quia, cum e corpore egressa est anima, nihil tamen ponderis aut molis videtur deperiisse corpori: nihil corpus vitiari post mortem observamus quoad speciem; vixque, nisi solo sensu, cadaver a corpore vivente distinguitur. Rem illustrat a simili; quasi non aliter contingat, quam cum in vino vel unguento evanido, aut alio quovis corpore sapido, flos, aut odor, aut succus evanescit in aëra; remanet tamen, quoad speciem et molem, vinum integrum, vel unguentum integrum, vel corpus sapidum integrum. Igitur animus et anima constant ex tenuissimis atomis. Quanquam profecto certius hoc argumentum ex his elici potuit, quod anima sit omnino corporis expers.

Dedicat [*deliquat*] Antiquum verbum; i. e. declarat. Sic I. 368. et alibi. Alii *dedicat*, quasi affirmat.

210 *Tenui textura*] Tenuissimarum atomorum contextu.

211 *Conglomerari*] Cogi in unam molem; conduci in unum glomerem.

213 *Indepta*] Assecuta, adepta. Indipiscor, quasi in et apiscor, interposita littera *d*.

214 *Libatum*] Detractum, decerptum: vss. II. 717. et V. 261. 569. Lamb. *limatum*; minus eleganter.

215 *Ad speciem*] Ad formam exteriorem: ad superficiem.

Præstat] Relinquit integra.

218 *Seminibus*] Atomis.

Nexam] Retentam, implexam, junctam.

219 *Qua tenus* [*Quatinus*] Antiqua vox, pro quoniam.

Extima membrorum circumcæsura tamen se
Incolomem præstat; nec defit ponderis hilum:
Quod genus est, Bacchi quom flos evanuit, aut quom
Spiritus unguenti suavis diffugit in auras;
Aut aliquo quom jam sucus de corpore cessit:
Nihil oculis tamen esse minor res ipsa videtur
Propterea, neque detractum de pondere quidquam.
Nimirum, quia multa minutaque semina sucos
Eeficiunt, et odorem, in toto corpore rerum.
  Qua re etiam atque etiam mentis naturam, animæque,
Scire licet perquam pauxillis esse creatam
Seminibus; quoniam fugiens nihil ponderis aufert.
  Nec tamen hæc simplex nobis natura putanda est:

parte, *tamen circumtextura summa artuum conservat se integram; neque vel minimum quid gravitatis deficit. Cujusmodi fit, quando flós Bacchi effluxit: vel quando aura unguenti odoriferi evanuit in flatus aëris: vel quando jam succus excessit ex aliquo corpore* sapido: *tamen non idcirco res ipsa apparet oculis magis diminuta, neque aliquid demtum* est *de illius gravitate; scilicet quia plurima tenuia corpuscula faciunt succos, et odorem in toto corpore rerum. Quamobrem jam maxime cognoscere est naturam animi atque animæ conflatam esse ex primordiis minimis, siquidem discedens e corpore nil detrahit de* illius *gravitate. Neque ta-*

proestat V. marg. 1.—218 *noxam* Vind. *vixam* V. ed. Th. Ra. *nixam* Ferr. V. marg. 1. Mus. B. 2.—219 *e* deest Mus. B. 2. *et toto* Voss. vet.—221 *Incolumen* V. ed. Ferr. Th. Ra. *deficit illum* Mus. B. 2.—222 *evam* pro *evanuit* Mus. B. 2.—223 *suaves* P. V. ed. O. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. *diffudit* Vind. *defugit* Mus. B. 2. Ferr.—225 *oculos* Mus. B. 2. H. vs. deest Mus. B. 1.—226 *Præterea* V. ed. O. Gryph. P. Ferr. Bip. *de corpore* Gassend.—227 *sucus* Mus. B. 2.—232 *Hæc* Ferr. *pu-*

NOTÆ

220 *Extima circumcæsura*] Græce περικοπὴ, 'extremitas' quasi summus cortex, circumtextura. Sic IV. 651. 'Extima membrorum circumcæsura coërcet.' Plinius autem non 'circumcæsuram,' sed 'circumcisuram' dixit XVI. 30.

221 *Hilum*] Vel hillum: i. e. minimum quid, nihilum. Lucill. Lib. 30. 'Quodque tuas laudes culpes, non proficis hilum.' Cicer. Tusc. II.

222 *Quod genus est*] Cujus generis est, quale est, vs. 267. et alibi passim.

Bacchi flos] Odor vini. Sic Plautus Cist. I. 2. 9. vocat vinum optimum 'florem Liberi.' Sic Lucret. II. 847. 'florem nardi,' pro nardo suavissimo, dixit. Sic infra vs. 777. et V. 845. 'florem ætatis,' pro ætate vigente, &c. et I. 556. 565. Est autem Bacchus vini Deus, qui pro vino usurpatur a poëtis.

231 *Seminibus*] Atomis.

Fugiens] E corpore recedens, supp. anima.

232 *Nec tamen hæc simplex, &c.*] His 21. vss. seqq. docet non simplicem tamen esse naturam animi atque animæ, quantumvis tenuissimis con-

Tenuis enim quædam moribundos deserit aura,
Mixta vapore; vapos porro trahit aëra secum:
Nec calor est quisquam, quoi non sit mixtus et aër.
Rara quod ejus enim constat natura, necesse est
Aëris inter eum primordia multa moveri.
  Jam triplex animi est igitur natura reperta:
Nec tamen hæc sat sunt ad sensum cuncta creandum;
Nihil horum quoniam recipit mens posse creare
Sensiferos motus, quædam quei mente volutant.

men ea natura animæ *credenda est nobis* una *et simplex: namque levis quidam ventus mixtus calore relinquit eos, qui moriuntur: calor autem ducit secum aëra, neque ullus est vapor calidus, cum quo aër non sit etiam mixtus. Quippe, quia natura illius* caloris *non est stipata, oportet* ut *intra illum plurima semina aëris cieantur. Itaque jam triplex natura animi inventa est: neque tamen hæ* tres naturæ *omnes sufficiunt ad progignendum sensum; siquidem ratio ipsa nihil harum* trium rerum *approbat posse efficere motus, qui reddant sensus, et qui versent animo quasdam*

tantum Gif.—234 *aëre* Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3.—235 *color* Mus. B. 2.—236 *enum* Ferr.—237 *intus eum* O. *in cereum* Ferr. V. ed. Th. Ra. *in cœtum* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *incertum* Bodl. *interitu* V. marg. 1. *injectu* V. marg. 2. *multa cieri* Hav. et alii ex conj. Turneb.—241 *quædam quæ* Gif. Par. Gryph. Cout. Bas. P. V. marg. 1. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *volutant* 'dedi ex ingenio.' *Wakef. volutat* Gryph. Nard. Bas. P. Bodl. Voss. vet. et L. B. *volutet* vulg. edd. *queis omnia mobi-*

NOTÆ

stet atomis: sed quia observavit moribundos, qui postremo expirant auram quamdam calore mixtam; calor vero comitem secum ducit aëra; hinc animi atque animæ naturam constare voluit ex his tribus, vento, aëre, et calore seu igne, atque ex quarta alia natura, quæ nominis expers sit. Scilicet, quia moribundi aut mortui potius nihil jam sentiunt, voluit etiam animam constare ex principio sentiendi, cum tribus illis, vento, aëre, calore. Sed singula hæc ponderemus sigillatim.

236 *Ejus*] Supp. Caloris.

237 *Eum*] Supp. Calorem.

Moveri] Alii *cieri*. Idem; i. e. volitare, esse, inesse.

240 *Recipit*] Approbat. Sensus is est horum versuum. Quoniam mens, h. e. ratio animi, non recipit, seu non approbat, posse quicquam horum trium, h. e. ullam e tribus illis naturis, creare motus sensiferos, et qui queant cogitare aliquid, ac mente volutare. Sic enim notat externos et internos sensus. Quasi aër, ventus, et calor non valeant creare sensus internos, neque etiam externos: sed quarta requiratur res, quam nominis expertem ait, propter Latinæ linguæ egestatem; quæ nihil aliud tamen est, quam contextura ex illis tribus; et quæ sola sensiferos motus reddit.

241 *Sensiferos*] Qui reddant sensum. Sic vs. 246.

Mente volutant] Animo versant: cogitant. Sic Virg. Æn. IV. 'secumque ita corde volutat.'

Quarta quoque hiis igitur quædam natura necesse est
Adtribuatur: ea est omnino nominis expers:
Qua neque mobilius quidquam, neque tenuius, exstat,
Nec magis est parvis et lævibus ex elementis;
Sensiferos motus quæ didit prima per artus:
Prima cietur enim, parvis perfecta figuris;
Inde calor motus, et venti cæca potestas,
Adcipit; inde aër: inde omnia mobilitantur:
Concutitur sanguis, tum viscera persentiscunt

res. *Ergo oportet ut quarta etiam quædam natura adjungatur his* tribus: *ea* autem *prorsus caret nomine; qua* tamen *nihil velocius, nihilque subtilius est, nihil constat ex primordiis levioribus aut tenuioribus*, et *quæ prior distribuit motus, qui reddunt sensum per membra* corporis. *Namque prior* ipsa *movetur prædita tenuibus formis: ab ipsa vapor calidus, et vis invisibilis venti, et aër pariter recipiunt motus* suos; *ab ipsa reliqua moventur; postea sanguis agitatur; cunctæ* partes *intestinorum accipiunt sensum; denique* sensus suus

litantur Fab. *qui dant quæ mente volutes* Voss. marg. 1.—244 *nec* bis Mus. B. 1. *tenuis* Mus. B. 2.—245 *est:* sic Cant. *e* reliqui. *aut* pro *et* Vind. Mus. B. 2. Vind. fr. Delph. Bip. *excrementis* V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. *ex* est in rasura in Mus. B. 1.—246 *qua* Vind. Mus. B. 3. Voss. vet. et L. B. *dedit* V. ed. Bodl. Mus. B. 2. *edicit* Vind. Mus. B. 1. *cedit* O. *edidit* Vind. fr. *sensit* Mus. B. 3.—247 *scietur* V. ed. *ciere* Mus. B. 1. *scitetur* Mus. B. 2. —249 *Occipit* V. marg. 1.—250 'Vs. multa lectionum varietate conturbatum, ad scripturam codicum Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Cant. et quos vocat Pius reverendæ fidei exemplaria, dedimus; nisi quod in quatuor prioribus voces *sanguis tum* ordine inverso legantur, ut in Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3.' *Wakef.* *Cumcutitur* Mus. B. 2. *Tum quatitur* vulg. *cum viscera* Bodl. *per venas viscera vivunt* P. Ald. *per sentes viscera iunt* Vind. O. Mus. B. 3. *per sentes viscera vint* V. ed. Th. Ra. *per sentes viscera vivit* Bodl. *tum* deest Cant.

NOTÆ

242 *Quarta quoque . . . nominis expers*] Sic Plut. Plac. IV. 3. testatur Epicurum docuisse, 'animum esse temperatum quid ex quibusdam quatuor, nempe ex quodam igneo, ex quodam aëreo, ex quodam ventoso, et ex quarto quodam innominato, quod ipsi est sentiendi vis.' Quæ quatuor ex moribundis colligit Lucretius. Stobæus autem ea colligit ex viventium effectibus. 'Namque,' inquit, 'ex his aura quidem causa est motus: aër, quietis: calidum, ejus caloris, qui in corpore cernitur: innominatum denique, sensus; cum nulli eorum elementorum quæ nominantur sensus sit.' Græcis supersedeo brevitatis causa. Sed de his iterum Lucretius vs. 289. et seqq.

245 *Elementis*] Primordiis, atomis.

246 *Didit*] Dividit. Sic II. 1135. et inf. vs. 708. Virg. Æn. VII. Manil. L. I. et alii.

247 *Perfecta*] Prædita, constans, facta. Sic II. 409. 523. 676. &c.

Figuris] Atomis, vs. 191.

248 *Inde*] Nempe ab ipsa hac quarta natura. Sic vs. 249.

Venti cæca potestas] Ventus, qui sub oculos non cadit. Sic I. 278. 296. 1101. et alibi passim. Sic infra vs. 270

Omnia; postremis datur ossibus, atque medullis,
Sive voluptas est, sive est contrarius ardor.
Nec temere huc dolor usque potest penetrare, neque acre
Permanare malum, quin omnia perturbentur;
Utque adeo vitæ desit locus, atque animai
Diffugiant partes per caulas corporis omneis.
Sed plerumque fit, in summo quasi corpore, finis
Motibus: hanc ob rem vitam retinere valemus.
Nunc, ea quo pacto inter sese mixta, quibusque

redditur ossibus et medullis, sive is sensus *sit voluptas, sive sit æstus* doloris, qui *contrarius* est voluptati. *Neque* enim æstus *doloris potest inepte intrare, aut malum* aliquod *vehemens pervenire huc usque, quin omnia turbentur. Ita ut etiam ratio vitæ deficiat, et partes animæ discedant per omnes meatus corporis. Sed nonnunquam terminus datur* his *motibus quasi in suprema corporis superficie; quamobrem possumus conservare vitam. Jam* vero, dum *cupio dicere*

—251 *postremo* Mus. B. 1. vulg. edd.—253 *acto* Mus. B. 2. *aër* V. marg. 1. —254 *Permanere* Mus. B. 2. Ferr. *quando* Mus. B. 2. V. ed. Ferr. Th. Ra.—255 *adeo ut vitæ* Lamb. Hav. Bip. Delph. *defit* V. ed. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. P.—256 *Diffugiunt* Ferr. P. Mus. B. 2. Bas. *culmas* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. *culinas* Mus. B. 2. 3. *culvia* Vind. fr.—257 *fuit* Mus. B. 2. deest Mus. B. 1. *quasi in summo* Vind. O. Cant. Ferr. *in somno quasi* Th. Ra. *summo in quasi* Mus. B. 1. 2. 3. *quasi* deest V. ed. *quasi in summo fit* Bas. *corporis* Vind. fr.—258 *Montibus* Mus. B. *vita* Mus. B. 2.—259 *se* V. marg.

NOTÆ

252 *Ardor*] Dolor: æstus doloris. Metaphora est, dolor quippe quasi ignis devorat. Sic Catul. de Nupt. Pelei: 'nostræque incendia mentis.' Idem ad Passerem: 'Credo ut tum gratis acquiescat ardor.' Sic Attius: 'Æstus ulceris.' Lambinus legendum putat, *ægror*, vel *angor*.

253 *Nec temere huc usque, &c.*] His 6. vss. interim docet modum, quo dolorem sequitur mors, si medullitus penetret: secus vero salus, si desinat in summo corpore, nec intus permanet. Sic supra hæc eadem docuit.

255 *Ut desit*] Lamb. bene. Alii *defit*.

256 *Per caulas corporis*] Per poros, per meatus corporis. Sic II. 950. et IV. passim.

258 *Motibus*] Supp. doloris.

259 *Nunc, ea quo pacto, &c.*] Hactenus de natura animi et animæ. Jam his 30. vss. seqq. explicaturus est modum, quo quatuor hæ naturæ coalescant in unam animam. Quanquam ait propter Latinæ linguæ egestatem modum hunc esse inexplicabilem: sed rem simili confirmat. Sicut enim, inquit, in uno et eodem corpore sapor, odor, et calor reperiuntur, sed qua ratione misceantur, non innotescit; ita ex aëre, vento, calore, et vi sentiendi coalescit animi atque animæ natura: verum, quo pacto inter se misceantur, nos latet. Scilicet anima constat ex atomis adeo tenuibus, ut ejus natura non minus sensus nostros fugiat, quam vis ejusdem nos latet. Quam porro turpiter hal-

Compta modis, vigeant; rationem reddere aventem
Abstrahit invitum patrii sermonis egestas:
Sed tamen, ut potero summatim adtingere, tangam.
Inter enim cursant primordia, principiorum
Motibus inter se, nihil ut secernier unum
Possit, nec spatio fieri divisa potestas;
Sed quasi multæ vis unius corporis exstant.

modum, quo hæ quatuor naturæ *commixtæ sint inter se, et quibus rationibus compositæ valeant, inopia linguæ patriæ avocat* me etiam *reluctantem. Verumtamen quasi delibabo, prout potero* quoad *summum delibare. Namque principia,* ex quibus constat animus, *moventur inter se motibus primordiorum,* ita *ut unum nequeat distingui ab alio, neque vis* una queat *separata esse intervallo* aliquo ab alia: *sed plures sunt quasi potestates* coactæ *in unum*

1.—260 *Cōpta* i. e. *coapta* Cr. conj. Fab. *ventem* Vind. fr. *habentem* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—263 *cursat* Mus. B. 2.—264 *secernitur* Vind. *sternere* V. ed. Th. Ra.—265 *diversa* Gryph. marg. Bas. marg. P.—266 *multa ejus* P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. O.

NOTÆ

lucinati sint veteres in explicanda animi atque animæ natura, satis constat vel ex ipsis variis illorum opinionibus de anima. Tredecim quippe diversas de anima sententias colligo ex Cicer. Tusc. I.: namque, I. aliis animus visus est esse cor. II. aliis non cor, sed in corde sedem habere animum placuit. III. aliis pars fuit cerebri. IV. non pars cerebri, sed in cerebro sita anima visa est. V. Empedocli anima fuit sanguis cordi suffusus. VI. aliis fuit spiritus seu flatus. VII. Zenoni, ignis. VIII. Aristoxeno, harmonia. IX. Pythagoræ et Xenocrati, numerus. X. Platoni triplex fuit animi pars; prima, ratio in capite: secunda, ira in pectore: tertia, cupiditas subter præcordia. XI. Dicæarcho, nihil omnino; sed nomen totum inane. XII. Aristoteli, ἐντελέχεια, quasi continuata et perennis motio. XIII. Democrito, et Epicuro, cœtus tenuiorum atomorum. Et tandem aliis aliud.

260 *Compta*] Composita, perfecta, et quasi ornata. Sic IV. 31. de eadem anima: 'Et quibus e rebus cum compta vigeret.'

261 *Patrii sermonis*] Latinæ linguæ.

262 *Summatim*] A summo, leviter, quoad superficiem.

Adtingere] Explicare, quasi delibare.

263 *Inter enim cursant*] Tmesis, pro intercursant enim. Porro his 4. vss. rationem reddit hanc, cur modus, quo quatuor illæ naturæ in unam coalescunt animam, percipi non possit; nimirum, quia atomi, ex quibus quatuor illæ naturæ constant, adeo mobilitate vigent, ut præ jugi motu cunctæ confundantur, nec vis illarum secreta spatio aut tempore distingui possit.

Primordia, principiorum Motibus] H. e. atomi mutuis motibus; seu aliæ aliarum motibus.

264 *Secernier*] Poëtice, pro secerni, h. e. distingui, separari.

265 *Fieri divisa*] Dividi.

266 *Vis*] Plur. pro *vires*: sic II. 586. 'Et quam quidque magis multas vis possidet in se.' Vis autem seu vires unius corporis, id est, potestates in unum corpus coactæ et coagmentatæ.

Quod genus, in quo vis animantum visere volgo,
Est odor, et quidam calor, et sapor; et tamen ex hiis
Omnibus est unum perfectum corporis augmen.
Sic calor atque aër et venti cæca potestas
Mixta creant unam naturam, et mobilis illa
Vis, initum motus ab se quæ dividit ollis;
Sensifer unde oritur primum per viscera motus.
Nam penitus prorsum latet hæc natura, subestque;
Nec magis hac infra quidquam est in corpore nostro;
Atque anima est animæ proporro totius ipsa:
Quod genus, in nostris membris et corpore toto
Mixta latens animi vis est, animæque potestas;

corpus. Cujusmodi vulgo reperitur in quibuslibet intestinis animalium quidam *odor, quidam calor, et* quidam *sapor; et tamen ex his cunctis fit unus per se auctus corporis* unius: *similiter calor et aër et invisibilis vis venti simul juncta progignunt unam* per se *naturam, una cum illa potestate quæ movetur facile, et quæ ex seipsa dat illis* tribus *principium motus; et ex qua primo motus, qui reddit sensum, nascitur per intestina. Namque hæc* quarta *natura prorsus latitat, et omnino occultata jacet: neque est aliquid in corpore nostro,* quod sit *abstrusius, quam illa; et ipsa est omnino* vere *anima totius animæ. Sicut* igitur *in artubus nostris, et in toto corpore nostro vis seu facultas animi, et animæ ipsius, permixta*

Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. Nard. Bas. Sus. V. marg. 1.—267 *animantum est* Gryph. marg. Sus. Bas. marg. P. *viscere* P. Voss. vet. Ald.—268 *color* Gif. Par. *ex iis* Voss. vet.—271 *illa est* V. marg. 1. Cant.—272 *invitam* V. ed. Th. Ra. *initam* Voss. L. B. *nutum* Mus. B. 1. *vitam* Ferr. *initium* Vind. Mus. B. 2. Vind. fr. Hav. Bip. *illos* P. Ald. *illis* V. ed. Th. Ra.—273 *inde* Mus. B. 2.—275 *ac infra* O. Mus. B. 1. *cuiquam* P. *quiddam* P. in not.—276 *est animi* Bas. *proportio* O. Mus. B. 1.—277 H. vs. deest Mus. B. 2.—278 *animus est*

NOTÆ

267 *Quod genus*] Quale est, cujusmodi est, vss. 222. 277.

Volgo] Vulgo.

268 *Calor*] Alii *color*.

269 *Corporis augmen*] Corpus.

270 *Venti cæca potestas*] Ventus, qui sub oculos non cadit, vs. 248.

271 *Mobilis illa vis*] Quarta illa natura nominis expers, quæ dat motus et sentiendi principium in animantibus.

272 *Initum*] Dicitur initus, us, et initium, ii: lib. I. 18.

274 *Hæc natura*] Hæc quarta natura nominis expers.

275 *Magis infra*] Magis absconditum: interius: magis latens: minus cognitum.

276 *Anima est animæ*] Dat quippe motum et sensum singulis membris, ceterasque tres supra dictas alias naturas, ventum, aërem, et calorem, superat tenuitate ac mobilitate. Sic vs. 281.

Proporro] Longe, prorsus, omnino: vs. 282. II. 977. &c.

277 *Quod genus*] Cujus generis, cujusmodi: vs. 267.

278 *Animi vis, animæque potestas*] Animus et anima, quæ nos latent, quia pauxillis constant atomis, inquit Lucretius.

Corporibus quia de parvis, paucisque, creata est.
Sic tibi nominis hæc expers vis, facta minutis
Corporibus, latet; atque animæ quasi totius ipsa
Proporro est anima, et dominatur corpore toto.
Consimili ratione necesse est, ventus et aër
Et calor inter se vigeant conmixta per artus;
Atque aliis aliud subsit magis, emineatque;
Ut quiddam fieri videatur ab omnibus unum:
Ne calor, ac ventus seorsum, seorsumque potestas
Aëris, interimant sensum, diductaque solvant.
Est etiam calor ille animo, quem sumit in ira,

latitat omnino, *quia* scilicet *facta est ex seminibus pauxillis et tenuibus: ita* quarta *hæc potestas, quæ caret nomine, latitat tibi* prorsus, quia *creata est ex seminibus parvis; et ipsa est omnino anima totius animæ, et tenet dominium* in *toto corpore. Pari modo oportet* ut *ventus, et aër, et calor inter se conjuncta valeant per membra* singula; *et aliquid aliud* ex his *subjiciatur magis*, aliud *vero dominetur, ut aliquid unum videatur creari de cunctis* illis: *et* ut *neque calor, neque ventus separatim, neque vis aëris etiam separatim et* a se invicem *separata periment et tollant sensum. Is* quippe *calor, quem* mens *in ira suscipit, ubi incenditur, et* ubi *ignis*

V. ed. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. *vis* deest Mus. B. 3. omnia ab h. voce usque ad vocem *totius* vs. 281. desunt Mus. B. 2.—279 *E corporibus* Ferr. V. ed. Th. Ra. *Corporeis* Voss. vet.—280 *Sit* Mus. B. 3.—281 *late* Vind. V. ed. Vind. fr. Cant. Th. Ra. Voss. marg. *animus quasi* Gryph. Nard. Bas. *quæ sit* Vind. fr. *quasi* deest Hav. Delph. Bip. et *animaï* pro *animæ*.—282 *animi* Gryph. Nard. Bas. *comminatur* V. ed. Th. Ra.—286 *sub omnibus* Mus. B. 2. *de* Lamb. et alii.—287 *Ni* V. marg. Voss. vet. et L. B. *que* deest V. ed. Th. Ra.—288 *interimat* Mus. B. 2. *seorsum* Gryph. marg. Bas. marg. P. *deducta* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3.—289 *color* V. ed.

NOTÆ

283 *Consimili ratione, &c.*] His 6. vss. posterioribus rationem reddit cur tres illæ priores naturæ, ventus, aër, et calor, subesse debeant quartæ naturæ, quæ nominis expers est; scilicet, ne calor, aut aër, aut ventus seorsum vigeat, officiatque sensibus, ac penitus eos interimat. Quarta quippe illa natura dominari debet, illisque tribus ex se dare motus sensiferos, ut dixit vs. 245. et seqq.

286 *Ab* [*De*] *omnibus*] Sine elisione. Alii *ab omnibus*, minus eleganter.

289 *Est etiam calor, &c.*] His 35. vss. totus in id incumbit Lucretius, ut hæc tria, ventum, aërem, et calorem concurrere ad animæ concretionem evincat. Rem autem probat ex variis animantum passionibus, seu motibus, quibus in hunc vel in illum affectum procliviora videntur. Alia enim animalia prona sunt ad iram, quia calor in iis effervescit, quales sunt leones. Alia timida sunt, quia friget ac riget in iis aura seu ventus; quales sunt cervi. Alia placida sunt, quia tepet in iis aër; quales sunt boves. Sic par ratio contingere ho-

Quom fervescit; et ex oculis micat acribus ardor.
Est et frigida multa, comes Formidinis, aura;
Qua ciet horrorem membris, et concutit artus.
Est etiam quoque pacati status aëris ille,
Pectore tranquillo fit qui, voltuque sereno.
Sed calidi plus est illis, quibus acria corda,
Iracundaque mens facile ecfervescit in ira:
Quo genere in primis vis est violenta leonum,
Pectora quei fremitu rumpunt plerumque gementes;
Nec capere irarum fluctus in pectore possunt.
At ventosa magis cervorum frigida mens est,
Et gelidas citius per viscera concitat auras;
Quæ tremulum faciunt membris exsistere motum.
At natura boum placido magis aëre vivit;
Nec minus, irai fax numquam subdita percit

vehementius exilit ex oculis, est quoque in ipsa *mente. Est etiam multus ventus frigidus*, qui *comitatur metum, qui gignat timorem in artubus, et qui concutiat membra. Est etiam illa constitutio aëris placidi qui creatur* in *corde placido, et* in *tranquilla facie. Verum plus caloris inest iis* animantibus, *quæ habent pectora iracunda, et* quibus *animus pronus ad iram haud difficile accenditur in ira: cujusmodi præcipue furor acris leonum est, qui sæpe, dum fremunt, disrumpunt sibi corda rugitu, neque valent continere in* suo *pectore æstum irarum. Verum anima cervorum magis est gelida*, quia *ventosa, et excitat velocius ventos frigidos per præcordia, qui faciunt inesse motum timidum artubus. Sed natura boum pascitur aëre magis pacato; neque unquam lampas uberioris iræ subjecta ac fumans per-*

Th. Ra.—290 *fervescet* Bodl. Voss. vet. V. ed. *fruescet* Ferr. *ærius* Mus. B. 2. *acribus* Lamb. Hav. Bip. Ald.—292 *Qua:* sic P. Vind. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. *Quatiet* Mus. B. 2. 3. *in membris* Hav. Bip. Delph.—294 *sit qui* Bodl. O. V. marg. 1. *qui fit* P. Hav. Delph. Ald. Bip.—295 *est* deest Mus. B. 2. *quondam* pro *corda* Mus. B. 2.—296 *mens* deest V. ed. Th. Ra. *fervescit* O.—302 *membri* V. ed. Th. Ra. *membrorum* Vind.—304 *nimis* P. Cant. Ald. Bip.

NOTÆ

minibus docet, ut alii effervescant in iram, quibus inest plus caloris: alii formidine teneantur, quibus inest plus venti: alii pacati sint, quibus inest plus aëris. Addit vero varios hominum mores, ac studia diversa, affectusve, oriri ex varia trium istarum naturarum contextura: quam tamen explicare non valet, quia latent ipsum tot nomina principiorum, quibus fiat. Verum hos proclives mores, hosque affectus perversos posse doctrina et sapientia minui quidem, ac levari, non autem penitus extirpari ac tolli, censet.

Sumit] Supp. animus.

290 *Ardor*] Ira. Effectus pro causa.

299 *Irarum fluctus*] Sic Virg. Æn. IV. 532. 'magnoque irarum fluctuat æstu.'

304 *Percit*] Concitat, excitat, ac-

Fumida, subfundens cæcæ caliginis umbram;
Nec gelidis torpet telis perfixa vaporis:
Inter utrasque sita est, cervos sævosque leones.
  Sic hominum genus est; quam vis doctrina politos
Constituat pariter quosdam, tamen illa relinquit
Natura quoiusque animi vestigia prima:
Nec radicitus evelli mala posse putandum est,
Quin proclivius hicc' iras decurrat ad acreis;
Ille metu citius paullo tentetur; at ille
Tertius adcipiat quædam clementius æquo:
Inque aliis rebus multis differre necesse est
Naturas hominum varias, moresque sequaceis;
Quorum ego nunc nequeo cæcas exponere caussas,

movet ac suffit tenebras tetri fumi per præcordia; *neque* etiam *friget* unquam *icta frigidis spiculis metus: sed posita est inter utrosque, cervos et leones. Talis est gens hominum; licet* enim *scientia etiam reddat quosdam* homines *cultos et civiles; tamen ea linquit primas semitas cujusque naturæ animæ; neque credendum est vitia posse funditus extirpari, quin alius* homo *proruat pronus ad violentas iras: alius multo velocius percutiatur formidine: alius vero tertius recipiat quosdam* motus *acrius, quam par sit. Sic etiam in aliis rebus pluribus oportet* ut *naturæ hominum, et studia quæ sequuntur, diversa* sint. *Quarum* rerum *ego jam non possum*

Hav. Delph. *unquam* P. Cant. Ald. Bip. Hav. Delph.—305 *Fumidas effundens* Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *Fumides effundens* Voss. vet. Cant. a pr. m. *Tumidas effundens* Bodl. *Fumidans effundens* O. *umbra* Voss. vet.—306 *gelidi* P. Ald. Voss. L. B. Mus. B. 2. Bip. Hav. *genu distorpet* Vind. fr. *pavoris* P. Voss. L. B. Mus. B. 2. Hav. Ald. Bip. Delph.—307 *utrosque* P. Ald. Bip. Hav. Delph. *sitas* pro *sita est* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Vind. fr. *scythas* Cant.—308 *natura* pro *doctrina* Mus. B. 2.—310 *Naturæ* Hav. Bip. Delph. *animi* Gif. Par. P. Lamb. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *animæ* Bodl. Voss. vet. et L. B. Hav. Bip. Delph.—312 *Quando* V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. *decurrit* Voss. L. B. sed corr. a rec. m.—313 *tenetur* V. ed. O. Mus. B. 1. *terretur* Th. Ra.—314 *accipiet* O. Mus.

NOTÆ

cendit. Dicitur percio, is, et percieo, es.

308 *Sic hominum genus, &c.*] His 16. vss. posterioribus significat naturæ vitia in hominibus non posse quidem doctrina funditus extirpari: ita tamen studio, doctrina, et diligentia minui ac levari posse, ut nihil vetet quominus homo sapiat, beate vivat, ac inter homines quasi quidam Deus esse videatur.

310 *Naturæ quoiusque*] Nimirum, vel ventosæ, vel aëriæ, vel calidæ; i. e. vel timoris, vel clementiæ, vel iræ.

315 *In aliis rebus*] H. e. in aliis studiis et affectibus.

316 *Sequaceis*] H. e. quos sequi facile est: vel, qui sequuntur naturam.

317 *Cæcas*] Obscuras, non cognitas.

Nec reperire figurarum tot nomina, quot sunt
Principiis, unde hæc oritur variantia rerum.
Illud in hiis rebus videor formare potesse;
Usque adeo naturarum vestigia linqui
Parvola, quæ nequeat ratio depellere dictis;
Ut nihil impediat dignam Diis degere vitam.
Hæc igitur natura tenetur corpore ab omni:
Ipsaque corporis est custos, et caussa salutis:
Nam conmunibus inter se radicibus hærent,
Nec sine pernicie divelli posse videntur.

reddere rationes, quæ me latent: neque invenire tot diversa *nomina formarum, quot sunt primordiis, ex quibus diversitas morum nascitur. In his rebus video hoc unum posse probare,* nimirum *relinqui minimas semitas naturarum, quas ratio* animi *non possit tollere verbis, ut nihil obstet, quominus vita digna Diis degatur. Itaque hæc natura* animæ *retinetur a toto corpore, et ipsa* vicissim *conservatrix est corporis, et causa vitæ* illius. *Namque cohærent inter se per mutuas radices; nec videntur posse separari sine interitu* alterutrius. *Sicut enim difficile est elicere*

B. 1. *et quo* Mus. B. 2. *equo* V. ed. Th. Ra.—320 *video* P. Mus. B. 3. Ferr. Ald. Cr. conj. Fab. *vide* V. ed. Th. Ra. *firmare* P. Vind. V. ed. Bodl. Vind. fr.—322 *quis* Voss. marg. *nequeant* Mus. B. 1. *dictis* P. Cr. conj. Cont. *noctes* Sus. Voss. marg. Voss. vet. *noctis* Mar. Bodl. Voss. L. B. V. marg. 1. —325 *corporis et* V. marg. 1. *corpore est* V. ed. *est corporis* Mus. B. 2.—326 *Jam*

NOTÆ

318 *Figurarum*] Atomorum, vs. 191. et lib. II. 385. &c.

319 *Variantia*] Varietas, diversitas, differentia: I. 654.

321 *Naturarum*] Nempe caloris, aëris, et venti, ex quibus anima constat.

322 *Dictis*] Verbis, seu monitis etiam sapientum. Alii *doctis*, h. e. sapientibus. Alii *docta*, supp. ratio.

323 *Dignam Diis*] Beatam. Quippe quæ in animi tranquillitate potissimum consistat.

324 *Hæc igitur natura, &c.*] His 14. vss. docet ex Epicuri mente corpus et animam inter se conjuncta esse, ut alterum ab altero sejunctum nec vivere, nec esse, nec sentire possit. Idque probat a simili, ut aiunt. Sicut enim, inquit, odor separari nequit a glebis seu granis thuris, quin natura thuris pereat: ita separari nequit anima a corpore, quin et corpus et anima simul intereant. Impia sane sententia: licet enim anima custos sit corporis, et causa salutis illius; non ideo tamen corpus vicissim custos est animæ, et causa salutis ejus. Anima quippe dat corpori vitales motus, sensus, et vitam; neque ullo organo corporeo alligatur ipse saltem intellectus. Forma quidem continet corpus, non vero continetur. Hinc falso dixit quod anima 'tenetur corpore ab omni.' Quod sine corporis organis non valeat operari. Porro Epicurei voluerunt animas a corporibus teneri, eodem fere modo, quo aquam a vase. Vas enim, quia crassius, continet aquam, quæ tenuior est. Ita animam tenuioribus atomis, corpus vero crassioribus constare voluerunt. Sic enim Lucretius infra vs. 441. 'Quippe etc.

Quod genus, e turis glebis evellere odorem
Haud facile est, quin intereat natura quoque ejus:
Sic animi atque animæ naturam corpore toto
Extrahere haud facile est, quin omnia dissoluantur;
Inplexis ita principiis ab origine prima
Inter se fiunt consorti prædita vita:
Nec sibi quæque, sine alterius vi, posse videtur
Corporis, atque animi, seorsum constare potestas:
Sed conmunibus inter eos conflatur utrimque
Motibus, adcensus nobis per viscera, sensus.
  Præterea, corpus per se nec gignitur umquam,

odorem e cespitibus thuris, quin natura illius etiam pereat: ita difficile est evellere naturam animi ac animæ e toto corpore, quin cuncta hæc simul *interimantur; adeo concordi vita mutuo donantur a primo* suo *exortu* propter *implicita* inter *se primordia*, quibus constant; *neque facultas corporis et animi videtur sibi posse sentire aliquid separatim sine potestate alterius: sed sensus accenditur nobis in præcordiis per motus communes inter illos ex utraque parte. Deinde neque corpus*

Mus. B. 1.—328 *est turis* V. ed. Th. Ra. *divellere* Mus. B. 3.—331 *haud* deest Mus. B. 2.—333 *consortia fiunt* P. Ald. *cosorti fiunt* Vind. *consorti fiunt* V. ed. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. P. in not. Ferr. Th. Ra. *consorti finem* O. *vitæ* P. V. ed. O. Mus. B. 1. Fab. Ferr. Th. Ra. Ald.—334 *N. sine vi quidquam alterius sibi p. v.* Hav. Delph. Bip. *quidquam sine vi alterius sibi* P. in not. *quoque* Bodl.—335 *stare* V. ed. Voss. L. B. Th. Ra. *sentire* Hav. Bip. Del. et alii.—336 *conflictatur* Gif. Par.—339 *nec post* Mus. B. 1. 2. et vulg.

NOTÆ

nim corpus, quod vas quasi constitit ejus, Cum cohibere nequit,' &c.

328 *Quod genus*] Quale: cujus generis: sicut, vs. 267. &c.

Glebis] Massa, seu granis.

329 *Ejus*] Supp. thuris.

331 *Omnia*] Nempe et anima et animus et corpus. I. e. totum animal, totus homo.

332 *Inplexis principiis*] Implicatis inter se atomis: quasi atomi, quibus constat anima, nequeant esse seorsum sine atomis, quibus constat corpus. Et contra.

Ab origine prima] A primo suo cœtu et conjunctione.

333 *Prædita*] Supp. corpus et anima.

334 *Alterius*] Supp. corporis, aut animæ.

336 *Inter eos*] Inter animum seu animam et corpus.

337 *Adcensus .... sensus*] Sic II. 940. Metaphora est. Vel loquitur ex opinione eorum qui animam, et animæ sensus, ignem esse censuerunt.

338 *Præterea, corpus, &c.*] Neutram, corporis et animæ, naturam seorsum per se solam vitæ munera exercere posse demonstraturus Poëta exorditur ab ipso corpore; hisque 13. vss. declarat non posse corpus secretum ab anima, neque gigni, neque crescere, neque etiam post separationem animæ ab ipso diutius superstes esse, quin statim computrescat et resolva-

Nec crescit, neque post mortem durare videtur.
Non enim, ut humor aquæ, dimittit sæpe vaporem
Qui datus est, neque ea caussa convellitur ipse,
Sed manet incolomis: non, inquam, sic animai
Discidium possunt artus perferre relictei;
Sed penitus pereunt convolsei, conque putrescunt.
Ex ineunte ævo sic corporis atque animai
Mutua vitaleis discunt contagia motus,
Maternis etiam membris, alvoque reposto;
Discidium ut nequeat fieri sine peste, maloque:

generatur unquam per se, neque augetur, neque post mortem videtur diutius *existere. Etenim, non sicut liquor aquæ deponit plerumque calorem, qui datus est* illi, *qua* tamen *de causa ipse* liquor aquæ *non destruitur, sed restat salvus; non, inquam, ita membra orbata possunt ferre separationem animæ: sed separata* ab anima *funditus intereunt, et computrescunt. Adeo mutui contactus animæ et corporis a prima* sua *origine norunt motus vitales, etiam dum* illa *sunt posita* in *alvo, et* in *artubus maternis, ut separatio* unius ab altero *non possit fieri sine* mutua *pernicie et in-*

edd. *aurare* V. ed. Th. Ra.—340 *saporem* Gif. marg. Bas. Gryph. marg. P.—341 *a* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *ab hac* vulg. *ipsa* Voss. vet.—343 *Dissidium* P. Mus. B. 1. 2. V. marg. 1. Ald. *Dissidue* Ferr. *distigium* V. marg. 1. P. in not. *inter* pro *possunt* V. ed. Th. Ra. *poterunt* Ald.—344 *conclusi* Mus. B. 1.—345 *corpus* Ferr. V. ed. Th. Ra.—346 *distant* O. Mus. B. 1.—347 *in membris* vulg. *reposta* P. O. Mus. B. 1. Cant. et vulg. edd.—348 *ut* deest P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald.

NOTÆ

tur. Interim tacitæ satisfacit objectioni. Poterat enim quis comminisci animam jungi corpori, sicut calor jungitur aquæ: calor autem ab aqua divelli potest, absque ipsius aquæ interitu. Verum imparem utriusque sortem esse arguit. Calor enim, inquit, peregrinus est aquæ, et ejus tantum eventum, quod accidens vulgo vocant: at anima ita conjuncta est corpori, a prima sua origine, ut etiam quasi in alvo materno juncta fuerit: nec ab eo usquam sine utriusque pernicie separari possit: 'Ut videas, quoniam conjuncta est causa salutis, Conjunctam quoque naturam consistere eorum.'

340 *Vaporem*] Calorem, vs. 216. Alii *saporem*.

341 *Convellitur*] Interimitur, interit.

343 *Relictei*] Supp. ab anima.

344 *Convolsei*] Convulsi, h. e. interemti: separati ab ipsa anima.

Conque putrescunt] Computrescuntque. Tmesis est.

345 *Ex ineunte ævo*] A prima sui origine: vs. 332.

346 *Discunt*] Norunt, tenent, habent, reddunt.

Contagia] Contactus, conjunctiones, connexus.

347 *Maternis membris, alvoque*] Quasi dum in alvo materno formantur. I. e. in primo suo exortu.

Reposto [*reposta*] Reposita, supp. corpus et anima.

Ut videas, quoniam conjuncta est caussa salutis,
Conjunctam quoque naturam consistere eorum.
Quod super est, si quis corpus sentire refutat,
Atque animam credit, permixtam corpore toto,
Subscipere hunc motum, quem sensum nominitamus;
Vel manifestas res contra, verasque, repugnat.
Quid sit enim corpus sentire quis adferet umquam,
Si non ipsa palam quod res dedit, ac docuit nos?
At, dimissa anima, corpus caret undique sensu;
Perdit enim, quod non proprium fuit ejus in ævo;

teritu. *Ut* inde *agnoscas* ideo *naturam illorum etiam esse conjunctam, quia causa conservationis* eorum *conjuncta est.* *Quod reliquum est, si quis negat corpus habere sensum, et putat animam diffusam per totum corpus* solam *admittere hunc motum, quem appellamus sensum,* is sane *resistit etiam adversus res claras et certas.* *Etenim quis unquam dicet, quid sit corpus habere sensum, nisi* illud ipsum, *quod res ipsa manifeste tribuit, et monstravit nobis? sed,* inquies, *emissa anima* e corpore, *corpus* ipsum *privatur omni sensu.* Nimirum, *quia amittit* id,

—351 *renutat* vulg. edd.—353 *nominicamus* Ald. *nomicamus* V. ed. Th. Ra. —354 *variasque* Mus. B. 2.—355 *Qui fit* Nard. *quod adserat* Fab. *quis efferet* Cont. *asseret* Vind. Vind. fr. *affert* Ferr. *unquam?* P. in not.—356 *atque* Mus. B. 1. *et* V. marg. 1. Post h. vs. sequuntur 358. 359. Bodl. *quod enim res* Mus. B. 2.—357 *Ac* V. marg. 1.—358 H. vs. rejicit Lamb. delet Fab. condemnat Creech. *quid* Bas. marg. *eo in ævo* Voss. vet. sed *ei* a pr. m. *ejus inquam* Voss. marg. qui in Ms. tertio notat fuisse *ejus in quo.* unde Preiger. leg. *ejus*

NOTÆ

351 *Quod super est, si quis, &c.*] His 9. vss. duplicem solvit objectionem, quarum solutio locum tenet argumenti, quo probat non animam solam sensu præditam: sed sensum esse communem corpori et animæ. I. Itaque erroris arguit eos, qui soli animæ corpus tribuunt, cum res manifesta nos contrarium docet. Sensus enim ipse, quo nihil certius esse ait I. 700., docet nos corpori sensum esse. II. Quia remota anima e corpore, videtur corpus esse omnis expers sensus, respondet corpus quidem amittere cum vita sensum omnem: sed docet sensum non esse quid corpori proprium, verum corpori et animæ communem esse ait. Quod et docuit supra vs. 246. Deinde respondet non unum sensum amittere corpus cum vita, sed multa præterea perdere; perdit enim ea omnia quæ sibi ex nexu animæ tributa fuerant, puta videre, audire, tangere, &c. Scilicet hæc omnia sibi non sunt propria, sed sibi et animæ communia ex nexu mutuo, quo conjunguntur.

356 *Si non ipsa palam, &c.*] Alii legendum putant: *Si non ipse, palam qui res dedit, ac docuit nos? Ipse* autem, nempe sensus. Verum eadem est sententia, si non eadem verba. Revocat enim nos poëta ad rem manifestam, qui sensus est ipse, quo nihil certius esse possit, ut ait I. 700. 'Quo referemus enim? quid nobis certius ipsis Sensibus esse potest, queis vera ac falsa notemus?'

358 *Perdit enim, &c.*] Hunc versum non Lucretianum judicat Lambinus.

Multaque præterea perdit, quom expellitur ævo.
Dicere porro oculos nullam rem cernere posse,
Sed per eos animum ut foribus spectare reclusis,
Difficile est, contra quom sensus ducat eorum;
Sensus enim trahit, atque acies detrudit ad ipsas:
Fulgida præsertim quom cernere sæpe nequimus,
Lumina luminibus quia nobis præpediuntur;

quod proprium sibi *non fuit in vita: et insuper amittit multas res ubi e vita expulsatur. Ceterum dicere oculos non posse videre rem ullam, sed animum aspicere per ipsos quasi per apertas portas,* sane *non est sapere; quoniam sensus illorum repugnat: namque* in hac re *sensus ipse ducit et revocat* nos *ad ipsas pupillas* oculorum. *Præcipue cum nonnunquam non possumus intueri res splendidas, eo quod*

---

unquam.—362 *Desipere est* vulg. edd. *sensum* Vind. fr. *ducat sensus* O. Mus. B. 1. *dicat* vulg. edd.—363 H. vs. rejiciendum censent Gif. Creech. Lamb.

NOTÆ

Verum non alienus videtur, cum rationem in eo reddat Lucretius, cur corpus dimissa anima non sentiat: nimirum quia dimissa anima corpus non perdit quod sibi fuit proprium, dum viveret. Sensus enim et vita sunt ab anima tanquam a principio; non autem sunt quid corpori proprium, ut monui vs. 351. not.

360 *Dicere porro oculos, &c.*] His 11. vss. seqq. refutat sententiam eorum, qui non animam et corpus, sed animam solam sentire, videre, audire, &c. voluerunt. Sic enim docuit Heraclitus, cujus illud notum est: *νοῦς ὁρῇ, νοῦς ἀκούει*: mens videt, mens audit. Sic apud Cicer. Tusc. I. 'Nos enim ne nunc quidem cernimus ea, quæ videmus. Neque enim ullus sensus est in corpore, sed, ut non solum physici docent, verum etiam medici, qui ista aperta et patefacta viderunt, viæ quasi sunt ad oculos, ad aures, ad nares, a sede animi perforatæ,' &c. Poëta hanc opinionem refellit. I. Quia si oculi v. g. nobis essent in corpore solum ut fores perforatæ, per quas anima videret, sane splendor lucis non iis noceret; neque enim fores ac fenestræ apertæ domorum, per quas res cernimus extra, dolorem ullum sentiunt. At oculi dolorem sentiunt, cum res splendidas intuentur. Lumen enim clarius, v. g. solis, nivis candor etiam major, armorum splendor micantior, &c. nocent et officiunt oculis. II. Quia si per oculos, tanquam per fenestras, mens videret, sane, demtis oculis, mens facilius et clarius cerneret res ipsas. Quod falsum esse vult Lucretius, quasi anima e corpore egressa nulla jam sit.

362 *Contra quom sensus ducat* [*dicat*] Cum sensus contradicat. Tmesis est. Alii, *ducat.* Quasi ostendat, persuadeat. Eadem sententia.

363 *Trahit, atque acies detrudit ad ipsas*] I. e. revocat nos ad judicium oculorum. Cum enim oculi vident, sane aliquando dolorem patiuntur, in rebus saltem splendidioribus aspectandis. IV. 324. 'Splendida porro oculi fugitant vitantque tueri.'

Acies] Oculos, II. 420. I. 325. et IV. 692.

365 *Lumina*] Supp. oculorum: i. e. oculi. Sic vs. 368.

Luminibus] Luce, splendore nimio.

Quód foribus non fit: neque enim, qua cernimus ipsei,
Ostia subscipiunt ullum reclusa laborem.
Præterea, si pro foribus sunt lumina nostra,
Jam magis exemptis oculis debere videtur
Cernere res animus, sublatis postibus ipsis.
Illud in hiis rebus nequaquam sumere possis,
Democriti quod sancta viri sententia ponit;
Corporis atque animi primordia singula, privis

oculi nobis officiantur splendoribus lucis: quod quidem *non contingit portis. Namque apertæ fores, per quas* nos *ipsi videmus, non patiuntur ullam difficultatem. Deinde si oculi nostri sint* nobis *pro portis,* igitur, *sublatis oculis ipsis, jam animus videtur debere videre res clarius, quasi fores ipsæ demtæ forent. In his* autem *rebus non potes usurpare* illud, *quod divina sententia viri Democriti statuit,* nimirum *principia quæque corporis et animæ adjuncta alternatim primordiis nu-*

—365 *Numina* Mus. B. 2.—366 *quæ* O. Mus. B. 1. *terminus* V. marg. 1. *cernimus esse* Gassend. *cerni* ceteris deficientibus Mus. B. 2.—367 *Hostia* Ferr. Mus. B. 2. 3. *Extra* Mus. B. 1.—370 *rem* V. ed. Th. Ra.—372 *sibi sententia*

NOTÆ

366 *Qua*] Per quæ, quibus; supp. ostia, fores.

370 *Postibus*] Foribus, obicibus, IV. 275.

371 *Illud in hiis rebus, &c.*] His 26. vss. refutat pariter in his rebus Democriti sententiam. Voluit quippe hic singulas animæ atomos singulis totidem corporis atomis esse appositas: sicque animam et corpus alternatim per se mutuo sentire. Negat autem hunc nexum animæ et corporis Lucretius; quia, cum animæ rarior sit natura, quam corporis, tot in anima nequeunt inesse atomi, quot in corpore. Varias res in exemplum adducit, quibus singulas atomos animæ, singulis atomis corporis non annexas esse ostendit. I. Namque sæpe adhærent corpori multa pulveris ramenta, quæ tamen non sentimus. II. Adhæret et insidet cuti nostræ creta, hoc est, squalida sordes, quam tamen non sentimus. III. De nocte vigilantibus sub dio cadit pruina, quam non sentimus etiam. IV. Tela aranearum obvia sæpe nobis progredientibus adhæret, quam non sentimus. V. Putris aranearum tela de tectis cadens in caput nostrum a nobis non sentitur. VI. Plumæ per aëra volitantes sæpe cadunt in nos, quas tamen non sentimus. VII. Flores maturi carduorum per aëra ventis rapti sæpe nobis occurrunt, nec tamen sentimus eos. VIII. Culicum vestigia in corpore non sentimus. Igitur sunt in corpore plura corpuscula prima, seu atomi, quam in anima. Secus enim si singulis corporis atomis singulæ atomi animæ appositæ essent, quarum alterno connexu sensus fierent, sane deberemus ea sentire omnia, quæ aliquas corporis atomos tangunt. Quod secus fieri sat probant allata exempla.

372 *Sancta*] Divina. Hic vs. repetitur v. 621.

373 *Privis* [*primis*] Primordiis, atomis.

Adposita, alternis variare, ac nectere, membra.
Nam, quom multo sunt animai elementa minora,
Quam quibus et corpus nobis, et viscera constant;
Tum numero quoque concedunt, et rara per artus
Dissita sunt; dum taxat ut hoc promittere possis,
Quantula prima queant, nobis injecta, ciere
Corpora sensiferos motus in corpore, tanta
Intervalla tenere exordia prima animai.
Nam neque polveris interdum sentimus adhæsum
Corpore, nec membris incussam sidere cretam;
Nec nebulam noctu, neque aranei tenuia fila
Obvia, sentimus, quando obretimur euntes;
Nec supera caput ejusdem cecidisse vietam
Vestem; nec plumas avium, papposque volanteis,

tare, et connectere artus corporis. *Etenim non solum principia animi longe minora sunt, quam ea, quibus et corpus et intestina nostra componuntur: sed etiam inferiora sunt numero, et dispersa sunt per* singulas *partes corporis per majora intervalla; ita ut queas affirmare istud,* nimirum *primordia animæ occupare* in corpore *tantum spatii, quanto intervallo apposita possint excitare nobis in corpore motus, qui dent sensum. Etenim sæpissime non sentimus adhæsionem pulveris in corpore* nostro, *neque cretam, quæ immittitur, adhærere artubus nostris, neque etiam sentimus pruinam de nocte, neque exilia fila araneæ occurrentia nobis, dum progredientes implicamur illis. Nec caducam vestem ejusdem* araneæ *prolapsam esse* nobis *in caput: nec plumas volucrum, nec flores carduorum, qui* præ *nimia*

Fab.—374 *vertere* Delph.—375 *sint* P. Ald. O. *animæ* V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—376 *quibus e* vulg. edd.—378 *permittere* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *possit* Mus. B. 1.—383 *insidere* Bip. et alii.—384 *neque:* sic P. Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *nec* reliqui. *arani* V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *araneæ* Vind. Vind. fr.—386 *supera:* sic P. Vind. fr. Ald. *super ea* V. ed. Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *supra* vulg.—387 *plumam*...

NOTÆ

375 *Elementa*] Atomi, primordia.

378 *Promittere*] Affirmare.

381 *Exordia prima*] Atomi, primordia.

382 *Adhæsum*] Adhæsionem. Adhæsus, us.

383 *Cretam*] Sordes alba, quæ cuti adhæret.

384 *Nebulam*] Pruinam, aut rorem de nocte decidentem.

Aranei] Dicitur araneus, et aranea.

386 *Vietam*] Languidam: putri mollitia præditam: caducam. Fest.

387 *Vestem*] Vel pellem, quam præ vetustate exuit interdum aranea: vel telam ejusdem, quæ cadit e laquearibus.

Pappos] Flores carduorum maturos, quos per aëra volitantes fert aura.

Quei nimia levitate cadunt plerumque gravatim:
Nec repentis itum quoius vis quomque animantis
Sentimus; nec priva pedum vestigia quæque,
Corpore quæ in nostro culices, et cætera, ponunt.
Usque adeo prius est in nobis multa ciendum,
Quam primordia sentiscant concussa animai,
Semina, corporibus nostris inmixta per artus;
Et quam, intervallis tantis tuditantia, possint
Concursare, coire, et dissultare vicissim.
  Et magis est animus vitai claustra coërcens,

sua *levitate volitantes interdum ægre decidunt: neque* pariter *percipimus incessum cujuscumque animalis reptilis; neque etiam peculiares quasque pedum impressiones, et reliquas* res alias, *quas culices figunt in corpore nostro. Adeo verum est* illud, *quod plura primordia, quæ diffusa sunt nostris corporibus per cuncta membra, permovenda sint, antequam principia animæ percita sentiant, et antequam percutientia sese invicem per spatia tam dissita queant concurrere, convenire, et dissilire alternatim. Ceterum animus retinet potentius vincula vitæ, et potentior*

papos Mus. B. 2.—388 *Quia* Cant. *gravatu* Mus. B. 1. *gravati* P. in not.—389 *repente situm* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *repenti situm* Vind. fr. *iter* V. marg. 1.—390 *Sentiamus* Voss. vet. *prima* Gryph. marg. Bas. marg. P. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Ald.—392 *in* deest Voss. vet. *in nobis sunt m. cienda* Gryph. Nard. Bas. *ciendo* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *ciendus* Vind.—393 *sentificent* P. Ald. *sentificant* V. ed. Th. Ra. H. vs. postponitur seq. vulg. edd.—394 *nobis* Mus. B. 2. *immissa* Gassend. Turneb. Adv. xx. 26.—395 *quantis intervallis* Vind. V. ed. O. Vind. fr. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gif. L. B. Par. *quam sis intervallis* Lamb. Turneb. *cuditantia* V. ed. Mus. B. 2. Ferr.—396 *Concussare* P. Ald. *Concussa recoire* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2.

NOTÆ

388 *Gravatim*] Ægre, vix.

389 *Itum*] Incessum.

390 *Priva*] Privata, peculiaria: vs. 724. et IV. 26. 568.

391 *Et cætera*] Supp. ejusmodi animalia. Vel ejusmodi res, quas relinquunt culices in cute nostra, dum per corpus nostrum eunt: puta excrementa minuta, aut sordes ejusmodi.

392 *Multa ciendum*] Hellenismus. Multa cienda. Sic I. 111.

395 *Tuditantia*] Percutientia, tundentia.

397 *Et magis est animus, &c.*] His 21. vss. asserit ex occasione Lucretius primatum animi in animam atque in ipsum corpus. Quamvis enim animi tenuiores atomos, quam animæ docuerit esse: tamen uni animo custodiam vitæ committere placuit. Scilicet quia docuit supra sedem animi in medio esse pectore, animam vero per totum corpus esse diffusam: hinc ab animo, quasi a fonte vitam derivari voluit. Rem autem probat experientia, qua constat homines, quibus membra fere cæsa sunt ac truncata, vitam adhuc retinere, cum tamen pars animæ illorum resecta sit per laceros artus. Sic forsan olim usu veniebat in ludis gladiatorum,

Et dominantior ad vitam, quam vis animai.
Nam sine mente, animoque, nequit residere per artus
Temporis exiguam partem pars ulla animai;
Sed comes insequitur facul, et discedit in auras,
Et gelidos artus in leti frigore linquit.
At manet in vita, quoi mens, animusque, remansit,
Quam vis est, curtum cæsis, lacer undique membris:
Truncus, adempta anima, circum, membrisque remotus,
Vivit, et ætherias vitaleis subscipit auras;
Si non omnimodis, ut magna parte, animai

est ad salutem tuendam, *quam potestas animæ. Namque sine mente et animo nulla pars animæ potest remanere per membra vel exiguo momento temporis: sed socia sequitur* illum, *et* una cum eo *facile abit in aëra: et deserit membra frigida, in frigore mortis. Verum* ille *restat in vita cui mens et animus est relictus, etiamsi laceratus* sit, *circum amputatis artubus* cunctis *undique.* Etiamsi sit *truncatus undique, sublata etiam* ipsi *anima, et artubus recisis, vivit* tamen, *et recipit aërios flatus, qui faciunt illum vivere*, saltem, *si non omnino caret anima*,

3. Cant. Ferr. Th. Ra. *dissulcare* Vind.—399 *nequid* Ferr. V. ed. Th. Ra.—400 *exigui* P. Th. Ra. Ald.—401 *facile* vulg. *et* deest Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *e* pro *et* Voss. vet. et L. B. *descendit* O. Mus. B. 2. Cant.—404 *circum cæsis* vulg. *cretum cæsis* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *cretum cæcis* Vind. fr. Cant. *rerctum cæsis* Mus. B. 2.—405 *remotus*: sic Voss. L. B. Voss. marg. *remota* Voss. vet. *remotis* reliqui.—407 *ut*: sic Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.

NOTÆ

qui, laceris et resecatis membris, diu tamen vivebant adhuc. Quod et hodie contingit in Cayro, teste Nardo, ubi umbilico tenus dissecti medii secantur grassatores, calcique ferventi imponuntur, vivuntque ibi ad horas, et loquuntur. Rem eandem confirmat exemplo oculi; sicut enim, inquit, illæsa pupilla, si reliquæ partes oculi lædantur, remanet visus: sic illæso animo, si reliqua anima per artus cæsos lædatur, remanet vita. Sin autem oculi pupilla lædatur, visus occidit extemplo sequunturque tenebræ: ita si mens lædatur, vita tota interimitur. Scilicet: 'Hoc anima atque animus juncti sunt fœdere semper.'

Vitai claustra] Sic I. 416. Sic I. 355. 'clausa domorum.' IV. 613. 'clausa viarum,' &c.

399 *Nam sine mente, &c.*] Hæc ratio falsa est. Namque dementes et furiosi vivunt sine mente atque animo.

400 *Temporis exiguam partem*] Supp. per. Sic vs. 64. et VI. 128. 1257. &c.

401 *Discedit in auras*] Quippe etenim anima ex parte ventus est: vs. 232.

402 *Gelidos artus, &c.*] Quia pariter anima ex parte calor est. Ibid.

405 *Truncus*] Quales esse diximus grassatores nunc in Cayro: aut gladiatores olim Romæ: vs. 397. not.

Privatus, tamen in vita contatur, et hæret.
Ut, lacerato oculo circum, si pupula mansit
Incolomis, stat cernundi vivata potestas;
Dum modo ne totum conrumpas luminis orbem,
Et circumcædas aciem, solamque relinquas;
Id quoque enim sine pernicie non fiet eorum:
At, si tantula pars oculi media illa peresa est,
Obcidit ex templo lumen, tenebræque sequuntur;
Incolomis quam vis alioquin splendidus orbis.
Hoc anima atque animus junctei sunt fœdere semper.
  Nunc age, nativos animantibus et mortaleis

sed *magna parte* illius, *et moratur* et *manet in vita. Veluti, si pupilla* oculi *remansit salva, oculo reciso circum, facultas vivida videndi restat adhuc, modo non laceres totum orbem oculi: sed recidas* solum *pupillam* oculi *circum, et* eam *solam* seorsum *linquas; nam istud etiam fieri poterit sine interitu illorum. Sed si vel minima pars oculi, quæ media est,* tantisper *fuerit lacerata, etiamsi tamen orbis oculi clarus* remaneat *integer, lux* oculi *interimitur subito, et tenebræ subsequuntur. Animus et anima in ævum connexi sunt pari hac lege vinculi. Jam vero agedum, ut queas cognoscere animos in animalibus nasci et mori et animas*

Ferr. *at* vulg. *vaga parte* Mus. B. 2. *magnam partem* Vind. fr.—408 *contatur:* sic Mus. B. 1. *conctatur* Cant. *cunctatur* vulg. edd.—409 *pupilla* Mus. B. 1. 2. *remansit* Mus. B. 1.—410 *juvata* V. ed. Th. Ra. *innata* Bodl. Ferr. *vitata* Sus. —411 *Omnimodo* V. ed. Th. Ra. *corruptus* Mus. B. 2.—412 *Sed* Hav. Bip. Delph. *circumcedas* Voss. vet. et L. B. V. marg. 1. Vind. Mus. B. 1. 3. Cant. *circumcedans* Vind. fr. *circumcidas* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2.—413 *confiet* Lamb. et alii. *non fiet?* P. in not.—415 H. vs. sequenti postponitur vulg. edd.—416 *alioquin:* sic V. ed. Th. Ra. Ferr. *alioqui* vulg.—417 *juncti* Ferr. V.

NOTÆ

409 *Pupula*] Vel pupilla, pars est oculi crystallina, quam sequitur vitreus humor introrsum: extrorsum vero aqueus. Vitreum humorem illum complectitur tunica, quæ a Græcis dicitur ideo ἀμφίβληστρον, 'circumdans.'

410 *Vivata*] Vivida: vs. 559.

411 *Luminis*] Oculorum.

413 *Non fiet* [*confiet*] Lamb. bene. Alii, *non fiet*.

Eorum] Supp. pupillæ, et oculi.

415 *Tenebræ*] Cæcitas.

418 *Nunc age, &c.*] Ab h. vs. 418. ad vs. 1169. hoc est, ad finem usque libri hujus, animæ humanæ mortalitatem pro viribus Memmio suo insinuaturus Poëta præmonet his 8. vss. prioribus se nunc agere causam animæ et animi, atque ob eam rem indiscriminatim unius sub nomine alterum subintelligi debere toto disputationis excursu. Itaque et animum et animam nativos et mortales esse asserit. Quibus vero multis argumentis utitur, ea sigillatim expendemus, ac interim, natura ipsius animæ in nobis reclamante, atque ipsa Fide duce, refutabimus.

Nativos Esse] I. e. generari. Sic I. 755. II. 542. 1086. et alibi passim.

Esse animos, animasque leveis, ut noscere possis ;
Conquisita diu, dulcique reperta labore,
Digna tua pergam disponere carmina vita.
Tu face utrumque uno subjungas nomine eorum ;
Atque animam, verbi caussa, quom dicere pergam,
Mortalem esse docens, animum quoque dicere credas ;
Qua tenus est unum inter se, conjunctaque res est.
Principio, quoniam tenuem constare minutis

evanescere in auras, persequar componere versus dignos tua vita, o Memmi, *quos ego quæsivi diu, et reperi jucunda* cum *opera.* Interim *tu fac, ut reponas utramque vocem illorum*, animi scilicet et animæ, *sub eadem* voce ; *et ubi persequar dicere et docere animam, verbi gratia, esse morti obnoxiam, putes quoque* me *dicere animum* esse mortalem: *in quantum sunt una et connexa res inter se. Primum* igitur, *cum demonstraverim* animam *exilem componi* ex *primordiis*

ed. Th. Ra. Ald. P. Mus. B. 1. 3. Gif. marg. Nard. V. marg. 1. *vinclis*, omisso *sunt*, Voss. vet.—421 *D. t. Memmi, pergam disponere v.* O. Mus. B. 1. —422 *face:* sic P. O. Mus. B. 1. *fac* reliqui. *nomine* Voss. vet. Mus. B. 3. Cant.—425 *Quatinus* Ald. Bip.—426 *tenuem* deest Vind.—427 *que* pro *esse*

NOTÆ

419 *Animasque leveis*] Animas, quæ facile dissolvi et interimi possint, quia constant ex levibus atomis.

420 *Dulcique reperta labore*] Sic II. 729.

422 *Eorum*] Scilicet animi et animæ.

426 *Principio, quoniam, &c.*] His 20. vss. continetur I. argumentum, quo probat animam nativam esse et mortalem ; illudque deducit ex eo, quod anima corporea sit corporeisque constans ex atomis, quæ quidem tenuiores sunt ac mobiliores, quam illæ, ex quibus constant aqua, fumus, et nebula ; cum anima per somnum percellatur simulacris et imaginibus harum rerum, hoc est, aquæ, fumi, et nubilæ, quarum imaginum appulsus facit, ut res illas, quarum sunt imagines, per somnum cogitemus. Hinc arguit animam facilius dissolvi ac interire posse, quam fumum, aquam, aut nebulam, quasi res ea, quæ percutitur, facilius resolvi debeat, quam quæ percutit.

Verum falsum est hoc argumentum, quo animas corporeas esse contendit ; spiritus enim sunt. Deinde, quamvis mens in corpore per somnum cogitet fumum, aquam, nebulam, aut alias ejusmodi res ; non ea tamen recipit harum rerum imagines, sed phantasia, quæ interior est animæ facultas ; iisque imaginibus in phantasia receptis utitur mens ad res eas cognoscendas, quarum ea sunt simulacra. Adde quod mens alias res cognoscit, quarum imagines neque in seipsa neque in phantasia recipiuntur. Igitur non ideo corporea est anima, quia mens corporeis utitur simulacris ad res cognoscendas. Perperam ergo addit Poëta animam e corpore egressam non posse retineri sanam ab ipso aëre, qui rarior est ipso corpore, quo solo cohiberi potuit. Spiritus enim est anima, qui aëre non eget, ut salvus servetur ac vivat. Quasi vero sicut aqua continetur vase, quo fracto

Corporibus docui, multoque minoribus esse
Principiis factam, quam liquidus humor aquai,
Aut nebula, aut fumus: nam longe mobilitate
Præstat, et a tenui caussa magis, icta, movetur;
(Quippe ubi imaginibus fumi, nebulæque, moventur)
Quod genus, in somnis sopitei, ubi cernimus alta
Exhalare vapore altaria, ferreque fumum:
Nam procul hæc dubio nobis simulacra genuntur:
Nunc igitur, quoniam, quassatis undique vasis,
Diffluere humorem, et laticem discedere, cernis;
Et nebula, ac fumus, quoniam discedit in auras;
Crede animam quoque diffundi, multoque perire

minimis, conflatam esse ex *primordiis longe minoribus quam fluidus latex aquæ, vel vapor, vel fumus constat; namque* anima *vincit* hæc omnia *vi movendi et ipsa movetur facilius,* etsi *percussa* sit *a levi causa; etenim movetur simulacris fumi et vaporis. Cujusmodi fit, cum dormientes videmus per somnia aras sublimes effundere nebulam, et proferre vaporem; namque sine dubio imagines istæ fiunt in nobis* dormientibus. *Itaque cum jam videas aquam, et humorem fluidum effluere, et exire undique* ex *vasis perfractis; et cum caligo ac fumus abit in flatus aëris, puta similiter animam dissipari, et longe citius*

Mus. B. 2.—428 *aquai est* Mus. B. 2. et vulg. edd.—430 *ista movetur* Gassend.—431 *moventur:* sic P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Cant. *movetur* vulg.—434 *genuntur* Lamb. Hav. Bip. *feruntur* Cr. conj.—435 *quoniam* deest V. ed.—436 *Diffugere* P. in not.—437 *discedat* Voss. vet.—438

NOTÆ

diffluit: ita anima corpore cohibeatur, quo conquassato dissolvatur et in auras evanescat.

427 *Docui*] Supra vs. 162. et seqq. not.

430 *Tenui caussa*] Quippe quæ anima moveatur simulacris seu imaginibus aquæ, fumi, et nebulæ, dum has res cogitat mens per somnum. Ejusmodi enim rerum imagines tenuiores sunt, quam res ipsæ.

431 *Quippe ubi*] Quippe, quia, quoniam, cum. Sic passim alibi.

Imaginibus] Simulacris. Epicurus enim neque quicquam cerni, neque etiam cogitari, aut somniari posse voluit sine imaginibus. Cic. I. de Fin.

432 *Quod genus*] Cujus generis: vs. 328.

434 *Genuntur* [*geruntur*] Fiunt. Lamb. *genuntur,* h. e. gignuntur.

438 *Crede animam quoque, &c.*] Sane ipse suo se jugulat gladio Lucretius. Si enim concusso ac fracto corpore dissolvatur anima, sicut aqua rupto vase effluit; igitur quo magis obstructum erit corpus, eo detentius in eo retinebitur anima, sicut aqua magis continetur in vase obstructo, quam in perforato: cum tamen in morte non violenta corpus non frangatur; in suspensis hominibus aliquomodo occludatur; nihilominus evolat anima etiam facilius, quam dum corpus per membra secatur. Corpus quidem vas est, sed e terrenis fictum. Anima vero continetur in corpore, sed e cœlo oritur. Utrumque autem per mortem revertitur eo, unde ortum est.

Ocyus, ac citius dissolvi in corpora prima,
Quom semel ex hominis membris, ablata, recessit.
Quippe et enim, corpus, quod vas quasi constitit ejus,
Quam cohibere nequit, conquassatum ex aliqua re,
Ac rarefactum, detracto sanguine venis,
Aëre qui credis posse hanc cohiberier ullo?
Corpore qui nostro rarus magis incohibessit?
  Præterea, gigni pariter cum corpore, ut una
Crescere sentimus, pariterque senescere, mentem.

interire; et semina prima longe velocius disjungi, ubi primum anima *ademta e singulis artubus discessit. Namque ubi corpus, quod est sicut vasculum illius, non potest retinere* illam, quia *labefactatum est ab aliqua re, et factum est minus densum* ob *sanguinem ablatum e venis, quomodo putes illam posse coërceri* ab *ullo aëre, qui, cum rarior sit quam corpus nostrum, cohibeat illam? Deinde experimur animum similiter cum corpore generari, et similiter crescere, et similiter conse-*

Crede ô Voss. vet. *Credere* Mus. B. 2.—439 *ac:* sic Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. *et* vulg. *in* Voss. vet. deest in reliquis.—440 *ex omnibus membris* Gif. Par. Voss. L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. *omnibus ex* vel *e* reliqui.—442 *Cum* vel *Quom* vulg.—443 *Arare factum* V. ed.—444 *credis:* sic Voss. vet. Sus. *credas* reliqui. *ac* pro *hanc* Mus. B. 2.—445 *incohibescat* Mus. B. 1. *in cohibessit* Gryph. Bas. Nard. P. Bodl. Voss. vet. et L. B. *an cohibessit* Gif. *hanc cohibessit* Delph. *am cohibessit* Lamb. Hav. Bip. *varius* pro *rarus* Mus. B. 2.—446 *et una* Ald. Bip. Hav. Delph.—448 *infirmi* Th. Ra. *tenere*

NOTÆ

Corpus terræ mandatur: anima petit cœlum. Valeat ergo Lucretii ratio tam infirma.

445 *Incohibessit* [*hanc cohibessit*] Alii, *incohibescit*. Alii, *am cohibescit*. Quasi vox 'am' antique pro eam dicta fuerit. Porro 'cohibessit' dicitur pro cohibuerit. Sic apud Plaut. servassim, supplicassim, prohibessis, &c. pro servaverim, supplicaverim, prohibueris, &c.

446 *Præterea, gigni, &c.*] His 14. vss. continetur II. argumentum adversus animæ immortalitatem. Nempe, quia vult Lucretius, ex Epicuri doctrina, sicut corpus in homine, ita animam generari, crescere, vigere, senescere, ac mori; quippe quia animus sequitur diversas hominis ætates. Puerescere enim videtur cum pueris; vigere cum viris, senescere cum senibus. Verum, ut recte arguit Lactantius de Div. Præm. VII. 12. par non est utriusque ratio. Corpus enim, quia ex mortali fit elemento, corrumpitur: anima vero humana, quia e cœlesti subtilitate deducitur, nec corrumpitur, nec occidit, sed sempiternus est spiritus, qui ex Dei spiritu originem ducit. Deinde tritum illud axioma, QUICQUID NATUM EST, INTERIRE NECESSE EST, valeat tantum in rebus corporeis. Anima quidem cum corpore oritur, sed a Deo oritur perfecta, cui neque ætas addit neque detrahit quicquam. Vires animi crescunt quidem et senescunt: at hæc non sunt animæ ipsius vitia, sed ipsius corporis organorum defectus. Sic præclare etiam Aristot. de Anim. I. 4.

Nam, velut infirmo puerei, teneroque, vagantur
Corpore, sic animi sequitur sententia tenuis:
Inde, ubi robustis adolevit viribus ætas,
Consilium quoque majus, et auctior est animi vis:
Post, ubi jam validis quassatum est viribus ævi
Corpus, et obtusis ceciderunt viribus artus;
Claudicat ingenium, delirat linguaque, mensque:
Omnia deficiunt, atque uno tempore desunt.
Ergo dissolvi quoque convenit omnem animai
Naturam, ceu fumus in altas aëris auras:
Quandoquidem gigni pariter, pariterque videmus
Crescere; et, ut docui, simul, ævo fessa, fatisci.
  Huc adcedit, utei videamus, corpus ut ipsum

nescere. Namque sicut infantes huc illuc discurrunt in *corpore debili et minime robusto; ita infirma vis mentis comitatur* infirmitatem corporis. *Postea* vero, *cum ætas crevit* ex *firmioribus viribus, judicium* mentis *fit etiam majus, et sententia animi major est. Tum, postquam corpus collabefactatum est fortioribus viribus ætatis* diuturnæ, *et* postquam *membra defecerunt* præ *robore præfracto, mens quoque vacillat, et animus ac lingua insaniunt: omnia debilitantur ac deficiunt* in *eodem tempore. Igitur necesse est totam naturam animæ evanescere, sicut fumus* evanescit *in sublimes flatus aëris: siquidem cernimus* illam *similiter generari, et similiter procrescere; et, ut dixi, fracta ætate deficit. Adde quod, sicut cerni-*

V. ed. Ferr. Th. Ra.—449 *tenus* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *tempus* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald.—451 *auctor* Vind. V. ed. Mus. B. 1. *adest* Ferr. *vis* deest Ferr.—454 *delira* Ferr. V. ed. Th. Ra. *linguaque mens* Voss. L. B. *lingua, madet mens* Voss. vet. Voss. marg. *lingua animusque* Gif. marg.—455 *corpore desunt* Mus. B. 2.—456 *sic* pro *quoque* P. Ald. sed *quoque* P. in not. *jam* Ferr. V. marg. 1. O. Mus. B. 1. deest Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3.—457 *ceu fumum* Gif. L. B. Bodl. Cout. *cum corpore* Cr. conj. *it in* O. *it* Cant. *acris* Voss. vet. et L. B. Cant. *it altas acris in auras* V. marg. 1.—459 *ut* deest V. ed. Vind. Mus. B. 2. Cant. Th. Ra. *fatisci* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Th. Ra. *fætis* Voss. vet. et L. B. sed Voss. vet. *fatiscit* in marg. *falisci* Ferr. Ald. *fatiscit* vulg.—460 *et* pro *utei* V. marg. 1. *videmus* V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. *id ipsum* P. Ald. *et ipsum*

NOTÆ

449 *Animi sententia*] Vis ingenii: consilium.

451 *Consilium*] Ingenium: mens: vis animi.

454 *Delirat lingua*] I. e. stulta et delira loquitur.

455 *Omnia*] Tum corpus, tum animus.

459 *Ut docui*] Supra jam vs. 446. et seqq.

Fatisci [*fatescit*] Deficit.

460 *Huc adcedit, utei, &c.*] His 4. vss. continetur III. arg. ex eo deductum, quod sicut corpus, ita mens seu animus suis laboret morbis, nempe curis, luctu, metu, angoribus, &c. quæ omnia sunt æque causa mortis ac morbi corporis: 'Nam dolor ac morbus leti fabricator uterque est.' Quo pariter argumento usus est Panætius

Subscipere inmaneis morbos, durumque laborem;
Sic animum curas acreis, luctumque, metumque:
Qua re participem leti quoque convenit esse.
  Quin etiam, morbis in corporis avius errat
Sæpe animus; dementit enim, deliraque fatur:
Interdumque gravi lethargo fertur in altum

mus ipsum corpus obnoxium esse magnis morbis, et acri dolori: ita cernimus *mentem capere duras anxietates, et mærorem, et timorem. Quamobrem necesse est participem esse etiam mortis. Immo etiam mens aliquando devia insanit in morbis corporis; namque desipit, et loquitur res stultas, et nonnunquam incidit in profundum et sempiternum somnum*, ex *gravi lethargia, oculis et vultu ipso penitus debilitatis.*

Mus. B. 2.—461 *laborem:* sic P. V. ed. Th. Ra. O. Bas. Creech. *dolorem* Vind. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Hav. Bip. Delph. *pavorem* alii.—462 *aëris* Ferr.—464 *Quomodo* V. ed. *corporum* Ferr. V. ed. *erret* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—465 *animum* V. ed. *dementia* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. Gif. marg. *dementa* O. *dementat* Lamb. in not. *timentur* V. marg. 1. *delita* Mus. B. 1. *delata* V. ed. *fatum* Mus. B. 1.—466 *que* deest Cant.—

NOTÆ

apud Cicer. Tusc. I. sed quod pariter Cicero ibid. refutat his verbis: 'Sunt hæc ignorantis, cum de æternitate animorum dicantur, de mente dici, quæ omni turbido motu semper vacet, non de partibus iis, in quibus ægritudines, iræ, libidinesque versentur; quas is, contra quem hæc dicantur, semotas a mente et disclusas putat,' &c.

Ut] Bene; id est, sicut, veluti. Alii *id;* male, ut patet ex sequenti particula 'sic' vs. 462. cui hæc 'ut' respondet.

464 *Quin etiam, morbis, &c.*] His 11. vss. continetur IV. argumentum, deductum pariter ex eo, quod non modo suis laboret morbis animus, sed et morbis corporis attingatur ac frangatur. Namque sæpe gravi febre laborantis lingua delirat et animus insanit: sæpe lethargia captus in æternum soporem mergitur, et moritur. Verum, ut recte arguit Lactantius de Div. Præm. VII. 12. 'quia anima juncta est cum corpore, si virtute careat corpus, contagio ejus ægrescet, imbecillitas de societate fragilitatis redundat ad mentem.' Hinc nonnisi per metaphoram dicitur mens ægra, aut dolens. Solo enim corporis vitio mens aut desinit operari, aut male operatur. Sic Arist. de Anim. I. 4. docuit odium, amorem, iram, metum, mœrorem, et alias ejusmodi animi passiones, quas dicimus, non intellectus, sed corporis ipsum habentis. Esse enim intellectum aliquid divinius, et passionis expers.

465 *Dementit*] Delirat, insanit. Alii *dementia,* h. e. delira, stulta.

466 *Lethargo*] Dicitur lethargus, i, masc. et lethargia, æ. Morbus est, quem Celsus III. 20. vocat torporem et inexpugnabilem pæne somni necessitatem cum alienatione mentis. Hinc a voce Græca λήθη 'oblivio' dici volunt. In eo quippe morbo contingit rerum omnium oblivio. Cerebrum quippe occupatur nimia pituitæ copia.

Æternumque soporem, oculis, nutuque cadenti:
Unde neque exaudit voces, nec noscere voltus
Illorum potis est, ad vitam quei revocantes
Circumstant, lacrumis rorantes ora, genasque.
Qua re animum quoque dissolvi fateare, necesse est;
Quandoquidem penetrant in eum contagia morbi.
Nam, dolor ac morbus, leti fabricator uterque est:
Multorum exitio perdoctei quod sumus ante.
  Denique, cor hominum quom vini vis penetravit

Quo fit ut tum homo *neque audiat clamores, neque possit agnoscere faciem eorum qui circum* illum *adsunt revocantes ad vitam, et irrigantes* suos *vultus et malas* suas *lacrymis. Quapropter oportet ut confitearis mentem etiam resolvi; siquidem pestilentiæ morborum intrant in eam. Namque dolor et morbus sunt uterque causa mortis; quod* quidem *antea sumus experti damno plurimorum* hominum. *Tandem quare gravis debilitas artuum occupat hominem, ubi violentia vehemens vini peni-*

467 *oculi* V. ed. Th. Ra. *nutum* Voss. vet. *vultu* Gif. Par. Gryph. marg. Delph. Cout. P. V. marg. 1. Ald. *motuque cadens sic* Barth. ad Stat. Theb. IV. 831.—468 *Unde nec* Mus. B. 1. *nec noscere* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Voss. vet. Mus. B. 1. 3. Cant. *neque n.* vulg.—471 *fatere* Voss. vet. et L. B. deest V. ed. Th. Ra.—474 *que* Vind. *quam* V. ed. Ferr. Th. Ra. Post h. vs. inseruntur *Præterea mentem sanari, corpus ut ægrum, Et pariter flecti medicina posse videmus* Gif. Par. Cout. *Et quoniam menti sanari corpus inani* Bodl. *Et quoniam mentem sanari corpus ut ægrum, Et pariter mente* (*mentem* Voss. vet. et L. B.) *sanari corpus inani* Voss. marg. Voss. vet. et L. B. *mentem* V. marg. 1. (ubi postea aliquid deest) Voss. vet. et L. B.—475 *cor hominum*: sic P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Sus. *cur, hominem* Hav. Bip. Delph. *cur hominis* quidam. *viri* Bas. P. Ald. sed *vini* P. in not. *vim*

NOTÆ

469 *Ad vitam revocantes*] Clamore quippe et tactu revocari debent ad vitam, qui lethargo tenentur, ne sempiterno sopore obruantur. Alludit et ad veterum morem, qui moribundos aqua calida et clamoribus ad vitam revocare conabantur. Hinc apud Terent. in Eunuch. 'conclamatum est;' i. e. jam nil vitæ corpus habet; mortuus est.

475 *Denique cor hominum, &c.*] His 11. vss. continetur v. argumentum. Nimirum quia in ebrietate tota mens turbatur ac collabascit, æque ac totum corpus mortalis est anima. Verum id argumentum jam manet solutum ex dictis, vss. 446. 464. not. Neque enim mens madet vino, sed cerebrum ac phantasia, cujus species nebulosas ac confusas facit vini fumus, efficitque ut mens non ea, qua prius, claritate uti possit. Non igitur id mentis sed organorum corporis vitium est. Similiter imbecillitas ac gravitas membrorum, quæ sequitur ebrietatem, non ab animæ defectu, sed a corporis vitio, quod vi vini labefactatum jam ab anima nec teneri nec regi potest. Sic non ideo sol labem contrahit, quia per obstructas fenestras cœnaculum non intrat. Sic manus non imbecilla fit, quia tritas in pulverem glebas terræ longius projicere non valet; compactas vero longe projicit.

Acris, et in venas discessit diditus ardor;
Consequitur gravitas membrorum, præpediuntur
Crura vacillanti, tardescit lingua, madet mens,
Nant oculei; clamor, singultus, jurgia, gliscunt;
Et jam cætera de genere hoc, quæquomque sequuntur:
Quur ea sunt, nisi quod vehemens violentia viri
Conturbare animam consuevit corpore in ipso?
At, quæquomque queunt conturbari, inque pediri,
Significant, paullo si durior insinuarit
Caussa, fore ut pereant, ævo privata futuro.
  Quin etiam, subito, vi morbi sæpe coactus,
Ante oculos aliquis nostros, ut fulminis ictu,
Concidit, et spumas agit; ingemit, et tremit artus;

tus subiit eum, *et ubi calor* vini *divisus secessit in venas?* cur *tibiæ* illi homini *titubanti impediuntur?* cur *lingua torpescit?* cur *animus* quasi vino *mergitur?* cur *oculi* quasi mero *natant?* cur *clamor, singultus, rixæ subsequuntur; atque etiam* cur *reliqua ejusmodi, quæ subsequuntur, talia sunt, nisi quia acris vis vini solita est turbare mentem in ipso corpore? Sed ea omnia, quæ possunt turbari et impediri, indicant, (si causa paulo vehementior subierit,) futurum esse ut intereant, et priventur ævo venturo. Immo etiam nonnunquam aliquis percussus subitanea violentia morbi cadit ante conspectum nostrum, quasi ictu fulminis, et emittit spumas,*

Ferr. Th. Ra. V. ed. *penetrant* V. ed.—476 *Aeris* Ferr. V. ed. Th. Ra. *deditus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Sus.—478 *Cura* Ferr. *Crura; v. t.* Mus. B. 1. 2. *tabescit* Mus. B. 2. *manet* Sus.—479 *Haut* Ferr.—480 *sequantur* V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald.—481 *Curbascunt* Voss. vet. et L. B. *Curvascunt* Mus. B. 1. Hav. *viri* P. Ald. *vivi* V. ed. Th. Ra. *vini* reliqui.—482 *Contrahere* V. ed. Th. Ra. *animum* O.—483 *vique pediri* Mus. B. 2.—486 *Quando* V. ed. Th. Ra. Sus. Mus. B. 2. *subito* P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Sus. Lamb. *subita* vulg.—

NOTÆ

476 *Diditus*] Divisus, dispersus, vs. 246.

483 *Inque pediri*] Tmesis; impedirique.

484 *Insinuarit*] Supp. se: i. e. intraverit, subierit.

486 *Quin etiam, subito, vi, &c.*] His 28. vss. continetur VI. argumentum. Nimirum quia in morbo comitiali ac epileptico, Gallice *mal caduc*, sicut corpus vi morbi distractum torquetur, ac laborat, ita animus turbatus desipit ac jactatur. Verum hoc argumentum, quia in superioris confirmationem accedit, manet pariter solutum ex superioris solutione. Neque enim vis illa morbi animam vexat, sed distorquet corpus ipsum per totos artus. Quanquam pati dicitur tunc anima, quatenus solito non fungitur officio. Sic quantumlibet quis fuerit peritus citharœdus, non poterit tamen non dissonantes edere sonos, si perturbate citharæ chordæ intensæ fuerint ac distensæ.

Desipit, extentat nervos, torquetur, anhelat
Inconstanter, et in jactando membra fatigat.
Nimirum, qua vis morbi, distracta per artus,
Turbat agens animam, spumantis in æquore salso
Ventorum validis fervescunt viribus undæ.
Exprimitur porro gemitus, quia membra dolore
Adficiuntur; et omnino quod semina vocis
Eliciuntur, et ore foras glomerata feruntur,
Qua quasi consuerunt, et sunt munita viai.
Desipientia fit, qua vis animi, atque animai,
Conturbatur, et, ut docui, divisa, seorsum

gemit, contremiscit per membra, delirat, extendit nervos, contorquetur, ægre respirat, et perpetuo sese *agitando lassat* suos *artus. Scilicet, quia violentia morbi dissita per membra conturbat et vexat mentem, sicut* v. g. *in mari salso aquæ spumas agunt, et exæstuant* præ *vehementibus viribus ventorum. Gemitus vero* in homine tali *emittitur, quia artus vexantur cruciatu, et quia primordia vocis funditus emittuntur, et conglobata exeunt foras per os, qua* parte *fere solita sunt* exire, *et parata sunt* ad *exitum. Delirium* autem *accidit, quia facultas mentis et animæ turbatur, et, ut dixi, disjecta separatim dissipatur,* quippe quæ

489 *Dissipit* V. ed. Th. Ra. Sus. *Disipit* P. Ald. *Descipit* Mus. B. 2. *extendat* Mus. B. 3. *ostentat* Mus. B. 1.—490 *Incunctantur* Delph. *et invalido membra* Vind.—491 *qua:* sic Voss. vet. et L. B. Cant. Sus. V. marg. 1. *quia* reliqui.—492 *animam:* sic P. V. ed. Vind. O. Vind. fr. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. *animum* vulg. *spumatis in* V. ed. Bodl. *spumanti ut in* P. Ald. Gryph. marg. Sus. *spumans in* Vind. Mus. B. 1. 2. 3. *spumantes* O. Cant. *spumans velut* Voss. vet. et L. B. *spumant ut* Delph. *spumans ut* Ferr. Hav. Bip. *spumantes ut in* Gif. Par. *spumantes æquore* Gryph. Nard. Bas. Lamb. Cont. Gassend.—493 *ac validis* Delph. *ut* Lamb. Ferr. Ald. Bip. Gassend. Bas. *fervescit* Hav. Bip. *ferviscunt* Gif. Par. Lamb. *frenescunt* V. ed. Th. Ra. *unde* Ferr. V. ed. Th. Ra. *unda* Hav. Bip.—494 *Et premitur* Cant.—496 *Ejiciuntur* Bip. Delph.—497 Deest Cont. Delendum censent Lamb. Creech. *minuta* Creech. ed. sec.—498 *qua:* sic O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. *qu* V. ed. *cum* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *quia* Hav. Bip. Delph.—499 *domi* pro *do-*

NOTÆ

492 *Spumantis in æquore* [*Spumant ut in æquora, &c.*] Recte: alii legunt: *Spumantes æquore salso Ventorum ut validis fervescunt viribus undæ.* Bene quidem.

495 *Semina vocis*] Atomi, quibus vox efficitur.

496 *Eliciuntur* [*Ejiciuntur*] Bene, sic vs. 58. Alii, *eliciuntur;* minus eleganter.

497 *Qua quasi, &c.*] H. vs. delendum censet Lambinus. Verum eleganter indicat rationem, ac viam, qua vox emittitur, et qua solent illa vocis semina exire, et parata esse ad exeundum.

Munita viai] Parata ad viam, ad exeundum. Sic loquitur Cic. Tusc. I. 'Nunquam abiisset ad Deos, nisi cum inter homines esset, eam sibi viam muniisset.' I. e. præparasset, patefecisset.

498 *Vis animi*] Animus.

499 *Ut docui*] Vs. 491.

Disjectatur, eodem illo distracta veneno.
Inde, ubi jam morbi reflexit caussa, reditque
In latebras acer conrupti corporis humor;
Tum, quasi vacillans, primum consurgit, et omneis
Paullatim redit in sensus, animamque receptat.
  Hæc igitur tantis ubi morbis corpore in ipso
Jactentur, miserisque modis, distracta, laborent;
Quur eadem credis, sine corpore, in aëre aperto,
Cum validis ventis ætatem degere posse?
  Et, quoniam mentem sanari, corpus ut ægrum,
Cernimus, et flecti medicina posse videmus;
Id quoque præsagit mortalem vivere mentem.
Addere enim parteis, aut ordine trajicere, æquum est,

divulsa sit *eodem* illo *veneno. Deinde, cum primum causa morbi se placavit, et* cum tetra bilis *corporis infecti revertitur in* suas latebras, *tunc* æger homo *surgit veluti titubans, et revertitur sensim in omnes sensus, et recipit animam. Ergo cum hæc* anima *vexetur tantis morbis in eo corpore, et divulsa miserum in modum crucietur, quare putas eandem posse ducere vitam extra corpus, in ipso patenti aëre cum vehementibus ventis? Et quia videmus animum fieri sanum, veluti corpus ægrotum, et cernimus* illum *posse restaurari remediis, hoc etiam præsignificat* nobis *animum degere obnoxium morti. Etenim quicumque aggreditur*

cui V. ed. Th. Ra.—500 *destricta* Sus.—501 *deflexit* Sus. V. marg. 1. *se flexit* vulg. edd.—502 *latebra sacer* Voss. vet. *ater* P. V. ed. Mus. B. 2. Hav. Delph.—503 *quis* pro *quasi* V. ed. Th. Ra. V. marg. 1. *Tumque vacillans id quasi vas quoddam esse videtur* P. in not. *talipedans* Lamb. et alii.—506 *Jactetur...laboret* Hav. Lamb. Bip. Delph.—507 *eandem* Lamb. Hav. Bip. Delph.—510 *fleti* Ferr. *medecinam* Vind. V. ed. O. Ferr. Th. Ra.—511 *mortale* Mus.

NOTÆ

500 *Veneno*] Vi morbi subita, vs. 486. vel atro corporis corrupti humore, vs. 520.

503 *Vacillans* [*Talipedans*] Bene; quasi supra talos insistens, Fest. Alii *vacillans*, verum prima syllaba corripitur.

507 *Eadem* [*Eandem*] Supp. animam.

In aëre aperto] In supremis ætheris auris, ut loquitur v. 144.

509 *Et, quoniam mentem, &c.*] His 16. vss. continetur VII. argumentum. Nimirum, quia mens æque ac corpus ægrum curari potest ac medicina flecti, ideo mortalem illam esse vult. Quicquid enim sanatur, id sanatur aut per novas partes accedentes, aut per partium suarum transpositionem aliquam. Verum quod mentis insania curetur helleboro, vel aliis id genus remediis, non ad mentem, sed ad cerebrum pertinet hæc sanitas; quo bene restaurato mens suas optime functiones obit.

510 *Flecti medicina*] Curari remediis, sanari, restaurari, mutari. Sic vss. 515. 521.

511 *Præsagit*] Præsignificat, prænotat.

Aut aliquid prorsum de summa detrahere hilum,
Conmutare animum quiquomque adoritur, et infit;
Aut aliam quam vis naturam flectere quærit.
At neque transferri sibi parteis, nec tribui, volt,
Inmortale quod est, quidquam; neque defluere hilum.
Nam, quodquomque suis mutatum finibus exit,
Continuo hoc mors est illius, quod fuit ante.
Ergo animus, sive ægrescit, mortalia signa
Mittit, ut edocui; seu flectitur a medicina:
Usque adeo falsæ rationis vera videtur
Res obcurrere, et ecfugium præcludere eunti;
Ancipitique refutatu convincere falsum.

et incipit mutare mentem, vel tentat etiam *commutare quamlibet aliam rem,* sane *convenit ut* ille vel *adjiciat* novas *partes, vel transponat* illas de sua *positura, vel demum demat aliquid de massa* illius rei. *Verum* id, *quod non est mortale, non postulat sibi partes vel transponi vel quicquam addi, neque vel minimum quid sibi decidere. Namque illud omne, quod mutatur, et egreditur* e *limitibus suæ* naturæ, *subito fit interitus ipsius, quod fuit antea. Igitur mens, seu ægrotat, seu restauratur a remediis, dat indicia mortis, ut dixi. Adeo vera ratio videtur obviare falsæ rationi, et intercludere fugam effugienti, et evincere falsitatem refuta-*

B. 2. *vivere vitam* quidam.—512 *ordinem* Mus. B. 2. *traicere* Ferr. V. ed. Th. Ra. V. marg. 1.—513 *aliud* Hav. Bip. *trahere* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *illum* Hav. Bip. Delph.—514 *quecunque* V. ed. Th. Ra. *et insit* Mus. B. 1. *is ipsum* Bas. P. Ald. *et ipsum* Gryph. Nard.—516 *Atque terru ferri* V. ed. Th. Ra. *minui volt* P. in not. *metui* Sus.—517 *nec* Mus. B. 1. *diffluere* P. Nard. *hillum* Mus. B. 2.—518 *quod cum* V. ed. Th. Ra.—521 *uti docui* vulg. et super rasura Mus. B. 2. *ut ideo* Mus. B. 2. *si flectitur* Mus. B. 1. *ut medicinam* Vind. —522 *rationi,* P. Ald. Bip. Hav. Delph.—523 *cuncti* Ferr.—524 *Ancipiti atque* Mus. B. 2. *refutatur* P. V. ed. Vind. Bodl. O. Voss. vet. et L. B.

NOTÆ

512 *Ordine trajicere*] Quasi de loco in locum transferre.

514 *Adoritur, et infit*] Aggreditur et incipit. Sic v. 1027. Sic Virg. Æn. x. et xi. 'ita farier infit.' Festus, infit, incipit.

515 *Naturam*] Rem.

Flectere] Mutare, restaurare, sanare: vs. 510.

517 *Defluere*] Decedere, detrahi. Alii *diffluere*.

Hilum] Minimum quid; quasi ne nihilum quidem, vs. 221. et infra vs. 784. et alibi passim

518 *Nam, quodquomque, &c.*] Hi 2. vss. positi sunt I. 671. 792.

520 *Mortalia signa*] Mortalitatis suæ indicia.

521 *Ut edocui*] Hactenus a vs. 418.

522 *Falsæ rationis*] Supp. illorum, qui credunt animas esse immortales.

523 *Ecfugium præcludere*] Effugiendi viam intercludere. Sic I. 974.

524 *Ancipitique refutatu*] Refutatione duplici, h. e. quæ in utramque partem valeat, sive hoc sive illud dicas.

Denique, sæpe hominem paullatim cernimus ire,
Et membratim vitalem deperdere sensum.
In pedibus primum digitos livescere, et ungueis;
Inde pedes, et crura, mori: post inde per artus
Ire alios tractim gelidi vestigia leti.
Scinditur atque animo hæc quoniam natura, nec uno
Tempore sincera exsistit, mortalis habenda est.
Quod, si forte putas ipsam se posse per artus

tione valente in utramque partem. Demum cernimus nonnunquam hominem mori sensim, et amittere sensum vitæ sigillatim per singulos artus. Primo enim videmus *ungues et digitos in pedibus nigrescere: deinde pedes et crura emori: postea vero vestigia frigidæ mortis currere sequaci tractu per alia membra.* Igitur, *cum natura animæ secetur, nec sana manet uno tempore, putanda est obnoxia morti.*

Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. V. marg. 1.—525 *terminus* V. ed. O. *cernis obire* Gryph. Nard. Bas.—526 *disperdere* Voss. vet. *dispergere* vel *disperdere* Gif. marg.—530 *atqui* Mus. B. 3. Hav. Bip. *animi* Gif. marg. Nard. Bas. *animæ* Mus. B. 1. Hav. Bip. Delph. *quoniam hæc* Mus. B. 3. *hæc* deest Mus. B. 1. Bodl. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Gif. marg. Hav. Bip. Delph. Gryph. marg.

NOTÆ

525 *Denique, sæpe hominem, &c.*] His 22. vss. continetur VIII. argumentum; scilicet, quia homo membratim mori videtur; primum enim pedes, deinde crura frigescunt, ac livescunt, postea reliquæ corporis partes sensum omnem vitæ amittere vulgo videntur. Igitur et ipsa anima particulatim etiam mori debet divulsa per singulos artus. Neque enim introrsum sese recipere ac contrahere credibile est. Alias in ea parte, in quam glomeraretur, major appareret vitæ sensus; quod tamen vulgo fieri non videmus. Verum responsio facilis ex ipsius Lucretii doctrina. Namque supra vs. 142. animi sedem posuit in pectore, animam vero, quia corpoream putat, dissitam voluit per totum corpus; neque tamen ab animo sejunctam. Igitur potest ab extremis corporis membris sensim se contrahere ad illud idem pectus, in quo sedet animus, quocum conjuncta est. Sed alia est responsio. Namque cum anima incorporea sit, tota per totum corpus, et tota in singulis corporis partibus diffunditur. Unde cum pars corporis moritur aut rescinditur, non ideo anima perit aut resecatur: sed in residuis partibus integris manet incolumis; nec e corpore exit, nisi facta mortali corporis resolutione. Sic v. g. ipsa intentionalis species, quam vocant, tota est in toto loco, et tota in qualibet loci parte. Namque v. g. quo in loco aut qua in parte loci speculum aut oculum posueris, illic ubique reperietur tota imago. Sic D. Jesu Christi corpus totum est sub tota panis specie, et totum sub qualibet panis parte in sacro-sancto Eucharistiæ Sacramento.

Ire] Mori, II. 960.

526 *Deperdere*] Alii *dispergere*, minus eleganter.

Introrsum trahere, et parteis conducere in unum,
Atque ideo cunctis sensum deducere membris;
At locus ille tamen, quo copia tanta animai
Cogitur, in sensu debet majore videri:
Qui quoniam nusquam est, nimirum, ut diximus ante,
Dilaniata, foras dispargitur. Interit ergo.
  Quin etiam, si jam lubeat concedere falsum,
Et dare, posse animam glomerari in corpore eorum,
Lumina quei linquunt moribundei particulatim;
Mortalem tamen esse animam fateare, necesse est:
Nec refert, utrum pereat disparsa per auras,
An, contracta suis e partibus, obbrutescat;
Quando hominem totum magis, ac magis, undique sensus
Deficit; et vitæ minus, et minus, undique restat.
  Et, quoniam mens est hominis pars una, locoque

Quod si fortasse credis ipsam posse ducere se intus per membra, et contrahere partes in unum, et ideo trahere sensum e singulis artubus, attamen ille locus, in quem tam magna vis animæ contrahitur, debet apparere in sensu majore. Qui cum nullibi videatur, scilicet ut docuimus supra, anima *distracta dissipatur extra* corpus. *Igitur moritur. Immo etiam, si jam placeat dare* id, quod tamen *falsum est, et concedere animam posse conglomerari in corpore illorum* hominum, *qui morituri deserunt lucem* solis *paulatim, oportet tamen* ut *confitearis animam esse obnoxiam morti, neque interest, utrum disjecta inter flatus aëris intereat, an* vero, *conglomeratis in unum partibus* ejus, *fiat sine sensu* rationis. *Siquidem sensus magis ac magis relinquit totum hominem ex omni parte, et minus ac minus vita superest ex omni parte. Et quia animus pars est una hominis, et affixa hæret certo spatio*

Sus. V. marg. 1.—533 *Introsum* Voss. L. B.—534 *adeo* P. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. marg. Cout. *diducere* Voss. vet. et L. B. V. marg. 1. Ferr.—538 *dispargitur:* sic Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. *dispergitur* vulg. *niterit* V. ed. Th. Ra.—539 *Quando* V. ed. Th. Ra.—542 *tamen* deest Mus. B. 2. *est* deest Voss. vet.—543 *disperse* Voss. L. B.—544 *contractis in se* vulg. edd. *se p.* Vind. fr. *ebrutescat* Bodl. *obpurtesca* Vind. fr. *obputrescat* P. in not.—546 *Defficit* V. ed. Th. Ra.—548 *Fixa* deest Mus. B. 2. *Fisus*

NOTÆ

535 *Copia animai*] Vis animæ: cœtus atomorum ipsius animæ, anima.

537 *Ut diximus ante*] Vs. 491.

541 *Lumina quei linquunt*] Qui lucem solis deserunt: i. e. qui moriuntur.

544 *Suis e* [*In se*] In seipsas, in unum.

Partibus] Supp. ipsius animæ.

Obbrutescat] Fiat sine sensu rationis; desinat esse anima humana: pereat.

547 *Et, quoniam mens est, &c.*] His 10. vss. continetur IX. argumentum, nimirum, quia mens est æque pars hominis ac pedes, manus, brachia, caput, &c. ideo, sicut pedes, manus,

Fixà manet certo; velut aures atque oculei sunt,
Atque aliei sensus, quei vitam quomque gubernant:
Et, velutei manus, atque oculus, naresve, seorsum,
Secreta ab nobis, nequeunt sentire, neque esse;
Secta etenim in parvo liquuntur tempore tabi:
Sic animus per se non quit sine corpore, et ipso
Esse homine, illius quasi quod vas esse videtur,
Sive aliud quid vis potius connexius ei
Fingere; quandoquidem connexu corpus adhæret.

hominis, *sicut* v. g. *sunt aures, et oculi, et alii sensus omnes, qui regunt vitam; et sicut manus, et oculus, aut nares separatim sejuncta a nobis, non possunt habere sensum, neque existere, sed tamen derelinquuntur in minimo talicunque temporis* momento: *ita animus non potest existere per seipsum absque corpore, et* absque *ipso homine, quia videtur esse veluti vas illius; seu queas excogitare aliquid aliud, quod sit ei magis connexum* quam corpus, *siquidem conjunctus tenetur* cum *cor-*

Mus. B. 3.—551 *ab:* sic P. V. ed. Mus. B. 2. *a* vulg. *nequeant* Mus. B. 2. 3. Hav. Bip. *nec* O. Mus. B. 1.—552 *Sed tamen in p. linquuntur t. tali* vulg. *linguntur* Ferr. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. *vincuntur* Voss. marg. H. vs. spurium esse aiunt Gassend. Lamb. Creech.—554 *hominem* Vind. Mus. B. 2. 3. *nos esse* V. ed. Th. Ra.—555 *aliquid* O. Mus. B. 2. Cant. *quod vis* Mus. B. 2. *potis es* Vind. Mus. B. 3. Vind. fr. Lamb. *connectinus* V. ed. *connectimus* Bodl. *conjunctius* vulg. *ei* P. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *eii* vulg.—556 *connexus corpori*

NOTÆ

brachia, caput, &c. privantur omni sensu vitæ, dum a toto corpore resecantur, ita anima debet privari omni vitali sensu, dum a corpore divellitur. Quod autem pars hominis sit anima, id demonstratum a se putat Lucretius supra vs. 94. et seqq. verum, ut taceam mentem non esse partem hominis, ut pedes, manus, brachia, &c. respondeo partem esse tantum essentialem, quam vocant, et quæ sibi sit vitale principium: reliquæ vero hominis partes hoc habent ab anima, quod motus vitales, ac sensus habeant. Hinc nil mirum si partes reliquæ ab homine separatæ nihil sentiant, quia separantur a suo vitalis sensus principio.

Locoque . . . certo] Nimirum in pectore, ut docuit vs. 187. not.

549 *Quei vitam quomque*] Tmesis vocabuli quicunque.

552 *Secta etenim* [*Sed tamen*] *in parvo, &c.*] Hunc versum expungendum censet Lambinus. Quanquam ejus est sensus, quasi dicat poëta: pedes, oculi, manus, &c. seorsum a corpore nihil sentiunt, etiamsi vel minimo momento separata sint a corpore.

554 *Vas esse videtur*] Sic vs. 441. Sic Cicer. Tusc. I. 'Nosce animum tuum; nam corpus quidem quasi vas est, aut aliquod animi receptaculum.' Sic Xenocrati in Antioch. dicitur corpus, ψυχῆς σκῆνος, 'animæ tabernaculum.' In Cratylo, ψυχῆς σῆμα 'animæ sepulcrum.'

556 *Connexu* [*Connexus*] Supp. animus: vs. 553.

Denique, corporis, atque animi, vivata potestas,
Inter se conjuncta, valent, vitaque fruuntur:
Nec sine corpore enim vitaleis edere motus
Sola potest animi per se natura; nec autem,
Cassum anima, corpus durare, et sensibus uti.
Scilicet, avolsus radicibus ut nequit ullam
Dispicere ipse oculus rem seorsum corpore toto;
Sic anima, atque animus, per se nihil posse videtur:
Nimirum, quia per venas et viscera mixtim,
Per nervos atque ossa, tenentur corpore ab omni:
Nec magnis intervallis primordia possunt

pore. Tandem vivida vis animi atque corporis simul juncta vigent, et potiuntur vita. Neque enim sola natura animi potest reddere per se solum *sine corpore vitales sensus; neque contra corpus privatum anima potest diu existere, et frui sensibus. Nimirum sicut ipse oculus non potest videre rem ullam, si erutus* semel sit *a suis radicibus et separatus a corpore toto; ita animus et anima per se non videntur posse* facere aliquid : *scilicet, quia principia promiscue cohibentur a toto corpore per venas, per nervos, et per* ipsa *ossa, neque* quasi *soluta queunt dissilire* per

Lamb. Bip. Delph.—557 *animo* P. in not. *animai* V. marg. 1. *innata* Mus. B. 2. Ferr. P. in not. V. marg. 1. *vasta potestas* Sus.—558 *vivata* Mus. B. 1. *feruntur* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—562 *avolsis* Gif. Par. Gryph. Bas. P. Mus. B. 2. Ald. *radicitus* Lamb. et alii. *illam* V. ed. Th. Ra.—563 *oculus ipse* Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *oculis* Mus. B. 1.—564 *videntur* O. Mus. B. 1. 3. Cant. Hav. Bip. Delph.—565 *mixtum* Mus. B. 1.

NOTÆ

557 *Denique, corporis, &c.*] His 22. vss. continetur x. argumentum. Scilicet, quia corpus et anima ita inter se conjuncta tenentur, ut alterum sine altero motus vitales exercere nequeat, ut demonstratum est supra vs. 324. et seqq. not. Sicut enim corpus ab anima separatum nullos vitæ sensus ciet, ita nec anima a corpore secreta sensiferos ullos motus reddere potest. Alias aër, in quem se reciperet, corpus esset animatum ab ea; quo quid absurdius? verum iniqua est hæc comparatio; anima enim corpori est vitæ principium: non contra. Unde nil mirum si corpus sine anima nihil sentiat: animam vero sentire posse extra corpus quis dubitat, cum sit omnis sensus principium? neque propterea necesse erit ut aër, in quem evolat, in aliquod animal evadat, cum in eo non reperiantur apta organa, aptæque dispositiones ad vitales sensus. Sed secreta a corpore anima conservat semper innatam propensionem ad corpus rursus post resurrectionem animandum.

Vivata] Vivida. Sic vs. 410.

561 *Cassum*] Vacans, privatum. Sic Virg. 'Lumine cassus.'

562 *Avolsus*] Alii *avulsis*.

566 *Tenentur corpore ab omni*] Sic vs. 324.

567 *Primordia*] Atomi, quibus animus et anima constat.

Libera dissultare; ideo conclusa moventur
Sensiferos motus; quos, extra corpus, in auras
Aëris, haud possunt post mortem, ejecta, movere:
Propterea, quia non simili ratione tenentur.
Corpus enim atque animam serit aër, si cohibere
Sese anima, atque in eos poterit concludere motus,
Quos ante in nervis, et in ipso corpore, agebat.
Qua re, etiam atque etiam, resoluto corporis omni
Tegmine, et ejectis extra vitalibus auris,
Dissolvi sensus animi fateare, necesse est,
Atque animam; quoniam conjuncta est caussa duobus.
  Denique, quom corpus nequeat perferre animai

magna intervalla; idcirco cohibita cient motus vitales, quos extra corpus emissa post mortem in tenues *flatus aëris nequeunt ciere; quippe quia non cohibentur pari modo. Namque aër erit corpus et vivens, si anima poterit continere sese et cohibere sese* in illo *ad eos motus* ciendos, *quos ciebat antea in nervis atque in ipso corpore. Quapropter maxime oportet ut confitearis sensus animi, et* ipsam *animam, quia connexa causa est ambobus, dissipari, ubi semel omne tegmentum corporis est dissipatum et flatus aërii vitales emissi sunt foras. Tandem quoniam corpus non*

2. *mixti* Voss. vet. et L. B. Sus.—568 *dissolvere* V. ed. Th. Ra. *movebunt* Gryph. Nard. Bas. P. Ald.—570 *aut* V. ed. Th. Ra. *at* Voss. L. B. *ut* Mus. B. 2. Voss. vet. *haut* Voss. marg. *moveri* vulg. edd.—571 *moventur* Mus. B. 2.—572 *animans erit* Lamb. Hav. et al. *animam serit* V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. *animis erit* Gryph. *animam ferit* Mus. B. 2. *animum serat* P. Gryph. marg. *animus erit* Par. *sic* V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. P. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—573 *Esse* Voss. vet. *in eo* Fab. Creech. Bip. *potitur* Mus. B. 1.—574 *venis* P. Gryph. Par. Gryph. marg. Cont. Ald. *nernis* V. ed. *neris* Th. Ra.—575 *Quin* V. marg. 1. Ferr. *corpore ab* Mus. B. 1.—576 *jectis* Ferr.—578 *animæ* Gif. marg.—580 *Dissidium* V. marg. 1. P. Ald.

NOTÆ

568 *Moventur Sensiferos motus*] Hellenismus, seu Attica phrasis. Sic ap. Thucyd. κειμένη θέσιν, 'sita situm.' Apud Arist. ἣν κίνησιν τὸ σῶμα κινεῖται, ταύτην καὶ ψυχή. I. e. 'quem motum corpus movetur, eum et anima.' Itaque moveri motus, pati motus, motus excipere est. Sic inf. vs. 570. 'quos... moveri.'

575 *Corporis Tegmine*] Periphrasis; i. e. corpore, quo tegitur anima. *Vitalibus auris*] Aëre, qui pars est vitæ in homine, ut demonstravit supra vs. 232. et seqq.

577 *Sensus animi*] Animum. Periphrasis.

578 *Atque animam*] Alii *atque animæ*; supp. sensus vs. 577.

Duobus] Animo et animæ; quippe quæ inter se conjuncta sint, ut docuit vs. 137. et seqq.

579 *Denique, quom, &c.*] His 12. vss. continetur XI. argumentum. Nimirum quia putat animam esse divisibilem, atque paulatim exhalari sicut fumum per corporis apertas vias meatusque omnes. Quo fit, ut exhalata tandem anima corpus corrumpatur totum, ac

Discidium, quin in tetro tabescat odore;
Quid dubitas, quin, ex imo penitusque coorta,
Emanarit, utei fumus, diffusa animæ vis?
Atque ideo tanta mutatum putre ruina
Conciderit corpus penitus, quia mota loco sunt
Fundamenta; foras anima emanante per artus,
Perque viarum omneis flexus, in corpore quei sunt,
Atque foramina? multimodis ut noscere possis
Dispartitam animæ naturam exisse per artus;
Et prius esse sibi distractam corpore in ipso,
Quam, prolabsa foras, enaret in aëris auras?
Quin etiam, fineis dum vitæ vortitur intra,

potest ferre separationem animæ, quin ipsum corrumpatur putri fœtore; cur ambigis quin potestas animæ egressa ex intimo corpore *funditus effluxerit dispersa sicut fumus? et idcirco corpus commutatum tanto ac tam tetro exitio funditus corruerit, eo quod fundamina animæ concussa sunt extra sedem suam et effluunt per membra, et per cunctos obliquos ductus viarum, qui sunt in corpore, et* per *meatus? ut* inde *queas agnoscere naturam animæ variis modis diffusam emanavisse per membra* corporis, *et ipsam fuisse sibi separatam in ipso corpore, antequam egressa extra* corpus *enataret in tenues flatus aëris. Immo etiam*

quando V. ed. Th. Ra. *id tetro* vulg. edd.—581 *quando* V. ed. Th. Ra. *ex imo* P. Bodl. Mus. B. 3. *ea uno* Mus. B. 2. *ex uno* O. *eanimo* Vind. fr. *ea imo* reliqui. *penitus sibique* V. ed. Th. Ra.—582 *Et manarit* V. ed. Th. Ra. *furati* Mus. B. 1. *diffisa* O. Mus. B. 1. *anima ejus* Vind. Voss. vet. Mus. B. 3. *animæ ejus* Mus. B. 2.—583 *putte* V. ed. *pute* P. Ald. Th. Ra. Gryph. marg. Gif. marg.—584 *sint* V. marg. 1. Ferr.—585 Sic ex ingenio Wakef. *animæ; manantque* Hav. et alii. *manant animæque* Ferr. V. ed. Th. Ra.—588 *Dispartitam* O. Mus. B. Cant. *Dispertitam* vulg. *Dispercitam* V. ed.—589 *Ec* V. ed. Th. Ra. *isse* Gif.—590 *enatat* V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. *enatet* Ferr.—591 *Quando* V. ed. Th. Ra.—592 *est causa* Cant.—

NOTÆ

putri odore tabescat. Verum ridenda hæc ratio. Quasi vero anima exhaletur per corporis foramina, sicut thus per thuriboli meatus exit in aërias auras. Sane tota est ipsa incorporea, unde per totum corpus æque ac per singula illius foramina tota incolumis evolat. Quod autem corpus, recedente anima fœteat, non ejusdem animæ divisibilitas aliqua, sed defectus vitalis agitationis quam habet ab anima sola, in causa est.

580 *In* [*id*] Corpus, vs. 579.

581 *Ex imo penitusque*] I. e. ex intimis et abditis visceribus ac partibus corporis.

582 *Animæ vis*] Anima. Periphrasis.

585 *Fundamenta .... anima* [*animæ*] Anima enim fundamentum est corporis, a quo radicitus pariter tenetur, ut docuit vs. 326.

589 *Esse*] Bene, ut satis patet. Gifanius, *isse*, quasi interiisse, ut infra vs. 598. 'ire' pro mori dicitur, et supra vs. 525.

590 *Enaret*] Enataret, nando evolaret. Metaphora ducta ab aqua ad aëra.

591 *Quin etiam, fines dum, &c.*] His

Sæpe aliqua tamen e caussa labefacta videtur
Ire anima, ac toto membratim corpore solvi;
Et quasi supremo languescere tempore voltus,
Molliaque exsangui cadere omnia corpore membra.
Quod genus est, animo male factum quom perhibetur,
Aut animam liquisse; ubi jam trepidatur, et omnes
Extremum cupiunt vitæ reprehendere vinclum.
Conquassatur enim tum mens, animæque potestas
Omnis; et hæc ipso cum corpore conlabefiunt:
Ut gravior paullo possit dissolvere caussa.

dum anima versatur in terminis vitæ, nonnunquam tamen videtur exire percussa ab aliqua *causa: at ipsi artus* videntur *dissolvi a toto corpore, et vultus videtur torpescere perinde ac in extremo tempore* vitæ, *et omnes artus debiles deficere corpore exsangui: quale accidit, ubi aliquid mali dicitur esse mentis, vel animam debilitatum esse, cum jam* tali homini *metuitur, et omnes astantes exoptant ultimum nexum vitæ resumere vires* suas. *Tunc enim animus, et tota vis animæ concutitur, et hæc* ambo *collabefactantur una cum ipso corpore,* ita *ut causa paulo vehementior*

593 *et* Vind. Bodl. Mus. B. 1. 2. *corpore omnia membra* V. ed. Voss. vet. et L. B. H. vs. deest Gryph. Nard. Bas.—594 H. vs. et seq. desunt Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *corpore voltus* Cant.—595 *Molli* Vind. fr. *corpore* deest Vind. fr.—596 *genus aut* P. Ald. Gif. marg. Gryph. marg. Bas. marg. *perhibere* Sus. *perhiberet* Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. P. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *prohibetur* Bodl. *cum perhibetur* P. in not.—598 *vitæ* V. ed. Voss. vet. et L. B. *vires* reliqui. *reprehendere* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *reprendere* vulg.—600 *hoc* V. ed. Th. Ra. *conlabescunt*

NOTÆ

11. vss. continetur XII. argumentum. Humanam animam mortalem esse rursus probare conatur ex animi atque animæ defectu, qui contingit in lipochymia seu lipoptychia, et in syncope, quæ præceps est omnium virium lapsus; quod morbi genus vulgo dicitur symptoma, vel animi deliquium. Verum hoc animi deliquium non animæ mortalitatem arguit, sed unius corporis organorum defectionem, quibus obstructis vitales animalesque spiritus, quibus ut ministris utitur anima ad vitam, transmitti nequeunt.

593 *Ire*] Abire, interire, mori: vs. 525.

594 *Et quasi supremo, &c.*] Hunc versum delendum censet Lambinus, sequentemque 'Molliaque exsangui,' &c. non habet. Verum uterque non alienus est a re. Namque animi deliquii signa sunt livor in vultu, frigus in toto corpore, ac pallor.

Voltus] Antique; nunc vultus.

596 *Quod genus*] Quale est, cujusmodi est: vs. 432.

Male factum] Malum. Sic Plaut. Mil. Glor. 'Animo male factum est huic repente miseræ.'

597 *Animam liquisse*] Animam defecisse. Hinc 'deliquium animi.'

Trepidatur] Supp. ab astantibus, a familia.

Omnes] Supp. astantes; vel tota familia, et amici.

600 *Hæc*] Mens et anima.

Conlabefiunt] Collabefiunt: collabefactantur, deficiunt.

Quid dubitas tandem, quin, extra prodita corpus,
Inbecilla, foras, in aperto, tegmine dempto,
Non modo non omnem possit durare per ævom,
Sed minumum quod vis nequeat consistere tempus?
Nec sibi enim quisquam moriens sentire videtur
Ire foras animam incolomem de corpore toto;

queat destruere ea. *Quid ambigis demum, quin* anima, ubi semel *prolapsa est foras extra corpus, debilis* admodum *non possit existere salva in medio* aëre, *sublato ejus tegmento, non solum per totam æternitatem, sed ne vel per minimum quodlibet momentum temporis coëxistere? nemo enim moriens videtur experiri ani-*

P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *conlabascunt* Gif. Par. Cont.—602 *quando* V. ed. Th. Ra. *perdita* V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl.—604 *omne* Ferr. P. Ald. *omne incolumis durare* Lamb. Delph. *omne ut possit* Gryph. Sus. Mar. P. in not. V.

NOTÆ

602 *Quid dubitas tandem, &c.*] His 18. vss. continetur XIII. argumentum: quia anima separata a corpore ne vel minimum temporis momentum durare potest, ac vivere. Alias enim moriens sentiret animam suam salvam et incolumem exire per fauces, ac prius ad primas gutturis partes, deinde ad extremas fauces pervenire. Quod contra fit. Namque moriens sentit animam in certis partibus, in quibus sita est, deficere, æque ac reliquos sensus. Unde moriens conqueritur animam suam, seque ipsum totum dissolvi ac interire. Secus autem conqueri deberet animam suam sibi exire extra corpus. Quod potius ipsi argumentum lætitiæ esse deberet; quippe qui sicut serpens pellem, aut senex cervus cornua deponit juvenilis ætatis recuperandæ causa; ita moriens homo corpus deponeret, quasi vestem veterem ac vietam. Verum id neque Lucretius, neque alius quisquam, expertus est usquam rem ita se habere. Quis moriens dixit astantibus se agnoscere quid animæ suæ fiat, quo vadat, qua ratione exeat e corpore, quo loco primum esse desinat, &c. Quod enim ait exire animam per fauces, tantum id gratis dixit ex vulgi opinione. Namque, cum spiritualis sit tota, exire potest per totum corpus. Deinde quod ait moribundos fore, ut non conquererentur se mori, sed exire, futile est argumentum, cui præclare satisfacit Lactantius de Divin. Præm. VII. 12. his verbis: 'Equidem nunquam vidi, qui se quereretur in morte dissolvi: sed Lucretius fortasse Epicureum quendam viderat, etiam dum moritur, prophetantem, ac de sua dissolutione in extremo spiritu disserentem. Quomodo sciri potest, utrum dissolvi se sentiat, an corpore liberari, cum in exitu lingua mutescat? nam dum sentit et loquitur, non dissolutus est. Ubi dissolutus est, nec sentire jam nec loqui potest. Ita queri de dissolutione aut nondum potest, aut jam non potest. Etenim non prius, quam dissolvatur, intelligit se dissolutum iri. Quid quod videmus plerosque morientium non dissolvi conquerentes, sed exire se, et proficisci, et ambulare, ut ait, testantes, idque aut gestu significant, aut si adhuc possunt et voce pronuntiant?'

603 *In aperto*] In libero aëre.

Tegmine dempto] Detracto corpore: vs. 576.

Nec prius ad jugulum, et superas subcedere fauces;
Verum deficere in certa regione locatam,
Ut sensus alios in parti quemque sua scit
Dissolvi: quod, si inmortalis nostra foret mens,
Non tam se moriens dissolvi conquereretur;
Sed magis ire foras, vestemque relinquere, ut anguis,
[Gauderet, prælonga senex aut cornua cervus.]
Denique, quur animi numquam mens, consiliumque,

mam sibi salvam exire de toto corpore; nec antea pervenire ad guttur, et inde *ad supremas fauces: sed positam in certa* corporis *parte debilitari, veluti novit alios sensus resolvi in sua quemque regione. Quod si animus noster esset immortalis, non igitur moribundus quereretur se resolvi, sed potius exire extra* corpus; *et lætaretur deponere vestimentum, ut serpens, vel* ut *cervus longævus* deponit *longiora* sua *cornua. Præterea quare ratio animi, et consilium nunquam generatur*

marg. 1. *ævum omne* Gassend.—608 *accedere* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Vind. fr. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. marg. V. marg. 1.—609 *incerta* Ferr. O. Mus. B. 1. V. marg. 1. *locatum* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Vind. Mus. B. 2. 3. *locorum* V. marg. 1. O.—610 *imparti* V. ed. Th. Ra. *impartim* Mus. B. 2. *suâ sit* V. ed. *suasit* Th. Ra. Mus. B. 2. et superscr. in Voss. vet.—611 *quin* Mus. B. 1. *si* deest Vind. Mus. B. 1. 2. 3. *mortalis* V. ed. Th. Ra.—612 *tam* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. et Lactantius, VII. 12. *tamen* Voss. vet. *jam* vulg. *conquererentur* Mus. B. 3. *conqueretur* V. ed. Th. Ra.—614 Deest Ferr. V. ed. Th. Ra. V. marg. 1. Voss. vet. et L. B.—615 Deest Voss. vet. *animæ* Cant.—616 *incapitur* V. ed. *icapitur*

NOTÆ

608 *Jugulum*] Pars est anterior gutturis.

Superas] Supremas, extremas.

610 *In parti quemque sua, &c.*] Scilicet visum in oculo: auditum in auribus: gustum in palato, &c.

613 *Ut anguis, &c.*] Tertull. de pall. Theophylact. in cap. 10. Matth. Arist. Hist. Nat. VIII. 17. et Plin. VIII. 27. tradunt serpentes, ut senium præsentiunt, vetere pelle exuta, novos se explicare. Sic Virg. Æn. II. 473. 'Nunc positis novus exuviis, nitidusque juventa, Lubrica convolvit sublato pectore terga,' &c.

614 *Aut cornua cervus*] Plin. VIII. 32. scribit cervos prælonga deponere interdum cornua, ut nova induant.

615 *Denique, quur animi mens, &c.*] His 9. vss. continetur XIV. argumentum. Nimirum quia res singulæ naturales statam et certam sedem quæque habent ubi nascantur, et durent. Sic v. g. ignis nec gignitur, nec durat in aqua: sic frigus nec nascitur, nec durat in igne. Igitur et animus atque anima certam suam sedem habent in qua nascantur et durent. Alias enim ubique gignerentur et existerent. Itaque ubi semel ex certa sua sede remota est anima, jam desinit esse, nec extat. Sedes autem animi pectus est, animæ vero totum corpus, ut docuit supra vs. 140. Igitur ubi animus extra pectus, anima vero extra totum corpus exierunt, jam esse ac vivere desinunt. Verum anima non educitur de corporis substantia, sed creatur a Deo. Deinde falsum est argumentum; namque aves, v. g. nascuntur in nido, et extra nidum vivunt. Nux in arbore, granum frumenti in spica

Gignitur in capite, aut pedibus, manibusve; sed unis
Sedibus, ac certis regionibus, omnibus hæret;
Si non certa loca ad nascundum reddita quoique
Sunt, et ubei quidquid possit durare creatum;
Atque ita, multimodis, pro totis artubus, esse;
Membrorum ut nusquam exsistat præposterus ordo?
Usque adeo sequitur res rem, neque flamma creari
Fluminibus solita est, neque in igni gignier algor.
Præterea, si inmortalis natura animai est,

in *capite*, *vel* in *pedibus*, *vel* in *manibus*: *sed tota manet* in *unis locis*, *et in certis partibus* corporis; *nisi quia certæ sedes datæ sunt cuique* rei *ad exoriendum*, *et in quibus id omne*, *quod generatum est*, *queat subsistere*; *et ita fieri ut nunquam ordo artuum sit perversus variis modis secundum* varia *omnia membra*? *Adeo verum est*, *quod res sequitur rem*, *neque ignis consuevit procreari in fluviis*, *neque frigus progigni in igne*. *Deinde si natura animæ est immortalis*, *et si valet ha-*

Th. Ra. *imis* P. Gryph. marg. Bas. marg. V. ed. Th. Ra. Ald.—617 *et* vulg. *omnis* Gif. marg. Par. Hav. Bip. Delph. *inhæret* Hav. Bip. Delph. *omne ibus hæret* Voss. marg.—618 *laca* V. ed.—619 *quicquam* Gryph. Nard. Bas. P. V. marg. 1. 2. Ferr. Ald. *quiquam* V. ed. Th. Ra. Bodl.—620 H. vs. et seq. delent Gassend. Lamb. *multimode* Bas. marg. *de totis* Gryph. marg. P. Ald. *per* V. ed. Bodl. O. Voss. L. B. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1. *par* V. marg. 2. Mus. B. 2. *dispertitum artubus* Voss. marg.—622 *creari in* vulg. edd.—623 *est* deest Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *gignitur* Sus. Mus. B. 1. *ginier* Mus. B. 2.—624 *mortalis* Mus. B. 1.

NOTÆ

nascitur: servantur tamen in horreis. Quidni ergo anima, etiamsi crearetur in certa corporis parte, posset extra illud vivere? Demum, ut præclare arguit Lactantius de Divin. Præm. VII. 12. pugnantia loquitur poëta; namque II. 998. hæc docuit: 'Cedit item retro, de terra quod fuit ante, in terras; et, quod missum est ex ætheris oris, id rursum cœli relatum templa receptant.' Quod ejus non erat dicere, qui perire animas cum corporibus disserit jam. Verum veritate victus est, et imprudenti ratio vera surrepsit, ut Lactantii verbis utar.

Animi mens] Ratio. Sic IV. 759. 'Mens animi vigilat.' I. e. animus, mens.

617 *Omnibus hæret* [*omnis inhæret*] Bene: alii, *omnibus hæret*. Vox autem 'omnis,' refertur ad illas 'animi mens,' non ad vocem 'consilium.'

620 *Atque ita, &c.*] Hos 2. vss. delendos censet Lambinus: sed sine ratione; namque recte conferunt ad rem, ut patet ex ipsorum interpretatione nostra.

624 *Præterea, si inmortalis, &c.*] His 10. vss. continetur XV. argumentum. Si anima, inquit, foret immortalis, igitur sentiendi facultatem sibi reservat ad Inferos sese recipiens. Quod antiquis scriptoribus coævisque pictoribus placuit. Verum sicut organa sensus, seu sensoria nequeunt esse absque anima, ita anima sine illis. Sed facilis responsio. Neque enim sensus ii, qui animæ tribuuntur post mortem, v. g. visus, auditus, gustus, &c. proprie dicti sunt sensus;

Et sentire potest, secreta a corpore nostro;
Quinque, ut opinor, eam faciundum est sensibus auctam:
Nec ratione alia nosmet proponere nobis
Possumus infernas animas Acherunte vagare.
Pictores itaque, et scriptorum secla priora,
Sic animas introduxerunt sensibus auctas.
At neque seorsum oculei, neque nares, nec manus ipsa
Esse potest anima, neque seorsum lingua; neque aures
Auditum per se possunt sentire, neque esse.

bere sensum ubi *separata* est *a nostro corpore, oportet, ut puto, facere illam præditam quinque sensibus; neque* enim *alio modo nos possumus fingere nobismet animas infernales errare* in *Acherunte. Igitur pictores, et antiquum genus scriptorum exhibuerunt nobis hac ratione animas præditas sensibus. Verum neque oculi, neque nares, neque manus potest existere separatim* absque *anima ipsa: nec lingua, nec aures possunt separatim sine anima per se existere, ac sensum habere. Et quoniam*

2.—625 *primo* pro *potest* Mus. B. 1.—626 *Quando* P. Gryph. marg. Bas. marg. Th. Ra. Ald. *Certe* Gif. Par. Cout. *auctum* Voss. vet. et L. B. sed in priore corr.—628 *Possimus* V. ed. Th. Ra. *vagari* Gif. Par. Delph. *vocari* Gryph. Nard. Bas. Sus. V. marg. 1. *vacare* Gryph. marg. Bas. marg. P. Voss. L. B. *vocare* V. ed. Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—631 *nec...nec* Mus. B. 1. *sorsum* V. ed. *ipsi* P.—632 *animæ* P. in Not. Cr. conj. *nec aures* vulg. *auris* Voss. vet. et L. B.—633 *Absque anima per se* vulg. edd. *possunt per se* Mus. B. 1.

NOTÆ

sed est ipsa intelligendi vis quæ generatim sensus appellatur; quæ per seipsam tam colores discernat, quam oculus: tam sonos audiat, quam auris, &c.

626 *Quinque*] Bene. Hos enim recenset jam infra vss. 631. 632. 633. Alii *Certe.*

Eam faciundum est] Hellenismus. Sic I. 111. 'Pœnas in morte timendum.'

628 *Infernas animas*] Animas, quæ sunt in Inferis.

Acherunte] Vs. 37.

Vagare [*vagari*] Alii *vagare*. Sic olim 'opino' pro opinor: 'auguro' pro auguror, &c. Plaut. in Milit.

629 *Scriptorum secla priora*] Priores scriptores. Antiqua gens scriptorum. Seclum enim Lucretio gens dicitur. I. 20. 468. V. 77. et alibi passim.

630 *Sic animas introduxerunt, &c.*] I. e. finxerunt animas a corpore separatas, et apud Inferos receptas, sensibus esse præditas. Ridet veterum fabulas de animabus.

631 *Ipsa anima*] Supp. seorsum, vs. 631. h. e. sine anima ipsa. Alii legunt *animæ*.

633 *Auditum* [*Absque anima*] Lamb. Alii *auditum*. Verum quid est 'aures auditum sentire,' pro audire? Porro videntur hic desiderari tres hi versus, aut similes, quos nobis Lambinus restituere conatus est: 'Nec sensus ipsi seorsum consistere possunt Naribus, atque manu, atque oculis, atque auribus, atque Lingua; nec possunt per se sentire nec esse.' Alias enim iniqua foret comparatio. Ea quippe Lucretii mens videtur esse, ut sicut quinque sensus, nempe oculi, nares, aures, lingua, manus, suis muneribus fungi, aut esse nequeunt in corpore, sine anima: ita in anima nequeant

Et, quoniam toto sentimus corpore inesse
Vitalem sensum, et totum esse animale videmus;
Si subito medium celeri præciderit ictu

percipimus sensum vitæ esse in *universo corpore; et cernimus in toto animali esse animam, si violentia quædam repente secuerit plaga repentina* totum istud *per*

nec esse Vind. et vulg. edd.—635 *toto* Voss. vet. et L. B.—636 *præsciderit* P. V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. Ald. Ferr. *præsiderit* Mus. B. 2. H. vs. deest

NOTÆ

esse sine corpore seu sine corporeis organis. Vel rem ita capias, ut poëta velit hos sensus inesse non posse seorsum animæ separatæ, cum corporea non foret: sicque falso introductas nobis fuisse animas apud Inferos existere cum sensibus. Quæ germana mens Lucretii potius videtur. Hinc legendi tres isti versus sic forent: *At neque seorsum oculi, neque nares, nec manus ipsa Esse potest anima: neque seorsum, lingua, neque aures Auditum per se possunt sentire, nec esse.* Quo pacto tres illi Lambiniani procul removendi sunt.

634 *Et, quoniam toto, &c.*] His 36. vss. continetur XVI. argumentum. Quicquid scindi potest et in partes dividi, illud non est æternum ac immortale, sed caducum ac mortale. Quis hoc negaverit? Atqui anima scinditur, et in partes dividitur: quod jam et ratione probat, et experimento duplici confirmat. Itaque, cum anima diffusa sit per totum corpus, ut docuit supra, sequitur ut recisis corporis membris anima quoque resciudatur ac dividatur. Rem confirmat experimentis. I. Ubi trunca membra militum olim a falcatis curribus humi deciderant, vitæ tamen superstitis vestigia præferebant; namque palpitabant, et motu quodam vitæ agebantur adhuc. II. Si serpentem in plures partes secaveris, quæque pars seorsum diu vivat, et movetur; immo experti sunt plures caput viperæ abscissum diu vivere, ac stylo lancinatum ore mordicus apprehendere lacessentem: reliquum interim corpus cute nudatum atque excuteratum, et visceribus curiose orbatum, ac in pelvim aquæ projectum observatum est valide vixisse ad horam, ac movere se. Igitur signum est, quod anima sit mortalis: aut, quod absurdum est, necesse est multas in uno animali inesse animas. Verum, ut jam sæpe responsum est a nobis supra, animam humanam incorpoream esse fides nos docet. Deinde si mens peculiarem sibi delegit sedem in pectore, nunquam secari poterit ipsa, nisi discisso pectore in partes. Quod tamen falsum evenit. Præterea in iis truncis ac resectis membris militum, quæ in exemplum affert Lucretius, non anima remanet, sed certi spiritus calidi, qui intra nervos ac musculos superstites agitant ac movent truncos artus; nec deserunt illos prius, quam torpor ac frigus consequantur. Quod autem ad serpentis partes spectat, dico illas etiam resectas animari, quia corporea est animantum anima pariter ac mortalis.

635 *Totum esse animale*] I. e. animam esse in toto animali, seu animalis cunctis partibus. Ubi enim sunt animæ facultates, ibi est anima: neque enim hæ facultates esse possunt absque fundamento, a quo emanant, et quod est anima. Hinc Aristoteles dixit, si oculus esset in pede, pedem utique visurum.

Vis aliqua, ut seorsum partem secernat utramque,
Dispartita procul dubio quoque vis animai,
Et discissa simul cum corpore, disicietur.
At, quod scinditur, et parteis discedit in ullas,
Scilicet æternam sibi naturam abnuit esse.
  Falciferos memorant currus abscidere membra
Sæpe ita de subito, permixta cæde calenteis,
Ut tremere in terra videatur ab artubus id quod
Decidit abscisum; quom mens tamen, atque hominis vis,
Mobilitate mali non quit sentire dolorem:

mediam partem, ita *ut separet utramque partem seorsum, sane potestas* ipsius *animæ separata, et dissecta dissipabitur pariter una cum corpore. Sed quod secatur, et abit in aliquas partes, nimirum* id *negat se habere naturam immortalem. Narrant currus armatos falcibus, et fumantes adhuc sanguine* recenter *resperso, plerumque præscindere artus* militum *ita celeriter, ut ea pars, quæ præcisa detrahitur a membris, videatur palpitare humi* jacens; *cum nihilominus animus, et ardor* ipsius *hominis, non possit sentire dolorem* ob

Vind.—637 *sorsum p. se cernat* V. ed. *seorsum parentem se cernat* Th. Ra.—639 *discisa* Voss. vet. *disicietur* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. *dissicietur* Cant. *dissipetur* Mus. B. 1. 3. *disjicietur* vulg.—640 *partem...ullam* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *descendit* Mus. B. 2.—641 *abunit* V. ed. Th. Ra.—642 *abscidere* Voss. vet. et L. B. *abscindere* vulg.—643 *cadentis* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *calentes* P. in not. *cadentum* quidam.—645 *Occidit* V. ed. Th. Ra. *abcisum* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Ferr. *abscissum* reliqui. *quando* P. *tamen* deest P. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—

NOTÆ

639 *Disicietur*] Metri causa, pro disjicietur.

642 *Falciferos memorant, &c.*] His 15. vss. interim docet veterem morem de falcatis curribus inter prælia, de quibus Xenophon Cyri Instit. VI. sic loquitur: 'Currus bellicos fabricandos curavit ex rotis validis, ne facile comminuerentur, et axibus longis; minus enim omnia, quæ lata, minuuntur. Sellam autem aurigis fecit tanquam turrim ex lignis validis constructam; altitudo vero sellarum est usque ad cubitos, ut possint equi supra sellas equitari. Aurigas autem armavit totos; addidit etiam axibus falces ferreas infra sub axe in terram versas, tanquam hujusmodi curribus in hostes impetum facturus.' Græcis supersedeo brevitatis causa. Sic et Veget. de Re Milit. III. 24. 'Quadrigas falcatas in bello rex Antiochus et Mithridates habuerunt, quæ, ut primum magnum in acie terrorem intulere, ita postmodum fuere derisui.' De his iterum Lucret. v. 1300.

643 *De subito*] Adverbialiter. Sic II. 265.

Calenteis] Supp. currus. I. e. callidos, fumantes sanguine, quo cruentati jam jam fuerunt. Sic v. 1312. Alii *cadentes*, male, ut patet. Alii *cadentum*. Supp. cæde, i. e. morientium; non male.

Et, simul in pugnæ studio quia dedita mens est,
Corpore cum reliquo pugnam, cædeisque, petessit;
Nec tenet, amissam lævam cum tegmine sæpe
Inter equos abstraxe rotas, falcesque rapaceis:
Nec cecidisse alius dextram, quom scandit, et instat.
Inde alius conatur adempto surgere crure,
Quom digitos agitat propter moribundus humi pes:
Et caput, abscisum calido viventeque trunco,
Servat humi voltum vitalem, oculosque patenteis:
Donec reliquias animai reddidit omneis.
  Quin etiam, tibi si, lingua vibrante, minanti

celeritatem mali: et pariter, quia animus detentus est ardore certaminis, is homo *appetit certamen et stragem cum reliquis corporis partibus, neque novit plerumque rotas et falces acutas abscidisse sibi sinistram, quam amisit cum* suo *clypeo inter equos: neque alius* sentit *sibi detractam esse dextram cum ascendit* muros *et urget. Ex alia parte alius nititur assurgere crure sibi detracto, cum pes jam jam moriturus non procul* jacens *in terra movet* adhuc *digitos.* Hinc *caput* alterius *amputatum, trunco calenti et vivente adhuc, conservat in terra vultum vitæ, et oculos apertos, usque dum emiserit cunctas reliquias animæ. Adde quod, si tibi*

646 *Nobilitate* P. in not.—647 *similis p.* P. Ald. *similis in p.* V. ed. Th. Ra. *studio pugnæ* Mus. B. 2. *cui* P. Ald. *qui* Mus. B. 1. *quod* vulg.—648 *tum* Mus. B. 1. *nam* Sus. *pugnas* Mus. B. 2. *petessit* Delph. Nard. Bas. V. marg. 1. *petescat* P. Ald. Ferr. *petestat* V. ed. *potestas* Th. Ra. *patescit* Mus. B. 2. *petescit* Mus. B. 1. 3. Vind.—650 *abstrasse* V. ed. Cant. Th. Ra. *abstraxisse* Ferr. *rotæ* Voss. vet. et L. B.—651 *istat* O. *ista* Mus. B. 1.—653 *prope jam* P. Ald. *propere* P. in not. *propter* deest Th. Ra.—654 *abscisum:* sic Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. *abscissum* reliqui.—655 *vitalemque* Ferr.—657 *Cum* Mus. B. 2. *sit* Mus. B. 2. *minaci* Mus. B. 1. *minacem* Gryph. Nard. Bas. *mi-*

NOTÆ

647 *In pugnæ studio dedita*] Sic IV. 813. 'deditus in rebus.' Nunc dicitur cum dativo, 'deditus rei alicui.'

648 *Petessit*] Vehementer appetit. Cicero Tusc. II. et de Consul. II. 'Antiqui,' inquit Festus, 'petessere dicebant pro petere, ea quidem forma verbi, qua lacessere, et incessere: sed ut mihi videtur tum eo significabant sæpius petere; ut petessant sæpius petant.'

649 *Nec tenet*] Nescit, nec sentit, nec novit.

Tegmine] Clypeo, aut scuto, quod læva tenebant, ex quo sese tegebant in prælio milites.

650 *Abstraxe*] Syncope, abstraxisse. Sic I. 986.

651 *Quom scandit*] Supp. aut in currum aut in equum, aut in naves, aut in muros hostiles.

655 *Voltum*] Vultum.

656 *Reliquias animai*] Quippe quam secabilem fecit.

657 *Quin etiam si lingua, &c.*] His 7. vss. alterum profert experimentum de serpentibus, quorum partes abscissæ seorsum vivunt. Igitur, vel in singulis illis partibus separatis singulæ sunt animæ: vel anima serpentis dividitur cum ejus corpore. Hoc posterius verum est. Scilicet, ut ait

Serpentis cauda, et procero corpore, utrumque
Sit lubitum in multas parteis discidere ferro;
Omnia jam seorsum cernes, amcisa recenti
Volnere, tortari, et terram conspargere tabo;
Ipsam seque retro partem petere ore priorem,
Volneris ardenti, ut morsu premat, icta dolore.
Omnibus esse igitur totas dicemus in illis
Particulis animas? at ea ratione sequetur,
Unam animantem animas habuisse in corpore multas.
Ergo divisa est ea, quæ fuit una simul cum
Corpore: quapropter mortale utrumque putandum est;

placitum fuerit rescindere gladio in diversas partes ex utraque parte caudam longam serpentis, quæ tibi minatur lingua coruscante, videbis etiam omnes illas *partes separatim resectas recenti plaga* adhuc *torqueri, et aspergere terram sanie; et ipsam* serpentem *a tergo conari attingere ore partem quæ sibi fuit antea, ut mordeat*, adeo *percussa est acri dolore* suæ plagæ. *Dicemus ergo totas animas* integras *inesse in illis minimis partibus? verum hoc modo sequetur unum* illud *animal habuisse plures animas in* suo *corpore. Illa igitur anima, quæ una fuit simul cum corpore, divisa est. Quare credendum utrumque esse mortale*, corpus et animam,

---

nantis vulg. edd.—658 *Serpentem et caudæ* Gryph. Nard. Bas. *caudam* P. Vind. Ald. Bip. Vind. fr. Hav. Delph. *caudæ* Voss. vett. et L. B. *utrimque* Vind. Voss. vet. Vind. fr.—659 *multis* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. *discidere* Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. *disscindere* Vind. fr. *discedere* Vind. Voss. vet. Mus. B. 2. Cant. V. marg. 1. *discindere* vulg.—660 *cernas* Gif. Par. *ancisa* Vind. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. P. in not. Gif. Par. *incisa* Gif. marg. Gryph. P. Ferr. Ald. O. Mus. B. 1. *aversa* V. ed. Th. Ra.—661 *Volnera* V. ed. Th. Ra. *Volvere* Ferr. *tornari* P. in not. *contari* Mus. B. 1. *conspargere* Vind. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. Cant. *conspergere* vulg.—662 *partam* V. ed. *petes* Mus. B. 2.—663 *Volucris* Ferr. V. ed. Th. Ra.—665 *Partibus* Mus. B. 1. *et* O. Mus. B. 1. 2. Cant.—669 *discidi-*

NOTÆ

Aristoteles, ignobiliora animalia habent organa pæne indiscreta, plantarum in morem; quapropter pars illa, quæ cordi analoga, extenditur simul cum corpore. Hinc fit, ut recisæ partes vivant, quoniam singulæ proprio vitæ fonte gaudent.

Vibrante] Micante, coruscante.

658 *Cauda* [*Caudam*] *procero corpore*] Caudam proceram, ac longissimam. Alii, *caudæ procero corpore*, h. e. quæ sit procero corpore caudæ, seu longa cauda.

660 *Amcisa*] Amputata. Alii *incisa*. Supp. omnia, h. e. omnes partes resectæ et amputatæ.

661 *Tortari*] Antiquum verbum pro, torqueri.

663 *Icta*] Supp. serpens, quæ vox communis est generis: sic vs. 666. 'unam animantem,' supp. brutam.

668 *Utrumque*] Corpus et animam.

In multas quoniam parteis disciditur æque.
Præterea, si inmortalis natura animai
Constat, et in corpus nascentibus insinuatur;
Quur super ante actam ætatem meminisse nequimus,
Nec vestigia gestarum rerum ulla tenemus?
Nam, si tanto opere est animi mutata potestas,
Omnium ut actarum exciderit retinentia rerum;

quia æqualiter dividitur in plures partes. Deinde si natura animæ est immortalis, et infunditur in corpus hominum, *dum nascuntur, quare* igitur *non possumus recordari vitæ ultra præteritæ, neque retinemus ulla signa rerum actarum? Etenim si vis mentis adeo est corrupta, ut omnis recordatio rerum gestarum* penitus *effluxerit:*

tur: sic Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. *discedittur* Mus. B. 2. *discinditur* vulg.—670 *mortalis* O. Mus. B. 1. 2.—672 *superante actam* V. ed. Th. Ra. Post h. vs. legitur vs. 678. Gryph. Nard. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. P. Vind. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3.—673 *rerum* deest Mus. B. 2. *ulla esse* Mus. B. 2. —674 *animi est* V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Vind. P. Cant. *vitiata* P. Ald. Gif. Par. Gryph. marg. Delph. Cout.—675 *Omnium* P. Vind. V. ed. Bodl. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. *Omnis* vulg. *Omnibus,* omisso *ut,* Mus. B. 2.

NOTÆ

670 *Præterea, si inmortalis, &c.*] His 9. vss. continetur XVII. argumentum. Scilicet, si anima foret immortalis, sane deberet præextitisse antequam in corpus infunderetur; atque adeo quisque homo recordaretur anteactæ illius vitæ. Quod tamen falsum esse docet experientia. Quis enim unquam dixit se prius extitisse, quam in corpus suum absolutum infunderetur ejus anima? verum, ut, quod res est, dicam, id argumenti non tam adversus immortalitatem animarum profertur, quam Pythagoræ metempsychosim damnat et arguit. Neque enim nos Christiani dicimus Animas præextitisse antequam in corpus infundantur: sed eas duntaxat tum a Deo creari, cum corporibus insinuantur. Unde non ab æterno, sed æternas in tempore creatas dicimus. Pythagoras autem qui animarum metempsychosim commentus est, non dubitavit dicere se et anteactæ vitæ, et rerum gestarum meminisse. Recordatus enim est se primum Æthaliden fuisse, deinde Euphorbum, postea Hermotimum, tum Pyrrhum piscatorem Delium, denique se Pythagoram esse. Verum non minus hæc delirantis hominis somnia fuerunt, quam quæ Ennius fabulatus est de anima Homeri in se transmigrasse. Plato quidem, qui rerum ideas universales ab æterno et æternas esse docuit, si non memoriam, saltem rerum anteactarum in ea vita, quæ animæ in corpus infusionem præcesserit, reminiscentiam esse voluit. Cic. Tusc. I.

674 *Mutata* [*vitiata*] Pareus, bene. Lambinus vero *mutata.*

675 *Retinentia*] Recordatio. Sic vs. 863. 'repetentia.' Lucretiana inflexio; sic 'variantia' pro varietas vs. 319. et I. 654.

Non, ut opinor, id ab leto jam longiter errat.
Quapropter fateare necesse est, quæ fuit ante,
Interiisse; et, quæ nunc est, nunc esse creatam.
Præterea, si, jam perfecto corpore, nobis
Inferri solita est animi vivata potestas,
Tum, quom gignimur, et vitæ quom limen inimus;
Haud ita conveniebat, utei cum corpore, et una
Cum membris, videatur in ipso sanguine cresse:
Sed, velut in cavea, per se sibi vivere solam
Convenit, ut sensu corpus tamen adfluat omne.

erit, illa igitur, *ut puto, non procul abest a morte. Quamobrem oportet ut confitearis* eam animam *periisse, quæ fuit antea; et nunc* eam *esse procreatam, quæ nunc est. Deinde, si vivida vis mentis consuevit infundi nobis* cum *corpus est absolutum, et tum cum generamur et ingredimur in lucem vitæ*, sane *non ita necesse erat ut* anima videretur *crevisse in ipso sanguine simul cum ipso corpore, et cum artubus: sed* potius *consentaneum est eam vivere sibi solam per se* in corpore *sicut in cavea*, ita *tamen ut totum corpus abundet* per se suo *sensu. Quamobrem omnino cre-*

—676 *ab ea leto* Par. *ea ab* Gif. Cout. Lamb. *longius* Bodl. Voss. vet. et L. B. *erat* Mus. B. 2.—679 *profecto* V. ed. Bodl. Cant. *imperfecto* Cont. *tempore nobis* Gassend.—680 *animi est* Bodl. Voss. vet. et L. B. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *innata* V. marg. 1. Mus. B. 2. Ferr.—681 *quom* secundum deest Mus. B. 1. 2. *lumen* P. O. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Delph. Cout. *lumine* V. ed. *adimus* Gif. Par. Delph. Cout.—682 *Aut* P. *Hac* Mus. B. 3. *ita* deest Mus. B. 2. *ut hic cum* quidam.—683 *et ipso* Mus. B. 2.—685 H. vs. spurium censent Lamb. et Gassend. nec adamat Creech. *affluit* Sus.—686

NOTÆ

676 *Longiter*] Longe. Antiqua vox.

679 *Præterea, si jam perfecto, &c.*] His 18. vss. continetur XVIII. argumentum. Nimirum, si anima ingreditur et infunditur in corpus jam perfectum, non igitur convenit eam vivere in corpore jam, quasi cum corpore nata, et aucta, atque cum cunctis membris contexta esse videatur; sed potius convenit eam, ut avem in cavea, ita in corpore vivere sibi solam, atque corpori tamen sensum omnem impertiri. Sane si adversus Pythagoreos profertur hoc argumentum, nihil est quod nos moretur aut moveat. Sin autem nobis animas immortales in corpora creando infundi asserentibus objiciatur, manet jam solutum ex dictis ad argumentum II. vs. 446. not. Adde præterea animas infundi nobis in corpora, non ut formas assistentes, ut aiunt, qualis nauta navi, aut auriga currui datur; sed ut formas informantes, et quæ sint vitalium motuum principia. Quod autem sine sui divisione ac labe exeat salva et incolumis ex artubus, quibus adnexa penitus videtur, id sibi asserit sua spiritalitas. Quod enim spiritale est, id dividi nequit.

681 *Vitæ quom limen inimus* [*lumen adimus*] Cum nascimur. Alii *vitæ cum lumen ivimus*. Idem sensus.

683 *Cresse*] Syncope, pro crevisse.

685 *Convenit, ut sensu, &c.*] Hunc versum delendum censet Lambinus: quanquam non alienus est a Lucretiana officina. Explicat enim qua ratione anima sit in corpore, tanquam avis in cavea, cum hoc discri-

Qua re, etiam atque etiam neque originis esse putandum est
Experteis animas, nec leti lege solutas:
Nam neque tanto opere adnecti potuisse putandum est
Corporibus nostris, extrinsecus insinuatas;
(Quod fieri totum contra manifesta docet res:
Namque ita connexa est per venas, viscera, nervos,
Ossaque, utei dentes quoque sensu participentur;
Morbus ut indicat, et gelidai stringor aquai,
Et lapis obpressus subitis e frugibus asper:)
Nec, tam contextæ quom sint, exire videntur
Incolomes posse, et salvas exsolvere sese
Omnibus e nervis, atque ossibus, articulisque.
  Quod, si forte putas, extrinsecus insinuatam,

dendum est neque animas carere exortu, neque liberas esse a legibus mortis. Neque enim existimandum est illas *potuisse adjungi adeo certe corporibus nostris, si extrinsecus infusæ fuerint; quod omne contrarium esse res clara demonstrat. Etenim adeo arcte annexa est* corporibus *per venas, per intestina, per nervos, et per ossa, ut dentes etiam participes sint sensus; veluti dolor* dentium, *et rigor frigidæ aquæ, et durus lapillus* forte repertus *in pane tritus repente ostendunt. Neque* etiam, *cum* animæ *adeo compactæ sint cum corpore, videntur posse egredi integræ, et liberare sese incolumes ex cunctis nervis, et* e cunctis *ossibus ac articulis. Quod si forsan credis animam extrinsecus infusam consuescere diffundi*

---

neque: sic P. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *nec* vulg.—687 *uti l. solitas* V. ed. *uti l. solutas* Th. Ra. *longe* Mus. B. 2.—688 *potuisse* deest Mus. B. 2.—691 *Nam quæ* Ferr. V. ed. Th. Ra. *connexæ* P. Ald.—693 *Morbibus u. i. gelidi* V. ed. Th. Ra.—694 *E lapsis* Cant. *subitus* Bodl. Hav. *expressus subito de* Cr. conj. *subito de* Gassend. Delph. *subitis affractibus* Fab. *subinis* Mus. B. 2. *sub dente* vulg.—695 *videtur* V. ed. Th. Ra.—696 *solcos* V. ed. *silvas* Ferr. *solos* Th. Ra. *solas* P. Ald. Gif. marg. Gryph. marg. Bas. marg.—698 *intrinsecus* Par. Cout.—699 *Permanere* V. ed. Bodl. Mus. B. 2.

NOTÆ

mine, quod corpori det motum vitalem ac sensum. Vel saltem ita ut corpus per se suo sensu et motu vitali debeat affluere. Quod verius crediderim ad mentem Lucretii.

693 *Morbus*] Dolor dentium.

Stringor] Rigor, frigus, quo dentes perstringuntur, cum aqua frigida bibitur.

694 *Subitis e* [*Subito de*] *frugibus*] Alii, *subitis de frugibus*. Alii, *sub dente e frugibus*. Porro per fruges signat panem.

698 *Quod, si forte putas, &c.*] His 15. vss. continetur XIX. argumentum. Nimirum, si anima extrinsecus insinuata permanat per artus corporis, necesse est ut ea divisibilis sit. Cum enim per partes corporis divisibiles diffundatur, ipsa dividi debet. Quod autem dividitur, illud dissolvatur necesse est. Rem confirmat exemplo alimenti, quod per membra diditum perit, et in aliam naturam convertitur. Verum cum anima incorporea sit et spiritalis, non mirum, ut jam docui supra, si salva, incolumis, et sine sui divisione possit in

Permanare animam nobis per membra solere;
Tanto quoique magis, cum corpore fusa, peribit.
Quod permanat enim, dissolvitur: interit ergo.
Dispartita ergo per caulas corporis omneis,
(Ut cibus, in membra atque artus quom ducitur omneis,
Disperit, atque aliam naturam subficit ex se,)
Sic anima atque animus, quam vis integra recens in
Corpus eunt, tamen in manando dissoluuntur,
Dum, quasi per caulas, omneis diduntur in artus
Particulæ, quibus hæc animi natura creatur;
Quæ nunc in nostro dominatur corpore, nata
Ex illa, quæ tunc peritat, partita per artus.
Quapropter, neque natali privata videtur

nobis per artus, eo magis quæque anima *insinuata interibit* una *cum corpore. Etenim quod diffunditur*, illud *separatur. Igitur* anima *perit; namque dividitur per omnes meatus corporis.* Et *sicut alimentum, quando distribuitur in artus et in omnes partes* corporis, *dissipatur et subministrat ex seipso aliam naturam: ita anima et animus, etiamsi non divisa ingrediantur in novum corpus, tamen in permanando* per corpus *dissipantur, dum* scilicet *minores partes* animæ, *ex quibus hæc natura animi fit, quæ nunc præest corpori nostro, et* quæ *orta est ex illa* anima, *quæ tunc interiit divisa per partes corporis*, dum, inquam, partes animæ *dimanant, quasi per foramina in cunctos artus. Quamobrem natura animæ non*

Th. Ra.—700 *quique* Voss. vet. et L. B. Bodl. Sus. Vind. V. ed. Mus. B. 1. *cuique* Voss. marg. *quæque* P. Vind. fr. Mus. B. 2. 3. Ald. Bip. Delph. *quippe* O. Cant. *nempe* Fab.—701 *pinant* pro *permanat* V. ed. *primo* Th. Ra.—702 *Dispertitur ergo* Voss. vet. et L. B. *Dispertitur enim* reliqui.—703 *dicitur* Mus. B. 2. *diditur* Ald. Bip. Hav. Delph.—704 *Dispergit* Mus. B. 2.—705 *quamvis est* V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. quibus omnibus præter Voss. vet. *in* deest. *rete est* Sus.—706 *emanando* Sus.—707 *causas* Th. Ra. *dividuntur* Mus. B. 2. *duiduntur* Sus. *martus* pro *in artus* V. ed.—708 *hic* V. ed. Th. Ra. *hæc animantur atque creantur* Sus.—710 *periit* Voss. vet. et L. B. Gryph. Nard. Bas. Delph. *perurit* Mus. B. 2. *parita* Bodl.—711 *nec* Mus. B.

NOTÆ

corpus et in membra insinuari. Et vero si v. g. candor lactis bene permanat per lactis substantiam sine sui divisione, quanto magis anima per corpus? Porro neque cibus diditus per membra animalium interit, sed postquam calore naturali concoctus est, vertitur in naturam corporis, quod alit.

702 *Per caulas*] Per foramina, per meatus, per inania corporis. Sic vs. 707.

704 *Subficit*] Suppeditat, subministrat.

708 *Particulæ*] Partes. Quasi anima in partes dividatur, dum in corpus insinuatur.

710 *Peritat* [*Periit*] Alii *peritat;* frequentativum a verbo pereo. Sic Plaut. in Capt. 'peritat partita.'

711 *Natali die*] Origine, natalitio ortu.

Esse die natura animæ, nec funeris expers.
Semina præterea linquuntur, necne, animai
Corpore in exanimo? Quod, si linquuntur, et insunt,
Haud erit, ut merito inmortalis possit haberi;
Partibus amissis quoniam libata recessit.
Sin ita, sinceris membris ablata, profugit,

videtur expers esse nativo die, neque libera lege *mortis. Deinde, an corpuscula animæ remanent in corpore mortuo, an non remanent? Quod si remanent et restant, non* causa *erit, cur* anima ipsa *queat jure merito esse immortalis, cum diminuta* propter *particulas amissas exierit* e corpore; *contra vero si erepta recessit* cum *integris partibus* suis, *ita ut nullas sui particulas reliquerit in* ipso

1.—712 *nec* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *ne* Mus. B. 2. *neque* reliqui.—714 *in* deest Mus. B. 2. *Qui* Mus. B. 1. *insint* Mus. B. 2.—715 *Aut* V. ed. Th. Ra. *mortalis* Mus. B. 3.—717 *sincera ex membris* Fab.—718 *Et*: sic Voss.

NOTÆ

712 *Funeris*] Mortis.

713 *Semina præterea, &c.*] His 28. vss. continetur xx. argumentum. Nimirum, vel anima discedens e corpore relinquit aliquas sui reliquias, vel non relinquit. Si relinquit, ergo partes habet, nec abit incolumis ex corpore: atque adeo dissolvi potest ac interire. Sin autem non relinquit, unde fit igitur, ut vermes nascantur in cadaveribus, ac in putridis visceribus? vel enim animæ vermiculorum illorum pariter extrinsecus insinuantur, quod est absurdum; quis enim crediderit tot millia animarum eo convenire, unde una prius excesserit? vel saltem jam in controversiam venit, utrum illæ animæ captent sibi semina et atomos vermiculorum, ut ex iis sibi domicilia, hoc est, corpora sine ossibus et sine sanguine, qualia sunt vermiculorum corpora, faciant ac fabricent: an vero perinde ac humana anima insinuent se in vermiculorum corpora jam formata et perfecta. Non est autem verisimile ejusmodi domicilia sibi formare animas vermium, quia, cum sint sine corporibus, antequam insinuentur in corpora vermium, neque ægrotant, neque frigent, neque algent; quæ corporis sunt incommoda. Cur ergo hæc incommoda sibi quærerent venando sibi corpus? Deinde detur etiam, inquit ille, quod sibi fingant corpora, dum insinuantur: at nulla via, nullusve modus apparet, quo id possint. Quibus enim instrumentis, quo ingenio, qua arte? Vaganturne hæ solicitæ, ut captent sibi semina corporis? Quis igitur revocabit illas ad domicilium? Pudet sane has prosequi ineptias. Igitur, ut his argumentis satisfaciam, respondeo quod, cum anima humana sit incorporea, neque sui reliquias relinquit in corpore, neque vermium generatio in cadaveribus fit ex corruptione ipsius animæ humanæ; sed ex putredine ipsius unius corporis, sicut et in caseo, in terra putri, &c. neque denique animæ vermium extrinsecus insinuantur, sed generantur, ut Lucretii verbis utar, ubi in visceribus, et in putri corpore reperiuntur semina seu atomi, quæ ad eos vermes progignendos valeant.

Semina] Reliquiæ, corpuscula, particulæ, atomi.

716 *Libata*] Diminuta.

Et nullas parteis in corpore liquerit ex se;
Unde cadavera rancenti jam viscere vermeis
Exspirant? atque unde animantum copia tanta,
Exos et exsanguis, tumidos perfluctuat artus?
  Quod, si forte animas extrinsecus insinuari
Vermibus, et privo si corpore posse venire,
Credis; nec reputas, quur milia multa animarum
Conveniant, unde una recesserit: hoc tamen est, ut
Quærundum videatur, et in discrimen agundum;
Utrum tandem animæ venentur semina quæque
Vermiculorum, ipsæque sibi fabricentur, ubei sunt:
An quasi corporibus perfectis insinuentur.
At neque, quur faciant ipsæ, qua reve laborent,

mortuo *corpore, unde* fit ergo ut *cadavera effundant vermiculos e visceribus jam putridis? et unde* fit ut *tanta multitudo animalium sine ossibus, sine sanguine, exæstuet per membra tumescentia? Quod si forsan putas animas extrinsecus infundi in vermiculos, et singulas advenire* illis *in corpora, nec comprehendis quare plura millia animarum concurrunt* in id, *ex quo una* tantum *exiit: tamen istud est, quod videatur inquirendum, et vocandum in controversiam,* scilicet *utrum animæ vermium quærant sibi quæque sua corpuscula, et ipsæ faciant sibi* domicilia, *in quibus maneant: an* vero *infundantur in corpora jam absoluta. Sed nec potest dici, quare ipsæ* animæ vermium *fabricentur* sibi domicilia, *aut cur* ita

-----

vet. et L. B. O. Cant. *nullam* P. *liquetur* V. ed. Th. Ra.—719 *cadavere* Gif. Par. P. O. Cant. Ald. *recenti* V. ed. Th. Ra. Bodl. *renuenti* Gassend. *vivere* P. V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. *vicere* Sus. *jam* deest Mus. B. 2. *Unde cadavere jamque recenti vivere vermes Spirantes?* P. in not.—720 *animarum* Gassend. *animatum* Mus. B. 2. *corpora tanta* Gryph. marg.—721 *Ex os* V. ed. *Ex eos* Th. Ra. *timidos* V. ed. Th. Ra. Nonius II. 267.—723 *privo* ex conj. Wakef. *privas si* P. V. marg. 1. Bodl. Ferr. Ald. *privasse si* V. ed. Th. Ra. *priva si* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Vind. Hav. *privas in* Cant. Bip. Delph. *privos in* O. *corpore* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *corpora* reliqui.—724 *Credit* Mus. B. 2. *qur* Mus. B. 2. *milia* V. ed. Th. Ra.—726 *discrimine* Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1.—727 *veneantur* Th. Ra.—728 *ipsa* V. ed. Th. Ra. *sint* Gif. Par. Gryph. Delph. Lamb. P. Bodl.—729 *An jam* Lamb. Hav. Bip. Delph.—730 *Aut* Mus. B. 2. *nec* Mus. B. 1. *faciunt* Vind. O. Mus. B. 3.—731 *suppeditant*

NOTÆ

719 *Rancenti*] Putri, putrido. Hinc ranceo et rancesco, i. e. putresco.

720 *Animantum*] Nempe, vermium.

721 *Perfluctuat*] Exæstuat. Vel fluctuat per artus tumidos; i. e. scaturit. Sic Hor. Epist. I. 1. 'personat aurem,' pro 'sonat per aurem.'

723 *Privo* [*privas*] Singulares: vs. 390.

725 *Conveniant, unde, &c.*] I. e. conveniant in corpus, ex quo, &c.

728 *Fabricentur, ubei sunt* [*sint*] I. e. fabricentur domicilium, in quo habitent et maneant.

Dicere subpeditat; neque enim, sine corpore quom sunt,
Solicitæ volitant morbis, alguque, fameque:
Corpus enim magis hiis vitiis, et fine, laborat;
Et mala cuncta animus contagi fungitur ejus.
Sed tamen hiis esto quam vis facere utile corpus,
Quod subeant; at, qua possint, via nulla videtur:
Haud igitur faciunt animæ sibi corpora, et artus.
Nec tamen est, qui cum perfectis insinuentur
Corporibus: neque enim poterunt subtiliter esse

solicitentur; namque, cum sint absque corpore,* non est cur *anxiæ morbis, frigore, aut fame, huc illuc vagentur.* *Etenim corpus* ipsum *potius cognatum his incommodis vexatur, et animus patitur multa incommoda contagione illius.* *Verum etiamsi detur utile illis esse fabricare* sibi *corpus, cum ingrediuntur* in illud: *tamen nulla ratio apparet, qua queant* facere id. *Ergo animæ non fabricantur sibi corpus et membra.* *Neque tamen* ratio *est cur infundantur in corpora, ubi jam facta sunt; etenim non poterunt annexæ esse* corporibus *examussim; neque con-

P. Ald. *sint* Vind. Bodl. Vind. fr. Hav. Bip.—732 *Solicitent* O. *Solicitant* Mus. B. 1. 3. *Solicitat* Mus. B. 2. *evolitant* P. V. ed. Mus. B. 1. 3. Th. Ra. Ferr. Ald. Bodl. *algo* Nonius et alii.—733 *adfine* Lamb. et vulg. edd.—734 *cuncta* Mus. B. 2. *multa* vulg. *animis* V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. *contagi* Lamb. *contage* Ferr. V. ed. Th. Ra. *contagia* P. et alii. *fingitur* V. ed. Th. Ra. *fungitus* Vind.—735 *his tamen* Mus. B. 1. *facile* Ferr. V. ed. Th. Ra.—736 *Quom* Lamb. *Cum* Gif. Par. Gryph. Delph. Nard P. Bodl. Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. *Cur* sec. man. *atque* Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. V. marg. 1. *qui* O. Mus. B. 2. Cant. *possunt* Mus. B. 1.—737 *Aut* Mus. B. 1. 3. *corpore* Mus. B. 2.—738 *tamen ut qui jam* Gif. *tamen est qui jam* Gif. L. B. Par. Cont. *tamen est ut cum* Bodl. *jam* Lamb. *tamen ut qui cum* Gryph. P. V. ed. Voss. marg. Voss. vet. et L. B. *tamen est quasi cur* Nard. Bas. P. in not. *quid* Mus. B. 2. *insinuetur* Mus. B. 2.

NOTÆ

731 *Subpeditat*] Suppetit, licet, facile est.

732 *Algu* [*algo*] Pro algore, i. e. frigore. Lamb. *algu*. Sic Sosipater Charisius I. notat 'algu' dictum esse a Latinis, citatque locum ex Plauto in Rud. 'tu vel suda, vel peri algu.' Sic idem apud Priscianum citat et hunc locum ex eodem Plauto in Vidul. 'inopiam, luctum, mœrorem, paupertatem, algum, famem.' Verum Nonius docet legendum esse *algo*, profertque hunc Lucretii locum: 'algoque fameque;' pro 'algore.'

733 *Et fine* [*affine*] Cognatum, obnoxium, particeps vitiorum. Lambinus, *et fine*; h. e. morte et interitu. Verum non ad mentem Lucretii, qui loquitur hic tantum de malis quibus obnoxium est corpus, puta morbis, frigore, fame, &c.

734 *Contagi*] Pro *contage*: sicut supra 'parti,' 'colli,' 'voci,' &c. pro parte, colle, voce, &c. Contage autem pro contagio, seu contagione. Sic IV. 336. 'Quæ contage sua palloribus omnia pingunt.'

735 *Hiis*] Supp. animabus vermiculorum.

736 *Quod* [*Cum*] *subeant*] Supp. corpus, quod sibi fecerint.

739 *Subtiliter*] Examussim, quasi per omnes partes suas, quæ subtiles sunt.

Connexæ; neque consensu contagia fient.
Denique, quur acris violentia triste leonum
Seminium sequitur, volpeis dolu'; et fuga cervis
A patribus datur, et patrius pavor incitat artus?
Et jam cætera de genere hoc, quur omnia membris
Ex ineunte ævo generascunt, ingenioque;

tactus fient ex æquo nexu corporis et animæ. *Tandem, quare sæva vis comitatur crudelia semina* materiæ *leonum?* Cur *astutia vulpibus, et fuga cervis traditur a parentibus, et metus paternus percutit membra* horum animalium? *Atque etiam cur reliqua ejusmodi innascuntur membris* corporis *et menti a prima sua*

—740 *Connexere* V. ed. Th. Ra. *Convexe* Ferr. *nec* Mus. B. 1. *cum sensu* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Gryph. Nard. *tum sensu* O. *fiant* Gryph. Nard. V. ed. Bodl.—742 *Seminum* V. ed. *Senimium* Mus. B. 3. *dolus volpibus* Lamb. et alii. *cervos* Vind. V. ed. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. *fugia* pro *fuga* Voss. vet.—743 *patruus* Sus.—744 *jam* deest Mus. B. 1. *nomina* O. *membrum* Mus. B. 2.—745 *grandescunt* Mus. B. 2. *in-*

NOTÆ

740 *Consensu*] Concordi aut æquo nexu: æqua concordia, corporis scilicet et animæ.

Contagia] Contactus, connexus. Sic vs. 346. 'Contagia mutua discunt vitales motus,' &c.

741 *Denique, quur acris, &c.*] His 29. vss. continetur XXI. argumentum, quod quidem potius adversus Pythagoræ metempsychosin, quam adversus animarum immortalitatem, profertur. Itaque si animæ, inquit Lucretius, forent immortales, et e corporibus aliis in alia migrarent corpora, sane studia, ingenia, ac mores animantium jam singulis generibus non essent quid proprium: sed confusis ac permistis essent moribus atque studiis cuncta animantia; sicque leo non jam esset ferox, cervus non jam timidus, vulpes non jam dolosa: jam canis audacissimus fugeret cervum: jam accipiter timeret adventum columbæ: jam saperent brutæ: desiperent jam homines; et, etiamsi dixeris humanas animas in sola hominum corpora migrare, jam stulti saperent, sapientes desiperent: pueri prudentia valerent, senes puerascerent, &c. Quod contrarium docet res manifesta. Scilicet suo utitur corpore quæque anima, sicut ars suis propriis instrumentis. Igitur anima sequitur corpus, crescitque cum eo, ac senescit; atque adeo æque mortalis est ac corpus, cum æque mutetur ac illud. Verum hoc argumentum totum intenditur adversus Pythagoreos, qui docent animas e corporibus in corpora tum humana cum belluina migrare. Quod autem ait animas sequi corporis mores ac studia, cumque eo crescere, jam a nobis solutum est supra vs. 446. not.

Triste] Crudele. Sic Virg. 'Triste lupus stabulis,' &c. Itaque triste leonum seminium, dicitur a Lucretio supp. hominibus, quos devorant leones.

742 *Seminium*] Origo, exortus, genus.

Dolus [*dolu'*] Pro *dolus*, metri causa.

745 *Generascunt* [*ingenerascunt*] Innascuntur, generantur. Sic labasco a labo: sic integrasco ab integro, &c.

Ingenioque] H. e. animo, menti, in-

Si non, certa suo quia semine, seminioque,
Vis animi pariter crescit cum corpore quoque ?
Quod, si inmortalis foret, et mutare soleret
Corpora, permixtis animantes moribus essent:
Ecfugeret canis Hyrcano de semine sæpe
Cornigeri incursum cervi ; tremeretque, per auras
Aëris, adcipiter, fugiens, veniente columba:
Desiperent homines, saperent fera secla ferarum.
  Illud enim falsa fertur ratione, quod aiunt
Inmortalem animam mutato corpore flecti;
Quod mutatur enim, dissolvitur: interit ergo:
Trajiciuntur enim partes, atque ordine migrant;
Qua re dissolvi quoque debént posse per artus,
Denique ut intereant, una cum corpore, cunctæ.
  Sin animas hominum dicent in corpora semper

ætate, nisi quia certa potestas animi augetur æqualiter cum corpore toto ex suis principiis ac primordiis? Quod si anima *esset æterna, et consuesceret migrare in corpora, sane animalia constarent ex studiis mixtis.* Sic *canis de seminio Hyrcano* natus *fugeret nonnunquam adventum cervi cornigeri: et accipiter evolans per* tenues *flatus aëris trepidaret incurrente columba: homines insanirent: crudelis gens belluarum saperet. Illud enim dicitur* ex *falsa ratione, quod dicunt animam immortalem mutari mutato corpore. Namque quod commutatur, id dissipatur; igitur perit. Siquidem partes transponuntur, et mutant suam dispositurum. Quapropter singulæ omnes* animæ *debent posse dissipari etiam per membra, ut tandem simul cum corpore pereant. Contra vero si respondebunt animas humanas migrare*

generascunt inque genuntur Lamb. et edd. vulg.—746 *seminoque* V. ed.—747 *animai* Mus. B. 1. *corpore toto* Lamb. et alii.—753 *Disiperent* Mus. B. 1.—754 *agunt* V. ed. Th. Ra.—758 *debent quoque* Mus. B. 1. H. vs. et seq. delet Creech.—759 Deest Voss. vet.—760 *Sic* V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus.

NOTÆ

stinctui. Lambinus, *inque genuntur*, h. e. ingignunturque.

746 *Si non, &c.*] Hi 2. vss. repetuntur vs. 764.

747 *Quoque* [*toto*] Lambinus, '*quoque*. Bene.

748 *Mutare . . . Corpora*] Migrare e corporibus aliis in alia corpora, ut placuit Pythagoræ.

750 *Hyrcano de semine*] H. e. de semine Hyrcanæ tigris. Hyrcania regio est Asiæ, quæ ab ortu, mare Caspium habet: ab occasu Iberiam: a meridie Armeniam: a septentrione Albaniam. In ea autem regione panthera, pardi, et tigres abundant, e quibus canes sagacissimi progignuntur. Itaque canis de Hyrcano semine, i. e. canis sagacissimus.

753 *Fera secla ferarum*] Belluæ feroces: gens fera bellnarum, vss. 629. 961. 980. 1102. &c. et I. 20. 468. &c.

755 *Flecti*] Mutari, vss. 511. 515. 522. &c.

757 *Trajiciuntur*] Transmutantur, transponuntur, vss. 513. 517.

Ire humana, tamen quæram, quur e sapienti
Stulta queat fieri, nec prudens sit puer ullus;
Nec tam doctus equæ pullus, quam fortis equi vis?
Si non, certa suo quia semine, seminioque,
Vis animi pariter crescit cum corpore quoque.
Scilicet in tenero tenerascere corpore mentem
Confugient; quod si jam fit, fateare necesse est
Mortalem esse animam: quoniam, mutata per artus
Tanto opere, amittit vitam, sensumque priorem.
Quove modo poterit, pariter cum corpore quoque

semper in corpora hominum: petam tamen ab iis *quare* anima *possit evadere stolida e sapienti; cur nullus adolescens sit prudens; cur pullus equæ non sit adeo doctus, quam fortis equus, nisi quod certa potestas animi* constans *ex certo primordio et principio augetur simul cum singulis corporibus. Nimirum,* saltem *non negabunt animum tenerum fieri in puerili corpore. Quod si* hoc *jam fit, oportet ut concedas animam esse mortalem, cum ita valde commutata per* ipsos *artus perdat vitam, et sensum primum,* quem habebat. *Vel quanam ratione potestas mentis jam facta*

B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. *corpore* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Ferr. sed in Voss. vet. *corpora* superscr.—761 *Iræ* V. ed. Ferr. Th. Ra. *humanæ* Vind. V. ed. Mus. B. 1. Th. Ra. *humane* Mus. B. 2. Ferr. *quæ res* P. O. Cant. Gif. marg. Gryph. Nard. Bas. *quæ* Vind. Mus. B. 3. *quod* Mus. B. 2. deest V. ed. *cure* V. ed. Th. Ra. *curæ* Vind. Mus. B. 1. 2.—762 *Stulte* O. Mus. B. 1. *fit* Th. Ra. *sic* Mus. B. 2.—763 *Nec clam* Mus. B. 1. *æque* V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *quæ doctus* V. ed. Th. Ra. *quam doctus* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ferr. *equus sit* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald. *equinis* V. ed. Th. Ra. H. vs. sequenti postponitur Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B.—764 *cuncta* pro *certa* Mus. B. 2.—765 Deest Bodl. Voss. L. B. *corpore toto* Hav. Bip.—767 *Confingent* Ald. P. Gif. Par. Gryph. marg. Cout. V. marg. 1. *Non fugient* Lamb. Gassend. Creech. Delph. *Confugiant* Voss. vet. Mus. B. 3. *Confingerent* O. *Confugiet* Mus. B. 2. *sit* P. Ald. *fit jam* O.—768 *Mortale fore* V. ed. *Mortalem fore* Ferr. Th. Ra.—770 *Quave* Mus. B. 2.—

NOTÆ

762 *Nec prudens sit puer*] Namque, ut ait Cicero in Caton. 'temeritas est florentis ætatis, prudentia senectutis.' Cum enim, ut docet Aristot. Ethic. VI. prudentia versetur in rebus singularibus, res autem singulares nisi usu cognoscantur, prudens puer esse non potest, quem prudentem sola ætas facit.

763 *Fortis equi vis*] Fortis equus. Periphrasis. Sic IV. 1191.

766 *Tenerascere*] Teneram esse.

767 *Confugient* [*Non fugient*] Lamb. bene; id est, non negabunt, non abnuent. Alii *confingent*, non male ad mentem Lucretii.

Quod si jam fit] H. e. quod si tenerascit mens in corpore pueri.

768 *Mutata*] Namque in robusto corpore robusta est anima: igitur mutatur cum corpore; atque adeo pereat necesse est.

769 *Vitam*] Supp. priorem, et quam in tenero corpore prius habuit.

770 *Quove modo poterit, &c.*] His 2. vss. continetur XXII. argumentum.

Confirmata, cupitum ætatis tangere florem
Vis animi, nisi erit consors in origine prima?
Quidve foras sibi volt membris exire senectis?
An metuit conclusa manere in corpore putri?
An, domus ætatis spatio ne fessa vetusto
Obruat? At non sunt jam inmortali ulla pericla.
  Denique, connubia ad Veneris, partusque ferarum,
Esse animas præsto, deridiculum esse videtur;
Exspectare inmortaleis mortalia membra

robustior poterit attingere una cum corpore optatum vigorem ætatis, nisi erit similis ei *in primo* suo *exortu? Vel quid significat quod egreditur ex artubus confectis senio? An timet remanere inclusa in corpore putrido?* Vel an metuit *ne domicilium fractum longævo tempore ætatis opprimat* eam? *Verum nulla discrimina sunt* timenda rei *immortali. Tandem ridicula res videtur esse dicere animas paratas adesse ad res Veneris et ad ortus belluarum: et* illas, cum *immortales* sint, *expectare in numero innumerabili artus* corporis *mortales, et contendere inter se,*

771 *frangere* Mus. B. 2.—772 *animis* omisso *nisi* Mus. B. 2.—773 *senectus* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *senectæ* Gif. marg. —774 *conculsa* Th. Ra.—775 *An* P. *Et* reliqui.—776 *jam* deest Lamb. Hav. Bip. Delph. *mortali* Gif. marg. Sus. Bodl. Voss. vet.—778 *diridiculum* V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—779 *Expectare* Vind. V. ed. Voss. vet. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Sus. Ferr. Th. Ra. *Et spectare* reliqui. *mortalis* Mus.

NOTÆ

Scilicet, quia, nisi nata sit cum corpore anima, non videtur posse cum ipso ætatis florem attingere, quem exoptat æque ac corpus. Verum hæc omnia referuntur ad corporis et organorum rationem.

773 *Quidve foras sibi, &c.*] His 4. vss. continetur XXIII. argumentum. Nimirum, quid est cur anima cupit exire e corpore confecto ætate ac senio, nisi quia senescit æque ac corpus? neque enim dixeris illam metuere sibi ne corpus ætate fractum corruat et opprimat eam; quid enim sibi timuerit, si immortalis sit? Verum non ideo recedunt e corporibus animæ, quia sibi metuunt a ruina corporum: sed quia confectis ac labefactatis organis jam vitæ munus obire non possunt in corporibus illis.

Membris senectis] Artubus senio confectis. Sic v. 884. 894. Sic Sallust. lib. Hist. IV. 'omnes quibus senecto corpore animus militaris erat.' Sic Plaut. 'senecta ætate.'

775 *Domus*] Corpus.

777 *Denique, connubia, &c.*] His 8. vss. continetur XXIV. argumentum. Nimirum quia, si immortales essent animæ, sequeretur fore ut illæ, quasi apum examina, cum sint numero innumeræ, circumstarent ad cujusvis corporis ortum expectantes, dum in illud insinuaretur aliqua ex illis; vel saltem prior advolans et potissima ingredi dicetur. Quo quid absurdius? Hæc, fateor, absurda sunt, et adversus Pythagoreos urgent non mediocriter. Verum nihil adversus nos facit hæc ratio, qui credimus et docemus animas eo tempore a Deo creari, quo in corpus recenter formatum insinuantur.

Connubia ad Veneris] Ad tempus generationis. Sic II. 173.

Innumero numero, certareque præproperanter
Inter se, quæ prima, potissimaque, insinuetur:
Si non forte ita sunt animarum fœdera pacta,
Ut, quæ prima volans advenerit, insinuetur
Prima, neque inter se contendant viribus hilum.
  Denique, in æthere non arbor, non æquore in alto
Nubes esse queunt, nec pisces vivere in arvis,
Nec cruor in lignis, neque saxis sucus, inesse:
Certum ac dispositum est, ubi quidquid crescat, et insit:
Sic animi natura nequit sine corpore oriri
Sola, neque a nervis et sanguine longius esse.
Quod si posset enim, multo prius ipsa animi vis
In capite, aut humeris, aut imis calcibus, esse
Posset, et innasci qua vis in parte soleret;
Quamde in eodem homine atque in eodem vase manere.

quæ prior, et præcipua celerrime infundatur in corpus recenter natum: *nisi forsan leges animarum ita sint factæ, ut, quæ prior volitans accesserit, prior infundatur: neque inter se vel minimum quid certent. Demum nec arbos potest existere in aëre, nec nubes in vasto mari, nec pisces possunt vivere in agris, nec sanguis* potest *esse in lignis, nec humor in lapidibus.* Scilicet *ratus ac statutus est* locus, in quo *quæque res crescat et sit. Ita natura animi non potest sola nasci, absque corpore, neque abesse seorsum a nervis et a sanguine. Namque si posset istud, ipsa potestas animæ longe citius posset esse in capite, vel in humeris, vel in infimis plantis pedum, et consuesceret oriri in quovis membro: demum remaneret in eodem homine veluti in*

B. 2. *immortalem* Th. Ra.—780 *præproperantur* Vind. *eas properanter* P. Gryph. marg. Ald. Bas. marg. V. marg. 1. *properantur* Ferr. V. ed. Th. Ra.—784 *nec* Mus. B. 1. *contendat* Th. Ra. *illum* Mus. B. 2.—787 *neque:* sic Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. *nec* reliqui.—788 *Ac* deest V. ed. Th. Ra. *depositum* Mus. B. 2. *quicquam* P. V. ed. Bodl. Gryph. Ferr. Th. Ra. Ald.—789 *animæ* Wakef. marg.—790 *nec* Mus. B. 1.—791 *Hoc* Vind. P. Ald. Bip. Hav. Delph. *multa anima* Mus. B. 2.—792 *talabus* V. ed. *talibus* Th. Ra.—793 *Posset enim nasci* Voss. vet. et L. B. Sus. *quamvis* Th. Ra.—794 *Tandem in toto*

NOTÆ

784 *Hilum*] Ne vel minimum quid: vss. 221. 519. &c.

785 *Denique, in æthere, &c.*] His 16. vss. continetur XXV. argumentum, quod ducitur ex eo, quod sicut ceteris rebus, v. g. arboribus, nubibus, piscibus, sanguini, succo &c. certa sit regio definita ac stata, in qua quæque nascantur, sint, et crescant: ita et animabus certa sedes esse debet, nimirum corpora, cum quibus seorsum oriri, existere, ac crescere queant. Verum cum hoc argumentum non aliud sit a XIV., non est cur hic ea repetam, quæ ibi respondi, vs. 615. not. Porro hi 13. vss. seqq. repetuntur v. 130.

790 *Longius*] Alii *longiter*. Sic v. 134.

Quod quoniam nostro quoque constat corpore certum ;
Dispositumque videtur, ubi esse, et crescere, possit
Seorsum anima, atque animus; tanto magis inficiandum,
Totum posse extra corpus durare, genique.
Qua re, corpus ubi interiit, periisse, necesse est,
Confiteare animam, distractam in corpore toto.
  Quippe et enim mortalem æterno jungere, et una
Consentire putare, et fungi mutua, posse,
Desipere est: quid enim divorsius esse putandum est,
Aut magis inter se disjunctum, discrepitansque,

eodem vasculo. Quod cum certus locus *sit etiam status, ac definitus videatur in corporibus nostris, in quo anima et animus queat separatim existere, et procrescere ; eo magis negandum est posse vivere et generari extra totum corpus. Quapropter, cum corpus periit, oportet ut fatearis animam ablatam de toto corpore etiam interiisse. Scilicet enim dementire est conjungere rem mortalem cum immortali, et* utrumque *posse* mutuo *convenire, et mutuo pati. Quid enim credendum est esse magis contrarium, aut magis inter se alienum, et dissentiens, quam* illud, *quod est*

h. aqua ut in toto v. Fab. *Quamde* ex conj. Bentl. *maneret* vulg.—795 *in nostro* Vind. Hav. Bip. Delph. *corpore rectum* Cant.—797 *Sursum* O. Mus. B. 1. 2. *Sorsum* Ferr. V. ed. Cant. *toto magis* Mus. B. 2.—798 *Tantum* O. Cant. *gigni* Mus. B. 2.—799 *Quâ c. u. interit* Mus. B. 2. *perisse* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. fr. Voss. L. B. *periitve* P. in not.—800 *Conficente* V. ed. *Conficiente* Th. Ra.—801 *mortalem:* sic P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *mortale* reliqui *unam* P.—802 *Constare* V. ed. Th. Ra. *fingi* Mus. B. 2.—803 *Dispar* Sus. *Dissipere* Bodl.—804 *discrepans* Mus. B. 2.—805 *peremi* Ferr. *perhemni* V. ed.

NOTÆ

798 *Genique*] Gignique. Priscianus x. gigno, genui, pro quo vetustissimi geno protulerunt. Sic I. 129.

801 *Quippe et enim mortalem, &c.*] His 6. vss. continetur XXVI. argumentum ex eo deductum, quod dementiæ esse arguit jungere res mortales cum immortalibus. Corpus autem mortale est, anima vero si foret immortalis, quomodo conjungi possent res adeo inter se diversæ? Verum, nisi potuit Lucretius hoc mente comprehendere, cur potuit intelligere aliunde inane, quod est incorporeum et æternum, immisceri rebus creatis, quæ corporeæ sunt et mortales? Sed alii magni viri id potuerunt bene capere: potuit enim Aristoteles, qui animas immortales in corporibus mortalibus astruxit: potuit Plato, qui mentem æternam per partes mundi hujus caduci et perituri infusam esse voluit: potuit et Hermes, qui, teste Lactant. de Div. Præm. XII. naturam hominis ex mortali et immortali texuit, unde homo factus sit velut horizon, in quo ima summis, et cœlestibus terrena junguntur. Scilicet hi viri et alii agnoverint res alias mortales, alias immortales, operæ pretium fuit, ne extrema essent sine medio, ut quasdam mixtas res facerent ex mortali et immortali.

802 *Consentire*] Convenire: vel compati, συμπάσχειν, concruciari. Sic vss. 154. 170. &c.

Fungi mutua] Mutuo pati. vss. 734. 814. et I. 444.

Quam, mortale quod est, inmortali atque perenni
Junctum, in concilio sævas tolerare procellas?
Præterea, quæquomque manent æterna, necesse est,
Aut, quia sunt solido cum corpore, respuere ictus,
Nec penetrare pati sibi quidquam quod queat artas
Dissociare intus parteis; ut materiai
Corpora sunt, quorum naturam obstendimus ante;
Aut ideo durare ætatem posse per omnem,
Plagarum quia sunt expertia, sic ut inane est;
Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum:

mortale, conjunctum esse *cum eo, quod est æternum et sempiternum, et in cœtu* mutuo *ferre diras tempestates? Adde quod ea quæ sunt immortalia, oportet ut vel repellant plagas, quia constant solido corpore, nec sinant rem ullam intrare in se, quæ valeat dissolvere intrinsecus partes* eorum *connexas, qualia sunt corpuscula* prima *materiæ, quorum supra declaravimus naturam; vel ut idcirco possint existere per omne tempus, quod non sunt obnoxia ictibus, quale est inane* vacuum; *quod est intactile, et quod non patitur quicquam a plaga: vel idcirco quod nulla est facultas*

Th. Ra.—806 Rubrica notatur Voss. L. B. deest Voss. vet. *sævas* Mus. B. 1. P. in not. *salvas* reliqui.—808 *jectus* Voss. vet. et L. B. Vind.—809 *quodque ad* Vind. Mus. B. 3. *quod queat ad* V. ed. *artus* P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. Ferr. Ald. Sus.—810 *partus* P. Vind. V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Sus. *partes* P. in not. *et* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. *aut* Sus. Gryph. Bas. deest O. *materiei* P. *materiæ* Cant. *materiæ ceu* P. in not. *materiæ cum* Sus. *materia cum* V. marg. 1.—814 *nec* Mus. B. 1. *figitur* P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *fingitur* Bodl. *frangitur* O. Gryph.

NOTÆ

807 *Præterea, quæquomque, &c.*] His 23. vss. continetur XXVII. argum. Scilicet, quia id solum immortale et æternum visum est Lucretio, quod aut solidum est, ut atomus: aut plagæ expers, ut inane: aut quod loco caret, in quem aut extra quem excedat, ut dissolvatur, ut universum. Hæc enim tria solum statuit æterna, ut observavimus II. 303. Atqui anima nihil tale est. Igitur non est immortalis. Verum respondeo ad hæc omnia, I. Animum quidem non esse atomum, sed solam atomum non esse æternam. II. Animum quidem non esse inane, sed solum inane non esse æternum. III. Animum quidem non esse universum, sed solum universum non esse æternum. Deus enim æternus est et immortalis: animæ humanæ æternæ sunt et immortales. Est igitur, præter hæc tria, quæ profert Lucretius, quartum genus rerum æternarum. Unde Plutarchus de N. Deor. ex Epicuri mente disserens refert ab ipso quatuor genera rerum corruptionis expertium constitui, ad quod genus quartum refertur ipsa hominis anima. Hi 23. vss. iterantur v. 353.

810 *Materiai Corpora*] Atomi.

811 *Ante*] Nempe Lib. I.

814 *Fungitur*] Patitur. vs. 803.

Hilum] Minimum quid. vss. 221. 519. &c.

Aut etiam quia nulla loci sit copia circum,
Quo quasi res possint discedere, dissoluique;
Sic uti summarum summa est æterna, neque extra
Quis locus est, quo diffugiant; neque corpora sunt, quæ
Possint incidere, et valida dissolvere plaga:
At neque, utei docui, solido cum corpore mentis
Natura est, quoniam admixtum est in rebus inane:
Nec tamen est ut inane; neque autem corpora desunt,
Ex infinito quæ possint forte coorta
Proruere hanc mentis violento turbine molem,
Aut aliam quam vis cladem inportare pericli:
Nec porro natura loci, spatiumque profundi,
Deficit, exspargi quo possit vis animai,

loci circum, in quem res queant aliquomodo recedere, et ibi *dissipari, veluti totum universum est immortale; neque spatium est extra, in quod discedant; neque corpora sunt quæ queant incurrere* in illa, *et vehementi ictu dissipare* ea. *Verum, ut ostendi, natura animi non constat corpore solido; siquidem vacuum est mixtum in rebus. Neque tamen* ea natura mentis *est sicut vacuum; neque vero corpora deficiunt, quæ orta ex immenso* universo *queant fortasse evertere funditus* quasi *vehementi procella hanc massam animi: vel inferre* ipsi *aliam quamlibet calamitatem discriminis* atque periculi. *Neque etiam natura* magni *spatii, neque locus immensi* universi *deest, in quem potestas animæ queat dissipari: vel percussa alia qualibet violentia*

Nard. Bas.—815 *Haud* Mus. B. 2. *etiam* Voss. vet. et L. B. *ideo* P. Mus. B. 1. Cant. Ald. et vulg. *igitur* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 2. 3. *corpora circum* Mus. B. 2.—816 *Quod* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 2. 3.—817 *Sicuti:* sic Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. *Sicut* vulg.—818 *diffugiat* Mus. B. 1. 2. 3. Hav. Bip. *nec* Mus. B. 1.—820 H. vs. et usque ad vs. 830. in priscis omn. exempl. desunt exceptis P. Voss. vet. et L. B.—821 *est admixtum rebus* P.—822 *Re tamen* P. Ald.—824 *Cor-*

NOTÆ

817 *Summarum summa*] Universum, omne, τὸ πᾶν. I. 757. II. 303. et alibi.

818 *Quo diffugiant, &c.*] Quasi, ad hoc ut res dissolvatur, cedere debeat a loco in locum; vel e loco exteriori corpora adveniant, incidant, et incurrant ita magno cum impetu, ut dissolvant res ipsas.

820 *Utei docui*] Nimirum initio hujus libri, ubi animum constare dixit ex subtilioribus atomis, et intermixto ex inani; quod in cunctis rebus intermixtum esse docuit Lib. I.

822 *Corpora*] Atomi.

823 *Ex infinito*] Ex immenso universo, in quo infinitæ volitant atomi. Lib. I. sub finem.

824 *Proruere*] Lamb. bene. Alii *conruere*, pro, corruere.

825 *Cladem pericli*] Periculum, discrimen, damnum.

826 *Profundi*] Immensi universi, quod patet in infinitum secundum omnes dimensiones altitudinis, profunditatis, latitudinis, longitudinis, ut dictum est Lib. I. sub finem.

827 *Exspargi*] Dispergi, dissipari, dissolvi. Animam quippe docuit su-

Aut alia qua vis possit vi pulsa perire:
Haud igitur leti præclusa est janua menti.
  Quod, si forte ideo magis inmortalis habenda est,
Quod vitalibus ab rebus, munita, tenetur;
Aut quia non veniunt omnino aliena salutis;
Aut quia, quæ veniunt, aliqua ratione recedunt
Pulsa prius, quam, quid noceant, sentire queamus;
[Scilicet a vera longe ratione remotum est.]
Præter enim, quam quod morbis tum corporis ægrit,

queat interire. Igitur porta mortis non est interclusa animæ. At vero si fortasse anima *putanda est magis immortalis, quia tuta est a rebus mortiferis; vel quia res, quæ* ipsi *adveniunt, non sunt prorsus contrariæ conservationi* illius; *vel quia res, quæ adveniunt* ipsi, *secedunt aliquo modo, et removentur antea quam possimus percipere quid damni afferant; nimirum* hæc omnia *prorsus aliena sint a veritate rei. Namque* ob *id morbi, quod tunc est animæ, cum corpus ægrum est, accedit illud,*

ruere Gif. Par. Gryph. Nard. Cont. Bas. P. Ald.—828 *teneri* P. Gif. marg. Ald. Gryph. marg. Bas. marg.—829 Deest Voss. vet. et L. B.—831 Post h. vs. collocant vs. 835. Gryph. Nard. *Qui* Mus. B. 1. *in talibus* V. ed. Th. Ra. *lethalibus* Creech. Hav. Bip. Delph. *a* Mus. B. 1. *ad* Cant.—832 H. vs. sequenti postponitur Sus. *aliena salute* Sus. V. marg. 1. O. *plena salutis* Mar. P. Ald. *ablata* Gassend.—833 *reliqua* Mus. B. 2.—834 *qui* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Gryph. *quod* Mus. B. 1. *noceat* Gryph. Nard. Bas.—835 H. vs. deest omn. exemp. præter P.—836 *Propter ægrit* V. ed. Bodl. *morbis est* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *qum* V. ed. Th. Ra. *cum* P. Vind. Bodl. Ald. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *corporis ægrit* Voss. vet. et L. B. *corpus ægrotat* reliqui.

NOTÆ

pra vs. 230. et seqq. constare ex quatuor, aëre, igne, flatu, et quarta nominis experte natura.

Vis animai] Natura animæ, anima.

830 *Quod, si forte, &c.*] His 12. vss. occupatio est, cujus solutio locum tenet XXVIII. argumenti adversus Animæ humanæ immortalitatem. Itaque non est, inquit, quod quis pro Animæ immortalitate dicat animam a rebus letalibus et mortiferis esse tutam, vel quia quæ incommoda et mala eveniunt animæ, ea non sunt prorsus aliena ab illius salute; hoc est, non sunt omnino illi noxia, nec ei mortem valent inferre: vel si noxia fuerint, sane prius repelluntur, quam sentiatur damnum quod inferunt. Namque hæc duo falsa esse arguit cum ex corporis morbis, quorum contagione anima ipsa labefactatur; tum ex ipsius animi curis, angoribus, lethargo, phrenesi et ex ejusmodi affectibus, quibus mens contabescit. Igitur obnoxia est anima rebus mortiferis, et morti. Verum, ut supra monui, non hæc Animæ aut Animi sunt deliquia, sed corporis ipsius ac organorum defectus.

831 *Vitalibus* [*lethalibus*] Lamb. Paræus, et alii plures, bene. J. Nard. *vitalibus;* male ut patet, et contra Poëtæ mentem.

832 *Aliena salutis*] Vel a salute: h. e. mortifera. J. Nard. *plena salutis;* male pariter, et contra Lucretii sententiam.

836 *Præter enim, quam quod* [*quod tum, &c.*] Ita Lambinus, bene; i. e. præter enim id morbi, quod tum est

Advenit id, quod eam de rebus sæpe futuris
Maceret, inque metu male habet, curisque fatigat;
Præteritisque male admissis peccata remordent.
Adde furorem animi proprium, atque oblivia rerum;
Adde, quod in nigras lethargi mergitur undas.
Nihil igitur mors est, ad nos neque pertinet hilum,

quod vexat eam plerumque de rebus venturis, et quod *tenet* eam *pessime in timore, et frangit solicitudinibus; et deliquia commissa anteactis annis cruciant eam. Adjunge* his rebus etiam *propriam insaniam mentis, et obliviones rerum: adjunge, quod* ipsa *mens immergitur in atras aquas lethargiæ. Ergo mors non est aliquid;*

—837 *futurum* Mus. B. 2.—838 *Macerat* P. vulg. edd. *metum* Sus.—839 *Præteritum* Mus. B. 2. *admissa malis* P. O. Cant. Gryph. Nard. V. marg. 1. *male admissa* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. *anis peccata* Par. *admissa annis p.* vulg. edd.—840 H. vs. deest Mus. B. 1.—841 H. vs. deest Vind.—

NOTÆ

animæ, cum corpori ægre est; h. e. cum corpus ægrum est. Nard. et alii, *Præter enim quam quod morbi est, cum corpus ægrotat.* Peccat enim hic versus in mensura: deinde sensus obscurior est. Alii: *Cum corpus et ægrit.* Quasi *ægrit* pro ægrescit, ægrotat. Recte tamen *cum corpori ægre est.* Neque te moveat si non fiat eclipsis vocalis unius ante aliam. Hæc enim forma loquendi familiaris est Lucretio passim.

839 *Male admissis* [*Annis*] Alii *malis;* minus eleganter, ut patet.

840 *Furorem animi proprium*] Phrenesim, quæ morbus est animi insanientis, et furore agitati.

841 *Lethargi*] Vel lethargiæ, vs. 466.

842 *Nil igitur mors est, &c.*] Hactenus Poëta de animæ mortalitate; quæ prima pars fuit dissertationis propositæ initio hujus libri vss. 35. et 36. Nunc autem ab h. vs. ad vs. 1067. contendit persuadere mortem aut nihil esse, aut nihil ad nos pertinere, quæ altera pars fuit disputationis propositæ supra vss. 37. 38. 39. et 40. Itaque his 13 vss. docet I. a simili, ut aiunt, mortem ipsam, aut ea quæ nobis post mortem feruntur eventura, nihil magis ad nos pertinere, quam quæ in anteactis temporibus evenerunt. Sicut enim v. g. nullo terrore fuimus percussi, cum de totius orbis terrarum imperio Carthaginenses cum Romanis certarunt, ita nec futurarum rerum eventus nos debet terrere. Quod præclare complexus est Cicero I. Tusc. his verbis: 'Natura vero sic se habet, ut quomodo initium nobis rerum omnium ortus noster offerat, sic exitum mors, quæ, ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. In quo quid potest esse mali, cum mors nec ad vivos pertineat, nec ad mortuos? Alteri nulli sunt: alteros 'non attingit,' &c. Et paulo ante: 'Qui enim satis vident id, quod est luce clarius, animo et corpore consumto, totoque animante deleto, et facto interitu universo, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil; is plane perspiciet inter Hippocentaurum, qui nunquam fuerit, et regem Agamemnonem, qui fuit, nihil interesse: nec pluris facere nunc M. Camillum hoc civile bellum, quam illo vivo ego fecerim Romam captam,'

Quandoquidem natura animi mortalis habetur.
Et, velut ante acto nihil tempore sensimus ægri,
Ad confligundum venientibus undique Pœnis;
Omnia quom, belli trepido concussa tumultu,
Horrida, contremuere sub altis ætheris auris;
In dubioque fuere, utrorum ad regna cadundum
Omnibus humanis esset, terraque, marique:
Sic, ubi non erimus, quom corporis atque animai
Discidium fuerit, quibus e sumus uniter aptei;
Scilicet haud nobis quidquam, quei non erimus tum,
Adcidere omnino poterit, sensumque movere:

neque vel minimum spectat ad nos, siquidem natura animæ est mortalis. Et sicut nihil mali passi sumus in *tempore præterito, cum Carthaginenses accurrerent ex omnibus partibus ad pugnandum, et cum omnia percussa horrendo motu belli* quasi *horrenda tremuerunt sub summis flatibus aëris, et cum incertum fuit cunctis hominibus, sub quorum imperia deveniendum sibi esset tam* in *terra quam* in *mari: ita postquam non erimus, ubi* scilicet *separatio animæ et corporis* facta *fuerit, ex quibus facti sumus quid unum; nimirum nihil prorsus poterit evenire nobis, qui non erimus tunc;* aut *tangere nostros sensus, etiamsi terra miscebitur* cum *mari,*

847 *altas auras* Voss. vet. *altas orus* Sus. *oris* Gif. Par.—848 *Ni* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *fueret* Gif. Par. *fuit* vulg. edd. *utroque* Ferr. V. ed. Th. Ra. V. marg. 1. Bodl. *sub utrorum regna* vulg. edd. *cadenda* Sus.—849 *maris* Mus. B. 1.—850 *nos erimus* V. marg. 1. *corporum* Mus. B. 2.—851 *Dissidium* P. Mus. B. 1. 2. *Distigium* Sus. V. marg. 1. *fuerunt* Mus. B. 1. *e sumus* Voss. vet. *hæsimus* reliqui. H. vs. adulterinum appellat Gif. marg. Post h. inseritur: *Nam si materiam nostram conlegerit ætas.* Gryph.—852 *aut* Mus. B. 2. *quum* vel *cum non* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Mus. B. 3. *eri inustum* Mus. B. 2. *tam* V. ed. Th. Ra. *tunc* Mus. B. 2.—853 *monere* Par.—856 *De-*

NOTÆ

&c. Eodem argumento usus est Epicurus apud Laërt. Lib. 10.

Hilum] Vs. 814.

844 *Nil ægri*] Nil mali, nullum malum.

845 *Ad confligundum*] Supp. adversus Romanos.

Pœnis] Carthaginensibus, qui duce Annibale Romanis bellum intulerunt. Tit. Liv. Flor. &c.

847 *Sub altis ætheris auris*] Sub æthere, sub cœlo.

848 *In dubioque fuere* [*fuit*] *sub, &c.*] Lamb. bene. Alii minus recte: *In dubioque fueret utrorum ad regna cadendum.* Quasi 'fueret' antique pro, esset.

Utrorum] Pœnorumve, an Romanorum.

849 *Omnibus humanis*] Omnibus hominibus.

851 *Quibus e sumus uniter aptei*] H. e. e quibus facti et conflati sumus aliquid unum, nempe homo, qui corpore et anima constat.

Uniter] Unum quid. Sic vs. 858.

853 *Sensumque movere*] Sensum quidem corporis et animi; cum utrumque perire censeat Lucretius. I. e. male afficere corpus et animum.

Non, si terra mari miscebitur, et mare cœlo.
Et, si jam nostro sentit de corpore, post quam
Detracta est animi natura, animæque potestas;
Nihil tamen est ad nos, quei comptu conjugioque
Corporis atque animæ consistimus uniter aptei.
Nec, si materiam nostram conlegerit ætas
Post obitum, rursumque redegerit, ut sita nunc est;
Atque iterum nobis fuerint data lumina vitæ;
Pertineat quidquam tamen ad nos id quoque factum,

aut terra cum *cœlo. Et, si natura animi, et vis animæ habet* aliquem *sensum, postquam divulsa est jam de nostro corpore; tamen hoc nihil* pertinet *ad nos, qui compositi sumus in unum quid ex concilio et conventu corporis et animæ. Neque* pariter, *si tempus contraxerit primordia nostra post mortem, et iterum posuerit ea, sicut nunc posita sunt; et lux vitæ concessa rursus fuerit nobis; tamen* non est cur

****

tracta Voss. vet. et L. B. Sus. *Distracta* reliqui.—857 *hoc ad nos* vulg. edd. *quei* deest V. ed. Th. Ra. *quin* Ferr. *coitu* Gif. Par. Gryph. Nard. *cœtu* Voss. L. B. V. marg. Hav. Bip. Delph. *conctu* Mus. B. 2.—858 *unica capti* Mus. B. 2.—859 H. vs. deest Ald. *actas* V. ed.—860 *non est* Mus. B. 2.—861 *lumine* Sus.—862 *Pertimeat* V. ed. Th. Ra. *quod factum* Voss. vet. et L. B. Voss.

NOTÆ

855 *Et, si jam nostro, &c.*] His 28. vss. duplicem præoccupat objectionem, quæ adversus ea quæ jam docet fieri potuit, et cujus utriusque solutio habetur in locum argumenti II. quo probat aut mortem nihil esse, aut ad nos nihil pertinere. Itaque potuit quis Lucretio objicere, primum animam sibi sensum, postquam e corpore recessit, servare ac retinere: secundo futurum forte, ut eadem corpuscula et atomi, quibus constabat homo qui moritur, eodem ordine, et in eundem hominem compaginari queant. Respondet autem utrumque nihil ad nos pertinere. Non primum, quia homo constat ex corpore et anima simul junctis; unde anima seorsum sentire non valet. Non secundum, quia, cum semel vitæ nostræ cursus est interruptus per mortem, fieri nequit ut olim doleamus de iis quæ fecimus antea, neque de iis quæ patraturi sumus postea, etiamsi nostræ eædem atomi concurrant, ac congrediantur iterum in eosdem homines, ac similes nobis ipsis. Itaque in ea est opinione Lucretius, ut tandem aliquando ex infinito cieri possint eædem atomi in easdem res quæ antea jam extiterint, vel in eosdem homines qui jam fuerint: sed negat hos homines posse recordari seipsos aliquando extitisse, quia cursus vitæ prioris interruptus adimit omnino sensum cum corporis tum animi.

856 *Animi natura*] Animus.

Animæ potestas] Anima.

858 *Uniter aptei*] Compacti in unum quid; vs. 851.

859 *Materiam nostram*] Atomos, ex quibus constamus.

Conlegerit] Antiqua scriptura, pro, collegerit.

861 *Lumina vitæ*] Vita.

Interrupta semel quom sit repetentia nostris;
Et nunc nihil ad nos de nobis adtinet, ante
Quei fuimus: nec jam de illis nos adficit angor,
Quos de materia nostra nova proferet ætas.
Nam, quom respicias inmensi temporis omne
Præteritum spatium; tum motus materiai
Multimodei quam sint; facile hocc' adcredere possis,
Semina sæpe in eódem, ut nunc sunt, ordine posta:

hoc etiam factum spectet ullatenus ad nos, siquidem reptans cursus vitæ nostræ jam semel interturbatus est. Et jam *nunc nihil spectat ad nos de nobis* ipsis, *qui antea extitimus; neque jam* nunc *anxietas lacerat nos de illis, quos futurum tempus procreabit de nostris primordiis. Namque, si contempleris totum intervallum temporis infiniti anteactum, atque etiam quam varii sint motus atomorum,* sane ratio erit cur *queas haud difficile credere istud,* nimirum *primordia multoties sita* fuisse in

marg.—863 *retinentia* Gif. Par. Gryph. marg. Cout. Bas. marg. P. Ald. *repentia* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Gryph. Nard. Sus. Delph. *repensia* O. Mus. B. 1. *nostri* Gif. Par. Cout. *nostrum* Mus. B. 2. *nobis* P. in not. Gryph. marg. *nostra* Lamb. Hav. Bip. Delph.—864 *Te* Voss. vet. et L. B. *Enunc* Voss. marg. *attineat* Voss. vet.—865 *fumus* Vind. *sumus* Mus. B. 1. 2. 3. *nec* deest Voss. vet. L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. *jam jam* Cant. *affigit* Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Sus. *effugit* V. marg. 1. *afligit* V. marg. 2.—866 H. vs. deest Voss. vet. et L. B. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1.—867 *Nam cur* Mus. B. 1.—868 *motum* Mus. B. 2.—869 *Multimodis* Mus. B. 1. *id credere* O. Mus. B. 1.—871 *attamen*

NOTÆ

863 *Repentia*] Subst. a verbo repo; i. e. tacita et sensim progrediens vivendi assiduitas. Vocat autem vitæ cursum *repentiam*, non inconcinne, quia vita non subsultim, sed sensim sine sensu, insectorum animalium in morem, repit atque procedit. Alii legunt *repetentia* subst. etiam, h. e. recordatio, ἀνάμνησις. Hinc alii *retinentia*, subst. quoque, i. e. recordatio pariter. Viderit lector, quæ lectio melior videatur.

864 *Et nunc nihil ad nos, &c.*] I. e. neque nunc de iis soliciti sumus, qui fuerunt iidem ipsi qui nunc sumus: neque rursus soliciti sumus de iis, aut eorum incommodis angimur, qui de eadem nostra materia creabuntur olim.

De nobis] De aliis nobismetipsis. Finge v. g. alterum Lucretium poëtam extitisse ante hunc nostrum, sane hic noster Lucretius nihil curavit: similiter finge tertium Lucretium alium futurum, sane nec de futuro isto laboravit hic noster Lucretius. Scilicet neque qui fuerunt, neque qui erunt, etiam alii nos ipsi, ullatenus ad nos nunc existentes pertinent.

866 *De materia nostra*] De nostris atomis, vs. 859.

867 *Inmensi*] Fallitur in hoc Lucretius, quod tempus statuat ab æterno æternum. Vel 'inmensi,' i. e. longi.

868 *Materiai*] Atomorum.

869 *Multimodei*] Diversi, varii, multiplices.

870 *Semina*] Atomi, primordia.

Posta] Posita; syncope.

Nec memori tamen id quimus reprehendere mente;
Inter enim jacta est vitai pausa, vageque
Deerrarunt passim motus ab sensibus omnes.
Debet enim, misere est quoi forte ægreque futurum,
Ipse quoque esse in eo tum tempore, quoi male possit
Adcidere: id quoniam mors eximit, esseque prohibet
Illum, quoi possint inconmoda conciliari

eo ordine, sicut nunc sunt: neque tamen possumus retinere istud animo memori. Namque cessatio vitæ interposita est, et cuncti motus longe passim vagati sunt a sensibus. Etenim cum cuidam *fortasse infeliciter et male venturum est*, ille *ipse debet etiam existere in eo tempore, ut ei queat evenire misere. Verum cum mors tollat illud* tempus, *et impediat illum antea extitisse, cui hæc eadem mala, quibus*

Voss. marg. *deprendere* Mus. B. 1. vulg. edd.—872 *Intus* Mus. B. 2. *vitæ* Mus. B. 1. Th. Ra. V. ed. *vagæ* P. Gryph. Ald.—873 *a sensibus* Mus. B. 1.—874 *misere est* Voss. vet. et L. B. *miser est* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. *miser et* P. Mus. B. 2. *cum forte* Gryph. Delph. Nard. Bas. *quoi* deest Ferr. V. ed. Th. Ra. *quist ægreque futurus* P. *ægerque* P. in not. *si forte* Voss. marg.—875 *cum tempore* P. V. ed. O. Ferr. Th. Ra. Ald. *cum* vel *quom male* edd. vulg.—876 *id* omn. vet. exempl. *at* edd. vulg. *mox* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *eximis* Mus. B. 2. *esseque prohibet* Voss. vet. et. L. B. Salmas. Voss. marg. *esse perinde* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *esse prohibe inde* V. ed. *im prohibetque* Fab. Hav. Bip. *esse prohibe* Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. *esse inde* Th. Ra. *esse probatum* Sus. V. marg. 1. Cant. *esse proclive* V. marg. 2. O. *esse proinde* V. marg. 3. *esse prohibere* Bodl.

NOTÆ

871 *Memori reprehendere* [*deprendere*] *mente*] Recordari, meminisse.

872 *Inter enim jacta*] Tmesis, pro Interjecta enim.

Vitai pausa] Vitæ cessatio, ac quies; sic infra vs. 943. I. 745. II. 118. i. e. facta vitæ interruptio.

873 *Deerrarunt*] Secesserunt, vagati sunt, cessaverunt.

874 *Debet enim, &c.*] Hujus loci hæc est sententia: is, qui forte miser ac æger futurus est, debet eo existere tempore, quo male sibi potest ægre esse: vel debet in eo esse tempore, cui misere potest accidere, atque ita, quo tempore sibi misere et ægre futurum est; alioquin non poterit usquam esse miser. At homo mortuus jam desinit esse in ullo tempore; ergo nullo modo potest esse miser. Sic de his præclare disputat Cic. Tusc. I.

876 *Id*] Supp. tempus, vs. 875. Duo quippe statuit Poëta, tempus, in quo homini misere potest evenire: et hominem, cui male potest accidere. Docet autem hoc utrumque tolli per mortem: mors quippe adimit tempus illud: prohibetque hominem mortuum fieri posse miserum, cum jam non existat in tempore, in quo ipsi male possit accidere. Alii legunt *im* pro *eum*, quasi olim diceretur *im* pro *eum*. Quanquam Lambinus ipse docet in codicibus Mss. legi 13. pro *im*: ego inde legendum puto *id* pro 13. Viderit lector.

Hæc eadem, quibus e nunc nos sumus, ante fuisse;
Scire licet nobis nihil esse in morte timendum:
Nec miserum fieri, qui non est, posse; neque hilum
Differre, a nullo fuerit jam tempore natus;
Mortalem vitam mors quom inmortalis ademit.
  Proinde, ubi se videas hominem indignarier ipsum,
Post mortem fore, ut aut putescat corpore posto,
Aut flammis interfiat, malisve ferarum;

jam nunc ipsi vexamur, queant comparari: juvat agnoscere nihil metuendum esse nobis in morte: neque ullum *posse esse infelicem, qui non extat; et nihil referre, utrum* in *nullo tempore ortus extiterit antea, cui mors æterna sustulit vitam mortalem. Itaque, cum cernas hominem dolere seipsum futurum post mortem, ut vel putrefiat corpore deposito* in terra, *vel* ut *absumatur igne, aut maxillis belluarum;*

—878 *Nec* Th. Ra. *in quibus* Vind. et edd. vulg. *e* deest Vind. V. ed. Th. Ra. *et* vulg. *ægri nos sumus* Mar. *ægri nunc sumus* Gryph. Nard. Bas. Delph.—879 *nil* P.—880 *miseris* V. ed. Th. Ra. *nec hilum* Mus. B. 1.—881 *Difficere* Mus. B. 2. *a nullo* Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *an ullo* Voss. vet. et L. B. *an nullo* Ald. Bip. Hav. Delph. *qui tempore* Sus.—882 *cui immortalis* Vind. Mus. B. 2. edd. vulg.—883 *misererier* Lamb. in not. Creech.—884 *putrescat* vulg. *aut ut puti* V. marg. 1. *putrescans* Sus. *putee* Ferr. V. ed. Th. Ra. *putiscat* quidam.—885 *Aut interfiat morsu malisve* Creech. P. in not. *Aut malis interfiat is* P. in

NOTÆ

880 *Neque hilum*] Nihilumque, vs. 814.

883 *Proinde, ubi se, &c.*] His 24. vss. continetur III. argumentum. Scilicet increpat eos, qui, licet nullum sibi post mortem sensum superfuturum fateantur, dubii tamen hærent, sibique in animo fingunt fore ut aliquid sibi mali accidat: verenturque magis ne aut a feris devorentur, aut rostris volucrum lacerentur, quam aut igne crementur, aut melle præfocentur, aut frigore rigeant. Cum tamen aliud alio non videatur acerbius. Itaque falsa est hæc indignatio, falsa cogitatio, falsusque metus, cum post mortem nihil nostri supersit vivum, aut sensu præditum, quod pati possit. Scilicet totus in eo est Lucretius, ut mortem non modo malorum omnium maxime horrendum non esse, sed ne ullum quidem esse malum persuadeat. Quippe quicquid boni vel mali ad nos pertinet, id cum sensu sit necesse est. Mors autem, inquit, privatio sensus est. Igitur nihil ad nos ipsa pertinet. Verum quod mors sensus externi sit privatio; atque adeo quod nihil in morte timendum sit, quod deinceps visum, auditum, olfactum, gustatum, aut tactum ingrate afficiat, hoc sane cum Lucretio admittimus; cum hæc sine corpore esse nequeant, corpus autem per mortem dissolvatur. At, quod mortem velit esse privationem animi, qui suo modo sensus est internus, et quo superstite sensum superesse profitetur, id nos etiam atque etiam improbamus.

884 *Posto*] Posito. Syncope est. Id est, in terra condito, humato.

885 *Interfiat*] Interficiatur, absumatur, cremetur. Sic II. 1067. 'Con-

Scire licet, non sincerum sonere, atque subesse
Cæcum aliquem cordi stimulum; quam vis neget ipse
Credere se quemquam sibi sensum in morte futurum.
Non, ut opinor, enim dat, quod promittit et unde,
Nec radicitus e vita se tollit, et eicit;
Sed facit esse sui quiddam super inscius ipse.
Unus enim sibi quom proponit quisque, futurum
Corpus utei volucres lacerent in morte, feræque;
Ipse sui miseret: neque enim se dividit hilum,

juvat noscere illum *non dicere veritatem, et certum quendam aculeum inesse in corde* illius; *etiamsi ipse deneget se putare ullum sensum superstitem fore sibi post mortem. Neque enim, ut puto, præbet, quod pollicetur; et deinde neque se evellit funditus aut expellit e vita: verum ignarus ipse fingit aliquid sui superesse. Cum enim unusquisque vivus fingit sibi* in animo *fore, ut aves et bestiæ dilacerent* sibi *corpus post mortem, ipse miseretur sui; neque enim vel minimum liberat se, nec*

not. *interficiat malisne* Mus. B. 1.—886 *Sive* Mus. B. 1. *nos in cerum* V. ed. Voss. Bodl. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *nos incertum* Mus. B. 1. Sus. *nos id cætum* Mus. B. 2. *sonare* Mus. B. 2.—887 *aliqui* Cant.—888 *Credens* Mus. B. 2. *quicquam* Cant.—889 *inde* V. ed. P. Th. Ra. Ald. Bip. Hav. Delph. *abunde* omisso *et* P. in not. Gryph. Nard. Bas. Lamb.—890 *radicitius* V. ed. Voss. vet. et L. B. Th. Ra. *ut* pro *et* Mus. B. 2. *icit* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. Nard. P. Ferr. Th. Ra. Ald.—891 *insuper* Mus. B. 3. *justius ipse* V. ed. Bodl. Th. Ra. *ipsius ipse* Gif. marg. Gryph. P. Ald.—892 *Unus* P. Mus. B. 1. Ald. *Unius* V. ed. O. Mus. B. 2. *Vivus* vulg. *Minus* Bodl.—893 *morte sævæque* O. *corpore sævæ* Mus. B. 1.—894 *miser et* V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. *miser est* O. Mus. B. 1. Cant. V. marg. 1. *nec* Mus. B. 1. *dividit* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. Nard. Creech.

NOTÆ

fieri' pro, confici. Et v. 889. Sic Plaut. Trin. 'confit cito,' pro, conficitur.

Malisve ferarum, &c.] I. e. a feris devoretur, insepultus scilicet, et projectus, inhumatus. Huc sane pertinet illud Diogenis, qui cum post mortem projici se jussisset inhumatum, tum sibi amici dixerunt: 'Volucribusne et feris?' 'Minime vero,' inquit, 'sed bacillum prope me, quo abigam, ponitote.' 'Qui poteris?' inquiunt illi; 'non enim senties.' 'Quid igitur,' inquit ille, 'mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti?'

886 *Sonere*] Antique pro sonare. Nonius.

887 *Cæcum*] Incognitum, stultum, falsum, et inanem.

889 *Et unde* [*inde*] I. e. et deinde. Ita omnes, præter Lambinum, qui legit *abunde*, quod refert ad verbum 'dat;' quia, inquit, in vet. Ms. legitur, *et unde*.

890 *Eicit*] Pro, ejicit; dactylicus versus. Quid si legeremus *icit*, ab icio, quod est pello?

891 *Esse super*] Tmesis, pro superesse.

894 *Miseret*] Pro, miseretur. Sic Plaut. in Trin. 'Cave tui alius misereat.' Quanquam Lambinus ait se legisse in codice Joviani Pontani manu adscriptum: *ipse sibi miser est*.

Nec removet satis, a projecto corpore; et illud
Se fingit, sensuque suo contaminat adstans.
Hinc indignatur se mortalem esse creatum;
Nec videt, in vera nullum fore morte alium se,
Qui possit vivus sibi se lugere peremptum,
Stansque jacentem se lacerari, urive, dolere.
Nam, si in morte malum est, malis morsuque ferarum
Tractari; non invenio, qui non sit acerbum,
Ignibus inpositum, calidis torrescere flammis;
Aut in melle situm subfocari, atque rigere

arcet satis illas *a corpore* suo *humi prostrato* insepulto; *et videtur jam ipse esse illud* corpus projectum; *et quasi jam tunc adesset, coinquinat illud suo sensu. Inde* fit *ut doleat se natum esse mortalem; nec cernit neminem alterum se futurum in vera morte, qui queat* aut *virens deflere se* esse *mortuum*, aut *stans*, deflere *se prostratum; nec* qui queat *gemere* se *dilacerari aut cremari. Etenim, si acerbum est distrahi maxillis et dentibus bestiarum, non reperio qua ratione non sit etiam malum* hominem *torreri ardentibus flammis impositum ignibus: vel positum in*

marg. *vindicit* Gif. Par. *vindicat* Lamb. *vidit illum* Voss. vet. *illim* Bodl. *hilum* P. O. Mus. B. 2. Cant. *illum* reliqui.—895 Pro *illud*, P. Mus. B. 2. *hilum*: ceteri *illum*, vere, censente Wakef. ut respiciat *hominem* in *corpore* delitescentem. 'Totus locus ita f. rectius scribi potest . . . *dividit ipsum . . . corpore; at illum Se fingit.*' Wakef.—897 *Hic* Mus. B. 2.—898 *videtur* V. ed. Th. Ra.—899 *Cui* Ferr. V. ed. Th. Ra. Sus. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. *posset* Cant. *unius* V. ed. Th. Ra.—900 *jacenter* Sus. *se* deest Ferr. V. ed. Th. Ra. *nec lacerari* Hav. Bip. Delph. *uti* Mus. B. 1. deest Mus. B. 2. *dolere* Lamb. *dolore* reliqui.—902 *cui* Mus. B. 2.—903 *terrescere* O. *terrere se cære* V. ed. *terrere se*

NOTÆ

Quasi *miser* pro, misericors. Non laudatur hæc interpretatio.

Hilum] Vel minimum quid, vs. 880.

895 *Nec removet*] Supp. feras et aves, vs. 893.

896 *Se fingit . . . illud*] H. e. jam videtur sibi ipse esse hoc corpus projectum feris et volucribus, insepultumque.

Sensuque suo contaminat] Supp. illud ipsum corpus insepultum, et exsangue, quod se esse fingit. Quippe quia cadaver nullo sensu præditum est, hinc contaminat illud talis homo, qui fingit se horrere ferarum morsum, quia tribuit sensum corpori exanimo, quod omni caret sensu. Quod quidem non faceret, si corpus exanimum omni sensu carere sibi persuasum haberet.

898 *Alium se*] Alium sibi similem. V. g. Lucretius, qui indignatur se mortalem natum esse, non videt in morte vera nullum alium fore Lucretium, qui vivus et stans possit se mortuum et jacentem lugere.

902 *Qui*] Quomodo, quod.

903 *Calidis torrescere flammis*] Comburi, cremari, in rogum imponi.

904 *In melle situm subfocari*] Hoc quoque genus sepulturæ fuit usurpatum a veteribus, aut certe ratio servandorum corporum. Cujus meminit Xenophon v. Ἑλληνικῶν, ubi narrat Agesipolin Lacedæmonium gravi morbo affectum, eoque ipso morbo consumtum die septimo, in melle po-

Frigore, quom summo gelidi cubat æquore saxi;
Urguerive, superne obtritum, pondere terræ.
'Nam jam non domus adcipiet te læta, neque uxor
Optuma, nec dulces obcurrent oscula natei
Præripere, et tacita pectus dulcedine tangent.
Non poteris factis florentibus esse; tuisque

melle præfocari: aut etiam algore horrescere, quando jacet in suprema planitie lapidis frigidi: vel opprimi obrutum gravitate terræ superimpositæ. Verum, inquies, *jam familia* tua *gaudens non excipiet te, neque sponsa* tua *optima, neque cari* tui *liberi obviam ibunt intercipere tibi basia, nec afficient* tibi *cor secreta jucunditate. Neque etiam poteris esse adjumento tibi aut tuis per præclaras* tuas

Th. Ra. *torrere* Mus. B. 1. *torreve* Mus. B. 3.—904 *At* Mus. B. 1. *molle* Gryph. marg. *mole* Bas. marg. P. Ald.—905 *in summo* edd. vulg.—906 *obruptum p. certe* Bodl. Ferr. *obrutum* Sus. Voss. vet. et L. B. *obtritum p. cratis* P. in not. V. marg. 1.—907 *Nam jam* Voss. vet. *At jam* P. Ald. Mus. B. 2. *At tua* P. in not. V. marg. 1. *Am jam* Voss. marg. Voss. L. B. *At viam* V. ed. Th. Ra. *Atnuam* Ferr. *Jam nam* O. *Ain ne* Mus. B. *jam* Cant. *amiam* Vind. Voss. L. B. desunt vocc. Mus. B. 3. *nec* Mus. B. 1.—909 *Percipere* V. ed. Mus. B. 1. Th. Ra. *Præcipere* O. Mus. B. 2. *Percupere et tanta* Cant.—910 *facti* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *fatis* P. Ald. *factis tibi fortibus* edd.

NOTÆ

situm, et Lacedæmonem revectum ac regia sepultura fuisse donatum. Sic Varro περὶ ταφῆς: 'Quare Heraclides Ponticus plus sapit, qui præcepit, ut comburerent, quam Democritus, qui ut in melle servarent: quem si vulgus secutus esset, peream si centum denariis calicem mulsi emere possimus.'

905 *Summo æquore saxi*] Supremo saxo, aut marmore plano, polito, et bene æquato. Sic mare, ut supra monui, dicitur æquor ab æqualitate et planitie sua.

906 *Pondere terræ*] Alii, *pondere cratis*, ut alludatur ad Carthaginensium morem, qui hoc supplicii genere sunt usi, ut est apud Plaut. in Pœnul.

907 *Nam jam non domus, &c.*] His 18. vss. continetur IV. argumentum. Scilicet solvit objectiones, quæ fieri possunt adversus vitæ commoda, quibus privantur mortui, si nihil eorum post mortem supersit. Ad quid enim uxoris, liberorum, ac familiæ tot testificationes amoris, ac blandimenta? Quid tua te et tuos juvabunt præclare facta, si totus in morte peribis? Respondet Lucretius hæc anilia esse officia, cum ad vitæ, quæ nulla est post mortem, felicitatem ac dulcedinem conducere valeant. Quæ quidem si parentes et amici bene noscerent, magno se animi angore liberarent. Namque sicut mortuus homo earum rerum cupidine nulla tenetur ac desiderio, ita nec earumdem privatione aduritur aut movetur. Verum stultitiam et cæcitatem arguit superstitum, qui mortuos lugent; et ad mortuorum tumulum astantes perpetuo flent, cum mortui in æternum morte sopiti erunt, ut jam sunt, nec nostris fletibus, angoribus, doloribus, aut vocibus usquam movebuntur.

Domus] Familia; servi nempe et parentes.

908 *Optuma*] Antique pro optima.

Præsidium: misero misere,' aiunt, ' omnia ademit
Una dies infesta tibi tot præmia vitæ.'
Illud in hiis rebus non addunt: ' Nec tibi carum
Jam desiderium rerum insidet insuper una.'
Quod bene si videant animo, dictisque sequantur,
Dissolvant animi magno se angore, metuque.
Tu quidem, ut es, lecto sopitus, sic eris, ævi
Quod super est, cunctis privatus doloribus ægris:
At nos horrifico cinefactum de prope busto
Insatiabiliter deflebimus; æternumque
Nulla dies nobis mœrorem e pectore demet.

actiones. Et, infelix, o infelix, inquiunt omnes; *unus infelix dies abstulit tibi cunctos tot fructus vitæ.* Verum *non adjiciunt istud in his rebus,* nimirum quod *necdum jam amor istarum rerum simul* quoque *inest tibi. Quod quidem si bene cernant mente, et exequantur re verba, liberabunt se anxietate mentis, et* magno *timore. Tu vero, sicut es soporatus morte, ita eris per* omne *tempus, quod restat, expers quidem omnium dolorum morbidorum. Nos contra lugebimus insaturabiliter* stantes *juxta te redactum in cineres* in *pyra; et nullus dies adimet* nobis *e corde*

vulg. *factis tis fortibus esse cuiquam* Voss. marg. *esse tuis* Gif. Par.—911 *Præsidio* edd. vulg. *misero misere* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. Gif. marg. *misere misere* Bodl. *miser! o miser!* Gryph. marg. P. Ald. Hav. Bip. Delph. *miseræ misero* O. *misere* secunda dictione omissa Mus. B. 2. *autem* pro *aiunt* Mus. B. 1. *demit* Vind. Mus. B. 1. 2. 3.—914 *rerum super insidet* P. Bodl. O. Cant. *rerum super insit et* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Th. Ra. *incidit* V. marg. 2. P. in not.—915 *Quo* Sus. *se* V. ed. Th. Ra. *sequatur* Cant.—917 *Tu quidei mittes* Mus. B. 1. *lecto* P. in not. *leto* vel *letho* vulg. *lætu* Sus.—918 Rubrica notatur Voss. L. B. deest Voss. vet. *privatque* Sus. *æger* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—919 *cinefacti* V. ed. *temefacti* Th. Ra. *civemfactum* Mus. B. 1. *de* O. Mus. B. 1. 2. Cant. P. in not.—920 *deflevimus* Vind. Mus. 2. 3. Cant. Sus.—921 *mærore* Mus. B. 2. *de*

NOTÆ

910 *Non* [*Nec*] *poteris, &c.*] Ita Lambinus restituit ex vet. Ms. in quo se legisse ait: *Nec poteris facti foretibus, &c.* Nec male restituit. Vulgares editiones habent: *Nec poteris factis florentibus esse cuïquam Præsidio.* vel: *Nec poteris factis florentibus esse tuisque Præsidio.*

911 *Misero misere* [*Miser o miser*] Bene. Vulgares editiones, *misero misere;* ita ut hæc verba conjungantur cum seqq. hoc modo: Una dies infesta tibi misero ademit misere omnia tot præmia vitæ.

918 *Privatus* [*Privatu'*] Pro *privatus,* litera *s* demta, metri causa.

919 *Cinefactum*] In cineres versum, ac dissolutum.

Busto] 'Bustum,' inquit Festus, 'proprie dicitur locus in quo mortuus est combustus et sepultus.' Hinc idem ibid. 'Sed modo busta sepulcra vocantur.'

Illud ab hoc igitur quærundum est, quid sit amari
Tanto opere, ad somnum si res redit, atque quietem,
Quur quisquam æterno possit tabescere luctu?
Hocc' etiam faciunt, ubi discubuere tenentque
Pocula sæpe homines, et inumbrant ora coronis;
Ex animo ut dicant, 'Brevis hicc' est fructus homullis:

sempiternum nostrum dolorem. Ergo istud petendum est ab isto homine, *quid tam acerbi sit, si res revertitur ad soporem et ad quietem? Quare quivis poterit marcescere perpetuo mœrore?* Multi *homines quoque faciunt istud, cum accubuere, et habent nonnunquam pateram* manu, *et velant vultum coronis, ut dicant ex* plena *mente, hoc est exiguum vitæ præmium hominibus: jam extiterit: neque*

Mus. B. 1. *ex* Cant.—922 *ob* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Cr. conj. *quod* V. ed. Ferr. Th. Ra.—924 *Qur* Mus. B. 1.—925 *Hæc* P. Ald. *Nec* V. ed. Th. Ra.—927 *est hic* O. Mus. B. 1. *est* deest Mus. B. 2. *fruitus* Cant. *fluctus*

NOTÆ

922 *Ab hoc*] Supp. homine, qui talia objicit. Ita Lamb. et Paræus. Alii *ob hoc:* i. e. ob hanc rem; nec male, ut patet.

923 *Ad somnum . . . atque quietem*] I. e. ad mortem; sic vs. 917. 'Tu quidem, ut es leto sopitus, sic eris, ævi Quod superest,' &c. Et vss. 933. 934. et seqq. Scilicet ut mors est perpetuus somnus, ita somnus mors temporanea putatur, aut saltem imago mortis, ut ait, 'Stulte, quid est somnus gelidus nisi mortis imago?' Hinc Dux exercitus quidam, cum militem in excubiis dormitantem confodisset, lepide cavillatus ait: 'Talem reliqui, qualem inveni.'

925 *Hocc' etiam faciunt, &c.*] His 19. vss. continetur v. argumentum. Igitur pergit Lucretius mortis formidinem ex hominum mentibus excutere. Non solum, inquit, stulti sunt ii, qui mortuos insatiabiliter lugent, cum post mortem nihil nostri supersit; sed et stolidiores sunt ii, qui, comessationibus indulgentes, etiam inter pocula mortis memoriam refricant, quasi siti inexpleta conficiendi sint, postquam e vita migraverint. Placide quidem voluptuosos redarguit Lucretius, quippe qui voluptatem humanæ excursionis metam præfixerit. Cum igitur, ut jam monuit, mors sit somno similis, sane, qui mortuus est, nil curat aut appetit: namque, qui dormit, etiamsi anima corpus adhuc incolat, tamen omni sensu caret. Ergo multo minus mortuus nihil appetere aut curare debet. Tunc enim ita materia disjicitur, ut nihil supersit vitæ aut sensus.

926 *Inumbrant ora coronis*] Id est, capitibus imponunt coronas e floribus. Vel admovent labris pocula cincta floribus. Quod usitatum erat veteribus Græcis et Latinis. Martial. lib. II. 'Frange toros, pete vina, rosas cape, tingere nardo: Ipse jubet mortis te meminisse Deus.' Quod et Auson. monet: 'Vive memor mortis, memor ut sis vive salutis.'

927 *Brevis hicc' est fructus, &c.*] Sic Apollonides epig. II. 'Tempus erit longum quo non potabimus. eia. Corripit et nobis tempora canities.' Sic Plaut. Bacchid. 'Non tibi venit in mentem, amabo, si dum vivas, tibi bene facias, Jam pol id quidem esse haud

Jam fuerit; neque post umquam revocare licebit!'
Tamquam in morte mali cum primis hoc sit eorum,
Quod sitis exurat miseros atque arida torreat,
Aut aliæ quoius desiderium insideat rei.
Nec sibi enim quisquam tum se vitamque requiret,
Quom pariter mens et corpus, sopita, quiescunt;
Nam licet æternum per nos sic esse soporem:
Nec desiderium nostri nos adtigit ullum:

postea unquam fas erit reducere illud. *Quasi in leto illorum id prœsertim mali sit, ut sitis ardens adurat vel incendat, vel amor alterius cujusvis rei insit* illis: *neque enim tunc ullus desiderat seipsum aut vitam suam, siquidem animus ac corpus æqualiter soporata conquiescunt. Namque concedimus* tunc *somnum ita esse sempiternum, neque amor ullus nostri tangit nos: et tamen tum primordia illa,* ex quibus

Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Ferr. Sus. *homulli* Fab.—928 *Jam fuerint* Cr. conj. *nec* Mus. B. 1.—930 *torrat* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gryph. Nard. Ferr. Th. Ra. Ald. *terra* Lamb. Gassend. V. marg. 1. P. in not.—931 *alia* Gryph. Nard. Bas. *cuivis* Mus. B. 1. 2. *res* Gryph. Nard. Bas. Lamb. V. marg. 1.—932 *cum* Mus. B. 1. *requirit* edd. vulg.—933 *Com* Mus. B. 2.—934 H. vs. sequenti subjungit Salmas. *nobis* P. in not. *esse supremæ* Salmas.—935 *adigit* Vind. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Gif. Par. *idigit* V. ed. Bodl. Th. Ra. *adficit* Delph. *adlicit* Turneb. *attigit* Mar.

NOTÆ

perlonginquum? neque si hoc hodie amiseris, Post in morte id eventurum unquam?' Quos sic B. Hieron. adversus Jovinianum scribens redarguit: 'Manduca et bibe, et, si tibi placet, cum Israële lude consurgens, et canito: 'Manducemus et bibamus, cras enim moriemur.' Manducet et bibat qui post cibos expectat interitum; qui cum Epicuro dicit. 'Post mortem nihil est, et mors ipsa nihil est.'' Quibus congruit illud epigramma, quod inter Veterum Poëtarum epigrammata Epicuro tribuitur: 'Cum te mortalem noris, præsentibus exple Deliciis animum; post mortem nulla voluptas.'

Homullis] Homuncionibus, hominibus. Sic Varro apud Nonium: 'Tunicare homullum.'

930 *Torreat*] Versus Dactylicus, qui familiaris est Lucretio. Lambinus, *terra*; male omnino, ut patet.

931 *Aliæ*] Antique pro alius in genitivo; ut notant Diomedes, Sosipater, Priscianus, et alii grammatici. Jam patrius casus quintæ declinationis fuit veteribus es, e, ei, ii: ut dies, die, diei, dii. Ennius, 'Postremæ longinqua dies confecerit ætas.' Cicero pro Pub. Sext. 'Equites vero daturos illius dies pœnas.' Virg. Georg. I. 'Libra dii somnique pares ubi fecerit horas.' Hinc in fine hujus versus alii legunt *res*, alii *re*; alii *rei*.

933 *Quom pariter, &c.*] I. e. cum dormimus altum et profundum somnum.

934 *Licet... per nos, &c.*] I. e. non obstamus, non recusamus, quominus ita sit æternus sopor.

Et tamen haud quaquam nostros tunc illa per artus
Longe ab sensiferis primordia motibus errant;
Quom conreptus homo ex somno se conligit ipse.
Multo igitur mortem minus ad nos esse putandum est:
Si minus esse potest, quam quod nihil esse videmus.
Major enim turbæ disjectus materiai
Consequitur leto; nec quisquam expergitus exstat,
Frigida quem semel est vitai pausa sequuta.
Denique, si vocem rerum Natura repente

constamus, *non parum vagantur per membra nostra procul a motibus, qui dant sensum; quin imo homo captus sopore recipit se ipsum* ex eo. *Ergo existimandum est post mortem longe minus spectare ad nos, si potest esse minus, quam* id, *quod cernimus esse nihil. Namque* in *morte major dissipatio principiorum sequitur,* quam in somno, *neque ullus expergefactus existit, quem cessatio gelida vitæ semel consecuta est. Demum, si natura rerum emittat* hanc *vocem subito, et ita ipsa objiceret*

Nard. *unum* Mus. B. 1.—936 *ulla* pro *illa* P.—938 *Quin* edd. vulg. *contigit* Delph.—939 *minus* deest Mus. B. 1. *est* deest Mus. B. 3. et edd. vulg.—941 *dislectus* Sus.—942 *lecto* quidam.—943 *quam simul* Sus. *vita* Mus. B. 2.—

NOTÆ

936 *Et tamen haud, &c.*] Sensus est: cum dormimus, nosmetipsos nos non requirimus, neque vitam nostram, neque ullo rerum desiderio afficimur: et tamen corpora prima, seu atomi, ex quibus noster constat animus, tunc non longe aberrant a motibus sensiferis, neque tota anima foras ejecta est: imo vero ex somno excitamur postea et expergiscimur. Quanto minus mors ad nos pertinere habenda est, quam somnus, in qua nullus remanet sensus?

938 *Conligit*] Colligit, excitat.

941 *Disjectus*] Disjectio, dissipatio.

Materiai] Atomorum.

942 *Leto*] Supp. in. Alii *letum*: nec male.

Expergitus] Diomedes, 'expergiscor, experrectus: expergor, expergitus.' Festus, 'expergitus, ab alio excitatus; quem solemus dicere expergefactum.'

943 *Frigida vitai pausa*] Mors, quæ est vitæ interruptio et cessatio. Itaque recte dixit, 'frigida;' sic supra, 'gelidi vestigia leti;' et Lib. IV. 'Æterno corpus perfusum frigore leti:' quia animam facit ex igne, vs. 970.

944 *Denique, si vocem, &c.*] His 21. vss. continetur VI. argumentum. Nimirum prosopopœia est Naturæ: id est, oratio, in qua Naturam facit loquentem cum homine vitæ nimium cupido, mortemque horrente. Scilicet mortis timorem ex animis hominum solvere pergit Poëta. Sic igitur loquitur Natura homini vitæ cupido, mortemque horrenti: Vel omnibus vitæ voluptatibus usus es, vel adversa fortuna. Si voluptatibus usus es, cur non, ut conviva satur e convivio recedit, ita tu satur e vita secedis? Sin autem adversis rebus usus es, cur vitam producere cupis, quæ tibi perfruenda non sit? nihil enim novi habeo, quod tibi possim subministrare. Qualem me hactenus expertus es, eandem in posterum semper experi-

Mittat, et hocc' aliquoi nostrum sic increpet ipsa:
'Quid tibi tanto opere est, Mortalis, quod nimis ægris
Luctibus indulges? Quid mortem congemis, ac fles?
Nam, gratum fuerit tibi vita ante acta, priorque,
Et non omnia, pertusum congesta quasi in vas,
Conmoda perfluxere, atque ingrata interiere;
Quur non, ut, plenus vitæ, conviva, recedis,
Æquo animoque capis securam, stulte, quietem?
Sin ea, quæ fructus quomque es, periere profusa;
Vitaque in obfenso est; quur amplius addere quæris,
Rursum quod pereat, mali, et ingratum obcidat omne?

istud cuiquam nostrum: Quid, o homo, tibi est, cur adeo nimis acribus doloribus te tradas? Quid deploras ac defles ita *letum? Namque si vita præterita, et prima fuit tibi jucunda; et* si *omnes* vitæ *commoditates non fluxerunt* tibi *sicut per vas perforatum, neque inutiles* tibi *perierunt, quare non abis, veluti convivator, saturatus vita?* Cur non *accipis lubenti animo, o stulte, quietem tutam? Contra vero, si res illæ omnes, quibus usus es, effluxerunt et interierunt, et* si *vita fuit* tibi *in offensione: quare cupis adjungere adhuc, quod iterum pessime* tibi *intereat, et totum*

946 *est* deest Delph.—947 *congenus* V. ed. *congeris* Th. Ra.—948 *Nam tibi grata fuit* O. Mus. B. 1. 3. *Nam grata fluxit tibi* P. Ald. *gratis* P. in not. Voss. vet. et L. B. *fuit* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bip. Hav. Delph. *si* deest P. Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. Cant. *gratum* V. ed. Ferr.—950 *conteriere* Mus. B. 2. *interire* Cant.—951 *Conunia* V. ed. *communia* Th. Ra.—952 *animo atque* Mus. B. 2. *quietam* Ferr. V. ed.—953 *Sin ea quæ functus* P. Nard. Bas. Ald. *Sive æque fluctus* V. ed. Th. Ra. *Sive aquæ fluctus* Mus. B. 2. 3. *Sive aquæ fructus* Ferr.—954 *offensa* Mus. B. 3. *offensu* edd. vulg. *quæres* Vind. V. ed. Mus. B. 2. Cant. Th. Ra. *quæ res* Ferr.—955 *mali* V. ed. Bodl. Voss. L. B. O.

NOTÆ

eris: eadem enim sum; nec mutor usquam. Itaque solatur eos Poëta, qui prospera sunt usi fortuna: nec despicit eos, qui adversam experti sunt. O! juvenum doctor, senumque censor egregius! si impia demas, aureis sane præceptis digna sunt hæc, quæ tradit ad calcem hujus libri.

946 *Mortalis*] O homo!

949 *Pertusum . . . vas*] Quod nihil continet, quod nunquam expletur. Sic infra vs. 1022. et VI. 19. 20.

951 *Quur non, &c.*] Imitatus est hunc locum Hor. Sat. I. 1. 'Inde fit ut raro qui se vixisse beatum Dicat, et exacto contentus tempore vitæ Cedat, uti conviva satur, reperire queamus.' Adeo inexplebilis vitæ cupiditas homines tenet.

952 *Securam quietem*] Mortem, in qua nihil timendum est.

953 *Quæ fructus quomque*] Tmesis; *quæcumque*. Vox autem fructus, a verbo fruor, fruitus vel fructus. Hinc alii male *functus*. Sic vs. 969. 'perfructus.'

954 *In obfenso* [*offensu*] In offensione. I. e. si in vita offendisti in res adversas. Alii *in offensa*.

Non potius vitæ finem jacis, atque laboris?
Nam, tibi præterea quod machiner inveniamque,
Quod placeat, nihil est: eadem sunt omnia semper.
Si tibi non annis corpus jam marcet, et artus
Confectei languent; eadem tamen omnia restant,
Omnia si perges vivendo vincere secla;
Atque etiam potius, si numquam sis moriturus:'—
Quid respondemus, nisi justam intendere litem
Naturam, et veram verbis exponere caussam?
At, qui obitum lamentetur miser amplius æquo,
Non merito inclamet magis, et voce increpet acri?

infructuosum pereat? Nonne satius quæris finire vitam et pœnas tuas? Namque nihil habeo, quod amplius excogitem, et reperiam, quod gratum sit tibi: cuncta sunt perpetuo eadem. Si corpus nondum confectum *annis languescit tibi, neque membra labefactata deficiunt* et marcescunt: *tamen hæc cuncta restant eadem, etiamsi continuabis superare omnia sæcula vivendo; aut etiamsi nunquam interiturus sis. Quid* est, quod *dicimus* ad hæc, *nisi naturam inferre* nobis *æquam actionem? et veram rationem explicare dictis? Verum, nonne rectius ac jure increpabit, et verbis minacibus objurgabit* eum, *qui infelix deploret mortem plus*

Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. *male* reliqui. *accidat* V. ed. Th. Ra. Ald. P. *accidit* Bodl. *gratum* pro *ingratum* Mus. B. 2.—956 *Non* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *Nunc* P. Bodl. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *Nec* vulg. *fine* Mus. B. 2. *facis* P. Cant. et edd. vulg. H. vs. deest Vind.—957 *inveniamque est* P. Ald. Bas. marg.—958 *placet* Voss. vet. et L. B.—959 *marret* V. ed. *maceret* Th. Ra.—961 *perges* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Nard. Bas. *pergas* vulg. *vivere secla* Mus. B. 2.—962 Rubrica notatur Voss. marg. Voss. L. B. deest Voss. vet.—963 *respondeamus* edd. vulg. *si* Sus. P. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. V. ed.—964 *Natura* P. Ald. *Naturæ* P. in not. Cant. *Maturam* Mus. B. 2.—965 *Atque* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th.

NOTÆ

963 *Respondemus*] Lambin. *responderimus* vel *respondeamus*; ut vocales *e* et *a* coalescant in unam syllabam.

965 *At, qui obitum, &c.*] His 20. vss. continetur VII. argumentum, quo probat mortem aut nihil esse, aut nihil ad nos pertinere. Est autem prosopopœia, seu oratio ejusdem Naturæ, quam loquentem inducit, et objurgantem eos, qui vitæ desiderio nimis tenentur, mortemque obire recusant, quasi vita non expletos; cum tamen ea sit rerum vicissitudo, ut aliæ aliis cedant, aliæque generentur ac crescant ex interitu et seminibus aliarum neque vita ulli detur ad mancipium, sed cunctis ad usum. Hinc facetissimus extat dialogus apud Lucian. Menippi et Chironis, in quo Chiron interrogatus a Menippo, cur mori maluerit, cum sibi immortali esse liceret, respondet, perpetuum rerum tenorem, et similia omnia suo tempore vicissim excurrentia satietatem vitæ sibi pepperisse.

'Aufer, ab hinc, lacrumas, Barathre, et conpesce querelas.'
Grandior heic vero si jam, seniorque, queratur:
'Omnia perfunctus vitai præmia, marces;
Sed, quia semper aves, quod abest, præsentia temnis,
Inperfecta tibi elabsa est, ingrataque, vita;
Et nec opinanti mors ad caput adstitit ante,
Quam satur, ac plenus, possis discedere, rerum.
Nunc aliena tua tamen ætate omnia mitte,
Æquo animoque, age dum, magnis concede; necesse est:'
Jure, ut opinor, agat; jure increpet, inciletque.
Cedit enim, rerum novitate extrusa, vetustas
Semper, et ex aliis aliud reparare necesse est:

justo? Tolle hinc fletus tuos, o *stulte, et reprime questus* tuos. At *vero si* ætate *provectior et senior conqueratur: Languescis* cum *jam usus* sis *omnibus mercedibus vitæ. Verum, quia perpetuo cupis, quod non est, contemnis præsentia. Vita inofficiosa et nondum absoluta effluxit tibi, et inopinanti* tibi *mors stetit juxta caput prius, quam expletus et saturatus rebus queas excedere* e vita. *Attamen jam relinque omnia, quæ ad vitam tuam non pertinent, et agesis, jam lubenti animo cede aliis;* namque *oportet. Sane, ut puto, faciet recte, ac merito objurgabit, atque increpabit. Namque vetustas expulsa rebus novis continuo cedit; oportet reficere*

Ra.—966 *Num* P. Ald.—967 *Barathre* Vind. Bod. Voss. vet. et L. B. *Barathro* Bip. Fab. *Barde* Gif. Par. Delph. P. Ald. *Bande* Gryph. marg. *Baratte* V. ed. Cant. Th. Ra. *Baratre* O. Mus. B. 2. 3. Ferr. *Baractre* Mus. B. 1.—969 *perfructus* Vind. Bodl. Hav. Bip. Delph. *per sanctus* V. ed. *per sanctos* Th. Ra. *merces* Sus. *martes* V. ed. Th. Ra. *mares* quidam.—970 *abes* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *abest* Mus. B. 2. Ferr.—971 *Imperfecte* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra.—972 *opinati* P. Vind. O. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. Ald. —973 *et* Mus. B. 2. *discernere verum* Mus. B. 1.—974 *vitte* V. ed. Th. Ra. *amitte* Sus. *mittis* Mus. B. 2.—975 *agendum* Voss. vet. et L. B. Vind. Cant. *magnis* Vind. V. ed. O. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. *magis* Mus. B. 2. *jam aliis* P. et edd. vulg. *est* deest Voss. vet.—976 *inciliet* Vind. Cant. Ferr. Bip. *insimulet* O. Mus. B. 1.—977 *exclusa* Mus. B. 1.

NOTÆ

967 *Barathre* [*barde*] Stulte, stolide. Lamb. *barathro;* est autem barathro, onis, insatiabilis homo, et avidissimus. Horat. 'Mendici, mimæ, barathrones, hoc genus omne.' Non male.

969 *Perfunctus* [*perfructus*] A verbo perfruor: vs. 953.

970 *Quod abest*] Quod futurum est; quod nondum habes.

974 *Aliena tua... ætate*] I. e. quibus frui non debeas in vita. Horat. Sat. II. 1. 'Vivere si recte nescis, decede peritis. Lusisti satis, edisti satis, atque bibisti: Tempus abire tibi est,' &c.

976 *Agat, increpet, &c.*] Supp. est ut. Vel subjunctiv. pro indicativi futuro.

Inciletque] Incilare, est increpare, improbare, atque incusare, inquit Festus. Pacuvius Duloreste: 'Si quis hac me oratione incilet, quid respondeam?' Lucil. 'Nunc, Cai, quoniam incilans nos lædi' vicissim.'

Nec quisquam in barathrum, nec Tartara deditur atra.
Materies opus est, ut crescant postera secla:
Quæ tamen omnia te, vita perfuncta, sequentur:
Nec minus ergo ante hæc, quam tu, cecidere cadentque.
Sic alid ex alio numquam desistet oriri:
Vitaque mancipio nulli datur, omnibus usu.
  Respice item, quam nihil ad nos ante acta vetustas
Temporis æterni fuerit, quam nascimur, ante.
Hocc' igitur speculum nobis Natura futuri

aliam rem ex aliis rebus; neque res *ulla mittitur in abyssum, et in nigra Infernorum loca. Opus est materia, ut genera posteritatis augeantur: quæ tamen* omnia genera postera *ubi usu erunt vita, subsequentur te. Igitur hæc* omnia *non minus antea perierunt, aut peribunt* olim, *quam tu* ipse. *Atque ita res una non desinit nasci perpetuo ex alia, nec vita conceditur ulli ad dominium,* sed datur *cunctis ad usum* tantum. *Vide quod antiquitas præterita temporis æterni nihil pertinuerit ad nos, priusquam orimur. Ergo natura exhibet nobis hoc speculum temporis venturi.*

in rasura.—979 *quidquam...decidit* edd. vulg.—980 *ne crescunt* V. ed. Th. Ra.—982 *ante hac* Lamb. *quam tu* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Ferr. Mus. B. 3. Cant. Delph. Nard. Sus. V. marg. 1. *te* Mar. *tum* P. Mus. B. 1. Ald. *tunc* Gryph. Mus. B. 2. *nunc* vulg. deest V. ed. Th. Ra.—983 *aliud* V. ed. O. Mus. B. 1. 2. Th. Ra. *desistit* Cant. *decessit* Delph. *desistat* Sus.—984 *mancipio* P. Vind. V. ed. Th. Ra. Ald. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *mancupio* vulg.—

NOTÆ

979 *Nec quisquam* [*quidquam*] *in barathrum, &c.*] I. e. nihil revertitur in nihilum, ut docuit lib. I. sed omnia resolvuntur et revertuntur in prima corpora. 'In barathrum,' i. e. abyssum, in nihilum. Sumitur et a poëtis pro Inferis.

980 *Materies opus est*] Sic locutus est II. 814.

Postera secla] Genera rerum ventura. Sic I. 20. 468. et II. 77. et supra vs. 629. &c. 'secla' pro genera usurpat.

983 *Sic alid* [*aliud*] Alii, *Sic alid,* metri causa. Sic I. 263. 1005. et V. 1304.

984 *Mancipio*] Dominio; Gallice *en propre*. I. e. ut loquuntur Jurisconsulti, nulli datur vitæ proprietas, sed usus. Mancipium dictum est a manu capiendo. Mancipio ea accepisse dicimur, quorum dominium nobis est quæsitum, seu quorum domini sumus per alienationem aliquam, vel per donationem, vel per in jure cessionem, ut aiunt. Plaut. in Curculione. Cicero Epist. ad Curium VII.: et ibid. Curius ad Cicer.

985 *Respice quam nihil ad nos*] His 3. vss. cum dimidio continetur VIII. argumentum, quod a simili ducitur. Sicut enim, inquit, anteacta sæcula nihil ad nos pertinuerunt, et securiora nobis videntur quam ea, in quibus sumus: ita ventura sæcula nihil ad nos pertinebunt, in quibus æterno somno sepeliemur. Itaque sic bene consulit iis qui mortem metuunt ob vitæ amorem, quo tenentur.

986 *Quam nascimur, ante*] Tmesis; antequam nascimur.

Temporis exponit post mortem denique nostram.
Num quid ibi horribile adparet? Num triste videtur
Quidquam? Non omni somno securius exstat?
Atqui animarum etiam, quæquomque Acherunte profundo
Prodita sunt esse, in vita sunt omnia nobis:
Nec miser inpendens magnum timet, aëre, saxum

Demum post mortem nostram an aliquid videtur nobis *ibi* inesse *horrendum? an aliquid apparet mæstum? nonne* illud omne tempus *est tutius, quam omnis sopor? Et vero scilicet ea omnia, quæ tradita sunt esse in imo Acherunte, contingunt nobis* tantum *in vita. Neque infelix Tantalus metuit ingentem lapidem pendentem* in

988 *Exponit temporis* Mus. B. 1.—989 *quid tibi* Cant.—990 *Quiquam* V. ed. Th. Ra. *Non* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. V. marg. 1. *Num* Ferr. *Tam* V. ed. Th. Ra. *Nonne* vulg. *securus* V. ed. Th. Ra.—991 *Atqui animarum etiam* P. Priscian. I. p. 554. Ald. Nard. *Atque animarum etiam* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Bas. *Atque ea nimirum* O. Cant. Bodl. Voss. vet. et L. B. Hav. Bip. Delph. *quantumcunque* Mus. B. 2. *quæ cuique*

NOTÆ

988 *Exponit*] Proponit, foris ponit et expromit, exhibet.

Post mortem denique, &c.] His 47. vss. jam conatur Poëta persuadere hominibus nihil mali post mortem futurum, eaque omnia, quæ de infernalibus pœnis vulgus hominum credit, vitæ solius esse vitia. Nimirum quasi Tantali, Tityi, Sisyphi, Danaidumque pœnæ, ac Cerberus, Furiæ, et Tartarus, &c. sint nobis in vita, nosque vivos exerceant, lacerent, excrucient, exterreant, fodicent, &c. Itaque his 4. vss. prioribus docet hæc omnia nulla esse apud Inferos, sed in vita tantum.

989 *Ibi*] In futuro tempore, post mortem.

991 *Acherunte profundo*] Inferis, ut docui I. 121. et supra vs. 25. et 628. et alibi passim.

993 *Nec miser impendens, &c.*] His 4. vss. explicat ea, quæ de Tantalo feruntur apud Inferos, non vera esse, sed hujus pœnis nobis significari homines, qui Deorum inani metu terrentur, casumque quemlibet timent. Scilicet Tantalus Jovis ex Plote nympha filius dicitur, Agamemnonis et Menelai avus; is cum Deos convivio exciperet, Pelopem filium suum mensæ apposuit; a quo abstinuerunt Dii: patremque tanti sceleris auctorem ad Inferos detruserunt, ubi perpetua fame et siti torqueretur. Scilicet fingitur mersus aquis Eridani ore tenus, quas tamen bibere non potest: fingunt et poma capiti ejus imminere, quæ carpere non licet. Mythologici hanc fabulam vulgo interpretantur de avaris, qui bonis paternis frui non audent. Horat. Sat. I. 1. 'Tantalus a labris sitiens fugientia captat Flumina: quid rides? mutato nomine, de te Fabula narratur. Congestis undique saxis Indormis inhians, et tanquam parcere sacris Cogeris, aut pictis tanquam gaudere tabellis.' Lucretius vero interpretatur de inani Deorum metu, ac casu quocumque, quem timent in vita homines. Sequitur autem eorum opinionem, qui saxum capiti Tantali apud Inferos impendere fingunt, cujus casum perpetuo metuat. Sic Eurip. Orest. Κορυφῆς ὑπερτέλλοντα δειμαίνων πέτρον ἀέρι ποτᾶται, καὶ τίνει ταύτην δι-

Tantalus, ut fama est, cassa formidine torpens;
Sed magis in vita Divom metus urguet inanis
Mortaleis; casumque timent, quem quoique ferat fors.
Nec Tityon volucres ineunt, Acherunte jacentem;
Nec, quid sub magno scrutentur pectore, quidquam
Perpetuam ætatem possunt reperire profecto,
Quam lubet inmani projectu corporis exstet:
Qui non sola novem disparsis jugera membris
Obtineat, sed qui terrai totius orbem,

aëre, sicut aiunt, vano metu marcescens. Verum potius vanus timor Deorum premit homines in vita, et metuunt infortunium quodcunque fortuna inferat. Neque aves descendunt super Tityum prostratum in *Acherunte; neque sane possent invenire aliquid, quod rimentur* per *æternum ævum sub ingenti pectore* illius, *quantumvis constet immenso spatio corporis;* quippe *qui etiamsi non occupet solum novem jugera* terræ *extensis* suis *artubus, sed etiam globum totius terræ: attamen non*

Mus. B. 1.—996 *cassum* Mus. B. 1. *timet* Ferr. *quemcunque* edd. vulg.—998 *Ne* V. ed. Th. Ra. *quid* Vind. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. *qui* P. Gryph. *quoi* Gif. Par. *quod* reliqui. *quisquam* Mus. B. 3.—999 *possunt* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Sus. Mar. Ferr. *possent* Gif. Par. Delph. Cont. P. V. ed. Th. Ra. Ald. *poterunt* vulg.—1000 *pro ictu* V. ed. Th. Ra.—1001 *dispensis* edd. vulg. *distentis* quidam.—1005 *hic et* Ferr. V. ed. Th.

NOTÆ

κήρ. Consule de his Macrob. in Som. Scip. I. 10.

997 *Nec Tityon ineunt, &c.*] His 11. vss. docet ea, quæcumque de Tityi pœnis apud Inferos fabulati sunt poëtæ, significari de hominibus, qui in vita amore libidinoso cruciantur, aut alia quavis cura solicita. Sic Servius ad illum Virgilii Æn. VI. 595. "'Necnon et Tityum,' &c. Sane de his omnibus rebus mire reddidit Lucretius, et confirmat in nostra esse vita omnia, quæ finguntur de Inferis. Dicit enim Tityum amorem esse, hoc est, libidinem, quæ secundum physicos et medicos in jecore est, ut risus in splene, iracundia in felle,' &c. Tityus itaque Jovis filius ex Elara Orchomeni filia fingitur. Is autem adultus captus amore Latonæ Apollinis matris, eam de stupro interpellavit; qua re indignatus Apollo eum sagitta confodit et ad Inferos relegavit, ubi jecur ejus vulturibus fodicandum apposuit ea lege, ut consumtum denuo nasceretur, et sic nunquam a discerpendo cessarent vultures. Tantæ autem magnitudinis gigas fuisse fertur, ut jacens novem terræ jugera occuparet. Ovid. M. 'Viscera præbebat Tityus lanianda, novemque Jugeribus distractus erat,' &c. Virg. Æn. VI. 595. 'Necnon et Tityum terræ omniparentis alumnum Cernere erat, per tota novem cui jugera corpus Porrigitur; rostroque immanis vultur adunco Immortale jecur tundens, fœcundaque pœnis Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto Pectore; nec fibris requies datur ulla renatis.'

999 *Perpetuam ætatem*] Perpetuo tempore, perpetuo.

Non tamen æternum poterit perferre dolorem;
Nec præbere cibum proprio de corpore semper.
Sed Tityos nobis hicc' est, in amore jacentem
Quem volucres lacerant, atque exest anxius angor:
Aut alia qua vis scindunt turpedine curæ.
  Sisyphus in vita quoque nobis ante oculos est,
Qui petere a populo fasces, sævasque secures,

poterit ferre dolorem istiusmodi *perpetuum: neque subministrare alimentum perpetuo de suo corpore. Verum ille* homo *nobis dicitur Tityus* iste, *quem aves dilacerant occupatum amore, et* quem *acris anxietas exedit: aut* quem *solicitudines lacerant alia quacumque cupiditate. Similiter* ille *nobis videtur Sisyphus in vita ob oculos nostros, qui sibi induxit in animum postulare a populo fasces, et crudeles*

Ra. *est hic* Mus. B. 2.—1006 *Quam* Ferr.—1007 *quamvis* V. ed. Th. Ra. *torpedine* P. Th. Ra. Ald. *turpidine* V. ed. Mus. B. 1. 3. *turpedine* Vind. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 2. Cant. Bas. Nard. Voss. marg. *cuppedine* vulg.—

NOTÆ

1005 *Sed Tityos nobis, &c.*] Sic præclare Macrob. I. 10. in Som. Scip. 'Vulturem jecur immortale tundentem nihil aliud intelligi voluerunt [Veteres], quam tormenta conscientiæ, obnoxiæ flagitio, viscera interiora rimantis, et ipsa vitalia indefessa admissi sceleris admonitione laniantis, semperque curas, si requiescere forte tentaverint, excitantis, tanquam fibris renascentibus inhærendo, nec ulla sibi miseratione parcentis; lege hac, qua se judice nemo nocens absolvitur, nec de se suam potest vitare sententiam.'

1007 *Turpedine* [*cuppedine*] Alii *torpedine*.

1008 *Sisyphus in vita, &c.*] His 8. vss. explicat ea, quæ de Sisyphi pœna apud Inferos feruntur de hominibus, qui in vita sunt ambitiosi. Sic Macrob. citato loco: 'Saxum ingens volvere inefficacibus laboriosisque conatibus vitam terentes, atram silicem lapsuram semper et cadenti similem illorum capitibus imminere, qui arduas potestates, et infaustam ambiunt tyrannidem, nunquam sine timore victuri, et cogentes subjectum vulgus odisse dum metuat, semper sibi videntur exitium, quod merentur, excipere.' Sisyphus itaque Æoli filius fuit, qui omnium mortalium astutissimus extitit: cum Atticam latrociniis vexaret occisus est a Theseo. Fabulati sunt poëtæ illum eo supplicii genere apud Inferos plecti, ut saxum in montis verticem provehere cogatur, unde repente deorsum delabitur. Ovid. M. 13. et Virg. Æn. VI. 616.

1009 *Fasces*] Honores, magistratus. Fasces enim apud Romanos erant magistratuum insignia, quæ a lictoribus præferebantur: Consulibus quidem duodeni, Proconsulibus vero et Prætoribus seni. Hinc factum est ut pro ipsis magistratibus usurpentur. Sic Virg. Georg. II. 'Illum non populi fasces, non purpura regum Flexit.' Hæc autem fascium erat figura. Detractis ex betula arbore virgis ita includebatur securis, ut acies ferri in summitate emineret, reliqua pars circumducto loro tegeretur. Quod eo consilio factum docet Plutarchus in Problem. ut noscerent magistratus, iram in sumendo supplicio non præcipitem debere habere. Hinc addidit Poëta noster, 'Sævasque secures.'

Inbibit; et semper victus, tristisque, recedit.
Nam petere inperium, quod inane est, nec datur umquam;
Atque in eo semper durum subferre laborem;
Hocc' est, advorso nixantem trudere monte
Saxum: quod tamen a summo jam vortice rursum
Volvitur, et plani raptim petit æquora campi.
Deinde, animi ingratam naturam pascere semper,
Atque explere bonis rebus, satiareque, numquam;
Quod faciunt nobis annorum tempora, circum
Quom redeunt, fetusque ferunt, variosque lepores;
Nec tamen explemur vitai fructibus umquam:
Hocc', ut opinor, id est, ævo florente puellas,

secures; et tamen *semper superatus et mœstus redit. Namque postulare magistratum, qui vanus est, qui nunquam conceditur, et ferre perpetuo extremam pœnam in eo* petendo, sane *istud est* hominem *conantem compellere saxum adverso monte, quod tamen jam devolvitur iterum a supremo cacumine* montis, *et* quod *proruit celeriter in planitiem æquatam campi. Præterea alere perpetuo naturam ingratam cordis, et replere* illam *optimis rebus, neque unquam saturare* illam; *quod* quidem longa *tempora annorum faciunt nobis, dum circum revertuntur, et portant fructus et diversas venustates, neque tamen saturamur unquam frugibus vitæ: istud* sane, *ut puto, hoc est, quod* poëtæ *aiunt virgines ætate florenti conjicere aquam in*

1010 *tristique* Sus.—1011 *Nec* Mus. B. 2. *quid* Sus.—1012 *Atque adeo* Gif. marg. *Atque meo* V. ed. Th. Ra. *perferre* quidam.—1013 *vix autem* pro *nixantem* Mus. B. 2. *tendere* V. marg. 1. *montem* Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr.—1014 *e summo* Gif. marg. P. O. Ald. *e* deest Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. V. ed. Ferr. Th. Ra. *in* V. marg. 1.—1016 *Denique* P.—1017 *explete* Ferr.—1019 *Quin* V. ed. *Quam* O.—1021 *Non* Mus. B. 2.

NOTÆ

1010 *Inbibit*] In animum induxit. Sic loquitur VI. 71. 'Ut ex ira pœnas petere imbibat acres.' Sic loquitur Cic. Orat. pro Quint. 'Quod si facere nolis, atque imbiberit ejusmodi rationibus illum ad suas conditiones inducere.'

1015 *Æquora*] Planitiem, ut supra jam sæpe monui. Unde mare dicitur æquor, quia planum et æquabile.

1016 *Deinde, animi ingratam, &c.*] His 8. vss. Danaidarum pœnas explicat de hominibus, qui rebus ac terræ frugibus nusquam expleri aut satiari queunt. Scilicet Danaus filius Beli et frater Ægypti filias habuit quinquaginta, quæ nupserunt totidem filiis Ægypti: verum una nocte singulæ suos interfecerunt maritos, præter unam Hypermnestram. Hinc fabulati sunt Poëtæ illas ideo apud Inferos aquam in dolium pertusum congerere, donec compleatur, quod nusquam fieri poterit. Sic Macrob. citat. Sic Horat. Od. III. 11.

1018 *Quod faciunt, &c.*] I. e. quod fit, cum redeuntibus annis, tanta rerum copia, quas terra parit, fruentes nunquam tamen explemur.

1021 *Puellas*] Danaidas, Belidas, Danai filias, Beli neptes.

Quod memorant, laticem pertusum congerere in vas;
Quod tamen expleri nulla ratione potestur.
  Cerberus, et Furiæ, jam vero, et lucis egestas,
Tartarus, horriferos eructans faucibus æstus;
Quei neque sunt usquam, nec possunt esse, profecto:
Sed metus in vita pœnarum pro male factis
Est insignibus insignis; scelerisque luela

vas perforatum; quod tamen nullo modo potest compleri. Nunc vero nec Cerberus, nec Furiæ, nec Tartarus carens lumine, evomens horrendos ardores e gutture suo, hæc, inquam, omnia *nullibi extant, neque sane queunt esse* ullibi: *verum timor suppliciorum pro sceleribus notatissimis est manifestus carcer,* quæ est *expiatio cri-*

ut deest V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. *actio* pro *ævo* V. ed.—1022 *cogere* Voss. L. B. O. Mus. B. 2. 3. Th. Ra.—1023 *tamen* deest V. ed. Th. Ra. *explere* V. ed. *ulla* Voss. vet.—1024 *et* abest Mus. B. 3. *si me* pro *Furiæ jam* Mus. B. 1. *lucis egestas* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Voss. marg. *lucis egenus* P. et vulg. edd.—1025 *horrifero* Mus. B. 2. *eruptans* O. Mus. B. 2.—1026 *Qui* P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gif. marg. Ferr. Th. Ra. Ald. *Hæc* vulg. *nec sunt* Mus. B. 1. *nec possunt* P. V. ed. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *neque* reliqui.—1028 *biela* V. ed. *lucella* Mus. B. 2. *numella* vel *numela* P. Gryph. marg. Bas. marg. vid.

NOTÆ

1022 *Pertusum in vas*] Sic vs. 950.

1023 *Potestur*] Sic olim potesse pro, posse, ut monui I. 666. II. 225. 1008. et supra vs. 320.

1024 *Cerberus, et Furiæ, &c.*] His 13. vss. docet nusquam esse Cerberum, Furias, Tartarum, pœnas, verbera, et alia id genus instrumenta, quibus apud Inferos dicuntur plecti sontes. Quippe cum animas mortales docuerit, nullos esse Inferos necesse est. Cerberus autem fingitur a poëtis canis triceps, Inferorum custos. Virg. Æn. VI. 417. 'Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci Personat, adverso recubans immanis in antro,' &c. Senec. in Fur. Ovid. VII. Horat. Od. II. 19. et Od. III. 11. et alii. Furiæ autem poëtis dicuntur tres, Alecto, Tisiphone, Megæra, noctisque et Acheruntis filiæ. Ad hæc autem sic præclare Cicero orat. pro Rosc. Amerino: 'Nolite putare, quemadmodum in fabulis, eos, qui aliquid impie sceleratèque commiserunt, agitari et perterreri Furiarum tædis ardentibus; sua quemque fraus, suus terror maxime vexat, suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit, suæ malæ cogitationes, conscientiæque animi terrent. Hæ sunt impiis assiduæ, domesticæque Furiæ, quæ dies noctesque parentum pœnas a consceleratissimis filiis repetant.' Vide et Virg. Æn. VI. 605. et seqq.

1025 *Tartarus*] Sing. masc. at plur. Tartara, orum. Locus est Inferorum profundissimus, in quo sontes plecti creduntur. Virg. Æn. VI. 577. et seqq. Hom. Il. VIII. Hesiod. in Theog. et Lucretius iterum IV. 418. 'Despectum præbet sub terras impete tanto, A terris quantum cœli patet altus hiatus.'

1028 *Luela*] Ita Lamb. Par. et alii plures. I. e. expiatio; a verbo luere. Nonnulli tamen legunt *Numella.* Est autem Numella, ait Nonius, machinæ genus ligneum ad discruciandos noxios comparatum, quo et collum et pe-

Carcer, et horribilis de saxo jactus eorum,
Verbera, carnufices, robur, pix, lamina, tædæ:
Quæ tamen et si absunt, at mens, sibi conscia factis,
Præmetuens, adhibet stimulos, torretque flagellis:
Nec videt interea, qui terminus esse malorum
Possit, quive siet pœnarum denique finis:
Atque eadem metuit magis, hæc ne in morte gravescant.
Hinc Acherusia fit stultorum denique vita.
  Hocc' etiam tibi tute interdum dicere possis:

minis; et horrendus projectus deorsum de rupe, flagella, tortores, custodia obscura, pix, lamina, faces: quæ omnia *licet non adsint, tamen animus reus* alicujus criminis *patrati timens addit sibi aculeos, et urit* se *verberibus: neque interim cernit, quis finis queat esse* suorum *dolorum, nec quis terminus sit suorum suppliciorum: et timet etiam ne hæc eadem* mala *augeantur magis in morte. Inde demum accidit* ut *vita stolidorum fiat infernalis. Tu ipse poteris etiam aliquando loqui tibi: Bonus*

Varr. R. R. II. Colum. VII. Plaut. in Asin.—1029 *deorsum* vulg. *deosum* Sus.—1030 *agmina* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr.—1031 *et* deest Mus. B. 2. *absumat mens* Voss. L. B. Voss. marg. *ac* pro *at* Mus. B. 2. *facti* P. et edd. vulg.—1033 *intera* V. ed.—1034 *quive siet* Mus. B. 1. *nec qui sit* P. V. ed. Bodl. *neque sit* Vind. Mus. B. 2. 3. *quive sit* O. *nec quæ sit* vulg.—1035 *hic* Mus. B. 3. *in* deest Mus. B. 1.—1036 *Hic* P. V. ed. Voss. vet. O. Cant. Ferr.

NOTÆ

des immittunt. Quale genus nos Galli vocamus forte *Pilori*. Festus autem scribit esse genus vinculi quo quadrupedes ligantur. Plautus hujus vocis meminit in Asin. 'Nervos, catenas, carcerem, numellas, pedicas, horas.'

1029 *De saxo jactus* [*jactu'*] Jactu' pro, Jactus. De hoc autem genere supplicii vide Horat. Sat. I. 6. Dejiciebantur enim rei perduellionis apud Romanos de Tarpeio monte.

1030 *Robur*] Festus, 'dicitur is locus quo præcipitatur maleficiorum genus, quod ante arcis robusticis includebatur.' Male autem Lambinus *rebus*. Sic enim Apuleius in Apolog. 2. 'O subtilitas digna carcere et robore.' Valer. Maxim. VI. de Severit. 'Quin etiam familiares eorum, ne quis reip. inimicis amicus esse vellet, de robore præcipitati sunt.' Scilicet ex arcis sontes interdum præcipitabantur et interficiebantur. Quanquam non desunt interpretes, qui vocem 'robur' hic interpretantur de fuste aut ligno fustuario quo sontes tundebantur.

1036 *Hinc Acherusia, &c.*] I. e. hinc stultorum vita fit anxia, solicita, ærumnosa, omnibus denique pœnis et cruciatibus refecta, ita ut vivi videantur eas ferre pœnas, quas apud Inferos damnati ferre dicuntur, Tityus, Tantalus, Danaides, &c.

1037 *Hocc' etiam tibi, &c.*] His 29. vss. seqq. consolatur interim mortalem quemque de sua mortali conditione, quod multi reges, imperatores, philosophi, et sapientes mortui sint, nec meliori usi sint conditione, quam vulgus hominum.

1038 *Ancus* [*Ancu'*] Pro *Ancus* metri causa. Fuit autem Ancus, cognomento Martius, quartus Romanorum Rex, cujus ingenium indicat T. Livius

'Lumina sis oculis etiam bonus Ancus reliquit;'
Qui melior multis, quam tu, fuit, inprobe! rebus.
Inde aliei multei reges, rerumque potentes,
Obciderunt, magnis quei gentibus imperitarunt.
Ille quoque ipse, viam qui quondam per mare magnum
Stravit, iterque dedit legionibus ire per altum,
Ac pedibus salsas docuit superare lacunas,
Et contempsit equis, insultans, murmura ponti;
Lumine adempto, animam moribundo corpore fudit.

Ancus liquit quoque lucem ex oculis suis, qui tamen, o nequam, melior fuit, quam tu in pluribus rebus. Deinde alii complures reges, et domini, qui imperaverunt maximis populis, mortui sunt etiam. *Ille etiam ipse* Rex, *qui olim fecit iter supra immensum pelagus, et fecit viam suis legionibus incedere per mare, et edocuit transire pedibus supra abyssos salsos* maris alti, *et gradiens super aquas sprevit strepitus Hellesponti, emisit animam* e suo *corpore mortali, et privatus est luce. Scipio, ful-*

Th. Ra. Ald.—1038 *sic* P. Ald. Ferr. *suis* Delph. *sic etiam solus bonus Ancus* Nard. Bas. *reliquit Ancus* Mus. B. 2.—1041 *Occidere* Ferr. *impeditarunt* V. ed. *quæ* Mus. B. 2.—1043 *que* deest Mus. B. 2.—1044 *superare* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. O. Mus. B. 1. 2. Gryph. Nard. Bas. *superire* Gif. Par. Voss. marg. *super ire* vulg. *lucanas* V. ed. Th. Ra.—1045 *contusit* V. ed. Th. Ra. *aquis* Lamb. et edd. vulg. *æquis* Bodl.—1046 *fugit* V. ed. Ferr. Th. Ra. O.

NOTÆ

his verbis: 'Avitæ gloriæ memor; medium erat in eo ingenium et Numæ et Romuli memor: cuilibet superiorum regum belli pacisque et artibus et gloria par.' De quo Virg. Æn. VI. 815. 'Quem juxta sequitur jactantior Ancus, Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.' Scilicet qui et populi et Patrum favore regnum habuerit.

1040 *Rerumque potentes*] Imperatores, viri potentissimi.

1042 *Ille quoque, &c.*] His 5. vss. loquitur de Xerxe Persarum rege, qui Hellesponto juncto, perfosso Athone monte, maria ambulavit, terramque navigavit, ut narrat Herod. Polyhym. sed qui tamen mortem obiit.

1045 *Equis* [*Aquis*] *insultans*] Gradiens super aquas: vel, ad mentem Herodoti, contumeliose agens cum aquis maris. Namque Herodotus citatus narrat Xerxem indignatum, quod audiisset pontem in Hellesponto factum, coorta sæva tempestate, esse disturbatum, et contritum, jussisse trecentas plagas fluctibus infligi et mare verberari, et compedibus constringi, cum quidem ii, quibus hoc negotii datum esset, talia quædam loquerentur objurgantes: 'O aqua amara et salsa, dominus has de te pœnas sumit, quia eum injuste læsisti nulla ab eo accepta injuria: et rex quidem Xerxes te trajiciet velis, nolis. Merito autem tibi nemo sacrificat, utpote qui sis fluvius dolosus et salsus.' Græcis supersedi, brevitatis causa.

Ponti] Hellesponti.

1046 *Animam fudit*] Non posuit libenter, sed fudit, quia, ut scribit Diod. Siculus lib. II. interfectus est ab Artabano.

Scipiades, belli fulmen, Carthaginis horror,
Ossa dedit terræ, proinde ac famul infimus esset.
Adde repertores doctrinarum, atque leporum:
Adde Heliconiadum comites; quorum unus Homerus,
Sceptra potitus, eadem aliis sopitus quiete est.
Denique, Democritum, post quam matura vetustas
Admonuit memores motus languescere mentis,
Sponte sua leto caput obvius obtulit ipse.
Ipse Epicurus obiit, decurso lumine vitæ;

men belli, et timor Carthaginis, reddidit ossa sua *humo, tanquam servus postremus fuisset. Adjunge inventores scientiarum et charitum: adjunge socios Heliconiadum, quorum unus Homerus assecutus imperium soporatus est eodem somno*, quo *ceteri. Demum ubi tempestiva longævitas monuit Democritum*, ut *recordaretur sensus animi sui torpescere, ipse libenti animo* et *occurrens præbuit caput* suum *morti. Epicu-*

Mus. B. 2. 3. Cant.—1048 *perinde* V. marg. 1. *improbus* P. Bas. marg. Th. Ra. Ald.—1050 *avus Homerus* Delph.—1051 *potitur* Nonius, VII. 112. *potius* V. ed. Th. Ra. *sopitusque* Ferr.—1052 *natura* V. ed. Vind. O. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. *nativa* Mus. B. 1. Ferr.—1053 *memorem* Mus. B. 3. Lamb. et edd. vulg. *metus* pro *motus* Mus. B. 2.—1055 *de curso* V. ed. *de cursu* Mus. B. 2. Th. Ra.—

NOTÆ

1047 *Scipiades*] Scipio. Sic loquitur Horat. Sat. II. 1. 'Virtus Scipiadæ et mitis sapientia Læli.'

Belli fulmen] Sic Virg. Æn. VI. 'Duo fulmina belli, Scipiadas.'

Carthaginis horror] Loquitur de P. Cornelio Scipione, qui cognominatus est Africanus, quippe qui missus in Africam tantum terroris Carthaginensibus intulerit, ut Annibalem ab Italia ad patriæ defensionem revocaverint; cum quo congressus Scipio ingenti illum clade fusum superavit, Carthaginemque fecit Romanis vectigalem. Sic Manil. I. 790. 'Scipiadæque duces, fatum Carthaginis unum.'

1048 *Famul*] Antiquitus dicebatur famul pro, famulus; Nonius. Sic Ennius: 'Mortalem fortuna repente Reddidit e summo regno ut famul infimus esset.'

1049 *Leporum*] Gratiarum, charitum, elegantiarum, venustatis.

1050 *Heliconiadum*] Musarum, quæ ab Helicone monte sibi sacro dictæ sunt Heliconiades. Comites autem Musarum vocat poëtas, quorum Homerus princeps est. Sic Manil. II. 8. et seqq. laudes Homeri prosequitur.

1051 *Sceptra potitus*] Principatum obtinens.

Aliis] Hellenismus, τῇ αὐτῇ τοῖς ἄλλοις. H. e. eadem, qua alii sopiti sunt quiete.

Sopitus [*Sopitu'*] Pro *Sopitus*, metri causa.

1052 *Democritum*] Qui centum et novem annos cum vixisset, primo mortem propinquam nidore panum aliquot dies retardasse dicitur: deinde mortem sponte oppetiisse traditur. Non igitur expectavit mortem Democritus, sed antevertit, et caput ipsi sponte obtulit.

1055 *Ipse Epicurus*] Supp. morti caput obtulit. Hunc autem laudat, quasi sapientum omnium facile principem. Sic initio hujus libri.

Qui genus humanum ingenio superavit, et omneis
Restinxit, stellas exortus uti aërius sol.
Tu vero dubitabis, et indignabere, obire,
Mortua quoi vita est prope jam vivo, atque videnti?
Qui somno partem majorem conteris ævi;
Et vigilans stertis, nec somnia cernere cessas,
Solicitamque geris cassa formidine mentem;
Nec reperire potes, quid sit tibi sæpe mali, quom
Ebrius urgueris multis miser undique curis,
Atque, animo incerto fluitans, errore vagaris?
Si possent homines, proinde ac sentire videntur

rus ipse mortuus est, absoluta luce vitæ, qui vicit gentem hominum mentis acumine, et qui obscuravit omnes, sicut sol aërius sidera, cum oritur. Tu autem hæsitabis, et dolebis mori, cui viventi ac videnti etiam jam jam fere vita est obita? qui consumis majorem partem vitæ tuæ in *sopore?* Et qui *vigilans somnias, neque desinis videre soporem, et habes animum anxium inani metu? Neque etiam potes invenire plerumque quid mali habeas, ubi* scilicet tanquam *vinolentus, infelix opprimeris pluribus solicitudinibus ex omni parte. Et jactatus dubio errore mentis pervagaris? Si homines possent cognoscere ex quibus causis, et unde tantum pondus malorum*

1056 *ingenios* Ferr.—1057 *Restinxit* Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. et codd. Lactantii, III. 17. *Restrinxit* Gryph. Nard. Bas. P. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *Præstinxit* Lamb. *Præstrinxit* Cont. Gassend. *ut* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *ætherius* Vind. et edd. vulg.—1060 *congeris* O.—1061 *vigilaris* V. ed. *vigilare* Th. Ra.—1063 *potes ubi* omisso *tibi* Mus. B. 1. *quod* Mus. B. 2. Bas. *ibi* pro *tibi* Mus. B. 3.—1064 *multis inseris* V. ed. Th. Ra.—1065 *animi* Vind. et edd. vulg. *vagoris* V. ed. Th. Ra.—1066 *videre* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald.—1068

NOTÆ

1057 *Restinxit* [*Præstinxit*] Obnubilavit, obscuravit. Lamb. Pareus, et alii complures, a verbo præstingo, i. e. obtenebro, inquit Nonius. Hinc Cicero Deor. II. 'Sol dictus, vel quia solus ex omnibus sideribus est tantus; vel quia cum est exortus, obscuratis omnibus solus apparet.' Hinc male quidem *restinxit*, vel *extinxit*, vel *perstrinxit*. Igitur sicut sol exortus obscurat stellas, ita Epicurus ceterorum lumen ac ingenium præstinxit ac obscuravit.

1059 *Vivo atque videnti*] Sic Terent. Eunuch. 'vivus vidensque pereo.' Sic Cic. pro Quintio: 'huic acerbissimum vivo videntique funus ducitur.' Sic Plaut. Amph. 'vix apud me sum vigilans, prope dormio: vigilans somnio: vivus et sanus intereo.' Hæc proverbialiter dicuntur.

1062 *Cassa formidine*] Inani metu. Sic vs. 994.

1066 *Si possent homines, &c.*] His 42. vss. docet quod, si homines ita suarum ægritudinum ac molestiarum causas noscerent, sicut earumdem sentiunt aculeos et gravitatem, sane non ita viverent, ut magna ex parte illos vivere videmus. Noverint igitur mortali esse conditione, ne ita vitæ cupidi sint.

Pondus inesse animo, quod se gravitate fatiget,
E quibus id fiat caussis quoque noscere, et unde
Tanta mali tamquam moles in pectore constet;
Haud ita vitam agerent, ut nunc plerumque videmus:
Quid sibi quisque velit, nescire, et quærere semper;
Conmutare locum, quasi onus deponere possit.
Exit sæpe foras magnis ex ædibus ille,
Esse domi quem pertæsum est, subitoque reventat;
Quippe foris nihilo melius qui sentiat esse.
Currit, agens mannos, ad villam præcipitanter,
Auxilium tectis quasi ferre ardentibus instans:
Oscitat ex templo, tetigit quom limina villæ;
Aut abit in somnum gravis, atque oblivia quærit:
Aut etiam properans urbem petit, atque revisit.
Hoc se quisque modo fugit: at, quem scilicet, ut fit,

insit sibi *in corde, æque ac videntur sentire molem* mali *constare* sibi *in mente, quæ* moles *frangit illos* suo *pondere:* sane *non ducerent vitam veluti nunc sæpissime cernimus, nimirum ignorare, quid sibi quisque velit, et inquirere perpetuo, mutare sedem, veluti queat dimittere onus,* quo gravatur. *Alius plerumque egreditur foras ex magnis palatiis, quem tædet esse domi, et illico redit: nimirum quia experitur non sibi esse melius foris.* Alius *properat ad villam agitans equos* suos *cum omni festinatione, tanquam festinans ferre subsidium ædibus quæ incenduntur: verum ubi primum contigit atria villæ* suæ, *statim oscitat* præ tædio. *Vel dedit se in soporem, et quæritat obliviones* rerum, *vel etiam festinans vadit in urbem et revisitat illam. Hac ratione unusquisque vitat seipsum: verum quia nimirum ut*

E quibus Vind. Voss. vet. et L. B. O. Cant. Delph. Bas. Nard. *Et* reliqui. *cognoscere* P. Ald. Mus. B. 2. et edd. vulg.—1069 *tanti* pro *tanquam* V. marg. 1. *molles* Mus. B. 2. *tu pectore* V. ed. Th. Ra.—1070 *Aut non* Mus. B. 2. *Haud ira* V. ed. Th. Ra.—1071 *Quod* V. marg. 1. *nesciens* Mus. B. 2.—1072 *Commutes* Mus. B. 2. *disponere* V. ed. Th. Ra. *possis* Mus. B. 2.—1073 *Exiit* P. Vind. V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—1074 *Isse domum* V. marg. 1. *domi per quem* Mus. B. 1. 2. 3. *sit* Voss. vet. *reventat* P. in not. Cant. *revertat* V. marg. 1. *reventant* P. in not.—1075 *foras* Cant. *faris* V. ed. Th. Ra.—1076 *agens in annos* V. ed. Th. Ra. *villam hic* edd. vulg.—1077 *instas* Vind.—1078 *exemplo* V. ed. Th. Ra.—1079 *oblica* V. ed. Th. Ra. H. vs. et seq. ita conflantur in Voss. vet. *Aut abit in somnum, gravis atque revisit, &c.* Cant. *absit.*—1080 *potit* V. ed. *querit* Mus. B. 2.—1081 *ad quem* V. ed. Ferr. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 2. 3. *ad quod* P. *ad quod?* P. in Not. *at quod* Gryph. Nard.

NOTÆ

1076 *Mannos*] Equos parvos et breves. Horat. ad Mæcen. Lib. I.

1078 *Oscitat*] Oscitatio quippe hominis est aliud agentis, et præsentibus non contenti, et quæ adsunt fastidientis, et quæ absunt desiderantis.

Ecfugere haud potis est, ingratiis hæret, et obit;
Propterea, morbi quia caussam non tenet æger:
Quam bene si videat, jam rebus quisque relictis
Naturam primum studeat cognoscere rerum;
Temporis æterni quoniam, non unius horæ,
Ambigitur status, in quo sit mortalibus omnis
Ætas post mortem, quæ restat quomque, manendo.
  Denique, tanto opere in dubiis trepidare periclis
Quæ mala nos subigit vitai tanta cupido?
Certe equidem finis vitæ mortalibus adstat;
Nec devitari letum pote, quin obeamus.
  Præterea, vorsamur ibeidem, atque insumus, usque;

accidit, non potest fugere seipsum, *invite vacillat, et vexatur, eo quod*, cum *ægrotus* sit, *nesciat causam morbi* sui. *Quam* quidem *si unusquisque recte noverit, tunc, depositis* aliis *negotiis, primo conaretur noscere naturam rerum, quia status temporis æterni, non* autem *unius* tantum *horæ, in controversia est; in quo* quidem statu *tota vita hominum, quæcumque superest perduranda post mortem, consistat. Demum quænam adeo magna et perniciosa cupiditas vitæ cogit nos metuere adeo vehementer in discriminibus incertis? Certus sane terminus vitæ stat* universis *hominibus, neque mors potest evitari, quominus perfungamur* ea. *Adde quod volvimur semper et stamus in eodem loco: neque ulla nova voluptas excuditur*

Bas. Mar. 1. Delph.—1082 *ingratius* Gryph. Nard. V. marg. 1. Bodl. Voss. vet. et L. B. *invitus adhæret et odit* P. *obit* Wakef. ex conj. *adit* V. ed. Th. Ra. *odit* Ferr. Ald. Sus. Bas. marg. V. marg. Bodl. Voss. vet. et L. B. *angit* Hav. Bip. Delph.—1083 *Præterea* Vind. V. ed. O. Ferr. Th. Ra.—1084 *bone* P. Ald. *neque* pro *bene* Mus. B. 1. O. *suadeat* Mus. B. 1.—1085 *primi* V. ed. Th. Ra.—1086 *Æterni temporis* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. 3. *Æterni q. n. temporis* Cant. *non* deest V. ed. Th. Ra. *velut unius* P. Ald. Gryph. marg.—1087 *fit* V. ed. Th. Ra. *sic* Mus. B. 1.—1088 *Actas* V. ed. *resta* V. ed. *testa* Th. Ra. *manendum* Mus. B. 2. *manenda* edd. vulg.—1090 *subiit* O. *subit* Mus. B. 1.—1091 *Certa quidem* P. Vind. et edd. vulg.—1092 *quando* V. ed.

NOTÆ

1084 *Rebus relictis*] I. e. rebus aliis omnibus relictis; usitatum loquendi genus. Sic Plaut. Epid. 'Ego relictis rebus Epidicum operam quærendo dabo.' Et Terent. Andr. 'Herus me rebus relictis jussit Pamphilum hodie observare.'

1087 *Ambigitur*] In controversiam datur: h. e. non quæritur de statu unius horæ, sed temporis æterni.

1088 *Manendo*] Perdurando. H. e. in quo statu temporis æterni homines omnem ætatem, quæcumque post mortem restat, necessario permanebunt; neque unquam iterum hanc lucem revisent.

1091 *Certe equidem* [*Certa quidem*] Lamb. bene. Pareus, *certe equidem;* idem sensus.

1092 *Pote*] Græcis δυνατὸν, quod possibile, dicitur; i. e. potest. Dicitur enim potis et pote, adjectivum.

Nec nova vivendo procuditur ulla voluptas:
Sed, dum abest, quod avemus, id exsuperare videtur
Cætera; post aliud, quom contigit illud, avemus;
Et sitis æqua tenet vitai, semper hianteis:
Posteraque, in dubio est, fortunam quam vehat ætas;
Quidve ferat nobis casus, quive exitus instet.
Nec prorsum, vitam ducundo, demimus hilum
Tempore de mortis; nec delibrare valemus,
Quo minus esse diu possimus morte peremptei.
Proinde, licet quot vis vivendo condere secla,
Mors æterna tamen nihilo minus illa manebit:

nobis producendo vitam. Verum ubi non est, quod cupimus, illud videtur nobis præstare aliis omnibus rebus: *deinde, ubi consecuti sumus illud, jam cupimus aliud: et par sitis vitæ vexat perpetuo illos, qui avidi sunt* illius; *et ambigitur quam sortem vehat venturum ævum, et quid infortunii importet nobis, aut quis finis immineat. Neque* tamen *detrahimus, nec possumus* etiam *deripere vel minimum quid de tempore leti producendo vitam, quin queamus esse diutius perfuncti leto. Itaque, quantumvis liceat accumulare sæcula vivendo, nihilominus tamen mors*

Th. Ra.—1094 *videndo* V. ed. Th. Ra. *producitur* Mus. B. 1.—1095 *obest* V. ed. Th. Ra. *abest id* Mus. B. 2. *habemus* Vind. Mus. B. 1. 3. Ferr. V. ed. Th. Ra. *habet* Mus. B. 2.—1096 *haberemus* V. ed. Th. Ra. *habemus* Mus. B. 2. 3.—1097 *Et satis* V. ed. Th. Ra.—1098 *Posteaque* V. ed. Th. Ra. Ald. P. *fortuna* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. 3. *ferat ætas* quidam.—1099 *referat* V. ed. Th. Ra. *casu* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. Vind.—1100 *prorsus* O. Mus. B. 1. *demus* V. ed. Th. Ra.—1101 *delibrare* P. Gryph. marg. *deliberare* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *delibare* O. Gif. Par. Gryph. Nard. Fab. Bas.—1102 *Quid* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *Quod* Mus. B. 2. *possumus* Voss. vet. *sorte* P. Voss. vet. Gryph. Nard. *forte* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—1103 *quod vis* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 3. Delph. *quod* omisso *vis* Mus. B. 2. *conce-*

NOTÆ

1095 *Sed, dum, abest, &c.*] Litera *m* non eliditur, sed breviatur ante vocalem. Sensus est; nunquam præsentibus bonis fruimur, sed futuris semper inhiamus; quæ ubi adepti sumus, alia item, quæ absunt, desideramus. Recte igitur præcipit Horat. Od. III. 29. qui suadet ut in diem vivatur: 'Ille potens sui Lætusque deget, cui licet in diem Dixisse, vixi, cras vel atra Nube polum pater occupato.'

1101 *Delibrare*] Lamb. i. e. detrahere, diminuere, decorticare. Pareus *delibare*, quasi lambere, perstringere, aut detrahere etiam.

1102 *Morte peremtei*] Mortui. Sic Virg. Æn. VI. 'indigna morte peremti.' Et Æn. IX. 'cæde peremtis.'

1104 *Mors æterna*] Sic supra mortem dixit immortalem: 'Mortalem vitam morsque immortalis ademit.'

Nec minus ille diu jam non erit, ex hodierno
Lumine qui finem vitai fecit, et ille,
Mensibus atque annis qui multis obcidit ante.

erit sempiterna. Et is, *qui imposuit terminum vitæ* suæ *ex hodierna luce, non minus diutius jam non existet, ac ille qui mortuus est pluribus mensibus et annis antea.*

dere Mus. B. 2. *ducere* Voss. vet.—1106 *vita* Mus. B. 2.—1107 *accidit* V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

1105 *Nec minus ille diu, &c.*] I. e. æque diu mortuus erit ille, qui ex hodierno die vivendi finem fecit, ac ille, qui multis ante annis obiit. Scilicet cum futurum tempus sit infinitum, in quo mortui manebunt, uterque ille infinitum tempus mortuus manebit.

T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA

LIBER IV.

ARGUMENTUM.

Qua supra libro primo usus est comparatione Lucretius, ut Memmii sui animum tantisper a contentione relaxaret, eadem hunc librum quartum a vs. 1. ad vs. 26. auspicatur, ut auditorem sibi docilem reddat, et attentum. II. Libri hujus proponit argumentum, quod ex industria cum superioribus connectit. Cum enim primo et secundo libro abunde docuerit, quæ et qualia sint rerum primordia, quibus figuris distincta, quo motu ferantur, ac ceteras res procreent, libro vero tertio animæ atque animi naturam fusius explicaverit, merito sane a vs. 26. ad vs. 46. hanc aliam subnectit disputationem, de sensatione tam vigilantium, quam dormientium. Quam disputationem ut ex ordine absolvat, a simulacris exorditur, quorum ope omnem sensationem fieri contendit. Docet itaque, III. a rerum superficie tenuia quædam et subtilissima simulacra mitti, quæ passim per aëra volitant, sigillatim tamen sub visum non cadunt, nisi a speculis, aut aqua, repulsa, in oculos incurrant, a vs. 46. ad vs. 108. IV. Subtilitatem horum simulacrorum demonstrat, et subinde exiguitatem primordiorum confirmat, ad ver. 129. V. Simulacrorum duplex distinguit genus, alterum eorum, quæ sponte sua generantur in aëre, qualia nonnunquam videmus fieri in nubibus, modo gigantum, modo montium, aut etiam belluarum, imagines imitantia; alterum eorum, quæ a rerum superficie avolant, quasi tenues rerum exuviæ: et deinde a rerum superficie has exuvias perpetuo oriri docet, et ea motus celeritate per aëra ferri, ut vel luminis solaris jactum facile superent, a vs. 129. ad vs. 216. VI. Quia visus omnium sensuum primus habetur, ab eo exorditur, quem ex simulacrorum, seu imaginum, incursu fieri docet: interim autem explicat ea omnia, quæ ad visus causas spectant; variaque de visu problemata proponit,

quæ rite solvit et explicat, a vs. 216. ad vs. 471. VII. Ne vero aliquis ex phænomenis modo explicatis sensus fallaciæ arguat, illorum dignitatem copiose astruit, a vs. 470. ad vs. 524. Et subinde scepticos, præcipue a vs. 479. refutat: et demum asserit, omnem veritatem fidei sensuum inniti. VIII. His ita de visu disputatis, ceteros sensus aggreditur; ac primum docet, vocem ac sonum corporeas esse imagines, quæ aurem pariter feriant et auditum faciant: vocis naturam atque formaturam explicat. Cur eadem vox percipiatur a multis, rationem reddit; quid sit echo, quomodo fiat, a vs. 524. ad vs. 618. IX. Deinde de sapore, et gustu, de odore, et olfactu, docet; quid nempe sit sapor, quid odor, et cur non ab omnibus sentiantur. Cur cibus idem aliis dulcis, aliis amarus, fiat; cur odor alius aliis sit magis aptus; et vox aliis terrorem incutiat, quæ alios juvet, saltem non terreat, a vs. 618. ad vs. 725. X. De imaginatione atque cogitatione agit, quas per tenuissima rerum simulacra, seu imagines, quæ in mentem incurrant, fieri pariter ait; inde varia de cogitationibus problemata proponit et explicat; cur, v. g. videamur in somnis videre illos, qui jam mortui sunt; cur simulacra rerum, seu imagines, videantur nobis morari, dum cogitamus ea: cur subito quisque cogitet, quæ lubuerit: cur in somnis cernamus imagines moveri, usque ad vs. 820. XI. A vs. 820. ad vs. 904. docet, linguam, oculos, aures, nares, omnia denique sensationis organa, prius nata esse, quam eorum usum; secus vero in artificiosis rebus, quæ pendent ex prævisa indigentia. XII. De somno et insomniis agit; inprimisque docet, qua ratione fiat somnus in nobis, et in ceteris animantibus: somniorum varias assignat causas, et demum ad res venereas delapsus, a vs. 1030. usque ad finem libri, de amore, sterilitate, fœcunditate, et aliis omnibus hanc materiam attingentibus, liberius forsan et apertius, quam nonnulli vellent, disputat; sed philosophis saltem, vel in his tractandis, videtur esse indulgendum.

AVIA Pieridum peragro loca, nullius ante
Trita solo: juvat integros adcedere funteis,
Atque haurire; juvatque novos decerpere flores,

Percurro sedes invias Pieridum, vestigiis pedum *neminis ante* me *calcatas: placet adire fontes illibatos, et trahere* aquas ex iis: *placet etiam legere novos*

1 *Omnia* V. ed. Vind. fr. Th. Ra. *perago* V. ed. Th. Ra. Bodl. *nullus* Bodl. —2 *Attrita* Mus. B. 2. *vivat* V. ed. Th. Ra.—3 *At* Cant. *juvat* Mus. B. 2. *vivatque*

NOTÆ

1 *Avia Pieridum, &c.*] His 25. vss. quos jam posuit lib. I. 925. et in quos ibidem consule nostras annotationes, continetur hujusce libri proœmium. Totus autem in eo est Poëta, ut docilem et attentum sibi reddat auditorem ad ea, quæ jam hoc libro quarto disputaturus est. Quidam hanc recoctam crambem aversantur: alii vero mellifluam illam comparationem non fastidiunt.

Insignemque meo capiti petere inde coronam,
Unde prius nulli velarint tempora Musæ.
Primum, quod magnis doceo de rebus, et artis
Religionum animum nodis exsolvere pergo:
Deinde, quod obscura de re tam lucida pando
Carmina, Musæo contingens cuncta lepore:
Id quoque enim non ab nulla ratione videtur;
Nam, velutei pueris absinthia tetra medentes
Quom dare conantur, prius oras, pocula circum,
Contingunt mellis dulci flavoque liquore,
Ut puerorum ætas inprovida ludificetur
Labrorum tenus; interea perpotet amarum
Absinthii laticem, deceptaque non capiatur,
Sed potius, tali a tactu recreata, valescat:
Sic ego nunc, quoniam hæc ratio plerumque videtur
Tristior esse, quibus non est tractata, retroque
Volgus abhorret ab hac; volui tibi suaviloquenti
Carmine Pierio rationem exponere nostram,
Et quasi Musæo dulci contingere melle;

flores, et ex iis locis quærere capiti meo claram corollam, ex quibus Musæ nemini antea operuerint tempora. Primo quia edoceo res eximias; et persevero liberare mentes humanas *strictis vinculis religionum. Secundo, quia fundo versus adeo claros de materia perobscura conspergens cuncta venustate Musarum. Hoc enim* ipsum *non est etiam alienum ab ulla ratione: verum sicut Medici, quando tentant præbere infantibus absinthia amara, conspergunt antea vasa circa labra suavi et florescenti humore mellis* dulcissimi, *ut pueritia incauta infantum decipiatur quoad labia* tantum, *et* ut *interim bibat tetrum liquorem absinthii* amari, *atque* ita *ludificata non* tamen *decipiatur*, nec ludificetur, *sed magis* ut *tali actione refecta bene valeat: similiter ego nunc, quia hæc materia*, quam tracto, *interdum videtur esse molestior* iis hominibus, *quos nondum fuit edocta; et* quia *vulgus* hominum *refugit eam, volui explicare tibi nostram doctrinam suavidicis versibus Pieriis, et aspergere* illam *tanquam suavi melle Musarum*; ut tentarem *si for-*

V. ed. Th. Ra. *decrepere* Bodl. *decepere* Cant.—6 *artis* Voss. vet. et L. B. *arctis* vulg.—7 *animos* Vind. et edd. vulg.—8 *pango* Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Hav. Delph.—9 *continguens* Gif. *liquore* Gif. marg.—10 *ulla* Mus. B. 2.—11 *velut* Mus. B. 2. *Sed veluti* Delph. *terra* V. ed. Th. Ra.—12 *conamur* V. ed. Th. Ra.—13 *melle* Bodl. *lepore* V. ed.—14 *Et* Voss. vet. et L. B. sed in priore corr. *actas* V. ed.—15 *tenuis* V. ed.—17 *a tactu* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Nard. Bas. *ad* Cant. *a tacto* Voss. L. B. *attacto* Voss. vet. *attractu* Mus. B. 2.—18 *ergo* V. ed. Th. Ra. *quo* pro *quoniam* Voss. vet. *non* pro *ratio* Mus. B. 1. *videntur* Mus. B. 1.—19 *esse illis* omisso *non* Mus. B. 3. *non est* desunt V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *tractatque* Bodl. Voss. vet. et L. B. *ideoque* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald.—20 *ob hoc* Bodl. *suave loquenti* V. ed.—

Si tibi forte animum tali ratione tenere
Versibus in nostris possem, dum percipis omnem
Naturam rerum, ac persentis utilitatem.
  Sed, quoniam docui cunctarum exordia rerum
Qualia sint, et quam, variis distantia formis,
Sponte sua volitent, æterno percita motu;
Quoque modo possint res ex hiis quæque creari:
Atque, animi quoniam docui natura quid esset,

tasse quirem tali modo retinere mentem tuam in nostris carminibus, dum interim *intueris universam naturam rerum, atque percipis commoda*, quæ inde eveniunt. *Verum quia demonstravi qualia sint primordia rerum omnium, et quam diversis figuris dissimilia pervolitent* coram oculis nostris *per se* et sua sponte *concita motu perpetuo; et qua ratione singulæ res queant fieri ex illis; et quia monstravi*

21 *Pierio* superscr. in Voss. vet. man. rec. al. *mi Memmi.*—24 *percipis* V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. Bas. *perspicis* P. Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B.—25 *per presentis* V. ed. Th. Ra. *præsentis* Voss. vet. et L. B. P. Ald. Gif. Par. Gryph. Lamb. Bas. *persentis* P. in not. *Naturam præsens ac perpntis* Bodl. Voss. Quatuor seqq. inseruntur post vs. 51. P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. et hic desiderantur etiam in Mus. B. 3.—27 *Sunt* P.—28 *alterno* P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant.—29 *Quæque* Mus. B. 2. *possit* P. V. ed. O. P. Ferr. Th.

NOTÆ

25 *Persentis*] Alii *præsentis*, idem sensus.

26 *Sed, quoniam docui, &c.*] His 20. vss. primum nectit ea, quæ tribus superioribus libris edocuit, cum iis quæ hoc libro jam disputaturus est. Deinde hujusce quarti libri argumentum atque institutum proponit. Demum instituti sui duplicem reddit rationem. Itaque I. monet se sat abunde dixisse quæ et qualia sint prima rerum principia, quibus constent figuris, quo concita motu ferantur, et qua tandem ratione ex iis cuncta fiant. Quæ omnia primo et secundo libro absolvit. Præterea monet item se satis edocuisse, quæ sit animi atque animæ natura, ex quibus ea constet, quid cum corpore juncta, quidve ab eo distracta valeat. Hæc enim ostendit libro tertio. II. Igitur non ab re visum est illi, ut de singulis sensibus utriusque, corporis et animæ, disputationem subjiceret; primasque partes tribuit visui, tanquam ceterorum sensuum duci ac principi: cujus in gratiam disputat potissimum hoc toto libro de 'Simulacris' seu Imaginibus, quas vocat 'Rerum effigias, tenuesque figuras.' Et quarum incursu, ut ait Cicero ex Epicuro I. Finib. 'non modo videmus, sed etiam cogitamus.' Hæc sane, si bene meministi, Lector benevole, pactus erat Lucretius initio libri I. vs. 132. 'Et quæ res nobis vigilantibus obvia mentes Terrificet, morbo affectis, somnoque sepultis, Cernere uti videamus eos, audireque coram, Morte obita quorum tellus amplectitur ossa.' III. Tandem duplicem hujus instituti sui rationem reddit: alteram, quod hæc res non aliena sit a rebus quæ de anima tractavit supra III. cum compleat universam de animo atque anima lucubrationem: alteram

Et quibus e rebus cum corpore compta vigeret,
Quove modo distracta rediret in ordia prima:
Nunc agere incipiam tibi, quod vehementer ad has res
Adtinet, esse ea, quæ rerum simulacra vocamus;
Quæ, quasi membranæ summo de corpore rerum
Dereptæ, volitant ultro, citroque, per auras;
Atque eadem, nobis vigilantibus obvia, menteis
Terrificant, atque in somnis, quom sæpe figuras
Contuimur miras, simulacraque luce carentum;
Quæ nos horrifice, languenteis sæpe sopore,

etiam *quid esset natura animæ, et ex quibusnam rebus composita viveret cum corpore, et qua ratione divulsa* de corpore, *reverteretur in prima principia: nunc aggrediar tractare tibi* de re, *quæ magnopere pertinet ad has res*, nimirum *existere* in natura *ea, quæ appellamus idola rerum; quæ veluti pelliculæ detractæ de extremo corpore rerum vagantur huc illuc per flatus aërios, et* quæ *eadem occurrentia nobis vigilantibus perterritant* nos, *atque* etiam *in sopore, ubi nonnunquam videmus species mirabiles, et imagines* eorum *qui privati sunt lumine* vitæ, *quæ plerumque excita-*

Ra. Ald. *ex aliis res* Mus. B. 2.—31 *corpora* Cant. *cōpta* Fab. *vigere* V. ed. Bodl.—33 H. vs. et seq. ponuntur post vs. 29. in Mus. B. 2. 3. Cant. et connectuntur his vss. 48. 49. 50.—34 *et esse* Voss. vet.—36 *Direptæ* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Th. Ra. *ultroque citroque* Gif. Par.—38 *insomniis* Mus. B. 2.—39 *lite* Mus. B. 2. *carente* Bodl.—40 *orifice* Bodl. *horrifico* sa-

NOTÆ

vero, ne qua scilicet cuipiam irrepat nova suspicio aut credulitas de immortalitate animarum.

Sed, quoniam docui, &c.] Hi porro 4. vss. positi sunt jam III. 31. Consule notas ibid.

31 *Compta*] Composita, juncta. Sic III. 260. 'Quibusque Compta modis vigeant.'

32 *Ordia prima*] Primordia.

33 *Agere*] Disserere, disputare, tractare, loqui. Cic. Terent.

34 *Simulacra*] Democritus primum, deinde Epicurus εἴδωλα καὶ τύπους dixerunt, i. e. idola et imagines. Cicero, imagines. Quintilianus, figuras. Catius, spectra. Lucretius, effigias, pro effigies, imagines, species, formas, figuras, exuvias, spolia, quasi membranas, aut cortices, &c.

35 *Summo de corpore*] I. e. de summa rerum circumcæsura: de suprema superficie: de extremis lineamentis rerum. Ita omnes præter Lambinum, qui legit, *summo de cortice*. Verum sic loquitur passim Lucretius: vss. 47. 57. 62. alibi.

36 *Dereptæ*] Detractæ.

Per auras] Per aëra.

37 *Atque eadem, nobis, &c.*] Sic fere iisdem verbis hos 4. vss. posuit I. 133.

39 *Luce carentum*] Mortuorum; vel ut ait I. 136. 'Morte obita quorum tellus complectitur ossa.' Sic Virg. Georg. IV. 255. 'Tum corpora luce carentum Exportant tectis,' &c. Ibidem: 'Umbræ ibant tenues simulacraque luce carentum.'

40 *Languenteis sopore*] Ægre dormientes. Somniantes. Sic Virg. Æn. X. 'Morte obita quales fama est volitare figuras, Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.'

Excierunt: ne forte animas Acherunte reamur
Ecfugere, aut umbras inter vivos volitare;
Neve aliquid nostri post mortem posse relinqui,
Quom corpus simul atque animi natura, perempta,
In sua discessum dederint primordia quæque.
  Dico igitur, rerum ecfigias tenueisque figuras
Mittier ab rebus, summo de corpore, eorum
Quæ quasi membranæ, vel cortex nominitanda est,

verunt horride nos somno torpentes; *ne* scilicet *forsan putemus animas* mortuorum *exire* ex *Acherunte, vel umbras vagari inter viventes: aut ne* putemus *aliquid nostri posse superesse post mortem, postquam corpus et natura animæ una interemta tradiderunt* suum *reditum in sua quæque principia. Itaque dico imagines et species rerum emitti ab ipsis rebus de extrema superficie illarum; quæ veluti*

perscr. Voss. vet. *sapore* Bodl.—41 *Acheronte* P. O. Bas. Ferr.—42 *vibos* Voss. vet. sed corr. ead. m.—43 *aliquis* V. ed. Bodl. *possit post mortem* Bodl.—44 *animam* Voss. vet.—45 *dederunt* Vind. Mus. B. 1. 2. Hav. Bip.—46 *ecfigias* Voss. vet. et L. B. Bodl. *effigies* reliqui.—47 *cortice* Gif. Par. Nard. Fab. Cont. Gassend. Bas. P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. *earum* P. O. Ald. Bip. Hav.—48 *membranæ* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Cant. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *membrana* Mus. B. 2. 3. *no-*

NOTÆ

41 *Excierunt*] Penult. brevis. Sic vs. 45. 'dederunt.' Sic III. 1042. 'occiderunt.'

Acherunte] Ex Inferis, I. 121. III. 25.

42 *Ecfugere*] Exire, reverti, redire.

Umbras] Animas mortuorum; ut sæpe monui, sed præsertim I. 124.

44 *Perempta*] Festus, 'Peremta et interemta pro interfectis poni solent a poëtis.'

45 *In sua discessum, &c.*] I. e. discesserunt seu redierunt in sua principia.

Dederint [*Dederunt*] Penult. brevis, vs. 41. Lambinus, *dederint*, quia vocem præcedentem 'cum' interpretatur 'eo quod;' non autem 'postquam.'

46 *Dico igitur, &c.*] Cum igitur quatuor potissimum quærenda veniant de simulacris istis, nempe I. existentia. II. natura. III. procreatio. IV. celeritas motus; his 62. vss. seqq. hoc est ad vs. 109. demonstrat illorum existentiam, variisque confirmat argumentis. Itaque his 5. vss. prioribus thesim, ut aiunt, proponit; atque asserit esse rerum simulacra, seu idola, quæ quasi membranæ, seu pelliculæ aut cortices, vel exuviæ mittantur de summo rerum corpore, hoc est, de suprema rerum superficie. Reliqua tria postea suo loco tractaturus est. Scilicet a vs. 109. ad vs. 130. simulacrorum naturam quam tenuissimam esse docet. Tum a vs. 144. ad vs. 177. docet modum quo generantur. Denique a vs. 177. ad vs. 30. de motu illorum agit.

Ecfigias] Antiquitus dicebatur effigia, æ; nunc effigies, ei. Sic vs. 103. Sic Plaut. Rud. 'Veneris effigia hæc quidem est.' Sic Apul. de Deo Socrat. 'Deorum effigiæ,' &c.

Quod speciem ac formam similem gerit ejus imago,
Quoiusquomque cluet de corpore fusa vagari.
Id licet hinc quam vis hebeti cognoscere corde;
Principio, quoniam mittunt in rebus apertis
Corpora res multæ, partim diffusa solutæ,
Robora ceu fumum mittunt, ignesque vaporem;
Et partim contexta magis, condensaque, ut olim

pellicula vocanda est, vel cortex, eo quod simulacrum fert imaginem ac parem figuram illius rei, *de corpore cujus emissa videtur volitare. Hoc autem facile est animo vel rudiori agnoscere ex eo, primo quia res plurimæ fundunt corpuscula in rebus manifestis partim libere dissita, veluti ligna emittunt fumum et ignis calorem: et partim stipata magis et densata, veluti cicadæ aliquando* in *æstate depo-*

minanda V. ed. Th. Ra.—49 *et* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. *ad* Mus. B. 1. 2. O.—50 *cui et* pro *cluet* Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. *cui* Mus. B. 1. *tui et* O. Cant. *fusta* V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Th. Ra. *fusca* Voss. L. B. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr.—51 *cordi* Delph.—52 *mittuntur in* Voss. vet. O. Mus. B. sed in Voss. vet. punctulis subnotatur *in*.—53 *solutæ* P. V. ed. O. Ferr. Th. Ra. Ald. *solute* vulg.—54 *ceu* P. V. ed. Bodl. O. Cant. Bas. *seu* reliqui.—55 *contensa*

NOTÆ

50 *Cluet*] Videtur. I. 120. 450. 481. 681. II. 351. 524. III. 108. &c.

51 *Id licet hinc, &c.*] His 19. vss. continetur I. argumentum, quo probat a simili, ut vocant, existere illa rerum 'simulacra.' Sunt enim res multæ, quæ certissima ex se mittunt corpuscula, cum diffusa, hoc est, tenuia et rara; tum magis contexta, hoc est, magis spissa et compactiora. Lignum v. g. mittit a se fumum: et ignis calorem. Fumus autem et calor sunt corpora tenuia et rara. Cicadæ vero ponunt veteres suas tunicas; vituli nascentes ponunt membranas; Serpentes exuunt pellem. At ejusmodi tunicæ, membranæ, ac pelles sunt compacta magis ac condensata corpuscula. Similiter ergo quidni res quoque mittant de se imagines aut simulacra? Non enim est potior ratio, præsertim cum ea corpuscula, seu atomi, quæ sunt in rerum superficie, seu prima quasi fronte rerum, possint sese facile expedire, aut ab concitatis aliis interius propelli, atque ita una transferri, ut neque sese impediant, neque ab internis revinciantur; sed avolent, retineantque semper eundem suum ordinem, eandemque posituram, quam in rerum superficie habebant. Ex quo fit, ut bene concipiantur exire imagines illæ de supremo rerum corpore quasi exuviæ. Cum enim l. I. docuit Lucretius atomos inter se cohærescere, de iis tantum intellexit, quæ concluduntur in rerum concretionibus, quæ quidem facile exire nequeant, quia varie sese revinciunt. At, quæ atomi sunt in prima rerum superficie, eas vult facile concieri, et propelli, nec inter se cohærescere.

Hinc] I. e. ex eo.

52 *Principio, quoniam, &c.*] H. e. ex iis quæ jam dicturus est.

In rebus apertis] In rebus notis, manifestis, et quæ nobis sunt in promtu.

53 *Corpora*] Atomos.

54 *Vaporem*] Calorem, I. 492. et alibi passim.

Quom teretes ponunt tunicas æstate cicadæ,
Et vitulei, quom membranas de corpore summo
Nascentes mittunt; et item quom lubrica serpens
Exuit in spinis vestem; nam sæpe videmus
Illorum spoliis vepreis volitantibus auctas.
Quæ quoniam fiunt, tenuis quoque debet imago
Ab rebus mitti, summo de corpore rerum.
Nam, quur illa cadant magis, ab rebusque recedant,
Quam quæ tenuia sunt, hiscundi est nulla potestas;
Præsertim, quom sint in summis corpora rebus
Multa minuta, jaci quæ possint ordine eorum,
Quo fuerint, et formai servare figuram;

sunt antiquas vestes, et sicut *vituli ubi nascentes ponunt pelliculas de extremo* suo *corpore; et similiter quando anguis relinquit tunicam in vepribus. Etenim plerumque cernimus spinas adauctas exuviis illorum* animalium *agitatis* vento. *Cum* igitur *hæc fiant, subtile simulacrum debet jaci ab rebus de supremo corpore illarum. Etenim nulla facultas est mussitandi cur potius illa decidant, et discedant a rebus, quam* ea *quæ sunt subtilia; præcipue quoniam multæ atomi insunt in supremis rebus, quæ queant mitti* cum *eadem positura, qua fuerint, et conservare antiquam speciem*

Vind.—56 *teretes* P. Gif. marg. Gryph. marg. Bas. Voss. marg. Cout. Ald. *cæteris* V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Th. Ra. *tereris* Vind. *veteris* O. Cant. Ferr. *teneras* Mus. B. 3. *veteres* reliqui. *ætate* Voss. marg. Voss. L. B.—59 *Exivit iuspiis* V. ed.—60 *auctos* Voss. vet. *actas* Mus. B. 2.—61 *Hæc* Vind. et edd. vulg.—62 *A* Bodl. *A* Mus. B. 1. 3. *corpore earum* edd. vulg.—63 *cum illa* Bodl. —64 *ostendi est* Gif. Par. Nard. Bas. O. Mus. B. 3. Cant. *hiscendis* i. e. *hiscendi 'st* Voss. vet. *iscendi* derasa prima litera Voss. L. B. *ostendit* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Gryph. Bas. marg. Ferr. Th. Ra. Ald. *ostendis* Mus. B. 2. *ostendi est*, *ostendi et* V. marg. 2.—66 *ordine rerum* Gryph. marg. Gif. marg. Bas. marg. P. *eodem* P. in not. edd. vulg.—67 *et con formæ* Gif. Par. *et forma* Voss. L. B. *et cum forma* Voss. vet. *solitam et formæ* Nard. Bas. P. Ald. *veterem et formæ* vulg.

NOTÆ

56 *Tunicas*] Pelles.

57 *Membranas*] Pelliculas.

De corpore summo] De suprema superficie: vs. 35.

59 *Vestem*] Pellem.

60 *Illorum*] Nempe cicadarum, et vitulorum.

Spoliis] Exuviis, pellibus.

63 *Nam, quur, &c.*] Hi 2. vss. repetuntur infra vs. 100.

64 *Hiscundi est nulla potestas*] Ita restituit Lambinus ex codicibus Bertiniano et Memmiano. I. e. Ne hiscere quidem licet. Hyperbole. Alii, *ostendi nulla potestas.* Verum non *ostendi*, sed *ostendendi* legendum esset.

65 *Corpora*] Atomi, corpuscula.

67 *Et formai* [*veterem et formæ*] Lamb. bene, ut ex ipsa interpretatione patet. Parens, *et con formæ servare*, quasi tmesis vocabuli *conservare.* Alii, *et conformem*, quasi consimilem; alii *solitam et formæ.* Quæ duæ postremæ lectiones non improbantur. Notandum autem, quod Epicurus dicat, ' Formam esse id, quod in corporis superficie continenter remanet, ipsa imagine tanquam spolio

Et multo citius quanto minus indupediri
Pauca queunt, et sunt in prima fronte locata.
Nam certe jacere, ac perciri, multa videmus;
Non solum ex alto penitusque, ut diximus ante,
Verum de summis ipsum quoque sæpe colorem:

figuræ; et eo citius, quo minus possunt impediri, quia *paucæ* sunt numero illæ atomi, *et* quia *sunt positæ in prima facie* rerum. *Namque sane cernimus multa* corpuscula *non modo mitti, et exire ex intimis, et intrinsecus, ut diximus supra*, sed cernimus *etiam plerumque ipsum colorem* mitti *de supremis* rerum partibus.

edd. *servate* Bodl.—68 *Sed* Mus. B. 1. *multo tutus* Bodl. *endopediri* Voss. vet. *induediri* Bodl.—69 *Pauca queruntur* Mus. B. 2. *ut* P. V. ed. Bodl. P. in not. Th. Ra. Ald. *sint* V. ed. Bodl. *in* deest Vind. V. ed. Th. Ra. Voss. L. B. *prima sub* O. Cant. P. in not.—70 *jacere ac perciri* Wakef. ex conj. *jacier certe atque emergere* Gassend. *jacere ac jaculari* P. O. Ald. Cant. Gryph. Nard. Bas. *jacere ac ciergiri* Vind. *jacere rea ciergiri* V. ed. Voss. L. B. Ferr. *jacere ac vergiri* Voss. vet. Mus. B. 3. sed in Voss. vet. ead. man. superscr. *ac invergi*, recent. vero m. *ac mergi* in marg. *ac jacenterea aergiri* Bodl. *in etheria ciergeri* Mus. B. 1. *jacere et ciergiri* Mus. B. 2. *jacere ac invergi* Sus. Gronov. *jacere atque esciri* Voss. marg.—71 *penitus ceu diximus* P. Ald. Gryph. *jaci atque emer-*

NOTÆ

continenter avolante.' Scilicet docuit Epicurus, teste Empirico, aliquid coloris solido hærere, aliquid vero derasum transferri, quod sit simulacrum. Talem autem formam intelligit hic Lucretius, dum ait imagines 'Veterem et formæ servare figuram.'

68 *Indupediri*] Vel *endopediri*; i. e. impediri, I. 241. II. 101. et alibi passim.

69 *Et sunt*] Alii *ut sunt*, i. e. quippe quæ sunt.

In prima fronte] In summo cortice, in suprema rerum superficie. Sic vs. 196.

70 *Nam certe jacere* [*jaci, &c.*] His 15. vss. confirmat, quod superiori argumento assumserat; nimirum esse res multas, quæ non tam ex interioribus sui partibus, quam ex superficie jaciant imagines ac simulacra sui. Præstabant enim hoc vela infecta coloribus luteis ac rufis, quæ populo Romano theatrales ludos spectanti faciebant umbraculum. Colores enim illi perciti luce solis ac diei mittebantur e velis in populum, ita ut populus talibus coloribus infectus videretur. Quod et in vitreis nostris coloribus contingit. Hinc concludit pari ratione mitti rerum effigies ac simulacra de supremo corpore illarum. Porro versus hic varie legitur. Sic Lambinus restituit: *Nam certe jaci, atque emergere multa videmus.* Vocalis enim finalis in voce *jaci* non eliditur, sed breviatur. Quod et passim familiare est Lucretio. Alii legunt: *Nam certe jacere et jaculari, &c.* Verum rectius passive, quam active legitur. Alii: *Nam certe jacier ac tergeri.* Sed vox *jacier* dissyllaba foret. Alii *jacere ac mergiri*, vel *tergeri, corgeri*, vel *jergiri.* Quæ omnia corrupta sunt.

71 *Ex alto penitusque*] I. e. ex intimis et penetralibus rerum partibus. Sic vs. 190.

72 *De summis*] De supremis seu extremis partibus: de summo cortice.

Et volgo faciunt id lutea russaque vela,
Et ferrugina, quom, magnis intenta theatris,
Per malos volgata trabesque, trementia fluctant.
Namque ibi consessum caveai subter, et omnem

Atqui lintea luteola et subrubicunda, et ferruginea sæpe efficiunt istud, *ubi* scilicet *extensa magnis theatris volitantia et trepidantia inter malos et trabes suspenduntur. Namque ibi tingunt* suo colore *cœtum senatorum, matronarum sedentium in spe-*

gere edd. vulg.—73 *ad* pro *id* Bodl. *rufa* Gryph. Nard. Bas. P. Ald. *tum* V. ed. Th. Ra. *tus* Bodl. *ruffa* Mus. B. 1. *rura* Mus. B. 2. *rusa* Mus. B. 3.—74 *ferruginea* Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. Gif. Par. *tensa* Mus. B. 1.—75 *tabes* Vind. *tenentia* P. in not. *fluctant* Voss. vet. *fluitant* Gif. Par. *pendent* Delph. Nard. Bas. P. Ald. Th. Ra. *flutant* Lamb. V. marg. 1. 2. 3. in Voss. L. B. spatium est vacuum : et vox omnino deest V. ed. Ferr. Bodl. Mus. B. 1. 2. *circum* P. in not. V. marg. 1.—76 *ubi* O. Mus. B. 2. *tibi* Mus. B. 1. *concessum* Bodl. Gassend. *consentum* Voss. vet. *confessum* O. *con.* Mus. B. 1. *cavea* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. *caveæ* O. Cant.

NOTÆ

73 *Volgo*] Antiquitus pro vulgo, ut sæpe monui.

Lutea] Lutei coloris, seu subrubicundi vel crocei. Sic Virg. Eclog. Alex. 'Mollia luteola pingit vaccinia caltha.' Gallice, *couleur jaune, couleur de souci.* Luteum autem colorem dictum volunt a Lutea herba, quam Græci Isatidem, Latini Glastum, vulgus Gualdum appellat. Eo colore est vitellum ovi, item caltha, quam idcirco Virgilius vocat 'luteolam.' Hic color, si vergat in colorem majorem, jam croceus est. Ejusmodi autem color nubentibus olim gratus erat. Plin. XXI. 8. 'Lutei video honorem antiquissimum in nuptialibus flammeis totum feminis concessum.' Hinc Catullus eodem colore ornat socios Hymenæi qui Deus est nuptiarum: 'Huc veni, niveo gerens Luteum pede soccum.' Sic Senec. de Hercule nubente ut femina, in Hipp. 'Crura distincto relegavit auro, Luteo plantas cohibente socco.'

Russaque] H. e. coloris rutili, ac rubri. Catull. in Egnat. 'Quod quisque minxit, hoc sibi solet mane Dentem atque russam pumicare gingivam.' Hic autem color finitimus est rubro colori, a quo russata factio nominata.

74 *Ferrugina*] Vel ferruginea. Est autem ferrugo purpura obscurior, et propemodum nigra. Color thalassicus. Sic Virg. Georg. IV. 183. vocat ferrugineos hyacinthos, qui toti pertinent ad colorem nigrum. Sic idem Georg. I. cum defectum solis notat, ait: 'Cum caput [sol] obscura nitidum ferrugine texit.' Sic Plaut. in Mil. glor. 'Facito ut venias ornatu huc naucleriaco: causiam Habeas ferrugineam, culturam ad oculos lineam: Palliolum habeas ferrugineum; nam is color thalassicus.'

75 *Volgata*] Volitantia. Sic II. 163. et 346. 'pervolgant.' Et jam infra vs. 208. et v. 1161.

Fluctant [*pendent*] Lambinus putat in hoc vocabulo inesse errorem. Namque alii codices habent *fluctus:* alii *circum.* Hinc Pareus legit *fluitant.* Mallem ergo *fluctuant*, ut III. 190. 'fluctuat,' in fine versus.

76 *Caveai*] Caveæ. Cavea autem hoc loco significat totum illum locum inclusum, in quo sedent spectatores.

Scenalem speciem, patrum, matrumque, Deorumque,
Inficiunt, coguntque suo fluitare colore:
Et, quanto circum mage sunt inclusa theatri
Mœnia, tam magis hæc intus, perfusa lepore,
Omnia conrident, conrepta luce diei.
Ergo lintea, de summo quom corpore fucum
Mittunt, ecfigias quoque debent mittere tenueis
Res quæque; ex summo quoniam jaculantur utræque.
Sunt igitur jam formarum vestigia certa,

lunca, et Deorum, atque totum ornatum scenæ, et faciunt ea omnia *fluctuare suo colore. Et quo magis muri theatri sunt circumclausi, eo magis hæc omnia suffusa intrinsecus pulchritudine videntur ridere raptim concepto lumine diei. Igitur, quoniam vela jaciunt colorem de supremo* suo *corpore, res singulæ debent pariter jacere persubtiles* sui *imagines; siquidem utræque* hæ res *mittunt* aliquid *de supremo* suo corpore. *Ergo jam certa vestigia imaginum* istarum *extant, quæ*

et postremus verbum *ornant* infercit post *caveæ*.—77 *Scenalem* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Vulgo autem *Scenai* ut antiqua manu in Voss. L. B. *Scenali specimen* Voss. vet. verum subducta litera *m*. *Deorum* Voss. vet.—78 *sico* V. ed. Th. Ra. *fluitare suo colorem* Bodl. *fluvitare* Mus. B. 2.—79 *inclusu* Voss. vet. P. in not. *inclaustra* vel *in claustra* reliqui.—80 *magnis* V. ed. Th. Ra. *hic* P.—81 *concepta* P. V. ed. Bodl. Gif. marg. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *correpta* Voss. vet. et L. B.—82 *Ergo, velut summo de corpore lintea factum* O. *ceu corpore* P. Nard. Bas.—83 *effigies* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas.—84 *quoque de* Mus. B. 1. *qum* V. ed. Th. Ra. *cum* Bodl. Mus. B. 2. *jaculentur* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—85 *cæca* P. Ald. Bas.

NOTÆ

Cic. Cat. 'Ut Turpione Ambivio magis delectatur, qui in prima cavea spectat; delectatur tamen qui in ultima.'

77 *Patrum*] Senatorum, qui Patres, et Patres Conscripti sunt dicti apud Romanos.

Matrum] Matronarum. *Dames.*

79 *Mage*] Sic vss. 543. 757. et v. 1204. 1260. Hujus autem loci sensus est is: Et quanto magis mœnia theatri clausa erunt, ita ut nullus luci pateat locus a lateribus.

81 *Conrident*] Antique pro corrident, i. e. renident; vel lætitia diffundunt spectatorem; vel ita hilaritatem præ se ferunt, ut ridere videantur. Metaph.

Conrepta] Correpta, hoc est, raptim et celeriter concepta a parte superna.

82 *De summo corpore*] De suprema superficie, de cortice extremo rerum. Sic vss. 47. 62. &c.

Fucum] Colorem.

83 *Ecfigias*] Effigies, vs. 46.

84 *Ex summo*] Ex superficie, de supremo cortice.

Utræque] Nempe fucus seu color ille quem mittunt lintea: et effigiæ, quas res quæque mittit.

85 *Sunt igitur, &c.*] His 3. vss. concludit ex disputatis ac probatis hactenus inesse ac existere rerum illa simulacra, de quibus agitur: aut saltem certa vestigia illorum.

Certa] Alii *cæca*; non male, ut patet ex duobus seqq. vss. i. e. quæ sub oculos non cadant.

Quæ volgo volitant, subtili prædita filo,
Nec singillatim possunt secreta videri.
Præterea, omnis odos, fumus, vapor, atque aliæ res
Consimiles, ideo diffusæ rebus abundant,
Ex alto, quia, dum veniunt extrinsecus, ortæ,
Scinduntur per iter flexum; nec recta viarum
Ostia sunt, qua contendunt exire coorta.
At contra, tenuis summi membrana coloris
Quom jacitur, nihil est, quod eam discerpere possit;
In promptu quoniam est, in prima fronte locata.

vulgo perfecta tenui textura pervolitant, et quæ nequeunt seorsum separata cerni. Deinde omnis odor, fumus, exhalatio, et aliæ res similes, idcirco dispersæ effluunt de rebus, quod, dum exortæ ex intimis partibus rerum effluunt, inter secantur per viam obliquam, neque aditus meatuum sunt recti, per quos certant egredi, et *exoriri. Secus vero cum subtilis pellicula supremi fuci emittitur, nulla res est, quæ queat discindere illam, siquidem manifesto* et aperte *posita est in suprema facie* rerum.

Gryph. marg.—87 *singulatim* V. ed. Th. Ra. Ferr.—88 *odos* Nonius. *dolor* Bodl. deest Mus. B. 2. *odor* reliqui. *alia* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 3. Th. Ra.—90 *alta* V. ed. Bodl. Th. Ra. *intrinsecus* Mus. B. 1. 2. 3. et edd. vulg.—91 *pariter* Bodl. Mus. B. 2. 3. *fluxum* Bodl.—92 *Hostia* Ferr. V. ed. Th. Ra. *contendant* Voss. vet. et L. B. *exiere* Voss. L. B. *coorta* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *coortæ* vulg.—93 *solore* Bodl.—94 *possis* Mus. B. 2.—95 *promptum* V. ed. Voss. L. B. Th. Ra.—96 *in speculis* P. et edd. vulg.

NOTÆ

86 *Subtili prædita filo*] I. e. pertenuia, subtilia. Metaphora ducta a tela seu lino. Verum quam tenuis sit harum imaginum textura, jam infra docebitur.

87 *Singillatim*] Vel sigillatim: i. e. seorsum, separatim.

88 *Præterea, omnis odos, &c.*] His 8. vss. docet quid intersit inter imagines illas, quæ ex alto, h. e. ex intimis rerum partibus erumpunt, et illas quæ ex summo corpore, h. e. ex suprema rerum superficie avolant, qualis est color et imago rerum. Vult autem illas, quæ ex extrinseco exoriuntur, dissipari, disjungi, ac vitiari in aëre, quia per obliquos meatus exeunt. Quæ vero ex superficie defluunt, eas nihil tale pati, quia facile emanant, quasi exuviæ quædam, quæ cadant e rebus. Quanquam, nisi purus et liber esset aër ambiens, earum integritas non servaretur. Immo jam infra docebit posse occurrere corpora, quæ temerent eas imagines, nimirum ut dum causam reddet infra cur non omnia corpora specularia sint, neque imagines perinde reflectant. Odor igitur, fumus, et vapor exeunt ex alto rerum per vias flexuosas; quo fit ut dispersa effluant, sed integra remaneant.

89 *Diffusæ*] Dispersæ, dissipatæ, fractæ, non integræ.

90 *Ex alto*] Ex imo, ex intrinseco, ex intimis partibus rerum.

95 *In promtu*] In aperto, manifesto. Sic I. 878. II. 583. III. 107. 186. &c.

In prima fronte] In superficie.

Postremo, speculis, in aqua, splendoreque in omni,
Quæquomque adparent nobis simulacra, necesse est,
Quandoquidem simili specie sunt prædita rerum,
Esse in imaginibus missis consistere eorum.
Nam, quur illa cadant magis, ab rebusque recedant,
Corpora, res multæ quæ mittunt corpore aperto,

Denique existentia illarum omnium imaginum, quæ cernuntur a nobis in speculis, in aqua, et in omni nitore, debet constare in simulacris illarum jactis, siquidem perfectæ sunt pari figura rerum. Namque nulla ratio est mussitandi, quare illa corpuscula decidant potius et exeant de rebus, quæ quidem *multæ res jaciunt visibili*

—99 *Esse in imaginibus* Ald. P. *Ex imaginibus* Gif. V. ed. Ferr. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. *mistis* Delph. *earum* Gassend.—101 Deest Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 8. Cant. Gif. Par. Th. Ra. Ald. *multas* Gryph. marg. P.—102

NOTÆ

96 *Postremo in speculis, &c.*] His 7. vss. continetur ultimum argumentum, quo imaginum existentiam, quam vocant, asserit. Simulacra, inquit, quæ a nobis cernuntur in speculis, in fontibus, seu in aquis, et in re qualibet plana ac levigata, simillima sunt iis rebus, quarum sunt simulacra. Igitur necesse est, ut simulacrorum esse, seu existentia, consistat in imaginibus missis a rerum summo corpore. Namque nulla alia causa reddi potest, tam exactæ similitudinis, nisi cortex summus ille, qui toti rei dudum hærens, quasi membrana separatur, et appellit in speculum, aut in aquam. Notabis autem, quod et infra jam fusius explicabitur, dum de speculis agetur, singulas rerum imagines, quæ in speculis aut in aquis cernuntur, non unas esse, sed multas, quæ perpetuo repulsu multarum imaginum in specula brevi tempore appellentium e præsentibus corporibus continuatæ, non plures, sed quasi una videantur imago. Scilicet id nobis monstrat experientia, imagines ex ipsis usque corporibus transmitti, cum præsentibus corporibus appellant in speculum: et, si corpora moveantur, moventur ipsæ: si invertantur, invertuntur: si discedant, abeunt, &c.

Splendoreque in omni] H. e. in omni corpore splendido, æquato, levigato, &c.

99 *Esse*] Hoc est, τὸ *εἶναι*, ἡ *οὐσία*, existentia. Vox enim 'esse' sumitur substantive, sicut vulgo velle, pro voluntas; scire, pro scientia, &c.

100 *Illa .... corpora*] Illa simulacra, quæ corpuscula sunt, seu atomi, quæ rerum similitudinem referunt, e quibus cadunt et effluunt. Qualia sunt odor, fumus, vapor, &c.

101 *Corpora, res multæ, &c.*] Hic versus desideratur in quibusdam codicibus. Quanquam non alienus est a re, de qua agitur: immo necessarius. Alias enim per vocem 'illa' versu superiori intelligerentur simulacra quæ in speculis cernuntur, et quæ non crassiora sunt, sed tenuiora.

Corpore aperto] Hoc est, pleno corpore: non tenui filo prædita, non cæco corpore constantia, sed visibili, et quod sub sensus cadat. Sic I. 296. opponit cæcum visibili, cum ait ventos esse corpora cæca, amnes vero visibilia corpora: 'Qua re etiam atque etiam sunt venti corpora cæca;

Quam quæ tenuia sunt, hiscundi est nulla potestas.
Sunt igitur tenues formarum, dissimilesque,
Ecfigies, singillatim quas cernere nemo
Quom possit, tamen, adsiduo crebroque repulsu
Rejectæ, reddunt speculorum ex æquore visum:
Nec ratione alia servari posse videntur
Tanto opere, ut similes reddantur quoique figuræ.
Nunc age, quam tenui natura constet imago,

corpore, quam ea *quæ sunt subtilia. Ergo simulacra figurarum sunt tenuia et* rebus *quidem simillima existunt, quas cum nullus queat videre; tamen repulsa continua et frequenti repercussione seorsum, referunt* sui *conspectum ex* magna *planitie speculorum: neque alio modo videntur posse conservari ita diu ut fiant consimiles cuique formæ* rerum. *Nunc vero agesis, cognosce, quam subtili* et tenui ex

---

Nam V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. *ostendit* P. *ostendi est* Gif. Par. Vind. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *ostendist* V. ed. *iscendi est* Voss. L. B. sed erasa, quæ prima steterat, litera.—103 *tenuest* Voss. vet. sed sup. m. r. correctione. *consimiles* vulg.—104 *Effigiæ* Vind. Mus. B. 2. et edd. vulg. *Effigiem* V. marg. l. *singulatim* V. ed. Bodl.—106 *Rejectare* V. ed. Th. Ra. *Rejecta* Par. Nard. *redeunt* Mus. B. 2. *specularum* Voss. vet. sed corr. ead. m.—107 *vide-*

NOTÆ

Quandoquidem factis, et moribus, æmula magnis Amnibus inveniuntur, aperto corpore qui sunt.'

102 *Hiscundi*] Bene, ut jam dictum est vs. 64. Sic infra sese explicat poëta vs. 175. 'Dicere nemo est Qui possit,' &c.

103 *Sunt igitur tenues, &c.*] His 6. vss. concludit tandem esse et existere rerum simulacra seu imagines, quæ, licet tenues et subtiles, nec sub sensum cadentes, nihilominus videri possunt, ac cerni a nobis, dum plano æquore speculi aut aquæ limpidæ repercutiuntur; namque alias volitant per aëra cæcæ, nec cernuntur. Concluditque nullam aliam reddi posse causam, cur imagines, quæ in speculis cernuntur, similes sint omnino rebus, quarum sunt imagines, nisi quia cadunt et exeunt a rerum superficie, quasi exuviæ ac membranæ quædam. Quale contingit in senecta serpentum, cicadarum, et cancrorum.

104 *Ecfigies* [*Effigiæ*] Antiquitus pro *effigies*: vs. 46.

106 *Speculorum ex æquore*] Ex æquabilitate, et levore speculorum. Est enim æquor æquabilitas, ut docui multoties. Hic vs. repetitur infra vs. 291.

108 *Quoique figuræ*] Cuique rei.

109 *Nunc age, quam tenui, &c.*] Hactenus de existentia simulacrorum. Nunc vero, his nempe 21. vss. seqq. disputat de eorumdem natura. Docet autem ea esse natura tenuissima; vult enim cum Epicuro apud Laërt. lib. x. nihil aliud esse quam ἀποῤῥοίας, h. e. 'effluxus,' seu subtilissimas et tenuissimas contexturas atomorum supremarum, quæ defluxu continuo decedant ex corporibus in totum spatium circumfusum. Qua in re sane Platonem præsertim et Empedoclem imitatus est Epicurus. Isti enim censuerunt imagines esse ὑποῤῥοίας, h. e. 'effluxus quosdam substantiales.'

Percipe; et in primis, quoniam primordia tantum
Sunt infra nostros sensus, tantoque minora,
Quam quæ primum oculei cœptant non posse tueri.
Nunc tamen, id quoque utei conformem, exordia rerum
Cunctarum quam sint subtilia, percipe paucis.
Primum, animalia sunt jam partim tantula, ut horum

natura *simulacrum componatur: et præcipue cum principia* rerum *sunt adeo infra nostros sensus, et multo minora, quam* res illæ, *quas oculi* nostri *incipiunt non posse videre. Attamen ut confirmem hoc etiam, cognosce paucis* verbis, *quam tenuia sint primordia rerum omnium. Primo* quædam *sunt animalia partim adeo parva, ut*

tur Mus. B. 2.—110 *Percite* Bodl.—112 *Quam que* V. ed. Th. Ra. *Quamquam* Bas. *Quam quo* Bodl. *oculi primum* Mus. B. 1. *roptant* Cant.—113 *conformem* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. *confirmem* vulg.—114 *sunt* Bodl.—115 *ut horum* O. Mus. B. 1. Gryph. Nard. V. marg. 1. Ferr. *eorum ut* Bas. Cant. *eorum*

NOTÆ

Aristoteles vero docuit esse mera accidentia, quæ nihil substantiæ deferant aut habeant, et a corporibus tamen visibilibus producta trajiciantur per medium aëra, sensusque visus afficiant, reflectantur ex speculo, et alia id genus. Alii viri docti existimant nihil aliud esse imagines, quam lucem, sive ex lucidis corporibus directam, sive ex ceteris reflexam et ad oculum allapsam. Verum quod ad Epicuri et Lucretii sententiam spectat jam videtur illud ambigi; quanam ratione fieri possit, ut ex tot tantisque effluentibus continuo ac perenniter particulis de qualibet rerum superficie res quælibet adspectabilis tandem celeriter non absumatur. Hoc ipsum quærit D. Augustinus epist. 56. ad Diosc. Responderi tamen potest accrescere ipsis rebus aspectabilibus advenientia ex opposito alia corpuscula, adeo ut, quantum substantiæ rerum decesserit versus alias res, tantumdem aliunde accedat, fiatque compensatio. Neque ideo timendum est, ut res suam mutent figuram; cum ea, quæ accedunt, similis sint figuræ cum iis, quæ decedunt. Præterea responderi potest, quod adeo tenues sint imagines, ut nihil sensile deesse appareat superficiei rerum, quantumvis de ea decedat. Itaque his 6. vss. prioribus probat 1. a simili, primordiorum, quibus res cunctæ fiunt, simulacra esse natura tenuissima. Namque constant, inquit, ea simulacra ex atomis; quæ quidem atomi sunt omnino infra nostros sensus, et minutiores etiam iis rebus omnibus, quas aut vix oculi, nec vix quidem percipiunt. Igitur nil mirum si sub nostros sensus non cadant rerum simulacra, quæ tamen volitant per aëra detracta de corporibus; nec a nobis percipiantur, nisi repercussa forsan ab æquabilitate speculorum, aut aliorum corporum æquabilium.

111 *Infra nostros sensus*] H. e. sub oculos non cadunt: imperceptibilia sunt.

113 *Exordia*] Primordia, principia, atomi.

115 *Primum animalia, &c.*] His 7. vss. confirmat rerum primordia esse tenuissima. Finge tibi, inquit, modo animalia quædam adeo exigua, ut tertia illorum pars oculis percipi vix queat: v. g. finge tibi acarum, Gallice *un ciron;* aut aliud acaro minus;

Tertia pars nulla possit ratione videri.
Horum intestinum quod vis quale esse putandum est?
Quid cordis globus, aut oculi? quid membra? quid artus?
Quantula sunt? quid præterea, primordia quæque,
Unde anima, atque animi constet natura necessum est,
Nonne vides, quam sint subtilia, quamque minuta?
Præterea, quæquomque suo de corpore odorem
Exspirant acrem, panaces, absinthia tetra,

tertia pars illorum nequeat ullo modo cerni. Quantulæ igitur partes interiores illorum sunt credendæ? Quid orbis cordis aut oculi illorum? *Quid membra? Quid artus? Quam minima sunt? Quid deinde?* quantula *sunt singula principia, ex quibus necesse est* ut eorum *anima et natura animi componatur? Num cernis quam tenuia et quam exigua sint? Deinde, quæ res omnes exhalant de suo corpore nidorem gravem,* qualia sunt *panaces, et amara absinthia, et graveolentes*

vulg.—116 *nulla ut possit* vulg. *nulla possit ut* Gryph.—117 *Horum* P. Voss. L. B. Nonius Marcellus, III. 114. *Harum* reliqui. *quo quis qualet putandum* Voss. vet.—120 *animæ* O. Gassend. *necesse* Voss. vet. Cant.—123 *Spirant* Mus. B. 2. *acris* P. Ald. *aërem* V. ed. Th. Ra. *aëris* Bodl. *panace* P. *panathos* Mus. B. 1. *apsinthia* P. Ald. Qui sequuntur h. vs. usque ad vs. 192. desiderantur in V. ed.

NOTÆ

divide hoc in tres partes, sane jam erunt infra sensus nostros. Quantula ergo erunt cetera membra? quantulum cor? quantula oculorum pupilla? quantuli ceteri artus? quantula etiam erunt principia, ex quibus eorundem anima atque animus constabit? Et tamen partes erunt veræ, licet cæcæ, ut ait, et sub sensus non cadant. Quidni ergo simulacra tenuissima natura esse queant?

117 *Intestinum*] Sic I. 290. ponitur in singulari.

122 *Præterea, quæquomque, &c.*] His 8. vss. probat II. tenuissima esse natura simulacra rerum; idque ab exemplo odorum. Hujus autem loci ea est sententia. Cum tanta corpusculorum seu atomorum copia exhaletur v. g. e panacibus, absinthiis, abrotonis, centaureis, et similibus graveolentibus rebus, ut aërem ambientem compleat; sane dici non potest quantula sit pars, quæ ex superficie deripitur, cum tanta interim ex partibus intimis perfundatur: ac perinde, cum imago fiat dumtaxat ex iis corpusculis, quæ ex superficie dimanant, neque etiam ex omnibus, (nam alia aliis sensibus destinantur,) sed ex iis tantum, quæ cum visu habent analogiam, aut etiam cum sono (namque sunt simulacra quæ solas tangunt aures;) excedit sane fidem, quantæ tenuitatis esse debeant ejusmodi imagines, cum etiam post multum tempus nihil, quod sensile sit, exhalatum de rebus deprehendatur. Et vero cum v. g. e pomo per multos menses odorum corpuscula infinita exeant etiam ex illius interioribus partibus, tamen nihilo fieri minutum observatur. Vapor autem seu odor longe crassior est imagine. Non igitur mirum est si imagines, quæ per multos etiam annos e rerum superficie continuo funduntur, tamen non efficiant eam molem, quæ sub oculos cadat.

123 *Panaces*] Vel panax, herba est cujus succus opopanax vocatur, ἀπὸ

Abrotoneique graves, et tristia centaurea:
Quorum unum quid vis leviter si forte movebis,
Quin potius noscas rerum simulacra vagare
Multa modis multis, nulla vi, cassaque sensu:
[Quorum quantula pars sit imago, dicere nemo est
Qui possit, neque eam rationem reddere dictis.]
Sed, ne forte putes ea demum sola vagari,

abrotoni, et molesta centaurea: si fortasse movebis parumper unamquamque harum, fiet ut *statim percipias plures imagines rerum volitare pluribus modis*, sine *ulla violentia*, et esse *privatas sensu. Neque ullus est homo, qui queat dicere, quam minima portiuncula illarum rerum simulacrum sit:* aut qui possit *explicare verbis eam rem. Verum ne fortasse credas eas tandem solas imagines rerum errare* per aëra,

Bodl.—124 *Habrotoni* Voss. vet. et L. B. Ferr. *Abrotani* Bas. Th. Ra.—125 *Quorum* P. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. Cant. *Horum* vulg. *quid vis* Voss. vet. et L. B. O. *quodvis* reliqui. *movebis* P. Ald. Gryph. Nard. Bas. Mar. *ciebis* Mus. B. 1. Lamb. Hav. Delph. Bip. *duobus* Gif. marg. Voss. vet. et L. B. *revolvas* Voss. marg.—126 *Quin potius* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. *Quando potius* Mus. B. 2. Th. Ra. *Quam primum* P. et edd. vulg. *Jam pote sis* Cout. Voss. marg. *vagari* P. Vind. Voss. L. B. O. Mus. B. 2. 3. Gif. Par. Gryph. Bas. marg.—127 *multimodis* Mus. B. 2.—128 H. vs. et seq. comparent in P. sed in reliquis desunt. *non est* Gif. marg.—129 *neque enim* P.—130 *eadem* Voss. vet. *vagare* edd. vulg.—134 *facere* Voss. vet. *facile*

NOTÆ

τοῦ πάντα ἀκεῖν, a sanandis omnibus morbis. Plin. xxv. 3. Colum. ii. 3. Vulgo *panacée.*

124 *Abrotoneique*] Vulgo dicitur abrotonum: herba est, quam vulgus vocat sylvestrem cupressum, Gallice *aurone, garderobe.*

Centaurea] Dicitur centaureum, i; centaurium, i: et centaurea, æ.

127 *Cassaque sensu*] Privata sensu. Sic vs. 367. 'Lumine cassus aër.' Sic iii. 563. 'Cassum anima corpus.'

128 *Quorum quantula, &c.*] His 2. vss. repetuntur infra vss. 175.

130 *Sed, ne forte putes, &c.*] His 14. vss. data occasione monet Poëta simulacra omnia non esse corporum exuvias: sed quædam sponte sua nonnunquam gigni, nec e corporibus ullis cadere. Quod videre est, inquit, in nubibus per aëra vagantibus. Harum enim nonnullæ modo gigantis, modo montium, modo saxorum, modo etiam belluarum figuram imitantur; quam tamen diu non tuentur, quippe quæ sit in molli materia: sed abeunt tandem in varias ejusmodi et monstruosas formas. Sic Diodorus Siculus iii. commemorat spectra formari sua sponte in iis Africæ regionibus, quæ sunt ultra Syrtes et Cyrenen: 'Quandoque,' inquit, 'ac vigente tranquillitate aëris, conspiciuntur per aëra concrementa quædam formas animalium omnis generis referentia. Ipsorum nonnulla quiete se habent: nonnulla vero motionem subeunt. Quin etiam interdum insequentes fugiunt, interdum fugientes insequuntur.' Græcis supersedeo brevitatis causa. Confirmat et id Pomponius Mela, cum de Mauritania, quæ patet a tergo Atlantis, loquitur. Habet et similia Plinius de Scythiæ regione, quæ intra Imaum est. Nota sunt etiam quæ de Morgana, seu celebri

Quæquomque ab rebus rerum simulacra recedunt;
Sunt etiam, quæ sponte sua gignuntur, et ipsa
Constituuntur in hoc cœlo, qui dicitur aër:
Ut nubes facere interdum, quom crescere in altum
Cernimus, et mundi speciem violare serenam;
(Quæ, multis formata modis, sublime feruntur,
Nec speciem mutare suam liquentia cessant)
Et quoiusque modi formarum vortere in oras,
Aëra mulcentes motu: nam sæpe gigantum
Ora volare videntur, et umbram ducere late:

quæ scilicet *abscedunt a rebus;* scito *quod sunt quoque, quæ sponte sua generantur; et ipsæ collocantur in hoc cælo, qui vocatur aër; quæ* quidem *fabricatæ diversis modis volitant in altum aëra:* et quia *liquidæ* sunt, *non desinunt variare suam figuram, et convertere se in vultus figurarum quarumlibet. Sicuti nonnunquam videmus nubes facile congigni in aëre, et turbare claram faciem cæli, verberantes quippe aëra motu. Namque plerumque vultus gigantum cernuntur volitare, et ferre*

reliqui. *in alto* vulg. Editores hunc vs. et seq. collocare solent post illum qui nobis est vs. 138. *Wakef.*—135 *ut mondi specimen* Mus. B. 2. *violasse* P.—136 H. vs. deest Mus. B. 1. 2. et duos seqq. etiam Vind. non habet.—137 H. vs. et seq. collocantur post vs. 143. in P. O. Mus. B. 1. 3.—138 *cujusce* P. Mus. B. 3. *hujusce* Mus. B. 2. *oras* P. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. Gryph. marg. Bas. marg. *horas* Voss. vet. *ora* Mus. B. 3. P. in not. et edd. vulg.—139 *mulgentes* Gif. Par. Delph. Cout. *motum* Gif. Par. *mulcentes; magnorum sæpe* Gryph. Nard. Bas. P. Ald. O. Mus. B. 1. *mulcantes* quidam. *motum in* Vind. *motu in* Mus. B. 2. *motu persæpe* Mus. B. 3. *motu vi* Cant.—141 *montes magnos*

NOTÆ

illo Rheginorum spectaculo nuper edidit Kircherus. Itaque cum jam disputaturus sit de modo, quo generantur simulacra, quæ fiunt per dereptionem e rerum superficie, nunc autem doceat alia gigni sua sponte, duplicem igitur agnovit modum, quo simulacra gignantur. Præcipuus quidem ille est, quo simulacra fiunt per dereptionem, de quo jam infra vs. 144. Minus vero præcipuus, quo fiunt spontanea quadam eruptione, ac concretione in aëre. Hæc autem simulacra sponte genita vocat Epicurus apud Laërt. συστάσεις, quasi concrementa seu coagmentationes. Quæ vero fiunt per dereptionem ex supremis rerum partibus, ea vocat ἀποστάσεις καὶ ἀποῤῥοίας, quasi effluxus quidam e rebus.

135 *Mundi*] Cœli; crebro enim mundum pro cœlo usurparunt, ut multoties notavi in Manilium nostrum.

136 *Sublime*] Adverbialiter. Sic II. 206. et VI. 69. I. e. in altum.

137 *Liquentia*] I. e. ex liquida materia formata, nempe ex vaporibus et nubibus.

139 *Mulcentes* [*mulgentes*] Pareus. I. e. agitantes, impellentes. Lambinus, *mulcentes*, quasi delectantes, polientes. Alias *mulgantes*, quasi palam facientes, aperientes, nudantes. A quo promulgo. Quæ lectio non improbatur.

Interdum magnei montes, avolsaque saxa,
Montibus anteire, et solem subcedere propter:
Inde alios trahere, atque inducere, bellua nimbos.
  Nunc ea, quam facili et celeri ratione gerantur,
Perpetuoque fluant ab rebus, labsaque cedant.
Semper enim summum quidquid de rebus abundat,
Quod jaculentur; et hocc', alias quom pervenit in res,

longe suam *umbram: aliquando ingentes montes* apparent, *et rupes detractæ de montibus* videntur *præcedere, et subire ultra solem: mox* quidem *bestia* videtur *ducere et inferre alias nùbes. Jam vero* percipe *quam facili et subito modo ejusmodi* simulacra *fiant, et continuo defluant ab rebus, et cadant, ac recedant. Namque semper aliquid extremum fluit de rebus, quod* ipsæ *jaciant; et istud, ubi alia-*

P.—143 *nubila nimbos* Gassend.—144 *quæ facile* Voss. vet. *genantur* edd. vulg. —146 *quicquam* Mus. B. 2. 3. P. *quidquid* P. in not.—147 *jaculetur* P. O.—

NOTÆ

141 *Avolsa*] Antiqua scriptura pro avulsa.

142 *Propter* [*præter*] Sursum, ultra, ante. Sic Cicero, 'Præter oculos Lollii;' i. e. ante oculos Lollii. Sic Varro, 'Præter matris Deum ædem;' i. e. ante matris Deum ædem.

143 *Inde alios, &c.*] I. e. interdum formæ illæ, quæ apparent in nubibus, mox mutantur in formas belluinas et monstrosas.

144 *Nunc ea, quam facili, &c.*] His 23. vss. jam docet modum generationis simulacrorum, quod tertium erat caput propositum a nobis vs. 46. not. Dicit autem modum hunc, quo generantur simulacra quæ e rerum superficie dimanant, esse facilem, celerrimum, et perpetuum, si nibil obstet. Namque quamdiu corpus illud, e quo manat imago, rariore quodam corpore ambigitur, v. g. aëre libero, et vestibus raris, sane jacit a se et propellit facile imaginem sui. Transit enim ea imago, per aëra, et per vestes. Si autem obsit aliquid corpus solidum et obscurum, quod ea imago penetrare nequeat, quale est saxum, lignum, &c. tunc ea frangitur et illiditur, nec ad oculos reflectitur. Ubi vero corpus solidum, sed splendidum occurrit, quale est speculum, aqua, &c. tunc nec transit, nec frangitur ea imago, sed repellitur et reflectitur. Quo fit ut ad nostros oculos perveniat. Soliditas quippe seu densitas impedit quidem ne imago transvolet; at splendor seu levor excipit illam, priusquam dissiliat. Itaque his 18. vss. prioribus arguit objectum speculum regerere quovis tempore imaginem cujusque rei obviæ, argumentum esse perpetui effluxus e corporibus, sicut generatio instantanea imaginis est indicium celeritatis, qua fiat; æque ac incuriosus apparatus ad imaginis procreationem, facilitatis, qua generatur, est testimonium.

146 *Summum quidquid de rebus abundat*] I. e. aliquid cadit aliunde de suprema rerum superficie. Scilicet, quia atomi, quæ se mittere moliuntur ad imaginis concretionem, semper præsto adsunt propter motum sibi ingenitum.

147 *Hocc'*] Supp. summum quicquid; i. e. imago illa lapsa de rerum superficie.

In res] Supp. quæ transiri possunt, qualis est vestis, ut ait.

Transit, ut in primis vestem: sed, ubi aspera saxa,
Aut in materiam ligni, pervenit; ibei jam
Scinditur, ut nullum simulacrum reddere possit.
At quom, splendida quæ constant, obposta fuerunt,
Densaque, ut in primis speculum est; nihil adcidit horum:
Nam neque, utei vestem, possunt transire, neque ante
Scindi, quam meminit lævor præstare salutem.
Quapropter fit, ut hinc nobis simulacra redundent:

bitur ad alias res, permeat illas, sicut præcipue vestimentum: verum cum pertigit aut ad duros lapides, aut ad materiam ligni, ibi tunc frangitur, ita ut *nequeat exhibere ullam imaginem. Sed ubi* corpora, *quæ sunt nitida et solida, fuerunt objecta, veluti præcipue est speculum, nihil harum rerum evenit. Etenim nequeunt permeare* illa *sicut vestimentum, neque* possunt *prius discindi, quam æqualitas* speculi *recordatur conservare* illa. *Quamobrem accidit, ut inde imagines ferantur ad nos.*

148 *sed in* edd. vulg.—149 *materiem* Mus. B. 1. 2. 3. *naturam* Cant. *materiem ut ligni* edd. vulg.—151 *Aut* Mus. B. 2. *opposita* Voss. vet. et L. B. Ferr. *feruntur* Mus. B. 2.—152 *adcidit* Bodl. Voss. vet. et L. B. *accedit* Mar. *accidet* Delph. *occidit* reliqui.—153 *possit* Vind. Bodl. Mus. B. 3. *autem* pro *ante* Voss. vet. et L. B.—154 *levior* P. Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Ald. *livor* Mus. B. 2. *lenior* Th. Ra.—155 *redundent* Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Voss. vet. et L. B. Ferr. Gryph. Nard. Voss. marg. *gerantur* P. Mus. B. 2.

NOTÆ

151 *Obposta*] Opposita. Syncope.

152 *Nihil adcidit horum*] Lamb. bene; i. e. neque scinditur, neque transit imago: sed levor speculi excipit illam, ac sanam reddit nobis. Parens, *Nihil occidit horum*, h. e. nihil horum simulacrorum tunc perit, sed integra repellit ea levor speculi. Quæ posterior lectio priori videtur postponenda; namque sese explicat Poëta versu sequenti, 'Nam neque uti vestem possunt transire, neque ante Scindi, quam, &c.'

154 *Meminit lævor præstare salutem*] H. e. levor, seu æqualitas speculi conservat illa simulacra. Hic autem iterum non abs re fuerit observare duo potissimum ex omnium consensu requiri ad speculorum naturam, levor, qui nunquam est sine splendore, et densitas corporis. Neque enim alterum sine altero potest sufficere; namque si corpus leve sit ac splendidum, sed ita tamen, ut imago transeat illud, sane nec speculum erit, nec imagines rerum reddet. Hinc errasse constat Platonem in Timæo, qui ad speculi rationem non requirit densitatem, sed splendorem solum ac levitatem. Duæ autem sunt sententiæ de speculorum ratione. Alii quippe volunt corporum, quæ speculis opponuntur, imagines in iis cerni, non quod imagines, quæ cernuntur, sint in speculo, sed quod oculorum acies in speculum projecta per lineam rectam, in seipsam a speculo per aliam lineam rectam reflectatur. Ita censuerunt Pythagorei: ita mathematici censent. Alii vero, quorum auctor videtur Epicurus, volunt simulacra ipsa a corporibus misse in speculum, vel in aliud quodvis corpus leve ac densum, in eo inesse et cerni, ea ratione, qua ceteræ res sunt et cernuntur. Sed de his rebus iterum jam infra disputabitur, ubi de speculis agetur.

Et, quam vis subito, quo vis in tempore, quamque
Rem contra speculum ponas, adparet imago:
Perpetuo fluere ut noscas e corpore summo
Texturas rerum tenueis, tenueisque figuras.
Ergo multa brevi spatio simulacra geruntur,
Ut merito celer hiis rebus dicatur origo.
Et, quasi multa brevi spatio submittere debet

Et licet cito, quolibet in tempore, objicias ante speculum quamlibet rem, tamen statim *simulacrum* illius *videtur* in hoc; *ut cognoscas* hinc *subtiles contexturas, et subtiles formas rerum manare continuo e supremo corpore* illarum. *Igitur multæ imagines generantur brevi tempore, ut non immerito generatio illarum rerum appelletur subitanea. Et quemadmodum sol debet sufficere multam lucem brevi*

Gif. Par. Gryph. Delph. Cout. *genantur* Lamb. Hav. Bip.—156 *subito quamvis* Mus. B. 2. *quunquam* pro *quamque* O. Mus. B. 2.—158 *materias* pro *noscas* Mus. B. 2. *e* deest Voss. vet.—159 *Exturas* Meursius. *tenueis* deest Nard.—160 *brevis* Voss. vet. sed m. rec. corr. *genuntur* Lamb. et edd. vulg.—161 *celeris* P. Gryph. marg. Th. Ra. Ald. *celer his* P. in not.—162 *Et ceu* Gryph.

NOTÆ

158 *Perpetuo fluere, &c.*] Putat enim Lucretius cum Epicuro et Platone imaginem, quæ in speculo cernitur, non esse quid unum constans, certum, stabile, ac idem: sed alias atque alias imagines, alteram in alterius locum, deinceps et sine ulla interruptione succedentes. Quod quidem jam probat Lucretius v. 162. a similitudine radiorum ac lucis solis. Itaque censet Lucretius tenues quasi membranas ac texturas cadere de supremis rebus perpetuo, continenter, et indesinenter; et per medium aëra liberum ferri, pervadere corpora tenuia, vestes; frangi vero ac scindi ad saxa et corpora densa: sed ab levibus simul et densis ac splendidis corporibus, quale est speculum, aqua, &c. reflecti ad oculos nostros; secus enim infra nostros sensus manent.

160 *Geruntur*] Fiunt, generantur. Sic vs. 155. et alibi passim. Lambinus pro more, *genuntur*, quasi *gignuntur*.

162 *Et, quasi multa brevi, &c.*] His 7. vss. comparat imagines cum luce solis; putatque illas eo modo e corporibus fluere, quo hanc e sole. Scilicet perpetuo ac continuo tenore fluxus manare vult imagines multas e corporibus circumquaque, eodemque temporis puncto; ita ut imago, quæ cernitur, non una eademque sit aut appareat, nisi jugi tenore fluxus, et similium imaginum continuo effluentium æquali, ut aiunt, valore. Sicut lux solis non una eademque est, sed alia aliam generat in aëre. Vel, si malueris, eo modo, quo flamma candelæ una et eadem non est aut apparet, nisi ob solam flammularum similium ac tantumdem valentium indesinentem suffectionem. Vel, sicut flumen unum et idem est ob solam aquarum continuo succedentium et abeuntium æquivalentiam. Ex quo fit ut partes imaginis, quæ procedunt ex partibus cavis, tardius impingantur in speculum, ac pariter tardius reflectantur in oculos, quam quæ eminentes ac gibbæ. Unde licet imago impressa in re plana cernatur,

Lumina sol, ut perpetuo sint omnia plena:
Sic ab rebus item simili ratione, necesse est,
Temporis in puncto rerum simulacra ferantur
Multa modis multis in cunctas undique parteis:
Quandoquidem, speculum quoquomque obvortimus oris,
Res ibi respondent simili forma, atque colore.
  Præterea, modo quom fuerit liquidissima cœli
Tempestas, per quam subito fit turbida fede
Undique, utei tenebras omneis Acherunta rearis
Liquisse, et magnas cœli conplesse cavernas.

spatio, ut omnia repleantur ea semper: similiter etiam oportet pari modo ut *in instanti temporis plures imagines rerum mittantur a rebus ex omni parte in omnes circum partes diversis modis; quoniam quibuscunque regionibus objicimus speculum, res tibi conveniunt eadem figura ac colore* quo sunt. *Deinde mox ubi tempus aëris sudum erit*, atque *repente fit* ita *horride obscurum ex omni parte, ut putes omnes tenebras reliquisse Acherunta et replevisse ingentes fornices cœli; quam* tunc, ex-

Nard. Bas.—164 *a* P. Vind. *idem* P. Th. Ra. Ald.—167 *quoicunque obvertimus ora* vel *quamcunque obvertimus oram* Lamb. *quodcunque* Gif. Par. Sus. *obvertimus illuc* Gif. *obvertimus illud* Gryph. Nard. Bas. P. Ald. *advertimus illud* Th. Ra. *omnis* Voss. marg. *oris* deest Voss. L. B. *queiscunque obvertimus oris* Lamb.—168 *Res tibi* Gif. Cout. O. *Res sibi* Voss. vet. Cant.—169 *fuerint* Vind. *sit* O. —170 *turbida sæpe* Gassend.—171 *in tenebras* Cout. *Acherunte* P. Cant. Th. Ra. Ald. Ferr. *reamur* Gryph. Nard. Bas. Mar. *retecto* P. Vind. O. Mus. B. 1.

NOTÆ

tamen cavi aut eminentis impressionem facit in oculo. Quam tamen Epicuri sententiam conatur infirmare Macrobius Satur. 7. 14.

Et, quasi] Alii, *Et ceu*. Alii, *Atque ut*.

167 *Quoquomque* [*queiscumque*] *obvertimus oris*] Lamb. bene; hoc est, quibus partibus. Alii, *quocumque obvertimus illud:* supp. speculum; non male. Alii, *quocumque obvertimus, illuc Res tibi, &c.* bene etiam.

169 *Præterea, modo, &c.*] His 8. vss. videtur potius asserere simulacrorum tenuitatem ac exilitatem, quam celerem eorum generationem. Quanquam confirmat simulacra celeriter ac subito generari; siquidem, mox ubi sudum est cœlum, fitque repente turbidum, apparent species, spectra et imagines in aëre, quæ antea non apparebant. Ergo cito generatæ sunt.

Cœli Tempestas] Cœlum, aër.

170 *Fede*] Horride. Alii, *sæpe*.

171 *Acherunta*] Acheron, ontis; et Acheruns, untis, dicitur; i. e. Infernus: I. 121. Porro hi 2. vss. iterantur VI. 250.

172 *Conplesse*] Complevisse. Syncope.

Cœli cavernas] Sic loquitur Varro apud Nonium: 'Nubes aquai frigido velo leves cœli cavernas aureas subduxerant.' Sic Cicero in Arat. 'Dicitur et late cœli lustrare cavernas,' Ennius, 'cœli ingentes fornices,' I. e. cœli faciem, spatia ætherea.

Usque adeo, tetra nimborum nocte coorta,
Inpendent atræ Formidinis ora superne:
Quorum quantula pars sit imago, dicere nemo est
Qui possit, neque eam rationem reddere dictis.
Nunc age, quam celeri motu simulacra ferantur,
Et quæ mobilitas ollis, tranantibus auras,
Reddita sit, longo spatio ut brevis hora teratur,
In quem quæque locum divorso numine tendit,

orta nocte obscura nubilorum, species tetri terroris imminent desuper! Quarum nullus est homo qui queat dicere quam minima particula sit simulacrum, neque explicare verbis eam rem. Jam vero agesis, quam subito motu, imagines volitent, et quæ celeritas data sit illis transeuntibus leves *flatus* aëris, ita *ut brevis hora* temporis *consumatur* in *magno intervallo* loci; *quamcumque in partem incedant*

2. 3. Cant.—173 *terrâ* Th. Ra.—174 *ator* Th. Ra.—176 *poscit* Mus. B. 2. *ratione* Voss. vet. et L. B. *dicere* Mus. B. 2.—178 *nobilitas...tramantibus* Th. Ra. —179 *ut spatio* Vind. et edd. vulg. *ora* P. O. Cant. Bas. Gryph. *aura* P. in not. *feratur* Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. P. Voss. vet. et L. B. Vind.—180 *quemcunque* P. Vind. O. Mus. B. 2. Hav. Bip. *nomine* Gryph. Nard. Bas. P.

NOTÆ

174 *Ora*] Pars pro toto. I. e. figuræ, formæ, spectra, &c.

175 *Quorum quantula, &c.*] Hi 2. vss. positi sunt supra vs. 128.

177 *Nunc age, quam celeri, &c.*] His 40. vss. seqq. disputat de imaginum mobilitate, qua feruntur; quod quartum caput est, quod notavimus supra vs. 46. not. Itaque vult Lucretius ex Epicuri doctrina simulacra rerum ferri celeritate inexuperabili, h. e. unico temporis instanti diversas in partes, diversaque in loca ferri nullo etiam conamine. Hanc autem celeritatem repetit ex atomorum tenuitate, quibus simulacra constant. Quæ enim levia sunt et minutis compacta corpusculis, ea celerrima sint necesse est, uti docuit abunde lib. II. Itaque his 7. vss. prioribus monet se disputaturum de simulacrorum celeritate, explicatis jam supra ceteris eorum qualitatibus. Pollicetur autem se suaviloquis magis, quam multis versibus rationem explicaturum, ut magis delectet, quam doceat. Sicut enim parvus cycnorum cantus gratior est, quam magnus gruum clamor: ita pauca suavissima carmina magis placebunt, quam ingens verborum ac argumentorum ratio.

178 *Ollis*] Antiquitus pro illis.

Auras] Supp. aëris. I. e. aëra.

179 *Longo spatio ut brevis, &c.*] Hoc est, ut breve temporis spatium longo loci spatio conteratur. Hypallage est. Sic Aristoteles IV. Physic. Celere definit, quod brevi tempore longum spatium percurrit: Tardum vero, quod longo tempore breve spatium permetitur.

180 *Divorso numine*] Diverso nutu, diversa potentia, diversa vi. Scilicet diverso suo quæque nutu ac numine simulacra cadunt aut mittuntur de supremis corporibus, pro ingenito sibi quibusque atomis motu, quo perpetuo moventur.

Suavidicis potius, quam multis, versibus edam;
Parvus ut est cycni melior canor, ille gruum quam
Clamor, in ætheriis dispursus nubibus austri.
Principio, persæpe leveis res, atque minutis
Corporibus stanteis, celereis licet esse videre.
In quo jam genere est solis lux, et vapor ejus;
Propterea, quia sunt e primis facta minutis:
Quæ quasi cuduntur, perque aëris intervallum

missa *diversa potentia; dicam jam suaviloquis magis, quam pluribus carminibus; sicut minimus cantus oloris gratior est, quam ille strepitus gruum, qui diffunditur per nebulas aërias austri. Primum cernere est vulgo res tenues et compositas* ex *corpusculis exiguis esse citissimas. Quo in genere jam lumen solis est, et calor illius; eo quod composita sunt ex primordiis exiguis, quæ veluti intruduntur, nec*

in not. *tendunt* Mus. B. 2. et edd. vulg.—182 *cygni* P. Vind. Voss. L. B. O. Ferr. Ald.—183 *ætherii* Voss. vet. *dispersis* Mus. B. 2. Gryph. *disperso* Th. Ra. —184 *per se* Cant.—185 *stanteis* P. Gryph. marg. Bas. Th. Ra. Ferr. Ald. *factus* vulg.—188 *truduntur* edd. vulg.—189 *sequente* Mus. B. 2.—191 *pro telo*

NOTÆ

181 *Suavidicis potius, &c.*] Hi 3. vss. repetuntur infra vs. 908.

182 *Parvus ut est, &c.*] Sic initio tertii libri vs. 6. dixit, 'Quid enim contendat hirundo Cycnis?' Hi porro 2. vss. leguntur fere verbo ad verbum apud Antipatrum in Erinnam lib. 3. epigr. *Λαίτερος κύκνου μικρὸς θρόος, ἠὲ κολοιῶν Κραγμὸς, ἐν εἰαριναῖς κιδνάμενος νεφέλαις*. I. e. 'Parvus cycni melior cantus, quam strepitus graculorum in nebulis æthereis sparsus.'

183 *Austri*] Auster ventus est meridionalis, qui dicitur Græce *νότος*, ab humore et nebula; humor enim Græce dicitur *νοτίς*. Est autem hic ventus humidus et pluviosus. Sumitur hic simpliciter pro vento, vel potius pro aëre.

184 *Principio, persæpe, &c.*] His 15. vss. probat I. miram et inexuperabilem celeritatem redditam esse imaginibus, quæ de supremis corporibus cadunt; quia constant ex atomis seu principiis levibus ac minutis, et innato motu volubilibus. Sic enim lux et calor solis, quia constant ex atomis levibus et minutis, celeriter feruntur per immensa mundi spatia, atque uno et eodem temporis instanti percurrunt a cœlo in terras. Lux quippe trudit lucem, calor calorem; et sic continuo tenore fluxus lux alia generat aliam, et calor alius alium calorem. Igitur a pari imago trudit imaginem, et hæc altera aliam; idque in puncto temporis. Quippe etenim primum causa est, quæ a tergo pellat imaginem; nimirum innata vis atomorum quibus fit imago, sese emittendi foras. Deinde, adeo tenui natura contexitur imago, ut facile possit pervadere ac penetrare res cunctas, et in instanti temporis percurrere magnum aëris circumquaque intervallum.

186 *Vapor*] Calor, sic vs. 201. Sic II. 149. et alibi passim.

187 *Primis*] Hoc est, primordiis. Sic I. 492. II. 213. et 355.

Non dubitant transire, sequenti concita plaga:
Subpeditatur enim confestim lumine lumen,
Et quasi protelo stimulatur fulgure fulgur.
Quapropter simulacra pari ratione necesse est
Innumerabile per spatium transcurrere posse
Temporis in puncto: primum, quod parvola caussa
Est procul a tergo, quæ provehat, atque propellat:
Deinde, quod usque adeo textura prædita rara
Mittuntur, facile ut quas vis penetrare queant res,
Et quasi permanare per aëris intervallum.
Præterea, si, quæ penitus corpuscula rerum

hæsitant transmeare per spatium aëris, ubi *pulsa* sunt *ictu subsequenti. Namque lux* solis *subministratur subito* ab alia *luce, et splendor pulsatur* a *splendore quasi continuo tenore. Quamobrem oportet* ut *imagines simili modo possint in instanti temporis pervadere per intervallum inexplicabile; primo, quia causa pusilla est, quæ pone propulset satis et promoveat. Secundo, quia* imagines *jaciuntur comtæ contextu adeo parum denso, ut possint pervadere facile quaslibet res, et veluti perlabi per spatium aëris. Deinde, si* illa *corpuscula rerum, quæ interius jaciuntur ex summo*

O. Cant. Ferr. Th. Ra. *pro celo* Mus. B. 3. *simulantur* Mus. B. 2. *fulgere* Mus. B. 2. 3.—193 *Innumerabile* P. in not. *Ira memorabile* Bodl. *Immemorabile* reliqui.—194 *parvula causa* Voss. vet. et L. B. *plurima causa* Fab.—195 *Es* Bodl. *Et satis* Gryph. Nard. *Est satis* Bas. P. in not. Post h. vs. inserunt vs. 204. P. Voss. vet. et L. B.—198 *permanere* V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Th. Ra. *æris*

NOTÆ

191 *Protelo*] Perpetuo ac continuato impulsu, ut diximus II. 531.

Fulgure fulgur] Lumine lumen, ut notatum est II. 327. 332. &c. Fulgur enim pro fulgore usurpatur passim a Lucretio.

193 *Innumerabile* [*Immemorabile*] H. e. ita immensum, ut dici nequeat.

194 *Parvola caussa*] Nimirum innata mobilitas, qua perpetuo moventur atomi, ut docuit lib. II.

196 *Textura*] Natura tenui. Sic vs. 159. Neque enim imago, licet corporea, profunditatis habet dimensionem: sed tota superficies est, ut ait Epicurus apud Laërtium.

199 *Præterea, si, &c.*] His 11. vss. probat II. miram celeritatem imaginibus esse redditam; atque a majori ad minus, ut aiunt, ducitur argumentum. Si enim, inquit, corpuscula, quæ de cœlo mittuntur ad nos, v. g. lumen et calor solis, puncto temporis totum ætheris immensum spatium occupant ac implent; quanto magis ea corpuscula, quæ sunt in promtu, ac prima fronte rerum locata, nimirum simulacra, dum jaciuntur, nec ulla res obest, summa debent celeritate ferri, ac longius ire. Itaque putat lumen et calorem solis, quia penitus seu intrinsecus mittuntur a sole, minus celeriter ferri, quam imagines, quæ jaciuntur de suprema rerum facie; et quæ ideo minus retineri aut impediri debent. Eodem est usus argumento II. 161. et seqq.

Penitus] H. e. ex intimis partibus.

Ex altoque foras mittuntur, solis utei lux
Ac vapor, hæc puncto cernuntur labsa diei
Per totum cœli spatium diffundere sese;
Perque volare mare ac terras, cœlumque rigare;
Quod super est, ubi tam volucri levitate feruntur,
Quid, quæ sunt igitur jam prima fronte, parata,
Quom jaciuntur, et emissum res nulla moratur,
Quone vides citius debere, et longius, ire;
Multiplexque loci spatium transcurrere eodem
Tempore, quo solis pervolgant lumina cœlum?
  Hocc' etiam in primis specimen verum esse videtur,

æthere *in terras, veluti lumen solis, et calor* illius, si *hæc, inquam,* corpuscula *videntur prolapsa in instanti diei dispergere sese per totum intervallum ætheris, et vagari per æquora et* per *terras, ac irrorare* totum *cœlum, quod est supra, cum ea moveantur tam celeri mobilitate: quid ergo* illa corpuscula, *quæ præsto sunt in prima* rerum *superficie, quando mittuntur, nec res ulla retardat jaculationem* illorum, *num cernis debere progredi et velocius et longius; atque pervadere majus intervallum loci eodem instanti temporis, quo lux solis percurrit cœlum? Istud quoque exèmplum apparet præcipue esse verum,* ut noscas *quam veloci mobilitate*

Bodl.—200 *Ex alto in terras* P. in not. Hav. Bip. Delph. *ubi* Mus. B. 2.—201 *At ... poncto* Mus. B. 2.—202 *defundere* Voss. vet. *cæcæ* Mus. B. 2.—203 *more* Bodl. V. ed. Th. Ra. *rigore* Bodl. V. ed. Th. Ra. *girare* O.—204 *super est* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. L. B. O. Cant. *supera est* vulg. *volucri hæc* vulg. *ferantur* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3.—205 *prima in* edd. vulg. *igitur in prima*, omisso *jam*, Cout.—206 *jacuitur ... ulla* Bodl.—207 *Quove* V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. *Nonne* P. Ald. Bip. Hav. Delph.—208 *Multiplicis* P. Gif. Par. Cout. Bas. marg. Th. Ra. Ald.—209 *promulgant* Cout.—210 *speciem veri* P. *specimen veri* P. in not. *uci* pro *veri* V. ed. Th. Ra. *uti* Bodl.

NOTÆ

200 *Ex alto*] Ex cœlo; altum enim absolute sumitur pro cœlo, aut mari. Sic Virg. Æn. I. 'Hæc ait, et Maia genitum dimisit ab alto:' i. e. cœlo. Ibidem: 'Multum ille et terris jactatus et alto:' i. e. mari.

202 *Cœli*] Ætheris: vs. 133.

203 *Cœlumque rigare*] Metaphora est ducta a fontibus. Sic v. 593. 'Tantulus ille queat tantum sol mittere lumen, Quod maria, ac terras omnes, cœlumque rigando Compleat, et calido perfundat cuncta vapore.'

204 *Super* [*supera*] Antiquitus pro supra. I. 532. II. 475. III. 366. &c.

205 *Jam prima* [*in*] *fronte*] In superficie, vs. 64.

206 *Emissum*] Emissionem, jaculationem.

208 *Multiplexque loci, &c.*] Alii, *Multipliciaque loci, &c.* Hi porro 2. vss. positi sunt jam II. 162. Consule annotationes nostras ibid.

210 *Hocc' etiam in primis, &c.*] His 7. vss. probat III. miram celeritatem imaginibus esse redditam. Experimentum subjicit. Si enim, inquit, pelvim aqua plenam, cœlo stellante, h. e. stellis de nocte micantibus, sub dio exposueris, repente stellæ cer-

Quam celeri motu rerum simulacra ferantur:
Quod, simul ac primum sub diu splendor aquai
Ponitur, ex templo, cœlo stellante sereno,
Sidera respondent in aqua radiantia mundi.
Jamne vides igitur, quam puncto tempore imago
Ætheris ex oris in terrarum adcidit oras?
Qua re etiam atque etiam mira fateare necesse est
Corpora, quæ feriant oculos, visumque lacessant,

imagines rerum moveantur, quod ubi primum fulgor aquæ collocatur sub aëre, repente, cœlo monstrante stellas, claræ stellæ cœli micantes redduntur e cœlo in aquam. Nonne ergo jam cernis, quam subito tempore simulacrum advolet ex cœlestibus regionibus ad regiones terrarum? Quamobrem omnino oportet ut *confitearis ea corpuscula jaci, quæ percutiant oculos, et percieant visum: et* vero pariter *odores*

—211 *motum* Voss. vet. et L. B. *feruntur* Voss. vet.—212 *Quo* Bodl. *sub diu* Voss. vet. et L. B. Vind. Mus. B. 2. 3. *sub dio* Gryph. marg. *sub divo* reliqui. *splendore* Bodl.—213 *exemplo* V. ed. Bodl. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3.—215 *temporis* Gryph. Nard. Bas. P. in not.—216 *ad terrarum* edd. vulg. *adcidit* vel *accidit* P. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. *incidat* Gryph. Nard. *excidit* P. in not. *accidat* Lamb. et alii.—217 *etiam mitti hæc fateare* Lamb. et edd. vulg. *minima hæc* Gryph. Gif. Par. Bas. Nard. Cout.—218

NOTÆ

nuntur in aqua. Igitur momento temporis imago stellarum advenit e cœlo in eam aquam, atque celerrime fertur. Neque vero alia ratione solet uti communis sententia ad probandum lucem siderum ex cœlo in terram momento advenire.

212 *Sub diu* [*divo*] Sub dio, sub aëre. Divum enim vel dium substant. ponitur pro aëre. Horat. 'Sub divo moreris Victima nihil miserantis Orci.' Et Carm. lib. II. 'Vitamque sub dio et trepidis agat In rebus.' Sic Plin. XXI. 4.

214 *Mundi*] Cœli, ut sæpe jam monui.

215 *Puncto tempore*] I. e. brevi tempore.

217 *Qua re etiam atque etiam, &c.*] Hactenus de existentia, natura, procreatione, et celeritate motus simulcrorum seu imaginum. Jam vero ex supra disputatis confirmaturus est perpetuo fluore mitti simulacra a rebus, quorum interventu seu potius incursu sensationes omnes fiant, et sine quibus non fierent. Itaque pervagatur singula sensuum objecta; incipitque a visu, de quo disputat ab hoc vs. 217. ad vs. 523. His itaque 14. vss. prioribus continetur I. argumentum, quo probat a simili, ut aiunt, visionem fieri ex incursu imaginum. Quo et argumento usus est Epicurus, teste Macrob. Saturn. VII. 14. his verbis: 'Quia in audiendo, gustando, et odorando atque tangendo, nihil e nobis emittimus, sed extrinsecus accipimus quod sensum sui moveat; quippe et vox ad aures ultro venit; et auræ in nares influunt; et palato ingenitur, quod gignat saporem; et corpori nostro applicantur tactu sentienda; hinc [Epicurus] putavit ex oculis nostris nihil foras proficisci, sed imagines rerum in oculos ultro meare.' Jam infra varias opiniones referemus de causa visus, vs. 238.

Perpetuoque fluant certis ab rebus obortu;
Frigus ut a fluviis, calor ab sole, æstus ab undis
Æquoris, exesor mœrorum litora circum:
Nec variæ cessant voces volitare per auras:
Denique, in os salsi venit humor sæpe saporis,
Quom mare vorsamur propter; dilutaque contra
Quom tuimur misceri absinthia, tangit amaror.
Usque adeo omnibus ab rebus res quæque fluenter
Fertur, et in cunctas dimittitur undique parteis.
Nec mora, nec requies, inter datur ulla fluundi;
Perpetuo quoniam sentimus, et omnia semper
Cernere, odorari, licet, et sentire sonare.

manant continuo e certis rebus, sicut frigus manat *a fluminibus, calor a sole, et impetus maris, edax mœniorum*, quæ jacent *circa oras* maritimas, *ab aquis* maris: *neque diversi etiam sonores desinunt vagari per aures: demum humor saporis salsi advenit plerumque in os, quando sumus juxta æquor; contra vero, quando intuemur absinthia conteri et misceri, amaritudo* illorum *ferit nos. Ita permananter res quæque mittitur a cunctis rebus, et disjicitur ex omni parte in omnes partes. Neque ulla cunctatio aut quies interlabendi fit, siquidem sentimus continuo, et fas est* nobis *videre perpetuo omnia, et olfacere, et sentire sonum. Deinde cum quædam forma*

fereant V. ed. Th. Ra.—219 *fluunt* edd. vulg. *sub* V. ed. Th. Ra. *obortu* Mar. Lamb. Juntin. ed. *abortu* P. in not. *odores* vulg.—220 *et* pro *ut* Bodl. Voss. vet. *ab* Vind. O. Mus. B. 1. 3. Voss. vet. et L. B. Cant. Nonius, IV. 40. *a* vulg. —221 *Æquorum* Ferr. V. ed. Th. Ra. *meorum* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. *meororum* Voss. vet. et L. B. Ferr. sed in Voss. vet. *murorum* man. rec. *maurorum* O. Mus. B. 1. Cant. V. marg. 1. *murorum* Bas. *incororum* Bodl. *nemeororum* Mus. B. 3.—222 *aures* Gif. Par. Delph.—223 *in nos* Voss. vet. *falsi* Bodl. O. *sfalsi* V. ed. Th. Ra.—225 *Contuimur* Mus. B. 2. *miseri* Ferr. V. ed. Th. Ra. *apsinthia* P. Ald. *absynthia* Mus. B. 1. *amator* Mus. B. 2.—226 *re* Voss. vet. et L. B. *fluentum* Voss. vet. *fluentur* Mus. B. 2. *Omnibus usque adeo* O. Mus. B. 1.—227 *dimittuntur* Voss. vet.—228 *incerdatur* V. ed. Th. Ra. *intercedatur* Cant. *fluenti* Mus. B. 2.—229 *q̃uo* Voss. vet.—230 *sonorem* edd. vulg. *exaudire sonorem* Lamb.

NOTÆ

219 *Obortu* [*odores*] Ita omnes, præter Lambinum, qui legit *obortu*, quam refert ad vocem 'perpetuo.'

220 *A fluviis*] Species pro genere: i. e. ab aquis.

Æstus] Commotio maris; impetus, quo fertur ad littora: vulgo fluxus. Sic I. 309.

221 *Mœrorum*] Antiqua scriptura pro murorum. Sic I. 82. 'mœnera' pro, munera. Sic VI. 926. Sic etiam Virg. Æn. X. 24.

222 *Per auras* [*aures*] Bene. Commemorat enim corpora, quæ primum feriunt oculos: deinde, quæ nares: tum, quæ tactum: postea, quæ aures: demum, quæ linguam. Male ergo Lambinus hic *per auras*, sicut supra vs. 219. *obortu* pro *odores*.

225 *Tuimur*] Tertiæ conjug. Sic I. 301.

228 *Inter datur . . . fluundi*] Tmesis vocabuli interfluendi.

230 *Sentire sonare* [*sonorem*] Alii,

Præterea, quoniam manibus tractata figura
In tenebris quædam cognoscitur esse eadem, quæ
Cernitur in luce, et claro candore; necesse est
Consimili caussa tactum, visumque, moveri.
Nunc igitur, si quadratum tentamus, et id nos
Conmovet in tenebris; in luci quæ poterit res
Adcidere ad speciem, quadrata nisi ejus imago?
Esse in imaginibus quapropter caussa videtur

contacta manibus in tenebris agnoscitur esse eadem, quæ videtur in luce, et in lumine candido, oportet ut tactus et visus cieantur pari causa. Nunc ergo si tangimus figuram quadratam, et ea movet nos in tenebris, quænam res poterit magis *accedere ad ejus imaginem, quam simulacrum illius quadratum? Quamobrem causa videndi*

ed. pr.—232 *eademque* Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. O.—235 *temptamus* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1.—236 *luce* Mus. B. 2.—237 *Accedere* Ferr. Th.

NOTÆ

sentire sonare: Lambinus *exaudire sonorem.*

231 *Præterea, quoniam manibus, &c.*] His 9. vss. continetur II. argumentum, quo probat visionem fieri ex incursu imaginum. Hoc autem tale est argumentum. Figura, inquit, aliqua in tenebris ac noctu tractata manibus, eadem esse cognoscitur, quæ de die ac in luce cernitur. Atqui figura in tenebris non cognoscitur manu, nisi per speciem et imaginem, quæ a figura illa extrinsecus accedat ad manum. Ergo neque in luce cernitur ab oculo, nisi per imaginem et simulacrum.

235 *Tentamus*] Tractamus, sentimus, exploramus.

236 *In luci*] In luce.

238 *Esse in imaginibus, &c.*] His itaque 2. vss. concludit Lucretius caussam visus esse sola simulacra. Ita censuit Epicurus, qui ex imaginibus rerum perpetuo effluentibus et in oculos nostros incurrentibus visum fieri voluit. Plato vero ex conjunctione et cognatione duorum ignium seu luminum, alterius ex oculis nostris exeuntis, alterius a sole seu luce manantis, visum fieri docuit. Mathematici dicunt radios quosdam ex oculis nostris effluentes, et ad rem, quæ cernitur, accedentes, esse causas videndi. Aristoteles lib. II. de Anim. docet non ex emissione radiorum ab oculis visum effici; sed ex functione et actu rerum, quæ sub aspectum cadunt, in oculos crebro ventitante. Stoici voluerunt prodire interne ad superficiem usque oculorum radios, qui aërem ad usque rem visam ita trudant, ut inde fiat quasi conus, cujus cuspis sit in superficie oculi, basis vero in ipsa re visa. Sententiam hanc suam hoc exemplo explicant: sicut v.g. manus, baculo admoto, sentit nisu quodam, et pro ratione resistentiæ, quicquid ab illo contingitur, videlicet rem duram, mollem, æquabilem, asperam, lutum, lapidem, lignum, pannum, &c. ita oculum aëre intento sentire quidlibet, puta rem albam, nigram, flavam, deformem, pulchram, &c. Aristotelici plerique, quia utcumque varie interpretantur Aristotelem in hac re, utuntur eadem hac comparatione: sed ponunt colorem quasi manum; perspicuum seu

Cernundi, neque posse sine hiis res ulla videri.
Nunc ea, quæ dico, rerum simulacra feruntur
Undique, et in cunctas jaciuntur didita parteis:
Verum, nos oculis quia solis cernere quimus,
Propterea fit, utei, speciem quo vortimus, omnes
Res ibi eam contra feriant forma, atque colore.

videtur inesse in simulacris, neque res ulla videtur *posse cerni sine illis. Jam vero illæ imagines rerum, de quibus loquor, vagantur ex omni parte, et dispersæ mittuntur in omnes partes. Sed, quia unis oculis nos possumus videre* illas, *ideo accidit ut, quoquoversum convertimus visum, ibi res omnes percutiant illum sua figura et*

Ra. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—241 *dedita* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Cant. V. marg. 1. *debita* Mus. B. 2.—242 *non* pro *nos* O. Bas. *oculos* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *cælum* pro *solis* Mus. B. 2.—243 *Præterea* V. ed. Th. Ra. *ut* Mus. B. 2.—244 *ubi* Mus. B. 1. *ubi causa* V. ed. Th. Ra. *ibi causa* Bodl. *ibi ea* P. Ald.—245 *a*

NOTÆ

lumen quasi baculum; oculum, quasi rem contactam. Stoici vero ponunt oculum pro manu; aërem pro baculo; rem visam pro re contacta. Pythagoras vero et Pythagorei existimant visionem fieri reflexione visus, seu cum radii ex oculo tendentes in rem visam, ita reflectuntur ex illa in oculum, ut qualis ea sit veluti renuntient. Empedocles autem, etiamsi effluxus e rebus in oculos admiserit, tamen simul et igneos etiam spiritus ex oculis in res emitti credidit, voluitque oculos se habere quasi laternam. Hæ sunt præcipuæ de visus causa sententiæ. Quod spectat ad Epicuri sententiam, eam confirmant Macrobius et Agellius. Hic v. 16. 'Epicurus,' inquit, 'affluere semper ex corporibus simulacra quædam corporum ipsorum, eaque sese in oculos inferre, atque ita fieri sensum videndi putat.' Ille Saturn. vii. 14. 'Censet Epicurus ab omnibus corporibus jugi fluore quædam simulacra manare, nec unquam tantulam moram intervenire, quin ultro ferantur inani figura cohærentes corporum exuviæ, quarum receptacula in nostris sunt oculis, et ideo ad deputatam sibi a natura sedem proprii sensus recurrant.'

240 *Nunc ea, quæ dico, &c.*] Postquam illa præmisit de causis visus, seu de imaginibus, quas visus causas esse ait, his 5. vss. jam docet imagines ubique adesse, neque circumstare, ita ut per ipsas videre nihil nos prohibeat, si modo oculos illis percipiendis solos destinatos converterimus. Igitur etiamsi volitent ubique et undique imagines, tamen ea duntaxat parte cernimus eas, in quam oculos et faciem vertimus.

241 *Didita*] Dispersa, distributa.

243 *Speciem*] Vultum, faciem, oculos, ὄψιν, 'aspectum.'

244 *Forma, atque colore*] Epicureas voces agnoscere licet. Itaque censet Lucretius ex Epicuro imaginem esse quasi sigillum, seu typum, qui ex re adveniens illius figuram ac colorem referat atque in oculos incurrens eandem figuram ac colorem inprimat et exhibeat in oculis. Videtur autem Epicurus intellexisse illam sigillationem et exhibitionem imaginis, quæ in oculi superficie ob ejus levorem

[illegible]

[illegible]

[illegible]

NOTÆ

[illegible] Si [illegible] videtur [illegible] Democriti, teste Aristotele lib. de sens. et sens. cap. 2. qui, Democritum dicentem, [illegible] 'visionem esse apparitionem,' redarguit ipse ac objicit 'talem apparitionem fieri,' [illegible] 'quod oculus politus sit.' Deinde lib. III. Lucretius ex Epicuri doctrina improbat eos, qui censent animum ac animam intus per oculos quasi per fenestras videre; contenditque non animum ac animam sed ipsos oculos esse, qui anima præditi videant: sic vs. 360. et seqq. 'Dicere porro oculos nullam rem cernere posse,' &c.'

246 Et, quantum quæque ab nobis, &c.] His ita præmissis de simulacris seu imaginibus, quas visus causas agnovit, jam diversa soluturus est problemata de visu; atque inprimis his 12. vss. illud I. Cur nempe, cum rem aliquam videmus, quantum ea procul absit a nobis cognoscere possimus. Neque enim imago solum rerum figuram ac summum colorem refert, sed et intervallum: idque tanta celeritate fit, ut res simul et illius intervallum innotescat. Scilicet quia imago a re continuo ac oculos compulsat ante se aërem intermedium; prolixiorem quidem, dum eminus appellit: compendiosiorem vero, dum cominus. Atque ita aër ille protrusus et præcursus ab imagine perhibetur pupillam oculi ea ratione, qua protruditur, h. e. vel compendiosa vel prolixa ratione: unde fit ut et rei intervallum sic internoscatur et videatur. Verum fallitur Lucretius cum Epicuro; neque enim distantia cognoscitur ab oculo, sed a facultate superiore, quæ comparat oculum cum re visa.

246 *Curet*] Facit, efficit. Sic vs. 821.

247 *Procudit*] I. e. pulsat, agit ante se.

248 *Qui inter se quemque*] Tmesis, quicumque. Hic vs. repetitur infra vs. 282.

249 *Per nostras*] Alii *permistus*.

250 *Pertergit*] Permulcet, leniter ferit; sic vs. 258.

Ita] H. e. ea ratione, eo modo, quo

Propterea fit, utei videamus quam procul absit
Res quæque; et quanto plus aëris ante agitatur,
Et nostros oculos perterget longior aura,
Tam procul esse magis res quæque remota videtur.
Scilicet hæc summe celeri ratione geruntur,
Quale sit, ut videamus; et una, quam procul absit.
  Illud in hiis rebus minume mirabile habendum est,
Quur ea, quæ feriant oculos simulacra, videri
Singula quom nequeant, res ipsæ perspiciantur.
Ventus enim quoque paullatim quom verberat, et quom
Acre fluit frigus, non primam quamque solemus

transit. Inde accidit, ut cernamus quantum longe quæque res distet a nobis; et quo plus aëris agitur ante illud simulacrum, *et* quo *longior aër permulcet nostros oculos, eo magis summotæ longe a nobis quæque res cernitur. Nimirum hæc omnia fiunt modo valde celeri*, ita *ut simul cernamus qualis sit res, et quam longe distet. Hoc autem non est putandum admirabile in his rebus*, scilicet *quare res ipsæ cernantur, cum eæ cunctæ imagines, quæ movent oculos, non possint cerni. Namque* v. g. *ubi etiam ventus leniter diverberat; et ubi frigus asperum pungit*, tamen

vulg. *cum sit* pro *transit* V. marg. 1.—251 In Vind. O. Cant. vss. 252. 253. præcedunt vs. 251. in V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. vss. 251. 252. transponuntur.—253 *perteget* Voss. vet. H. vs. et tres seqq. desunt Mus. B. 1.—254 *quæ* Mus. B. 2. *remotu* V. ed. Th. Ra. *nemota* Voss. L. B. *revota* Voss. vet.—255 *summâ et celeri* P. Gryph. marg. *summa* Bas. marg.—256 *Quali'* Creech. *fit* Bodl. Cont. *quæ procul* Mus. B. 2.—258 *friant* Voss. vet.—259 *percipiantur* Cout.—260 *quocunque* Mus. B. 3.—261 H. vs. deest Mus. B. 1. 2. et sequenti postponitur in V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. *Acre fluit* Voss. vet. et L. B. *Ac refluit* O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. *At refluit* V. ed. V. marg. 1. Th. Ra. *Acre fluet* Vind. *Acre ferit*

NOTÆ

protruditur, aut agitur; sic vs. 249. vocem ita interpreteris.

253 *Aura*] Aër, flatus aërius.

256 *Quale*] H. e. qualis res sit. Mutat quippe genus. Nisi legeris *quali*, pro *qualis*, litera *s* demta, metri causa.

257 *Illud in hiis rebus, &c.*] His 13. vss. solvit II. problema, nimirum cur simulacra quæque, per quæ res cernuntur, a nobis tamen non videantur. Respondet autem id nihilo magis debere videri mirum, quam quod nec singulas partes venti aut frigoris videre possimus, cum tamen universum frigus, aut universum ventum sentimus, dum in nostro corpore quasi plagas ab iis fieri videmus. Deinde dum supremam saxi v. g. superficiem summis digitis tangimus, non sentimus tactu illam superficiem, quam summum colorem vocat; sed bene sentimus duritiem quæ intus est saxo. Itaque sunt res quæ sub visum non cadunt; aliæ vero quæ cadunt. Sic atomi, ventus, et simulacra sunt infra nostros oculos, licet aut ex iis aliquid fiat, quod sub oculos cadat, aut per ea res aliquæ videantur.

261 *Primam* [*Privam*] Singulam, quamque. Sic vs. 569. et III. 390. 723. &c. Bene; nam sequitur, ' Sed ma-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] Alii [illegible] [illegible] ex [illegible].

262 [illegible] Ita scribunt [illegible] tamen contrarius [illegible], [illegible] esse [illegible] ' [illegible] ' pro [illegible]: et vs. 1055. ' Copsista' pro [illegible].

264 *Aliqua* ' *Aliqua res*'] Etiamsi ultima [illegible] *aliqua corripiatur.* Lambinus, *aliqua res*, pro aliqua res: sicut [illegible] in simplici pronomine, quæ, in [illegible] singulari, non, qua, ita in [illegible] *aliqua* dici potest in singu-[illegible] etiam vulgo dicatur [illegible], aliquod, vel aliud. [illegible] per has voces ' aliqua res ' [illegible] aliquod corpus quod sub sensus [illegible], et quod iacet extrinsecus et [illegible].

266 [illegible], lapidem, &c.] Hic [illegible] experimentum vocat in rei [illegible]. Dum enim, inquit, supremam v. g. saxi superficiem summumque colorem tangimus digitis, [illegible] nec sentimus supremam illam superficiem ac summum illum colorem, sed bene sentimus duritiem, quæ penitus, et intus inest saxo. Ergo non omnia cadunt sub sensus: [illegible] igitur si res videantur, cum tamen simulacra, per quæ videntur, sub oculos non cadant.

267 *Summumque colorem*] Supremam faciem. Neque enim color tangi potest, etiam ex Lucretii doctrina.

269 *Penitus . . . in alto*] Idem. Hoc

Nunc age, quur ultra speculum videatur imago,
Percipe; nam certe penitus remota videtur;
Quod genus illa, foris quæ vere transspiciuntur,
Janua quom per se transspectum præbet apertum,
Multa facitque foris ex ædibus ut videantur:
Is quoque enim duplici geminoque fit aëre visus.

quare simulacrum cernatur trans speculum; etenim sane prorsus semotum apparet. Quemadmodum res illæ, quæ vere ultra extrinsecus cernuntur, v. g. quando porta dat conspectum liberum per seipsam, efficitque ut complures res ex domibus cernantur extrinsecus. Ille aspectus fit etiam bino et duplici aëre; prior enim aër

tractu Mus. B. 2.—271 *semota* Gryph. Nard. Bas. P. Ald. *remmota* vulg.—273 *tum inspectum* V. ed. Th. Ra.—274 *foras* P.—275 *Ipse etenim* Gif. Par. P. *Ipso etenim* Cout. *Ipso enim* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *Ipseque enim* Mus.

NOTÆ

est intus, in intimis saxi visceribus, seu partibus.

270 *Nunc age, quur ultra, &c.*] His 23. vss. solvit et explicat III. problema; nimirum, cur rerum imagines, quæ in speculo cernuntur, non in summo speculo, sed quasi ultra speculum videantur. Rationem autem hanc reddit, quod, dum in speculo cernitur imago rei, duplex aër prius protruditur et agitur, quam a nobis cernatur illa; qui quidem geminus aër protensus facit, ut imago procul remota videatur, et ultra speculum transmissa appareat. Rem præclara illustrat comparatione. Verbi gratia dum homo stans in mediis ædibus videt per apertam januam aliquod objectum procul extra januam remotum. Tale autem objectum mittit ex se suam imaginem, ut docuit fieri de rebus omnibus. Prius aër ille, qui citra januam usque ad oculum videntis intercipitur, protruditur, et perterget oculum: deinde aër ille, qui ab objecto viso ad ipsam januam extrinsecus positus est, protruditur pariter: duplex autem iste aër sic protrusus facit, ut objectum ultra januam foris esse sentiatur. Scilicet supra docuit distantiam rei visæ internosci, propter aëra, qui protruditur ab imagine rei appellentis ad oculum. His ita positis, sic a simili argumentatur. Nimirum dum imago speculi, h. e. non ea imago, quam recepit a nobis speculum, sed ipsa ipsius speculi imago, quæ ab eo mittitur, sicut a ceteris rebus mitti dixit; dum ea, inquam, speculi imago appellit ad nos, protrudit ante se primum aëra, qui speculum inter et oculum nostrum intercipitur; facitque ut prius aëra hunc sentiamus, quam speculum ipsum. Deinde illa imago, quæ a nobis missa pervenit ad speculum, dum a speculo rejecta retrovertitur ad nos, protrudit pariter alterum aëra, facitque, ut hunc alterum aëra prius quoque sentiamus, quam ipsam. Hinc nil mirum si imago in speculo videatur ultra illud, propter geminum aëra protrusum, qui facit, ut longe distans sentiatur talis imago. Hæc sane ratio etiamsi probabilis videatur, tamen non vera est, cum non oculorum, sed superioris sit facultatis, ut monui supra, internoscere talem distantiam.

272 *Quod genus*] Cujus generis, qualia sunt illa, quemadmodum, &c. Sic II. 194. III. 222. 267. 277. 328. et infra jam vs. 480.

Primus enim citra posteis concernitur aër;
Inde fores ipsæ dextra, lævaque, sequuntur:
Post extraria lux oculos pertinget, et aër
Alter, et illa foris quæ vere transspiciuntur.
Sic, ubi se primum speculi projecit imago,
Dum venit ad nostras acies, procudit agitque
Aëra, qui inter se quomque est oculosque locatus:
Et facit, ut prius hunc omnem sentire queamus,
Quam speculum: sed, ubi in speculum quoque sensimus ipsum,
Continuo, a nobis in eum, quæ fertur, imago
Pervenit, et nostros oculos rejecta revisit:

aër, qui [illegible] est oculum, deinde januæ ipsæ sequuntur ad dextram et sinistram. Postea lumen externum perstringit oculos, et simul *alter aër, et res illæ, quæ* extrinsecus vere cernuntur. Sic etiam atque simulacrum speculi emisit sese, dum advenit ad nostros oculos, propellit, et volutat ante se aëra omnem, qui positus est inter se et oculos nostros: et efficit, ut possimus sentire hunc totum aëra, antequam sentiamus speculum. Verum postquam sentimus etiam ipsum speculum, continuo aliud simulacrum, quod mittitur a nobis, perfertur in ipsum speculum, et ab ipso remissum redit ad nostros oculos; et protru-

---

B. 1. 3. *[illegible]* Mus. B. 2. [illegible] V. ed. Th. Ra.—276 *enim est* Vind. et edd. vulg. [illegible] Gassend. *post* [illegible] Voss. vet. *potes* Bodl. *cum* vel *quæ* [illegible] V. ed. Bas. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *quam cernitur* Gif. *qui cernitur* Hav. Bip. Delph.—277 *Inde* Mus. B. 2. *sequuntur* deest O.—278 *perteget* Voss. vet. [illegible] Mus. B. 2 *perterget* Hav. Bip. Delph.—278 *Alter ut* V. marg. 1. *Alter et* V. marg. 2.—281 *procudit* Voss. L. B. Mus. B. 3. *percudit* Bodl. [illegible] Mus. B. 1. *protrudit* Delph. *protrudit* vulg.—282 *inter se cum* [illegible] Mus. B. 2.—283 *ut* deest Voss. vet. *habent* pro *hunc* V. ed. Th. Ra.—284 *in* deest Vind. Hav. Bip. Delph.—285 *Continuo hæc in id, a nobis* Gif. Par. Delph. *a nobis in id hæc* vulg. *cum* pro *eum* Mus. B. 3. *cum* pro *quæ* Mus. B. 2.—286 *et* Bodl. *et* reliqui.—287 *At* Voss. vet. *aëre* Mus. B. 2. *se*

NOTÆ

276 *Citra posteis*] Citra ostium, cis januam. Is autem prior seu antecedens aër protruditur ad oculum per ipsam ab objecto missam imaginem: sed prius, quam qui posterior sequitur, ultra januam.

278 *Extraria*] Externa, extranea, extrinseca, hoc est, quæ advenit foris et extra januam. Usurpat et hanc vocem Terentius in Phorm. 'Nam hanc conditionem si cui tulero extrario,' pro extraneo.

Pertinget [*Perterget*] Sic vs. 250. 253. h. e. permulcet, leviter ferit, movet.

280 *Speculi imago*] Non ea, quæ in speculum recipitur missa a nobis occurrentibus, sed ipsa, quam speculum mittit. Sicut enim res quæque sui mittunt imaginem, ita et speculum.

281 *Ad nostras acies*] Ad nostros oculos, ut docui I. 325. not. et II. 420. III. 363. et supra vs. 2. 48. et infra vs. 693. 720. &c.

282 *Quomque*] Tmesis, quicumque. Sic vs. 248.

283 *Hunc omnem*] Supp. aëra.

Atque alium præ se propellens aëra volvit,
Et facit, ut prius hunc, quam se, videamus: eoque
Distare a speculo tantum semota videtur.
Qua re etiam atque etiam minume mirarier est par
Illis, quæ reddunt speculorum ex æquore visum
Aëribus binis; quoniam res confit utraque.
Nunc ea, quæ nobis membrorum dextera pars est,

dens volutat alium aëra ante se, et efficit, ut cernamus antea hunc aëra, *quam ipsum; et apparet* nobis *tantum remotum ab eo speculo,* quantum speculum a nobis est remotum. *Quapropter nullatenus omnino æquum est admirari* de *illis* simulacris, *quæ præbent aspectum ex planitie speculorum per geminum aëra, siquidem res efficitur per utrumque. Jam vero* inde *accidit, ut ea pars artuum, quæ*

deest Mus. B. 2. *solvit* Mus. B. 1.—288 *facta ut* Voss. vet. m. rec. sed m. priore videtur fuisse *facta est* vel *facta 'st.*—289 *remota* Hav. Delph. *remmota* Bip.—290 H. tres vss. delendos censent Lamb. et Creech. *mirarier es* (man. rec. *est*) *par* Voss. vet. *mirarier est par* Voss. L. B. Cant. P. in not. *mirari par est* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Par. Gryph. Delph. Nard. P. Ferr. Th. Ra. Ald. *mirari minime est par* Mus. B. 2.—291 *qui* Gryph. P. V. ed. Th. Ra. Ald.—292 *Aciebus* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Gryph. marg. Bas. marg. *Aeribus* P. in not. *cum fit* Mus. B. 2. *utraque* V. ed. Bodl. Voss. vet. Par. Gif. L. B. *utrimque* P. Mar. Gryph. marg. Gif. *utræque* Voss.

NOTÆ

288 *Quam se*] Nimirum, quam ipsam imaginem.

289 *Distare a speculo tantum*] Ita ultra speculum esse. Scilicet tantum, quantum a nobis distat speculum.

290 *Qua re etiam atque etiam, &c.*] Hos 3. vss. delendos censet Lambinus, quasi spurios. Verum, pace tanti viri dixerim, toti sapiunt Lucretianam locutionem; deinde his conclusio continetur superiorum.

291 *Illis*] Non aëribus binis, sed illis rebus, seu potius, illis simulacris, quæ reddunt visum ex speculo per geminum aëra protrusum. Hellenismus est, mirari illis; supp. de: sic etiam per ἔλλειψιν verbum mirari regit genitivum. Virg. Æn. II. 'Justitiæve prius mirer bellive laborum.' Supp. Causa.

292 *Res*] I. e. talis visio, talis visus ratio.

Confit] Sic II. 1067. et alibi passim.

293 *Nunc ea, quæ nobis, &c.*] His 10. vss. continetur IV. problema; cur in speculis ea, quæ dextera sunt, læva videantur; aut contra. Respondet autem Lucretius id fieri eo quod imago a nobis missa, cum ad speculum offendit, non revertatur ad nos incolumis, sed retrorsum elidatur; quemadmodum si quis personam e luto aut creta factam, humidam adhuc et mollem, allidat columnæ aut trabi, et ea persona retro convertatur expressa, hæretque columnæ illi aut trabi; tunc enim fiet, ut qui antea dexter erat oculus v. g. fiat sinister; et contra. Neque enim imago, ut jam sæpe monui, habet profunditatem. Quod quidem videtur non male congruere cum iis, quæ Plato tradit in Tim. nimirum ideo dextra apparere sinistra in speculis, 'quia contrariis partibus aspectus contrariæ partes speculi attinguntur, pro consuetudine adjectionis.' Ut si v. g.

In speculis fit, utei læva videatur, eo quod
Planitiem ad speculi veniens quom obfendit imago,
Non convortitur incolomis; sed recta retrorsum
Sic eliditur, ut si quis, prius arida quam sit
Cretea persona, adlidat pilæve, trabive:

dextera nobis *est, appareat in speculis in sinistra* parte, scilicet *quia ubi simulacrum adveniens appellit ad æquor speculi, non retrovertitur salvum: sed rectum retro ita atteritur veluti si quis frangat larvam luteam ad columnam aut ad trabem,*

L. B. O. Mus. B. 3. Cant. *utroque* Mus. B. 1. 2. edd. vulg.—294 *fit ut in læva* vulg. *ut leva videantur* Bodl.—295 *ostendit* Cant.—296 *incolomis* P. V. ed. Th. Ra. Ald: *incolumis* vulg. *set* Mus. B. 1.—297 *cliditur* Mus. B. 2. *arida* bis legitur in V. ed. Th. Ra. Bodl. *sic* Ferr. V. ed. Th. Ra.—298 *Cretæ* P. Cant. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. Ald. *Cerea* Vind. Gryph. Bas. *Cætera* V. ed. Bodl. Th. Ra. *Cretta* Voss. vet. *Certa* O. Mus. B. 1. 2. *Creteam* vel *Cressam* Lamb. *personam* P. Lamb. Cant. *ad ludum* Vind. V. ed. Bodl. O.

NOTÆ

quispiam in loco speculi collocatus faciem obversam haberet; illius enim pars dextera nostræ sinistræ opponeretur; et contra. Mathematici autem apud Euclid. Θεωρ. 19. rem aliter explicant, variisque rationibus demonstrant. I. docent reflexionis angulum ei angulo, quem reddit linea a puncto rei visæ in speculum incidens, æqualem esse. Hinc itaque semper fit reflexio in partem oppositam ei parti speculi, in quam incidit linea a puncto rei visæ producta. II. docent imagines, quæ in speculo cernuntur, quam brevissimis fieri potest lineis contineri. Cum igitur pars dextera rei visæ respondeat ac subjaceat lineæ reflexionis sinistræ potius quam dexteræ, et contra; fit ut linea reflexionis, quæ magis dextera est, sub dexteram imaginis partem cadat; et contra. Quare læva rei visæ pars dexteræ imaginis parti opponitur; et contra. III. docent rei visæ imaginem et rem visam sic se inter se habere, quemadmodum duo gladiatores, qui frontibus adversis inter se certant; alterius enim dexter oculus respondet sinistro alterius oculo. Notabis autem duntaxat id fieri in speculis planis et convexis; namque res aliter se habet in concavis, in quibus dextra dextris, et læva lævis respondent; cujus rei rationem reddunt Plato et Euclides, quam nos hic afferre brevior nostra interpretandi ratio non sinit. Quanquam jam infra aliquid a nobis annotabitur vs. 312. not.

295 *Planitiem*] Quam alibi vocat æquor, h. e. æqualitatem. vss. 105. 291.

298 *Persona*] Vulgo, *un masque.*

Pilæve] Pila, prima producta, stans est columna, quam Græci vocant στήλην. Apul. Met. III. 'Pila media, quæ stabuli trabes sustinebat.' Festus, 'Pila, quæ parietem sustentat, ab opponendo dicitur.' Pilæ etiam lapideæ, inquit Budæus, in ædificiis sunt columnæ structiles, aut structuræ ex lapide cæso, quasi quædam ædificiorum femora. Sunt et Pilæ opera informia, quæ in aqua construuntur, qualia Genevæ visuntur, dicunturque moles, Vitruv. III. et Virg. Æn. IX. 'Qualis in Euboico Baiarum littore quondam Saxea pila cadit,' &c.

Atque ea continuo, rectam si fronte figuram
Servet, et elisam retro sese exprimat ipsa,
Fiet, et ante oculos fuerit qui dexter, ut idem
Nunc sit lævus, et a lævo sit mutua dexter.
Fit quoque, de speculo in speculum ut tradatur imago:
Quinque, etiam sex, ut fieri simulacra suërint.

antequam sit exsiccata; et si ea larva nihilominus *conservet semper a fronte integram formam et exhibeat sese ipsam attritam a tergo, eveniet ut idem ille oculus jam sit sinister, qui antea fuerit dexter, et vicissim e sinistro sit dexter. Efficitur etiam ut simulacrum reddatur de speculo in speculum: ita ut etiam quinque aut sex*

Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *palo* P. in not.—299 *forte* Mus. B. 2. Qui sequuntur vss. usque ad vs. 325. ponuntur post vs. 348. in Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—300 *et* deest Mus. B. 2. *tetro* V. ed. *ipsam* Bodl. Delph. Multi vss. in Voss. vet. confusi, man. rec. in ordinem redacti sunt.—301 *Fiet ut* vulg. *oculos* P. V. ed. Bodl. Cant. subscribitur etiam Voss. vet. man. rec. *oculus* vulg. *fierit* V. ed. *ut idem* Bodl. Voss. vet. et L. B. *hic idem* vulg.—302 *fit* P. Bodl. *e* deest Voss. vet. *mutuo* Mus. B. 1. 2.—303 H. vs. et usque ad vs. 305. in P. desiderantur sed ponuntur post vs. 348. Omittuntur h. l. 22. vss. quorum 16. post vs. 353. inseruntur, reliqui sex post vs. 364. Gryph. Nard. Bas.—304 *ut sex* Mus. B. 2. *sexu ut* Vind. *sexve ut* Mus. B. 1. et edd. vulg. *fuerint* Bodl. *suęrunt* Mus. B. 1. 2.—

NOTÆ

302 *Mutua*] Adverbialiter, pro mutuo; sic infra vs. 946. sic II. 75. et v. 1099.

303 *Fit quoque, de speculo, &c.*] His 9. vss. continetur v. problema, quod solvit et explicat, nempe, cur de speculo in speculum tradatur imago, ita ut quinque aut sex imagines reddantur; seu quinquies aut sexies totidem speculis repræsentari possit eadem imago, cujus alternatim pars læva fiat dextera, et dextera læva. Namque si qua sunt in ædibus quantumvis remota, et retro condita, ea tamen, pluribus adhibitis et dispositis speculis, per flexos quosdam aditus, longe videri poterunt. Immo vero fieri potest, ut terga tua cernas. Namque sumito duo specula plana, quorum alterum a tergo collocabis, ita ut sit resupinatum, i. e. neque prorsus rectum, neque prorsus supinum; alterum sublime supra caput appende, ita ut ob oculos tuos obversum sit prono et proclivi situ; sine dubio cernes tergum tuum in hoc sublimi speculo. Cujus rei rationem hanc reddit Lucretius, quod imago rei, missa in speculum, ab eo speculo reddita reflectitur, et recipitur in oppositum quoquomodo speculum. Verum quanquam rata hæc sint, tamen quis poterit quærere, utrum eadem sit illa imago toties multiplicata, an vero cujusque imaginis nova fluat exuvies, sicut primum e corpore delapsa est prima imago: respondebit Lucretius singulas imagines ab objecto fluere, suppleri que perpetuo et continuo subortu discessum prioris per posterioris successionem, ita ut quæ modo conspicitur in novissimo speculo, dudum fuerit in primo: huicque demum abeunti novam succedere; et sic perpetuam fieri successionem imaginum per singula specula.

304 *Suërint*] Sueverint; Syncope est.

Nam, quæquomque retro, parte interiore, latebit,
Inde tamen, quam vis torte penitusque remota,
Omnia, per flexos aditus educta, licebit
Pluribus hæc speculis videantur in ædibus esse:
Usque adeo e speculo in speculum translucet imago;
Et, quom læva data est, fit rursum ut dextera fiat:
Inde retro rursum redit, et convortit eodem.
Quin etiam, quæquomque latuscula sunt speculorum

imagines soleant reddi. Namque ea omnia, quæ latitabunt pone in intimis partibus domi, *etiamsi* sint *semota funditus et flexuose, tamen illinc extracta per sinuosos meatus poterunt cerni per plura specula esse in domibus. Ita simulacrum translucet e speculo in speculum. Accidit etiam quod cum redditum sit sinistrum, contra fiat dexterum; hinc refert se contra, et revertitur in idem,* quod erat antea. *Immo vero ea omnia parva latera speculorum, quæ donata sunt puri sinuoso simulacro*

305 *latebunt* P. Mus. B. 1. et edd. vulg.—306 *tortæ* V. ed.—308 *Pluribus e speculis* Bodl.—309 *e* deest V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 2. 3. et vs. integer cum seq. non legitur in Mus. B. 1. et erasi sunt Vind. —310 *ut* deest Bodl.—311 *Inde retrorsum* Vind. V. ed. Voss. vet. Mus. B. 1. 2. Cant. Hav. Delph. *Indeque retrorsum* Gryph. Nard. P. Bodl. O. Mus. B. 1. *retrorsum etiam* V. marg. 1. Cant. *retroversum* Voss. marg. *reddit se* Delph. Bip.—312 *locuscula* Mus. B. 2. *lacuscula* Mus. B. 3.—313 *latere* Bodl. *prædita*

NOTÆ

305 *Parte interiore*] Puta domus, cubiculi.

306 *Inde*] H. e. ex illa interiori parte.

311 *Inde, &c.*] H. e. ex dextera; nimirum quæ jam reddita fuit imago, fit iterum retrorsum, h. e. læva, et vertit se in eundem ordinem et situm, quo prius erat. Scilicet, cum imago traditur de uno speculo in alterum, mutat suam lævam partem in dexteram; cum vero iterum a secundo speculo traducitur in tertium, resumit priorem situm, quem in primo habuit speculo; et ita vicissim per alia sequentia specula.¶

Redit [*Reddit se*] Lamb. bene. Parens, *redit:* verum non igitur *convertit*, sed *convertitur*, legendum esset. Quanquam idem sit sensus.

Eodem] I. e. in priorem situm et ordinem, ita ut quæ pars erat læva in priori speculo, iterum fiat læva, dum de secundo in tertium speculum redditur.

312 *Quin etiam, quæquomque, &c.*] His 7. vss. continetur VI. problema, cur scilicet in iis speculis, quorum latuscula instar plurimorum speculorum sunt opposita ad dextram et sinistram, fiat quoque imaginis reflexæ restitutio situs, ita ut pars dextra imaginis respondeat parti dextræ objecti seu rei visæ: læva vero pariter lævæ. Nimirum quia latera speculi illius tenent locum speculorum, e quibus tanquam e speculis seorsum sitis in ipsum speculum imago reflectatur. Quod quidem contingit in speculis concavis. Unde videtur mihi Lucretius hic loqui de speculis concavis. Ita et Petrus Gassendus interpretatus est hunc locum. Lambinus vero opinatur Poëtam loqui de multis speculis conjunctis columnæ figura convexa. Scilicet vulgo nu-

Adsimili lateris flexura prædita nostri;
Dextera ea propter nobis simulacra remittunt:
Aut quia de speculo in speculum transfertur imago,
Inde ad nos, elisa bis, advolat; aut etiam quod
Circum agitur, quom venit imago: propterea quod
Flexa figura docet speculi convortier ad nos.
Indugredi porro pariter simulacra, pedemque

nostri lateris ideo reddunt nobis imagines dextras, vel eo quod simulacrum transmittitur de speculo in speculum, hinc advolitat ad nos postquam fuit *bis fractum; vel etiam quia ubi simulacrum advolat, circumvertitur, eo quod obtorta forma* speculi *ostendit* imaginem *reverti ad nos. Præterea* fit ut *putes similiter ima-*

Mus. B. 1.—314 *mittunt* V. ed. Th. Ra.—318 *Flexea* Voss. vet. et L. B. sed corr. in Voss. vet. *speculum* Cant. *cum vertitur* Mus. B. 2.—319 *pariter porro*

NOTÆ

merantur septem speculorum genera, quibus imaginis rata et usitata fiat reflexio. I. speculum planum. II. columnare convexum. III. columnare concavum. IV. convexum in modum pyramidis formatum. V. concavum in modum pyramidis similiter figuratum. VI. globosum convexum. VII. globosum concavum. Qua ratione reflexio fiat de speculis planis docuit Poëta vs. 308. et seqq. 9. vss. Jam vero qua ratione reflexio fiat de aliis speculis omnibus non videtur docuisse; namque jam hic vs. 312. et seqq. 7. vss. videtur tantum docuisse de speculis concavis, vel convexis. Quanquam forte interpretari licet hos 7. vss. de ceteris istis speculis.

Latuscula] Faciecula: Gallice *facettes de miroir.*

313 *Adsimili lateris, &c.*] H. e. exhibeant partem imaginis respondentem iisdem nostris partibus, nempe dexteram dextræ, lævam lævæ.

318 *Flexa*] Obtorta, obliqua. Nimirum vel concava, ut placet aliis: vel convexa, ut alii volunt, vel alia figura formata.

Convortier] Converti, supp. imaginem.

319 *Indugredi* [*Endogredi*] *porro, &c.*] His 6. vss. continetur VII. problema; cur nimirum imagines in speculo visæ videantur nobiscum incedere, progredi, anteire, retrogredi, gestumque nostrum imitari. Hanc autem reddit rationem, quod qua de parte speculi recedamus, statim ex ea nequeat imago reverti; nam quæcumque ab rebus simulacra mittuntur, ea ad æquos et pares angulos referuntur. Itaque apposite id refert ad variatas speculi partes; ex quibus aliis atque aliis necessarium est reflexionem in oculum fieri, ac proinde imaginem fieri. Neque enim ut recte docent Mathematici, eadem manet imago visa, sed cum omnia puncta, hoc est, omnes partes rei visæ ab aliis atque aliis identidem partibus reflectantur, nova totius rei efficitur imago. Unde cum res visa movetur, necesse est, ut imago moveri videatur; cum perenniter rei visæ partes respondeant partibus imaginis, et contra vicissim. Quanquam revera non movetur imago, sed potius nova gignitur, mutato rei visæ situ. Id autem accidit propter continuam partium imaginis reflexionem, quæ

Ponere, nobiscum credas, gestumque imitari;
Propterea, quia, de speculi qua parte recedas,
Continuo nequeant illinc simulacra revorti:
Omnia quandoquidem cogit natura referri,
Ac resilire ab rebus, ad æquos reddita flexus.
Splendida porro oculei fugitant, vitantque tueri;
Sol etiam cæcat, contra si tendere pergas:
Propterea, quia vis magna est ipsius, et alte
Aëra per purum graviter simulacra feruntur,

gines incedere et figere pedem nobiscum, et exhibere nostras *actiones; eo quod de ea parte speculi, qua* tu *secedas, subito imagines non possunt redire; siquidem natura facit ut res cunctæ redeant, ac relatæ resiliant ab rebus ad flexuras æquales. Oculi etiam fugiunt et avertunt intueri res lucentes: sol quoque excæcat* oculos, *si tentes niti contra* illum; *eo quod vis illius est fortis, et* eo quod *imagines* lucis illius *superne mittuntur acriter per purum aëra; et vex-*

Voss. vet.—320 *nobis qum* V. ed. Th. Ra.—322 *nequeant* P. Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *nequeunt* vulg. *illuc* Lamb. *remitti* Gassend.—324 *At* O. *redita* Mus. B. 2.—325 *vitamque* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *vitaque* Mus. B. 1. 2.—326 *cernere* Gif. Par.—329 *compos*

NOTÆ

fit in extrema speculi cæsura. Hinc intelliges, quod si dum tui imaginem in speculo conspicis, sint alii, qui a læva dextrave, superne aut inferne eandem tui respiciant imaginem, omnes visuri sint eam in speculi locis a te et inter se diversis; adeo ut nulli ipsorum succedere possis, quin alio loco imaginem videas. Unde rursus intelliges non eam solum tui, quam conspicis, imaginem esse in speculo; sed innumeras etiam, easque sic mutuo communicantes, ut quo loco ipse tui vides nasum, alius videat mentum, alius frontem, alius oculum, alius os, &c. Neque propterea tamen ullus aliud videt, quam simplicem et distinctam imaginem. Hos autem 6. vss. recte hoc loco excudendos curavit Lambinus ex Bertiniano codice; namque ita ratio et ordo postulant: cum de speculis agatur. *Endogredi*, vel *Indugredi*, antiquitus dicebatur pro ingredi, ut monui I. 83. et II. 194. sic infra vs. 368.

325 *Splendida porro, &c.*] Hactenus de speculorum ratione. His autem 8. vss. continetur VIII. problema; cur nempe splendida lædant oculos, solisque splendor excæcet. Cujus rei hanc reddit rationem; quia splendoris simulacra constant ex ignitis seminibus, quæ adurunt oculos; et quia adeo magna vis est Solis ut ejus simulacra lædant oculos. Hanc autem reddit rationem Aristoteles, lib. III. de Anim. quod cum hoc sit commune sensuum omnium, ut ea, quæ sub eos cadunt, (si modum superent) corrumpant sensus ipsos. Sic nimius sonitus exsurdat: nimius splendor excæcat: et ita de ceteris; namque omnis sensus quædam est ratio; omnis autem ratio corrumpitur ab eo, quod est nimium; sicut v. g. symphonia corrumpitur si chordæ nimis tensæ pulsentur.

326 *Tendere*] Alii, *cernere*.

Et feriunt oculos, turbantia composituras.
Præterea, splendor, quiquomque est acer, adurit
Sæpe oculos; ideo, quod semina possidet ignis
Multa, dolorem oculis quæ gignunt insinuando.
  Lurida præterea fiunt, quæquomque tuentur
Arquatei; quia luroris de corpore eorum
Semina multa fluunt, simulacris obvia rerum;
Multaque sunt oculis in eorum denique mixta,
Quæ contage sua palloribus omnia pingunt.

ant oculos, perturbantque conformationes oculorum. *Deinde lux omnis, quæ aspera est de se, plerumque oculos urit, præterea quod habet plures atomos, quæ infundendo sese oculis pariunt dolorem. Deinde ea omnia, quæ arquati vident, fiunt lutea; eo quod plures atomi palloris affluunt de corpore illorum,* quæ *occurrunt imaginibus eorum; et* eo quod *plures demum* atomi *miscentur in oculis eorum, quæ sua contagione imbuunt omnia luridis coloribus. Videmus*

in cras Mus. B. 1, *tampos ituras* Mus. B. 2.—332 *gignitur* V. ed. Bodl. Th. Ra.—333 *Lutea* P. in not. ex Varrone.—334 *lutoris* P. in not.—335 *mavult* Voss. vet. Ferr. V. ed. Th. Ra. sed in Voss. vet. corr. man. rec. *mault* Voss. L. B. *mala* Mus. B. 3. *simul aëris* Mus. B. 2. H. vs. deest O.—337 *tingunt* Gassend.

NOTÆ

329 *Composituras*] Sic I. 1026. 'dispositnras.' Sic alibi 'positura,' &c.

333 *Lurida præterea, &c.*] His 5. vss. continetur IX. problema; cur scilicet quæ tuentur arquati, lurida sibi fiant et appareant. Cujus rei rationem reddit; tum quia lurida corpuscula seu atomi luroris effluunt de corpore arquatorum, quæ occurrunt imaginibus rerum advenientibus, et tingunt illas suo pallore per medium aëra antequam in oculos pervenerint: cum quia, quod verisimilius est, multa sunt semina luroris in eorum oculis, quæ allapsas imagines rerum tingunt sua palloris contagione.

334 *Arquati*] Dicuntur ii, qui ictero, seu morbo regio laborant; Gallice, *qui ont la jaunisse ou les pasles-couleurs:* i. e. inquit Nonius, quibus color et oculi virent in modum arqui seu arci, quem poëtæ Irim vocant; quia Iris stringens corpora ducit ea in arquum, seu arcum; nam antique scribebatur arquus pro arcus. Morbus autem Arquatus dicitur etiam Regius, Icterus. Dicitur Icterus, Græce ἴκτερος, 'milvus,' eo quod oculi illorum, qui bile suffusi sunt, similes videantur oculis milvi. Regius vero, quia ut ait Ovidius, 'Molliter excessa quoniam curetur in aula.' Arquatus autem, quia sicut cœlestis arcus, variis viret coloribus. Dictus est et olim Aurigo, inis, a colore auri, quem bilis diffusa per corpus imitatur: et Auriginosi dicti sunt, qui eo morbo laborant. Sipontin.

Luroris] Palloris. Luror seu luridus color dicitur, qui pallore viret; Gallice, *couleur jaunâtre tirant sur le bleu.*

337 *Contage*] Contagione, III. 734.

E tenebris autem, quæ sunt in luce, tuemur,
Propterea, quia, quom propior caliginis aër
Ater iniit oculos prior, et possedit apertos;
Insequitur candens confestim lucidus aër,
Qui quasi purgat eos, ac nigras discutit umbras
Aëris illius: nam multis partibus hicc' est

porro ex tenebris res illas, quæ sunt in luce, eo quod, ubi aër niger tenebrarum, qui *proximior* est, *primus ingressus est et occupavit oculos patentes, aër splendidus et albescens continuo subsequitur, qui veluti terget illos, et dispellit tenebras atras illius aëris. Namque hic* aër lucidus *longe velocior est* in *mul-*

pingant O. *tingant* Mus. B. 2.—338 *tenemur* V. ed. Th. Ra.—339 *proprior* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Creech.—340 *Alter* O. Mus. B. 3. *in et* V. ed. Th. Ra. *iniit* P. Ald. *possidit* Gif. Par. Cout.—341 *cadens* V. ed.—343 *ullius*

NOTÆ

338 *E tenebris autem, &c.*] His 16. vss. continetur x. problema; cur nempe e tenebris videamus ea, quæ in luce sunt: non autem contra e luce videre possimus ea, quæ jacent in tenebris. Par namque ratio videtur utrobique. Verum dispar est ratio, inquit Lucretius; quia, cum in tenebris sumus, e quibus res in luce positas cernimus, aër tenebricosus et ater, quia propior nobis, prior etiam ferit oculos: sed aër lucidus posterior adveniens discutit illum, purgatque ac veluti terget oculos; quippe qui mobilior, minutior, et magis pollens, quam aër ater, qui pigrior, lentior, et minus vigens est. Namque tenebræ nihil aliud sunt quam aut privatio luminis, aut ipse aër lumine privatus. Lux vero addit aëri semina et corpuscula mobilia, subtilia, et penetrabilia. Hinc fit ut e tenebris bene videamus ea, quæ sunt in luce. Contra vero nequeamus ea cernere e luce, quæ sunt in tenebris. Namque cum in luce sumus, prius aër lucidus ferit oculos, quam tenebricosus et ater, qui non valet discutere lucidum illum, quia minus potens, minus subtilis, ac minus mobilis. Hinc fit, ut simulacra rerum e tenebris advenientia, aërisque atri atomos missas comitantia, nequeant ferire oculos, ac eos lacessere ut videant. Aristoteles autem et Mathematici rem brevius explicant. Scilicet, inquiunt, nihil per se videri potest præter *lucem* et *colorem*. Itaque quicquid cernitur hujus utriusque beneficio et opera cernitur. Videndi autem sensus fit per contactum, nimirum per formam seu imaginem rei visæ ad oculos pervenientem. Quæ autem sunt in tenebris non possunt sui imaginem mittere ad oculum, defectu lucis ac coloris, quibus illustrata mittant sui formam. Igitur recte e tenebris videmus ea, quæ sunt in luce: non contra.

340 *Iniit* [*iniit*] Pro, Iniit, inivit; sic I. 71. inritat, pro, inritavit.

Possedit] Alii *possidit*, sicut vs. 352. *obsidit* pro *obsidet;* et alibi *considit* pro *considet*. Scilicet utraque conjugatione flectuntur hæc verba composita.

343 *Aëris illius*] Atri scilicet, qui remotior est.

Mobilior, multisque minutior, et mage pollens.
Qui simul atque vias oculorum luce replevit,
Atque patefecit, quas ante obsederat ater;
Continuo rerum simulacra adaperta sequuntur,
Quæ sita sunt in luce, lacessuntque, ut videamus.
Quod contra facere in tenebris e luce nequimus;
Propterea, quia posterior caliginis aër
Crassior insequitur, qui cuncta foramina complet,
Obsiditque vias oculorum, ne simulacra
Possint ullarum rerum, contecta, moveri.
    Quadratasque procul turreis quom cernimus urbis,

tis partibus, et longe *exilior* in *multis, ac magis vigens*, quam ater. *Qui* quidem *ubi primum implevit lumine aditus oculorum, et aperuit* illos, *quos niger antea occupaverat, confestim patefactæ imagines rerum, quæ positæ sunt in lumine, insequuntur, et excitant ut cernamus. Quod contra non possumus facere a lumine in umbris, eo quod aër tenebrarum ultimus subsequitur*, qui *spissior est, et qui replet omnes meatus, et occupat aditus oculorum, ne imagines ullarum rerum collectæ queant ad nos ferri. Et quando videmus longe quadratas turres urbi-*

Bodl. Voss. vet. et L. B.—344 *Nobilior* Bodl. O. *Molior* Cant. *magne* V. ed. Th. Ra.—345 *ac* Mus. B. 2. Cant.—346 *obsiderat* Delph.—347 *simulacra adaperta* O. Cant. P. in not. in reliquis *adaperta* deest, et *quædam* post *rerum* pro supplemento ponitur in P. et Bodl.—348 *lacessunt quæ* Bas. *quæ* deest Mus. B. 1. 2. *videmus* V. ed. Th. Ra. Hic Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. inserunt a vs. 299. ad vs. 325. et P. a vs. 303. ad eundem vs. 325.—349 *jacere* Voss. vet. *e tenebris in luce* P. Bodl. *in luce* Vind. V. ed. Th. Ra. Ferr. Mus. B. 2. 3. *a luce* edd. vulg.—351 *replet* Mus. B. 2.—352 *Obsidit quia* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. *Obseditque vias* O. et Voss. vet. man. rec. *Obsedit quia* Mus. B. 2. *Osseditque oculorum aciem* Mus. B. 3.—353 *Possunt* Mus. B. 2. *conjecta* P. et edd. vulg. *conlecta* Gif. Post h. vs. inseritur vs. 303. cum 15.

NOTÆ

344 *Mage*] Magis: sic alibi passim, ut monui.

346 *Obsederat* [*obsiderat*] Tertiæ conjug. pro *obsederat*, vs. 340. not.

347 *Adaperta*] H. e. quæ palam sunt in luce, quæ in aperta luce sunt; ' quæ sita sunt in luce,' ut sese explicat Poëta.

351 *Foramina*] Supp. oculorum.

352 *Obsiditque*] Pro obsidet: vss. 340. 346.

353 *Contecta* [*conjecta*] Missa, collecta, congregata. Sic II. 159. ' conjectus materiai.' et vs. 1072. ' conjecta sunt huc.' Hoc est, congregata, collecta: hinc alii legunt *conlecta*. Alii autem *contecta*.

354 *Quadratasque procul, &c.*] His 11. vss. continetur XI. problema de apparentiis, cur ea, quæ quadrata sunt, nobis procul intuentibus videantur et appareant rotunda; v. g. turres quadratæ nobis procul aspicientibus videntur rotundæ. Scilicet, inquit Lucretius, quia turris quadratæ imago, dum procul ad nos per aëra magnum advolat, sæpius percutitur aëre occursante, quo fit ut anguli illius tandem hebescant, et obtundantur ita, ut cum ad nos pervenit quasi tornata

Propterea fit, utei videantur sæpe rotundæ,
Angulus obtusus quia longe cernitur omnis;
Sive etiam potius non cernitur, ac perit ejus
Plaga, nec ad nostras acies perlabitur ictus;
Aëra per multum quia dum simulacra feruntur,
Cogit hebescere eum crebris obfensibus aër.
Hoc, ubi subfugit sensum simul angulus omnis,
Fit, quasi ut ad tornum saxorum structa tuantur:

cujus *oppidi, ideo accidit, ut plerumque appareant rotundæ, quod omnis* illarum *angulus procul videtur hebes; vel magis non videtur, et ictus ejus evanescit, neque plaga advenit ad nostros oculos, quia dum imagines* rerum *volitant per aëra longum, aër* ipse *facit ut* ictus *obtundatur per frequentes occursus. Inde accidit ut, cum omnis angulus non cadit sub sensum* oculorum, *structuræ lapidum appareant tan-*

seqq. Gryph. Nard.—356 *obtutus* V. ed. Th. Ra. Cant.—357 *at* V. ed.—358 *hæc* pro *nec* V. ed. Th. Ra. *nostras ates* Voss. vet. sed corr. ead. m. *allabitur* Gif. *illabitur* Gryph. Nard. Bas. P. in not. *adlabitur* Delph. *delabitur* P. Ald. *derivabitur* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *deriabitur* Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. superscr. ead. m. *derivabitur*.—360 *hebestore* V. ed. Th. Ra. *cum* pro *eum* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. Gryph. marg.—361 *Hæc* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. *Hinc* Hav. Bip. Delph.—362 *Et* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. *quasi ut ad tornum* O. Cant. Ferr. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. Cont. *quasi ut ad turnum* Bodl. Voss. vet. et L. B. *turrim* P. Gryph. marg. Ald. *turrum* V. ed. Th. Ra. *turnam* Vind. *curvum* Mus. B. 3. *acervum* Mus. B. 1. *turium* Mus. B. 2. *quasi tornata ut* edd.

NOTÆ

et rotunda sub forma ferit nostras oculorum acies. Jam vero quod hic de visu observandum jam monemus, idem de ceteris sensibus observandum est: nimirum, cum turris, quæ quadrata est, apparet eminus rotunda, duo distinguenda sunt: alterum, quod rotunda appareat: alterum, quod rotunda reputetur, ac credatur. Quod enim rotunda appareat, id verissimum est: quod autem rotunda ideo reputetur, quia talis apparet, id falsum est. Alterum quippe spectat ad visum seu oculum, qui apparentiam, seu phantasiam aut imaginem, ut loquuntur Lucretius et Empiricus, rei visæ percipit: alterum pertinet ad mentem, quæ de apparentia fecit judicium. Visus enim id solum refert, quod sibi objicitur; unde neque fallax neque falsus est, sed reddit rem, qualem accipit. Mens vero judicat rem talem esse, qualis apparet oculo ac visui; aut non talem esse: hinc sola mens fallit aut fallitur opinando, vel non fallit nec fallitur; sed de his jam fusius disputat Lucretius, vss. 380. et 480. et seqq. ubi sensus esse certos ac veros ait, eorumque falsitatem oriri ab animi opinatu.

358 *Plaga*] Ictus, impetus. Dum imago rei visæ appellit ad oculum, ferit illum.

Perlabitur [*adlabitur*] Alii, *perlabitur:* alii, *illabitur:* alii, *delabitur*.

360 *Hebescere*] Obtundi.

361 *Subfugit sensum*] Non venit sub visum; non cernitur, ut ait vs. 354.

362 *Ad tornum* [*tornata*] Lamb. I. e. rotunda, torno facta. Pareus et alii, *ad tornum*. Idem sensus.

Non tamen, ut coram quæ sunt, vereque rotunda;
Sed quasi adumbratim paullum similata videntur.
Umbra videtur item nobis in sole moveri,
Et vestigia nostra sequi, gestumque imitari;
Aëra si credis, privatum lumine, posse
Indugredi, motus hominum, gestumque, sequentem:
Nam nihil esse potest aliud, nisi lumine cassus
Aër, id, quod nos umbram perhibere suemus.
Nimirum, quia terra locis ex ordine certis

quam rotundæ; non tamen vere rotundæ, sicuti sunt ea *quæ manifesto* sunt rotunda, *sed veluti parum adumbratæ, non adamussim* rotundæ *videntur. Umbra pariter apparet nobis progredi in sole, et subsequi nostros gressus, et æmulari* nostras *actiones, si putes aëra cassum luce posse incedere, imitantem actiones et incessum hominum. Etenim illud, quod nos solemus vocare umbram, nequit esse aliud præter aëra privatum luce. Scilicet, quia* sicut in *certis partibus terra fit vacua*

vulg. *tuentur* Bodl.—364 Post h. vs. inseritur vs. 319. cum 5. seqq. Gryph. Nard. *adumbrantim* Bodl. *simulachra* V. ed. Bodl. Th. Ra. Ferr. Cant. *videtur* Bodl.—366 *gressumque* Nard.—367 *credas* Vind. P. in not. et edd. vulg.—368 *gressum* P. Ald. *gestus* Mus. B. 1. 2. 3. et edd. vulg. *frequentem* P. *sequentum* Mus. B. 2.—369 *aliumi* pro *aliud nisi* Voss. vet. *casus* Mus. B. 2.—370 *umbra*

NOTÆ

Saxorum structa] I. e. structura saxorum: saxa structa. Sic alibi dixit, 'clausa domorum:' 'strata viarum,' &c.

Tuantur] Dicebatur olim tuor, eris, tertiæ conjug. et tueor, eris, secundæ conjugat. I. e. videantur.

364 *Adumbratim*] Non adamussim, non exquisite rotunda; sed parum assimilata.

365 *Umbra videtur item, &c.*] His 15. vss. continetur XII. problema, cur umbra nobiscum in sole moveri videatur, ac gestum corporis nostri imitari. Res est quidem notissima; causa vero non æque perspicua. Hanc porro rationem reddit Lucretius, quod cum umbra nihil aliud sit quam aër ipse privatus lumine solis, hinc fit, ut ubi corpus interponitur solem inter et locum, is locus privetur lumine solis: ubi vero corpus recessit, ac ultra progreditur, statim idem locus repletur solis lumine, alter vero, cui officitur corpus, privatur lumine. Hinc nil mirum si umbra videatur nos sequi, gestumque corporis nostri imitari. Neque revera umbra sequitur, namque, cum ea sit aër lumine cassus, ridiculum esset credere aëra lumine privatum nos comitari: sed ea tamen aëris pars, quæ ex ea interpositione corporis privatur luce, jam luce repletur, si corpus recedat; altera vero aëris pars, cui officit corpus, privatur lumine. Hinc fit ut umbra videatur nigra, quia nihil aliud est quam aër lumine privatus, seu quam privatio lucis. Lux autem candida est et clara. Igitur umbra nigra et tenebricosa.

368 *Indugredi*] Vel *Endogredi*, i. e. ingredi, incedere, moveri, ut monui jam supra vs. 319.

369 *Cassus*] Vacuus, privatus.

Lumine privatur solis, quaquomque meantes
Obficimus: repletur item, quod liquimus ejus.
Propterea fit, utei videatur, quæ fuit umbra
Corporis, e regione eadem nos usque sequuta:
Semper enim nova se radiorum lumina fundunt,
Primaque dispereunt, quasi in ignem lana trahatur.
Propterea, facile et spoliatur lumine terra,
Et repletur item, nigrasque sibi abluit umbras.
Nec tamen heic oculos falli concedimus hilum:

luce solis ex ordine, in quamcunque partem progredientes obstamus soli: similiter ea pars illius, quam deserimus, compleatur luce. *Ideo accidit, ut eadem umbra, quæ fuit* umbra *corporis, appareat subsecuta nos* esse *assidue in conspectu* nostro. *Namque nova lumina radiorum spargunt se perpetuo, et priora evanescunt veluti si lana ducatur in flammam. Quapropter terra haud difficile non solum privatur luce, sed etiam pariter oppletur, et abstergit sibi atras umbras. Neque tamen in hoc fa-*

Bodl. Mus. B. 2. *prohibere* Bodl. *phibere* V. ed.—372 *quacunque* P. V. ed. Bodl. Cout. Ferr. Th. Ra. Ald.—373 *Efficimus* Mus. B. 2. *linquimus* Mus. B. 2. Cant.—374 *videantur* Cout.—377 *Prima* Mus. B. 2. 3. *qua* pro *quasi* Mus. B. 2. *in ignem* Voss. vet. et L. B. *margine* P. Ald. Nard. Bas. marg. *carmine* Par. *agmine* Voss. marg. *in agmine* P. in not. *imaginem* V. ed. Bodl. Vind. Cant. Ferr. Th. Ra. *imagine* O. Mus. B. 1. 2. 3. *luna* Mus. B. 1. *trahantur* Mus. B. 2.—378 *expoliatur* P. Ald. *ut spoliatur* V. ed. Th. Ra. *ut ut dispoliatur* Bodl. *spoliatur* O.—379 *adluit* Vind. Mus. B. 3. Voss. marg. 1. 2. *alluit* O. Cant. *alludit* P.—380 *hoc* P. Vind. Bodl. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *hac*

NOTÆ

373 *Obficimus*] Obstamus, objicimus, supp. soli.

Ejus] Nempe terræ, aut loci.

377 *Quasi in ignem lana trahatur*] Illustri exemplo illustrat ac docet qua ratione nova lumina solis suboriuntur prioribus dispereuntibus; nimirum sicut lana quæ in flammam traheretur; tunc enim tracta lana igne absumeretur, dum interim nova alia duceretur. Hunc locum ita Lambinus interpretatur et legit ex codicibus Bertiniano et Memmiano. Pareus vero ex Scaligeri castigatione legit *carmine*, pro *in ignem*. Putat enim Scaliger carmen instrumentum esse lanificum, quod et pecten dicitur: Gallice *escarde*. Hinc carminari, est quasi pectinare. Varro de L. L. 'Carminari lana tum dicitur cum caret eo, quod in ea hæret.' Plin. IX. 38. et XIX. 1. utitur eodem verbo. Quo in sensu sic Lucretii mentem interpretari licet: Lumina solis nova fundi primis dispereuntibus, sicut e massa lanarum nova fila ducuntur pectine, ita ut ductis prioribus filis nova trahantur eodem pectine. Quæ quidem interpretatio minus placet. Alias *margine* vel *imagine*, mendose omnino.

379 *Nigrasque sibi, &c.*] Cur umbræ sint nigræ, dictum est a nobis jam vs. 365. not.

380 *Nec tamen heic oculos, &c.*] His 8. vss. docet jam Poëta, quæ nos præmonuimus vs. 354. not. Scilicet in hisce rebus, seu apparentiis, ut aiunt, oculos non falli. Licet enim in cernenda luce vel umbra fallamur,

Nam, quoquomque loco sit lux, atque umbra, tueri
Illorum est: eadem vero sint lumina, necne,
Umbraque, quæ fuit heic, eadem nunc transeat illuc;
An potius fiat, paullo quod diximus ante;
Hocc' animi demum ratio discernere debet,
Nec possunt oculei naturam noscere rerum.
Proinde, animi vitium hocc' oculis adfingere noli.
  Qua vehimur navi, fertur, quom stare videtur;
Quæ manet in statione, ea præter creditur ire:

temur oculos vel minimum decipi; namque pertinet ad eos videre quo in loco lumen et umbra sint: utrum autem eadem sit lux an non; et utrum eadem umbra, quæ antea fuit in hoc loco, transgrediatur in illum; vel *utrum potius id accidat, quod diximus supra; ratio mentis debet tandem dijudicare istud; neque* enim *oculi queunt dignoscere naturam rerum. Quapropter noli attribuere oculis hunc defectum mentis. Ratis, qua ferimur, movetur, cum creditur permanere: ea* vero navis *quæ*

Mus. B. 2. *facili* Bodl.—382 *sine lumine* P. V. ed. Th. Ra. *sint lumine* Ferr. Ald. *nec ve* V. ed. Th. Ra. *vero* deest Mus. B. 3.—383 *quæque* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. *heic* deest Bodl. *nunc* V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *num* reliqui. deest Voss. vet. *unum* pro *nunc* Cont. —385 *possit debet* Voss. vet. sed m. rec. prius expungitur.—387 *adfingere* P. in not. Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *effingere* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. Bas. marg. et in Mus. B. 2. *hoc* ponitur post *Proinde*, et in Mus. B. 1. scribitur *hæc*.—388 *tamen stare* Mus. B. 2.—389 *Hæc* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Bas. marg. Ferr. Th. Ra. Ald. *Hæc quæ* V. marg. 1. *Vel*

NOTÆ

tamen hoc vitium non oculorum, sed mentis est vitium. Oculorum enim tantum est cernere lucem ac umbram: quid vero sit lux et umbra, non eorum est, sed mentis dijudicare. Itaque dum umbra moveri videtur, etiamsi non moveatur, cum nihil aliud sit quam aëris privatio, tamen oculi nostri non falluntur; cernunt enim quod eorum est cernere, videntque umbram modo hic, modo illic esse. Itaque in hujus rei fidem jam varia alia experimenta est adducturus.

Hilum] Vel minimum quid; III. 221. 519. 786. et alibi passim.

384 *Paullo quod diximus ante*] Nimirum, nova se radiorum lumina identidem fundere, ac prima quæque disperire: v. 376.

388 *Qua vehimur navi, &c.*] His 4. vss. ponit I. exemplum seu experimentum de navi visa immota, ac de littoribus prætereuntibus, cum contra stent littora, navis vero feratur in altum mare, ut confirmet Lucretius non falsos aut fallaces esse oculos ac alios sensus, sed certos et veros: mentem vero unam falli ac fallere, quæ male res discernit. Neque enim oculorum est dijudicare v. g. an moveatur navis, necne: sed mentis est unius. Itaque non oculum, sed opinionem falli putat, quæ ita se habet, quasi ex eodem maris loco, perinde ac ex eadem navi varios observemus situs littoris. Sic præclare Cic. Acad. IV. veritatem sensibus attribuit, si modo tamen sani et valentes sint sensus, omniaque removeantur, quæ obstant iis.

389 *In statione*] In portu; aut in loco immoto.

Et fugere ad puppim colles, campeique, videntur,
Quos agimus præter navem, velisque volamus.
  Sidera cessare, ætheriis adfixa cavernis,
Cuncta videntur; et adsiduo sunt omnia motu;
Quandoquidem longos obitus exorta revisunt,
Quom permensa suo sunt cœlum corpore claro:
Solque pari ratione manere, et luna, videtur
In statione; ea, quæ ferri res indicat ipsa.
  Exstantesque procul medio de gurgite montes,
Classibus inter quos liber patet exitus; ingens

stat in portu, putatur progredi: montes etiam et agri apparent nobis *præterfugere ad navim, ultra quos* tamen *impellimus puppim, et transvolamus carbasis. Astra omnia adhærentia cœlestibus fornicibus apparent quiescere, cum* tamen *cuncta sint in motu perpetuo, siquidem,* ubi primum *acta* sunt, *redeunt ad longos occasus* suos, *postquam jam lucido* suo *corpore emensa sunt cœlum. Simili modo sol et luna videntur permanere in eodem loco, quæ* tamen *res ipsa docet* nos *moveri. Rupes eminentes longe de medio vortice* maris, *inter quos egressus expeditus patefit navibus, videntur* unus *et idem* mons; *et quamvis sint procul dissiti, tamen ex iis con-*

Mus. B. 1. *movet* O. Mus. B. 2. *propter* Bodl.—391 *navem* P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Cant. Ferr. *navim* vulg. *navis* Bodl.—392 *ætheris* Bodl. *affissa* Mus. B. 1.—393 *videmus* Voss. vet. *at* pro *et* Mus. B. 1. 2. et edd. recent. *mota* Voss. vet.—394 *revisant* Voss. vet. *revisent* Voss. L. B. sed corr. *reniscuit* V. ed. Th. Ra. *revisci* V. marg. 1.—396 *moveri* V. ed. Th. Ra. *movere* O. *maneret et lumine* Voss. vet. sed ead. man. corr.—397 *eo* V. ed. Th. Ra. *judicat* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald.—398 *Extantisque montis* Ferr. *Ex tantisque montis* V. ed. Th. Ra. *Extanteisque monteis* Ald. *Exstantes montes* vulg.—

NOTÆ

Præter creditur ire] Creditur præterire. Tmesis.

390 *Colles, campeique*] Littora.

391 *Quos agimus præter, &c.*] Præter quos agimus, &c. Tmesis.

392 *Sidera cessare, &c.*] His 6. vss. affert II. exemplum seu experimentum de sideribus, sole ac luna, quæ nobis quiescere videntur, cum tamen perpetuo ac veloci motu ferantur. Quo contendit Poëta non falli oculos, qui sidera, lunam ac solem vident, ubi sunt; sed mentem ipsam, quæ varia loca non discernens putat illa omnia loca, quibus sol, luna, et sidera adsunt, esse unum et eundem locum.

392 *Ætheriis*] Cœlestibus.

Cavernis] Fornicibus. Sic supra vs. 171. 'Cœli conplesse cavernas.'

397 *Res...ipsa*] Experientia ipsa.

398 *Exstantesque procul, &c.*] His 4. vss. proponit III. exemplum, de montibus in medio mari dissitis, qui tamen procul visi videntur conjuncti ita et continentes, ut aut unum montem ingentem, aut unam vastam insulam efficere videantur. Qua in re non falluntur oculi, quorum non est distantiam discernere: sed mens sola decipit, quæ, non visa procul tali distantia montium inter se, nullam esse opinatur.

Medio de gurgite] De medio mari. Sic Virg. Æn. I. 'Apparent rari nantes in gurgite vasto.' Nimirum quia altum et profundum est mare.

[399 *Iidem*] Quasi unus et idem mons.]

Insula conjunctis tamen ex hiis una videtur.
Atria vorsari, et circumcursare columnæ,
Usque adeo fit utei pueris videantur, ubi ipsei
Desierunt vorti, vix ut jam credere possint,
Non supra sese ruere omnia tecta minari.
Jamque rubrum tremulis jubar ignibus erigere alte

tinentibus inter se *una spatiosa insula cernitur* fieri. *Accidit etiam pariter ut parietes* domorum *appareant infantibus circumvolvi, et pilæ circumagi, postquam ipsi cessaverunt versari, ita ut vix non queant credere omnem domum minitari corruere supra ipsos. Et ubi primum natura incipit jam extollere sublime lumen* diei *pur-*

400 *inter aquas* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *ignes* pro *ingens* Mus. B. 2. *Classibus i. q. l. p. e. idem Apparent, et longe divolsi licet, ingens* edd. vulg. quem vs. expulit Wakef. numeris appictis nihilominus haud perturbatis.—402 *columen* Mus. B. 1.—403 *ut* Bodl. *puris* Mus. B. 2. *ibi* Mus. B. 1.—404 *Desierint* P. Ald. *vorti* deest Mus. B. 2.—405 *supera* P. Ald. *se struere* V. ed. Bodl. Ferr.

NOTÆ

[400 *Divolsi*] Antique pro, divulsi.]

401 *Conjunctis*] Continentibus.

402 *Atria vorsari, &c.*] His 4. vss. proponit IV. exemplum de circumcursatione post gyrationem pueris apparente. Scilicet ubi pueri, immo et homines quilibet, circumcursarunt, aut circumacti fuerunt, atria, seu parietes domorum videntur ipsis circumversari, et circumagi, ubi ipsi jam circumversare se desierunt. Qua in re non falluntur oculi, sed mens ipsa, quæ reputat sensorium, in quo perseverat agitatio, species rerum quiescentium sic recipere, ut si commotarum reciperet quiescens. Id autem accidit ex eo, quod spiritus ad visum pertinentes, quia ex totius corporis circumacti motu et versatione fuerunt intus concussi, huc illuc oberrant, ac circumaguntur, nec quiescente corpore adhuc conquiescunt. Sicut v. g. cum rota diu circumacta est, etiam postquam manus, a qua impulsa est, cessavit ac recessit, moveri tamen aliquandiu ipsa non cessat.

404 *Desierunt*] Penultima corripitur; sic alibi passim.

406 *Jamque rubrum, &c.*] His 10. vss. proponit V. exemplum de sole exoriente proxime montes viso, etiamsi solem inter et illos montes immensa spatia interjaceant. Supra quos enim montes sol exoriens tibi videtur, eos igne suo quasi contingere videtur, aut saltem ab iis vix abesse bis mille jactus sagittæ, vel quingentos teli cursus. Scilicet, quia oculus non percipit rerum distantiam, defectu rerum interceptarum, distantiam nullam opinamur esse.

Jubar] Varroni de L.L. V. stella ante solem exortum vocatur jubar, quod sit jubata. Festus item, 'Jubar stella, quam Græce φωσφόρον, i. e. Luciferum appellant, quod splendor ejus diffunditur in modum jubæ leonis.' Quidam vero putant hic a Lucretio usurpari jubar, pro splendore et lumine, quod solem orientem antecedit; h. e. pro ipsa Aurora. Quæ interpretatio magis arrideret, nisi intercessisset sententia Varronis, Festi, atque Servii in illud Virg. Æn. IV. 'It portis jubare exorto delecta juventus.' Ubi sic ait Servius: 'jubare exorto,' i. e. orto Lucifero. Nam proprie Lucifer jubar dicitur, quod jubar lucis effundat.'

Quom cœptat Natura, supraque extollere monteis;
Quos tibi tum supra sol monteis esse videtur,
Comminus ipse suo contingens fervidus igni,
Vix absunt nobis missus bis mile sagittæ;
Vix etiam cursus quingentos sæpe veruti.
Inter eos, solemque jacent immania ponti
Æquora, substrata ætheriis ingentibus oris:
Interjectaque sunt terrarum milia multa,
Quæ variæ retinent gentes, et secla ferarum.
At conjectus aquæ, digitum non altior unum,

pureum flammis micantibus, et evehere supra colles; supra quos colles tunc sol apparet tibi extare e propinquo, ardens et quasi tangens eos sua flamma; illi sane montes *vix distant a nobis duo mille jactus arundinis,* aut *vix etiam plerumque quingentos conjectus longi teli;* et tamen *inter illos et solem ingentes planities maris interponuntur, quæ subjacent immensis spatiis cœlestibus; et plurima milliaria terrarum interposita sunt, quæ diversæ nationes, et genera belluarum occupant. Atqui etiam collectio aquæ non profundior unum digitum, quæ moratur inter saxa in viis*

Th. Ra. *se fervere* Mus. B. 2.—407 *captat* Mus. B. 2.—408 *ubi cum* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *et ruidus* Voss. vet. sed man. rec. corr.—409 *Communis* V. ed. Th. Ra. *Quominus* O. Cant.—410 *Vise adsunt* Mus. B. 2. *missis* Mus. B. 1. *visus* Mus. B. 2. *missæ* Mus. B. 3.—411 *veruti* Voss. vet. sed man. rec. mutat. in *veluti*.—412 *solent* pro *solem* Mus. B. 2. *in inania* Vind.—413 *substracta* O. *subtracta* Mus. B. 2. *ætheris in gentibus* Cant. *æternis ingentibus* Gryph. marg. —414 *Interjecta queunt* Bodl. *milia* V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. P. Cant. *millia* vulg.—416 *Ad* Voss. vet. sed ead. m. corr. *An* Mus. B. 2. *Et* V. marg. 1. *conjectus* P. in not. Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. *collectus* Mus. B. 1. *commictus* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *commistus* Gryph. marg. *convictus* Bas.

NOTÆ

409 *Igni*] Pro, Igne.

411 *Veruti*] Verutum, inquit Nonius, genus est teli longi, quod et vervina seu verbina dicitur.

413 *Æquora ponti*] Campi æquati, seu planities maris: planum mare.

414 *Terrarum milia multa*] Multa milliaria, seu millia leucarum.

415 *Secla ferarum*] Genera animalium, I. 21. 408. &c.

416 *At conjectus* [*conlectus*] *aquæ, &c.*] His 6. vss. profert VI. exemplum de tanto spatio viso vel in minimis aquis, quantum patet altus conspectus a terris ad cœlum. Dum enim quis despicit in aquam vix unum aut alterum digitum altam, tamen videt in ea cœlum quasi sub terras tantum jacens, quantum a terris ad cœlum patet hiatus. Scilicet cum oculus rem videat semper ad illam partem, e qua radius ultimo directe in eum advenit, atque ideo cœlum, vel solem ipsum ac stellas, conspiciat ad quam partem est aqua, idque radio, qui inter aquam et cœlum seu solem ac stellas, quasi directe conjuncto cum illo qui inter oculum et aquam est; mens ipsa nihil discernens directam inter et reflexam imaginem judicat cœlum seu solem ac stellas reipsa esse ad illam partem; et quicquid distantiæ seu intervalli sursum est, illud omne deorsum transfert. Hinc non oculi, sed mentis est vitium istud.

Conjectus [*Conlectus*] Pro, Collectus,

Qui lapides inter sistit, per strata viarum,
Despectum præbet sub terras impete tanto,
A terris quantum cœli patet altus hiatus;
Nubila despicere, et cœlum: ut videare videre
Corpora mirande sub terras, abdita cœlo.
Denique, ubi in medio nobis equus acer obhæsit
Flumine, et in rapidas amnis dispeximus undas;

stratis, tanta altitudine exhibet nobis *aspectum infra terras, quantum summa patefactio cœli patefit a terris*, ita ut *videaris infra spectare et cernere nubes, ac cælum, et corpora infra terras* esse *abscondita mirabili cælo. Tandem, cum fortis equus jam apparet nobis jacere in medio fluvio, et infra spectamus in aquas celeriter*

marg. *digito* Bodl. Mus. B. 3. *digitus* V. ed. Th. Ra. *uno* Mus. B. 3.—417 *intersistit* P. O. Cant. Nard.—420 *ut* deest Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. *videre et* edd. vulg.—421 *Spurium censet* Voss. L. B. rubrica notatur Voss. marg. *mirande* Voss. L. B. Gif. Par. *mirandæ* Voss. vet. *munda* Bodl. *mirandum* P. *miranda* Ferr. V. ed. Th. Ra. *mirando* reliqui.—422 *in* deest Gryph. Nard. Bas. Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *adhæsit* Gryph. Nard. Bas. P. Bodl. Ferr. Th. Ra. V. ed. Ald.—423 *Fulmine* Mus. B. 2. *animis* Bodl. *dis-*

NOTÆ

h. e. Collectio; Gallice, *un amas d'eau*. Alii, *conjectus*. Idem.

Altior] Profundior. Utrumque enim notat vox altus, a, um, profunditatem et altitudinem.

417 *Strata viarum*] Stratas vias. Sic alibi 'clausa domorum,' pro, clausas domos, &c.

418 *Despectum*] Aspectum e loco superiore in inferiorem. Sic loquitur Cæs. B. G. II. 'Quod cum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes despectusque,' &c. Et III. 'Loca superiora, unde erat propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur,' &c. Sic Lucret. jam infra vs. 420. 423. et alibi.

Impete] Pro, Impetu. Olim enim dicebatur Impetus, us: et Impetis, is. Sic II. 326. et alibi passim.

419 *A terris quantum, &c.*] Sic Virg. Æn. VI. 'Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras, Quantus ad ætherium cœli suspectus Olympum.'

421 *Corpora mirande* [*Corpore mirando, &c.*] Hunc versum non Lucretianum esse suspicatur Lambinus. Nec immerito. Quid enim ad rem addit? Pareus autem non *mirando*, sed *mirande*, legit. 'Mirando' autem, i. e. mirabili; nisi sustuleris copulam 'et' e fine versus superioris: tunc enim 'mirande' poteris interpretari in admirando, vel quasi admirans, in particip. Per 'corpora' intellige cuncta quæ in aqua cernes, cœlum, solem, arbores, domus, &c.

422 *Denique, ubi in medio, &c.*] His 6. vss. continetur VIII. exemplum de flumine, quod, dum trajicitur, in caput suum reverti videtur, atque secum rapere in adversas aquas equos tranantes. Immo videtur flumen ipsum stare. Qua in re non oculus, sed mens ipsa, fallitur; quatenus, cum oculus succedentes tempore fluctus observet, ipsa apprehendit eos præterea veluti loco succedentes; sicque unum locum pro totidem retro locis habet, quotquot modulationes ex ea parte in equum tranantem appellunt.

Stantis equi corpus transvorsum ferre videtur
Vis, et in advorsum flumen contrudere raptim:
Et, quoquomque oculos trajecimus, omnia ferri,
Et fluere, adsimili nobis ratione videntur.
Porticus æquali quam vis est denique ductu,
Stansque in perpetuum paribus subfulta columnis,

labentes, violentia aquarum *apparet* nobis *rapere transversum corpus equi hærentis, et impellere* illud *cum impetu magno in oppositum fluvium. Et in quemcumque locum transtulimus oculos, cuncta apparent nobis pari modo moveri, ac prolabi. Demum etiamsi porticus sit ducta pari ordine, et extans sustentata in longum æquali-*

peximus Voss. vet. et L. B. Vind. *despeximus* reliqui.—425 *fulmen contundere* Voss. vet. *raptum* Bodl. V. ed. Th. Ra.—426 *quæcumque* Delph.—427 *hac simili* P. O. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *ac simili* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *at simili* V. marg. 1.—428 *dictu* V. ed. Bodl. Th. Ra.—429 *Stans* Mus. B. 2. *imperpetuum* V. ed. Th. Ra. Ald. *partibus se fulta*

NOTÆ

425 *Vis*] Impetus fluminis, vis aquarum.

Raptim] Celeriter, cum impetu, rapientis in morem. Sic I. 663.

428 *Porticus æquali, &c.*] His 6. vss. continetur VIII. exemplum de porticu, quæ rectis ac stantibus columnis in perpetuum æqualibus suffulta, quæ æquali altitudine tecti ac parietum æquali pariter latitudine ac distantia patens, ac si a summa parte procul inspiciatur, videtur illa tibi paulatim superne atque inferne, ac dextra lævave, ita demum contrahi in apicem, ut in angustum conum desinat, qui vix sub oculos cadat. Qua in re non oculus, sed mens ipsa decipitur, quæ non animadvertit eandem aut æqualem magnitudinem, quanto fit recedentior, tanto ad speciem fieri minorem, ob decrescentem angulum, quo illius species seu radii oculum subeunt.

Mathematici causam, cur ita porticus videatur, hanc vulgo afferunt; quia parallelarum linearum partes ab aspectu remotiores ad extremum fere concurrere videntur. Quod sic demonstrant. Primum lineæ parallelæ eandem necessario soli extremitatem occupant. Fingamus duas lineas parallelas centum pedes longas inter se distare pedes decem: ducantur lineæ decem transversæ ab altera parallela in alteram: hæ singulæ decem erunt inter se æquales, et quæque denos pedes longæ. Esto igitur oculus in summa parte soli seu planitiei hujus, in qua parte ducta est prima linea transversa, secunda linea, (suam primam non numero quæ oculum tangit) videbitur longior tertia; tertia, quarta; quarta, quinta; quinta, sexta; sexta, septima; septima, octava: octava, nona; adeo ut decima seu ultima brevior ceteris videatur, quia ab oculo remotissima. Cujus rei ratio est, quod quo quæque magnitudo longius a nobis abest, eo angulum, qui sub oculum cadit, efficit minorem: et contra, quo quæ magnitudo nobis propior est, eo majorem efficit angulum, qui sub oculum cadit. Hinc fit ut pars remotissima et suprema tectorum porticus videatur desinere in minimum conum et tangere solum seu terræ superficiem; et duorum parietum partes extremæ videantur sese tangere.

Longa, tamen parte ab summa quom tota videtur,
Paullatim trahit angusti fastigia coni,
Tecta solo jungens, atque omnia dextera lævis;
Donec in obscurum coni conduxit acumen.
In pelago nautis, ex undis ortus, in undis
Sol fit utei videatur obire, et condere lumen;
Quippe ubi nihil aliud nisi aquam cœlumque tuentur:
Ne leviter credas labefactari undique sensus.
At maris ignaris in portu clauda videntur

bus pilis; attamen ubi procul tota cernitur a suprema parte, sensim ducit acumina coni exigui, conjungens summa fastigia cum *terra, et omnes partes dextras* cum *sinistris, usque dum traxerit in cuspidem, quæ vix perspiciatur. In mari accidit etiam ut sol appareat nautis exortus esse ex aquis, et occidere in aquis, et occultare lucem* suam in iis: *namque, cum* illi *nihil aliud videant præter aquam et cœlum, noli temere putare sensus* visus *violari* ac decipi *ex omni parte. Iis, qui non norunt pelagus, naves in portu apparent fractæ, et aplustris perfractis,* viden-

Voss. vet. sed superscr. ead. m. *paribus efulta.*—430 *Longe* Par. Gif. marg. Delph. Cout.—432 *ingens* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *mergens* Mus. B. 3. *lenis* Mus. B. 1.—433 *Donicum* edd. vulg. *quom duxit* O. *tum duxit* Mus. B. 1. *cum duxit* Mus. B. 2. *duxit* Mus. B. 3.—434 *undis exortus* Mus. B. 2. *et ortus* V. ed. Th. Ra. *exeundis portus* sed corr. ead. man.—435 *videtur* Voss. vet. *abire* O. *tendere* P. V. marg. 1. Bas. marg. Ferr. Ald. *contendere* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. *non condere* Voss. vet. sed ead. m. superscr. *et condere.*—436 *ibi* P. Ald. *nil* vulg. *tenentur* Vind.—437 *Ne* P. Cant.—438 *porta* Bodl. *clausa* P. Gryph. marg. Bas. marg. *ponto clauda* Creech. *videtur*

NOTÆ

430. *Longa* [*Longe*] Pareus et alii bene, etiamsi ultima corripietur. Sic vs. 441. superne: sic alibi apprime, clare, &c. ultima brevis. Lambin. *Longa.*

432 *Solo*] Terræ.

Dextera lævis] Hoc est, dextrum parietem sinistro parieti.

433 *Obscurum*] Cæcum, h. e. qui vix sub oculos cadat.

434 *In pelago nautis, &c.*] His 4. vss. profertur IX. exemplum de sole, qui nautis videtur oriri ex undis; et in undas demergi, cum occiditur. Scilicet in hoc fallitur mens ipsa, quæ, quia oculi nihil conspiciunt, quod solem inter et mare intercipiatur, nihil quoque intercipi male opinatur.

435 *Obire*] Occidere.

Condere] Abscondere, occultare.

437 *Ne leviter credas, &c.*] H. e. noli temere credere sensus, nempe visum, ideo decipi, vitiari, ac corrumpi, quia nautis videtur sol oriri ex undis et occidere in undas; cum nihil aliud cernant præter cœlum et undas.

438 *At maris ignaris, &c.*] His 7. vss. affert poëta X. exemplum de remis, qui in mari apparent inflexi, et refracti. Pars enim remorum, quæ in aquis mergitur, refracta et reflexa apparet: pars vero, quæ supra aquas eminet, recta est. Nimirum in eo fallitur mens, quæ non discernit partem remorum, quæ intra aquam jacet, videri per radios refractos, et oculis

Navigia aplustris, fractas obnitier undas:
Nam quæquomque supra rorem salis edita pars est
Remorum, recta est; et recta superne guberna:
Quæ demersa liquore obeunt, refracta, videntur
Omnia convorti, sursumque supina reverti;
Et reflexa prope in summo fluitare liquore.

tur *obversari fluctibus. Etenim ea omnis pars remorum quæ sublata est super humorem maris, recta est: gubernacula etiam supra* sunt *recta: ea vero omnia, quæ circumjacent submersa* in *humore, apparent disrupta contorqueri, et obversa sursum redire; et fere retro plicata fluitare in supremo humore* aqua-

Mus. B. 2.—439 *amplustris* Voss. vet. Mus. B. 2. *aplaustris* O. Cant. Ferr. *plaustris* Cout. *fractas* Bodl. Voss. vet. et L. B. V. marg. 1. *fractis* P. Ald. *factas* reliqui. *obnicies* Vind. Ferr. *obnities* V. ed. Th. Ra. *ob virides* Mus. B. 2. *ob* cum hiatu Mus. B. 1. *unda* Bodl. Voss. vet. et L. B. *undis* P. Ald. Mus. B. 1. *undas* Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant.—440 *quacunque* Mus. B. 1. *rore* Bodl.—441 *tecta est* V. ed. Th. Ra. *recte* Mus. B. 2. *superna gubernat* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *superne gubernacula* Gryph. Nard. Bas. *pars est superna* Bodl.—442 *Qua* Gif. marg. *diversa* V. ed. Bodl. Th. Ra. *refacta* V. ed. Bodl.—444 *Et flexa prope jam* P. Ald. *flexa prope in* V. ed. Th. Ra. *flavitare* Vind. V. ed. Cant. Th. Ra. *fluitare* Bodl. Mus. B. 2. *volitare* Delph.—445

NOTÆ

non apparere in quo loco situque est, sed ultra supremas aquas, e quibus radii directo tendunt in oculos. Mathematici vero hujus erroris causam hanc vulgo reddunt. In omni re cernenda, vel radii ab oculis incidunt in rem visam; vel reflectuntur in oculos; vel franguntur. Incidunt in rem visam, cum v. g. cernimus, equum, aut aliud corpus, aut colorem etiam in corpore non denso, sed levi. Reflectuntur autem, cum speculum v. g. aut aliquod corpus politum simul et densum cernimus. Franguntur vero, cum cernimus rem aliquam per plura corpora pellucida, v. g. per aëra, et per aquam: vel per aëra et per vitrum. Ideo igitur remi fracti, navigia clauda et fracta apparent nautis in mari, quia cernunt ea tertio modo, hoc est, per duo corpora pellucida, nempe per aëra et per aquam; quorum alterum altero magis est pellucidum, nimirum aër aqua; aqua vero densior aëre. Quo fit ut radii, qui ab oculis in remos aquis mersos inciderunt, frangantur. Namque cum eam remi partem cernimus, quæ aquis mersa est, non recte, sed oblique cernimus eam: neque ipsam revera cernimus in aqua, quæ densior est aëre, sed tantum ejus imaginem et similitudinem; quia linea a re visa non reflectitur recta ad oculum, sed in extremitate aquæ refringitur. Quo fit ut oculus rem non suo loco, sed alio cernat: immo non rem ipsam, quæ recta est, sed rei umbram refractam et curvam.

439 *Aplustris*] Quid sint aplustra, vel aplustria, dixi II. 555.

440 *Supra rorem salis*] Supra aquam maris. Quia enim mare salsum est, sal pro mari aliquando usurpatur. Sic Virg. 'Et spumas salis ære ruebant.'

441 *Guberna*] Gubernacula. Sic lib. II. 553.

442 *Liquore obeunt*] Aquis merguntur.

Raraque per cœlum tum ventei nubila portant
Tempore nocturno, quom splendida signa videntur
Labier advorsum nimbos, atque ire superne
Longe aliam in partem, ac qua, ratione, feruntur.
At, si forte oculo manus uni subdita subter
Pressit eum, quodam sensu fit, utei videantur

rum. *Et quando nocturno tempore venti ferunt nubes paucas per æthera, tunc lucentia sidera apparent progredi contra nubila, et præterire supra longe in aliam partem, quam* in eam partem, *in quam moventur a natura. Verum si fortasse manus una supposita uno oculo compressit eum subter, aliquo modo accidit*

Nam quæ per Bodl. V. ed. Th. Ra.—446 *Tempora* Bodl. *quom* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Th. Ra. *tum* vulg.—447 *Lavier* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *nubeis* pro *nimbos* Lamb. et alii. *at quære* V. ed. Ferr. Th. Ra. *ac quærere* O. *ac quare* Mus. B. 1. *ac quere* Mus. B. 2. 3.—448 *atque* Voss. vet. *aque* Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. *aquæ* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *quam quo* edd. vulg.—449 *se ... subiter* V. ed. Th. Ra.—450 *Pressit cum* Gif. Par. P. Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *ut* P. V.

NOTÆ

444 *In summo .... liquore*] In supremis aquis.

445 *Raraque per cœlum, &c.*] His 4. vss. affert XI. exemplum de stellis, quæ noctu præter nubila videntur properare, et adverso motu ferri. Qua in re non oculus sed mens ipsa fallitur. Namque dum oculus cernit nubes, atque eas aliis et in aliis locis percipit, mens ipsa putat eas immotas loco; dumque visus manet affixus in illas, mens retur non ipsas, sed sidera super ipsas volitare ac præterire.

446 *Signa*] Sidera, stellas.

447 *Labier*] Poëtice, pro, labi, h. e. ferri, progredi.

448 *Ratione*] H. e. natura; motu naturali, quo aliqua cum ratione feruntur.

449 *At, si forte oculo, &c.*] His 6. vss. continetur XII. exemplum de rebus, quæ ob distortam tantisper oculi pupillam videntur geminari; ita ut v. g. videamur videre binas candelas pro una; binas hominis unius facies, pro una; binam supellectilem, pro una, &c. Qua in re mens ipsa fallitur, quæ non attendit oculos in tali distorto situ non capere res visas solitis et conjugatis, sed insolitis et sejugatis radiis. Atque ideo cernimus rem visam geminari, sicut v. g. pari modo si globosus unus tangatur indice et medio digito transpositis, duplex sentitur ac geminatur. Aristoteles probl. sect. 3. hujus exempli rationem afferens ait idem contingere, quod ebriis, qui duo pro uno cernunt. Motum enim est principium aspectus, ita ut alter oculus convenire in unum non possit. Hoc unum discrimen est, quod in ebriis motus fiat intrinsecus. Potest et hæc reddi ratio, quod, cum alter oculus manu premitur, curvetur aspectus, et nervi sursum ac deorsum moveantur; atque huc illuc distrahantur; quo fit ut objecta geminentur.

450 *Quodam sensu*] Quodam modo; quadam ratione.

Omnia, quæ tuimur, fieri tum bina tuendo;
Bina lucernarum florentia lumina flammis,
Binaque per totas ædeis geminare supellex;
Et duplices hominum facies, et corpora bina.
Denique, quom suavi devinxit membra sopore
Somnus, et in summa corpus jacet omne quiete;
Tum vigilare tamen nobis, ac membra movere
Nostra videntur; et in noctis caligine cæca
Cernere censemus solem, lumenque diurnum:
Conclusoque loco cœlum, mare, flumina, monteis,
Mutare, et campos pedibus transire, videmur;
Et sonitus audire, severa silentia noctis

ut ea omnia, quæ videmus, tunc appareant fieri gemina videndo: v. g. *luces lampadarum* appareant *geminæ micantes ignibus: et supellex* videatur *duplicare se per totos cubiculos: et vultus hominum* videantur *gemini, et corpora* etiam *gemina. Demum cum sopor constrinxit actus* nostros *dulci quiete, corpus sternitur in profundo somno, tunc tamen videmur nobis pervigilare, et agitare nostros actus, et credimus videre solem et lucem diei in obscuris tenebris noctis, et credimus cœlum, æquor, fluvios, ac colles commutari de sede qua clauduntur; et agros præterlabi sub pedibus* nostris. *Quinetiam credimus exaudire sonos, etiamsi tristia silentia noctis*

marg. 1. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B.—451 *quem* Bodl. *un* (superscr. *ut*) *bina* Voss. vet.—452 *flagrantia* O. Mus. B. 2. Gryph. Nard. Bas.—453 *germinare* Cant.—454 *dupliceis* P. Ald. *duplicis* Ferr. V. ed. Th. Ra. Cant.—455 *dum suavi* Bodl.—456 *in* deest Cant.—457 *nobis* deest V. ed. Th. Ra. *at* (superscr. *ac*) *membra* Voss. vet. *et* vulg.—458 *videntur* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *videatur* Voss. vet. et L. B. *videmur* edd. vulg. *ut* pro *et* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald.—459 *divinum* V. ed. Bodl. Th. Ra.—460 *Conclusique* Gif. marg. V. marg. 1. O. *Conclusumque* Mus. B. 2.—461 *Nutare* V. marg. 1. Ald. *videmus* Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra.—462 *scilentia* Mus. B. 2. *montis* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. sed

NOTÆ

451 *Tuimur*] Tertia conjug. ut monui v. 225. et alibi.

452 *Florentia*] Metaphora ducta ab arborum floribus. Nonnulli legendum putant *flammantia*. Alii *flagrantia*.

455 *Denique, quom suavi, &c.*] His 9. vss. continetur XIII. exemplum et ultimum de rebus iis, quæ per somnia videntur, quasi per vigiliam. Aliquando enim obruti sopore videmur videre solem, lucem, cœlum, mare, flumina, montes, campos, &c. Et hæc omnia nonnunquam mutare sedem. Immo videmur audire sonitus, et loqui, cum omnia tamen alte sileant. Quod accidit ex eo, quod male ac temere mens interponat suum judicium de his rebus et opinetur ejusmodi res ita se habere. Idem contingit per insaniam ac delirium aut furorem animi. Sic Orestes videbatur sibi videre Furias. Sed de somniis jam plura sub finem hujus libri.

460 *Conclusoque*] Alias, *conclusique*.

462 *Severa*] Vel quia tristia, vel quia sacra. Sic v. 1189.

Undique quom constent; et reddere dicta tacentes.
Cætera de genere hoc mirande multa videmus,
Quæ violare fidem quasi sensibus omnia quærunt:
Nequidquam; quoniam pars horum maxima fallit
Propter opinatus animi, quos addimus ipsei,
Pro visis ut sint, quæ non sunt sensibus visa.
Nam nihil ægrius est, quam res secernere apertas

sint ex omni parte; et referre verba, cum conticeamus. Cernimus plurimas res de hoc genere admirabili, quæ veluti tentant labefactare fidem sensibus. Sed *frustra; siquidem pars maxima rerum istarum decipit ob opinationes mentis* unius, *quas ipsi damus*, ita *fit ut ea, quæ non sunt conspecta sensibus, pro conspectis habeantur. Nihil enim excellentius est, quam distinguere res claras ab ambiguis rebus, quas mens*

in Voss. vet. *noctis* superscr. *mentis* Mus. B. 2.—464 *mirande* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *mirando* P. Ald. Bip. *miranda* V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra.—466 *quin* pro *quoniam* V. ed. Th. Ra. *quem* Ferr. *inquam* Bodl.—467 *opinatos* Voss. vet. *animis* Mus. B. 2.—468 *Provisis* O. Mus. B. 2. 3. Cant.—469 *ægrius est* Voss. vet. et L. B. Voss. marg. Tollius in For-

NOTÆ

464 *Cætera de genere hoc, &c.*] His 7. vss. tandem ait multa alia esse ejusmodi, quæ afferuntur adversus veritatem et certitudinem sensuum; quæ tamen nullatenus sensus labefactent aut violent; cum, si quid erroris in ejusmodi exemplis annotetur, id omne non in sensus ipsos, sed in ipsam mentis opinionem sit transferendum, Sic præclare Cicero in Lucullo: 'Timagoras Epicureus negat sibi unquam, cum oculos torsisset, duas ex lucerna flammulas esse visas; opinionis enim est mendacium, non oculorum.' Ibidem: 'Eo rem dimittit Epicurus, si unus sensus semel in vita mentitus sit, nulli unquam esse credendum.' Et lib. I. de Fin. 'Judicia rerum in sensibus ponit [Epicurus], quibus si semel aliquid falsi pro vero probatum est, sublatum esse omne judicium veri et falsi putat.' Sic mentem Epicuri notam facit nobis hac de re Empiricus docens: 'Errare eos, qui phantasiarum [h. e. imaginum] alias esse veras, alias falsas dicunt, quatenus non valent ipsam opinionem ab evidentia seponere. Quod ad Orestem quidem spectat, cum illi sibi videbatur intueri Furias, sensus quidem ipse a simulacris motus erat verus; simulacra enim vere suberant. At vero mens, existimans solidas esse seu veras Furias, opinione fallebatur.' Sic Tertullianus lib. de Anima cap. 17. 'Epicurei,' inquit, 'constantius parem omnibus atque perpetuam defendunt veritatem, sed alia via; non enim sensum mentiri, sed opinionem; sensum enim pati non opinari.' Sic præclare S. Gregor. Nyssenus de Phil. IV. 3. postquam de visu locutus memoravit illa de remo refracto in aquis viso, et de turri quadrata, quæ apparet rotunda, subdit: 'Neque est hic error visus, sed mentis. Nam ille videt ac renuntiat quidem; verum mens ad ea quæ exhibentur non attendit.' Sed de his præclare admodum Macrob. Saturn. VII. 14. Consule locum. Empiricus adversus Logicos multo plura refert ad hanc rem.

467 *Opinatus*] Opinationes, judicia.

469 *Nam nihil, &c.*] Hos duos ver-

Ab dubiis, animus quas ab se protinus abdit.
  Denique, nihil sciri si quis putat, id quoque nescit,
An sciri possit; quoniam nihil scire fatetur.
Hunc igitur contra mittam contendere caussam,
Qui capite ipse suo in statuit vestigia sese.

subito abscondit a sua cognitione. Demum, si quis retur nihil certo cognosci, ipse etiam ignorat istud, nempe, *utrum id queat certo cognosci, per quod confitetur se nihil certo noscere. Itaque desinam certare ratione adversus eum, qui ipse suo*

tuit. p. 149. *egregius est* vulg. *est* deest P. O. Mus. B. 1. Cant. *discernere* Gif. *est cernere* P. Ald. Gryph. marg. *cernere* V. ed. Th. Ra.—470 *A dubiis* edd. vulg. *animis* Bodl. V. ed. Th. Ra. *addit* Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Gif. marg. Creech.—471 *scire* V. ed. Bodl. Th. Ra. *si quis putat, id quoque nescit, An sciri* desunt Mus. B. 2.—472 *quoniam nihil* Voss. vet. *quo se nil* P. Ald. Ferr. *quo se nihil* V. ed. Th. Ra. *quo nihil* Voss. L. B. Mus. B. 2. Cant. *quo nil se* O. *quo nihil se* Mus. B. 1. 3. *quom se nil* Tonst.—473 *Nunc* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Gryph. marg. Bas. Th. Ra. Ald. *mituam* Bodl. Voss. vet. et L. B. *mutuam* V. marg. 1. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *quidnam contendere curem?* Lamb. H. duos vss. suspectos habet Lamb.—474 *instatuit* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. *instituit* alii. *insistit* Gassend. *vestigare se* Vind. *vestigia rese* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. *vestigiare se* Mus. B. 1. *vestigia retro* P. Ald. Creech. Lamb. Gif. Fab. et

NOTÆ

sus delendos censet Lambinus.

Ægrius [*Egregius*] Magis egregium. Sic Ulpian. 'exignius.' Cato, 'iter arduius:' Plautus, 'industrior.' Pacuv. 'egregissima forma.'

471 *Denique, nil sciri, &c.*] His 4. vss. jam ex occasione Poëta arguit Academicos novos, quorum princeps fuit Arcesilas. 'Hic quippe,' ut ait Lactantius de falsa sapientia III. 'introduxit genus philosophiæ ἀσύστατον, i. e. instabile, seu inconstans. Ut enim nihil sciri posse sciendum sit, aliquid sciri necesse est. Nam si omnino nihil scias, id ipsum nihil sciri posse tolletur. Ita si sciri potest, necesse est id ipsum sciri, nihil sciri. Si autem scitur nihil posse sciri, falsum ergo quod dicunt, nihil posse sciri.' Sic Metrodorus Chius apud Cicer. in Lucullo: 'Nego scire nos, sciamusne aliquid, an nihil sciamus; ne id ipsum quidem nescire, aut scire nos: nec omnino sitne aliquid, an nihil sit.' Ibid. 'Dubitari non possit quin Socrati nihil sit visum sciri posse. Excepit unum tantum scire se, nihil se scire: nihil amplius. Quid dicam de Platone, qui certe tam multis libris hæc prosecutus non esset, nisi probavisset?' Hos autem omnes, sed præsertim Metrodorum et Arcesilam arguit Lucretius, quorum sophisma primo prosternit impetu. Eisdem autem armis aggreditur eos, quibus Aristoteles veritatis contradictores. Si enim certe scis nihil sciri posse, inquit, ergo saltem hoc unum scis, quod nescis. Cautior Socrates aiebat: 'hoc unum scio, quod nihil scio.'

473 *Mittam*] Omittam, desinam.

Contendere caussam] Cic. in Catilin. 'si causas contendere velimus.' H. e. disputare, certare.

474 *Qui capite, &c.*] H. e. qui capite suo retro graditur. Signat eos Poëta præpostero et perverso esse capite seu judicio, qui ita sentiunt.

Et tamen hoc quoque utei concedam scire, at id ipsum
Quæram, quom in rebus veri nihil viderit ante,
Unde sciat, quid sit scire, et nescire vicissim:
Notitiam veri quæ res, falsique, crearit;
Et dubium certo quæ res differre probarit.
  Invenies primis ab sensibus esse creatam

capite retrorsum figit gressus. Attamen esto, *ut fatear id etiam certo cognosci; verum percunctabor hoc ipsum,* (*cum nihil veri antea* ipse *perspexerit in rebus, ex quo certo cognoscat,*) *quid sit scire, et contra* quid sit *nescire: quæ res genuerit cognitionem veritatis et falsitatis; et quæ res docuerit distare dubium* ab *certo. Reperies* sane *cognitionem veritatis primum ortam esse ab sensibus, nec sensus*

alii. *suo* Voss. marg.—475 *hoc se* Mus. B. 2. *hunc quoque ubi* Gassend. *concedo* Bodl. *ad id* Voss. vet. Nard. *ac id* Mus. B. 1. *at quid* Mus. B. 2.—477 *Inde* Mus. B. 2. *sciant* Cant.—479 *deferre* Mus. B. 2.—480 *primus* Vind. V. ed.

NOTÆ

475 *Et tamen hoc quoque, &c.*] Superioribus 4. vss. redarguit novos academicos, qui negabant aliquid sciri posse: ipsosque suo, ut aiunt, jugulo perfodit; namque hoc unum saltem fatentur scire, quod sciant nihil sciri posse. Verum his 5. vss. jam inchoatam disputationem monet se prosecuturum contra veteres academicos, qui quidem cum Socrate dicebant se nihil scire, nisi quod nihil scirent. Igitur demus, inquit, his id ipsum; sed percunctemur jam unde sciant se nihil scire; unde nata sit ipsis hæc scientia: unde veri ac falsi notitiam habeant; et cujus ope res certas distinguant dubiis: an a sensibus, an a mente. Namque academici veteres volebant mentem esse rerum arbitram atque judicem: sensus autem omnes hebetes et tardos, nec ullo modo posse percipere res eas, quæ sibi subjectæ viderentur, quippe quæ ita parvæ essent, ut sub sensum cadere non possent: aut ita mobiles ac celeres, ut nihil unquam idem ac simile ipsis esset, sed omnia continuo laberentur ac fluerent. Epicurus vero censuit 'udicium rerum penes sensus esse, nec esse quicquam, quod eos refellere queat. Hinc a sensibus scientiam ortam voluit. Quod jam præclare demonstraturus est Lucretius ex illius mente et doctrina.

479 *Differre*] Distare, distingui.

480 *Invenies primis, &c.*] His itaque 22. vss. probare contendit I. Lucretius ad mentem Epicuri veros esse sensus, et ab iis, tanquam a primis principiis, oriri scientiam; nec esse quicquam, quod eos falsitatis arguere queat. Quod ab iis oriatur scientia nemo negaverit; sensus enim et ratio sunt duo instrumenta scientiæ. Quod ab sensibus, tanquam a primis principiis, oriatur scientia, nemini dubium esse potest, cum ipsa ratio, quæ alterum est scientiæ instrumentum, tota pendeat ab illis. Quod vero veri sint, constat; namque ni veri sint, rationem ipsam veram esse nemo dixerit. Qui enim fieri potest ut orta ratio ab sensu falso possit esse vera? Denique, quod nihil sit, quod eos falsitatis arguat, patet; vel enim sensus, vel ratio. Non ratio; namque tota pendet ab sensibus, 'Quei nisi sunt verei, ratio quoque falsa fit omnis.' Non autem sensus sensum arguere potest: v. g. non oculos aurem: non auris nares:

Notitiam veri, neque sensus posse refelli:
Nam majore fide debet reperirier illud,
Sponte sua veris quod possit vincere falsa.
Quid majore fide porro, quam sensus, haberi
Debet? an ab sensu falso ratio orta valebit
Dicere eos contra, quæ tota ab sensibus orta est?
Quei nisi sunt verei, ratio quoque falsa fit omnis.
An poterunt oculos aures reprehendere? an aureis

posse refutari. *Namque illud, quod* tale est ut *queat per se convincere falsum vero, debet inveniri* dignum *majore fide, quam sensus? An ratio creata a falso sensu poterit redarguere ipsos sensus,* quippe *quæ tota nata est ab ipsis? Qui* quidem sensus, *nisi sint veri, tota etiam ratio fit falsa.* Etenim *an aures poterunt redar-*

Bodl.—481 *sensibus* Gif. Par. Cout. *sensus* Voss. vet. et L. B. *sensu* reliqui.—485 *falsa* Mus. B. 2. Cant. *ratio quoque orta* V. ed. Th. Ra.—486 *Dicere nos* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald.—487 *Qui milis* V. marg. 1. *sint* P. Mus. B. 1. *sit* Bodl. O.—488 *poterunt* P. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ald. Hav. Delph.

NOTÆ

non nares linguam: non lingua tactum. Aut contra. Namque sensuum sua cuique facultas est, sua vis, sua potestas concessa, extra quam nihil possunt. Oculus enim videt colorem, non audit sonitum: auris audit sonitum, non videt colorem: nares olfaciunt odorem, non vident colorem, nec sentiunt sonitum: lingua sapit saporem, non videt, non audit, non olfacit: tactus denique tangit mollia et dura, non olfacit, non audit, non videt, non sapit seu non gustat. Igitur sensus alii alios reprehendere nequeunt. Similiter nec ipsi possunt redarguere sese, διὰ τὴν ἰσοσθένειαν, ut ait Epicurus, h. e. 'propter æquam rationem:' scilicet v. g. quatenus visus tam oculi dextri, quam sinistri: vel tam Petri, quam Pauli: aut tam equi quam hominis, ex æquo, pro sui constitutione, afficitur. Neque enim lippus v. g. minus videt id quod videt, quam lynceus videt id quod videt. Par enim utriusque visus ratio. Neque etiam una visio emendatur ab alia, ut prior a posteriore; v. g. visio baculi visi primum partim in aqua, partim in aëre, refert quidem nobis baculum recurvum in priori statu, rectum vero in posteriore: sed in utroque statu æque afficimur; neque quantumvis connitamur, possumus videre baculum rectum in priori statu, et curvum in posteriori. Igitur una visio non emendat aliam, tanquam prior posteriorem.

Primis] Pro, primum.

481 *Sensus*] Ita Lambinus: Pareus vero, *sensibu'*, pro, sensibus, quasi sententia sit, 'Notitiam veri non posse refelli sensibus:' non autem, 'non posse sensus refelli.'

486 *Eos contra*] Contra seu adversus eos sensus.

Quæ tota ab sensibus orta] Sic Epicurus apud Laërt. πᾶς γὰρ λόγος ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἤρτηται· πᾶσα δὲ αἴσθησις ἄλογός ἐστιν. I. e. 'omnis enim ratio a sensibus pendet: sensus autem omnis expers est rationis.'

488 *An poterunt oculos, &c.*] Sic Epi-

Tactus? an hunc porro tactum sapor arguet oris;
An confutabunt nares, oculeive revincent?
Non, ut opinor, ita est: nam seorsum quoique potestas
Divisa est; sua vis quoique est: ideoque necesse est,
Et, quod molle sit, et gelidum, fervensve, videri;
Et seorsum varios rerum sentire colores,
Et, quæquomque coloribus sint conjuncta, necesse est.
Seorsus item sapor oris habet vim, seorsus odores
Nascuntur, seorsum sonitus; ideoque necesse est,
Non possint alios aliei convincere sensus.
Nec porro poterunt ipsei reprehendere sese;
Æqua fides quoniam debebit semper haberi:
Proinde, quod in quoque est hiis visum tempore, verum est.

guere oculos? an tactus aures? An quoque gustatus linguæ reprehendet ipsum tactum? An oculi refellent, et convincent nares? Res non sic se habet, ut puto; namque singulatim potentia distributa est unicuique, sua cuique facultas est. Atque idcirco oportet ut id, quod est flexibile, vel solidum, aut frigidum, vel calidum singulatim videatur flexibile, vel solidum, aut frigidum, vel calidum: oportet etiam ut separatim dignoscamus diversos colores rerum, et ea omnia, quæ adjuncta sunt coloribus: pariter gustus linguæ habet singulatim suam potestatem: singulatim odores generantur: singulatim sonus. Et idcirco oportet ut alii sensus nequeant arguere falsitatis alios sensus. *Neque etiam ipsi poterunt redarguere sese, siquidem æqualis fides debet semper adhiberi* ipsis. *Itaque illud, quod prolatum est his* singulis

poterit Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. *poterint* V. ed. Th. Ra.—489 *arguat* P.—490 *consultabunt* O. Mus. B. 2. *oculi atque* P. Ald. *oculique* Delph. Mus. B. 2. *oculi quoque* Bodl. V. ed. Th. Ra. *oculi vere vincent* Cant.—492 *cui* Bodl. *est* deest Mus. B. 2. *adeo* V. marg. 1.—494 Duo vss. hic vulg. leguntur, *Quod molle aut durum est, gelidum, fervensve seorsum Id molle, aut durum, gelidum, fervensve videri;* Lamb. et alii. *Id* pro *Et* O. *mollescit* Voss. vet. *molescit* Mus. B. 2. *egelidum* P. Numeros versibus appictos non turbavimus, propter Indicem.—496 *sunt* Vind. Bodl. Mus. B. 1. 3. *est* deest Mus. B. 2.—497 *Seorsum* V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. *odoris* Mus. B. 1.—498 *Nascantur* Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant.—499 *possunt* Vind. V. ed. O. Ferr. Th. Ra. *possent* Cant. *convince* V. ed. Th. Ra.—500 *potest* Voss. vet. sed *possunt* superscr. *reprendere* edd. vulg.—501 *Æque* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. *E que* Mus. B. 2. *Aque* Mus. B. 3. *quum* V. ed. Th. Ra. *quando* V. marg. 1. *habere* Voss. vet. sed corr.—502 *quocum est*

NOTÆ

curus apud Laërt. 'Neque enim sensus similis generis ejusdem generis sensum refellere potest, propter virium et potestatis æqualitatem: neque qui dissimilis generis est, eum qui dissimili genere est; propterea quod dissimilis generis sensus de iisdem judicandi facultatem non habent.' Græcis supersedi, brevitatis causa.

495 *Sentire*] Dignoscere, cognoscere.

[illegible]

Illa tibi est igitur verborum copia cassa
Omnis, quæ, contra sensus instructa, parata est.
Denique, ut in fabrica, si prava est regula prima,
Normaque si fallax rectis regionibus exit,
Et libella aliqua si ex parti claudicat hilum;
Omnia mendose fieri, atque obstipa, necessum est,
Prava, cubantia, prona, supina, atque absona tecta;

illas, *quæ sint opposita.* *Ergo tota illa vis verborum tibi vana est, quæ apparata* et *instituta est adversus sensus* ipsos. *Demum sicut in structura, si prima regula falsa est, et si norma iniqua excurrit rectis tractibus, et si libella vacillat vel minimum quid* ex *aliqua parte: sequitur necessario ut omnia* ædificia *fiant falso et obliqua, vitiosa, incumbentia, inclinata, inversa, et absurda;* ita ut *quædam videantur*

B. Bas. marg. Th. Ra. et inseritur post vs. 521. Cant.—514 *causa* Bodl.—515 Deest Gif. Par. P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Vind. Th. Ra.—516 *parva* Mus. B. 2. *falsa* Mus. B. 1. *sit* Cant.—517 *Norma sibique* Cant. V. marg. 1. et *sibi* erat in Voss. vet. sed corr. *se* Bodl. *si* deest V. ed. Th. Ra. *rationibus* O.—518 *se* V. ed. Bodl. Th. Ra. *parte* P. Vind. Mus. B. 3. Cant. *hillum* Mus. B. 2.—519 *obstipe* O. *ostipa* Cant. *obstita* Festus.—520 *Parva* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Th. Ra. *obsona* P. V. ed.

NOTÆ

514 *Cassa*] Vana, inanis. Sic vs. 126. et alibi passim.

515 *Omnis, quæ, contra, &c.*] Hunc versum delevit Gifanius quasi ineptus: ceteri tamen codices retinent illum.

516 *Denique, ut in fabrica, &c.*] His 9. vss. probat III. a simili, ut aiunt, veros et certos esse sensus. Vult enim sensus esse tanquam rerum omnium regulas, ac normas, ac libellas, quibus rerum ratio ac notitia regatur. Itaque sicut in architectura si regula, qua fabri utuntur ad exigendas rectitudines et dirigendos ædificiorum parietes, prava sit nec recta; vel si norma, quem vulgo vocant squadram, non rectis brachiolis exeat ad angulum rectum; h. e. prava sit et iniqua: vel si libella aliqua ex parte claudicet; si hæc, inquam, omnia prava sint et iniqua, sane totum opus, totum ædificium mendose fiat necesse est. Ita si sensus, qui prima sunt scientiæ fundamina ac principia, falsi sint et incerti, nulla jam erit certa cognitio.

Regula] Gallice, *Règle*. Lignum est oblongum, rectum, et parum latum, ad dirigendos parietes aptum. Græci vocant κανόνα.

517 *Norma*] Gallice, *equerre;* duabus constat ex regulis rectis, quæ ad angulum rectum coëunt: ex ligno fit nonnunquam; sæpius ex ferro. Græcis dicitur γνώμων.

518 *Libella*] Gallice, *niveau;* duabus constat regulis, rectis, æqualibus, et coëuntibus ad rectum angulum, a quo pendet e filo globulus plumbeus, qui tertiam regulam transversam mediam tangat æqualiter hinc inde ab duabus prioribus, quæ pronæ altera in alteram suis extremis nituntur.

Hilum] Vel minimum: supra vs. 380.

519 *Obstipa*] I. e. curvata, obliqua, inflexa. Sic Ennius XVIII. 'Montibus obstipis, obstantibus, unde oritur nox.' Cicero in Arat. 'Obstipum caput et tereti cervice reflexum.' Hor. Sat. II. 5. 'Davus sis comicus atque Stes capite obstipo, multum similis metuenti.'

Et, si
Quur
Visa
Red
Qua
Et
Fu
N
C
P
I

uata suo pepulere ubi corpore sensum.
poream quoque enim vocem constare fatendum est,
sonitum ; quoniam possunt inpellere sensus.
pterea radit vox fauces sæpe ; facitque
eriora foras gradiens arteria clamor.
ippe, per angustum, turba majore coorta,
foras ubi cœperunt primordia vocum
ilicet, expletis quoque janua redditur oris

um auditus *suo corpore. Etenim confitendum est etiam vocem esse corpoream,* um corporeum, *siquidem queunt perpulsare sensus* ipsos. *Namque vox plerum-* *abradit fauces, et clamor prætergrediens extra reddit arteria acriora. Namque* *m principia vocum incœperunt exire extra per arctum* locum, *majore multitudine* orum *conglobata, nimirum porta gutturis raucisona* propter *meatus impletos,*

Voss. vet. sed corr. *scrupore relicta est.*—529 *Corporea* Mus. B. 3. Vind. *Cor-* *pore* Mus. B. 2. *vocem* deest Vind. Mus. B. 2. 3.—530 *quomodo* Mus. B. 1. 2. *um* V. ed. Th. Ra. *cum* Bodl. Ferr. *quando* V. marg. 1. *possint* P. V. ed. Bodl. Nard. Th. Ra. Ald. *implere* V. ed. Th. Ra. Bodl.—531 *Propterea* Voss. vet. et L. B. *Præterea* P. Mus. B. 1. 2. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. Sus. Voss. marg. *Præter* Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. *Præter radit enim vox* O. Cant. Mus. B. 3. Ferr. et edd. vulg.—532 *foris* V. ed. Bodl. Gif.—533 *coarcta* P. Gryph. marg. V. marg. 1. *coarta* Bodl. V. ed. Th. Ra.—535 *redditur* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *reditu* Vind. Voss. vet. et L. B. *reditur* V. marg. 1. *raditur* edd. vulg. *auris* Voss. marg.—

NOTÆ

gere enim et tangi nisi corpus nulla potest res ;' ut docuit I. 305. Porro non unus Epicurus vocem corpus esse voluit : voluerunt et Stoici, qui quicquid facit aut patitur, id corpus esse dixerunt. Vocem vero facere et pati : facere quidem, cum aures et aërem, qui est in capite, verberat, et imprimit auditum, sicut cera signat sigillum : pati vero cum incidens in loca levia et solida refringitur ac repellitur. Pythagoras autem, Plato, et Aristoteles vocem ac sonum fecerunt incorporea. Quia non quævis aëris plaga vox est, inquiunt ; cum digitus motus aërem verberat, neque vocem aut sonum efficiat. Itaque vocem ac sonum acceperunt abstracte, ut aiunt, pro ipsa figura sola in superficie aëris, quam incorpoream esse constat, quia profunditatis expers est. Plato autem definit sonum ac vocem, 'aërem, validamque percussionem aëris,' apud A. Gell. v. 15.

532 *Arteria*] In neutro genere. Sæpius tamen in fœminino usurpatur. Cicero N. Deor. II.

534 *Primordia*] Atomi.

535 *Scilicet, expletis, &c.*] Hos 2. vss. sic interpretatus sum, ut non comparationem contineant, sed explicent modum, quo rauca fiat vox faucesque abradantur ab exeunte clamore. Itaque horum alterum, veruto confodi jussit Lambinus ; ego excudendum curavi. Sensus is est : Scilicet janua oris, h. e. gutturis os, raucisona fit, quia expletur corpusculis vocis egredientis ; et fauces ipsæ raduntur asperitate corpusculorum ; cum nempe vehementiori conatu, aut, ut ait, multa turba coorta, egrediuntur corpus-

Rauca viis; et iter lædit qua vox it in auras.
Haud igitur dubium, quin voces, verbaque, constent
Corporeis e principiis, ut lædere possint.
  Nec te fallit item, quid corporis auferat, et quid
Detrahat ex hominum nervis, ac viribus ipsis,
Perpetuus sermo, nigrai noctis ad umbram
Auroræ perductus ab exoriente nitore;
Præsertim, si cum summo est clamore profusus.
Ergo corpoream vocem constare necesse est,
Multa loquens quoniam amittit de corpore partem.
  Nec simili penetrant aureis primordia forma,
Quom tuba depresso graviter sub murmure mugit,

abraditur etiam; et clamor vulnerat viam, qua exit in flatus aërios. *Ergo non est dubium, quin voces et verba componantur ex primordiis corporeis, ut queant vulnerare* sensus. *Neque pariter fugit te, quantum corporis abstrahat, et quantum adimat de nervis hominum et* de *ipsis viribus continua oratio, quæ continuatur ab oriente luce auroræ in tenebras noctis atræ, præcipue si prolata est magno cum clamore. Igitur sequitur necessario vocem esse corpoream, siquidem* homo *plura locutus perdit partem* aliquam *de* suo *corpore. Neque principia intrant in aures pari ratione, cum* v. g. *buccina immugit acriter sub demis-*

536 Deest Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. O. Gif. Par. Sus. spurium censet Lamb. *suis e. i. reddit* P. Ald. *lædit iter qua* Sus. *radit*, *qua* Gryph. marg. Bas. marg. P. in not. *quo* Delph.—537 *dubium est* edd. vulg. *dubium* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald.—539 *fallat* P. Ald. *fallit* P. in not. *quod corporis* V. ed. Th. Ra. *et quod* Th. Ra.—545 *Muta* V. ed. Th. Ra. *quomodo* Mus. B. 1. *cum* Mus. B. 2. Ferr. *qum* V. ed. Th. Ra. Edd. plures ponunt vss. 555. 556. post h. vs. Distichon omnino deest Mus. B. 2.—547 *sub murmura* Vind. V. ed.

NOTÆ

cula. Ita Joan. Nardus ex veteribus codicibus hunc versum restituit: *Rauca viis: et iter lædit, qua it in auras.* Male quippe in aliis: *Rauca suis, et iter reddit, &c.*

538 *Principiis*] Atomis.

539 *Nec te fallit item*] His 7. vss. continetur II. argumentum, quo vocem corpoream esse probat. Scilicet quia vox continuata diu parit loquenti lassitudinem, detrahitque de viribus illius.

541 *Nigrai noctis ad umbram*] Ad noctem.

542 *Auroræ ab exoriente nitore*] Ab aurora, seu a matutino tempore.

546 *Nec simili penetrant, &c.*] His 5. vss. continetur III. argumentum, quod deducit ex diverso modo quo auditus noster afficitur, seu tangitur, cum tubæ raucum sonitum audimus, et cum dulce cycni morientis melos ferit aures nostras. H. e. alius est tubæ sonitus, alius cycni moribundi cantus. Nisi porro uterque, tubæ sonitus, et cycni cantus, esset corporeus, sic diversimode nostrum auditum afficeret ac tangeret. Omnis quippe tactus corporis est.

Primordia] Atomi vocis ac sonus.

Et revocat raucum retro cita barbara bombum;
Et valli cycnis, nece tortis, ex Heliconis
Quom liquidam tollunt lugubri voce querelam.
Hasce igitur penitus voces, quom corpore nostro

so sonitu, aut extera buccina *recurvata resonat raucisonum bombum: et cum olores jam morte torti in vallibus Heliconis emittunt clarum questum* cum *voce lugenda. Ergo fundimus intus de corpore nostro istas voces, et ejicimus illas extra recto ore;*

Voss. L. B. Mus. B. 2. Cant. Th. Ra. *su murmura* Voss. vet.—548 *Aut* Vind. et edd. plu. *revocat* Voss. L. B. O. Mus. B. 3. Gryph. Nard. Bas. P. in not. *revorat* Vind. Voss. vet. Cant. sed in Voss. vet. *reboat* superscr. *reversa* V. ed. Th. Ra. *reboat* Mus. B. 1. *revera* Mus. B. 2. *reflexa* Gryph. marg. *tantum* pro *raucum* V. ed. Th. Ra. *tamen* Bodl. Mus. B. 2. *retro citra* V. ed. Th. Ra. *Et reflexa retro dant cornua* P. *barbita* Gryph. marg. *barbyta* V. marg. 1.—549 *Et validis nece tortis ex Eliconis* Voss. vet. atque similiter prorsus Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. nisi quod *nect* pro *nece* det Voss. L. B. *nec e tortis* Mus. B. 1. *nece torctis* Mus. B. 3. *bovibus* superscr. man. rec. inter *vallibus* et *nece* Cant. *Et validi surgunt* O. V. marg. 1. *Vallibus et cycni nece detorti* P. Ald. Delph. *Vallibus et cycni detorti ex Heliconis* P. in not. *Et validis surgunt.* V. marg. 2. *Et gelida cycni nece torta ex antro Heliconis* Gryph. Nard. Bas. *Vallibus et gelida cycni nece torta ex antro Heliconis* Bas. marg. *antro ex* P. in not. *Et validis cycni torrentibus ex Heliconis* Voss. marg. *Et validis cygni nece torti ex a. Hel.* Gif. Par. Sus. Mar. *Vallibus et cycni gelidis orti ex H.* edd. vulg.—551 *Nasce* O. Mus. B. 2. *tum* Mus. B. 2.—552 *Exprimamus* V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

548 *Et revocat* [*reboat*] *raucum, &c.*] H. vs. quoque delendum censet Lambinus. Quanquam explicat sonitum barbaræ tubæ, de quo sic Catull. Carm. de Nupt. Pelei et Thetid. 'Multaque raucisonos efflabant cornua bombos, Barbaraque horribili stridebant cornua cantu.' In aliis autem codicibus legitur: *Et reflexa retro dant cornua barbara bombum.*

Revocat [*reboat*] Resonat, II. 28.

Barbara] Hostilis, puta Persica.

Bombum] Bombus est raucus tubarum sonus, nec valde acutus, a voce Græca βόμβος, quæ 'crepitum' significat: vel ab ipso sonitu.

549 *Et valli cycnis* [*Vallibus et cycni, &c.*] H. vs. varie legitur in variis codicibus. Nos Parisiensem editionem secuti sumus: Lambinus autem castigat: *Vallibus et cycni gelidis orti ex Heliconis.* Vulgatæ editiones: *Et gelida cycni nece torti ex antro Heliconis.*

Nece tortis [*detorti*] Morti vicini, moribundi.

Heliconis] Helicon mons est Bœotiæ Musis et Apollini sacer: I. 119. III. 133.

550 *Liquidam*] Claram. Sic II. 146. Sic Virg. de corvo Geor. I. 'Tum liquidas corvi presso ter gutture voces Aut quater ingeminant,' &c.

551 *Hasce igitur penitus, &c.*] His 4. vss. docet interim modum, quo vox configuratur et articulatur. Vult autem configurari a nobis, dum arteria et larynx scilicet una cum pulmone aëra pressius laxiusve emittunt, quo fit ut aut gravis aut acuta vox exprimatur. Articulari vero a lingua et labiis. Quanquam palatum et dentes ad illisionem a lingua faciendam conferunt. Neque hanc configurationem tanquam confictam aut absurdam respuas, quam Pythagoras, Plato et Aristoteles apud Plutarch. 4. Plac. 20. comprobant, dum asserunt τὸ σχῆμα

Exprimimus, rectoque foras emittimus ore,
Mobilis articulat, verborum dædala, lingua,
Formaturaque labrorum pro parte figurat.
Asperitas autem vocis fit ab asperitate
Principiorum, et item lævor lævore creatur.
  Hoc, ubi non longum spatium est, unde una profecta

lingua vero velox formatrix verborum distinguit illas *in partes, et contextura a labiis* data *partim format* illas. *Insuavitas vero vocis oritur ex squalore primordiorum, et suavitas pariter ex levitate* eorundem *gignitur. Cum autem intervallum non est magnum, ex quo illa quæque vox orta veniat, sequitur necessario*

retroque P. Ald. *mittimus* Voss. vet. *ictu* pro *ore* Gassend.—553 *Nobilis* V. ed. Bodl. *verborum* Voss. vet. et L. B. Cant. *nervorum* reliqui.—554 *Formatur aque* V. ed. Th. Ra. *Formatur atque* Voss. vet. *parte laborat* Mus. B. 2.—556 *levis* P. Nard. Bas. *levo* V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Cant. Ferr. *levor* V. marg. 1. *læto* O. *letiore* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Cant. V. marg. 1. *leture* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. V. marg. 2. *vox leta* Mus. B. 1.—557 *Atque* edd. vulg. *Ac* Gif. Par. Gryph. Nard. Delph. *Hoc* Mss. omn. *est* deest Mus. B. 1.

NOTÆ

figuram, quæ in aëre ejusque superficie fit, ex certo ictu κατὰ πολὺν πλῆξιν evadere vocem. Aristoteles clarius II. probl. 13. et 51. quærit; 'quare vox, cum sit aër quidam configuratus, et qui, dum transfertur, plerumque figuram amittat, illam tamen, dum a corpore solido repercutitur, incolumem servet.'

553 *Dædala*] Opifex, formatrix, tutrix, figuratrix, I. 7. et 229. Sic præclare Cicero 2. Nat. Deor. 'Deinde in ore sita lingua est, finita dentibus; ea vocem immoderate profusam fingit et terminat, sonosque vocis distinctos et pressos efficit, cum et ad dentes et ad alias partes pellit oris. Itaque plectri similem linguam nostri solent dicere, chordarum dentes, nares cornibus iis, quæ ad nervos resonant in cantibus.'

555 *Asperitas autem vocis, &c.*] His 2. vss. docet duplicem esse vocis differentiam insignem, nempe levorem et asperitatem: censet autem asperitatem seu insuavitatem aut inconcinnitatem vocis oriri ab asperis atomis, quibus ea constat, et quæ in aures subeuntes dilacerent illas et exasperent. Levorem vero seu suavitatem aut concinnitatem vocis oriri ex levigatis atomis quibus ea constat, et quæ subingressæ aures suaviter afficiant et deliniant. Idem enim de voce, quod de odore, sapore, gustatu, et aliis rebus docuit lib. II. videtur sentire. Quanquam, dum, lyra v. g. aut aliud instrumentum pulsatur, asperitas ac levor soni, quicquid abnuat Lucretius, non sono, sed lyræ tribui debent. Id enim satis docet experimentum.

557 *Hoc,* [*Ac,*] *ubi non longum, &c.*] His 10. vss. docet quid causæ sit cur vox distincte aut confuse audiatur. Hoc autem utrumque refert ad diversam intervalli distantiam, a qua profecta vox pervenit ad aures. Namque si non longum sit spatium, nec per multum aëra transvolet vox, ea servabit suam formaturam, sive contexturam et coagmentationem integram; quia corpuscula seu atomi, quibus vox constat, non dissociabuntur, nec dissilient ita cito, sed ea configuratione ferient aures, qua con-

Perveniat vox quæque, necesse est verba quoque ipsa
Plane exaudiri, discernique articulatim:
Servat enim formaturam, servatque figuram.
At, si interpositum spatium sit longius æquo,
Aëra per multum confundi verba necesse est,
Et conturbari vocem, dum transvolat auras.
Ergo fit, sonitum ut possis sentire, neque illam
Internoscere, verborum sententia quæ sit;
Usque adeo confusa venit vox, inque pedita.
  Præterea, verbum sæpe unum perciet aureis

etiam verba illa clare audiri, et distingui per partes singulas; namque conservat contexturam suam, *conservat et formam* suam. *Verum si intervallum majus justo sit interjectum, sequitur necessario verba perturbari per magnum aëra, et vocem dissipari, dum transit per flatus aërios. Igitur accidit, ut queas* quidem *exaudire sonum, neque* tamen *vel minimum* queas *discernere, quis sit sensus verborum; adeo conturbata et implicita vox pervenit* ad aures tuas. *Deinde unum edictum fusum*

—558 *vacque* V. ed. *vox quæ* Th. Ra.—560 *Servat tamen* Bodl.—561 *fit* P. V. ed. Bodl. Gif. marg. Ferr. Th. Ra. Ald.—564 *servare* Voss. vet. *audire* Mus. B. 1. 2. 3. *illa* P. Ald. Gif. marg. Bodl. Cont. *illim* Voss. marg. *hilum* edd. vulg.—567 *verbum* Voss. vet. et L. B. *peditum* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. P. in not. *edictum* edd. vulg. *prociet* Gryph. marg. Bas. marg.

NOTÆ

formata sunt et configurata. Sin autem longius sit intervallum, facilius ex multi aëris offensu dissilient, perturbabuntur, nec eam, qua constant, configurationem servabunt. Hinc nata vox confusa: illinc distincta.

564 *Illam* [*hilum*] Lambinus, bene. Pareus *illa*; non male. Alias *illum*, mendose.

566 *Inque pedita*] Tmesis: *impeditaque*.

567 *Præterea, verbum* [*edictum*, *&c.*] His 5. vss. explicat Poëta, quomodo vox una, quæ quasi totalis seu generalis ab ore unius hominis emittitur, eadem a multis tamen audiatur: v. g. dum præco edictum promulgat, a plebe tota adstante auditur. Scilicet quia vox ea dissilit in voculas innumeras inter se consimiles. Sicut supra monuimus jam multoties, aquam v. g. dispergi varias in guttulas prorsus consimiles. Itaque sicut supra docuit de visu non eandem imaginem esse, quæ a multis eadem ac prorsus similis cernitur, sed alias atque alias successive, ut aiunt, a rebus missas videri ab aliis atque aliis: ita dicendum est de auditu, vocem, quæ tamen eadem ac similis a multis auditur, non eandem tamen esse, sed multas similes voculas, in quas vox totalis et generalis emissa dissilit, dum per aëra multum vexata, contrita, ac dissipata dissolvitur. Quemadmodum eandem aquam bibere dicuntur, qui bibunt ex eodem flumine. Quæ quidem Democriti fuit sententia, qui teste Plutarcho Plac. IV. 20. 'censuit voce semel formata in consimilia fragminula, aëra deinceps in consimilia ab iis formari, quæ cum reliquis se convolvendo avolent, ut, juxta proverbium, Graculus cum Graculo volat.' Ibidem Plutarchus de hoc fluxu corpuscu-

Omnibus in populo, missum præconis ab ore.
In multas igitur voces vox una repente
Diffugit, in privas quoniam se dividit aureis,
Obsignans formam verbis, clarumque sonorem.
At, quæ pars vocum non aureis incidit ipsas,
Præterlata perit frustra, diffusa per auras:
Pars, solidis adlisa, lapis rejecta, sonorem
Reddit; et interdum frustratur imagine verbi.

ab ore præconis inter plebem propellit plerumque aures cunctis astantibus. *Ergo vox una subito diffunditur in plures voces, siquidem dispergit se in singulas aures, imprimens formam verbis, et liquidum sonum. Sed* ea *pars vocum, quæ non pervenit ad ipsas aures, prætergressa evanescit, nequicquam dispersa per flatus* aërios. *Pars* vero, quæ *impingitur in loca dura, repulsa reddit sonum, et sæpe decipit*

P. Ald. *porciet* V. ed. Bodl. Th. Ra. *parciet* Ferr. *pertinet* Cant.—568 *emissum* Vind. et edd. vulg. *pedonis* P. in not.—569 *multis* Voss. vet.—570 *primas* O. Mus. B. 1. *quando* Mus. B. 1. *cum* Mus. B. 2. *dum* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. V. marg. 1. *secli vidit* V. ed. Th. Ra. *sese* V. marg. 1. Ferr. *diviserit* Mus. B. 2.—572 *Atqui* P. Ald. *Atque* V. ed. Th. Ra. *Atque ea* Mus. B. 3. *accidit* Mus. B. 3. Lamb. et alii.—574 *Pars solis* P. Gif. marg. *lapis* Voss. vet. et L. B. *locis* P. O. Bodl. Mus. B. 1. Ferr. Ald. Hav. Bip. Delph. *lapis* Cant. *lapsis* V. ed. Th. Ra.—575 *Redit* Bodl.—576 *bone* P. V. ed. Bodl. Th.

NOTÆ

lorum emisso ex rebus ant loquentibus, aut sonantibus, aut quomodocumque strepitum edentibus præclare sait, 'Hunc fluxum in frustula similis figuræ comminui.' Itaque cum emittitur vox, volunt Epicurus et Lucretius ipsam corpusculorum effluentium formaturam ita comprimi, elidi, ac veluti conteri, ut abeat in frustula, seu in parvas moleculas omnino consimiles et consimiliter formatas, quæ et confestim dissiliant per aëra seu per circumfusum spatium, et similitudinem eam conservent usquedum ad aures perveniant. Quo fit ut eadem vox a multis audiri dicatur.

570 *Privas*] Singulas, privatas, vel proprias. Sic III. 398. 724. &c.

572 *At, quæ pars vocum, &c.*] His vero 4. vss. docet non omnes quidem vocis particulas incidere in aures audientium, cum undique in omnes partes dispergantur: sed partem in aures incidere: partem aures præterlabi, et per aëra frustra diffusam perire: partem denique allidi ad saxa, aut ad alia solida corpora, quibus repercussa reddat sonum.

Incidit] Ita omnes. Lambinus, *accidit*.

575. *Imagine verbi*] H. e. echo, quæ vocis imago seu redditio, rejectio, vel repulsio vocatur; de qua jam multa disputaturus est Poëta. Fit autem ea in locis levibus, tortuosis, et concavis, ut in vallibus, antris, parietibus, muris, ædificiis cameratis maxime vetustis. Hunc Virg. G. IV. 'aut ubi concava pulsu Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago.' Et Arist. de Anim. II. docet echo fieri cum ab aëre, qui unus efficiatur, propter vas definiens et probibens ne frangatur, aër repulsus sit, ut globus.

Quæ, bone! quom videas, rationem reddere possis
Tute tibi, atque aliis, quo pacto, per loca sola,
Saxa pareis formas verborum ex ordine reddant,
Palanteis comites quom, monteis inter opacos,
Quærimus, et magna disparsos voce ciemus.
Sex etiam, aut septem, loca vidi reddere voces,

nos *similitudine vocis. Quas res cum recte prospicias*, oportet ut *tu ipse queas reddere causam tibi et aliis, qua ratione, per loca deserta, rupes referant ex ordine similes formas verborum*, verbi gratia, *quando per colles umbrosos investigamus socios* nostros *vagantes, et alta voce vocamus* illos *huc illuc errantes. Vidi loca re-*

Ra. Ald. *vene* Voss. vet. sed *bene* superscr. *bene* vulg. *ratione* Bodl. *possis* deest V. ed. Th. Ra.—579 *nam* pro *quom* Mus. B. 2.—580 *magnus dispersus* Voss. vet. sed vera lect. superscr.—581 *et jam* Gif. Par. *videre odore* Voss.

NOTÆ

576 *Quæ, bone! cum videas, &c.*] His itaque 5. vss. docet Lucretius ex dictis facile reddi rationem posse, cur fiat echo. Scilicet, quia voculæ allisæ ad saxa, ad arbores, ad parietes, aut ad alia solida corpora rejiciuntur ac resiliunt, vocisque reddunt imaginem. Echo vero comparatur ab Aristotele cum pila, luce, vel etiam cum imagine e speculo reflexa. Notabis autem nullam echo fieri, aut saltem non agnosci, si corpus reflectens nimis proxime stet; quia vox directa simul ac reflexa ingrediuntur aures eodem tempore. Hinc tantum accidit, si reflexio fiat in corporibus concavis, ac concameratis, ut post vocem bombinatio quædam, ut ita loquar, hoc est, confusus quidam sonitus seu bombus sequatur, quia reflexiones multæ iterantur. Qualis est campanæ bombus, ubi jamjam illa cœpit quiescere, postquam agitata fuit. Sin autem procul abfueris a corpore reflectente, vocis reflexionem distincte audies; quoque propius, (sed in ea tamen distantia, unde vox reflexa discernatur a directa,) eo pauciores syllabas distincte referri agnosces; quo vero remotius, eo plures. Nimirum quia temporis intervallum inter cessationem loquentis, et perceptionem vocis reflexæ, minus est in priori casu, majus vero in posteriori. Hinc nihil mirum est interdum referri hexametrum integrum: sed oportet ut vox robusta sit, ad hoc ut valeat ex magna distantia pervenire ad corpus reflectens, et ex illo redire. Observatum est aliquando redditos plures tubæ sonos, quam necessariæ syllabæ fuissent ad carmen hexametrum, si potuisset humana vox pervenire ex eodem loco.

581 *Sex etiam, aut septem, &c.*] His 8. vss. notat vocem eandem non semel tantum, sed sexties etiam aut septies reddi. Cujus rei alia est causa. Nempe id interdum accidit ex multitudine locorum ita inter se positorum, ut propiora prius vocem referant, remotiora posterius: interdum vero ex locis seu corporibus sibi mutuo oppositis, vicissimque reflectentibus vocem. Quod quidem olim observatum est Athenis, ubi, teste Pausania, septies iterabantur voces; qua de causa locus ille dictus est Ἑπτάφωνος. Quod et non ita pridem Charentone, non procul ab urbe Parisiorum, observabatur, intra ædificium quadratum, altera parte lon-

Unam quom jaceres: ita colles collibus ipsei
Verba repulsantes iterabant dicta referri.
Hæc loca capripedes Satyros, Nymphasque, tenere
Finitumei fingunt; et Faunos esse loquuntur,

ferre sex etiam vel septem voces, cum funderes unicam; sic montes repellentes voces aliis montibus ingeminabant reddere verba. Vicini fabulantur Satyros, qui habent pedes caprarum, et Nymphas habitare hæc loca; et dicunt Faunos ibi *versari;*

vet. et L. B. *voces loca odore loca* Mus. B. 1.—582 *colles et* Bodl. *callibus* Vind. *ipsis* P. Vind. V. ed. Bodl.—583 *propulsantes* P. V. ed. Bodl. Bas. marg. Th. Ra. Ald. *referre* Vind. et edd. vulg. *referti* P. in not.—584 *Satyri* O. *teneque* V. ed. Th. Ra.—585 *Finitum* Mus. B. 2. *Finitimi* vulg. *Faunes* Vind.—588 *sonus*

NOTÆ

gius, et absque ullo tecto, cum duobus quinarum columnarum ordinibus: (quo loco jam exstructum est Carmelitarum cœnobium:) non septies tantum ibi, sed decies septies eadem syllaba pronuntiata in alterutro extremorum reddebatur quasi ex altero: pronuntiata vero e medio, toties ex utroque: cum etiam fuerit perhibitum a quibusdam voce validiore, redditam etiam vicies sexies, priusquam evadens sensim extenuatior audiri prorsus desineret; quod fuit profecto admirabilius, quam redditam quater aut quinquies, ut in Ægypti pyramidibus, ut testatur Plutarchus: vel etiam septies, ut in porticu Olympiæ. Sunt qui testantur ter et decies vocis imaginem etiam iterari Ticini in aula magna Basilicæ. Potest etiam ea vocis reflexio contingere ex eo, quod rupes aut ædes aliæ ultra alias in distantia sitæ sint, ut postquam sonum a propioribus rejectum exceperimus, rejectum similiter a remotioribus excipiamus. Hæc autem vocis rejectio, quam echo vocant vulgo, ac sæpius fit in solitudinibus, in sylvis, et in convallibus; quæ res fecit, ut prisca gens hominum credula sibi suaserit, Satyros, Nymphas, ac Faunos habitare in iis locis, ac illudere clamantibus nobis, cum tamen ex sola vocis repercussione fiat echo, scilicet, ne desertis locis sua deessent numina, ut præclare canit hic Poëta noster.

584 *Capripedes Satyros*] Satyri quippe sylvarum crediti sunt Dii, Sylvanis et Faunis similes, humano capite, sed cornuto, pedibus caprinis, corpore villoso, sylvarum latebris gaudentes, lascivi inprimis. Revera sunt animalia quædam quadrupedia Æthiopiæ, specie humana, sed cornuta, pedibusque caprinis. Beato Hieronymo interroganti responderunt se esse homines in hæc corpora detrusos ob patrata scelera.

Nymphasque] Nymphæ creditæ sunt Deæ, quas varias variis nominibus insigniverunt poëtæ. Alias enim fecerunt fluviorum et fontium Deas, quas Naiades vulgo vocant. Alias maris Deas, quas Nereides dicunt. Alias arboribus et sylvis præesse finxerunt, quas Dryades appellant. Alias montibus, quas Oreades. Alias locis amœnis, saltibus, et herbis, quas Napæas nominitant.

585 *Faunos*] Fauni dicti sunt Dii rustici, a Fauno Italiæ rege Latini regis patre; qui, quia primus agriculturam docuit, post mortem in Deorum numerum est relatus; cui rustici, ob numinum terrorem, cornua, corneosque pedes, et aures acutas, ac formam caprinam attribuerunt.

Quorum noctivago strepitu, ludoque jocanti,
Adfirmant volgo taciturna silentia rumpi;
Chordarumque sonus fieri, dulceisque querelas,
Tibia quas fundit, digitis pulsata canentum:
Et genus agricolum late sentiscere, quom Pan,
Pinea semiferi capitis vallamina quassans,
Unco sæpe labro calamos percurrit hianteis,
Fistula sylvestrem ne cesset fundere musam.
Cætera de genere hoc monstra ac portenta loquuntur,
Ne loca, deserta ab Divis quoque, forte putentur
Sola tenere; ideo jactant miracula dictis:

quorum nocturno sonitu, et ludo joculari, testantur vulgo silentia tranquilla interrumpi, et sonitus fidium reddi, et suaves questus, quod fistula tacta digitis canentium reddit; et agricolas longe præsentire, quando Pan, concutiens amictus piniferos sui *capitis semiferi, pervadit plerumque adunco* suo *labro perforatas arundines, ne tibia desinat reddere sylvestre carmen. Commemorant plura ejusmodi monstra atque portenta, ne loca deserta credantur etiam fortasse solum occupari a Diis:*

Voss. vet. *sones* vulg.—589 *Tibi* V. ed. Th. Ra. Bodl. *findit* Ferr. V. ed. Th. Ra. *fingit* Bodl. *fondit* Mus. B. 2.—590 *sentire* Mus. B. 2. *quom Pan* Voss. vet. sed *pompam* superscr.—591 *semifieri* Voss. vet. *ullamina* Voss. vet. et L. B. *vallamina* Voss. marg.—594 *Petere* Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. *Potere* V. ed. Th. Ra. *Præterea* Ferr. Mus. B. 1. 3. *Fetere* Mus. B. 2. *hac* V. ed. Th. Ra. *locuntur* Vind. *loquntur* Cant.—595 *Nec* Vind. V. ed. Mus. B. 3. *Hæc* Mus. B. 2. *de divis* V. ed.

NOTÆ

587 *Volgo*] Pro vulgo.

Silentia rumpi] I. e. vocem mitti. Namque rumpere silentia, est loqui, aut vocem mittere. Virg. Æ. x. 'Quid me alta silentia cogis Rumpere?'

590 *Agricolum*] Agricolarum.

Pan, Pinea, &c.] Pan pastorum Deus creditur, coronam pineam in capite gerit, cornutus ac caprinis pedibus fingitur, fistulam septem calamis compactam altera manu tenet, altera pedum, i. e. baculum inflexum; solitudine delectatur, ac loca marina maxime colit. Ideoque a Græcis vocatur ἁλίπλαγκτος, et echonem amare existimatur.

592 *Calamos*] Arundines, quibus fistula compacta est. Sic v. 1406. 'Et supera calamos unco percurrere labro.'

593 *Fistula*] Quæ septem calamis imparibus ordine junctis constat. Virg. Eclog. 'Est mihi disparibus septem compacta cicutis Fistula.' Fistulæ primus inventor Pan dicitur. Virg. ibid. 'Pan primus calamos cera conjungere plures Instituit.'

596 *Tenere* [*teneri*] Ita sane legendum, non *tenere*, si bina puncta post hanc vocem apponantur, ut Lambino, Pareo, et aliis compluribus placet. Sin autem sic interpunxeris, *Sola: tenere, ideo jactant miracula dictis:* recte *tenere*, non *teneri*, legendum est.

Aut aliqua ratione alia ducuntur; ut omne
Humanum genus est avidum nimis auricularum.
Quod super est, non est mirandum, qua ratione
Per loca qua nequeunt oculei res cernere apertas,
Hæc loca per voces veniant, aureisque lacessant:
Conloquium clusis foribus quoque sæpe videmus.
Nimirum, quia vox per flexa foramina rerum
Incolomis transire potest, simulacra renutant;

idcirco verbis jactitant prodigia, vel aguntur aliqua alia ratione, prout gens omnis hominum habet aures nimium cupidas. Quod reliquum est, non est mirum, scilicet *quo modo oculi non possunt videre res manifestas per ea loca, per quæ loca voces transeant, et feriant aures, quod plerumque cernimus, quando loquimur januis occlusis. Scilicet, quoniam vox integra potest transmeare per sinuosos meatus rerum,*

Th. Ra. *declivis* Bodl.—597 *omen* Bodl.—598 *minus* Mus. B. 2. *amicula ramus* V. ed. Ferr. Th. Ra. *amicula ramis* Bodl. *amicularem* Mus. B. 2.—600 *Per loca quæ* Vind. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Bas. *Per loca quas* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *Quæ loca per* vulg. *Quæ loca quæ* V. marg. 1. *opertas* Mus. B. 2.—602 Spurium censent Lamb. Fab. *Conloquimini* Vind. *Cum loquimur* P. in not. et edd. vulg. *quod* pro *quoque* edd. vulg.—603 *perflexa* Ferr. Th. Ra. O. V. ed.—604 *remittant* Gryph. marg. Bas. marg. P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *renutant* P. in not. O. Cant. *remutant* Gryph. Mus. B. 1.

NOTÆ

597 *Ut omne Humanum .... auricularum*] I. e. ut omnes homines habent aures nimis avidas audiendi; voluntque semper audire aliquid novi. Hinc res admirabiles et portentis similes fingunt, quibus alliciant et retineant auditores.

599 *Quod super est*] His 3. vss. docet cur omnia voci sint pervia, non vero simulacris seu rerum imaginibus. Namque, clausis foribus, voces prætereuntium audimus, quos tamen non videmus; scilicet quia vocis corpuscula transire possunt per obliqua foramina, simulacra vero seu imagines non possint; alias enim perscinduntur ac franguntur. Sic imagines bene transeunt per vitrum, quia vitri foramina non obliqua sunt. Verum hæc ratio non laudatur; namque primum in vitro sunt obliqua foramina, ex quibus rerum imagines refringuntur, quoniam res visæ per vitrum non apparent esse in suis locis; et, refractione etiam peracta, non desinunt imagines tendere recta in oculum. Deinde non omnis seu tota ac integra imago transvolat vitrum, siquidem ex radiis imaginem constituentibus illi soli transvolant, qui incidunt in poros, seu in spatia inania vitri; reliqui vero, qui incidunt in partes vitri solidas, reflectuntur. Itaque non in hoc discrimen est vocis ab imagine. Unde Lucretius aliud jam statuere pergit vs. 607.

600 *Per loca qua*] [*Quæ loca per*] Anastrophe, pro per quæ loca. Sic vs. seq. 'Hæc loca per,' pro per hæc loca.

602 *Conloquium*] [*Cum loquimur, &c.*] Alii aliter legunt hunc versum. Lambin. *Conloquimur clausis foribus: quod sæpe videmus.* Pareus, *Conloquium clausis foribus quoque sæpe tenemus.* Nos, cum Nardo, Gassendo, et aliis, vulgarem lectionem retinuimus.

Perscinduntur enim, nisi recta foramina tranant:
Qualia sunt vitri, species quæ transvolat omnis.
 Præterea, parteis in cunctas dividitur vox,
Ex aliis aliæ quoniam gignuntur; ubei nam
Dissiluit semel, in multas, exorta quasi ignis
Sæpe solet scintilla suos se spargere in igneis:
Ergo replentur loca vocibus, abdita retro
Omnia quæ circum fuerunt, sonituque cientur.
At simulacra viis de rectis omnia tendunt,

imagines vero *abnuunt. Namque perfringuntur, nisi transeant* per *rectos meatus; quales sunt* meatus *vitri, quos omnis imago* facile *pertransit. Deinde vox diffunditur in omnes partes* aëris, *siquidem* partes illius *generantur aliæ ex aliis, cum semel* vox *una creata dispersa est in multas* voculas, *sicuti plerumque scintilla ignis consuevit diffundere se in suos igniculos. Igitur cuncta loca penitus abstrusa, quæ circum adfuerint, complentur vocibus et percutiuntur sono. Verum imagines omnes*

renuntant Voss. L. B. *retumtant* Voss. vet.—606 *vitrei* V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *utri* Mus. B. 1. *qua* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. *quo* Mus. B. 3. *transvolat* Bodl. Voss. vet. *travolat* Vind. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3, Cant. Ferr. *tranolat* V. ed. Th. Ra. *tramat* Bas. marg. *traviat* Gryph. marg. P. *trameat* Gif. Par. Delph. Cout. Bas. marg.—607 *cunctis* Vind. V. ed. Th. Ra. *cuncta* Bodl.—608 *ubi jam* Gryph. Nard. Bas. P. Ald. *ubi una* Lamb. et edd. vulg. *ubina* Voss. vet. et L. B.—609 *Dissolvit* P. V. ed. *Dissiluit* P. in not. *Dissiliunt* Cant. *multis* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *Dissiluit scintilla suos se spargere in ignes Sæpe solet multas exorta quasi ignes* V. marg. 1.—611 *addita* Bodl. Cant.—612 *fuerint* Voss. vet. Mus. B. 3. et edd. vulg.—613 *derectis* Voss. vet. et L. B. Cant. *de rectis* Mus. B. 1. *de-*

NOTÆ

606 *Qualia sunt vitri*] Supp. foramina.

Quæ] Ita fere omnes: Lambinus testatur se in Ms. legisse *qua*. Verum recte *quæ*, in accusativo casu: supp. foramina.

Transvolat [*trameat*] Pareus et alii, bene. Lambin. *transvolat*. Idem.

607 *Præterea, parteis, &c.*] His 12. vss. secundum astruit discrimen vocem inter ac imagines: seu secundam reddit rationem cur vox transvolet parietes, non item imago. Nimirum, quia vox missa sursum, deorsum, dextrorsum, sinistrorsum in multas partes dissilit; sicque loca omnia complet recta, indirecta, et aperta, et abdita, et aër etiam remotus et inclusus per consensum verberatur, verberatus sonitum reddit, sonus seu vox ad aures pervenit. Auditus enim semper patet, ut sonos ex omni parte editos excipiat. Vocem autem in voculas multas spargi confirmat similitudine ignis, qui in multas scintillas igneas, seu in multos parvulos ignes diffunditur. Verum hæc non contingunt rerum simulacris. Neque enim per obliquam aut transversam feruntur viam, sed per rectam semper ad oculos perveniunt. Quare non nisi ea, quorum imagines recte perducuntur ad oculos, cernere possumus. Audimus vero quæ sunt ab auribus nostris disclusa, remota, disparata, parietibus etiam ac muris interpositis. Quod autem vox in voculas dissiliat, jam sup. ostensum est vs. 567. not.

Ut sunt missa semel: quapropter cernere nemo
Sæpta supra potis est, at voces adcipere extra.
Et tamen ipsa quoque hæc, dum transit clusa viarum,
Vox obtunditur, atque aureis confusa penetrat;
Et sonitum potius, quam verba, audire videmur.
Hoc, qui sentimus sucum, lingua atque palatum
Plusculum habent in se rationis, plus operai.
Principio, sucum sentimus in ore, cibum quom

feruntur rectis itineribus, ubi semel jactæ sunt. Quamobrem nullus homo potest videre supra seipsum: sed potest *excipere voces foris. Et tamen dum hæc etiam ipsa vox permeat clausos aditus, hebescit, et indistincta intrat in aures, et videmur potius audire sonum, quam verba. Hæc* antem, nempe *lingua et palatum, quibus percipimus saporem, continent plus causarum, et plus laboris*, quam quæ *hactenus disputata sunt. Primum percipimus saporem in ore, ubi manducando*

---

jectis O. *directis* reliqui. *tendant* Voss. vet.—615 *Se* P. Vind. et edd. vulg. *Sæpe* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. *super* Mus. B. 2. *at* V. ed. Bodl. Cant. *excipere* Mus. B. 1.—616 *claustra* Gryph. Bas. P. Ald. *causa* Mus. B. 2. *clausa per ædes* Mus. B. 3. *viarum* deest Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. *Et t. i. q. dum hæc clausa transit* Mus. B. 1.—618 *videntur* Mus. B. 1. 3.—619 *Hoc, qui* Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. *Nec queis* Par. Gryph. Fab. Bas. V. marg. 1. 2. *Hoc quis* V. marg. *Hæc queis* edd. vulg. *sucum* V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. *succum* vulg. *linguam* P.—620 *plus operarum* Mus. B. 1. *plusque operai* edd. vulg. *operæque* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *operæ* Vind. Voss. vet. et L. B.

NOTÆ

616 *Clusa* [*clausa*] *viarum*] Hellenismus, pro clausas vias. Sic alibi 'strata viarum,' 'aperta domorum,' &c.

619 *Hoc, qui,* [*Hæc, queis*] *sentimus, &c.*] Hactenus de auditu, deque voce seu sonitu. Nunc de gustatu deque sapore disputaturus est his 69. vss. seqq. Itaque his 2. vss. prioribus monet paulo plus inesse rationis, plusque operæ ac laboris, in disputatione de gustatu, quam in superioribus, nempe in visu et auditu, si Lambini, Parei, et nonnullorum sequimur lectionem. Contra vero, si Nardi et aliorum sententiæ subscribimus, docet Lucretius non magis allaborandum esse in explicando gustatu et sapore, quam in visu et auditu. Sic enim isti legunt: *Nec, queis sentimus, lingua atque palatum plusculum habent in se rationis, plus operai.*

621 *Principio, sucum, &c.*] His 16. vss. subseqq. docet Poëta quid sit sapor, quomodo sentiatur, quo tempore sentiatur, et a quo. Sapor autem ex Epicuri doctrina Lucretio nihil aliud videtur esse, quam corpuscula e rebus manducatis exorta, quæ varie, hoc est, suaviter aut insipide, linguam atque palatum feriant, moveant, et afficiant, ita ut inde fiat gustatus. Democritus enim, Plato, et Epicurus duplex saporis genus distinxerunt: unum saporem suavem, qui nomine dulcis dicitur: alterum insuavem, qui variis nominibus insignitur, quatenus opponitur dulci; nempe dicitur amarus, salsus, acidus, acerbus, acris, acutus, austerus, &c.

Mandundo exprimimus: ceu plenam spongiam aquai
Si quis forte manu premere, ac siccare, coëpit.
Inde, quod exprimimus, per caulas omne palati
Diditur, et raræ per plexa foramina linguæ.
Hoc, ubi lævia sunt manantes corpora suci,
Suaviter adtingunt, et suaviter omnia tractant,

alimentum elicimus succum ab eo, *veluti si quis fortasse aggreditur comprimere manu spongiam repletam aqua, et siccare* illam. *Hinc* id *omne, quod elicimus, dividitur per poros palati, et per meatus obliquos linguæ spongiosæ. Cum* autem *hæc corpuscula saporis emanantis sunt levigata, feriunt jucunde, et*

Mus. B. 2. *operæ quod* Cant. V. marg. 1. *se* deest V. ed.—622 *aqua* Vind. Mus. B. 2. Ferr.—623 *ac siccare coëpit* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *exsiccareque cœpit* P. *siccescere* V. marg. 1. *ac siccare recepit* Gryph. Nard. Bas. V. marg. 2.—624 *palatim* Bodl.—625 *Dividitur* Mus. B. 2. *perplexa* P. Vind. V. ed. O. *per flexa* V. marg. 1.—626 *Hæc* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. *manantis* Vind. O. Mus. B. 1. 3. et edd. vulg.

NOTÆ

Dulcis sapor fit ex corpusculis levibus, et ita configuratis, ut linguæ poros ac palatum leniter afficiant, deliniant, ac demulceant. Insuavis vero constat ex corpusculis ita figuratis, ut sensorium gustatus male afficiant et exasperent. Quod quidem præclare cecinit Lucretius II. 398. et seqq. Linguam autem et palatum saporis sensoria esse docet: de lingua nemo ambigit, de palato adstipulantem habet Plinium lib. II. cap. 37. qui 'saporum intellectum' (verba sunt illius) palato concedit. Et certe id experimur, nos sapiditate affici, etiam palato, saltem tota postica palati parte, unde jam subdit infra, 'Deinde, voluptas est e succo, fine palati.' Itaque constat tum gustatum fieri, cum succus permeat finem palati, seu radicem linguæ: ubi vero jam cibus vel succus e cibo expressus descendit in membra, tum nulla voluptas sentitur, scilicet a gustu; namque et cibus in viscera delapsus suavis aut insuavis sentitur ab iis. Verum de sola gustus voluptate loquitur. Unde vanam docet fore ciborum electionem, nec referre quo cibo alatur corpus, dummodo bene coquatur, quod capitur; neque enim extra palati radices suavitas aut insuavitas ciborum sentitur. Unde Philoxenus vir voluptuosissimus a Diis petebat sibi collum gruis, ut sibi ciborum voluptas diuturnior esset ex diuturniori alimenti mora per fauces.

624 *Per caulas*] Per concavitates, per poros, quos Græci vocant.

625 *Diditur*] Dispergitur, differtur, distribuitur.

626 *Hoc,* [*Hæc,*] *ubi lævia, &c.*] Levor et asperitas atomorum, quibus succus constat, Lucretio causa est suavitatis et insuavitatis saporum: sicut et in aliis rebus supra docuit. Sed de his fusius disputatum est II. 399. et seqq.

Corpora] Atomi, quibus succus rerum constat.

627 *Tractant*] Demulcent, delectant, tangunt.

Humida linguai circum sudantia templa:
At contra pungunt sensum, lacerantque, coorta,
Quanto quæque magis sunt asperitate repleta.
Deinde, voluptas est e suco, fine palati;
Quom vero deorsum per fauces præcipitavit,
Nulla voluptas est, dum diditur omnis in artus.
Nec refert quidquam, quo victu corpus alatur,
Dum modo, quod capias, concoctum didere possis
Artubus, et stomachi humectum servare tenorem.
  Nunc aliis alius qui sit cibus, ut videamus,

contingunt jucunde cuncta palatia madida linguæ, quæ circum stillant. Contra vero, quo magis quæque corpuscula *sunt plena squaloris,* eo nata *compungunt et dilacerant sensum* gustus. *Postea suavitas percipitur a sapore in extremitate palati: ubi autem delapsus est* succus *infra per guttura, dum* scilicet *distribuitur per membra, nulla* jam *suavitas sentitur. Neque interest ullomodo, quo alimento corpus nutriatur, modo queas concoquere, et distribuere per membra, quod sumas, et conservare humidum statum stomachi. Nunc* vero *jam dicam, quare*

manentis Mus. B. 2.—628 *Humidaï lingua* Vind. Mus. B. 2. *Humidaï linguæ* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra.—629 *pingunt* P. V. ed. O. Th. Ra. Ald. *coarcta* P. Bas. Ald. *coarta* V. marg. 1.—630 *sint* Mus. B. 2.—631 *sicco* Mus. B. 1. *sine* V. ed. Bodl. Th. Ra. *in fine* Vind. Mus. B. 1. 2. et omnia inter *est* et *dum* vs. 633. desunt Mus. B. 2.—632 *vere* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Vind. Bodl. Cant.—633 *deditur* O. Mus. B. 1. 3. Cant.—634 *quiquam* V. ed. Th. Ra.—635 *copias* Mus. B. 1. *concretum* Mus. B. 3. *posses* Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B.—636 *Artibus* Mus. B. 2. *humectum* P. Hav. Bip. Delph. *humidum* Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Voss. marg. V. marg. 1. Ferr. *umidum* V. ed. Th. Ra. *vividum* Bodl. Mus. B. 2. Voss. vet. et L. B.—637 *cur sit* edd. vulg.—638

NOTÆ

628 *Linguai templa*] Linguam.

631 *Deinde, voluptas, &c.*] Lucretius itaque ex Epicuro docet omnem, quæ ex cibis percipitur, voluptatem in linguæ ac palati extremis regionibus sentiri. Ubi enim cibus in ventriculum delapsus est, nulla jam restat gustus voluptas. Hinc non immerito Nigrinus apud Lucianum ridebat eos, qui plus nimio studii adhiberent in ciborum condimentis. Multum enim laboris ac molestiæ suscipere illos arguebat, quos brevis voluptas mansura erat; quoniam quatuor digitos tantum longum esset guttur, per quod cibus delabens suaviter ac bene illos afficeret. Neque in apparandis cibis voluptatem capere, neque post absorptos cibos jam ullam voluptatem sentire, sed in eo tantum tempore, quo per guttur cibus pertransiret. Frustra ergo et inepte tanto pretio cœnam pararent.

637 *Nunc aliis alius, &c.*] His 29. vss. novum jam et arduum proponit problema, solvitque; cur scilicet idem cibus aliis animantibus jucundus sit et salubris, suavis et amarus; aliis vero injucundus et noxius, ingratus et dulcis. Sic v. g. jejuni hominis saliva tactus serpens disrumpitur: serpentis vero morsu perit homo. Sic veratrum homini acre est venenum, quo tamen capræ et co-

Expediam: qua reve, aliis quod triste et amarum est,
Hoc tamen esse aliis possit perdulce videri:
Tantaque in hiis rebus distantia differitasque est,
Ut, quod aliis cibus est, aliis fuat acre venenum.
Est itaque, ut serpens, hominis quæ tacta salivis,
Disperit, ac sese mandundo conficit ipsa.
Præterea, nobis veratrum est acre venenum;

aliud alimentum sit aptum *aliis* animantibus, *veluti cernimus; et cur id, quod aliis animantibus injucundum est et tetrum, queat tamen videri esse perjucundum aliis. Et tam magna discrepantia, et differentia est in his rebus, ut quod est aliis alimentum, id fiat virus tetrum aliis. Namque nonnunquam serpens tacta saliva hominis interit, et ipsa interficit se mordendo. Deinde helleborum nobis est*

****

rene O. Mus. B. 1. 2. 3. *re ut* Cant.—639 *prædulce* edd. vulg.—640 *in* deest V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. *differentas* V. ed. Th. Ra. *que* deest Mus. B. 2.—641 *Et* Cant. *fiat* Vind. Voss. vet. Mus. B. 1. 3. Ferr. Nard. *fuit* O.—642 *Et* V. ed. Th. Ra. *utique* Vind. Mus. B. 1. Bip. *Sæpe etenim* Delph. *contacta* Vind. Mus. B. 2. Bip. Hav. Delph. *salivâ* Delph. *salvus* V. ed. Th. Ra.—643 *Desperit* V. ed. Th. Ra.—644 *veretrum* V. ed. Bodl. Th. Ra.—645 *Ac*

NOTÆ

turnices pinguescunt. Et similia. Cujus rei rationem reddit ex eo, quod organum gustatus in sua contextura, sive atomorum spatiorumque inter atomos interceptorum configuratione, in animantibus variis differat, perinde ac differunt ceteræ partes, speciatimque externæ. Hinc in aliis animantibus, sive brutis sive hominibus, alia sunt intervalla et viæ inter atomos, ex quibus constant: alia nempe sunt intervalla majora, alia minora, alia rotunda, alia quadrata, alia multangula. Eodem enim modo discrepant foramina, seu intervalla, quæ intercipiuntur inter atomos, ex quibus animalia constant, quam ipsæ atomi. Nil ergo mirum si alia animalia, dum succos gustant, aliter afficiantur in lingua et palato, per quorum varia foramina succus e cibis expressus penetrat. Itaque diversitatem gustatus rejicit in diversas atomorum figuras, ex quibus constat succus, et in diversa intervalla, quæ intercipiuntur inter atomos et figuras, ex quibus totum constat animal. Variant autem intervalla pro motu ac structura atomorum. Hinc fit ut quod uni suave est, id alteri sit amarum.

640 *Differitas*] Differentia, inquit Nonius. Hac voce utitur etiam Arnobius adv. gent. II. ' Vultis, favore deposito, cogitationibus tacitis pervidere animantia nos esse aut consimilia ceteris, aut non plurima differitate distantia?' Idem lib. VIII.

641 *Fuat*] Antique pro, sit. Sic Virg. Æn. x. ' Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebo.' Sic Terent. in Hecyr. ' Fors fuat Pol.' Sic Lucret. v. 584. et alibi.

642 *Est itaque, ut* [*Sæpe etenim*] *serpens, &c.*] Sic Plin. VII. 2. ' Et tamen omnibus hominibus contra serpentes inest venenum; feruntque eas ictum salivæ, tanquam aquæ ferventis contactum, fugere.'

644 *Veratrum*] Græci vocant Hel-

At capris adipes, et coturnicibus, auget.
Id quibus ut fiat rebus cognoscere possis,
Principio meminisse decet, quæ diximus ante,
Semina multimodis in rebus mixta teneri.
Porro, omnes, quæquomque cibum capiunt, animantes,
Ut sunt dissimiles extrinsecus, et generatim
Extima membrorum circumcæsura coërcet;
Proinde et seminibus constant, variantque figura.
Semina quom porro distent, differre necesse est
Intervalla, viasque, foramina quæ perhibemus,
Omnibus in membris, et in ore, ipsoque palato.
Esse minora igitur quædam, majoraque, debent;

crudele virus: sed addit pinguedines capellis et coturnicibus. Ut autem *queas scire qua ratione hoc fiat, primum convenit* te *recordari* ea, *quæ docuimus supra,* nimirum *primordia esse commixta in rebus variis modis. Ceterum prout cuncta animalia, quæ sumunt alimentum, discrepantia sunt extra, et* prout *extrema formatura artuum retinet* illa *quæque secundum sua singula genera, ita componuntur ex* variis *primordiis et discrepant forma. Quoniam* vero *primordia differant, oportet ut spatia, et regiones (quas vocamus meatus) discrepent* etiam *in cunctis artubus, et* præsertim *in ore, et in ipso palato. Ergo alia* intervalla *debent esse minora,* alia *majora* aliis, alia *triangularia,* alia *qua-*

---

cui capris V. ed. Th. Ra. *conturnicibus* Bodl. *cocturnicibus* Voss. L. B. *quod turnicibus* Voss. vet.—646 *Ut quibus id* edd. vulg.—648 *tenere* V. ed. Th. Ra. Bodl. Gif. Par.—650 *variatim* Fab.—651 *circumtextura* Gif. Par. Gryph. marg. Cout. Bas. marg. P. Ald. *circumcesura* Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. —652 *ex seminibus* Gryph. Delph. Nard. Bas. P. *ac* Creech. ed. 2. Bip. Par. Gif. *distant* Vind. Voss. vet. et edd. vulg. *figuris* Gif. Par. Voss. L. B. *figurum* Mus. B. 2.—654 *vias* Mus. B. 1. *phibemus* V. ed. Th. Ra. *perhibendum* Mus. B. 2.—655 *uti membris* Mus. B. 2.—656 *maioque* V. ed. Th. Ra. *minora-*

NOTÆ

leborum, teste Plin. xxv. 14. qui duplex hellebori genus facit; candidum alterum, quod Itali Veratrum album appellant: alterum nigrum, quod alii vocant Entomon, alii Polyrhizon, alii Melampodion, ab inventore Melampode pastore, qui primus ea herba capras purgari animadvertisse fertur. Utriusque periculosa sumtio est homini: capris vero et coturnicibus auget adipem. Plin. x. 12. Sic Lucret. v. 898.

647 *Quæ diximus ante*] Nempe II. 1053. et seqq.

650 *Generatim*] Per singula animantum genera, I. 21. 228. &c.

251 *Extima membrorum*] H. vs. positus fuit III. 220.

Circumcæsura] Alii *circumtextura.* Græcis περικοπὴ, seu περιγραφὴ, i. e. extremitas, extremum lineamen, extrema circumscriptio rei. Plinio 'circumcisura' dicitur.

652 *Proinde*] Ita, sic, similiter: vs. 660.

656 *Minora*] Supp. intervalla, vs. 654. Scilicet formaturæ intervallorum, quæ intercipiuntur inter ipsas atomos, sequuntur texturam atomorum: ita ut, sicut aliæ atomi sunt tri-

Esse triquetra aliis, aliis quadrata, necesse est:
Multa rotunda, modis multis multangula quædam.
Namque, figurarum ratio ut motusque reposcunt,
Proinde foraminibus debent differre figuræ.
Et variare viæ, proinde ac textura coërcet.
Hoc, ubi quod suave est aliis, aliis fit amarum,
Illi, quoi suave est, lævissima corpore debent
Contractabiliter caulas intrare palati:
At contra, quibus est eadem res intus acerba,
Aspera nimirum penetrant, hamataque, fauces.
Nunc facile est ex hiis rebus cognoscere quæque.

drangularia, non pauca orbicularia, nonnulla variis modis plures angulos habentia. Etenim prout ratio formarum, et motiones atomorum *postulant, ita formæ debent distare a meatibus, et regiones debent esse diversæ prout formatura retinet* atomos in rebus. *Igitur, cum illud, quod dulce est aliis, fit acerbum* aliis, *iis, quibus dulce est, semina levigatissima debent facile ingredi in poros palati. Contra vero, scilicet* primordia *aspera et adunca intrant fauces* eorum, *quibus eadem res intrinsecus est amara. Jam vero haud difficile est nosse sin-*

---

que Mus. B 2.—657 *triquatria* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *triquatra* O. Cant. *triquetria* Mus. B. 1. *aliis* semel tantum scribitur in Mus. B. 1. 2. 3.—659 *ut ratio* P. et edd. vulg.—660 *distare figura* Gassend. —661 *vias* P. O. Cant. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. *attextura* V. ed. Ferr. Th. Ra. *ut textura* V. marg. 1. *a textura* Bodl.—662 *Ergo* edd. vulg. *Hinc* Gif. Par. Cout.—663 *Illis queis* edd. vulg. *Illi qui* P. *Illi cū* O. Cant. *corpora* Vind. Mus. B. 2. et edd. vulg.—664 *Contabiliter* Mus. B. 2. *Contrectabilis* Gryph. marg. Bas. marg. *Contrectabiliter* edd. vulg. *caudas* Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. corr. *in caulas* Gryph. marg. *nitrare* V. ed. Th. Ra.—665 *re natus* V. ed. Th. Ra. *renutus* Mus. B. 1. *re tintus* Mus. B. 2. *renuatus* Ferr.—666 *Asper animorum* Vind. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. *Aspera minorum* Mus. B. 1. *penetratur* Mus. B. 1. *penetranat* Mus. B. 2. *penetras* Mus. B. 3. *hamatque* Mus. B. 2. *hamataque formis* Gassend.—667 *fa-*

NOTÆ

gonæ, aliæ quadratæ, aliæ polygonæ: similiter alia intervalla sunt trigona, alia quadrata, alia polygona figura.

657 *Triquetra*] Trigona, triangula.

658 *Multangula*] Polygona.

660 *Proinde*] Ita, sic: vs. 652.

662 *Hoc* [*Ergo*] *ubi*, *&c.*] Ita multi legunt. Alii, *Hoc ubi*, *&c.* Sensus est: Cum id, quod aliis suave est, aliis sit amarum, credibile est, atque adeo verum, corpora prima politissima et levigatissima, quæ sunt in cibo aut potu, qui linguam ac palatum dulcedine afficit, permulcere linguæ ac palati meatus inter penetrandum. Et contra, quibus cibus est amarus, aspera primordia debent exasperare linguam ac palatum. Quod autem aliis cibus idem sit dulcis, aliis amarus, id accidit ex perturbata aut commutata atomorum contextura.

667 *Nunc facile est ex hiis*, *&c.*] His vss. confirmat exemplo suam hanc doctrinam. Quod igitur ille cibus aut potus, qui suavis est aliis, fiat

Quippe, ubi quoi febris, bili superante, coorta est,
Aut alia ratione aliqua est vis excita morbi;
Perturbatur ibei jam totum corpus, et omnes
Conmutantur ibei positurae principiorum:
Fit, prius ad sensum quae corpora conveniebant,
Nunc non conveniant, et caetera sint magis apta,
Quae penetrata queunt sensum progignere acerbum.
Utraque enim sunt in mellis conmixta sapore;
Id, quod jam supera tibi saepe obstendimus ante.
  Nunc age, quo pacto nareis adjectus odoris

gulas res ex his rebus. Namque, v. g. cum alicui febris orta est ex bili exuperante, vel cum ex *alia causa violentia quaedam morbi est excitata, totum illius corpus conturbatur tunc, et cunctae dispositiones primordiorum permutantur in eo: accidit, ut eae atomi, quae ante aptae erant ad* certum *sensum, jam non aptae sint, et* ut *aliae potius conveniant, quae ingressae possunt creare sensum amarum. Namque utraque* primordia, levia et aspera, *mixta sunt in succo mellis, id quod jam antea supra frequenter demonstravimus tibi. Jam vero ex-*

············

cile ex his est edd. vulg. *facilis* Voss. vet. *est* deest Mus. B. 2.—668 *Quippe cui* Bodl. *bile* Mus. B. 2.—669 *aliquatius* Mus. B. 2. *aliqua si* Mus. B. 3. *aliqua vis* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *aliquas* Ferr.—670 *Perturbat* Mus. B. 2. *ubi* Bodl. *totum jam* edd. vulg.—671 *Commutentur* V. ed. Bodl. *ubi* V. marg. 1.—672 *ut quae* P. Vind. O. Cant. *quo* Bodl.—673 *Nunc vero* Bodl. *sit* Vind.—674 *nequeunt* Mus. B. 2. *propingere* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald. *propignere* V. ed. Th. Ra.—675 *Veraque* Bodl. *sunt* deest Cant.—676 *non* pro *jam* V. ed. Th. Ra. *superat ibi* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. *superest tibi* O. *superat ubi* Mus. B. 2. *supra tibi* Cant.—677 *odore* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald.—678 *Tangit* V.

NOTÆ

aliis amarus, id accidere docet Lucretius ex perturbatione atomorum in corporibus: qualis perturbatio aut commutatio fieri solet in aegro ex bile superante, aut ex alia causa. Tunc enim totum conturbatur corpus, mutatur atomorum sedes ac positura. Hinc quae prius ad sensum suavem conveniebant, jam ad amaritudinem conveniunt: aut contrà.

677 *Nunc age, quo pacto, &c.*] Hactenus de sapore et gustu: nunc de odore et odoratu disputaturus est ab h. vs. 677. ad vs. 723. His itaque 11. vss. prioribus docet, sicut imagines, voces, sapores e rebus emittuntur; ita odores variis e rebus fluere, et animalia cuncta diversimode afficere propter dissimiles figuras atomorum ex quibus constant. Primum igitur astruit odores fluere, mitti, spargique continuo certis e rebus. Deinde monet non omnia animalia pariter affici cunctis odoribus: sed alios odores aliis animantibus esse aptos. Hinc apes allectae odore mellis etiam procul distantis longe peregrinantur. Hinc vultures pariter odore cadaverum procul extantium allecti advolant. Hinc canes sectantur vestigia ferarum. Hinc anseres praesentiunt odorem hominum advenientium. Et ita de aliis. Itaque diversa temperamentorum ratio in hominibus, ac ceteris animantibus, (h. e. in olfactus sensorio,) causa est uno ex Lucretio, cur odores

Tangat, agam. Primum, res multas esse necesse est,
Unde fluens volvat varius se fluctus odorum ;
Et fluere, et mitti volgo, spargique, putandum est.
Verum aliis alius magis est animantibus aptus,
Dissimileis propter formas ; ideoque per auras
Mellis apes, quam vis longe, ducuntur odore ;
Volturiique cadaveribus : tum, fissa ferarum
Ungula quo tulerit gressum, permissa canum vis
Ducit ; et humanum longe præsentit odorem,
Romulidarum arcis servator, candidus anser.

pediam, quomodo appulsus odoris feriat nares. Principio oportet ut res multæ extent, ex quibus copia multiplex odorum emanans propulset se. Etenim credendum est odores *communiter emanare, jaci, et dispergi* de rebus. *Sed alius* odor *magis est conveniens aliis animalibus, ob dispares figuras* atomorum, quibus constant. *Et idcirco apes, etiamsi procul* absint, *attrahuntur per aëra odore mellis, et vultures* odore *cadaverum: pariter olfactus canum emissus procul attrahit* canes eo, *quo ungula bifida belluarum contulerit gradum ; et albus anser custos arcis Romanorum procul præsentit odorem hominum. Ita diversus*

marg. 1.—679 *solvat* Gif. marg. Voss. vet. in marg.—680 *Nam* edd. vulg. *spergi* V. ed. Bodl. Th. Ra.—681 *est magis et* Voss. vet. *et magis est* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *ex magis est* Mus. B. 2.—684 *Volturi* V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *Volturius* O. *tamen fixa* Mus. B. 2. *fisca* Mus. B. 1.—685 *Umgula* Mus. B. 3. *permissa* Voss. vet. Voss. marg. *provisa* Mus. B. 2. *promissa* reliqui. *caminus* Mus. B. 2.—686 *præsensit* Gif. marg. P. Ald. —687 *Romanorum* Gassend. *servatur* V. ed. Th. Ra.—688 *natus* V. ed. Bodl.

NOTÆ

alii aliis sint grati, aliis tetri. Sic Plutarchus adv. Colot. I. meminit duarum mulierum, Berenices et Spartanæ alterius, quæ ad se mutuo accedentes æque aversatæ sunt, altera butyri, altera unguenti odorem.

Adjectus] Adjectio, appulsus. Sic I. 890.

679 *Volvat*] Alias *solvat*.

682 *Dissimileis propter formas*] I. e. propter varias atomorum contexturas in olfactus sensorio.

684 *Volturiique*] Voltures, seu vultures, quos Plinius x. 46. narrat triduo ante volare eo, ubi cadavera futura sunt, quasi præsentiant multo ante cadaverum odorem. Sic Plaut. in Trucul. 'Jam quasi vulturii triduo prius prædivinabant, quo die esurituri sient.' Dicitur autem Vultur, Vulturius, et antique Vulturis.

Fissa ferarum Ungula] Periphrasis, pro feræ, quæ ungulas habent fissas, ut cervi, apri, &c. Sic vs. sequenti 'canum vis,' pro, canes.

685 *Permissa* [*promissa*] Ita Pareus, et alii complures. I. e. longius emissa. Lambinus *præmissa*, h. e. ante missa.

687 *Romulidarum*] Romanorum, qui ab Romulo ducunt originem. Sic I. 1. eosdem Romanos vocat Æneadas, ab Ænea, a quo primam suam ducunt originem Romani.

Arcis servator anser] Capitolii. Hujus historiæ meminit Cicero pro Roscio Amerino. Plinius lib. 10. his verbis: 'Est et anseri vigil cura

Sic aliis alius nidor datus ad sua quemque
Pabula ducit, et a tetro resilire veneno
Cogit; eoque modo servantur secla ferarum.
  Hicc' odor ipse igitur, nareis quiquomque lacessit,
Est alio ut possit permitti longius alter:
Sed tamen haud quisquam tam longe fertur eorum,
Quam sonitus, quam vox; mitto jam dicere, quam res,

odor concessus est *aliis* animantibus, *et trahit quemque ad sua alimenta* convenientia, *et facit ut* quisque *recedat ab atro veneno; et hac ratione genera animalium conservantur. Ergo is omnis nidor, qui ferit nares,* talis *est, ut alius queat perferri magis procul, quam alius. Veruntamen nullus istorum* odorum *ita procul mittitur, quam sonus, quam vox; prætereo jam dicere, quam res quæ tangunt pu-*

—689 *silire* V. ed. Th. Ra.—690 *servaturus* Mus. B. 2.—691 *Hic calor* Mus. B. 2. *variis* Cant.—692 *Est illo* Fab. *promitti* Gif. *longius ille* Fab.—693 *quicquam* P. Bodl. Th. Ra. Ald. *quiquam* V. ed. *tam* deest Cant.—695 *ferunt* V.

NOTÆ

Capitolio testata defenso, per id temporis canum silentio proditis rebus. Quamobrem cibaria anserum Censores inprimis locant.' Et Tit. Liv. v. 'Galli nocte sublustri tanto silentio in summum evasere, ut non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, solicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent: anseres non fefellere,' &c.

688 *Sic aliis alius, &c.*] His 3. vss. docet Lucretius odorem duo nobis ac ceteris animantibus commoda præstare. I. enim odore exploramus alimenta, quæ nobis apta sunt et idonea. II. eodem odore repudiamus alimenta, quæ nobis nocent: atque utinam perpetuum esset hoc beneficium ac odoris signum; haud enim tam facile veneno deciperemur.

691 *Hicc' odor ipse igitur, &c.*] His 11. vss. docet quid odorem inter et sonum imaginemque sit discriminis. Duplicem autem discriminis rationem instituit I. quia non æque longe mittitur e rebus odor, ac sonus aut imago. II. quia sæpius effluit odor e rebus, quam sonus aut imago ferantur per aëra. Scilicet quia odor ex alto, ut ait Lucretius, h. e. ex intimis rebus manat: imago vero tantum ex summa rerum superficie. Unde prius interdum periit odor per aëra, quam ad nares pervenerit; nec nisi lente et segniter missus fertur. Plato autem in Timæo docet odores esse fumum ac nebulam. Odorum quidem id, quod ex aëre in aquam mutatur, esse nebulam: quod vero ex aqua in aëra vertitur, fumum. Hinc odorem aqua tenuiorem, aëre autem crassiorem esse vult. Cujus rei argumento illud est, quod si quis nares obturet, aëra trahet quidem una cum spiritu ducto: non autem odorem. Aristoteles de Anim. II. docet odoris vim esse calidam, odorandique vim in calido et sicco esse sitam. Hinc nil mirum, si frigus et gelu odores obtundant. Docet et odores idcirco nihil juvare ad alendum; neque edendi aut bibendi cupiditatem excitare, immo nauseam movere. Suaves tamen odores valetudinem juvare, quia cerebrum quod ex se, et ex alimentorum vaporibus humidum est, suo calore ac siccitate temperant atque exsiccant.

Quæ feriunt oculorum acies, visumque lacessunt:
Errabundus enim tarde venit, ac perit ante
Paullatim, facileis distractus in aëris auras.
Ex alto primum quia vix emittitur ex re:
Nam penitus fluere atque recedere rebus odores
Significat, quod fracta magis redolere videntur
Omnia, quod contrita, quod igni conlabefacta.
Deinde, videre licet majoribus esse creatum
Principiis, quam vox; quoniam per saxea sæpta

pillas oculorum, et feriunt visum. Etenim omnis odor *vagabundus lente advenit, et evanescit pedetentim antea facile dispersus in flatus aëris: principio quoniam vix emittitur ex interioribus rerum partibus. Namque* id *indicat odores emanare et secedere a rebus ex fundo* rerum, *quod res omnes, quæ franguntur, quod, quæ conteruntur, quod, quæ destruuntur igne,* longe *magis videantur reddere odorem. Præterea potes cernere* odorem *esse compositum ex principiis majoribus, quam vox*

ed. O. Cant. Th. Ra. *fuerunt* Mus. B. 2.—698 *amittitur* Delph. *ex se* P. V. ed. Bodl. Gryph. marg. Bas. marg. Th. Ra. Ald.—699 *ac præcedere* P. O. Mus. B. 1. Ald. *atque præcedere* V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *ac procedere* Cant. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. *ac decedere* vel *atque excedere* Lamb. *recedere* deest Mus. B. 2.—700 *Significant qua* Mus. B. 1. *violenter* pro *videntur* V. ed. Th. Ra.—701 *non labefacta* P. *concalefacta* Gif. Par. Gryph. marg. Bas. marg. P. in not.—702 *esse* deest V. ed. Th. Ra. *creatam* P. Vind. V. ed. O. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—703 *quam nox* Bodl. *voci* edd. vulg. *quanquam* pro *quoniam* P. V. ed. Ferr. Th. Ra.

NOTÆ

698 *Ex alto*] Ex fundo, ex intimis ae penitioribus rerum partibus. Sic vss. 71. 90.

699 *Nam penitus, &c.*] Probat odores ex alto rerum fluere, quia, quæ res odoriferæ franguntur, et conteruntur, et friantur, eæ magis redolent; quia odor latet intus.

702 *Deinde, videre licet, &c.*] His 8. vss. alterum notat discrimen, quod intercedit odorem inter et vocem ac sonitum. Odor quippe, quia halituosa est effluxio rerum, constat atomis crassioribus: vox vero ac sonus tenuioribus. Hinc fit ut odor non penetret, quo vox ac sonitus. Itemque fit ut ea ratione non diffundatur odor, qua vox ac sonus. Neque enim dignoscere facile est ex qua parte odor adveniat, aut ex qua parte mittatur. Non enim recta ac vivide venit ad sensus, quia per aëra refrigeratur vis ejus. Notabis autem Lucretium ex Epicuro exigere certam commensurationem inter atomos odoris et contexturam organi, quod vix quisquam esse ambigit nuncupatos illos mamillares processus, productionesve cerebri in spongiosum os inferioris nasi. Siquidem, tametsi atomi illæ accedant ad manus, ad genas, ad linguam, aut ad alios sensus, hos tamen sui non faciunt sensus, quia cum iis nulla est sibi proportio. Cum vero pertingunt mamillares processus, tum sentiuntur. Scilicet variis figuris contexuntur illæ odoris atomi. Quod præclare docuit Lucretius II. 415. et seqq.

Non penetrat, qua vox volgo sonitusque feruntur.
Qua re etiam quod olet, non tam facile esse videbis
Investigare, in qua sit regione locatum:
Refrigescit enim contando plaga per auras;
Nec calida ad sensum decurrunt, nuntia rerum.
Errant sæpe canes itaque, et vestigia quærunt.
Nec tamen hoc solis in odoribus, atque saporum
In genere, est: sed item species rerum, atque colores,
Non ita conveniunt ad sensus omnibus omnes,
Ut non sint aliis quædam magis acria visis.
Quur etiam gallum, noctem explodentibus alis,

constet: *siquidem non transit per loca munita lapidea, per quæ vox ac sonus transmeant. Quapropter perspicies haud ita facile esse reperire quo in loco positum sit illud, quod redolet. Namque ictus* odoris *refrigefit morando per flatus aërios, neque recens adhuc pervenit ad sensus* quasi *nuntiator rerum. Hinc* fit *ut plerumque canes decipiantur, et investigent vias, qua feræ prætererierint. Neque tamen id reperitur in unis odoribus, atque in ratione saporum: verum pariter simulacra rerum, et colores non sic congruunt in omnibus* rebus *ad cunctos sensus, ut quædam non sint asperiora oculis quam alia. Immo etiam furiosi leones non possunt*

Ald. *cum* Mus. B. 2. *quando* V. marg. 1.—704 *quo* P. Bodl. Th. Ra. V. ed. Ald.—706 *locatam* Mus. B. 2.—707 *conctando* Mus. B. 2. Cant. *cunctando* reliqui.—708 *calidi* Mus. B. 2. *sensus* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. Delph. *decurr* Voss. vet. *occurrit* Delph. *decurrit* Hav. Bip. Lamb.—710 *Non* V. marg. 1. *soporum* Vind. *saporis* Bodl.—711 *In generu* V. ed. Th. Ra. *colorum* Gassend.—713 *sit* Bodl.—714 *Qur* Voss. vet. *Quin* reliqui. *nocte* P. Nard. Bas. *nodem* V. ed. Th. Ra. *in noctem* V. marg. 1. *explandentibus* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *explendenti-*

NOTÆ

706 *Locatum*] Supp. odorem.

707 *Plaga*] Supp. quam odor olfactui infert appellendo.

708 *Calida*] H. e. vivida, directa, recens.

Nuntia rerum] Nuntiatrix odorum. Sic vs. 1030. et VI. 76. Sic Cicero de Orat. I. 'Historia testis temporum, lux veritatis, magistra vitæ, nuntia vetustatis.'

709 *Errant sæpe canes, &c.*] Quia facile non agnoscunt, ex qua parte veniat odor ferarum, quas insectantur.

710 *Nec tamen hoc solis, &c.*] His 4. vss. confirmat idem accidere in aliis sensibus, nempe in visu, et gustatu, quod et in olfactu. Sapor enim et simulacra varia conformatione constant, et aliquatenus hebescunt, aut variam habent proportionem ad suos sensus, propter dissimiles atomorum figuras, quibus componuntur, dum ad sensus appellunt. Sic odor, quia lente sequitur et sero fertur, hebescit illius plaga, dum ferit olfactum.

714 *Quur etiam* [*Quinetiam*] *gallum, &c.*] His 12. vss. confirmat pariter idem fieri in voce ac sonitu. Quod exemplo galli probat, cujus vox iis est constans atomis, quæ leonem ferociorem terreat. Immo ea est gallorum corporis conformatio, ut ex iis certa fluant simulacra, quæ ita acri-

Auroram clāra consuetum voce vocare,
Nenu queunt rapidei contra constare leones,
Inque tueri? ita continuo meminere fugai.
Nimirum, quia sunt gallorum in corpore quædam
Semina, quæ, quom sunt oculos inmissa leonum,
Pupillas interfodiunt, acremque dolorem
Præbent, ut nequeant contra durare feroces;
Quom tamen hæc nostras acies nihil lædere possint:
Aut quia non penetrant, aut quod penetrantibus illis

firmiter sistere neque aspicere adversus gallum, qui solet liquido cantu vocare Aurorum, pennis excutientibus tenebras noctis: adeo statim recordantur effugere. Scilicet quia sunt quædam primordia in corpore gallorum, quæ cum injecta sunt in oculos leonum, compungunt acies oculorum, et inurunt ita asperum cruciatum, ut leones licet *immanes non possint resistere adversus: quamvis tamen hæc* eadem semina *nequeant ullatenus pungere nostras pupillas: vel eo quod non intus intrent,*

bus Voss. vet. *expandentibus* Cant. *explaudentibus* reliqui.—715 *clare* Bodl.—716 *Quem nequeunt* P. Ald. *Nœnu queunt* Bodl. Voss. vet. *Nocnu querunt* sed *Non nequeunt* superscr. Cant. *queunt*, spatio ante vocem relicto, Vind. *Nec nequeunt* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 3. *Hoc nequeunt* O. *Hos nequeunt* Mus. B. 1. *Non queunt* Mus. B. 2. *Hunc nequeunt* Gryph. Nard. Bas. Voss. marg. —718 *corpora* Mus. B. 2.—722 *nihil* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *nil* vulg. *possunt* Bodl.—723 *qua* pro *quod* Mus. B. 1. *ilus* Voss. L. B. Cant.—

NOTÆ

ter feriunt leonum oculos, ut fugere cogantur. Quod tamen nobis non contingit, quia vel eadem gallorum corpuscula nostros oculos non penetrant: aut si penetrant, nos non lædunt. Igitur sola corpusculorum soni discrepantia, atque incommensurabilitas, ut aiunt, cum contextura organi leonum, causa est, ut galli fugent ac terreant leones. Consule Plin. VIII. 16.

715 *Aurorum consuetum vocare, &c.*] De galli cantu hæc dici possunt. Cum sol est jam sensibiliter prætergressus mediæ noctis circulum, et versus Auroram accedens, frigidam noctis auram prius quiescentem propellit: gallus autem excitatus noctis frigore, atque commotus ne forte cadat, perterretur, ac cantat. Vel dici potest gallo esse stata somni et expergefactionis tempora, sicut ceteris animantibus; ubi vero vel per se, vel alterius cantu, aut rei cujusvis strepitu expergefit, tunc sistit se, ne labatur, et alis perstrepit, ac in cantum prorumpit, qui ipsi et naturalis et familiaris est tum certis noctis horis, cum sæpe etiam interdiu. Sed de his vide Plin. x. 1.

716 *Nenu*] Non, ut monui III. 201.

717 *Inque tueri*] Tmesis, pro, intuerique.

Meminere fugai] I. e. in fugam se conjiciunt.

719 *Semina*] Atomi.

720 *Interfodiunt*] Pungunt, stimulant, exasperant.

721 *Feroces*] Supp. quantumvis.

722 *Acies*] Pupillas oculorum, ut sæpe monui.

Exitus ex oculis liber datur, in remorando
Lædere ne possint ex ulla lumina parte.
Nunc age, quæ moveant animum res, adcipe; et unde,
Quæ veniunt, veniant in mentem, percipe paucis.
Principio hoc dico, rerum simulacra vagari
Multa, modis multis, in cunctas undique parteis,
Tenuia; quæ facile inter se junguntur in auris,
Obvia quom veniunt; ut aranea, bracteaque auri.
Quippe et enim multo magis hæc sunt tenuia textu,

vel quia, iis etiam *intrantibus penitus facilis egressus ex oculis tribuitur, ne in redeundo queant pungere oculos ex aliqua parte. Jam vero agedum, percipe quæ res cient* et tangunt *mentem, et accipe paucis* verbis *unde res illæ adveniant* in *animum, quæ adveniunt ipsi. Primum dico istud*, nempe *plures* rerum *imagines exiles ferri variis modis ex omnibus partibus in omnes partes, quæ* quidem imagines, *facile conjunguntur inter se in aëre, cum sibi mutuo occurrunt, veluti araneæ telæ et* tenuissima *membrana auri. Scilicet enim hæc* simulacra *sunt longe magis exilia*

724 *remorando* Vind. Voss. vet. et L. B. Voss. marg. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *remeando* reliqui et edd. vulg.—725 *non possint* Voss. vet. Mus. B. 1. 2. *villa* pro *ulla* Voss. vet. et L. B. sed corr.—726 *percipe* Gassend.—727 *veniantque* Mus. B. 2. *veniant*, *veniunt* Delph. *accipe* Mus. B. 1. 2.—730 *viguntur* V. ed. Th. Ra.—731

NOTÆ

724 *In remorando* [*remeando*] In redeundo; dum scilicet illa semina redeunt, si forte nostras in acies oculorum penetrarunt.

725 *Lumina*] Oculos.

726 *Nunc age, quæ moveant, &c.*] Hactenus Poëta docuit, qua ratione visus, auditus, gustatus, et olfactus fiant. Verum nescio, quo animo aut consilio præterierit sensum tactus, qui reliquorum tanquam basis videtur. Nisi quod forte satis de illo disputaverit lib. II. Illos autem sensus fieri non posse voluit sine certis corpusculis, quæ e rebus missa adveniant ad sensus quæque suos. Nunc vero disputaturus est ab h. vs. 726. ad vs. 823. de animi motu, de cogitatione, quam per rerum imagines in animum incurrentes fieri docet, sicut visio fit per rerum simulacra in oculos appellentia. Adeo ut, dum in tenebris aut per insomnia cogitamus, mens nostra percellatur imaginibus in ipsam incurrentibus, quæ varie discurrant ac vagentur, sed quæ tenuiores sint iis, quæ in oculos visum faciunt. Ita censuit Epicurus, ita Democritus, testibus Plutarcho Plac. IV. 8. et Cic. de Finib. I. et de N. Deor. I.

728 *Principio hoc dico, &c.*] His 8. vss. primum distinguit cum Epicuro duo simulacrorum seu imaginum genera: alterum crassius, quod oculos feriat: alterum tenuius, quod mentem penetret ac percellat, quo fit ut imaginetur, intelligat, ac cogitet. Horum autem tenuitatem ostendere conatur, dum illa comparat cum telis aranearum, aut auri bracteis, quæ res sunt tenuissimæ. Quanquam et tenuiora sunt his adhuc simulacra, quæ mentem penetrant; quoniam tenuitate etiam superant imagines illas, quæ sistuntur in oculis, et visum movent.

Quam quæ percipiunt oculos, visumque lacessunt;
Corporis hæc quoniam penetrant per rara, cientque
Tenuem animi naturam intus, sensumque lacessunt.
Centauros itaque, et Scyllarum membra, videmus,
Cerbereasque canum fauces; simulacraque eorum,

textura, quam illa quæ occupant oculos, et lædunt visum; siquidem hæc simulacra *intrant per* spatia *vacua corporis, et permovent intrinsecus exilem naturam animi, et excitant sensum* illius. *Igitur cernimus Centauros, et artus Scyllarum, et vultus Cerbereos canum, et imagines illorum, quorum terra continet ossa, post*

bratea Mus. B. 1. Cant.—732 *magis* deest Voss. vet. *hac* Bodl.—733 *oculi* P. Ald. *percutiunt oculos* Gif. Par. Cont. *oculis* V. ed. Th. Ra. Bodl.—734 *per ara* sed superscr. *aëra* Voss. L. B. *per aëra* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—735 *Tenui* Cant. *sensu* Bodl. *mentem* Fab.—736 *silvarum* Mus. B.

NOTÆ

733 *Percipiunt*] Lamb. i. e. occupant, afficiunt, perfundunt.' Pareus, *percutiunt*, i. e. feriunt, ut ait vs. 695.

734 *Corporis per rara*] I. e. per cavernas, per caulas, per inania corporis spatia, per intervalla, per poros, ut dixit supra.

736 *Centauros itaque, &c.*] His 7. vss. confirmat exemplo id, quod jam supra docuit; nimirum a rebus omnibus omnis generis simulacra decedentia ferri per aëra: quæ casu fortuito coëuntia atque convenientia creant nobis in animo varias rerum species, varia spectra, variaque monstra, quales sunt centauri, qui creantur nobis in animo partim ex imagine hominis, partim ex imagine equi. Finguntur enim centauri fuisse humana facie, et tergo equino. Populi fuerunt Thessaliæ circa montem Pelium, qui primi ex equis pugnasse dicuntur. Unde orta est fabula. Hinc dicuntur, et semiferi, et bimembres: et nubigenæ, quia ex nube genuit illos Ixion: vocantur et Hippocentauri, hoc est, equorum stimulatores. Sic et Scyllarum species nobis in animo creari docet. Scylla autem monstrum fingitur humanam faciem referens, quod canum latratum imitatur: Scylla quippe Phorci filia fuit, quam cum deperibat Glaucus, et ab ea tamen sperneretur, adiit Circen veneficam, ut illam carminibus in amorem sui induceret. Verum Circe, quæ Glaucum pariter amabat, indignata Scyllam sibi a Glauco anteponi, fontem, in quo lavare se solebat Scylla, venenis infecit ita noxiis, ut Scylla fontem ingressa partem sui corporis inferiorem in caninos rictus statim mutatam viderit. Qua deformitate stupefecta sese in fretum proximum præcipitavit, ubi pariter ex adversa parte Charybdim mutatam in saxum fabulantur. Quæ duo sunt in mari Siculo periculosa freta. Cerberus item monstrum fingitur, canis triceps, Inferorum custos, quem Herculem ex Inferis catena vinctum traxisse fabulantur.

Videmus] Videre videmur; nempe somniantes: vel animo videmus, ac vigilantes cogitamus. Neque enim Centauri, Scyllæ, Cerberi, et cetera ejusmodi monstra usquam extiterunt, sed eorum imagines ad animos nostros perveniunt ex diversis rerum diversarum imaginibus simul junctis.

Quorum, morte obita, tellus amplectitur ossa:
Omne genus, quoniam passim simulacra feruntur;
Partim sponte sua quæ fiunt aëre in ipso,
Partim quæ variis ab rebus quomque recedunt;
Et quæ confaciunt ex horum facta figuris.
Nam certe ex vivo Centauri non fit imago;
Nulla fuit quoniam talis natura animai:
Verum, ubi equi atque hominis casu convenit imago,
Hærescit facile ex templo, quod diximus ante,
Propter subtilem naturam, et tenuia texta.

mortem. Siquidem imagines omnis generis ubique volitant, quæ in parte creantur ex seipsis in ipso aëre: et quæ in parte veniunt ab diversis rebus, et quæ partim *sunt compositæ ex formis horum* simulacrorum. *Neque enim simulacrum Centauri* v. *g. creatur ex vivente* centauro, *siquidem natura ejusmodi animalis nusquam extitit. Sed cum simulacrum equi et hominis fortuito conjungitur, subito adhæret facile, ut docuimus supra, ob exilem naturam, et exiguam contexturam* eorum.

2.—737 *fauces* P. in not. Bodl. *facies* reliq. exempl. *que* deest Cant.—738 *obita* deest Mus. B. 2.—739 *Omnigenum* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 3. Cant. Gif. marg. Nard. Gryph. V. marg. 1. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *Omnigenus* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1.—740 *fluunt* Vind. V. ed. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *flutant* P. in not.—742 *Et quo* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *conficiunt* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *confiunt* Voss. vet. et L. B. Gif. Par. Gryph. V. marg. 1.—744 *enim* pro *quoniam* Bodl. V. ed. Th. Ra. *cum* Mus. B. 1. *animai* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *animal* Vind. *animantum* P. in not. *anima* Voss. vet. et L. B. *animantis* Gif. Par. *animalis* vulg. H. vs. et seq. desunt Cant.—745 *concurrit imago* Gif. Par. Cout. *et* in fine Nard.—746 *Acrescit* Vind. Mus. B. 1. *Hacrescit* V. ed. Th. Ra. *Hoc crescit* Mus. B. 3.—

NOTÆ

738 *Quorum, morte obita, &c.*] Hic vs. positus fuit I. 136.

740 *Partim sponte sua, &c.*] Triplex simulacrorum prædicat genus. I. Eorum, quæ sponte sua fiunt in aëre ac nubibus, qualia sunt simulacra gigantum, montium, belluarum, et similium quæ in nubibus nobis interdum apparent. II. Eorum, quæ ab rebus recedunt; qualia sunt simulacra hominis, leonis, equi, domus, et rerum omnium, quæ nobis feriunt oculos, ac visum lacessunt. III. Eorum, quæ ex horum simulacrorum figuris coëuntibus fiunt, qualia sunt simulacra Centaurorum, Scyllarum, Cerberorum et similium. Duo priora simulacrorum genera descripsit fusius supra vs. 135. et seqq. Tertium hic nobis ob oculos præclare ponit jam infra vs. 743.

743 *Nam certe ex vivo, &c.*] His itaque 5. vss. docet nos, qua ratione fiat tertium hoc simulacrorum genus, nimirum quæ fiunt ex pluribus rerum simulacris. Neque enim usquam vixerunt aut extiterunt Centauri, Chimæræ, et alia id genus monstra. Sed Centauri simulacrum fit partim ex simulacro hominis, partim ex simulacro equi. Chimæræ simulacrum fit ex imagine partim hominis, partim capræ, partim leonis. Et ita de aliis monstris.

Cætera de genere hoc eadem ratione creantur:
Quæ quom mobiliter summa levitate feruntur,
Ut prius obstendi, facile uno conmovet ictu
Quæ libet una animum nobis subtilis imago:
Tenuis enim mens est, et mire mobilis, ipsa.
Hæc fieri, ut memoro, facile hinc cognoscere possis;
Qua tenus hoc simile est illi, quod mente videmus,
Atque oculis, simili fieri ratione necesse est.
Nunc igitur, docui quoniam me forte leonum
Cernere per simulacra, oculos quæquomque lacessunt;

Cetera simulacra hujus generis gignuntur hoc modo, quæ quia leviter volitant cum *extrema mobilitate, veluti demonstravi antea, quodvis simulacrum tenue movet facile nobis mentem una plaga. Namque ipse animus subtilis est, et mirum in modum levis.* Itaque *facile est ut queas agnoscere inde res eas fieri, sicuti commemoro, quatenus id, quod cernimus animo par est* cum eo, quod *cernimus oculis; et* quatenus *oportet ut* illud *fiat simili modo* quod fit *oculis. Ergo quia demonstravi me videre leones fortasse per* eas *imagines, quæ feriunt oculos; oportet ut*

748 *Cæteri* V. ed. Th. Ra.—751 *imagis* V. ed. Th. Ra.—752 *mile* V. ed. Th. Ra.—753 *hinc* deest Mus. B. 2. *hic* O.—754 *Quatinus* P. V. ed. Mus. B. 3. Cant. *est* deest Bodl. *oculis* pro *illi* Mus. B. 3. Lamb. et alii.—755 *similis* Gryph. Bas.—756 *cum* pro *quoniam* V. ed. Th. Ra. *cum et* Ferr. *quando* V. marg. 1. *quoniam docui* edd. vulg. *leones* P. Vind.—758 *simul* Voss. vet.—

NOTÆ

748 *Cætera de genere hoc, &c.*] His 5. vss. docet non solum cetera monstra pari ratione fieri: sed modum, quo simulacra isthæc per corporis caulas ac poros repentia moveant animum. Nimirum quia tenuissima sunt, ac facile mobilia. Crassiora quippe simulacra movere oculos docuit, tenuiora vero mentem. Mens enim, quia tenuissima est, tenuioribus simulacris moveri non recusat.

750 *Ut prius obstendi*] Nimirum vs. 732. et seqq.

753 *Hæc fieri, ut memoro, &c.*] His 8. vss. hanc doctrinam confirmat exemplo, vel similitudine potius, atque paritate. Ut enim, inquit, oculus movetur simulacris, quæ ab rebus decidentia feriunt pupillam: ita et mens facile movetur simulacris istis tenuioribus. Sicut enim mens est oculo tenuior, ita tenuioribus simulacris affici mentem necesse est, quam oculum.

754 *Qua tenus* [*Quatinus*] Antique pro quatenus, ut jam sæpe monui. I. e. quoniam, quia.

Hoc simile est, &c.] I. e. quod mente videmus, simile est atque illud quod oculis cernimus.

755 *Atque oculis, simili, &c.*] I. e. Et necesse est nos cernere mente atque animo, similiter ut oculis videmus.

756 *Nunc igitur, &c.*] Exemplum proponit leonis, quem v. g. fingamus aliquo casu potius, quam aliud animal videri. Sane nonnisi per simulacrum sui cernitur oculis leo: cogitatio autem ita fit ut visus; igitur cogitatio pariter fit ex appulsu simulacri, tenuioris quidem, pro tenuiore animi natura.

Scire licet, mentem simili ratione moveri,
Per simulacra leonum, cætera, quæ videt æque,
Nec minus, atque oculei: nisi quod mage tenuia cernit.
Nec ratione alia, quom somnus membra profudit,
Mens animi vigilat, nisi qua simulacra lacessunt
Hæc eadem nostros animos, quæ, quom vigilamus:
Usque adeo, certe ut videamur cernere eum, quem,
Reddita vita, jam mors, et terra, potita est.
Hocc' ideo fieri cogit natura, quod omnes
Corporis obfectei sensus per membra quiescunt,
Nec possunt falsum veris convincere rebus.

cognoscas animum pari modo cieri per ceteras imagines leonum, quas pariter, nec minus cernit, quam oculi cernunt, *nisi quod videt* eas *magis exiles. Et, ubi sopor irrigavit artus* nostros, *ratio mentis non invigilat alia* de *causa, nisi quod eædem hæ imagines feriunt nostras mentes* cum dormimus, *quæ* feriunt, *cum invigilamus. Ita ut sane videamur videre illum, quem jam letum datum vitæ, et* ipsa *tellus tenuit humatum. Natura* autem *facit ut hoc fiat*, eo *quod omnes sensus corporis impediti* somno *conquiescunt per* cunctos *artus, neque queunt evincere falsi-*

759 *et cætera* P. Nard. Bas.—760 *oculi atque* Voss. vet. et L. B. *mage* deest V. ed. Th. Ra. Bodl.—761 *membra fatigat* Gassend. *profundit* alii.—762 *quâ* Mus. B. 1. *que* V. ed. *quod* vulg.—763 *quæ tum* Gryph. marg. *tum cum* Bodl. P. Ald. Bas. marg.—764 *tumque* V. ed. Ferr. Th. Ra. *cumque* Vind. Mus. B. 3. *quumque* Mus. B. 1. 2.—765 *vitaï* P. O. Cant. *vita* reliqui. *pausa* pro *mors* Fab. —766 *fieri* deest V. ed. Th. Ra.—767 *effeti* P. Mus. B. 2. *effecti* V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Bip. *affecti* Gif. Gryph. Nard. Lamb.—768 *possint*

NOTÆ

760 *Mage*] Magis: sic alibi passim.

761 *Nec ratione alia, &c.*] His 11. vss. docet idem fieri in somnis nostris, dum aliquid cogitamus, quod contingit, cum vigilamus; nimirum mentem nostram in somnis cieri per tenuia rerum simulacra. Quod autem videamur in somnis cernere illos, tanquam vivos ac colloquentes nobiscum, qui jampridem tamen mortem obierint, id oriri docet ex eo, quod per somnum sensus omnes nostri quiescant, languescatque ipsa memoria, quæ, quominus id cogitemus, non reluctatur, neque animo refricat diem jam obiisse illos, quorum simulacra spectantur. Hæc igitur contingunt ob sensuum otium, et memoriæ torporem. Porro jam infra fusius disputabitur.

762 *Mens animi*] Animus. Ita passim hæc duo conjunguntur, III. 616. V. 150. VI. 1181. sic Catull. ad Ortal. sic Plaut. Cist. et Epid. sic Hor. Epist. I. 14.

765 *Reddita vita,* [*vitai*] *jam mors*] H. e. mors cum vita commutata.

Potita] Cum accusativo casu 'quem.' Sic III. 1050. 'Potitus sceptra Homerus.' Vide II. 13.

767 *Obfectei*] Ita omnes legunt; id est, obstructi, et somno, quasi obice quodam, impediti. Sic II. 155.

Præterea, meminisse jacet, languetque sopore;
Nec dissentit, eum mortis letique potitum
Jam pridem, quem mens vivum se cernere credit.
Quod super est, non est mirum, simulacra moveri,
Brachiaque in numerum jactare, et cætera membra:
Nam fit, ut in somnis facere hoc videatur imago.
Hoc, ubi prima periit, alioque est altera nata
Inde statu, prior heic gestum mutasse videtur.
Scilicet id fieri celeri ratione putandum est:

tatem veris rebus. Deinde memoria torpescit et languescit somno, neque denegat illum jamdudum functum morte ac leto, quem animus putat se videre viventem. Quod reliquum est, non est res mirabilis imagines huc illuc ferri, et agitare apte et numerose lacertos, et reliquos artus; namque accidit ut simulacrum videatur facere istud in sopore. Etenim ubi prius disperit, et ortum est aliud in alio statu, primum illud videtur permutavisse suam actionem. Nimirum credendum est hoc fieri

P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *falsumque veris* Bas.—769 *Propterea* quidam. *mens ipsa jacet* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *sapore* V. ed. Th. Ra.—770 *discernit* Mus. B. 1. Creech. *discendit* Mus. B. 3. *cum* pro *eum* V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. *potitus* V. marg. 1.—771 *virum* V. ed. *verum* Gassend. *secernere* Mus. B. 1.—773 *Brachia qua* V. marg. 1. *et* deest Bodl. V. ed. Th. Ra.—774 *Jam* V. ed. Bodl. Th. Ra. *fricere* V. ed. Th. Ra.—775 *Hoc* Mus. B. 1. 2. *Quippe* reliqui et edd. vulg. *parit* V. ed. Bodl. Th. Ra.—776 *Endo* Lamb. et alii.—777 Tres, qui sequuntur vss. immerito communibus edd. exsulant, quum codd. universis et vetustissimis impressis agnoscantur. Nos omnino admittendos esse censuimus; sed ex serie numerorum exclusimus.

NOTÆ

769 *Meminisse*] H. e. memoria. Sic velle, pro voluntas; scire, pro scientia; audere, pro audacia usurpatur.

770 *Mortis potitum*] Hoc est, in potestatem mortis redactum. Sic Plautus, 'Potitus hostium,' h. e. in hostium potestatem redactus.

772 *Quod super est, &c.*] His 6. vss. docet cur simulacra moveri ac gesticulari in numerum videantur nobis interdum per vigiliam aut in somnis. Nimirum, non quod una et eadem imago pristinum suum statum ac gestum mutet, sed quia nova nascitur imago, quæ alium statum aliumve gestum referat. Neque enim, dum aliquid diu cogitamus, nos eadem utimur imagine, uti dictum est supra, sed pluribus continuo succedentibus, atque uno et eodem tempore creatis: quemadmodum non est unum lumen, quod a sole fluit, sed aliud atque aliud.

773 *In numerum*] Apte, composite, numerose. Sic vs. 789. Sic II. 636. Sic Virg. Georg. IV. de Cyclopibus: 'Illi inter sese magna vi brachia tollunt In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.' Cui contrarium est, 'extra numerum,' v. 1400.

776 *Inde* [*Indu*] Vel *endu*, i. e. in: II. 1094. et VI. 890.

777 *Scilicet id fieri, &c.*] Post h. vs. sequuntur tres alii isti apud Lambinum, quos et ipse non Lucretianos agnovit, sicut et ceteri interpretes: *Tanta est mobilitas, et rerum copia tan-*

Tanta est mobilitas, et rerum copia tanta,
Tantaque sensibili quo vis est tempore in uno
Copia particularum, ut possit subpeditare.
  Multaque in hiis rebus quæruntur, multaque nobis
Clarandum est, plane si res exponere avemus.
  Quæritur in primis, qua re, quod quoique lubido
Venerit, ex templo mens cogitet ejus id ipsum.
Anne voluntatem nostram simulacra tuentur;
Et, simul ac volumus, nobis obcurrit imago?

modo momentaneo. In his autem rebus, si volumus explicare penitus res omnes, *plura* sane *quæritantur, et plura sunt illustranda nobis. Petitur primum, cur subito animus cujusque subito cogitet illud ipsum; quod sibi fuerit voluntas. Num magines spectant ad nostram voluntatem? Et* num, *statim atque cupimus, simu-*

Wakef.—778 *quærendum* P. Ald.—779 *nobis* pro *plane* Mus. B. 1. *expandere* Delph. *abemus* Voss. L. B. *habemus* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—780 *libido* vulg.—781 *in ipsum* V. ed. Bodl. Th. Ra.—784 *terra, est*

NOTÆ

ta: Tantaque sensibili quovis est tempore in uno Copia particularum, ut possit suppeditare. Quanquam prior Lucretianus est, sed in alium locum jam infra reservandus, vs. 810.

778 *Multaque in hiis rebus, &c.*] His 2. vss. monet multa esse quærenda, quibus enodandis sese accingit.

Multa Clarandum est] Clarare oportet. Græca syntaxis. Sic I. 111. 'Pœnas timendum.'

780 *Quæritur in primis, &c.*] His itaque vss. 9. nobilis primo occurrit quæstio; cur scilicet, quoties aliquid cogitare, imaginari, aut intelligere lubet, illius imago statim discernatur, et deligatur. Cujus solutio pendet ex superiori quæstione, quamobrem simulacra moveri videantur. Itaque, Peripateticorum et Academicorum veterum more, pluribus modis et quasi dubitansac sibi diffidens respondet, ac tandem, ultimo loco, quam magis probat, sententiam ponit. An, inquit, ideo, quod cuique libuerit, mens ejus cogitat, quia vigiles adstant perpetuo rerum imagines et ad nutum voluntatis nostræ præsto sunt et occurrunt? An potius, quia in uno tempore multa delitescunt tempora, quæ nonnisi ratione esse intelliguntur, idcirco fit, ut quovis tempore, et quibusvis in locis simulacra præsto sint, atque ad arbitrium nostrum parata nobis adsint? Quo fit ut imaginemur sæpe res dissimiles iis in rebus, quæ sunt in ea regione, ubi degimus. Sic v. g. ego, qui Parisiis jam nunc habito, appetam animo triremes, phocas, aut monstra marina, quorum hic nulla est copia. Hinc fit, ut omnis mutuatæ imaginis cesset suspicio, cum etiam distantibus e regionibus actutum ad nos ferantur imagines, jubente voluntate. Hanc autem de imaginibus et de cogitandi per imaginum appulsum ratione, Epicuri sententiam irridet et improbat Cicero epist. ad Cass. lib. XV. et de N. Deor. I. et de Divinat. II.

783 *Obcurrit*] Alii, *occurrit*.

Si mare, si terram, cordi est, si denique cœlum,
Conventus hominum, pompam, convivia, pugnas;
Omnia sub verbone creat Natura, paratque?
Quom præsertim aliis eadem in regione, locoque,
Longe dissimileis animus res cogitet omneis?
Quid porro, in numerum procedere quom simulacra
Cernimus in somnis, et mollia membra movere;
Mollia mobiliter quom alternis brachia mittunt,
Et repetunt oculis gestum pede convenienti?
Scilicet arte madent simulacra, et docta vagantur,
Nocturno facere ut possint in tempore ludos?

lacrum obvium fit nobis? Si libet nobis videre *pelagus, si tellurem, si tandem cœlum, si cœtus hominum, si pompam,* si *epulas,* si *certamina,* cupimus videre, *num natura gignit et præparat cuncta sub* uno nostro *mandato? siquidem quælibet mens imaginatur in eadem regione et loco res procul differentes ab aliis? Quid tandem* dicemus, *quod videmus in soporibus imagines incedere, et agitare flexiles artus numerose et apte, ubi alternatim jactant leviter flexiles lacertos? Et* quod *iterant* sub *oculis actionem pede consentienti* cum brachiis? *Nimirum,* an *imagines habent artem, et* quasi *instructæ volitant,* ita ut *queant agere spectacula in*

cordi P. in not. *cordis est* Bodl. *cordist* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B. —785 *pugnas c. pompam* Mus. B. 2.—786 *verbo recreat* Mus. B. 1. V. marg. 1. Ferr.—787 *in* deest Cant.—788 *cogitat* Ferr. V. ed. Th. Ra. *omnis* erasum est Vind.—792 *ollis gestum* Creech.—793 *madent* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. *valent* reliqui. *madet* Gif. L. B. *valens* Ferr.—794 *ut facere* Mus. B. 2.

NOTÆ

789 *Quid porro, &c.*] His 12. vss. altera difficultas occurrit de choreis in somno, ubi nobis videmur ad numerum alterno pede quatere terram, brachiisque molliter æmulari pedum laborem. Quid igitur? Callentne saltandi artem simulacra, vaganturque nocturnos actura ludos? An potius repetendum, quod jam supra docuit, subita nimirum imaginum successione deludi animum, unamque rem uno tempore, multas vero diversis momentis illi objici. Itaque nec mutatur eadem imago, sed alia atque alia diversa diversis temporibus occurrit menti. Non secus ac in voce præconis v. g. aut oratoris, quæ non eodem momento profertur, et ad aures auditorum pervenit, etiamsi confestim illam percepisse se sibi videantur ac persuadeant.

In numerum] Sic vss. 773.

791 *Mollia*] Flexilia. Sic vs. 791.

793 *Arte madent* [*valent*] Lambinus, bene. Pareus, *arte madent,* quia, inquit, sic loquitur Cicero pro Milon. et de Fin. III. 'Sed infici tamen jam debet iis artibus, quas si, dum tener est, combiberit,' &c. Sic etiam Martial. 'Cecropiæ madidus Latiæve Minervæ.' Et Horatius, 'Socraticis madet sermonibus.' Seneca, 'Liberalia studia non illa, quibus perfundi satis est, sed hæc, quibus tingendus est animus.' Verum lectoris esto judicium.

An magis illud erit verum, quia tempore in uno,
Consentimus id, ut quom vox emittitur una,
Tempora multa latent, ratio quæ conperit esse?
Propterea fit, utei quo vis in tempore quæque
Præsto sint simulacra, locos in quosque, parata:
Tanta est mobilitas, et rerum copia tanta:
Hoc, ubi prima periit, alioque est altera nata
Inde statu, prior heic gestum mutasse videtur.
Et, quia tenuia sunt, nisi quæ contendit, acute

tempore noctis? Vel, *an illud potius erit certum, quod, tum cum videmus istud, sicuti* v. g. *quando vox una mittitur, in uno* et eodem *tempore plura tempora latitant, quæ ratio invenit inesse: ideo accidit, ut in quolibet tempore quæque imagines præparatæ adsint in singulis locis? Adeo magna est celeritas* illarum, *et* adeo *magna est vis rerum. Et, cum tenues sint* illæ imagines, *mens non valet videre* eas *perspicaciter, nisi adjungit se. Atque ita cetera aliæ* imagines, *quæ*

possent V. ed. Bodl. Th. Ra.—795 *illuderit* V. ed. Th. Ra. *tempore in illo* P. in not.—796 *Cum sentimus* vulg. *est* pro *ut* Gif. Par. Gryph. marg. Bas. P. Bas. marg. Bodl. V. marg. 1. Voss. vet. et L. B. Hunc vs. rejicit Lamb. nec revocat Creech.—799 *in* pro *sint* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *sin* Voss. vet. *locis* O. Mus. B. 3. et edd. vulg. *loco sui* vel *sibi* Voss. marg. *quosque* P. Mus. B. 1. 2. *quisque* reliqui. *parato* Voss. marg.—800 *Tanta his mobilitas et* P. *Tanta mobilitas stet* Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Th. Ra. *Tanta mobilitast et* Voss. vet. *Tanta mobilitas est* Bodl. *eorum* pro *rerum* edd. vulg. 'Duo vss. qui sequuntur expelli solent editoribus; quamvis ne unus quidem vet. lib. illis careat. Nobis non libet ita temere rem administrare, nec licet modestis sane: sed, ut indicis numeri conserventur, non in ordinem seriei potuimus admittere.' *Wakef.* *statim* pro *statu* Gryph. Nard. P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. *hæc* P. *imitasse* Ferr. V. ed. Th. Ra.—801 *sunt* deest Mus. B. 1. *nisi se* edd. vulg.—803 *nisi* deest Mus. B. 1. *nisi sic sese*

NOTÆ

796 *Consentimus* [*Cum sentimus*] Ita Lambinus et alii complures. Quanquam delendum censet hunc versum Lambinus; quem tamen quis non male retinuerit, si sic fuerit interpretatus: An magis illud erit verum, tum cum id sentimus, id est, cum videntur nobis imagines in numerum brachia jactare, in uno et eodem tempore multa inclusa tempora latitare; ut cum vox una uno tempore missa, plura tempora metitur, nec simul ab auditoribus percipitur. Pareus vero ex Ms. eg. *Consentimus, id est, cum vox emittitur una.*

803 *Et, quia tenuia sunt, &c.*] His 13. vss. objectionem solvit, quæ contra repetitam solutionem fieri poterat. Poterat enim quis quærere: Sed, si mens cogitare non potest nisi per appulsum simulacrorum; et, si, quod cuique libuerit, id cujusque mens facile cogitare potest; quia quovis tempore, et quibusvis in locis, parata sunt et præsto simulacra; qui igitur fit, ut sæpius fallatur mens, neque distinguat inter simulacra, neque æque videat eodem tempore ea, quæ non vult, atque ea quæ vult? Respondet Lucretius id ex simulacrorum, quæ mens videt, tenuitate oriri; quibus enim movetur animus simulacris, ea sunt tenuia, et tenuiora quidem, quam ea, quæ oculus cernit. Qua-

Cernere non potis est animus; proinde omnia, quæ sunt
Præterea, pereunt, nisi quæ ex sese ipse paravit.
Ipse parat sese porro, speratque futuram,
Ut videat, quod consequitur, rem quamque: fit ergo.
Nonne vides, oculos etiam, quom, tenuia quæ sunt,
Cernere cœperunt, contendere se, atque parare;
Nec sine eo fieri posse, ut cernamus acute?
Et tamen in rebus quoque apertis noscere possis,
Si non advortas animum, proinde esse, quasi omni
Tempore semotum fuerit, longeque remotum.

extant præterea, intereunt, nisi pariter mens *ipsa se adjunxit. Ipsa autem componit sese* ad eas videndas, *et sperat fore ut cernat id omne, quod cuilibet rei est consequens: igitur* res ita *accidit. Nonne cernis quoque oculos, ubi inceperunt videre res, quæ exiguæ sunt, applicare sese, et componere* ad eas cernendas: *et absque hoc non posse fieri, ut videamus* res *distincte? Et tamen* fit ut *queas etiam cognoscere in rebus manifestis, nisi adjungas mentem, æque esse ac, si* in *omni tempore*

Lamb. et alii. *sese* P. O. Mus. B. 1. *se* reliqui.—804 *futurum* Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. et edd. vulg.—805 *videas* quidam. *rem* deest Mus. B. 1. *quacumque* Mus. B. 2. *sit* Mus. B. 2.—806 *quom* deest Mus. B. *sint* Mus. B. 2. et edd. vulg. Deinde repetitur vs. 803. in V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Cant. Ferr. Th. Ra.—808 *posse fieri* Bodl.—811 *semotæ fuerint longeque remota*

NOTÆ

propter animus non, nisi contendit se, potest acute cernere; quæ igitur accurate et contente cernit, ea cernit acute et distincte; quæ vero leviter, et quasi aliud agens, cernit, ea dilabuntur et pereunt. Rem illustrat comparatione. Oculi, dum rem aliquam cernere cœperunt, (quam per simulacra cernunt,) eam acute cernere non possunt, nisi contenta acie cernant illius rei simulacra: ita et animus rem ante non videt, nisi contendat se, et paret se ad videndum. Sic etiam in rebus manifestis, dum eas cernimus, nisi animum attendamus, aut si mens alio peregrinetur, proinde est quasi res illæ fuerint remotissimæ, aut incognitæ omni tempore. Quod et Cicero I. Tusc. præclare docet: 'Itaque sæpe aut cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti, apertis atque integris oculis, et auribus, nec videmus, nec audimus.

Tenuia sunt] Supp. simulacra.

Quæ [*Se*] *contendit*] Lambinus, bene. Sic enim vs. 807. loquitur, 'contendere se;' quod active usurpatur, sicut dicitur contendere nervos, aciem oculorum, vires, &c. Pareus autem, *quæ contendit*, supp. simulacra.

802 *Omnia*] Supp. simulacra; scilicet omnia simulacra, quæ sunt præter illa, ad quæ cernenda contendit se et parat animus, pereunt, nec cernuntur.

803 *Nisi quæ ex sese ipse* [*sic sese*] *paravit*] H. e. nisi sese contendit animus, ut ea simulacra cernere queat, dum rerum consecutionem ac seriem considerat.

804 *Parat sese*] Supp. ad cernendum.

805 *Quod consequitur*] Quod cuique rei est consequens.

Quur igitur mirum est, animus si cætera perdit,
Præter quam quibus est in rebus deditus ipse?
Deinde, adopinamur de signis maxuma parvis,
Ac nos in fraudem induimus frustraminis ipsei.
Fit quoque, ut interdum non subpeditetur imago

sejunctæ, et distantes procul abfuerint. Quare ergo res est mirabilis, si mens non novit res alias, præter eas res, *quibus rebus ipsa est adjuncta? Præterea imaginamur res maximas de minimis indiciis: sed inducimus nos in errorem, et ipsi decipimur. Accidit etiam, ut aliquando simulacrum ejusdem speciei non adveniat: sed*

Lamb. et edd. vulg.—812 *Qur* Mus. B. 2. *Cum* Cant. *que si* Voss. vet.—813 *Præter* P. Vind. Mus. B. 2. 3. Gryph. marg. Bas. *Præterea* Bodl. Voss. vet. et L. B. Gryph. Nard. V. marg. 2. *quam quis est rebus* Gryph. Nard. *quam qui est rebus* V. marg. 2.—814 *adopinantur* O.—815 *At* Delph. *indimur* Mus. B. 1. *frustram inis ipsi* Voss. L. B. *frustraminipsis* Voss. vet. *frustranimis ipsi* Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *frustra nimis ipsi* Gryph. Nard. V. marg. 1. Voss. marg. *frustra minus ipsi* V. ed. Th. Ra. *frustramur id ipsi* Gif. Par. Gryph. marg. Ald. *frustramur et ipsi* P. et edd. vulg.—816 *Ut* deest Mus. B. 2. *nos* pro *non* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Th. Ra. *in nos* V.

NOTÆ

811 *Tempore semotum* [*semotæ*,] *&c.*] Ita Lambinus: ita ratio et ordo verborum legendum postulant, ut hæ voces 'semotæ' et 'remotæ' referantur ad voces vs. 809. 'rebus apertis.' Minus ergo recte ceteri codices: *Tempore semotum fuerit longeque remotum.*

813 *In rebus deditus*] Sic loquitur Catullus in Nupt. Juliæ et Manlii: 'Non tuus levis in mala Deditus vir adultera.' Sic Lucretius III. 648. 'Et simul in pugnæ studio quam dedita mens est.' Alii tamen legunt; *Præterea, quam queis est rebus deditus ipse.*

814 *Deinde, adopinamur, &c.*] His 2. vss. addit et aliud de distractione animi. Fraudem enim etiam vigilantes nos sæpe induimus, si quando rem parvam concipimus tanquam magnam, ex eo nimirum quod animum non attendamus. Sic Aristoteles lib. de Insomn. scribit nos facile decipi ac falli circa sensus, maxime cum perturbati aliquo animi motu sumus: ut amantes videntur ex parva similitudine eam, quam amant, cernere: ut ignari et timidi homines sibi fingunt hostium adventum, &c. Sic Cæsar de Bell. Gall. I. narrat Considium quendam, alioqui rei militaris peritissimum, cum exploratum quid hostes agerent, missus esset, metu perterritum renuntiasse sibi pro viso, quod non viderat.

815 *In fraudem induimus*] Eleganter. Sic Cicero in Verr. 'Hic videte in quot laqueos se induerit.' Et in Lucullo: 'in idipsum se induit, quod timebat.' Et lib. de Divin. 'Cur vos induitis in eas captiones, quas nunquam explicetis?' Sic Plaut.

Frustraminis ipsei [*Frustramur et ipsi*] Lambinus, bene. Alii, *frustramur id ipsi.* Alii, *frustra nimis ipsi.*

816 *Fit quoque, ut interdum, &c.*] His 5. vss. aliqua difficultas occurrit; cur scilicet varient simulacra, quæ repræsentantur nobis in somno; ita ut quæ imago prius mas visa est nobis, subito videatur fœmina: aut alia ejusmodi facies diversa. Respondet autem id nobis mirum videri non debere, sed

Ejusdem generis; sed femina, quæ fuit ante
In manibus, vir utei factus videatur adesse:
Aut alia ex alia facies, ætasque, sequatur:
Quod ne miremur, sopor atque oblivia curant.
Illud in hiis rebus vitium vehementer inesse

quod antea fuit mulier, id postea videatur adesse mas factus inter ipsas *manus: vel alius vultus* factus *ex alio, atque ætas subsequatur: somnus* autem *et obliviones efficiunt ne admiremur istud. In his* porro *rebus multo ante meditator maxime decli-*

marg. 1. Cant.—817 *set* Mus. B. 1.—818 *vir tunc* P. Vind. *vir tun* V. ed. Th. Ra. *uti nunc* O. *vir tum* Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. et edd. vulg.—820 *re* V. ed. Th. Ra. *re* Mus. B. 3. H. vs. inseritur post vs. 824. in Vind. V. ed. Th. Ra. Ferr. O. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—821 *Illud* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Lamb. *Istud* vulg. *vitium vitare memento* Fab. *inesto* Gif. Par. Gryph. Nard. Cout. P. Ald. *et illum* Delph.

NOTÆ

merito causam rejicit in soporem, quo præsente nequit externorum sensuum suorum opera uti, qui somniat. Sic supra monuerat vs. 769. 'Præterea, meminisse jacet, languetque sopore.'

820 *Oblivia curant*] Oblivio quippe obvias imagines pæne obliterat, magisque confundit, quam discernit.

821 *Illud in hiis rebus, &c.*] His 35. vss. interim monet nos poëta, qui mordicus lib. I. II. et III. omnia fortuito ac temerario casu fieri voluit, ut caveamus a perversa illorum sententia, qui opinantur pellucidos oculos esse factos, ut prospiciamus: crura esse flexilia facta, ut progrediamur: manus nobis esse datas, ut ea, quæ ad vitam faciunt, facere possimus: et sic de membris ceteris. Scilicet perversam vult esse sententiam istam, quia negat facta esse membra propter usum, siquidem non vult visum fuisse ante oculos, neque sermonem ante linguam, neque sonum ante aures. Nimirum quæ sunt a natura, ea prius nata esse docet: deinde dederunt, inquit, notitiam suæ utilitatis, nempe cuinam forent usui. Secus vero in artificiosis rebus, utpote quæ pendeant ex prævisa indigentia: sic tela bellum antecessit: sic lassitudo præcessit strata lecti mollia: sic teli effugium parmam, &c. Lucretius sane sectatus sententiam Epicuri, qui omnia fortuito atomorum concursui dedit, non potuit in hisce aliam insistere viam. Anaxagoras autem olim ab Aristotele reprehensus fuit, quod hominem prudentissimum omnium animalium esse dixerit, quoniam unus omnium manus haberet; atque adeo datas ipsi esse manus, ut iis uteretur: Aristoteli venit in auxilium Galenus, qui longa oratione atque exemplis confirmat, quod omne animal nullo doctore præsentiat et suæ ipsius animæ facultates, et in quos usus partes suæ polleant; sicut v. g. lyra musicum non docuit, nec forceps fabrum. Stat vero Lucretius pro Anaxagora. 'Nihil ideo quoniam natum est in corpore, ut uti Possemus: sed, quod natum est, id procreat usum.' Aliter autem, quam Epicurei, sentiebant Stoici, teste Cicerone de Fin. III. Lactantius item hanc Epicuri doctrinam refutat lib. de Opificio Dei. Consule locum.

Illud in hiis rebus, &c.] Hos 3. vss. sic castigat Lambinus. Gifanius

Ecfugere errorem, vitareque præmetuenter,
Lumina ne facias oculorum clara creata,
Prospicere ut possimus; et, ut proferre viai
Proceros passus, ideo fastigia posse
Surarum ac feminum, pedibus fundata, plicari:
Brachia tum porro, validis ex apta lacertis,
Esse manusque datas, utraque a parte ministras,
Ut facere ad vitam possemus quæ foret usus.
Cætera de genere hoc, inter quæquomque pretantur,
Omnia pervorsa præpostera sunt ratione:
Nihil ideo quoniam natum est in corpore, ut uti

nare et evitare illum defectum, et illud erratum, ne scilicet *ponas lucidos oculos factos esse* ad hoc, *ut queamus videre: et idcirco summitates crurum ac femorum erectas* supra *pedes posse complicari, ut* queamus *protrahere grandes gradus itineris: deinde etiam brachia esse formata ex musculis fortibus, et manus concessas esse ministras ab utraque parte, ut queamus efficere ad vitam* tuendam ea omnia, *quæ opus esset. Reliquæ res omnes, quas* illi *explicant in hunc modum, sunt omnino præposteræ ob perversam rationem. Siquidem nulla* pars *corporis idcirco facta est*

et istum edd. vulg.—822 *errore* Vind. V. ed. *multare* Vind. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ferr. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. *multas* O. Cant. *præmeditemur* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *præmetuentur* Vind. V. ed. Bodl. Th. Ra. Voss. L. B. Mus. B. 1. Fab. *præmerentur* O. *premeditenter* Cant. *præmetuemur* Ferr. *illorumque errorem præmeditemur* Gif. Par. Sus. Cout.—823 *non facias* Bodl. Mus. B. 2.—825 *fastigia* Vind. Voss. vet. et L. B. P. in not. Mus. B. 2. 3. Cant. *vestigia* P. V. ed. Bodl. Gryph. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *suffragia* O. Mus. B. 2.—826 *et* Cant. *mandata* Mus. B. 2.—827 *cum* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *nec* P. in not. *quum* Mus. B. 1. 2. *acta* O. Mus. B. 1. 2. Cant.—828 *datasque* V. ed. Th. Ra. *a* deest Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—829 *possimus* P. Vind. et edd. vulg. *feret usus* Mus. B. 2. *forenses* Voss. vet.—830 *precantur* P. V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 1. 2. Th. Ra. Ald. *petantur* O.—831 *pervisa* Mus. B. 2.—832 *Nihil ideo* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. Gif. Par. Bas. Ferr. Th. Ra. *Nihil adeo* Mus. B. 3. *Nil ideo* P. O. Ald. Cant. *Nil adeo* vulg. *quando* Mus. B. 1. V. marg. 1. *cum* V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2.—833 *procreat usus* V.

NOTÆ

vero: *Illud in his rebus vitium vehementer inesto; Effugere illorumque errorem præmeditemur, Lumina qui faciunt, &c.* Quæ lectio probatur magis: lectoris esto judicium.

824 *Proferre*] Supp. possimus.

825 *Fastigia Surarum*] H. e. summas suras, seu summa crura. Est enim sura posterior pars cruris carnosa, quæ soli est homini; cetera enim animalia habent crura sine suris. Gallice *le gras de la jambe.* Quanquam pro toto crure hic sumitur, et apud Virg. Æn. I. 'Purpureoque alte suras vincire cothurno.'

827 *Validis ex*] Pro, ex validis.

829 *Usus*] Opus.

830 *Inter quæquomque pretantur*] Tmesis est, interpretantur.

Possemus; sed, quod natum est, id procreat usum.
Nec fuit ante videre oculorum lumina nata;
Nec dictis orare prius, quam lingua creata est:
Sed potius longe linguæ præcessit origo
Sermonem; multoque creatæ sunt prius aures,
Quam sonus est auditus; et omnia denique membra
Ante fuere, ut opinor, eorum quam foret usus:
Haud igitur potuere utundi crescere caussa.
  At contra conferre manu certamina pugnæ,
Et lacerare artus, fedareque membra cruore,
Ante fuit multo, quam lucida tela volarent:
Et volnus vitare prius natura coëgit,
Quam daret objectum parmai læva per artem.
  Scilicet et fessum corpus mandare quieti,
Multo antiquius est, quam lecti mollia strata:
Et sedare sitim prius est, quam pocula, natum.

ad hoc, *ut queamus uti illa: verum, quod* semel *factum est, illud gignit suum usum. Neque* enim *visus fuit ante creatam lucem oculorum: neque oratio* formata est, *antequam lingua facta sit: contra vero ortus linguæ multum antecessit dictionem: et aures procreatæ sunt longe antea quam sonitus fuit auditus; et ceteri tandem artus* corporis *extiterunt, ut puto, antequam usus eorum esset. Non ergo potuerunt fieri* ad hoc, *ut* possemus *uti* illis: *contra vero committere manu prælia certaminis, et dilacerare membra, et contaminare artus sanguine, longe antea fuit, quam spicula fulgida mitterentur. Et natura docuit effugere plagam antea, quam sinistra præberet per disciplinam obicem clypei. Nimirum etiam longe vetustius est dare requiei fatigatum corpus, quam dulcia cubilia sternerentur. Et ortum est restinguere sitim, antequam pocilla* essent facta. *Ergo hæ res, quæ inventæ sunt*

marg. 1. *procreatum* V. ed. Th. Ra. *procreatum sit* Bodl. Mus. B. 1. Ferr. *sit procreatum* Mus. B. 2. 3. *id* deest Mus. B. 1. 2. 3.—834 *oculi quam* P. in not. —836 *præcedit* Gryph.—839 *fuero* V. ed. Th. Ra. *eorum* deest Nard.—845 *dare* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *penaï pena* Mus. B. 2.—847 *antiquus* V. ed.

NOTÆ

834 *Videre*] H. e. visus, visio. Sic supra vs. 706. 'meminisse' pro memoria. Sic infra vs. 835. 'orare,' pro sermone, seu oratione aut pronuntiatione. Nisi malueris interpretari, 'nec fuit videre,' h. e. nec licuit videre: pariter 'nec fuit orare,' h. e. nec licuit orare.

840 *Crescere*] Augeri, creari, nasci. Sic vss. 849. 852.

Utundi caussa] Ut iis uteremur: ut uti possemus; sic vs. 832. sese explicat poëta, et vs. 855.

844 *Volnus*] Vulnus, antiqua scriptio.

845 *Objectum*] Objectus, us. Daret objectum parmai, i. e. objiceret parmam. Parma breve est scutum.

847 *Lecti strata*] Sic alibi, 'strata viarum,' pro stratis viis.

Hæc igitur possunt utundi cognita caussa
Credier, ex usu quæ sunt, vitaque, reperta:
Illa quidem seorsum, sunt omnia quæ prius ipsa
Nata, dedere suæ post notitiam utilitatis:
Quo genere in primis sensus, et membra, videmus.
Qua re etiam atque etiam procul est, ut credere possis,
Utilitatis ob officium potuisse creari.
Illud item non est mirandum, corporis ipsa
Quod natura cibum quærit quoiusque animantis.
Quippe et enim fluere, atque recedere, corpora rebus

ad utilitatem et ad vitam, queunt putari fuisse nata ut possemus uti illis. *Illæ vero res, quæ antiquius ortæ sunt ipsæ omnes separatim, præbuerunt postea cognitionem sui usus; cujus generis præsertim cernimus* esse *sensus et artus* corporis. *Quamobrem maxime abest, ut queas existimare* hæc *potuisse procreari propter ministerium* sui *usus. Hoc pariter non est admirandum, quod ipsum corpus cujuslibet animalis postulat* suum *alimentum; namque ostendi* supra *plures atomos cadere et*

Th. Ra.—849 *Nec* Bodl. *possent* vulg.—850 *Credere* V. ed. Th. Ra. *utraque* r. P. in not.—854 *Que* V. ed. Th. Ra. *Quæ* Bodl. O. *Quin* Bas. *possit* Mus. B. 2. —855 *Utilitas* Mus. B. 2.—856 *idem non* Mus. B. 2.—857 *Quid* P. Bas. marg.

NOTÆ

849 *Hæc*] Puta, quæ ex arte fiunt.

851 *Illa*] Puta, quæ sunt a natura; cujusmodi sunt sensus et membra. Quanquam aliter sentiebant Stoici, ut refert Cicero de Fin. III. his verbis: 'Jam membrorum, i. e. partium corporis, alia videntur propter eorum usum a natura esse donata, ut manus, crura, pedes, et ea, quæ sunt intus in corpore, quorum utilitas quanta sit a medicis disputatur: alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quendam ornatum, ut cauda pavoni, plumæ versicolores columbis, viris mammæ atque barba.'

856 *Illud item non est, &c.*] His 19. vss. causam investigat modo Lucrecretius, cur animalia sitiant et esuriant perpetuo. In promtu responsio est illi, qui supra sancivit de rebus quibusvis defluere semper corpuscula. Enimvero multa corpuscula ex intimis corporis partibus exhalantur per sudorem: multa per expirationem, cum defessa anhelant animalia; præ qua deperditione atomorum rarescit corpus, ac tandem, perit, quia, quæ supersunt atomi, non bene cohærent, totique corpori minantur ruinam, cujus prodromus seu præcursor est dolor, seu esuries. At cibus adest, sumltur, in animalis partes universas insinuat se; resarcit corpus, recreat vires, ac famelicam edendi cupidinem opplet. Pariter succedit potus, qui partes humoris indigenteis irrigat, ardorem sitis extinguit, igneas atomos dissipat, ac cavet ne corpus torrefiat. Scilicet putat Lucretius sitim fieri calidis ex vaporibus, qui nostro in ventriculo incendium excitent. Consentiunt philosophi omnes sitim esse appetitum frigidi et humidi.

858 *Corpora*] Atomos.

Multa, modis multis, docui: sed plurima debent
Ex animalibus; hæc quia sunt exercita motu:
Multaque per sudorem ex altò pressa feruntur;
Multa per os exhalantur, quom languida anhelant.
Hiis igitur rebus rarescit corpus, et omnis
Subruitur natura: dolor quam consequitur rem.
Propterea, capitur cibus, ut subfulciat artus,
Et recreet vireis inter datus; atque, patentem
Per membra ac venas, ut amorem obturet edundi.
Humor item discedit in omnia, quæ loca quomque
Poscunt humorem: glomerataque multa vaporis

decedere de rebus variis modis: verum plurimæ debent decedere præsertim *ex iis animantibus, quæ sunt agitata motu: plures* etiam *compulsæ ex intimis* partibus *abeunt per sudorem: plures emittuntur per os, cum scilicet* animalia *debilitata respirant. Ergo corpus rarefit his rebus; et tota natura* animalis *corruit: quam rem dolor subsequitur. Quapropter alimentum sumitur, ut sustentet membra, et* ut *interea subministratum reficiat vires, et oppleat cupidinem comedendi, quæ hiat per artus ac* per *venas. Potus similiter diffunditur in omnes partes* corporis, *quæ postulant potum: et* accedens discutit *plura corpuscula caloris, quæ conglo-*

Ald.—858 *ac* pro *atque* Mus. B. 2.—859 *Multa modis docui* Gif. *Multis modis docui* Gif. L. B. Par. *pluria* Fab.—860 *hæc:* ita necessum habui ex ingenio rescribere; nam vox omnino deest Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. ex quo vs. laborat: P. *his;* O. Mus. B. 1. *et:* unde utrobique constructio non procedit. *Wakef. quæ sunt* Gif. Par. Gryph. Bas. P. *qualia* P. in not.—861 Omnia, quæ veniunt inter *Multa* hujusce vs. et *per* sequentis, desunt Mus. B. 2.—862 *per eos* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Th. Ra. *per hos* Bas. *exaltantur* Voss. vet. Cant. *exatlantur* quidam.—863 *rarescit rebus* Voss. vet.—864 *sequitur* V. ed. Bodl. Th. Ra.—865 *Præterea* P. Bas. marg.—866 *nervos interdatus* Voss. marg. *in tardatus* Mus. B. 2. *parentem* V. ed. Th. Ra. O.—867 *ob divertendi* V. ed. Th. Ra. P. Ald. V. marg. 1. *obduret edendi* O. Mus. B. 1. 3. Cant. P. in not. Gryph. Nard. Bas. et Voss. L. B. a sec. man. *incitandum* Mus. B. 2.—868 *descendit* O. *descendat* Mus. B. 2. *dissedit*

NOTÆ

859 *Docui*] Nempe lib. I. et II. passim.

860 *Exercita*] Fatigata, agitata.

861 *Ex alto*] Ex internis corporis partibus: sic vs. 71. et 90.

863 *Rarescit*] Fit quasi inane.

864 *Natura*] Supp. illius, nempe animalis.

Quam rem] H. e. quam deperditionem, quem effluxum atomorum sequitur esuries ac dolor.

866 *Inter datus*] Interea datus, interjectus.

867 *Obturet*] Alias, *obduret;* vel *obcludat;* vel *obvertat.* Sed rectius *obturet.* Lege Josephi Castalionis observ. Dec. III. c. 6. p. 143.

868 *Quomque*] Tmesis vocis quæcumque.

869 *Vaporis*] Caloris, ut sæpe monui.

Corpora, quæ stomacho præbent incendia nostro,
Dissupat adveniens liquor, ac restinguit, ut ignem;
Urere ne possit calor amplius aridus artus.
Sic igitur tibi anhela sitis de corpore nostro
Abluitur; sic expletur jejuna cupido.
  Nunc, qui fiat, utei passus proferre queamus,
Quom volumus, vareque datum sit membra movere;
Et, quæ res tantum hocc' oneris protrudere nostri

merata accendunt ignem in *pectore nostro; sicut humor accedens discutit et extinguit ignem; ne* scilicet *calor ardens queat amplius comburere membra. Hoc modo ergo sitis, quæ anhelat, abstergitur tibi de nostro corpore: hoc modo famelicus amor edendi obturatur. Jam vero docebo, qua* ratione *accidat, ut promovere gradus* nostros, *quando cupimus, et* qua ratione *concessum sit* nobis *contorquere artus* nostros *diversimode: et quæ res solita sit propellere hanc adeo ingentem massam*

Cant.—871 *restringat* V. ed. Th. Ra. *restringit* Bodl. Mus. B. 2. *restringuit* Cant. *ignis* V. marg. 1. *in ignem* Voss. vet.—872 *Vere* Mus. B. 1. *re possit* Cant. *arctus* Mus. B. 3.—873 *cibi* pro *tibi* Mus. B. 1.—874 *jejunia* V. ed. Th. Ra.—875 *flat* V. ed. Th, Ra. *quiemus* Voss. vet.—876 *vare* Vind. Voss. vet. et L. B. Cant. *varie* reliqui. *nare quæ ratio* O. *nam quæ ratio* Mus. B. 1. *nam quæ datio* Mus. B. 2.—877 *Æque* V. ed. Th. Ra. Bodl. *tamen* Mus. B. 2. *protendere* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Cant. Gryph. marg. *pertrudo* Mus. B. 1.—878

NOTÆ

873 *Anhela*] Quæ anhelare facit præ nimio calore intus agente.

874 *Jejuna cupido*] Fames, esuries.

875 *Nunc, qui fiat, &c.*] His 30. vss. investigat quæ causa sit, cur ambulare, membra movere, ac totum corpus contorquere possimus, quo volumus. Scilicet, jam factum satis pro nobiliore vegetæ munere, quæ nutritio dicitur, supererat ut præstantiorum animalium prosequeretur officia, horumque causas solerter investigaret. Quod modo præstat. Itaque docet causam motus ad locum esse simulacra ad meandum apta, quæ advenientia mentem feriunt, ac e loco ad locum movendi voluntatem efficiunt. Quibus peractis animus imperat animæ sibi conjunctæ, per totum corpus excubanti; hæc vero artus atque lacertos solicitat, inque mandatum corpus dirigit. His ita dispositis rarefit corpus, perque data foramina concitus aër ex debito penetrat. Rem illustrat exemplo. Sicut enim, inquit, navis velis ac vento fertur, ita advenientia corpuscula feriunt animum, ac animam simul, quæ cum animo conjuncta est; anima vero, quæ spiritus est proporro pulsat ipsum corpus et contorquet, quo volumus. Itaque ad motum animalium spontaneum seu voluntarium duo faciunt, cognitio et appetitio. Ubi enim rerum præcedentia simulacra ferierunt animum, animus pulsatus ferit voluntatem: voluntas solicitat animam, quæ per totum corpus dissita facile totum contorquet corpus. Sic II. 260. et seqq. docuit voluntatem esse principium motus, et a corde initium motus existere. 'Nam dubio procul his rebus sua cuique voluntas Principium dat, et hinc motus per membra rigantur,' &c. 'Ut videas initum motus a corde creari,' &c. Sic Aristoteles de Anim. III. vult appetitum et mentem esse duas motus causas.

Corporis insuerit, dicam: tu percipe dicta.
  Dico, animo nostro primum simulacra meandi
Adcidere, atque animum pulsare, ut diximus ante:
Inde voluntas fit: neque enim facere incipit ullam
Rem quisquam, quam mens providit, quid velit, ante:
Id, quod providet, illius rei constat imago.
Ergo, animus quom sese ita conmovet, ut velit ire,
Inque gredi; ferit ex templo, quæ in corpore toto
Per membra, atque artus, animai dissita vis est:
Et facile est factum, quoniam conjuncta tenetur.
Inde ea proporro corpus petit; atque ita tota
Paullatim moles protruditur, atque movetur.
  Præterea, tum rarescit quoque corpus; et aër

corporis nostri: *tu accipe verba mea. Dico* itaque *primo imagines progrediendi advenire ad mentem nostram, et ferire mentem ipsam, veluti docuimus supra. Deinde voluntas efficitur; nemo enim instituit facere rem ullam, antequam animus præviderit, quid cupiat. Verum* id, *quod* mens *prævidet, est simulacrum illius rei, quam* quisque facere instituit. *Igitur ubi mens sic agitat sese, ut cupiat progredi, et intrare* quoquam, *subito pulsat* eam facultatem *animæ, quæ facultas dispersa est per artus in universo corpore. Atque* id *non est difficile effectu, siquidem* anima *juncta est* cum animo. *Deinde pulsat ulterius* ipsum *corpus; et sic universa massa* corporis *propulsatur et contorquetur pedetentim. Adde quod cor-*

insuerint Mus. B. 2. *infuerit* Th. Ra.—880 *Accedere* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Voss. L. B. a sec. man.—881 *illam* V. ed.—882 *nisi mens* P. Ald. *quasi mens* V. marg. 1. *quam* deest V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. *mens quam* Mus. B. 1. *quod velit* Ferr. P. V. ed. Th. Ra. Ald.—883 *At* Mus. B. 1. 3. et edd. vulg. *At quoque quod providet rei illius* Mus. B. 3. *constat* P. Bodl. Mus. B. 3. *constare* reliqui.—884 *promovet* Mus. B. 2.—886 *anima* Mus. B. 1.—887 *factum* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *factis* Nard. *factu* reliqui. *quam* pro *quoniam* V. ed. Th. Ra. *cum* Mus. B. 2. *quando* Mus. B. 1. Bas.—888 *petit* Wakef. ex conj. *perit* V. ed. Voss. vet. et L. B. Cant. Vind. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. *ferit* P. Ald. Bip. Hav. Delph.—890 *cum* P. Bodl. Ferr. Ald. *qum* V. ed. Th. Ra. *quum* V. marg. 1. *quorum* V. marg. 2. *et uxor*

NOTÆ

878 *Insuerit*] Insueverit, solita sit.

879 *Animo*] Pro, ad animum, ut locutus est supra vss. 215. et 236.

880 *Ut diximus ante*] Nempe II. 260. et seqq.

883 *Id* [*At*] *quod providet, &c.*] H. e. at id, quod mens providet, illius rei, quam quis facere instituit, est imago.

885 *Inqu gredi*] Tmesis, ingredique.

Ferit ex templo, &c.] H. e. animus subito ferit ipsam animam, quæ sibi conjuncta est, et quæ per totum corpus fusa permanat.

886 *Animai vis*] I. e. Anima.

887 *Conjuncta tenetur*] Ut docuit lib. II. fusius.

888 *Ea*] Supp. Anima.

Proporro] Ulterius, præterea: sic II. 977. III. 276. 282.

889 *Moles*] Corpus.

890 *Præterea, tum rarescit, &c.*] Altera causa motum adjuvans.

Scilicet, ut debet, qui semper mobilis exstat,
Per patefacta venit, penetratque foramina, largus;
Et dispargitur ad parteis ita quisque minutas
Corporis: heic igitur rebus fit utrimque duabus,
Corpus ut, ac navis velis ventoque, feratur.
  Nec tamen illud in hiis rebus mirabile constat,
Tantula quod tantum corpus corpuscula possunt
Contorquere, et onus totum convortere nostrum.
Quippe et enim ventus, subtili corpore tenuis,

pus fit etiam inane; et aër, qui, nimirum, ut par est illi, *est perpetuo in motu, copiosus advenit per meatus* sibi *apertos, quos ingreditur, et sic distribuitur ad singulas minimas partes corporis. Inde ergo accidit per duas res ex utraque parte, ut corpus moveatur, sicut navis* fertur *carbasis et vento. Neque tamen id admirabile videtur in hisce rebus, quod tam minuta corpora queant commovere tam ingens corpus, et circumagere tam ingens pondus; namque ventus,* qui *minutus constat ex tenui natura, propulsat et*

Cant.—892 *largis* Bodl.—893 *dispargitur* P. V. ed. Voss. L. B. et vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. *dispergitur* vulg. *quisque* Voss. vet. et L. B. *quasque* edd. vulg. —894 *Corpus* Mus. B. 2. *hinc* P. et edd. vulg. *his* Fab. Creech.—895 *Corpus* P. Bodl. *Corporis* reliqui. *uti, ut* edd. vulg. *ac* deest Cant. *hac* Gryph. marg. Bas. *hæc* Gif. Par. *nanis* V. ed. Th. Ra. *remis, ventoque* Gassend. Creech. —897 *possint* Voss. vet. Mus. B. 2. 3.—899 *tenuis s. c. ventus* Mus. B. 1.—

NOTÆ

894 *Rebus . . . duabus*] Nempe, et ex appetitione ac cognitione; et ex corporis rarefactione ac aëris ingressu. Hoc est, ex prima causa motus, et ex causa motum adjuvante. Scilicet non sola interna causa, sed et externa concurrit ad motum animalem, inquit Poëta.

895 *Ac* [*ut*] *navis velis, &c.*] Sic Lambinus; bene. Pareus vero minus bene, *corporis ut hæc navis, &c.* vulgata lectio, *corpus ut hac navis, &c.*

897 *Corpuscula*] Atomi, seu simulacra rerum tenuia, quæ advenientia feriunt animum et animam.

899 *Quippe et enim, &c.*] Quia mirabile hoc videtur ut minima corpuscula simulacrorum totum contorqueant corpus, rem exemplo confirmat. Aristoteles autem Mechan. cap. 7. rationem reddit, cur quanto antenna sit altius elata, tanto citius navis feratur eodem velo, eodemque vento. Quam tamen rationem ut bene noscas, operæ pretium est ut prius cognoveris cur vectis tantam vim habeat movendorum onerum gravissimorum. Est autem vectis palus ligneus seu ferreus rostratus, quem μόχλον Græci appellant. Itaque Vitruvius x. 8. docet quod onus manuum multitudo movere non valet, id vectis facile attollit, si illius rostrum oneri subdideris, caput vero depresserit vel unus homo. Cujus rei causa hæc est, quod pars prior vectis brevior ab ea pressione, quæ est loco centri, subit onus: et quia caput vectis longius ab ea pressione seu centro distans, cum per id ducitur, faciendo motus circinationem, ut aiunt, cogit pressionem paucis manibus oneris maximi pondus examinare. Semper enim quanto pars posterior vectis, i. e. ea, quæ est a centro ad vectis caput, quod a motore premitur, fuerit longior pri-

Trudit agens magnam magno molimine navem;
Et manus una regit quanto vis inpete euntem;
Atque gubernaclum contorquet, quo lubet, unum:
Multaque per trochleas, et tympana, pondere magno
Conmovet atque levi substollit machina nixu.
Nunc, quibus ille modis Somnus per membra quietem

agit ingenti impetu ingentem navim, et unica manus gubernat illam *progredientem quantalibet celeritate, et unus temo convertit illam quo lubet. Et per trochleas ac tympana machina agit et sursum attollit vel minimo molimine res multas*, quæ constant *ingenti pondere. Jam vero proferam quibus viis ille sopor aspergat re-*

900 *Trudita res* Mus. B. 2. *Trudita gens* V. ed. Th. Ra. *volumine* V. ed. Th. Ra. Bodl. *navim* Mus. B. 2.—901 *gerit* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra.—902 *gubernandum* V. ed. Bodl. Th. Ra. *gubernaculum* Cant. *qua* Mus. B. 2. *una* Gif. Par. *unus* P. Ald.—903 *trocleas* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Cant. *trudeas* Vind.—904 *subtollit* Mus. B. 2. *sustollit* vulg. *visu* V. ed. O. Ferr. Th. Ra. *nisi* Bodl. *nisu* vulg.—905 *quieteë* V. ed. *quiete* Voss. L. B. Mus. B. 2. 3.—906 *atque*

NOTÆ

ore, i. e. ea parte, quæ a centro ad rostrum vectis pertinet, tanto facilius onus movebitur.

His animadversis, facile intelligere est, cur velum vento inflatum celerrime navem moveat, antenna licet non procul absit a cacumine mali. Malus enim rationem vectis obtinet: mali sedes, seu calx, tenet locum pressionis seu hypomochlii: ventus, qui velum implet, est veluti motor. Itaque si antenna longissime absit a sede mali, citissime feretur navis. Linea enim, quæ longius abest a centro, majorem circulum describit: circulus vero ut quisque est maximus, ita celerrime movetur.

901 *Et manus una, &c.*] Sic Vitruvius ibid. et Arist. Mechan. VI. hanc reddunt causam, quod gubernaculum obtineat locum vectis; navis vero locum oneris; gubernator vero locum motoris; cardines denique, in quibus vectitur gubernaculum, locum pressionis seu hypomochlii.

903 *Trochleas*] Trochlea machina est tractorii generis, cum æreo aut ligneo orbiculo, qui per axem brevem versatur trajecto fune ductario. Gallice *poulie*. Sic dicitur a trochis seu rotis. Isidor. etym. XIX. 2.

Tympana] Tympanum, quod Græci γέρανον appellant, genus est rotæ magno circuitu præditæ, cujus axis fune obvolvitur, interea dum homines eam circumagunt quasi ascendentes, pro gradibus certas regulas affixas, quibus pedes infigunt. Gallice *gruë*.

904 *Substollit*] Sursum tollit. Sic Plaut. Cistell. 'Amiculum hoc sustolle saltem.' Et Catull. de nupt. Pel. et Thet. 'Dulcia ne mœsto sustollens signa parenti.' Cicero in Arat. 'Istius in Boream quod se sustollit acumen.'

905 *Nunc, quibus ille modis, &c.*] His 58. vss. seqq. disputat Poëta de somno, qui nobis per membra irrigat quietem. Sed priusquam modum nobis explicet, quo somnus fiat, his 9. vss. prioribus attentum sibi postulat auditorem; monetque se suaviloquis potius, quam multis versibus rem esse expediturum. Sicut enim, inquit, parvus cycnorum cantus dulcior est, quam ingens clamor gruum, ita sua-

Inriget, atque animi curas e pectore solvat,
Suavidicis potius, quam multis, versibus edam;
Parvus ut est cycni melior canor, ille gruum quam
Clamor, in ætheriis disparsus nubibus austri.
Tu mihi da tenueis aureis, animumque sagacem:
Ne fieri negites, quæ dicam, posse: retroque
Vera repulsanti discedas pectore dicta:
Tutemet in culpa quom sis, neque cernere possis.
  Principio, somnus fit, ubi est distracta per artus
Vis animæ; partimque foras ejecta recessit,
Et partim contrusa magis concessit in altum:

quiem per artus nostros, *et adimat e corde solicitudines mentis*; dicam autem hoc *carminibus potius suaviloquis, quam pluribus, sicut tenuis cantus cycni dulcior est, quam illa vox horrida gruum*, quæ *diffusa per aëria nubila Noti* auditur. *Tu* vero *prœbe mihi teneras aures, et mentem solertem; ne neges ea, quæ* te *docebo, posse fieri, neve retrocedas, animo* tuo *rejiciente vera verba* mea, *ut non queas videre quod tu ipse sis in errore. Primum sopor fit, cum facultas animæ dispersa est per membra, et* cum *partim emissa foras decessit, et partim compacta magis recepit se*

deest V. ed. *curaï se* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *cura se* Cant. *curas se* Ferr.—910 *da* deest Mus. B. 3. *animamque* V. ed. Th. Ra.—911 *Nec* Mus. B. 1. 2. *retorque* Vind. V. ed. Th. Ra. *retorquæ* Bodl.—912 *Vera re pulsanti* Ferr. *Verare pulsanti* V. ed. Th. Ra. *discedant* Mus. B. 1. P. in not. *pectora* Bodl. *discedans* Ferr.—913 *Tutimet* P. Bodl. Bas. marg. *Tu timet* V. ed. Th. Ra. Ald. *Tu tumet* Mus. B. 2. *Trutines* Mus. B. 3. *neque* Vind. Bodl. Voss. L. B. O.

NOTÆ

vidica parva carmina placebunt magis, quam multa inconcinna oratio.

906 *Inriget*] Antique pro irriget. Sic autem Virg. loquitur Æn. I. 'Placidum per membra quietem Irrigat.' Et Persius Sat. V. 'irriguus somnus;' metaphora ducta a plantis, quæ irrigatæ crescunt. Sic corpora somno quasi irrigata vigent.

907 *Suavidicis potius, &c.*] Hi 3. vss. positi sunt jam supra vs. 181.

910 *Tu*] Supp. o Memmi, quem edocet.

911 *Negites*] Crebro neges; frequentativum verbum.

914 *Principio, somnus, &c.*] His itaque 13. vss. seqq. primum docet somnum fieri, cum membra dissolvuntur fluuntque ob animæ vim labefactatam. Sic autem argumentatur: Somno sensus nostri impediuntur: at sensus, qui sunt in nobis, fiunt opera animæ: igitur necesse est, cum dormit animal, ut ejus anima partim foras ejecta recesserit, partim in penetrales corporis sedes altius concesserit, partim per membra distracta dispersa sit. Neque enim vult totam animam, dum dormit animal, e corpore ejectam esse; alias enim, nisi remaneret aliqua pars animæ superstes, non esset unde post somnum revivisceret animal, ac ejus sensus omnes. Rem illustrat exemplo. Sicut enim ignis in cinere sepultus non omnino extinguitur: ita nec anima tota extincta est in animali dormiente.

916 *Partim contrusa, &c.*] Sic fere

Dissolvuntur enim tum demum membra, fluuntque.
Nam dubium non est, animai quin opera sit
Sensus hic in nobis; quem quom sopor inpedit esse,
Tum nobis animam perturbatam esse putandum est,
Ejectamque foras; non omnem; namque jaceret
Æterno corpus perfusum frigore leti,
Quippe ubi nulla latens animai pars remaneret
In membris, cinere ut multa latet obrutus ignis;
Unde reconflari sensus per membra repente
Possit, et ex igni cæco consurgere flamma.
  Sed, quibus hæc rebus novitas conflatur; et unde
Perturbari anima, et corpus languescere, possit;
Expediam: tu fac, ne ventis verba profundam.

interius. Tunc enim partes corporis tandem quasi *disjunguntur, et elabuntur. Etenim non est dubium, quin hic sensus* noster *maneat in nobis beneficio animæ: quem* sensum *existere ubi somnus prohibet, tunc credendum est animam* nostram *turbatam esse* in *nobis, et emissam extra* corpus, *non* quidem *totam; namque corpus remaneret irrigatum sempiterno frigore mortis; quoniam nulla pars animæ abscondita restaret in artubus* nostris, *veluti ignis latitat obtectus* sub *plurima cinere, ex qua* parte animæ latitanti *sensus queat subito refici per artus, sicut flamma* potest *surgere ex latenti igne. Verum edocebo* jam *quibus rationibus hæc novatio fiat, et ex quibus rebus anima æque ac corpus queat torpescere. Tu interim effice*

Mus. B. 1. 2. 3. V. marg. 1. *nec* Cant. *ne* vulg.—917 *dum* V. ed. Th. Ra.—918 *qum* Th. Ra.—919 *hic* deest Mus. B. 2. *tum sopor* Mus. B. 1.—924 *multo* Gif. marg. Gryph. *obrutis* Bas.—926 *et* pro *ut* Cant. *tecto consurgere* P. Ald. *tacto* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl.—927 *confletur* edd. vulg.—928 *Perturbata* Bodl.

NOTÆ

Aristoteles lib. de somno, ubi ait somnum esse coitionem calidi in intimis partibus, et ejus naturalem ab adverso frigore circumfuso compressionem, quia calidum ab humore exhalationis revertentis ad interiora repellitur ac detruditur. Sic Plin. lib. XI. cap. ult. ait, 'Somnum esse animi in sese medium recessum.'

In altum] In penetrales et intimas sedes. Sic vs. 861. et alibi passim.

922 *Perfusum frigore leti*] H. e. exanimum.

924 *Cinere multa*] Sic Nonius ait nomen 'cinis' esse fœminini generis apud Cæsarem, Catullum, et Calvum. Calvo quidem dicitur, 'fulva cinis:' 'ipsa cinis.' Catullo ad Manlium, 'acerba cinis.' Vulgo tamen masculini generis est.

926 *Consurgere*] Supp. possit, quod repetendum est.

927 *Sed, quibus hæc rebus, &c.*] His interim 3. vss. monet se dicturum, quibus rationibus fiat ut anima partim foras ejici, partim in intimas corporis sedes contrudi, partimque per membra dispergi possit; ac tota simul cum corpore languescat.

Hæc novitas] Hæc animæ mutatio.

929 *Ne ventis verba profundam*] H. e. tu fac ut verba mea ad aures tuas perveniant, et in animo tuo penitus insideant, non autem abs te respuan-

Principio, externa corpus de parte necessum est,
Aëriis quoniam vicinum tangitur auris,
Tundier, atque ejus crebro pulsarier ictu:
Proptereaque, fere res omnes aut corio sunt,
Aut etiam conchis, aut callo, aut cortice, tectæ.
Interiorem etiam partem spirantibus aër
Verberat hicc' idem, quom ducitur, atque reflatur.

ne fundam dicta mea *auris* aëriis. *Primum* igitur *oportet ut corpus percutiatur* aëre *in exterioribus* suis *partibus, siquidem propinquum contingitur flatibus ætheriis; et ut frequenti plaga illius aëris propellatur. Et idcirco res pæne cunctæ sunt involutæ vel corio, vel seta, vel conchis, vel callo, vel cortice. Hic idem aër, cum trahitur, et respiratur* ab animalibus *spirantibus, contundit quoque intrinsecam*

—930 *æterna* V. ed. Th. Ra. O. *recessum* Vind.—931 *Aëris* Mus. B. 2. O.—932 *Trudier* Delph.—933 *Propterea quod* Vind. Ferr. V. marg. 1. *Propterea quo fore* V. ed. Th. Ra. *omnis* Cant.—934 *etiam conchis, aut* Voss. vet. et L. B. *etiam conclusæ ut* P. Ald. *etiam conclusa ut* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1. *cute conclusæ aut* O. Cant. *seta aut conchis aut* Mus. B. 1. *ante conclusæ* P. in not. Gryph. Nard. *callo* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Ald. *gallo* Mus. B. 2. Ferr. V. ed. Th. Ra. *tactæ* V. ed. Th. Ra. *rectæ* Mus. B. 2.—936 *hoc* Mus. B. 2. *inflatur* quidam.—938 *Pervenial* Mus. B.

NOTÆ

tur. Sic loquuntur Horat. Catull. et alii poëtæ.

930 *Principio, externa corpus, &c.*] His itaque 21. vss. seqq. sic explicat rationem, qua corpus languescat, et in soporem abeat. Exorditur autem ab aëre tum circum verberante corpus, cum intus ducto et reflato ab animalibus. Is enim exteriores corporis partes, quibus vicinus est, crebro feriat necesse est: intus vero spiratus ferit pariter viscera; quo fit, ob duplicem hanc plagam, ut posituræ principiorum disturbentur, ac totius corporis atque animæ ruina sequatur; pars enim animæ inde elicitur: pars introrsum cedit: pars distracta per artus nequit sibi esse conjuncta, ita ut mutuam nequeat præstare operam. Igitur mutatis motibus sensus abit ac anima: et quia non superest, quod jam suffulciat corpus, hoc debile cadat necesse est.

932 *Tundier* [*Trudier*] Poëtice pro trudi. Sic pulsarier, pro pulsari.

933 *Proptereaque, fere, &c.*] I. e. ut res sint ab injuria aëris externi tutæ ac munitæ, teguntur aut corio, aut seta, &c. Uberius hanc rem persequitur Cicero de N. Deor. II. 'Animantium,' inquit, 'aliæ coriis tectæ sunt, aliæ villis vestitæ, aliæ spinis hirsutæ; pluma alias, alias squama videmus obductas,' &c. Sic Plin. lib. VII. Procem. 'Ante omnia unum animantium cunctorum alienis velat opibus: ceteris varie tegumenta tribuit, testas, cortices, coria, spinas, villos, setas, pilos, plumam, pennas, squamas, vellera,' &c.

934 *Aut etiam* [*Aut seta, aut*] *conchis*] Sic Lambin. At Pareus, *Aut etiam conchis.*

936 *Quom ducitur, atque reflatur*] H. e. cum attrahitur atque respiratur, seu redditur.

Qua re utrimque secus quom corpus vapulet, et quom
Perveniant plagæ per parva foramina nobis
Corporis ad primas parteis, elementaque prima;
Fit quasi paullatim nobis per membra ruina:
Conturbantur enim positure principiorum
Corporis atque animi; sic, ut pars inde animai
Eliciatur, et introrsum pars abdita cedat;
Pars etiam, distracta per artus, non queat esse
Conjuncta inter se, neque motu mutua fungi:
Inter enim sæpit cœtus natura, viasque;
Ergo sensus abit, mutatis motibus, alte.
Et, quoniam non est, quasi quod subfulciat artus,

partem eorum. *Quapropter, quoniam corpus verberatur prope* ex *utraque parte, et quoniam ictus adveniunt nobis* usque *ad primas partes, et* usque ad *prima principia per minimos meatus, clades veluti pedetentim sequitur nobis per artus. Namque* omnes *situs primordiorum corporis et mentis ita perturbantur, ut hinc pars* una *animæ expellatur, et pars* altera *latens concedat intus: pars* alia *quoque dispersa per membra non possit esse sibi connexa, nec agere mutuo motus* suos; *etenim natura intercipit meatus, et iter. Igitur* sic *motibus* atomorum *commutatis introrsum sensus recedit. Et quia non est, quod quasi sustineat membra, corpus efficitur*

2. *per* deest Mus. B. 2.—942 *sicuti* Ferr. Vind. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 3. *sicut* V. marg. 1. *fit uti* Voss. vet. O. Cant. *sic* omisso *ut* Mus. B. 2.—943 *Ejiciatur* edd. vulg.—944 *querit* V. ed. Bodl. Th. Ra.—945 *nec* Vind. Mus. B. 1. et edd. vulg. *fongi* Mus. B. 1.—946 *sepit et* P. Ald. *sepe* Vind. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. *sæpe et* V. ed. Th. Ra. Ferr. *sepsit* Cant. *coctus* V. ed. Th. Ra. *coitus* Gif. Par. *sæptus* Mar. *septus* Gryph. Nard. Bas. marg. *aditus* edd. vulg.—947

NOTÆ

937 *Utrimque*] Intus et extra.

Secus] Male; perperam.

939 *Primas parteis*] Primordia, atomos.

Elementa prima] Principia, atomos.

941 *Principiorum*] Atomorum.

942 *Inde*] Ex animo et corpore, per quod dissita est anima. Quæ autem sententia continetur his 3. vss. eadem posita fuit supra vs. 914. et seqq. et iterum infra vs. 956. et seqq.

945 *Mutua*] Mutuo. Sic II. 75. 'Inter se mortales mutua vivunt.'

946 *Inter enim sæpit*] Tmesis, intersæpit enim.

Cœtus [*Aditus*] Lamb. bene; neque enim te movere debet syllaba brevis ante vocalem, cum hoc familiare sit interdum Lucretio, et aliis etiam poëtis. Gifanius, *Coitus*, quia in quibusdam Codicibus legitur *cœtus*: aut *septus*.

947 *Sensus abit*] Quippe quia, mutatis atomorum positoris in corpore intrinsecus, ipsa recedit anima, quæ dat sensiferos motus.

Mutatis motibus] Supp. principiorum, seu atomorum.

Alte] Intus, intrinsecus, vs. 916.

Debile fit corpus, languescuntque omnia membra;
Brachia, palpebræque, cadunt; poplitesque cubanti
Sæpe tama submittuntur, viresque resolvunt.
  Deinde, cibum sequitur somnus, quia, quæ facit aër,
Hæc eadem cibus, in venas dum dičitur omneis,
Ecficit: et multo sopor ille gravissumus exstat,

languidum, et artus cuncti deficiunt, brachia et cilia concidunt, et genua deficiunt. Præterea sopor consequitur alimentum; quia alimentum efficit eadem, quæ aër efficit, *cum distribuitur in omnes venas; et ille somnus est arctissimus, quem carpis,*

udit mutatus P.—949 *languescuntque* Voss. vet. et L. B. *languescunt* reliqui.—950 *poplitesque procumbunt* edd. vulg. *procubant* Gif. Par.—951 Deest Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Delph. *tamen* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. et Mss. omn. *tama* Voss.—952 *sæpe facit* V. ed. Th. Ra.—953 *cum diditur* Cant.—954 *Efficitur*

NOTÆ

950 *Brachia, palpebræque, &c.*] Ita Lambinus, Pareus, et Gifanius; at Joan. Nardus ex veteribus codicibus non solum mutat hunc versum, sed et alium addit: *Brachia palpebræque cadunt, poplitesque cubanti Sæpe etiam summittuntur; viresque resolvunt*. Quia vero nihil ad sensum addit, nos delendum hunc versum censemus.

952 *Deinde, cibum sequitur, &c.*] His 8. vss. alteram somni causam reddit. Scilicet quia alimentum, dum per corpus distribuitur, idem præstare experimur, quod aër irrepens atque percutiens: quin majores etiam infert ictus, quo firmior est illi compages. Hinc sopor a cibo inductus arctior videtur; scilicet, quia pars animæ altius conjicit se introrsum: pars altera largior abit foras: pars vero cetera superstes ac per membra distracta divisior restat inter se. Idem scribit Aristoteles lib. de somn. et expergef. Nempe cibi et potus halitus humidos sursum ferri, qui, ubi supernum in locum pervenerint, tunc, quia sunt graves et corporei, deorsum recidunt, et una secum calorem vitalem nativum, qui sua sponte sursum fertur, corripiunt, et ad interiora detrudunt. Quo facto creatur somnus. Itaque a cibo somnus altissimus et gravissimus esse solet. Item a labore, quia labor liquefacit et quasi tabefacit corpus. Quod autem ex corpore liquescente deteritur, est veluti cibus non coctus. Vulgo autem somnus videtur esse quædam sensuum externorum feriatio: sensuum autem externorum operatio videtur per vigiliam peragi, quod ubi nervi sensorii, transmissis a cerebro spiritibus, turgentes feriuntur a speciebus rerum, ipsi spiritus resilitione quadam versus cerebrum degenti interius facultati impressionem faciunt; unde, nisi facultas interior advertat, nulla sensatio fit. Quod cum ita sit, talis feriatio ideo contingit, quod orificia nervorum flaccescant, ac ea ratione obturentur: sicque, nervis non amplius spirituum affluxu turgentibus, sed relaxatis potius, tum membra labascant, tum spiritus non amplius versus cerebrum resiliant, nec ad facultatem usque interiorem acceptos externe ictus propagare possint. Sed hæc longioris sunt disputationis, quam nostra brevis isthæc interpretatio patitur.

Quem satur, aut lassus, capias; quia plurima tum se
Corpora conturbant, magno contusa labore.
Fit ratione eadem conjectus parte animai
Altior, atque foras ejectus largior ejus;
Et divisior inter se, ac distractior, intus.
Et, quo quisque fere studio defunctus adhæret;
Aut quibus in rebus multum sumus ante moratei,
Atque in ea ratione fuit contenta magis mens;

cum es vel *saturatus, vel fatigatus; quia tunc plurima primordia agitant sese percussa magno impetu. Ob eandem causam recessio abstrusior animæ fit etiam, et copiosior emissio ejus extra* corpus, *et* fit ipsa *inter se disjunctior et separatior intrinsecus. Et cui exercitio quisque ferme detentus adjungitur; vel quibus in rebus antea plurimum hæsimus; et qua in re animus* noster *fuit magis attentus; vide-*

---

multo Voss. vet. sed corr.—955 *capias* deest Cant. *captas* Bas. *qui* pro *quia* V. ed. Th. Ra.—956 *concussa* Cont. *concusa* Gif. Par. P. *contufa* Ald.—957 *porro animaï* P. et edd. vulg.—958 *Artior* Voss. marg. *formas* Mus. B. 2.—959 *clivosior* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *divitior* Gryph. *se* deest V. ed.—960 *At quod* Voss. vet. *quoi* edd. vulg. *defunctus* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *devictus* P. in not. *devinctus* vulg.—962 *in qua ratione* edd.

NOTÆ

957 *Conjectus animai altior, &c.*] H. e. anima cogitur et contruditur in altiores seu interiores aut abstrusiores partes.

960 *Et, quo quisque studio, &c.*] Hactenus de somno: nunc de somniis disputaturus est ab hoc versu ad finem usque hujus libri. Quia vero parum soliciti fuerunt interpretes de connexione hujus disputationis de somniis cum superiori de somno, operæ pretium mihi visum est prius Lucretii quæ mens fuerit exponere. Ea autem fuisse mihi videtur, ut probet perpetua quoque animum angi perturbatione in somno, unde diuturnior sopor etiam fiat. Percutitur enim animus per soporem simulacris rerum, quæ vel ex officio, vel mora, vel studio, vel attentione nobis gratæ fuerunt per vigiliam. Neque mirum; namque et vigilantibus iis, qui diu studio alicui incubuerint, idem vel invitis etiam contingit. Somniant et cetera animalia in somno, moventur, sudant, anhelant, ac vociferantur; quæ quidem perturbationes non parum viribus detrahunt; adeo ut sæpe homines ipsi, ut ait Lucretius, 'ex somno, quasi mentibu' capti, Vix ad se redeant permotei corporis æstu.' His itaque 65. vss. prioribus plurima somnia narrat, quæ solent somniare homines per somnum; et quorum causam præcipuam refert ad varia hominum studia, quibus incumbunt homines per vigiliam; ad moram, per quam nimis rebus morantur; et ad mentis attentionem, in qua magis contenti sunt. Cum igitur, ut ait Aristoteles, somnia sint reliquiæ rerum earum, quas nos vigilantes sensu percipimus; cumque ea, quæ a vigilantibus sensu percepta sunt, non statim, ut sensus afficere desierunt, evanescant, sed aliquantisper maneant, non est mirum dormientibus nobis earum rerum imagines objici, quas vigilantes aut egimus, aut locuti sumus, aut cogitavimus.

In somnis eadem plerumque videmur obire:
Caussidicei caussas agere, et conponere leges;
Induperatores pugnare, ac prælia obire;
Nautæ contractum cum ventis degere bellum;
Nos agere hocc' autem, et naturam quærere rerum
Semper, et inventam patriis exponere chartis.
Cætera sic studia, atque artes, plerumque videntur
In somnis animos hominum frustrata tenere:
Et queiquomque, dies multos, ex ordine ludis
Adsiduas dederint operas, plerumque videmus,
Quom jam destiterunt ea sensibus usurpare,

mur sæpe in sopore facere res easdem. Advocati videntur sibi *causas agere, et conciliare leges: Imperatores præliari, et committere certamina: nautæ agitare bellum*, quod *cum ventis comparaverunt: nos vero* poëtæ *facere hoc* ipsum, quod facimus, nempe *non solum investigare perpetuo naturam rerum, sed etiam exponere* illam *repertam papyris patriis. Ita reliqua studia et disciplinæ videntur sæpe occupare falso mentes hominum in soporibus, et quivis continuas curas dediderint* per *plurimos dies spectaculis, cernimus sæpe illos, ubi jam desierint, percipere eas res*

vulg.—963 *somniis* Mus. B. 3. *videtur* Mus. B. 2. *videntur* Mus. B. 3. Cant. *videantur* V. marg. 1.—964 *componere lites* quidam.—966 *degerere* Voss. vet. Gif. Par. Gryph. *cernere* Fab. Bip. Hav. *duellum* Bodl. *velum* Voss. vet. *vellum* Ferr. V. ed. Th. Ra.—967 *Nos autem hoc agere* Mus. B. 2.—969 *arces* V. ed. Th. Ra.—971 *homines* pro *dies* Mus. B. 2. *multas* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—972 *dederit* O. Mus. B. 2. *dederunt* edd. vulg.—973 *desti-*

NOTÆ

964 *Caussidicei caussas agere, &c.*] Supp. videntur.

Conponere leges] H. e. conferre, comparare, vel dissidentes conciliare leges. Sunt qui legunt, *lites*, pro *leges*.

965 *Induperatores*] Imperatores. Sic v. 1226. Alii legunt *Endoperatores*. Sic Ennius lib. VII. annal. apud Cicer. 'Omnis cura viris, uter esset Endoperator.'

966 *Degere*] Compositum ex præpos. de, et ex verbo, ago; quasi deagere, h. e. agere, gerere, et usque in finem ducere. Gifanius legit, spreta omni mensura, *degerere bellum*, quasi gerere, particula quippe, de, auget significationem.

Bellum] Alii, *velum*.

967 *Nos agere hocc'*] Nimirum, quærere rerum naturam.

968 *Patriis . . . . chartis*] H. e. Latinis versibus. 'Chartis' pro 'libris,' aut pro 'versibus' in charta scriptis.

970 *Frustrata*] Decipientia: vel falso, frustra.

971 *Et queiquomque, &c.*] H. e. Et quicumque per dies aliquot spectaverint tragœdos, aut comœdos, eosque recitantes audiverint, ubi desierunt spectare et audire illos, tamen sibi videntur eosdem audire cantores, tibicines aut fidicines.

973 *Sensibus usurpare*] Nimirum oculis ac auribus percipere. Sic I. 64. 301. &c.

Reliquäs tamen esse vias in mente patenteis,
Qua possint eadem rebus simulacra venire.
Per multos itaque illa dies eadem obvorsantur
Ante oculos, etiam vigilantes ut videantur
Cernere saltanteis, et mollia membra moventeis;
Et citharæ liquidum carmen, chordasque loquenteis,
Auribus adcipere; et consessum cernere eumdem,
Scenaique simul varios splendere decores.
Usque adeo magni refert studium, atque voluntas;
Et quibus in rebus consuerint esse operatei
Non homines solum, sed vero animalia cuncta.
Quippe videbis equos forteis, quom membra jacebunt
In somnis, sudare tamen, spirareque, semper;

sensibus, et tamen reliquos meatus esse apertos in animo, quibus eædem imagines rerum queant accedere. Igitur res illæ eædem objiciuntur ob oculos per plurimos dies, ita ut *vigilantes quoque videantur videre saltatores, et eos qui agitant flexiles artus; et percipere auribus clarum sonum et resonantes fides citharæ; et videre eundem cœtum, et una diversos ornatus scenæ splendescere. Tanti voluntas et studium* in hac re *est momenti, et* adeo refert *in quibus rebus soliti fuerint esse occupati, non homines modo, verum etiam omnes animantes. Namque cernes equos feroces, ubi artus* illorum *conquiescent, sudare tamen in sopore, et plerumque anhelare, et*

terunt Voss. vet. et L. B. Gif. Par. *destiterint* vulg.—974 *At reliquias* Gif. Par. *At reliquas* Gryph. Delph. Nard. Bas. *Relliquias* P. O. Cant. Ald. *Relliquas* Mus. B. 2.—975 *possunt* Voss. L. B. *rebus* V. ed. Th. Ra. Bodl. *rerum* vulg.—976 *Per multos* P. V. ed. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Permultos* vulg. *cadere* pro *eadem* Mus. B. 1. *observantur* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3.—977 *videamur* V. marg. 1.—980 *consessum* Mus. B. 2. et edd. vulg. *concentum* P. in not. *consensum* reliqui.—981 *Scenentque* V. ed. Th. Ra. *In scena atque* Mus. B. 3. *Nunc scenam atque* Cant. *decoros* Mus. B. 2.—982 *referunt* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *refert* P. in not. *que* pro *atque* Mus. B. 2.—984 *animalia solum* Mus. B. 2.—985 *equos* deest Mus. B. 2.—986 *suadere* V. ed. Th. Ra. *sæpe* pro *semper* P. Mus. B. 2. 3. et

NOTÆ

974 *Reliquäs, &c.*] *At reliquas, &c.* Lamb. bene. Nonnulli: *Relliquias tamen esse vias in mente patentes.* Quasi vias pro viæ usurpetur, ut apud Ennium annal. VII. et apud Livium escas, monetas, pro escæ, monetæ.

979 *Loquenteis*] Metaphorice. I. e. sonantes. Sic Catullus carm. ad Phasel. de arbore vento agitata: 'Loquente sæpe sibilum edidit coma.'

981 *Decores*] Species venustas ac decoras; ornatus, ornamenta; Gallice, *Décorations de Théâtre.*

982 *Usque adeo magni, &c.*] H. e. usque adeo interest, quo quisque studio teneatur, ac qua sit voluntate. Vel usque adeo magnum momentum affert cujusque studium ac voluntas.

983 *Operatei*] Versati, occupati.

Et quasi de palma summas contendere vireis.
[Aut quasi carceribus patefactis sæpe quiete.]
  Venantumque canes in molli sæpe quiete
Lactant crura tamen subito, vocesque repente
Mittunt, et crebro reducunt naribus auras,
Ut vestigia si teneant inventa ferarum;
Expergefacteique sequuntur inania sæpe
Cervorum simulacra, fugæ quasi dedita cernant;
Donec discussis redeant erroribus ad se.
At, consueta domu, catulorum blanda propago
Discutere et corpus de terra conripere instant;
Proinde, quasi ignotas facies atque ora tuantur.
Et, quo quæque magis sunt aspera seminiorum,

tunc temporis *eniti totis viribus plerumque* in *somno, ut si* contenderent *de victoria, carceribus* ipsis *veluti apertis. Et plerumque canes venatorum in dulci somno extemplo* videntur *movere crura, et emittunt subito clamores, et retrahunt frequentes flatus aëris, quasi invenerint, et insequantur vestigia ferarum; et excitati e somno plerumque insequuntur vanas imagines cervorum, veluti videant* illas *fugientes, usquedum dissipatis erroribus reducuntur ad seipsos. Verum adulatrix proles minorum canum, quæ solita est vivere domi, insistunt plerumque dissipare tenuem et celerem somnum ex oculis, et attollere corpus de humo, æque ac si videant vultus ac ora* sibi *incognita. Et quo magis quæque primordia illorum sunt impolita, eo ma-*

edd. vulg. *spirare tamen sudareque* Bas.—987 *palmis* Gif. marg. Bas. P. V. marg. Bodl. Voss. L. B. Fert. Th. Ra. Ald. *palmas* Voss. vet. *plumis* Mus. B. 1. *concedere* Mus. B. 2. 'Qui sequitur, vs. uncinis circumsæptum volui, ut adulterinum et insititium.' *Wakef.*—988 *Venatum* P. V. ed. O. 'H. vs. in omnibus præter P. Vind. Mus. B. 1. abest huic loco, sed inseritur in aliis, opinor, ut in nostris, post vs. 997. cum quatuor seq.' *Wakef.*—989 *Lactant* V. ed. *Jactant* edd. vulg. *canes subito* Voss. marg.—990 *crebras* Vind. Mus. B. 1. 2. 3. et edd. vulg.—991 *Ut* P. V. ed. Mus. B. 2. Cant. *Et* reliqui. *juventa* V. ed. Th. Ra. —992 *sequantur* P. *secuntur* Mus. B. 3. *sequntur* Cant.—993 *Corvorum simulata* Ferr. V. ed. Th. Ra. *fuga* V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *quasi dedita* P. Vind. Cant. Ald. Hav. Bip. Delph. *quasiddita* vel *quas iddita* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Th. Ra. *quasi addita* O. *quas addita* V. marg. 1. Ferr. *quæ dedita* Mus. B. 1. *quasi subdita* Mus. B. 2. *quasi abdita* Mus. B. 3.—994 *erroribus* Mus. B. 1. *terroribus* reliqui.—995 Post h. vs. inseritur: *Degere, sæpe levem ex oculis, volucremque soporem* Lamb. et edd. vulg.—999 *Et quam*

NOTÆ

987 *De palma*] De victoria.

988 *Aut* [*Tunc*,] *quasi carceribus*] Quibusdam videtur hic versus nothius. Quanquam sic nos interpungi curavimus, [i. e. *s. c. vires, Tunc, q. c. patefactis, s. quiete.*] ut abs re esse non videatur.

994 *Erroribus*] Lamb. bene. Pareus et alii, *terroribus;* minus probata lectio.

996 *Conripere*] Corripere. Sic III. 164. Sic Virg. Æn. III. 'Corripio e stratis corpus,' &c.

997 *Tuantur*] Tertiæ conjug. Sic vs. 361. et alibi.

999 *Seminiorum* [*Semina*] Atomi.

Tam magis in somnis eadem sævire necessum est.
At variæ fugiunt volucres, pinnisque repente
Solicitant Divom nocturno tempore lucos,
Adcipitres somno in leni si prælia pugnasque
Edere sunt, persectantes, visæque volantes.
Porro, hominum mentes, magnis quæ motibus edunt,
Magna itidem sæpe in somnis faciuntque, geruntque.
Reges expugnant, capiuntur, prælia miscent;
Tollunt clamorem, quasi si jugulentur ibeidem.
Multei depugnant, gemitusque doloribus edunt;
Et, quasi pantheræ morsu, sævive leonis,
Mandantur, magnis clamoribus omnia conplent.
Multei de magnis per somnum rebus loquuntur:

gis in sopore oportet ut eadem sint sæva. Multæ etiam aves confugiunt, ac subito turbant alis suis sacra *nemora Deorum* de *nocte; quasi nempe accipitres visæ sint volitantes in* medio *dulci sopore, et pergentes agere pugnas et bella* adversus illas. *Ceterum quantas res animi hominum agunt* in somno *magnis impetibus! Plerumque enim agunt et efficiunt res magnas in sopore: bellum gerunt adversus reges, captivi fiunt, conferunt pugnas: edunt vociferationes, ut si occiderentur ibi, ubi sunt: plures dimicant, et* præ *cruciatibus cient luctus: et, ut si devorentur morsu pantheræ vel crudelis leonis, implent omnia* loca circum *ingentibus vociferationibus. Plurimi loquuntur per soporem de negotiis magni momenti, et plerumque indicave-*

edd. vulg. *semina eorum* Mus. B. 1. *seminorum* Mus. B. 2. 3. *semina rerum* Creech. *semiviorum* V. ed. Th. Ra.—1000 *eodem* Mus. B. 2. *se jure* V. ed. Th. Ra. Ald. *necesse* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. *recessus* Vind.—1001 *Et* Mus. B. 2. *pennis* O. Mus. B. 2. 3.—1003 *summo* Mus. B. 3. *levi* V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. Gryph. Nard. Bas. *sic* P. Ald. *se* Mus. B. 2. Vind. *que* deest Voss. vet. et L. B.—1004 *Adere sunt perfectantes* Nard. *visæ atque* P. Ald. *vis æque* V. ed. Th. Ra. *vis aquæ* Ferr.—1005 *montes* V. ed. Th. Ra. *magnisque* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. Cant. *magis quæ* Mus. B. 2. *montibus* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Th. Ra.—1007 *etenim* Vind. et edd. vulg.—1008 *clamorem* P. Mus. B. 3. Cant. Ald. *clamore* Vind. V. ed. Th. Ra. *clamores* vulg.—1009 *ædunt* V. ed. Th. Ra.—1010 *sævi ire* V. ed. Th. Ra. *sævique* Mus. B. 2. 3. *sevire* Cant. et in marg. *seu ore.*—1011 *Mandant* V. ed. Th. Ra. *Inundantur* Mus. B. 2. *Manduntur* Mus. B. 3.—1012 Deest

NOTÆ

1002 *Divom lucos*] Divorum nemora sacra. Lucus quippe locus est arboribus consitus, opacus, et alicui Deo consecratus creditur. Itaque noctu somniantes aves in lucis opacis interdum imaginantur sibi bellum inferri ab accipitribus; quo timore percitæ volitant per lucos.

1003 *Adcipitres*] Usurpatur hæc vox in fœmin. genere a Lucretio. Sic Nonius profert hunc versum, ut ostendat vocem Accipiter interdum usurpari in fœminino genere.

1005 *Porro, hominum, &c.*] Redit jam ad hominum somnia.

1012 *Rebus* [*Rebu'*] Pro *rebus*, dempta litera *s*, metri causa, ut sæpo monui.

Indicioque sui facti persæpe fuere.
Multei mortem obeunt: multei, de montibus altis
Ut quei præcipitent ad terram, corpore toto
Exterruntur; et ex somno, quasi mentibus captei,
Vix ad se redeunt, permotei corporis æstu.
  Flumen item, sitiens, aut funtem propter amœnum
Adsidet, et totum prope faucibus obcupat amnem.
Purei sæpe, lacum propter, seu dolia curta,
Somno devinctei, credunt se extollere vestem:
Totius humorem saccatum corporis fundunt;

runt id, quod egerunt. Plurimi videntur sibi *fungi mortem; plurimi, ut si se præcipites agant de summis rupibus ad terram toto corpore, perterrentur, et de sopore veluti mentis egentes vix revertuntur ad se,* adeo *concussi* fuerunt *motu corporis. Similiter is qui sitit* videtur *adesse juxta fluvium, vel fontem gratum, et haurire faucibus fere totum fluvium. Pueri obruti sopore nonnunquam putant se attollere vestimenta* sua *juxta lacum aut dolia brevia, ut effundant liquorem, qui per totum corpus* illorum *quasi per saccum percolatus est; cum* tamen vestes *Ba-*

P. *M. d. m. rebus persæpe l.* Mus. B. 1.—1013 *Judicio* V. ed. Th. Ra. *fati* P. Bodl. Ferr. Ald. Gryph. marg. Bas. marg.—1015 *Ut quasi* Sus. Voss. vet. V. marg. *Et quasi* Bodl. *Se quasi* P. Vind. et edd. vulg.—1016 *Exterruntur* V. ed. Bodl. Cant. Th. Ra. *Exteruntur* Ferr. *Externuntur* O. *Exterrentur* reliqui. *montibus* P. Bas. marg.—1017 *promoti* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *per mori* Cant. *æstus* Gif. Par.—1018 *Fulmen* Mus. B. 2. *satiens* Vind. *saliens* Mus. B. 2.—1019 *sæpe* pro *prope* Mus. B. 2.—1020 *Purei* vel *Puri* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. *Puris* Mus. B. 3. *Pueri* Bodl. Cant. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. Cout. *Multi* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *Peiri* Voss. marg. *Pusi* Lamb. Delph. *jacum* Vind. *jacunt* Mus. B. 2.—1021 *devicti* P. O. Mus. B. 2. *se* deest Mus. B. 3. et edd. vulg.—1022 *ut sacratum* P. *sacratum* V. ed. Ferr. Th. Ra. Gryph. marg. Bas. marg. *siccatum* P. in not. O. Mus. B. 2. Cant. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. *saccatum ut* Vind. Mus. B. 1.

NOTÆ

1013 *Indicioque sui facti, &c.*] H. e. Et sæpe indicant suum factum.

1016 *Mentibus* [*Mentibu'*] Pro *mentibus*, metri causa. Sic vs. 1012.

1020 *Purei* [*Pusi*] Lambinus; bene. Olim quippe dicebatur Pusus, et Pusa, pro Puer et Puella. Varr. de L. L. VI. Alii legunt *Pueri;* quasi trochæus pro spondæo. Sententia autem horum 4. vss. hæc est: Pueri somniantes credunt se prope lacum aliquem aut ad dolium astare, vestemque quasi attollant, meiunt, atque stragulas interdum vestes et totum lectum lotio madefaciunt. Fuerunt autem Romæ, cum in aliis urbis locis, tum in angiportis, dolia quædam brevia aut similia vasa, meiendi causa comparata, quod satis indicant hæc verba C. Titii apud Macrob. III. 17. 'Dum eunt, nulla est in angiporto amphora quam non impleant, quippe qui vesicam plenam vini habeant.'

1022 *Humorem saccatum*] Lotium, quod per totum corpus quasi per saccum percolatur. Hoc eodem vocabulo lotium appellat Arnobius lib. II. adv. gent.

Corporis [*Corpori'*] Pro *corporis*, metri causa.

Quom Babylonica, magnifico splendore, rigantur.
Tum, quibus ætatis freta primitus insinuantur,
Semen ubi ipsa dies membris matura creavit,
Conveniunt simulacra foris e corpore quoque,
Nuntia præclari voltus, pulchrique coloris,
Qui ciet inritans loca turguida semine multo;
Ut, quasi transactis sæpe omnibus rebus, profundant
Fluminis ingenteis fluctus, vestemque cruentent.
  Solicitatur id in nobis, quod diximus ante,
Semen; adulta ætas quom primum roborat artus.
Namque alias aliud res conmovet, atque lacessit;
Ex homine humanum semen ciet una hominis vis:
Quod simul atque suis ejectum sedibus exit,
Per membra atque artus decedit corpore toto,
In loca conveniens nervorum certa; cietque
Continuo parteis genitaleis corporis ipsas:
Inritata tument loca semine, fitque voluntas
Eicere id, quo se contendit dira lubido:

bylonicæ colore splendido conspergantur. Deinde ii, quibus æstus ac fervores ætatis, &c.

fundant P. V. ed. Bodl. Mus. B. 3.—1023 *Ceu* Gryph. marg. Bas. marg. P.—1025 *ubique* Mus. B. 2. *natura* Mus. B. 1. Cant. *nocturna* Mus. B. 2. Post hunc, vs. 1028. sequitur in P.—1026 *fores* P. V. ed. Th. Ra. *de corpore* P. Ald. *quoique* Gif. Par. *cuique* Cont. *quæque* V. ed. Bodl. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra.—1027 *colores* Voss. vet. et sequuntur vss. 1033. 1034. in P.—1028 *Qui* Vind. Voss. L. B. *Quæ* Cant. et reliqui.—1029 *Ut* Vind. Voss. vet. *Et* reliqui. *Ut, q. t. rebus persæpe profundant* Mus. B. 1.—1030 *Seminis, Fleminis* Gif. marg. *cruentet* P. Voss. vet. et L. B.—1031 *idem nobis* P. V. ed. Bodl. Gryph. marg. *in* deest Vind. Mus. B. 2. *nodis* Mus. B. 2.—1032 *adulta* P. Ald. Bip. Hav. *adjuta* Voss. vet. sed corr. m. sec. *et vita* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. m. sec. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *et ipsa* V. marg. 1. *e vita* O. *et ulta* Mus. B. 1.—1033 *alius* Vind. Mus. B. 2. *aliis* Mus. B. 1. 3. O. Cant. V. marg. 1. Ferr. *lacesset* Mus. B. 2. *latessit* Cant.—1035 *erectum* V. ed. Bodl. Th. Ra.—1039 *Intentata* Mus. B. 2. *tumant* V. ed. Th. Ra. *voluptas* Ferr. V. marg. 1.—1040 *Eicere* Voss. vet. et L. B. *Ejicere* vulg. Post hunc vs. inseritur *Incitat irritans loca turgida semine multo* P. Vind. V. ed. Voss. vet.

NOTÆ

1023 *Babylonica*] H. e. vestes stragulæ, diversis coloribus tinctæ, quæ ex Babylonia avehebantur. Plaut. Plin. Martial. eodem utuntur vocabulo.

1024 *Tum, quibus ætatis, &c.*] Supersunt hujus libri vss. 266. quos, quia pudicum et castum lectorem non decent, nos puduit interpretari, atque annotationibus illustrare.

Idque petit corpus mens, unde est saucia amore.
Namque omnes plerumque cadunt in volnus; et illam
Emicat in partem sanguis, unde icimur ictu:
Et, si comminus est, hostem ruber obcupat humor.
Sic igitur, Veneris qui telis adcipit ictus,
Sive puer membris muliebribus hunc jaculatur,
Seu mulier, toto jactans e corpore amorem;
Unde feritur, eo tendit, gestitque coire,
Et jacere humorem in corpus de corpore ductum:
Namque voluptatem præsagit multa cupido.
Hæc Venus est nobis; hinc ductum est nomen Amoris:
Hinc illa et primum Veneris dulcedinis in cor
Stillavit gutta, et subcessit frigida cura.
Nam, si abest, quod ames, præsto simulacra tamen sunt
Illius, et nomen dulce obversatur ad aureis.
Sed fugitare decet simulacra, et, pabula amoris,
Absterrere sibi; atque alio convortere mentem;
Et jacere humorem, conjectum, in corpora quæque,
Nec retinere, semel convorsum unius amore,
Et servare sibi curam, certumque dolorem.
Ulcus enim vivescit et inveterascit alundo,
Inque dies gliscit furor, atque ærumna gravescit,

O. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—1042 *homines* P. in not. V. marg. 1. *ipsam* Ferr. V. marg. 1. *illa* Mus. B. 2.—1043 *utimur* O. Mus. B. 1. *tuimur* Cant.—1044 *communis* V. ed. Th. Ra. *ostem* V. ed. Th. Ra. *os tum* Gryph. Bas. *rubor* Cant. —1045 *ictus* P. Vind. O. Mus. B. 1. Bas. V. marg. 1. Ferr. Ald. *ictis* V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. *ictum* vulg.—1047 *de pectore amorem* Mus. B. 2.—1049 *e corpore* V. ed. Bodl. *eductum* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. Cant.—1050 *voluntatem* Bodl. *cupiditatem* Mus. B. 1. *muta* Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1051 *Nec* O. Mus. B. 2. *ductum* Mus. B. 2. in marg. *vitæ* O. *mite* Lamb. in marg. *autem* vulg. *numen amoris* Creech.—1052 *illa et* Vind. O. Mus. B. 1. Cant. *illata* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Nard. Bas. *illa a* Voss. vet. Par. *illate* Mus. B. 2. *illa ut* Mus. B. 3. *illa ex* Voss. L. B. sed a sec. m. prior scrip. erasa est. *illa et* V. marg. 1. *prius* Nard. P. Ald.—1053 *fervida cura* Mus. B. 3.—1054 *Namque si abest* P. Ald. *Namst* V. ed. Th. Ra. *Nam si est* Bodl. *Nam est ut abest* Mus. B. 2. *Nam est obest* Mus. B. 3.—1055 *observatur* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. *servatur* Bodl. *oberratur* Voss. vet.—1057 *Abstinere* Mus. B. 1. *Abstergere* Lamb. Gif. Par. Cout.—1058 *collectum* P. in not. et edd. vulg.—1059 *conceptum* Fab. Mar. Creech. *congestum* vel *conceptum* P. in not. *semen intus* Mus. B. 2. *amorem* P. Gryph. Fab. Creech.—1060 *Nec* P.—1061 *Vultus* Vind. Mus. B. 2. *virescit* Mus. B. 2. Post hunc inserit Gassend. *Quod cupido affixum cordi vivescit, ut ignis.*—1062 *gescit* V. ed. Th. Ra. *gestit* Bodl. Ferr.—1063 *contundis*

Si non prima novis conturbes volnera plagis,
Volgivagaque vagus Venere ante recentia cures,
Aut alio possis animi traducere motus.
   Nec Veneris fructu caret is, qui vitat amorem;
Sed potius, quæ sunt sine pœna, conmoda sumit.
Nam certe pura est sanis magis inde voluptas,
Quam miseris: et enim potiundi tempore in ipso
Fluctuat incertis erroribus ardor amantum:
Nec constat, quid primum oculis manibusque fruantur.
Quod petiere, premunt arte; faciuntque dolorem
Corporis, et denteis inlidunt sæpe labellis,
Osculaque adfligunt, quia non est pura voluptas:
Et stimulei subsunt, quei instigant lædere id ipsum,
Quodquomque est, rabies unde illæc germina turguent.
Sed leviter pœnas frangit Venus inter amorem
Blandaque refrenat morsus admixta voluptas.
Namque in eo spes est, unde est ardoris origo,
Restingui quoque posse ab eodem corpore flammam:
Quod fieri contra totum natura repugnat;
Unaque res hæc est, quoius quo plurima habemus,
Tam magis ardescit dira cupedine pectus.
Nam cibus, atque humor, membris adsumitur intus:
Quæ quoniam certas possunt obsidere parteis,
Hoc facile expletur laticum frugumque cupido:

Mus. B. 1.—1064 *vageis* V. ed. Th. Ra. *vagas* Mus. B. 2.—1066 *caretis* V. ed. Th. Ra. *vitæ* V. ed. Th. Ra. *vita* Mus. B. 3.—1067 *Set* V. ed. *summit* Mus. B. 2.—1068 *certa et* P. Mus. B. 2. et edd. vulg. *certa* Vind. V. ed. Bodl. *voluntas* Mus. B. 2.—1069 *pereundi* Mus. B. 2.—1070 *incertus* V. ed. Bodl. Cant. Ferr. Th. Ra. *in certis* Nard.—1072 *Quid* V. ed. *arte premunt* Mus. B. 2. *arte* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. *arcte* reliqui.—1074 *adfligunt* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. *adfigunt* vulg. *vera voluptas* Mus. B. 1.—1075 *simili* V. ed. Th. Ra. *instignant* Voss. vet.—1076 *Quocunque* V. ed. Th. Ra. *illæc* Wakef. Lamb. *illi hæc* P. Ferr. Ald. *illæ* Vind. Mus. B. 3. Hav. Bip. *ille hæc* V. ed. Th. Ra. *illa hæc* Bodl. Voss. L. B. a sec. m. O. Mus. B. 2. Cant. Gryph. Nard. Sus. *ille* Voss. vet. *illa hic* Mus. B. 1. *illæ hæc* Gif. Par. Gryph. marg. *gramina* Mus. B. 2. 3. *germinat urgens* Gryph. Nard. Bas. marg. P. in not.—1078 *frenat* Voss. vet. et L. B.—1080 *flammas* Mus. B. 2.—1081 *coram natura* edd. pl.—1082 *quo* P. *quam* reliqui. *pluria* Vind. P.—1083 *diraque* O. Ferr. *cupidine* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1084 *absumitur* V. ed. Th. Ra. *ab sumitur* Ferr. *humor* deest Mus. B. 2. —1085 *absidere* V. ed. Th. Ra. *abscindere* Mus. B. 2.—1086 *Hæc* V. ed.—1087

Ex hominis vero facie, pulchroque colore,
Nihil datur in corpus præter simulacra fruundum
Tenuia; quæ vento spes rapta est sæpe misella.
Ut bibere in somnis sitiens quom quærit, et humor
Non datur, ardorem qui membris stinguere possit;
Sed laticum simulacra petit, frustraque laborat,
In medioque sitit torrenti flumine potans:
Sic in amore Venus simulacris ludit amanteis,
Nec satiare queunt spectando corpora coram;
Nec manibus quidquam teneris abradere membris
Possunt, errantes incertei corpore toto.
  Denique, quom, membris conlatis, flore fruuntur
Ætatis; jam quom præsagit gaudia corpus,
Atque in eo est Venus, ut muliebria conserat arva;
Adfigunt avide corpus, junguntque salivas
Oris, et inspirant, pressantes dentibus ora,
Nequidquam; quoniam nihil inde abradere possunt,
Nec penetrare, et abire, in corpus corpore toto:
Nam facere interdum velle, et certare, videntur;
Usque adeo cupide in Veneris conpagibus hærent,
Membra voluptatis dum vi labefacta liquescunt.
Tandem, ubi se erupit nervis conjecta cupido,
Parva fit ardoris violenti pausa parumper;
Inde redit rabies eadem, et furor ille revisit,

Et V. ed. Th. Ra. *hominis* deest Mus. B. 2.—1089 Rejicit Lamb. *rapta est* O. Mus. B. 1. *raptas* V. ed. Th. Ra. *raptat* vulg. *captat* Gif. Par. Cout. *venti suevit raptare procella* Fab.—1090 *qui quærit* Gryph. marg. Bas. marg. P. *ut* pro *et* V. ed. Ferr. Th. Ra.—1091 *in membris qui* edd. vulg. *tingere* vel *tinguere* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. V. marg. 1. Ferr. Th. Ra.—1092 *laticum* deest Mus. B. 2.—1093 *torrinti* Voss. vet.—1095 *corpora quædam* Mus. B. 1.—1098 *flore utuntur* Gif. Par. *luuntur* Palmerius. *juvantur* Lamb. in not.—1099 *jam quom* Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. *quom jam* vulg. *jam tum* P. Mus. B. 3. Cant. Gryph. V. marg. 1. Ferr. *jam sunt* V. ed. Th. Ra. *jam tunc* Mus. B. 2. *dum jam* Gif. Par. Cout. *jam dum* Nard. Bas. *jam ut* Voss. marg.—1100 *At meost* V. ed. Th. Ra. *Ast in eost* Ald.—1101 *vingunt salvias* V. ed. Th. Ra.—1102 *presantes* Ferr. V. ed. Th. Ra. *prensantes* V. marg. 1. O.—1104 *nec abire* Mus. B. 2.—1105 *Nec* Mus. B. 2. *facte* V. ed. Th. Ra. *interdum id velle* quidam.—1106 *in* Voss. vet. et L. B. Cant. V. marg. 1. deest vulg.—1107 *in* pro *vi* V. ed. Ferr. Th. Ra. *liquescant* Gif. marg. P. Ald. *quiescant* Mus. B. 2.—1108 *rupit* Vind. Mus. B. 2. Bip. *eripuit* Mus. B. 1. Sus. *venis* P. in not. *conjuncta* P. Ald. *cojecta* V. ed. Th. Ra. *conlecta* Voss. vet. et L.

Quom sibi, quod cupiant ipsei, contingere quærunt;
Nec reperire, malum id possunt quæ machina vincat:
Usque adeo incertei tabescunt volnere cæco.
  Adde, quod absumunt nervos, pereuntque labore:
Adde, quod alterius sub nutu degitur ætas.
Labitur interea res, et vadimonia fiunt;
Languent obficia, atque ægrotat fama vacillans:
Unguenta, et pulchra in pedibus Sicyonia, rident
Scilicet; et grandes viridi cum luce smaragdei
Auro includuntur, teriturque thalassina vestis
Adsidue, et Veneris sudorem exercita potat:
Et bene parta patrum fiunt anademata, mitræ;
Interdum in pallam, atque Alidensia, Chiaque, vortunt.
Eximia veste et victu convivia, ludei,
Pocula crebra, unguenta, coronæ, serta, parantur;
Nequidquam; quoniam medio de fonte leporum
Surgit amari aliquid, quod in ipsis floribus angat:
Aut quom conscius ipse animus se forte remordet,
Desidiose agere ætatem, lustrisque perire;

B.—1111 *capiant* Mus. B. 1.—1112 *inguina* Mus. B. 2. *vincant* P. V. ed. Mus. B. 3. Cant.—1113 *volvere toto* V. ed. Th. Ra. *volnere toto* Bodl.—1114 *adsumunt* P. Gryph. marg. Bodl. Ald. *adsumununt* V. ed. Th. Ra. Ferr. *assumunt* Vind. Mus. B. 2. Cant. *nervos* P. Ald. *nervis* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. deest Mus. B. 2. *viris* Vind. Mus. B. 3. Cant. *vireis* vulg. *perunt* V. ed. Th. Ra. *premit* Vind. *periment* Mus. B. 1. O. *perimit* Mus. B. 2.—1115 *degetur* Vind. *tegitur* V. ed. Th. Ra.—1116 *vadimonia* P. in not. *Babylonia* vel *Babilonia* reliqui. *Babylonica* V. marg. —1117 *vacillans* P. Mus. B. 1. Hav. *vigilans* Vind. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *vigillans* Voss. vet. et L. B. sed in posteriore a sec. m. O. Mus. B. 2. 3. Cant.—1118 *Unioque*, vel *Fibula*, vel *Tyrrhena*, Fab. *Sicyona* V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. *Sicronia* Voss. vet. *Sitionia* Cant.—1119 *grades* V. ed. *zmaragdi* Voss. vet.—1120 *includunt* V. ed. Th. Ra. *thasmalma* V. ed. Th. Ra. *thalasina* Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. *talasina* O. *talasia* Mus. B. 2.—1122 *Et bone* P. Ald. *Et vene* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. *Advena* Mus. B. 1. *fiunnt* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 3. Cant. *fluitant* Mus. B. 3. in marg. *fiunt* Mus. B. 2. *flores* Mus. B. 1. *viademata* Mus. B. 1. *dyademata* Mus. B. 3. *anadematha* Cant. *anademate* V. ed. Th. Ra.—1123 *pallam Melitensia* Gif. Par. *pallam et qualos et iachia vertunt* Gryph. Nard. Bas. P. in not: *pallam atque alidentia chiaque* Sus. *atque allidens Iachiaque* P. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Vind. *allidens iakia* Mus. B. 3. *ac Æolidentia, Chiaque* Voss. marg. *Melitensia Chiaque* Par. Cout. *atque allidensia chiaque* Bodl. *in palam atque alidensia chiaque* Voss. vet. et L. B. *et stlitas et janthina* Gryph. marg. *in stlitas et janthina vertunt* P. in not. *Interdum in pallas aclides et jatria vertunt* P. in not. nempe quæ sibi tutamini et saluti erant. *jatria* Bas. marg. *et quales densia choaque* V. marg. 1. *ac levidentia choaque* V. marg. 2.—1124 *luidi* Voss. vet. et L. B.—1125 *scita* pro *serta* Mus. B. 2.—1126 *Ne qui quam* V. ed. Th. Ra. *donec medio* O. *cum jam medio* Ferr. Mus. B. 2.—1127 *augat* V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra.—1128 *Aut*

Aut quod in ambiguo verbum jaculata reliquit;
Quod, cupido adfixum cordi, vivescit, ut ignis:
Aut nimium jactare oculos, aliumve tueri,
Quod putat; in voltuque videt vestigia risus.
  Atque in amore male hæc proprio, summeque secundo,
Inveniuntur: in advorso vero atque inopi sunt,
Prehendere quæ possis, oculorum lumine operto,
Innumerabilia: ut melius vigilare sit, ante
Qua docui ratione, cavereque, ne inliniaris.
Nam vitare, plagas in Amoris ne jaciamur,
Non ita difficile est, quam captum retibus ipsis
Exire, et validos Veneris perrumpere nodos.
  Et tamen inplicitus quoque possis, inque peditus,
Ecfugere infestum, nisi tute tibi obvius obstes,
Et prætermittas animi vitia omnia primum,
Ut quæ corporis sunt ejus, quam perpetis, ac vis.
Nam faciunt homines plerumque, cupidine cæcei,
Et tribuunt, ea quæ non sunt hiis conmoda vere.
Multimodis igitur pravas, turpeisque, videmus
Esse in deliciis; summoque in honore vigere.
Atque alios aliei inrident, Veneremque suädent

quod Vind. et edd. mult. *demordet* Voss. vet.—1130 *relinquit* Mus. B. 2. *jactata* Gassend.—1131 *afixum* Cant. *corde* Voss. vet. deest Mus. B. 2. *investit* V. ed. Bodl. Th. Ra.—1133 *vultu quod* Ferr. *baltu quod* V. ed. Th. Ra.—1134 *Atqui* P. Ald. *Aut quæ* Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *Aut quæ* V. ed. *male* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *mala* vulg. —1135 *fiant* pro *sunt* V. ed.—1136 *Prehendere* Ferr. Th. Ra. V. ed. Mus. B. 2. *Prendere* vulg. *operto* Voss. vet. et L. B. Voss. marg. Cant. *aperto* vulg.—1137 *Innumerabili aut* Mus. B. 3. *aut* Mus. B. 2. *si tante* Mus. B. 2. 3.—1138 *ne inliciaris* P. Ald. Gif. Par. Cout. *ne inliginaris* Vind. *ne in ligniaris* V. ed. Th. Ra. *ne inligniatis* Bodl. *ne inligniaris* Voss. L. B. Mus. B. 1. *neque inligniaris* Voss. vet. *ne ligniaris* O. *ne linguinaris* Mus. B. 2. *ne oligniaris* Mus. B. 3. *ne maligniaris* Cant. *ne illiciaris* Gryph. Nard. Bas.—1139 *jaciamur* omn. exempl. vet. nisi *jaciamus* Mus. B. 2. *laciamur* Lamb. et edd. vulg. *inliciamur* Voss. marg.—1140 *est* deest V. ed. Th. Ra.—1141 *Venere* V. ed. Th. Ra. *prorumpere* Ferr.—1142 *tamen* deest V. ed. *non possis* Mus. B. 1. *pedita* Mus. B. 3.—1143 *nisi* deest Ferr. *obstet* Delph.—1144 *Ut* Ferr. Nard. Bas. *omnia pravi* Gryph. Nard. P. Ald.—1145 *Tum* edd. vulg. *Ut quasi* Bodl. *quæ* pro *quam* Mus. B. 1. *præpetis* Mus. B. 3. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. *precis* Voss. vet. *prepetis* Cant. *percupis* Lamb. et alii. *ac jus* V. ed. Th. Ra. Ferr. *Corporis ut quæ* Mus. B. 3.—1146 *Nam hoc faciunt* edd. vulg.—1147 *sibi* pro *hiis* P. Ald. deest V. ed. Th. Ra. *vitæ* pro *vere* Mus. B. 1.—1148 *pravos* Mus. B. 1.—1149 *deliciis* Cant. Vind. *delitiis* P. Mus. B. 1. 3. *inde dictis* Mus. B. 2. *in delictis* reliqui.—1150 *aliis* O. *illi* Mus. B. 1. Hos tres vss. delet Lamb.—1151

Ut placent, quoniam fedo adflictentur amore;
Nec sua respiciunt miserei mala maxuma sæpe.
  Nigra μελίχροος est; inmunda ac fetida, ἄκοσμος·
Cæsia, Παλλάδιον· nervosa et lignea, Δορκάς·
Parvola pumilio, Χαρίτων μία, tota merum sal;
Magna atque inmanis, κατάπληξις, plenaque honoris:
Balba, loqui non quit? τραυλίζει· muta, pudens est;
At flagrans, odiosa, loquacula, Λαμπάδιον fit:
Ἰσχνὸν ἐρωμένιον tum fit, quom vivere non quit
Præ macie; ῥαδινὴ vero est, jam mortua tussi:
At gemina et mammosa, Ceres est ipsa ab Iaccho:
Simula, Σιληνὴ ac Σατύρα est: labrosa, φίλημα.
Cætera de genere hoc, longum est, si dicere coner.
Sed tamen esto jam quanto vis oris honore,
Quoi Veneris membris vis omnibus exoriatur;
'Nempe, aliæ quoque sunt: nempe, hac sine viximus ante:'

placeant P. V. ed. Bodl. Voss. vet. a sec. m. O. Mus. B. 1. 3. *placet* Mus. B. 2. *adflictentur* Vind. O. Mus. B. 1. Cant. *affectentur* Mus. B. 2. *afflictantur* P. V. ed. Th. Ra. Ald.—1152 *miserei mala* desunt Mus. B. 2.—1153 *Nigura* V. ed. Th. Ra. μελάγχρους P. μελίχλωρος, et μελανόχρως P. in not. *mel tetrus* V. ed. Th. Ra. *melchrus* Vind. Voss. L. B. *melichrwus* Gif. *melichrus* Gif. L. B. Par. Delph. Voss. vet. *meletrus* Bodl. *melachrium* O. *mel chru* Mus. B. 1. *mele crus* Mus. B. 3. Cant. *melerus* V. marg. 1. *melerios* V. marg. 2. *melenis* V. marg. 3. *est* deest P. *ac* Mus. B. 2. *et* reliqui. *cosmos* Mus. B. 3.—1154 *Casia* Mus. B. 3. *nævosa* Mar. Voss. marg. *nevosa* Gryph. Nard. Bas. *nigra* pro *lignea* Mus. B. 1. *dorcans* V. ed. Th. Ra. *dorchas* Ferr. *ad orcas* Mus. B. 3.—1155 *pumillo* Ferr. V. ed. Th. Ra. *pinillo* Mus. B. 2. Χαρίτων ἴα vulg. *charitonia* P. *charitomnia* Vind. Voss. vet. O. *chariton mia* Voss. L. B. Mus. B. 3. Gif. Par. Delph. Nard. Voss. marg. *charitonnua* Ferr. V. ed. Th. Ra. *charitonia* Bodl. Cant. Ald. *torta peal* Mus. B. 1.—1157 *traulim* Bodl. V. ed. Th. Ra. *traulizi* Ferr. Voss. vet. et L. B. *craulizi* Mus. B. 1. *trauli* Mus. B. 2. *inuta* V. ed.—1158 *lampadum* Vind. V. ed. O. Th. Ra. *lampadium* Ferr. *lampadon* Mus. B. 3. *sit* P.—1159 Ἰσχνὸς ἐρωμένιον P. Gryph. Sus. Bas. *Isclimon cromenion* V. ed. Th. Ra. *Isclimon cromenion* Bodl. Ferr. *Ischy noneromenion* Mus. B. 1. *Isclinoncromenion* Cant. *tum sit* P. *cum fit* Cant.—1160 *Præmatia* V. ed. ῥοδανὴ P. in not. *rhadine* Gif. Par. Delph. ῥαδινὴ Bήττω *est jam mortua tussi* P. in not. *radine est nam mortua tussis* Bodl. *tussit* P. *cussis* V. ed. Th. Ra. *tussas* Mus. B. 2.—1161 *gemina et* Mus. B. 2. Turneb. *jamiast* P. *jamina et* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Cant. *lavima et* V. ed. Th. Ra. *lumina et* Bodl. *jamma et* Mus. B. 1. *maniosa deost certe* P. Ald. *mammosa cerest* Vind. *mannio sacer est* Ferr. V. ed. Th. Ra. *mammo sacer est* Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *dulcedine Iacchi* Mus. B. 3. *ipsa* deest Vind.—1162 *satura* vulg. λαλοῦσα P. *labeosa* Vind. Voss. vet. et L. B. *lalcosa* Ferr. V. ed. Th. Ra. *labrosa* O. Mus. B. 1. 2. Cant. Bas. V. marg. 2. φιλοίνη P. Ald.—1163 *id dicere* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *edicere* Mus. B. 2.—1164 *extollam quantoris* quidam.—1165 *membris suis* Cant. *suus* O. *jus* V. marg. 1. *exhortatur* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Ferr.—1166 *sint* P. Ald. deest V.

‘ Nempe, eadem facit, et scimus facere omnia turpeis ;’
‘ Et miseram tetris se subfit odoribus ipsa :’
Quam famulæ longe fugitant, furtimque cachinnant.
  At lacrumans exclusus amator limina sæpe
Floribus et sertis operit, posteisque superbos
Unguit amaracino, et foribus miser oscula figit.
Quem si, jam inmissum, veniens obfenderit aura
Una modo, caussas abeundi quærat honestas;
Et meditata diu cadat, alte sumpta, querela:
Stultitiaque ibi se damnet, tribuisse quod illi
Plus videat, quam mortali concedere par est.
Nec Veneres nostras hoc fallit; quo magis ipsæ
Omnia summo opere hos vitæ postscenia celant,
Quos retinere volunt, adscriptosque esse in amore;
Nequidquam: quoniam tu animo tamen omnia posses
Protrahere in lucem, atque omneis inquirere risus:
Et, si bello animo est et non odiosa vicissim,
Prætermittere humanis concedere rebus.
  Nec mulier semper ficto subspirat amore;
Quæ conplexa viri corpus cum corpore jungit,
Et tenet adsuctis humectans oscula labris.
Nam facit ex animo sæpe; et, communia quærens

ed. Bodl. Th. Ra. *maximus* V. ed. Th. Ra. Bodl.—1167 *turpes* Mus. B. 3. *turpi* vulg.—1168 *misera in terris* Cant. *fondit* Mus. B. 2.—1169 *longi* Voss. vet. et L. B. *fugiant* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *fugiunt* Bodl. *furtum* Mus. B. 2.—1170 *lacrumas* Mus. B. 2. *lumine* V. ed. Th. Ra.—1171 *que* deest V. ed. Th. Ra.—1172 *amaracina* Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. *amarathina* Mus. B. 2. *amaraca* Mus. B. 3. *floribus* O. Mus. B. 3. Cant. *fugit* V. ed. Th. Ra.—1173 *inmissum* P. *missum* reliqui. *admissum* edd. vulg. *miserum* Voss. marg. *ostenderit* O. Fab.—1175 *cadut* Vind. Mus. B. 3. *cedat* Mus. B. 2. *cadet* reliqui.—1176 *Stultitia* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *Stultitiæ* reliqui. *sibi* Bodl. V. ed. Th. Ra.—1177 *quam quod mortali* Mus. B. 2. *contendere* Sus.—1178 *Et* Mus. B. 2. *ipse* Ferr. V. ed. Th. Ra. *ipsa* Nard.—1179 *postscenia* Vind. Lamb. *post tenia* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. *postcœnia* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. *post cenia* O. Cant. *proscenia* Mus. B. 3. Gryph. Nard. Bas. *Omnia summopere et post vitæ tenia celant* Mus. B. 2.—1180 *adscriptos* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. *adstrictos* reliqui.—1181 *cum* pro *quoniam* V. ed. Ferr. Th. Ra. *possis* edd. vulg.—1182 *usus* V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 3. *anquirere visus* Lamb. et alii. *inquirere in usus* Nard. P. in not. Bas. *inquirens usus* Gryph. *visus* V. marg. 2.—1184 *Prætermittite* P. *Prætermitteret* O. *Prætermitto* Mus. B. 2. *Prætermittet te* quidam.—1185 *fictos s. amores* Bronkhus. ad Tibull. I. 7. 41. *respirat* Mus. B. 2.—1187 *assuetis* P. V. ed. Vind. Bodl. O. Mus. B. Gryph. Nard. Ferr. Th. Ra. Ald. *assuetisque* Mus. B. 2. *injectans* Mus. B. 1. *humetans* Mus. B. 3. *humectens* Cant.—1188 *Non* V. ed. Bodl. O. Ferr. Th. Ra. *facere* Cant.

Gaudia, solicitat spatium decurrere amoris.
Nec ratione alia volucres, armenta, feræque,
Et pecudes, et equæ, maribus subsidere possent,
Si non, ipsa quod illorum subat, ardet abundans
Natura, et venerem salientum læta retractant.
Nonne vides, Memmi! quos mutua sæpe voluptas
Vinxit, ut in vinclis conmunibus excrucientur?
In triviis quom sæpe canes, discedere aventes,
Divorsei, cupide summis ex viribus tendunt;
Quom interea validis Veneris conpagibus hærent?
Quod facerent numquam, nisi mutua gaudia nossent;
Quæ jacere in fraudem possent, vinctosque tenere.
Qua re etiam atque etiam, ut dico, est conmunis voluptas.
Et conmiscendo quom semine forte virili
Femina vim vicit subita vi, conripuitque;
Tum similes matrum materno semine fiunt:
Ut patribus patrio: sed, quos utriusque figuræ
Esse vides juxtim, miscenteis volta parentum,
Corpore de patrio ac materno sanguine crescunt,
Semina quom, Veneris stimulis excita per artus,
Obvia conflixit conspirans mutuus ardor;
Et neque utrum superavit eorum, nec superatum est.

—1189 *solicitant* Mus. B. 2. *decurre* V. ed. Th. Ra.—1191 *quæ* pro *equæ* O. Mus. B. 2.—1192 *subito ardet* P. Bas. *subatardet* V. ed. Th. Ra. *subtardet* O. Mus. B. 3. *si tardet* Mus. B. 1. *suba tardet* Cant.—1193 *fallentum* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. *fallentem* O. Mus. B. 1. *falentum* Ferr. Mus. B. 2. *nectere tractat* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald. *læta retractent* O. Mus. B. 1. 3. *læta retractat* vulg.—1194 *vides Memmi* O. Mus. B. 1. *v. etiam* P. et edd. vulg. *v. subito* Gryph. Nard. Gryph. marg. *v. illos* Mus. B. 3. et vox omnino deest Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 2. Cant. *quod* pro *quos* Mus. B. 2.—1195 *Vincit* Mus. B. 1. *Vixit* Ferr. *ut* deest V. ed. Th. Ra. *vinciis* Vind. Mus. B. 1. Cant. *vitiis* Sus. *irus* V. marg. *vicis* V. ed. Th. Ra. *viciis* O. Ferr. *vitis* Mus. B. 3. *excruentur* Vind. *extruentur* V. ed. Th. Ra.—1196 *Interius* Mus. B. 3. *non sæpe* Vind. et edd. vulg.—1197 H. vs. in libris antiquis sequitur vs. 1203.—1198 *Quom* deest P. Ald.—1200 *lacere* Lamb. Hav. Bip.—1201 *conmune* Mus. B. 1.—1202 *quo in* pro *quom* Voss. vet. *semen* P. Vind. Mus. B. 3. Ald. *semino* V. ed. Th. Ra. *virilli* Vind. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. *vir illi* V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *virile* vulg.—1203 *Fœmineum* Gryph. Nard. P. Ald. *vim vicit* Salmas. Voss. marg. *mulsit* P. Ald. *vi mulcit* Vind. Voss. vet. Mus. B. 2. 3. Cant. *inmulcit* V. ed. Th. Ra. *inmulsit* Gif. Par. Bodl. *vi mulcet* O. Sus. *vi mulxit* Mus. B. 1. Voss. L. B.—1204 *semine fulcit* Mus. B. 2.—1205 *partibus* Vind.—1206 *mixtim* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Cant. in marg. Th. Ra. *vix tum* Mus. B. 1. *vulta* O. Ferr. Mus. B. 3. *multa* P. V. ed. Mus. B. 1. Th. Ra. Ald.—1207 *ac* Mus. B. 2. *et* vulg.—1210 *nequutrum*

Fit quoque, ut interdum similes exsistere avorum
Possint, et referant proavorum sæpe figuras;
Propterea, quia multa modis primordia multis
Mixta suo celant in corpore sæpe parentes,
Quæ patribus patres tradunt a stirpe profecta.
Inde Venus varia producit sorte figuras;
Majorumque refert voltus, vocesque, comasque:
Quandoquidem nihilo minus hæc de semine certo
Fiunt, quam facies, et corpora, membraque, nobis.
Et muliebre oritur patrio de semine seclum;
Maternoque mares exsistunt corpore cretei.
Semper enim partus duplici de semine constat:
Atque, utri simile est magis id, quodquomque creatur,
Ejus habet plus parte æqua, quod cernere possis,
Sive virum suboles, sive est muliebris origo.
Nec divina satum genitalem numina quoiquam
Absterrent, pater a gnatis ne dulcibus umquam
Adpelletur, et ut sterili Venere exigat ævom;
Quod plerumque putant, et multo sanguine mœstei
Conspargunt aras; adolentque altaria donis,
Ut gravidas reddant uxores semine largo.
Nequidquam Divom numen, sorteisque, fatigant:
Nam steriles nimium crasso sunt semine partim,
Et liquido præter justum, tenuique vicissim.
Tenue, locis quia non potis est adfigere adhæsum,
Liquitur ex templo, et revocatum cedit abortu.

vel *nec utrum* Sus.—1213 *multimodis* Gryph. Delph. Nard. Bas. P. Bodl. Voss. vet. et L. B.—1214 *parentis* O. Mus. B. 2. 3.—1216 *varie* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Bas. *varias* Voss. vet. a sec. m. *varieque* Mus. B. 2. *forte* Vind.—1218 *nihil* Mus. B. 1. *minus* Vind. Mus. B. 1. 3. *magis* reliqui. *a semine* P. Ald. *e* O. deest V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1219 *cum* pro *quam* Mus. B. 3.—1220 *semine semen* Ferr. Gassend.—1223 *At verisimile* P. Ald. Ferr. *Atque verisimile* V. ed. Bodl. Th. Ra. *Atque viri simile* O. Cant. V. marg. 1. *Atque uti semine* Mus. B. 2. *creator* Vind. Bodl. Voss. L. B. Cant. *teratur* Mus. B. 1.—1224 *quæ cernere* Gryph.—1226 *quemquam* P. Ald. *quicquam* Bodl.—1227 Deest V. ed. Th. Ra. *Abstergent* Gif. Par. Delph. *Absterreret* V. marg. 1. *præter* Bodl. Voss. vet. et L. B. *ac natis* Voss. vet. *a natis* vulg. edd. *et dulcibus* Gassend.—1229 *plerique* edd. vulg. *multas* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *multos* Ferr.—1231 *At* Bas.—1236 *Lignitur* V. ed. Th. Ra. *credit* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *redit* Bodl. Voss.vet. et L. B.—1237.

Crassius heic porro, quoniam concretius æquo
Mittitur, aut non tam prolixo provolat ictu,
Aut penetrare locos æque nequit, aut penetratum
Ægre admiscetur muliebri semine semen:
Nam multum harmoniæ Veneris differre videntur;
Atque alias aliei conplent magis, ex aliisque
Subscipiunt aliæ pondus magis, inque gravescunt:
Quom multæ steriles Hymenæis ante fuerunt
Pluribus, et nactæ post sunt tamen, unde puellos
Subscipere, et partu possent ditescere dulci;
Et, quibus ante domi fecundæ sæpe nequissent
Uxores parere, inventa est illis quoque conpar
Natura, ut possent gnatis munire senectam.
  Usque adeo magni refert, ut semina possint
Seminibus conmisceri genitaliter apta,
Crassaque conveniant liquidis, et liquida crassis.
Atque in eo refert, quo victu vita colatur:
Namque aliis rebus concrescunt semina membris,
Atque aliis extenuantur, tabentque, vicissim.
Et quibus ipsa modis tractetur blanda voluptas,
Id quoque permagni refert; nam more ferarum,
Quadrupedumque magis ritu, plerumque putantur
Concipere uxores, quia sic loca sumere possunt,
Pectoribus positis, sublatis semina lumbis.
Nec molles opus sunt motus uxoribus hilum:

Crassius hoc vulg. *cum* pro *quoniam* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *quando* Mus. B. 1. *quom* Mus. B. 2. 3. *concretus magis æquo* V. ed. Bodl. Th. Ra. *concretus* Mus. B. 2. *concretum magis æquo* Ferr.—1238 *notam* V. marg. 1. *pervolat* Gassend. *icto* Bas.—1239 *penetratis* Lamb. in vet. ed.—1240 *mulieri* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3.—1242 Desunt voces inter *magis* et *inque* Mus. B. 2.—1243 *Succipiunt* V. ed. *Succip.* Mus. B. 3.—1244 *Quom* vel *Cum* Voss. L. B. *Et* vulg. *multum* Mus. B. 2. *Hymenæos* Mus. B. 1. in marg. *Hymenæisque* Cant.—1245 *et natæ* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *et noctu* O. *amotæ* Mus. B. 1. *possunt* vulg. *inde* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Bas. *ille* O.—1246 *possunt* P. Mus. B. 3.—1249 *natis* vulg.—1250 *id refert* Gif. Par. *in possit* Mus. B. 2. *possent* Voss. vet.—1252 *conveniant* P. Mus. B. 1. 2. *conveniunt* reliqui. *liquidantia* Mus. B. 1.—1254 *alii* Mus. B. 3. Cant. *tenuantur tabescuntque* Mus. B. 1. *extenuantur item* Bas.—1256 *distractetur* Vind. Mus. B. 2. 3.—1257 *permagnum* Mus. B. 2.—1258 *plerum* V. ed. Th. Ra.—1260 *lumbris* Vind. V. ed. Th. Ra. —1261 *Ne* Mus. B. 3. Ferr. V. ed. *Non* Cant. *molles prosunt* Gryph. marg. Bas. Mus. B. 3. *moles prosunt* P. Ald. *opes sunt* V. ed. Ferr. Th. Ra. *apes sunt*

Nam mulier prohibet se concipere, atque repugnat,
Clunibus ipsa viri Venerem si læta retractet;
Atque exossato ciet omni pectore fluctus:
Eicit enim sulcum recta regione viaque
Vomeris, atque locis avortit seminis ictum:
Idque, sua caussa consuerunt scorta moveri,
Ne conplerentur crebro, gravidæque jacerent;
Et simul ipsa viris Venus ut concinnior esset:
Conjugibus quod nihil nostris opus esse videtur.
  Nec divinitus interdum, Venerisque sagittis,
Deteriore fit ut forma muliercula ametur:
Nam facit ipsa suis interdum femina factis,
Morigerisque modis, et mundo corpore culta,
Ut facile insuescat secum vir degere vitam.
  Quod super est, consuetudo concinnat amorem:
Nam, leviter quam vis, quod crebro tunditur ictu,
Vincitur id longo spatio tamen, atque labascit.
Nonne vides, etiam guttas, in saxa cadenteis,
Humoris longo in spatio pertundere saxa?

O. Mus. B. 1. 2. *obsunt* quidam. *ne mollescere possunt* V. marg. 1.—1263 *Crissans* Fab. *lenta* O. Mus. B. 2. *retractat* Voss. vet. O.—1264 *exossatim* P. in not. *ex essato* V. ed. Th. Ra.—1265 *Ejicit* P. Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Escit* Voss. marg. *Icit* Bas. marg. Bodl. *sultum* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bodl. *sultu* quidam. *sulci* Lamb. et alil. *viatque* V. ed. Th. Ra.—1266 *Volneris* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *Vometis* V. ed. Th. Ra. *Vomerem* Lamb. *semini' jactum* Fab. Creech.—1267 *Atque* Mus. B. 2. *Hacque ipsa causa* Fab. *Sicque* vel *Atque sua* Lamb. in not.—1268 *gravida* V. ed. Voss. vet. et L. B. Th. Ra. *gravida atque* Voss. marg.—1271 *Nam* P.—1272 *amentior* Mus. B. 2.—1274 *modis* Mus. B. 3. P. in not. *maris* Mus. B. 1. *moris* reliqui. *mundo c. culta* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *mundo c. culto* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. *multo corporis culta* Mus. B. 1. et edd. vulg.—1275 *suescat* Bodl. Voss. vet. et L. B. *vir secum* O. Cant. *secum quoque* Mus. B. 1. Ferr. *vir* deest V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. *degerere* Voss. vet.—1278 *in longo* vulg. *id* deest Bodl. *labescit* V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra.